T.C.

EGE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKAİK DÖNEM'DEN HELLENİSTİK DÖNEM'E TROAS, AİOLİS, İONİA BÖLGELERİNDE BEBEK VE ÇOCUK MEZARLARI

Doktora Tezi

Ecem BAYSU ÜNAL

Danışman
Prof. Dr. Yasemin POLAT
İkinci Danışman
Prof. Dr. Kahraman YAĞIZ

İzmir

2026

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
KLASİK ARKEOLOJİ DOKTORA PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

ARKAİK DÖNEM'DEN HELLENİSTİK DÖNEM'E TROAS, AİOLİS, İONİA BÖLGELERİNDE BEBEK VE ÇOCUK MEZARLARI

Ecem BAYSU ÜNAL

Danışman
Prof. Dr. Yasemin POLAT
İkinci Danışman
Prof. Dr. Kahraman YAĞIZ

Arkeoloji Anabilim Dalı

Klasik Arkeoloji Doktora Programı

İzmir

2026

Tez Değerlendirme Kurulu Jüri Üyeleri

Başkan (Danışman) : Prof. Dr. Yasemin POLAT

Üye : Prof. Dr. Gürcan POLAT

Üye : Prof. Dr. Yusuf SEZGİN

Üye : Doç. Dr. Onur ZUNAL

Üye : Doç. Dr. Feyzullah ŞAHİN

Doktora tezinin kabul edildiği tarih: 30.07.2026

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Ege Üniversitesi tarafından kullanılan 'bilimsel intihal tespit programı' ile tarandığını ve hiçbir şekilde 'intihal içermediğini' beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Ecem BAYSU ÜNAL

ÖN SÖZ

Bu tez, Batı Anadolu'nun önemli kültür bölgeleri olan Troas, Aiolis ve İonia'da Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'in sonuna kadar uzanan süreçte bebek ve çocuk mezarlarını konu almaktadır. Söz konusu bölgeler, ölü gömme gelenekleri ve nekropolis çalışmaları bakımından kayda değer bir literatüre sahiptir. Ancak bebek ve çocuk mezarlarını doğrudan konu alan kapsamlı bir çalışmanın henüz mevcut olmadığı görülmektedir. Bu literatür boşluğu, çalışmanın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Tez konusunu belirleme aşamasında, literatürde yer alan nekropolis verilerinin bebek ve çocuk mezarlarına ne ölçüde değindiği, özellikle yaş ve cinsiyet gibi bireyin toplumsal rolünü belirlemeye yarayan temel verilere ne ölçüde ulaşılabileceği öngörülmesi mümkün olmayan sorulardı. Dolayısıyla çalışmaya, elde edilecek verinin niteliği ve niceliği konusunda büyük bir belirsizlikle başlanmıştır.

Araştırmalar ilk olarak antik Yunan'da bebek ve çocuğun yaşamına dair genel bir çerçeve çizebilmek adına antik metin okumalarıyla başlamıştır. Bu sayede çocuğun dini ve sosyal konumu anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Ardından bir referans noktası oluşturabilmek için kıta Yunanistan'daki bebek ve çocuk mezarları incelenmiş; sonrasında Troas, Aiolis ve İonia bölgelerindeki kentlerin literatür taraması yapılarak bebek ve çocuk mezarları tespit edilmiştir. Elde edilen veriler bölgeler arası ve kronolojik açıdan karşılaştırılmış; bebek ve çocuk mezarlarında ailenin statüsü ve ekonomik gücünün belirleyici bir etken olduğu kadar, bireyin dini ritüeller aracılığıyla toplumsal kimliğini kazandığı ölçüde ölü gömme geleneklerinde de çeşitli farklılıkların ortaya çıktığı gözlemlenmiştir.

Bu tezde Troas, Aiolis ve İonia bölgelerinde Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'in sonuna kadar uzanan süreçte literatürde yer alan bebek ve çocuk mezarlarını bir araya getirmeye, incelemeye ve karşılaştırmalı bir perspektif ile ele almaya çalışılmıştır. Bununla birlikte bebek ve çocuk mezarlarının literatürde oldukça sınırlı yer aldığını ve derlenen verilerin, alanda var olanın yalnızca küçük bir kesitini yansıttığını belirtmek gerekir. Bu çalışmanın, ilerleyen yıllarda konuya ilgi duyan araştırmacılar için dağınık durumdaki verileri bir arada görme imkanı sunabilmesi, bebek ve çocuk mezarlarına yönelik farklı bir bakış açısının kapısını

aralayabilmesi en büyük temennimdir.

İzmir, 2026 Ecem BAYSU ÜNAL

ÖZET

Bu tez, Troas, Aiolis ve İonia bölgelerinde Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'in sonuna kadar uzanan süreçte bebek ve çocuk mezarlarını hem kronolojik bir dizin içinde hem de bölgeler arası karşılaştırmalı bir perspektifle ele almaktadır. Mezar tipleri, gömü uygulamaları ve buluntu içerikleri; antik Yunan toplumunun sosyo-kültürel yapısı gözetilerek değerlendirilmiştir. Dini ritüellerin bu gelenekler üzerindeki etkisine ise verilerin izin verdiği ölçüde yer yer değinilmiştir.

İncelenen her üç bölgede de ortak bulgu, bebek ve çocuklar için Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e kadar inhumasyon gömü geleneklerinin baskın olarak kullanılmasıdır. Kremasyon ise dönemlere göre farklılık göstermektedir: Arkaik Dönem'de belirli bir yaşın üzerindeki çocuklarda nadiren görülen bu uygulamaya, Klasik Dönem'de hiç rastlanmamıştır. Hellenistik Dönem'de ise kremasyon yeniden, ancak yine sınırlı sayıda örnekte ortaya çıkmakta; bu mezarlarda bebek veya çocuğun olasılıkla ebeveynlerinden biri olan bir yetişkinle birlikte gömüldüğü anlaşılmaktadır. Bu durum, ebeveyn ile eş zamanlı ölümlerde ya da aile mezarı geleneğini sürdürme amacıyla istisnai koşullarda bebek ve çocuklara kremasyon uygulandığını göstermektedir.

İnhumasyon mezar tipleri arasında her üç bölgede de bebekler için yaygın olarak enkhytrismosun tercih edildiği, buna karşın enkhytrismos için kullanılan kapların kent bazında ve dönemsel olarak değişimler gösterdiği belirlenmiştir. Bu tip mezarlarda hediye bırakma geleneğinin genel olarak sınırlı olduğu saptanmıştır. Bu durum, bebek mezarlarındaki sınırlılığın yalnızca ailenin statüsü ve ekonomik gücünden değil, Anthesteria aracılığıyla henüz tam bir toplumsal kimliğini kazanamadan vefat eden bireylerin sosyal konumundan da kaynaklanabileceğini düşündürmektedir.

Bölgeler arasındaki farklılıklar, ağırlıklı olarak mezar tiplerinde ve kontekstlerinde kendini göstermektedir. Mezar kontekstlerinde ailenin ekonomik gücü, kentin yerel üretim geleneği ve coğrafi konumu gibi etkenler doğrultusunda farklılıklar bulunmaktadır. Buna karşın, her üç bölgede de koku kaplarının ritüel amaçlı kullanımı ve minyatür kapların yaygınlığı, ortak eğilimlerin de olduğunu göstermektedir.

Arkaik Dönem’de çocukların daha çok tek başına gömüldüğü görülmektedir. Klasik Dönem'e ilişkin veriler diğer dönemlere kıyasla oldukça sınırlı olmakla birlikte, mevcut bulgular yetişkin bireylerle paylaşılan mezarların bu dönemde arttığına işaret etmektedir. Hellenistik Dönem’de ise bebek ve çocukların yetişkinlerle beraber birlikte defnedilme oranında belirgin bir artış olduğu görülmektedir.

Bölgesel farklılıklar ve dönemsel değişimlerin yanı sıra, her üç bölgede tutarlı biçimde gözlemlenen bulgular, bebek ve çocuk ölü gömme geleneklerinin ortak bir kültürel zeminden beslendiğini ve köklü bir inanç sistemine dayandığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bebek mezarları, çocuk mezarları, enkhytrismos, nekropolis, ölü gömme gelenekleri

ABSTRACT

This thesis examines infant and child burials in the Troad, Aeolis and Ionia regions within a chronological framework spanning from the Archaic Period to the end of the Hellenistic Period, adopting both a temporal and interregional comparative perspective. Grave types, burial practices and grave goods have been evaluated with reference to the socio-cultural structure of ancient Greek society. The influence of religious rituals on these practices has been addressed where the evidence permits.

A common finding across all three regions is the predominant use of inhumation for infant and child burials from the Archaic through the Hellenistic Period. Cremation, by contrast, varies by period: it is rarely attested among older children in the Archaic Period and entirely absent in the Classical Period. In the Hellenistic Period, however, cremation reappears in a limited number of cases, and in these instances the infant or child appears to have been interred together with an adult, presumably a parent. This pattern suggests that cremation was applied to infants and children only under exceptional circumstances, either in cases of simultaneous death with a parent or as a means of preserving the tradition of the family grave.

Among inhumation burial types, enchytrismos was the most widely preferred method for infants across all three regions, though the vessel forms used for this practice varied by site and period. It has been established that the tradition of grave good deposition in this type of grave is generally limited. This suggests that such limitation in infant burials may stem not only from family status and economic capacity, but also from the social position of individuals who died before attaining full personhood through the Anthesteria.

Regional differences manifest primarily in grave types and grave contexts. Variation in grave goods correlates with factors such as family economic capacity, local production traditions, and geographic location. At the same time, the ritual use of unguent vessels and the widespread presence of miniature vessels constitute shared tendencies observed across all three regions.

In the Archaic Period, children were predominantly buried individually. Although evidence for the Classical Period is considerably more limited than for other periods, available data indicate an increase in graves shared with adult individuals during this

period. In the Hellenistic Period, a marked increase is observed in the burial of infants and children with adults.

Beyond regional variations and chronological transformations, the mortuary evidence consistently documented across all three regions indicates that infant and child burial customs were embedded in a shared cultural substratum and sustained by a deeply rooted system of beliefs.

Keywords: infant burials, child burials, enchytrismos, necropolis, burial customs

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ iv
ÖZET vi
ABSTRACT viii
İÇİNDEKİLER x
RESİMLER LİSTESİ xiv
HARİTALAR LİSTESİ xxvi
TABLOLAR LİSTESİ xxvii
KISALTMALAR LİSTESİ xxviii
GİRİŞ 1
BİRİNCİ BÖLÜM 9
1. ANTİK YUNAN'DA BEBEK ve ÇOCUK OLGUSU 9
1.1. ANTİK YUNAN DİNİNDE BEBEK VE ÇOCUK 9
1.1.1. Doğumdan Üç Yaşına Kadar Uygulanan Ritüeller 10
1.1.2. Arkaik ve Klasik Dönemlerde Çocukların Dini Ritüellerdeki Konumu 23
1.1.3. Hellenistik Dönem'de Çocukların Dini Ritüellerdeki Konumu 31
1.1.4. Antik Yunan'da Bebek ve Çocuk Ritüellerinin Genel Değerlendirilmesi 33
1.2. İLAHİ KARAKTERLERİN BEBEKLİK VE ÇOCUKLUK TASVİRLERİ 36
1.3. ANTİK YUNAN'DA BEBEK VE ÇOCUĞUN GÜNDELİK YAŞAMI 42
1.3.1. Ebeveyn ile Çocuk İlişkisi 48
1.3.2. Çocuk ve Eğitim Süreci 55
1.4. BEBEK ve ÇOCUK MEZARLARI 70
1.4.1. Kuyu İçerisinde Tespit Edilen Bebek Gömüleri 90
İKİNCİ BÖLÜM 96
2.1. TROAS BÖLGESİ KENTLERİ 96
2.1.1.PARİON 96
2.1.1.1. Parion Arkaik Dönem Mezarları 100
2.1.1.2. Parion Klasik Dönem Mezarları 106
2.1.1.3. Parion Hellenistik Dönem Mezarları 108
2.1.1.4. Genel Değerlendirme 110
2.1.2. SİGEİON 112
2.1.3. TENEDOS 114
2.1.3.1. Tenedos Arkaik Dönem Mezarları 116
2.1.3.2. Tenedos Klasik Dönem Mezarları 120
2.1.3.3. Tenedos Hellenistik Dönem Mezarları 125
2.1.3.4. Tenedos Genel Değerlendirme 128

2.1.4. SKEPSİS 133
2.1.5. ASSOS 135
2.1.5.1. Assos Arkaik Dönem Mezarları 136
2.1.5.2. Assos Klasik Dönem Mezarları 144
2.1.5.3. Assos Hellenistik Dönem Mezarları 149
2.1.5.4. Assos Genel Değerlendirme 155
2.1.6. ANTANDROS 163
2.1.6.1. Antandros Arkaik Dönem Mezarları 165
2.1.6.2. Antandros Klasik Dönem Mezarları 185
2.1.6.3. Antandros Hellenistik Dönem Mezarları 195
2.1.6.4. Antandros Genel Değerlendirme 207
2.2. TROAS BÖLGESİ BEBEK ve ÇOCUK MEZARLARININ GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ 220
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 234
3.1. AİOLİS BÖLGESİ KENTLERİ 234
3.1.1. PİTANE 235
3.1.2. GRYNEİON 240
3.1.3. MYRİNA 242
3.1.3.1. Myrina Arkaik ve Klasik Dönem Mezarları 243
3.1.3.2. Myrina Hellenistik Dönem Mezarları 244
3.1.3.3. Myrina Genel Değerlendirme 259
3.1.4. AİGAİ 261
3.1.5. KYME 267
3.1.5.1. Kyme Arkaik Dönem Mezarları 283
3.1.5.2. Kyme Klasik Dönem Mezarları 287
3.1.5.3. Kyme Hellenistik Dönem Mezarları 292
3.1.5.4. Kyme Genel Değerlendirme 304
3.1.6. TİSNA 310
3.1.7. NEONTEİKHOS 314
3.1.8. LARİSA 314
3.1.9. LESBOS 316
3.1.9.1. Lesbos Arkaik Dönem Mezarları 317
3.1.9.2. Lesbos Klasik Dönem Mezarları 321
3.1.9.3. Lesbos Hellenistik Dönem Mezarları 323
3.1.9.4. Lesbos Genel Değerlendirme 325

3.2. AİOLİS BÖLGESİ BEBEK ve ÇOCUK MEZARLARININ GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ 327
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 339
4.1. İONİA BÖLGESİ KENTLERİ 339
4.1.1. PHOKAİA 339
4.1.2. SMYRNA 343
4.1.2.1. Smyrna Arkaik Dönem Mezarları 345
4.1.2.2. Smyrna Klasik Dönem Mezarları 353
4.1.2.3. Smyrna Genel Değerlendirme 354
4.1.3. KLAZOMENAİ 356
4.1.3.1. Klazomenai Arkaik Dönem Mezarları 396
4.1.3.2. Klazomenai Klasik ve Hellenistik Dönem Mezarları 403
4.1.3.3. Klazomenai Genel Değerlendirme 408
4.1.4. KHİOS 415
4.1.4.1. Khios Arkaik ve Klasik Dönem Mezarları 416
4.1.4.2. Khios Hellenistik Dönem Mezarları 423
4.1.4.3. Khios Genel Değerlendirme 425
4.1.5. TEOS 428
4.1.5.1. Teos Arkaik Dönem Mezarları 433
4.1.5.2. Teos Klasik Dönem Mezarları 434
4.1.5.3. Teos Hellenistik Dönem Mezarları 441
4.1.5.4. Teos Genel Değerlendirme 444
4.1.6. KOLOPHON 448
4.1.7. NİF (OLYMPOS) DAĞI KAZISI 451
4.1.8. TAHTALI BARAJI KAZILARI 458
4.1.8.1. Cevizcioğlu Çiftliği Kazıları 458
4.1.8.2. Şaşal Nekropolisi 461
4.1.9. EPHESOS 462
4.1.9.1. Ephesos Arkaik Dönem Mezarları 464
4.1.9.2. Ephesos Klasik Dönem Mezarları 465
4.1.9.3. Ephesos Hellenistik Dönem Mezarları 468
4.1.9.4. Ephesos Genel Değerlendirme 472
4.1.10. SAMOS 473
4.1.10.1. Samos Arkaik Dönem Mezarları 475
4.1.10.2. Samos Klasik Dönem Mezarları 481
4.1.10.3. Samos Hellenistik Dönem Mezarları 482

4.1.10.4. Samos Genel Değerlendirme 484
4.1.11. PRİENE 488
4.1.12. MİLETOS 492
4.1.12.1. Miletos Arkaik Dönem Mezarları 493
4.1.12.2. Miletos Klasik Dönem Mezarları 495
4.1.12.3. Miletos Hellenistik Dönem Mezarları 496
4.1.12.4. Miletos Genel Değerlendirme 501
4.2. İONİA BÖLGESİ BEBEK ve ÇOCUK MEZARLARININ GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ 505
SONUÇ 522
HARİTALAR 538
TABLOLAR 542
KAYNAKÇA 552
TEŞEKKÜR 617

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Sağlıklı bir doğum geçiren anne, hizmetkarlar yardımıyla Artemis'e adak sunarken, MÖ 300'lere ait Ekhinos adak kabartması (Dasen 2010, Fig. 18.5)

Resim 2: MÖ 170-180/200 yıllarına ait mermer lahit üzerinde yer alan ilk yıkanma tasviri (Dasen 2010, Fig.18.4)

Resim 3: Khous üzerinde amuletli çocuk tasviri (https://www.metmuseum.org/art/collection/search/330006 Erişim tarihi 03.06.2026)

Resim 4: MÖ 350 yılına ait Atina'dan ele geçen bir adak kabartması. Apatouria'da tanrıça Athena'nın önünde baba ve oğlu (Shapiro 2005, Fig:14.)

Resim 5: MÖ 425 yılına ait Attika kırmızı figür khous, Athens, National Archaeological Museum BS 319. (Sebatai 2021, Fig.9)

Resim 6: MÖ 425 yılına ait Attika kırmızı figür oinokhoe, köle figürü splagkhnoptes rolünü üstlenirken. Louvre G4402. Courtesy of Art Resource 157364 (Dillon 2021, 23.2)

Resim 7: Atina'nın İkaria Bölgesi'ndeki Pythion'dan MÖ 370 yıllarına tarihlenen adak kabartması. Kabartma, koro lideri eşliğindeki erkek çocuklardan oluşan koronun Apollon, Artemis ve Leto'ya sunulmasıyla ilişkilendirilir. Rome, Museo Barracco 41. (Aktaran Lawton 2007, Fig. 2.9)

Resim 8: a) Rhea Kronos'a Zeus'u uzatırken. MÖ 460-450 yıllarına ait Attika kırmızı figür teknikli pelike. New York, The Metropolitan Museum of Art. (Shapiro 2005, Cat: 4); b) Khiron ve bebek Akhilleus. MÖ 520-510 yıllarına ait Attika siyah figür teknikli amphora. Baltimore, The Walters Art Museum (Shapiro 2005, Cat: 14)

Resim 9: a) Athena'nın Zeus'un başından doğumu. Siyah figür teknikli vazo üzerindeki betimleme. British Museum B424. (Beaumont 1995, Fig.9); b) Athena, Zeus'un dizleri üzerinde. Attika kırmızı figür teknikli pelike üzerindeki betimleme. Vienna Kunsthistoriches Museum 728 (Beaumont 1995, Fig. 10).

Resim 10: Aphrodite'nin yetişkin olarak doğumunun betimlenmesi. Rome, Museo Nazionale Romano 8570 (Beaumont 1995, Fig. 12)

Resim 11: a) Leto'nun kucağında bebek Apollon ve Artemis. MÖ 540-520 yıllarına ait siyah figür teknikle yapılmış amphora. Paris Musee Du Louvre F226 (Foley 2005, Fig. 2); b)Helene'nin doğumu. MÖ 360-350 yıllarına ait Kırmızı figür teknikle yapılmış Apulia amphorası.(Foley 2005, Cat.7)

Resim 12: Mynnia Steli. The J. Paul Getty Museum, Villa Collection, Malibu,

71.AA.121. (Fotoğraf The J. Paul Getty Museum, aktaran Grossman 2007, Fig.16.3)
Resim 13: Rhamnous'ta ele geçen mezar steli (Foley 2003, Fig. 24)
Resim 14: MÖ 500'lere ait kırmızı figür teknikli hydria. (The British Museum. 1867,0508.1139)
Resim 15: Symposium sahnesi. MÖ 5. yüzyıl ortalarına ait krater. (https://www.metmuseum.org/art/collection/search/259196 Erişim tarihi: 15.04.2026; Metropolitan Museum of Art, 2013.158)
Resim 16: MÖ 5. yüzyıla ait, Korinth üretimi, pişmiş toprak oyuncak bebek (Metropolitan Museum of Art, 44.11.8)
Resim 17: Astypalaia Kylindra Nekropolisi (Φανταουτσάκη- Δασακλή 2017, Εικ. 2-3)
Resim 18: Abdera Chortolivado Nekropolisi (Kallintzi-Papaikonomou 2010, Fig.2)
Resim 19: Messene'de yer alan bebek gömülerinin tespit edildiği kuyu (Bourbou-Themelis 2010, Fig.4)
Resim 20: Agora'da bebeklerin ele geçtiği kuyu (Liston et. al. 2018, Figure 7.)
Resim 21: a) Parion pithos ve amphora mezarlar (Kasapoğlu 2019, Lev.5, a.; b) Parion amphora mezar (Kasapoğlu 2019, Lev.8, b.)
Resim 22: a) Parion'da ele geçen hydria mezar (Kasapoğlu 2019, Lev.10, a); b) Antandros'ta ele geçen minyatür hydria (Kıraç 2019, Levha 2, 26.)
Resim 23: Parion'da ele geçen L4 lahit mezar (Kasapoğlu 2019, Lev.22, a-b)
Resim 24: Parion'da Klasik Dönem'e tarihlenen amphora mezarın dış yüzü ve açıldıktan sonraki durumu (Kasapoğlu 2022, Figure 20, a-b)
Resim 25: Parion Nekropolisi'nde ele geçen Khios amphoraları (Kasapoğlu 2022, Figure 21, a-b-c)
Resim 26: a) Parion'da ele geçen M 291 (DSM 18) kiremit mezar; b) Mezar buluntusu demir iğne (Tuğrul 2024, 247)
Resim 27: a) Sigeion nekropolis alanından ele geçen cam amphoriskos (Schäfer 2009, Resim 5, 11); b) Sigeon'dan ele geçen pithos parçaları (Schäfer 2009, Resim 11)
Resim 28: a) Tenedos'ta ele geçen M 23.7 nolu amphora mezar (Takaoğlu vd. 2025, Resim 13); b) M 23.7 mezar buluntuları (Takaoğlu vd. 2025, Resim 14)
Resim 29: a) Tenedos'ta ele geçen Mezar 21.2 (Takaoğlu 2023, Resim 10); b) Mezar 21.2'nin ilk kullanım evresine ait mezar buluntuları (Takaoğlu 2023, Resim 11)
Resim 30: a) Tenedos'ta ele geçen 23.1 nolu pithos (Takaoğlu 2023, Resim 12); b)

Pithos mezar buluntuları (Takaoğlu 2023, Resim 13)
Resim 31: Tenedos'ta ele geçen PM 3 pithos mezar buluntuları; a) pişmiş toprak figürinler; b) pişmiş toprak protom; c) insan yüzlü cam pendant (Yaman 2022, Resim 3, 5-6).
Resim 32: a)Tenedos'ta pithos içerisinden ele geçen 23.4 nolu küp mezar (Takaoğlu vd. 2025, Resim 7); b) Küp mezar içinden ele geçen pişmiş toprak figürinler (Takaoğlu vd. 2025, Resim 8).
Resim 33: a) Tenedos'ta ele geçen 23.3 nolu taş sanduka mezar; b) 23.3 nolu mezar buluntusu (Takaoğlu vd. 2025, Resim 6).
Resim 34: Tenedos'ta ele geçen 22.3 nolu taş sanduka mezarın ikinci kullanımına ait mezar hediyeleri; a) emzikli kap; b) exaleiptron; c)omphaloslu kase (Takaoğlu 2024, Resim 9) .
Resim 35: Tenedos'ta ele geçen pithos ve tekne mezar (Sevinç 1995, Resim 7)
Resim 36: Tenedos'ta ele geçen 22.3 nolu taş sanduka mezarın son kullanım evresi (Takaoğlu vd. 2024, Resim 10).
Resim 37: a) Tenedos'ta ele geçen 22.3 nolu taş sanduka mezarın 3. evresine ait amphora mezar (Takaoğlu 2024, Resim 11); b) Amphora mezar buluntuları (Takaoğlu vd. 2024, Resim 12).
Resim 38: Tenedos'ta ele geçen Hellenistik Dönem'e ait amphora mezar ve *in situ* durumdaki mezar belirteci (Takaoğlu vd 2025, Resim 5).
Resim 39: Skepsis'te ele geçen lahit ve ikincil kullanım evresine ait buluntular (Başaran ve Kasapoğlu 2014c, Resim 11).
Resim 40: a) Assos'tan ele geçen GR 17 taş sanduka mezar (Utili 1999, Abb. XI); b) GR 17 mezar buluntuları (Utili 1999, Abb. XII).
Resim 41: a) Assos'tan ele geçen GR 33 nolu taş sanduka mezar (Bakan 2009, Levha 36, Resim 142); b) GR 33 mezar buluntuları (Bakan 2009, Levha 37, Resim 145).139
Resim 42: Assos'ta birbirine yakın konumda ele geçen GR 19-20-21 nolu mezarlar (Utili 1999, Abb. XIV).
Resim 43: Assos'ta B VIII Açması'nda ele geçen GR 7 pithos (Buruldağ 2009, Resim 34); b) GR 7 pithos mezar buluntuları (Utili 1999, Abb. XVII).
Resim 44: a) Assos S3 Açması'nda ele geçen GR 16 pithos mezar (Bakan 2009, Levha 5, Resim 11); b) GR 16 mezar buluntuları (Bakan 2009, Levha 6, Resim 14)
Resim 45: a) Assos'tan ele geçen GR 23 nolu pithos mezar buluntuları (Levha 24, Resim 101); b) Kirpi formlu aryballos (Bakan 2009, Levha 24, Resim 103a).

Resim 46: a) Assos'tan ele geçen GR 55 lahit mezar (Stupperich 1992, Abb.4); b) Bebek üzerinden ele geçen kuklalar (Stupperich 1992, Abb.5); c) Mezardan ele geçen figürin örneği (Stupperich 1992, Abb 6).

Resim 47: Assos'ta C X Açması'nda ele geçen GR 23 taş sanduka mezar (Stupperich 1993, Tafel 6).

Resim 48: Assos'ta ele geçen GR 13 lahti ve içinde yer alan urneler (Stupperich 1996a, Tafel 5).

Resim 49 a-b: Assos B VIII Açması'ndaki GR 2 lahti (Stupperich 2006, Tafel 1, 2-4).

Resim 50: Assos S 3 Açması'ndaki GR 19 kiremit mezarın açılmadan önceki durumu(a), açıldıktan sonraki durumu (b) ve mezar buluntusu (c). Bakan 2009, Levha 14, Resim 63-64; Levha 15, Resim 67.

Resim 51: Antandros, MÖ 7.yüzyıl mezarlarının açığa çıktığı çakıl taşlı tabaka (Polat ve Polat 2007, Res. 6).

Resim 52: a) Antandros 119 nolu kremasyon mezar; b) 119 nolu mezar buluntuları (Antandros Kazı Arşivi).

Resim 53: a) Antandros'ta ele geçen 355 nolu Klazomenai amphorası mezarın arazideki durumu; b) 355 nolu amphora mezarın restorasyon sonrası durumu (Antandros Kazı Arşivi).

Resim 54: a) Antandros, 155 ve 175 nolu mezarlar; b) 155 nolu mezar buluntuları (Antandros Kazı Arşivi).

Resim 55: a) Antandros 320 nolu aile mezarı; 320 nolu mezarın taşlarının kaldırılmasından sonraki durumu (Antandros Kazı Arşivi).

Resim 56: a-b) Antandros 325 nolu mezar ve buluntuları; c-d) 324 nolu mezar ve buluntusu (Antandros Kazı Arşivi).

Resim 57: a) Antandros 285 nolu amphora mezar; b) Mortar; c) Bes figürini; d) Aşık kemikleri ve deniz kabukları (Antandros Kazı Arşivi).

Resim 58: a-b) Antandros'ta ele geçen 137 nolu pithoid-amphora mezar; c) 137 nolu mezar buluntuları (Antandros Kazı Arşivi).

Resim 59: a) Antandros, 160 nolu hydria mezar; b) 141 nolu hydria mezar; c) 166 nolu hydria mezar (Antandros Kazı Arşivi).

Resim 60: a) Antandros 205 nolu khytra mezar; b) 163 nolu khytra mezar ve kapama olarak kullanılmış minyatür khytra (Antandros Kazı Arşivi).

Resim 61: Antandros, 284 nolu khytra mezar (Antandros Kazı Arşivi).

Resim 62: a-b) Antandros, pithos mezarlarında zemine çakıl taşı döşeme uygulaması (Antandros Kazı Arşivi).
Resim 63: a) Antandros 539 nolu pithos mezarın açılmadan önceki görünümü; b) 539 nolu mezar içi; c) Mezar kaldırıldıktan sonra altında ve çevresinde yer alan buluntular (Antandros Kazı Arşivi).
Resim 64: a) Antandros 539 nolu pithos mezar buluntularının bir bölümü; b) İnsitu durumda ele geçen sepet kulplu testi ve içerisindekiler (Eren 2024, Resim 61, 63).
Resim 65: a) Antandros, 296 ve 278 nolu pithos mezarların bulunduğu konum; b) 278 nolu pithos mezar buluntuları (Antandros Kazı Arşivi).
Resim 66: a) Antandros, 493 nolu pithos mezar buluntuları; b) 548 nolu pithos mezar buluntuları (Antandros Kazı Arşivi).
Resim 67: a) Antandros, 189 nolu basit toprak mezar; b) 189 nolu mezar buluntuları (Antandros Kazı Arşivi).
Resim 68: a) Antandros, 499 nolu depolama kabı mezar; b) 499 nolu mezar restorasyon sonrası (Antandros Kazı Arşivi).
Resim 69: Antandros, 79-80-81 nolu amphora mezarlar (Antandros Kazı Arşivi).
Resim 70: a) Antandros, 133 nolu basit toprak mezar; b) 133 nolu mezar buluntuları (Antandros Kazı Arşivi).
Resim 71: a) Antandros, 509 nolu pithos mezar; b) 509 nolu mezar buluntuları (Antandros Kazı Arşivi).
Resim 72: a) Antandros, 239 nolu pithos mezar; b) 239 nolu mezar buluntuları (Antandros Kazı Arşivi).
Resim 73: a) Antandros, 495 nolu kiremit mezar; b) 495 nolu kiremit mezar buluntuları (Antandros Kazı Arşivi).
Resim 74: Antandros 495 nolu kiremit mezar açıldıktan sonraki görünümü (Antandros Kazı Arşivi).
Resim 75: Antandros, 414 nolu urne mezar (Antandros Kazı Arşivi).
Resim 76: Antandros, 480 nolu pithos buluntuları (Antandros Kazı Arşivi).
Resim 77: Antandros, 274 nolu mezar cam ve bronzdan yapılmış boncuk ve pendantlar (Polat 2025, Fig.5).
Resim 78: a) Antandros, 291 nolu tuğla mezar; b) Mezar buluntusu kandil; c) Mezar buluntusu maşrapalar (Antandros Kazı Arşivi).
Resim 79: a) Pitane'de tespit edilen küp mezar (Akurgal 1960a, Şekil 1); b) Pitane Nekropolisi (Akurgal 1960a, Lev:1, Şekil:2).

Resim 80: a) Myrina, khamosorion mezar (Pottier et al. 1887, Fig.4); b-c) Khamosorion kapak tipleri (Pottier et. al. 1887, 62).
Resim 81: Myrina, üst üste khamosorion mezar örnekleri (Pottier et al. 1887, Fig 5).
Resim 82: Myrina'da ele geçen aşık kemikleri (Pottier et al. 1887, 217).
Resim 83: a) Myrina, yuvarlak formlu kaya mezarlar (Pottier et al. 1887, 66); b) Andız Tepe'nin güney eteklerinden yuvarlak kaya ostothek örneği (Özdemir ve Çekilmez 2020, Fig.8).
Resim 84: Çaltılıdere Köyü'nde tespit edilen çocuk lahti (Özdemir ve Çekilmez 2020, Fig. 20).
Resim 85: a) Myrina pişmiş toprak lahit formu; b) Kiremit mezar formu (Pottier et al. 1887, Fig: 13-14).
Resim 86: Myrina Nekropolisi'nden ele geçen pişmiş toprak figürin örnekleri (Pottier ve Reinach 1887, Pl 2(a); Pl 5 (b); Pl 7 (c); Pl 10 (d-e); Pl 16 (f); Pl 33 (g).
Resim 87: Aigai, 2005 yılında anayolun kuzeybatısında kazılan nekropolis alanı (Verger et al. 2025, Fig.2)
Resim 88: a) Aigai, L.114 nolu çömlek mezar; b) L.116 nolu çömlek mezar (Güneş 2007, Resim 16-17).
Resim 89: Kyme, Kuzey Nekropolis'te ele geçen Herakles başı formunda kutu (https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010282389 Erişim tarihi: 02.07.2026).
Resim 90: Kyme, Samurlu 877 Nekropolisi Genel Görünüm (Ürkmez 2014, Res. 2).
Resim 91: Kyme, Dört Yıldız Nekropolisi'nden ele geçen stel (La Marca, 2010, Resim 13.).
Resim 92: Kyme, Habaş Nekropolisi'nde tespit edilen M78 pyksis mezar (Atila vd. 2015, Res.3).
Resim 93: Kyme, Habaş Nekropolisi M17 amphora mezar (Atila vd. 2015, Res. 4).
Resim 94: Kyme, Habaş Nekropolisi, M133 basit toprak çocuk mezarı ve buluntuları (Atila vd. 2015, Res.6).
Resim 95: a) Kyme, Habaş Nekropolisi, M21 ve M33 pişmiş toprak lahit; b) M21 ve M33 mezar buluntuları (Atila vd. 2015, Res. 17-18).
Resim 96: a) Kyme, Habaş Nekropolisi'nde ele geçen Khios amphorası bebek mezarı (Atila vd. 2015, Res.4); b) Kyme, İDÇ Nekropolisi'nde ele geçen 350 nolu amphora mezar (Lebe 2024, Levha 376).
Resim 97: a-b) Kyme, İDÇ Nekropolisi 130 nolu mezar; c) 130 nolu mezar buluntuları (Lebe 2024, Levha 48, Kat No: 83).

Resim 98: a-b) Kyme, İDÇ Nekropolisi, 174/2 nolu mezar; c) Mezar buluntusu aktör figürini (Lebe 2024, Kat No: 109).

Resim 99: a) Kyme, Batı Liman Nekropolisi, M 46 kiremit mezar; b) Mezar buluntuları (Konak Tarakçı ve Selçuk 2012, Resim 8, 13).

Resim 100: Kyme, Samurlu 879 Nekropolisi M 83 çömlek mezar (Ürkmez 2016, Fig. 9).

Resim 101: Kyme, Samurlu 879 Nekropolisi M 13 ve M 14 krater mezarları (Ürkmez 2016, Fig. 10).

Resim 102: Kyme, Samurlu 877 Nekropolisi, M 41 nolu pithos çocuk mezarı ve buluntuları (Ürkmez 2014, Res. 16).

Resim 103: Kyme, 214-215 parsel kurtarma kazısı, 6 numaralı mezar buluntuları (Atıcı ve Beyazçam 2016, Res. 7).

Resim 104: a-b) Kyme, İDÇ Nekropolisi 72 nolu mezar; c) Mezar buluntuları (Lebe 2024, Levha 23, Kat No: 44).

Resim 105: a-b) Kyme, İDÇ Nekropolisi, 199 nolu basit sanduka mezar; c) 199 nolu mezar buluntuları (Lebe 2024, Levha 63-64, Kat No: 118).

Resim 106: Kyme, İDÇ Nekropolisi 378 nolu mezar buluntusu altın düğmeler ? (Lebe 2024, Levha 133, Kat No: 195/2).

Resim 107: a) Kyme, İDÇ Nekropolisi 281 nolu basit sanduka mezar buluntuları (Lebe 2024, Levha 93, Kat No: 151); b) Kyme İDÇ Nekropolisi 373 nolu basit sanduka mezar buluntuları (Lebe 2024, Levha 129, Kat No:191).

Resim 108: Kyme, Samurlu 879 Nekropolisi, M 21 kiremit mezar ve buluntuları (Ürkmez 2016, Fig. 17).

Resim 109: Kyme, Habaş Nekropolisi M 20 lahit mezar pişmiş toprak figürinleri (Taşpınar 2019, Fig 3.1).

Resim 110: Tisna, Sarıkale Tepe güney yamacında yer alan nekropoliste belirlenen khamosorion örneği (Erdan 2020, Fig. 62) .

Resim 111: Larisa, dairesel planlı tümülüslerin rekonstrüksiyonu (Mayer-Plath 1940, Abb.20).

Resim 112: Lesbos, Hellenistik Dönem'e ait agoranın alt tabakasından ele geçen mezarların planı (Kourtzellis – Kyriakopoulou 2025, Fig.8).

Resim 113: Lesbos, Antissa'da tespit edilen amphora mezarlar (Lamb 1934, Fig. 15).

Resim 114: a) Phokaia, megaron önünde tespit edilen pişmiş toprak çocuk lahti (Özyiğit 1997, Resim 14); b) Mezara ait lekythos (Özyiğit 1997, Resim 13).

Resim 115: Phokaia, Sunaklar Sektörü'nde Arkaik ve Roma Dönemi'ne ait mezarların genel görünümü (Özyiğit 2001, Resim 4).

Resim 116: Smyrna, Sur duvarı 2'nin kesitinde yer alan bebek mezarları (Nicholls 1958/59, Fig.2).

Resim 117: Smyrna, Sur Duvarı 2'nin yıkıntılarındaki Mezar Alanı A Bölgesi'ndeki bebek ve çocuk mezarları (Nicholls 1959/58, Fig.3).

Resim 118: Smyrna Mezar Alanı A Bölgesi'nde ele geçen bebek ve çocuk mezarları (Nicholls 1959/58, Plate 11).

Resim 119: a) Smyrna, Mezar Alanı D'den ele geçen amphora mezar (Cook 1950, Fig.8); b) Mezar Alanı B'den ele geçen 19 numaralı amphora mezar (Cook 1958/59, Fig.4).

Resim 120: Smyrna, Arkaik Dönem çeşme yapısı çevresindeki mezar alanı (Akurgal 1999a, Şekil 1-2).

Resim 121: Smyrna, Arkaik Dönem çeşmenin kuzey cephe önü (Akurgal 2012, Resim.13).

Resim 122: Smyrna, Mezar Alanı C (Nicholls 1958/59, Fig. 5).

Resim 123: Klazomenai Nekropolis alanları (Erginer 2019, Levha I, a).

Resim 124: a) Klazomenai Monastirakia Nekropolisi genel görünüm (Tzannes 2004, Fig.6) b) Monastirakia Nekropolisi pişmiş toprak lahitler (Tzannes 2004, Fig.17)

Resim 125: a) Klazomenai, Yıldıztepe Nekropolisi 80-09 ve 80-10 nolu amphora mezarlar (Güngör 2006a, Levha. 5); b) Yıldıztepe Nekropolisi 80-19, 80-20 ve 80-21 amphora mezarlar (Güngör 2006a, Levha.6).

Resim 126: Klazomenai Akpınar Nekropolisi genel görünüm (Hürmüzlü 2004a, Fig.3)

Resim 127: a) Klazomenai, Akpınar Nekropolisi pithos ve amphora mezarlar (Hürmüzlü 2004a, Fig.8); b) Akpınar Nekropolisi taş sanduka mezar (Hürmüzlü 2004a, Fig.9).

Resim 128: Klazomenai, Gebeş Nekropolisi, 2-3 pafta(eski), 20D1B pafta (yeni), 1003 ada, 8 parsel kazısı (Ulusoy 2019, Kat No: D136, 683).

Resim 129: Klazomenai Akpınar Nekropolisi ve İskele-Gelinkaya Mevki arası alt yapı çalışmaları güzergahı (Ulusoy 2019, Kat No: D32, 568).

Resim 130: Klazomenai, Güney/Ağaçlı Yol Nekropolisi M2 pişmiş toprak çocuk lahti ve çizimi (Erginer 2019, Levha V b-c); b) M2 pişmiş toprak lahit mezarın buluntusu ve çizimi (Erginer 2019, Levha XXV, d-e-f).

Resim 131: a) Klazomenai Güney/Ağaçlı Yol Nekropolisi M15 kiremit mezar (Erginer 2019, Levha XXVII); b-c-d-e) M15 kiremit mezar buluntuları (Erginer 2019, XXVIII, XXXVIII, XLIII).

Resim 132: a) Klazomenai Güney/Ağaçlı Yol Nekropolisi M16 kiremit mezar (Erginer 2019, Levha XXIII, a); b-c-d) M16 kiremit mezar buluntuları (Erginer 2019, Levha XLI, XLIV).

Resim 133: Klazomenai, Kalabak Nekropolisi basit toprak çocuk mezarı (Çaldıran 1983, Levha 14a).

Resim 134: a) Klazomenai, DSİ Nekropolisi genel görünüm; b) DSİ Nekropolisi pithos mezar (Ulusoy 2019, 528).

Resim 135: Klazomenai, MET Nekropolisi genel görünüm (Özbilen-Güngör ve Konak-Tarakçı 2017, Fig.3).

Resim 136: Klazomenai, MET Nekropolisi; a) 33 nolu amphora mezar; b) 60 nolu amphora mezar (Özbilen Güngör ve Konak Tarakçı 2017, Fig.38,39).

Resim 137: Klazomenai MET Nekropolisi, 73 nolu kiremit ile kapatılmış pişmiş toprak çocuk lahti (Özbilen Güngör ve Konak Tarakçı 2017, Fig.32).

Resim 138: Klazomenai, Çayır Nekropolisi; a) D75 kurtarma kazısı genel görünüm; b) D88 kurtarma kazısı pithos mezar; c) D101 kurtarma kazısı, pişmiş toprak küvet formlu lahit (Ulusoy 2019, Kat No: D75, D88, D101, syf 610 ,625, 646).

Resim 139: Klazomenai Çayır Nekropolisi; a) D116 kurtarma kazısı pişmiş toprak lahit mezarları; b) D137 kurtarma kazısı genel görünüm (Ulusoy 2019, Kat No: D116, D137, syf. 662,689).

Resim 140: Khios, mezarların ele geçtiği alanlar (Λεμάνη et al. 2019, Resim 1).

Resim 141: Khios, Rizari Nekropolisi (Λεμάνη 1997, Fig.1).

Resim 142: Khios, Rizari Nekropolisi. a) 4 ve 5 numaralı pithos mezar örneği, b-c)Mezarlardan ele geçen olpe ve emzikli kap (Λεμάνη 1997, Fig. 8, 13, 14).

Resim 143: Khios, Rizari Nekropolisi pişmiş toprak çocuk lahti, a) Lahtin açılmadan önceki hali; b) Lahtin açıldıktan sonraki durumu (Ραφτοπούλου and Ανετάκης 2019, Εικ.1-2).

Resim 144: Khios, Rizari Nekropolisi'nde ele geçen pişmiş toprak çocuk lahti buluntularının bir bölümü (Ραφτοπούλου and Ανετάκης 2019, Εικ. 3, 4, 8, 9, 11, 12, 13, 15).

Resim 145: Khios, iki amphoranın birleştirilmesiyle oluşturulan mezar (Λεμάνη et al. 2019, Εικ. 8).

Resim 146 a-b: Khios, taş küp mezar örnekleri (Ανετάκης et al. 2019, Εικ.. 3-4).
Resim 147: Teos Batı Nekropolisi A Bölümü Genel Görünüm (Foça 2019, Levha IIIa).
Resim 148: Teos Batı Nekropolisi B Bölümü (Güllüsaç 2019, Levha 76).
Resim 149: Teos, Batı Nekropolisi pişmiş toprak çocuk lahti (Foça 2019, Ek s.36).
Resim 150: a) Teos, Batı Nekropolisi M103 çocuk lahti (Güllüsaç 2019, Levha62); b-c-d-e-f) M103 mezar buluntuları (Güllüsaç 2019, Fig. 56-58).
Resim 151: Teos Batı Nekropolisi 5. yüzyıla ait amphora mezarlar; a)75 numaralı amphora mezar; b) 95 numaralı amphora mezar (Güllüsaç – Aytaçlar 2019, Res. 24-25).
Resim 152: Teos, Batı Nekropolisi, B Bölümü M122 amphora mezar (Güllüsaç 2019, Levha 74).
Resim 153: a) Teos, Batı Nekropolisi, M43 situla mezar; b) M43 mezar buluntuları (Foça 2019, ek1 s.83-89).
Resim 154: a) Teos, Batı Nekropolisi M89 kiremit mezar; b) M89 mezar buluntuları (Foça 2019, ek1 s.186-189).
Resim 155: a) Teos, Batı Nekropolisi M129 kiremit mezar; M129 mezar buluntusu ve çizimi (Foça 2019, ek1 s294-295).
Resim 156: Teos, Batı Nekropolisi situla mezar örnekleri, a) M42 situla mezar; b) M44 situla mezar (Foça 2019, Kat No: 81, 88); c) M47 arı kovanı formlu situla mezar (Foça 2019, Kat No:91).
Resim 157: Teos, Batı Nekropolisi hydria mezarlar, a) M52 hydria mezar; b) M96 hydria mezar (Güllüsaç 2019, Levha 30, 58).
Resim 158: Teos, Batı Nekropolisi ters bir şekilde açığa çıkan M47 çömlek mezar (Foça 2019, Kat No:92).
Resim 159: Teos, Batı Nekropolisi M139 basit sanduka mezar (Foça 2019, Kat No: 314).
Resim 160: Kolophon I nolu tümülüs (Gassner et al.. 2017, Fig:12).
Resim 161: Karamattepe'de ele geçem KM 4 urne mezar (Tül Tulunay 2009, Resim 3).
Resim 162: a-b) Karamattepe'de ele geçen KM 6 urne mezar; c) KM 6 urne mezar konteksti (Tül Tulunay 2010, Resim 3-4).
Resim 163: a) Nif Dağı, Karamattepe KM 7 taş sanduka mezar (Tül Tulunay 2012, Resim 1); b) Nif Dağı, Karamattepe KM 19 taş sanduka mezar (Tül Tulunay 2017,

Resim 2e).
Resim 164: Nif Dağı, Dağ Kızılca DM 4 oda mezar (Tül Tulunay 2010, Resim 6).
Resim 165: Nif Dağı, Ballıcaoluk BOM 1 taş sanduka mezar (Tül Tulunay 2014, Resim 8c).
Resim 166: Tahtalı Barajı Kurtarma Kazıları, Cevizcioğlu ve Şaşal Nekropolisi Konumları (Özkan – Erkanal 1999, Harita 1).
Resim 167a-b: Cevizcioğlu Nekropolisi, situla mezar ve buluntuları (Özkan ve Atukeren 1999, Fig 64a-b-c-d).
Resim 168: Ephesos, Ticaret Agorası Arkaik Dönem nekropolisi (Ladstätter vd. 2022, Resim 4).
Resim 169: a) Ephesos, agoranın alt katmanlarında ele geçen künk mezar; b) Künk mezar konteksti (Mitsopoulou-Leon 1972-75, Resim 1-7.).
Resim 170: Kerameikos'ta tespit edilen MÖ 5. yüzyıla tarihlenen pişmiş toprak künk mezar, National Archeological Museum Athens (Fotoğraflar Prof. Dr. Yasemin Polat'a aittir.).
Resim 171: Ephesos'tan ele geçen symposium sahneli mezar steli (Arınç 2020, Levha 2, Çizim 2).
Resim 172: a) Ephesos K.60 mezar steli ve çizimi (Arinç 2020, Levha 60, Çizim 60); b) Ephesos K.61 mezar steli ve çizimi (Arinç 2020, Levha 61, Çizim 61).
Resim 173: a) Ephesos K.62 mezar steli ve çizimi (Arinç 2020, Levha 62, Çizim 62); b) Ephesos K.64 mezar steli ve çizimi (Arinç 2020, Levha 64, Çizim 64).
Resim 174: Samos, Mezar 36 buluntularının bir bölümü, a)Boncuklar, b) Kurşun kol bantı, c) Kurşun bant, d)Fibulalar, e) Kireç taşı rozet (Löwe 1996, 15-16, 47).
Resim 175: Samos 44 nolu mezar buluntularının bir bölümü (Löwe 1996, 58-59).
Resim 176: Samos, 45 nolu mezardan ele geçen skarabeler (Löwe 1996, 63).
Resim 177: Samos, 45 nolu mezar içinden ele geçen figüratif kaplar (Löwe 1996, 64-65).
Resim 178: Samos, Klima Bölgesi'nde tespit edilen mezarlara ait buluntuların bir kısmı (Μαρθάρη 1989, Levha 232-233).
Resim 179: Samos, symposium konulu mezar steli (Fabricius 1996, Abb 6).
Resim 180: Priene, yan yana konumlandırılmış khamosorionlar (Mert – Kuru 2019, Görsel 10).
Resim 181: a) Priene, khamosorion çocuk mezarı; b) Mezar içinden çıkan stel parçası (Kuru 2018, Resim 13, 14).

Resim 182: Miletos, Yeni Balat Köyü'nde tespit edilen lahitler (Müller-Wiener 1988b, Taf. 25,4).

Resim 183: Miletos, a) Zeytintepe'de bulunan I nolu lokuluslu oda mezar planı (Henninger-Kossatz 1979, Abb. 5); b) Mezarın dromosu (Henninger-Kossatz 1979, Taf 53.); c) Mezar odası (Henninger-Kossatz 1979, Taf 53); d) Mezar dromosundaki sekiler üzerinde yer alan stel ve buluntuların tespit edilme durumu (Henninger-Kossatz 1979, Abb.6).

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Arkaik Dönem'e ait bebek ve çocuk mezarlarının tespit edildiği yerler

Harita 2: Klasik Dönem'e ait bebek ve çocuk mezarlarının tespit edildiği yerler

Harita 3: Hellenistik Dönem'e ait bebek ve çocuk mezarlarının tespit edildiği yerler

Harita 4: Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e Troas, Aiolis ve İonia bölgelerinde bebek ve çocuk mezarlarının tespit edildiği tüm yerler

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Troas'ta kronolojik olarak bebek ve çocuk mezarlarının tespit edildiği kentler

Tablo 2: Arkaik Dönem'de Troas kentlerinde tespit edilen bebek ve çocuk mezar tipleri

Tablo 3: Klasik Dönem'de Troas kentlerinde tespit edilen bebek ve çocuk mezar tipleri

Tablo 4: Hellenistik Dönem'de Troas kentlerinde tespit edilen bebek ve çocuk mezar tipleri

Tablo 5: Aiolis'te kronolojik olarak bebek ve çocuk mezarlarının tespit edildiği kentler

Tablo 6: Arkaik Dönem'de Aiolis kentlerinde tespit edilen bebek ve çocuk mezar tipleri

Tablo 7: Klasik Dönem'de Aiolis kentlerinde tespit edilen bebek ve çocuk mezar tipleri

Tablo 8: Hellenistik Dönem'de Aiolis kentlerinde tespit edilen bebek ve çocuk mezar tipleri

Tablo 9: İonia'da kronolojik olarak bebek ve çocuk mezarlarının tespit edildiği kentler

Tablo 10: Arkaik Dönem'de İonia kentlerinde tespit edilen bebek ve çocuk mezar tipleri

Tablo 11: Klasik Dönem'de İonia kentlerinde tespit edilen bebek ve çocuk mezar tipleri

Tablo 12: Hellenistik Dönem'de İonia kentlerinde tespit edilen bebek ve çocuk mezar tipleri

KISALTMALAR LİSTESİ

Abb. : Abbildung (Resim/Şekil ifadesi Almanca kaynaklar için)

Bk. : Bakınız

Cm. : Santimetre

Çev. : Çeviri

Ed./Eds. : Editör/Editörler

Εικ. : Εικόνα (Resim/Şekil ifadesi Yunanca kaynaklar için)

Et. al. : Et alii

Fig. : Figür/Figure

Km. : Kilometre

M. : Metre

MÖ : Milattan önce

MS : Milattan sonra

No. : Numara

Pl. : Plate

Res. : Resim

Şek. : Şekil

Syf. : Sayfa

Taf. : Tafel/Tafeln (Levha ifadesi Almanca kaynaklar için)

Vb. : Ve benzeri

Vd. : Ve diğerleri

Vol : Volume

Diğer Kısaltmalar

AKMED : Suna ve İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü

AM : Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung

AMS : Asia Minor Studien

AntK : Antike Kunst

AST : Araştırma Sonuçları Toplantısı

ADelt : Αρχαιολογικόν Δελτίον / Archaiologikon Deltion

ADerg : Arkeoloji Dergisi

AJA : American Journal of Archaeology

BAR : British Archaeological Reports

BCH : Bulletin de Correspondance Hellénique

BSA : Annual of the British School at Athens

BSA Suppl. : Annual of the British School at Athens, Supplementary Volume

CEDRUS : Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Dergisi

Hesperia : Hesperia Journal of the American School of Classical Studies at Athens

HP : Theophrastos, Historia Plantarum

Hom. Hymn. : Homeric Hymns

IstMitt : Istanbuler Mitteilungen

[Loeb] : Loeb Classical Library

JAS : Journal of Archaeological Science

JHS : The Journal of Hellenic Studies

JdI : Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts

KST : Kazı Sonuçları Toplantısı

NH : Plinius, Naturalis Historia

OREA : Oriental and European Archaeology

PLoS : Public Library of Science

PoDIA : Proceedings of the Danish Institute at Athens

Πρακτ/Prakt : Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας

SRMKA : Seramik Araştırmaları Dergisi (The Journal of Ceramic Research)

TÜBA-AR : Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi

WHO : World Health Organization

GİRİŞ

Ölümün ardından gerçekleştirilen ritüeller, bireyin yer aldığı topluluğun kültürüne dair ipuçlarını barındırır. Söz konusu ritüeller, insanın inancı ve kendi için kutsal olana karşı saygısını somutlaştıran gelenekler bütünü halini alır. Bu sayede insan, inancını ve düşüncelerini ebedi kılmakla birlikte, ritüellerin sosyal çevreye uyumlu bir şekilde gelişerek gelecek nesillere aktarımını da sağlar. Bu doğrultuda ölüm, kültürün vazgeçilmez bir parçası olur. Ölüm olgusunun bireysellikten çıkıp, toplumsal bir meseleye dönüşmesi de ritüellerle birlikte kültürün bir parçası haline gelmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla ölüm sadece biyolojik bir olay olarak kalmaz, çok sayıda sosyo-kültürel anlamlarla doldurulmuş bedenin yok olması anlamına da gelir[1]. Bu bağlamda nekropolisler, araştırmacılar tarafından sıklıkla bilimsel çalışmalara konu edilmiş ve zaman içerisinde kayda değer oranda literatür oluşturulmuştur. Ancak bu literatürün çok küçük bir bölümü bebek ve çocuk mezarlarına ayrı olarak değinmiştir.

1990'lı yıllara kadar çocuk mezarları, yetişkin mezarlarının yanında göz ardı edilen veya genel ölü gömme gelenekleri içerisinde değerlendirilen bir konuydu. Ancak özellikle son 30 yılda kuramsal arkeolojinin kazandığı ivme ile daha önceden ataerkil bir bakış açısıyla değerlendirilen uygulamalar, toplumun dezavantajlı kesimleri olarak algılanan kadın ve çocuk bireyler merkeze alınarak yeniden yorumlanmıştır. Bu dönüşüm, bebek ve çocuk mezarlarını bağımsız bir araştırma konusu olarak öne taşımış ve pek çok yeni çalışmanın da önünü açmıştır. Ancak bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin araştırmalar günümüze değin Batı Anadolu çerçevesinde az sayıda makale ile sınırlı kalmıştır. Söz konusu yayınlar kimi zaman belirli bir buluntu grubunu veya mezar tipini, kimi zaman belirli bir kent veya bölgedeki çocuk mezarlarını, kimi zamansa belirli bir dönem aralığını baz alarak konuyu ele almıştır. Dolayısıyla çalışmalar, daha sınırlı bir çerçeve içerisine sıkıştırılmış, çoğu zaman kapsayıcı değerlendirmelerden uzak kalmıştır. Bu çalışmada ise, daha önce Batı Anadolu'da ele geçmiş bebek ve çocuk mezarlarını değerlendiren yayınlara kıyasla hem dönemsel hem de bölgesel olarak daha geniş bir çerçeve belirlenmiştir. Bu sayede Troas, Aolis ve İonia bölgelerinde bebek ve çocuk mezarlarına dair dağınık bilgiler bir araya getirilip, bölgelerde bebek ve çocuk ölü gömme geleneklerine

[1] Özbudun 2019, 43.

ilişkin genel bir resim ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Amaç

Tezin birincil amacı, Troas, Aiolis ve İonia bölgelerindeki kentlerde Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'in sonuna uzanan sürece ait bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin örtülü veya açık şekilde ifade edilmiş dağınık haldeki verileri bir araya getirerek anlamlı bir bütün oluşturmaktır. Mezarlar ilk olarak kent, sonra kentin yer aldığı bölge içerisinde ve en sonunda bölgeler arasında kronolojik olarak karşılaştırmalı incelenerek; bebek ve çocuk mezalarının hem dönemsel hem de kültürler arası farklarını ve ortak yönlerini ortaya koymak hedeflenmiştir. Tezin bir diğer amacı ise; henüz tam anlamıyla toplumsal kimliğini kazanmamış ya da yeni kazanmış bu bireylerin gömü uygulamaları ile yetişkinlere uygulananların aynı ölçütler üzerinden değerlendirilemeyeceğini, eldeki veriler üzerinden vurgulamaktır.

Kapsam

Tez çalışması dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, antik Yunan toplumlarında bebek ve çocuğun dini ve sosyal yaşamdaki konumu ile bebek ve çocuk mezarlarının genel değerlendirmelerini içermektedir. İkinci, üçüncü ve dördüncü bölümler ise sırasıyla Troas, Aiolis ve İonia bölgelerinde tespit edilen bebek ve çocuk mezarlarının Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'in sonuna kadar kronolojik incelenmesini konu edinmektedir.

Birinci bölümün tez kapsamına dahil edilmesinin nedeni, Batı Anadolu'da bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin kapsamlı bir çalışmanın bulunmaması sebebiyle, hem bir referans noktası oluşturabilmek, hem de tespit edilen verilerin bebek ve çocuğun dini ve sosyal boyutunu kavrayarak ele alınmak istenmesidir.

Tezin ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerini ise, Batı Anadolu'da bulunan Troas, Aiolis ve İonia bölgelerindeki yerleşimler ve bölgelere bağlı olan Tenedos, Lesbos, Khios ve Samos adaları oluşturmaktadır. Bu sınırın belirlenmesinde bölgelerin kültürel açıdan yakın temas içinde bulunmaları, ancak aynı zamanda aralarında incelenebilir farkların bulunması belirleyici olmuştur. Söz konusu üç bölgede de çok sayıda yerleşim alanı tespit edilmesine karşın, tez içerisinde bebek ve çocuk mezarı olan veya varlığına dair bulguların saptandığı alanlar ele alınmıştır. Bu bağlamda

Troas Bölgesi'nde Parion, Sigeion, Tenedos, Skepsis, Assos ve Antandros; Aiolis Bölgesi'nde Pitane, Gryneion, Myrina, Aigai, Kyme, Tisna, Neonteikhos, Larisa ve Lesbos; İonia Bölgesi'nde ise Phokaia, Smyrna, Klazomenai, Khios, Teos, Kolophon, Nif (Olympos) Dağı Kazıları, Tahtalı Barajı Kurtarma Kazıları, Ephesos, Samos, Priene ve Miletos tez kapsamında değerlendirilmiştir.

Tezin kronolojik sınırları ise polis kavramının şekillendiği Arkaik Dönem'den başlamış olup, Roma İmparatorluğu etkilerinin görülmeye başlandığı Geç Hellenistik Dönem'in sonu olarak belirlenmiştir. Uzun bir zaman diliminin tercih edilmesindeki amaç ise, Batı Anadolu topluluklarında değişen siyasi, politik, kültürel olayların bebek ve çocuk mezarlarındaki etkisini izleyebilmektir.

Yöntem

Troas, Aiolis, İonia bölgelerindeki bebek ve çocuk mezarlarının yalnızca varlığını ortaya koyarak değil, "neden?" sorusuna kısmen de olsa cevap verebilecek biçimde ele alabilmek için, antik Yunan toplumlarında bebek ve çocuğun ne anlam ifade ettiğini kavramak gerekmektedir.

Antik Yunan'da çocukluğu mitlerden incelemek, soylu sınıfa mensup çocukların hayatlarına tanıklık etmemizi; Sokrates, Platon, Aristoteles gibi düşünürlerden incelemek, hem ideal sistemdeki hem de halkın içerisinde çocukların konumunun algılanmasını, komedyalarda ise tamamen halkın içindeki yaşamı gözler önüne koymamızı sağlamaktadır. Bu bağlamda konuyu mitoloji, felsefe ve tragedya/komedya üçlü sacayağı üzerinde değerlendirmek, var olanı ortaya koymada en faydalı yöntem olarak görülmüştür. Bu doğrultuda öncelikle tezin birinci bölümünde bebek ve çocuğun dini ve sosyal açıdan konumunu belirlemeye yönelik kapsamlı bir antik metin okuması yapılmıştır. Modern bakış açısından olabildiğince uzaklaşabilmek, antik Yunan toplumlarında çocuğun konumunu dönemin şartlarında değerlendirebilmek adına sıklıkla antik metinlerden doğrudan alıntılar yapmak tercih edilmiştir. Bunun yanı sıra bu konuları doğrudan ele alan modern akademik yayınlar, antik kaynaklardaki bulgular takip edilerek derlenmiştir. Tespit edilen bazı ritüellerin Anadolu kültüründe hala yansımalarının görülmesi üzerine, etnolojik çalışmalardan da faydalanılmış ve bunlar dipnotlarda belirtilmiştir. Bu sayede bebeğin doğumundan ergenliğine kadar ritüellerdeki rolü, toplum içindeki konumu, aile ilişkileri, eğitim ve

oyun süreçleri sistematik bir çerçevede ele alınmıştır. Derlenen metinler içerisinde ana başlıkların altında içindekiler bölümünde karışıklık yaratmaması adına belirtilmeyen küçük alt başlıklar kullanılmıştır. Bu yöntemle hem okuyucunun dikkatini korumak hem de konu geçişlerini belirginleştirmek amaçlanmıştır.

Aynı bölüm içerisinde Aristoteles'in "… *insanlar tanrıların görünüşlerini kendilerine benzettikleri gibi yaşayışlarını da kendilerine benzetirler*…"[2] sözünden hareketle, seramik ve plastik eserler üzerinde tanrı ve tanrıçaların bebeklik tasvirleri ele alınmış ve yorumlanmıştır. Bunun yanı sıra, Batı Anadolu dışında yer alan antik Yunan topluluklarında bebek ve çocuk mezarları araştırılmış, konuya ilişkin genel bilgiler derlenmiştir. Birinci bölüm bu yönüyle hem bir arka plan görevi üstlenmekte, hem de sonraki bölümlerde Batı Anadolu kentlerinde tespit edilen verilerin yorumlanmasında, başvurulacak bir şablon ya da referans noktası olmuştur.

Bu noktada, tez boyunca kullanılan "antik Yunan", "Yunan toplulukları" ve "Yunan dünyası" gibi ifadelerin kapsamına dair bir açıklama yapılması gerekmektedir. Antik Yunan dünyası, gerek kıta Yunanistan, gerekse Batı Anadolu ve adalarında yer alan polisler bağlamında, etnik, kültürel ve dini açıdan homojen bir bütün olarak değerlendirilemez. Her bir polis kendi siyasi, toplumsal ve dini yapısını, yerel kült uygulamalarını ve geleneklerini büyük ölçüde bağımsız bir şekilde geliştirmiştir. Bu heterojen yapı, tezin konusunu oluşturan Troas, Aiolis ve İonia bölgelerinde olduğu kadar, birinci bölümde referans noktası olarak ele alınan kıta Yunanistan toplulukları için de geçerlidir. Ancak mevcut arkeolojik veriler, bu farklılıkların bölgeler ve kentler arasında sistematik bir biçimde tespit edilmesini ve ayrıştırılmasını çoğu mümkün kılmamaktadır. Bu nedenle de tez içerisinde kullanılan "antik Yunan", "Yunan toplulukları" ve "Yunan dünyası" gibi ifadeler, altında yatan etnik ve kültürel çeşitliliği göz ardı eden bir varsayım olarak değil, mevcut materyallerin sunduğu imkanlar çerçevesinde tercih edilmiş genellemeler olarak kullanılmıştır. Bölgeler, polisler ve dönemler arasında somut verilerle doğrulanabilir farklılıkların olduğu durumlar ise ayrıca belirtilmiştir.

İkinci bölümden itibaren tezin ana konusunu oluşturan Troas, Aiolis ve İonia bölgelerindeki bebek ve çocuk mezarları değerlendirilmeye başlanmıştır. Her bölümün açılışında ilgili bölgede hangi kentlerin ele alındığına dair kısa bir giriş

[2] Aristoteles *Politika,* 1252b9.

açıklaması yapılmıştır. Ardından bebek ve çocuk mezarlarının tespit edildiği ya da bu mezarlara işaret eden bulguların mevcut olduğu kentler, konumlarına göre kuzeyden güneye doğru sıralanacak şekilde ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Her kent için önce coğrafi konum, ardından kısa bir araştırma tarihçesi ve nekropolise ilişkin genel bilgiler aktarılmıştır. Sonrasında bebek ve çocuk mezarları Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem alt başlıklarıyla ayrı olarak ele alınmıştır. Her kentte üç döneme ait mezar tespit edilmemesi nedeniyle, dahası bazı kentlerde birkaç mezar veya tek bir döneme ait bulguların ele geçmesinden ötürü, bazı kentler alt başlık olmaksızın tek bir metin içerisinde değerlendirilmiştir. Bununla birlikte kurtarma kazılarının yoğun olduğu ve nekropolisleri belirli bir sistem içinde kazılmayan kentlerde (Kyme, Klazomenai), kronolojik değerlendirmeden önce nekropolis alanları veya kurtarma kazısına dair genel bulgular ayrı başlıklar altında aktarılmıştır. Özetle ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerde kentlere ilişkin verilerin sunumunda, materyalin yoğunluğuna ve niteliğine göre başlıklandırmalarda esnek davranılmıştır. Bu tercih mevcut verilerin en bütüncül ve anlaşılır biçimde ifade edilebilmesi amacıyla yapılmış olup, belirli bir standart gözetilerek her kent için en uygun yapının benimsenmesi hedeflenmiştir.

Kent içi değerlendirmelerde mezar tipleri ve buluntuları, var ise gerçekleştirilen antropolojik çalışmalar üzerinde durulmuştur. Tez içerisine dahil edilen mezarların isimleri, ilgili kaynakta bahsedildiği şekliyle kullanılmıştır (Örneğin; M1, Mezar 1, 1 nolu mezar, GR. 1 vb.). Kent başlıklarında mezarlar, kronolojik olarak incelendikten sonra, uygulamalardaki zamansal değişimin etkisinin daha net ifade edildiği ve mevcut verilerin yorumlandığı bir genel değerlendirme bölümüne yer verilmiştir. Ancak Skepsis, Sigeion, Pitane, Gryneion, Aigai, Tisna, Larisa, Phokaia, Kolophon, Nif (Olympos) Dağı Kazısı, Tahtalı Barajı Kurtarma Kazıları ve Priene'de bebek ve çocuk mezarları az sayıda tespit edilmiş olmasından ötürü genel değerlendirme yapmak mümkün olmamıştır. Burada tespit edilen bulgular, tek bir başlık altında değerlendirilmiştir. Bölüm sonunda ise bölgedeki tüm kentler karşılaştırmalı bir biçimde ve kronolojik düzlem gözetilerek ele alınmıştır.

Tezin son bölümünde ise her üç bölgenin bebek ve çocuk mezarları, tipleri, buluntuları ve gömülme yerleri gibi özellikleriyle karşılaştırılmış; uygulamalardaki benzerlikler, farklar ve nedenleri üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

Tezde dönem odaklı bir başlıklandırma yerine kent bazlı bir yapının tercih edilmesi bilinçli alınan metodolojik bir karardır. Bebek ve çocuk mezarlarının literatürde oldukça kısıtlı biçimde yer alması, kentler arasında veri yoğunluğu açısından büyük farklara yol açmaktadır. Kimi kentlerde her üç döneme ait çokça mezar tespit edilmiş ve yayınları gerçekleştirilmişken, bazı kentlerde yalnızca birkaç mezar ya da tek bir döneme ait bulgular tespit edilmiştir. Dönem bazlı bir başlıklandırma tercih edilmesi durumunda, kentlerdeki bebek ve çocuk mezarlarındaki boşluğun net bir biçimde ortaya konması mümkün olmayabilirdi. Kent odaklı başlıklandırmalarda ise kısıtlı veriler bile bir bütünün içerisinde değerlendirme imkanı taşımakta, her kentin kendi kronolojik gelişimini, dönüşümünü görünür kılmaya imkan sağlamaktadır.

Tez içerisine dahil edilen mezarlar, ilgili kazıların raporlarına ve yayınlarına dayanmaktadır. Bazı durumlarda kentin araştırmacıları ile yapılan sözlü görüşmelerde edinilen bilgiler de tez kapsamı içerisine dahil edilmiş ve bu durum belirtilmiştir. Bunun yanı sıra nekropolis çalışmalarında iskeletin ele geçmediği veya eksik verilerin bulunduğu durumlarda mezarların uzunluğu ve genişliği önemli bir gösterge olarak kabul edilmiştir[3]. Özellikle bireyin fiziksel ölçüleri göz önünde bulundurularak yapılan lahit, taş sanduka, basit sanduka gibi mezarlarda 120-130 cm altındaki örnekler de yetişkin olarak özellikle belirtilmediği takdirde, çocuk veya bebek mezarı olarak ele alınmıştır. Yine de antropolojik çalışmalarla kesin olarak belirlenmemiş bu mezarlar, ayrıca belirtilerek aktarılmıştır.

Mezarların seçiminde bir diğer önemli nokta, antik Yunan toplumunda bireyin kaç yaşına kadar çocuk sayıldığı konusudur. Bu bağlamda tez içine dahil edilecek mezarların belirlenmesi gerekmektedir. Antik kaynaklar bu konuda kesin bir sınır koymamakta ancak ergenliğe atılan adım ile çocukluk evresinin tamamlandığı düşünülmektedir. Ergenliğe girişin biyolojik bir süreç olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu eşiğin kesin bir yaşa sabitlenmesi mümkün görünmemektedir. Ancak modern araştırmacılar çocukluk çağını, bireyin fiziksel dönüşüm süreçleri ve mezar kontekstlerindeki değişimi göz önünde bulundurarak çeşitli kategorilere ayırmışlardır. Bunlar genel olarak; 0-1 yaş arası bebekler, 1-3/4 yaş arası küçük çocuklar ve 4-10/14 yaş arası büyük çocuklardır[4]. Tez kapsamında da söz konusu sınıflandırma esas alınarak, üst yaş sınırı 14 olarak belirlenmiştir.

[3] Blegen vd. 1964,69; Teegen 2025b, 263.
[4] Houby-Nielsen 2000, 152; Lagia 2007, 293-306.

Karşılaşılan Sorunlar

Tez çalışmasında karşılaşılan zorlukların büyük bir bölümü veri eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bölgedeki nekropolislere yönelik çok sayıda kazı çalışması yapılmasına karşın bu verilerin yayımlanmamış olması, bilgilere erişimi doğrudan kısıtlamaktadır. Bu durum tezde sunulan tablonun doğrudan eksik kalmasına yol açmaktadır. Bununla birlikte mevcut yayınlar içerisinde bebek ve çocuk mezarlarının bağımsız bir araştırma öznesi olarak ele alınmamış olması, tez süreci boyunca her bölümde kendini göstermektedir.

Nekropolis yayınlarının önemli bir bölümü mezar tipleri ve buluntularını ya da belirli bir dönemi içeren genellemelerle ele alınmakta, bebek ve çocuk mezarlarını yetişkin mezarlarından ayıracak ya çok az bilgi verilmekte ya da hiç belirtilmemektedir. Bu tür genel bilgilendirmelerde yalnızca bebekler için uygulanan enkhytrismos mezarlar metin içerisinde ayırt edilebilirken, diğer çocuk mezarlarının büyük çoğunluğu belirtilmediği takdirde yetişkin mezarları genellemesi içinde kalmaktadır. Bu durum, tezde değinilen çocuk mezarlarının, mevcut sayının yalnızca çok küçük bir bölümünü yansıttığını açıkça ortaya koymaktadır.

En çok karşılaşılan sorunlardan biri ise benzer tipte mezarlar için farklı terminolojilerin kullanılmasıdır. Araştırmacılar bazen aynı bölgedeki aynı tipteki mezarlar için dahi farklı ifadeler kullanmıştır. Bu durum farklı kentlerde açığa çıkan aynı tipteki mezarlar için de geçerlidir. Kentler ele alınırken tespit edilen farklı isimlendirmeler dipnotta okuyucuya aktarılıp, bir tanesi seçildikten sonra metin içerisinde hep aynı isim kullanılmıştır.

Bebek ve çocuk mezarlarının tespit edildiği durumlarda ise tanımlamanın güvenilirliği çoğu zaman tartışmalıdır. Antropolojik çalışmaların oldukça sınırlı yapılmış olması nedeniyle mezarların büyük çoğunluğunda yaş ve cinsiyete yönelik ifadeler, araştırmacının mezar tipi ve buluntularına yönelik kişisel çıkarımlarını içermektedir. Özellikle cinsiyet tayini ayrıca belirtilmesi gereken bir sorun teşkil etmektedir. Bebek ve çocuklarda kemik gelişimi henüz tamamlanmadığı için, yetişkinlerde uygulanan morfolojik yöntemlerle cinsiyet belirlemek mümkün değildir. Bu tespit ancak antik DNA analizi aracılığıyla yapılabilir durumdadır. Söz konusu yöntemle cinsiyeti belirlenmiş bebek ve çocuk mezarı sayısı son derece azdır.

Bu nedenle araştırmacıların büyük bir bölümü cinsiyet belirleme konusunda mezar buluntularını baz almakta ve bundan kaynaklı yanıltıcı sonuçların olması çok yüksek ihtimaldir. Tez çalışması için oldukça önemli bir yere sahip olan yaş ve cinsiyet verileri bu nedenle oldukça sınırlı kalmış, araştırmacıların görüşlerini içeren cinsiyet yorumları metin içerisinde ifade edilse de, yoruma açık bu veriler üzerine fikir inşa edilmemiştir. Söz konusu bu eksiklik sadece mezarların yorumlanmasının önüne geçmemekte, aynı zamanda bebek ve çocuk hastalıkları, beslenme modelleri ve ölüm nedenleri gibi soruların cevapsız kalmasına da neden olmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ANTİK YUNAN'DA BEBEK ve ÇOCUK OLGUSU

Antik Yunan toplumunda bebek ve çocuğa dair ölü gömme geleneklerini anlamlandırabilmek adına öncelikle bireylerin toplum içindeki konumunu belirlemek gerekmektedir. Zira yetişkin bireylerde de görüldüğü gibi, bir bebeğin veya çocuğun ölümünden sonra nasıl ve nereye gömüleceği, ailenin ekonomik gücünün yanı sıra, yaşadığı toplumun kültürü ve inanç sistemiyle şekillenmektedir. Bu doğrultuda birinci bölümde, sonraki bölümlerde ele alınacak arkeolojik materyallerin yorumlanmasına katkıda bulunmak amacıyla antik Yunan toplumunda bebek ve çocuklar, dini ve sosyal yapı içerisinde ele alınacaktır.

Doğumdan itibaren gerçekleştirilen ritüeller ve çocukların bu ritüeller aracılığıyla toplumsal yapıya kabulleniş süreci, tanrı ve tanrıçaların bebeklik tasvirleri altında yatan dini imgeler, bu bölümün dini açıdan değerlendirildiği kısımları oluşturmaktadır. Bebek ve çocuğun sosyal ve toplumsal konumu ise, doğumun ardından gerçekleştirilen gündelik hayat pratikleri, müzik, masal ve oyun ekseninde gelişen eğitim hayatı, çocukların ebeveynlerle olan ilişkisi üzerinden ele alınacaktır. Son olarak Batı Anadolu literatürünün, bebek ve çocuk mezarları konusunda eksikliği nedeniyle kıta Yunanistan başta olmak üzere farklı bölgelerdeki, çağdaş bebek ve çocuk mezarlarına değinilerek konu için bir referans noktası oluşturmak amaçlanmıştır.

1.1. ANTİK YUNAN DİNİNDE BEBEK VE ÇOCUK

Antik Yunan dünyasında din, günümüzde olduğu gibi sosyal yaşamı bütünüyle etkilemekle birlikte, kültürlerin gelişmesi ve gelecek nesillere aktarımı için önemli bir rol taşımaktadır. Bu doğrultuda antik Yunanlar, yaşamlarını tanrı/tanrıçaların buyrukları ve taleplerini karşılayabilecek şekilde düzenlemektedir. Yaşanan her şey tanrılardan meydana gelir ve çaresi yine tanrılarda aranmaktadır. Bu nedenle bir insan ile tanrı/tanrıçaların ilk kesişimi, daha bireyi dünyaya getirme fikriyle beraber başladığı görülür. Hesiodos, herkesin çocuk yapmak için farklı önemli ve kutsal günü olabileceğini ancak genel olarak ölümsüz tanrıları rahatsız etmeyecek bir günde

olmasının, insana mutluluk vereceğini bildirir[5].

Doğum süreciyle başlayan ritüeller, bireyin yaşına, aile yapısına, bireyin bağlı olduğu topluluğa ve içinde bulunulan tarihsel dönemin koşullarına göre değişimler içerir. Doğumdan itibaren yaklaşık üç yaşına kadar gerçekleştirilen ritüeller, antik Yunan toplumunun genelinde yüzyıllar boyunca büyük farklılıklar göstermeksizin devam ettiği görülür. Ancak 3-4 yaşlarından sonra çocukların bulunduğu ritüellerde, ailenin sosyal statüsü ve ekonomik gücünün belirleyici olmaya başladığı ve bu durumun Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e uzanan süreçte dönüşümler yaşadığı belirlenmiştir. Bu nedenle "Antik Yunan Dininde Bebek ve Çocuk" konusu, dört alt başlık altında ele alınacaktır. Bunlar; 0-3 yaş arası Yunan toplumunun genelinde dönemler boyunca görülen ritüelleri, Arkaik ve Klasik Dönem'de bebek ve çocukların dini konumlarını ve Hellenistik Dönem'de ritüellerde gözlemlenen dönüşümleri içermektedir. Son olarak da tüm ritüellerin ele alındığı bir değerlendirme başlığı yer almaktadır. Söz konusu ana başlıklar altında, içindekiler bölümünde ayrıca belirtilmeyen ancak konunun daha anlaşılır biçimde takip edilebilmesi sağlaması amacıyla ara başlıklar uygulanacaktır.

1.1.1. Doğumdan Üç Yaşına Kadar Uygulanan Ritüeller

Doğum sırasında ölüm oranlarının %20-45 arasında olması nedeniyle, sağlıklı bireylerin dünyaya gelmesi için duyulan istek, hiç kuşkusuz çeşitli ritüelleri de beraberinde getirmektedir[6]. Doğumları kontrol altına alan ve iyi ya da kötü sonuçlarını belirleyecek tanrıça Eileithyia'dır[7]. Ancak Eileithyia, kimi zaman Hera'nın baskısı altında hareket eder ve Leto örneğinde olduğu gibi doğuma yardıma gelmediği durumlar da olur.

Leto, Artemis'i dünyaya getirdikten sonra, beraber Delos Adası'na gelirler. Bir defne/palmiye ağacına tutunan Leto, Artemis'in kolay ve sancısız doğum geçirmesi

[5] Çocuğun cenaze dönüşlerinde değil de, kutsal bayram dönüşlerinde yapılmasını önerir. Bu durum, cenaze katılımcılarının ritüel kirlilik/miasma halinde olması ve kutsal bayram dönüşlerinde en hayırlı evlat olacağı konusunda birtakım dini inançlara dayanıyor olmalıdır bk. Hesiodos *Works and Days*, 735.
Hesiodos, ayın ilk altı günü boyunca kız çocuklarının doğumunun iyi olmadığının, erkek çocukları için iyi ancak ileride bu insanların kurnaz, yalandan hoşlanan bireyler olacağından bahseder bk. Hesiodos *Works and Days*, 785-825.
[6] Ölüm oranlarının kuşkusuz bölge, kent ve dönem bazında değişiklik göstermesi ve günümüzde gerçekleştirilen araştırmalarda konuya ilişkin hata payı olabileceği ihtimali göz önünde bulundurularak belirli bir aralık verilmiştir. Bk. Parkin 2013, 46-50.
[7] Aristophanes *Lysistrata*, 740.

için annesi Leto'ya yardım ettiği ve Artemis'in ebeliği sayesinde oğlu Apollon'u doğurduğundan bahsedilir[8]. Bu nedenle özellikle ilk doğumunu gerçekleştirecek *parthenoi*, hamilelik ve doğum sırasında Artemis'e adaklar sunarlar[9] (Resim 1).

Resim 1: Sağlıklı bir doğum geçiren anne, hizmetkarlar yardımıyla Artemis'e adak sunarken, MÖ 300'lere ait Ekhinos adak kabartması (Dasen 2010, Fig. 18.5)

Artemis Brauronia'da ele geçen buluntulara dayanarak, annelerin doğum sırasında giydikleri kıyafetleri tanrıçaya adadıkları anlaşılmaktadır[10]. Aynı zamanda doğum sırasında ölen kadının kıyafetleri de tanrıçaya sunulmaktadır[11]. Bu nedenle tanrıça özellikle Miletos'ta, Khitone olarak adlandırılmaktadır[12]. Genetyllis de Aphrodite, Hekate ve Artemis ile özdeşleştirilerek yine doğum sırasında bulunan tanrıçalar

[8] Kahil 1977, 76. Bir Homerik Hymnos'a göre ise; Leto 9 gün 9 gece büyük doğum sancıları çeker. Tüm tanrı-tanrıçalar bu acıya üzülürken bir tek Hera ve Leto'ya yardım etmemesi için yakınında tuttuğu Eileithyia bu duruma kayıtsız kalmaktadır. Ancak tanrıçalar harekete geçerek İris'in, Eileithyia'ya gitmesini ve onun gönlünü okşayacak sözlerle Delos'a ulaşıp Leto'ya yardım etmesi konusunda ikna eder. Bk. *Hom. Hymn*. 3.89.

[9] Artemis çocuksuz bir tanrıça olmasına karşın, bu görevin ona atfedilmesi dönem içerisinde bir tezatlık oluşturmaktadır. Platon, Artemis'in kısır kadınların doğum tecrübesi yaşamadıkları için ebelik yapamayacaklarını ancak doğum için yaşı geçmiş kadınların Artemis'in kendisine benzetmesinden ötürü ebelik yapma hakkının verildiğini anlatır bk. Platon, *Theatetus*, 149b–150b.
Artemis'in *Okylokheia* (çabuk doğurtan), *Soodina* (sancılardan kurtaran), *Mogostokos* (sancıları azaltan), *Lysizonos* (doğum yapana yardım eden) epitetleri ile anıldığı görülmektedir bk. Şahin 2013, 88. Aynı zamanda Artemis'e sağlıklı bir doğum için de adaklar sunulduğu bilinmektedir. Euripides'in *Elektra* eserinde, Aegisthos'un bir boğayı/sığırı kurban edeceğini öğrenen Orestes yanındaki hizmetçiye "*Çocuklarının güzel bakıldığı için mi, yoksa doğumdan önce mi*?" sorusunu sorar bk. Euripides *Elektra* 625-626.

[10] Garland 1990, 84; Garland 2013, 207.

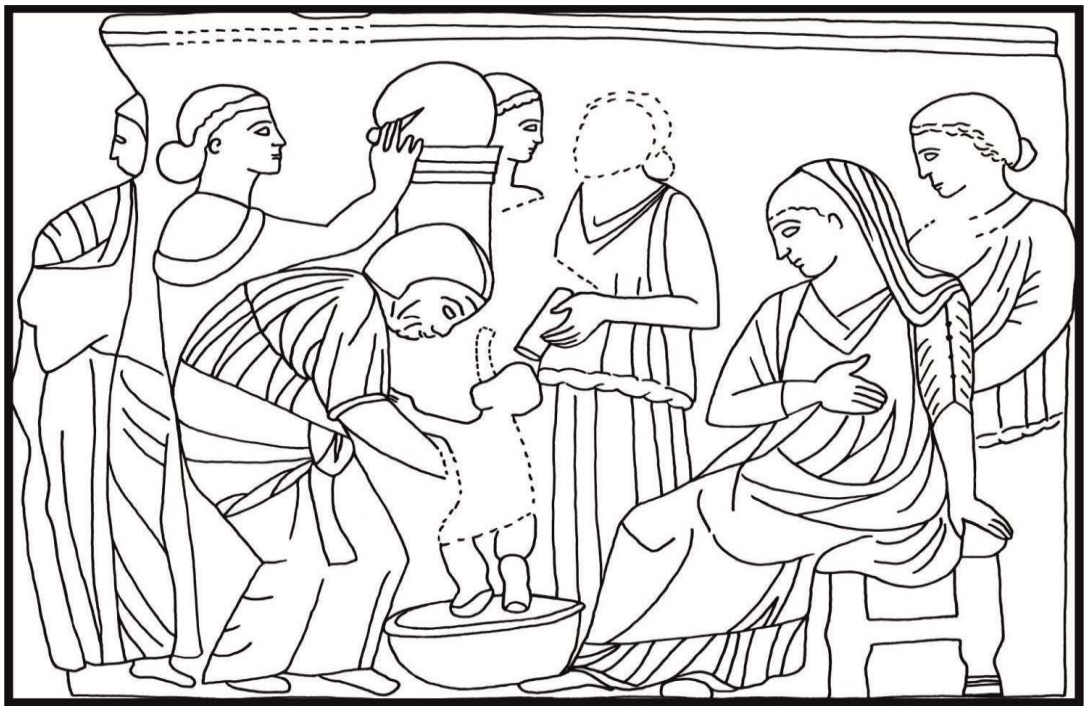
[11] Şahin 2013, 88.

[12] Çelgin 1986, 18.

arasında yer almaktadır[13].

İlk Ritüel, Yıkanma:

Embriyonun ilk hareketinden itibaren bebeğin varlığı kabul edilirken, göbek bağının kesilmesi ile birlikte dünyaya girişi temsil edilir ve bu antik Yunan dünyası için önemlidir. Verilen önem, göbek bağını kesecek olan *omphalitomos*un seçilme süreciyle belirginleşmektedir[14]. Bebeğin doğumundan sonra yıkanması, ilk ritüeller arasında yer almaktadır[15] (Resim 2). Bu eylem olasılıkla anne ile evladı arasında gayri resmi gerçekleşen ilk kabul anlamı taşımaktadır. Söz konusu duruma ilişkin olarak Euripides'in *İon* adlı eserinde, oğlunu doğumundan sonra kabul etmediğini belirtmek için İon "*..sana süt veya anne sütünü vermedim, seni hiç yıkamadım ve ıssız bir mağaraya Hades'e bir yemek olarak bıraktım*…" ifadesi geçmektedir[16].

Resim 2: MÖ 170-180/200 yıllarına ait mermer lahit üzerinde yer alan ilk yıkanma tasviri (Dasen 2010, Fig.18.4)

Yıkanma ritüeli, arınma dışında da farklı anlamlar barındırmaktadır. Örneğin, Nymphelerin sularında yıkanan kız çocuklarının çok daha doğurgan olduğu inancı

[13] Wise 2005, 36; Garland 2013, 208.
[14] Hippokrates 1. 46. 4-7.
[15] Homerik Hymnoslarda, Leto oğlu Apollon'u temiz elleri ile yıkayıp arındırğındığını belirtir bk. *Hym. Hom.* 120-121; Aristophanes ise *Ploutos* adlı eserinde "*Doğduğundan beri banyo yapmamıştır*" ifadesi kullanarak, alaycı şekilde birinin uygunsuz karakterinden bahsetmektedir bk. Aristophanes, *Ploutos,* 80.
[16] Euripides *İon*, 1490.

vardır[17]. Aristoteles ise farklı bir açıdan yaklaşarak, bireyin soğuğa karşı dayanıklı olması için doğumdan sonra bebeğin soğuk bir nehir ya da suda yıkanmasının doğru olduğunu ve bazı Yunan dışı toplulukların yeni doğan bebekleri bu şekilde yıkadığını belirtir[18]. Keza Sparta'da bu şekilde şarap ile yıkanan çocuk kısmen bir sağlık testine de tutulmuş olmaktadır. Yıkandıktan sonra bebeğin herhangi bir uzvunda bozulma veya morarma olmazsa, bebek sağlıklı ve büyütmeye değer kabul edilmekte, sağlık sorunu yaşayan bebek ise *apothetai* adı verilen alanlarda ölüme terkedilebilmektedir[19].

Doğum:

Antik Yunan dininde doğumun, tıpkı cenaze törenlerine katılımda olduğu gibi, bir *miasma*[20] (ritüel kirlilik) meydana getirdiği inancı yaygındır[21]. Bu inanç doğrultusunda, doğumun kutsal alanlarda gerçekleştirilmesi yasaklanmıştır[22]. Doğumu yapan kadın, tıpkı yeni doğan çocuğu gibi, belirli bir süre bu ritüel kirlilik halini taşıdığı düşünülür.

İlk on gün anne için miasmanın en yoğun yaşandığı süredir ve temas ettiği sınırlı sayıda insan da bu ritüel kirlilikten etkilenmiş sayılmaktadır[23]. Anne, miasmayı ev hanesine yaymamak adına izole tutulur, yemek yapmak da dâhil olmak üzere ev işleri yapması da yasaklanır. Onuncu günden kırkıncı güne kadar geçen zamanda ise (lohusalık döneminde), annenin taşıdığı bu ritüel kirliliğinin derecesi giderek azalmakta, kadın hane içerisinde daha rahat hareket eder konuma gelmektedir. Ancak kırkıncı güne kadar birey, bu ritüel kirlilikten tamamen arınamamaktadır[24]. Bu karantina süresi, kötü ruhlardan korunma, miasmayı yaymama adına etrafta dolaşmama gibi dini birtakım unsurlara dayansa da, gerçekte fiziksel bir koruma pratiğinden de kaynaklanıyor olmalıdır. Nitekim ilk kırk gün bebeğin ve annenin

[17] Ginouvès 1962, 237.
[18] Aristoteles *Politics VII*, 1336a.
[19] Plutarkhos *Lycurgus*, 16.2.
[20] Miasma, antik Yunan dininde doğum, ölüm, cinayet gibi belirli eylem veya durumların yol açtığı ritüel/kült kirliliğini ifade eden bir kavramdır. Bu kirlilik durumu fiziksel olarak algılanmamaktadır. Miasma taşıyan kişiyle temas eden bireyler de bu kirlilikten etkilenebilir; bu nedenle belirli bir katharsis (arınma) süreci veya ritüeli tamamlanana kadar kişi toplumsal ve dinsel hayattan kısmen izole edilir. Detaylı bilgi için bk. Parker 1983, Passim.
[21] Wise 2005, 26.
[22] Thukydides 2.52.3; Ksenophon *Hellenica,* 5.3.19; Aristophanes *Lysistrata,* 742.
[23] Euripides *Elektra,650*-655.
[24] Aristophanes *Lysistrata,* 740.

fiziksel olarak da en narin olduğu dönemlerinden biridir[25].

Bebeğin Aileye Kabulü ve İlk On Gün İçerisindeki Ritüeller:

Antik Yunan'da bebekler doğduğu anda aile üyesi olarak tanınmazlar. Hanenin reisi olan *kyrios* tarafından, bebeklerin cinsiyetleri, ailenin genişliği, ekonomik gücü ve yaşadıkları toplumun kültürel özellikleri de göz önünde bulundurularak kabulü veya reddi gerçekleşir[26]. Bebek için yapılan ritüeller, ilk 5 ile 10 gün arasını kapsamaktadır. Ölü doğan veya kısa süre içerisinde ölen bebekler için herhangi bir dini ritüel yapıldığına dair henüz bir veri bulunmamaktadır. Bu süreç içerisinde baba, fiziksel kusur gördüğü çocuğunu reddetme hakkına da sahiptir. Antik Yunan'da fiziksel sağlık ve görünüş oldukça ön plandadır. Sağlıklı doğan çocuklar, olasılıkla 5 ile 7. gün arasında yapılan *Amphidromia* ayinlerinde resmen aile tarafından tanınmaktadır[27].

Aristoteles'e göre ailenin kabul töreninin doğumdan belirli bir süre geçmesinden sonra yapılmasının nedeni, bebeğin hayatta kalma olasılığına bağlı olarak ayarlanmıştır[28]. Amphidromianın kelime anlamı yürümek, koşmak olarak ifade edilir. Bu ritüelde baba, bebeği evin ocağının yanında dolaştırır böylelikle tanrıça Hestia'nın koruması altına almasını sağlar[29]. Ritüel, çocuk için bir çeşit vaftiz görevini taşımaktadır, ancak ocak tanrıçası Hestia'ya bağlılığından ötürü bu vaftiz işlemi su ile değil, ateş etrafında dönerek yapılmaktadır. Özellikle bebeğin kıyafetleri çıkarılmakta, beden ve ateşin ruhunun birbiriyle kaynaşması sağlanmaktadır[30]. Bu ritüelden sonra babanın çocuğunu reddetme hakkı ortadan kalkar. Evlerin kapısına erkek ise zeytin dalı bir çelenk, kız ise yün topağı asılmaktadır[31].

Hestia, bu noktada önemli bir figür durumundadır[32]. Pausanias'ın[33] belirttiği üzere

---

[25] Wise 2005, 91.
[26] Golden 2015, 20.
[27] Golden 201, 20. Jenkins, Amphidromia ve isim verilme ritüellerinin aynı gün yapıldığına işaret eder bk. Jenkins 1987, 9.
[28] Aristoteles *History of Animals,* 7.588a 8–10.
[29] Garland 2013, 209.
[30] https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:2001.05.0214:chapter=10&highlight=amphidromia (Erişim tarihi 22.11.2023)
[31] Golden 2015, 20. Roma Dönemi'nde ilk günler içerisinde bebek kordon bağının düşmesi, sağlamlık ve denge testlerinden geçmesi ve ilk banyosunun yapıldığı bilinmektedir. Ardından ismini alan bebek, evin kapısına asılan defne tacıyla duyurulur bk. Dasen 2010b, 300.
[32] Hestia, Kronos ve Rhea'nın kızı; Zeus, Poseidon, Hera, Demeter ve Hades'in de kardeşidir. Diğer kardeşleriyle beraber baba Kronos tarafından yutulup, Zeus'un mücadelesiyle kurtulmuştur. Bunun üzerine Zeus'un kuracağı yeni düzende Hestia, bakire kalmayı istemiştir. Zeus ise Hestia'nın bu talebini geri çevirmeyerek ona tanrı ve tanrıçaların en onurlu payını vermiş ve bundan sonra sunulacak

"Hestia ile başlamak" gibi bir deyim kullanılmaktadır. Bunun en büyük gerekçesi, Platon ve Aristophanes'in zaman zaman dile getirdiği üzere, yapılacak olan bir ritüelde ilk sırada Hestia'nın çağırılıyor olmasıdır[34]. Hestia'nın uğurlu ve bereketli başlangıcına inanılmaktadır. Dolayısıyla bir bebek dünyaya geldiğinde, ilk olarak Hestia'nın korumasına emanet edildiği görülmektedir.

Doğumun onuncu gününde ise bebeğe isim verilir, aile yeniden bir araya gelerek kurban keser, kısmen halka, rahiplere ve önemli kişilere ziyafet içinde tüm gün dans edilen bir eğlence düzenlenir[35]. *Dekate*[36] adı verilen bu törene katılan herkesin temiz olması gerekmektedir[37]. Kurban ritüelinin ardından törene katılanlar, içinde bebek için hazırladıkları amuletlerin de bulunduğu çeşitli hediyeleri takdim ederler [38].

R. Garland, bebeğe ilişkin ritüellerin beşinci, yedinci, onuncu ve kırkıncı günlerde yapıldığını belirtmektedir[39]. Buna göre yedinci gün *opteria* adında yakın akrabaların bulunduğu ve hediyelerin getirildiği kutlama ayrı, onuncu gün yapılan ve ismin verildiği kutlama ayrıdır[40]. Onuncu gün ismin verildiği *punnuchis* kutlamaları ise Amphidromia'dan daha resmi olarak, çevreye de çocuğun kabulü ve tanıtımının parçasıdır. Tüm gün eğlenildiği ve dans edildiği bilinmektedir[41].

Plutarkhos, bebekleri ilk hafta göbek kordonlarının kuruyup düşmesine kadar olan

---

her adağın ilk payını Hestia'ya bahşetmiştir bk. *Homeric Hymn* 29. Hestia bundan sonra her ev ve tapınakta yeri olan, ailenin ve sonra da devletin birliğini temsil eden "Ocak Tanrıçası" haline gelmiştir bk. Diodorus Siculus 5.68.1.
Hestia, diğer tanrı ve tanrıçalara kıyasla daha ilahi ve soyut bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Yunanlar için saflığı temsil eden ateş, Hestia'nın karakteriyle de özdeşleşmiştir. Bu sebeple diğer Olympos tanrı-tanrıçalarının bulunduğu entrikalara dahil olmaz, adı genel olarak olumlu olarak anılmaktadır bk. Agızza 2006, 82-83.

[33] Pausanias, 175.

[34] Aristophanes *Wasps*, 846; Platon *Kratylos,* 401b.

[35] Aristophanes *Birds*, 493-498; Plutarkhos, *Ouestions Romanea* adlı eserinde, "Neden erkek çocuklarına dokuzuncu, kız çocuklarına ise sekizinci gün isim koyduklarını sorar ve bu sorusuna sayıların dişil ve eril ifadeleri üzerinde durarak kendi açıklamasını getirmeye çalışır bk. Plutarkhos *Ouestions Romanea* 102.

[36] Golden, onuncu gün yapılan bu organizasyonun ekonomik gücü yerinde olan ailelerin eğlence ve dansın hâkim olduğu, aynı zamanda tanrı/tanrıçalara adak da içeren bir kutlama/ayin olduğunu vurgulamaktadır bk. Golden 2015, 20.

[37] Bu bağlamda tören, Amphidromia ile karıştırılmaktadır.

[38] Şahin 2013, 94. Bazı görüşler ise çocuğun ocak etrafında dolaştırıldığı günün bugün olduğunu belirtmektedir bk. Jenkins 1987, 9.

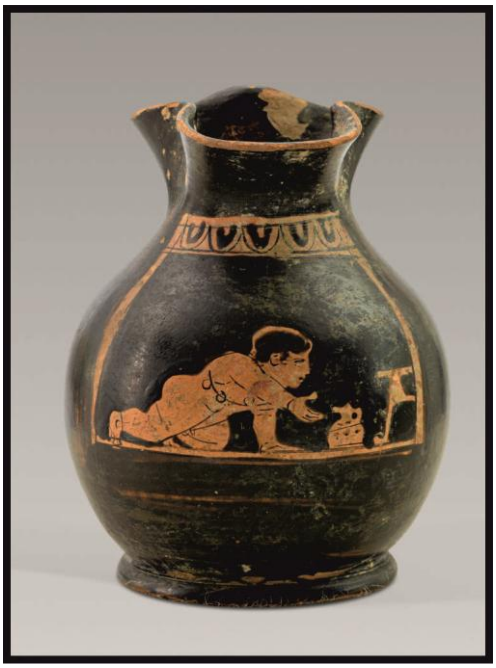
[39] Garland 2013, 209-210.

[40] MÖ 4. yüzyılın sonlarında doğmuş şair Kallimakhos bir şiirinde, Hera'nın kızı Hebe'ye doğumunun yedinci günü vesilesiyle tanrılar arasında en iyi hediyeyi kimin vereceği konusunda yapılan bir yarışmayı aktarır bk. Kallimakhos *İambi* 202. Olasılıkla bu sebeple ilk on gün içerisinde gerçekleşen Amphidromia, hediyelerin verildiği ve isim konulduğu günler araştırmacılar tarafından farklı şekilde ele alınıp aktarılmıştır.

[41] Garland 2013, 209.

süreçte birer bitkiye benzetir[42]. Belki de kordon bağının düşmesinden sonra hayata tutunduğu düşünülen bebeklere isim verilir ve ailenin üyesi olarak kabul edildiği düşünülebilir.

Kırkıncı günde ise ritüel kirlilikten (miasma) arındırıldığı düşünülen *tessarakostaion* adında neşeli bir ritüel gerçekleştirilerek bebek artık tamamen tanrıçalara sunulmuş olmaktadır[43]. Bu kırk gün içerisinde kadın sadece ev içerisinde kirli sayılmaktadır[44]. Söz konusu bu ritüeller bölge ve dönemlere göre çeşitli farklılıklar göstermektedir. Ancak uygulamalar ve gerçekleştirilen süreler ne olursa olsun, bu aktivitelerin amacı ilk önce doğan bireyi aile içinde kabullenmek ve sonrasında belirli törenlerle akrabalara ve yakınlara duyurmaktır.

Resim 3: Khous üzerinde amuletli çocuk tasviri
(https://www.metmuseum.org/art/collection/search/330006 Erişim tarihi 03.06.2026)

Kırkıncı günün ardından anne, artık karantina döneminden kurtulmuş ve ritüel kirlilik (miasma) ortadan kalktıktan sonra tanrıçalarına adaklar sunmaktadır. Bu aynı zamanda annenin doğumdan sonra ilk sosyal aktivitesi ve bir nevi artık arındığını çevresindekilere de kanıtlama çabasını içermektedir[45]. Plinius, doğmuş olmanın bir suç sayıldığı için tanrıların doğar doğmaz insanoğluna ağlama yetisini verdiğini,

[42] Plutarkhos *Questions Romanae*, 102.
[43] Garland 2013, 209.
[44] Swinford 2006, 32-33.
[45] Wise 2005, 96.

gülmenin ise 40 günden önce hiç kimseye bahşedilmediğini ve gülümsemenin erken olgunluk olduğunu belirtir[46].

Amulet ve Tılsımlar:

Çocukların sağlıkla büyümesine gösterilen özen ve hastalık endişesi, aileleri çeşitli tılsım ve büyüleri yaptırmaya sürüklemektedir. Özellikle bebeklerin sağ omuz üzerinden, sol kolun altından geçen kolye şeklinde muska ve tılsımların kullanıldığı bilinmektedir[47](Resim 3). Yerel geleneklere göre halhal ve bilezik olarak da çeşitli tılsımların takıldığı gözlemlenir[48]. Bebekler 3-4 yaşlarına kadar bu amulet, tılsım benzeri aksesuarları üzerlerinde taşırlar[49].

Amuletler için cinsiyet ayrımlarını yapmak henüz güç olsa da ay-hilal şeklinde bir kolye ucu olan *lunula* kız çocuklarına, falluslar erkek çocuklarına, küçük çanlar ve halkalar her iki cinse de uygulanabilir gözükmektedir[50]. Ancak bazen hepsinin bir arada bulunduğu, bu nedenle materyale yönelik cinsiyet tayini yapmanın hatalı sonuçlar doğurabileceği görülmektedir. Çoğu amulet ise olasılıkla yerel özellikler göstermekle birlikte, çeşitli organik materyaller kullanımından ötürü günümüze kadar ulaşamamaktadır[51]. Amuletlerin kullanımı, sadece çocuklar için değil, aynı zamanda hem sağlıklı hamilelik dönemi geçirmesi, hem de hassas lohusalık dönemini atlatması için kadınlar tarafından da yaygın olarak kullanılmaktadır[52]. Ölüm riskinin çocuk kadar anne için de oldukça fazla olması, anneyi de bu süreçte korkutan bir faktördür. Nitekim Euripides'in tragedyasında Medea'nın, "*bir kez doğum yapmaktansa üç kez savaşa giderim*" cümlesini sarf etmesi bunun en iyi örneğidir[53].

---

[46] Plinius *NH,* 7.1.
[47] Beaumont 2012, 61-63; Garland 2013, 209.
[48] Dasen 2010b, 310.
[49] Özellikle khouslar üzerinde yer alan çocukların taşıdığı amulet tasvirleri için bkz Beazley Archive No: 1072-1286-1366-1369-1370-1600-2536-2558-3227-3413-4184-4198-4199-4307-4913-6280-7231-8003-9247-10200-10735-10749-10918-11381-11382-11831-11968-11970-12041-12472-12473-12517-12751-12752-13448-14373-14546-14730-14990-15950-16008-16069-16107-16114-16124-16133-16134-16135-16136-16137-16153-16123-16248-16259-16260-16270-16280-16300-16307-16313-16320-16338-16344-16351-16374-16379-16383-19948-20224-21475-29005-29866-46109.
[50] Dasen 2010b, 311.
[51] Örneğin, siklamen kökünün doğumu kolaylaştırıcı bir özelliğinin bulunduğunu ve bunun bir amulet olarak kullanıldığı belirtilmektedir bkz Theophrastos *Enquiry into Plants (HP).* 9.9.3.
[52] Kadınların kullandığı amuletler de aynı çocuklarda olduğu gibi oldukça fazla çeşitlilik göstermektedir. Üzerinde tılsımlı kelimeler yazan papirüsler, özel yüzükler, çeşitli egzotik organik maddeler özellikle yabancı ve tuhaf görünümleri nedeniyle bir güç atfedilmesi söz konusudur bk. Wise 2005, 83.
[53] Euripides *Medea,* 250-251.

Birinci Yaş ve Apatouria:

Doğumdan bir yıl sonra çocuğun, sonbahardaki Apatouria festivalinde babanın hanesine geçişi yapılır[54]. Mutlu bir doğum için tanrılara şükredilir ve kutsal alanlara gidilir. Özellikle doğumun koruyucusu Artemis'e çeşitli sunular yapılmaktadır[55]. Ayrıca sağlıkla büyümesi için özellikle adak kabartmalarından da anlaşıldığı üzere sıklıkla Asklepios ve Pankrates gibi şifacılara da adaklar sunulmaktadır[56].

Apatouria, ekim sonu veya kasım ayı başlarında üç gün boyunca kutlanan aslında siyasi bir festivaldir. Herodotos, Kolophon ve Ephesoslular dışında tüm Yunanların, İonların bu bayramı kutladığını aktarır[57]. Festivalin ortaya çıkışı, Atinalılara dayanmaktadır. Atinalılar, Boeotialılara karşı bir savaş içindedir ve Boeotia Kralı Ksantios, Attika Kralı olan Thymoetes'e düello yapma isteği ile meydan okur. Thymoetes bu teklifi reddeder ve bunun üzerine Messeneli bir sürgün olan Melanthos, Thymoetes'in halefi olma şartıyla onun için düelloya çıkabileceğini söyler. Thymoetes bu teklifi kabul eder ve Ksantios ile Melanthos çarpışmak için meydana gelirler. Mücadele sırasında Ksantios'un arkasında siyah keçi postuna bürünmüş biri belirir ve bunu gören Melanthos teke tek dövüşe aykırı davrandığını ileri sürerek bir süre Ksantios'un kafasının karışmasını ve etrafına şaşkınlıkla bakınmasını sağlar. Bunu fırsat bilen Melanthos, rakibini öldürür. Bu olaydan sonra Atinalılar iki bayram kutlamaya başlar; Biri Atina'nın onuruna olan Apatouria, diğeri ise arkada beliren adam olduğuna inanılan Dionysos Melenaegis bayramıdır.

Hikayenin konusu itibarıyla Apatouria'nın kelime kökeni araştırmacılar tarafından *ἀπατᾶν* "aldatıcı" olarak ileri sürülmüştür[58]. Ancak üzerine yapılan araştırmalarda *ἅμα* ve *πατόρια* kelimelerinden oluştuğu konusunda hemfikir olurlar ve bu da Ksenophon'un festival hakkında söyledikleriyle tamamen örtüşmektedir[59]. Bu duruma ve antik yazarların da belirtmeleri üzerine bayram, *phratria*ların[60] toplanıp, gelecekleri ve yaşadıkları bölgenin daha iyi olabilmesi için kararlar aldığı bir etkinlik durumundadır. Mit içerisinde Dionysos'un önemli bir konumda olması sebebiyle de,

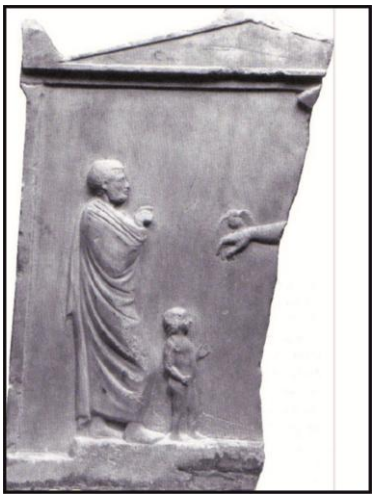
[54] Dimakis 2019, 290.
[55] Dasen 2010b, Fig.18.5.
[56] Lawton 2007, 45, Fig 2.2.
[57] Herodotos *Tarih*, 1.147; Ksenephon *Hellenika*. 1.7.8.
[58] Murray 1875, Apatouria Bölümü.
[59] Ksenephon bu pasajında, festivalin siyasi işlerin görüşüldüğü bir etkinlik olarak yansıtmaktadır bk. Ksenephon *Hellenika*, 1.7.8.
[60] Yaklaşık 30 aileyi kapsayan yurttaşlar topluluğudur.

aynı zamanda ona da bağlılığını sunan tüm yurttaşların kayıtlanması gerekmektedir.

Festivalin ilk günü *Dorpia* olarak adlandırılır ve yurttaşlar kendi phratriasından varlıklı birinin evine ziyafete gider[61]. İkinci gün olarak adlandırılan *Anarrysis*'te Zeus'a, Athena'ya, bazen Dionysos'a ve ardından inandıkları başka tanrılara kurbanlar sunulmaktadır[62] (Resim 4). Zeus ve Athena dışında tanrılara adak sunulmasının nedeni olasılıkla doğum süresince annenin yanında olduğuna inandığı ve kendi gençliğindeki bir dizi geleneğin devamı niteliğindeki tanrıçalara şükran olarak yorumlanabilir[63]. Bu nedenle Artemis'e de bu konuda adaklar sunulduğu görülmektedir. İkinci gün neredeyse sadece tanrılara adanmış olarak geçmektedir. *Koureotis* yani üçüncü gün de ise, odaklanılan nokta o yıl içinde doğmuş yeni kayıtlanacak olan bebekler ve demosa kaydı yapılacak olan ergen erkek çocuklardır. O yıl içerisinde phratrialarda doğan veya daha önce kaydedilmemiş çocuklar diğer üyelerin önüne çıkarılır, her çocuk için kurban kesilir ve oylamaya sunulur. Diğer üyeler, çocuğun meşru bir evlilikten doğduğuna emin olduklarında, phratriaya kayıtlanmasına izin verirler. Eğer şüphesi olan varsa itiraz edebilir, Atina mahkemesine durumu taşıyabilmektedir. Eğer iddia sahibi haksız çıkarsa o da cezalandırılmaktadır. Bu süreç tamamlandıktan sonra kurbanlar eşit olarak dağıtılır. Babalar okuma yarışmaları düzenler ve erkek çocukları o zamanlar hangi şiirler ünlü ise onu okurlar[64]. Vatandaşlık hakkına sahip bir anneden olan çocuk, eğer babası vefat etmişse, büyük babasının soyuna kayıtlanabilmektedir[65]. Çoğunlukla erkeklerin kente resmi olarak kayıtlarının yapıldığı bir festivaldir[66]. Bu festivale aynı zamanda kadınlar da katılabilmektedir[67].

Apatouria siyasi temeliyle görülmektedir ki, Yunanlılar için bir milli bayram niteliğindedir. Her bebek ilk olarak nüfus kaydını bu süreçte yaptırmakta, her erkek ergen birey ise topraklarına karşı sorumluluğunu bildirmek için ikinci kere, adeta reşit belgesi niteliğinde kaydını yine bu bayramda yinelemektedir. Mit itibarıyla hem Athena'nın hem de Dionysos'un önemli rol oynamasından ötürü, araştırmacılar tarafından da bayramın içeriği ve aktarımı farklılıklar göstermektedir.

[61] Aristophanes *Acharnians,* 146.
[62] Dasen 2010, Fig.18. 5.
[63] Wise 2005, 98-100.
[64] Platon *Timeateus*, 21b.
[65] Smith et al. 1890, Apatouria bölümü.
[66] Demosthenes *Against Boeotus,* 1 39.1.
[67] Aristophanes *Thesmophoria Kutlayan Kadınlar*, 555.

Resim 4: MÖ 350 yılına ait Atina'dan ele geçen bir adak kabartması. Apatouria'da tanrıça Athena'nın önünde baba ve oğlu (Shapiro 2005, Fig:14.)

Antik metinlerde Apatouria, erkeklerin 14-15 veya 18 yaşında ergenliğin bitimi ile demosa kaydedildiği bir festival olarak anılmaktadır[68]. Ancak sınırlı sayıda kaynak, o yıl doğan çocukların da bu festivalde phratrialarına kaydının yaptırıldığından bahsetmektedir[69].

Anthesteria Bayramı/Festivali:

Bebek ve çocuklar dini ritüellerde ilk zamanlar aileye bağımlı olarak, sadece orada bulunarak pasif durumda katılım sağlarken, motor becerilerini ve fiziksel hareketlenmelerini kazandığı süreçten itibaren aktif olarak ritüellere katılırlar. Özellikle adak kabartmalarında oldukça fazla sayıda çocuk tasvirinin yer alması bu durumu destekler[70]. Bu kabartmalarda aynı zamanda çocuk tasvirlerindeki farklılıklarla, yaşam evrelerindeki sosyal gelişimini de görmek mümkündür[71].

Bireyin üçüncü yaşına gelmesiyle, genelde bataklık bölgelerde Dionysos onuruna gerçekleştirilen Anthesteria bayramlarına katılımı gerçekleşir. Bayram, *Anthestherion* ayının (Şubat) 11-13. günleri arasında kutlanmaktadır[72]. Dionysos'un geri gelişinin kutlandığı bu bayramda, ilk gün doğanın uyanışı, ikinci gün soyun

[68] Platon 14-15 yaşlarında erkeklerin kaydolduğunu belirtirken bk. Plato *Timeateus*, 21b. Aristoteles bu olayın 18 yaşında gerçekleştiğini söylemektedir bk. Aristoteles *Atinalıların Yasası,* 63.
[69] Andokides *On My Mystery*, 1.124-126; Jebb 1888, 8. 19. Konuya ilişkin adak levhaları da mevcuttur bk. Shapiro 2005, Fig.14.
[70] Lawton 2007, 41.
[71] Lawton 2007, 41.
[72] Metzger 1944, 311.

devamı, son gün ise ölüm konusu işlenmektedir[73]. Neredeyse Akdeniz Havzası'nın tüm Yunan topluluklarında yer alan vatandaşların kutlaması nedeniyle son derece önemli bir gelenek olarak yerini almıştır. MS 2. yüzyıla ait Attika Bölgesi'nde ele geçen bir dekrette, bir Atinalı bireyin en önemli dört aşamasından bahsedilir. Bunlar; Evlilik, doğum, khous ve ephebelik'tir[74].

Bayramın ilk günü *pithoigia* olarak isimlendirilir ve Dionysos'un Ariadne ile evliliği temsili olarak kutlanır[75]. Bu evlilik, baharın gelişi, doğanın yeniden canlanışı ve bereketin simgesi kabul edilmektedir. Ayrıca tüm halkın katılımıyla gerçekleşen bu günde, yıl boyunca fermantasyonu beklenen şarap kapları açılır ve taze şarap içilir[76].

İkinci gün, çocuklara içi az miktarda şarap dolu olan khouslar verilmektedir. Bu nedenle ikinci gün *khoes* olarak adlandırılır. Çocuğun burada şarapla tanışması, birey olma yolunda yaşadığı ilk geçiş töreni olarak yorumlanır. Bu tören ile birlikte çocuk, halkı tarafından da tanınmış ve kabul görmüş sayılır[77].

Resim 5: MÖ 425 yılına ait Attika kırmızı figür khous, Athens, National Archaeological Museum BS 319. (Sebatai 2021, Fig.9)

[73] Şahin 2013, 163.
[74] Vlachou 2021, 472.
[75] Şahin 2013, 163.
[76] Bugün içerisinde aynı zamanda kentin ileri gelenleri kent adına tanrılara kurban sunabilir, halka büyük bir ziyafet çektirebilir bk. Şahin 2013, 164.
[77] Garland 2013, 2012.

İkinci gün içerisinde çocukların salıncak vb. araçlarda sallanma ritüeli bulunmaktadır. Khouslar üzerinde yer alan bu ikonografi, çocuk aktivitesi gibi görünmekle birlikte aslında bir arınmayı da ifade edebileceği öne sürülmektedir[78] (Resim 5). Sallanma ritüeli, bazı bölgelerde Anthesteria ile özdeşleşmiş başka bir Yunan festivali olan Aiora ile ilişkilidir[79]. Aiora Festivali'nin çıkış miti oldukça çeşitlidir. Genel hatlarıyla, insanlara üzümü ve şarabı armağan etmek üzere gelen Dionysos'u Atinalı İkarios evinde ağırlar. Dionysos bir tulum şarabı hediye ederek bunu çevresine tattırmasını ister. İkarios, çevresindeki çobanlara şaraptan ikram eder ancak fazla kaçırıp sarhoş olan çobanlar, İkarios'un onları zehirlediğini düşünerek onu bir ağacın altında öldürürler. İkarios'un kızı Erigone, köpekleri Maira aracılığıyla babasının cesedini bulur, kahrolur ve kendisini babasının cesedinin bulunduğu ağaca asarak intihar eder. Erigone'ye aşık olan Dionysos, Atina halkını lanetleyerek, genç kızların buraya gelip kendilerini asmalarına sebep olur. Bunun üzerine halk, Delphoi Apollon'a danışır ve lanetin ancak Erigone onuruna bayramlar düzenleyerek geçeceğini öğrenirler. Mistik ögeler barındıran bu bayramın en önemli ritüellerinden biri de özellikle kızların ağaçlarda sallanmasıdır. Bu şekilde Erigone'nun hüzünlü hikayesi canlandırılmış olmaktadır[80]. Bugün aynı zamanda Dionysos kutsal alanının açık olduğu tek gündür ve çeşitli içki yarışmaları yapılmaktadır[81]. Dolayısıyla khouslar üzerindeki salıncak ve sallanma tasvirlerinde bu ritüelin de etkisi olabileceği düşünülmektedir[82].

Son gün ise *khytroi* olarak isimlendirilmekte ve ölülere adandığı için, yaşayanların ritüel kirlilik (miasma) taşıdığına inanılmaktadır. Bu sebeple khytroi günü tapınaklara giriş yasaklanmıştır. Bugün içerisinde ölülerin ruhlarının döndüğü

[78] Şahin 2013, 162-163.
[79] Nilsson 1955, 582-595.
[80] Şahin 2013,162-163. Festivalin erken evrelerinde, genç kızlar ağaçlarda sallanırken sonrasında yüzlerini resmeden levhaların ağaçlara asılması geleneği devam etmiştir. İtalya'da kutlanan Liberalia Festivali'nde üzerinde Bakkhos sureti olan levhaların ağaçlara asıldığı *Oscilla* (maske) geleneğinin kaynağının Aiora Festivali olduğu öne sürülmektedir bk. Grimal 2007, 175. Liberalia Festivali, Bakkhos adına her sene 17 Mart'ta düzenlenmektedir. Roma'da kır tanrısı Liber Pater, Bakkhos ile özdeşleştirilmiştir ve bu sebeple Liberalia Festivali olarak adlandırılmaktadır. Festivalde Bakkhos mitleri anlatılmakta, evin bereketini onun verdiğine inanıldığı için kendisine sunular yapılıp, şükredilmektedir bk. Ovidius *Fasti* III. 725-730. Festivalin en önemli kısmı ise, 17 yaşına gelmiş erkek çocuklarının *toga virilis* veya *toga libera* olarak adlandırılan kıyafetleri giyip erkekliğe adım atma ritüelidir bk.Yaran 2022, 78-79.
Romalıların Sementiva Festivali'nde de oscillaların ağaçlara asılması geleneği olduğu bilinmektedir bk. Tohum 2019, 92-93. Tohum ekme günü olarak kabul edilen bu festivalin amacı tohumların ve hasadın korunmasıdır.
[81] Utheim 2019, 58.
[82] Beazley Archive No: 266950.

düşünüldüğü için, insanlar kendilerini korumak adına çeşitli totemler uygulamaktadır[83].

Anthesteria ve çocuk yaşamına dair genel bilgiler, antik yazarlar dışında ikinci gün dağıtılan khouslar üzerindeki tasvirlerden de edinilmektedir. Özellikle khouslar üzerinde nadiren resmedilmiş kız çocukları, toplumsal cinsiyet rollerini nispeten açıklar niteliktedir. Kız çocuklarının bu ritüellere katılıp katılmama durumu kesin olmamakla birlikte her erkek çocuğunun da katıldığını iddia etmek oldukça güçtür[84]. Yine de kız çocuklarının da törenlere katılmış olabileceğine ilişkin bir ipucu Aristophanes'in *Thesmophoria Kutlayan Kadınlar* komedyasında görülmektedir. Komediada kızı öldürülen bir anneye ölen çocuğunun yaşı sorulduğunda "… *Kaç yaşında peki? Üç mü? Dört mü ? Khous gördü mü?"* sorusu yöneltilmektedir[85].

1.1.2. Arkaik ve Klasik Dönemlerde Çocukların Dini Ritüellerdeki Konumu

Erken çocukluk evresinde özellikle Anthesteria'ya kadar, dini ritüellerin kapsayıcılığı en geniş boyuttadır. Ev içi yapılan ritüeller, Apatouria ve Anthesteria gibi festivaller, halkın büyük bir çoğunluğunun katılımıyla gerçekleşmekte ve dolayısıyla daha çok çocuğu kapsamaktadır. Bu durumun dönemler boyunca aynı şekilde devam ettiği gözlemlenir. Ancak Anthesteria sonrasında çocukların ritüellerdeki konumlarında, ailenin statüsü ve ekonomik gücünün etken olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle ilk olarak *Pais Amphititlês* kavramından söz etmek gerekir.

Pais Amphititlês:

Pais Amphititlês, Yunan kültüründe hem fiziksel hem de ruhen güzelliğe vurgu yapan bir kavramdır. Kelime anlamıyla 'her iki taraftan çiçek açan' olarak kullanılan bu tabir, tanrı/tanrıçalara seçilen rahiplik ve rahibelik görevleri için hem fiziksel anlamda iyi görünümlü hem de anne ve babasının ikisinin de sağ olduklarının bir göstergesi olarak kullanılmaktadır[86]. Çünkü ebeveynlerden birinin ölümü çocukta ruhsal çöküntü yaşatacağı gibi aynı zamanda cenaze görecek olması nedeniyle

[83] Şahin 2013, 164.
[84] Beaumont 2012, 69-84; Garland 2013, 212.
[85] Aristophanes *Thesmophoria Kutlayan Kadınlar,* 740-755; Öte yandan buradaki "Khous gördü mü?" tabiri, kız çocuğunun fiziksel olarak katılımda bulunmasa da belirli bir yaşı geçip geçmediğini teyit etmek için de kullanılmış olabilir.
[86] Dillon 2021, 330. Aigion'da Zeus için en yakışıklı delikanlı rahipliğe seçilmektedir bk. Pausanias 7.24.4.

dini/ritüel kirliliğe sahip olacağı anlamına gelmektedir[87]. Bu yüzden tanrıları onurlandırmak için seçilen çocukların tamamen saf, dolayısıyla bu acıyla hiç karşılaşmamış olması gerekmektedir[88]. Bu sıfata sahip çocuklar, çeşitli ritüellerde önemli görevler üstlenmektedir[89]. Aynı zamanda bu çocuklar düğünlerde konuklara ekmek dağıtır ve gelen hediyeleri ertesi gün sahiplerine teslim etmektedir[90].

Rahiplik:

Bir çocuk için kuşkusuz en değerli dini görevlerden biri rahipliktir. Genellikle Arkaik ve Klasik dönemlerde rahip ve rahibelik mertebeleri için yetişkinler tercih ediliyor olsa da, İsmenian Apollonu'nun rahibi olarak seçilen bir Thebaili çocuk, aynı zamanda *daphnephoros* (defne dalı taşıyıcısı) olarak atanmıştır. MÖ 5. yüzyılda Pindaros[91], bu oğlanı onurlandırmak için, parthenoi tarafından söylenecek bir çeşit partheneia olan *daphnephorika*yı yazmıştır. Günümüze kadar birkaç fragmanı ulaşan daphnephorika örneği, epik bir çizgide atalarının ve onların yaptıklarıyla övündüklerine dair cümleler içermektedir. Tapınağa doğru bir geçit töreni yapılmakta, bu geçide daphnephorosun babası başkanlık etmekte, sonrasında defne çelengi takan çocuk ve ardından ellerinde defne yaprakları taşıyan kız korosu gelmektedir[92].

Pais aph'hestias:

Erkek çocuklar ve gençler Atina'da bir dizi dini görevi yerine getirmektedirler. En önemli ve gizemlilerinden biri ise Eleusis törenlerinde *pais aph'hestias* yani ocağın çocuğu olarak ayine katılmaktır. Bu, olasılıkla tanrıça Demeter tarafından ölümsüzleşmesi için her gece Eleusis ocağına yerleştirilen mitolojik bebek Demophoon'u temsil etmektedir. Çocuğun hangi yaşta ve hangi role sahip olduğu tam olarak bilinmemektedir ve olasılıkla bu ritüelde olan tek çocuktur[93].

---

[87] Dönemin sağlık koşulları değerlendirildiğinde 0-1 yaş arası 1000 çocuktan 200'ü, erken çocukluk evresinde ise 1000 çocuktan 350'sinin öldüğü öne sürülmektedir bkz Parkin 2013, 47. Bu durumda çocukların çok büyük bir bölümü, kardeşinin, oyun arkadaşının veya bir yakınının ölüm ritüellerine maruz kalmaktadır. Dahası gerek doğal, gerekse doğal olmayan nedenlerden dolayı yetişkinler de neredeyse yarı yarıya oranla vaktinden çok önce ölmektedir. Dolayısıyla, sadece küçük ve ayrıcalıklı bir kesim, her iki ebeveynini daha da şanslı ise büyük anne ve babalarını tanıma lüksüne sahiptir. Bu sebeple, pais amhpititles sıfatıyla anılan çocuklar oldukça büyük öneme sahiptir bk. Garland 2021, 203-204.

[88] Dillon 2021, 332.

[89] Dillon 2021, 330.

[90] Beaumont 2012, 62.

[91] MÖ 518'de Thebai'de doğmuş, 5. yüzyılın önemli şairlerindendir.

[92] Dillon 2021,328-329.

[93] Dillon 2021, 332.

Resim 6: MÖ 425 yılına ait Attika kırmızı figür oinokhoe, köle figürü splagkhnoptes rolünü üstlenirken. Louvre G4402. Courtesy of Art Resource 157364 (Dillon 2021, 23.2)

Splagkhnoptes:

Çocuk ve gençlerin ritüellerde üstlendikleri bir diğer rol ise *splagkhnoptes*'tir. Bu figürler özellikle vazo betimlemelerinde sıkça görülmektedir. Genç erkekler, kurbanın iç organlarını sunağa taşımak ve onları kızartmakla görevlidir[94]. Sahnelerin çoğunda genç köle çocukların bu ritüeli yerine getirmek üzere yardımcı oldukları, özgür doğmuş erkek çocuk ve gençlerin ise giyinik biçimde törene katıldıkları dikkat çekmektedir[95] (Resim 6). Bu durum, adak kabartmalarında sıklıkla tasvir edilen köle kadınların konumuna benzer şekilde, aristokratların kutsal görevleri yerine getirirken ağır ve zahmetli işleri kölelere bırakıp, kendilerinin ise eşlik ederek ritüelin bir parçası olduklarını göstermektedir[96].

İlahi Korolar:

Bebeklikten çocukluğa geçen birey artık ritüellerde aktif bir katılımcı ve görece daha çok sosyalleşen bir figüre dönüşmektedir. Bu bağlamda kız ve erkek çocuklarının ender bir arada görüldüğü aktivitelerden biri de koro yarışmalarıdır. Müzik, antik Yunan eğitiminde önemli bir role sahiptir. Aynı zamanda çocukların dans ve enstrüman çalmayı öğrenebilecek çok daha fazla vakti bulunmaktadır. Çocukların tanrılara şükranlarını sunabilmek için, yetişkinler gibi ekonomik güce dayanan kurban ve adaklar sunma imkânı bulunmamaktadır. Dolayısıyla ilahiler söylemek ve korolarda yer almak, çocukların bir şekilde tanrı ve tanrıçalara minnetlerini sunmak

[94] Dillon 2021, Fig. 23.2; Lawton 2007, Fig. 2.11.
[95] Dillon 2021, Fig. 23.3.
[96] Dillon 2021, 336.

için önemli bir araçtır[97]. Ancak olasılıkla bu korolara katılan çocukların çoğu, festivallerin maliyetlerini karşılayan zengin ailelerin evlatlarından oluşmaktadır[98].

Korolarda söylenen şarkılar ve yapılan ritüeller, onları taşıyan *kourotrophik* tanrılara, bugünlere gelebildikleri için şükretmeyi, aynı zamanda Sparta'da Apollon'a, Atina'da Athena'ya olduğu gibi topluluk için en fazla sorumluluğu üstlenen tanrı-tanrıçaya da minnet ve tapınmayı içermektedir[99]. Korolar genel olarak seçkin aile çocuklarından seçilmekte ve başlarında bir koro liderinin olduğu bilinmektedir[100] (Resim 7).

Athenaeus'un anlatımlarına göre Sparta'da, üç gün süren Hyacinthia Festivali'nin ikinci gününde Apollon onuruna, genç erkekler koro halinde lir ve flüt eşliğinde kalın bir ses tonuyla şarkılar söylerler. Kızlar ise ihtişamlı süslenmiş hasır arabalarla festival alanına taşınırlar. Bir grup çocuğun ise at arabalarıyla geçit töreni düzenlediği aktarılır[101].

Resim 7: Atina'nın İkaria Bölgesi'ndeki Pythion'dan MÖ 370 yıllarına tarihlenen adak kabartması. Kabartma, koro lideri eşliğindeki erkek çocuklardan oluşan koronun Apollon, Artemis ve Leto'ya sunulmasıyla ilişkilendirilir. Rome, Museo Barracco 41. (Aktaran Lawton 2007, Fig. 2.9)

[97] Dillon 2021, 327.
[98] Ksenophon *Spartalıların Devleti,* 13.
[99] Dillon 2021, 328.
[100] Lawton 2007, 51. MÖ 4.y üzyıl'a ait, Attika'ya bağlı İkaria'dan ele geçen ve Apollon'a ithaf edilen bir rölyefte, bir grup erkek çocuğu ve arkalarında koro lideri ile betimlenmiştir Bk. Lawton 2007, Fig. 2.9.
[101] Athenaeus *Deipnosophistai* IV, 139.

Gymnopaedia Festivali'nde[102] ise erkek çocuk koroları tiyatroda birbirlerine karşı dans ve şarkı yarışması yapmaktadır[103]. Oğlanlar, danslarında palestra ve pankrasyon egzersizlerine benzer hareketler sergilemektedir[104]. Kızlar, genelde partheneia adındaki kızlık ilahileri söylerler. Plutarkhos'un aktarımına göre, Dor partheneiasında ünlenen Alkman, Pindar Simonides ve Bakkhylides gibi partheneia yazarları bulunmaktadır[105]. Alkman'ın ele geçen bir partheneiasında, şafak tanrıçasına adadıkları bir peplostan bahsedilir. Olasılıkla bu korolar bir koro lideri eşliğinde şafak vakti ilahilerini söylemektedir. Kız korolarının daha çok Dor toplumları içerisinde özel bir konumu var olduğu görülmektedir[106]. Aristophanes'in Lysistrata eserinde "*..bir ilahi söyleyelim Sparta'ya, genç kızlar gibi hoplaya zıplaya..*" dizeleri ve devamındaki dizelerde, Sparta için partheneiaların önemi belirtilmiştir[107]. Yine Aristophanes'in Kuşlar adlı oyununda, yeni kurulan şehir için çeşitli mesleklerden insanlar getirirken bir partheneia bestecisi de getirilmiştir. Bu besteciden dithyramblar[108] ve Simonides tarzı partheneialar bestelenmesi istenmiştir[109]. Komediada dahi bu durumun belirtilmesi, partheneiaların kent içindeki önemini ve yaygınlığını ifade etmektedir.

Thukydides, Atina ve İonialılar tarafından Delos'a gönderilen korolardan bahsetmektedir[110]. Çeşitli adak kabartmaları ve yazıtlardan anlaşıldığı üzere hem çocuk yaştaki erkekler hem de yetişkin erkekler Delphi'deki Apollon Festivali'ne gitmek için Theoria adı verilen bir yolculuğa çıkarlar ve bunun için bir obol yardım almaktadırlar[111]. Birçok kent olasılıkla Apollon'u övmek için erkek belki de kız çocuklarının olduğu korolar göndermektedir. Pausanias adını belirtmediği geçmişte olan bir festival için, 35 erkek çocuktan oluşan koroyu Messenialıların Rhegion'a gönderme âdetinin olduğunu dile getirir[112]. Atina korolarının bir bölümünün ise Dionysos onuruna da yapıldığı bilinmektedir[113].

---

[102] Gymnopaedia, her yıl Sparta'da Apollon Pythaeus, Artemis ve Leto onuruna düzenlenen festivaldir.
[103] Pausanias 3.11.9.
[104] Murray 1875, Gymnopaedia bölümü.
[105] Aktaran Dillon 2021, 328.
[106] Dillon 2021, 328.
[107] Aristophanes *Lysistrata*, 1305-1320.
[108] Dionysos onuruna söylenen ilahilerdir.
[109] Aristophanes *Birds*, 919.
[110] Thukydides *History of the Peloponnesian War*, 3.104
[111] Adak kabartması bk. Lawton 2007, Fig. 2.9.
[112] Pausanias 5.25.2-4.
[113] Garland 2013, 220.

Erkek Çocuklarının Dini Ritüellerdeki Yeri:

Yapılan tüm ritüeller bölgesel ve kronolojik anlamda oldukça fazla çeşitlilik içermektedir. Birçok bölgede özellikle erkeğin erginlenme sürecinde farklı uygulamaların yapıldığı görülmektedir. Phigialia'da erkek çocukları Neda Nehri'ni onurlandırmak için saçlarını kesmektedir. Bu, olasılıkla ergenliğe geçişte yapılan bir ritüeldir[114]. Sparta'da ise bu geçiş ritüeli, Ortheia Artemis adına erkek çocukları kırbaçlayarak gerçekleştirilmektedir. Spartalı genç erkekler, kırbaçlanmayı bir onur saymakta ve tanrıçaya kendi kanlarını sunmaktadır. Bu süreçte ağlamak veya acı çeker bir ifadede bulunmak yasaktır[115].

Hermaea Festivali'nin öznesi de yine küçük ve genç erkek çocuklardır. Spor ve sporcuların koruyucu tanrısı Hermes onuruna düzenlenen ve gymnasionlarda kutlanan bu festival boyunca öğrencilerin eğitimine ara verilmektedir. Yasa koyucu Solon dönemine kadar yetişkinlerin girmesi yasak olan bu festivalde, tanrılara adaklar sunulur, çeşitli oyun ve spor müsabakaları düzenlenir, içkili sohbetler yapılmaktadır[116].

Genç erkek çocukların rol aldığı bir diğer ritüel ise kehanet zamanları gerçekleştirilmektedir. Kurbanlık hayvanların karaciğerlerinin incelenmesiyle, geleceğe yönelik kehanetlerde bulunulan zamanlarda, kusursuz saf bir erkek çocuk karaciğerin tutulması rolünü üstlenmektedir[117].

Çocukların bir başka bulunduğu ritüel ise olimpiyatlardır. Her ne kadar spor müsabakaları ile öne çıksa da bu yarışmalar aslında Zeus'u onurlandırmak adına yapılan bir dini törendir. Erkekler bu yarışmalarda çocuklar, gençler ve yetişkin erkekler olmak üzere üç yaş katagorisine ayrılmaktadır. Kadınların ise yarışlara katılma hakları bulunmamaktadır. Ancak evlenmemiş kızlar izleyici olarak bulunabilir, oyunların ardından Hera onuruna yapılan koşu yarışlarına da katılabilmektedirler[118].

Erkekler için çoğunlukla erişkinliğe kalan son adım Apatouria'da gerçekleşmektedir. Bu festivalin üçüncü ve son gününde babalar phratrianın üyelerine oğlunu takdim

[114] Dillon 2021, 332.
[115] Dillon 2021, 333.
[116] Platon *Lysis*, 206d, 223a.
[117] Konuya ilişkin vazo resimleri de bulunmaktadır bk. Neils 2005, Fig.23.
[118] Dillon 2021, 339.

eder ve rahibin başkanlık ettiği bir oylama sonucuna göre oğlan kente kaydedilir veya kaydedilmezdi. Ayrıca festivalde erkek çocukların saçlarını kesip Artemis'e adadıkları belirtilmektedir[119]. Saçın kesilmesi artık çocukluk aşamasının bittiğini ve yetişkinliğe geçişin başladığını simgelemektedir[120]. Benzer kabul ritüeli aynı festival içerisinde bir yaşını yeni doldurmuş veya dolduracak bebekler için de yapılmaktadır. Ancak ergenlikte yapılan bu ikinci oylama, halk tarafından birey olarak tanındığı şeklinde yorumlanmaktadır[121]. Aristoteles, Atinalıların Yasası eserinde, erkek çocuklarının 18 yaşına geldikleri zaman demosa kaydedildiklerini, yeterli niteliklere sahip olunmaması durumunda yeniden çocukların yanına gönderildiğini belirtir[122]. Çocuklar bu törende yurttaşlık yemini eder ve muhakeme edenlerin kararına uyacakları yönünde taahhüt verirler[123]. Bu süreci başarıyla geçen erkekler, ephebe sıfatıyla iki yıllık askeri eğitim sürecine girerler.

Kız Çocuklarının Dini Ritüellerdeki Yeri:

Erkek çocuklarının çeşitli erginlenme veya geçiş ritüellerine dair veriler saptanırken, kız çocukları için aynı durumun olmadığı görülmektedir. Kız çocuklarına ilişkin verilerin kısıtlı olmasının temelinde, toplumun ve kültürel yapının onların bağımsız bir sosyal kimlik geliştirmesine olanak tanımaması ile ergenliğin hemen ardından babalarının hanesinden kocalarının hanesine geçmeleri yatmaktadır[124].

Kızların ritüellerine ilişkin günümüze gelen en kapsayıcı metin, Aristophanes'in Lysistrata'sında yer almaktadır.

"*..Yedi yaşıma geldiğimde Athena Pollias'ın sembollerini taşıdım. On yaşındayken Artemis için tahıl öğüttüm ve Brauronia'da safran renkli kaftan giyen bir ayıydım; ve güzel bir kız olarak kuru incir kolyesiyle sepet taşıyıcısıydım..*"[125].

Aristophanes, kadınların dört aşamalı bir gelişim süreci geçirdiklerini belirtir. Metnin ilk cümlesinde bahsedilen eylem, olasılıkla *arrephoros* görevini işaret etmektedir. *Arrephoros* görevi için yedi yaşında dört kız seçilir ve bir yıl boyunca kızlar Athena

[119] https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0062:entry=artemis-harpers&highlight=apaturia Saçların kesilmesi Yunan kentleri özellikle de Sparta için önem taşımaktadır.
[120] Garland 1990, 179-180.
[121] Garland 2013, 213.
[122] Aristoteles *Atinalıların Yasası,* 63.
[123] Platon *Sokrates'in Savunması,* 50c-50d. Dipnot 71.
[124] Garland 2013, 214.
[125] Aristophanes *Lysistrata* 641-647.

Tapınağı'na yakın bir yerde kalıp, tanrıçaya hizmet ederler. Seçilen kız çocukları, Athena Pollias'ın festival zamanlarında tanrıçanın kutsal nesnelerinin taşıyıcılığını üstlenirler[126].

Metnin ikinci cümlesindeki tahıl öğütme eylemi ise ev hayatını işaret etmekle birlikte, kurban için yapılan keklere gerekli olan unun üretimine de atıfta bulunmaktadır.

Metnin devamında kızların da, aynı erkeklerde olduğu gibi, erginlenme veya geçiş törenlerinde benzer bir ritüel gerçekleştirdiklerinden söz edilir. Brauron'da, yaklaşık beş ile on yaş arasındaki *arktoi* adı verilen genç kızların, *Arkteia* olarak bilinen festival içerisinde ayı taklidi yaparak çeşitli ritüellerin yapıldığından söz edilmektedir. Buradaki ritüelde, Artemis'in mabedine giren hayvanların birileri tarafından öldürülmesinin kefareti, bir genç kızın Artemis'e adanmasıdır. Sonrasında Artemis genç kız kurbanı yerine, dişi ayı kılığına girmiş bir koçun sunulmasını talep eder ve Arketia bu mitin canlandırılması olarak gelenek halinde devam eder. Bu tören, kız çocuklarının evlenip Aphrodite'nin emrine geçmesinden önce Artemis'i yatıştırmak anlamında son derece önemlidir[127].

Metnin son bölümü, erişkinliğe biraz daha yaklaştıklarında parthenosların sepet taşıyıcısı olan *kanephoros* sıfatını üstlendiğini işaret eder. Bu sepetlerin içerisinde kurbana atılacak arpa taneleri, bir bıçak ve kurban için gerekli bir takım aletler bulunmaktadır. Bu görev hem kızlar hem de bağlı oldukları kentler için oldukça önemlidir[128]. Kanephoros, genç kızların evlilik öncesi bekaretini de temsil eden bir imgedir[129]. MÖ 4. yüzyılda Lykurgos, Panathenia'daki Athena alayına katılacak 100 parthenoinin süslenmesi için para verir. Bu durum belki de sadece aristokratların değil halktan ve kızının alay için süslenmesini karşılayamayacak durumda olan aileler olduğunu da ifade etmektedir[130]. Parthenoi aynı zamanda kurban edilecek hayvanları süsleme görevini de üstelenmektedir.

---

[126] İyi ailelerden, manevi ve fiziksel kusuru bulunmayan kızlardan seçilen arrephoroi, olasılıkla aileleri için bir gurur kaynağıdır. Öyle ki aileleri tarafından kızları için dikilmiş yazıtlar bulunmaktadır. Bk. Neils 2005, 150.
[127] Garland 2013, 215.
[128] Dillon 2021, 332.
[129] MÖ 514 yılında Hipparkhos, kanephoros olarak gelen Harmodios'un kız kardeşini evlilik öncesi cinsel ilişkiye girmesinden ötürü suçlayarak, törenden göndermiştir bk. Aristoteles *Politika,* 1311a36-39.
[130] Dillon 2021,332.

1.1.3. Hellenistik Dönem'de Çocukların Dini Ritüellerdeki Konumu

Arkaik ve Klasik Dönem'de şekillenen çocuk ile tanrı/tanrıçalar arasındaki ilişki, Hellenistik Dönem'de de benzer boyutta devam etmektedir. Ancak bu dönemde belirgin bir şekilde hem çocukların hem de kadınların yurttaşlık rolü genişlemiştir. Atina'da ele geçen Hellenistik Dönem'e ait bir dekrette "…*konseyin, halkın, çocukların, kadınların, dostların ve müttefiklerin esenliği ve sağlığı için kurban edilen..."* kalıbı defalarca kullanılmıştır[131]. Çocukların festivallere ve çeşitli geçit törenlerine zorunlu katılımları onları demos içerisinde daha görünür kılmaktadır[132]. Bununla birlikte eski geleneklerin birçoğunun da devam ettiğini söylemek mümkündür.

Önemli görevlerdeki çocuklar iyi görünümlü, olasılıkla aristokrat geleneklerden gelen, iki ebeveyni de hayatta olan (Pais Amphititlês) çocuklardan seçilmektedir. Çocuklar eski geleneklerinde olduğu gibi kanephoros, daphnephoros, pais aph'hestias olarak ritüellerde bulunmaya devam etmektedir. Aile için en onurlandırıcı görevler arasında ise yine Arkaik ve Klasik Dönem'de de örnekleri görülen rahip ve rahibeliktir. MÖ 1. yüzyılda Kalkhedon'dan ele geçen dekrette, bir çocuğun rahipliği satın almasına izin verildiğine dair not düşülmüştür[133]. Bu göreve getirilen çocuklar 8 ile 14 yaşları arasında değişmektedir[134]. Olasılıkla soylu aileler prestijleri için çocuklarını bu göreve yerleştirmektedirler.

Delphi'de ele geçen II. Attalos'a ait heykel kaidesindeki yazıtta, Kral II. Attalos'un, Delphili çocukların eğitimi için 18000 drahmi, kurban ve onurlandırma için ise 3000 drahmi bağışta bulunduğu belirtilmektedir[135]. Bu bağışın karşılığı olarak Delphi halkı, tanrılar ve II. Attalos onuruna kurban kesmeye karar verirler. Kurban günü geldiğinde prytaneisler ile Apollon ve diğer tanrıların rahiplerinin oluşturduğu bir geçit alayı ile tapınağa ilerler. Ardından arkhonlar, II. Attalos'un bu cömertliğinden faydalanan çocukları taçlandırmaktadır[136].

Magnesia'da ele geçen bir dekret, MÖ 197-196 yılında gerçekleşmiş Zeus Sosipolis

[131] http://noapplet.epigraphy.packhum.org/search (Erişim tarihi 27.11.2023)
[132] Bobou 2021, 360.
[133] Sokolowski 1969, Dekret 5. 11; Aktaran Bobou 2021, 365.
[134] Bobou 2021, 365.
[135] Sokowski 1969, Dekret: 80, 163-164; Aktaran Bobou 2021, 360.
[136] Bobou 2021, 360.

Festivali'nin kutlanmasına ilişkin çeşitli bilgiler sunmaktadır[137]. Söz konusu dekrette hierokeryks (kutsal haberci), rahip, rahibeler, stephanephoroslar (çelenk taşıyanlar) ve iki ebeveyni de hayatta olan dokuz kız ve erkek çocuk ile şehrin önde gelen siyasi, idari ve askeri üyelerinin kurban başında dua ettiğini belirtir. Burada söz konusu kurbanın, kadın ve çocukların da dahil olduğu, kentte yaşayan herkesin onuruna adanacağından bahsedilir.

Hellenistik Dönem'de daha ön plana çıkan Dionysos onuruna kutlamalar, çocukların da bu dönemde dini ritüellerde daha aktif görünür olmasını sağlamıştır. Çocuklar bu dönemde başta Eros olmak üzere, bebek Herakles ve Dionysos gibi figürlere benzetilebilir[138].

Dionysos onuruna yapılan geçit törenlerinde, mor khiton giymiş erkek çocukları ellerinde buhurdanlık, mür ve tütsü taşımaktadır. Yaklaşık 1600 beyaz khiton giymiş erkek çocuğu ise ellerinde Dionysos'a atıfta bulunan çam kozalakları, sarmaşık demetleri, altından ve gümüşten yapılmış khous ve psykter taşıdığı bilinmektedir. Bu bağlamda geçit törenindeki çocukların şarabın karıştırılmasından ve dağıtılmasından sorumlu oldukları anlaşılmaktadır[139]. Bu törenlere katılan çocukların önceki dönemlerde olduğu gibi fiziksel ve ruhen sağlıklı iyi görünümlü yani *Pais Amphititlês* olması gereklidir[140].

Çocuklar, katılmakta yükümlü olduğu ritüel veya festivaller dışında ailesiyle birlikte tanrı/tanrıçaları ziyaret edebilir, şükranlarını sunabilmektedir. Özellikle Asklepios ve kızı Hygieia, şifacı olmaları nedeniyle sıklıkla ailelerin adaklar adadığı tanrı/tanrıça konumdadırlar. Söz konusu tanrı/tanrıçalara çocuklu aile gruplarının tasvir edildiği birçok adak levhası sunulduğu tespit edilmiştir. Dönemin sağlık problemleri ve çocuk ölümleri göz önünde bulundurulduğunda bu oldukça doğaldır. Çocuklar bir ebeveyn eşliğinde ya da kendi başlarına da Asklepios'a şifa için gelebilmektedir. Öyle ki, tedavi eğer çocuk içinse doğrudan onun yapması daha etkili bir yol olarak benimsenmiş olmalıdır[141]. Ele geçen adak levhalarında hiçbir kız çocuğunun iyileştirilmesine dair bir kanıt bulunamamıştır[142]. Bu durum kız çocuklarının

[137] Sokolowski 1955, Dekret: 32, 21-29; Aktaran Bobou 2021, 362.
[138] Bobou 2021, 362.
[139] Bobou 2021, 361.
[140] Bobou 2021, 361.
[141] Dillon 2021, 337.
[142] Dillon 2021, 337.

toplumsal değerini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

1.1.4. Antik Yunan'da Bebek ve Çocuk Ritüellerinin Genel Değerlendirilmesi

Birey daha henüz dünyaya bile gelmeden önce ebeveynleri aracılığıyla çeşitli tanrı ve tanrıçaların koruması altına alınır ve böylece din ile ilk ilişkisi başlar. Doğumun sonrasında bu ilişki, birbirini takip eden bir dizi ritüelle somut bir hal alır.

Üç yaşına kadar gerçekleştirilen tüm dini ritüeller, esasen bebeğin ve annenin fiziksel yaşadığı dönüşümlere ve giderek artan sosyal statüsüne vurgu yapmaktadır. Özellikle bu ritüellerin bebek için ölüm riskinin en yüksek olduğu dönemlerde uygulanması, fiziksel olarak aşılan eşikleri de ifade etmesi açısından önemlidir. Bu durumu örneklendirmek gerekirse; doğumdan sonra ilk ritüel olan Amphidromia, bebeğin hayata tutunduğunun anlaşıldığı beş ile yedi gün arasında gerçekleştirilmektedir. Ardından literatüre göre onuncu, Plutarkhos'a göre ise, kız çocuklarına sekizinci, erkek çocuklarına ise dokuzuncu gün isim verilme töreni yapılmaktadır. Bu günler aynı zamanda bebeğin göbek bağının düştüğü döneme denk gelmektedir; dolayısıyla isim verme ritüelinin bu biyolojik eşikle ilişkili olduğu öne sürülebilir[143].
Kırkıncı gün yapılan kutlamalar ise, anne ve bebeğin tamamen arınmasını ve ev karantinasının sona ermesini ifade eder. Bu uygulama, günümüzde hâlâ "Kırkı çıkmak" olarak adlandırılmaktadır. Lohusalık süresinin kökeninde, anne ile bebeği sağlıksız dış koşullardan koruma düşüncesi yatmaktadır. Nitekim bebek ve annenin fiziksel açıdan en korunmasız olduğu dönem söz konusu ilk kırk gündür.

Bir sonraki aşama olan Apatouria'da, bir yaşını doldurmaya yaklaşmış veya doldurmuş bebeklerin phratriada soylarına kaydoldukları belirtilmektedir. Aristoteles'e göre bir yaş çocuğun sütten kesilme yaşıdır. Böylelikle bebeğin

[143] Göbek bağı, antik Yunanlar için fiziksel bir mesele olmasının yanında onu kesecek kişilerin yani *omphalitomos*un özenle seçilmesi manevi bir boyutu olduğunu işaret eder bir hassasiyeti içermektedir. Kuşkusuz göbek bağı iki dünya arasında bir bağı da temsil etmektedir. Plutarkhos'un bu süreçte çocukları birer bitkiye benzetmesiyle de bu sürecin gözlerden kaçan bir detay olmadığı gözükmektedir. Nitekim birçok kültürde plesenta bebeğin ikizi/eşi olarak görülmektedir. Göbek bağı da plesantayla birlikte aynı manevi statüye sahiptir. Antik Mısır'da ise ruhun dış görüntüsü olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple bebeğin formsuz eşi olarak adlandırılan plasenta ve göbek bağı hala günümüzde belirli bir saygıyı görür ve alelade bir yere atılmamaktadır. bk. Tuğrul 2016, 39. Günümüzde ise doğumların hastane ortamında gerçekleşmesi nedeniyle plasentanın gömülme ritüelleri de ortadan kaybolmuş durumdadır. Ancak Türk kültüründe dahi göbek adı geleneği hala varlığını korumaktadır. Göbek bağı kesilirken, ailenin büyüğü ezan eşliğinde üç kere isim fısıldayarak bebeğe ilk ismini koyar. Bu aynı zamanda bebeğin formsuz eşine konmuş ad olarak da yorumlanmaktadır bk. Tuğrul 2016, 40-41. Daha sonrasında resmi işlemlerle bebeğin toplum tarafından bilinecek esas adı konur. Bu bağlamda göbek bağının isim koyma ritüelleriyle bir ilişkisinin olma ihtimali göz önünde bulundurulması gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

anneyle hayati bağı zayıflar, ek gıdaya geçişi başlamaktadır. Özellikle tahıl lapasının beslenmeye dâhil edilmesi, bebek için önemli bir gelişim aşaması olarak değerlendirilmektedir[144].

Bireyin 3-4 yaşına ulaştığı dönemde katıldığı Anthesteria Festivali**,** antik Yunan toplumunda bireyin yaşadığı en önemli dört geçiş evresinden biri olarak tanımlanır. Bu sürece kadar birey, ritüellerde anne ve baba denetiminde, pasif bir katılımcı olarak yer almaktadır. Ancak Anthesteria ile birlikte artık bebekliğin geride bırakılarak birey olma yolunda ilk adımın atıldığı gözlemlenir. Bu aşamayla birlikte birey ritüellerde yalnızca pasif bir katılımcı değil, aktif bir özne olarak görülmektedir.

Anthesteria'nın dikkat çeken yönlerinden biri de, doğumla birlikte Hestia'nın korumasına bırakılan bebeğin, topluma karışma aşamasında Dionysos'un himayetine geçişidir. Benzer bir durum, Dionysos'un gelişinin ardından Hestia'nın Olympos Pantheonu arasından çıkarılmasında da görülmektedir. İkisinin aynı anda bir arada bulunmayışı, yaşamın akışı içerisinde ritüeller aracılığıyla da sembolik olarak hissedilmektedir.

Anthesteria Festivali'ne katılım yaşının 3-4 olması ise kuşkusuz tesadüf değildir. Bu yaşlarda çocuklar yürümeye başlar, motor becerileri gelişir ve anne-babadan bağımsız bir birey olma sürecine girerler. Ayrıca üç yaş civarı, diş çıkarma evresinin tamamlandığı dönemdir. Antik çağlarda diş eti iltihaplarının ölümcül olabilmesi nedeniyle, tüm dişlerini çıkarmış bir çocuk, aslında önemli bir hayati tehlikeyi de geride bırakmış sayılmaktadır.

Üç yaşına kadar olan ritüellerin özüne bakıldığında, antik Yunan toplumu, gündelik yaşam deneyimlerini tanrıların buyruklarıyla ilişkilendirerek ritüele dönüştürmüş, böylece sağlık ve korunmaya yönelik uygulamaların kültür içinde daha hızlı kabul görmesini ve yaygınlaşmasını sağladıkları anlaşılmaktadır. Sağlığın gözetildiği ve hayati tehlikelerin geride bırakıldığını gösteren bu ritüeller aracılığıyla birey her seferinde daha büyük bir sosyal yapının bir parçası olarak kabul edilmektedir. Özellikle üç yaşına kadar gerçekleştirilen ritüeller, her yurttaş doğan bebek için uygulanabilir olduğu izlenebilmektedir. Ancak bireyin erken çocukluk evresine

[144] Kallintzi and Papaikonomou 2010, 141.

geçmesi ile birlikte, bazı dini ritüellerde çeşitli statü farklarının gözetildiği anlaşılmaktadır. Öyle ki, kanephoros, daphnephoros, stephanephoros, pais aph'hestias ve en önemlisi rahip, rahibelik gibi çocukların bulunabileceği dini görevlerde, *Pais Amphititlês* şartı aranmaktadır. Fiziksel iyi bir görünüşe sahip olma ve ebeveynlerinin ikisinin de yaşıyor olması, o dönem koşullarında sıradan bir yurttaşın kolayca sahip olacağı özellikler değildir. Dolayısıyla bu tür görevlere soylu ailelerin çocukları katılmakta ve aileler çocukların bu tür görevlerde yer almasını gurur verici bir unsur olarak vurgulamaktadır. Çocukların bu tür statü göstergesi dini görevleri dışında yine yurttaş olan her kız ve erkek çocuğun katıldığı çeşitli ritüeller de bulunmaktadır. Erkekler için Apatouria, kızlar içinse Arkteia'da yapılan ritüeller yetişkinliğe bir adım daha yaklaşıldığını tüm halka ilan eden uygulamalar olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle yurttaş olan her çocuk yine bu ritüellerin öznesi konumundadır.

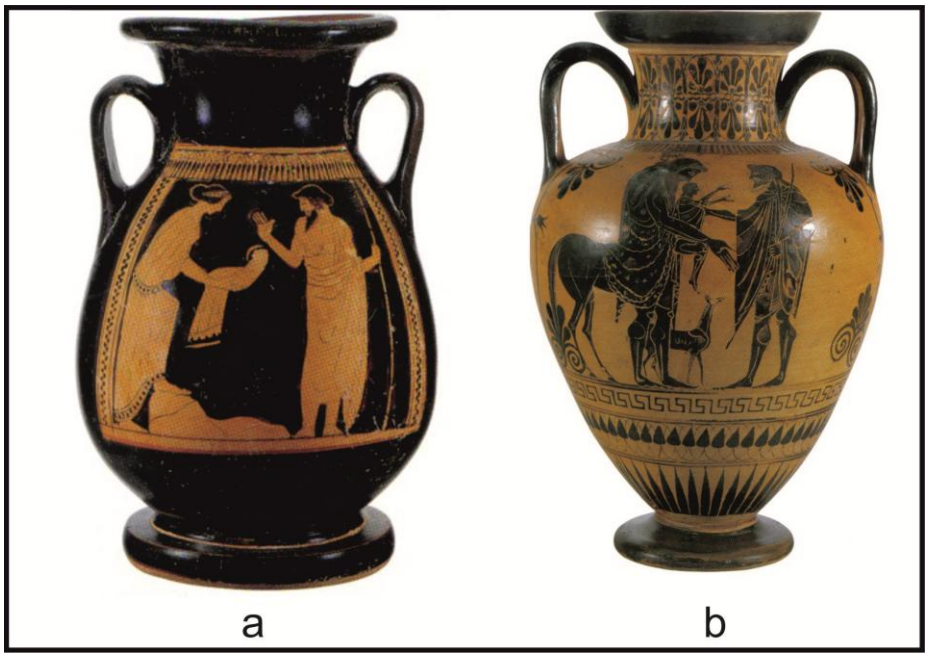
Arkteia'da beş ile on yaş arasındaki kız çocukları ileride evlenip Aphrodite'nin korumasına girmeden önce, onların doğumundan beri yanında olduğuna inandıkları Artemis'e çeşitli ritüeller gerçekleştirirler. Apatouria'da ise 18 yaşına gelmiş her yurttaş erkeğin katıldığı, yetişkinliğe hazır olup olmadığının değerlendirildiği ve bu değerlendirme sonucuna göre demosa kaydedildiği bir geçiş töreni barındırır. Kız ve erkek çocuklarının yetişkinliğe erişmede yapılan bu uygulamalarda yaş farkının oldukça fazla olması ise, kızların yetişkinliğinin biyolojik temellere, erkeklerin ise sosyolojik nedenlere dayanmasından kaynaklanmaktadır. Kız çocukları, biyolojik olarak anne olabilecek duruma geldiklerinde artık yetişkin sayılırken, erkek çocuğun ise phratria tarafından onaylanması gerekmektedir.

Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e kadar uzanan süreçte bebek ve çocukların dini ritüellerdeki konumuna ilişkin büyük farklar bulunmamaktadır. Ancak özellikle Hellenistik Dönem'de çocuğun ritüellerde bulunduğu konumun, ailelerin statüsünü yükseltmekte çok daha aktif kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Dekretlerde çocukların dini makamlarının belirtilmesi, çocukların rahip ve dini ritüellerdeki konumunu gösteren heykellerinin yapılması kuşkusuz Hellenistik Dönem'in onurlandırma kültürüne ilişkin ögelerdir. Bu sayede çocukların topluluk içinde daha görünür oldukları anlaşılmaktadır.

1.2. İLAHİ KARAKTERLERİN BEBEKLİK VE ÇOCUKLUK TASVİRLERİ

Toplumu şekillendiren birçok gelenek ve ritüelin mitlere dayandırılmış bir temeli olduğu varsayılmaktadır. Antik Yunan toplumunda tanrı/tanrıçalar olağanüstü güçlere sahip olmakla birlikte, insani özellikler de barındırmaktadır. Bu durum insanlarla ilahi karakterler arasında oldukça güçlü bir bağ kurulmasına olanak tanımaktadır. İlahi karakterlerden her birinin farklı insani özellikleri ve yeteneklerinin olmasının yanı sıra, hepsinin farklı görevleri ve temsil ettikleri bazı fenomenler bulunmaktadır. Mitlerdeki tanrı, tanrıçaların tutumları bazen halkı yönlendirmek, bazense mevcut durumun yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki, Aristoteles Politika adlı eserinde "… *insanlar tanrıların görünüşlerini kendilerine benzettikleri gibi yaşayışlarını da kendilerine benzetirler*…" ifadesini kullanmaktadır[145]. Bu bağlamda tanrı/tanrıça ve kahramanların çocukluk tasvirleri de dönemin çocukluğuna ilişkin çeşitli çıkarımlar yapmamıza olanak sağlamaktadır.

MÖ 470-435 yılları arasında çocuk tanrılar arasında en çok tasvir edilen Dionysos'tur[146]. Özellikle kırmızı figür vazolarda, Semele'den ilk doğumu, Zeus'un uyluğundan çıktığı ikinci doğumu, Nysa nymphelerinin veya Hermes'in elinde, satyrler tarafından eğlendirilen çocuk gibi birçok tasvirde görülmektedir[147].

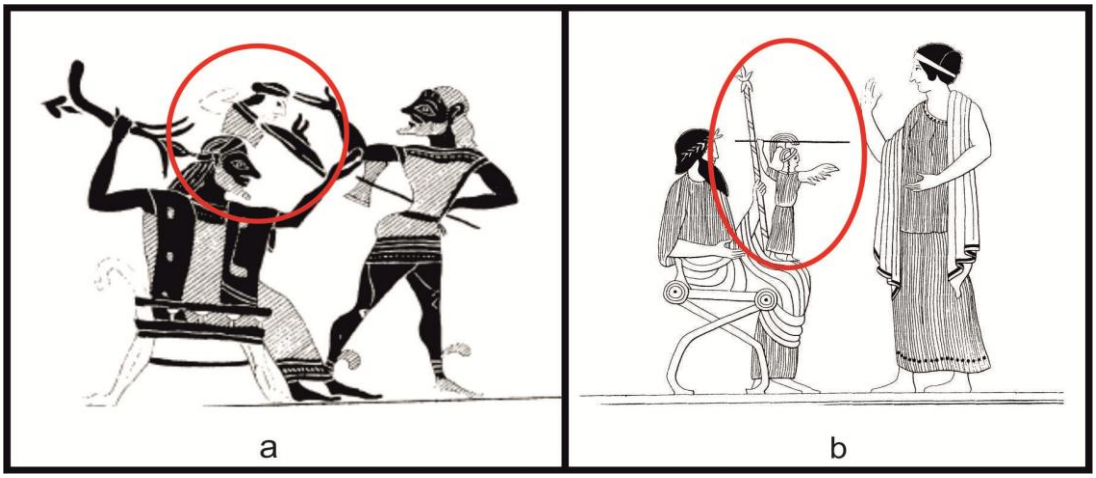

Resim 8: a) Rhea Kronos'a Zeus'u uzatırken. MÖ 460-450 yıllarına ait Attika kırmızı figür teknikli pelike. New York, The Metropolitan Museum of Art. (Shapiro 2005, Cat: 4); b) Khiron ve bebek Akhilleus. MÖ 520-510 yıllarına ait Attika siyah figür teknikli amphora. Baltimore, The Walters Art Museum (Shapiro 2005, Cat: 14)

[145] Aristoteles *Politika.* 1252b9.
[146] Beaumont 1995, 341.
[147] Beaumont 1995, 341.

Hermes, Ploutos, Apollon ve Asklepios[148] da yine çocuk halleri tasvir edilen tanrılar arasındadır. Tanrıların en büyüğü ve babası olarak kabul edilen Zeus'un bile bebekliğine işaret eden bazı tasvirler bulunmaktadır. Ancak bu betimlemelerde Zeus'un bizzat kendisi gösterilmemektedir. Söz konusu sahnelerden birinde, Rhea'nın Kronos'a Zeus olarak verdiği bir kundağı elinde tuttuğu görülmektedir[149] (Resim 8a). Bunun yanı sıra Pausanias'ın aktarımlarına gore, Tegea Athena Alea Tapınağı'nın bir altarında Oenoe nymhesi ile Rhea'nın bebek Zeus'u birlikte tuttukları bir sahne bulunmaktadır[150]. Ayrıca MÖ 5. yüzyıla tarihlenen Argos Heraion'nundaki Hera Tapınağı'nın olasılıkla doğu alınlığında, Zeus'un doğum sahnesinin olduğu belirtilmektedir[151].

Kahramanların bebeklik tasvirlerinin kullanımı, tanrı figürlerinden daha fazla karşımıza çıkmaktadır[152]. Kahramanlar içerisinde Hephaistos'un oğlu Erikhthonios, Theseus, Herakles, Eleusisli Eumolpos ve Hippothon, Aias, Ganymedes, Troia prensi Astyanax, bebek Perseus, genç Akhilleus, Orestes yer alır[153]. Akhilleus'un MÖ 520-510 tarihlerine ait amphora üzerindeki doğumuna ait bir betimleme ise *minyatür yetişkin*[154] formundadır[155] (Resim 8b). Herakles'in de benzer şekilde minyatür yetişkin formları bulunmaktadır.

Resim 9: a) Athena'nın Zeus'un başından doğumu. Siyah figür teknikli vazo üzerindeki betimleme. British Museum B424. (Beaumont 1995, Fig.9)**;** b) Athena, Zeus'un dizleri üzerinde. Attika kırmızı figür teknikli pelike üzerindeki betimleme. Vienna Kunsthistoriches Museum 728 (Beaumont 1995, Fig. 10).

[148] Cohen 2007, Fig. 13.5.
[149] Louvre G366 bk. https://www.carc.ox.ac.uk/record/4A16B0CE-3A34-4D75-A52D-92D53DE0F81C. (Erişim tarihi 22.11.2023).
[150] Pausanias 8.47.3.
[151] Pausanias 2.17.3.
[152] Beumont 1995, 344.
[153] Beaumont 1995, 348.
[154] Minyatür yetişkin formu ifadesi, karakterler yetişkin özelliklerinde ve yapısında betimlenmiş olmasına karşın çocuk olduğunu aktarabilmek için küçük boyutlarda tasvir edilmesidir.
[155] Shapiro 2005, 88, Cat: 14.

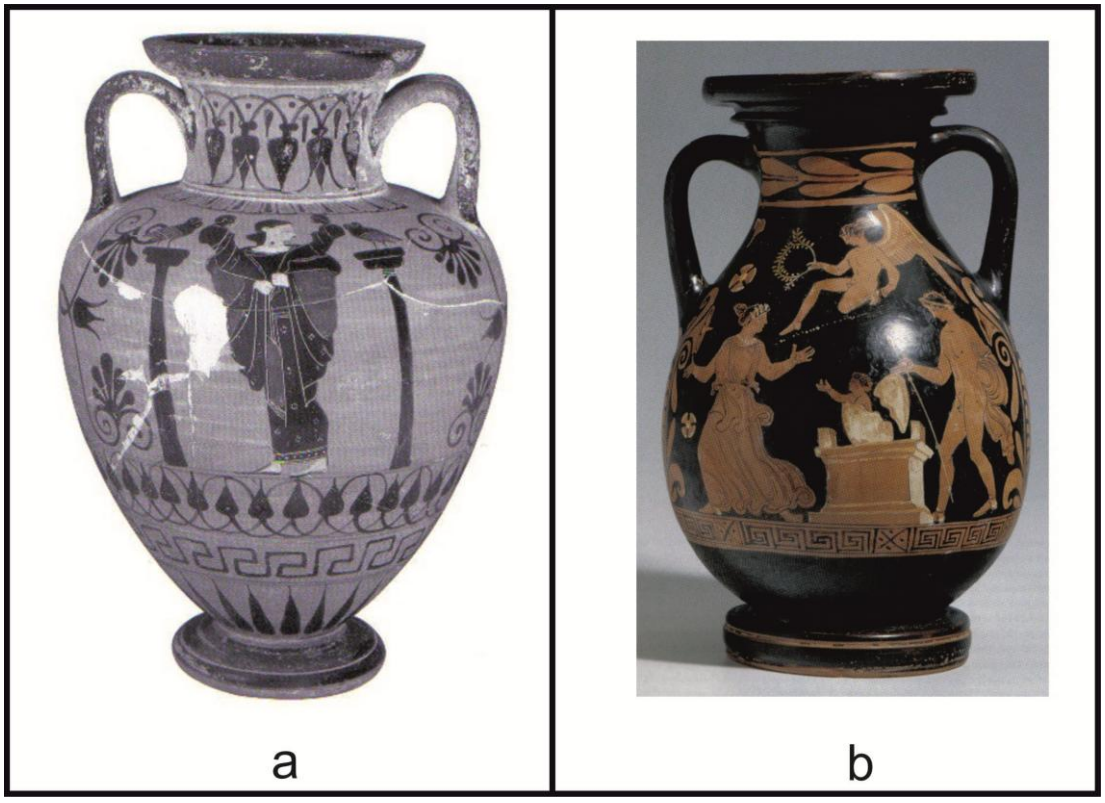
Konu tanrıçalara ve kadın karakterlere geldiğinde ise, özellikle Arkaik ve Klasik Dönemlerde erkeklerden oldukça farklı bir sonuçla karşılaşılmaktadır. Athena ve Aphrodite'nin doğuşu özellikle bu dönemler içerisinde Yunan halkı tarafından çokça sevilen konulardır. Ancak doğduklarında bebek olması gereken bu iki tanrıça, yetişkin ve gelişimini tamamlamış boyutlarda yansıtılmaktadır. Özellikle MÖ 5. yüzyılda sıklıkla konu edilen Athena'nın doğuşu üç tipte izleyiciye yansıtılır; Minyatür yetişkin formunda olan Athena, Zeus'un başından çıkarken, Zeus'un dizlerinin üzerinde dururken ya da babasının önünde tasvir edilmiştir[156] (Resim 9a-b). Edebi kaynaklar da Athena'nın yetişkin olarak doğumunu doğrular niteliktedir[157].

Athena'nın Zeus'un başından minyatür yetişkin formunda çıkma sahnesi vazo resimlerine dahi yansıtılmıştır (Resim 9a). Bu ikonografi Athena'nın kabiliyetlerine doğuştan sahip olduğu ve kimliğinin ayrılmaz bir parçası olma vurgusunu taşıyor gibi görünmektedir[158]. Söz konusu yetişkin doğumu Aphrodite'de de izlenebilmektedir. Bu durumun en bilinen örneği denizden yükselen Aphrodite'yi tasvir eden "Ludovisi Tahtı" olarak bilinen rölyeflerden biri üzerinde görülmektedir. Burada Aphrodite Athena'dan farklı olarak minyatür olarak değil, tamamen yetişkin olarak doğmaktadır[159] (Resim 10). Ancak özellikle MÖ 5. yüzyıl pinaksları üzerinde Aphrodite'nin de minyatür yetişkin formunda yansıtıldığı görülmektedir[160]. Buradaki istisnai durumu ise Artemis taşımaktadır. Strabon, Ortygia'da bazı eski tapınakların olduğunu ve burada Skopas'ın eserleri arasında Leto ile bebek Artemis ve Apollon'u taşıyan hemşire Ortygia'nın heykellerinden bahsetmektedir[161]. Arkaik ve Klasik dönemlerde araştırmacılar tarafından şüpheli birkaç durumla birlikte çocuk Artemis'in varlığından söz etmek mümkündür. Artemis de tıpkı Apollon gibi bebek boyutlarında verilmiştir. Ancak Artemis'in giyinik Apollon'un çıplak oluşu, Yunan kültüründe kız ve erkek çocuklarının toplum tarafından algılanışına da bir gönderme niteliğindedir[162]. Bunun yanı sıra MÖ 6. yüzyıla ait siyah figürlü amphora üzerinde, Artemis ve Apollon'nun Leto'nun kucağında kundaklanmış bebekler olarak tasvir edilmiştir[163] (Resim 11a).

[156] Beaumont 1995, 349.
[157] Beaumont 1995, 349.
[158] Cohen 2007, 257.
[159] Cohen 2007, 257.
[160] Cohen 2007, Fig. 13.2.
[161] Strabon 14.1.20.
[162] Cohen 2007, Fig. 13.4.
[163] Foley 2003, Fig. 2, Paris Musée Du Louvre F226.

Resim 10: Aphrodite'nin yetişkin olarak doğumunun betimlenmesi. Rome, Museo Nazionale Romano 8570 (Beaumont 1995, Fig. 12)

Resim 11: a) Leto'nun kucağında bebek Apollon ve Artemis. MÖ 540-520 yıllarına ait siyah figür teknikle yapılmış amphora. Paris Musee Du Louvre F226 (Foley 2005, Fig. 2)**;** b)Helene'nin doğumu. MÖ 360-350 yıllarına ait Kırmızı figür teknikle yapılmış Apulia amphorası (Foley 2005, Cat.7).

Kadın kahraman veya ünlü karakterlere bakıldığında, Helen'in doğumu Attika kırmızı figür vazolarında bir yumurta ile tasvir edilmektedir[164].Yumurtadan doğum miti, Helen ile bağdaştırılsa da bazı örneklerde[165] yumurta içerisindeki bebek tasvirinde, erkek bebek özelliklerinden biri olan omza kadar uzun saçın görülmesi, yine yumurtadan doğan Enorches'in tasvir edildiğini düşündürmektedir. Helene'nin yumurtadan çıkışı bazen sadece yumurta ile gösterilirken, bazen de kırılmış yumurtadan minyatür yetişkin formunda çıkışı resmedilmektedir[166] (Resim 11b).

Pandora da yine Athena ve Aphrodite ile paralel şekilde neredeyse yetişkin formunda tasvir edilmektedir[167]. Ayrıca Hesiodos'un Pandora'nın doğumunu anlatırken parthenos kelimesini kullanması da tasvirleri destekler niteliktedir[168].

Kadınların yetişkin formunda doğumuna ilişkin bir başka örnek ise Olympos tanrılarının öncesine dayanmaktadır. Pontos ve Gaia'nın çocukları olan Phorkys ve Keto'nun yaşlı kadınlar olarak dünyaya gelen Graialar ve Gorgolarıdır. Graialar güzel suretli yaşlı kadınlardır. Ancak Gorgolar, domuz dişli, yılan saçlı korku salan yaratıklardır. Her iki grup da yetişkin olarak dünyaya gelmişlerdir[169].

Genel bir değerlendirme yapıldığında tanrıların ve erkek kahramanların bebek ve çocukluk aşamaları takip edilebilir ancak tanrıçalar ve kadın ünlü karakterler için aynı şeyi söylemek mümkün görünmemektedir. Tespit edilen az sayıda tanrıça doğumlarının Artemis dışındakilerinin tümü, yetişkin bir kadın formunda gerçekleştiği görülmektedir. Burada Artemis'in istisna olması ikizi Apollon'dan kaynaklanmış olmalıdır. Nitekim doğumları peş peşe olan iki ilahi karakterde, bebek Apollon'un tasviri yanında Artemis'i yetişkin formunda göstermek, izleyicinin anlamlandırmasında büyük karışıklığa yol açması mümkündür. Bu nedenle burada görsel mantığın ağır bastığını söylemek gerekir[170].

---

[164] Kırmızı figür tekniğinde bezenmiş stemless için bk. https://jenikirbyhistory.getarchive.net/media/red-figure-cup-birth-of-helen-boston-mfa-99539-de1f7b (Erişim tarihi 23.11.2023)

[165] Beaumont 1995, Fig.11.

[166] Foley 2003, Fig.1: Apulia üretimi bir çan krater üzerinde yumurtadan çıkan Helene'nin vücudu yetişkin formuyla belirtilmiştir.

[167] Beaumont 1995, Fig 15.

[168] Hesiodos *Works and Days*, 60-85; *Thegonia* 571-589.

[169] Gözlü 2021, 180.

[170] Cohen 2007, 259-260.

Özellikle MÖ 5. yüzyıl Yunan toplumlarına bakıldığında çocuk ve köleler için aynı kelime olan "ραις" kullanılmaktadır. Bu süreçte Platon ve Aristoteles, çocuğu eksikleri bulunan bir birey, yani köle statüsünde, kadını ise erkeğe itaat etmek zorunda olan, düşünme yeteneğine sahip ama bunu kullanamayan bir varlık olarak ifade ederler[171]. Kadın ve çocuğun konumu bu kadar kalın bir şekilde altı çizilmişken, kuşkusuz kahramanlık özellikleri kadın statüsüyle ilişkilendirilememektedir. Tasvir edilen kadın kahramanlar ise yalnızca erkeklerle temas ettiği aşamalarda yani ergen veya yetişkinliğin hemen öncesi bir dönemde geçmektedir. Bu sebeple bebek veya çocuk olarak tasvir edilmemesi anlaşılır olmaktadır. Erkekler sivil hayata doğrudan katılırken, kadınlar ise çoğunlukla erkekler aracılığıyla dahil olmaktadır[172].

Tanrıçalar değerlendirildiğinde, antik Yunan toplumlarının her ne kadar kadınlara biçtiği alt statü rolleri bulunsa da, ilahi kadınlara karşı saygısı ve sevgisi de vardır. Ancak kız çocuklarının hem cinsiyet hem de yaş itibarıyla çifte dezavantajından ötürü, tanrıçalığın ilahiliği ile bağdaştırılamadığı görülmektedir[173]. Platon, kadınların kısmen eğitim almasını ancak bunun askerlikle ilgili olmaması gerektiğini, kadının ne bir yayı, ne de bir mızrağı ve kalkanı tanrıçalar gibi kullanamayacağını belirtir[174]. Kadınlar ve kız çocukları ile tanrıçalar arasındaki yetisel olarak ayrım, bebek tanrıçaları hemcinslerinden ikonografik olarak farklılığa itmiş ve sonucunda da özel yetenekleri vurgulanan minyatür yetişkin tanrıça tasvirlerini ortaya çıkarmış olmalıdır. Nitekim erkek çocukları toplum yaşamında da kız çocuklarından öndedir ve bu ayrıcalıklı konum, Apollon ve Hermes'in daha doğdukları anda çeşitli yeteneklerle ortaya çıkışının betimlenmesiyle sanata yansıtılmaktadır.

Beaumont, Hesiodos'un Thegoniası'na dayanarak, bebek tanrıların, iri ve üstün yeteneklere çabuk erişen bir şekilde yansıtılmasının bir sebebini tanrı ve tanrıçaların ambrosia ile beslenip, çocukluk ve onun getirdiği eksiklikleri hızla geçmesini sağlaması olarak açıklar[175]. Ancak bu durum tanrıçalarla yine uyum sağlamamaktadır. Çünkü tanrıçalar, tanrısal yiyecekleri henüz yiyemeden ilk anda minyatür yetişkin olarak doğmaktadırlar. Yunan sanatı ve kültürü ilahi erkek çocukların gelişimine, gerçek hayatla da paralellik sağladığı için izin verir

[171] Aristoteles *Politika*, 1.2; Aristoteles *Generation of Animals*, 686b.
[172] Golden 2015, 82.
[173] Beaumont 1995, 360.
[174] Platon *Laws*, 7.806a-c.
[175] Beaumont 2005, 71.

görünmektedir. Ancak ilahi kızların gelişimini izlemek mümkün değildir, çünkü bu durumun sosyal hayatta bir tezahürü bulunmamaktadır. Tanrıçalara ait birçok özellik, normal bir kız çocuğunun barındırabileceği özellikler değildir (serbest dolaşım, erkeklerle olan ilişkiler, savaşmak vb.). Bu sebeple ikonografide dahi kız ve erkek çocuklarının toplumsal cinsiyet rollerine dair izler bulunmaktadır.

1.3. ANTİK YUNAN'DA BEBEK VE ÇOCUĞUN GÜNDELİK YAŞAMI

Bebek ve erken çocukluk evresi olarak tanımlanan iki-üç yaş aralığındaki çocuklar, yürümek, konuşmak gibi fiziksel olarak varlıklarını tam anlamıyla hissettirebilecek döneme kadar tamamen aileye bağımlı durumdadır. Bu yüzden literatür içerisinde de oldukça sınırlı materyale ve yoruma sahiptir. Bu evreye ait bilgiler antik yazarlar, mezar buluntuları, vazo üzerindeki tasvirlerden yola çıkılarak aydınlatılmaya çalışılmıştır. Göz ardı edilmemesi gereken bir nokta var ki o da, çalışma içerisinde değerlendirilen bebek ve en azından erken çocukluk yaşamı olasılıkla soylu veya yurttaş statüsündeki ailelerin çocuklarını kapsamaktadır[176].

Dönemsel açıdan incelendiğinde çocukların, Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'in sonlarına kadar giderek daha görünür hale geldiği izlenebilmektedir. Ancak bu durumu sadece çocukların giderek daha çok hakka sahip olduğu şeklinde yorumlamak, oldukça duygusal bir bakış açısı olarak kalmaktadır[177]. Antik Yunan kültürüne ait çoğu edebi metinde, çocuklardan örtülü bir anlatımla bahsedilmektedir. Özellikle erken dönem tragedyalarında, kentin refahı için yükselen nesle bağımlı oldukları vurgusu ile çocuklardan söz edilir, onun dışında ritüeller içerisinde çocuğun konumu belirtilmektedir[178]. Bu durum Beaumont tarafından, "kamusal hayatta çocuğun çok önemli bir konu olmadığı" gerekçesiyle aktarılmıştır[179]. Kuşkusuz süreç içerisinde, kentlerdeki nüfusun artması, çeşitli felsefi akımların etkisi, çocuklar ve kadınlar üzerinde daha çok söz söylemesi gerekliliğini getirmiştir. Bu noktada özellikle Platon ve Aristoteles, aslında tragedyalardaki güdüyle, ideal devleti yaratabilmek adına çocukların iyi yetiştirilmesi gerekliliğini kavrayarak, çocuklar

[176] Dini ritüellerde dahi iyi yetişmiş veya soylu ailelerin çocukları her zaman tanrı/tanrıçalara en değerli hizmeti sunmayla görevlendirilirken, sosyal yaşamda köle, engelli veya sıradan bir çocukla, soylu ailelerin çocukları arasında büyük farklılıklar söz konusu olmalıdır.
[177] Yüzyıllar içerisinde muhakkak çocuğa bakış açısı değişkenlik göstermiş, belki daha ılımlı daha sevecen aile bağları geliştirilmiştir. Bu durum kentten kente dahi kültürel farklılıklar nedeniyle oldukça değişkenlik gösterebilir. O sebeple geniş çaplı genellemeler yapmak hatalı sonuçlar doğuracaktır.
[178] Garland 2021, 203.
[179] Beaumont 2013, 196.

üzerine ciddi gözlemler yapmış ve eğitimin nasıl olması gerekliliği konusunda önemli öneriler geliştirmişlerdir.

Antik Yunan dünyasında bebeğin oluşumunda erkeğin aktif, kadının ise pasif olduğu inancı bulunur. Ataerkil toplumlarda gözlemlenebilecek bu gibi tutumlarda soyun devamı erkek yoluyla devam ettiğinden, doğduğu andan itibaren erkek çocuğuna verilen önem kız çocuğuna oranla görünür derecede fazladır. "… *Çocuğu yaratan erkektir. Anne, ekilen bu tohumu koruyan bir yabancıdır*…"[180].

Antik Yunan'da erkek çocuk dünyaya getirmek, kuşkusuz daha değerli ve annenin de değerini arttıran bir unsurdur[181]. Erkek çocuğun birden fazla olması ideal kabul edilirken, yetişkinliğe kadar hayatta kalması zor göründüğü için çok çocuk her zaman tavsiye edilendir[182]. Bu durumu en iyi ifade eden Menandros'un cümlesidir "*Bir baba için en hüzünlü durum, diğer bir babanın kendisinden daha fazla evlada sahip olmasıdır*[183]*".* Ancak bu noktada sadece erkek çocuk doğurmak yetmez, aynı zamanda topluma faydalı bir erkek çocuk doğurmak da hem kadını, hem de erkeği hemcinsleri arasında ön plana çıkarmaktadır[184]. Bu sebeple kadınların başkasının çocuğunu kaçırma, satın alma veya hamilelik numaraları yaptıklarından antik kaynaklarda bahsedilmektedir[185].

Çoğu Yunan mitlerinin gösterdiği bir şey var ki; o da kadının en kısa sürede olabilecek en fazla çocuğu polise kazandırmasının en büyük temenni olmasıdır. Çok çocuk sahibi olmak, kadının en önemli görevi olarak görülmektedir. Bu sebeple kız çocukları ergenliğe adım atar atmaz evlendirilmektedir. Platon, çocuk sahibi olmak için en uygun yaşın kadın için 20-40, erkeğin ise 20'lerden başlayıp 55 yaşına kadar olduğunu dile getirir[186]. Bu süreç dışında çocuk sahibi olan insanların, cezalandırılması gerektiğini ve çeşitli ayrıcalıklardan yoksun bırakılmasını önerir[187]. Platon kendi düşünce sistemi içerisinde bu konuda oldukça sert bir tutum sergiler.

---

[180] Aiskhylos *Eumenides,* 658-661. Aristoteles de benzer görüşü kısmen paylaşır, hem kadın hem erkeğin bebeğin oluşumunda katkısı olduğunu ancak bir yatağın yapımında ağacın ve marangozun rolleri olarak tanımlar bk. Aristoteles *Generation of Animals,* I.20, 783b-784a.
[181] Aristophanes *Ecclesiazusae,* 535; Freeman 2003, 210.
[182] Hesiod *Works and Days*, 376; Niobe miti için bkz Ovidius *Metamorphoses,* VI. 146-156.
[183] Menandros *Fragment*s, 656.
[184] Aristophanes *Thesmophoria Kutlayan Kadınlar,* 830-835.
[185] Herodotos *Tarih*, 5.41.2; Demosthenes *Against Meidia,* 21.149; Aristophanes *Thesmophoria Kutlayan Kadınlar*, 335-340; 500-520.
[186] Platon *Republic V*, 460e.
[187] Platon *Republic V*, 461b.

Ayrıca Platon, güçlü bir soy yaratabilmek ve ideal çocukların yetiştirilebilmesi adına, en iyilerin daha çok üremesini ve o çocukların büyütülmesini, kusurlu olan çocukların ise terk edilmesi gerektiğini işaret eden sözler dile getirmektedir[188].

Aristoteles, bebeklerin diğer tüm canlılardan daha kusurlu olarak doğduğunu, çirkin kırmızı yüzlerinin ve mavimsi gözlerinin zayıf görme yetisinden kaynaklandığını belirtir[189]. Özellikle doğumdan sonraki ilk bir hafta hayatta kalma mücadelesi ile geçer ve bu sürecin çocuğun bilincini şekillendirdiğini öne sürer[190]. Bu sebeple de hayata tutunacağı ön görülen çocuklara doğumdan belirli bir süre sonra isim verilmektedir.

MS 2. yüzyılda yaşamış Artemidorus, bebeklik dönemlerinde yedi çocuğunu da kaybeden bir aileden söz etmektedir[191]. Bu denli yüksek ölüm oranları içerisinde söz konusu bir çocuğun, erken çocukluk evresine kadar kardeşlerinden, arkadaşlarından veya akrabalarından bir kısmının ölümüne tanıklık etmesi, dahası birtakım cenaze ritüellerine katılması olağandır. Akran kayıplarının yanı sıra çoğu çocuk savaşlarda ölen babalar, doğum veya çeşitli hastalıklara yenik düşen anneler nedeniyle, üvey anne ve babalarla büyümektedir[192]. Bu durum çocukların ölümü erken yaşta kanıksamasına sebep olurken, psikolojik bir çerçeve de çizmektedir.

Aristoteles hamile kadınların, tanrıçaları ziyaret ederek günlük bedensel egzersizlerini yapması gerektiğini, ancak zihinsel açıdan hareketsiz kalmasını zira çocukların taşıyıcılarından beslendiğini söylemektedir[193].

MS 2. yüzyılda yaşamış Romalı Soranus, bebeklerin ilk banyolarının doğayla yani yaşamla etkileşime geçtikleri ilk an olarak yorumlar. Ayrıca doğan bebeğin tuz ile ovulması gerektiğini belirtir[194].

Doğumdan sonra yaklaşık onuncu günde çocuklara isimleri verilmektedir. Yunanlarda kişinin sadece tek bir ismi bulunmaktadır. Erkek hegamonyasındaki

[188] Platon *Republic ,*. 459e.
[189] Aristoteles *Generation of Animals*, 5.1.779a-779b; 6.797b.
[190] Aristoteles *Generation of Animals,* 7.588a8.
[191] Artemidorus *Oneirokrition,* 5.73.
[192] Garland 2021, 204.
[193] Aristoteles *Politika,*1335b11.
[194] Sorani *Gynaeciorum,* 2.6a 13. Tuzlama geleneği hala Anadolu'da devam eden Türk kültürü içerisinde de yer etmiş bir gelenektir. Çocuğun kokmaması, deri hastalıklarını önlemesi, hatta Antalya Serik'te çocuğun gevezelik etmemesi için tuzlanması gerektiğine inanılmaktadır bk. Akçay 2018, 201.

antik Yunan dünyasında doğan erkek çocuklarına mensup oldukları aileyi işaret eden isimlerin koyulması tercih edilmektedir. Sıklıkla erkek çocuklarına büyük babalarının ismi konur[195]. Bu sebeple bir ailede aynı isme sahip oldukça fazla üye bulunmaktadır. Birden fazla çocuğun olmasıyla yine benzer düşünceyle ortak hece kullanılarak farklı isimler türetilebilmektedir (Kallikrates oğullarına; Kalliphanes, Kallisthenes, Kallistratus isimlerini vermiştir.)[196]. Bunların yanı sıra erkek çocuklarına verilen isimler genel olarak toplum erdemlerini, gücü kuvveti toplum tarafından daha pozitif düşünceler içeren isimler veya kişisel fiziksel özelliklere itafen (Pyrrhus, ateşli kızıl gibi) seçilmektedir. Kız çocuklarına ise erkek isimlerinin dişil versiyonları, mutluluk, arkadaşlık gibi soyut kavramların (Euphrosyne, Philia) ya da agoralar gibi kadının daha fazla görülebildiği alanlar isimlerine eklenmektedir (Timagora)[197]. Kadınlara verilen isimlerde baba soyunu anlayabilmek oldukça güçtür. Bu durum bile miras durumunda kadının yerini ve aileye ün getirmesinin ne denli zor olduğunu ifade etmektedir[198]. Kız çocuğu, mirastan pay alamazken, tüm miras erkek çocukları arasında pay edilmektedir[199]. Ancak bu pay gayri meşru çocuklar için geçerli değildir. Solon'un kanunlarına göre gayrimeşru çocukların hiçbir hakkı olamaz ve eğer köle kişinin yasal bir çocuğu yoksa miras en yakın akrabalara kalmaktadır[200]. Ancak bu kültürden kültüre de değişkenlik göstermektedir. Aristoteles Spartalılar için kızların 5'te 2'lik miras hakkı olduğundan söz etmektedir[201].

Kırk günü geçiren bebekler kendini ifade etme yöntemi olarak ağlamayı keşfeder ve daha talepkâr olarak gözükmektedir. Platon, tüm vahşi yaratıklar içerisinde en inatçı olanın çocuk olduğunu, onun aklını henüz dizginleyememiş olmasından ötürü hain, kurnaz bir yapıda olduğunu, çoğu zaman ağlamasını gidermek için istediğinin verilmesi gerektiğini aksi takdirde mutsuz yetişen bir çocuğun yetişkinlikte de mutlu olamayacağını belirtir[202]. Aristoteles de benzer düşünceleri barındırır, fiziksel olarak zayıf, ahlaki açıdan yetersiz, iştahları kontrolsüz bir alt sınıf olduğunu dile getirir[203].

[195] Platon *Lakhes*, 179a; Platon *Lysis*, 205c.
[196] Golden 2015, 21.
[197] Golden 2015, 21.
[198] Golden 2015, 22.
[199] Freeman 2003, 125.
[200] Aristophanes *Birds*, 1660-1665.
[201] Aristoteles *Politika*, 1270a23.
[202] Platon *Laws*, 808d; 792a.
[203] Aristoteles *Generation of Animals*, 686b.

Genel hatlarıyla Aristoteles'in anlatımına göre çocuklar, ister fakir ister soylu bir aileye mensup olsunlar yurttaş olarak dünyaya gelseler dahi tam vatandaş olarak sayılmazlar[204].

Bebekler için en önemli evrelerinden biri altı-yedi ay arasında gerçekleşen diş çıkarmadır. Bu süreçte yaşanabilecek olan diş eti iltihaplanmaları, ateş ve zaman zaman ishal durumu bebekler için öldürücü bir etkiye sahiptir[205]. Ardından en önemli aşamalardan diğeri de birinci yaşını doldurmaya yakın bebeğin sütten kesilmesidir. Bu sürece kadar tüm hastalıkların çözümü olarak anne sütünün şifa getireceği kanısı yaygındır[206]. Aristoteles'in söylemine göre bu süreçte az miktar da şarap verilmektedir ancak bunun sağlığa zararlı olduğu ve yapılmaması gerektiğini belirtir[207]. Bu bağlamda bebek anneyle yakın ilişki içerisinde bir nevi onun kurtarıcısı konumundadır. Bu süreçte sütten kesilmesi ile artık anne bağımlılığı gıda yönünden ortadan kalkar.

Antik Yunan'da anne sütü oldukça önemli niteliktedir[208]. Bu yüzden anne dışında sütanneler veya kölelerden oluşan bakıcılar da evin içerisinde bulunabilmektedir[209]. *Paidagôgoi* adı verilen bu bakıcılar, kimi zaman evin bir parçası konumuna gelmektedir. Kan bağıyla olmasa da verdiği süt ile ailenin bir parçası sayılır, bunun yanında çocuklar arasında da çeşitli akrabalık/hısımlık bağları oluşmaktadır[210]. Ancak sütanne uygulaması olasılıkla çoğu zaman seçkinlerin erişebileceği bir ayrıcalık konumundadır[211]. Bir sebepten ötürü süt veremeyen anneler veya sütanneye erişimi olmayan ailelerin bebekleri, kısa zamanda ölümle sonuçlanan hastalıklara yakalanmaktadır.

---

[204] Aristoteles *Politika*, 1277b39.

[205] Celsus *De Medicina*, 2.1. Kitapta çocukluk içerisinde hastalık açısından tehlike barındıran dört evreden bahsedilmiştir; İlk olarak kırkıncı günde, sonra yedinci ayda, yedi yaşında ve son olarak ergenliğe doğru olduğu olduğu belirtilmiştir.
Korinth'te Roma Dönemi'ne ait bir toplu mezarda yapılan diş analizine göre, 25 yetişkin, 3 ergen, 7 çocuk ve 7 bebekten oluşan bir toplu mezarda, yetişkinlerin %75'inde diş hastalığı tespit edilmiştir. Enfeksiyonların neden olduğu anemi belirtileri bebek ve çocuk mezarlarının %50'sinde göz yörüngelerinde saptanmıştır bk. Slane 2017, 54. Bir başka toplu mezardan çıkan 7 çocuktan 3'ün de yine anemi belirtileri görülmektedir bk. Slane 2017, 72. Benzer enfeksiyon bağlantılı anemi için bkz Slane 2017, 84.

[206] Bu düşüncenin tam aksine Ephesoslu Soranus, anne sütünün zararlı olduğunu, çünkü doğumun getirdiği karmaşada ortaya çıkan kötü, yağlı ve sindirmesi zor bir süt olduğundan behseder bk. Soranus *Gynaeciorum* 1.86.

[207] Aristoteles *Politika*, VII. 1336a.

[208] "..*Kim besleyecek bu yavruyu? Bir süt nine bulun*.." Aristophanes *Lysistrata*, 89.

[209] Dasen 2010, Fig.18.8.

[210] Dasen 2010b, 309.

[211] Parker 2013, 54.

Kundaklama geleneği de bebekler için büyük önem taşımaktadır. Bebek, *sparganon* adında kundağa yerleştirilmektedir. Platon sağlıklı bireyler için iki yaşına kadar kundaklamanın olması gerektiğini söyler[212]. Ayrıca çocukların fiziği düzgün olması için balmumu ile desteklenip, kundaklanması gerektiğini, yer yer çarpık bacaklı olmaması için annenin üç yaşına kadar çocuğu taşıması gerektiğini belirtir[213]. Ayrıca bebeklerin vücudu esnek bir yapıya sahipken egzersiz yapmaları uygun görülmektedir[214]. Esneklik ve dayanıklılık gibi küçük yaşta bazı alışkanlıkların edinilmesi gerektiği vurgulanır[215].

Çocuk, iki-üç yaşlarına geldiğinde ise kendini kısmen de olsa ifade edebilir, fiziksel yapısının gelişmesi sayesinde yürüyebilir ve motor becerilerinin büyük bir bölümünü yerine getirebilir durumdadır[216]. Bu yüzden olacak ki çocuk kendini bildiği bu yaşlarda ilk kez topluluk ritüeline bir birey olarak dahil olmaktadır (bkz Anthesteria). Üç yaş bu bağlamda oldukça önem arz etmektedir. Çocuk artık sosyal bir varlıktır, toplum içinde bir yeri vardır.

Antik Yunan toplumunda çocuk yetiştirme kadının görevidir. Arkeolojik buluntular değerlendirildiğinde, haneler içerisinde çocuğa ait yapılmış herhangi bir mekan (çocuk odası, dışarıda ise çocuk parkı vb.) tespit edilmemesinden ötürü, evin içerisinde kadınlara ait olduğu düşünülen gynaikon veya gynaikonitis odalarında anneleri ile beraber vakit geçirdiği öngörülmektedir. Ancak güncel araştırmalarla cinsiyetlere bölünmüş ev odalarının, pratikte bu kadar keskin ayrımının olmadığını ortaya koymaktadır. Nitekim çok büyük ev tiplerinde dahi bu odaların bulunmayışı, bu tip mekânların evin reisinin misafirlerini ağırladığı sırada kadının çekileceği bir odanın olmasının ötesine geçmediğini göstermektedir[217]. Bu sebeple çocuklar evin içinde sanıldığından daha serbest ve ebeveynleri arasında en azından fiziki bir sınırı bulunmamaktadır.

---

[212] Platon *Republica,* V. 461b.
[213] Platon *Laws*, 7.789e. Kundaklama çeşitleriyle ilgili bilgileri mezar stelleri üzerinde de görmek mümkündür bk. Dasen 2010b, 302.
[214] Aristoteles *Politika,* 1336a3.
[215] Aristoteles *Politika,* 1336a3.
[216] Dasen 2010b, 292.
[217] Golden 2015, 68-69. Ksenophon *Oikonomikos* eserinde, normal bir ev hayatından ve oikos düzenlenmesinden bahsederken, her odanın ve eşyanın faydacı bir yönü olduğunu vurgulamaktadır. Evinin süsten ve gösterişten uzak olduğunu, kadınlar ve erkeklere ait bölümlerin süngülü bir kapı ile birbirinden ayrıldığını, bu sayede evden istenilmeyen bir şey çıkarılmaması ve hizmetçilerin ev sahibinin izni olmadan çocuk yapmasını önlediğini ifade eder bk. Ksenophon *Oikonomikos* 9.5.

Çocuklar ev içi yaşamda ev işlerinde de çeşitli görevlere sahiptirler. Evin durumu iyi ise bir köleye sahip olabilir ancak çocuk yine de ev işlerinde köleye yardım etmekle yükümlüdür[218]. Eğer bir evde köle yoksa Aristoteles'in de dediği gibi çocuk ve evin hanımı köle olarak kullanılmaktadır[219]. Kız çocukları da aile açısından ekonomik bir yük olarak görüldükleri için, onlar da erkek çocuklarla beraber evin zorlu işleri ile mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar[220]. Bu sebeple kız çocuklarının aileye kabul edilmesi, daha doğduğu anda erkek çocuğuna göre daha zordur.

Ekonomik durumu düşük olan ailelerin erkek çocukları ise genellikle baba yanında çalışarak bir zanaat öğrenmektedir. Aynı zamanda ev işlerinde veya tarlada çalışma ihtimalleri de bulunmaktadır. Bunun yanı sıra erkek çocuklar çömlekçi, ayakkabıcı, tüccar veya dülger gibi mesleklerin altında çıraklık yapmaktadır. Dolayısıyla bu dönemde çocuklar, daha çok yetişkinlerin dünyasına dahil olmaktadır. Sadece küçük bir şanslı azınlık, evde yetişme ortamına sahiptir. Köle çocuklar için de durum daha da kötü görünmektedir. Olasılıkla oğlanlar taş ocaklarında madenlerde çalışmakta, kız çocukları ise erken yaşta fuhuşa yönlendirilmektedir[221].

Ekonomik gücü yerinde olan aileler ise bebekleri konuşmaya ve yürümeye başladığı andan itibaren eğitici bir köle olan paidagogos tutarak çocuklarının temel görgü kurallarını öğrenmesini sağlamaktadır. Platon çocukların üç yaşından altı yaşına kadar kız erkek farketmeksizin tapınaklarda toplanıp, bakıcı kadınlar eşliğinde daimi denetlenerek burada oynamaları gerektiğini, ancak altı yaşından sonra kızların sadece kızlarla, erkeklerin de sadece erkeklerle vakit geçirmesi gerektiğini söyler. Erkeklerin cirit atma, binicilik, okçuluk öğretmenlerine gitmesi gerektiğini eğer kabul ederlerse kız çocuklarının da dersleri paylaşması gerektiğini belirtir[222].

1.3.1. Ebeveyn ile Çocuk İlişkisi

Antik Yunan toplumunun aile yapısını değerlendirebilmek için, dönemin düşüncelerini birinci kalemlerden incelemek en faydalı yöntem olarak gözükmektedir. Kuşkusuz ebeveynler için çocukları, doğal olarak bağlandıkları ve sevdikleri canlılardır. Ancak yüksek ölüm oranları, ebeveynlerin erken yaşlarda

[218] Parker 2013, 42.
[219] Aristoteles *Politika*, 6.1323a.
[220] Garland 2021, 205.
[221] Garland 2021, 205.
[222] Platon *Laws*, 7.794.

vefatları ve kültürel faktörler, antik Yunan topluluklarındaki bireylerin günümüzden çoğu konuda daha pragmatist ve soğukkanlı tutum geliştirmelerini sağlamış olmalıdır. Philippe Ariès[223], çocukluk kavramının 18. yüzyılda modern tıbbın ortaya çıkışı ve gelişimiyle birlikte ölüm oranlarının azalarak, çekirdek aile kavramının oluşmasıyla başladığını ileri sürmektedir. Yaşamın ilk yıllarında %20-45 arasında ölümün olduğu bir dönemde ailelerin duygusal anlamda günümüzden çok daha ihtiyatlı davrandığı söylenebilir[224]. Bu durumu en çarpıcı şekilde özetleyen Plutarkhos, üç yaşından küçük çocuklar için yas tutulmamasını, çocuk üç yaşından büyük ise yasın en fazla on ay sürmesi gerektiğini ve üç üzerindeki hiçbir yaşta bu süreden daha fazla yas tutulmaması gerektiğini belirtmektedir[225]. Ancak ele geçen diğer bulgular çocukluk ve aile ilişkilerini Ariès'in aksine yeniden değerlendirmeye açık hale getirmektedir.

Konuyu en başından irdelemek gerekirse, ideal çocuk sahibi olma yaşı aslında antik Yunan döneminde oldukça önemlidir. Çocuk sahibi olmak, ebeveynler için ne çok geç olmalıdır, zira bu durumda anne ve babanın çocuk için yapacaklarının sınırlı olacağı düşünülür, ne de genç yaşta çocuk sahibi olup yaş farkı az olmalıdır. Çünkü yaşların yakınlığının itaatsizliği ve saygısızlığı getirme ihtimali bulunmaktadır[226].

Zamanın koşulları ne olursa olsun Aristoteles'in dediği gibi "*herkes kendine düşkündür. Sahip olduğu şeylerden, söylediklerinden ve yaptıklarından hoşlanır. Bu yüzden ki genellikle aşıklarını, kendilerini övenleri, onurlarını ve kendi eseri olan çocuklarını severler*"[227]. Genel itibarıyla, tüm kötü örneklere rağmen ailerin yeni doğan bebeklerine karşı sevgi besledikleri belirtilmektedir[228].

Günümüzde olduğu gibi her aile içerisinde çocuğa olan bakış açısı ve davranışlar, öznel ve dayatılan toplumsal koşullarını bünyesinde taşır. Nice komedya ve tragedyada çocuklarını önemsiz bir uğraş gibi gösteren karakterler yer alırken, yine benzer metinlerde kız veya erkek çocuklarına olan bağlılığa ilişkin sevgi dolu

---

[223] Ariès 1960, Passim.
[224] Platon *Laches,* 180B*: "… ister çocuklarla isterse de başka herhangi bir işle ilgili olsun, özel kaygılara karşı küçümseyici, dikkatsiz bir ruhla yaklaşmak gerekir…"*
[225] Plutarkhos *Numa,* 12.2.
[226]Aristoteles *Politika,* 1334b38. Aristoteles kadınların 18'lerinde, erkeklerinde 37'lerinde evlenmesinin ideal olduğunu ifade eder. Böylelikle bedenler en olgun çağında olduğunu savunur bk. Aristoteles *Politika,* 1335a6.
[227] Aristoteles *Retorik,*. 11.1371b.20-25.
[228] Platon *Şölen-Dostluk*, 212e-213a.

sözcükler bulmak mümkündür[229].

Çocuk ile olan bağ genel anlamda sevgi ve pragmatizm arasında bir döngüde, *tokos* olarak adlandırılmaktadır. Tokos hem "çocuk" hem de "yatırım faizi" olarak ifade edilmektedir[230]. Ksenophon, bir diyaloğunda konuşturduğu karakter İskhomakhos şunu söyler; " *Tanrı eğer bize çocuklar bağışlarsa, onları en uygun şekilde nasıl eğiticeğimizi o zaman düşünürüz. Çünkü yaşlılığımızda bizimle ilgilenebilecek en iyi hayat arkadaşlarına ve bakıcılara sahip olmak ikimizin de ortak faydasınadır*."[231] Bu cümleler çocuk yetiştirilirken ebeveynlerin hissettiği sevginin yanında faydacı düşüncelerin de olduğunu gösterir niteliktedir.

Menandros'a ithaf edilen bir alıntıda "*Kendisini doğuran annesini mesleğiyle geçindiremeyen genç adam, soyun kısır bir dalıdır*." ifadesi geçer[232]. Bu ekonomik bağ neticesinde, kız bebek dünyaya geldiğinde, evin reisi yani babanın Amphidromia öncesi reddetme hakkı bulunmakta ve kimi zaman bunun sonucunda ya bebek doğrudan öldürülür ya da ihmal edilip ölümü beklenmektedir[233].

Birçok tragedya ve oyunda kız çocuğunun erkeklerden daha önemsiz olduğu vurgusu yapılmaktadır. Ancak her aile ve baba için bu durum elbette ki söz konusu değildir. Kızlara hoş geldin anlamı taşıyan *Aspasia* gibi isimlerin verildiği, kısıtlı elde edilen veriler sonucu tanımlanabilen adak heykellerinin %60'ı erkek çocuklara, %40'ının ise kız çocuklarına ait olması genel kanıyı da yansıtır niteliktedir[234]. Euripides'in bir tragedyasında, "…*yaşlı bir baba için bir kız çocuğundan daha tatlı bir şey yoktur; oğullarımız daha sert bir kumaştan yapılmıştır ve okşamaları daha az çekicidir*…" sözleri bu durumun sübjektif olduğunu bizlere göstermektedir[235].

Bu konuda Aristoteles, oldukça detaylı pasajlarıyla önemli bilgiler sunmaktadır[236]. İnsanın çocuklarını koruma konusunda bir içgüdüye sahip olduğunu, ebeveynlerin çocuklarına, çocukların ebeveynlerine olan sevgisinden daha fazla olduğunu belirtir. Özellikle annenin çocuk doğururken daha fazla acı çekmesi sebebiyle annenin

[229] Golden 2015, 75-79.
[230] Aristoteles *Politika,* 10.1258a34.
[231] Ksenophon *Oikonomikos,* 7.12.
[232] Menandros *Fragments,* 716 K.
[233] Golden 2015, 81.
[234] Golden 2015, 81.
[235] Euripides *The Suppliants,* 1100.
[236] Aristoteles *Politika,* 1. 10-12.

herkesten fazla çocuklarına bağlı olduğunu söyler[237].

Anne ile çocuk arasındaki sevgi ve bağ her zaman babaya kıyasla daha derin olmuştur. Menandros bunu "…*Bir anne çocuğunu bir babadan daha çok sever, çünkü anne çocuğun kendisine ait olduğunu bilir, baba ise onun kendisine ait olduğunu düşünür*…" şeklinde ifade eder[238]. Ayrıca tanrıların kadına, çocuklara bakabilme yeteneğinin bahşedilip, onları yetiştirme sorumluluğunun yüklendiğinden, bu nedenle yeni doğan çocuklara karşı erkeklerden daha şefkatle donatıldığına inanılmaktadır[239].

Çocukların bakış açısından değerlendirildiğinde ise anneyle geçirilen daha fazla vakit olması ve çocukların büyüdüğü dönemde annenin, babadan daha fazla yaşama ihtimalinin bulunması, genel bir kanı olarak da anneye sevgiyi getirmektedir[240]. Erkek hegemonyasında babaya saygı daha ön planda yansıtılsa da aslında iki ebeveyn için de bu durum geçerlidir.

Değişkenlik gösteren aile ilişkileri, çocuk belirli bir yaşa geldikten sonra daha kanonik bir çerçeveye ulaşıyor olduğu izlenebilmektedir. Genel kanı içerisinde, neslin devamı, geleceğin garantisi ve bir faiz gibi görülen çocuk ile ebeveynleri arasında samimi bir sevgi olmasa bile karşılıklı saygının olması gerektiği bilinci olduğu söylenebilir[241]. Bu durum tanrısal buyruklar ile desteklenmiştir. Menandros, "..*Babasına aşağılayıcı sözlerle söven kişi, tanrısallığa karşı küfrün provasını yapar*.." sözüyle bu durumu ifade eder[242]. Anneye, babaya ve vatana şiddet uygulamak büyük saygısızlık sayılmaktadır[243].

Saygı ve itaat, çocuklardan özellikle babalarına karşı beklenen tutumların en başında gelmektedir. Aristoteles'in anlayışına göre baba kadını politik olarak, çocuklarını ise kralca yönetmelidir. Çünkü kendini tamamlamış yaşlı bir birey, genç olana göre

[237] Aristoteles *Eudemian Ethics*, 1241b1.
[238] Menandros *Fragments,* 657 K.
[239] Ksenophon *Oikonomikos* ,7.24.
[240] Golden 2015, 86.
[241] "*Bir çocuğu sadece onu kızdırarak değil, aynı zamanda belirli bir ikna yoluyla da düzeltmeliyiz*." Menandros *Fragments,* 730 K; "*.. Çocuklar ana-babalarına kendilerini dünyaya getirdikleri için, babalar da çocuklarına soyundan geldikleri için gerekenleri verdiklerinde kalıcı ve tam dostluk olacaktır..*" Aristoteles *Nikomakhos'a Etik, 8.1158b,15-20.*
[242] Menandros *Fragment,* 715 K.
[243] Platon *Sokrates'in Savunması,* 51c.

yönetmeye daha yatkındır ve bu böyle olmalıdır[244]. Oğullar, babalarından gelen iyilikleri hiçbir zaman geçemeyeceği için onlara hep borçlu ve dolayısıyla da itaatkâr kalma durumundadırlar[245]. Bu sebeple de baba-oğul ilişkileri her zaman daha kompleks ve çeşitli değişkenleri olan bir bağdır.

Özellikle Arkaik ve Klasik Dönem'de işlenen mitolojik sahneler ve tanrı tanrıçaların belirtildiği durumlar ideal aile hayatına ilişkin bilgileri içerebilmektedir[246]. Yunan dünyasında mitler incelendiğinde erkek çocukları ve babalar arasında sevginin yanı sıra çekişme ve kıskançlığın da olduğu görülmektedir[247]. Çekişmeli baba-oğul mücadelelerin yanında Dionysos'un şevkatli baba imajı göze çarpmaktadır[248].

Genel anlamda hem gündelik hayat, hem de gündelik hayata dair ikonografilerin uygulanışı dönemin siyasi koşullarına paralel olarak değişmekte ve bunun sonucunda çeşitli sanat alanlarına yansımaları görülmektedir. Perikles bir cenaze konuşmasında, Atinaya bir gün kendisini düşmanlara karşı koruyacak oğullar sağlamak için yurttaş ailelere güvendiğini söyler[249]. MÖ 6. yüzyılda satyrler vahşi, erekte ve keyfine düşkün temsil edilirken, Perikles'in olduğu MÖ 5. yüzyıl içlerinde bu durum kayda değer bir değişim göstererek Atinalılara benzer şekilde betimlendiği görülmektedir. Ayrıca günlük yaşam temalı vazolarda, aile ilişkileri çok daha sıkı ve modern dünyaya uygun bir baba-evlat ilişkisi gibi yansıtılmıştır[250]. Bu durum belki de asker sayısını çoğaltmak adına, yabancılara verilen yurttaşlık haklarının bir yansıması olarak yorumlanabilmektedir.

Kız çocuklarına ilişkin bilgiler ise kadın antik yazarların az olması, doğduğu an reddedilme hakkının bulunması ve daha çok aile içi mesele olarak görülmesi ve kamusal alanda çok fazla bulunmaması nedeniyle oldukça kısıtlıdır. Her ne kadar mezar stellerinde özellikle anne ile kız arasındaki hüzünlü süreç vurgulansa da bebeklik ve çocukluk evresine ait yaşananları tespit edebilmek oldukça zordur. Özellikle yetişkinliğe adım atacakken vefat eden kız çocuklarına duyulan üzüntü, aile

[244] Aristoteles *Politika,* 1259a37. Aristoteles metnin devamında baba-oğul arasındaki kralca yönetimi, Homeros'tan alıntılayarak tanrılar katında da olduğunu belitir. Zeus için kullanılan "tanrıların ve insanların babası" ifadesinin doğası gereği yerinde olduğunu, zira bir kral tabiatı gereği farklı ve üstün olmalı, yaşlının gence, doğuranın yavrusuna olan üstünlüğü gibi bk. Aristoteles *Politika,* 1259b10.
[245] Aristoteles *Nikomakhos'a Etik,* 8.1163b. 15-20.
[246] Shapiro 2005, 85.
[247] Örnek olarak, Kronos'un Uranus'a, Zeus'un ise babası Kronos'a karşı duyguları gösterilebilir.
[248] Shapiro 2005, 87.
[249] Thukydides *The History of The Peloponnesos War,* 2.44.
[250] Shapiro 2005, 105, Fig 19a-b.

bağlarının yanı sıra devletine çocuk bağışlayacak olan bireyi kaybetme duygusunu da barındırmaktadır[251].

Teoslu şair Erinna'nın bir şiirinde anne kız ilişkisi yansıtılmaktadır. Erinna, annesinin yün işçilerini denetlemesinden ve evdeki hayal ürünü korkunç bir yaratık figürü Mormo'yu kullanarak, çocukları korkutup itaat ettirmesinden bahseder[252]. Ksenophon, ev düzenini anlattığı bir diyaloğunda, kızların annelerinden yün işlemeyi, özdenetim kontrolünü (peisicrateia) ve iyi bir eş olabilmek için sağduyulu davranmanın önemini öğrendiklerinden bahseder[253].

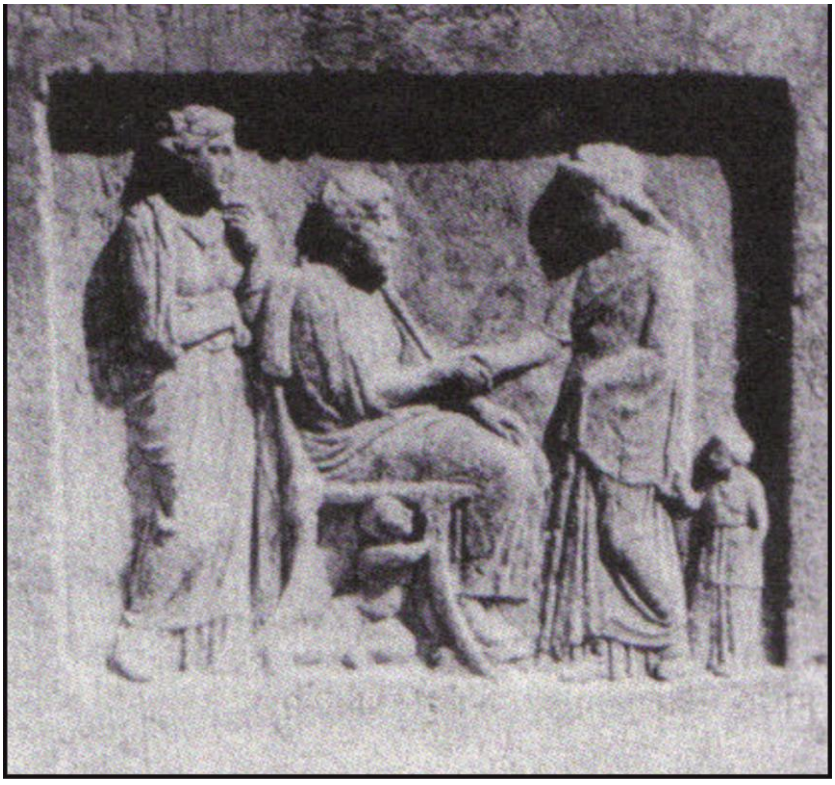
Kız çocukları olasılıkla oyun oynama dışında, annesinden ev işleri konusunda eğitim almaktadırlar. Çocuklara gelecekteki bakım garantisi gözüyle bakılmasının her daim vurgulandığı dönemde, kız çocuklarının aynı zamanda hastalıklarda nasıl bakılması gerektiğine dair annelerinden öğrendiği çok şey olmalıdır. Bunların dışında aynı erkek çocukları gibi, kölesi olmayan evlerde tarım işleri ve üretilen mahsüllerin pazarlanması yönünden kız çocuklarının da aileye destek olma ihtimali yüksektir[254].

Resim 12: Mynnia Steli. The J. Paul Getty Museum, Villa Collection, Malibu, 71.AA.121. (Fotoğraf The J. Paul Getty Museum, aktaran Grossman 2007, Fig.16.3)

[251] Hellenistik Dönem şairi Anyte'nin bir dörtlüğünde " *Sana yatak odası ve evlilik törenleri yok. Bunun yerine annen, bu mermer mezarın üzerine senin kızsal şekline ve güzelliğe sahip bir benzerini koydu. Thersis; ölmüş olsanız bile size hitap edebilir.";* Foley 2003, 119.
[252] Foley 2003, 118. Dip not 20.
[253] Ksenophon *Oekonomikos, 7.6.*
[254] Foley 2003, 118.

Erkek çocuklarından farklı olarak kızların öğrendiği bir diğer husus ise cenaze törenleri işleyişi olmalıdır. Birçok antik metinde vurgulandığı üzere kız çocukların isteğe bağlı hayatta kalmasıyla başlayan ikinci derece insan olma statüsünün, evlenme çağına doğru yükseldiği izlenmektedir. Evlenmeye yakın kız çocukları ebeveynleri tarafından daha dikkatle korunmaktadır. Kız ya da erkek olsun her koşulda anne için çocuk değerli ve tektir. Aristophanes'in bir komedyasında tek kızını kaybeden bir annenin feryadı dile getirilmektedir[255]. Mezar stelleri üzerinde de kaybedilen kız çocuklarının yası ebeveynler üzerinde tasvir edilmiştir. Buna en önemli örneklerinden biri yazıtından dolayı bilgi edindiğimiz Mynnia stelidir[256] (Resim 12). Stelin üzerinde "Burada Mynnia yatıyor, annesinin kederiyle" yazısı ve ikonografideki duygusallık, anne ve kız çocuk arasındaki ilişkiyi aktarmaktadır[257].

Resim 13: Rhamnous'ta ele geçen mezar steli (Foley 2003, Fig. 24)

[255] Aristophanes *Thesmophoria Kutlayan Kadınlar*, 695-760.

[256] Grossman 2007, Fig.16.3: Ölen genç kızının yasını başını öne eğerek bir eliyle de kızının elini sıkarak aktarılmıştır. Annenin ayakları altında diğer küçük kızı annesine uzanır bir şekilde betimlenerek bir teselli öğesi olarak yansıtılmış görülmektedir. Daha fazla örnek için bkz Foley 2003, 111-137.

[257] Grossman 2007, Dipnot 12; MÖ 420 yılına ait bir başka stelde ise, Mnesagora ve Nikokhares adlı iki kardeşin tasviri yapılmaktadır. Stel üzerindeki epigramda "*Burada Mnesagora ve Nikokhares'in anıtı duruyor. Kendileri gösterilemiyorlar, kader onları alıp götürdü. Hem sevgili babalarına hem de annelerine büyük acı bıraktılar. Çünkü onlar ölüp, Hades'in evine gittiler"* bk. Oakley 2003, 182.

Rhamnous'ta ele geçen bir başka stel iki kız bir oğlu olan anne babanın en büyük kızlarının vefatı üzerine yapılmıştır (Resim 13). Kompozisyonda ölen evlat ve baba el sıkışır pozisyonda ama kompozisyonun merkezinde en küçükleri olan toplu bir erkek kardeş yer almaktadır. Ölen büyük kız olmasına rağmen kabartmanın tam merkezinde ve göze çarpan bölümünde erkek çocuğunun yer alması belki de soyu devam ettirecek erkin vurgusu olarak yorumlanabilir[258].

Atina'da bulunan bir erkek çocuk olan Philostratos mezar stelinde, adını dedesinden aldığı ancak kendisinin "Neollarion" yani geveze lakabıyla anıldığı belirtilmiştir. Yazıtta Philostratos'un ebeveynleri için bir neşe kaynağı olduğu ve bir ruh tarafından kaçırıldığı ifade edilmiştir[259].

MÖ 430-420 yıllarına tarihlenen başka bir mezar stelinde ise ayakkabı tamircisi baba iki kızıyla birlikte betimlenmiştir. Burada ölen babanın sol elini küçük kızının sırtına dayaması ender olarak gösterilen babanın kız çocuğuna karşı şevkat ve sevginin izleridir[260].

Dönemin koşulları nedeniyle, ebeveynlerden birinin ölmesi günümüzden çok daha fazla rastlanan bir durumdur. Bu gibi durumlarda sağ kalan ebeveyn bir başkası ile evlenebilir çocuğun üvey anne veya baba ile yetişmesi söz konusu olabilmektedir. Tüm bunların dışında yetim kalan çocuklar ise yetişkinlik dönemine kadar büyük zorluklar ile karşılaşmaktadır. Atina'da yetim çocuklar için bir ya da daha fazla *epitropos* yani vasi atanmaktadır. Zengin ailelerin çocuklarına herkes vasi olmak isterken, yoksul çocuklar bu konuda oldukça zorlanmaktadır. Vasiler çocukların barınması, beslenmesi, eğitimi ve temel ihtiyaçlarını karşılamakta ve varsa ailelerinden kalan varlıkları işletme hakkına sahiptirler. Çocuk on sekiz yaşına geldiğinde ise vasi o güne kadar yaptığı tüm gelir ve giderin hesabını vermekle yükümlüdür[261].

1.3.2. Çocuk ve Eğitim Süreci

Çocukların eğitim ve öğrenim hayatı, özellikle antik Yunan ve Roma kayıtlarında sembolik birçok ögeyle donatılmıştır. Özellikle antik metinlerde medeniyetin bir

[258] Foley 2003, Fig. 24, 132-133.
[259] Grossman 2007, Fig.16.5.
[260] https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1805-0703-183?selectedImageId=446054001 (Erişim tarihi: 20.08.2025).
[261] Platon *Sokrates'in Savunması,* 45d. Dipnot 63.

temsili olarak görülen öğrenim, birçok antik yazar tarafından ele alınmış, gençlerin tembel alışkanlıklarından sıyrılması ve toplumuna ideal bir vatandaş olabilmesi bu koşula bağlanmıştır. Kuşkusuz bir şehir devletindeki çocuk, sadece ev dışı bir mekana giderek öğrenim sürecine dahil olmaz, gerek ev gerekse toplum içinde gözlemleyerek, taklit ederek birçok şey öğrenmektedir[262].

Resim 14: MÖ 500'lere ait kırmızı figür teknikli hydria. (The British Museum. 1867,0508.1139)

Antik Yunan eğitimi, müzik ve spor temelleri üzerine inşa edilmiştir. Eğitim genel olarak bireyi, bu araçlarla *kalokagathia*[263] haline ulaştırmayı amaçlamıştır. Zamanla polis idaresinin değişim süreçlerinde, kentlerin ihtiyaçlarına göre eğitim sistemlerinin de şekillendiği ve özellikle MÖ 5. yüzyıldan itibaren önemli düşünürler tarafından eğitimin nasıl olması gerektiği daha ciddi şekilde ele alınmıştır. Çocuklar cinsiyet farketmeksizin yaşamlarının ilk yıllarında evde anne veya ailenin ekonomik gücüne bağlı olarak hizmetçiler tarafından temel eğitimlerini almaya başlamaktadır. Ancak Aristoteles bu sürece kadar kölelerin çocukların bakımında yardım etmesi dışında fazla iletişim içinde bulunmamasının doğru olduğunu belirtir[264]. Çünkü çocuklara bu süreçte köle yardımcılardan yurttaşlara yakışmayan kaba davranışlar aktarılabileceği

[262] Bloomer 2013, 444.
[263] Hem güzel hem de iyi insan olma durumu.
[264] Aristoteles *Politika*, 1336a39.

düşünülmektedir[265]. Evde geçen bu temel eğitim süreci, oynadıkları oyunlar, kullandıkları oyuncaklar tüm diğer toplumlarda olduğu gibi çocuğu gelecekteki yaşantısına hazırlama amacı taşımaktadır[266].

Genelde toplumun neye ihtiyacı var ise çocuk o yönde eğitilmektedir. Girit ve Sparta örneklerine bakıldığında, savaşçı bir toplum yetiştirmek için çocukları ağır talimlerin ve egzersizlerin yapıldığı bir eğitimden geçirildiği görülmektedir[267]. Atina'nın da erken dönemlerine ait eğitim sistemi, Sparta'nın pedaristik eğitim sistemine dayanmaktadır. Sparta'da devlet politikası ve eğitim ayrılmaz bir bütünü oluşturmaktadır. Bu sebeple diğer Hellen kentlerinin aksine çocuklar kölelerden oluşan paidagogoslar yerine, devletin yüksek memurlarından sayılan *paidonomos*ların eğitimine verilmektedir[268]. Çocuğun yetişmesinde en önemli amaç ileride vatanını savunacak iyi bir asker olmasıdır. Bu sebeple çocuklar yedi ile yirmi yaş arasında devlet eliyle eğitime alınır. Sözkonusu eğitimlerde; itaat etme, zorluklara karşı direnme ve dövüşlerde kazanmaya yönelik öğretiler aktarılır. Çocukların yaşları büyüdükçe daha sert fiziki egzersizlere tabi tutulup, açlıkla mücadelelere bırakılmaktadır[269]. Sparta'da sağlıklı çocuklar sağlıklı annelerden olabileceği düşüncesiyle kız çocukları da beden eğitimi almakta ve çeşitli müsabakalara katılımı zorunlu tutulmaktadır[270].

Atina'da ise, yurttaşlık hakkına sahip ebeveynlerden doğan erkek çocuklarından, fiziken ve mental olarak sağlıklı olmaları, müzik eğitimi almaları, kendilerini her alanda geliştirmeleri, cesur ve güçlü olmaları beklenmektedir. Aristoteles, iyi bireylerin fiziksel olarak güzel, güçlü ve atletik yeteneğe, hem de yiğitlik ve özdenetim gibi ahlaki erdemlere sahip olması gerektiğini söyler[271]. Kız çocuklarından ise toplumun geleceği için sağlıklı çocuklar doğurmaları, ailesine bağlı, özdenetimi yüksek insanlar olmaları beklenmektedir. Bu nedenle çocuklar altı-yedi yaşlarından

[265] Aristoteles *Politika,* 1336a39.
[266] Yaraş ve Yaraş 2010, 61.
[267] Aristoteles *Politika,* 1324b3. Sparta eğitim sisteminde devlet, çocuklarla doğumlarından itibaren ilgilenmektedir. Bebekler, doğdukları anda ilk önce sağlık kontrolünden geçirilir, sağlıklı çocuklar yedi yaşına kadar annelerinden kurallarla sınırlandırılmış sıkı bir eğitim almaktadır bk. Şahin 2013, 13.
[268] Ksenophon *Spartalıların Devleti,* 2.
[269] Ksenophon *Spartalıların Devleti,* 3-5.
[270] Ksenophon *Spartalıların Devleti,* 4.
[271] Aristoteles *Retorik,* 5. 1361a.

sonra farklı şekilde eğitilmeye devam eder[272]. Antik metinler, plastik ve seramik eserler üzerindeki betimlemeler antik Yunan eğitiminin temelinde spor ve müziğin bulunduğunu göstermektedir[273]. Bu iki temel üzerine kentin ihtiyaçları ve kültürü doğrultusunda farklı olarak şekillenen çeşitli öğretiler bulunmaktadır.

Antik Yunan kültüründe kadının kamusal, siyasi ve politik alanlarda hakkının bulunmaması eğitim sürecini şekillendiren en önemli kriter olarak göze çarpmaktadır. Erkek çocuk gelecekte, soyunun devamını sağlar, halk meclislerine katılabilir, savaşlarda kahramanca dövüşmesi ve toprak sahibi olup onu yönetmesi gerekir. Bu nedenle erkek çocuklarının altı-yedi yaşlarından sonra bu yönde eğitildikleri bir okul hayatına ihtiyacı bulunmaktadır[274].

Erkek çocukları anne ile geçen eğitim ve oyun yıllarından sonra altı-yedi yaşlarında okul eğitimine tabi tutularak, erkekler dünyasına ilk adımını atarlar. Atina'da eğitim sisteminin temel görevi, yukarıda belirtilen sorumlulukları yerine getirebilecek erdemli, güçlü, güzel ahlaklı bireyler yetiştirmektir[275].

Aristoteles ise eğitimin bölümlenmesinde iki önemli dönüm noktası olduğunu, bunların yedi yaşından ergenliğe ve ergenlikten yirmi bir yaşına kadar olan dönem olduğunu ifade eder[276].

Paideia olarak isimlendirilen okullar, Atina eğitim sistemi içerisinde önemli bir role sahiptir. Söz konusu eğitim, para karşılığı özel kurumlar tarafından verilir ve her erkek çocuğu için zorunlu değildir. Çocuğun eğitim görmesi ve dahası nerede eğitim alacağı konusu tamamıyla ailenin reisi olan babanın görüşlerine ve ekonomik gücüne bağlıdır[277]. Bu durum Sparta'da ise tersi şekilde uygulanmış, her çocuğun eğitimine aynı derecede özen gösterilir ve bu ortak bir iş olarak görülmektedir[278]. Öğretmenlik bu süreçte bir meslek olarak görülmemekte ve ücretleri eğitimi alan öğrencilerin

[272] Platon altı yaşından sonra erkekler erkeklerle, kızlar kızlarla vakit geçirmesi gerektiğini, erkek çocukların cirit atma, okçuluk, binicilik ve sapan dersleri almasını, eğer kabul ederse kız çocuklarının da bu eğitimden geçmesi gerektiğini belirtir. O dönemde kızların eğitim almaması yönündeki görüşleri ise cehalet olarak adlandırmaktadır bk. Platon *Laws,* 7.794.
[273] Platon *Laws,* 7.795d; Platon *Sokrates'in Savunması,* 50e; Ksenophon *Spartalıların Devleti,* 13.
[274] Beaumont 2013, 201. Aristoteles, beş yaşından sonra yedi yaşına kadar, dersleri izleyerek zamanlarını geçirmelerini belirtir bk. Aristoteles *Politika,* 1336b35.
[275] Baysal 2022, 54; Bağdatlı Çam 2016, 634.
[276] Aristoteles *Politika,* 1336b37.
[277] Aristoteles, söz konusu her ailenin kendi çocuğunu gözeterek sağladığı eğitim sisteminin hatalı olduğunu, eğer toplumda ortak bir çıkar ve ya kalkınma isteniyorsa tüm talimlerin, eğitim hakkının da aynı olması gerektiğini belirtir bk. Aristoteles *Politika,* 1337a21.
[278]Aristoteles *Politika,* 1337a27.

babaları tarafından karşılanmaktadır[279].

Erkek çocuklar eğer zengin bir ailede doğup, büyüdüyse konuşmaya başladıkları andan itibaren veya *paideia*ya kaydoldukları zamandan itibaren *paidagogos*ların denetimi altında bulunurlar[280]. Bu ücretli öğretmenler ailelerin köleleri olduğu gibi, kültürlü ailelerin çocukları da olabilmektedir. Çocukların yanından ayrılmamakla görevli olan bu kişiler, hem çocuğu eşcinsel ilişkilerden korumakta, hem de görgü ve terbiye kurallarını aşılamaktadır. Ayrıca çocuğun eğitim hayatını yakından takip ederek, gerek gördüğü durumlarda cezalandırma yetkisine de sahiptirler. Genel itibarıyla bakıldığında paidagogoslar, eve para getirmekle mükellef baba figürünün boşluğunu doldurur niteliktedir. Paidagogoslar her ne kadar çocukların gelişimini üstlenen önemli bir konumda bulunsa da köle statüsünde yer alarak, özgür vatandaşların altında yer almaktadır[281].

Eğitimin paralı olması nedeniyle her çocuk okuma-yazma, beden ve müzik eğitimlerini bir arada alamayabilir, kimi çocuklar sadece okuma yazma öğrenip eğitim hayatını bırakabilmektedir. Yoksul ailelerin çocukları genel olarak ailesinin meşgul olduğu işle ilgilenir, babalarını ve bazı zamanlar anneyi gözlemleyip kendi başlarına öğrenme eğilimindedirler. Bu durumda sadece kız ve erkek çocukları arasında değil, erkek çocukları arasında da maddiyata dayalı eğitimde büyük sınıfsal farkların olduğu görülür.

Ekonomik gücü yerinde olan ailelerin erkek çocukları ilk olarak okuma, yazma ve temel matematik hesapları öğrenmektedir. Bunların yanında beden eğitimi ve müzik dersleri almaktadırlar[282]. *Paidotribes* beden eğitimi, *kitharistes* müzik derslerini, *grammatistes ise* okuma-yazma ve temel matematik işlemlerini öğretenlere verilen isimlerdir[283].

Derslikler, 10-12 kişi kapasiteli küçük odalarda gerçekleştirilmektedir. Öğretmenler

[279] Ksenophon *Oikonomikos* 2.14; Baysal 2022, 54.
[280] Ksenophon *Spartalıların Devleti,* 1.
[281] Platon *Şölen-Dostluk,,* 208c-d. Paidagogoslar erken dönemlerden itibaren çocuk eğitiminin bir parçasıdır. Homeros, Akhilleus'un "yaşlı babam" diyecek kadar sevdiği paidagogosu Phoiniks'ten bahseder bk. Homeros *İlyada* IX, 605-610.
[282] Bazen eğitimlerde çizimin de dahil edildiği, bunun okuma yazma ile birlikte günlük hayatta birçok uygulamada yardımcı olduğu ifade edilmektedir bk. Aristoteles *Politika*,1337b22. MÖ 4. yüzyılda çizim dersleri, ünlü ressam Apelles'in hocası Pamphilos tarafından uygulamaya koyulmuş sonrasında tüm Yunanistan'a yayıldığı ileri sürülür bk. Plinius *NH*, 35.76-77.
[283] Baysal 2022, 54.

okullarda *thronos* isimli koltuklarda, çocuklar *bathron* adı verilen taburelerde oturmakta, flüt çalacak veya metin okuyacak olanlar ise ayakta durmaktadır[284]. Okuma-yazma ve matematik işlemleri için balmumu kaplı ahşap levhalar ve taş kalemler kullanılmaktadır[285]. Çocuklar, pişmiş toprak pinakslar üzerine, *stylos* veya *grepheion* olarak adlandırılan kalemlerle yazmayı öğrenmektedir[286]. MÖ 4. yüzyıldan sonra pinakslar yerini papirüslere bırakmıştır. Maddi gücü olmayan ailelerin çocukları, kırık çömlekler üzerine yazı denemeleri yaparken, başarılı olan öğrenciler mürekkeple papirüs üzerine yazma hakkına sahip olurlar. Okuma-yazma öğrenen çocuklar, kısa süre içerisinde büyük yazarların eserlerini okuyarak ileride nasıl davranmaları gerektiğini öğrenirler[287]. Harflerin tanımayla başlanan, okuma ve yazmayla devam eden eğitim sürecinde çocukların ilk alıştırma cümleleri arasında 'Homeros bir insan değil, bir tanrıdır" yer alır[288].

MÖ 5. yüzyılda polis devlet anlayışının zirve yaşadığı dönemlerde, çocuklara evrensel düşünce sisteminde eğitimler verilmeye başlanmıştır. Ticaretin gelişmesiyle birlikte, farklı topluluklarla yakın ilişkide bulunan Atina'nın gençlerini de aynı açık fikirlilikle yetiştirmesi gerektiğinden eğitim sistemi de ona göre şekillenmiştir[289]. Aynı zamanda değişen siyasal yapı, demokratik faaliyetlerin güçlenmesi, ileride bir yol gösterici veya yönetici olacak çocuklar için hitabet ve retorik derslerine önem verilmesine neden olmuştur. Bu nedenle Atina'da politik eğitimler için, sofistlerden özel dersler alınmaktadır. Sofistler gençlere, tarih, kültür, politika ve hitabet konusunda bilgilerini aktarmaktadır. Bu sayede sofist öğretiler, gençleri sosyal ve siyasi görevlere hazırlar.

Sabah erkenden kalkan erkek çocukları, paidagogos eşiliğinde okula gider. Çocuklar ilk olarak dersliklerde okuma-yazma, matematik veya kültürel birikim içeren teorik dersler alırlar. Öğle yemeği için eve geçen çocuk, öğleden sonra ise fiziksel gelişimlerini sağladıkları gymanasion, palestralarda çeşitli kültür fizik antrenmanları

[284] Şahin 2013, 120.
[285] Baysal 2022,55-56.
[286] Şahin 2013, 120.
[287] Garland 2009, 156. Örneğin Homeros'un Odysseus adlı eserinde, kadınlar için temel niteliğin akıllı, uslu olmak olduğu görülür bk. Homeros *Odysseus* 24.190-205. Homeros'un bu dizeleri gibi daha niceleri, yeni okumaya başlayan çocuklara ezberletildiği düşünüldüğünde, dizelerin toplum kültürüne etkisi daha net anlaşılır olmaktadır.
[288] Plutarkhos *Alkibiades*, 7.
[289] Baysal 2022, 56.

yapmaktadır[290].

Oyunlarla başlayan fiziksel eğitim süreci, okul hayatıyla birlikte gymnasionlara taşınmıştır. Burada çocuklar hem zihinsel hem de fiziksel yönden gelişime tabi tutulmuştur. Fiziksel gelişimin temel amacı askerliğe hazırlanmak olsa bile, ders içerikleri bu bağlamda yapılmamaktadır. Beden eğitimi derslerinde, ata binme, disk-cirit atma, uzun atlama, güreş gibi alanlarda egzersizler yapılmaktadır. Platon, beden eğitiminin insanın çocuk yaştan başlayıp, ömür boyunca ilgilenmesi gereken bir mesele olduğunu, özellikle bireyleri savaşa hazırlayacak beden eğitiminin verilmesi gerektiğini belirterek önemini vurgulamaktadır[291]. Çocuklar bu süreçte banyo yapar, yağlanır, fazla yağlar strigilis ile vücuttan sıyrılır ve pudralanırlar. Bu sebeple gymnasionların içerisinde, giyinme-soyunma odaları (apodyterium), hamamlar ve gezinme alanları bulunmaktadır. Zamanla beden eğitimi yanına sanatsal ve teorik derslerin de eklenmesi ile beraber yükseköğrenim kurumu olarak da kullanılmıştır. Buralar zamanla sofistler, retorik sanatını ve bilgilerini çocuklara aktardıkları yerler halini alır.

Kadının kamusal alanda yokluğu, erkek çocuklarının sosyal ve duygusal yönden geride olduğu düşüncesini doğurarak oğlancılık geleneğini ortaya çıkarmıştır. Ergenliğe giren çocuklar, kültürel ve toplumsal yönde önemli olan eşcinsel ilişkiler yaşayarak yetişkinlerin dünyasına girerler. Yirmili yaşlarına kadar kadınlardan uzak kalan genç erkekler, kendilerinden on yaş kadar küçük olan çocuklara çeşitli kurlar yaparak etkilemeye çalışır. Eğer genç erkeğin yaptıkları karşı tarafça hoş karşılanırsa cinsel birliktelik yaşanır. Burada ahlak eğitimi açısından nefis kontolünün gelişimi sağlanmaya çalışılmıştır. Yetişkin erkekler, seçtikleri genç erkeklere kamusal yaşamı öğretir, onları tecrübe ve bilgileriyle donatmaktadır. Bu ilişkiler paralı olarak gerçekleşmez, paralı yapılması takdirinde vatandaşlık hakları ellerinden alınmaktadır.

Genç erkek ve hocası hem yenilip içilen hem de siyasi ve kültürel konuşmaların yapıldığı symposium davetlerine katılır. Symposiumlar Atinalı çocukların hem sosyal kimliklerini oluşturmada, hem de siyasi konularda kendilerini geliştirmelerini

[290] Spartalılar askeri bir eğitim anlayışı gözettikleri için, çocukları atlete dönüştürerek, onları bu konuda oldukça zorladıkları belirtilir bk. Aristoteles *Politika,* 1338b9.
[291] Platon *Devlet* III, 403d., 404b.

sağlayacak etkinliklerdir[292] (Resim 15). Symposiumlarda gerek akraba gerekse siyasi bir çatı altında toplanan erkekler, andronlarda toplanıp yemek yer ve içki ile beraber sohbet ederler. İçki içilme faslı genel olarak yemekten sonra gerçekleştirilmektedir. Siyasi konular tartışılır, tanrılara şiirler armağan edilir ve şarkılar söylenmektedir. Genç erkekler symposiumlarda yaşça büyüklerinden hem sosyal alanda nasıl konuşulması gerektiğini, hem de devlet işleyişi, siyaset gibi alanlarda önemli bilgiler kazanmaktadır.

Söz konusu eğitimleri 18 yaşına kadar tamamlayan erkek çocuklar, Apatouria'da askerlik eğitimi için oylamaya tabi tutulurlar. Eğitim sürecini başarıyla atlattığı düşünülen gençlerin demoslarına kayıtları yapılır ve askeri eğitimlerini almak üzere ephebeliğe gönderilmektedir. Yaklaşık iki yıl süren bu askeri eğitimde, gençler şehir surları dışında yaşayarak savaş talimleri yaparlar. Bu süreç, bireyin aileden ilk ayrılışıdır ve aile ile iletişim tamamen kesilir.

Resim 15: Symposium sahnesi. MÖ 5. yüzyıl ortalarına ait krater. (https://www.metmuseum.org/art/collection/search/259196 Erişim tarihi: 15.04.2026; Metropolitan Museum of Art, 2013.158)

Eğitim sürecinde kız çocuklarına bakıldığında, altı yaşına kadar erkek akranlarıyla beraber benzer şekilde yetiştirildikleri görülmektedir. Ancak altı yaşından sonra

[292] Aristoteles'in bir pasajında olasılıkla bu gibi ortak yemeklere katılım belirli bir yaşı geçirme ile alakalıdır bk. Aristoteles *Politika*, 1336a39.

erkek çocuklar ev dışı eğitim hayatına atılma hakkına sahipken, kız çocukları oikos içerisinde tutulmaya devam etmektedir. Kızların olabilecek en az yiyecekle ve en sade yaşamı seçmeleri, evde oturmaları ve yün eğirmeleri beklenmektedir[293]. Kadının ilerideki en önemli rolü annelik ve ev yönetimidir[294]. Bu sebeple oikos içerisinde gerçekleşen eğitimler de bu doğrultudadır. Ksenophon yazdığı bir diyalogta bir kızın evlenmeden önce olabildiğince az şey görmesi ve duymasına izin verildiğini, sıkı denetim altında büyütüldüğünü aktarır[295]. Kızların ise bu aciziyet duygusuyla yetişip, annelerinden sadece sağduyulu olmaları gerektiğini öğrendiklerini de sözlerine eklemektedir[296]. Kızlar için fiziksel erdemler güzellikle ifade edilirken, ruhsal erdemler özdenetim ve köleliğe öykünen derece de çalışkanlık, çok konuşmama ve söze karışmama[297] olduğu belirtilir[298]. Bu nedenle kız çocuklarının dini ritüeller dışında katıldıkları ender aktivitelerden biri de yün eğirme/tarama yarışmalarıdır[299].

Platon, kadının evi daha rahat idare edebilmesi ve toplumun her düzlemde kalkınması için kızların da erkekler gibi eğitim alması gerektiğini belirtir. Çünkü iyi eğitilmiş bir kadın ve erkeğin devlet desteğiyle evlenebilmesi, toplum için en ideal çocukların yetiştirileceğini düşünür[300]. Aristoteles ise ahlaki açıdan kadının ve çocukların ciddiyetle eğitilmesi gerektiğini, çünkü gelecekte rejime dahil olacak çocukların bu hanelerden geleceğini belirtir[301]. Bu bağlamda maddi gücü yerinde olan ailelerin kız çocukları büyük olasılıkla paidagogos tarafından verilen derslerle oikos içerisinde okuma-yazma öğrenebilir. Bazı dini festivallerde, erkeklerle birlikte koro yarışmalarına katılabilir ve dans edebilme hakkına sahiptir. Buradaki amaç tanrıyı mutlu etmek olduğu için biraz daha tolerans gösterildiği anlaşılmaktadır.

Kız çocuklarının gelecekte iyi bir ev hanımı olabilmesi için, ev içinde yemek yapma, örgü örme, kumaş dokuma ve hizmetçileri yönetebilme kabiliyetleri anneleri tarafından aşılanmaktadır[302]. Hesiodos, Zeus'un Pandora'yı yaratmasının ardından

[293] Ksenophon *Spartalıların Devleti,* 3.
[294] Ksenophon *Oikonomikos,* 7.19.
[295] Ksenophon *Oikonomikos,* 3.13; Ksenophon *Oikonomikos,* 7.5.
[296] Ksenophon *Oikonomikos* 7.14.
[297] "*…Sükunet kadına süs getirir…"* Sophokles *Aias,* 293.
[298] Aristoteles *Retorik* 5. 1361a. Spartalı kadınların ise bu erdemlerden yoksun olduğunu ifade eder. Eğer kadınlar bu özelliklerden yoksun kalırsa mutlu olamayacaklarını da ekler. Ksenophon *Oikonomikos* 7.5.
[299] Foley 2003, 118.
[300] Platon *Devlet* V.
[301] Aristoteles *Politika*, 1260b8.
[302] Ksenophon *Oikonomikos,* 7.5.

Athena'dan ona el işlerini ve rengarenk kumaşlar dokumayı öğretmesini ister[303]. Bu durum kadının yaratılıştan gelen işlerinin bunlar olduğunu ve öğretenin de yine bir tanrıça olmasıyla işleyişi gösterir niteliktedir.

Bu dönemde Heteria okulları da yer almaktadır. Hetairoi, erkeklere symposiumda eşlik eden, dans, müzik ve edebiyat eğitimi görmüş kültürlü genç kadınlardır. Bu okullar nadir olmakla birlikte, gymnasionlarda olduğu gibi hem teorik hem de bedensel eğitimlerin verildiği bir okuldur. Burada kız çocukları cinsellikle ilgili dersleri almanın yanı sıra müzik, felsefe, şiir konularında da donatıldığı bilinmektedir[304].

1.3.2.1. Müzik ve Masallar

Platon, çocukluk yıllarında olan genç ve körpe bireylerin eğitilmeye yatkın esnek bir yapıya sahip olduğunu ve çocukların bedenlerinden önce, nitelikli güzel masallarla ruhunun doyurulması gerektiğini belirtir. Bu sebeple çocuklara küçük yaşlarından beri anlatılan masallarda, ileride edinmelerini istemeyecekleri düşünceler barındırmaması konusunda denetimin elde tutulmasını, ilk duydukları sözlerin iyilik yolunu gösterecek nitelikte olması gerektiğini savunur[305]. Benzer düşünceleri tragedya, komedya oyunları için de taşır. Bu iki tür içerisinde de ideali yansıtmayanların yasaklanması gerektiğini, bir insan kötüyü taklit ederek, bunu alışkanlık edinip, tabiatı haline dönüştürdüğünü söyler. Dolayısıyla masallar, tragedya ve komedyalarda iyiye yönlendiren bir denetim mekanizmasının olması gerektiğini vurgular[306].

Masallar, şiirler ve tiyatro oyunlarının tamamlayıcısı ise müziktir. Beden ve ruh

---

[303] Hesiodos *İşler ve Günler,* 60-65.
[304] Şahin 2013, 37-41.s
[305] Platon *Devlet,* II. 377a-e., 378a-e. Platon bu pasajlarında Homeros, Hesiodos gibi antik metin yazarlarının da anlattıklarına karşı çıkmaktadır. Ona göre, birbiriyle savaşan, haksızlığa uğrayan, ihanet eden ve intikam alan tanrı/tanrıça profilinin çocuklara aktarılmasının iyi bir sonuç vermeyeceğini söylemektedir. Kendi düşüncesine uygun masal türü için bk. Platon *Devlet* III, 415a-c. Benzer görüşleri Ariatoteles de savunmaktadır bk. Aristoteles *Politika,* 1336a23.
Pagan inancının ardından Hıristiyanlığa geçen Yunan toplumunda, artık pagan tanrı tanrıçaları yer almasa da, yeni kilise adetlerinde eski inanışlarından ve mevsimsel şenliklerinden fazlaca öge bulunmaktadır. Hıristiyanlığın yasakladığı ve korkuttukları periler modern Yunan masallarında da baş kahraman olarak çoğu zaman yer almaktadır. Korkutucu özellikleri bulunan periler, masallarda dahi insanların hayatına geçtiklerinde antik Yunan toplumunda olduğu gibi kadın olarak üstlendikleri görevler yün eğirmek, dikiş dikmek ve yemek yapmakla sınırlıdır. Bu masallarda tekrarlanmakla birlikte, Antik Yunan masallarında olduğu gibi kadının görevlerini masallar aracılığıyla aktarmaktadır bk. Sarıyer 2021, 33.
[306] Platon *Devlet,* II. ve III. Kitap.

bütünlüğüne oldukça önem veren Atinalılarda müziğe büyük bir ilgi duyulmaktadır. İnsanların ruh halini ve karakterini etkilediği düşünülen müzik, beden eğitimlerinin insanlar üzerine yarattığı sertliği yumuşatmak için de kullanılmaktadır[307]. Müzik çoğu zaman teorik ve beden eğitimi derslerinden daha önemli bir konumda yer alır[308]. Platon, "*hiçbir şey insanın içine ritim ve düzen kadar iyi işleyemez. Müzik eğitimi iyi yapıldı mı insanı yüceltir, özünü güzelleştirir. Kötü yapılırsa bunun tam tersi olur*…" ifadesiyle, eğitim temelinin müziğe dayandırılması gerektiğini söyler[309]. Özellikle Dor ve Phrygia makamlarının, askeri talimlerde ve savaşlarda yüreklendirici, her türlü mutsuzluk içerisinde kadere kafa tutabilecek gücü verdiğinden söz edilir[310]. Aristoteles ise, başlarda müziğin eğitim sistemine girmesindeki amacın, yaşamda sadece iş ile ilgilenerek veya doğru bir biçimde davranmayı düşünerek değil, aynı zamanda güzel bir şekilde serbest vakit geçirerek var olunması gerektiğinden kaynaklandığını belirtir[311]. Dolayısıyla bu serbest vakti kültürel uğraşlarla geçirmek için müziğin bir gereksinim olduğunu söyler[312].

Yaklaşık üç yıl süren müzik eğitiminde çocuklar lir, kithara, flüt[313], aulos gibi enstrümanları çalmayı ve şarkı söylemeyi öğrenir. Lirik şairlerin eserleri, müzik eşliğinde okunur. Bu eğitimi alamayan çocukların da müzik içerisinde yer alabilmeleri için Dionysos Şenlikleri'nde çeşitli yarışmalar düzenlenir ve bunlara katılımı sağlanır. Her kabile 50 çocuktan oluşan korolarla yarışmalara katılır, çocuklar bu yarışmalarda dans edip, şarkı söyler bu vesile ile akranlarıyla yarışır[314].

Çocuklar için verilen müzik eğitiminde dengeli oluşu ve cesur karaktere yakışır olmasından ötürü Dor armonisinin benimsenmesi uygun görülmektedir[315].

---

[307] Platon, müzikte Lydia makamlarının hüzünlü olduğunu, çözük olarak adlandırılan İonia ve Lydia makamlarının gevşeten ve içki sofralarına layık olduğunu söyler bk. Platon *Devlet,* III. 398a-e.
[308] Platon *Devlet,* II. 377a-e.
[309] Platon *Devlet,* III. 401d-e, 402a.
[310] Platon *Devlet,* III. 399a-b.
[311] Aristoteles *Politika,* 1337b22.
[312] Ayrıca serbest vakitleri ideal bir Yunana uygun geçirmenin bir yolu olarak müzik görülür. Homeros da dizelerinde müzikli eğlenceleri, soylu bir Yunan geleneği olarak yansıtmaktadır bk. Homeros *Odysseia,* 17.382-385*; Age.* 9.5.6; Aristoteles *Politika,* 1338a13.
[313] Flüt, erken dönemlerde hürlerin ve gençlerin kullanımının yasak olduğu bir enstrümandır. Ancak Yunanların Pers Savaşları'ndan sonra boş vakitlerinin artması ve farklı kültürlere eğilimi neticesinde enstrüman repertuarına dahil olmuştur. Daha sonraları tekrardan kullanımı reddedilmiştir. Athena'nın flütü icat etmesine rağmen, çalarken yüzünün aldığı ifadeden hoşnut olmaması nedeniyle fırlatıp attığı söylenir bk. Aristoteles *Politika* 1341a26.
[314] Garland, 2013, 309-310.
[315] Aristoteles *Politika,* 1342b12.

Spartalılar da ise müzik temel eğitim kapsamında yer almamaktadır. Genel olarak hemen herkes kendine iyi gelen müziği anlamakla birlikte, kısmen de olsa teorik bir eğitim verilmektedir[316]. Aristoteles bu durumun Atinalılar için de uygulanabileceğini, zira Zeus'un müziği icra etme eğiliminin bulunmadığını, sarhoş veya nahoş biri değil ise bir erkeğin müzik icra etmeyeceğini belirtir[317].

1.3.2.2. Oyunlar

Çocuk oyuncakları ve oyunları tarihin her döneminde, toplumun kültürünü ve sahip olduğu değerleri, yaşamın başlarında olan genç bireylere aktarabilmenin önemli bir yolu olarak görülmektedir. Bu nedenle benzer yapıya sahip topluluklarda, geçmişten günümüze çeşitli değişimlerle ulaşan birçok oyun bulunmaktadır[318].

Oyunlar, bireyin bir bütünün parçası olarak hissetmesinde büyük önem taşımaktadır. Çocuk bu sayede fiziki gelişimini sağlamakla birlikte, çevresindeki farklı bireylerle tanışır, kurallar çerçevesinde davranmayı, oyundaki farklı rollerde yer alıp fikir yürütmeyi, empati kurmayı, problemlere karşı çözüm üretmeyi, paylaşmayı öğrenmektedir[319].

Çocuklar, okul eğitiminin başladığı altı-yedi yaşlarına kadar oikos içi ve çevresinde yaşıtlarıyla çeşitli oyunlar oynayarak kendini geliştirmektedir. Platon, üç ile altı yaş arası çocukların karakterini oluşturabilmek için oyunlara ihtiyaç duyulduğunu ve gelişimdeki önemli rolü nedeniyle oyunların bakıcılar ve devlet kurumları tarafından denetim altında tutulması gerektiğini belirtir[320]. Çocuk oyunlarının kurallarla sınırlanması gerektiğini ve bu şekilde yetişen çocukların, yasaları tanıyan iyi bir yurttaş olacağını öne sürer[321]. Eğitimin temelinde bulunan oyunlarda, çocuğun ilerde olması istenen yaşamına uygun pratikler barındırmalıdır[322]. İyi bir duvar ustası olması isteniyorsa oyuncak evlerle oynaması gerektiği düşünülür[323].

Kuşkusuz çocukların ilk oyuncakları çıngıraklarıdır. Aristoteles, çocukların yapacak

[316] Aristoteles *Politika,* 1339a41.
[317] Aristoteles *Politika,* 1339b4.
[318] Erdemir ve Çayakar 2016, 1168-1169.
[319] Baysal 2022, 47.
[320] Oyunlarda kurallara bağlı olarak aşağılayıcı olmadığı sürece cezalandırma uygulanarak çocuğun şımartılması da önlenebileceği belirtir bk. Platon *Laws,* 7.793e.-794a-c.
[321] Platon *Laws,* 7.794a-c.
[322] Aristotles *Politika,* 1336a23.
[323] Platon *Laws,* 643b-c.

işleri olması gerektiğini, ebeveynlerin çocuklarını eğlendirmek ve evdeki eşyalara zarar vermemesi için onlara verdikleri Archytas çıngıraklarının büyük bir icat olduğunu söyler[324]. Çıngırakların dışında, pişmiş topraktan veya ailenin ekonomik gücüne göre materyali değişen çeşitli şekillerde figürinler de çocukların en önemli oyuncakları arasında yer alır. Bu figürinler çoğunlukla, betimlemelerden anlaşıldığı üzere gerçek hayatta da iyi dost oldukları, kuş, köpek, kaplumbağa gibi evcil hayvanlar olduğu gibi, horoz, keçi, domuz, kirpi gibi hayvanları da barındırmaktadır. Özellikle Anthesteria'da verilen khouslar üzerinde, çocuklar ve hayvanlar arasındaki ilişki çok daha açık görülmektedir[325].

Resim 16: MÖ 5. yüzyıla ait, Korinth üretimi, pişmiş toprak oyuncak bebek (Metropolitan Museum of Art, 44.11.8)

[324] Aristoteles *Politics,* 8.51340b25.

[325] Beazley Archive No: 1503-1796-2394-2558-2721-3227-3228-3413-4188-4194-4198-4199-4200-4307-4308-4913-6173/15850 bk. Horoz dövüşlerinin yapıldığı tasvir edilmiştir.)-10223-10230-10232-10749-10754-10910-11379-12265-11383-11560-11642-12474-12612-13419-13435-14746 (Tek yunus balığı betimi?)-14990-15835-15998-16107-16124-16138-16139-16145-16146-16149-16150-16151-16153-16259-16261-16268-16275-16280-16283-16300-16304-16320-16326.
Köpeklerin çocuklarla beraber olan hayvan tasvirleri içerisinde en yoğun gruplardan biri olduğu görülmektedir. Olasılıkla köpekler, insanlarla olan ilişkide ön plana çıkmaktadır. Aiora Festivali'ni meydana getiren Erigone mitinde, Erigone'nin babası köylüler tarafından öldürültükten sonra Maira adındaki köpekleri havlamalarıyla Erigone'yi babasının mezarına götürür. Erigone'nin bu üzüntüyle intihar etmesinin ardından mite göre Maira Erigone'nin başından ayrılmaz ve orada ölür. Bunun üzerine Dionysos, bu sadık köpeği bir takım yıldızına dönüştürür bk. Grimal 2012, 455.

Kız çocuklarının oyuncakları, daha çok erginlenmeye ve anneliğe işaret eden türdendir[326]. *Koroplothoi* olarak adlandırılan oyuncak bebekler, kolları bacakları oynayan *neurospasia* bebekler pişmiş toprak gibi materyallerden yapılarak kız çocuklarını anneliğe hazırlayan süreci başlatmaktadır[327] (Resim 16). Bebeklerin yapımında bez, kemik, ahşap, fildişi gibi malzemelerin de kullanıldığı bilinir[328]. Minyatür kaplar ve mobilyalar yine kız çocuklarıyla daha çok ilişkilendirilen eşyalar arasındadır.

MÖ 4. yüzyıla ait olduğu ve Teoslu Erinna tarafından yazıldığı düşünülen bir şiirde kendisi ve arkadaşı Baucis'in çocukluk oyunları üzerine çeşitli bilgiler aktarmaktadır. Erinna, annesinin çocukları korkutup itaat etmeye teşvik etmek için Mormo adında hayali bir karakteri kullandığından bahsetmektedir[329]. Şiirde geçen bir oyunda, kaplumbağa olarak haraketsiz duran bir kız çocuğu ebe olarak seçilir ve çevresini sarmış diğer kız çocuklarının ortasında yer alır. Kızlar etrafında koşturup "Kaplumbağa ortada ne yapıyorsun?" diye sorar, ebe kaplumbağa "Yün ve Miletos ipliğini dokuyorum" diye yanıtlar. Kızlar tekrar kaplumbağaya sorar " Oğlun nasıl öldü?". Kaplumbağa da "beyaz atlardan denize atladı." diyerek yanıtlar ve sıçrayarak çevresindeki bir başka kızı ebe yapmak için yakalamaya çalışır ve yakalanan kız kaplumbağa olarak ortaya geçerek yeni ebe olur. Şiirin diğer kısımlarında Baucis'in yeni evlenmiş olduğu ve kısa bir süre sonra öldüğü belirtilir. Annesinin Baucis'e tavsiyelerini evlenince unuttuğunu ancak Aphrodite'nin ona geri getirdiğini ima eden kısımlar bulunmaktadır. Şiirde Baucis ölüme atlayan oğulla ilişkilendirilirken, Erinna ve annesi yün eğiren kaplumbağa ile özdeşleştirilmiştir. Burada kaplumbağanın özellikle seçildiğini, Aphrodite'nin sembollerinden ve evlilik hayatını simgelemesinden ötürü önemlidir.

Oyuncak tekerlek olarak tasviri görülen arabalar, erkek çocukları arasında çok sevilen oyuncaklar arasındadır[330]. Aristophanes *Bulutlar* adlı eserinde jüri

[326] Dasen 2010b, 311-312.
[327] Şahin 2013, 113.
[328] Bener 2008, 130.
[329] Mormo bir zamanlar kendi çocuklarını yemiş, sonrasında çocuklara ve doğum yapan annelere saldıran bir canavar anne olarak aktarılır bk. Foley 2003, 119.
[330] Bealey Archive No: 4307-4467-5298-6280-10221-10235-10918-11041-11082-11381-12080-12472-13451-14373-14464-14747-14748-15556-15835-15950-15998-16002-16011-16116-16123-16150-16151-16156-16163-16172-16191-16235-16239-16241-16245-16246-16248-16249-16251-16271-16272-16275-16302-16339-16341-16343-16371-16401-16421-19476-19948-20217-21475.

üyeliğinden kazandığı parayla oğluna oyuncak araba alan bir babadan bahseder[331]. Ancak kız çocukları arasında da kullanıldığı khous tasvirleri üzerinden anlaşılmaktadır[332].

Kız ve erkek çocukları tarafından oynandığı düşünülen diğer bir oyun da topaçlardır. Ancak topaç çevirmek belirli bir yetenek gerektirdiğinden yaşça biraz daha büyük çocuklar tarafından tercih edildiği, topaçların ise elle ve kamçıyla çevrilen türü olmak üzere iki çeşidi olduğu bilinmektedir[333]. Bunun yanı sıra çember çevirme[334] de (*Trochus)* Klasik Dönem vazolarında oldukça resmedilen oyunlardan biridir.

Genel olarak her çocuğun tabla oyunlarına, topla ve aşık kemikleriyle oynanan oyunlara hâkim olduğu görülmektedir. Tabla oyunları genel olarak strateji yürütme, zeka gelişimi açısından önem taşımaktadır.

Aşık kemikleri, *astragalos* olarak adlandırılmakla birlikte, büyükbaş ve küçükbaş hayvanların arka ayaklarında yer alan dört geniş iki de dar yüzeye sahip kemiklerdir. Erişimi kolay bir malzeme olmasından ötürü, hemen hemen her çocuğun oyuncakları arasında yer almaktadır[335]. Herodotos, Lydialıların kıtlık dönemlerinde vakit geçirmek için aşık ve top oyunlarını icat ettiğinden bahseder[336]. Astragalos ile oynanan ve günümüze kadar ulaşan en bilinen oyun ise *pentalitha* yani beştaş oyunudur. Bu tür oyunlar çocukların motor becerileri ve el kabiliyetlerini geliştirmede büyük bir rol oynamaktadır. Özellikle pentelitha, kapalı alanlarda da oynanabilmesi nedeniyle daha çok kız çocukları ve genç kızlar tarafından tercih edilmektedir[337]. Yine aşık kemikleriyle oynanan bir başka oyun ise *eis omillan*dır. Bu oyunda aşık kemikleri belirli bir mesafeden atılarak, yere çizilmiş dairede bulunan rakibin aşık kemiklerini daire dışına çıkartmak hedeflenir[338]. Aynı zamanda aşık kemiklerinin zar gibi atılarak tek mi çift mi oyununun *parimpar* olduğu da

[331] Aristophanes *Bulutlar*, 879-880.
[332] Bealey Archive No: 4197-10919-16273-16277.
[333] Neils and Oakley 2003, 270; Beazley Archive No: 5972-9008440.
[334] Boardman 2002, 106.
[335] Beazley Archive No: 4184-223532; Aristophanes'in *Eşekarıları* adlı tiyatro eserinde, çocuk babasından bir şey istediğinde, babasının ".. *Söyle, ne istersin? Aşık isteyeceksin besbelli*.." diyerek, çocukların aşık kemiklerine düşkünlüğünü işaret etmektedir bk. Aristophanes *Eşekarıları, 291-302*.
[336] Herodotos *Tarih*, 1.94.3.
[337] Neils-Oakley 2004, 277.
[338] Pollux *Onomastikon* IX, 385-386.

bilinmektedir[339]. Zar olarak kullanımı olan bir diğer aşık oyunu ise *pleistobolinda* da ise, karşılıklı iki kişi ile oynanan oyunda ikişer aşık kemiği atılıp, yüksek sayıya ulaşan kazanır ve diğer oyuncunun aşıklarını da alır[340].

Astragaloslar yalnızca oyun aracı olarak kullanılmaz, aynı zamanda zar gibi atılarak rahip ve rahibeler tarafından yorumlanarak kehanette bulunmaları sağlanır[341]. Ayrıca hem kız hem de erkek çocukları tarafından sevilen oyun aracı olmasından ötürü, tanrı tanrıçalara adak olarak bırakılmaktadır[342].

Topla oynanan oyunlar ise günümüzde olduğu kadar antik Yunan'da da oldukça popülerdir. Toplar genel olarak kum, toprak, kıl, tüy, saman, sünger, keten gibi malzemelerin bez ve derilerle kaplanmasıyla oluşturulmaktadır. Top tasvirleri, birçok vazo ve plastik eser üzerinde çokça görülmektedir[343]. *Epehedrismo, episkyros,* top çevirme, dizde top sektirme ve bir sopa vasıtasıyla topun ittirildiği hokeye benzeri oyunlar oynanmaktadır[344].

Erkek çocuklar tarafından oynandığı düşünülen çeşitli ceviz oyunları da bulunmaktadır[345]. Aynı zaman da erkek çocukları, deniz kabukları, seramik kırıkları ve taşlarla da çeşitli oyunlar oynamaktadır.

Günümüzde hala varlığını koruyan salıncaklar, körebe (maida), saklambaç (kryptinda), petavron, el kızartmaca gibi oyunların da öncüleri antik Yunan'da görülmektedir[346]. Bu bağlamda aynı coğrafyada yaşamış toplulukların kültür alışverişi, oyunlar aracılığıyla günümüze kadar taşınmaktadır.

1.4. BEBEK ve ÇOCUK MEZARLARI

Cenaze ritüelleri, insanın ölümü kabullenme ve aynı zamanda reddini barındıran kompleks bir bağı ifade eder. Bu ritüeller, ait oldukları coğrafya ve kültürün etkisiyle şekillenerek kutsallık çatısı altında anlam kazanmış ve bu yolla gelecek nesillere

339 Platon *Şölen-Dostluk*, 206e-207a. Günümüzden farklı olarak astragalosların zar gibi kullanılmasında yukarı bakan yüzü değil, yere değen yüzeyinin rakam değeri sayılmaktadır bk. Miller 2004, 169.
340 Bener 2008, 76.
341 Gilmour 1997, 172.
342 Neils and Oakley 2003, 279.
343 Beazley Archive No: 1600-3753-12536-15887-16000-16114-16120-16126-16270-16317-16351-16513-19476.
344 Baysal 2022, 49.
345 Bener 2004, 105.
346 Beaumont 2012, 133.

aktarılmıştır.

Antik Yunan'da ölen bireyleri uygun törenlerle defnetmenin önemi antik yazarlar tarafından sıklıkla belirtilmekte ve MÖ 8. yüzyıl ile beraber özellikle vazo resimlerinde gösterilen bir konu haline gelmektedir[347]. Söz konusu vazo resimlerinde ölen birey yetişkin olduğunda çocuklar da kadınlar gibi yas tutma hareketleriyle betimlenmektedir. Ölen kişi çocuğun kendisi olduğunda ise yetişkinlerde olduğu gibi cenaze ritüellerinin gerçekleştirilip, Kharon'un kayığına bindiği resmedilmektedir. Ölüm ritüelleri de doğum gibi ritüel kirlilik (miasma) teşkil etmesi sebebiyle tüm işlemler kadınlar tarafından gerçekleştirilmektedir[348].

S. C. Humphreys, atalarının mezarlarını ziyaret etmenin dindar bir görevdense, çağdaşlarına ve çevresine ailesinin ihtişamını hatırlatmanın bir yolu olduğunu, böylelikle ölüm ritüellerinin ve geleneklerinin sosyal bir dili yansıttığını belirtmektedir[349]. Bu nedenle defin gelenekleri, bazı aile üyelerinin belirli sosyal niteliklerini açıkça ifade eden, kadın ve çocuklar gibi daha geride kalanları ihmal eden, kompleks bir dil oluşturur. Dolayısıyla bireyin defin uygulamalarında ailevi özelliklerindense, sosyal nitelikleri daha ön planda tutulmaktadır[350]. Çocuklar için de şüphesiz ki aynı durum geçerlidir. Sosyal, politik yapının izleri ve ölen bireyin toplum nezdinde değeri, doğrudan mezar buluntularına yansımaktadır.

Erken Demir Çağ başlarından, Geç Geometrik Dönem'e kadar Atina'da[351], Attika Bölgesi'nin doğusunda yer alan Orospos ve Eretria kentlerinde tespit edildiği üzere, çocukların yerleşim içine gömüldüğü bilinmektedir[352]. Olasılıkla yaşamının ilk

---

[347] https://www.carc.ox.ac.uk/carc/resources/Introduction-to-Greek-Pottery/Keypieces/Geometric. (Erişim tarihi 09.06.2024). Platon *Devlet* adlı eserinde cenaze törenleri gibi toplumsal ritüellerin, bireyin toplumsal düzene uyum sağlaması için önemli bir parça olarak yorumlar. Yasalar ve geleneklerin, toplumun bir arada uyum içerisinde ahenk ile çalışabilmesini, bireylerin rollerinin ve bu tip sorumlulukları almasıyla düzenin aynı zamanda parçası hissetmesini sağladığını belirtir bk. Platon *Devlet*, IV.

[348] Houby-Nielsen 2000, 152.

[349] Humphreys 1980, 126.

[350] Houby-Nielsen 1995, 145.

[351] Houby-Nielsen 2000, 156.

[352] Vlachou 2007, 226-229. Orospos'ta MÖ Geç 8. - Erken 7. yüzyıl arasına tarihlenen yapıların kazı çalışmalarında, yerleşim yerinin içerisinde ancak mekanların dışında yer alacak bölgelerde sığ veya derin çukurlar içerisine bebek ve çocuk mezarlarının gömüldüğü tespit edilmiştir. Bebek mezarları 0-1 yaş arasındaki bireyleri içermekle birlikte, prematüre bir bebeğin varlığı da tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra tespit edilen çocuklar ise 4-5 yaşlarındadır. Bebekler, genel ritüellere uygun olarak ikincil kullanım bir kap içerisine *enkhytrismos* olarak, çocuklar ise pithos ve sanduka mezarlar içerisine gömülmüştür. Buradaki önemli noktalardan biri de bebek gömülerinden herhangi bir mezar

yıllarında vefat eden çocukların şehir sınırları içerisine gömülmelerine izin verilmektedir[353]. Ancak Arkaik Dönem ile beraber yerleşim içine yapılan çocuk mezarları da yetişkinlerde olduğu gibi sur dışına taşınmaktadır. Nekropolislerdeki bebek ve çocuk mezarlarının konumu ise kent bazında değişiklikler göstermektedir. Arkaik ve Klasik dönemler boyunca özellikle Attika Bölgesi'nde[354], Eretria'da[355], Akanthos'ta[356] ve Pydna'da[357] bebek ve çocuk mezarları, yetişkinlerle beraber dağınık halde görülmektedir. Korinth[358], Akraiphaia[359], Abdera'da[360] ise yetişkin mezarlığı içerisinde ancak bebek ve çocuk mezarlarının kümeler halinde bir arada olduğu anlaşılmaktadır. Kerameikos, Marathon ve Mende mezarlıklarında ise neredeyse yetişkinlerin hiç olmadığı sadece çocuklara ait mezarların bulunduğu alanlar tespit edilmiştir[361]. Sparta'da verilerin oldukça kısıtlı olmasına rağmen, Geç Klasik Dönem'e kadar çocukların yetişkinlerle beraber köy yakınlarına gömüldükleri bilinmektedir[362].

Araştırmacılar, çocuk mezarlarını değerlendirirken çocuk bireyleri yaşlarına göre üç gruba ayırmaktadır; 0-1 yaş arası bebekler, 1-3/4 yaş arası küçük çocuklar ve 4-

---

buluntusu ele geçmezken, çocuk mezarlarında çeşitli kapların hediye olarak bırakıldığı belirtilmiştir bk.Vlachou 2007, 223-226.
Attika'da agorada bulunan Geometrik Dönem'e ait bir evin altında domuz yavrusuyla beraber birlikte gömülen çocuk mezarı tespit edilmiştir bk. Burr 1938, 552.

[353] Morris 1987, 57-71.

[354] Parlama and Stampolidis 2000; Alexandridou 2012.

[355] Βλαβιανού and Τσαλίκη 1981, 158– 180

[356] Panti 2012, 466-489.

[357] Kotitsa 2012, 77-96.

[358] Blegen et al. 1964, 68– 71.

[359] Sabetai 2000.

[360] Kallintzi and Papaikonomou 2010.

[361] Orta Geometrik Dönem'e kadar Kutsal kapı ve Dipylon Kapısı haline gelen alanlarda birkaç istisna dışında bebek ve çocuk mezarı bulunmamaktadır. Bebek ve çocukların nadiren Geç Geometrik Dönem'e kadar yetişkinlerle birlikte yakıldığı da görülmektedir, az sayıdaki gömülerin birçoğu akropolis içerisinde yer almaktadır. Ancak Geç Geometrik Dönem'de bir kırılma yaşanır. Akropolis güneyinde çocukların gömülmesi bir süre daha devam etmekte ancak kutsal yolun her iki yanında yer alan Kerameikos mezarlığı ve Eriai kapısı ile kuzeyinde bulunan mezarlık alanı geliştirilmiştir. Kerameikos mezarlığında "Plattenbau" olarak adlandırılan alanda yoğun olarak küçük çocuk mezarları bulunmaktadır. Alan daha sonra kutsal kapı olarak adlandırılmıştır ancak 6. yüzyıla kadar bebek ve çocuklar için kullanılmaya devam etmiştir.
MÖ 6. yüzyılın sonlarında bebek ve çocuk mezarlarından oluşan bir höyük meydana gelir. Yıllar geçtikçe Keramikos'un dışına Eleusis'e doğru mezarların uzandığı görülmektedir. MÖ 5. yüzyıla kadar mezarların kutsal yola doğru baktıkları belirtilmektedir. Ayrıca MÖ 6. yüzyılda yeni bir mezarlık alanı Diokhares Kapısı etrafında şekillenmiştir ve burada da çok sayıda bebek ve çocuk mezarı bulunmaktadır. Kapı, Artemis Bauron Kutsal Alanı ile ilişkilendirilmektedir. Mevcut veriler genelde Eleusis ve Artemis gibi tanrıçaların kutsal alanlarına giden yol kenarlarında çocuk ve bebeklerin yoğun olarak gömülmesini, cenaze törenlerinin sorumlusunun kadınlar olmasında ve onlar için önemli olan festival ve tanrıçalarının yollarına yani iyi bildikleri yerlere çocuklarını gömdüklerini düşündürmektedir. Burada kadının bildiği günlük hayatta deneyimleyebildiği yollarda çocukların gömülmesi önemli bir nottur bk. Houby-Nielsen 2000, 157-159.

[362] Kennell and Luraghi 2009, 240– 241, 245– 247.

10/14 yaş arası büyük çocuklar[363]. Yaşa bağlı ölü gömme gelenekleri ve mezarlara bırakılan materyallerdeki değişimler, bu şekildeki sınıflandırmayı destekler niteliktedir. Söz konusu yaş gruplarına bakıldığında çocuğun sosyal çevrede atladığı aşamaların belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Bunun yanı sıra bazı belirgin eğilimler de söz konusudur. Bunlardan en önemlisi, Yaşlı Plinius'un bahsettiği üzere, dişi çıkmamış bireyin yakılmamasıdır[364]. Bu sebeple küçük çocuklar yakılarak değil, genel anlamda inhumasyon olarak defnedilmektedir. Ancak özellikle Arkaik Dönem içerisinde Abdera ve Atina'da olduğu gibi istisna olarak bazı çocukların kremasyona tabi tutulduğu saptanmıştır[365].

Bebekler ve erken çocukluk evresindeki bireyler, genelde yaşa bağlı olarak amphora, hydria, khytra, pithos gibi pişmiş toprak kaplara veya olasılıkla daha önce evde bulunan bir kabın enkhytrismos işlevinde kullanılmasıyla gömülmektedir. Genel bir kanı olarak ölen bireyin başı kabın ağzına, ayakları ise dip bölüme dizlerinden bükülüp cenin pozisyonunda yerleştirilir[366]. Bu işlem kabın dip bölümünden, gövdesinden veya boynundan kırılarak gerçekleştirilmektedir. Kırılan bölüm, pişmiş toprak bir parça, taş veya kabın kırılan bölümüyle yeniden kapatılmaktadır. Ağız bölümü pişmiş toprak başka bir kapla, taş veya kiremit gibi farklı materyallerle yeniden örtülmektedir. Mezar kapları, ya açılan çukura dik olarak yerleştirilir ya da zemine yatay şekilde taşlarla desteklenerek konmaktadır. Mezar hediyeleri ise bazen kabın içerisine, bazense çevresine bitişik olarak bırakılır. Ancak çoğu durumda özellikle enkhytrismos bebek mezarlarında hediyelere rastlanmamaktadır[367].

Daha büyük çocuklar için ise ekonomik ve kültürel koşullara bağlı olarak, çatı kiremiti, sanduka, taş-pişmiş toprak-ahşap lahit mezarların yanı sıra basit toprak mezar uygulamasının da yapıldığı görülmektedir.

Mezar hediyelerinin bırakılması da olasılıkla cenaze işlemlerinin tüm sorumluluğunu üstlenen kadınların görevidir[368]. Ancak burada mezar tiplerinde de olduğu gibi standart bir durumdan söz etmek mümkün değildir. Ailenin ekonomik gücü, kültürü

[363] Houby-Nielsen 2000, 152; Lagia 2007, 293-306.
[364] Plinius *NH*, 7.15.72.
[365] Houby-Nielsen 1995, 137; Kallintzi and Papaikonomou 2010, 133– 134.
[366] Oakley 2003, 176-178; Vlachou 2021, 474.
[367] Vlachou 2021, 474.
[368] Houby-Nielsen 1996, 241, 243– 245.

ve ölen çocuğun yaşı, cinsiyeti hediyelerin niteliğini değiştiren faktörlerdir[369].

MÖ 6 - 5. yüzyıl çocuk ve bebek mezarlarında sıklıkla aryballos, alabastron, lekythos gibi kapların bırakıldığı tespit edilmiştir. Lekythos ve aryballos gibi koku kaplarının, cenazenin prothesis aşamasında ölü bedenin yağlanmasında kullanıldığı düşünülmektedir [370]. Bu tür minyatür kapların prothesis aşamasının yanı sıra dar ağız yapıları nedeniyle biberon veya besleyici bir araç olarak kullanıldığı da anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra özellikle bebek ve erken çocukluk evresinde ölen bireylere emzikli kapların bırakıldığı görülmektedir.

Çocuk ve bebek mezarlarında bulunan önemli kaplardan biri de khous'tur. Anthesteria şenliklerinde 3-4 yaşlarındaki çocukların şenliğin ikinci gününde şarapla tanıştığı bu kaplar mezarlar içerisine bırakılan hediyeler arasındadır. Khousların yanı sıra, pişmiş toprak hayvan figürinleri hem gerçek oyuncak olarak kullanılması nedeniyle hem de çocukluğu sembolize eden bir nesne olarak mezarlara bırakılmaktadır.

Çocuk mezarlarına bırakılan figürin ve bebekler ise ileride üstleneceği cinsiyet rollerine birer gönderme niteliği taşımaktadır. Çocuğun gelecekte örnek bir vatandaş veya iyi bir eş olmasını ifade eden sembolik anlatımlara sahip figürinler çoğunlukla tercih edilmektedir[371]. Silenos ve kline tasvirli figürinler çocuğun gelecekte katılması beklenen symposiumlara; erkek domuz figürinlerinin kabul törenlerine; güvercin ve domuz yavrusu figürinlerinin dini ritüellere; pişmiş toprak sepetlerin ise katakhismata[372] ritüeline ve diğer dini törenlere işaret eden anlamlar taşıdığı düşünülmektedir[373]. Ayrıca çocuk mezarları içerisinde silindirik pyksisler, parfüm kapları, çeşitli objeler de yer almaktadır. Olasılıkla ulaşılamamış yetişkinlik yıllarına bir atıf durumu söz konusu olmalıdır.

Bununla birlikte, topaçlar, kukla ve savaş arabaları da mezarlar içerisinde görülmektedir. Özellikle khouslar üzerinde tasvir edilen, tekerlekli bastonu andıran

[369] Atina bulguları değerlendirildiğinde, hediye bırakma eyleminin polis kavramının oturduğu ve hâkim olduğu dönemlerde daha belirgin, önceki ve sonraki yüzyıllarında ise daha karmaşık olduğu vurgulanmaktadır bk. Houby-Nielsen 2000, 153.
[370] Vlachou 2021, 476.
[371] MÖ 5. yüzyıla ait Beyaz Zeminli Lekythos üzerinde bir kadın, olasılıkla bir çocuk mezarına bebek bırakırken betimlenmiştir bk. Oakley 2003, Fig. 8.
[372] Yeni evli çiftin başının üzerinden meyve ve kuru yemişlerin dökülmesidir.
[373] Houby-Nielsen 1995, 150.

hamaxlar sevilen oyuncaklar arasındadır. Hediyelerin seçim kriterleri arasında cinsiyet gözetilmiş olsa da aşık kemiği ve deniz kabukları gibi cinsiyet ayrımı gözetilmeden her çocuğa ithafen bırakılan oyuncaklar da bulunmaktadır. Aynı zamanda çeşitli materyallerden takılar, amuletler ve ayna gibi nesneler de her iki cinsiyetten çocuk mezarlarına bırakılmaktadır[374].

Genel kanı itibarıyla 6-7 yaşlarına kadar hem kız hem de erkek çocuklarının yaşamlarında büyük farklılıklar olmadığı ileri sürülür[375]. Bu yaşlardan sonra sosyal yaşamda edinilen sorumlulukların, mezar buluntularına da doğrudan yansıdığı görülmektedir. Ancak yazıtlardan edinilen bilgilere göre birey için doğumdan sonra en önemli dönüm noktası Anthesteria'dır. Bu bağlamda 6 - 7 yaş grubundansa, 3 - 4 yaşlarından sonra belirleyici değişimlerin yaşandığını öne sürmek hatalı olmayacaktır. Mezar buluntularının da özellikle bu yaş grubundan sonra artması, çocuğun sosyal alanda bir yerinin olduğunu işaret etmektedir.

Yukarıda bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin genel bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak yetişkin ölü gömme uygulamalarında olduğu gibi, bebek ve çocuk mezarlarında da gerek gömünün konumu ve kullanılan mezar tipleri, gerekse buluntular hem bölgesel olarak hem de kronolojik bağlamda oldukça çeşitlilik göstermektedir.

Attika Bölgesi nekropolis çalışmalarından elde edilen bulguların oldukça fazla olması, yukarıda değinilen bebek ve çocuk mezarlarının genel çerçevesini oluşturmak adına önemlidir. Materyal yoğunluğu, bebek ve çocuk mezarlarını sadece ölü gömme gelenekleri bağlamında değil, aynı zamanda bu uygulamalarda ailenin yanı sıra yaş ve cinsiyet gibi toplumsal kavramlar üzerinden değerlendirilmesine de olanak tanımıştır[376]. Özellikle Atina'da gömü uygulamalarının, MÖ 700'lerden sonra sosyal statüye bağlı olarak kümelenmiş şekilde yapıldığı ileri sürülür[377].

Attika Bölgesi'nde, MÖ 700 - 560 yılları arasında çocuk mezarları, tümülüs veya mezar gruplarının kenarlarında kümelendiği belirtilir[378]. Söz konusu dönemlerde

[374] Korinth mezarlarında da hem yetişkinlere hem de çocuklara yumurta bırakıldığı tespit edilmiştir bk. Blegen et al. 1964, 84.
[375] Beaumont 2012, 17– 22; Foxhall 2013, 54–59
[376] Houby-Nielsen 1995, Passim.
[377] Houby-Nielsen 1995, 132-138.
[378] Ay'ın batı ve kuzeybatı alanlarında olduğu gibi, Triadha Tepesi'nde ve Eridanos'un kuzeyinde yer alan mezar alanı F'de de bu durum tespit edilmektedir bk. Houby-Nielsen 1995, 133.

yetişkin mezarları ile çocuk mezarlarının karışmış gibi gözükmesine rağmen, bahsi geçen yetişkin mezarlarının herhangi bir anıtsal işaretinin bulunmayışı, düşük statülü yetişkinlerle çocukların birlikte gömüldüğünü göstermektedir[379]. Bununla birlikte çocuk mezarlarının yetişkinlerden ayrı kümelenmiş olarak defnedildiği alanlar da tespit edilmiştir. Kerameikos'ta MÖ 8. - 6. yüzyıllara tarihlenen bebeklerin gömüldüğü özel alanlar bulunmuştur[380]. Ek olarak Atina'nın 5 km güneyinde yer alan Phaleron Nekropolisi'nde de MÖ 7. yüzyıl içerisinde çocukların kümelenmiş halde birlikte gömüldüğü, buluntu yoğunluğu zengin olan 26 mezardan 25'inin enkhytrismos çocuk mezarı olduğu belirtilmektedir[381]. Yetişkinleri ve çocukları ayırma eğilimi veya düşük statülü yetişkinlerle çocuk mezarlarını eşleme eğilimi, MÖ 6. yüzyıl boyunca devam etmektedir[382]. MÖ 5. yüzyıl ile beraber çocuk mezarlarının tümülüs veya mezar anıtlarından uzak tutulduğu belirlenmiştir.

MÖ 7 - 5. yüzyıllar içerisinde genel olarak bebek ve küçük çocuklar için kremasyon uygulaması görülmemektedir. Bebekler ve küçük çocuklar fizyonomisi göz önünde bulundurularak çeşitli çömleklerin içerisine, daha büyük çocuklarsa yetişkinlerde olduğu gibi ahşap kutular içerisinde ya da doğrudan basit toprak mezar tipinde gömülmektedir[383]. MÖ 500'ler ile birlikte, büyük bebekler ve 3 - 4 yaşına kadar olan erken çocukluk dönemindeki bireyler için, 80-100 cm arasında değişen pişmiş toprak kapların ortaya çıkışıyla standart bir defin anlayışına geçildiği aktarılır[384]. Aynı dönemlerde benzer gelenekler, Atina Akropolisi'nin 5 km güneyinde yer alan Phaleron Nekropolisi'nde de gözlemlenir. MÖ 8 – 4. yüzyıllar arasında kullanım gördüğü tespit edilen nekropoliste genel olarak çocuklar, kaplara ya da larnakslara gömülmektedir[385].

Atina çocuk mezarlarının MÖ 5. yüzyıl temsillerini ise özellikle Kerameikos Nekropolisi örneğinde incelemek mümkündür[386]. Kerameikos'ta yayımlanmış 2000

[379] Houby-Nielsen 1995, 133.
[380] Lagia 2007, 298.
[381] Young 1942, 24.
[382] MÖ 6. yüzyıl'ın ikinci yarısından itibaren kadın mezarlarında dişil bulguların daha baskınlaştığı tespit edilmiştir Houby-Nielsen 1995, 142.
[383] Houby-Nielsen 1995, 137.
[384] Houby-Nielsen 1995, 137.
[385] 2017 yılı çalışmalarına kadar alanda 1797 mezar tespit edilmiştir bk. Ingvarsson- Bäckström 2019, 8.
[386] Kerameikos'ta MÖ 8-6. yüzyıl arasında bebeklerin gömüldüğü özel alanlar bulunur. Plateia Kotzai veya kentin başka bir alanında bebekler için ayrılmış özel höyükler tespit edilmemiştir. Benzer durumlar Marathon, Eleusis ve Phaleron'da görünse de, genel olarak bebeklerin gömüldüğü çömlek

mezarın 827'si çocuk mezarı olarak ifade edilmiştir[387]. Çocukların doğrudan toprağa bırakılması veya yakılması nadir olarak görülmektedir. Genellikle bir kabın içerisine yerleştirildikten sonra toprağa gömülmektedir. Kerameikos'taki çocuk mezarlarından 328'i amphora mezardır[388]. Geri kalanlarda ise pithos, khytra, hydria veya özel üretilmiş kaplar kullanılmıştır[389]. Genel olarak çocuğun başı kabın ağzına yerleştirilmekte ve mezarlarda kutsal yola bakacak şekilde bir yön birliğinden söz edilmektedir.

Atina'da genel itibarıyla MÖ 7 - 6. yüzyılda çocuklar yalnızca mezar içine yerleştirilen hediyelerle birlikte tespit edilmekte, cenaze sonrası bırakılan hediyelere nadiren rastlanmaktadır[390]. Bazı kapların içerisinde organik ve kolay bozulabilecek çeşitli buluntuların olduğu tespit edilmiştir. Bazı gömülerde ise mezar çukuruna hediyelerin bırakıldığı görülmektedir.

Buluntular içerisinde de bir örüntü saptamak mümkündür. Lekythosların arınma amacıyla kullanılan bir kap olmasından ötürü, bebek mezarlarında neredeyse hiç bulunmazken, yaşın giderek artmasıyla daha çok mezarda yer aldığı belirtilmektedir[391]. Ayrıca lekythos sayısının artmasıyla emzikli kapların ve oyuncakların sayısında azalmalar tespit edilmiştir. Bu durum, lekythosların bitirilen yaş kadar mezarlara bırakıldığı yönünde bir fikir oluşmasına neden olmuştur[392]. Ayrıca yaş büyüdükçe minyatür seramik çeşitleri, oyuncaklar, kapaklı küçük kaseler ve silindirik formlu pyksislerin azaldığı, terrakottaların ve çeşitliliğin arttığı görülmektedir[393].

Phaleron Nekropolisi mezarlarına bakıldığında Korinth ve Attika üretimi minyatür kapların çocuk mezarlarında fazlaca ele geçtiği aktarılmakta, bu kapların çocuklara özel bir işlev barındırdığı ifade edilmektedir[394].

MÖ 600–510 yıllarında çocuk mezarlarına ait buluntuların sayısı sınırlıyken, MÖ

---

mezarlar yetişkinlerin arasında görülmektedir bk. Lagia 2007, 298.
[387] Stroszeck 2012, 57.
[388] Çoğu zaman amphoralar, herhangi bir istinat olmaksızın yan yatar veya dik bir pozisyonda toprağa bırakılır, işleve uygun olarak kimi zaman içi kırmızı veya siyaha boyanabilmektedir bk.Stroszeck 2012, 58.
[389] Stroszeck 2012, 10.
[390] Houby-Nielsen 1995, 137.
[391] Houby-Nielsen 1995, Tablo 7.
[392] Vlachou 2021, 477; Parlama and Stampolidis 2000, 119– 127.
[393] Houby-Nielsen 1995, 138.
[394] Young 1942, 48.

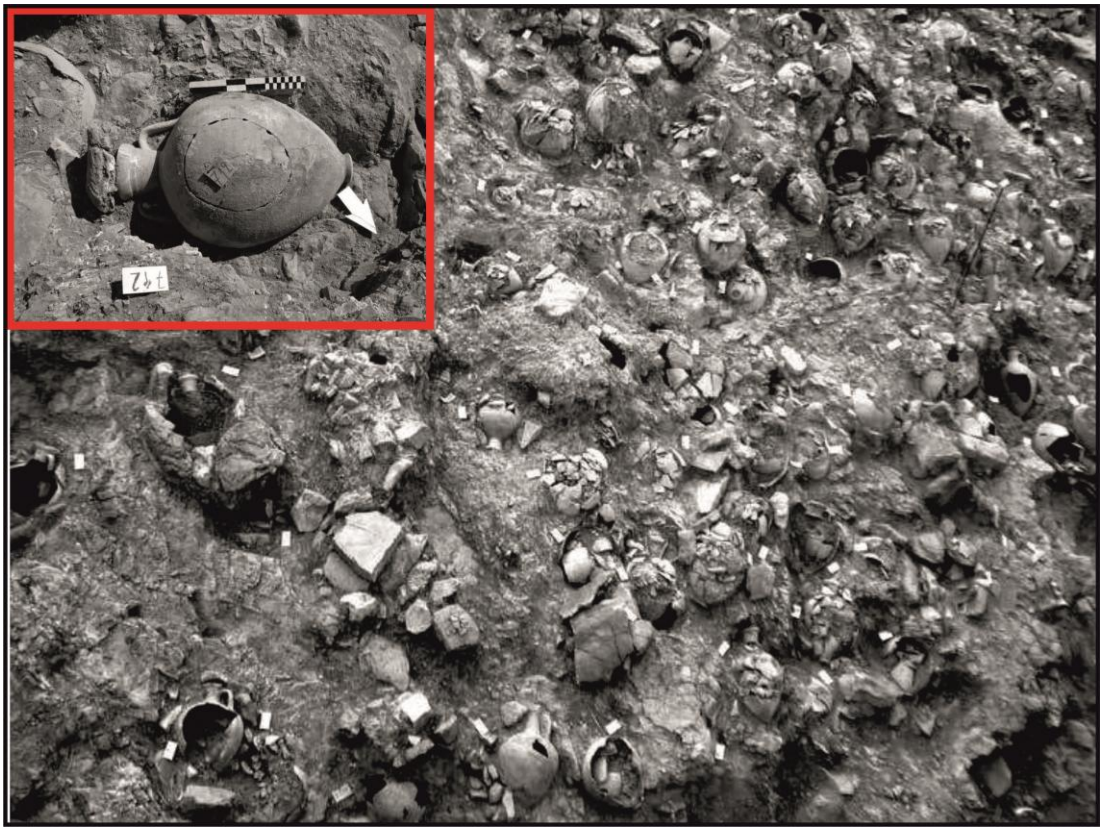
500'den sonra çocuklara özgü minyatür kaplar, pişmiş toprak figürinler, lekythos haricindeki parfüm kapları ve çeşitli kişisel objelerin mezarlara eklenmesiyle buluntu repertuvarı oldukça genişlemiştir. Özellikle lekythosların birçok kabın önüne geçer şekilde çoğaldığı görülmektedir. Genel olarak MÖ 5. yüzyıldaki çocuklara özel gömme geleneklerinin 6. yüzyılın sonlarında başladığı görülmektedir[395]. Bu süreci en iyi aktaran nekropolis alanı Keramaikos'tur. Burada, MÖ 6. yüzyıl sonları ve 5. yüzyıl içerisinde özellikle enkhytrismoslarda çeşitli kap kombinasyonlarının olduğu tespit edilmiştir. Pyksis ve lekanis, minyatür olpe ve bir kapak, minyatür skyphos ve minyatür tabak ikilileri, bu gruplar arasındadır. Minyatür akıtacaklı kapların libasyon için kullanımı olabilecekken, aşınma izleri barındıran tabakların kullanım amacı henüz netlik kazanmamıştır[396].

Kerameikos çalışmalarında yeni doğan veya çok küçük çocukların bir bölümünde deniz kabuklarının hediye olarak bırakıldığı görülmektedir. Genellikle bir kap içerisinde türü iki kapaklı kabuk olmasına rağmen, tek kabuk olarak ele geçmiştir. Bu kabukların işlevsel kullanımının yanı sıra metaforik bir anlam içerme ihtimali de bulunmaktadır. Deniz kabuklarının cinsiyet sembolü olabileceği düşünülmekte; ayrıca bu mezarlarda emzikli kapların bulunmaması nedeniyle beslenmede kullanılmış olabilecekleri de önerilmektedir[397]. Benzer durum Thera'da üç enkhytrismosta da görülmektedir. Deniz kabukları, Kerameikos örneklerinde olduğu gibi pithos çocuk mezarındaki skyphosun içerisinden ele geçmiş ve bu kabuk türünün yenilebilir olduğu belirtilmektedir[398]. Diğer iki örnek de Thera amphora mezarlarında çeşitli kapların içerisinden ele geçtiği tespit edilmiştir[399].

MÖ 5. yüzyıl Kerameikos çocuk mezarları ve buluntuları değerlendirildiğinde; 0-1 yaş bebeklerinde beslenme amacıyla yapılan kaplar ağırlıkta görülmekte ve yetişkinlere oranla çok daha az buluntuya sahiplerdir. Bu kapların kullanımı bir seremoni veya bebeğin hiç deneyimleyemediği yönlerine yani yemenin kutsal kabul edildiği Yunan toplumunda bunu yaşayamayan bebeklerin hayatına bir gönderme

[395] Toplumsal hafıza bir kültürün en önemli taşıyıcısı niteliğindedir. O sebeple zaman zaman konan özel yasalara, toplumda her bireyin hemen gerçekleştirdiği anlamı taşımamaktadır. Sophokles'in *Antigone* adlı eserinde bu durum dile getirilmektedir. "…*O yasalar dün veya bugün yürürlüğe girmedi, ezelden beri vardılar ve hiç kimse bilmiyor nereden geldiklerini*…" 456-457.
[396] Stroszeck 2012, 58.
[397] Stroszeck 2012, 70-71
[398] Pfuhl 1903, 90.
[399] Pfuhl 1903,19, 93.

olarak kabul edilebilir[400]. Minyatür 'özel çocuk kapları' neredeyse sadece 0-2 yaş grubunda görülmektedir. 1 yaş grubuna ait 63 mezarda khous, minyatür olpe ve çocuk testileri tespit edilmiştir. 2 yaş grubunda bu oran 9, 3 yaş grubunda ise sadece 3 ile sınırlıdır. Yetişkin mezarlarında ise hiç bulunmamaktadır. Özellikle minyatür olarak üretilmiş bu kapların çocuklara özel olduğu anlaşılmaktadır. Oyuncaklar ve pişmiş toprak figürinlerin ise 2-3 yaş grubu çocuklarda daha yoğun olduğu saptanmıştır[401].

Resim 17: Astypalaia Kylindra Nekropolisi (Φανταουτσάκη- Δασακλή 2017, Εικ. 2-3)

Attika Bölgesi Nekropolisleri, kuşkusuz çocuk ölü gömme geleneklerini anlamada oldukça değerli bulgular sunmaktadır. Ancak antik Yunan insanının prematüre, bebek ve yenidoğanlara karşı cenaze ritüellerini yüzyıllar boyunca aktaran en önemli alanlardan biri de Kylindra Mezarlığı'dır (Resim 17). Astypalaia Adası'ndaki Kylindra Tepesi'nin yamacında, yenidoğan ve fetüslerin gömüldüğü bir mezarlık alanı açığa çıkarılmıştır. Güncel çalışmalarla, yaklaşık 2000 m^2'lik alan içerisinde, Geometrik Dönem'den Roma Dönemi'ne kadar kullanıldığı anlaşılan, en küçüğü 24 haftalık, en büyüğü ise 3-4 yaşlarında bebek ve çocuklara ait olduğu tespit edilen,

[400] Houby-Nielsen 1995, 148; Kallintzi and Papaikonomou 2010, 141-142.
[401] Houby-Nielsen 1995, 149.

3000'i aşkın mezar tespit edilmiştir[402]. Yaklaşık %77 oranında 37-42 haftalık bebeklerin yani ölü doğum veya doğduktan hemen sonra ölmüş bebeklerin, %9'u fetüs ve prematüre bebeklerin, %14'ü ise doğduktan sonra belirli bir süre yaşayan bebeklerin gömüldüğü belirtilmiştir. Sadece bir adet 1.5-2 yaşında, bir adet de 3 yaşında çocuğun defnedildiği tespit edilmiştir[403]. Genel olarak enkhytrismoslarda yanında hediye bırakılmamış olduğu görülmektedir[404]. Sadece birkaç mezarda buluntu ele geçmiştir. Bu mezarlardan biri, Bes figürinin bırakıldığı, 1,5 yaşındaki çocuğa aittir. 18 aylık olduğu saptanan bir bebek mezarında ise MÖ 7. yüzyıla tarihlenen aryballos ve lekythos açığa çıkarılmıştır[405]. 3 aylık bir bebekte ise skarabe bulunmuştur[406].

Bebekler genel olarak Ege Denizi'nin dört bir yanında üretilen amphoraların içerisine konularak defnedilmiştir[407]. Az miktarda farklı kapların olduğu da görülmektedir. Ancak dikkate değer durum, bebeklerin hemen hemen hepsinin bir kap içerisinde gömülmüş olmasıdır. Yunan ölü gömme geleneklerine göre yeni doğan bebeklerin mezarlarının önem arz etmediği vurgulanmaktadır, bu bağlamda Kylindra Mezarlığı 800 yıl boyunca büyük bir sadakatle aynı şekilde kullanılması bakımından oldukça dikkat çekici bir örnektir. Kentin Katsalos'ta bulunan ana nekropolisinde yetişkinlerin yanında her yaş grubundan çocukların da bulunduğu tespit edilmiştir. Bölgede ele geçen yazıtlarda bu alana yakın olarak Artemis Lochia-Eileithyia kültünün olduğu anlaşılmaktadır[408]. Bazı araştırmacılar tarafından, bu bebek mezarlığının Eileithyia veya Artemis Lochia kültünün bir parçası olarak, tanrıçalara sunulduğu ileri sürülmüştür[409].

Benzer nitelikte bir başka örnek Kartaca kenti olan Tophet'te görülmektedir. Yaşı genel olarak altı aydan küçük olan yüzlerce bebek iskeleti hayvan kemikleri ile

[402] Henüz tamamlanmamış bir araştırma olduğu için bu sayının çok daha fazla artması beklenmektedir bk. Φανταουτσάκη 2023, 107.
[403] Michalaki-Kollia 2010, 283.
[404] Plutarkhos'un sonraki yüzyıllarda, 3 yaşından küçük çocuklar için yas tutulmaması gerektiğini belirtir bk. *Numa* 12.3. Olasılıkla çocuk 3 yaşlarına kadar sosyal bir birey olarak kabul görmemekte ve bu durum hediye bırakılmamasını açıklar niteliktedir
[405] Φανταουτσάκη 2023, 109-110.
[406] Φανταουτσάκη 2023, 110.
[407] Gömülerin % 65 oranındaki kısmını yaklaşık olarak 1900'den fazla amphoralar oluşturmaktadır; Samos, Khios, Thasos, Peparethos, Rhodos, Kos, Mytilene, Thrake, Korinth, Korphou, Knidos, Klazomenai, Palestine tipleri görülmüştür bk. Michalaki-Kollia 2010, 282. Gömü kapları içerisinde 340 hydria, 140 khytra benzeri kaplar, 600 adet de niteliği belirlenemeyen kaplar oluşturmaktadır bk. Φανταουτσάκη-Δασακλή 2017, 89.
[408] Michalaki-Kollia 2010, 289.
[409] Michalaki-Kollia 2010, 294.

birlikte tespit edilmiştir[410]. J. H. Schwatz yapılan analizlere göre bebeklerin doğal ölümlerini işaret ederek, durumun bir kurban veya terkedilme olmadığı vurgulamaktadır[411].

Bebek ve çocuk mezarlarının takip edilebileceği bir diğer kent de Abdera'dır. Abdera, MÖ 7. yüzyılda Klazomenai kolonisi olarak kurulmasının ardından, MÖ 6. yüzyılın ortalarında Teoslular tarafından ele geçirilmiş ve MÖ 4. yüzyılda Makedonya'dan gelen akınlarla neredeyse üçüncü kültürel değişimini yaşamıştır. Dolayısıyla burada farklı kültürlerin, özellikle de koloni bir kentte çocuk yaşamına dair izleri bulmak mümkün olmuştur[412].

Resim 18: Abdera Chortolivado Nekropolisi (Kallintzi-Papaikonomou 2010, Fig.2**)**

MÖ 7. yüzyıl ortalarından MÖ 6. yüzyıl ortalarına kadar olan süreçte kentin nekropolisi, kuzey bölümdeki kent surlarına yakın, kıyı şeridinde kumluk ve bataklık alanlardadır[413]. Bu döneme ait Ammolofos Nekropolisi 309 bireyden 282'sinin çocuk

[410] Schwartz et al.2010, 1.
[411] Schwartz et al.2010, 10.
[412] Kallintzi and Papaikonomou 2010, 132.
[413] Mezarlarda gözetilen herhangi özel bir durum bulunmamaktadır bk. Kallintzi and Papaikonomou 2010, 133.

olması sebebiyle oldukça önemlidir[414]. Yine bu dönemde sadece 22 çocuğun tespit edildiği Palaiokhora Nekropolisi bulunmaktadır. Chortolivado ise tespit edilen 41 mezarın 10'u yeni doğumlara, 10'u ise 1-10 yaş arası çocuklara aittir[415] (Resim 18).

Chortolivado Bölgesi'nin yakınında kurtarma kazıları sırasında farklı alanlarda açığa çıkan, MÖ 6. yüzyıl sonu ile MÖ 5. yüzyıl başlarına tarihlenen ve Klazomenaililere ait olduğu düşünülen 101 mezarın 20'sinin çocuklara, 12'sinin ergenlere ait olduğu tespit edilmiştir[416].

Yukarıda bahsedilen erken evreye ait bebek ve çocuk mezarları, çağdaşlarında olduğu gibi enkhytrismoslardan oluşmaktadır. Bu kapların büyük çoğunluğu amphora, pithoid amphora ve pişirme kaplarıdır. Yatay veya düz bir zemine eğimli olarak bırakılan bu kapların içine birey yerleştirildikten sonra mezarın çevresi taşlarla kaplanmaktadır[417]. Amphora mezarların bazılarında bebeği yerleştirmek için kabın gövde kısmının kırıldığı belirlenmiştir. Bazı durumlarda iki küçük kabın birleştirilerek çocukların gömüldüğü saptanmıştır. Daha büyük çocukların ise pithoslara veya doğrudan toprak üzerine gömüldüğü tespit edilmiştir[418]. Basit toprak mezarların, genelde ölümden sonra vücudu kasılmış bireyler için uygulandığı ifade edilmiştir[419]. 8'i birincil, geri kalanı ikincil kremasyon olmak üzere 20 adet mezar bulunmaktadır. Yakılan en küçük çocuk 12-18 aylık, iki çocuğun ise anneleriyle bir arada yakıldığı tespit edilmiştir[420]. Bebek ve çocuk mezarlarında genel olarak biberon, çift kulplu İonia kapları, aryballos, aşık kemikleri ve nadiren mücevherler bulunmaktadır. Mezarların arasında kasıtlı olarak kırılmış minyatür hydrialar tespit edilmiştir[421].

MÖ 6. yüzyıl ortalarından 3. yüzyıla kadar çeşitli değişimler meydana gelmektedir. Teosluların Abdera'ya gelişi ile beraber tümülüsler ortaya çıkar[422]. MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda nüfusta yoğunluk meydana gelir ve MÖ 4. yüzyılda kentin güneye doğru

[414] Antropologlar tarafından incelenen 231 iskeletin yaş kategorisi şu şekilde belirtilmiştir: 7'si erken doğum (20-34 haftalık), 34'ü 34-39 haftalık, 89'u 12-18 aylık, 6'sı 18 ay ile 2-3 yaş arası, 2'si 4-7 yaş, 7'si 6-12 yaş arası, 14'ü 12-18 yaş arasıdır bk. Kallintzi and Papaikonomou 2010, 133.
[415] Kallintzi and Papaikonomou 2010, 133.
[416] Kallintzi and Papaikonomou 2010, 135.
[417] Kallintzi and Papaikonomou 2010, 133.
[418] Kallintzi and Papaikonomou 2010, 133.
[419] Genelde kasılmış durumda olan çocuklar ve yetişkinler için bu uygulamanın yapıldığı belirtilir bk. Kallintzi and Papaikonomou 2010, 133.
[420] Kallintzi and Papaikonomou 2010, 134.
[421] Kallintzi and Papaikonomou 2010, 134.
[422] Klazomenai'de Arkaik Dönem'e ait tümülüsler bulunmaktadır bk. Hürmüzlü 2004, 78.

taşınması mezarlıkların da güneye inmesine neden olmuştur. Burada çocuk mezarları da yetişkinlerle bir arada yer almaktadır. Tespit edilen 482 mezardan 98'i çocuklara aittir. Önceki dönemlere göre çocuk gömülerinde bir azalma görülmekle birlikte tümülüs içine gömülenler haricinde yenidoğan bebek mezarlarına rastlanmamıştır[423]. Buradaki çocuk mezarlarından ikisi diş çıkarma yaşını geçirmiş çocuklara ait kremasyon mezarlardır.

Çocuklar bu dönemlerde Klazomenai lahitlerine, taş lahitlere, amphoralara, pithoslara[424] ve kiremitlerle örtülen mezarlara gömülmüştür. Mezarların %43,28'inde çeşitli buluntular tespit edilmiştir. 6-12 aylık bebeklere sunuların yapıldığı ancak en bol buluntuya sahip olanların 3 yaş civarındaki bireylere ait olduğu belirtilmektedir[425].

Genel olarak Abdera'daki çocuk mezarları kent dışında bulunan nekropolislerde yer almaktadır[426]. Klazomenaililerin bulunduğu dönemde mezarlık alanı kuzeyde sahil şeridine yakın ve bataklık bir alanda tespit edilmiştir. Burada yetişkin gömülerinin çok az olması dikkat çekicidir. Klazomenaililerin Abdera'nın bataklık bölgesinde yerleşmeleri ve bunun sonucunda çocuk ve bebek ölümlerinin salgınlardan ötürü daha fazla olmasıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak böyle bir salgın durumunda yeni doğum yapan anneler de bebekleri kadar fiziksel olarak savunmasızdır. Dolayısıyla yetişkin kadın mezarlarının da benzer oranlarda tespit edilmesi gerekmektedir. Üstelik nekropolisin 80 yıl kadar kullanılmış olması da salgın olma ihtimalini oldukça düşürmektedir[427]. Erken dönemlere ait çocuk mezarlarının kentin bataklık üzerine konumlandırılan nekropolisinde bu kadar yoğun ele geçmesi, araştırmacılar tarafından da farklı yorumlanmasına sebep olmuştur. Kallintzi ve Papaikonomou, Abdera çocuk mezarlarını ele aldıkları çalışmasında, suyun metaforik anlamından yola çıkarak düşüncelerini dile getirirler. Bebeğin anne rahminde nemli ve sıvı içerisinde bulunmasından kaynaklı, yeni doğanlar için

[423] Kallintzi and Papaikonomou 2010, 135.
[424] Pithos mezarların altına çakıl taşı veya topraktan hazırlanan düz bir zemin hazırlandığı tespit edilmiştir bk. Kallintzi ve Papaikonomou 2010, 136.
[425] Araştırmacıların bırakılan materyallerin niteliğine göre kız ve erkek çocuğu ayrımına gittikleri, cinsiyet tayini için herhangi bir DNA incelemesinin yapılmadığı görülmektedir bk. Kallintzi and Papaikonomou 2010, 137.
[426] Önceki dönemlerde yapılan intramural gömü geleneklerinin Abdera'da yer almaması dikkat çekicidir. Ana kentin belirli bir düzen oluşturduktan sonra kolonisine eski geleneklerindense yeni düzenlemeleriyle yeni baştan bir şehir kurmasının katkısı olarak yorumlamak mümkündür.
[427] Kallintzi and Papaikonomou 2010, 140.

özellikle anne rahmine benzer nitelikte nemli ve su barındıran bataklıkların özellikle tercih edilmiş olabileceği öne sürerler[428]. Bu düşüncelerini kabul görmeyen veya ölü doğan bebeklerin su kuyularına ve kanalizasyonlara bırakıldığı örneklerle desteklerler[429]. Ayrıca doğuma yardımcı olan tanrıçalardan birine ait bir kutsal alanın yakınına, koruması veya ona sunulması için bu bebeklerin ve çocukların kıyı şeridine gömülmesi söz konusu olabileceği belirtilmiştir[430].

Teosluların yerleşime gelmesiyle birlikte çocuk mezarları yetişkin mezarlarıyla birlikte aynı alana defnedildiği görülmektedir. Ancak bu dönemler içerisinde de yeni doğumlara ait gömülerin oldukça ender olması açıklanması zor bir durumdur. Bu sebeple farklı alanlardaki kazı çalışmaları neticesinde daha net sonuçlara varılacaktır.

Korinth gelenekleri ele alındığında, Protokorinth Dönemi'nde çocuk ve bebekler için Poros lahitlerinin ve çömleklerin tercih edildiği görülmektedir. Bir kısmının tekil olarak bir bölümünün ise aile yanlarında gömüldükleri tespit edilmiştir[431]. MÖ 7. yüzyıl sonlarına doğru mezar buluntularının oldukça az olduğu, bu sınırlı sayıdaki buluntunun ise çocuk mezarlarından elde edildiği belirtilmiştir[432]. MÖ 6. ve 5. yüzyılda çocuklar genellikle ailenin geniş mezarlarının yanında kümelenmiş bir şekilde yer almaktadır[433]. Pyksis ve sürahi tipindeki vazoların mezar buluntusu olarak tercih edildiği görülmektedir[434]. MÖ 5. yüzyılda boyu 1,25 m. altındaki mezarların çocuk ve bebeklere ait kabul edildiği düşünülerek %37 civarı çocuk-bebek mezarı olduğu belirtilmiştir[435]. Atina'da olduğu gibi pyksisler de çocuk mezarlarına bırakılmış ama dikkat çekici yoğunlukta olarak yumurta ve deniz kabuklarının bırakıldığı tespit edilmiştir[436]. MÖ 5. yüzyılın ikinci çeyreğinde çocuk mezarlarında büyük artış olduğu ve yetişkinlerden daha iyi temsil edildiği belirtilmektedir[437]. MÖ 4. yüzyılda fincan ve sürahilerin yanı sıra kandiller de buluntu repertuvarına eklenmiştir. Pyksisler ise 22 büyük 52 küçük boyutlu mezardan ele geçmesi üzerine

[428] Kallintzi and Papaikonomou 2010, 144.
[429] Kallintzi and Papaikonomou 2010, 144.
[430] Kallintzi and Papaikonomou 2010, 146. Astypalai Adası'nda tespit edilen Kylindra Nekropolisi için de benzer düşünce bulunmaktadır bk. Michalaki-Kollia 2010, 294.
[431] Blegen et al. 1964, Tekil gömüler Grave 94-96-99-100-104-111. Aile yanına gömülmüş çocuk mezarları için bkz Grave 75-76-77-82.
[432] Blegen et al. 1964, 68, Dip not 16.
[433] Blegen et al. 1964,68.
[434] Blegen et al. 1964, 80.
[435] Blegen et al. 1964, 69.
[436] Korinth için kabuklar, çocukların oyuncakları olarak, yumurta ise büyümenin ve doğurganlığın sembolü olarak yorumlanmıştır bk. Blegen et al. 1964,70.
[437] Blegen et al. 1964, 79.

cinsiyetten çok bir yaşı temsil ettiğine dair fikir ileri sürülmüştür[438].

Erken dönemlerden beri Atina örneklerinde olduğu gibi minyatür vazolar ve tabaklar mezar buluntusu olarak tespit edilmektedir[439]. Hellenistik Dönem buluntuları ise sınırlı sayıdadır. Anaploga'da yer alan bir kilisenin çevresinde Hellenistik Dönem'e ait 10 mezar tespit edilmiştir. Bunlardan birinde mezarın küçük olması ve içerisinde kemiklerin ele geçmemesi çocuk veya sembolik bir mezar olduğu yönünde yorumlanmıştır[440].

Çocuk mezarlarına ilişkin farklı uygulamaların yapıldığı bir diğer bölge Sparta'dır. Sparta'nın ölü gömme geleneklerine ilişkin somut buluntuların azlığı, antik kaynaklara daha çok yoğunlaşılmasına neden olmuştur. Plutarkhos'un aktarımına göre, MÖ 8. yüzyılda Sparta'nın efsanevi kralı Lykurgos defin yöntemlerinde çeşitli düzenlemeler yapmıştır[441]. Öncelikle ölen bireylerin şehir içine gömülmelerine, kutsal yerlerin yakınlarına anıtlar dikilmesine izin vererek gençlerin bu tür manzaralara alışmasını, ölümün doğal olarak algılanmasını sağlamak istemiştir[442]. Sonrasında defin sırasında, ölülerin yanına hiçbir şeyin gömülmesine izin vermemiş, ölü bireyin kırmızı bir elbise ve zeytin yapraklarıyla kaplanmasını emretmiş, savaşta ölen bir adam veya kutsal bir görevde vefat eden bir kadın olmadıkça mezar taşlarının üzerine isminin yazılmaması gerektiğini belirtmiştir[443]. Ayrıca istenmeyen ve sakat doğan çocukların Taygetus Dağı eteklerinde Apothetai'ya bırakılması gerektiği belirtilmiştir[444]. Diğer Yunan toplumlarında da olan bu terk edilme olgusunun, Sparta'da daha hissedilir durumda olduğu anlaşılmaktadır. Spartalılara göre doğa, yaşamın başlangıcında sağlık ve güç ile donatılmış bir vücut sunmamışsa, bireyin ne kendisine ne de devletine yararının olmayacağını düşündürmektedir. Bu prensiplere göre doğan bebeğin ilk olarak bünyesi test edilir ve su yerine şarapla yıkanır. Bu sayede hasta bebekler sert şarap yüzünden kasılıp duyularını yitirirken,

[438] Nitekim bazı mezarlar içerisinden hem erkeklerle ilişkilendirilen strigilis hem de kadınlara ait olduğu düşünülen pyksis bir arada ele geçmiştir Blegen et al. 1964, 80.
[439] Pemberton 2020, 281-334. Küçük boyutlardaki sürahiler ve skyphoslar yaygın olarak görülmekte, phialai, kalathoi, ve hydrialar da minyatür olarak bulunmaktadır. Lekanis MÖ 6. yüzyılda nadiren görülse de MÖ 5. yüzyılda pyksisin yerini aldığı görülmektedir bk. Blegen et al. 1964 98.
[440] Pemberton 1985, 273.
[441] Plutarkhos *Lycurgus,* 27.
[442] Plutarkhos *Lycurgus,* 27.1.
[443] Plutarkhos *Lycurgus* ,27.1-2. Yas tutma süresi olarak 11 gün belirtilmiş, 12. Gün Demeter'e kurban sunduktan sonra acılara son verilmesi gerektiği ifade edilmiştir.
[444] Plutarkhos *Lycurgus 16.1.*

sağlıklı olanlar ise yumuşayarak sağlam bir vücut alışkanlığı edindiği söylenir[445].

Lykurgos'un bu yasaları, yakın zamana kadar Sparta'da Arkaik ve Hellenistik Dönem'e dair mezarların bulunmaması ile arkeolojik olarak örtüşmektedir. Çünkü yapılar içerisine gömülen bireyler olasılıkla yerleşim katmanları altında bulunmaktadır. Ancak son çalışmalarla, kentin güneybatı ucunda düzenli bir nekropolisin varlığı ortaya çıkmıştır. Aynı dönemlerde yerleşim içi gömülerin de varlığı devam etmektedir. Yerleşim içi gömülerin de belirli bir sistem içerisinde, önemli yollar boyunca ve Palaiokastro Tepesi'nin eteklerinde yer aldığı belirlenmiştir[446]. Sparta bu yönüyle Attika Bölgesi ölü gömme geleneklerinden ayrılsa da Korinth, Argos ile yerleşim içi gömüler bakımından oldukça uyumludur[447].

Protogeometrik Dönem'e ait dört mezarda[448] emzikli kaplar, altın ve dağ kristali boncuklar, yerel üretim vazolar, skyphos ve oinokhoelerden oluşan zengin buluntuların yer aldığı belirtilmiştir[449]. Arkaik Dönem'de ise şehir içerisinde yer alan bir alanda ana kayaya oyulmuş ve üzeri levhayla kapatılmış bir bebek mezarı tespit edilmiştir. Laconia II grubuna ait sekiz vazo, fincanlar, maşrapalar gibi zengin buluntu repertuarına sahiptir[450].

Sparta'nın genelinde gerçekleşen kurtarma kazıları neticesinde 200'ün üzerinde Protogeometrik Dönem'den Hellenistik Dönem'e tarihlenen mezar tespit edilmiştir[451]. Gerokomeio'da yer alan Arkaik Dönem'e ait bir mezar odasında birden çok gömünün olduğu ve içerisinde emzikli kabın da bulunduğu 22 parçalık zengin bir buluntu kontekstinin olduğu raporlarda belirtilmiştir[452]. Emzikli kabın olması ile

[445] Plutarkhos *Lycurgus 16.2.*
[446] Christesen 2018, 308.
[447] Unutulmaması gereken bir nokta da Lykurgos kanunlarından sonra, Lakedaimon Bölgesi'nde yer alan diğer sakinler ile Spartalılar arasında sosyo-politik birtakım ayrımların olduğudur. Bu durum Spartalıların diğer sakinlerle farklı ölü gömme geleneklerine sahip olduğunu vurgulamaktadır bk. Christesen 2018,314. Bir başka konu da sur duvarları olmayan bir kentte intramural ve extramural kavramlarının kullanımının ne kadar doğru olduğu yönündedir. Sparta'da sur duvarlarının bulunmayışına dayanarak yerleşim içi ve yerleşim dışı gömü olarak adlandırmanın daha doğru bir ifade olacağı düşünülmektedir bk. Christesen 2018, 315.
[448] Mezarların üçü sanduka mezar şeklinde bir tanesi ise çömlek içerisine yerleştirilmiştir.
[449] Themos and Zavvou 2010, 230.
[450] Themos and Zavvou 2010, 230. Devam eden kazılarda Sparta genelinde Proto Geometrik Dönem'e ait bir çocuk mezarı ve Amyklai'de 4 adet çocuk mezar tespit edilmiştir. Yaşları ve cinsiyetlerine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır bk. Christesen 2018, 319.
[451] Christesen 2018, 311.
[452] MÖ 6. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlenen mezardaki buluntuların hepsi dipleri delinerek baş aşağı şekilde bırakılmıştır bk. Christesen 2018, 323. Buradaki amaç, olasılıkla mezar hediyelerinin yeniden kullanımını önlemektir.

burada bir bebek mezarı olduğu da anlaşılmaktadır. Bunun dışında Arkaik Dönem'e ait 3 çocuk mezarı daha tespit edilmiş ancak ayrıntıları paylaşılmamıştır[453].

Sparta'da Zeytinyağı Mezarlığı olarak adlandırılan bölge[454], Magoulitsa Dere yatağına inen bir tepe yamacında yer almaktadır. Konumu itibarıyla yerleşim dışı bir mezarlık olarak görülmektedir. Hellenistik Dönem'de sur duvarlarının yapılmasından sonra da tam anlamıyla sur dışında kalan bir nekropolis konumundadır[455]. Magoulitsa'nın doğu kenarı boyunca kuzeybatıdan güneydoğuya uzanan 1,6 m. genişliğindeki yolun doğusunda yer almaktadır ve bu doğrultuda mezarların da yön birliğinde olduğu belirtilmiştir[456]. Buradaki 5 çömlek mezar çocuklara ait olmakla birlikte detaylar sunulmamıştır. Hellenistik Dönem'de de hem yerleşim içinde hem de yerleşim dışında mezarlar tespit edilmiştir. Bütün bunlara dayanarak Geometrik Dönem'den sonra Attika Bölgesi'nden farklı olarak hem yerleşim içinde hem de dışında gömüler gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte yerleşim içi gömülerin çocuk veya yetişkinlere özel bir uygulama olduğuna dair bir veri de bulunmamaktadır. Özellikle Arkaik Dönem'de çocuk mezarlarının yetişkin mezarlarından daha fazla buluntuya sahip olduğu belirtilmiştir[457].

En yaygın mezar tipi, birçok Yunan kentinde olduğu gibi çömlek mezar tipindedir.

---

[453] Christesen 2018, 324.

[454] Zeytinyağı Mezarlığı'ndan önce Mousga Vadisi'nde 1930'lu yıllardan bu yana yapılmış çalışmalarda Roma mezarlığı olduğu bilinmektedir. 2000'li yıllarda bölgedeki kurtarma kazıları sonucunda bu alanın Arkaik Dönem'de de kullanılmış olduğunu ama elde nitelikli çok veri bulunmadığı belirtilmiştir. Bk. Christesen 2018, 325.

[455] Christesen 2018, 326.

[456] Yalnızca birkaç örnekte alanı maksimum verimde kullanabilmek için mezarın açısı değiştirilmiştir. Mezarlığın küçük bir bölümünün kazıldığı düşünülmektedir. Tespit edilen 69 mezarın Klasik ve Hellenistik dönemlere tarihlendiği belirtilmiştir. Bu mezarlardan 62'si toprak veya anakyaya oyulmuş ve üzeri kiremit, kil levhalar, taş levhalar ve toprak ile kapatılmış mezarlar, diğer mezarların 2'si sanduka, 5'i ise çömlek mezarlardır. Bireyler sırt üstü yatırılmış, eller genellikle gövdeye paralel veya nadiren leğen kemiğinin üzerinde görülmektedir.
Mezarlık alanı yoğun kullanım görmüş, yeni mezarlar geldikçe eskiler tahrip edilip ve kemiklerinin süpürüldüğü görülmektedir. Alt seviyede yer alan mezarların 3-4 sıra orta büyüklükteki taşlarla mezara istinat yapıldığı belirtilmiştir. Yalnızca 18 mezarda seramik kaplar ve az sayıda bronz-demir obje tespit edilmiştir. Hiçbir mezarın 4'ten fazla buluntu içermediği, aynı zamanda değerli materyallerin ve egzotik objelerin de bulunmadığı tespit edilmiştir bk. Christesen 2018, 326.
Söz konusu mezarlık alanında alt seviyedeki mezarlarda peribolos duvarı ile sınırlandırılmış iki örnek mevcuttur. Bu mezarların buluntu bakımından diğer mezarlardan ayrılmadığı belirtilmiştir. Her ikisi de Arkaik Dönem'de inşa edilmiştir. Bir diğer önemli nokta, peribolos A olarak adlandırılan mezar alanında olduğu gibi, mezarlıkta 5 at gömüsünün de bulunmasıdır. Buradaki atlarda herhangi bir pişme izi bulunmamakla birlikte, ya özenle bütün olarak ya da dikkatli bir şekilde parçalara ayrılıp gömüldüğü tespit edilmiştir. İnsanlara ait birkaç mezarın tahrip edilmesine rağmen at mezarlarının bozulmamış olması araştırmacılar tarafından at gömülerinin bir aile için odak noktasını ifade ettiği şeklinde değerlendirilmiştir bk. Christesen 2018, 327. Yakın bölgedeki bazı Roma Dönemi mezarlığında da köpek ve at kafaları bulunmuştur.

[457] Christesen 2018, 347.

Unguentarium gibi mezar hediyelerinin yanı sıra emzikli kapların varlığı sıklıkla görülmektedir[458]. Genel olarak çıngırak ve emzikli kaplar dışında bebek ve çocuk mezarlarına en az yetişkinler kadar buluntu açısından çeşitlilik barındırdığı izlenmektedir[459].

Thera'da ele geçen 90 adet enkhytrismos gömünün MÖ 8. yüzyıl ile MÖ 6. yüzyıl arasına tarihlendiği belirtilmiştir. Mezarlar için daha önce değinilen bölgelerde olduğu gibi amphora, pişirme kabı ve pithosların kullanıldığı belirlenmiştir[460]. Gömüler genel olarak küçük taşlarla çevrelenerek koruması sağlanmış ve mezarların üzerinde çeşitli işaretlemelerin kullanıldığı ifade edilmiştir[461]. Burada 0-3 yaş arası bebek/çocukların kentin nekropolis alanlarında yetişkinlerle gömüldüğü görülmektedir. Bu bir toplum kabulü olarak algılansa da aile mezarlarının içerisinde yer almayışları, ya tekli ya da birkaç bebeğin grup halinde gömülmüş olması bir ayrımı ortaya koyar niteliktedir[462]. Bebek buluntularının yaş aralığı net verilmemek ile birlikte oldukça zengin buluntulara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Çeşitli figürinler, kolyeler, minyatür ve normal boyutlardaki kaplar, deniz kabukları buluntular arasındadır[463]. Bebek kemikleri üzerinde antropolojik herhangi bir araştırma yapılmamış olması, yaş-cinsiyet ve konteksti değerlendirmeyi zor kılsa da, en azından amphoralar içerisinde yer alan çocukların da yetişkinler gibi çeşitli ritüellerle gömüldüğünü kanıtlar niteliktedir.

Hellenistik Dönem'de yepyeni bir sosyo-politik düzen içerisinde çocuk mezarlarında da değişimler söz konusu olmuştur. MÖ 5. yüzyıldaki bebek ve çocuklara ait özel gömü alanları yerini tekrardan yetişkinlerin arasına dahil edilen bebek ve çocuk mezarlarına bırakmaktadır[464]. Kullanılan mezar tipi, önceki dönemlerde olduğu gibi, yaş gruplarının göstergesi niteliğindedir. Büyük çocuklar, yetişkinlere benzer mezar tiplerine gömülmektedir. Ama küçük çocuklar için de istisnalar olduğu görülmektedir. Çocuklar genel olarak taş lahitler ve büyük sanduka mezarlar yerine kiremit veya pithos mezarlara, daha küçük çocuklar ve bebekler ise amphora hydria gibi kaplar içerisinde gömülmektedir. Çocuklar için lahit kullanımı, kıta

[458] Themos and Zavvou 2010, 231.
[459] Themos and Zavvou 2010, 233.
[460] Kaklamani 2020, 91-92.
[461] Kaklamani 2020, 91-92.
[462] Kaklamani 2020, 93.
[463] Pfuhl 1903. Passim.
[464] Dimakis 2021, 507.

Yunanistan'da nadir olarak görülse de Batı Anadolu'da Assos ve Kyme'de kullanıldığı bilinmektedir[465]. Çocuklarda kremasyon nadir olarak görülmekle birlikte önceki dönemlere oranla sayısı artmıştır[466]. Bu süreçte yer alan çocuk kremasyonlarının tamamına yakınının bir yetişkin ile birlikte gömüldüğü anlaşılmıştır[467]. Benzer durum Batı Anadolu'da Assos[468], Khios[469], Nif (Olympos) Dağı Nekropolisleri[470] ve Kyme'de[471] de tespit edilmiştir.

Bebek ve küçük çocuk definlerinin çoğunlukla kadın mezarlarıyla birlikte gerçekleştirildiği tespit edilmiştir[472]. Bu durum, bir yandan kadın ve çocuk arasındaki yakın ilişkiye işaret ederken, diğer yandan sağlıksız doğum koşulları nedeniyle annenin doğum sırasında çocuğuyla birlikte yaşamını yitirmesi ve birlikte gömülmesiyle de açıklanabilir.

Özellikle Geç Hellenistik Dönem'de önemli olan bir diğer nokta, bireysel çocuk mezarları olmasına karşın, bebek ve çocuklar büyük ölçüde toplu mezarlar içerisinde tespit edilmiştir[473]. Aynı dönemler içerisinde benzer durum İonia Bölgesi'nde Miletos[474], Samos[475] ve Nif Dağı Nekropolisi'nde[476] de gözlemlenmiştir.

Rhodos'un kuzeydoğu kesiminde, surların dışında yetişkinlere, çocuklara, bebeklere ve köpeklere ait yüzeysel, özensiz bir mezarlık alanı saptanmıştır[477]. Buluntusuz olan mezarlar, aceleci bir şekilde toprağa doğrudan gömülmüş şekildedir. Ele geçen sınırlı sayıda buluntu ile MÖ 3. yüzyıl ile Erken Roma Dönemi arasına tarihlenmektedir. Esas nekropolis alanının dışında kalan bu bölge dışlanmış veya toplumun üyesi

[465] Freydank 2000, 100 (Assos); Taşpınar 2019, 38 (Kyme).
[466] Dimakis 2021, 508.
[467] Lokris Bölgesi'nde yer alan Halai kentinde yalnızca Hellenistik Dönem'de kremasyon uygulandığı anlaşılmıştır. Söz konusu mezarların bebek ve yetişkinin bir arada olduğu ve yanmış kemiklerin küçük pithoslara konduğu belirtilmektedir. Goldman and Jones 1942, 368; Dimakis 2019, 294.
[468] İki yetişkin bir bebeğin ele geçtiği mezar için bk. Wolska 1993, 201; Bir kadın bir çocuğun bir arada tespit edildiği mezar için bk. Stupperich 1996, 11; Anne ve 7 yaşlarında bir kız çocuğunun ele geçtiği mezar için bk. Buruldağ 2009, 114.
[469] Bir kadın ve iki yaşını geçmeyen bebek içeren urne için bk. Ανετάκης et.al. 2019, 340.
[470] KM 4 urne içerisinde 25-35 yaşında bir erişkin ve 4-5 yaşında bir çocuğa ait kemikler ele geçmiştir. Bk. Tül Tulunay 2009, 413; KM6 urne içerisinde bir kadın ve bir erkek yetişkin ile iki çocuğa ait kemikler ele geçmiştir. Bkz Tül Tulunay 2010, 391.
[471] Dinçarslan 2017, 55.
[472] Houby-Nielsen 2000, 162.
[473] Dimakis 2010, 508.
[474] Forbeck 1998, 229, 268.
[475] Fabricius 1996, 109.
[476] Tül-Tulunay 2010, 395.
[477] Dimakis 2021, 510.

olmayanlara ait bir mezarlık olduğunu düşündürmektedir[478].

Önceki dönemlerde olduğu gibi hediye repertuvarının çoğunu figürinler, seramik vazolar, deniz kabukları, aşık kemikleri ve kişisel objeler oluşturmaktadır. Mezar hediyelerinin varlığı ve niteliği tamamen ailenin sosyal ve ekonomik statüsüne ve bölge kültürüne göre değişkenlik göstermektedir[479].

Genel anlamda istisnai örnekler dışında çocuk mezarlarından sikke ele geçmediği gözlemlenir. Thebes'teki örnekte olduğu gibi bir çocuk mezarının ayakları dibine vazo içerisine bırakılmış 8 sikke çocuğun oyuncak olarak kullanmış olduğu obje olarak yorumlanmıştır[480].

1.4.1. Kuyu İçerisinde Tespit Edilen Bebek Gömüleri

Arkeolojik kazı çalışmalarında, özellikle bebek iskeletlerinin her zaman düzenli mezar bağlamında ele geçmediği görülmektedir. Bu durum, ölü doğan bebeklere olan genel toplumsal bir bakış açısından veya herhangi bir sebepten dolayı aile tarafından kabul görmeyen bebeklerin olmasından kaynaklanmaktadır.

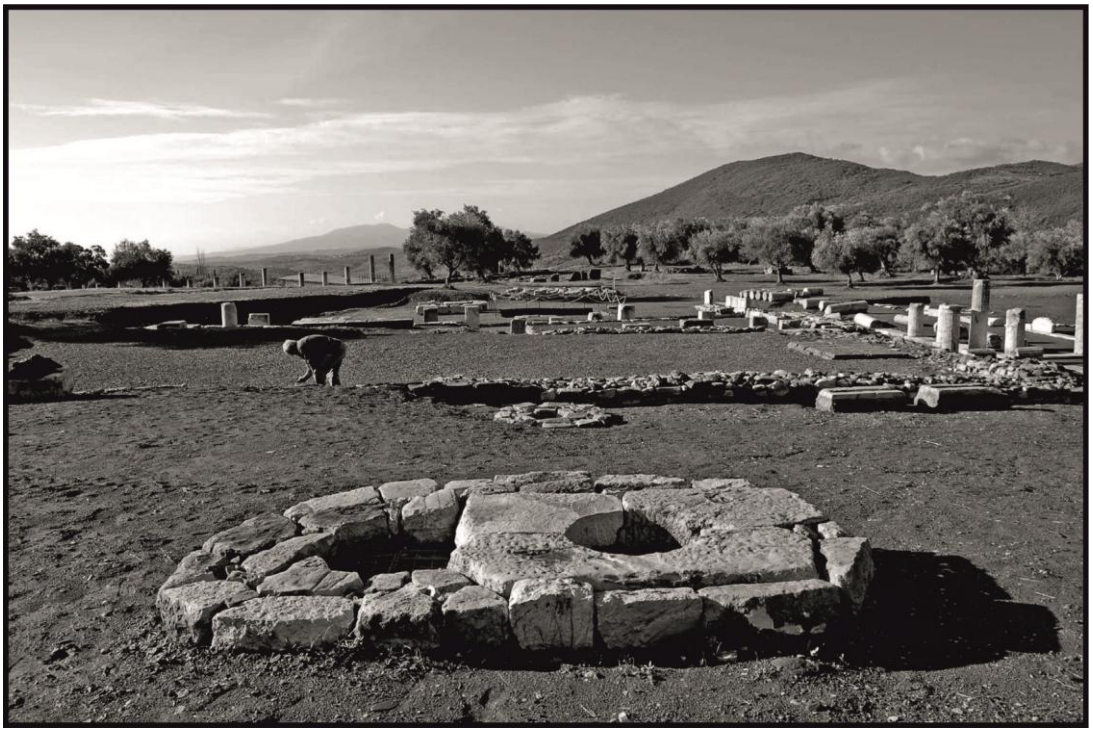
Plutarkhos konuya ilişkin, "…*Bu konuların gerçeği daha ziyade atalarımızdan ve eski geleneklerimizden ve yasalarımızdan anlaşılmaktadır; Çünkü halkımız, bebeklik çağında ölen çocuklarına içki ikram etmiyor ve onların durumunda, yaşayanların ölüler için yerine getirmesi beklenen diğer törenlerden herhangi birini yerine getirmiyor; çünkü bu çocukların ne dünyada ne de dünyevi şeylerde yeri var…"* sözlerini iki yaşında ölen kızları Timoksena'nın ardından karısına yazdığı mektupta dile getirmiştir[481]. Metin Roma Dönemi'ne ait olsa dahi atalarımız ve eski geleneklerimiz diyerek antik Yunan topluluklarında da benzer durumun olduğunu işaret etmektedir.

Antik Yunan kentlerinde babanın yeni doğmuş bebeğinin yaşamı üzerinde söz sahibi olduğu bilinmektedir. Ancak bu doğrudan bebeğin öldürülmesini kastetmek yerine "yetiştirilmez", "dışarı çıkarılır" (ἐκτίθημι, ἀποτίθημι) veya "dışarı atılır" (ἐκβάλλω) kelimeleriyle ifade edilir[482]. Böylelikle bu işi, tanrıların yazgısına bırakmış olunur ve

[478] Dimakis 2021, 510.
[479] Dimakis 2021, 511.
[480] Dimakis 2021, 512.
[481] Plutarkhos *Moralia VII*, Consolation To His Wife, 612A.
[482] Golden 1981, 330.

bebeğin az da olsa bulunup kurtarılma şansı olur[483].

Kabul edilmeyen bebeklerin ölüme terk edilmeleri, antik Yunan toplumlarında bilinen bir uygulamadır. Bu durum, Hellenistik Dönem'de daha gözle görülür hale gelmiştir. Messene Bouleuterionu çevresinde ve epigrafik yazıtlara dayanarak bilinen, Messene'ye ismini veren tanrısallaştırılmış kraliçesi Messenia'a adanan Dor stili tapınağın hemen birkaç metre kuzeyinde kalacak şekilde 262 ile 284 arasında bebeğin bulunduğu bir kuyu keşfedilmiştir[484] (Resim 19). Bebek kemiklerinin köpek kemikleri ile karıştığı, aynı zamanda kuyunun içerisinde yerel üretim olduğu düşünülen sivri dipli amphora ve mutfak kabı parçalarının da olduğu saptanmıştır[485]. Kemikler üzerinde yapılan incelemeler sonucunda uzun süreli hastalık veya travma belirtisi tespit edilmemiştir[486].

Resim 19: Messene'de yer alan bebek gömülerinin tespit edildiği kuyu (Bourbou-Themelis 2010, Fig.4)

[483] Platon'un bir diyaloğunda Sokrates, bir çocuğun yetiştirilmeye değer olup olmadığını anlamak için Amhidromia'da iyice incelenmesi gerektiğini aksi takdirde kaderinin söndürüleceğini (ἀποτιθέναι) belirtir bk. Platon *Theaetetus* 1609-161a.
[484] Buluntular kuyunun 3-4 m altında başlamaktadır. Bourbou and Themelis 2010,112-114; Bourbou 2013, 335– 339.
[485] Bourbou and Themelis 2010, 112.
[486] Bourbou and Themelis 2010, 112.

Yürütülen çalışmalarda, Messene halkının bebek mezarlarının normal koşullarda K3 mezar anıtında olduğu gibi bir çömlek içerisinde toprağa yerleştirilmek suretiyle yapıldığı belirtilmektedir[487]. Fakat bir dönem uygulamada bir kırılma yaşanarak ya da mezarlık alanının yerinin değişmesinden ötürü, farklı yerlerde veya mezarlık alanlarında gömülü bebeklerin söz konusu kuyuya kaplarıyla yeniden taşındıkları ve uygulamanın sonrasında ölü doğan veya kısa bir süre içerisinde ölen bebeklerin gömüldüğü kuyu olarak işleve devam ettiği ileri sürülmektedir[488].

Benzer durum Atina Agorası'nın çevresindeki kuyuda da görülmektedir[489] (Resim 20). Köpeklerin büyük bir oranını oluşturduğu çeşitli hayvan kemikleri[490] ve 450'yi aşkın bebek kemiği tespit edilmiştir[491]. Kuyunun içerisinden koç, at, keçi kafataslarına ve kemiklerinin yanı sıra, çeşitli amphora parçaları, kandiller, unguentariumlar, farklı tipte seramikler, mutfak kapları, bronz objeler[492] de bulunmuştur. Buluntulara dayanarak yapılan tarihlemeye göre kuyu dolgusunun yaklaşık 15 yıllık bir zaman diliminde oluştuğu ve MÖ 2. yüzyılın ikinci çeyreğinde başlayıp, büyük taşlarla kapandığı ileri sürülmüştür[493].

Kuyunun olasılıkla su kullanımı işlevinin yitirilmesi ardından ölen bebeklerin atıldığı yer olarak kullanıldığı öngörülmektedir. İçerisinde ele geçen seramik parçaları ve

[487] Bourbou and Themelis 2010, 111.
[488] Bourbou and Themelis 2010, 115-116.
[489] G5 Agora kemik kuyusu olarak adlandırılan bu alan Hephaisteion'un kuzeyinde, Antik kamusal alanın kuzeybatı köşesinin hemen dışında yer almaktadır bk. Liston et. al 2018, 3.
[490] 85'ten fazla köpek kafatası, at, domuz, keçi, koyun, yavru kedi, kuş ve çeşitli kaplumbağa kabukları ele geçmiştir. Tespit edilen yavru hayvan kemiklerinde keski izlerinin bulunmayışı, ritüel için veya haşlama olarak yemek için kullanılabileceğini düşündürmektedir. Az sayıda açığa çıkan sığır, at, kuş, tavşan ve tavuk kemiklerinin bazılarında keski izlerinin bulunması yiyecek olarak kullanıldıklarını işaret eder. 47 örnekle temsil edilen kaplumbağa kabuğu parçaları, olasılıkla çevresi kuyunun hemen öncesinde işlik olarak kullanılan alanın, işe yaramayan kabukların atılmış olmasıyla açıklanabilir durumdadır. Ayrıca büyük hayvan kemiklerinin işliklerde alet olarak kullanılmış olabileceği de öne sürülmektedir.
4700 kemikle temsil edilen köpekler ise 7 metrelik bebek kemiklerinin bulunduğu dolgu boyunca karışık olarak ele geçtiği görülmektedir. Minimum 150 köpeğin olduğu varsayılmakta ve kemiklerinde herhangi bir kesici alet izi bulunmamaktadır. Kemik gelişimleri değerlendirildiğinde %65-70 arası yetişkin, %15'i alt yetişkin, %16-18 oranında ise yeni doğmuş köpekler olduğu anlaşılmaktadır. Kuyu içerisinde bu kadar yoğun oranda yetişkin köpeğin bulunması kasıtlı bir seçim yapılıp öldürüldüğünü göstermektedir. Kemiklerin anatomik yapısına bakıldığında, sokak köpeği olma ihtimalleri oldukça yüksektir. Bu durum da bir sebepten ölen köpeklerin kuyuya atılmış olma ihtimalini göstermektedir bk. Liston et. al 2018, 53-65.
[491] 2018 araştırmalarına göre bu sayı 459'dur. bk. Liston et. al 2018, 40.
[492] Kuyunun hemen yanında bulunan ve MÖ 2. yüzyılda terk edildiği anlaşılan metal işlikleri bulunmaktadır. Olasılıkla ele geçen metal objeler buradaki amorf parçalardan kaynaklanmaktadır. Ancak bronz gibi geri dönüşüme oldukça uygun ürünün çöplüğe atılma nedeni henüz anlaşılamamıştır. Yaklaşık 8 kg ağırlığında bronz parça tespit edilmiştir bk. Liston et. al. 2018, 95.
[493] Liston et. al 2018, 8.

bronz büyük mobilya parçaları seremonidense çöplük olarak kullanıldığına işaret etmektedir[494]. Aynı zamanda çok sayıda farklı hayvan kemiklerinin de yer alması, araştırmacıları tarafından çöplük mahiyetinde kullanıldığı yönündeki fikirlerini destekler nitelikte olduğu belirtilmiştir[495]. Kuyu içinden bir yetişkin[496], bir çocuk iskeleti[497] ile birlikte iki bebeğin[498] tama yakın iskeleti seçilebilmekte, onun dışındaki tüm kemikler hayvan kemikleriyle birlikte karışık durumda ele geçmiştir[499]. Bu sebeple araştırmacılar tarafından özel kemiklerin sayımı yoluyla sayı tespiti yapılmaktadır.

Bebek ve çocuklarda kemik gelişiminin tamamlanmamasından ötürü morfolojik yöntemlerle cinsiyet tayini yapmanın çok mümkün olmadığı bilinmektedir. Ancak son araştırmalarda leğen kemiğini oluşturan üç kemikten en büyük olanı (juvenile os coxa), yenidoğan bebeklerde de belirgin olduğu, zamanla gelişimden ötürü belirsizleşmeye başladığı aktarılmıştır[500]. Bunun dışında bir dizi yöntemle kuyu içerisinden ele geçen bebek kemikleri değerlendirildiğinde kız ve erkek oranının hemen hemen birbirine yakın olduğu belirtilmiştir. Ancak normal ölümlerde erkeklerin daha fazla olduğu görülmektedir. Döllenmeden çocukluğa kadar gelişimin tüm aşamalarında, erkekler daha çok ölüm oranına sahiptir[501].

---

[494] Çeşitli seramik kapları dışında en göze çarpan buluntu Eileithyia figürinidir bk. Liston et. al 2018, 90-94. Araştırmacılar bu buluntunun bir kefalet bedeli olabileceğini öne sürmüştür.

[495] Liston et. al 2018, 18.

[496] Yetişkin kemiklerinin tam olarak nereden ele geçtiği belirtilmemiştir. Ancak kazı raporları incelendiğinde bebek kemikleri bulunmadan önceki günlerde yetişkin kemiklerinden bahsedilmesinden dolayı bunlar olasılıkla üst seviyelerde yer almaktadır bk. Liston et. al 2018, 26.

[497] Yapılan antropolojik çalışmalara göre, diş yaşının kemik yaşından daha fazla göstermesi üzerine çocuğun büyüme geriliği yaşadığını düşündürmektedir bk. Liston et. al 2018, 30.

[498] Bebeklerden biri 16-18 aylık ve kafatası dahil olmak üzere vücudunun çeşitli yerlerinde farklı zamanlarda olduğu tespit edilen bir dizi travmatik yaralanma izlerine sahiptir. Bu durum İngilizce "Battered Child Syndrome" olarak tanımlanan, dilimizde "Sarsılmış-Hırpalanmış Bebek-Çocuk Sendromu" olarak geçen hastalığı yaşamış olabileceğini düşündürmektedir. Bu noktada trajik bir öykü ile karşılaşılmakta, doğumdan öldüğü zamana kadar şiddete maruz kaldığı görülmektedir bk. Liston et. al 2018, 32-36.
Bir diğer bebeğin yaşı belirlenemese de, kafatasındaki incelemeler sonucunda bebeğin hidrosefali hastalığı geçirdiği düşünülmektedir. Hidrosefali hastalığı beyin omurilik sıvısının normalin üzerinde birikmesi sonucu oluşur ve genişleyen, büyüyen bir kafatası olarak semptom göstermektedir bk. Liston et al 2018,36-38.

[499] Liston et al 2018, 26.

[500] Liston et al 2018, 42-43.

[501] World Health Organization. 2006. *Neonatal and Perinatal Mortality: Country, Regional, and Global Esti- mates*, Geneva. 22, 66.

Resim 20: Agora'da bebeklerin ele geçtiği kuyu (Liston et. al. 2018, Figure 7.)

Genel anlamda çöplükteki bebeklerin erken doğumdan kaynaklı, enfeksiyona açık olmaları ve bu sebeple doğal yollardan öldükleri tahmin edilmektedir. Ancak birkaç örnekte patolojik bazı bozukluklar ve hastalıklar da tespit edilmiştir. Bu bireyler olasılıkla fiziksel kusurlarından dolayı ölüme terk edilmiş olmalıdır[502].

Kayda değer bir nokta da kuyuda ele geçen seramiklerin niteliğine ilişkindir. Her ne kadar atılmış veya ölüme tek edilen bebekler olarak yorumlansa da emzikli kap gibi buluntuların olması, bazıları için mezar hediyesi bırakılmış olduğunu göstermektedir. Tama yakın çok az zarar görmüş sekiz unguentarium, yine tam ve tama yakın kandiller, içe dönük ağızlı kaseler tespit edilmiş ve ölen bebeklere ait hediyeler olabileceği düşünülmüştür[503].

Messene ve Atina'da tespit edilen Hellenistik Dönem'e ait kuyular dışında, İsrail'in Ashkelon kentinde hamamın altında bulunan kanalizasyon sisteminde 100'ü aşkın ölü doğan ve doğduktan bir iki gün içerisinde öldüğü tespit edilen bebek iskeletleri ile birlikte hayvan kemikleri, sikkeler ve seramik parçaları tespit edilmiştir. Hamamın kullanımı MS 4. yüzyıl ile 6. yüzyıl arasına tarihlendiği ve kullanıldığı

[502] Liston et al 2018, 52.
[503] Liston et al 2018, 98-104.

belirtilmektedir[504]. Kanalizasyonda tespit edilen bebeklerin yapılan analizlerde boğularak öldüğüne dair izlenimler edinilmiştir[505]. Yunan kentlerinden farklı olarak, erkek çocuklarının burada 14'e 5 oranında daha fazla yer aldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle araştırmacılar tarafından hamamda bulunan bir genelev olabileceği ve bu bağlamda erkek çocukları yerine kız çocuklarını yaşatmaya daha özen gösterildiği düşünülmektedir. Ancak bebeklerin tam olarak neden kanalizasyona ve hangi aralıkta buraya atıldığına dair net bir görüş belirtilmemiştir[506].

[504] Smith and Kahila 1992, 669.
[505] Smith and Kahila 1992, 673.
[506] Smith and Kahila 1992, 667-675; Liston et al 2018, 109-111;

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. TROAS BÖLGESİ KENTLERİ

Troas Bölgesi'nde çok sayıda arkeolojik çalışma gerçekleştirilmesine karşın, bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin veriler sınırlı sayıda kentte tespit edilmiştir. Bu doğrultuda bulguların yeterli düzeyde olduğu Parion, Tenedos, Assos ve Antandros kentleri, Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'in sonuna kadar uzanan kronolojik çerçevede ayrıntılı olarak incelenecektir. Skepsis ve Sigeion kentlerinde ise çocuk mezarlarının varlığına dair bilgiler bulunmakla birlikte, bu verilere ilişkin detayların belirtilmemiş olması nedeniyle, bu yerleşimlere yalnızca genel olarak değinilecektir. Öte yandan, Neandria antik kentiyle ilgili sınırlı bilgiler içerisinde Geometrik Dönem'e ait taş sanduka mezarların çocuklar için kullanıldığı belirtilmektedir[507]. Ancak dönem olarak erken örnekler arasında yer aldığı için çalışma içerisine Neandria dahil edilmemiştir. Bu bölümde Troas Nekropolisleri'ndeki bebek ve çocuk mezarları lokasyonlarına göre kuzeyden güneye doğru sırayla ele alınacaktır.

2.1.1.PARİON

Parion, Çanakkale ilinin, Biga ilçesinde bulunan Kemer Köyü'nde yer almaktadır[508]. Büyük kolonizasyon çağında Aiolis, İonia ve kıta Yunanistan kent devletleri Kuzey Ege, Marmara ve Karadeniz bölgelerinde çeşitli koloniler kurmuştur. MÖ 8. yüzyıl sonlarında Parion'un da bu kolonizasyon sürecinde kurulduğu ifade edilir[509]. Ancak Marmara Denizi kıyısındaki Bodrum Burnu üzerinde konumlanan kentte, en erken somut buluntular MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısına aittir[510].

Sistemli kazılar öncesinde Parion'un odak noktası olduğu, Kuzey Troas Bölgesi'nde 1997-2002 yılları içerisinde üç sezonluk bir yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir[511]. Yapılan bu çalışma ile birlikte kentin genel hatları açığa çıkarılmış, kuzeybatı ve güney sınırlarında nekropolis alanları olduğu belirlenmiştir[512]. 2003 yılında bir

[507] Koldewey 1891, 14, Abb. 19. Mezar MÖ 7. yüzyıla tarihlendirilmekte olup, içerisinden emzikli bir oinokhoe ile kantharos ele geçmiştir.
[508] Başaran ve Tavukçu 2007, 609.
[509] Kasapoğlu 2007, 481; Keleş 2015, 20; Kentin kurulmasına öncülük eden kentler olarak Paros, Erythrai, Miletos gösterilir bk. Keleş 2015, 20; Tuğrul 2024, 2. Arkaik Dönem'e ait seramiklerin istatiksel verileri ise kentin Paros ve Erythrai tarafından kurulduğunu işaret etmektedir bk. Kasapoğlu 2019, 235.
[510] Kozanlı 2006, 28; Başaran vd 2014b, 416; Kasapoğlu 2019, 8; Keleş 2020, 523.
[511] Başaran 1999; Başaran ve Tavukçu 2001; Başaran vd. 2004.
[512] Başaran 1999, 353; Başaran 2007, 610.

ilkokulun inşa faaliyetleri sırasında mezarlara rastlanması sonucu, 2004 yılında Çanakkale Müzesi tarafından kurtarma kazısı yapılmıştır[513]. 2005 yılından günümüze dek ise Parion Kazı Başkanlığı tarafından sistemli kazılar yürütülmektedir[514].

Çalışmalar neticesinde, Parion'da altı adet mezar alanı tespit edilmiştir. Bunlar; kent merkezinin kuzeydoğunda yer alan Kara Toprak Mevki[515] ve Paraşüt Mevki[516] (Kuzey Nekropolis), doğuda Toprak Kuleler Mevki (Doğu Nekropolisi)[517], güneyinde Güney Nekropolisi (Tavşandere) ve Tavşandere Tümülüsü[518], Bahçe Avlu Mevki[519] ve Taşlık Mevki[520] mezar alanlarıdır.

Kara Toprak Mevki'nde MS 1.-2. yüzyıllara ait olduğu saptanan iki adet taş örgü oda mezar yer alır[521]. Paraşüt Tepe Mevki'nde ise mezarların orman arazisi içinde bulunmalarından dolayı kazı çalışmaları gerçekleştirilememiştir. Ancak taş örgü ve kiremit mezarların olduğu belirtilmektedir[522].

Toprak Kuleler Mevki'nde yan yana sıralanmış beş adet tonozlu oda mezar bulunmaktadır[523]. MÖ 1. yüzyılın ikinci yarısından MS 3. yüzyıla kadar kullanımda olduğu anlaşılmaktadır[524]. Söz konusu alanda OM 5 olarak adlandırılan mezarda, zemin seviyesinde toplam 14 bireye ait iskelet tespit edilmiştir. Bu toplu gömü içerisinde 13 yetişkine ek olarak bir çocuk iskeleti de yer almaktadır[525]. Mezarın

[513] İlkokul inşaatı için yapılan temel çalışmalarında Roma ve Bizans Dönemlerine ait tabakalar tamamen tahrip edilmiştir bk. Kasapoğlu 2019, 14; Alanda gerçekleştirilen söz konusu kurtarma kazısında 200'ün üzerinde mezar tespit edilmiş olup, 178 adeti açılarak belgelenmiştir bk. Kozanlı 2006, 28; Kasapoğlu 2007, Dipnot 24.

[514] 2005-2014 yılları arasında Atatürk Üniversitesi'den Prof. Dr. Cevat Başaran, 2014 yılından itibaren ise On Dokuz Mayıs Üniversitesi'nden Prof. Dr. Vedat Keleş başkanlığında kazılar sürdürülmektedir.

[515] Sulan 2018, 57.

[516] Paraşüt Tepe Mevki gömü alanı ile ilgili bir çalışma henüz gerçekleştirilmemiştir bk. Tuğrul 2024, 11.

[517] Sulan 2018, 10; Kaba vd. 2019, 487-505.

[518] Başaran vd. 2012, 20-23; Kasapoğlu 2015, 99-115; Kasapoğlu 2015, 117-132; Keleş vd. 2023, 6-9.

[519] Sulan 2018, 55-56.

[520] Tunçdemir vd. 2017, 221-236; Tombul 2019, 607-624; Kaba 2021, 145-167.

[521] Sulan 2018, 57.

[522] Tuğrul 2024, 12.

[523] Başaran vd. 2013, 353; Keleş vd 2018, 194-195.

[524] Başaran vd. 2013, 353; Keleş vd. 2018, 194-195; Kaba vd. 2019, 487-505; Keleş vd. 2019, 603-605.

[525] Sulan 2018, 55. Kazı raporlarında 15 adet kafatasına, 6 adet doğu-batı doğrultulu uzanan yetişkin ve 1 adet mezarın kuzeyinde çocuk gömüsünün yapılmış olduğu belirtilmektedir. Mezar içerisinden kemiklerin arasından, 1 adet boncuk, 1 adet tabak, 1 adet pişmiş toprak unguentarium, 2 adet cam unguentarium, 1 adet strigilis, ve 1 adet kandil tespit edilmiştir. Keleş vd 2019, 605; Bireyler üzerinde yapılan antropolojik çalışmalar sırasında bronz kolye ucu, koku şişeleri, yüzük, altın boncuklar ve küpeler, sikkeler de ele geçmiştir bk. Keleş vd. 2020, 404.

kuzeydoğu köşesinde bulunan çocuk gömüsünde, çene kemikleri arasında bir adet Kharon sikkesinin bırakıldığı kaydedilmiştir[526]. Ayrıca oda mezarlarının yakınında, MÖ 1. yüzyıl ile MS 1. yüzyıl arasına tarihlenen bir urne mezara rastlanması, alanın sadece oda mezarlarla sınırlı kalmadığı, nekropolis alanı olarak kullanıldığına dair önemli bir ipucu vermiştir[527].

Bahçe Avlu Mevki'nde su kemerinin bulunduğu tepenin yamacında taş örgü tonozlu oda mezar tespit edilmiştir[528]. Söz konusu mezar, Güney Nekropolisi ile Taşlık Mevki'ndeki mezarlar arasında, her iki alanın orta noktasında bulunmaktadır[529].

Taşlık Mevki (Eğrekbaşı)[530], Güney Nekropolis'in 1 km güneyinde yer almaktadır. İki gömü alanı arasında yer alan ova ve kayalıklarda bulunan mezar yazıtları ve lahit parçaları, yukarıda bahsi geçen Bahçe Avlu Mevki'ndeki oda mezarının tespiti, aslında bu iki alanın Assos Batı Nekropolisi'nde olduğu gibi, kentin kapısına kadar uzanan tek bir nekropolis alanı olduğunu işaret etmektedir[531]. Ancak bu durum gelecek yıllarda yapılacak araştırmalarla netlik kazanacaktır.

Taşlık Mevki'nde, alt yapı çalışmalarında mezarlara rastlanması üzerine Çanakkale Müze Müdürlüğü tarafından kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir[532]. Burada yürütülen çalışmalarda MÖ 450-300 yılları arasına tarihlenen iki adet taş sanduka mezar ve bir adet lahit mezar tespit edilmiştir[533]. Taş Sandık 1, buluntuları yardımıyla MÖ 330-300 yıllarına tarihlendirilmiştir[534]. Mezarda yaklaşık 16–18 yaşlarında bir genç kız olduğu belirlenmiştir. Buluntular arasında iki ayrı kolyeye ait olduğu düşünülen boncuklar, bir çift altın küpe, bronz ayna parçaları, altın pullar, kemikten yapılmış bir sap, bir diadem[535], Herakles düğümlü bir yüzük ve bir mühür yüzük yer

[526] Keleş vd. 2019, 605.
[527] Keleş vd. 2023, 11.
[528] Sulan 2018, 55-56.
[529] Kaba 2021, 150.
[530] Mezarların bulunduğu alan ilk olarak Eğrekbaşı olarak adlandırılmaktadır bk. Tunçdemir vd. 2017; Tombul 2019. Ancak alanın yeniden incelenmesi sırasında Tapu ve Kadastro Müdürlüğü kayıtlarında Taşlık Mevki'nde yer alması üzerine, mezarların bulunduğu alan "Taşlık" olarak değiştirilmiştir bk. Kaba 2021,148.
[531] Kaba 2021, 150.
[532] Tunçdemir vd. 2017, 221-235.
[533] Kaba 2021, 145-167. Gerçekleştirilen kurtarma kazısı raporlarında mezarlar lahit olarak belirtilmiştir bk. Tunçdemir vd. 2017, 221-235. Ancak Kaba'nın güncel çalışmalarında bloklardan oluşanlara taş sandık mezar, yekpare olan tek örneğin ise lahit olarak ele alındığı görülür bk. Kaba 2021, 145-167.
[534] Kaba 2021, 156.
[535] Diademin üzerinde motif bütünlüğünü bozan ve sonradan yerleştirildiği anlaşılan iki rozet bulunmaktadır. Bu rozetler diademden stilistik olarak daha erken tarihlere ait olması, söz konusu

almaktadır[536]. Herakles düğümlü yüzüğün, Herakles kültünün koruyucu özelliği göz önünde bulundurulduğunda sahibi için tılsımlı bir anlamı olabileceği aktarılmıştır[537]. Diğer yüzükte ise aslana binen bir Eros betimlenmiştir.

İkinci taş sandık mezar da ilki gibi dört bloktan oluşturulmuş ve köşelerden kenetlerle bağlanmıştır. Mezar tabanında bir adet lekythos tespit edilmiştir. Bu sayede mezar, MÖ 4. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlenmektedir[538].

Üçüncü mezar ise, içerisinden herhangi bir buluntu ele geçmediği için, tipolojik değerlendirme sonucunda MÖ 450-375 yıllarına ait olduğu düşünülen bir lahit mezardır[539]. Söz konusu mezardaki bireyin 60 yaşlarında bir erkek olduğu belirtilmiştir[540].

Tavşandere Tümülüsü, Güney Nekropolis'in yaklaşık 100 metre güneydoğusunda konumlanmaktadır. Kaçak kazılar nedeniyle ciddi tahribata uğramış olan tümülüsün planı saptanamamıştır. Ancak mezar odasının üst kotunda MS 2. yüzyıla tarihlenen bir adet urne ve mezar stelinin tespit edilmesi, ilk kullanım evresinden sonra ikincil kullanımlarla mezar alanının sürekliliğini göstermektedir[541].

Son olarak Güney Nekropolisi (Tavşandere Nekropolisi), Parion kent merkezinin yaklaşık 1 km güneyinde yer almaktadır[542]. Doğu-batı doğrultusunda 52 m. uzunluğa, kuzey-güney doğrultusunda ise 25 m. genişliğe sahip olan nekropolis, yaklaşık 1300 m²'lik bir alanı kapsamaktadır[543]. Nekropolisin kesin sınırları henüz belirlenememiştir. Alan, kentin güney kapısının bulunduğu düşünülen bölge ile doğusundaki tepeler arasında kalan dar bir vadi içerisinde konumlanmaktadır[544].

Alanda 300'ü aşkın mezarın açığa çıkarıldığı belirtilmiştir[545]. Güney ve batı yönüne doğru olan sert eğimden ötürü mezarların, yamaç üzerine açılan küçük çukurlara

---

rozetlerin aile yadigarı olarak saklanan ve istek üzerine diademe iliştirilmiş olduğunu düşündürmektedir bk. Kaba 2021,151.
[536] Tunçdemir vd. 2017, 222-223; Kaba 2021, 150-155.
[537] Kaba 2021, 153.
[538] Tunçdemir vd. 2017, 224.
[539] Kaba 2021, 156.
[540] Tunçdemir vd. 2017, 224.
[541] Tuğrul 2024, 13.
[542] Başaran 2012, 20-23.
[543] Tuğrul 2024, 13.
[544] Kasapoğlu 2021, 4.
[545] Kasapoğlu 2019, 14; Kasapoğlu 2021, 4.

yerleştirildiği anlaşılmıştır[546]. Bu nedenle mezarlarda herhangi bir yön birliği bulunmamaktadır[547]. Mezarların birçoğu üst üste gelecek şekilde toprağa yerleştirilmiştir. Bu da mezarlarda tahribata neden olmuştur[548]. Mezarlık alanının MÖ 7. yüzyıl sonlarından MS 2.-3. yüzyıla kadar aralıksız kullanıldığı belirtilmektedir[549]. Mezarlar arasında en fazla Roma Dönemi'ne ait örneklere rastlanırken, bunu Hellenistik, Arkaik ve Klasik Dönem mezarları takip etmektedir[550].

Parion Güney Nekropolisin'de inhumasyon ve kremasyon olmak üzere iki ana ölü gömme geleneğinin olduğu ve bu uygulamaların eş zamanlı yapıldığı anlaşılmaktadır[551]. Bununla birlikte Arkaik ve Roma Dönemi'nde kremasyon mezar sayısının fazla olduğu belirtilmiştir[552].

Güney Nekropolis mezar tipleri; anıt mezar, lahit, taş sanduka mezar, moloz taş örgü mezar, kiremit mezar (düz semerdam kiremit, içbükey kiremit ve içbükey semerdam kiremit), pithos mezar, amphora, hydria mezar, basit toprak mezar (tekli ve çoklu basit toprak mezar), ahşap tabut mezar, urne mezarlardır[553].

Parion'un ölü gömme geleneklerini anlamada en fazla veriyi sunan 300'ü aşkın mezar ile Güney Nekropolisi'dir. Bu nedenle bebek ve çocuk mezarlarını değerlendirmede Güney Nekropolisi verileri esas alınmıştır. MÖ 7. yüzyıldan MS 2.-3. yüzyıla kadar aralıksız kullanımı, bebek ve çocuk mezarlarının kronolojik açıdan farklı dönemler altında ele alınmasına imkân tanımıştır.

2.1.1.1. Parion Arkaik Dönem Mezarları

Kentin Arkaik Dönem'e ilişkin gömü uygulamalarına dair bilgiler, Güney Nekropolisi'nde bulunan mezarlardan sağlanmaktadır. Bu döneme ait yetişkin gömüleri ile birlikte toplamda 39 mezar tespit edilmiştir[554]. Söz konusu mezarlar 5

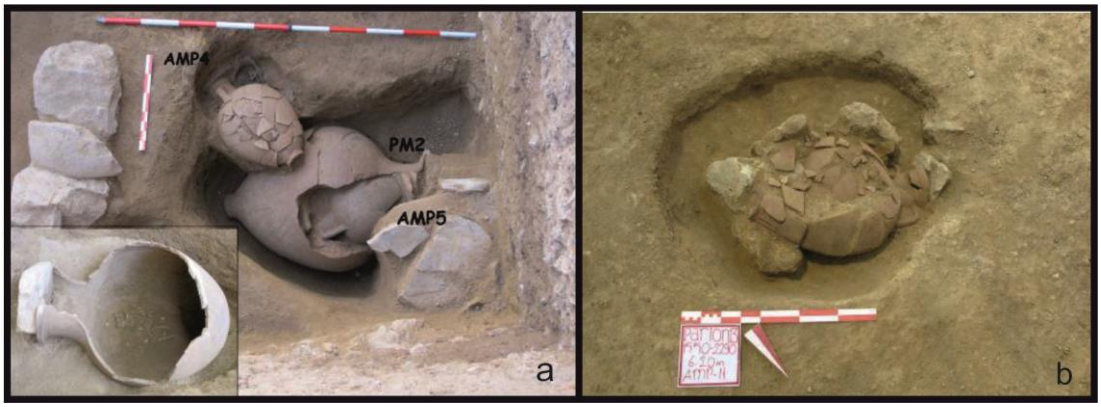
[546] Kasapoğlu 2007, 482; Başaran ve Kasapoğlu 2018, 433; Kasapoğlu 2019, 14.
[547] Kasapoğlu 2007, 482; Mezarlar genel olarak topografyaya göre yerleştirilmiştir bk. Kasapoğlu 2022, 264.
[548] Başaran ve Kasapoğlu 2018, 433.
[549] Kasapoğlu 2015, 117; Kasapoğlu 2019, 14; Kasapoğlu 2021, 4; Kasapoğlu 2022, 265.
[550] Kasapoğlu 2019, 15;Kasapoğlu 2021, 4.
[551] Kasapoğlu 2007, 483; Başaran 2008, 133; Başaran vd 2012, 22; Başaran ve Kasapoğlu 2018, 435; Kasapoğlu 2019, 15.
[552] Başaran ve Kasapoğlu 2018, 435.
[553] Başaran ve Kasapoğlu 2018, 434.
[554] Tuğrul 2024, Tablo 1.

pithos, 2 adet taş örgü mezar, 13 adet amphora mezar, 2 adet urne, 5 adet lahit ve 12 adet basit toprak mezardan oluşmaktadır[555]. Bulgular, bebek ve çocukların sadece inhumasyon yöntemiyle gömüldüğünü ve amphora, hydria, pithos ve lahit tipi mezarların kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Parion Nekropolisi gibi yoğun kullanım evresine sahip bir nekropolis alanında Arkaik Dönem'e ait mezarların az olması, sadece küçük bir bölümünde (mezarlık alanının kuzeyi ve güneybatıdaki kum taşı plakalardan oluşan podyumun güneyi) ana kayaya ulaşılabilmiş olmasından ve sonraki dönemlerin mezarlar üzerindeki tahribatından kaynaklanmaktadır[556]. Buna ek olarak, 2004 yılında gerçekleştirilen ilkokul temel çalışmaları sırasında Arkaik Dönem mezarlarının bulunduğu ana kayaya kadar belirli bir kısmın tahrip edildiği belirtilmiştir[557].

Bebek ve fetüs definleri için çoğu kentte olduğu gibi amphora ve hydria mezarlar tercih edilmiştir. Parion Güney Nekropolisi'nde tespit edilen 13 amphora mezar Arkaik Dönem'e tarihlenmiştir[558]. Amphoralar yön birliği olmaksızın yan yatırılarak, etrafı taşlarla desteklenmiştir[559] (Resim 21b). Bebekler amphoraların içerisine boyun, karın veya kaideden kırılarak yerleştirilip, ardından hem kırılmış bölümü hem de amphoranın ağız kısmı yassı kayrak taşı ile kapatılmıştır[560]. Dikkat çeken noktalardan biri, bu amphoraların Troas Bölgesi yerleşimlerinden Tenedos[561], Assos[562] ve Antandros'ta[563] olduğu gibi belirli alanlarda yan yana ya da toplu hâlde yer almalarıdır[564] (Resim 21a). Bununla birlikte Antandros'ta olduğu gibi, bir bebek için iki amphoranının kullanıldığı farklı bir mezar örneği de (AMP 14) bulunmaktadır[565].

[555] Tuğrul 2024, Tablo 1.
[556] Başaran ve Kasapoğlu 2018, 436; Kasapoğlu 2019, 14.
[557] Kasapoğlu 2019, 14.
[558] 2023 yılı amphora mezar sayısı için bkz Tuğrul 2024, Tablo 1.
[559] Başaran vd. 2014b, 415; Keleş vd. 2018, 184; Başaran ve Kasapoğlu 2018, 440; Kasapoğlu 2019, 19.
[560] Kasapoğlu 2019, 19.
[561] Özkan 1993, 199, 213.
[562] Utili 1999, Abb.14.
[563] Yağız 2015, 709.
[564] Kasapoğlu 2019, 19; Bu duruma örnek olarak, PM 2 çocuğa ait pithos mezarının üzerinde AMP 4 ve AMP 5 bebek mezarları yerleştirilmesi ve AMP 6 ve AMP 7 mezarlarının yakın konumları gösterilebilir bk. Kasapoğlu 2019, 19.
[565] Keleş vd. 2019, 597.

Resim 21: a) Parion pithos ve amphora mezarlar (Kasapoğlu 2019, Lev.5, a.; b) Parion amphora mezar (Kasapoğlu 2019, Lev.8, b.)

Amphora mezarların bir bölümünde hiç kemik ele geçmezken, bir kısmında az miktarda da olsa kemik tespit edilebilmiştir. Söz konusu amphoraların Klazomenai, Lesbos, Miletos ve Attika kökenli olduğu belirtilmiştir[566]. Bu sayede ölü hediyesi olmaksızın, kapların tipolojisi üzerinden mezarlar için tarihlendirme yapılabilme imkanı doğmuştur. Ancak AMP 2 ve AMP 8 numaralı amphora mezarların üretim merkezleri tespit edilememiştir[567].

Parion'da açığa çıkarılmış AMP 2 nolu amphora mezar, bir köpeğe ait olması nedeniyle dikkat çekicidir[568]. Mezara, birer adet aryballos ve gri hamurlu maşrapa bırakılmış olup, mezar MÖ 600'lere tarihlenmektedir[569].

AMP 3 numaralı Lesbos kökenli amphora mezara, mezar hediyesi olarak gri hamurlu bir oinokhoe bırakılmış olup, MÖ 6. yüzyıla ait tarihlendirilmiştir[570]. AMP 4 (Miletos amphorası) ve AMP 5 (gri hamurlu Lesbos amphorası) mezarlarının, 3 numaralı krematoryumun ateşinden etkilenmemiş olması nedeniyle, kremasyondan daha geç bir evrede yapılmış oldukları öne sürülmektedir. Bu doğrultuda her iki mezarın da MÖ 590–550 yılları arasına ait olduğu kabul edilmektedir[571]. AMP 6, Lesbos amphora tipolojisine dayanılarak MÖ 550–525 yılları arasına[572], AMP 9

[566] Başaran ve Kasapoğlu 2018, 438.
[567] Kasapoğlu 2019, 19.
[568] Başaran vd. 2013, 349; Başaran ve Kasapoğlu 2018, 438; Kasapoğlu 2019, 19.
[569] Başaran vd. 2013, 349; Kasapoğlu 2019, 20.
[570] Başaran vd. 2013, 349; Kasapoğlu 2019, 20. AMP 3 içerisinden ele geçen kap, çalışmanın metni içerisinde oinokhoe, katalog bölümünde ise maşrapa olarak isimlendirilmiştir bkz Kasapoğlu 2019, 20, 260. Ancak kabın benzer örnekleri ve fotoğrafları yardımıyla oinokhoe olduğu anlaşılmış ve bundan sonra çalışmanın devamında Kasapoğlu'nun metin içerisinde kullandığı gibi oinokhoe olarak aktarılacaktır.
[571] Kasapoğlu 2019, 20.
[572] Başaran vd. 2014, 399; Kasapoğlu 2019, 20.

Attika amphorası tipolojisi sebebiyle MÖ 7. yüzyıl sonu-6. yüzyıl başına[573], kırmızı hamurlu Lesbos tipi amphoralar olan AMP 10[574] ve AMP 12[575], tipolojik özellikleri temel alınarak sırasıyla MÖ 550–525 ve MÖ 500–475 yıllarına[576], AMP 11 Miletos amphorası MÖ 6. yüzyılın ortalarına[577], AMP 13 SOS amphorası ise MÖ 7. yüzyıl sonlarına tarihlendirilmiştir[578].

Tek örnekle temsil edilen hydria mezar (AMP 7), M 166 numaralı basit toprak mezarın çevresinde konumlanmış olması nedeniyle MÖ 550-525 yıllarına ait olduğu öne sürülmüştür[579]. Hydria üzerinde kasıtlı olarak açılmış delikler, araştırmacıların dikkatini çekmiş ve bu müdahalenin, ölünün ruhunun serbest kalmasını sağlamak amacıyla yapılmış olabileceği öne sürülmüştür[580] (Resim 22a). Benzer bir uygulama, Harvard Art Museum koleksiyonunda bulunan Attika üretimi ve üzerinde aile sahnesi yer alan hydriada da görülmektedir[581]. Hydrianın altında açılmış olan deliğin, kabın tekrar kullanımını engelleyerek bir mezar hediyesi haline getirildiği yönünde yorumlanmıştır[582]. Antandros'ta ana tanrıça kültüne ait olduğu öne sürülen açık hava kutsal alanında ele geçen minyatür hydrialarn da bir bölümünde benzer deliklerin olduğu belirlenmiştir[583] (Resim 22b). Delikli olarak tespit edilen bu minyatür hydrialar, ritüel çerçevesinde değerlendirilmiş ve içinde bulunan suyun yavaşça akarak toprağın kutsanmasını simgelediği düşünülmüştür[584].

[573] Başaran vd. 2014, 400; Kasapoğlu 2019, 21.
[574] Başaran vd. 2014b, 415.
[575] Başaran vd. 2014b, 415.
[576] Kasapoğlu 2019, 260-261.
[577] Başaran vd. 2014b, 415; Kasapoğlu 2019, 21.
[578] Kasapoğlu 2019, 21.
[579] Kasapoğlu 2019, 20,261.
[580] Başaran ve Kasapoğlu 2018, 438.
[581] https://harvardartmuseums.org/collections/object/288891
[582] https://harvardartmuseums.org/collections/object/288891 (Erişim tarihi 24.08.2024). Benzer uygulama Antandros Nekropolisi'nde amphora mezarın dip bölümünü kapatan mortarda da görülmektedir bk. Polat vd. 2011, 105. Antandros örneğinde de görülen bu uygulama, libasyon veya kabın tekrar kullanımını önlemek ile ilişkilendirilmektedir bk. Yağız 2012, 128.
[583] Kıraç 2019, 25, 40.
[584] Kıraç 2019, 40.

Resim 22: a) Parion'da ele geçen hydria mezar (Kasapoğlu 2019, Lev.10, a); b) Antandros'ta ele geçen minyatür hydria (Kıraç 2019, Levha 2, 26.)

AMP 2 köpek mezarı kapsam dışı tutulduğunda, enkhytrismos gömülerde sadece AMP 3'te gri renkli bir oinokhoe mezar hediyesi olarak bırakılmıştır[585]. Parion'da bebek mezarlarına hediye bırakılmasının nadir olması, Troas Bölgesi'ndeki Antandros, Tenedos kentleriyle de örtüşmektedir.

Arkaik Dönem'e tarihlenen beş adet pithos mezar açığa çıkarılmıştır[586]. Bu pithoslardan sadece biri (PM 1) yetişkin erkek bireye aittir[587]. Diğer pithosların ise bebek, çocuk ya da ergenlik çağındaki bireyler için kullanıldığı anlaşılmaktadır. PM 2, yaklaşık 10–13 yaşlarında bir kız çocuğuna[588]; PM 3 ise 14–16 yaşlarında, erişkinliğe yakın bir bireye aittir[589]. PM 4'ün daha küçük boyutlu olması ve içerisinde herhangi bir iskelet kalıntısına rastlanmaması nedeniyle bu mezarın bir bebeğe ait olduğu düşünülmektedir[590]. PM 5 de bir bebek mezarı olarak değerlendirilmiştir[591].

Bir başka bebeğe ait olduğu anlaşılan PM 6 pithosu ise, buluntu vermemesi ve konumuna bağlı belirsizlikler nedeniyle kesin olarak tarihlendirilememiştir[592]. Bu nedenle istatistiksel değerlendirmelere dâhil edilmemiştir.

[585] Kasapoğlu 2019, 20.
[586] Tuğrul 2024, Tablo 1.
[587] Başaran ve Tavukçu 2007, 618; Başaran ve Kasapoğlu 2018, 437.
[588] Kasapoğlu 2019, 28.
[589] Başaran vd. 2014b, 415.
[590] Başaran vd. 2014b, 415; Başaran ve Kasapoğlu 2018, 437.
[591] Kasapoğlu 2019, 28.
[592] Keleş vd. 2019, 597.

PM 4 dışında tüm pithos mezarlarda, Antandros[593] ve Khios[594] örneklerinde olduğu gibi, pithos içinde bireyin altına dere veya çakıl taşlarından bir düzlem oluşturulmaktadır[595]. Bu uygulamanın yalnızca çocuklara yönelik olmadığı, yetişkin bireye ait olan PM 1 mezarında da söz konusu zeminin tespit edilmesi üzerine anlaşılmaktadır. Bireyin altına dere taşlarından oluşturulan bu düzlem, Antandros pithos mezarlarında olduğu gibi, yerel bazı gömü geleneklerini yansıtıyor olabileceği gibi, mezar içerisindeki bireyin dorsal pozisyonda yatmasını sağlamak amacıyla yapılan bir tesviye işlemi olarak da değerlendirilebilir[596].

Diğer Troas kentleriyle uyumlu biçimde, Arkaik Dönem'de pithosların çoğunlukla çocuk bireylerin gömüsü için kullanıldığı gözlemlenmektedir. Ancak Parion'daki pithos mezarların buluntu yoğunluğu, diğer Troas kentleriyle karşılaştırıldığında oldukça sınırlı kalmaktadır. Sadece tek bir pithostan (PM 2) aşık kemikleri ve bronz bilezik olmak üzere mezar hediyesi ele geçmiştir[597].

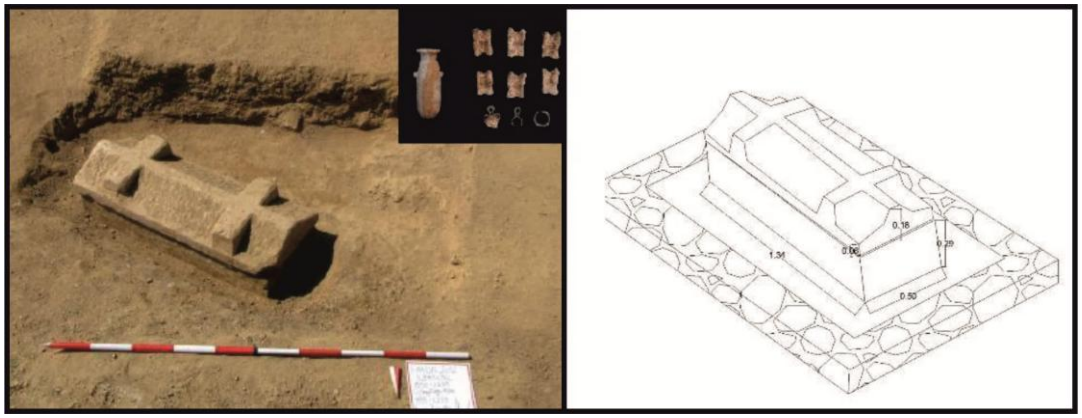
Mevcut veriler doğrultusunda tarihlendirilmesi kesin olarak yapılamayan PM 6 pithosu haricinde, Parion'da pithos mezar uygulamasının yalnızca Arkaik Dönem ile sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır.

Çocuk bireyler için kullanıldığı anlaşılan bir diğer mezar tipi ise lahitlerdir. MÖ 525-500 yıllarına tarihlenen L4 olarak adlandırılan lahit[598], 8-10 yaşlarında bir kız çocuğuna aittir[599] (Resim 23). Bireyin sol elinde iki boncuklu metal küpe, küpelerin 10 cm güneyinde bronz bir yüzük, sağ elinin yanında mermer bir alabastron, sağ ayak ucunda çok aşınmış ve küçük ebatlı iki bronz iğne, mezarın güneydoğusunda ise 6 adet aşık kemiği ele geçmiştir[600].

Bireyin kaval kemikleri arasında bazı tekstil parçalarına rastlanması, gömü sırasında bireyin giysiyle ya da kefen benzeri bir kumaşa sarılı olarak defnedilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim benzer tekstil kalıntılarına diğer lahit mezarlarda da, özellikle omuz bölgesinde rastlanmakta; bu durum, bronz iğnelerle

[593] Polat vd 2012,284-285; Polat vd 2020, 267.
[594] Λεμάνη et.al. 2019, 305.
[595] Kasapoğlu 2019, 28.
[596] Baysu Ünal 2026, 319.
[597] Başaran ve Kasapoğlu 2018, 437-438.
[598] Kasapoğlu 2019, 264.
[599] Başaran vd 2014, 399; Kasapoğlu 2019, 27; Başaran ve Kasapoğlu 2018, 439.
[600] Kasapoğlu 2019, 27.

birlikte değerlendirildiğinde, bireyin gömü sırasında belirli bir kumaşla örtülmüş olduğu görüşünü desteklemektedir[601]. Ek olarak, L4 mezarının dış kısmında bir nalbanta ait olduğu düşünülen kerpeten, çekiç ve tırnak kazıma aletinden oluşan bir takım da tespit edilmiştir. Bu buluntuların mezar bağlamına dâhil edilip edilmediği tartışmalı olmakla birlikte, muhtemel aile mensuplarından birinin mesleği ile ilişkili olmalıdır[602].

Resim 23: Parion'da ele geçen L4 lahit mezar (Kasapoğlu 2019, Lev.22, a-b)

2.1.1.2. Parion Klasik Dönem Mezarları

Kentin Güney Nekropolisi'nde, Arkaik Dönem mezarlarında olduğu gibi, Klasik Dönem'e tarihlenen mezarlar da henüz sistemli biçimde araştırılmamış alanlarda yer almaları ve Hellenistik Dönem'e ait mezarların tahribatı nedeniyle sayıca azdır[603].

2005-2016 yılları arasında yapılan çalışmalarda 11 adet Klasik Dönem'e tarihlenen mezar açığa çıkarılmış olup; bu mezarların ikisi kremasyon, dokuzu inhumasyon gömü tipindedir[604]. Söz konusu mezarların beşi basit toprak, biri lahit, biri düz semerdam kiremit, biri ahşap tabut[605], biri amphora ve ikisi urne mezar tipindedir[606].

[601] Başaran vd. 2012, 23; Başaran ve Kasapoğlu 2018, 440. Bu buluntu durumu aynı zamanda bireyin kendi kıyafetleri dışında kefen türü bir kumaşa sarılıp iğne ile tutturulmuş olabileceğini de ifade etmektedir bk. Başaran vd. 2014b, 415; Kasapoğlu 2022, 267-270.
[602] Başaran vd. 2014, 399; Kasapoğlu 2019, 27.
[603] Kasapoğlu 2022, 265.
[604] Kasapoğlu 2022, 265.
[605] Roma Dönem'inde sıklıkla tercih edilen ahşap tabut mezarların Klasik Dönem'e ait tek örneği M167'dir. Mezarın geç dönem örneklerine göre daha fazla çivi ile tutturulduğu anlaşılmıştır. Mezarın içerisinden herhangi bir buluntu ele geçmezken, çevresindeki mezarların seviyesine göre Klasik Dönem'e ait olduğu öne sürülmüştür bk. Kasapoğlu 2022, 272.
[606] Başaran ve Kasapoğlu 2018, 443; Lahit mezar için bk. Kasapoğlu 2022, 266-271; Güncel çalışmalarda mezar sayısı iki kiremit mezarın daha eklenmesi ile 13'e çıkmıştır bk. Tuğrul 2024, Tablo 1.

Bu mezarlar arasında bebek mezarı olarak değerlendirilen tek örnek, MÖ 5. yüzyılın son çeyreği ile MÖ 4. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen AMP 1 nolu amphora mezardır[607] (Resim 24). Amphoranın 1-1.5 yaşlarındaki bir bebeğe ait olduğu ve amphoranın boyun kısmından kırılarak içine bebeğin yerleştirildiği anlaşılmaktadır[608]. Etrafı taşlarla çevrelenmiş ve toprakla örtülmüş bu mezardan ölü hediyesi ele geçmemiştir[609]. Mezarın üzerinde özel olarak kullanılmış bir mezar belirtecinin bulunmaması, bebek mezarlarını işaretlemek amacıyla küçük toprak yükseltiler yapılmış olabileceği ihtimalini akla getirmektedir[610]. AMP 1 nolu mezar dışında, Güney Nekropolisi'nde herhangi bir mezarla doğrudan ilişkilendirilemeyen dört adet Khios amphorası tespit edilmiştir (Resim 25). Bu amphoralardan biri tama yakın korunmuş, diğer üçü ise kırık ve büyük ölçüde eksik parçalar hâlinde ele geçmiştir. Amphoraların içinde herhangi bir kemik kalıntısına rastlanmamıştır. Ancak bebek kemiklerinin narin yapısı ve çözünürlüğe karşı duyarlılığı göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu amphoraların da Klasik Dönem'e ait bebek mezarları olabileceği düşünülmektedir[611].

Resim 24: Parion'da Klasik Dönem'e tarihlenen amphora mezarın dış yüzü ve açıldıktan sonraki durumu (Kasapoğlu 2022, Figure 20, a-b).

Güney Nekropolis verilerine ek olarak, Taşlık Mevki'ndeki (Eğrekbaşı) gömü alanında gerçekleştirilen kurtarma kazılarında iki taş sandık mezar ile bir lahit mezar açığa çıkarılmıştır. Taş sandık mezarlar MÖ 375–300 yıllarına, lahit mezar ise MÖ

[607] Kasapoğlu 2022, 275.
[608] Kasapoğlu 2022, 275.
[609] Başaran ve Kasapoğlu 2018, 444-445.
[610] Kasapoğlu 2022, 276.
[611] Söz konusu dört adet Khios amphorasının mezar belirteci veya libasyon kabı olarak kullanım görmesi ihtimali de öne sürülmektedir bk. Kasapoğlu 2022, 276.

450–350 yıllarına tarihlendirilmektedir.[612]. Ancak bu üç mezarın hiçbiri bebek ya da çocuk bireylere ait değildir.

Resim 25: Parion Nekropolisi'nde ele geçen Khios amphoraları (Kasapoğlu 2022, Figure 21, a-b-c)

Parion Nekropolisi'nde Klasik Dönem'e ait, mezar olduğu kesinlik kazanmış sadece tek bir bebek mezarının olması, dönem içerisinde konuya ilişkin yorum yapmayı kısıtlamaktadır. Enkytrismosun yalnızca tek bir örnekle temsil edilmesi ve hiç çocuk mezarına rastlanmamış olması, hem kazı alanının sınırlılığına hem de Klasik Dönem'e ait gömülerin mevcut veriler doğrultusunda Taşlık Mevki (Eğrekbaşı) civarında yoğunlaşmış olabileceğinden kaynaklanmaktadır[613].

2.1.1.3. Parion Hellenistik Dönem Mezarları

Hellenistik Dönem'e ait mezarlar, kronolojik açıdan iki ana gruba ayrılmaktadır: İlki, MÖ 4. yüzyılın sonları ile MÖ 3. yüzyılın başlarına tarihlenen örnekleri; ikincisi ise MÖ 2. yüzyıl ile MÖ 1. yüzyılın ilk yarısına ait mezarları kapsamaktadır. Buna karşın, MÖ 3. yüzyılın ikinci çeyreğinden söz konusu yüzyılın sonuna kadar olan süreçte, arkeolojik veriler açısından bir boşluk gözlenmektedir[614].

Erken Hellenistik Dönem'e ait ilk grupta 13 mezar tespit edilmiştir. Bu mezarlardan onu taş sanduka mezar, ikisi urne, biri ise basit toprak mezar şeklindedir[615]. Bu döneme ait mezarlarda bebek veya çocuğa ait olabilecek bir örnekle karşılaşılmamıştır.

[612] İçerisinde bir adet bodur lekythos bulunan mezar ile birlikte, taş sanduka mezarların Klasik Dönem'den itibaren kullanıma başlandığı öne sürülmektedir bk. Kaba 2021, 159.
[613] Kasapoğlu 2022, 275.
[614] Tuğrul 2024, 16-17.
[615] Tuğrul 2024, 16.

Geç Hellenistik Dönemi temsil eden ikinci grup mezar sayısı ise 25 adettir. Bu zaman diliminde baskın gömü tipinin 21 adet ile kiremit mezarlar olduğu görülmekle birlikte, bir adet taş sanduka, bir adet anıt mezar ve iki adet basit toprak mezar tespit edilmiştir[616]. Söz konusu mezarlar arasında erişkin bir çocuğa ait olabilecek bir mezar bulunmaktadır. Düz semerdam kiremit mezar olan M 291 (DSM 18), 13 yaş altı bir çocuğa aittir (Resim 26). Dorsal yatırılan bireyin üzerinde bir adet demir iğne ele geçmiştir[617]. Söz konusu örnek dışında, bu döneme ait bebek ve çocuk mezarlarının henüz tespit edilmemiş olması, Geç Hellenistik Dönem'e dair değerlendirmeleri sınırlamaktadır.

Resim 26: a) Parion'da ele geçen M 291 (DSM 18) kiremit mezar; b) Mezar buluntusu demir iğne (Tuğrul 2024, 247)

Hellenistik Dönem'in sonlarında, MÖ 1. yüzyılın ikinci yarısında, Parion'un koloni kent statüsünü alması ve ardından Romalılaşma sürecine girmesiyle gerek ekonomik, gerekse kültürel anlamda dönüşümler yaşanmıştır. MÖ 1. yüzyıla gelindiğinde, bebek ve çocuk mezarlarının yeniden görünür hâle geldiği ve MS 2. yüzyıla kadar giderek zenginleşen bir buluntu repertuvarına sahip olduğu gözlenmiştir. Ancak bu mezarların Erken Roma Dönemi'ni yansıtması nedeniyle, tez içerisine dahil edilmemiştir.

[616] Tuğrul 2024, 17.
[617] Tuğrul 2024, 247.

2.1.1.4. Genel Değerlendirme

Parion Nekropolisi'nde yürütülen çalışmalar, MÖ 7. yüzyıldan MS 3. yüzyıla kadar uzanan süreçte, kentin ölü gömme geleneklerini izleyebilme olanağı sunmaktadır. Yetişkin ve çocuk mezarlarının birlikte değerlendirildiği bu veriler, Arkaik Dönem'de Parion'da baskın gömü tiplerinin amphora mezarlar ve basit toprak mezarlar olduğunu göstermektedir. Klasik Dönem'de basit toprak mezarlar ile kiremit mezarların yaygınlaşmaya başladığı, Hellenistik Dönem'de ise taş sanduka ve kiremit mezarların ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır. Roma Dönemi'nde ise kiremit ve ahşap tabut mezarların kullanımı ön plana çıkmaktadır[618].

Bu kronolojik süreçte, bebek ve çocuklara ait ölü gömme geleneklerine ilişkin veriler özellikle Arkaik ve Roma Dönemleri'nde yoğunlaşırken; Klasik ve Hellenistik Dönemlerde oldukça sınırlı kalmaktadır. Arkaik Dönem'de ağırlıklı olarak amphora mezarlar tercih edilmiş, bunun yanı sıra pithos ve lahit kullanımına da rastlanmıştır. Klasik Dönem'e ait yalnızca bir amphora mezar, Hellenistik Dönem'e ait ise bir kiremit mezar örneği tespit edilmiştir.

Mevcut veriler neticesinde, Arkaik Dönem'de bebek ve çocuklara ait 13 adet amphora-hydria mezar, 4 pithos mezar ve 1 lahit mezar kullanıldığı tespit edilmiştir. Bebekler için birçok Yunan kentinde olduğu gibi amphora ve hydria mezarlar tercih edilmektedir. Dönem içerisinde biri köpeğe ait olmak üzere 13 amphora, bir adet de hydria mezar ele geçmiştir. Bebek gömülerinin Assos, Antandros, Tenedos gibi diğer Troas kentlerinde olduğu gibi 2'li 3'lü kümeler halinde gömüldüğü belirtilmektedir[619].

MÖ 590-550 yıllarına tarihlenen iki amphora mezar[620] ile MÖ 550–525 yıllarına ait biri amphora[621], diğeri hydria[622] olan bebek mezarlarının ikili gruplar halinde bulunması; bu gömülerin, aynı aileye mensup ve farklı zamanlarda yaşamını yitiren bebeklerin, belirlenen ortak bir alana gömülmüş olabileceğini düşündürmektedir. Dolayısıyla, benzer dönemlere tarihlenen ve küçük gruplar hâlinde kümelenen bebek mezarları, bir aile mezarlığının varlığına dair önemli bir gösterge olarak

[618] Tuğrul 2024, 16.
[619] Kasapoğlu 2019, 19 (Parion); Özkan 1993, 199, 213(Tenedos); Utili 1999, Abb.14(Assos); Yağız 2015, 709(Antandros).
[620] AMP 4 ve AMP 5.
[621] AMP 6.
[622] AMP 7.

değerlendirilebilir.

Amphora ve hydria mezarlarını içeren enkhytrismoslarda mezar hediyesi bırakma geleneğinin nadir olduğu anlaşılmıştır. Köpeğe ait olan amphora mezar dışında yalnızca tek örnekte mezar hediyesine rastlanmıştır. Söz konusu tek buluntu gri hamurlu bir oinokhoedir.

Mezar hediyesi bırakma geleneğinin nadir olduğu bir diğer mezar grubu ise pithoslardır. Biri tarihsel olarak belirsiz olmak üzere toplam altı pithos mezar ele geçmiştir. Bir pithos dışında tümünde, birey içerisine yatırılmadan önce dere/çakıl taşları ile düz bir zemin yaratıldığı görülmüştür[623]. Pithosların tamamı Arkaik Dönem'e tarihlenmekte olup, yalnızca biri yetişkine; diğer pithoslar ise bebek, çocuk ve ergen bireylere aittir. Yaklaşık 10–13 yaşlarında bir kız çocuğuna ait olduğu düşünülen pithos mezarda, mezar hediyesi olarak aşık kemikleri ile bir adet bilezik bulunmuştur. Geri kalan pithos mezarlarda ise herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Hediye içermeyen üç pithosun bebek mezarı olması, amphora/hydria tipi bebek mezarlarıyla paralellik göstermektedir.

Arkaik Dönem'e tarihlenen ve çocuğa ait olduğu belirlenen tek lahit mezar, 8–10 yaşlarında bir kız çocuğuna aittir. Mezar buluntuları arasında küpe, yüzük ve iğne gibi süs eşyalarının yanı sıra bir adet alabastron ve aşık kemikleri yer almaktadır. Arkaik dönem mezar grupları arasında en zengin buluntu grubu, lahit mezarda ele geçmiştir. Mezar olarak taş bir lahdin kullanılması ve buluntuların niteliği mezar sahibi ailenin gelir seviyesinin nispeten daha yüksek olduğunu düşündürmektedir.

Klasik Dönem'e ait nekropolis verileri toplamda 11 mezarla sınırlıdır. Bu mezarlar arasında bebeğe ait olduğu kesin olarak belirlenen yalnızca bir amphora mezar bulunmaktadır[624]. Söz konusu amphora mezar, Arkaik Dönem örnekleriyle benzer özellikler taşımakta ve herhangi bir mezar hediyesi içermemektedir.

Hellenistik Dönem mezarları kronolojik olarak iki evrede değerlendirilmektedir. İlk

[623] Benzer uygulama Antandros ve Khios pithos mezarlarında da görülmektedir bk. Polat vd. 2012, 284-285 (Antandros); Λεμάνη et al. 305 (Khios).

[624] Nekropolis alanı içerisinde mezarlarla ilişkilendirilemeyen Klasik Dönem'e tarihlenen dört adet Khios amphorası tespit edilmiştir. Bu amphoraların biri tama yakın korunmuşken, diğer üçü eksik ve çok parçalı kırıklara sahiptir. İçlerinden hiç kemik ele geçmemesi, bu kapların libasyon amacıyla veya mezar belirteci olarak kullanılmış olabileceğini düşündürdüğünden, metin içerisinde değerlendirmeye alınmamıştır.

grup, MÖ 4. yüzyılın sonları ile MÖ 3. yüzyılın başlarına; ikinci grup ise MÖ 2. yüzyıl ile MÖ 1. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. MÖ 3. yüzyılın ikinci çeyreğinden yüzyılın sonuna kadar, yetişkinler de dâhil olmak üzere hiçbir mezara rastlanmamıştır.

Erken Hellenistik Dönem'e tarihlenen taş sanduka, urne ve basit toprak gömü tiplerinden oluşan toplam 13 mezar tespit edilmiştir. Ancak bu gruba ait herhangi bir bebek ya da çocuk mezarı bilgisi bulunmamaktadır. Geç Hellenistik Dönem'e ait ikinci grup ise toplam 25 mezarla temsil edilmektedir. Bu mezarların 21'i kiremit mezar, biri taş sanduka, biri anıt mezar ve ikisi basit toprak gömüdür. 21 kiremit mezardan yalnızca biri MÖ 2.–1. yüzyıllara tarihlenmekte olup, 13 yaş altı bir çocuğa aittir. Bu mezarda, bireyin üzerinde sadece bir adet iğne ele geçirilmiştir. Söz konusu iğnenin, mezar hediyesi olmaktan ziyade, bireyi saran kefen benzeri bir örtüyü tutturmak amacıyla kullanıldığı düşünülmektedir.

Geç Hellenistik Dönem'de, yetişkin mezarları da dâhil olmak üzere gömü hediyesi geleneğinin önceki dönemlere kıyasla belirgin şekilde azaldığı görülmektedir. Bu durum, Güney Nekropolisi'nin orta kesim veya halk tarafından kullanılan bir gömü alanı özelliğine büründüğünü yansıtmaktadır[625]. Mezar buluntularındaki yoğunluk ise MÖ 1. yüzyılın ortalarından itibaren yeniden artış göstermeye başlar. Bu süreçte, Klasik ve Hellenistik Dönem'e kıyasla çocuk mezarlarının daha görünür hâle geldiği anlaşılmaktadır.

Parion'da bebek ve çocuk mezarları Arkaik Dönem'de 18, Klasik ve Hellenistik Dönem'lerde birer örnek ile temsil edildiğinden dönemsel karşılaştırma yapmak mümkün olamamıştır. İleride ortaya çıkarılacak mezarlar ile özellikle Klasik ve Hellenistik dönem bebek ve çocuk mezarının kronolojik olarak mezar tipleri ve buluntu çeşitliğinin dönemsel değişimi gösterecek yeni veriler sunacaktır.

2.1.2. SİGEİON

Sigeion, Çanakkale Boğazı'nın güney kıyısında Spratt Platosu veya Subaşı Tepe olarak adlandırılan ve 1915 yılında terkedilen Yenişehir Köyü dolaylarında yer almaktadır[626]. Kentin açığa çıkmış, görünürde herhangi bir mimari buluntusu

[625] Tuğrul 2024, 63.
[626] Schäfer 2009,1.

bulunmamakla birlikte, alanda kısa süreliğine kurtarma kazısı, yüzey araştırması ve iki yıl bilimsel kazılar gerçekleştirmesi üzerine çeşitli veriler ele geçmiştir[627].

MÖ 7. yüzyılda Olimpiyat şampiyonu Phrynon önderliğindeki Atinalılar, Lesbos'un benimsediği topraklar olan Sigeion'u kolonize etmiştir. Mytileniler ile Atinalılar arasında yaşanan çatışmalar sonucunda kent Atinalıların himayesinde kalmıştır[628]. Arkeolojik metaryeller de MÖ 7. yüzyılda Atinalıların himayesinde veya denetiminde olduğunu gösterir nitliktedir. Bölgede gerçekleştirilen kurtarma kazısında, Arkaik Dönem'e ait buluntuların %90 oranında Attika üretimi olduğu, geri kalan %10'luk dilim içerisinde Lesbosluların sıklıkla ürettikleri gri seramiklerin oldukça az sayıda ele geçtiği belirtilmiştir[629]. Ancak MÖ 6. yüzyıl ile beraber Lesbos ve Atinalıların kent üzerindeki hâkimiyet mücadelesinden dolayı, Attika üretimi seramiklerin yanı sıra kuşlu lekanisler, Doğu Yunan vazoları, gri seramiklerin de olduğu görülmüştür[630]. Ayrıca buluntular arasında MÖ 560-550 yıllarına tarihlenen Panathenia Amphora parçası da tespit edilmiştir[631].

Alanda gerçekleştirilen az sayıdaki çalışma neticesinde Subaşı Tepesi'nin kuzey yamacında bir nekropol alanı tespit edilmiştir[632]. Bu alanda kazı çalışmaları gerçekleşmemiştir ancak sadece yüzey buluntusu olarak minyatür cam amphoriskos ve pithos parçaları tespit edilmiştir[633] (Resim 27).

Ketin günümüzde iskan görmemesi ve Roma Dönemi'nde Orta/Geç Bizans Dönemi boyunca yerleşimin kesintiye uğraması nedeniyle Arkaik ve Klasik Dönem'in

---

[627] Kentin bulunduğu alan 1995 yılına kadar askeri bölge olarak kalmış, 1999 yılında Çanakkale Boğazı'ndaki gemi trafiği nedeniyle bu alana radar kulelerinin yapılma kararı alınmış ve bu vesile ile 2001 yılında bölgede kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir. Ardından 2005-2007 yılında yüzey araştırmaları, 2009-2010 yıllarında ise çeşitli bölgelerde kazı çalışmaları yapılmıştır bk. Schäfer 2009; Schäfer 2011; Schäfer 2012.

[628] Strabon 13.1.38.

[629] Körpe ve Yavuz 2009, 230. Ayrıca bu dönemde Attika'dan ithal olduğu bilinen beyaz zeminli alabastron parçaları da tespit edilmiştir. Kazı çalışması yapılan bazı bölgelerde ise Aiollerle ilişkilendirilen gri seramiklerin Geç Tunç Çağ örneklerinden ele geçmiştir. Bu durum Atina konolizasyon hareketinden önce bölgede Aiol kültürünü yansıtan grupların yaşadığını gösterir niteliktedir bk. Schäfer 2011, 410.

[630] Schäfer 2012, 248.

[631] Söz konusu parça pişmiş toprak su kanalının altında ele geçmiştir. 3.5 cm yüksekliğinde ve 4 cm genişliğinde bu parçanın Panathenia Amphorası olduğunu işaret eden en önemli veri, parça üzerinde silik bir halde ele geçen N E θ yazısıdır. Yazının tamamı [TONAθE] NEθ [ENAθΛON] yani "*Atina Oyunlarından*" ifadesi olmalıdır bk. Körpe 2009, 19- 20.

[632] Schäfer 2009, 4. Platonun doğusunda kent sınırlarının dışında kalacak bir bölgede Klasik Dönem'e ait in situ durumda olmayan bir stelin ele geçmesi üzerine söz konusu alanın Klasik Dönem'de kullanılmış bir nekropolis alanı olabileceğine dair bir ön tespit yapılmıştır bk. Schäfer 2012, 246.

[633] Schäfer 2009, Resim 5, 11.

kalıntılarının daha iyi korunmuş olabileceği öne sürülmüştür[634]. Ancak kentin üzerinde yer alan yoğun Osmanlı Dönemi tabakası nedeniyle daha kapsamlı büyük bir kazı çalışması gerektirmektedir. Bu sebeple çalışmalar durdurulmuş, alanın olası kazısı gelecek yıllara bırakılmıştır. Kentin Roma tabakasının yoğun olmaması, Osmanlı Dönemi tabakasının ardından yer yer Arkaik Dönem'e, bazı bölümlerde de Klasik Dönem'e işaret eden mimari tabakanın ortaya çıkması, söz konusu dönemleri anlayabilmek adına büyük bir önem taşımaktadır. Atina'nın Batı Anadolu'daki tek koloni kenti olan Sigeon, bu yönüyle Troas'ın yerli kültürü ile Atina etkisini karşılaştırma açısından değerli bir örnek teşkil etmektedir. Kentte yüzey araştırmalarında tespit edilen nekropolislerde gerçekleşecek kazılar, bebek ve çocuk mezarlarını bu yönüyle inceleme fırsatı sunacaktır.

Resim 27: a**)** Sigeion nekropolis alanından ele geçen cam amphoriskos (Schäfer 2009, Resim 5, 11); b) Sigeon'dan ele geçen pithos parçaları (Schäfer 2009, Resim 11)

2.1.3. TENEDOS

Troas Bölgesi'nin batısında, bugün Bozcaada olarak bilinen ada üzerinde yer alan Tenedos, büyük bir kent olmamasına karşın jeopolitik konumu nedeniyle önemini yüzyıllar boyunca korumakta ve antik yazarlar tarafından ismi sıklıkla anılmaktadır[635]. Tenedos ismi Pausanias'ın aktarımına göre, Poseidon'un oğlu Kyknos ile Proklea'nın oğlu Tenes'den gelmektedir[636]. Lesbos'tan gelen Aioller

[634] Schäfer 2011, 407.
[635] Homeros 2.38.452; Strabon 6.2; 8.6; lokasyon için bk. 10.5, 13.1-2; Herodotos *Tarih,* 1.57, 1.151, 5.26.
[636] Pausanias aktardığı mitte, Tenes'in annesinin kısa bir süre sonra ölmesinin ardından Philome adında üvey anne ile yetiştiğini ve bir süre sonra üvey annenin Tenes'e aşık olduğunu aktarır. Tenes'in ilişkiyi reddetmesi üzerine üvey anne, Kyknos'a oğlunun kendisini ilişkiye zorladığını söyleyerek iftira atar. Bunun üzerine Kyknos, oğlu ve kızını bir sandığa koyup denize bırakır. İki kardeş Bozcada'ya varır ve yerel halk tarafından oldukça sıcak karşılanan Tenes ve kardeşi nedeniyle adaya Tenedos ismi verilir. Baba Kyknos daha sonra hatasının farkına varıp adaya geldiğinde, Tenes onu affetmez ve babasının gemisinin iplerini balta ile keserek görüşmeyi kabul etmez bk. Pausanias

tarafından iskan gördüğü, Herodotos ve Strabon tarafından ise adada bir Aiol yerleşimi olduğundan bahsedilmektedir[637].

Kentteki nekropolis çalışmaları, 1959 yılında bir ortaokul inşası sırasında mezarların açığa çıkması üzerine başlamıştır[638]. İlerleyen yıllarda çeşitli altyapı çalışmaları nedeniyle yeni mezarların tespit edilmesiyle, İstanbul ve Çanakkale Müzesi uzmanlarınca aralıklarla kazılar gerçekleştirilmiştir[639]. Nekropolis alanının, Geç Geometrik Dönem'den Roma Dönemi'ne kadar kullanım gördüğü saptanmıştır[640]. Alan, kuzeyden güneye ve doğuya doğru yayılım göstermektedir. Genel olarak yatay yayılım görülse de, bazı bölgelerde üst üste katmanlı gömülerin yapıldığı da anlaşılmaktadır[641].

Tespit edilen mezar tipleri; oda mezarlar, taş sanduka mezarlar, monolitik lahitler, plaka taşlarla oluşturulan lahitler, pişmiş toprak lahitler, pithoslar, amphora mezarlar, basit toprak mezar, kremasyon mezarlar[642], pişmiş toprak tekne mezar ve kaya mezarlardır[643]. Taş sanduka mezarlar, T. Özkan'ın "*Tenedos Arkaik ve Klasik Dönem Nekropolü*" adlı doktora tezinde, taşların kullanım özellikleri ve boyutları dikkate alınarak "Örme Taş Mezarlar" ve "Büyük Blok Taşlarla Oluşturulan Örme Mezarlar" olarak iki gruba ayrılmaktadır.

Özkan, MÖ 7. yüzyıla ait erken mezarların şehrin merkezine yakın bölümlerde, MÖ 6. ve 5. yüzyıl mezarlarının ise güneye doğru yayılım gösterdiğini belirtmektedir[644].

10.14.1. Burada yer alan balta figürü mitlerde geçtiği gibi, Tenedos sikkeleri üzerinde de yer almaktadır bk. Türkyılmaz 2007, Levha 1-2.

637 Herodotos *Tarih,* 1.151; Strabon 13.1.46. Nekropol kazıları sırasında açığa çıkan gri renkli seramiklerin Aiol geleneğine işaret ettiği belirtilmiştir bk. Özkan 1993, 17.

638 Ataçeri ve Argavan 1961, 19-20.

639 1969 yılında, 1959 yılında yapılan kazı alanının 15 m. güneyinde bir kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir. 1990 yılında ada içerisinde açılacak yeni su şebekesinin kazıları sırasında mezar buluntularının gelmesi üzerine, Askerlik Şubesi'nin bulunduğu tepede bir kurtarma kazısı daha yapılmıştır. Aynı çalışmalar 1991,1992,1993 yılında da devam etmiştir. Bk. Özkan 1993, 10; Sevinç 1994; Sevinç 1995. Bölgede kurtarma kazılarının sonrasında 2002, 2008 ve 2009 yıllarında yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir bk. Tavukçu vd. 2003; Tavukçu vd. 2010; Tavukçu vd. 2011. 2021 yılı itibarıyla ilk bilimsel kazılara Prof. Dr. Turan Takaoğlu'nun başkanlığında başlanmıştır.

640 Ayaz 2022, 38 .

641 Özkan 1993, 195; Sevinç 1994, 312.

642 Özkan doktora çalışmasında kremasyon mezar tiplerinden bahsetmemesine karşın, 1992 yılı kazılarında taş sandukanın içerisinde hem inhumasyon hem de kremasyon gömünün yapıldığı aktarılmıştır. Bk. Sevinç 1994, 312; Arslan ve Sevinç 2003, 228; Ayaz 2022, 38.

643 Özkan 1993, 195.

644 Özkan 1993, 209.

2.1.3.1. Tenedos Arkaik Dönem Mezarları

Tenedos'un Arkaik Dönem mezar tipolojisi; taş sanduka mezarlar (örme taş mezarlar ve büyük blok taşlarla oluşturulan örme mezarlar), oda mezarlar, monolitik taş lahitler, pithoslar, urneler ve amphora mezarlardan oluşmaktadır. Buna karşın tarihlendirici herhangi bir buluntu içermeyen, basit toprak mezarlar ve kaya mezarları da bulunmaktadır[645]. Dönem içerisinde bebek ve çocuklar için kullanıldığı görülen mezar tipleri ise; amphoralar, taş sandukalar (örme taş mezarlar ve büyük blok taşlarla oluşturulan örme mezar), pithoslardır[646].

Amphoralar, Troas kentleri içerisinde Arkaik Dönem boyunca bebek gömüleri için sıklıkla kullanılmaktadır. Ancak Tenedos'ta Arkaik Dönem'e ait henüz tek örnek 2023 yılı kazılarında tespit edilmiştir[647] (Resim 28). M 23.7 olarak adlandırılan 90 cm uzunluğunda amphora mezarın içerisinden gri hamurlu bir kadeh, bir adet kyliks, bir adet Korinth tipi kotyle, bir adet skyphos, bir adet omphaloslu kase ve quatrefoil bezemeli bir adet Korinth aryballos ele geçmiştir. MÖ 6. yüzyılın ortalarına tarihlenen amphora mezarın bir çocuğa ait olduğu ifade edilmiştir[648].

Resim 28: a) Tenedos'ta ele geçen M 23.7 nolu amphora mezar (Takaoğlu vd. 2025, Resim 13); b) M 23.7 mezar buluntuları (Takaoğlu vd. 2025, Resim 14).

Ek olarak, 1992 yılı kurtarma kazısı raporlarında, tarih belirtmeksizin birinin üç kulplu, diğerinin kulpsuz olduğu aktarılan gri monokrom küplerin içerisinde çocuk gömülerinin olduğu belirtilmiştir[649]. Gri monokrom seramikler, genellikle Erken

[645] Özkan 1993, 199-200. Basit toprak gömüler G, kaya mezarlar ise H olarak isimlendirilmiştir.
[646] Öte yandan Özkan'ın "Tenedos Arkaik ve Klasik Nekroplü" isimli doktora çalışmasında 90-6 olarak isimlendirilen monolitik lahit mezar, figürinlerin ve Attika üretimi kapların yoğunluğu ile dikkat çekmektedir. Nekropolis genelinde figürinlerin yoğun olarak çocuk mezarlarında olduğu belirtilmektedir. Mezar buluntuları yardımıyla MÖ Geç 6.- Erken 5 yüzyıla tarihlenmektedir. Söz konusu mezarın kemikleri erimiş ve tahrip olmuş durumdadır. Bu bağlamda mezarın çocuk mezarı da olabilme ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Mezarın buluntuları için bk. Özkan 1993, 22.
[647] Takaoğlu vd. 2025, 384.
[648] Takaoğlu vd. 2025, 384.
[649] Sevinç 1994, 314.

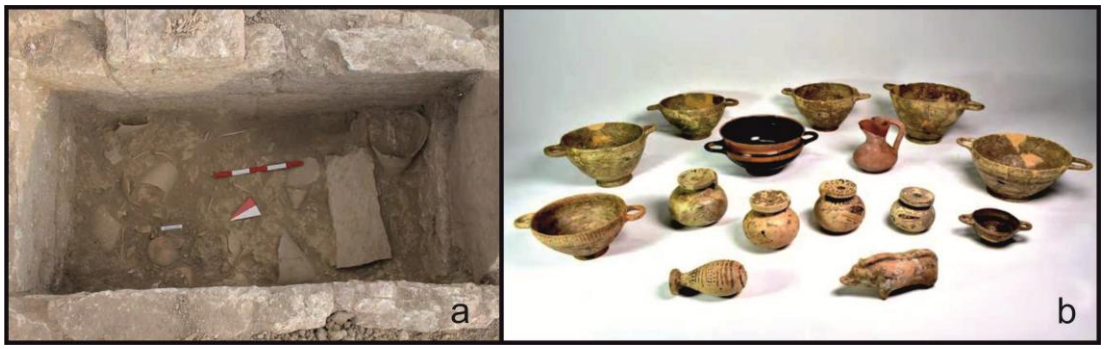
Arkaik Dönem'i işaret etmesi nedeniyle bu başlık altına dahil edilmiştir. Söz konusu iki mezarın ayrıntıları verilmemekle birlikte, mezar içerisinden emzikli kap ve boncuk gerdanlık ele geçmiştir[650].

Taş sanduka mezarlar (örme taş mezarlar), güney kısa kenar dışında kalan diğer üç kenarın kesme taş sırası ile örüldüğü mezar tipidir. Yan duvarların dış yüzeyleri kaba haliyle bırakılırken, iç yüzeyleri işlenmiştir. Mezar zemini genel olarak sıkıştırılmış topraktan oluşur, ancak çakıl taşları ve büyük boyutlu taş döşeli örnekler de bulunmaktadır[651]. Bu mezar tipinde güney kısa kenarda kullanılan plaka taşlar uzun kenarlara dıştan yaslanmaktadır[652]. Bu tip mezarlar, üzeri kabaca işlenmiş plaka taşlarla kapatılmaktadır. Genel itibarıyla toplu gömüler için kullanılmıştır. Aynı mezar içerisinde MÖ 7. yüzyıldan MÖ 5. yüzyıla kadar kontekstlerin bulunduğu aktarılmıştır[653]. Bu durum nesiller boyunca kullanılan aile mezarı olabileceği fikrini doğurmuştur[654].

Taş sanduka mezarlarda Arkaik Dönem'de sadece çocukların gömüldüğü örnekler henüz tespit edilememiştir[655]. Ancak birden fazla gömüyü barındıran bu mezar tiplerinin bazılarında, yetişkinlerle beraber çocuk ve hayvan gömülerine de rastlanmıştır[656]. 90-17 nolu mezarda iki yetişkin ve bir çocuk birey bulumaktadır. Mezar buluntuları içerisinde dört adet aryballos, iki adet emzikli oinokhoe, bir askos, dört adet fibula yer almaktadır[657]. MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen mezarda çocuk için bırakılmış olması muhtemel olan emzikli oinokhoelerin yerel gri üretim, askosun ise kuş biçimli olduğu aktarılmıştır[658]. Buluntuların Proto-Korinth aryballos ile beraber ele geçmesi, yerel kapların tarihlendirilmesi açısından oldukça önemlidir.
2021 yılı kazı çalışmalarında bir başka sanduka mezar (büyük blok taşlarla oluşturulan örme mezar) 21.2 ele geçmiştir (Resim 29a-b). MÖ 4. yüzyılda yeniden

[650] Sevinç 1994, 314.
[651] Özkan 1993, 197; Sevinç 1994, 312-313.
[652] Özkan 1993, 197.
[653] Özkan 1993, 195, 197.
[654] Özkan 1993, 194.
[655] 2022 yılı kazı çalışmalarında, Mezar 22.2 olarak adlandırılan örme taş mezar tipindeki mezar içinden bir adet MÖ 7. yüzyılın ortalarına ait gri hamurlu emzikli oinokhoe, karkhesion parçaları, dışından ise pişmiş toprak figürin başı ele geçmiştir. Figürin başı da üçgen yüz yapısı, saç modeli ile MÖ 7. yüzyıl ortalarına ait olduğu anlaşılmaktadır. Mezar içerisindeki birey kemiklerinin oldukça tahrip olduğu belirtilmiş ancak yaş ve cinsiyet konusunda herhangi bir bilgi aktarılmamıştır Bk. Takaoğlu vd. 2024, 294. Nekropolis genelinde emzikli kapların çocuk mezarlarında yer alması nedeniyle bu mezarın da çocuk mezarı olma ihtimali düşünülmektedir.
[656] Özkan 1993,197.
[657] Özkan 1993, 25.
[658] Takaoğlu ve Yaman 2019, 330.

kullanıldığı anlaşılan mezarın ilk kullanım evresi MÖ 7. yüzyıl sonu, MÖ 6. yüzyıl başlarıdır. Bir yetişkin ve bir çocuk gömüsünü barındıran mezarda, beş adet Korinth kotyle, bir adet minyatür kotyle, dört adet aryballos, bir adet alabastron, bir adet ithal İonia Kasesi, bir adet minyatür yonca ağızlı yerel üretim testi, pişmiş toprak yaban domuzu figürini ve beş adet aşık kemiği ele geçmiştir[659].

Resim 29: a) Tenedos'ta ele geçen Mezar 21.2 (Takaoğlu 2023, Resim 10); b) Mezar 21.2'nin ilk kullanım evresine ait mezar buluntuları (Takaoğlu 2023, Resim 11)

Tenedos'ta, MÖ Geç 7. yüzyıl-Erken 6. yüzyıl ile birlikte pithos mezarların kullanılmaya başlandığı görülür[660]. Genellikle çocuklar için kullanıldığı belirtilen pithoslar, toprağa yatay yerleştirilmiş, ağız bölümü plaka veya normal bir taşla kapatılmış ve etrafı taşlarla desteklenmiştir[661]. Erken pithos örneklerinde buluntular içerisinde yerel etkilerin daha ağırlıklı olduğu, bu bağlamda gri hamurlu seramiklerden oluşan bir buluntu repertuvarının çocuklar için bırakıldığı anlaşılmaktadır. 2021 yılı çalışmalarında ele geçen 21.3 pithos mezar bu duruma örnek teşkil eder[662]. Mezar içerisinden bir adet gri hamurlu emzikli oinokhoe, bir adet minyatür gri hamurlu bir kap, bir adet de fibula ele geçmiştir[663]. 1993 yılında gerçekleştirilen kurtarma kazısında ele geçen Erken Arkaik Dönem'e tarihlendirilebilecek çocuğa ait pithos içerisinden bir adet lekanis, bir adet sessile kantharos/karkhesion, bir adet de Korinth alabastron ele geçmiştir[664].

[659] Takaoğlu 2023, 307.
[660] Takaoğlu 2023, 308.
[661] Özkan 1993, 199.
[662] 21.4 numaralı mezar kazı raporlarında küp mezar olarak geçmektedir. Raporda belirli bir kısmı kesitte kaldığı ifade edildiği için kap formu olasılıkla tespit edilememiştir. Olasılıkla pithos olan bu küp mezar içerisinden bir adet minyatür kotyle, bir adet alabastron ele geçmiştir. Buluntular yardımıyla mezar MÖ Geç 7.- MÖ Erken 6. yüzyıla tarihlenmiştir bk. Takaoğlu 2023, 308.
[663] Takaoğlu 2023, 308.
[664] Sevinç 1995, 115, Resim 9-10.

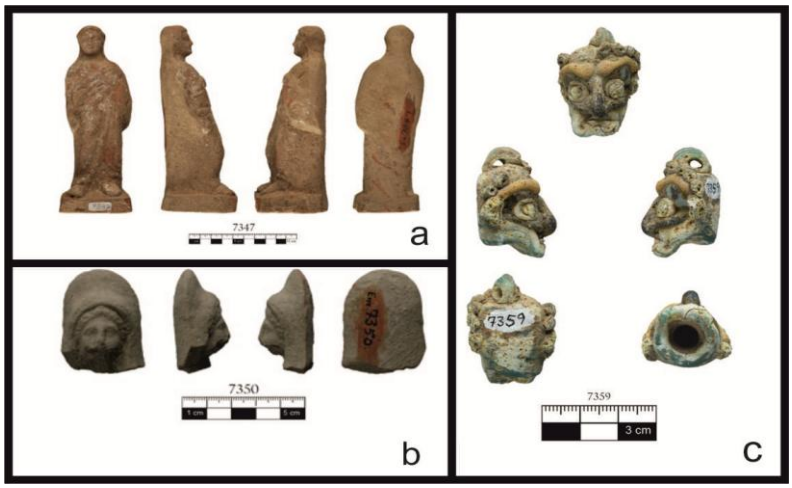
Resim 30: a) Tenedos'ta ele geçen 23.1 nolu pithos (Takaoğlu 2023, Resim 12); b) Pithos mezar buluntuları (Takaoğlu 2023, Resim 13)

2023 yılı çalışmalarında ise, 23.1 nolu MÖ 6. yüzyıl ortalarına tarihlendirilen çocuğa ait pithosta, Korinth üretimi minyatür bir olpe[665] ve bir adet skyphos ele geçmiştir[666] (Resim 30 a-b). Yine 2023 yılı kazılarında, MÖ 6. yüzyılın sonlarına tarihlenen bir çocuk pithosu daha tespit edilmiştir. M 23.5 olarak isimlendirilen pithosun içine MÖ 4. yüzyılda bir başka kap ile çocuk mezarı yerleştirilmiştir[667]. Arkaik pithosa ait bir adet sessile kantharos/karkhesion, bir adet minyatür testi, iki adet de Korinth aryballosu ele geçmiştir[668]. Ek olarak kahverengi grimsi hamurlu olasılıkla dinos benzeri bir kabın ağız kısmına eklenen boğa protomu tespit edilmiştir. Boğanın gözleri halka biçiminde olup, başının üzerinde kazıma çizgiler bulunur[669]. Mezarın taban kısmında ise bir aslanın arka bacağının korunmuş olduğu mimari terracotta parçası ele geçmiştir[670].

Pithos mezarların buluntularını büyük oranda figürinler oluşturmaktadır[671]. MÖ 510-450 yıllarına tarihlenen, Geç Arkaik-Erken Klasik Dönem'e ait sayılabilecek 90-8 nolu pithos bir çocuğa ait olup, içerisinden iki adet oturan kadın, bir adet de ayakta duran kadın figürini ele geçmiştir. 1993 yılı kurtarma kazılarında açığa çıkan bir başka pithos (PM 3) yine benzer tarih aralığına MÖ 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. Mezar içerisinden insan yüzlü cam pendant, figürin başı, protom, ayakta duran kadın figürini ve aşık kemikleri yer almaktadır[672] (Resim 31a-c).

[665] Kazı raporlarında metin içerisinde olpe olarak adlandırılan form, resimler bölümünde alabastron olarak ifade edilmiştir. Karşılaştırma için bkz Takaoğlu vd. 2025, 382,391.
[666] Takaoğlu vd. 2025, 382.
[667] MÖ 4. yüzyıla ait M 23.4 mezarı, Klasik Dönem mezarları içerisinde değerlendirilecektir.
[668] Takaoğlu vd. 2025, 383-384.
[669] Takaoğlu vd. 2025, 384.
[670] Takaoğlu vd. 2025, 384.
[671] Özkan 1992, 2.
[672] Buluntuların analojik değerlendirmesiyle mezarın MÖ 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmesi yapılmıştır bk. Yaman 2022, 62-66.

Buradaki cam pendantın kem göz ve kötü varlıklara karşı koruyucu bir obje olabileceği gibi, yalnızca dekoratif amaçlı veya kült işlevinde kullanılması da söz konusudur. Kontekstlerini tam olarak bilmediğimiz bazı Tenedos çocuk mezarlarında da çeşitli boncuk dizileri ve pendantların bulunması nedeniyle, bu tür buluntuların çocuğu koruma amaçlı amulet işlevinde olduğunu düşündürmektedir[673].

Resim 31: Tenedos'ta ele geçen PM 3 pithos mezar buluntuları; a) pişmiş toprak figürinler; b) pişmiş toprak protom; c) insan yüzlü cam pendant (Yaman 2022, Resim 3, 5-6).

Bunun yanı sıra buluntu içermemesi nedeniyle tam tarihlendirilmesi yapılamayan, ancak boyutları itibarıyla çocuklara ait olduğu düşünülen pithoslar da bulunmaktadır. Söz konusu bu mezarlardan biri 90-9 nolu pithos, 80 x 65 cm ebatlarındayken, 90-14 nolu pithosun tam ölçüleri alınamamış ancak yüksekliğinin 64 cm olduğu belirtilmiştir[674].

2.1.3.2. Tenedos Klasik Dönem Mezarları

Tenedos Nekropolisi'nin Klasik Dönem'e tarihlenen mezar tipleri, Arkaik Dönem'de kullanılan gömü çeşitleriyle paralellik göstermektedir. Öyle ki Arkaik Dönem'de kullanıma başlayan özellikle taş sanduka tipindeki mezarların bir bölümü MÖ 5. yüzyılda tekrar kullanılmıştır[675].

Arkaik Dönem'de kullanılan taş sanduka mezarlar, monolitik taş lahitler ve plaka bloklardan oluşturulan taş lahitler, pithoslar ve amphora mezarlar devamlılığını sürdürmektedir. Klasik Dönem'de ek olarak büyük boyutlu taşlarla örme mezarlar ve pişmiş toprak tekne mezarın kullanıldığı görülür. Bebek ve çocuklar için kullanılan mezarlar ise amphora mezarlar, pithoslar, monolitik lahit, plaka bloklardan

[673] Diğer mezarlar için bk. Sevinç 1994, 314.
[674] Özkan 1993, 23-24.
[675] Özkan 1993, 194.

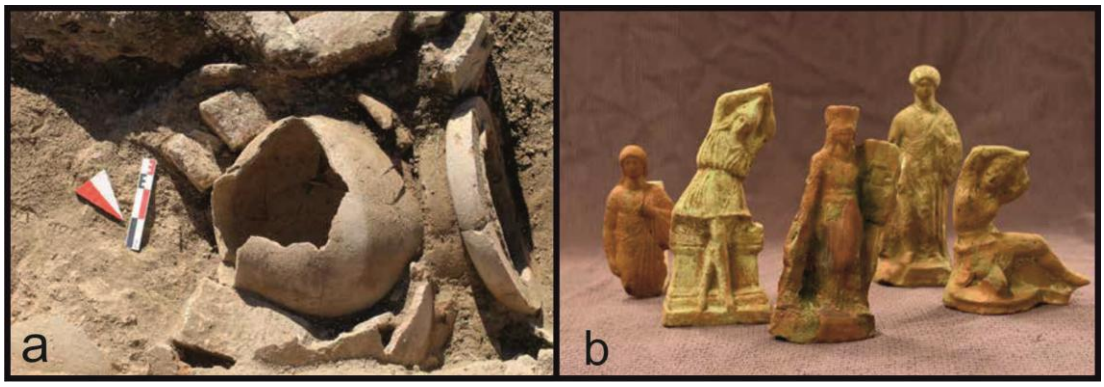
oluşturulan lahitler, taş sandukalardır (örme taş mezar ve büyük blok taşlarla oluşturulan örme mezar).

Arkaik Dönem'de tek örnekle temsil edilen amphora mezarlar, MÖ 5.-4. yüzyıllarda sayıca artış gösterir. 1990 yılı kazılarında ele geçen 7 amphora mezardan hiçbirinde buluntu tespit edilemediği, ancak tipolojik özelliklerine dayanarak MÖ 5.-4. yüzyıla ait oldukları belirtilmektedir[676]. 1992 yılında tespit edilen dört amphora mezar ise benzer özelliklere sahip olarak, mezar buluntusu içermemektedir[677]. Amphora mezarlar arasında herhangi bir yön birliği bulunmadığı da ifade edilmiştir[678]. Ayrıca Troas kentlerinde olduğu gibi Tenedos'ta da amphora mezarlar birbirine yakın konumlandırılmışlardır[679].

Arkaik Dönem başlığı altında incelenen, MÖ 6. yüzyıla tarihlenen 23.5 nolu pithos mezar içerisinde, 23.4 nolu bir küp mezar tespit edilmiştir[680] (Resim 32a). Ağız ve kaide kısmı korunmadığı için küp mezar olarak adlandırılan mezar, MÖ 4. yüzyıla ait bir buluntu konteksti içermektedir. Kübün içerisindeki kötü durumda korunmuş olan çocuk iskeleti üzerinde altı adet pişmiş toprak figürin, bir adet bronz stylus[681] ele geçmiştir[682]. Figürinler içerisinde iki adeti *oklasma* dansı yapan figür dikkat çekmektedir. Bunlar Frig başlıklı, belinde kemeri bulunan, kısa tunikli, elleri başı üstünde birleştirmiş şekilde bir altarın önünde dans eden Attis temsili olarak yorumlanır[683]. Buna bağlı olarak, bir adet poloslu, lir tutan kadın figürini ise Kybele ile eşleştirişir. Diğer *oklasma* dansı yapan figürin ise, yine Frig başlıklı vücudu bir yöne eğilmiş şekilde dansı icra ederken betimlenmiştir. Bunların dışında iki adet ayakta duran kadın figürini ve tahrip olmuş şekilde ele geçen bir adet oturan poloslu kadın figürini (Kybele) tespit edilmiştir (Resim 32b). Araştırmacılar tarafından bu figürinlerin mezara bırakılması yoluyla dönemin inanç sisteminin de aktarıldığı vurgulanır[684]. Özellikle Dionysos ve Kybele tapınımlarında ilahi boyuta varabilmenin müzik ve dans vesilesiyle kendinden geçerek ulaşıldığına

[676] Özkan 1992, 2.
[677] Sevinç 1994, 312.
[678] Özkan 1992, 2.
[679] Özkan 1993, 199.
[680] Takaoğlu vd. 2025, 383.
[681] İğnenin bir tarafı mızrak ucu şeklinde, diğer ucu ise at toynağu formundadır. Gövdesi üzerinde dairesel kabartmalar bulunmaktadır. Bk. Takaoğlu 2025, 383.
[682] Takaoğlu vd. 2025, 383.
[683] Takaoğlu vd. 2025, 383.
[684] Takaoğlu vd. 2025, 383.

inanılmaktadır[685]. *Oklasma* dansı da Dionysiak sahnelerde sıklıkla betimlenen bir dans türü olarak öne çıkar[686]. Bu doğrultuda mezar buluntularının Dionysos kültüyle ilişkisi ileri sürülmektedir[687].

Resim 32: a) Tenedos'ta pithos içerisinden ele geçen 23.4 nolu küp mezar (Takaoğlu vd. 2025, Resim 7); b) Küp mezar içinden ele geçen pişmiş toprak figürinler (Takaoğlu vd. 2025, Resim 8).

Tenedos Nekropolisi'nde örme taş tekniğinde yapılan mezarlarda ise çocuklar, çoğunlukla Arkaik Döneme tarihlenen yetişkinlerin yer aldığı toplu gömüler içerisinde tespit edilmiştir. Ancak Klasik Dönem'de sadece çocuk için yapılmış örme taş mezarın olduğu da saptanmıştır (Resim 33a). 23.3 nolu mezar, 90 x 70 cm ebatlarında, üstü yassı taşlarla kapatılmıştır. İçerisinde kötü korunmuş çocuğa ait kemiklerin yanı sıra bir adet emzikli kap (baby feeder) tespit edilmiştir[688]. Mezar, söz konusu guttus yardımıyla, MÖ 4. yüzyıla tarihlenmektedir (Resim 33b).

Resim 33: a) Tenedos'ta ele geçen 23.3 nolu taş sanduka mezar; b) 23.3 nolu mezar buluntusu (Takaoğlu vd. 2025, Resim 6).

[685] Doğan-Gürbüzer 2018, 44.
[686] Doğan-Gürbüzer 2018, 44.
[687] Takaoğlu vd. 2025, 383.
[688] Takaoğlu vd. 2025, 382.

1991 yılı çalışmalarında ortaya çıkarılan 91-5 nolu örme taş mezarda bireyin yaş ve cinsiyetine yönelik bir veri ele geçmemiş olmasına karşın, mezar buluntuları arasında yer alan güvercin ve domuz figürinlerinden dolayı bunun bir çocuğa ait olabileceği belirtilmiştir[689].

T. Özkan'ın sınıflandırdığı taş sanduka mezar tipolojisinin bir alt grubu olan büyük blok taşlarla oluşturulan örme mezarlar, MÖ 5. ve 4. yüzyıl kontekstleri içermektedir. Arkaik Dönem'de taş örme mezarlarda olduğu gibi bu tip sanduka mezarlarda da birden fazla gömünün yapıldığı belirtilmektedir[690]. 1991 yılı kazılarında tespit edilmiş 91-10 ve 91-11 mezar kontekstleri içerisinde minyatür kapların olması, bunların çocuklar için kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Bunlardan beş bireyin yer aldığı 91-10 nolu mezarda bir adet minyatür lekythos ve minyatür tek kulplu kap ele geçmiş ve MÖ 4. yüzyıla tarihlenmiştir[691]. İki bireyin bulunduğu 91-11 mezarda ise çift kulplu minyatür bir kap ve stemless tespit edilmiştir[692]. Buluntulardan hareketle 91-11 nolu mezar, MÖ 5. yüzyıl ile MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmiştir. Söz konusu iki mezarda çocuk iskeletlerine dair herhangi bir veri olmasına karşın, minyatür eserlerden dolayı bunların çocuk mezarı olabileceği düşünülmüştür.

2022 yılı çalışmalarında ilk evresi MÖ 620-600 yıllarına ait olan büyük blok taşlarla örülmüş 22.3 mezarının MÖ 5. yüzyılda ve MÖ 3. yüzyılda tekrardan kullanıldığı tespit edilmiştir[693]. Kazı raporlarında ikincil kullanımındaki birey hakkında yaş ve cinsiyet konusunda bilgi verilmemiştir. Ancak MÖ 5. yüzyıla ait mezarda, bireye bırakılan dört adet kyliks, bir adet exaleiptron, bir adet omphaloslu kase ve bir adet emzikli kap araştırmacılara bireyin çocuk olma ihtimalini düşündürmüştür[694] (Resim 34).

MÖ 5. yüzyıl ile beraber monolitik lahit mezarların çocuklar için kullandığı örnekler de tespit edilmiştir. 1991 yılı çalışmalarında açığa çıkan 91-7 lahti[695], bir çocuğa aittir. Mezar içerisinden bir adet bodur lekythos, iki adet ayakta duran kadın figürini

[689] Mezarın özellikleri ve tüm buluntuları için bkz Özkan 1993, 29.
[690] Özkan 1993, 198.
[691] Özkan 1993, 31.
[692] Özkan 1993, 31.
[693] Takaoğlu 2024, 294-297.
[694] Takaoğlu 2024, 296
[695] 66 x 50 cm ölçüleri ile mezar kısmen korunmuştur. Detaylar için bk. Özkan 1993, 30.

ve üç adet oturan kadın figürini tespit edilmiştir. Mezar buluntular yardımıyla MÖ 5. yüzyıla tarihlenmiştir. MÖ 5. yüzyıl ile beraber çocuk mezarlarındaki figürin sayısındaki artış devam etmektedir.

Resim 34: Tenedos'ta ele geçen 22.3 nolu taş sanduka mezarın ikinci kullanımına ait mezar hediyeleri; a) emzikli kap; b) exaleiptron; c)omphaloslu kase (Takaoğlu 2024, Resim 9)

Monolitik lahitler dışında, plaka bloklardan oluşan lahit tipinde çocuk mezarlarına rastlanmaktadır. 1990-1991 yılları arasında yapılan kazılarda tespit edilen iki adet bu tip mezarın ikisi de çocuklara aittir. Mezar tabanları sıkıştırılmış topraktan oluşmaktadır. 91-12 nolu mezar, 133x57 cm ebatlarında, üç parça blok taştan oluşan çocuk mezarıdır. İçerisinden benzer örnekleri MÖ Erken 6. yüzyıl ile MÖ 5. yüzyıl içlerine tarihlenen dört adet kadın maskı, dört adet ayakta duran kadın figürini, iki adet oturan kadın figürini ele geçmiştir[696]. 90-7 nolu mezar ise 118x77 cm ölçülerinde çocuk mezarıdır. İçerisinden pişmiş toprak mask parçaları, bir adet kadın maskı ve bir adet ayakta duran kadın figürini ele geçmiştir. Buluntular yardımıyla mezar, MÖ. 4. yüzyıla tarihlenmiştir[697].

Pithos mezarların ise Arkaik Dönem'de olduğu gibi genelde çocuklar için tercih edildiği görülmektedir. Ağızları plaka veya şekilsiz bir taşla kapatılan pithos mezarların, etrafı orta büyüklükteki şekilsiz taşlarla çevrelenmiştir[698]. Özellikle MÖ 6. yüzyıl sonu-5. yüzyıl örneklerinde figürinlerin yoğun buluntu grubu olduğu anlaşılmaktadır[699]. Ancak bu yoğun buluntu MÖ 4. yüzyıla dek giderek azalmaktadır. 90-19 nolu pithos mezar içerisinden sadece bir adet pişmiş toprak aktör figürini ele geçmiştir[700].

Klasik Dönem içerisinde farklı bir gömü tipi olarak pişmiş toprak tekne mezar görülmüştür. 1993 yılında ortaya çıkarılan mezar bir çocuğa ait olup, içinden bir adet

[696] Özkan 1993, 31-32.
[697] Özkan 1993, 22-23.
[698] Özkan 1993, 199.
[699] Özkan 1992, 2.
[700] Özkan 1993, 26.

bodur lekythos ele geçmiştir[701] (Resim 35).

Resim 35: Tenedos'ta ele geçen pithos ve tekne mezar (Sevinç 1995, Resim 7).

2.1.3.3. Tenedos Hellenistik Dönem Mezarları

Tenedos Nekropolisi'nde Hellenistik Dönem mezarlarına ait bilgiler oldukça sınırlıdır. Arazi eğiminden ötürü Arkaik Dönem mezarlarının üzerinde kalınlığı 30-40 cm arasında değişen Hellenistik Dönem'e ait bir dolgu tabakası saptanmıştır[702]. Bu dolgu içerisinde çok sayıda mühürlü amphora parçaları, kalıp yapımı kaseler ve günlük kullanım kapları tespit edilmiştir[703].

Az sayıdaki Hellenistik Dönem'e ait gömülerin bir bölümü, 1993 yılındaki çalışmalarda tespit edilmiştir. MÖ 2. yüzyıla tarihlenen, blok taşlarla döşenmiş yol üzerinde, elleri ve ayakları bağlı olduğu anlaşılan inhumasyon gömüler saptanmıştır[704]. Bireylerin buluntu durumlarına istinaden, araştırmacılar tarafından bir katliam gerçekleştirildiği öne sürülmüştür[705]. Ancak içlerinde çocuk mezarı olup olmadığına dair bilgi verilmemiştir.

Döneme ait bir diğer gömü tipini amphora mezarlar oluşturmaktadır. Amphora mezarlar, doğrudan toprak üzerine yerleştirilmiş gömüler olmayıp, önceki

[701] Sevinç 1995, 115.
[702] Takaoğlu 2023, 306; Takaoğlu vd. 2024, 294.
[703] Takaoğlu 2023, 306.
[704] Sevinç 1995, 114.
[705] Sevinç 1995, 114.

dönemlerde kullanılmış taş sanduka mezarların istinat olarak kullanılıp, içlerine bırakılmasıyla oluşturulmuştur. Nitekim 21.2 numaralı taş sanduka mezarın ilk kullanım evresi MÖ Geç 7.–Erken 6. yüzyıla tarihlenmektedir. Ancak mezar dolgusu içerisinde büyük parçalar hâlinde korunmuş çok sayıda amphora parçası ile dört adet sağlam kandilin ele geçirilmiş olması, söz konusu mezarın bebek gömüleri için yeniden kullanım gördüğünü düşündürmektedir[706].

Resim 36: Tenedos'ta ele geçen 22.3 nolu taş sanduka mezarın son kullanım evresi (Takaoğlu vd. 2024, Resim 10).

Taş sanduka mezarların büyük blok taşlarla örülen örneklerinde de MÖ 4. yüzyıl sonu-3. yüzyıla tarihlenen amphora mezarlardan oluşan ikincil gömüler tespit edilmiştir (Resim 36). Büyük blok taşlarla oluşturulan taş sanduka mezarlarda Rhodos, Knidos, Khios, Thasos ve Mende üretimi amphora parçalarına rastlanmıştır. Bunlardan üçü amphora gövde ve dip parçalarından oluşan amphora mezarlardır. Bir amphora içerisinde üç minyatür tabak ve iki adet maşrapanın hediye olarak bırakıldığı anlaşılmaktadır[707] (Resim 37b). Söz konusu taş sanduka mezar, araştırmacılar tarafından bebek gömülerinin biriktirildiği alan olarak ifade

[706] Takaoğlu, 21.2 mezarının sonraki zamanlarda çöplük olarak kullanılmış olabileceğini ifade eder bk. Takaoğlu 2023, 307.
[707] Takaoğlu vd. 2024, 296.

edilmiştir[708].

Resim 37: a) Tenedos'ta ele geçen 22.3 nolu taş sanduka mezarın 3. evresine ait amphora mezar (Takaoğlu 2024, Resim 11); b) Amphora mezar buluntuları (Takaoğlu vd. 2024, Resim 12)

2023 yılı çalışmalarında, dışbükey profilli pişmiş toprak bir kap parçasıyla üstü örtülmüş olan bir amphora mezar açığa çıkarılmıştır. Mezarın tarihlendirilmesine yönelik herhangi bir buluntu ele geçmemesine karşın, T biçimli kireç taşından yapılmış mezar işareti in-situ olarak tespit edilmiştir (Resim 38). Söz konusu bu mezar işaretlerinin, nekropolis alanındaki Hellenistik dolgu tabakasında da görüldüğü belirtilmiştir[709].

Resim 38: Tenedos'ta ele geçen Hellenistik Dönem'e ait amphora mezar ve *in situ* durumdaki mezar belirteci (Takaoğlu vd 2025, Resim 5).

[708] Takaoğlu vd. 2024, 296.
[709] Takaoğlu vd. 2025, 382.

2.1.3.4. Tenedos Genel Değerlendirme

Tenedos Nekropolisi'ne ilişkin en erken veriler Geç Geometrik Dönem'e dayanmaktadır[710]. Arkaik Dönem mezar tipleri; taş sanduka mezarlar (örme taş mezarlar), oda mezarlar, monolitik taş lahitler, pithoslar, urneler ve amphora mezardan oluşmaktadır. Buna karşın tarihlendirici herhangi bir veriyle ele geçmeyen, basit toprak mezarlar ve kaya mezarları da bulunmaktadır[711]. Dönem içerisinde bebek ve çocuklar için kullanıldığı görülen mezar tipleri ise; pithoslar, örme taş sanduka ve büyük blok taşlarala oluşturulan taş sanduka mezarlar, amphora ve gri monokrom küplere yapılan enkhytrismos mezarlardır. Açığa çıkarılan Arkaik Dönem'e ait bebek ve çocuk mezarları değerlendirildiğinde, çocuklar için en fazla pithos mezarların tercih edildiği görülmektedir. Taş sanduka mezarlarda çocukların yetişkinlerle beraber gömüldüğü tespit edilmiş olup, enkhytrismoslar ise Arkaik Dönem'de sınırlı sayıda örnekle temsil edilmektedir.

Sadece Troas Bölgesi nezdinde olmaksızın hemen hemen her Yunan kentinde Arkaik Dönem bebek gömüleri için kullanılan amphora mezarların, Tenedos'ta nadir bulunması olasılıkla kazılan alanlarla ilişkili bir durumdur. Önümüzdeki yıllarda gerçekleşecek çalışmalarla bu döneme ait amphoraların gün yüzüne çıkma ihtimali oldukça yüksektir.

Klasik Dönem'deki mezar tipleri ise, genel olarak Arkaik Dönem geleneklerinin devamı niteliğindedir. Özellikle taş sanduka mezarlarda MÖ 7. yüzyıldan, MÖ 3. yüzyıla kadar tekrar kullanımların olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, bebek ve çocuklara yönelik mezar tipi tercihlerinde bazı değişiklikler gözlemlenmiştir. Arkaik Dönem'de sınırlı sayıda örneği bulunan enkhytrismos mezarlar, Klasik Dönem'de en yaygın kullanılan mezar tipi hâline gelmiştir. Bu doğrultuda en büyük grubu, MÖ 5. ve 4. yüzyıllara tarihlenen amphora mezarlar oluşturmaktadır. Buna karşılık, pithos mezarların kullanımı dönemin ortalarından itibaren azalmış; yerini monolitik ve plaka taşlardan oluşan lahit mezarlar almıştır.

Taş sanduka mezarlara ilişkin uygulamalarda da dikkat çekici değişimler gözlemlenmiştir. Arkaik Dönem'de çocuklar yetişkinlerle birlikte gömülürken, Klasik Dönem'e ait örneklerde yalnızca çocuklara ait bireysel taş örme mezarlara da

[710] Ayaz 2022, 38.
[711] Özkan 1993, 199-200. Basit toprak gömüler G, kaya mezarlar ise H olarak isimlendirilmiştir.

rastlanmaktadır. Bununla birlikte antropolojik verilerin yetersizliği nedeniyle bireyin yaşı ve cinsiyetinin belli olmadığı bazı toplu gömülerin olduğu taş sanduka mezarlarda (91-10, 91-11, 22.3) minyatür kapların ve hayvan figürinlerinin olması, söz konusu mezarların da çocuklar için olma ihtimalini düşündürmektedir.

Klasik Dönem'de ilk defa kullanımı görülen mezar tipi ise pişmiş toprak tekne mezardır. Tenedos Nekropolisi'nde tek örnekle temsil edilen bu mezar da, bir çocuğa aittir. İçerisinden bir adet bodur lekythos tespit edilmiştir[712].

Nekropolisin Hellenistik Dönem'ine ilişkin verileri ise oldukça sınırlıdır. MÖ 2. yüzyıla ait basit toprak gömüler ve amphora mezarlar tespit edilmiştir. Söz konusu basit toprak gömüler olasılıkla yetişkinlere aittir. Bu durumda Hellenistik Dönem'e ilişkin bebek ve çocuk mezarlarına ait tek veri amphora mezarlardır. Bu mezarların da Arkaik ve Klasik Dönem'de olduğu gibi doğrudan toprağa yatırılmadığı, erken dönemlere ait taş sanduka mezarların içerisine bırakıldıkları görülmektedir.

Mezar buluntuları dönemsel olarak değerlendirildiğinde ise, Tenedos kentinin siyasi ilişkilerinin ve kültürel izlerinin doğrudan etkileri göze çarpmaktadır. MÖ 8. yüzyılın sonlarından MÖ 6. yüzyılın başlarına kadar mezar buluntuları içerisinde gri tek renkli seramikler ile pembemsi-devetüyü rengindenki G2/3 seramikleri, kolonizasyon süreci öncesindeki yerel halkın geleneklerini sürdürdüğünü ifade etmektedir. MÖ 7. yüzyıl ortaları ile beraber kolonizasyon sürecinin bir etkisi olarak Korinth kökenli seramiklerin mezarlar içersinde gri hamurlu kaplarla beraber bulunmaya başladığı görülür[713]. MÖ 6. yüzyıl ortalarından itibaren ise Attika seramikleri mezar kontekstlerinde yer almaktadır. Mezarlarda genel olarak MÖ 7. yüzyılda hediye bırakma geleneği sonraki dönemlere oranla daha azdır. Özellikle MÖ 6. yüzyıl sonu-MÖ 5. yüzyıl başlarında hediye sayısında artış görülmekle birlikte MÖ 5. yüzyılın sonlarına doğru sayıca büyük düşüş gözlemlenir[714].

Dönemsel olarak mezar tiplerine göre hediye bırakma geleneğinde bazı değişimler yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu değişimin en net görüldüğü örnekler ise amphora mezarlardır. Troas kentlerinin genelinde amphora mezarlara hediye bırakma geleneğinin nadir olduğu gözlemlenmektedir. Ancak Tenedos'ta Arkaik Dönem'de

[712] Sevinç 1995, 115, Resim 12.
[713] Takaoğlu ve Yaman 2019, 333-334.
[714] Özkan 1993, 209.

tek örnekle temsil edilen amphora mezar tipi, görece zengin buluntu repertuvarına sahiptir. Mezar içerisinden omphaloslu kase, kyliks, aryballos, alabastron, gri hamurlu kadeh ele geçmiştir. Olasılıkla ayrıcalıklı bir çocuğa ait bir mezardır. Klasik Dönem'de ise amphora mezar sayısında oldukça artış görülürken, hiçbirinde buluntu ele geçmemiştir. Hellenistik Dönem'de tespit edilen amphora mezarların bir bölümünde ise kandil, maşrapa, minyatür tabaktan oluşan hediyelerin bırakıldığı tespit edilmiştir.

Arkaik Dönem'de toplu gömüleri barındıran taş sanduka mezarlar buluntu yönünden en zengin mezar grubunu oluşturmaktadır. Klasik Dönem'de de taş sandukalar önemini ve zenginliğini korumakla beraber, lahitler de benzer hediye repertuvarına sahiptir. Çocukların tek olarak defnedildikleri pithos mezarlarda ise buluntu içermeyen örnekler olduğu gibi, iki ile altı arasında değişen sayıda hediye bırakma geleneğinin daha yaygın olduğu saptanmıştır.

Arkaik Dönem'de MÖ 6. yüzyıla kadar çocuk mezarlarındaki buluntular pişmiş toprak kaplar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Özellikle yetişkinlerle beraber gömüldükleri taş sanduka mezarlar, zengin buluntu repertuvarına sahiptir. Söz konusu kaplar, gri hamurlu minyatür ve normal boyutlu seramikler, sessile kantharos/karkhesion, minyatür emzikli oinokhoeler, kuş biçimli askoslar, omphaloslu kase, Korinth üretimi skyphos, aryballos, alabastronlar ve İonia Kaseleri'dir. Seramiklerin yanı sıra aşık kemiği, fibula, cam pendant, boncuklu gerdanlıklar ve boğa figürini de buluntular arasında yer alır.

Kuş biçimli askoslar mezar buluntuları arasında özellikle dikkat çekicidir. Kuş şekillli askosların daha çok Kuzey Ege kültürüne ait olduğu öne sürülmektedir[715].

MÖ 6. yüzyıl sonları-5. yüzyıl başlarında ise çocuk mezarlarındaki seramik kapların yoğunluğu yerini figürinlere bırakmaktadır. Daha az sayıda ele geçen seramikler içerisinde, kyliks, omphaloslu kase, bodur lekythos, minyatür tek kulplu kaplar, emzikli kaplar ve exaleiptron yer alır. Olasılıkla Arkaik Dönem'de sıklıkla ele geçen aryballos, alabastron gibi koku kaplarının yerini bodur lekythoslar ve exaleiptron almıştır. En yoğun buluntu grubunu oluşturan figürinlerin ise özellikle pithos ve lahit

[715] Yıldırım ve Yavşan 2022, 80.

mezarlarda ele geçtiği tespit edilmiştir[716]. MÖ Geç 6. yüzyıl-Erken 5. yüzyıl figürinleri; masklar, oturan kadın, ayakta duran kadın, ayakta duran erkek ve hayvan figürinleri olmak üzere sınıflandırılmaktadır[717]. MÖ 4. yüzyıl ile birlikte figürinler daha çok çeşitlenerek, oklasma dansı yapan kadın ve poloslu lir tutan kadın, aktör figürinleri de buluntular arasına eklenmiştir.

Masklar, tespit edilen figürinler arasında en yoğun gruplardan birini oluşturur[718]. Çoğunlukla MÖ Geç 6. yüzyıl ile 4. yüzyıl arasına tarihlenen mezar kontekstlerinde tespit edilmiştir[719]. Maskların üzerinde yer alan delikler, bunların asılmak üzere tasarlandığını göstermektedir. Bu buluntu grubu, bölgedeki mezar hediyelerinin Aiora Festivali ile ilişkilendirilme olasılığını akla getirmektedir[720].

Aiora Festivali, Yunan mitolojisindeki Erigone'nin hikayesine dayanmaktadır. Mite göre, babası İkarion'un ölümünün ardından Erigone, kendini bir ağaca asar. Bu kötü olay, Aiora Festivali'nde kızların ağaçlarda sallanarak yaptığı bir ritüelle anımsanır. Zamanla bu gelenek, ağaca asılan Bakkhos suretli masklara dönüşmektedir. Roma Dönemi'nde ise Bakkhos'un tanrı Liber ile özdeşleştirilmesiyle, maskların (oscilla) ağaca asılma geleneği devam etmektedir.

Tenedos, bağcılık ve şarap üretimiyle ünlü bir kenttir. Özellikle MÖ 5. yüzyılın 2. çeyreğinden itibaren kent sikkelerinin arka yüzünde çift yüzlü balta altında üzüm salkımı, amphora ve kantharosun yer alması Dionysos'a ilişkin tapınımının

---

[716] Plakalardan oluşan taş lahit mezarlardan iki adet tespit edilmiştir. Söz konusu mezarların ikisi de çocuklara ait olup, buluntuların tümü pişmiş toprak figürinlerden oluşmaktadır bk. Özkan 1993, 213.

[717] Özkan 1993, 184.

[718] Özkan 1993, 19-41; 90-6 buluntuları; 4 adet stemless, 4 adet bolsal, 2 skyphos, 1 minyatür tabak, krem kabı, 1 bodur leykthos, 2 ayakta duran kadın figürini, 1 oturan kadın figürini, 1 erkek protomu, 1 oturan kadın figürini, 1 ayakta duran kadın figürini parçası, 16 adet figürin parçası, 1 kadın maskı;
90-7 buluntuları; bir kadın maskı, 7 adet mask parçası, 1 adet ayakta duran kadın figürini; 90-19 buluntuları, bir adet aktör figürini; 91-12 buluntuları; 4 adet kadın maskı, 4 adet ayakta duran kadın figürini, 2 adet oturan kadın figürinidir.
1959-1969 yılları arasında ele geçen mezar kontestlerinde ise mezar tipleri belirtilmemiş sadece kontekst bilgileri yer almaktadır;
3 nolu mezar; 1 adet mask, 1 adet ayakta erkek figürini, 3 adet kyliks.
9 nolu mezar; 3 adet mask, 3 adet ayakta kadın figürini, 1 adet oturan kadın figürini.
21 nolu mezar; 1 adet mask ve oinokhoe.
23 nolu mezar; 1 adet mask.
24 nolu mezar; 1 adet ayakta kadın figürini ve kyliks, 2 adet mask.
27 nolu mezar; 1 adet mask.

[719] Benzer kadın maskları üçü asma delikli olmak üzere toplamda 55 adet Knidos Yuvarlak Tapınak Terası'nda tespit edilmiştir MÖ Geç 6. yüzyıl ile MÖ 4. yüzyıllar arasına tarihlenen kadın maskları, protomları, diğer buluntuların %80 oranında kadın olması ile birlikte bu adakların Nymhelere veya nymhelerin de yer aldığı bir tanrıça grubuna ait kutsal alanla ilişkilendirilmiştir. Şahin 2021, 190, 203.

[720] Aiora Festivali için bk. Anthesteria başlığı.

olabileceğine işaret etmektedir[721]. Ön yüzde ise genel olarak bir kadın ve erkek başının birarada bulunduğu ve bu profillerin Dionysos ile Ariadne'ya ait olduğu düşünülmektedir[722]. Bu nedenle bölgede böyle bir festivalin var olması oldukça büyük bir olasılıktır. Tenedos'ta bulunan delikli masklar, bu ritüele ilişkin bir bulgu olmakla birlikte, Anthestheria görmüş çocuklara konulan khous hediyesi gibi belirli bir yaşı veya olgunluğu yansıtma ihtimali de bulunmaktadır. İleride gerçekleştirilebilecek antropolojik çalışmalar bu konu üzerine net bir kanıya varmada önemli bir rol oynacaktır.

Tenedos'taki Dionysos kültüne işaret eden bir başka örnek olarak, MÖ 4. yüzyıla ait bir çocuk mezarından ele geçen figürinler gösterilebilir. Altı adet pişmiş toprak figürin; iki adet oklasma dansı yapan figür, bir adet elinde lir tutan kadın figürini, iki adet ayakta duran kadın figürini ve bir adet oturan poloslu kadın figürininden oluşmaktadır. Yukarıda bahsi geçen şekilde, söz konusu buluntular Dionysiak bir ritüele işaret ederek, döneminin inanç özelliklerini yansıtmaktadır. Dionysos ve Kybele inançlarında, müzik ve kendinden geçerek yapılan danslar ile tanrıya erişilebileceği düşünülmektedir[723]. Özellikle Dionysos kültlerinde müzik ve dans en önemli ögeleri oluşturmaktadır[724]. Oklasma dansı da, Dionysos kültü içinde yapılan ekstatik[725] bir dans türüdür. Mezardan ele geçen iki adet figürinde olduğu gibi, dansçılar kollarını başın üzerinde kenetler ve zaman zaman dizlerinin üzerine çökerek çeşitli kıvrak hareketler sergilerler[726]. Özellikle bir figürün altar önünde dansının betimlenmesi, dansın kutsal yapısını da ifade ediyor olmalıdır. Figürlerdeki Phyrg başlığı ve doğulu kıyafetler, dansın Dionysos kültürüne geçişi üzerine bir referans sunmaktadır.

MÖ 5. yüzyıldan MÖ 4. yüzyıl içlerine kadar oklasma dansı gerek vazo resimlerinde gerekse pişmiş toprak figürinlerde sıklıkla görülmektedir[727]. Oklasma betimlemeleri

[721] Özkan 1993, 15-16; Tekin 2008, 96; Bunun yanı sıra Homeros *İlyada'*da Tenedos'un koruyucu tanrısı olarak Smintheus Apollon olduğu ima edilir bk. Homreos *İlyada,* 1.35. Apollodoros da Tenes'in hikayesini aktarırken bazıları tarafından tanrı Apollon'un oğlu olduğundan bahsettiğini söyler bk. Apollodoros Kitaplık 3.23-26.
[722] Türkyılmaz 2007, 65.
[723] Euripides *Bakkhalar,* 73-87.
[724] Doğan-Gürbüzer 2018, 44.
[725] Belirli koreografi içermeyen, performans kaygısı bulunmayan, müziğin ritmine ayak uydurularak bedenin özgürce hareket ettirildiği dans türüdür.
[726] Doğan-Gürbüzer 2018, 44.
[727] https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1772-0320-468; https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1907-0519-3 (Erişim tarihi 23.07.2025)

içerisinde dansçıların yanında enstrüman çalan bazı eşlikçi figürler de bulunmaktadır. Bu bağlamda elinde lir tutan kadın figürini, ritüelin temsilini tamamlamaktadır. Araştırmacılar tarafından lir tutan kadın figürini Kybele ile altar önünde oklasma dansı yapan figür ise Attis ile eşleştirilmiştir. Euripides'in Bakkhalar eserinde belirttiği gibi "… *Ne mutlu bahtı açık olana, ne mutlu tanrıların sırrına erene ! Hayatını temizleyip günahlardan, ruhunu Bakkhos'a verene ! Tanrının kutsal bedenine ait olanlara birleşene ! Yıkayıp bütün kirlerini dağlarda, tanrının delisi olana ! Ne mutlu, yoluyla kutlayana Kybele anamızın cümbüşlerini; Ne mutlu thyrsosu sallayarak başına sarmaşıklı tacı takarak Dionysos'un ardından gidene !" ...*[728]. Kybele ve Dionysos kültü bu bağlamda içiçe geçmiş bir birtakım ritüelleri barındırmaktadır. Dolayısıyla çocuk mezarlarında tespit edilen kadın maskları da oklasma dansçı figürinleri de ana tanrıça kültü ile de Dionysos kültü ile de ilişkilendirilebilir[729].

2.1.4. SKEPSİS

Arkeolojik veriler kentin, Paleo-Skepsis ve Skepsis olmak üzere iki farklı yerleşime sahip olduğunu göstermektedir. Paleo-Skepsis'in, İda Dağı yamacında Tongurlu Köyü yakınlarındaki İkizce Tepesi çevresinde olduğu düşünülmektedir. Skepsis ise Paleo-Skepsis'in yaklaşık olarak 10 km batısında bulunan Kurşunlu Tepesi civarında konumlandırılmıştır. Paleo-Skepsis'in Arkaik Dönem'de iskan gördüğü, sonrasında elverişli konumu nedeniyle Kurşunlu Tepesi'nde kentin yeniden kurulduğu tespit edilmiştir[730].

Kent ile ilgili ilk arkeolojik çalışmalar, 1860 yılında Frank Calvert tarafından yapılmıştır[731]. Ardından 1880 yılında Robert P. Pullan[732], 1881,1882 yıllarında ise H. Schliemann kentte araştırmalar gerçekleştirmiştir[733]. 1896 yılında ise W. Judeich araştırmalarını bir yayın haline getirmiştir[734].

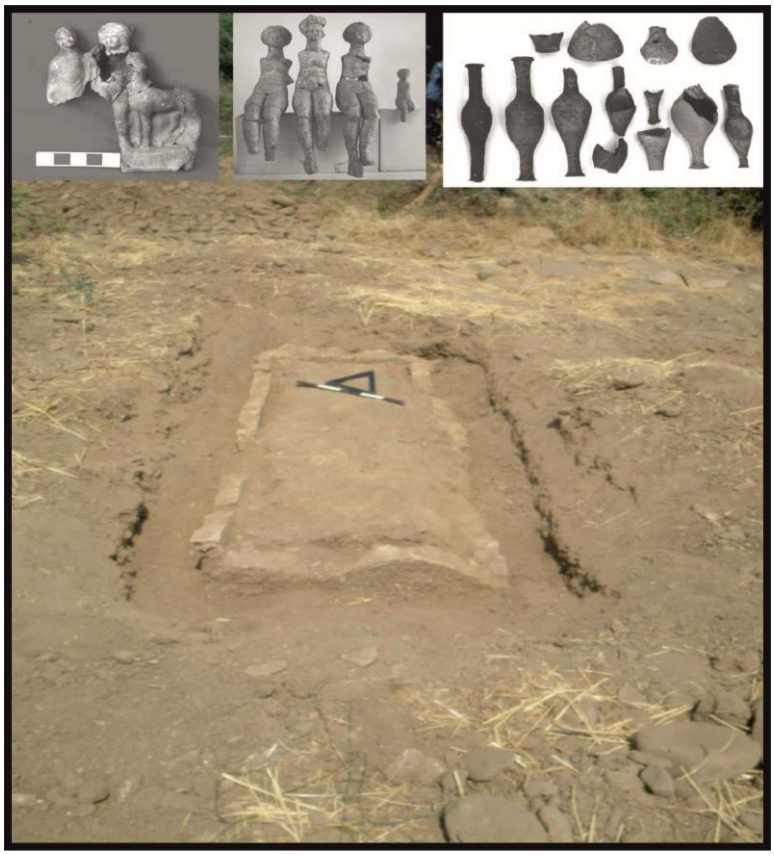
---

[728] Euripides *Bakkhalar* 73-87.
[729] Takaoğlu vd. 2025, 383.
[730] Paleo-Skepsis'te Arkaik Dönem buluntuları görülürken, sonraki dönemlere ait herhangi bir ize rastlanmamıştır. Skepsis'te ise en erken buluntuların Klasik Dönem'e ait olması bu görüşü destekler niteliktedir bk. Tombul 2008, 1; Paleo Skepsis'te yer alan Arkaik Dönem'e ait buluntular için bk. Tombul 2008, 49-50. Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'in sonlarına kadar tepe üzerinde yer alan yerleşim alanları, Roma Dönem'i içerisinde günümüzde yer alan Bayramiç Barajı'nın olduğu bölgeye kadar genişlemiştir.
[731] Calvert 1865, 231.
[732] Pullan 1915, 32.
[733] Schliemann 1881.
[734] Judeich 1898.

1993, 1995 yıllarında ise Bayramiç Baraj Projesi kapsamında sular altında kalacağı düşüncesiyle kentin Aşağı Şehir olarak adlandırılan bölgesinde ve nekropolis alanında kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir[735]. Bu kazılar sonucunda Geç Hellenistik/Erken Roma Dönemi'ne ait az sayıda mezarın yanı sıra, yoğunlukla Geç Roma–Bizans Dönemi'ne tarihlenen 30'dan fazla mezar açığa çıkarılmıştır[736]. Mezarların birbirini tahrip etmesi, burada üst üste gömülerin yapıldığını göstermektedir[737]. Bu mezarlardan bir kısmının çocuklara ait olduğu, kemiklerin erimiş durumda bulunduğu ve buluntu ele geçmediği belirtilmiştir[738].

Her ne kadar kurtarma kazısı raporlarında bu konuya dair ayrıntılı bilgi bulunmasa da, daha sonraki araştırmalarda "Sondaj 2" olarak adlandırılan açmada ilk kullanım evresi MÖ 1.–MS 1. yüzyıla tarihlenen bir lahit tespit edildiği aktarılmıştır[739] (Resim 39). Bu lahitin ilk kullanımına ilişkin buluntuların, ikincil kullanım sırasında dışarı atıldığı belirtilmiştir[740]. İlk kullanım evresine ait eserler arasında altı unguentarium, kernos benzeri bir sunu kabı, bir skyphos, dört adet kolsuz kadın figürini ve farklı tiplerde figürinler yer almaktadır. Mezar sahibine ilişkin yaş ve cinsiyet bilgisi verilmemiştir. Ancak kolsuz kadın figürinlerinin MÖ 2.-1.yüzyıla tarihlenen Antandros çocuk mezarında[741] ve MS 1. yüzyıla ait Parion çocuk mezarlarında[742] da görülmesi, söz konusu lahdin bir çocuğa ait olabileceğini düşündürmektedir.

[735] Özden vd. 1995, 365-386; Başaran vd. 1998, 551-583.
[736] Küçükefe 2011, 134.
[737] Başaran vd. 1998, 559-561.
[738] Özden vd. 1995, 371.
[739] Başaran ve Kasapoğlu 2014c, 559-560.
[740] Başaran ve Kasapoğlu 2014c, 560.
[741] MÖ 2.- 1. yüzyıla tarihlenen 274 nolu mezar için bk. Polat vd. 2010, 13.
[742] M 11 için bk. Tuğrul 2024, 364; M 77 için bk. Tuğrul 2024, 365; M 136 için bk. Tuğrul 2024, 367.

Resim 39: Skepsis'te ele geçen lahit ve ikincil kullanım evresine ait buluntular (Başaran ve Kasapoğlu 2014c, Resim 11)

2.1.5. ASSOS

Çanakkale ilinin, Ayvacık ilçesine bağlı Behramkale Köyü'nde yer alan Assos'ta ilk çalışmalar, Amerikan Arkeoloji Enstitüsü tarafından 1881-1883 yıllarında gerçekleştirilmiştir[743]. Aradan geçen 100 yılın ardından ikinci dönem kazıları, 1981 senesinde Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu tarafından başlatılmış, 2005 yılında Serdaroğlu'nun vefatına kadar devam etmiştir. 2006 yılından günümüze kadar devam eden kazı çalışmaları ise, Prof. Dr. Nurettin Arslan tarafından yürütülmektedir[744].

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda kentin doğu, batı ve kuzey kesimlerinde nekropolis alanları tespit edilmiştir[745]. Bu alanlardan Doğu Nekropolisi, ilk dönem kazı çalışmaları sırasında saptanmış olup, mezarların doğu kapısına uzanan yolun her iki yanına konumlandığı anlaşılmaktadır[746]. Doğu Nekropolisi'nin bir bölümünün günümüzde modern Türk mezarlığı sınırları içerisinde yer alması nedeniyle alanda

[743] Clarke et al. 1902, 1.
[744] Arslan 2008, 49.
[745] Clarke et al. 1902, 225; Arslan vd. 2024, 271-272.
[746] Clarke et al. 1902, 225.

kapsamlı arkeolojik kazılar gerçekleştirilememiştir[747]. Ancak yapılan ön araştırmalar, kentin doğu kapısından İda Dağı'na uzanan hat üzerinde mezarların dağınık bir şekilde yer aldığını ortaya koymaktadır[748]. Doğu Nekropolisi'nde yürütülen sınırlı çalışmalar sonucunda, MÖ 5.– 4. yüzyıla tarihlenen pişmiş toprak buluntuların ele geçmesi, bu alan ile diğer nekropolis alanlarının uzun bir süre eş zamanlı olarak kullanılmış olabileceğini göstermektedir[749].

Batı Nekropolisi, kentin Alexandria Troas yönüne açılan sur kapısının hemen dışından başlayarak sur duvarı boyunca uzanmaktadır. Buradaki mezarlar, teraslanarak oluşturulmuş üç caddenin iki yanına konumlanmıştır[750]. Arkaik Dönem'e tarihlendirilen taş döşeli yol, söz konusu caddeler arasında en erken tarihlisi olup, nekropolis alanının bu yolun iki tarafında genişleyerek kullanılmaya devam ettiği anlaşılmaktadır[751]. MÖ 7. yüzyıldan Roma Dönemi sonuna kadar yoğun kullanımı görülen Batı Nekropolisi'nde, yan yana ve üst üste gömülerin yanı sıra mezarların sonraki dönemler boyunca tekrar açılıp kullanıldığı belirtilmektedir[752].

Genel olarak Assos Antik Kenti'nin güney kesimi haricinde sur duvarı dışında kalan alanlar nekropolis olarak kullanılmıştır[753]. Kentin kuzey bölümünde de Hellenistik ve Roma Dönemi'ne ait, çeşitli anıt, lahit ve urne mezarların varlığı bilinmektedir[754]. Ancak Batı Nekropolisi kadar kapsamlı bir çalışma gerçekleştirilmemiştir.

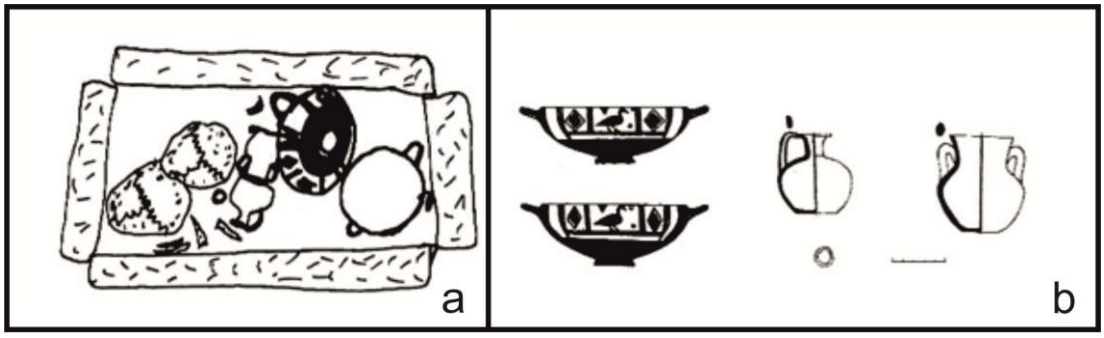
2.1.5.1. Assos Arkaik Dönem Mezarları

Assos Batı Nekropolisi'nin Arkaik Dönemi'ne ait mezarlar, ağırlıklı olarak taş döşeli yolun kuzeyindeki üst terasta, taş döşeli yolun aşağısındaki Larichos aile mezarlığı yakınındaki S3 Açması olarak adlandırılan alanda ve nekropolisin yukarısına doğru uzanan Roma mezar caddesinde yer almaktadır[755].

[747] Freydank 2000, 5.
[748] Clarke et al. 1902, 225. İlk kazı çalışmalarında Doğu Nekropolis alanın Batı Nekropolisi kadar önemli olmadığı da vurgulanmıştır bk. Stupperich 1990, 7.
[749] Freydank 2000, 5. Nekropolislerin yer seçiminde özellikle batıya giden yolların tercih edildiği ileri sürülmüştür.
[750] Buruldağ 2009, 12.
[751] Buruldağ 2009, 12.
[752] Clarke et al. 1902, 225; Buruldağ 2009, 12.
[753] Arslan 2008, 50.
[754] Arslan vd. 2024, 271-272.
[755] Roma mezar caddesinde Arkaik Dönem'e ait iki pithosun ele geçmesi, alanın bu süreçten beri kullanıldığını göstermektedir bk. Buruldağ 2009, 17.

Nekropolis alanında hem kremasyon hem de inhumasyon gömülerin olduğu tespit edilmiştir. Kremasyon mezarlar, kül dökme, birincil[756] ve ikincil kremasyonlardan, inhumasyon mezarlar ise taş sanduka[757], lahit, pithos ve amphora mezarlardan oluşmaktadır[758].

Assos Batı Nekropolis verileri içerisinde çocuklara ait en erken gömüler MÖ 7. yüzyıla tarihlenen taş sanduka mezarlardır[759]. Taş sanduka mezarların çoğunlukla bebek ve çocuklar için kullanıldığı belirtilmiştir[760].

Resim 40: a) Assos'tan ele geçen GR 17 taş sanduka mezar (Utili 1999, Abb. XI); b) GR 17 mezar buluntuları (Utili 1999, Abb. XII)

MÖ 7. yüzyıla ait kremasyon gömülerinin olduğu E I Açması'nda yer alan GR 17 taş sanduka mezar yeni doğmuş iki bebeğe aittir[761] (Resim 40). Mezar buluntuları içerisinde amphoriskos ve minyatür lekythoslarla birlikte kuşlu kaselerin de hediye olarak bırakıldığı görülmektedir. Kuşlu kaselerin tipolojisinden yola çıkarak mezar için MÖ 640-625 tarihleri verilmekte ve Assos'un en erken çocuk mezarları arasında değerlendirilmektedir[762]. Söz konusu mezar hediyelerinin normal boyutlu kaplar olması, çocuk mezarlarındaki kalıplaşmış belirli bir buluntu grubunun olmadığını göstermektedir[763]. Ayrıca, Arkaik Dönem'in en erken gömü tipini oluşturan ve MÖ 7. yüzyıla tarihlenen taş sanduka mezarlarda bebek ve çocukların olması, Arkaik Dönem'in erken evrelerinden itibaren bebek ve çocuklar için inhumasyon gömü

[756] Birincil kremasyon mezarlar Assos Nekropolisi'nde nadir olarak görülmektedir. C IX Açması'nda yer alan 11 nolu mezar birincil kremasyondur. Bu mezarın antropolojik analizler sonucunda 17-20 yaş arasında bir kadına ait olduğu saptanmıştır. 4-5 m^2'lik geniş alana yayılan mezarın oldukça zengin konteksti bulunmaktadır bk. Stupperich 1996a, 26-28.
[757] Bölgenin yerel taşı andezit plakalardan oluşturulan gömü tipidir. Dikdörtgen formlu bu tip mezarlar, biri tabana diğer dördü ise kutu formunu oluşturacak şekilde kenarlara yerleştirilmiş plakalardan oluşturulur.
[758] Buruldağ 2009, 17.
[759] Utili 1999, 144.
[760] Yoğun olmamakla birlikte yetişkinler için de kullanıldığı tespit edilmiştir bk. Utili 1999,128.
[761] Stupperich 1992, 28.
[762] Utili 1999, 127
[763] Utili 1999, 128.

geleneklerinin tercih edildiğini göstermektedir.

D X Açması'nda tespit edilen diğer taş sanduka mezarın ise biri kız, diğeri erkek olmak üzere 3-4 aylık iki bebeğe ait olduğu saptanmıştır[764]. Mezar hediyeleri içerisinde bantlı kase, İonia kasesi, aryballos ve hilal şeklinde iki küpe bulunmaktadır[765]. Aynı alanda ele geçen başka bir taş sanduka mezar içerisinde dokuz adet aşık kemiği ile bir adet oyun taşı ele geçmiştir[766].

Ana kaya üzerine açılan çukurlara yapılan sanduka mezarlarda da çocuk mezarları tespit edilmiştir. Larichos mezar anıtının karşısında, A 1 Açması'nda GR 11 nolu mezarda yine bir çocuğa ait taş sanduka tespit edilmiştir. Mezarın ölçüleri 95x40 cm olarak belirtilmiş ve içerisinden bir adet Protokorinth aryballos, gri hamurlu asma deliği olan bir tabak, emzikli oinokhoe, bir fincan ve başka bir tabak ile birlikte fibulalar ele geçmiştir. Mezar, MÖ 7. yüzyıl sonu-MÖ 6. yüzyıl başlarına tarihlendirilmiştir[767].

S 3 Açması'nda tespit edilen MÖ 540-520 yıllarına tarihlenen GR 33 taş sanduka mezar 2-6 yaş arasında bir çocuğa ait olduğu aktarılmıştır[768] (Resim 41a-b). Kemikleri deforme olmuş bireyin başının hemen yanında bir adet oinokhoe, güneyinde emzikli kap, mezarın farklı noktalarında ise aşık kemikleri ve hilal şeklinde bronz küpe ele geçmiştir[769].

[764] Stupperich 1993, 29; Utili 1999, 128.
[765] Utili 1999, 128.
[766] Stupperich 1996a, 16.
[767] Arslan vd. 2009, 106; Buruldağ 2009, 48. Mezar MÖ 7. yüzyıl sonu 6. yüzyıl başına tarihlenmektedir. Antropolojik bir çalışma olmaksızın mezarın 1-2 yaşlarındaki bir bebeğe ait olduğu ifade edilmiştir.
[768] Bakan 2009, 21.
[769] Bakan 2009, 21.

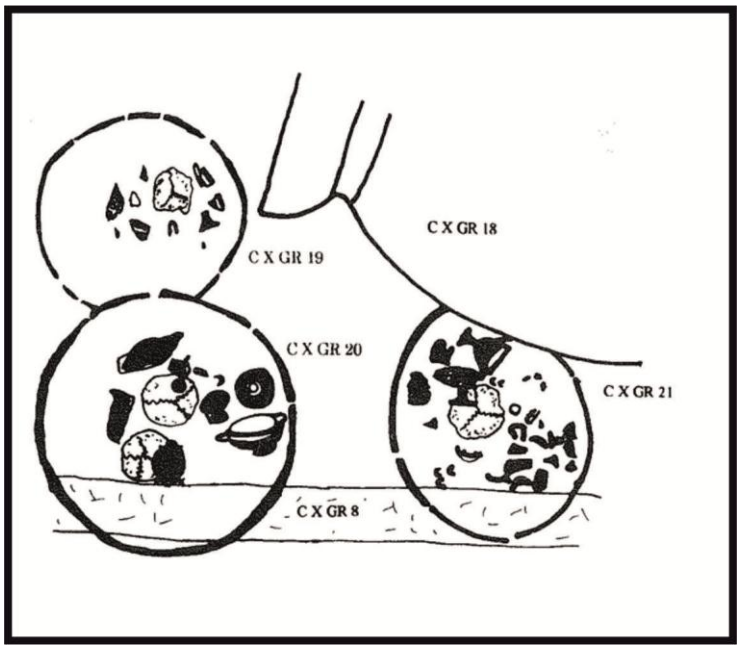
Resim 41: a) Assos'tan ele geçen GR 33 nolu taş sanduka mezar (Bakan 2009, Levha 36, Resim 142); b) GR 33 mezar buluntuları (Bakan 2009, Levha 37, Resim 145).

Bebek ve erken çocukluk evresinde olan bireyler için en yaygın mezar tipi enkhytrismostur. Kapların içine yerleştirilen bireyler, toprağa açılan çukurlara dik veya yatay olarak bırakılmıştır. Bu mezarlarda kabın çevresi bir taş sırası ile çevrilmiştir. Bu taşlar mezar kabı için bir koruma alanı oluştururken, olasılıkla Parion ve Antandros örneklerinde olduğu gibi toprak üzerinde mezarın yerini gösteren küçük toprak yığınının kaymasını önlemek için de yapılmış olmalıdır[770].

Mezar hediyeleri ise çoğunlukla minyatür kaplardan oluşmaktadır[771]. Assos Batı Nekropolisi'nde enkhytrismos için en çok kullanılan kaplardan biri amphoralardır[772]. Amphoraların diğer Troas kentlerinde olduğu gibi küçük gruplar halinde yan yana gömüldükleri anlaşılmıştır[773] (Resim 42). Özellikle CX Açması'nda yoğun olarak bu mezar tipleri ile karşılaşılmıştır[774]. CX açmasında yer alan GR 19 ve GR 20, gri hamurlu bodur amphoralardır. GR 19, 4-5 yaşlarında erkek çocuğuna ait olup, mezar içerisine İonia kasesi hediye olarak bırakılmıştır[775]. Mezar, MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir[776]. GR 20'de ise, 1-2 yaşlarında bir kız ve 2.5-3 yaşlarında erkek çocuğuna ait iki iskelet tespit edilmiştir[777]. Mezar hediyeleri içinde iki aryballos, güvercin şeklinde iki lekythos, satyr biçimli bir lekythos, Korinth üretimi bir pyksis kapağı, iki adet minyatür skyphos, bir adet geniş karınlı kase, hilal şeklinde küpe, kuşlu lekanis ele geçmiştir. Bu buluntular sayesinde mezar, MÖ 6.

[770] Parion için bk. Kasapoğlu 2022, 276; Antandros için bk. Polat ve Polat 2006, 93, 97-98; Polat vd. 2007, 52; Polat vd. 2011,105.
[771] Buruldağ 2009, 46.
[772] Utili 1999, 128. Utili gri hamurlu seramiklerin hepsini Bucchero seramiği olarak tanımlamaktadır Bk. Utili 1999, 70-95. Söz konusu çocuk mezarlarının bulunduğu amphoraları ise sivri dipli Bucchero amphoraları olarak ifade eder. 60 cm uzunluğunda olduğu belirtilen bu amphoraların, omuzdan kulplarının olduğu ve hiçbirinin ağız kısmının korunmadığı aktarılır bk. Utili 1999,83.
[773] Utili 1999, Abb. 14.
[774] Stupperich 1992, 25.
[775] Utili 1999, 129; Wolska 2006, 260.
[776] Utili, 1999, 183.
[777] Utili 1999, 129; Wolska and Wolski 1996, 171; Wolska 2006, 260-262.

yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir[778].

Resim 42: Assos'ta birbirine yakın konumda ele geçen GR 19-20-21 nolu mezarlar (Utili 1999, Abb. XIV)

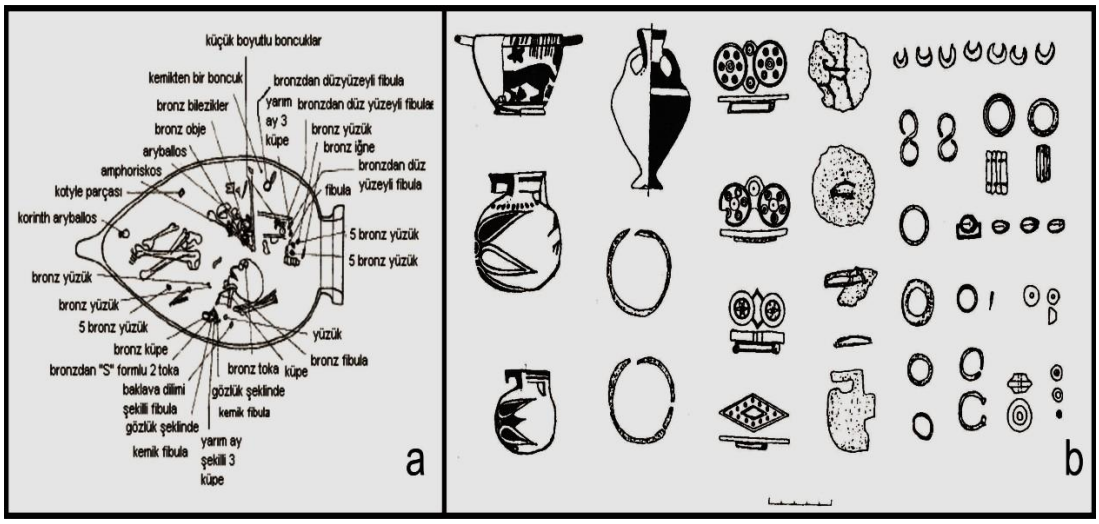
GR 19 ve 20'nin hemen çevresinde yer alan GR 21 amphora mezar ise, 1.5-3 yaşları arasındaki küçük bir çocuğa ait olduğu düşünülmektedir[779]. Mezar, 3 adet İonia kasesi, bir adet aryballos, yüksek ayaklı tabak, güvercin şeklinde lekythos, 7 adet hilal küpe, yüzük ve fibulalardan oluşan bir kontekste sahiptir[780]. CX GR 5 amphora mezar, toplu amphora mezar grubunun biraz dışında yer almakta olup, minyatür bir Korinth skyphos hediyesi olarak tespit edilmiştir[781].

Bebek ve çocuklar için amphoralar kadar yoğun olmasa da pithosların da mezar olarak kullanıldığı görülmektedir. Ancak pithosların çoğunlukla yetişkinler için kullanıldığı, çocuklar için tercih edilenlerin daha küçük boyutlu olduğu belirtilmiştir[782]. MÖ 6. yüzyılın ilk yarısından itibaren pithos kullanımına başlandığı ve MÖ 5. yüzyıla doğru yerini lahit mezar tipine bıraktığı anlaşılmaktadır[783].

Pithosların büyük bir oranı, ağızları Batı Kapısı'na bakacak şekilde, kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu olarak yerleştirilmiştir[784]. Genel itibarıyla bireyler, başları

[778] Utili 1999, 129; Stupperich 1992, 25.
[779] Utili 1999, 129; Wolska 2006, 262.
[780] Utili 1999, 129.
[781] Utili 1999, 129; Freydank 2000, 288.
[782] Jahßen 1992, 103.
[783] Jahßen 1992, 105; Stupperich 1992, 25.
[784] Utili 1999, 131.

pithosun ağız kısmına gelecek şekilde yatırılmıştır. Pithosun toprağa yatay yerleştirilmesinin ardından çevresinin küçük taşlarla desteklendiği anlaşılmıştır[785]. Yetişkin bireylere ait pithoslarda buluntu sayısı oldukça azken, çocuk bireylerin pithoslarında zengin buluntular belirlenmiştir[786].

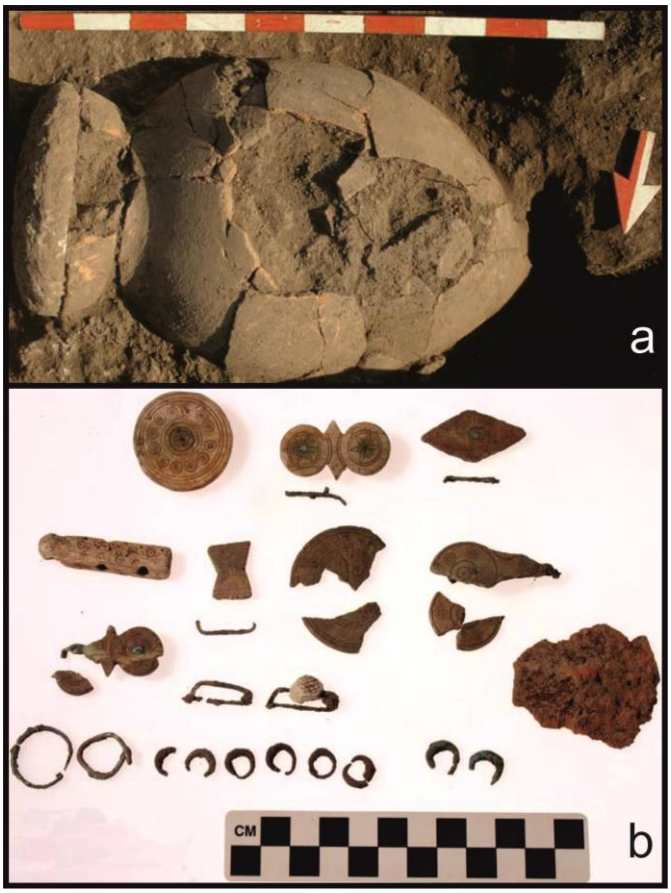
Resim 43: Assos'ta B VIII Açması'nda ele geçen GR 7 pithos (Buruldağ 2009, Resim 34); b) GR 7 pithos mezar buluntuları (Utili 1999, Abb. XVII)

B VIII Açması'nda ele geçen GR 7 pithosta, 1-1.5 aylık cinsiyeti belirsiz bir bebek ile 9-10 yaşlarında bir erkek çocuğa ait iki iskelet tespit edilmiştir[787]. Erkek çocuğuna ait ayak kemiklerinin sağ tarafında kuzu kemiği parçaları, kesme izleriyle bulunmuştur[788]. Erkek çocuğuna ait kemiklerin ayak ucunda, Geç Korinth aryballos, sağ dirseğinde Attika üretimi amphoriskos, yüzükler, sol kolda bilezik, broş, üç adet hilal şeklinde küpe, sol omuzda 3 adet kemik fibula, sağ omuzda bir kemik, birkaç bronz plaka, skarabe, sağ kolda bilezik, üç adet bronz hilal biçimli kolye, bronz kemer tokası, sağ elin omuz bölgesinde iki parmağında 5 bronz yüzük ele geçmiştir. 1-1.5 aylık cinsiyeti belirsiz bebek iskeletinin ayak ucunda Korinth skyphos parçaları, küçük boyutlu kemik, fayans cam boncuklar tespit edilmiştir[789]. Mezarın hemen yakınındaki koyun kemikleri ise cenaze seramonisinin yapıldığını göstermektedir[790]. Mezar, buluntuları yardımıyla MÖ 540-520 yıllarına

[785] Arslan vd. 2009, 108.
[786] Stupperich 1990, 17, Abb. 9; Utili 1999, 132; Yetişkinlere ait pithos mezarlarda daha çok kadınlarla özdeşleştirilen hilal şeklinde yarım ay küpelerin erkek mezarlarında da varlığı tespit edilmiştir bk. Utili 1999, Kat No: 876; Kat No: 887.
[787] Utili 1999, 133; Wolska 2006, 265.
[788] Wolska 2006, 265.
[789] Utili 1999, 133; Stupperich 2006, 20-21; Wolska 2006, 265.
[790] Utili 1999, 133; Buruldağ 2009, 60-61.

tarihlendirilmiştir[791]. Her iki bireyin kemiklerinde de ileri derece cribra orbitalia görülmektedir[792].

S3 Açmasında yer alan GR 16 pithosu 90x60 cm ölçüleriyle yetişkin pithoslarından çok daha küçük boyutludur (Resim 44a). Diğer örneklerde olduğu gibi bu pithosun da etrafı taşlarla desteklenmiştir. İçerisinde hoker pozisyonunda yerleştirilmiş bir birey yer alır. Bireyin çevresinde fibula, kemik takı objeleri, hilal ve çeşitli formlarda küpeler ele geçmiştir (Resim 44b). Mezarın kontekstinden kaynaklı bireyin bir kız çocuğu olabileceği belirtilmiştir[793].

Resim 44: a) Assos S3 Açması'nda ele geçen GR 16 pithos mezar (Bakan 2009, Levha 5, Resim 11); b) GR 16 mezar buluntuları (Bakan 2009, Levha 6, Resim 14)

[791] Utili 1999, 133.
[792] Wolska 2006, 266. Cribra Orbitalia, genellikle göz etrafını çevreleyen kemiklerde görülen gözenekli, süngerimsi doku oluşumu ile karakterize edilen bir lezyondur. Demir eksikliği, anemi, kronik enfeksiyonlar, parazit kaynaklı hastalıklar, yetersiz beslenme gibi durumlar cribra orbitalia oluşumuna sebep olmaktadır.
[793] Arslan vd. 2009, 108; Bakan 2009, 11.

GR 16'ya yakın bir alanda GR 18 pithosunun alt seviyesinde bir başka pithos olan GR 23[794] tespit edilmiş olup, 5 yaşından daha küçük bir erkek çocuğu olduğu belirtilmektedir[795]. Buluntular içerisinde 26 aşık kemiği, Korinth üretimi skyphos ve kireç taşından yapılmış kirpi formunda bir aryballos ele geçmiştir[796] (Resim 45a-b). Mezar MÖ 560-540 yıllarına tarihlenmektedir[797]. Çevredeki GR 24 pithos mezarın ise en fazla 2-3 yaşlarında bir erkek çocuğuna ait olduğu belirtilmiştir[798]. MÖ 540-500 yıllarına tarihlendirilen mezar içerisinden kyliks, aryballos ve aşık kemikleri ele geçmiştir[799].

Resim 45: a) Assos'tan ele geçen GR 23 nolu pithos mezar buluntuları (Levha 24, Resim 101); b) Kirpi formlu aryballos (Bakan 2009, Levha 24, Resim 103a).

C X Açması'nda amphora mezarlara yakın bir konumda, pithos mezar GR 14 açığa çıkarılmıştır. Mezar, 1-2 aylık bir bebeğe ait olup, içerisinden oyuncak bebek kolu, bir adet aşık kemiği, hilal şeklinde küpe ve yanmış kase kaidesi tespit edilmiştir[800]. Bebeğin kemikleri üzerinde yapılan antropolojik analizlerde ileri derece cribra orbitalia bulgularına rastlanmıştır[801].

Yetişkin pithos mezarları içerisinden sadece erkek bireylere ait kemiklerin ele geçtiği

[794] Pithosun ölçüleri 90x60 cm'dir. İskelet hoker pozisyonda tespit edilmiştir bk. Bakan 2009, 12-15.
[795] Arslan vd. 2009, 109; Bakan 2009,15.
[796] Arslan vd. 2009, 109.
[797] Bakan 2009, 15.
[798] Pithosun ölçüleri 90x60 cm'dir. Kemikler oldukça deforma olmuş ve az sayıdadır Bakan 2009, 16.
[799] Bakan 2009, 16-17.
[800] Söz konusu mezar aslında pithos formunda ancak ebatları küçük olması nedeniyle, araştırmacılar tarafından amphora mezarlar içerisinde değerlendirilmiştir bk. Stupperich 1992, 24; Utili 1999, 129-131.
[801] Wolska 2006, 257.

belirtilmiştir[802]. İstisna olarak sadece GR 7 pithosunun 1-1.5 yaşındaki bir kız bebeğe ait olması, belirli bir yaşa kadar en azından cenaze ritüellerinde cinsiyet ayrımının yapılmadığını düşündürmektedir[803].

Arkaik Dönem'de Assos Batı Nekropolisi verilerine göre bebek ve çocuklar için amphora, pithos ve taş sanduka mezarların gömü tipi olarak tercih edildiği görülmektedir. Yetişkin mezarlarına oranla daha fazla buluntuya sahip olan çocuk mezarlarında minyatür kapların yoğunluğunun yanında İonia kasesi, kuşlu kaseler gibi normal boyutlu kaplar da tespit edilmiştir. Buluntular içerisinde hilal şeklindeki küpeler, özellikle kız çocuklarının olduğu mezarlarda görülmektedir. Antandros ve Tenedos Nekropolisi ile kıyaslandığında emzikli kapların oldukça sınırlı sayıda olması, bu işlevi görebilecek başka bir kap formunun tercih edildiği yönünde yorumlanabilir. Mezarlardaki minyatür skyphosların fazlalığı bu görevi üstlendiğini düşündürmektedir. Bunların yanı sıra minyatür lekytoslar ve aryballosların mezarlar içersinde sıklıkla ele geçtiği aktarılmıştır. Özellikle hayvan formlu lekythosların, genel olarak kadın ve çocuk mezarlarına bırakıldığı tespit edilmiştir.

2.1.5.2. Assos Klasik Dönem Mezarları

Klasik Dönem'de mezar yolu boyunca uzanan taş lahitler, kentin en yaygın gömü tipini oluşturur[804]. Pithosların MÖ 5. yüzyılda tamamen ortadan kalktığı, yerini lahitlere bıraktığı anlaşılmaktadır[805]. Lahitlerin, pithoslara kıyasla daha maliyetli bir gömme yöntemi olmasına rağmen tercih edilmeleri, mezarlığın yakın çevresinde taş kaynağının bulunmasıyla ilişkilendirilmektedir[806].

Assos'ta taş lahitlerin, yekpare bir bloktan oyularak üstü taş bir plakayla kapatılmış örneklerinin yanı sıra, beş adet yassı taş ile bir yassı plakanın kapak olarak kullanıldığı tipleri de bulunmaktadır[807]. Monolitik lahitlerin daha varlıklı bir sosyal

[802] Buruldağ 2009, 67-68.
[803] S 3 Açmasındaki GR 16 pithosunun da kız çocuğuna ait olduğu aktarılmıştır. Ancak buradaki cinsiyet tayininin, mezar buluntularına dayanarak yapıldığı ifade edilmiştir bk. Arslan vd. 2009, 108; Bakan 2009, 11.
[804] Buruldağ 2009, 77.
[805] Freydank 2000, 76.
[806] Freydank 2000, 77.
[807] Freydank 2000, 85.

sınıfa, plakalardan oluşturulan lahitlerin ise görece daha düşük statüdeki bireylere ait olduğu belirtilmektedir[808].

Klasik Dönem'de, Arkaik Dönem'de olduğu gibi bebek ya da çocuklara ait kremasyon mezarlara rastlanmamaktadır[809]. DX Açması'nda yer alan GR 15 numaralı lahitte üç yetişkin birey ile bir bebeğin birlikte gömüldüğü belirlenmiştir. Yetişkin bireylerde kremasyon uygulandığı halde, bebek kemiklerinde yanık izi bulunmamaktadır[810]. Bu durum, bebeklerin kremasyonla gömülmediğine yönelik görüşü destekler niteliktedir.

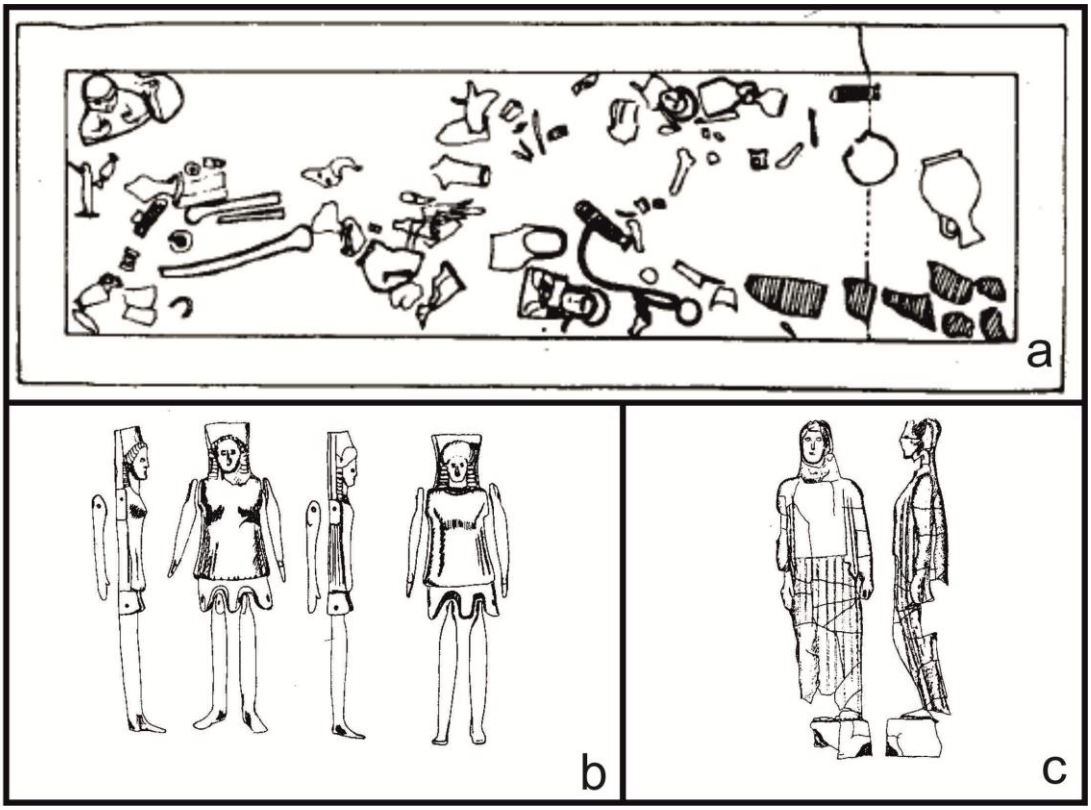
Dönem içerisinde dikkat çekici noktalardan biri, Arkaik Dönem'de özellikle bebekler için yaygın gömü tipi olan amphora mezarların, kesin olarak Klasik Dönem'e tarihlenen örneğinin olmamasıdır. Tek örnek olarak yukarıda bahsedilen C X Açması'ndaki GR 5 amphora mezarı, MÖ 5. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenerek Geç Arkaik-Erken Klasik Dönem olarak ifade edilebilir[811].

Klasik Dönem'e ait lahitler incelendiğinde, çocukların nadiren tek başlarına, çoğunlukla ise yetişkin bireylerle birlikte gömüldükleri anlaşılmaktadır. Az sayıdaki bireysel çocuk gömülerine örnek olarak, A VIII Açması'ndaki GR 4, A VII Açması'ndaki GR 6 ve B VIII Açması'ndaki GR 15 numaralı lahitler gösterilebilir[812]. GR 4 ve GR 6, monolitik lahit iken, B VIII GR 15 plakalardan oluşan lahit mezardır. Söz konusu üç lahit de yetişkin lahitlerinden daha küçük ebatlardadır[813]. GR 4 numaralı lahit, yaklaşık 10 yaşlarında bir erkek çocuğa ait olup mezar içerisinde herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır[814]. GR 6 numaralı lahitte ise 10–12 yaşlarında bir kız çocuğunun olduğu düşünülmekte; mezar içerisinde bir adet fayans aryballos ele geçmiştir.

---

[808] Freydank 2000, 87. 1994 yılına kadar Batı Nekropolisi'nde yürütülen çalışmalarda tespit edilen 76 lahitten 51'inin monolitik, 24'ünün ise plakalardan oluşturulan lahitler olduğu belirlenmiştir. Monolitik lahitlerin nekropolis alanına homojen bir biçimde dağıldığı gözlemlenirken, plaka lahitlerin özellikle B VIII ve B IX numaralı açmalarda yoğunlaştığı dikkat çekmektedir bk. Freydank 2000, 87.
[809] Buruldağ 2009, 78.
[810] Wolska 1992, 174.
[811] Freydank 2000, 288.
[812] Bu mezarlara ek olarak, A VII Açması'nda GR12 olarak adlandırılan plakalardan oluşturulmuş lahtin 14-15 yaşlarında bir kıza ait olduğu düşünülmektedir bk. Freydank 2000, 273.
[813] A VIII GR 4, 167 (150) cmx 66 (50) cm; A VII GR 6 193 (177) cm x 79 (59) cm; B VIII GR 15 tahrip olmuş mezarın ölçüleri değer aralıkları içerisinde belirtilmiştir. Uzunluğun 144 (170) cm / 140 (155) arasında değiştiği, genişliğin ise, 60 (37) / 46 (22) arasında olduğu belirlemiştir bk. Freydank 2000, 273-277.
[814] Freydank 2000, 273-277.

B VIII Açması'ndaki GR 15 lahdinin ise, 9-10 yaşlarında erkek çocuğa ait olduğu belirlenmiştir. Mezar içerisinden 4 adet omuzlu lekythos, pişmiş toprak taht parçaları, satyr figürini, protom, kuş figürini, cam amphoriskos, küpeler, inci parçası, çakmak taşı nesne tespit edilmiştir. Mezar buluntular yardımıyla, MÖ 5. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenmektedir[815].

Resim 46: a) Assos'tan ele geçen GR 55 lahit mezar (Stupperich 1992, Abb.4); b) Bebek üzerinden ele geçen kuklalar (Stupperich 1992, Abb.5); c) Mezardan ele geçen figürin örneği (Stupperich 1992, Abb 6).

Klasik Dönem'de çocukların tek olarak gömüldüğü lahit mezarların yanı sıra, yetişkin bireylerin bulunduğu çoklu gömülerde de çocukların yer aldığı lahitler görülmekte ve bu durum aile bağıyla ilişkilendirilmektedir. Bu duruma örnek olarak, GR 55 lahdinde yirmili yaşlarında genç bir kadın ile 1-2 yaşlarında bir bebeğin birlikte bulunduğu mezar gösterilebilir[816](Resim 46a). Anne ve bebeği olduğu düşünülen bireylerin mezarı oldukça zengin bir kontekste sahiptir[817]. Mezar içinde bebek iskeletinin, yetişkin bireyin (annenin?) uyluk kemikleri üzerinde konumlandığı; bebek iskeletinin üzerinde ise iki adet kukla bebek (Resim 46b) ve iki

[815] Freydank 2000, 278.
[816] Stupperich 1992, 14.
[817] Mezar hediyeleri, lahtin hemen hemen her tarafına özellikle gövdenin yanlarına, ayak hizasına ve bebeğin üzerinde tespit edilmiştir. Bk. Stupperich 1992, 14-15; Buruldağ 2009, 95.

adet oturan kadın figürinin ele geçtiği belirlenmiştir[818]. Mezarın içinde 7 adet kadın protomu tespit edilmiştir. Bu protomlar, mezarın kenarlarına yüzleri ölen bireye dönük şekilde yerleştirilerek, özel bir koruma işlevi taşıdığını düşündürmektedir[819]. Söz konusu protomlar MÖ 5. yüzyılın 2. çeyreğine tarihlendirilmektedir[820]. Aşık kemikleri daha çok yetişkin bireyin ayakucunda tespit edilirken[821], mezar içinde ele geçen bir adet bronz Assos sikkesi, araştırmacılar tarafından Kharon parası olarak yorumlanmıştır. Mezardan yalnızca bir sikkenin çıkmış olması, bu geleneğin 1-2 yaşlarındaki çocuklar için henüz uygulanmadığını düşündürmektedir[822]. Mezarda ayrıca flüt çalan kadın, iki güvercin ve peploslu bir kadın figürini, nar formlu lekythos, beş adet lekythos, camdan yapılmış dört alabastron, demir yüzük ve demir strigilis de yer almaktadır[823].

D X Açması'nda tespit edilen bir kadın ve çocuğuna ait lahitte, demir bıçak, gümüş yüzük, iğne, demir ve bronz strigilisler, 4 veya 5 bronz sikke, kolye ucu, çok sayıda aşık kemikleri tespit edilmiştir[824].

B IX Açması'ndaki GR 6 plakalardan oluşturulmuş lahitte 11 birey yer almaktadır. Bu bireylerden sadece biri 9-10 yaşlarında bir çocuktur. Mezar buluntularına bakıldığında MÖ 5. yüzyıldan MÖ 4. yüzyıla kadar mezarın kullanılmış olduğu görülmektedir. Bu sebeple çocuğa atfedilebilecek hediye veya buluntuları saptamak oldukça zordur[825].

B VIII Açması'ndaki GR 3 ise, üç yetişkin ve bir çocuğa ait lahit mezardır. MÖ 5. yüzyılın sonlarına tarihlenen lahit içerisinden, sivri uçlu amphoriskos ve bir lekythos açığa çıkarılmıştır[826]. B VIII'de yine iki yetişkin ve bir bebeğe ait olan lahit mezar (GR 1) tespit edilmiştir. MÖ 5. yüzyılın sonlarına tarihlenen lahit içerisinden küçük boyutlu bir olpe, bir strigilis, iğne parçası ve sikke ele geçmiştir. B VIII GR 4 plakalardan oluşan lahitte üç yetişkin birey ile birlikte bir çocuk yer alır. MÖ 5.

[818] Stupperich 1992, 15.
[819] Freydank 2000, 114. Benzer uygulama Parion'da Roma Dönem'ine ait bir çocuk mezarında da görülmektedir bk. Tuğrul 2024, 363.
[820] Stupperich 1992, 14.
[821] Stupperich 1992, 15.
[822] Assos'ta MÖ 5. yüzyıldan itibaren mezarlarda yetişkinler için Kharon parasını bırakma eğilimi görülmektedir bk. Supperich 1992, 16,19; Stupperich 1996a, 14-19.
[823] Buruldağ 2009, 95.
[824] Stupperich 2006, 6.
[825] Freydank 2000, 280.
[826] Stupperich 2006, 18; Freydank 2000, 276.

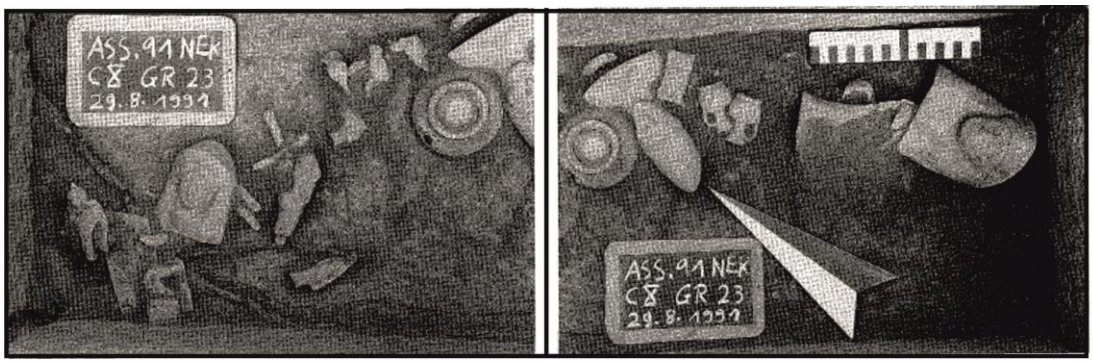
yüzyılın son çeyreğine tarihlenen mezarda; kase, olpe, iğne parçaları ve testiler tespit edilmiştir[827]. Aynı açmada MÖ 5. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlenen GR 5 nolu lahit mezar, plaka taşlardan yapılmış bir başka örnektir. Lahitte bir bebek, bir çocuk ve bir kadın birey yer alır. Kadın birey büyük olasılıkla çocukların annesi olmalıdır. İçerisinden 4 minyatür lekythos, 2 adet omuzlu lekythos, demir bıçak, bronz yüzük ve iğne ve aşık kemikleri tespit edilmiştir[828].

C VIII Açması'ndaki MÖ 4. yüzyıla tarihlenen GR 1 lahdinde, 40 yaşlarında bir kadın ve bebek yer alır. Lahtin sol kenarında, bir arada bulunan 18 adet sikke, bir kese içerisinde muhafaza edilmiş olduklarını işaret etmektedir. Sikkeler dışında gri hamurlu minyatür hydria, demir bıçak, kolye uçları, ağırşak, aşık kemiği ve midye kabuğu diğer buluntuları oluşturmaktadır[829].

C IX Açması'nda GR 10 olarak adlandırılan lahitte ise 3 yetişkin ve bir çocuğa ait kemikler tespit edilmiştir. Çocuk bireye ait kemikler yetişkin bireylerin altında bulunmaktadır. Mezarda, bronz küpe parçaları ve demir çivi dışında buluntu ele geçmemiştir[830].

Taş sanduka mezarların Klasik Dönem'de de çocuklar için kullanılmaya devam ettiği görülmektedir. Çocuklar için kullanılmış taş sanduka mezarlarda, zengin buluntular aynı şekilde devamlılığını sürdürmektedir. C X Açması'nın GR 23 mezarının buluntuları çok sayıda aşık kemiği ve pişmiş toprak figürinden oluşmaktadır[831]. Figürinler arasında atlı binici ve süslü bir başa sahip kadın figürinin, özellikle tören sırasında bilinçli olarak yakılıp kırıldıktan sonra mezara atıldığı belirlenmiştir. Mezardan ele geçen buluntular arasında kadın protomları, kuklalar, maymun ve güvercin figürinleri, minyatür klineler, karınlı iki lekythos ve çeşitli minyatür kaplar da yer almaktadır[832]. Mezar buluntular yardımıyla, MÖ 5. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmektedir[833].

[827] Freydank 2000, 277.
[828] Mezar MÖ 5. yüzyılın 2. çeyreğine tarihlenmektedir. Stupperich 2006, 18.
[829] Freydank 2000, 282; Stupperich 2006, 18.
[830] Stupperich 1996a, 16.
[831] Buluntular yardımıyla mezar MÖ 5. yüzyılın 2. yarısına tarihlenmektedir bk. Supperich 1993, 21-22; Freydank 2000, 98.
[832] Supperich 1993, 21.
[833] Freydank 2000, 290.

Resim 47: Assos'ta C X Açması'nda ele geçen GR 23 taş sanduka mezar (Stupperich 1993, Tafel 6).

D X Açması'ndaki GR 23 taş sanduka mezar 1-2 yaşlarında erkek bir bebeğe aittir (Resim 47). MÖ 5. yüzyılın 2. yarısına tarihlenen mezarda 9 aşık kemiği ve bir oyun taşı ele geçmiştir[834].

B IX Açması'ndaki GR 8 taş sandukada bir bebek ve 5-6 yaşlarında çocuk tespit edilmiştir[835]. Kafatasının hemen çevresinde taşlarla oluşturulmuş çelenk görüntüsü dikkat çekicidir. Kafatası çevresinde cam boncuk, hilal şeklinde küpe ile birlikte, işlevi anlaşılamayan 3 kristal obje, iki yuvarlak disk, bir oyun taşı, piramidal şekilli bir aksesuar olasılıkla tılsımlı bir kolyenin olduğuna işaret etmektedir[836]. Sağ uyluk kemiğinin bulunduğu bölgede aşık kemikleri ve kristal disklerin çevresinde ters dönmüş kase ve sol bacak kemiklerinin altında bir amphoriskos bulunmaktadır. Aşık kemiklerinin çoğunlukla sağ yönde olması, kasenin içinden dökülmüş olduğu izlenimini yaratmaktadır[837]. Kasenin yanında ikili güvercin figürini, uyluk kemiklerinin altında pişmiş toprak tahta oturan kadın, bir yaban domuzu, bir kaplumbağa, bir güvercin, sivri başlıklı kadın protomu, içki kabına eğilmiş sarhoş maymun figürini yer almaktadır[838].

2.1.5.3. Assos Hellenistik Dönem Mezarları

Hellenistik Dönem'de mevcut siyasi ve ekonomik yeni düzenlemeler, kentin refah seviyesinin gerilemesine yol açtığı gibi, ölü gömme gelenklerinde de değişimlere neden olmuştur[839]. Hellenistik Dönem'in özellikle ortalarına gelindiğinde kremasyon geleneğinin tekrardan artışa geçtiği anlaşılmaktadır. Birincil kremasyonlarda herhangi bir değişim görülmemektedir. Ancak urne mezarlarda Arkaik Dönem'de

[834] Freydank 2000, 97, 290.
[835] Stupperich 1996a, 19.
[836] Stupperich 1996a, 19.
[837] Stupperich 1996a, 19.
[838] Stupperich 1996a, 19-20; Freydank 2000, 281; Buruldağ 2009, 104.
[839] Buruldağ 2009, 107.

bireye ait kemiklerin sadece bir bölümü alınırken, Hellenistik Dönem'de tüm kemiklerin yakıldıktan sonra özenle toplandığı belirtilmiştir[840].

Kremasyon uygulaması her ne kadar çocuk ve bebekler için tercih edilmese de, aile bağlarının olduğu düşünülen toplu gömülerde bebek ve çocuklar da yetişkinlerle beraber kimi zaman kremasyon uygulamasına tabi tutulmuştur. İlk kazı döneminde açığa çıkarılan urne mezar içerisinde kadın ve erkek olmak üzere iki yetişkin yanında bir de bebeğe ait yanmış kemikler tespit edilmiştir[841]. Bu mezardaki önemli nokta, yetişkin erkek bireyin kemiklerinde gözlemlenen yanma izleriyle yetişkin kadın ve bebeğin kemiklerindeki yanma izlerinin farklı olmasıdır. Bu durum, yetişkin erkeğin ayrı, kadın ve bebeğin ise birlikte yakıldığı şeklinde değerlendirilmiştir. Buna göre kadın ve bebeği doğum esnasında veya hemen sonrasında vefat etmiş olabileceği, erkek bireyin ise daha sonraki bir zamanda öldükten sonra yanmış kemiklerinin urne içerisine eklenmiş olduğu düşünülmüştür.

Resim 48: Assos'ta ele geçen GR 13 lahti ve içinde yer alan urneler (Stupperich 1996a, Tafel 5)

C IX Açması'nda GR 13 lahit mezarın içerisinde iki Hellenistik Dönem'e ait urne tespit edilmiştir (Resim 48). GR 8 olarak adlandırılan amphora formundaki urne içerisinden bir kadın ve çocuğa ait kemiklerin yanında bir adet bronz sikke ele geçmiştir[842]. Diğer urne ise 40 yaşlarında bir erkeğe aittir. Söz konusu urne içerisinden Orta Kelt fibulası açığa çıkmıştır[843]. Bu tip materyallerin, MÖ 3. yüzyılda Galat kollarının Anadolu'ya girmesi ile Assos'a taşındığı düşünülmüştür. Lahit içerisindeki urnelerde yetişkin kadın, erkek ve çocuğun tespit edilmesi üzerine bu bireylerin aynı aileye mensup olabileceği öne sürülmüştür[844].

[840] Stupperich 1996b 67. Aktaran Buruldağ 2009, 109
[841] Wolska 1993, 201.
[842] Stupperich 1996a, 11-12.
[843] Stupperich 1996a, 12.
[844] Stupperich 1996a, 11.

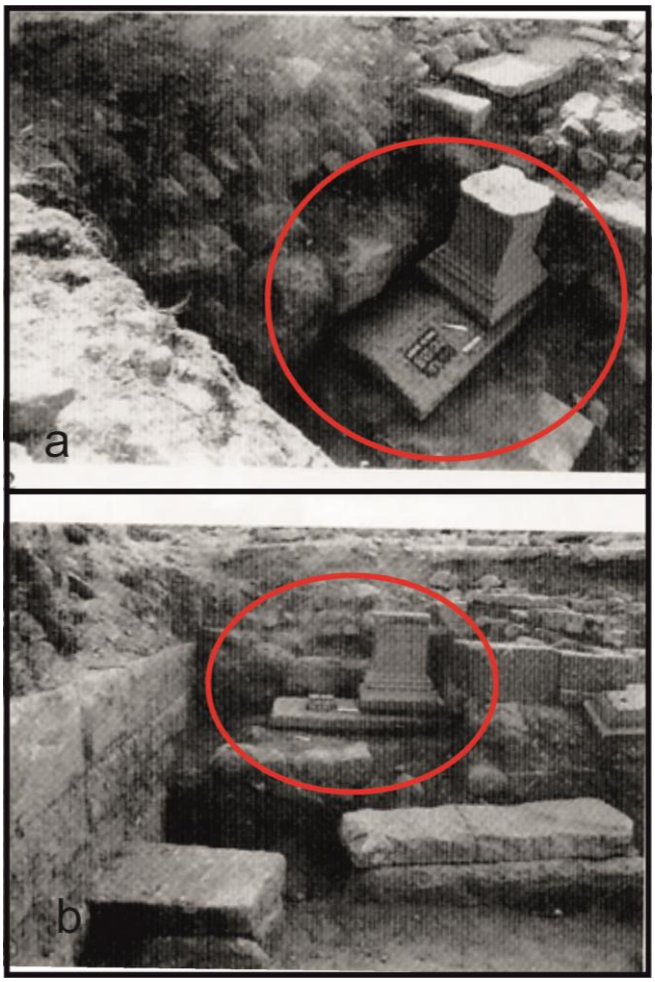
Yine başka bir lahit mezar içerisinde 50 yaşlarında bir erkek, 20 yaşlarında bir kadın ve yeni doğum ya da anne karnında olan bir bebeğin yanmış kemiklerine rastlanmıştır[845]. Erkek bireyin yanmış kemikleri, lahit içine imhumasyon bir bireyin kemiklerini taklit edercesine yerleştirilmiştir.

C IX açmasındaki GR 1 nolu lahitte yetişkin bir erkek ve bir çocuk iskeleti inhumasyon olarak tespit edilmiştir[846]. Aynı mezarın alt tabakasında kremasyon kemiklerinin dağılmış olduğu görülmektedir. Mezar içerisinde içi boş şekilde tespit edilen yonca ağızlı oinokhoenin varlığı, kül ve kemiklerin daha önce bu kabın içinde olduğu, daha sonra devrilen kabın dışına taştığı şeklinde değerlendirilmiştir[847]. Ancak oinokhoe içindeki kemikler, şayet bilinçli olarak boşaltılmadığı takdirde kabın formu itibarıyla bir devrilme sonucu içindeki tüm kremasyon kemiklerinin dökülmesine imkan tanımayacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Olası her durumda, her iki geleneğin birlikte kullanıldığı ve bir aileden önce annenin ölümü üzerine kremasyona tabi tutulduğu, ardından eş ve çocuğunun ölmesi üzerine aynı alana inhumasyon olarak defnedilebileceği ileri sürülmüştür[848]. Mezar içerisinden 13 adet unguentarium, 7 sikke[849], tek kulplu kase, tabak, iki adet ağırşak, 241 gr ağırlığında ağırlık ve kremasyon gömü için bırakıldığı anlaşılan Megara Kasesi tespit edilmiştir[850]. Mezar içinde aynı zamanda muska gibi kullanıldığı düşünülen küçük boyutlu oturan kadın figürini bulunmuştur. Ancak bu buluntuların erken döneme ait olması dolgu topraktan akan malzemeler olma ihtimalini akla getirir[851].

B VIII Açması'ndaki GR 2 lahdinde biri erkek diğeri kadın iki yetişkin ve bir çocuk olmak üzere 3 birey tespit edilmiştir. Lahtin üzerinde "Phileia" yazıtı bulunan bir taş bloğu yer almaktadır (Resim 49a-b). Lahit tabanında 40-50 yaşlarında erkek kremasyona tabi olsa da inhumasyon gibi anatomik pozisyonda lahit içine

[845] Stupperich 2006, 13.
[846] Stupperich 2006, 13.
[847] Stupperich 2006, 13.
[848] Stupperich 1993, 17; Stupperich 2006, 13.
[849] Mezardaki her birey için en az iki adet Kharon sikkesinin bırakıldığı anlaşılmıştır. Ancak burada çocuğun yaşı önem kazanmaktadır. Antropolojik analizler sonucu çocukların hangi yaştan itibaren yetişkinlerin dünyasına adım attıkları Kharon sikkesinin bırakılması ile desteklenebilir duruma gelebilir.
[850] Buluntular yardımıyla mezar, Hellenistik Dönem'in sonlarına tarihlenmektedir bk. Stupperich 2006, 13.
[851] Mezar içerisinden MÖ 4. yüzyıldan 2. yüzyıla kadar buluntuların varlığı tespit edilmiştir bk. Freydank 2000, 282.

yerleştirildiği araştırmacılar tarafından aktarılmaktadır[852]. 40-45 yaşlarında kadına ait kremasyon kemikler ise erkeğe ait kafatası kemiklerinin yanındaki amphora içerisine, 6-7 yaşlarında olduğu düşünülen çocuk birey ile birlikte yer almaktadır. Kadın bireyin oksijenin oldukça fazla olduğu bir ateşte yakıldığı belirtilmiştir[853].

Resim 49 a-b: Assos B VIII Açması'ndaki GR 2 lahti (Stupperich 2006, Tafel 1, 2-4)

GR 2 lahtinin içinde erkek bireyin yanında MÖ 1. yüzyıl sonlarına atfedilen bir unguentairum, terra sigillata, yassı demir parçaları, olasılıkla bıçağa ait metal parçalar, iki adet bronz sikke ele geçmiştir[854]. Urne amphoranın yanında bir adet daha amphoranın olması dikkat çekicidir[855]. Özellikle erkek kremasyon gömülerin, inhumasyon gibi lahdin içerisinde anatomik olarak yerleştirilmesi, bir ölüm ritüeli olabileceğini düşündürmektedir. Hellenistik Dönem'in sonlarında İmparatorluk Dönemi başlarında bir aileyi barındırabilecek nitelikteki mezarlarda bu durum

[852] Wolska 2006, 293.
[853] Wolska 2006, 294.
[854] Stupperich 2006, 12.
[855] Stupperich 2006, 12.

gözlemlenmektedir[856].

Söz konusu mezarda erkeğin ayrı, kadın ve çocuk ayrı yakıldığı belirtilmiştir[857]. Erkek için yakılan ateşin az veya ıslak odunla uzun ve yavaş bir şekilde olasılıkla üstü kapatılacak bir çukur içinde yakıldığı, kadın ve çocuğun bol oksijenli olasılıkla açık alanda hızlıca harlanacak şekilde gerçekleştirildiği belirtilmiştir[858]. Bu tür ayrı ateşte yanma özelliği sadece çift olarak gömülen birkaç mezarda belirlenmiştir. Bireysel mezarlarda araştırma yoğunlaşmadığı için bu konu henüz belirsizdir. Lahdin başında Phileia adında kadının adının yazılı olduğu stel bulunmaktadır. Dolayısıyla kadın için bırakılan bu stel daha geç gömü olduğunu desteklemektedir[859]. Yetişkin erkek kemiklerinin anatomik olarak yerleştirilmiş olması nadir rastlanan bir durumdur. Çukur gibi kapalı alanda yakılan bireyin kemiklerinin toplanıp, hassasiyetle lahdin içine yerleştirilmesi, normal inhumasyon gömü taklidi olabileceği gibi, bir yangın sonucu ölen bir birey için de yapılmış olabilir. Wolska, benzer durumun bugün Romanya topraklarında bulunan Potaissa ve Slovenya'da yer alan Celeia Nekropolisleri'nde birkaç Roma Dönemi'ne ait mezarda da görüldüğünü belirtir[860].

MÖ 1. yüzyıla tarihlenen ve lahit içine bırakılan bir başka urnede, bir yetişkin kadın ve 7 yaşlarında bir kız çocuğunun kemiklerine rastlanmıştır. Aynı ateşte yakıldığı belirlenen bireylerin, aynı anda veya aynı hastalıktan ölen anne ve kız olduğu öne sürülmüştür[861].

Hellenistik Dönem'de inhumasyon gömüler arasında en yaygın mezar tipi kiremit mezarlardır[862]. Genel olarak kiremit mezarlar içerisinde farklı ebatlarda çivilerin tespit edilmesi, bir tabut veya altlık olarak tahtaların kullanıldığı şeklinde değerlendirilmiştir[863]. Oval formlu kiremitlerin kullanıldığı mezarlarda, bireyin ölçüsüne göre kiremit sayısının belirlendiği anlaşılmaktadır. S3 Açması'ndaki GR 19 kiremit mezarında ele geçen kemikler, mezarın olasılıkla bir çocuğa ait olduğuna işaret etmektedir (Resim 50). Mezar içinde bir kaseye ait parçaların yanı sıra mezarın

[856] Stupperich 2006, 13.
[857] Wolska 2006, 295.
[858] Wolska 2006, 295.
[859] Wolska 2006, 295-296.
[860] Wolska 2006, 296. Dipnot 4.
[861] Buruldağ 2009, 114.
[862] Buruldağ 2009,120.
[863] Buruldağ 2009, 120.

yanında, başka bir alandan gelmiş olabileceği düşünülen iki aşık kemiği tespit edilmiştir[864]. Aşık kemikleri, Arkaik Döneme oranla Hellenistik Dönem'de oldukça azdır. Benzer bir durum Antandros Nekropolisi'ndeki Hellenistik Dönem çocuk mezarlarında da görülmektedir.

Resim 50: Assos S 3 Açması'ndaki GR 19 kiremit mezarın açılmadan önceki durumu(a), açıldıktan sonraki durumu (b) ve mezar buluntusu (c). Bakan 2009, Levha 14, Resim 63-64; Levha 15, Resim 67.

Larichos mezarlarının yüzey temizliği sırasında 2-3 yaşlarındaki bir çocuğa ait kiremit mezar ortaya çıkarılmıştır. Mezar hediyesi olarak bir avuç midye kabuğu ve unguentarium ele geçirilmiştir[865]. 11-12 yaşlarında oval kiremitle kapatılmış bir başka çocuk mezarında ise kesin olarak mezara ait olduğu söylenebilecek bir buluntu tespit edilmemiştir[866].

Son dönem çalışmalarında Larichos Aile Mezarlığı'na benzer yeni bir alan tespit edilmiştir. Batı Nekropolisi'nden ören yerine ziyaretçi girişini sağlamak üzere tasarlanan proje kapsamında yapılan çalışmalarda, genişliği 4.70 m, doğu-batı doğrultulu duvarı ise 10 m olan bir aile mezarı açığa çıkarılmıştır[867]. İçerisinde 1 lahit, 13 taş urne, 5 pişmiş toprak urne, 1 taş sanduka ve 1 kiremit mezar yer almaktadır. Buradaki mezarların lahit, sanduka ve kiremit dışındakiler kremasyon gömülerdir[868]. İki adet Laconia tipi kiremitten yapılan çatı kiremiti mezar ise bir

[864] Bakan 2009, 32.
[865] Buruldağ 2009, 138, Resim 82.
[866] Buruldağ 2009, 139
[867] Arslan vd. 2020, 523.
[868] Aile mezarlığındaki gömülerin hiçbirinde birden fazla gömünün olmadığı, iki kişinin gömüldüğü taş urne örneklerinde dahi küllerin farklı bölümlere ayrılarak konulduğu anlaşılmaktadır. Mezarların birkaç istisnası dışında çoğuna birer unguentarium bırakıldığı görülmektedir. Bazı mezarlarda ele

çocuğa aittir[869]. İçerisinden bir unguentarium ve 3 adet cam boncuk tespit edilmiştir. Mezarın hemen bitişiğine Batı Yamacı stilinde minyatür bir kantharos bırakılmıştır[870]. Taş sanduka mezarın da bir çocuğa ait olduğu düşünülmüş ve dışa dönük ağızlı ve siyah astarlı kase tespit edilmiştir[871].

Kiremit mezarların yanı sıra, lahitlerin içerisine yetişkinlerle beraber inhumasyon olarak defnedilmiş çocuk mezarları tespit edilmiştir. C IX Açması'ndaki GR 9 lahdi genç bir kadın ve 3-4 yaşlarında bir çocuğa aittir. Genç kadında ise bir adet demir yüzük ve bronz sikke tespit edilmiştir[872].

DX Açması'nda GR 59 nolu lahit mezarda yaşlı bir adam, genç kadın ve bir çocuk yer alır. Söz konusu mezarda iki bronz sikke, demir bıçak, bronz yüzük, aşık kemiği, inci, olasılıkla kehribardan yapılmış bir adet yüzük ele geçmiştir[873].

C IX Açması'ndaki az sayıda örneği tespit edilen çocuk lahtinin (GR 18) 6 yaşlarında bir erkek çocuğuna ait olduğu tahmin edilmektedir[874]. Çok az bir bölümü korunmuş iskeletin yanı sıra lahdin içinde 3 adet strigilis, 2 bronz iğne, 2 aşık kemiği yer almaktadır[875].

2.1.5.4. Assos Genel Değerlendirme

Assos Nekropolisi'nin Arkaik Dönem mezarları arasında çocuğun tek başına defnedildiği gömü sayısı oldukça fazladır. Toplu gömüler ise, yetişkin olmaksızın birden fazla bebek ve çocuğun olduğu mezarlardan oluşmaktadır. Bebekler için genel olarak amphora mezarların kullanılmasının yanı sıra; çocuklar için taş sanduka ve pithosların tercih edildiği görülmüştür. Arkaik Dönem'de kremasyona tabi tutulmuş herhangi bebek ve çocuk mezarı tespit edilmemiştir.

Klasik Dönem'de bebek ve çocuklar, Arkaik Dönem'in aksine genel olarak yetişkinlerle birlikte gömülmüşlerdir. Ancak az sayıda da olsa tek başına gömüldüğü

---

geçen elbise süsleri ve altın taç parçaları ailenin ekonomik gücünü yansıtmaktadır. Aile mezarlığının kuzey duvarına bitişik bir sunu alanı tespit edilmiştir. Bu alan içerisinde çok sayıda Batı Yamacı Stili'nde amphora dibi ve kantharos ele geçmiştir. Aynı zamanda sikke, hayvan kemikleri, küpeler ve camdan yapılmış bir aşık kemiği yine buluntular arasındadır bk. Arslan vd. 2020, 523-528.

[869] Arslan vd. 2020, 525.
[870] Arslan vd. 2020, 525.
[871] Arslan vd. 2020, 526.
[872] Stupperich 1996a, 13.
[873] Stupperich 2006, 6; Freydank 2000, 291.
[874] Antropolojik bir değerlendirme olup olmadığı belirtilmemiştir.
[875] Stupperich 1996a, 13; Freydank 2000, 286.

örnekler de bulunmaktadır. Arkaik Dönem'de amphora mezar sayısının çok olmasına karşın, Geç Arkaik – Erken Klasik Dönem'e tarihlenen bir örnek dışında kesin olarak Klasik Dönem'e tarihlendirilmiş bir amphora mezar örneği bulunmamaktadır. Yine Arkaik Dönem'de bebek ve çocuklar için kullanılan taş sanduka mezarlar, Klasik Dönem'de devamlılığını sürdürmüştür. Buna karşın, Arkaik Dönem'deki pithos mezarlar, Klasik Dönem'de yerini lahit mezarlara bırakmıştır. Kremasyon uygulaması ise Arkaik Dönem'de olduğu gibi bebek ve çocuklara uygulanmamıştır.

Hellenistik Dönem'e gelindiğinde ise birtakım kültürel değişimlerin etkisi mezarlarda da görülmektedir. Klasik Dönem'de başlayan bebek ve çocukların yetişkinlerle birlikte gömülmesi, Hellenistik Dönem'de de baskın bir gömü uygulaması olarak devam etmektedir. Ancak diğer dönemlerden farklı olarak, bazı urnelerde yetişkinlerle beraber bebek ve çocukların da kremasyona tabi tutulduğu örnekler bulunmaktadır.

Klasik Dönem'de görülmeye başlanan lahitlerin, Hellenistik Dönem'de de birincil ve ikincil kullanımları tespit edilmiştir. Taş sanduka mezarlar ise sayıca önceki dönemlere göre azalırken, kiremit mezarlar dönem içerisinde baskın gömü tipi haline dönüşmüştür.

Arkaik Dönem'de bebek ve çocuk mezarlarının genel olarak tek başlarına ve ikili üçlü kümeler halinde bir arada gömüldüğü tespit edilmiştir. Sadece bebek ve çocuklar için özel bir bölüm bulunmamakla birlikte; bu durum ölüm oranlarının oldukça fazla olduğu söz konusu dönemlerde, belirli aralıklarla evlatlarını kaybeden ailelerin belirledikleri alana bebeklerini gömdüklerini işaret etmektedir. GR 19, GR 20, GR 21 amphora mezarları, genel olarak MÖ 6. yüzyılın ortalarına ait buluntuları ve birbirine yakın küme halinde gömülmeleri bu durumu destekler niteliktedir.

MÖ 5. yüzyıl ile beraber bebek ve çocukların genellikle yetişkinlerle beraber olduğu toplu gömülerle karşılaşılmaktadır. Özellikle lahitler içerisinde bu tür toplu gömülere rastlanmaktadır. Tüm bireyler üzerinde antropolojik çalışmalar yapılmamış olması nedeniyle, bu mezarların tümünün farklı zamanlarda ölen aile bireylerini barındıran bir aile mezarlığı olduğunu düşünmek hatalı olacaktır. Ancak genel olarak bir erişkin kadın ve bebek/çocuğun bulunduğu lahitler, aile bağına ilişkin düşünceleri destekler niteliktedir. Toplu lahit gömülerinin yanı sıra, boyutları daha küçük olduğu belirtilen

az sayıdaki lahitte çocukların tek başlarına gömüldükleri de tespit edilmiştir. Klasik Dönem'de bebek ve çocukların tekil olarak gömüldüğü mezar tiplerinden bir diğeri ise taş sandukalardır.

Hellenistik Dönem'de bebek ve çocuk gömülerinde yaşanan en büyük değişim bebek ve çocukların da kremasyona tabi tutulmasıdır. Belirlenen tüm bebek ve çocuk kremasyonları erişkin bir kadın bireyle birlikte yakılmıştır. Özellikle kadın ve bebek gömüsünün bir arada bulunması, bireylerin doğum esnasında veya sonrasında vefat ettiklerini ve beraber gömüldüklerini akla getirmektedir. C IX GR 13 lahdinin içerisinde tespit edilen iki urnede olduğu gibi, kadın ve bebeğin tek bir urnede, yetişkin erkeğin ise hemen yakındaki diğer urnede olması da, lahdin bir aile mezarı olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

Yukarıdaki örneklerde de belirtildiği üzere, çocuklar üzerindeki kremasyona ait izler sadece aileleri veya bir yetişkin ile gömülen mezarlar içerisinde tespit edilebilmiştir. Özellikle çocuklar için kremasyonun tercih edilip edilmediği netlik kazanamamıştır. Bunun nedeni çocukların küçük bedenleri için yakma işleminin çok masraflı olacağı yönünde bir ekonomik kaygı olmakla birlikte, çocuk gibi alt statü bireylerin yakılmasının uygun olmadığı görüşü de yatıyor olabilir. Yalnızca aile üyelerinden biri ile eş zamanlı bir bebek veya çocuk ölümü olduğunda kremasyon uygulaması tercih edilmiş olabilir. Eş zamanlı olmayan ölümlerde ise, aile mezarı geleneğini koruyabilmek adına bebek ve çocuğa da bu doğrultuda kremasyon uygulandığını söylemek mümkündür. Assos'ta görülen bu durumun benzer örneklerine Kyme[876], Khios[877] ve Nif Dağı Nekropolisleri'nde[878] de rastlanmıştır.

Hellenistik Dönem'de çocukların inhumasyon olarak yine yetişkinlerle beraber lahitlerin içerisine gömüldükleri, aynı zamanda tekil olarak kiremit mezar ve taş sanduka mezarların da kullanıldığı görülmüştür. Özellikle kiremit ve az sayıdaki taş sanduka mezarlarda yetişkinlerle beraber gömünün olmadığı anlaşılmaktadır.

Kronolojik dizinde mezar hediyeleri miktarı değerlendirildiğinde, Arkaik Dönem'de

[876] Dinçarslan 2017, 55.
[877] Bir kadın ve iki yaşını geçmeyen bebek içeren urne için bk. Ανετάκης et.al. 2019, 340.
[878] KM 4 urne içerisinde 25-35 yaşında bir erişkin ve 4-5 yaşında bir çocuğa ait kemikler ele geçmiştir. Bk. Tül-Tulunay 2009, 413; KM6 urne içerisinde bir kadın ve bir erkek yetişkin ile iki çocuğa ait kemikler ele geçmiştir. Bk. Tül-Tulunay 2010, 391.

birçok Troas kentinin aksine Assos'ta, amphora mezarlarda hediye bırakma geleneğinin ağırlıkta olduğu gözlemlenir. Ancak nitelik ve nicelik bakımından en zengin buluntu repertuvarları, 2-3 yaşını geçkin çocuklara ait pithos ve taş sanduka mezarlara aittir. Klasik Dönem'de çocukların tek başına gömüldüğü taş sanduka mezarlarda buluntuların zenginliği devam eder. Yetişkinlerle birlikte lahit içi gömülerdeki çocuk mezarlarının buluntuları çoğu durumda yetişkinlere bırakılan hediyelerle karışmış olmakla birlikte, çocuğu işaret eden hediyelerin de olduğu görülmüştür. Çocukların tek olarak yer aldığı lahitlerde ise, görece buluntu yoğunluğunun daha az olduğu belirlenmiştir. Hellenistik Dönem'de ise kentin refah seviyesinde büyük düşüşün izleri, mezar buluntularına da yansımaktadır. Önceki dönemlere oranla çok daha az sayıda ve çeşitlilikte hediye bırakıldığı tespit edilmiştir.

Arkaik Dönem'de mezarlarda minyatür kaplar (skyphos, lekythos, tabak), amphoriskos, Korinth üretimi aryballos, alabastron, phyksis ve emzikli oinokhoe gibi seramikler yer almaktadır. Bununla birlikte İonia kasesi, kuş figürlü lekanis ve oinokhoe gibi normal boyutlu kaplara da rastlanmıştır. Ayrıca hilal şeklinde küpe başta olmak üzere farklı formlarda küpeler, inciler, kemer tokası, fayans skarabe, yüzük, fibula, ayna, bilezik gibi süs eşyaları; aşık kemikleri ve oyun taşı gibi çocuğun oyun dünyasına ait olabilecek kişisel eşyalar da yer almaktadır. Söz konusu dönemde özellikle figüratif, hayvan biçimli yapılmış aryballos ve lekythoslar dikkat çeker. Ağırlıklı olarak bebek mezarlarında bulunan bu figüratif kaplar; güvercin, satyr biçimli lekythos ve kirpi formlu aryballostan oluşmaktadır.

Emzikli kapların oldukça nadir ele geçmesi, minyatür lekythos veya skyphosların benzer bir işlevde kullanılmış olma ihtimalini akla getirmektedir. Bu durum, Atina Nekropolisi çocuk mezarlarında tespit edilen ve Anthesteria'ya atıfta bulunan khouslarda da görülmektedir. Nitekim Assos adak alanında ortaya çıkarılan ve çocuk tasviri taşıyan lekythos bu görüşü desteklemektedir[879]. Ayrıca, hemen hemen her bebek mezarında minyatür skyphos ya da lekythos birlikte ya da toplu hâlde ele geçirilirken, emzikli oinokhoenin ele geçtiği çocuk mezarında skyphos veya lekythosun bulunmaması da dikkat çekicidir.

Klasik Dönem'de, Arkaik Dönem'e kıyasla pişmiş toprak kapların sayıca daha az

[879] Freydank 2000, 112.

olduğu, bununla birlikte MÖ 5. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren figürinlerin bebek ve çocuk mezarlarında baskın buluntu grubunu oluşturduğu anlaşılmaktadır. MÖ 5. yüzyılda mezarlarda pişmiş toprak ve cam amphoriskos, lekythos, fayans aryballos, kase ve olpe gibi çeşitli minyatür kaplara rastlanmakla birlikte, MÖ 4. yüzyıldan itibaren minyatür hydrialarının da ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Minyatür olpelerin MÖ 5. yüzyılın sonlarında yoğunlaşması, Arkaik Dönem'de skyphos ve lekythosun işlevini üstlendiğini düşündürmektedir. Kapların yanı sıra oyuncak minyatür kline, farklı doğal taş ve materyallerden kolye uçları, küpeler ve yüzükler, iğne, strgilis, aşık kemikleri ve midye kabukları da mezar buluntuları arasında yer almaktadır.

MÖ 5. yüzyıl ile birlikte Assos mezarlarında sikkeler de görülmeye başlanır. Özellikle Klasik Dönem'de çocuk mezarlarında sikke buluntularının oldukça nadir olduğu ve bunların çoğunlukla yetişkinlerle birlikte gömülen çocuk bireylere ait mezarlarda yer aldığı görülmektedir (B VIII Açması'ndaki GR 1, GR 55 ile D X Açması'ndaki kadın ve çocuğa ait mezar). Hellenistik Dönem'e gelindiğinde ise yetişkinlerle birlikte gömülen çocuk mezarlarında, ya yetişkin birey sayısı kadar ya da toplam gömü sayısını aşan miktarda sikkelerin bulunduğu dikkat çekmektedir[880]. Mevcut verilerle, antropolojik analizlerin yeterince istikrarlı ve kapsayıcı olmaması nedeniyle kesin bir sonuca varılamasa da, belirli bir yaşa kadar çocuklara Kharon parası bırakılmasının gerekli görülmediği şeklinde yorumlanabilir. Klasik ve Hellenistik Dönem'de toplu gömülerde sikke bulunması, bu sikkelerin esasen yetişkin bireylere ait olduğu ihtimalini akla getirmektedir. Nitekim belirli bir yaşa kadar çocuklara kremasyon uygulanmamış olması gibi, Kharon parası bırakılması için de belirli bir olgunluk ya da yaş kriterinin gözetilmiş olması mümkündür. Ayrıca çocukların günahsız oldukları düşüncesiyle doğrudan ruhlarının Hades'in yanına gidebileceği de varsayımlar arasında sayılabilir. Bununla birlikte, sikkeleri yalnızca Kharon parası olarak değerlendirmek de yanıltıcı olabilir. Bazı durumlarda birey sayısına oranla fazla sayıda sikkenin bulunması, ölünün öte dünyada refah içinde olmasının arzu edilmesi ya da ölen kişinin mal varlığını işaret eden birer sembolik anlam taşımasıyla da ilişkili olabilir[881].

Klasik Dönem mezar buluntularının en yoğun grubunu pişmiş toprak figürinler

[880] Metin içinde bk. D X GR 59; C IX GR 9; B VIII GR 2; C IX GR 8.
[881] Freydank 2000, 117.

oluşturmaktadır. Bebek ve çocuk mezarlarında MÖ 5. yüzyıldan itibaren görülmeye başlayan bu figürinler arasında oturan kadın/tanrıça figürinleri, kadın/erkek figürinleri, kadın protomları, kukla ve bebekler, güvercin, kaplumbağa, maymun, yaban domuzu ve içki kabına eğilmiş sarhoş maymun tasvirleri yer almaktadır.

Hayvan figürinlerinin dışındaki örneklerin sivil konutlarda, kamusal alanlarda ve kutsal alanlarda ele geçmesi nedeniyle, bu figürinlerin ölen birey veya yakınları için kişiye özel atfettikleri anlamlarla dolu olduğu söylenebilir. Bu duruma örnek olarak, oturan tanrıça figürinleri gösterilebilir. Söz konusu figürinlerin, mezar içerisinde tespitiyle ilk olarak bu tanrıçaların Demeter ve Persephone ile ilişkili olduğu düşünülmüştür[882]. Ancak Assos kültleri içerisinde bu iki tanrıçaya yönelik bilgiler oldukça eksik kalmaktadır. Sivil yapılarda ele geçen oturan tanrıça figürinleri genel olarak Kybele ile ilişkilendirilmektedir. Sadece bazı örneklerde aegis ile Athena'nın belirgin bir biçimde tasvir edildiği görülmektedir. Onun dışında herhangi bir tanrıçaya ait atribütün olmaması, standart kalıplarda üretilen bu ürünlerin, bulundukları alanlara göre atfedildikleri tanrıçalar ve anlamlarının değiştiğini söylemek mümkündür. Mezarlardaki bu oturan tanrıça figürinlerine ise annelik ve koruyuculuk işlevi verilmiş olmalıdır[883].

Kadın protomları için de benzer durum söz konusudur. Protomların da mezar hediyesi olduğu gibi Assos kutsal alanlarında ve sivil yapılarında bulunması, bu tür nesnelerin tek bir amaç ve tek bir tanrıça için yapılmış olma ihtimalini zayıflatmaktadır. Protomların da aynı figürinlerde olduğu gibi bulundukları alan ve kişisel inançlara göre anlam kazandığı söylenebilir[884].

Bir diğer önemli nokta eklemli ve uzuvları çıkarılabilen her pişmiş toprağın bebek veya oyuncak rolünün olmadığı yönündedir. Nitekim tanrıça tasvirlerinde de kolların çıkarılabilir şekilde yapıldıkları görülmektedir[885]. Attika mezar stellerinde de bebekli

[882] Opper 2006, Abb. 2, 175; Batı Nekropolis'te mezar dışında belirli bir alan içerisinde çokça pişmiş toprak figürinlerin olduğu bir buluntu grubu ele geçmiştir. Burada yer alan kadın protomlarında aynı Tenedos'ta olduğu gibi başlarının üzerinde asma deliği bulunmaktadır bk. Opper 2006, 135. Özellikle kadın protomları ve oturan tanrıça figürinlerinin Demeter ve Persephone'ye ithafen yapıldığı belirtilmektedir bk. Opper 2006, Abb. 2, 175. Bu konudaki görüşler genel kanıya bakılarak verilmiştir. Kadın figürinlerinin de sembolik olarak tanrıçaları temsil ettiğini, bu sebeple insan-tanrı/tanrıça figürinlerinin mezar için bir adak sunusu durumunda olduğu, bölgenin tanrıçasına ithafen bırakıldığı şeklinde yorumlanmıştır bk. Opper 2006, 141.
[883] Freydank 2000, 113.
[884] Freydank 2000, 113.
[885] Schmidt 1994, Taf 30, No. 157

çocuk betimlemelerinin olduğu ancak buradaki bebeklerin kısa bacaklı olduğu ve giydirilmek üzere bu şekilde yapıldığı aktarılmaktadır[886]. Özellikle Geç Klasik Dönem'de çıplak bebeklerin giydirilmeye uygunluğu nedeniyle daha çok oyuncak vasfıyla yer aldığını söylemek mümkündür[887]. Bu figürinler dışındaki çoğu pişmiş toprak figürinin olasılıkla ölüm ritüellerine ilişkin anlamları olduğu düşünülebilir. Örneğin krotola tutan dansçı figürinlerinin yer alması çoğu zaman gürültü ve hareketle yaklaşan tehlikeleri savuşturmak amacı taşıması muhtemeldir[888]. Hayvan figürinleri için de kimi zaman aynı amacı taşıdığı söylenebilir. Mezarlarda yer alan hayvan figürinlerinin genelde çocukların oyuncakları veya evcil hayvanları olma ihtimali üzerinde durulur. Mezar stelleri ve özellikle khous betimlemelerine bakıldığında çocukların evcil hayvanları içerisinde güvercin ve köpeklerin ön planda olduğu görülmektedir. Ancak kirpi, domuz, sığır, maymun gibi hayvanların da mezarlarda pişmiş toprak figürinlerinin, oyun arkadaşı olabileceği görüşü de öne sürülmüştür[889]. Hayvanların farklı yönleri ile kötü ruhları kovma gibi bir özelliği olabileceği gibi, kurban adakları olarak da bırakılması söz konusudur[890].

Hayvan figürinlerinin oyuncak fonksiyonu dışında değerlendirilmesi gerektiğini düşündüren bir diğer faktör ise, yetişkin mezarlarında da sıklıkla ele geçmesidir. CX Açması'ndaki GR 7 mezarı, zengin figüratif buluntularıyla konuyla ilgili iyi örneklerdendir[891]. Lahit mezarın içerisinde yetişkin bir kadın ve erkeğin gömüldüğü belirtilmektedir. Mezar hediyeleri içerisinde, minyatür skyphos, tek kulplu kase, lekythoslar, cam amphoriskos, kadın maskı, oturan kadın figürini, at figürini, önünde kap tutan maymun figürini, yerde oturan genç figürini, biri Silenos diğeri de ephebe olmak üzere uzanan erkek figürinleri, güvercinli ayakta duran adam figürini, koç başı, hippalektron biçimli (at-horoz) lekythos, gümüş küpeler, hilal şeklinde kolye uçları, boncuklar yer almaktadır[892].

İlgi çekici bir nokta MÖ 3. yüzyıla ait figürinlerin tespit edilmemiş olmasıdır. Ancak MÖ 2. ve 1. yüzyılda figürinlerde yine artış görülmektedir[893]. Ancak Hellenistik

[886] Freydank 2000, 114.
[887] Freydank 2000, 114.
[888] Freydank 2000, 114.
[889] Freydank 2000, 115.
[890] Freydank 2000, 115.
[891] Stupperich 1992, 16.
[892] Stupperich 1992, 16.
[893] Busse 2006, 193.

Dönem'e ait mevcut bebek ve çocuk mezarları arasında yalnızca C X Açması'ndaki GR 1 mezarında, küçük boyutları nedeniyle muska işlevi gördüğü düşünülen bronzdan yapılmış, bir oturan kadın figürini ele geçmiştir. Mezar buluntusu olup olmadığı kesin olarak belirlenemeyen bu figürin, tahta oturan tanrıça figürinlerinin koruyucu niteliğini yansıtması açısından dikkate değer bir örnek oluşturmaktadır.

Hellenistik Dönem'e ait buluntu repertuvarı ise önceki dönemlere kıyasla oldukça sınırlı kalmaktadır. İçe dönük ve dışa dönük ağızlı kaseler, unguentarium, tabak, kalıp yapımı kaseler (Megara Kasesi), tek kulplu kase, Batı Yamacı Stili seramiklerin (kantharos) yanı sıra, sikkeler, cam boncuk, demir objeler, fibula, pişmiş toprak minyatür figürin, ağırşak, aşık kemikleri buluntular arasında yer almaktadır. Bireysel çocuk gömülerinin sınırlı sayıda olması, dönemin bebek ve çocuk mezar buluntuları arasında örüntü yakalanmasına engel oluşturmaktadır.

Assos Batı Nekropolisi'nde açığa çıkarılan bebek ve çocuk mezarlarında Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e uzanan süreçte, hediye içermeyen az sayıda mezar bulunmasına karşın, genel olarak yetişkin mezarlarından daha çok buluntu içermektedirler. Bu durumun ebeveynlerinin yaşadığı üzüntü ve hayal kırıklığının yanında, çocuğunun yaşayamadıkları hedeflere gösterdikleri bir reaksiyon olarak yorumlanır[894]. Çocuklara ait mezar stellerinde ailelerin çocuklarını yetiştirmede gösterdikleri emek ve çabanın boşa gitmesine ve çocukların insan olmanın temel durumlarını deneyimleyememesini içeren yazılar yer almaktadır[895]. Bu hedeflenen durumlar erkekler için sportif faaliyetler, symposiumlara katılım gibi görülürken, kız çocukları için evlilik ve çocuk sahibi olmaya ilişkindir. Mezar yazıtlarının da aktarımlarına göre ölüm, yaşama karşı bir karşıt duruştan ziyade bu tür önemli olayların yaşanamamasına karşı bir olgu olarak algılanmıştır. Bu yüzden mezarlara ulaşılamayan hedeflerin sembolik bir nesnesini bırakmanın bir gelenek olduğu aktarılmaktadır[896].

Son olarak, Assos kentinde bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin vurgulanması gereken önemli nokta, gerçekleştirilen antropolojik çalışmaların ortaya koyduğu bulgulardır.

[894] Freydank 2000, 109.
[895] Freydank 2000, 109. Bu durum dönem içerisinde çocuğu *tokos* yani yatırım faizi olarak görmesinin bir yansıması olarak gösterilebilir. Ebeveynler mezar stellerinde dahi ileride kendilerine bakmasını bekledikleri çocuklarının plansız ölümünün ardından üzüntüden daha çok başarısız bir yatırım işleminin vurgusu aktarılıyor.
[896] Freydank 2000, 107.

Arkaik Dönem'e ait pithos ve amphoralardan oluşan 21 mezardan elde edilen 24 bireye ait iskelet kalıntısı incelenmiştir[897]. Bu inceleme sonucunda, bebek ölüm oranının %29,17 olduğu belirlenmiştir. Bu grubun %25'ini 1-4 yaş arasında bebekler oluşturmaktadır. Ölüm oranlarının en düşük olduğu yaş aralığı ise %4,17 ile 7-20 yaş arasında görülmüştür.

Araştırılan bebek ve çocuk kemiklerinde cribra orbitalia ve hyperostosis porotica'nın yaygın varlığı görülmektedir. Cribra orbitalia, orbitlerin (göz etrafını çevreleyen kemik, kas damar, yağ ve sinir yapılarının tamamı) tavan bölümünde küçük deliklenmeler veya belirli yönde uzanan yarıklara verilen bir isimdir[898]. Söz konusu bozukluk demir eksikliği ile ilişkilendirilmektedir. Özellikle bebek ve çocuklarda kronik demir eksikliği, vücudu enfeksiyonlara ve solunum yolları hastalıklarına karşı daha savunmasız hale getirmektedir[899]. Ancak Assos'ta incelenen yenidoğan veya 1 yaşını doldurmamış bebeklerde bu bozulmaların görülmesi, hastalığın gelişim süresine olanak tanıyamacağı için, bu durumun henüz anne karnındayken kendini göstermiş olduğu ileri sürülür[900]. Buradaki genel kanı menenjit türleri, tümör, enfeksiyon iltihapları nedeniyle bu tür bozulmaların olabileceği yönündedir[901].

Assos'ta incelenmiş çocuk iskeletlerinin % 61.5'inde benzer patolojik bulguların olması, bulaşıcı bir hastalığın varlığına işaret etmektedir. Bu durum halkın yaşayış şekli ile doğrudan ilişkilidir[902]. C X GR 20'de yer alan iki çocuğun aynı bulaşıcı hastalıktan öldüğünün belirlenmesi de bu durumu desteklemektedir[903]. Aynı şekilde D X GR 23 mezarındaki yetişkin kadın birey ve çocukta aynı bulaşıcı hastalığın kemiklerde bıraktığı izler tespit edilmiştir[904]. Bir çocukta ise *plagiosefali* kafatası şekil bozukluğu görülmektedir[905].

2.1.6. ANTANDROS

Balıkesir'in Edremit İlçesi'ne bağlı Altınoluk Mahallesi'nde bulunan Antandros kenti, Kaz Dağları'nın güney eteklerinde yer almaktadır. 1989 yılında bölgedeki

[897] Wolska 2006, 274.
[898] Kılınç 2019, 3. Orbit tavanındaki kemik yapısının narin olması sebebiyle, lezyonlar bu kemiklerde daha çok kendini gösterebilmektedir.
[899] Kılınç 2019, 3.
[900] Wolska and Wolski 1996, 172.
[901] Wolska and Wolski 1996, 172.
[902] Wolska and Wolski 1996, 180.
[903] Wolska and Wolski 1996, 186.
[904] Wolska and Wolski 1996, 187.
[905] Wolska 2006, 279.

sahil şeridinin imara açılmasıyla başlayan inşaat çalışmalarında mezarlara rastlanması sonucu 1991 yılında Bursa Müzesi tarafından kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir[906]. 2001 yılından itibaren Prof. Dr. Gürcan Polat başkanlığında sistemli kazılarla kent araştırılmaya devam etmektedir.

Antandros kentinin bugüne değin sistemli kazılar neticesinde yoğun kullanım gördüğü saptanan nekropolis alanı tespit edilmiştir[907]. MÖ Geç 8. yüzyıldan MS 1. yüzyıla kadar kesintisiz gömünün yapıldığı bu nekropolis alanından 2024 yılına kadar 558 mezar tespit edilmiştir[908]. Bu nedenle farklı gömü tiplerinin bir arada görülmesine olanak tanıyan Antandros Nekropolisi'nde; sunak mezarlar, lahit, pişmiş toprak lahit, pithos, basit toprak mezar, birincil ve ikincil kremasyonlar, enkhytrismos olarak kullanılan amphora, hydria, khytra, stamnos mezarlar, çatı kiremiti ve podyumlu mezar örnekleri açığa çıkarılmıştır[909].

Nekropolisin genel değerlendirmesi yapıldığında, mezarların çevresi ve üst bölümünün orta büyüklükteki moloz taşlarla kaplandığı ve bazı örneklerde steller veya belirgin taşlar yardımıyla işaretlendiği görülmektedir[910]. Genel anlamda, başlar doğuya ayaklar batıya olacak şekilde mezarlarda yön birliği bulunmaktadır[911]. Ancak enkhytrismoslarda ve özellikle Hellenistik Dönem'e tarihlenen mezarların bir bölümünde yön birliğine uyulmadığı görülmektedir.

Antandros-Gargara antik yolu, mezarlığı kuzey güney olmak üzere ikiye bölmektedir[912]. Roma Dönemi'ne kadar kullanılan bu yolun süreç içerisinde 2 m. kadar güneye kaydığı gözlemlenmiştir[913].

Antandros Nekropolisi'nin 700 yıllık gibi uzun süreli kullanımı ve gerçekleşen

[906] Yalman 1993, 449-487; Özeren vd. 1997, 161-179.
[907] Polat 2003, 25; Polat ve Polat 2006, 93. MS 5. yüzyıl ile birlikte nekropolis alanı kentin yerleşim sınırları içerisinde kaldığı, işliklerin ve kullanımı belirsiz çeşitli yapıların tespit edilmesiyle anlaşılmıştır bk. Polat vd. 2007, 53; Polat vd. 2008, 463; Polat vd. 2009, 46; Polat vd. 2012, 285; Polat vd. 2015, 149; Polat vd. 2020, 263.
[908] Polat ve Polat 2004, 456-457. Tespit edilen mezarların bir bölümü kesit içerisinde yer almasından ötürü açılma işlemi tamamlanamamıştır.
[909] Polat 2003, 25-26; Polat ve Polat 2006, 93; Polat vd. 2011, 105; Polat vd. 2015, 146; Yağız 2012, 126-131.
[910] Polat vd. 2012, 287; Yağız 2012, 142-144.
[911] Bursa Müzesi tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazıları verileri doğrultusunda da doğu-batı doğrultulu bir yön birliği olduğu ifade edilmiştir bk. Özeren vd. 1997, 164; Polat 2003, 26; Polat vd. 2011, 104.
[912] Polat vd. 2008, 462; Polat vd. 2011,104.
[913] Polat vd. 2008, 467.

sistemli kazılar, bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin dönemsel inceleme yapabilme imkanı sunmaktadır. Kentin en erken mezarlarından biri, MÖ Geç 8. yüzyıla tarihlenen taş sanduka tipinde, 3.5 yaşında bir çocuğa aittir[914]. Bu mezar dışında Geç Geometrik Dönem'e tarihlenebilecek bir çocuk mezarı tespit edilmemiştir. Söz konusu mezar ile birlikte sistemli kazılar neticesinde tespit edilen bebek ve çocuk mezarı sayısı 170 adettir. Mezarların 1'i Geç Geometrik Dönem'e, 93 adeti Arkaik Dönem'e, 31 adeti Klasik Dönem'e, 40 adeti Hellenistik Dönem'e, 1'i Roma Dönemi'ne tarihlendirilmiştir. Buluntusu olmayan ve dağınık kemiklerden oluşan tarihlendirilememiş mezarlar da bulunmaktadır. Çalışma içerisinde kronolojik sınırlar nedeniyle, 164 mezar değerlendirmeye alınmıştır.

2.1.6.1. Antandros Arkaik Dönem Mezarları

Arkaik Dönem Antandros ölü gömme geleneklerinde tespit edilen mezar tipleri; kremasyon mezarlar (birincil ve ikincil), amphora, pithoid-amphora, hydria ve khytraların kullanıldığı enkhytrismos mezarlar, basit toprak mezar, pithos ve pişmiş toprak lahitten oluşmaktadır. Söz konusu mezar tipleri içerisinden pişmiş toprak lahit ve urneler dışında diğerlerinin bebek ve çocuk gömüleri için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Antandros Nekropolisi'nde MÖ Geç 7. yüzyıl-Erken 6. yüzyıl mezarlarının üzerini örten çakıllı bir tabaka tespit edilmiştir (Resim 51). Bu toprak yapısına, yolun kuzey ve güney bölümünde de rastlanmaktadır. Söz konusu tabakanın altından ele geçen mezarlarda yetişkinler için kremasyon uygulandığı, çocuklar için ise sadece inhumasyon gömüler yapıldığı görülmektedir[915].

Arkaik Dönem'e tarihlenen toplam 93 adet bebek ve çocuk mezarı tespit edilmiştir[916]. Bu mezarlar genel olarak incelendiğinde, bebek ve çocukların fiziksel yapısına uygun olarak çeşitli pişmiş toprak kaplar içerisine gömüldükleri anlaşılmaktadır. Bu kaplar arasında amphora, pithoid amphora, khytra ve hydria

[914] Polat ve Polat 2007, 1,2, Res. 4-5; Yağız 2012, 59. 192 nolu çocuk mezarı, bireyin toprağa yatırılmasının ardından etrafı moloz taşlar ile çevrelenmiş, üzeri kayrak taşları ile kapatılmıştır. İçerisinden bir adet bronz saç spirali ve beş aşık kemiği tespit edilmiştir. Mezarın tarihlendirmesini sağlayan asıl buluntu grubu hemen üst seviyesinde yer alan 171 nolu kremasyon mezardır. 171 nolu mezar içerisinden MÖ Geç 8. – Erken 7. yüzyıla ait kantharos, Korinth taklidi aryballos ve beş adet bronz fibula ele geçmiştir. Bu sebeple 171 nolu mezar 192 nolu çocuk mezarı için *terminus post quem* oluşturmuş olup, tarihlendirilmesinde önemli katkı sağlamıştır.
[915] Polat vd. 2012,287.
[916] Baysu-Ünal 2026, 313.

formları yer almaktadır. Özellikle 1 yaşına kadar olan bireylerin gömülerinde daha çok günlük kullanım kapları olan amphora, hydria, khytra tercih edilirken; 1,5 yaş üzeri çocukların ise genellikle pithosların içerisine veya doğrudan toprağa yatırılarak gömüldükleri görülmektedir.

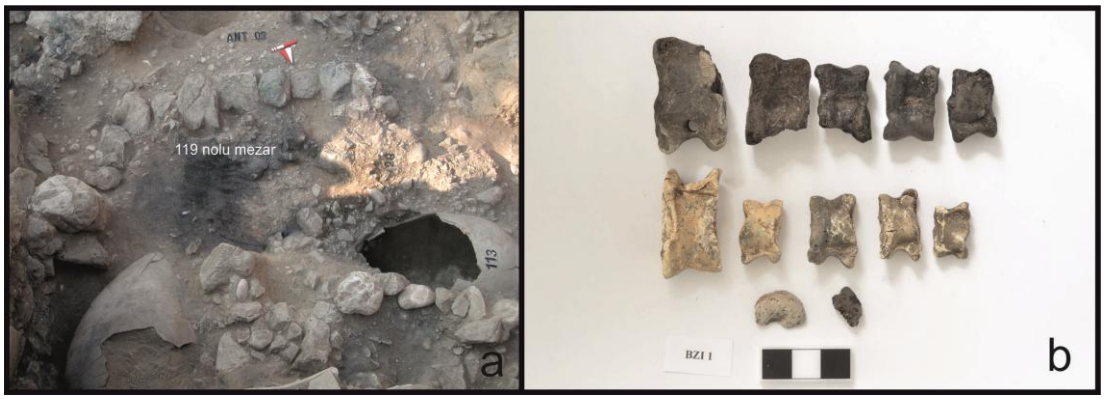

Resim 51: Antandros, MÖ 7. yüzyıl mezarlarının açığa çıktığı çakıl taşlı tabaka (Polat ve Polat 2007, Res. 6).

Dönem içerisinde çocuklara ait olduğu tespit edilen en dikkat çekici mezar tipi, antropolojik çalışmalarla saptanmış olan birincil kremasyon mezarlardır. Üç örnekle temsil edilen bu çocuk mezarlarının tümü, MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. 119 nolu mezar, 6.5 yaşındaki bir çocuk bireye aittir[917] (Resim 52a). Mezar içerisinden karbonlaşmış ahşap parçaları ile 10 adet aşık kemiği ele geçmiştir (Resim 52b). Söz konusu mezar, şimdiye dek olan çalışmalarda Antandros'ta kremasyon uygulanmış en genç birey olması nedeniyle oldukça önemlidir[918]. İkinci kremasyon olan 149 nolu mezar, 9.5 yaşında bir çocuk ile erişkin bir kadına aittir[919]. Mezar içerisinde iki adet bronz fibula da tespit edilmiştir[920]. Bu durum bireylerin, kıyafetleri ya da kefen benzeri bir kumaş parçasına sarılı bir

[917] Yıldız 2006, 47;Yıldız ve Erdal 2013, 46.
[918] Yıldız 2006, 47; Yağız 2015, 710.
[919] Yıldız 2006, 47.
[920] Polat ve Polat 2006, 96.

şekilde yakıldıklarını işaret etmektedir.

Resim 52: a) Antandros 119 nolu kremasyon mezar; b) 119 nolu mezar buluntuları (Antandros Kazı Arşivi)

Son kremasyon örneği olan 152 nolu mezarda ise, bir erişkin erkek ve 10/11 yaşında bir çocuk yer alır[921]. Kremasyon toprağının içerisinde bir adet yanmış aryballosun ele geçmesi, aryballosun henüz yanma işi sonlanmadan atıldığını göstermektedir[922].

Arkaik Dönem bebek ve çocuk mezarları arasında en büyük grubu, 67 adet ile enkhytrismoslar oluşturmaktadır. Enkhytrismos mezarlar için kullanılan kaplar amphoralar, pithoid amphoralar, khytralar ve hydrialardır.

Amphora mezarlar, MÖ 7. yüzyılın ilk yarısından MÖ 6. yüzyılın son çeyreğine kadar uzanan kronolojik çerçevede, 35 adet ile temsil edilmektedir. Amphoralar içerisinde, 22 adet ile Lesbos üretimi amphoralar en yoğun grubu oluştururken; 1 adet Klazomenai amphorası, 1 adet SOS amphorası ve 1 adet Aiolis Orientalizan Stil'de bezenmiş amphora yer almaktadır. Geri kalan amphoraların üretim yeri saptanamamasına karşın, birçoğu bölgenin karakteristik özelliğini yansıtır nitelikte gri hamurludur[923].

Amphoraların büyük bir bölümü, MÖ Geç 7. yüzyıl - Erken 6. yüzyılı kapsayan çakıllı tabaka içerisinde, birbirine yakın gruplar halinde tespit edilmiştir[924]. Ancak, nekropolisin genelinde de amphora mezarlara rastlanmaktadır. Amphora mezarların bir bölümünde kabın ağız, boyun ve dip kısımlarının eksik veya kırılmış olduğu saptanmaktadır. Bu veri, kabın ağız bölümünden sığmayan bebeklerin kabın içine

[921] Yıldız 2006, 155.
[922] Polat ve Polat 2006, 96; Yağız 2015, 708.
[923] 94 nolu mezar için bk. Polat ve Polat 2006, 93; 142, 156, 175, 182, 188 nolu mezar için bk. Polat ve Polat 2006, 97-98.
[924] Yağız 2015, 709.

yerleştirilebilmesi için bilinçli yapılan bir uygulamaya işaret etmektedir[925]. Bireyin yerleştirilmesi ardından amphoralar toprağa dik ya da herhangi bir yön birliği olmaksızın yatay bir şekilde yeleştirilmektedir[926]. Ağız kısımları ise genellikle küçük yassı bir taş ya da başka bir kap yardımıyla kapatılmakta, çevreleri ve üstleri orta büyüklükte moloz taşlarla desteklenerek bir istinat yapısı oluşturulmaktadır[927].

Amphoraların içerisinde yalnızca üç örnekte hiç kemik bulunmazken[928], diğer örneklerde az miktarda olmasına karşın 36 haftalık fetüsten 3-4 yaşına kadar bebeklere ait kemikler tespit edilmiştir[929]. 127 nolu mezar haricinde ise, amphoraların genel olarak 1.5 yaş altı bebekler için kullanıldığı görülmektedir. 127 nolu amphora mezarda ise, 3-4 yaşlarında bir çocuğun gömüldüğü saptanmıştır[930]. Söz konusu mezar içerisinden herhangi bir buluntu ele geçmemiştir.

Resim 53: a) Antandros'ta ele geçen 355 nolu Klazomenai amphorası mezarın arazideki durumu; b) 355 nolu amphora mezarın restorasyon sonrası durumu (Antandros Kazı Arşivi)

Genellikle bebeklerin amphoralar içerisinde tek olarak gömüldüğü görülmektedir. Ancak 156 nolu mezarda dört bebeğe, 355 nolu Klazomenai amphorasında ise iki fetüse ait iskelet kalıntılarına rastlanmıştır[931] (Resim 53a). Aynı mezarda dört bebeğin tespiti, ölü doğan dördüz bebeklerin olma ihtimaline karşın; sağlıksız koşullar nedeniyle ölü doğan veya doğumdan kısa süre sonra ölmüş, aile bağı

[925] Yağız 2015, 710.
[926] Yağız 2012, 129.
[927] 43, 127, 327, 355, 361, 364, 398 nolu amphora mezarlar gibi taş ile çevrelenmeyen az sayıda örnek de mevcuttur.
[928] 142, 288, 392 nolu mezarlarda hiç kemik bulgusuna rastlanmamış, bu nedenle sembolik mezar ya da bebek kemiklerinin zaman içeerisinde eridiği düşünülmektedir.
[929] Yıldız 2006, 152-156.
[930] Yıldız 2006, 154.
[931] Yağız 2012, 129.

olmayan bebeklerin de bir arada gömülme olasılığını düşündürmektedir[932]. Bunun yanı sıra aynı aileye mensup belirli aralıklarla vefat etmiş bebeklerin de aynı yere gömülmüş olabileceği ihtimali de bulunmaktadır. Söz konusu her iki amphora mezarda da hediye bırakılmadığı saptanmıştır.

İstisnai bir defin örneği 155 ve 175 nolu mezarlar arasında gözlemlenmiştir (Resim 54a). 155 nolu Lesbos amphorası olan mezar içerisinde daha küçük boyutlu 175 nolu gri hamurlu bir başka amphora mezar ikincil kullanım olarak defnedilmiştir. 155 nolu mezar, 1-1.5 yaşında bir bebeğe aittir[933]. Bebeğin gömülmesinden en az altı ay sonra, dokuların çözülmesiyle birlikte, 175 nolu mezarın yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu süreçte, 155 nolu amphora mezara ait kemiklerin süpürülerek amphoranın yanına çekildiği ve ardından 175 nolu amphora mezarın bırakıldığı tespit edilmiştir[934]. 155 olarak adlandırılan büyük amphoranın içerisinden gri hamurlu emzikli oinokhoe, taş mühür, iki adet pişmiş toprak boncuk ele geçerken (Resim 54b), mezar MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir[935]. Daha küçük boyutlu diğer bebeğe ait olan 175 nolu mezara ise hediye bırakılmamıştır.

Resim 54: a) Antandros, 155 ve 175 nolu mezarlar; b) 155 nolu mezar buluntuları (Antandros Kazı Arşivi)

Nekropolis içerisinde tek örnekle temsil edilen SOS amphorası (324 nolu mezar), bulunduğu konum itibarıyla ilgi çekicidir. 2.50x1.90 m ebatlarında, dışı büyük boyutlu taşlarla sınırlandırılmış, içerisinin daha küçük boyutlu moloz taşlarla doldurulduğu anlaşılan bir alan içerisinde tespit edilmiştir[936]. 320 nolu mezar olarak adlandırılan bu alanda SOS Amphorası dışında, bir adet urne olarak kullanılmış

[932] Mezar içerisinde tespit edilen bebekler üzerinde yaşlarını kesin olarak saptayacak morfolojik analiz yapılmamıştır.
[933] Yıldız 2006, 155.
[934] Polat ve Polat 2006, 97-98.
[935] Polat ve Polat 2006, 97.
[936] Yağız 2012, 128.

hydria (323 nolu mezar), bir adet birincil kremasyon mezar (326 nolu mezar) ve unik formda yapılmış bir Lesbos Amphorası (325 nolu mezar) açığa çıkarılmıştır. Olasılıkla bir aile mezarını temsil eden alan, antropomorfik bir mezar steli ile işaretlenmiştir[937] (Resim 55a). Hediye bırakma geleneğinin nadir olduğu amphora mezarlar içerisinde 324 ve 325 nolu mezarların ikisine de hediyeler bırakılmış olması ve bebek mezarlarının özel bir alanda yer almaları nedeniyle yaşıtlarından daha ayrıcalıklı konumda, sosyal statüsü yüksek bir ailenin üyesi olduklarını düşündürmektedir[938]. 324 nolu mezar içerisinden bir adet Korinth üretimi minyatür kotyle (Resim 56c-d); 325 nolu mezar içinden ise Korinth üretimi aryballos ile iki aşık kemiği, dış yüzde ise gövdeye bitişik, ters kapatılmış şekilde İonia kasesi ve iki aşık kemiği daha ele geçmiştir (Resim 56a-b). Buluntular yardımıyla söz konusu iki mezar da MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir[939].

Resim 55: a) Antandros 320 nolu aile mezarı; 320 nolu mezarın taşlarının kaldırılmasından sonraki durumu (Antandros Kazı Arşivi)

MÖ 7. yüzyıla tarihlenen amphora mezarlarda, buluntu tespit edilen diğer örnekler; 136, 312 ve 555 nolu gri hamurlu Lesbos amphoraları, 314 nolu kırmızı hamurlu Lesbos amphorasıdır. 136 nolu mezar, altı aylık bir bebeğe ait olup, içerisinden sivri dipli bir aryballos ele geçmiştir[940]. 312 nolu mezarın içerisinden bir adet Korinth üretimi aryballos, dış kısmından ise parçalı halde bir adet rozetli kase ve bir adet yerel üretim aryballos açığa çıkarılmıştır[941]. 555 nolu örnek ise, 0-2 aylık bir bebeğe ait olup, içerisinden küpeye ait olabilecek bronz parçalar ele geçmiştir[942]. 314 nolu mezarın tek buluntusu ise bir adet Korinth üretimi aryballostur[943].

[937] Polat vd. 2011, 105-106.
[938] Polat vd. 2011, 105-106.
[939] Polat vd. 2011, 106; Açar 2025, Kat No:188.
[940] Polat ve Polat 2006, 97; Yıldız 2006, 154.
[941] Polat vd. 2011, 105.
[942] Polat vd. 2024, 61.
[943] Polat vd. 2012, 282.

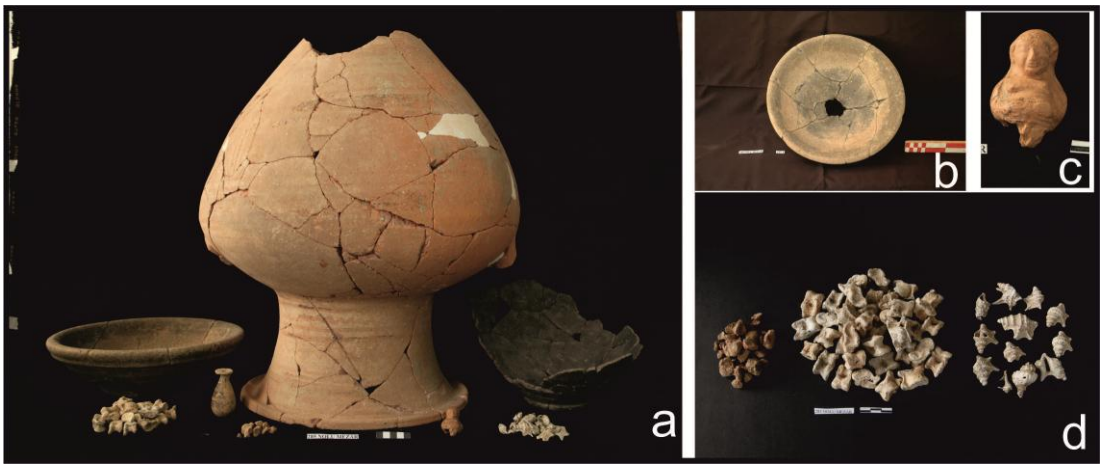

Resim 56: a-b) Antandros 325 nolu mezar ve buluntuları; c-d) 324 nolu mezar ve buluntusu (Antandros Kazı Arşivi)

MÖ Erken 6. yüzyılda ise hediyeleri ile dikkat çeken, Aiolis Orientalizan Stili'nde bezenmiş 285 nolu amphora mezar bulunmaktadır (Resim 57a). Ağzı kasıtlı delinmiş bir mortar ile kapatılmış (Resim 57b), kırılmış dip bölümü, gri hamurlu başka bir kaba ait kaide parçasıyla örtülmüştür[944]. Amphoranın içinden hilal şeklinde bronz küpe, pişmiş toprak cüce (Bes ?) figürin parçası, dışından ise 38 adet aşık kemiği, 11 adet deniz kabuğu, alabastron ve figürin parçaları tespit edilmiştir[945] (Resim 57a-d).

[944] Mortarın bilinçli delinmesi, libasyon uygulamasıyla veya kabın tekrar kullanımını önlemek ile ilişkilendirilmektedir. Bk. Yağız 2012, 128. Mytilene'de hem libasyon kaplarında hem de mezarların yerini belirlemek için bırakılan amphoralarda benzer deliklere rastlanır. Bk. Spencer 1995, 295; Aktaran Yağız 2012, 128. Benzer uygulama Antandros'un MÖ 4.- 3. yüzyıllar içerisinde olasılıkla ana tanrıçalara atfedilmiş, içerisinde yüzlerce minyatür hydrianın bulunduğu açık hava kutsal alanında görülmektedir. Hydrialar içerisinde bir grup minyatür hydrianın gövdelerinden bilinçli bir şekilde delindiği ve bu uygulamanın olasılıkla ritüelin veya libasyonun bir parçası olduğu düşünülmüştür. Bk. Kıraç 2019, 39-40.

[945] Polat vd. 2011, 105.

Resim 57: a) Antandros 285 nolu amphora mezar; b) Mortar; c) Bes figürini; d) Aşık kemikleri ve deniz kabukları (Antandros Kazı Arşivi)

MÖ 6. yüzyıla ait amphora mezarlar arasında buluntu tespit edilen diğer örnekler; 288, 359 ve 546 nolu Lesbos amphoralarıdır. 359 nolu amphora mezar, MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmekte ve mezarın dış kısmında ağız bölümüne yakın biri parçalar halinde diğeri tam olmak üzere iki lydion ele geçmiştir[946]. 288, 546 ve 555 nolu mezarlar MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. 288 nolu mezardan hiç kemik ele geçmezken, içerisinden bir adet minyatür olpe ve bir adet emzikli kap, dış bölümünde omuz altından ise bir adet metal taklidi, gri hamurlu minyatür dinos açığa çıkarılmıştır[947]. 546 nolu mezar olasılıkla bir fetüse aittir. Mezar içerisinden bir adet tek kulplu, sığ bir kase tespit edilmiştir[948]. 555 nolu mezar ise bir olasılıkla yenidoğan bireye ait bir Lesbos amphorasıdır.

35 amphora mezarın sadece 11'inde hediye olarak çeşitli buluntulara rastlanılmıştır[949]. Söz konusu 11 mezarın 9'u Lesbos, biri SOS, diğeri ise Aiolis Orientalizan Stilde bezenmiş amphoradır. Lesbos üretimi amphoralarda buluntu oranının yüksek olması, yerel bir gelenekten ziyade, Arkaik Dönem'e ait 19 adet örnekle en yoğun biçimde temsil edilen grup olmasından kaynaklanmış olmalıdır.

Buluntuların, amphoraların hem içlerine hem de özellikle ağız ve boyun altına olmak üzere dışına da bırakıldığı tespit edilmiştir[950]. Mezar hediyeleri içinde çeşitli minyatür kaplar (olpe, oinokhoe, dinos), yerel ve Korinth üretimi aryballos,

[946] Polat vd. 2012, 287.
[947] Candar 2017, 32.
[948] Polat vd. 2023, 16-17.
[949] Polat ve Polat 2006, 97; Polat vd. 2011,105-106; Polat vd. 2012,282-287; Candar 2017, 32; Polat vd. 2023, 16-17; Polat vd. 2024, 61.
[950] 285, 288, 312, 325 ve 359 nolu mezarlar.

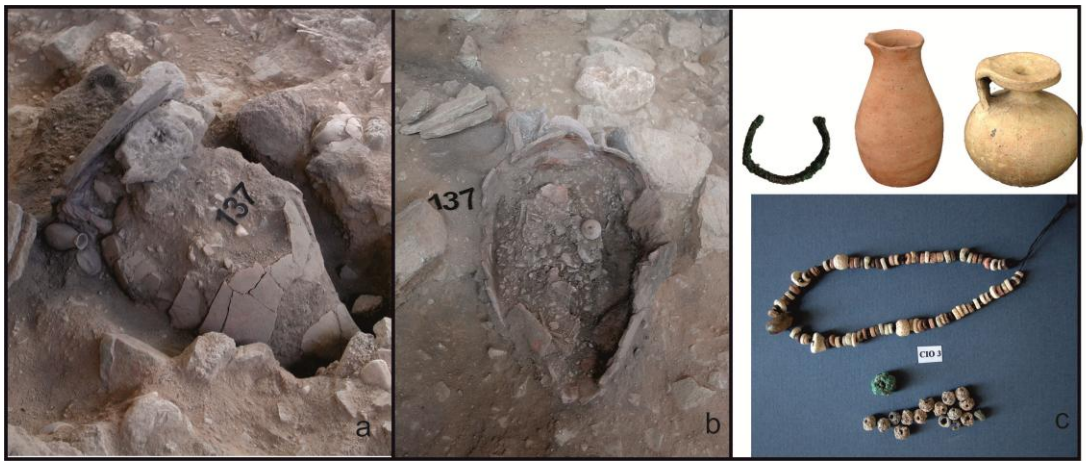
alabastron, lydion, emzikli kaplar, bronz küpe (hilal formunda), İonia kasesi, rozetli kase, tek kulplu kase, pişmiş toprak figürin, taş mühür, boncuk, aşık kemikleri ve deniz kabukları yer almaktadır. Aşık kemiği, amphoralar içerisinde sadece 325 ve 285 nolu amphora mezarlarında tespit edilmiştir. Özellikle çocuklarla ilişkilendirilen aşık kemikleri 1.5 yaş altı bebeklerin gömü kabı olarak kullanılan amphoralarda sadece iki örnekte ele geçmesi, henüz oyun yaşına gelmemiş çocuklar olmalarından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında emzikli kapların olması yine yaş ile orantılı bir hediye geleneğini göstermektedir.

Pişmiş toprak figürinler ise sadece tek mezarda ele geçmiştir. Biri oldukça parçalı olduğu için tanımlanamayan, diğeri ise yarım korunmuş bir cüce (Bes?) figürinidir. Söz konusu mezarın MÖ 6. yüzyılın erken evrelerine ait olması, pişmiş toprak figürinlerin çocuk mezarlarında görülmeye başladığı en erken dönemleri işaret etmektedir. Bir diğer dikkat çeken nokta, MÖ 7. yüzyılın ilk yarısına ve MÖ 6. yüzyılın sonlarına tarihlenen mezarların buluntu içermemesidir.

Yukarıda bahsedilen amphora mezarlar dışında, boyutları itibarıyla daha büyük olduklarından ötürü pithoid amphora olarak adlandırılan üç enkhytrismos bebek ve çocuk gömüsü daha tespit edilmiştir. Nekropolis içerisinde yalnızca üç örneği bulunan bu mezarların doğu-batı doğrultulu yerleştirildiği, aynı amphora mezarlarda olduğu gibi etrafının taş sırası ile çevrelendiği ve ağızlarının düz bir taşla kapatıldıktan sonra şekilsiz taşlarla desteklendiği saptanmıştır[951].

Söz konusu üç mezardan biri olan 137 nolu mezar, 5 aylık ve 1.5 yaşında iki bebeğe, 337 nolu mezar 9 aylık bir bebeğe, 316 nolu mezar ise yaşı tespit edilememiş bir çocuğa aittir[952]. Her üç mezarda da bir yaşına yakın ve geçkin bireylerin bulunduğu mezarların hediyeleri diğer enkhytrismos gömülere göre zengindir. 137 nolu mezar içerisinde bir adet Korinth üretimi aryballos, farklı materyallerden yapılmış (bronz, kurşun, cam, pişmiş toprak, kemik, kireçteşı) 83 adet boncuk, bronz halka; mezarın dışında ağız kısmına yakın bir bölümde ise bir adet minyatür olpe tespit edilmiştir[953] (Resim 58a-c).

[951] Baysu-Ünal 2026, 316-317.
[952] M137 için bk. Polat ve Polat 2006, 97; M337 için bk. Polat vd. 2012, 283; M316 için bk. Polat vd. 2011, 105-107.
[953] Polat ve Polat 2006, 97.

Resim 58: a-b) Antandros'ta ele geçen 137 nolu pithoid-amphora mezar; c) 137 nolu mezar buluntuları (Antandros Kazı Arşivi)

Mezar buluntular yardımıyla MÖ 7. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilmiştir[954]. Aynı döneme tarihlenen diğer pithoid amphora mezar (337 nolu mezar) içerisinden de bir adet gümüş küpe ve iki adet aşık kemiği tespit edilirken, dikkat çeken noktalardan biri kemiklerin çakıl taşından oluşturulmuş bir zemin üzerinde açığa çıkmasıdır[955]. Kabın kaldırılması ardından altından ise bir adet Korinth aryballos ele geçmiştir[956]. Son örnek olan 316 nolu mezar, MÖ Erken 6. yüzyıla tarihlendirilmektedir[957]. Mezarın içinden beş adet aşık kemiği; kabın ağız kısmının dışında ise bir adet Korinth aryballos, deniz kabukları, 11 adet aşık kemiği ve bir adet yerel üretime sahip lekythos açığa çıkarılmıştır[958].

Enkhytrismos mezarlar içerisinde amphoralar dışında Arkaik Dönem'e ait olduğu düşünülen 10 adet hydria mezar tespit edilmiştir (Resim 59). Hydriaların tümü, amphoraların da büyük bir bölümünün bulunduğu çakıl taşlarıyla örtülü steril alandan ele geçmiştir[959]. Bu bağlamda hydria mezarlar konumu nedeniyle MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir.

Mezarların amphoralarda olduğu gibi herhangi bir yön birliği olmaksızın toprağa yatay veya dik yerleştirilip, ağızları bir taşla kapatılmıştır. Çevresine istinat taşları dizilen hydrialarda, yapılan antropolojik incelemeler sayesinde yenidoğandan, 6 aylığa kadar bebeklerin gömüldükleri anlaşılmıştır[960]. 166 nolu mezarda, ikisi yeni

[954] Polat ve Polat 2006, 97.
[955] Bu durum aynı yüzyıl içerisinde pithos mezarlarda sıklıkla görülmektedir.
[956] Polat vd. 2012, 283
[957] Polat vd. 2011, 105-107.
[958] Polat vd. 2011, 105-107.
[959] Polat ve Polat 2006, 97; Polat et al. 2007, 50; Polat ve Polat 2007, 2; Yağız 2012, 130.
[960] Yıldız 2006, 152-156.

doğmuş, biri altı aylık olmak üzere üç bebek tespit edilmiş, diğer örneklerde bebeklerin tek başına defnedildikleri anlaşılmaktadır[961].

Resim 59: a) Antandros, 160 nolu hydria mezar; b) 141 nolu hydria mezar; c) 166 nolu hydria mezar (Antandros Kazı Arşivi)

Mezar hediyesi bırakma geleneği hydria mezarlarda amphoralara kıyasla daha düşük bir orana sahiptir. Sadece iki mezarda buluntu tespit edilmiştir[962]. Üzerinde kalın bantların yer aldığı 196 nolu hydria mezar içerisinden bir adet deniz kabuğu, 160 nolu mezardan ise bir adet minyatür içki kabı ele geçmiştir[963].

Amphoralar kadar özenli yerleştirilip taşlarla çevrelenmesine karşın, hydrialarının buluntu bakımından çok daha mütevazı kaldığı gözlemlenmiştir. Burada en dikkat çeken örnek, Khios'ta da benzeri bulunan 141 nolu mezar olarak adlandırılan beyaz astarlı, üzerinde bantların ve konsantrik dairelerin bulunduğu hydriadır[964] (Resim 59b).

Antandros Nekropolisi'nde Arkaik Dönem'e ait khytra mezar sayısı 14'tür. Bir adet de bulunduğu konum itibarıyla Arkaik Dönem'e ait olması muhtemel ancak tam tarihi saptanamayan 494 nolu mezar ile sayı 15'e çıkmaktadır. Mezarların büyük kısmı, amphora ve hydria bebek mezarlarının tespit edildiği MÖ 7. yüzyıl mezarlarını, yumruk büyüklükteki taşların örttüğü tabakada yer almaktadır. Bu nedenle 284 ve 494 nolu mezar dışındaki khytra mezarlar, bulundukları konum nedeniyle MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. 284 nolu mezar, buluntu barındırmamasına karşın, 288 nolu Lesbos amphora mezarıyla aynı alanda yakın konumda olmasından ötürü MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısına ait olduğu düşünülmektedir.

[961] Yağız 2012, 130.
[962] Polat ve Polat 2006, 97; Polat vd. 2007, 51.
[963] Polat ve Polat 2006, 97; Polat vd. 2007, 51.
[964] Benzer örnek için bk. Boardman 1967, Pl. 44

Genel olarak khytralar toprağa dik olarak yerleştirilmiştir (Resim 60a). Beş örnek haricinde mezarı çevreleyen taş sırası bulunmamaktadır[965]. Kazı raporlarına göre khytraların genelinde, çevresinde ve içerisinde gevşek toprağın olduğu ifade edilmektedir. Bu durum sadece khytrayı bırakacak bir çukurun açılıp bırakıldığını gösterir niteliktedir.

Resim 60: a) Antandros 205 nolu khytra mezar; b) 163 nolu khytra mezar ve kapama olarak kullanılmış minyatür khytra (Antandros Kazı Arşivi)

Khytra mezarlar içerisindeki kemik örnekleri incelendiğinde; 179 nolu mezarda 1 aylık bebek yanında 3.5 yaşına ait çocuk kemikleri ve 180 nolu mezarda, fetüs ile 1 aylık bebek yanında 4 aylık bir bebek iskeleti saptanmıştır[966]. Söz konusu iki mezar dışındaki tüm örnekler fetüs veya yenidoğanlara ait tekli gömülerdir.

Khytra mezarlar içerisinde sadece 284 nolu örnekte hediye tespit edilmiştir[967] (Resim 61). Bahsi geçen mezarda bebek kemiklerinin oldukça iyi korunduğu, kabın dip bölümünde 5x25 cm'lik karbonlaşmış kalıntılar açığa çıkarıldığı aktarılmaktadır. Bu durum, mezar içerisinde organik bir materyalden eşya olabileceği gibi, kabın ilk kullanım evresine ait yiyecek kalıntıları barındırabileceğini düşündürmektedir[968]. Mezar kabının altından ise 12 adet aşık kemiği ele geçmiştir[969]. Bu örneğin dışında, mezar hediyesi olmasının yanı sıra mezarın ağız bölümünü kapama işlevinde kullanılan çeşitli kapların olduğu görülmüştür. 163 nolu mezarın kapamasında başka küçük boyutlu bir khytranın (Resim 60b), 151 nolu mezarda ise düz dipli bir çömlek

[965] 174 nolu khytra mezar, antik dönem tahribatından ötürü kabın eksik alanları taşlarla desteklenmiştir. Bu örnek dışında 125, 158, 180, 311, 345 örneklerinde mezarı çevreleyen taş sırası bulunurken, diğer khytra gömülerin yumuşak bir toprak içine gömüldüğü belirlenmiştir.
[966] Yıldız 2006, 152-156.
[967] Mezar, kazı sonuçları toplantısı raporlarında pithos mezar olarak değerlendirilmiştir bk.Polat vd. 2011, 111. Ancak restorasyon işlemleri ardından mezar kabının khytra olduğu anlaşılmıştır.
[968] Mezar ile ilgili bilgiler Antandros kazı arşivinden alınmıştır.
[969] 284 khytra mezarın dışına 12 adet aşık kemiği bırakılmıştır bk. Polat vd. 2011,111.

kullanıldığı saptanmıştır[970]. Geri kalan khytra mezarların ağız bölümlerinin kapanmasında taş tercih edildiği anlaşılmaktadır.

Resim 61: Antandros, 284 nolu khytra mezar (Antandros Kazı Arşivi)

Antandros'ta bebek ve çocuklar için kullanılan bir diğer mezar tipi de pithoslardır[971]. MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısından itibaren pithosların kullanılmaya başladığı anlaşılmaktadır. Özellikle MÖ 7. yüzyılda sadece çocuklar için kullanımı görülürken, MÖ 6. yüzyıl ile beraber yetişkinler için de az sayıda pithos kullanıldığı belirlenmiştir[972]. Antandros'ta Arkaik Dönem'e tarihlenen çocuklara ait pithos mezar sayısı 20'dir. Aynı dönem içerisinde yalnızca 5 yetişkin birey için pithosun kullanıldığı tespit edilmiş, bu sebeple genel olarak çocuklar için tercih edilen bir gömü tipi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Pithos çocuk mezarlarının 15 adeti, 1,5-2 yaşını geçmiş bireylere aittir[973]. Genel olarak mezarlar içerisinde tespit edilen bireylerin yaşları 7 aylık bebekten, 10 yaşa

[970] Polat ve Polat 2006, 97.
[971] 2021 yılına kadar açığa çıkmış tüm pithos mezarlar (185 ve 512 nolu mezarlar hariç) İlayda Ürün tarafından "Antandros Nekropolisi Pithos Mezarlar" adlı yüksek lisans tezi içerisinde değerlendirilmiştir.
[972] Yağız 2012, 136.
[973] Söz konusu mezarlar; 38, 113, 185, 319, 412 nolu pithoslardır. 187 nolu pithosun 7 aylık bir bebeğe ait olduğu bilinmektedir bk. Yıldız 2006, 155. Diğer mezarlar kemiklerin ebatları nedeniyle kazı arşivlerinde bebek olarak tanımlanmıştır.

kadar değişmektedir. Yaşın büyüklüğüne oranla pithosun da boyutu değişkenlik göstermektedir.

Üç pithos mezar dışında, gömüler genellikle bireysel olarak gerçekleştirilmiştir. 37 nolu mezarda bir yetişkin ile 2,5-3 yaşlarında bir çocuğun birlikte defnedildiği belirlenmiştir. 278 nolu mezarın, dağınık kemikler nedeniyle en az bir çocuğa ait olduğu düşünülmektedir. 539 nolu mezarda ise ön antropolojik incelemeler, 7 ve 10 yaşlarında iki çocuğun varlığına işaret etmektedir.

Resim 62: a-b) Antandros, pithos mezarlarında zemine çakıl taşı döşeme uygulaması (Antandros Kazı Arşivi)

Pithosların genel değerlendirmesi yapıldığında, toprağa yatay yerleştirildikten sonra yassı kayrak taşı veya büyük boyutlu taşlarla ağzının kapatıldığı, çevresine istinat taşlarının konulduğu ve üzerinin orta büyüklükte moloz taşlarla kaplandığı gözlemlenmiştir. Sadece iki mezarın (278 ve 412 nolu mezarlar) ağızlarında kapak olarak amphoraların kullanıldığı saptanmıştır. Ağırlıklı olarak doğu-batı doğrultulu yön birliği görülmektedir[974]. Dikkat çeken noktalardan biri de hem MÖ 7. yüzyıl hem de MÖ 6. yüzyıl pithoslarının dahil olduğu 10 gömüde, birey pithosa yerleştirilmeden önce çakıl taşlarıyla düz bir zemin oluşturulduğu anlaşılmıştır[975] (Resim 62a-b). Benzer uygulama Parioon[976], Khios[977] ve Abdera[978]'da da görülmektedir. Antandros'ta ayrıca birden fazla yetişkin bireye ait bir lahit mezarda (443 nolu mezar) ve müze kazılarında tespit edilen bir çocuk lahtinde de aynı uygulama görülmüştür[979]. Lahit mezar örneklerinde de çakıl taşı zemin döşemenin nadir olarak bulunması, pithos içerisinde sadece seviye düzleme amacıyla değil bir

[974] 12 mezar doğu-batı, 3 mezar batı-doğu, 2 mezar kuzey-güney, 2 mezar kuzeydoğu-güneybatı, 1 mezar ise güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu olarak tespit edilmiştir.
[975] Polat vd. 2012, 284-285; Polat vd. 2020, 267.
[976] Kasapoğlu 2019, 28.
[977] Λεμάνη et al. 2019, 305.
[978] Kallintzi-Papaikonomou 2010, 136.
[979] Yalman 1993, 456.

ritüelin parçası olabileceğini de düşündürmektedir. Ancak pithos mezarların da sadece yarısında bu uygulamanın varlığı, standart bir gömme geleneğine bağlı ritüel olma ihtimalinden uzaklaştırmaktadır.

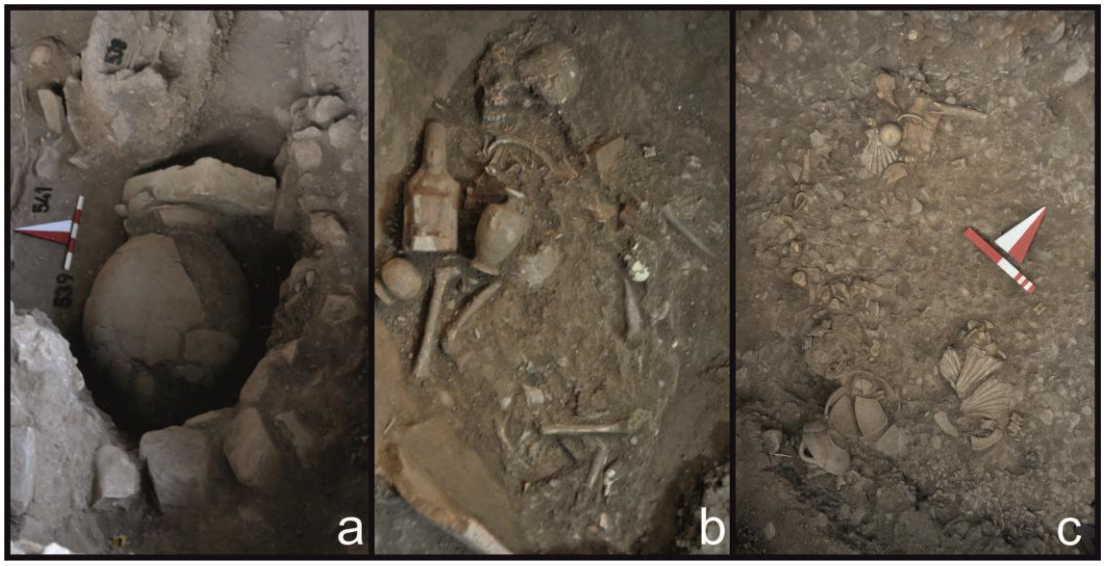
Pithoslar, özellikle enkhytrismoslara kıyasla daha zengin kontekstlere sahiptir. Pithosların hem içine hem de dışına mezar hediyelerinin bırakıldığı tespit edilmiştir. Arkaik Dönem'e tarihlenen çocuk mezarlarının sadece ikisinde herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. 20 adet pithos gömü içerisinde hediye bırakılmayan bu iki mezar da bir yaşın altındaki bebeklere aittir[980].

MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen yedi pithos çocuk mezarı bulunmaktadır. 185 nolu mezar, yedi aylık bir bebeğe ait olmakla birlikte herhangi bir hediyesi bulunmamaktadır. 153 nolu mezar, 1.8 yaşında bir bebeğe aittir. Mezarın içerisinden bir adet gri hamurlu emzikli oinokhoe, bir adet de aşık kemiği ele geçmiştir[981]. 113 nolu mezarda 1-1.5 yaşlarındaki bebek iskeletinin yanında bir adet de tek kulplu maşrapa tespit edilmiştir. 34 ve 35 nolu pithoslar birbirine yakın konumda yan yana açığa çıkarılmıştır[982]. 34 nolu mezar, 1-2 yaşındaki bir bebeğe, 35 nolu mezar ise 3-4 yaşlarında erken çocukluk evresinde bir bireye aittir[983]. 34 nolu pithos mezarın içerisinden bir adet minyatür olpe, dış yüzünde ağız bölümünün hemen altında da iki minyatür kotyle tespit edilmiştir. 35 nolu mezarın içinden üç adet aşık kemiği; dışta ağız altından ise bir adet İonia kasesi, bir adet kemikten yapılmış ip geçirme deliği bulunan, silindirik formda bir kolye ucu (süs eşyası), yedi adet aşık kemiği ve biri *hexaplex trunculus*, diğeri *bolinus brandaris* cinsi olan iki deniz kabuğu ele geçmiştir[984]. Küpe, kolye, yüzük, bilezik gibi süs eşyaları genel olarak mezar içerisindeki buluntularda yer alırken, söz konusu mezarda pithosun dışından ele geçmiş olması dikkat çekici bir örnektir.

3-4 yaşlarında bir çocuğa ait olan 305 nolu mezar içi buluntuları; birer adet Korinth aryballos ve alabastron, gri hamurlu biberon, yine gri hamurlu üçayaklı maşrapa, beşi

[980] Yıldız 2006, 155. 185 nolu pithosun orijinalinde de kırıklı ve eksik parçalara sahip olduğu, bu eksikliklerin taşlarla kapatılmaya çalıştığı görülmüştür. 7 aylık bebeğe ait olan bu mezarın diğer pithoslara göre özensizliği ve buluntusunun olmayışı, ailenin ekonomik gücüne bağlı olmasının yanında bebek olması nedeniyle kurulamayan bir bağı da ifade ediyor olabilir. Söz konusu diğer buluntu içermeyen mezar da 296 nolu pithostur.
[981] Polat ve Polat 2006, 97.
[982] Polat 2003, 26.
[983] Yıldız 2006, 152.
[984] Ürün 2020, 20; Deniz kabukları cinsleri için bk. Eren 2024, 56.

yarım olmak üzere 13 adet boncuk ve dört adet hilal şeklinde küpeden oluşmaktadır[985]. Pithosun dışında ağız altından ise bir adet biberon daha ele geçmiştir. MÖ 7. yüzyılın sonlarına tarihlenen son pithos örneği ise 332 nolu mezardır. 5-6 yaşlarında bir çocuğa ait olan mezar içerisinden iki adet Korinth üretimi aryballos, bir adet plastik eklentili hilal formunda gümüş küpe, bir adet demir obje parçası ve 26 adet aşık kemiği tespit edilmiştir[986]. Pithosun çevresi ve üzerinden olmak üzere iki adet de gri hamurlu boğa başı şeklinde pişmiş toprak kap eklentisi figür ele geçmiştir. Ancak figürlerin mezarla ilişkisi tam olarak netlik kazanmamıştır.

Resim 63: a) Antandros 539 nolu pithos mezarın açılmadan önceki görünümü; b) 539 nolu mezar içi; c) Mezar kaldırıldıktan sonra altında ve çevresinde yer alan buluntular (Antandros Kazı Arşivi)

MÖ Geç 7. yüzyıl - Erken 6. yüzyıl pithos mezarlar ise beş örnekle temsil edilmektedir. Bebeğe ait olan 319 nolu pithos, diğer pithos mezarlara göre daha küçük boyuttadır. 327 nolu Lesbos amphora mezarını tahrip ederek üzerine yerleştirilen pithos içerisinden ompholoslu minyatür phiale, üç adet hilal şeklinde bronz küpe ve üç adet deniz kabuğu ele geçmiştir[987]. Aynı döneme tarihlendirilen 290, 529 ve 557 nolu mezarlar ise çocuk bireylere aittir[988]. 290 nolu pithos mezardan bir adet İonia kasesi ve iki adet Korinth üretimi alabastron; 529 nolu mezardan ise bronz bir saç spirali ele geçmiştir[989]. 557 nolu pithos mezar içinden bir adet bronz bilezik, 26 adet farklı formlarda boncuklar ve bir adet Korinth üreitmi aryballos ele

[985] Polat vd. 2012, 285.
[986] Polat vd. 2012, 284. Kazı sonuçları toplantısı raporlarında bebek olarak adlandırılan birey üzerine gerçekleştirilen antropolojik çalışmalarla 5-6 yaşlarında bir çocuk olduğu anlaşılmıştır.
[987] Polat vd. 2011,105, 107; Ürün 2020, 128.
[988] Mezarlar üzerinde antropolojik inceleme yapılmaması nedeniyle çocukların yaşı tespit edilememiştir.
[989] 290 nolu mezar için bk. Ürün 2020, 26; 529 nolu mezar için bk. Polat vd. 2020, 267.

geçerken, mezarın dışında bir adet kırmızı astarlı tek kulplu maşrapa açığa çıkarılmıştır[990].

Bu döneme tarihlenen son mezar ise 539 nolu pithos mezardır (Resim 63). Diğer pithoslarda olduğu gibi orta büyüklükte moloz taşlarla çevrelenen mezar, antropomorfik bir stel ile işaretlenmiştir[991] (Resim 63a). Yapılan ön antropolojik çalışmalara göre mezar, 7 ile 10 yaşlarında bir çocuk ile daha küçük yaşta başka bir çocuğun olduğu belirlenmiştir[992]. Pithosun içine ve dışına bırakılan hediyeler, Antandros Nekropolisi içerisinde benzersiz bir zenginliğe sahiptir[993] (Resim 64a). Mezar içerisinden 117 aşık aşık kemiği, bir adet poloslu oturan tanrıça figürini[994], 2 adet oturan tanrıça figürini, dağınık halde ele geçen oturan kadın figürinine ait olabilecek parçalar, figürinlerin hemen yanında kemikten yapılmış zeytin çekirdeği şeklinde kolye ucu, bir adet kemik boncuk, bronz fibula, demir çivi parçaları, bir adet Korinth quatrofil bezeli aryballos, iki adet minyatür lekythos, deniz kabukları, fayans aryballos ve çeşitli kap parçaları ele geçmiştir[995]. Pithosun dip bölümünde açığa çıkan karbonlaşmış parçalar organik bir malzemenin olduğunu işaret etmektedir. Yine dip bölümünden farklı formlarda kemik objeler, pişmiş toprak cüce (grotesk) figürini[996], oturan kadın figürini, ikili oturan kadın figürini, lydion, gri hamurlu minyatür oinokhoe(khous), gri hamurlu minyatür dinos ayağı, minyatür kyliks, phyksis, kuş formlu askos, aryballos, çeşitli hayvanlara ait uzun kemikler, 3 adet deniz salyangozu, deniz kabukları, deniz tarağı, demir obje parçaları tespit edilmiştir. Pithosun ağzına yakın bölümde minyatür olpe, aryballos, pyksis; gövde altından ise gri hamurlu minyatür dinos, gri hamurlu sepet kulplu kase, yanmış aryballos, zar, hayvan kemikleri, deniz tarağı, minyatür dinos parçaları, minyatür olpe, minyatür kandil ve çeşitli kap parçaları açığa çıkarılmıştır. Ayrıca yine mezarın dışından 187 adet aşık kemiği tespit edilmiştir. Buluntular arasında gövdenin dış kısmında yer alan sepet kulplu kasenin *in situ* durumu dikkat çekicidir. Sepet kulplu kasenin içerisinden

[990] Polat vd. 2024, 62.
[991] Polat vd. 2023, 13.
[992] Eren 2024, 62.
[993] Günümüze dek sürdürülen çalışmalarda 65 mezar hediyesi tespit edilmiş olup, mezar buluntuları üzerinde hala restorasyon çalışmaları devam etmesi nedeniyle önümüzdeki süreçte mezar hediyesi sayısında değişiklikler olabileceği ön görülmektedir.
[994] 278 nolu pithos mezardan ele geçen figürin ile benzer niteliktedir.
[995] Polat vd. 2023, 13; Eren 2024, 62-63; Mezar buluntularının bir bölümü kazı arşivinden derlenmiştir.
[996] Figürin, 285 nolu amphora mezar içerisinden ele geçen cüce figürini ile benzerlik göstermektedir.

bir adet zar, hayvan kemikleri, deniz kabukları ve yanmış aryballos ele geçmiştir[997] (Resim 64b). Deniz kabukları ve zarın birarada *in situ* şekilde ele geçmesi, deniz kabuklarının bir oyun gereci olarak kullanılma ihtimalini düşündürmektedir[998].

Resim 64: a) Antandros 539 nolu pithos mezar buluntularının bir bölümü; b) İnsitu durumda ele geçen sepet kulplu testi ve içerisindekiler (Eren 2024, Resim 61, 63).

MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde ise pithoslarda yer alan buluntularda nicelik anlamında büyük değişimler görülmezken, yüzyılın sonlarına doğru buluntu yoğunluğunda azalma göze çarpmaktadır. Yine yüzyılın sonlarına doğru gri hamurlu kapların sayıca azaldığı belirlenmiştir.

Resim 65: a) Antandros, 296 ve 278 nolu pithos mezarların bulunduğu konum; b) 278 nolu pithos mezar buluntuları (Antandros Kazı Arşivi)

MÖ 6. yüzyıla tarihlenen, dört adet çocuklara ait pithos mezar bulunmaktadır. Aynı mezar çevrintisi içerisinde yer alan 278 ve 296 nolu mezarlar buluntu miktarındaki tezatlıkla öne çıkmaktadır (Resim 65a). 278 nolu mezar içerisindeki kemik yoğunluğu nedeniyle en az bir çocuğun olduğu belirlenmiştir. Mezar içerisinden üç adet Korinth aryballosu, bir adet Korinth alabastronu, iki adet Attika üretimi

[997] Eren 2024, 64.
[998] Eren 2024, 80.

amphoriskos, iki adet Korinth üretimi amphoriskos, bir adet fayans aryballos, bir adet elinde kuş tutan, poloslu oturan kadın figürini, çizme şeklinde süs eşyası, bronz iğne, hançer şeklinde kolye ucu, gümüş halka, bronz yüzük, üç adet boncuk, bir adet akrep figürlü, bir adet Ra-Horus-Şu tanrı motifli, bir adet böcek sırtı desenli, bir adet de tanımlanamayan skarabe, iki adet yere uzanan aslan figürlü, bir adet başını arkaya çevirmiş panter benzeri bir hayvanın bulunduğu yüzük taşı ele geçmiştir (Resim 65b). Skarabelerin ve yüzük taşlarının tümünün ortasının delik olduğu görülmektedir. Pithosun dışına dip bölümünde ise minyatür kotyle, minyatür krater, phyksis, tek kulplu kase ve kase tespit edilmiştir. Mezarın hem içinden hem dışından ise toplamda 226 adet aşık kemiği ile altı adet deniz kabuğu ele geçmiştir. Aynı çevrinti içinde yer alan bir bebeğe ait olduğu anlaşılan 296 nolu pithosta ise hiçbir buluntuya rastlanmamıştır[999].

Resim 66: a) Antandros, 493 nolu pithos mezar buluntuları; b) 548 nolu pithos mezar buluntuları (Antandros Kazı Arşivi)

Bir çocuğa ait olduğu aktarılan 493 nolu pithos mezar içinden bir adet kuş formlu askosun yanında 46 adet aşık kemiği tespit edilmiştir. Mezarın dışında ise bir adet lydion açığa çıkarılmıştır[1000] (Resim 66a). MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen diğer bir örnek olan 548 nolu pithos mezar içerisinden bir adet amphoriskos, bir adet aryballos, sekiz bronz halka, bir adet miğferli baş şeklinde aryballos, 18 adet aşık kemiği; dış yüzeyinden ise bir adet minyatür tabak, iki amphoriskos, bir adet siren şeklinde askos, bir aryballos, 45 aşık kemiği ve hayvanlara ait uzun kemikler tespit edilmiştir[1001] (Resim 66b).

Yukarıda belirtildiği gibi, MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen pithos mezarlarda buluntu yoğunluğunda ve niteliğinde bir daralma söz konusudur. Bir yetişkin ve bir

[999] Polat vd. 2011, 111.
[1000] Polat vd. 2017, 490.
[1001] Polat vd. 2023,14.

çocuk olmak üzere iki bireye ait olan 37 nolu mezardan bir adet bronz bilezik ve beş adet aşık kemiği ele geçmiştir. Bir bebeğe ait olduğu belirtilen 412 nolu pithos mezardan ise Attika üretimi minyatür lekythos, gri renkli bir skyphos ve iki aşık kemiği tespit edilmiştir[1002]. Bu mezarların dışında, sadece aşık kemikleri ele geçmiş, tarihlendirmeleri bulunduğu konum itibarıyla yapılan 38 ve 116 nolu pithoslar da bulunmaktadır. Birbirine yakın konumda bulunan bu iki mezardan 38 nolu pithosta 11 adet, 116 nolu mezarda ise 58 adet aşık kemiği açığa çıkarılmıştır[1003].

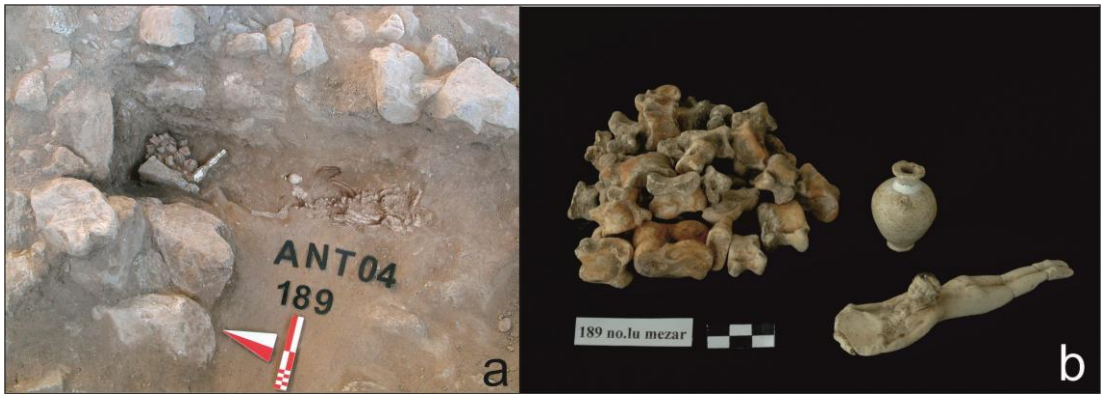
Arkaik Dönem içerisinde bebek ve çocuklar için kullanıldığı tespit edilen son mezar tipi ise basit toprak mezarlardır. Yedi örnekle temsil edilen bu mezar tipinde, bireyler üzerinde yapılan antropolojik araştırmalar neticesinde fetus ve yenidoğandan 5-6 yaşlarına kadar değişkenlik gösteren çocuklara ait olduğu tespit edilmiştir[1004]. Söz konusu mezar tipindeki örnekler, MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısından, MÖ 6. yüzyılın ortalarına kadar uzanmaktadır.

Mezarlarda yön birliği bulunmamakla beraber, dördü doğu-batı, ikisi kuzey-güney doğrultuludur. 157 nolu mezar olarak adlandırılmış fetüs kemiklerinin dağınık halde ele geçtiği mezarda, yön saptamak dahi mümkün olmamıştır ve buluntu içermemektedir. Hediye saptanmayan bir diğer basit toprak mezar olan 140 nolu mezar ise 4,5 yaşlarında bir çocuğa aittir[1005]. Söz konusu iki mezar da bulundukları konum itibarıyla MÖ 7. yüzyıla tarihlendirilmektedir[1006].

MÖ 7. yüzyıla ait diğer örnekler 202,189 ve 104 nolu mezarlardır. 202 nolu mezar 5-6 yaşlarında bir çocuğa aittir[1007]. Birey, pithoslarda olduğu gibi çakıl taşı bir düzlem üzerine yatırılmış, çevresi taşlarla sınırlandırılmıştır. Çocuk bireyin başucu bölgesinde bir adet Korinth aryballos ve aryballos parçaları, bir adet İonia kasesi, bir adet gri hamurlu, sığ, tek kulplu kase, gri hamurlu el yapımı minyatür kase ve kase ayağı tespit edilmiştir[1008]. Ek olarak 64 aşık kemiği ile dört adet deniz kabuğu bireyin çevresinden dağınık olarak ele geçmiştir.

[1002] Ürün 2020, 33.
[1003] Polat vd. 2011, 104-105; Veriler kazı arşivinden derlenmiştir.
[1004] Yıldız 2006, 152-156.
[1005] Polat ve Polat 2006, 96.
[1006] Polat ve Polat 2006, 96.
[1007] Yıldız 2006, 156.
[1008] Polat vd. 2007, 52.

189 nolu mezar, doğrudan toprağa yatırılmış olan 1.5 yaşlarında bir bebeğe aittir[1009] (Resim 67a). İstinat taşlarıyla çevrelenmiş mezarda, bebeğin gövde kısmına bir adet aryballos, ayak ucuna yere yüzüstü uzanmış elinde düz bir plaka (tepsi?) tutan fayanstan yapılmış bir kadın figürini ve bireyin çevresinde 36 adet aşık kemiği bırakılmıştır[1010] (Resim 67b).

Resim 67: a) Antandros, 189 nolu basit toprak mezar; b) 189 nolu mezar buluntuları (Antandros Kazı Arşivi)

Çevresi taşlarla sınırlandırılmış, 4-5 yaşları arasında bir çocuğa ait olan 104 nolu mezara ise 88 aşık kemiğinin yanında yedi Korinth üretimi, bir adet ise Rhodos üretimi alabastron hediye olarak bırakılmıştır[1011].

MÖ 6. yüzyılın ilk çeyreğinde pithos mezarlarda olduğu gibi basit toprak mezarlarda da buluntular nicelik açısından farklılıklar göstermemektedir. 404 ve 407 nolu mezarlar bu döneme tarihlenen, iki çocuk mezarıdır. Her iki birey de sırtüstü pozisyonda doğrudan toprak zemine yatırılıp, etrafında aralıklarla taşlar olduğu belirlenmiştir. 407 nolu çocuk mezarı içerisinden bir adet kotyle, üç adet aryballos, bir adet kirpi formlu askos, bir adet bronz saç spirali[1012], üç adet deniz kabuğu ve 43 adet aşık kemiği ele geçmiştir. 404 nolu mezar da ise bir adet Korinth üretimi amphoriskos ile birlikte iki adet aşık kemiği ve yedi adet deniz kabuğu bulunmuştur.

2.1.6.2. Antandros Klasik Dönem Mezarları

Antandros Nekropolisi'nde Klasik Dönem'e tarihlenen yetişkin ve çocuk mezar

[1009] Yıldız 2006, 156.
[1010] Polat ve Polat 2006, 96.
[1011] Polat ve Polat 2006, 94.
[1012] Bronz saç spirali 529 nolu pithostan ele geçen örnekle birebir benzer niteliktedir.

sayısı toplamı Arkaik Dönem'e oranla oldukça azdır[1013]. Ancak 1991 ve 1995 yıllarında gerçekleştirilen kurtarma kazılarında Arkaik Dönem'e tarihlenen mezarlar ağırlıkta olmakla birlikte, Klasik Döneme ait çok sayıda mezarın da olduğu aktarılmıştır[1014].

Resim 68: a) Antandros, 499 nolu depolama kabı mezar; b) 499 nolu mezar restorasyon sonrası (Antandros Kazı Arşivi)

Arkaik Dönem'de yoğun görülen enkhytrismoslar, Klasik Dönem'de sayıca oldukça azalmakla birlikte yine de dönemin en yaygın gömü tipidir. Ancak Arkaik Dönem'de kullanılan hydria ve khytra mezarların, Klasik Dönem'e ait örnekleri görülmemektedir. Amphoralar dışında farklı olarak sadece bir adet depoloma kabının bebek mezarı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir[1015]. 499 nolu mezar olarak adlandırılan depolama kabı, kulpsuz, geniş ağızlı, amphora gövdesine benzer, dibe doğru sivrilen bir gövde yapısına sahiptir. Mezarın ağız kısmı bir adet ters çevrilmiş lekane ile kapatılmıştır[1016] (Resim 68a). Mezarın içinden dip kısmına doğru karbon parçaları ve ufalanmış kemikler ele geçmiştir. İlk etapta mezarın ikincil kremasyon, bir urne kabı olduğu düşünülmüştür[1017]. Ancak kabın büyüklüğü ve depoloma kabı olması, içerisinde kalan bir organik maddeyi de barındırma ihtimalini düşündürmektedir. Bu doğrultuda organik maddenin karbonlaşmış olabileceği ve

[1013] Tarihlemesi net bir şekilde yapılamayan ve tespit edilip açılmamış mezarlar bulunmasından ötürü Klasik Dönem'e ait mezar sayısı netlik kazanamamıştır. Ancak ön görülen sayı 2024 yılı çalışmalarına kadar 85-95 mezar arasındadır.
[1014] Yalman 1993, 449-487; Özeren vd. 1997, 161-177.
[1015] Polat vd. 2017, 492. Kazı sonuçları toplantısı raporlarında mezardan amphora olarak bahsedilmektedir. Ancak ilerleyen yıllarda yapılan çalışmalarda kabın amphoradan çok depolama kabı özellikleri yansıttığı anlaşılmıştır.
[1016] Polat vd. 2017, 492.
[1017] Polat vd. 2017, 492.

ufalanmış kemik parçalarının da bir inhumasyon bebek gömüsüne ait olma olasılığı da bulunmaktadır.

Klasik Dönem'e tarihlenen 30 adet bebek ve çocuk mezarı tespit edilmiş olup, yine en büyük grubu 17 örnekle amphora mezarlar oluşturmaktadır[1018]. Arkaik Dönem'de gözlemlenen amphora mezarın dik veya yatay olarak yüzeye konumlandırılmasının ardından etrafının bir taş sırası ile desteklenmesi şeklindeki uygulama Klasik Dönem'de de devam etmektedir. Amphoraların ağızları genellikle bir taş ile kapatılırken, farklı bir kap (416 nolu mezar) veya başka bir amphoranın dibi (253 nolu mezar) ile kapatıldığı örnekler de mevcuttur. Önceki dönemlerde olduğu gibi amphoraların ikili üçlü kümeler halinde birbirine yakın konumda gömüldüğü örnekler bulunmaktadır[1019] (Resim 69). Arkaik Dönem'den farklı olarak, başka mezarın içerisine yerleştirilmiş örnekler ve bir mezar haricinde (267 nolu mezar) dönem içerisinde doğu-batı doğrultulu olmak üzere bir yön birliğinden söz etmek mümkündür.

[1018] 488 nolu mezar olarak adlandırılan, iki adet gövdesinden kırılmış amphoranın dip bölümlerinin toprağa ters çevrilerek yanyana konmasından oluşmaktadır. İçerisinden hiç kemik ele geçmemesi üzerine önce bebek mezarı olarak düşünülmüş bu sebeple 488 mezar numarası verilmiştir. Ancak Antandros Nekropolisi'nde ters çevrilmiş amphora mezara hiç rastlanmadığı gibi, herhangi bir buluntu ve kemiğin de ele geçmemesi, bu iki amphoranın mezar belirteci olarak kullanılmış olabileceğini de düşündürmektedir. Bu sebeple 488 nolu mezar olarak adlandırılan amphoralar tez kapsamı içerisinde değerlendirilmemiştir.

[1019] 79, 80, 81 nolu mezarlar ile 416 ve 417 nolu mezarların konumları örnek gösterilebilir.

Resim 69: Antandros, 79-80-81 nolu amphora mezarlar (Antandros Kazı Arşivi)

Arkaik Dönem'de Lesbos amphoraları yoğunlukta iken, Klasik Dönem'e tarihlenen Lesbos amphorası bulunmamaktadır. En geç Lesbos amphorası olan 385 nolu mezar, MÖ Geç 6. yüzyıl-Erken 5. yüzyıla tarihlenmesi sebebiyle Arkaik Dönem başlığı altında değerlendirilmiştir[1020].

Klasik Dönem'e ait amphora mezarlar, MÖ 5. yüzyılın üçüncü çeyreğinden sonrasına tarihlenmektedir. Geç 5. yüzyıla ait dört adet Mende (253, 238, 432 ve 435 nolu mezarlar)[1021], bir adet mantar ağızlı, Solokha I tipinde (79 nolu mezar)[1022], bir adet Thasos (56 nolu mezar), bir adet de kökeni saptanamayan amphora (363 nolu mezar) bulunmaktadır.

MÖ 4. yüzyıl amphora mezarlar ise; iki adet Thasos (267 ve 420 nolu mezar)[1023], dört adet mantar ağızlı, Solokha I grubu (80, 81, 83, 411 nolu mezarlar)[1024], üç adet Khios (401, 416, 417 nolu mezarlar)[1025], biri masa amphorası (340A mezarı) olmak

[1020] Mezarın tarihlendirilmesi için bk. Candar 2017, 34; Açar 2025, Kat No:108.
[1021] Açar 2025, Kat No: 231, 230, 228, 229.
[1022] Açar 2025, Kat No: 213.
[1023] Açar 2025, Kat No: 265, 267.
[1024] Açar 2025, Kat No: 216, 217, 214, 215.
[1025] Açar 2025, Kat No: 3, 4, 5.

üzere iki adet kökeni tespit edilemeyen amphoradan oluşmaktadır.

Bu dönemde dikkat çeken nokta, Arkaik Dönem'de az sayıda dahi olsa amphoralara hediye bırakıldığı görülürken, Klasik Dönem'de bu oran sadece 17'de 1'dir. Söz konusu mezar 417 nolu Khios amphorasıdır ve içerisinden kehribar parçalar ele geçmiştir. Bu doğrultuda, Klasik Dönem'de bebek mezarlarının daha standartlaştığı görülmekle birlikte, sosyal yapının değişmesiyle bazı ritüellerin ve geleneklerin belirli bir düzene oturtulduğu yönünde de yorumlanabilir.

Ek olarak amphora mezarlar arasında 80 nolu mezar, dönem içerisindeki istisna gömü uygulamalarından birini barındırmaktadır (Resim 69). Mezar, Solokha I grubu tipindeki bir amphora ile yukarıda bahsedilen 499 nolu mezara birebir benzeyen bir depolama kabının ağız bölümlerinden birleştirilmesiyle oluşturulmuştur[1026].

Klasik Dönem'e ait üç amphora mezar (363, 435 ve 340A nolu mezarlar), ikisi pithos biri lahit olmak üzere yetişkinlere ait mezarların içinde tespit edilmiştir. 363 nolu mezar, 346 nolu erişkin bir bireye ait pithos mezarın içerisine bırakıldığı anlaşılmaktadır[1027]. 435 nolu mezar ise, 406 nolu iki yetişkin, bir çocuk bireyin tespit edildiği 406 nolu pithos mezar içerisinde açığa çıkarılmıştır. Pithos mezarın kullanım süreci ele geçen buluntular yardımıyla MÖ Geç 5. yüzyıldan, Hellenistik Dönem'e kadar uzanmaktadır. Cinsiyeti belirsiz iki yetişkin birey ile 435 nolu amphora mezarı, kemikler arasındaki toprak dolgu miktarı değerlendirildiğinde birbirine yakın süreçlerde gömülmüş olmalıdır. Ancak kalın bir toprak dolgu üzerinde yetişkin bir erkek bireye ait iskelet daha açığa çıkarılmıştır[1028]. Bu durum yetişkin erkek bireyin daha sonraki süreçte mezara yerleştirildiğini göstermektedir[1029]. Son olarak 340A olarak adlandırılan bir masa amphorası olan bebek mezarı, 340 nolu üç yetişkin bireyin bulunduğu lahit içerisinden ele geçmiştir[1030]. Bahsi edilen üç amphora mezarın yetişkinlerle beraber ele geçmesi, belirli aralıklarla vefat eden bireylerin defnedildiği birer aile mezarı olabileceği fikrini akla getirmektedir.

[1026] Polat ve Polat 2006, 94.
[1027] Polat vd. 2012,286.
[1028] Veriler Antandros kazı arşivinden derlenmiştir.
[1029] En son gömülen bireye ait olduğu düşünülen bir adet pişmiş toprak erkek figürini ve bronz Gargara sikkesi nedeniyle mezar Hellenistik Dönem'e tarihlenmektedir.
[1030] Polat vd. 2017, 486-487.

Benzer toplu gömülerin uygulandığı diğer mezar tipi taş lahitlerdir. Dört lahit mezarda yetişkinlerin bulunduğu toplu gömülerde bebek ve çocuk gömüleri de tespit edilmiştir. Bu mezarlardan en erkeni, içerisinde biri bebek olmak üzere beş bireyin yer aldığı 348 nolu lahit mezardır[1031]. Yetişkinlerden birinin kadın birinin de erkek olduğu saptanmış, diğer iki yetişkin bireyin cinsiyeti tespit edilememiştir. Lahit içerisindeki tabakalanmaya göre en erken gömülen ikinci bireyin kafatası içi ve çevresinde bulunan biri bronz diğeri gümüş olan iki sikke yardımıyla mezar MÖ 5. yüzyıla tarihlenmektedir. Bebek kemikleri, mezarın tümüne yayılacak karışıklıkta ele geçmesi nedeniyle hangi zaman diliminde lahitin içerisine konulduğu saptanamamıştır. Benzer bir toplu gömünün yer aldığı mezar ise, 36 nolu lahit mezardır. Ele geçen unguentarium sayesinde Erken Hellenistik Dönem'e kadar kullanıldığı görülen mezar, biri çocuk, ikisi kadın ve ikisi erkek olmak üzere beş birey barındırmaktadır. Mezar içerisinden masa amphorası, bronz aynalar, skyphoslar, demir strigilis ve çivi parçaları ele geçmiştir[1032]. Mezar buluntular yardımıyla MÖ 4. yüzyıla tarihlenmektedir. Ancak özellikle çocuk için bırakılmış olduğu saptanan herhangi bir mezar hediyesi saptanamamıştır.

349 ve 370 nolu lahit mezarlarda da biri yetişkin diğeri bebek olmak üzere iki bireye ait kemikler tespit edilmiştir. Her iki mezarda da kemiklerin oldukça deforme olmasından kaynaklı, cinsiyet tayini yapılamamış ancak bebek ve yetişkin bireylerin kemiklerinin yan yana açığa çıkması, eş zamanlı bir ölüme işaret etmektedir. 349 nolu mezar içerisinden işlenmiş kemik bir obje ve altın kaplama yüzük veya küpeye ait olabilecek bir halka açığa çıkarılmıştır[1033]. 370 nolu mezar içerisinden ise biri gri hamurlu ve perdahlı olmak üzere iki masa amphorası, bir adet bronz strigilis, bir adet de ağırşak ele geçmiştir. Mezar buluntular aracılığıyla MÖ 4. yüzyıla tarihlenmiştir. Ancak mezar hediyeleri arasında ağırşağın bulunması ve Antandros Nekropolisi'nde strigilislerin erkek mezarlarına eşit sayılabilecek oranda kadın mezarlarına da bırakılıyor olması[1034], söz konusu mezardaki yetişkin bireyin kadın olabileceğini düşündürmektedir. Bu durum doğum sırasında veya doğumdan kısa bir süre sonra vefat eden anne ve bebeğinin birlikte gömülmüş olabileceğini akla getirmektedir. Benzer durum 349 nolu mezar için de söz konusudur.

[1031] Polat vd. 2012, 286.
[1032] Polat 2003, 26.
[1033] Polat vd. 2024, 60.
[1034] Doğan 2012, 32.

2001-2024 yılları arasında gerçekleştirilen sistemli kazı çalışmaları neticesinde çocukların tek başlarına gömüldükleri bir lahit mezar tespit edilememiştir. Ancak kurtarma kazılarında çocuk lahitlerinin de olduğu aktarılmaktadır. Bu mezarlardan birinin 1 m uzunlukta, 70 cm genişlikte ve 46 cm derinlikte olduğu ve buluntu içermediği belirtilmiştir[1035]. Bir diğer örneğin ise 1.10 m uzunluğunda, 54 cm genişlikte olup, içerisinden ise bilezik, üç adet yüzük, kuş figürini, oyun zarı, beş kolye sarkıtı ve aşık kemikleri ele geçmiştir. Bu mezarın dikkat çeken yönü, Arkaik Dönem pithoslarında görülen, ölen bireyi yerleştirmeden önce çakıl taşlarından yapılan düzlemin bu lahit mezar için de gerçekleştirilmiş olmasıdır[1036]. Bu durum çakıl taşlarının sadece düz bir zemin yaratma çabasıyla konulmadığı, yerel bir gelenek de olabileceği fikrini akla getirmektedir.

Klasik Dönem'de basit toprak mezarlar içinde çocuğa ait olan tek örnek 133 nolu mezardır[1037]. MÖ 5. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen, zengin kontekste sahip mezarda, 3-4 yaşlarında olduğu tespit edilen birey, sırtüstü yatırılmış ve başı bir taşın üzerine yerleştirilmiştir[1038] (Resim 70a). Hediyelerinin büyük bir bölümü ayakucu kenarında, bronz bir bilezik ise dirsek kemiklerinde tespit edilmiştir. Buluntular arasında; iki adet ata binmiş insan, bir adet uzanan erkek (kline sahnesi ?), bir horoz, bir kaplumbağa olmak üzere beş adet figürin, beş adet siyah figür tekniğinde yapılmış lekythos, iki adet bronz bilezik, bir adet bronz halka, bir adet gri skyphos, iki cam boncuk, iki adet gri içki kabı, 1 adet kemik obje, 1 adet deniz kabuğu ve 27 aşık kemiği yer alır[1039] (Resim 70b).

Resim 70: a) Antandros, 133 nolu basit toprak mezar; b) 133 nolu mezar buluntuları (Antandros Kazı Arşivi)

[1035] Yalman 1993, 454.
[1036] Yalman 1993, 456.
[1037] Polat ve Polat 2006, 95.
[1038] Yıldız 2006, 154.
[1039] Polat ve Polat 2006, 95.

Pithos mezarlar ise Arkaik Dönem'de özellikle bebek ve çocuklar için yaygın bir gömü tipi olarak tanımlanırken, Klasik Dönem'e ait örnekler yedi adet ile sınırlı kalmaktadır. Söz konusu pithos mezarlarda doğu-batı doğrultulu bir yön birliği olduğunu söylemek mümkündür. Pithoslar ile ilgili dikkat çeken nokta ise, Arkaik Dönem'de pithoslar çoğunlukla çocuklar için tercih edilirken, Klasik Dönem'de yetişkinler için de aynı oranda kullanılmış olmasıdır[1040].

Erken Klasik Dönem'e tarihlenen 498 nolu mezar içerisinden; iki adet beşikte yatan oğlan figürini (tapınak oğlanı figürini), bir adet yarım korunmuş çömelmiş çocuk figürini, bir adet öküz başı figürin parçası, altı adet aşık kemiği tespit edilmiştir[1041]. Pithosun ağzı dairesel formlu, plaka bir taş ile kapatılmıştır. MÖ 5. yüzyılın ortalarına tarihlenen, bir bebeğe ait olan 50 nolu pithos mezar içerisinden hiçbir buluntu ele geçmezken, pithosun dış yüzeyinde ağız altından bir adet gri hamurlu emzikli kap ve bir adet minyatür skyphos açığa çıkarılmıştır[1042]. Bu noktada aşık kemikleri ve emzikli kapların bir arada olmayışı gömünün yaşına yapılan vurgudan kaynaklanmış olmalıdır. Mezar, 498 nolu mezar örneğinde olduğu gibi, ağzı düz bir plaka taşla kapatılmıştır.

Resim 71: a) Antandros, 509 nolu pithos mezar; b) 509 nolu mezar buluntuları (Antandros Kazı Arşivi)

Anakaya oyularak yerleştirilmiş 509 nolu mezar içerisinden bireye ait kemikler ele geçmemiş olmasına karşın, pithos uzunluğunun 1.05 m, genişliğinin ise 0.95 m olmasından ötürü bir çocuğa ait olduğu düşünülmektedir (Resim 71a). Ağzı stroter ile kapatılan mezar, MÖ 5. yüzyıla tarihlenmektedir. Pithos içerisinden iki adet uzanan erkek figürini (klinede uzanma?), bir adet hymenaios, bir adet yüklü katır

[1040] 29, 114, 346, 406, 460, 461, 487 nolu pithos mezarlar yetişkinler için kullanılmıştır.
[1041] Polat vd. 2017,491; İlayda 2019, 34.
[1042] Polat ve Polat 2004, 457.

figürini tespit edilmiştir[1043] (Resim 71b). Söz konusu buluntular içerisinde hymenaios ve uzanmış erkek figürinlerinin olması, evlilik çağını göremeden ölen bir çocuk için bırakılmış hediyeler olarak gözükmektedir.

277 nolu pithos mezardan 15 adet aşık kemiği[1044] ele geçerken, mezar konumu itibarıyla MÖ 5. yüzyıla tarihlendirilmiştir[1045].

MÖ 4. yüzyılın ortalarına tarihlenen 239 nolu pithos içerisinden; iki adet güvercin figürini, bir adet horoz figürini, bir adet üstlerinde Eros bulunan oturan iki kadın figürini, üç adet oturan kadın figürini[1046], bir adet ayakta duran kadın figürini[1047], bir adet Aphrodite ve Dione figürini, bir adet ikili oturan kadın figürini ile birlikte 35 adet aşık kemiği tespit edilmiştir[1048] (Resim 72a-b). Son olarak 512 nolu pithos mezar içinden; iki adet sandık üzerinde oturan erkek çocuğu figürini[1049] ile birlikte bir adet kuş figürini ve 20 tam 31 parçalı korunmuş aşık kemiği açığa çıkarılmıştır.

Resim 72: a) Antandros, 239 nolu pithos mezar; b) 239 nolu mezar buluntuları (Antandros Kazı Arşivi)

[1043] Polat vd. 2020, 269.
[1044] Polat vd. 2010, 13.
[1045] Ürün 2020, 43-44.
[1046] Figürinlerden ikisi sivri başlık pilos ile betimlenirken, bir figürinin baş kısmı himation ile örtülü olarak betimlenmiştir.
[1047] Saçları sakkos içerisinde saklanmış, bir kaide üzerinde duran kadın figürinin sol elinde yedi sivri ucu bulunan ortası çukur bir tepsi tutmaktadır.
[1048] Polat vd. 2010, 9.
[1049] Sandık üzerinde oturan çocukların sağ bacakları aşağı sarkık, sol bacakları ise dizden bükülerek kendine çekmiş olarak betimlenmiştir. Sol bacak üzerinde, sol elleriyle bir köpek tutmaktadırlar.

Resim 73: a) Antandros, 495 nolu kiremit mezar; b) 495 nolu kiremit mezar buluntuları (Antandros Kazı Arşivi)

Klasik Dönem'de çocuklar için kullanılan pithoslarda, Arkaik Dönem pithoslarının bazı örneklerinde görülen bireyin yerleştirilmesinden önce çakıl taşlarından yapılan düz zeminin olmadığı saptanmıştır. Klasik Dönem'e ait pithos mezar sayısı net bir değerlendirmeye olanak tanımamaktadır. Buna karşın özellikle MÖ 5. yüzyılın 3. çeyreğinden itibaren gerek pithosların ağzını kapatmak için stroterin kullanılması, gerekse de mezar dışına hediye bırakmanın terk edilmiş olması Arkaik Dönem'den farklı uygulamaların var olduğunu göstermektedir.

Klasik Dönem içerisinde bebek veya çocuklar için kullanılan son gömü tipi kiremit mezarlardır. MÖ 5. yüzyıldan itibaren çocuklar için kullanımı görülen kiremit mezarların, Klasik Dönem'e tarihlenen iki örneği bulunmaktadır. Bunlardan biri olan 495 nolu mezarın yapımında 6 adet düz stroter kullanılmıştır (Resim 73a). İkişer kiremit karşılıklı olarak çatılmış, açıkta kalan kısa kenarlar dik olarak birer kiremitle kapatılmıştır. Çatı kiremitleri kaldırıldığında, mezarın orta bölümünde dik bir şekilde mezarı ikiye bölen yarım korunmuş bir stroter daha bulunmaktadır (Resim 74). Ancak mezarın dış yüzeyinde bu ayrımı ifade eden herhangi bir iz bulunmamaktadır. Mezarı içten ikiye bölen stroterin her iki tarafından da diş örnekleri ele geçmiştir. Doğu bölümünden sadece bir adet aşık kemiği ele geçerken; batısından ise bir adet beşikte yatan oğlan figürini, bir adet çömelen oğlan figürini, bir adet ayakta duran kadın figürini, kurşun parçaları, bir adet deniz kabuğu, biri kurşunla doldurulmuş olmak üzere 39 adet aşık kemiği[1050] tespit edilmiştir[1051] (Resim 73b). Mezar buluntular yardımıyla MÖ 5. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

[1050] Aşık kemiklerine kurşun döktürmek, oyunlarda hile yapmak için kullanılan bir uygulamadır. Aşık kemiklerinin içerisine kurşun döktürerek oyunlarda kemiğin daha ileri gitmesini ve daha çok kemiğe çarptırarak kazanmak amaçlanmaktadır.
[1051] Polat vd. 2020, 267.

Resim 74: Antandros 495 nolu kiremit mezar açıldıktan sonraki görünümü (Antandros Kazı Arşivi)

Diğer örnek olan 247 nolu kiremit mezar, basit toprak bir başka mezar tarafından tahrip edilmiştir. Bu nedenle parçalanan kiremitler doğrultusunda mezarın tam formu anlaşılamamaktadır. Kemikleri oldukça dağılmış mezarın içerisinden, bir adet siyah firnisli bodur lekythos, bir adet unguentariuma ait parçalar ve üç adet aşık kemiği tespit edilmiştir[1052]. Ele geçen buluntular doğrultusunda mezar MÖ 4. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

2.1.6.3. Antandros Hellenistik Dönem Mezarları

Antandros Nekropolisi'ndeki yetişkin mezarları dikkate alındığında, Arkaik Dönem'de yaygın olan kremasyon uygulamaları Klasik Dönem'de tamamen ortadan kalkmasa da yerini ağırlıklı olarak inhumasyon gömü tiplerine bırakmıştır. Hellenistik Dönem'de ise kremasyon mezar tiplerinde yeniden belirgin bir artış gözlemlenmiştir[1053]. Bu dönemde tespit edilen mezar türleri; birincil ve ikincil kremasyonlar, taş lahitler, pithoslar, sunak mezarlar, kiremit ve tuğla mezarlar, basit toprak mezarlar ile enkhytrismoslar (khytra ve stamnos mezarlar) şeklindedir. Bebek ve çocuk gömülerinde ise en yoğun olarak kiremit mezarların kullanıldığı; bunun yanı sıra enkhytrismos, basit toprak mezar, tuğla ve pithos mezarların da tercih edildiği görülmektedir.

Mezarlarda genel olarak doğu-batı doğrultulu yön birliği bulunmakla beraber, bazı mezarların istisna oluşturduğu ve özensiz gömülerin yapıldığı belirlenmiştir.

[1052] Polat vd. 2010, 12.
[1053] Polat ve Polat 2004, 457.

Özellikle basit toprak mezarlarda bu farklılık dikkat çekmektedir[1054]. Bu durum nekropolü doğu-batı doğrulutulu kesen antik yolun yakınlarından uzaklaştıkça mezarların daha özensiz ve yola paralel yapma ihtiyacı güdülmediği olarak yorumlanmıştır. Erken örnekleri Geç Arkaik Dönem'e kadar uzanan mezara sikke bırakma geleneği Hellenistik Dönem'de oldukça artmıştır[1055]. Sikkelerin hem kremasyon hem de inhumasyon mezarlarda bulunması ortak standart bir ritüel olduğunu vurgulamaktadır[1056].

Hellenistik Dönem'e ait kremasyon mezarların büyük bir bölümünde antropolojik çalışma yapılmadığından, Arkaik Dönem'de olduğu gibi bu mezarlarda bebek ya da çocuk gömüsü olup olmadığına dair kesin bir tespit yapılamamıştır. Ancak 414 numaralı urne mezarının açığa çıkarılması sırasında, saha içinde gerçekleştirilen ön antropolojik incelemelerde bir yetişkin ile bir çocuğa ait yanmış kemiklerin varlığı kazı raporlarına yansıtılmıştır (Resim 75). Çocuğun yaşı belirtilmemiş, yetişkinin cinsiyeti ise belirsiz olarak kaydedilmiştir. Konuya ilişkin laboratuvar ortamında herhangi bir analiz yapılmadığından bilgiler kesinlik kazanmamıştır. Çocuğa ait olduğu doğrulandığı takdirde, söz konusu buluntu Antandros'ta şimdiye kadar tespit edilen ilk çocuklu urne mezarı olacaktır[1057]. Mevcut veriler doğrultusunda, 414 nolu urne mezar haricinde Arkaik Dönem'den itibaren olduğu gibi bebek ve çocuklar için inhumasyon gömü tipleri uygulanmaktadır.

[1054] Polat vd. 2010, 11.
[1055] Polat vd. 2010, 15.
[1056] Polat vd. 2016, 356. 229 nolu mezar gibi istisnalar hariç kremasyon mezarların hepsinde baş bölümüne doğru sikke bırakıldığı tespit edilmiştir bk. Polat vd. 2009, 49.
[1057] Bilgiler Antandros kazı arşivinden derlenmiştir.

Resim 75: Antandros, 414 nolu urne mezar (Antandros Kazı Arşivi)

Erken Hellenistik Dönem'de, Klasik Dönem'de olduğu gibi lahitlerin tekrar kullanımlarının olduğu görülmektedir[1058]. İçlerinde çocukların da olduğu toplu gömünün yapıldığı lahitlerden Klasik Dönem'de dört örnek tespit edilirken, Hellenistik Dönem'e ait sadece tek bir örnek bulunmaktadır. 449 nolu lahit mezarın ilk kullanımı yetişkin bir bireye aittir[1059]. Mezarın üst dolgusunda üzeri kiremit ile örtülmüş bir bebek gömüsü tespit edilmiştir[1060].

Hellenistik Dönem'de önceki dönemlere kıyasla çok daha az oranda tespit edilen mezar tiplerinden biri de enkhytrismoslardır. Dönem içerisinde bir adet khytra bir adet de stamnos mezar olmak üzere sadece iki örnek açığa çıkarılmıştır. Buluntu içermeyen 448 nolu stamnos mezar, bir bebeğe ait olup, kabın ağzı bir klypter ile kapatılmıştır[1061]. Toprağa dik olarak yerleştirilmiş 373 nolu khytra mezarın ise ağız bölümünün bir stamnos kaidesi ile kapatıldığı içerisinden de süt dişlerinin ele geçtiği belirtilmiştir[1062]. Tespit edilen dişlerde antropolojik bir çalışma gerçekleştirilmemesi üzerine, Arkaik Dönem Antandros khytra mezarlarında olduğu gibi, khytranın bir fetüs veya yenidoğana ait olup olmadığı netlik kazanmamıştır. Mezar içinden süt dişi bulunması, bebeğin bir süre yaşamış olduğunu kesin olarak göstermeyebilir; zira fetüslerde süt dişleri, çene içerisinde tomurcuklanma evresinde de

[1058] Polat 2003, 26; Polat ve Polat 2004, 457; Polat vd. 2012,284.
[1059] Polat vd. 2015,147-148.
[1060] Polat vd. 2015,147-148.
[1061] Polat vd. 2015,147.
[1062] Bilgiler Antandros kazı raporlarından elde edilmiştir.

görülebilmektedir[1063].

Khytra ve stamnos mezarların dışında bir urne kabının da inhumasyon bebek mezarı olarak kullanıldığı saptanmıştır. 533 nolu urne, amphora formundadır. Kap ilk kullanımından sonra, gövde bölümünün ortasına kadar tahrip edilerek üzerine baş bölümü kabın dışında kalacak şekilde inhumasyon bebek gömüsü yerleştirilmiştir. Mezarın içerisinden herhangi bir buluntu ele geçmemesine karşın, konumu nedeniyle Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmiştir[1064].

Dönem içerisinde çocuk gömüleri için kullanılan diğer mezar tipi pithoslardır. Pithosların çocuk definlerinde kullanımı, Arkaik Dönem'den itibaren giderek azalmıştır. Hellenistik Dönem'e ait yalnızca üç örnek tespit edilmiştir. Bu üç pithosun tamamında doğu–batı doğrultulu yön birliği gözlenmektedir. MÖ 5. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren stroter ile kapatıldığı bilinen pithosların, Hellenistik Dönem'de ise Arkaik Dönem'de olduğu gibi yassı bir plaka veya başka bir kap ile ağızlarının kapatıldığı belirlenmiştir. 480 nolu pithos, ağzı pişmiş toprak yuvarlak bir plaka ile kapatılmıştır. Pithosun üst yapısının kuzey duvarı altında kalmasıyla oldukça tahrip olduğu gözlemlenmiştir. İçerisinde çocuğa ait ayak kemiklerinden, gömünün hocker pozisyonda gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır[1065]. Mezar buluntuları arasında yedi adet kadın figürini, bir adet minyatür kapalı kap ve 56 adet aşık kemiği tespit edilmiştir. Kadın figürinlerinin tümü birbirinden farklı olup ayakta duran giyimli kadın, *pudicitia* pozunda duran kadın, kucağında çocuk taşıyan kadın, ellerinde nar ve oğlak tutan kadın, kaz taşıyan kadın, omzunda çocuk taşıyan kadın ve omzunda kutu taşıyan kadın betimlerinden oluşmaktadır[1066] (Resim 76). Mezar buluntular yardımıyla MÖ 4. yüzyıl sonu-3. yüzyıl başlarına tarihlenmektedir[1067].

400 nolu mezar olan pithos ise çevresi bir sıra taşla çevrelenmiş, ağzı Thasos amphorası ile kapatılmıştır[1068]. Mezarın içerisinden yaşı belirsiz olan çocuğun kemikleri dağınık olarak tespit edilmiştir. MÖ 3. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen pithostan, üç adet ayakta duran giyimli kadın figürini ele geçmiştir. Aynı döneme

[1063] Yaşar ve Erol 2007, 20.
[1064] Mezar ile ilgili bilgiler kazı raporlarından derlenmiştir.
[1065] Ürün 2020, 40.
[1066] Ürün 2020, 72.
[1067] Ürün 2020, 40.
[1068] Ürün 2020, 41.

tarihlenen bir diğer pithos 463 nolu mezar ise, ağzı plaka bir taş ile kapatılmış olup, içerisinde dört adet başı himationla örtülü ayakta duran kadın figürini tespit edilmiştir[1069].

Resim 76: Antandros, 480 nolu pithos buluntuları (Antandros Kazı Arşivi)

Pithos mezarlarda Arkaik ve Erken Klasik Dönem'de görülen mezar dışına hediye bırakma geleneğinin Hellenistik Dönem'de devam etmediği görülmektedir. Genel olarak pithosların figürinlerden oluşan bir buluntu repertuvarına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bir başka önemli nokta da çocuklara ait pithos mezarların hiçbirinde sikke ele geçmemesidir.

Helenistik Dönem'e ait bebek ve çocuk mezarlarında en büyük grubu ise kiremit mezarlar oluşturmaktadır. MÖ 5. yüzyılda çocuklar için kullanılmaya başlanan kiremit mezar tipinin, Hellenistik Dönem'de büyük artış gösterdiği görülmektedir. Bebek ve çocuklara ait olduğu anlaşılan 19 adet kiremit mezar tespit edilmiştir. Klasik Dönem'e tarihlenen kiremitlerin düz stroter olduğu ancak Hellenistik Dönem'de stroterlerin yanında kalypter ve kavisli içbükey profilli kiremitlerin de bu mezar tipinde kullanıldığı gözlemlenmiştir[1070]. Bu nedenle kiremit mezarlar arasında çeşitli farklılıklar bulunmaktadır. Ancak bu farklı tipteki kiremitlerin kullanımı, mezarların genel değerlendirmesinde tarihlendirici bir unsur taşımamaktadır.

[1069] Polat vd. 2017, 484.
[1070] Yağız 2012,373.

Hellenistik Dönem'in tüm evreleri boyunca farklı tipteki kiremitlerin kullanımı görülmektedir.

Bireyin olasılıkla yaşı ve fiziki özelliklerine göre; birer veya ikişer stroterin karşılıklı çatılarak beşik çatı formunu aldığı genel bir tip mevcuttur. Bu tip gömü şekli yetişkinlerde ikişerli gruplar halinde üç sıra kiremitin karşılıklı çatılarak yapıldığı, çocuklarda ise daha küçük ebatlarda olmaları nedeniyle birer veya ikişer kiremitin kullanıldığı görülmektedir. Genelde mezarların doğu ve batı yönünde açık kalan kısa kenarları ise birer kiremit ile kapatılmaktadır.

MÖ 4. yüzyıl sonu-3. yüzyıl başına tarihlenen üç kiremit mezar tespit edilmiştir. İkişer kiremitin karşılıklı çatılmasıyla oluşturulan 23 nolu mezar, 9 yaşında bir çocuğa aittir. Mezar içerisinden 13 adet aşık kemiği ele geçmiştir. Mezar bulunduğu tabaka itibarıyla, Erken Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmiştir. 84 nolu mezar, 3-3.5, 4-4.5 yaşlarında iki çocuğa aittir[1071]. Bireyler toprağa sırtüstü yatırıldıktan sonra üstleri içbükey kavisli, oval bir kiremit ile örtülmüştür. Oval kiremitin üzerinde ise birbirine çatılmış iki strotere ait parçalar bulunmaktadır. Bireylerden birinin baş bölümünde bir adet bronz sikke (Assos sikkesi) ve kol kemiklerinin yakınında niteliği anlaşılamayan pişmiş toprak figürin parçaları ele geçmiştir[1072]. 454 nolu mezar ise, toprağa doğrudan yatırılmış bireyin üzerine bir adet stroter kapatılarak oluşturulmuştur. Mezar içinden bir adet bronz Antandros sikkesi, iki adet tek kulplu maşrapa (khytridion) ele geçmiştir[1073].

Birer kiremitin karşılıklı çatılmasıyla oluşturulmuş 489 nolu mezarda iskelet kalıntısına rastlanmamış, ancak mezar boyutları nedeniyle bir çocuğa ait olduğu düşünülmüştür. Mezar içerisinde tespit edilen içe çekik ağızlı bir adet kase, gömünün MÖ 3. yüzyıla tarihlendirilmesini sağlamıştır. Aynı döneme tarihlenen 270 ve 262 nolu mezarlarda görülen farklı uygulama ise dikkat çekicidir. Kiremitlerin çatılmasıyla oluşturulmuş bu iki mezar, birbirine bitişik olarak tespit edilmiştir. Aralarında dik konumda duran bir stroter yer almaktadır. Benzer bir uygulama, 93 ve 95 nolu kiremit mezarlar arasında da görülmektedir. Ancak burada bitişik iki mezarı ayıran stroter yerine, dik konumlandırılmış yassı bir taş kullunılmıştır. Bitişik kiremit

[1071] Kazı sonuçları toplantısı raporlarında mezar içerisinde bir birey olduğu belirtilmiştir bkz Polat-Polat 2006, 94. Ancak mezar üzerinde gerçekleştirilen antropolojik incelemelerde iki birey olduğu tespit edilmiştir bk. Yıldız 2006, 153.
[1072] Polat ve Polat 2006, 94.
[1073] Polat vd. 2016, 350.

mezarların Antandros'taki en erken örneği, MÖ 5. yüzyıla tarihlenen ve iki çocuğa ait olduğu saptanan 495 nolu kiremit mezardır.

262 ve 270 nolu mezarlar üzerinde henüz antropolojik inceleme yapılmamış olması ve mevcut kemiklerin çok az sayıda bulunması nedeniyle, bunların iki ayrı mezar mı yoksa tahribat sonucu kiremitin kazara ortaya düştüğü tek bir mezara mı ait olduğu kesinlik kazanmamıştır. Ancak benzer tipte üç uygulamanın olması, kazara ortaya düşme ihtimalini zayıflatmaktadır. 270 nolu mezar içerisinden bir adet unguentarium, bir metal cüruf, iki aşık kemiği tespit edilmiştir. 262 nolu mezardan ise bir adet uçan nike figürini[1074], iki adet ayakta duran kadın figürini, bir adet kourotrophos, beş Tanagra Tipi olmak üzere toplamda dokuz adet figürin, bir adet bronz ayna, iki adet kurşun sandalye parçası, bir adet bileziğe benzer bronz parça, 55 aşık kemiği ele geçmiştir[1075]. Yukarıda bahsedilen diğer bitişik iki mezar olan 93 ve 95 nolu kiremit mezarlardan ise herhangi bir buluntu açığa çıkmamıştır.

İkişer kiremitin birbirine çatılarak oluşturulduğu 462 nolu mezar, buluntuları nedeniyle oldukça farklı bir konumdadır. Toprağa sırt üstü yatırılan bireyin sol pelvis kemiklerinin yanında bir adet alabastron ve dokuz adet bronz sikke bir arada tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra mezara oldukça yakın bir konumda ise bir adet Silenos figürini ele geçmiştir[1076]. Sikkelerin özellikle pelvis kemiği yanında bir arada olması, gömülürken bireyin belinde bir kesenin içerisinde olduğunu düşündürmektedir. Burada ilginç olan nokta, ele geçen sikkelerden birinin MÖ 3. yüzyıl Ephessos, birinin MÖ 4.-3. yüzyıl Abydos ve sonuncusunun MÖ 2.-1. yüzyıla ait Methyma sikkesi olmasıdır. Diğer sikkeler korozyon nedeniyle tanımlanamamaktadır. Sikkelerin farklı yerler ve yüzyıllara ait olmaları, mevcut korozyonlu olanların da olasılıkla tedavülden kalkmış sikkeler olması, bunların Kharon parası olma ihtimalini düşündürmektedir. Ancak mezarın bir çocuğa ait olması, söz konusu sikkelerin işlevine ilişkin farklı bir değerlendirme imkânı sunmaktadır. Tedavülden kalkmış çeşitli sikkelerin varlığı, bunların çocuğun oyun gereçleri-pulları olma ihtimalini de akla getirmektedir. Nitekim Platon'un *Lysis* adlı eserinden bilinen *artiasmos* oyunu, aşık kemikleri ile oynanan tek mi çift mi oyunudur[1077]. İki kişi ile

[1074] Nike figürinin baş bölümünün arkasında iki adet ip geçirme deliği bulunmaktadır. Figürine benzer örnek için bk. Tavukçu 1999, Kat No: 87.
[1075] Polat vd. 2010, 10.
[1076] Polat vd. 2017, 485.
[1077] Platon *Lysis*, 206e.

icra edilen bu oyunda, oyunculardan biri avucunda sakladığı aşık kemiği sayısının tek mi çift mi olduğunu karşı tarafa tahmin ettirir; yetişkin bireyler ise bu oyunu kimi zaman kumar amacıyla oynamıştır[1078]. Söz konusu oyun yalnızca aşık kemikleri ile değil, sikke, fındık veya küçük taş gibi nesnelerle de oynanabilmektedir[1079]. Bu bağlamda, mezarda bulunan tedavülden kalkmış sikkelerin kişisel oyun pulları olarak kullanılmış olma ihtimalini de düşündürmektedir. Thebes'te bir çocuk mezarında benzer şekilde sekiz adet sikke ele geçmiş olup, araştırmacılar tarafından oyun pulu olabileceği şeklinde yorumlanmıştır[1080].

Çocukların özellikle aşık kemiklerini koymak için kullandıkları *phormiskos* adlı deriden veya bezlerden üretilmiş keselerinin olduğu bilinmektedir[1081]. 462 nolu mezarda tespit edilen sikkelerin pelvisin yanında toplu halde bulunması, bunların bir *phormiskos* içinde yer aldığını; kesenin ise zamanla organik yapısının bozulması sonucu günümüze ulaşmadığını düşündürmektedir. Ayrıca mezardan aşık kemiği, deniz kabuğu veya oyuncak olabilecek başka bir materyalin bulunmaması da oyun aracı olarak kullanılma ihtimalini güçlendirmektedir.

MÖ 2.-1. yüzyıl kiremit mezarları incelendiğinde, Erken Hellenistik Dönem'e ait mezarlarda olduğu gibi pişmiş toprak figürinler, bronz sikke ve çeşitli aksesuarların ağırlıklı buluntu grubu olduğu saptanmıştır. Ancak 8-10 yaşlarında bir çocuğa ait olan 211 nolu mezar[1082], 434 ve 514 nolu mezarlarda olduğu gibi hiç buluntu ele geçmeyen örnekler de bulunmaktadır.

MÖ 2. yüzyıla tarihlenen 47 nolu mezar kiremitin kullanılış şekliyle öne çıkmaktadır. Tek bir oval kiremitin üzerine çocuk bireyin yatırıldığı, üzerinin ise başka bir oval kiremitle örtüldüğü saptanmıştır. Ancak üzerine bırakılan kiremitin bireyin bedenine temasını önlemek için iki kiremit arasına taşların konduğu tespit edilmiştir. Bireyin kafatası bölümünden bir adet bronz sikke, sağ kolunun altında ise yanak yanağa başlarını birleştirmiş, yanyana oturan Eros ve Psykhe figürini ele geçmiştir[1083].

Figürinlerin yoğun olarak tespit edildiği bir diğer kiremit mezar ise 274 ve 265 nolu

[1078] Baner 2008, 77.
[1079] Deighton 2002, 36.
[1080] Dimakis 2021, 512.
[1081] Hatzivassiliou 2001, 114.
[1082] Polat vd. 2008, 462.
[1083] Polat ve Polat 2004, 457.

mezarlardır. 274 nolu mezar, 271 nolu lahit mezar kapağının üzerine yerleştirilen bireyin tek bir oval kiremit ile örtülmesiyle oluşturumuştur. Mezardan üç adet kolsuz oturan kadın veya tanrıça figürini, bir adet ayakta duran kadın figürini[1084], biri pişmiş toprak, her biri farklı formda cam ve bronzdan yapılmış 15 adet boncuk/pendant ve bir adet Pergamon sikkesi ele geçmiştir. Boncuk ve pendatlar, Y. Polat tarafından kötücül varlıklardan korunmak adına yapılan tılsımlı bir kolye olabileceği yönünde yorumlanmıştır[1085] (Resim 77). Cam pendantların birinde yumruk şeklinde kapatılan elin baş parmağı, işaret ve orta parmağın arasından çıkarılmıştır. Bu form kadın üreme organı ile özdeşletirildiği belirtilmektedir. Bir diğeri, erkek üreme organı olan phallus formundadır. Bronz pendantlar arasında ise hilal formunda lunula, bir labrys, bir ok ucu veya yaprak, bir çiçek rozeti, L formlu unik bir örnek yer almaktadır. Bunun yanı sıra tanımlanamayan pendantlar ve küresel formda dairesel gözlerin bulunduğu bilinen formlarda boncuklar da saptanmıştır[1086]. Mezardan ele geçen boncukların birbirine yakın konumda bulunması ve hepsinin ip geçirme deliğinin olması bu boncukların kolye işlevinde kullanıldığını desteklemektedir[1087]. Y. Polat, bu tip kolye uçlarının Batı Yamacı Seramiği üzerinde *Charm Necklace* motifi olarak kullanıldığını belirtir. Ardından bu bezeme şemasının diğer Batı Yamacı Stili bezeme paternlerine göre daha az sayıda ele geçmesini, *Charm Necklace* bezeli kapların sahiplerini kötücül varlıklardan koruyan veya sağlıklarını korumaya yönelik özel kaplar olarak kullanılmış olabileceğini öne sürer[1088]. Dolayısıyla bu tür kolyelerin de ait olduğu çocuk birey için bir amulet işlevinde kullanılmış olabileceğini öne sürer. Mezar buluntular yardımıyla MÖ 2.-1. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.

Sadece oval bir kiremitin kapatmak için kullanıldığı 265 nolu mezarda bireye ait birkaç dişin yanında bir adet ayakta duran kadın, bir adet yıkanan Aphrodite, bir adet Melos Aphroditesi, bir adet Eros veya çocuk, bir adet de oturan yaşlı figürini ve figürin parçaları yanında, emzikli bir kap, mavi boncuklu küpe parçası da tespit edilmiştir[1089]. 318 nolu kiremit mezarda ise Antandros Hellenistik Dönem

[1084] Figürin restorasyon öncesi çok parçalı kırıklardan oluşması nedeniyle birbirine sarılmış iki kadın figürini olduğu düşünülmüş ve bu şekilde raporlara aktarılmıştır bk. Polat vd. 2010, 13. Ancak restorasyon sonrası bu figürinin ayakta duran giyimli bir kadın figürini olduğu anlaşılmıştır.
[1085] Mezar kontekstinin detaylı değerlendirmesi için bk. Polat 2025,219-232.
[1086] Polat 2025, 220-221.
[1087] Polat 2025, 221.
[1088] Polat 2025, 223-224.
[1089] Polat vd. 2010, 12.

mezarlarında oldukça az rastlanan Batı Yamacı Stili'nde bezenmiş bir kantharos buluntular arasındadır. Ayrıca yaşı belli olmayan çocuk bireyin kafatası kemikleri içerisinde bir adet bronz sikke de açığa çıkarılmıştır[1090].

Resim 77: Antandros, 274 nolu mezar cam ve bronzdan yapılmış boncuk ve pendantlar (Polat 2025, Fig.5)

490 ve 503 nolu birer kiremitin karşılıklı çatılmasıyla oluşturulan mezarlarda, 490 nolu mezardan bir adet bronz sikke, 503 nolu mezardan ise iki adet deniz kabuğu ve bronz bir yüzük ele geçmiştir.

19 kiremit mezarın tüm buluntuları değerlendirildiğinde yedisinde sikke tespit edilmiştir. Antropolojik analizlerin tüm mezarlar üzerinde gerçekleştirilmemesi nedeniyle belirli bir yaş grubu üzerine sikke bırakma geleneğinin olup olmadığı henüz anlaşılamamıştır. Analizlerin yapılması durumunda Hellenistik Dönem için en azından sikke bırakılmasıyla, çocukların yetişkin dünyasına adım attıkları yaşı yorumlayabilme olanağı olacaktır. Mezarlar içerisinde buluntuların en büyük grubunu ise pişmiş toprak figürinler oluşturmaktadır. Bu figürinler içerisinde hiç hayvan figürininin yer almaması dikkat çekicidir. Figürinlerin yanı sıra tek kulplu maşrapa (khytridion), içe çekik ağızlı kase, unguentairum, alabastron, Batı Yamacı Stili'nde bezenmiş kantaharos, emzikli biberon gibi kapların da mezarlarda yer aldığı görülür. Deniz kabukları, aşık kemikleri, çeşitli oyuncak materyalleri, boncuklar ve yüzük, bilezik, küpe gibi aksesuarlar da kiremit mezarlar içerisinde yer alan buluntulardır.

[1090] Polat vd. 2011,108.

Resim 78: a) Antandros, 291 nolu tuğla mezar; b) Mezar buluntusu kandil; c) Mezar buluntusu maşrapalar (Antandros Kazı Arşivi)

Çatı kiremitleri dışında pişmiş toprak taban tuğlaların da bir kutu formu verilerek mezar olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. 291 ve 382 nolu mezarlar, 5-6 taban tuğlası yardımıyla oluşturulan küp şeklinde mezarlardır. Antandros'ta sadece iki örnekle temsil edilen bu mezar tipinde ise diğer çocuk mezarı buluntularından ayrılan kontekst mevcuttur. 291 nolu mezar, 47x36 cm ebatlarında, taban tuğlalarından oluşturulmuş bir kutu görünümündedir[1091] (Resim 78a). Mezar içerisinden hiç kemik ele geçmemesi bebek mezarı olma ihtimali kadar sembolik bir mezar olma düşüncesini de barındırmaktadır. İçerisinden iki adet kandil, iki adet khytridion açığa çıkmıştır[1092]. 382 nolu mezar ise altı adet taban tuğlası ve bir stroter ile oluşturulmuş, kutu formundadır. Ölçüleri 80x42 cm olan mezarın içerisinde baş doğuya ayaklar batıya gelecek şekilde yatırılmış bir bebeğe ait kemikler yer almaktadır. Kemiklerin üzerinde biri kulplu biri kulpsuz olmak üzere iki adet maşrapa, bir adet yüksek dudaklı maşrapa, bir adet tek kulplu lopadion, bir adet emzikli kap tespit edilmiştir. Söz konusu iki kutu mezar, buluntular yardımıyla MÖ 1. - MS 1. yüzyıla tarihlenmiştir.

Dönem içerisinde bebek ve çocuklar için kullanıldığı anlaşılan ve son olarak incelenecek mezar tipi basit toprak mezarlardır. Hellenistik Dönem'de çocuklara ait toplam 11 basit toprak mezar açığa çıkarılmıştır. Bunlar arasında yer alan 27 nolu mezar, farklı büyüklüklerde taşlarla dairesel biçimde örülmüş küçük bir alan şeklindedir. Dairesel alanın içerisinden herhangi bir kemik kalıntısına rastlanmamış olmakla birlikte, bir adet tam unguentariumun yer alması, alanın kemikleri tamamen erimiş bir bebek mezarı olabileceğini düşündürmektedir. Tahribat kaynaklı

[1091] Polat vd. 2011, 109.
[1092] Polat vd. 2011, 109.

kemiklerin dağınık öbekler halinde ele geçtiği mezarlar (221, 300, 507, 551 nolu mezarlar) haricinde, başlar doğuda olacak şekilde doğu-batı doğrultulu yön birliği bulunmaktadır.

300[1093] ve 360[1094] nolu mezarlar tekli çocuk gömüleri, 551[1095] nolu mezar ise biri çocuk olmak üzere dört bireyin olduğu anlaşılan oldukça tahrip olmuş, eksik ve dağınık kemikleri barındıran mezardır. Söz konusu gömülerin buluntuları olmadığından, Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmeleri bulundukları tabakaya göre yapılmıştır.

Basit toprak çocuk mezarlarında yukarıda bahsedilen 551 nolu mezar ile birlikte bir mezar daha çoklu gömü barındırmaktadır. 379 nolu mezar, toprağa sırtüstü yatırılmış biri çocuk diğeri fetüs olmak üzere iki birey içermektedir. Çocuk olan bireyin baş kısmında tespit edilen Pergamon sikkesi yardımıyla mezar MÖ 159-132 yıllarına tarihlenmektedir. Bu iki mezarın beraber gömülmesi aynı aileden farklı zamanlarda vefat eden bireyler olabileceği gibi, benzer hastalıktan eş zamanlı hayatını kaybeden kardeş veya akraba olma ihtimalini düşündürmektedir.

Basit toprak mezarlar içerisinde 504 nolu mezar farklı bir uygulamaya sahip olması ile diğerlerinden ayrılmaktadır. Sırt üstü yatırıldığı düşünülen bebek/çocuk bedeninin üstü ikincil kullanım durumunda olan Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenen iki adet kırık stel ile örtülmüştür. Az sayıda kemiğin yer aldığı mezarda cam boncuk ve deniz kabukları ele geçmiştir[1096].

Dönemin bebek ve çocuk mezarlarında bulunan pişmiş toprak figürinlerin basit toprak mezarlarda daha az çeşitlilikte ve miktarda bırakıldığı belirlenmiştir. 221 nolu mezarda bir adet aktör ve bir adet horoz figürini ele geçmiştir[1097]. Bunların yanı sıra mezarın 30 cm kadar üst seviyelerinde bir adet oturan kolsuz kadın/Aphrodite figürini ve bir adet hermeye dayanan kadın figürini açığa çıkarılmıştır. Söz konusu iki figürinin mezar ile ilişkisi netlik kazanmamıştır. 507 nolu mezarda ise pişmiş toprak katır figürini, bir kadın başı figürin parçası ve üç adet aşık kemiği açığa

[1093] Polat vd. 2011, 108.
[1094] Polat vd. 2012, 287.
[1095] Polat vd. 2024, 61.
[1096] Polat vd. 2020, 268. Devşirme olarak kullanılan steller üzerindeki yazıtlar için bk. Eren 2024, 62.
[1097] Polat vd. 2009, 52.

çıkmıştır[1098]. 273 nolu basit toprak mezarda ise demir obje ve bronz parçalarının yanı sıra demir tokanın yanında iki adet ayakta duran giyimli kadın figürini tespit edilmiştir[1099].

Kiremit ve pithoslara kıyasla basit toprak mezarlarda yer alan buluntular, oldukça sınırlı kalmaktadır. İki mezarda (27 ve 368 nolu mezarlar) açığa çıkarılan birer unguentarium haricinde 12 basit toprak mezarda herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. 368 ve 379 nolu mezarlarda birer sikke, 240 ve 507 nolu mezarlarda az sayıda aşık kemiği ele geçmiştir. Bunların yanı sıra bronz ve demirden niteliği tam anlaşılamayan parçalar, bir kutuya ait olabilecek demir çivi parçaları, deniz kabukları ve boncuk dışında mezar buluntusu tespit edilmemiştir. Tüm bu veriler, Hellenistik Dönem'de basit toprak mezarların, ekonomik durumu görece daha düşük olan aileler tarafından tercih edilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

2.1.6.4. Antandros Genel Değerlendirme

Antandros Nekropolisi'nde Arkaik Dönem'e ait en erken bebek ve çocuk mezarları, MÖ 7. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen az sayıda amphora mezarlardır. MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla; özellikle 1,1.5 yaş altı bebekler için amphora, pithoid amphora, khytra ve hydria mezarlar, daha büyük yaştaki bebek ve çocuklar için ise başta pithos olmak üzere, birincil kremasyon ve basit toprak gömülerin yapıldığı görülmektedir.

MÖ 7. yüzyıla tarihlenen mezarlara yönelik antropolojik incelemeler, 6,5 yaşına kadar olan çocukların inhumasyon yöntemiyle gömüldüğünü, bu yaştan itibaren ise cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin tüm bireylerde kremasyon uygulamalarının tercih edildiğini göstermektedir. Aynı döneme tarihlenen 9,5 ve 10,5 yaşlarındaki iki çocuğa ait birincil kremasyon mezarın bulunması, bu durumun yaş sınırına dayalı bir gelenek olduğunu doğrulamaktadır. Nitekim döneme ait pithos ve basit toprak gömülerin yalnızca 6,5 yaş altındaki bireylere ait olması, bu yaş sınırının arkeolojik bağlamda da teyit edildiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, MÖ 625-575 yıllarına tarihlenen 539 nolu pithos mezarda 7 yaşından büyük iki çocuğun inhumasyon olarak gömülmüş olması, geleneğin mutlak bir kural olmadığını, belirli istisnaların da mevcut olduğunu göstermektedir. Bu durum, MÖ 6. yüzyılın

[1098] Polat vd. 2020, 268.
[1099] Polat vd. 2010, 13.

başlarında Antandros'ta yetişkinlerin de inhumasyon tarzında gömülmeye başlanmasıyla ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla MÖ 6. yüzyıldan itibaren yetişkinlerde kremasyon ve inhumasyonun eş zamanlı kullanımı, çocuk mezarlarında da yaş sınırına dayalı uygulamadan vazgeçilerek inhumasyonun baskın hale gelmesine zemin hazırlamış olmalıdır.

MÖ 7. yüzyılda kremasyon uygulanan en genç birey yaşının 6,5 olarak tespit edilmesi, kültürel olarak çocukluk algısında önemli bir eşiği vurgulamaktadır. Plinius, dişi çıkmamış çocukların yakılmamasına dair genel bir kanı bulunduğundan bahsetmektedir[1100]. Bu bağlamda Antandros'un belirtilen evrensel kural çerçevesinde hareket ettiği söylenebilir[1101].

Arkaik Dönem'de genel olarak bebekler için amphoraların yoğunlukta olduğu enkhytrismos mezarlar öne çıkmaktadır. Amphoraların büyük bir kısmını bölgenin karakteristik özelliklerini yansıtan gri hamurlu amphoralar ve Lesbos amphoraları oluşturmaktadır. Bunların yanında Aiolis Oryantalizan Stilde bezenmiş amphora, Klazomenai amphorası ve SOS amphorası da yer almaktadır. Daha büyük yaştaki bebek ve çocuklar içinse pithos mezarların yaygın kullanımı tespit edilmiştir. Öyle ki dönem içerisinde sadece beş yetişkin bireye ait pithos mezarın yanı sıra çocuklarda bu sayı 20'dir. Bu nedenle pithosların Arkaik Dönem'de özellikle çocuklar için tercih edilen bir mezar tipi olduğunu söylemek mümkündür.

Klasik Dönem'de, yetişkin gömüleri de dâhil olmak üzere tespit edilen mezar sayısı, Arkaik Dönem'e kıyasla oldukça sınırlıdır. Bu durum, bebek ve çocuk mezarlarında da belirgin şekilde gözlenmektedir. Arkaik Dönem'de bebekler için yaygın olarak uygulanan enkytrismos gömü geleneği, Klasik Dönem'de de en yoğun tespit edilen gömü tipidir. Ancak Arkaik Dönem'de görülen hydria ve khytra mezar tiplerine Klasik Dönem mezarları arasında rastlanmamıştır. Döneme ait enkytrismos gömüler, yalnızca amphora mezarlarla temsil edilmektedir. Bu dönemde mezar olarak kullanılan amphoralar ise, Arkaik Dönem örneklerinden farklıdır. Arkaik Dönem'in yaygın mezar kabı olan Lesbos amphoraları, Klasik Dönem'de yerini Mende, Solokha I (mantar ağızlı amphoralar), Thasos ve Khios amphoralarına bırakmıştır. Amphora tiplerindeki bu değişim, dönemin ticaret ağlarında yaşanan dönüşümleri de

[1100] Plinius *NH* 7.15.72.
[1101] Yıldız ve Erdal 2013, 44.

göstermesi açısından önemlidir.

Pithos mezarlar ise önceki döneme kıyasla sayıca az olmasına karşın, çocuklar için yine sıklıkla tercih edilmiştir. Ancak bu mezar tipi, Klasik Dönem'de yetişkinler için de aynı oranda kullanılmıştır.

Klasik Dönem'de bebek ve çocuklar için ilk defa kullanımı görünen mezar tipleri ise; taş lahit ve kiremit mezarlardır. Lahitler içerisinde, çocukların yetişkinlerle birlikte toplu olarak gömüldüğü örneklerin yanı sıra, önceki yıllarda gerçekleştirilen kurtarma kazıları sonucunda çocukların tekli olarak gömüldüğü, daha küçük boyutlu lahitlerin de varlığı tespit edilmiştir. Kiremit mezarlar ise bu döneme ait iki örnekle temsil edilmektedir.

Hellenistik Dönem'de ölü gömme uygulamalarında köklü değişimler gözlemlenir. Önceki dönemlerde en yaygın gömü tipi olan enkhytrismosların, Hellenistik Dönem'e ait mezarlar içerinde sadece iki örneği bulunmaktadır. Arkaik ve Klasik Dönemlerde sıklıkla kullanılan amphora formu yerine bu dönemde khytra ve stamnos formları tercih edilmiştir.

Önceki dönemlerde yaygın olarak kullanılan pithos mezarlar Hellenistik Dönem'de sayıca önemli ölçüde azalmış ve yerlerini kiremit mezarlara bırakmıştır. Bu dönemde sayısı artan bir diğer mezar tipi de basit toprak gömülerdir.

Hellenistik Dönem'in sonlarına doğru ise yeni bir mezar tipi açığa çıkar. Beş veya altı adet taban tuğlasından oluşturulan kutu şeklindeki mezarlar, Antandros Nekropolisi'nde sadece iki adet tespit edilmiştir. Söz konusu iki mezarın da bebek veya çocuğa ait olduğu düşünülmektedir. Ancak içlerinde iskelete dair bir bulguya rastlanmadığı için bu durum netlik kazanmamıştır. Bu nedenle sembolik mezar olma ihtimalleri de göz ardı edilmemelidir.

Dönemler içerisinde bebek ve çocuk mezarlarında bireysel gömüler olduğu gibi, bir yetişkin ya da birden fazla bebek ve çocuğun bir arada defnedildiği toplu gömülerin olduğu da saptanmıştır. Bu durum Arkaik Dönem'de birincil kremasyonlarda, amphora, pithoid amphora, hydria ve khytra gibi enkhytrismos mezarlarda ve pithoslarda görülmektedir. Çocuk bireyin tespit edildiği üç kremasyon mezardan birinde (149 nolu mezar), 9,5 yaşında bir çocuk ve erişkin kadın; diğerinde ise (152

nolu mezar) 10,5 yaşında bir çocuk ile erişkin bir erkeğe ait kemikler ele geçmiştir. Az sayıda örnek içerisinde erişkin her iki cinsiyetin bulunduğu mezarların olması, kültürel bir saptama yapma imkânı tanımamaktadır. Ancak cenazelerin beraber yakılmış olmaları, bir salgın hastalık sonucu eş zamanlı ölümü akla getirmektedir.

Enkhytrismoslarda, kapların fiziksel sınırlılıkları nedeniyle bebeklerin çoğunlukla tekil olarak gömüldükleri görülmektedir. Bununla birlikte, az sayıda örnekte iki ile dört arasında değişen sayılarda birden fazla bebeğin aynı mezarda yer aldığı tespit edilmiştir. Özellikle dört bireyin bulunduğu 156 nolu mezar örneği, eş zamanlı bebek ölümlerinin, aile bağı bulunmaksızın da ortak gömülerde bir araya getirilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bir başka ihtimal de aynı aileye mensup farklı zamanlarda vefat etmiş bebekler olabileceği yönündedir. Fiziksel açıdan dört bebeğin aynı anda bir amphoraya girmesi mümkün görünmemektedir. Bu nedenle belirli aralıklarla vefat eden aynı aileye veya soya ait bebeklerin bilinen ortak bir noktaya gömülmüş olma ihtimali daha muhtemeldir. Bu düşünceler ancak gömüler üzerine yapılacak DNA analizi ile kesinlik kazanabilir.

Enkhytrismos gömülerde en dikkat çeken noktalardan biri de bebek mezarlarının birbirine yakın ikili, üçlü, dörtlü kümeler halinde açığa çıkarılmasıdır. Açığa çıkarılan alanların bebeklere ayrılmış özel bir bölüm olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak tekil örneklerdense kümelenmiş halde ele geçen bebek mezarlarının daha fazla olması, bilinçli bir tercihin yapıldığını göstermektedir. Bu durum, farklı zaman dilimlerinde vefat eden aynı aileye mensup bebeklerin, aileleri tarafından bildikleri yere bebeklerini gömmüş olma ihtimalini taşımaktadır. Nitekim bebek ölüm oranlarının %20-45 arasında değiştiği söz konusu dönemlerde çoğu ailenin birden fazla evlat kaybını yaşadığı bilinmektedir. Dolayısıyla bu tür kümeler halinde ele geçen bebek mezarları aynı aileye mensup bebeklerin bir arada gömülerek bir aile mezarı vasfı taşıdığı düşünülebilir. Öyle ki aile mezarı geleneği Arkaik Dönem'de Antandros Nekropolisi'nde görünen bir durumdur. MÖ 7. yüzyıla tarihlenen 325 ve 324 nolu amphora mezarlar, iki yetişkinin de yer aldığı, büyük taşlarla çevrelenmiş bir aile mezarlığı içerisinde yer almaktadır.

Arkaik Dönem pithoslarında da nadir olarak birden fazla bireyin bir arada gömüldüğü tespit edilmiştir. Bu mezarların ikisi birden fazla çocuk barındırırken, sadece bir adet pithos mezarda 2,5-3 yaşlarındaki bir çocukla yetişkin bir bireyin

defnedildiği anlaşılmaktadır.

Eldeki verilerden Arkaik Dönem'de mezar içinde bebek ve çocukların genel olarak tek başlarına gömüldükleri ancak özellikle enkhytrismos mezarlarda birbirine yakın konumlarda kümelenmiş halde oldukları anlaşılmaktadır. Bu durum Klasik Dönem'e tarihlenen enkhytrismoslarda da kendini göstermektedir. Hellenistik Dönem'e ait sadece iki adet enkhytrismos ele geçmesi nedeniyle, söz konusu dönemde bu uygulamanın devamına ilişkin yorum yapmak mümkün görünmemektedir.

Klasik Dönem'e gelindiğinde lahit mezarların bir kısmında bebek ve çocukların yetişkinlerle bir arada toplu gömü içerisinde yer aldıkları görülmektedir. Sadece çok az sayıda ele geçmiş, boyutları küçük birkaç çocuk lahtinde bireylerin tek başına gömüldüğü tespit edilmiştir. Olasılıkla lahitlerin dayanıklı yapısı, mezarların tekrar kullanımına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda lahitler içerisinde ele geçen çocukların da bulunduğu toplu gömülerin aile mezarı işlevi taşıdığı düşünülmektedir. Bu durum Hellenistik Dönem'de de aynı şekilde devam etmektedir.

Klasik Dönem pithos mezarlarda da yalnızca bir örnekte toplu bir gömüde çocuk mezarı saptanmıştır. Söz konusu mezarlar dışında Klasik Dönem'de bebek ve çocuklar için bireysel gömüler hâkim konumdadır.

Klasik Dönem mezarlarında, ikili gömülerle ilişkili olarak dikkat çekici bir örnek MÖ 5. yüzyıla tarihlenen 495 nolu kiremit mezardır. Mezarın dışında herhangi bir ayırıcı unsur bulunmamasına karşın, iç kısmında mezarı ikiye bölen, yere dik konumda yerleştirilmiş bir stroter açığa çıkarılmıştır. Stroterin her iki tarafında bulunan kemiklerin incelenmesi, iki çocuğa ait olabilecek diş örneklerini ortaya koymuştur. Ancak mezarın dışında bu ayrımı destekleyecek bir bulguya rastlanmadığından, gömü tek bir çocuğa ait olarak değerlendirilmiştir. Ortada dik konumda bulunan stroterin ise başlangıçta antik dönem tahribatının bir sonucu olabileceği düşünülmüştür.

Bununla birlikte, yapılan arşiv taramalarında Hellenistik Dönem'e ait ve birbirine bitişik konumda bulunan 262 ve 270 nolu kiremit mezarlarda da benzer bir durum saptanmıştır. Bu iki mezar, antik dönemde tahribata uğramış olduğundan dışarıdan ayırıcı bir unsurun varlığı belirlenememiştir; ancak 495 nolu mezarda olduğu gibi, merkezde dik konumda, kısmen korunmuş bir stroter yer almaktadır. Bu benzerlik,

stroterlerin mezar içine bilinçli olarak yerleştirildiği ihtimalini güçlendirmektedir. Nitekim Hellenistik Dönem'de, birbirine bitişik konumda ve aralarında yassı bir taş bulunan 93 ve 95 nolu kiremit mezarlar da, Klasik Dönem'den itibaren kiremit mezarlarda bu tür ikili gömü uygulamalarının var olabileceğini göstermektedir. Bu tür gömüler, aynı zamanda akrabalık bağına işaret eden bir uygulama olarak değerlendirilebilir.

Hellenistik Dönem'de, yukarıda bahsi geçen bitişik kiremit mezarların yanı sıra, bir lahit ve bir urne mezarda yetişkin ile çocuğun birlikte gömüldüğü tespit edilmiştir. Urne mezarda yapılan ön antropolojik incelemeler, bir yetişkin ve bir çocuğun varlığını ortaya koymakla birlikte, çocuğun yaşına ilişkin herhangi bir bilgi sunmamaktadır. Bu nedenle, 6–7 yaşından küçük çocukların yakılmaması geleneğinin Hellenistik Dönem'de de sürüp sürmediği kesinlik kazanmamıştır. Ancak bu döneme ait yalnızca çocuğa ait bir kremasyon mezarın henüz tespit edilmemiş olması dikkat çekicidir.

Benzer durum Assos[1102], Khios[1103], Nif Dağı Nekropolisi[1104] ve Kyme[1105] Hellenistik Dönem urne mezarlarında da gözlemlenmiştir. Sadece Kyme'de iki örnekte çocukların tek başına kremasyona tabi tutulduğu, onun dışında bebek ve çocukların en az bir yetişkinle urne içerisinde yer aldığı belirlenmiştir. Antandros'ta da benzer örneklerin varlığı, çocuklar için genellikle inhumasyon yönteminin tercih edildiğini; ancak muhtemelen ebeveyn ile eş zamanlı ölümler söz konusu olduğunda, bebek veya çocuğun da ebeveyniyle birlikte kremasyona tabi tutulmasının olağan karşılandığını düşündürmektedir. Şayet eş zamanlı ölümler değilse de, aile mezarı geleneği doğrultusunda bebek ve çocuklara da kremasyon uygulanmış olabilir.

Antandros Nekropolisi'nde tespit edilen bebek ve çocuk mezarlarının buluntu durumu incelendiğinde, bazı önemli çıkarımlar yapılabilmektedir. Bunların başında, enkhytrismos gömülerin nadiren buluntu içermesi gelmektedir. Arkaik Dönem'e ait 34 amphora mezarın yalnızca 11'inde, 15 khytra mezarın 1'inde ve 10 hydria mezarın 2'sinde buluntu tespit edilmiştir. Klasik Dönem'e ait 18 amphora mezardan

[1102] Wolska 1993, 201; Stupperich 1996a, 11; Wolska 2006, 293.
[1103] Bir kadın ve iki yaşını geçmeyen bebek içeren urne için bk. Ανετάκης et al. 2019, 340.
[1104] KM 4 urne içerisinde 25-35 yaşında bir erişkin ve 4-5 yaşında bir çocuğa ait kemikler ele geçmiştir. Bk. Tül-Tulunay 2009, 413; KM6 urne içerisinde bir kadın ve bir erkek yetişkin ile iki çocuğa ait kemikler ele geçmiştir. Bk. Tül-Tulunay 2010, 391.
[1105] Dinçarslan 2017, 55.

ise sadece 1'i buluntu içermektedir. Hellenistik Dönem'e ait iki enkhytrismosta ise herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

Arkaik Dönem'deki enkhytrismos gömülerdeki buluntular arasında Korinth ve yerel üretim aryballos ve alabastronlar, emzikli oinokhoeler, minyatür kaplar (olpe, kotyle, dinos), lydion, rozetli kase ve İonia kasesi gibi seramiklerin yanı sıra hilal biçimli bronz küpeler, aşık kemikleri, boncuklar ve deniz kabukları yer almaktadır. Sadece bir enkhytrismosta (285 numaralı amphora mezar) pişmiş toprak figürin parçaları ve muhtemelen Bes'i betimleyen bir cüce figürini ele geçirilmiştir. Klasik Dönem'e ait tek buluntulu amphorada ise bir adet kehribar parça tespit edilmiştir.

Mevcut veriler dönemsel olarak incelendiğinde, enkhytrismos sayısının erken dönemlerden geç döneme doğru belirgin bir biçimde azaldığını ve bu mezarlarda hediye bırakma geleneğinin giderek ortadan kalktığını göstermektedir. Arkaik Dönem'de enkhytrismos gömülerinde buluntu sayısı sınırlı olsa da, aynı döneme ait pithos ve basit toprak mezarlar, zengin buluntu gruplarıyla dikkat çekmektedir.

Buluntular içerisinde seramik kapların yoğunluğu ön plana çıkmaktadır. Özellikle 3 yaşını doldurmuş çocuklara ait pithos mezarları zengin ve çeşitli buluntu kontekstleri barındırır. Buluntular arasında bölgenin yerel özelliğini yansıtan gri hamurlu kaplar; khous, emzikli oinokhoe, biberon, kandil, üç ayaklı maşrapa, tek kulplu kase, skyphos, elle şekillendirilmiş kase, minyatür sepet kulplu kase, minyatür stamnos ve dinosların yanı sıra; Korinth üretimi kotyle, aryballos, alabastron ve amphoriskos, Rhodos üretimi alabastron, Attika üretimi minyatür lekythos ve amphoriskos, fayanstan yapılmış aryballos, İonia Kasesi, kantharos, tek kulplu maşrapa, biberon, pyksis, ompholoslu kase, figüratif askos (kuş, kirpi ve siren şeklinde), figüratif aryballos (miğferli baş şeklinde), lydion, minyatür kaplar (olpe, kotyle, krater, dinos, tabak) bulunmaktadır.

Klasik Dönem'e ait bebek ve çocuk mezarlarındaki buluntularda ise seramik kapların yerini figürinlere bıraktığı görülmektedir. Klasik Dönem'e ait mezarlardaki az sayıdaki seramik kaplar arasında gri hamurlu biberon, kyliks, minyatür ve normal boyutlu skyphos ile lekythos örnekleri yer almaktadır.

Hellenistik Dönem'in kap repertuvarı Klasik Dönem'e oranla daha çeşitlidir. Buluntular arasında; khytridion, maşrapa, lopadion, içe dönük ağızlı kase,

unguentarium, alabastron formlu bir kap, biberon, minyatür Batı Yamacı Stilinde bezenmiş kantharos, kandil görülmektedir.

Arkaik Dönem'de özellikle Korinth üretimi aryballos ve alabastron gibi koku kaplarının bebek ve çocuk mezarlarında sıklıkla görülmesi, bunların yalnızca mezar hediyesi değil, ölü gömme ritüelinin bir parçası olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Buna karşılık, Klasik Dönem çocuk mezarlarında benzer kapların bulunmaması ve tekil olarak gömülen bebek ve çocuk mezarlarının yalnızca üçünde seramik kapların tespit edilmesi, bu dönemde ölü gömme ritüellerinde belirgin değişimlerin yaşandığını ortaya koymaktadır. Hellenistik Dönem'de de bu durum devam etmektedir.

Pişmiş toprak figürinler ise Arkaik Dönem'de bebek ve çocuk mezarlarında az sayıda olmakla birlikte varlığı tespit edilmiştir. Bu döneme ait yalnızca dört mezarda (biri amphora, ikisi pithos, biri basit toprak gömü) figürin ele geçmiştir. Buluntular arasında poloslu oturan tanrıça, oturan kadın, ikili oturan kadın ve grotesk figürinler bulunmaktadır. Figürinlerden yalnızca biri fayanstan yapılmış olup, yüzüstü uzanmış ve elinde yedi uçlu bir kap tutan kadın biçiminde betimlenmiştir. Ayrıca figüratif biçimlendirilmiş seramikler arasında kuş, kirpi ve siren biçimli askoslar ile miğferli baş şeklinde bir aryballos da dikkat çekmektedir.

Klasik Dönem'de ise bebek ve çocuk mezarlarındaki ana buluntu grubunun pişmiş toprak figürinler olduğu tespit edilmiştir. Figürinlerin büyük bir bölümü çocuklara ait pithos, basit toprak mezar ve kiremit mezarlardan ele geçmiştir.

Mezar buluntuları arasında özellikle beşikte yatan oğlan figürinleri, çömelmiş çocuk figürini, sandıkta oturan kucağında köpek tutan çocuk figürini, Hymenaios betimi, ayakta duran kadın figürinleri ve elinde yedi uçlu bir kap tutan kadın figürini öne çıkmaktadır. Ayrıca Aphrodite ve Dione tasvirleri, ikili oturan kadın figürinleri, arkalarında Eros bulunan kadın figürleri ile ata binen çocuk figürinleri dönemin dikkat çekici örneklerindendir. İnsan ve tanrı-tanrıça figürinlerinin yanı sıra katır, öküz başı, horoz, güvercin ve kaplumbağa gibi hayvan figürinleri de mezar buluntuları arasında yer almaktadır.

Hellenistik Dönem'e ait bebek ve çocuk mezarlarında özellikle MÖ 4.-3. yüzyıla tarihlenen örneklerinde figürinlerin yine baskın buluntu grubu olduğu

anlaşılmaktadır. Figürinler arasında, ellerinde çeşitli nesneler tutan kadın figürinleri, ayakta duran kadın figürinleri, kourotrophos (emziren kadın), kolsuz oturan kadın figürinleri, Herme'ye dayanan kadın figürinleri, Tanagra Tipi figürinler, omzunda kutu ve çocuk taşıyan kadın figürinleri, oturan yaşlı kadın figürinleri, aktör figürinleri, asma deliği bulunan uçan Nike figürini, Silenos figürini, Eros ve Psykhe figürini, Aphrodite figürinleri ve horoz figürini yer almaktadır.

Arkaik Dönem'de tespit edilen pişmiş toprak figürin ve figüratif seramiklerin özellikle zengin buluntulu mezarlarda tespit edilmesi dikkat çeken bir unsurdur. Bu durum, söz konusu buluntu grubunun dönemin belirli bir ekonomik gücünü de yansıttığını düşündürmektedir. Buna karşılık Klasik Dönem'de, figürin yapım tekniklerindeki gelişmelerin de etkisiyle, figürinlerin gündelik yaşamdaki kullanımının artması mezar buluntularına da yansımış ve bu objeler baskın hale gelmiştir. Nitekim MÖ 5.–3. yüzyıllara ait çocuk mezarlarının büyük bir bölümünde mezar hediyesi olarak yalnızca pişmiş toprak figürinlerin bırakıldığı saptanmıştır.

Yalnızca pişmiş toprak figürinlerden oluşan mezar kontekstleri, bu objelerin sadece oyuncak ya da çocuğun kişisel eşyaları olarak değerlendirilmesinin yeterli olmadığını göstermektedir. Bu bağlamda figürinlerin, hem ölü kültüne ilişkin sembolik bir anlam taşıdığı hem de çocuğun erken yaşta vefatı nedeniyle deneyimleyemediği insani durumları yansıttığı ileri sürülebilir.

509 nolu mezarda ele geçen Hymenaios figürini ile aplike biçimde yapılmış yükleri taşıyan bir katır figürini, evlilik çağına ulaşamadan vefat eden bir çocuğun yaşayamadığı toplumsal deneyimlere yönelik bir atıf olarak değerlendirilebilir. Aynı mezardan ele geçen tapınak oğlanı olarak adlandırılan iki adet oturan erkek çocuğu figürini de bulunmaktadır. Mezar konteksti pithosun küçük yaşta vefat etmiş bir erkek çocuğunun olduğunu işaret etmektedir[1106].

480 numaralı pithos mezarında, toplum tarafından ideal kabul edilen kadın niteliklerinin figürinler aracılığıyla sembolleştirildiği görülmektedir. Mezar buluntuları arasında yer alan Pudicitia pozisyonundaki kadın figürini, bu duruşun kadında alçakgönüllülüğün simgesi olarak yorumlandığı dönemde[1107], ölen bireye

[1106] Mezar içerisinden hiç kemik ele geçmemiştir. Bu nedenle yaş veya cinsiyet tayini yapabilmek mümkün değildir.
[1107] Işın 2007, 19.

atfedilen bir özellik niteliği taşımaktadır. Aynı mezarda ele geçen, elinde ve omzunda çocuk taşıyan kadın figürinleri ise antik Yunan dünyasında bir kadının en büyük erdemi olarak görülen annelik rolüne işaret etmektedir. Bu tür figürinlerin erişkin bir kadına ait değil de bir çocuk mezarında bulunmuş olması, ölen çocuğun yaşamı sürseydi toplumda onurlu sayılan bu niteliklere sahip bir birey olacağına dair inancı yansıtmış olmalıdır.

Hayvan figürinleri, Batı Anadolu çocuk mezarlarında sıklıkla karşılaşılan bir buluntu grubudur[1108]. Antandros'ta da Klasik Dönem mezarlarında görülmeye başlayan bu figürinler, Hellenistik Dönem'de sayıca azalsa da varlığını sürdürmüştür. Mezarlarda hayvan figürinlerinin bulunması farklı nedenlerle açıklanabilir. Öncelikle çocukların, sosyal yaşamda günümüzden çok daha yoğun biçimde evcil hayvanlarla temas halinde oldukları bilinmektedir. Bu durum, khouslar üzerinde hayvanlarla oynayan çocuk betimlemelerinden de anlaşılmaktadır[1109]. Çocuk ve hayvan ilişkisi, pişmiş toprak figürinler aracılığıyla mezar hediyelerine yansımıştır.

Bunun yanı sıra Yunan mitolojisinde hayvanların, belirli tanrı ve tanrıçaların özelliklerini yansıtan sembolik işlevler üstlendiği görülmektedir. Ayrıca kuş, horoz ve köpek gibi hayvanların ruhun ölüler ülkesine huzurla ulaşabilmesi için yoldaşlık ettiği inancı yaygındır. Dolayısıyla hayvan figürinleri, mezarlara yalnızca oyuncak olarak değil; ölen çocuğun kişiliğini ya da büyüdüğünde kazanması arzu edilen bir özelliği simgelemek veya ölümden sonra ruhu kötü varlıklardan korumak amacıyla da bırakılmış olabilir. Nitekim Aizonai'da iki yetişkin erkeğe ait mezarda tespit edilen kuş ve horoz figürinleri, oyuncak olmaktan ziyade, sesleriyle kötü varlıkları uzaklaştırdıkları ve öte dünya yolculuğunda ölenlere eşlik ettikleri inancıyla ilişkilendirilmiştir[1110].

Antandros örneklerine bakıldığında, hayvan figürinlerinin çocuk mezarlarında yer alma sebebi öncelikle oyuncak olma ihtimaliyle açıklanabilir. Ancak bu figürinlerin cinsiyetle ilişkili belirgin bir kullanımının olmadığı görülmektedir. Kuş, domuz,

[1108] Tenedos için bkz Özkan 1993, 184; Parion için bk. Başaran vd. 2012, 357. Samos için bk. Μαρθάρη 1989, 352.
[1109] Beazley Archive No: 1503-1796-2394-2558-2721-3227-3228-3413-4188-4194-4198-4199-4200-4307-4308-4913-6173/15850 (Horoz dövüşlerinin yapıldığı tasvir edilmiştir.)-10223-10230-10232-10749-10754-10910-11379-12265-11383-11560-11642-12474-12612-13419-13435-14746 (Tek yunus balığı betimi?)-14990-15835-15998-16107-16124-16138-16139-16145-16146-16149-16150-16151-16153-16259-16261-16268-16275-16280-16283-16300-16304-16320-16326.
[1110] Özer 2013, 325.

kirpi, kaplumbağa ve horoz figürinleri farklı mezar bağlamlarında ve çeşitli mezar hediyeleriyle birlikte ele geçirilmiştir. Bu nedenle, hayvan figürinleri hem çocukların oyun dünyasını yansıtan nesneler hem de ruhlarını koruyacak sembolik eşlikçiler olarak yorumlanabilir.

Mezarlar içerisinde yer alan figürin ve seramiklerin yanı sıra çeşitli materyallerden aksesuarlar da bulunmaktadır. Buluntular arasında cam, bronz, pişmiş toprak, kemikten yapılmış ve farklı şekillerde boncuklar, küpeler, saç spirali, bilezik, kolye uçları, yüzükler de tespit edilmiştir. Özellikle Arkaik Dönem'de küpeler içerisinde hilal formu en yaygın kullanılan tip olarak gözükmektedir. Klasik Dönem'de kişiye özel eşya olarak tanımlanabilecek bu tür aksesuarların oldukça sınırlı sayıda mezarlara bırakıldığı, Hellenistik Dönem'e ait mezarlarda ise Arkaik Dönem'deki yoğunlukta olmasa da mezarlarda yer aldığı görülmektedir.

Aksesuarlar içerisinde, Arkaik Dönem'e ait bir çocuk mezarı içersinde (278 nolu mezar) ortası delik, farklı figüratif desenleri bulunan dört adet skarabe ve üç adet yüzük taşı dikkat çekicidir. Bu skarabelerin birinde akrep figürü, bir diğerinde ise Ra-Horus-Şu'yu temsil eden tanrı motifleri yer almaktadır. Söz konusu diğer iki skarabe ise tanımlanamamıştır. Yüzük taşlarında ise yere uzanmış aslan figürü yer almaktadır. Yüzük taşları altında yer alan damgalar ise aşınma nedeniyle tanımlanamamıştır. Ancak bu objelerin koruma amacıyla çocuk mezarına amulet olarak bırakıldığı anlaşılmaktadır. Mısır'ın kutsal böcekleri olan skarabeler, yerel tanrılarını ifade eden çeşitli sembollerle işlenmiş ve koruyucu bir işleve sahip olduğu düşünülmüştür[1111]. Bu sebeple kimi zaman takılara dahil edilen bu objeler kimi zaman da elbiselere dikilerek bireyin kötücül güçlere, hastalıklara karşı korunması amaçlanmıştır.

Antandros bebek ve çocuk mezarlarında yer alan bir diğer buluntu grubu ise aşık kemikleridir. Kuşkusuz ekonomik bağlamda en kolay erişebilecek oyun araçları olması bakımından tüm çocukların hayatında önemli bir role sahiptir. Bu sebeple de mezar buluntuları arasında sıklıkla yer almaktadır. Özellikle Arkaik Dönem'e ait mezarların bir bölümünde sayıları 200-300 adedi bulan aşık kemiklerinin, Klasik ve Hellenistik Dönem'de hem bırakılan mezar sayısında hem de mezar içine bırakılan adet miktarında düşüş gözlemlenmektedir. Arkaik Dönem'e ait 18, Klasik Dönem'e

[1111] Durnagölü 2024, 23.

ait 6, Hellenistik Dönem'e ait 8 mezarda aşık kemiği tespit edilmiştir. Dönemsel olarak hem mezar sayısının hem de mezar içine bırakılan adet miktarının azalması, aşık oyunlarına ilginin giderek azaldığı şeklinde değerlendirilebilir. Ancak bu kemikleri yalnızca çocuklarla ilişkilendirmek hatalı bir yargıya sebep olacaktır. Nitekim Antandros'ta, cinsiyeti belirsiz bir erişkine ait olan 102 nolu kremasyon mezarda 160 civarı aşık kemiği[1112], 194[1113] ve 260[1114] nolu yetişkinlere ait lahit mezarda da aşık kemiklerinin hediye olarak bırakılmış olduğu tespit edilmiştir.

Aşık kemikleri haricince oyun gereci olarak çeşitli minyatür mobilya eşylarının, pişmiş toprak bebeklerin ve hayvan figürinlerinin de bırakıldığı görülmektedir.

Antandros Nekropolisi'nde genel mezar sayısına oranla az miktarda ele geçen deniz kabukları ise süs eşyası olmasının yanı sıra, biberon, kaşık veya cenaze ritüeli içerisinde tüketilen yiyecek olarak da mezarlarda yer aldığı görülmektedir[1115]. 539 nolu mezar örneğinde olduğu gibi bir adet zar ile birlikte *in situ* şeklinde ele geçmesiyle deniz kabuklarının bir oyun pulu işlevinde kullanıldığı da düşünülmüştür[1116].

Antandros çocuk gömülerinde sikkelere ilk kez Klasik Dönem'de rastlanmaktadır. Ancak bu dönemde sikkeler, yalnızca çocukların yetişkinlerle birlikte gömüldüğü lahit mezarlarda ele geçmiştir. Tekil olarak defnedilen hiçbir bebek ve çocuk mezarında sikke bulunmamış olması, bu nesnelerin esasen çocuklara değil, yetişkin bireylere bırakıldığını düşündürmektedir. Hellenistik Dönem'de ise Kharon parası olarak bırakılan sikkelerin 40 çocuk mezarından dokuzunda tespit edilmesi, belirli bir yaştan itibaren sikke bırakılmış olabileceğini akla getirmektedir. Ancak tüm mezarların antropolojik incelemesi yapılmadan böyle bir yargıya varmak mümkün değildir.

Mezarlar üzerinde yapılan antropolojik incelemeler, bazı dikkat çekici durumları ortaya koymaktadır. Antandros'un Arkaik Dönem'e tarihlenen enkhytrismos mezarlarında, bireylerin yaşına bağlı fizyonomik gelişime paralel olarak mezar kaplarının büyüklük ve tiplerinin de değiştiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte,

[1112] Polat ve Polat 2006, 94.
[1113] Polat vd. 2007, 54.
[1114] Polat vd. 2010, 9.
[1115] Eren 2024, 77.
[1116] Eren 2024, 80.

kapların formuna göre mezar hediyesi bırakma geleneği ve defnediliş biçimlerinde de çeşitli farklılıklar gözlenmiştir.

Pithoid amphoralar, diğer gömü tiplerine kıyasla daha zengin buluntu içerikleriyle öne çıkmaktadır. Amphora ve hydria mezarlarda az sayıda buluntuya rastlanmış olsa da, bu mezarların taş sıralarıyla çevrilmiş olması belirli bir hassasiyeti işaret etmektedir. Bu üç kap tipi içerisinde yenidoğanlardan 3–4 yaşına kadar olan bebeklerin gömüldüğü tespit edilmiştir.

Buna karşın, khytra mezarların yalnızca fetüs ve yenidoğanlara ait olması dikkat çekicidir[1117]. Kazı raporlarında çoğu khytra mezarın taş sırasıyla çevrelenmediği, sadece basit bir çukur açılarak kapların bırakıldığı belirtilmektedir.

Khytra gibi kaba malzeme grubunda yer alan bir mutfak kabının yalnızca fetüs ve yenidoğan bebekler için tercih edilmesi, çoğunlukla buluntu içermemesi (Sadece tek örnekte aşık kemikleri tespit edilmiştir.) özensiz bir tutumu işaret etmektedir. Bu durum, toplumun fetüs ve yenidoğanlara bakış açısını yansıtır niteliktedir. Nitekim antik Yunan'da birey, doğumdan hemen sonra değil, sağlığı gözetilerek 5–7 gün beklendikten sonra gerçekleştirilen *Amphidromia* ritüeli ile aile tarafından kabul edilmektedir. Dolayısıyla Antandros Nekropolisi'ndeki khytra mezarlarda görülen bu özensiz uygulamalar, aile tarafından henüz varlığı onaylanmadan yaşamını yitiren fetüs ve bebeklere yönelik tutumun somut bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, mezarlara ilişkin yapılan değerlendirmelerde her zaman istisnai örneklerin var olduğu da göz ardı edilmemelidir. Antandros mezarlarının değerlendirme bölümünde konu, bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmaya çalışılmıştır. İncelemeler, yaşa bağlı olarak mezar tiplerinde görülen değişimlerin yanı sıra mezar hediyelerinde de farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle yaşın ilerlemesiyle birlikte mezara bırakılan hediye sayısında büyük oranda artış saptanmıştır. Kuşkusuz bu durum aile içi öznel bağlara ve ekonomik koşullara bağlıdır. Bununla birlikte, yaşın ilerlemesiyle bireyin kişisel eşyalarının çoğalması ve aynı zamanda sosyal yaşamda kazandığı değerin artması da mezarlara yansıyan hediyelerin sayısındaki artışı açıklamaktadır.

[1117] Fetüs her mezar içerisinde olmakla birlikte, iki mezar içinde ayrıca daha büyük bebeklerin olduğu unutulmamalıdır.

2.2. TROAS BÖLGESİ BEBEK ve ÇOCUK MEZARLARININ GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

Sigeion ve Skepsis kentlerinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları ve kurtarma kazıları sonucunda nekropolis alanlarına ilişkin yalnızca sınırlı veri elde edilebilmiştir. Sigeion'da nekropolis alanının yeri, yüzey araştırmaları ile tespit edilmiş olmakla birlikte kazı çalışmaları yürütülmemiştir. Yüzey buluntuları arasında ele geçen pithos parçaları ile minyatür cam amphoriskos, çocuk mezarına işaret eden bulgular taşıdığı için çalışmaya dahil edilmiştir.

Skepsis'te gerçekleştirilen kurtarma kazılarında ise Geç Hellenistik–Erken Roma Dönemi'ne ait bir lahit mezarda zengin buluntu repertuvarı içerisinde pişmiş toprak kolsuz kadın figürinlerinin bulunması, söz konusu örneğin çocuk mezarı olabileceğine işaret etmektedir. Öte yandan kurtarma kazısı raporlarında çocuklara ait mezarlar bulunduğu belirtilmekle birlikte, bu mezarlardan hiçbirinde mezar hediyesi tespit edilmediği aktarılmıştır. Ancak mezarlara ilişkin ayrıntılı veriler sunulmadığından, her iki kentte de bebek ve çocuk ölü gömme geleneklerine dair kesin bir değerlendirme yapmak mümkün değildir.

Parion, Tenedos, Assos ve Antandros nekropolislerinde yürütülen sistemli kazılar sonucunda, bebek ve çocuk mezarlarının kronolojik olarak incelenmesine imkân tanıyan veriler elde edilmiştir. Yukarıda ayrıntılı biçimde ele alınan bu kentlere ait bulgular, aşağıda kronolojik bir dizin içinde karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir.

Troas Bölgesi'nin Arkaik Dönemi'nde yetişkin gömülerinde ağırlıklı olarak kremasyon uygulaması görülmesine karşın, bebek ve çocuklar için bilinçli ve istikrarlı bir biçimde inhumasyon gömü gelenekleri tercih edilmiştir. Bununla birlikte, yaşa bağlı bazı özel koşullar altında çocuklara da kremasyon uygulandığını gösteren örnekler de tespit edilmiştir.

Antandros Nekropolisi'nde MÖ 7. yüzyıla tarihlenen, 6,5 yaşından büyük çocuklara ait üç adet birincil kremasyon gömü açığa çıkarılmıştır. Mevcut veriler, 6,5 yaşından küçük hiçbir çocuğun kremasyona tabi tutulmadığı, bu yaştan itibaren ise çocuklarda da kremasyon uygulanabildiğini ortaya koymaktadır. Antandros'taki bu üç örnek dışında Troas Bölgesi'nde bebek veya çocuğa ait birincil kremasyon tespit

edilmediği gibi, Antandros Nekropolisi'nde sonraki dönemlerde de çocuklara ait birincil kremasyon mezar açığa çıkarılmamıştır. Bu durum, çocuklar için kremasyon gömü uygulamalarının genel olarak tercih edilmediğine işaret edebileceği gibi, kremasyon mezarlardan ele geçen kemiklerin sınırlı ölçüde antropolojik incelemeye tabi tutulmuş olmasından da kaynaklanmış olabilir.

Yukarıda değinilen az sayıdaki birincil kremasyon çocuk mezarları dışında, Troas Bölgesi'nde bebek ve çocuklar için genel olarak inhumasyon gömü geleneğinin benimsendiği anlaşılmaktadır. Parion'da amphora, hydria, pithos ve lahit mezarlar; Tenedos ve Assos'ta amphora, taş sanduka ve pithos mezarlar; Antandros'ta ise birincil kremasyon örneklerinin yanı sıra pithos, pithoid amphora, amphora, khytra, hydria ve basit toprak mezarlar tespit edilmiştir.

Taş sanduka mezarlar, çocuklar için Arkaik Dönem'in başlarından itibaren kullanılan en erken mezar tiplerinden biridir. Nitekim Geç Geometrik Dönem'de dahi Troas Bölgesi'nde Neandria'da özellikle çocuklar için tercih edildiği aktarılmaktadır[1118]. Assos ve Tenedos kentlerinde de nekropolislerde tespit edilen en erken çocuk gömüleri, MÖ 7. yüzyıla tarihlenen taş sanduka mezarlardır. Buna karşın Parion ve Antandros kentlerinde Arkaik Dönem'e tarihlenen bebek ve çocuklara ait taş sanduka mezara rastlanmamıştır.

Tenedos'ta Geç Geometrik Dönem'de yetişkin gömülerinde kullanılan taş sandukaların, Arkaik Dönem ile birlikte yetişkin ve çocukların bir arada gömüldüğü toplu mezarlar olarak işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Yapısal açıdan bakıldığında ise Tenedos taş sandukaları, Assos örneklerinden belirgin biçimde farklıdır. Özkan'ın terminolojisine göre, Tenedos'un taş sanduka mezarları ikiye ayrılmaktadır; örme taş mezarlar ve büyük blok taşlarla oluşturulan örme mezarlar. Tenedos'ta taş sandukanın üç yüzeyi kesme taş sırası ile oluşturulmuş, taşların dış yüzeyi doğal bırakılmış, iç yüzeyi ise düzleştirilmiştir. Büyük boyutlu olan bu sandukaların kısa kenarlarından biri, uzun kenarlara dayanan plaka bir taşla kapatılmıştır. Bu mezarların ebatlarının büyük olması ve içlerinden MÖ 7. yüzyıldan 5. yüzyıla kadar uzanan toplu gömülerin açığa çıkarılması, Tenedos'ta taş sandukaların birer aile

[1118] Koldewey 1891, 14, Abb. 19. Mezar MÖ 7. yüzyıla tarihlendirilmekte olup, içerisinden emzikli bir oinokhoe ile kantharos ele geçmiştir.

mezarı işlevi gördüğünü düşündürmektedir. Bu duruma ek olarak sadece bir çocuğa ait bağımsız bir taş sanduka mezar henüz tespit edilmemiştir.

Assos örnekleri ise daha küçük boyutlu olup, çoğunlukla dört plaka taş ve bir kapaktan oluşmaktadır. Taş sandukalar içerisinde yetişkin gömülerine rastlanmamakta; sandukaların yalnızca bir veya birden fazla bebek ya da çocuğa ait olduğu görülmektedir. Tenedos ve Assos taş sandukaları hem boyut hem de kullanım açısından farklılık göstermektedir. Bununla birlikte her iki kentte de taş sanduka mezarların, diğer mezar tiplerine oranla daha zengin bir buluntu repertuvarı sunduğu dikkat çekmektedir.

Arkaik Dönem'de çocuklar için kullanılmaya başlanan bir diğer mezar tipi pithoslardır. Bu mezar tipinin bebekler için kullanıldığı örnekler bulunsa da, çoğunlukla 1,5–2 yaş üzeri çocukların gömüleri için tercih edildiği anlaşılmaktadır. Assos dışındaki Troas kentlerinde pithosların yetişkinlerden ziyade çocuklar için daha yaygın kullanıldığı görülmektedir. Assos'ta ise pithos mezarlar çoğunlukla yetişkin erkek bireylere aittir; çocuklar için kullanılan pithosların ise daha küçük boyutlu olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Assos örneklerinde, diğer Troas kentlerinin aksine 1,5–2 yaş altı bebeklerin pithoslara daha sık defnedildiği dikkat çekmektedir.

Pithosların toprağa yatay olarak yerleştirildiği, ağızlarının plaka biçimli taşlarla, şekilsiz taşlarla ya da amphora gibi başka kaplarla kapatıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca mezarların çevresinin taş sıralarıyla desteklendiği anlaşılmaktadır.

Pithos mezarlarda dikkat çeken unsurlardan biri de bazı örneklerde görülen çakıl taşlarının kullanımıdır. Parion ve Antandros'ta birey mezara yerleştirilmeden önce çakıl taşlarıyla düz bir zemin hazırlandığı, ardından bireyin yatırıldığı anlaşılmaktadır. Bu uygulamanın yalnızca çocuklara değil, bazı yetişkin bireylere de uygulandığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde Assos'ta, bireyin başının altına çakıl taşları konularak yastık benzeri bir düzlem yapılmıştır.

Parion'da pithosların büyük çoğunluğunda, Antandros'ta yarı yarıya oranda, Assos'ta ise yalnızca az sayıda örnekte çakıl taşlarıyla yapılan düzenlemelerin görülmesi, bu uygulamanın kentlere özgü kanonik bir ölü gömme ritüelinden ziyade yerel geleneklerin yansıması olarak değerlendirilmesine imkân vermektedir. Bununla birlikte, Parion ve Antandros örneklerinde çakıl taşlarının birey yerleştirilmeden

önce yalnızca tesviye amacıyla konulmuş olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak her iki durumda da bu uygulamanın sonraki yüzyıllarda devam etmediği anlaşılmaktadır.

Pithoslar, buluntu niteliği ve niceliği bakımından diğer mezar tiplerinden belirgin şekilde ayrılmaktadır. Buluntusu olmayan pithos mezarlar olmasına karşın, genel olarak çağdaşı çocuk mezarları arasında en zengin buluntu repertuvarına sahip mezar tipleridir. Nitekim Assos'ta pithosların genellikle yetişkin erkekler için kullanılmış olmasına karşın, daha küçük boyutlu çocuk pithoslarının, buluntu açısından yetişkin örneklerinden çok daha zengin olduğu aktarılmaktadır. Buluntu yoğunluğu bakımından Parion Nekropolisi'nde ele geçen pithoslar ise istisnai bir durum sergilemektedir. Her ne kadar döneme ait az sayıda pithos tespit edilmiş olsa da, mevcut veriler Parion'daki Arkaik Dönem pithoslarının diğer kentlere kıyasla daha az buluntu içerdiğini göstermektedir. Parion'daki az sayıdaki pithostan sadece bir örnekte aşık kemikleri ve bronz bir bilezikten oluşan hediyelere rastlanmıştır. Genel olarak pithos mezarlara bırakılan hediyeler yalnızca pithosun içinden değil, aynı zamanda pithosun dış yüzeyinden, özellikle ağız, boyun altı ve dip bölümlerinden de ele geçmektedir.

MÖ 7.–6. yüzyıllara tarihlenen pithos mezarlarda en baskın buluntu grubunu normal ve minyatür seramikler, çeşitli süs eşyaları ve aşık kemikleri oluşturmaktadır. Korinth üretimi aryballos ve alabastronların sıklıkla mezarlarda ele geçmesi, bu kapların çocukların kişisel eşyaları olmasından ziyade ölü gömme ritüellerinde kullanılan koku kapları olmalarından kaynaklanıyor olmalıdır. Emzikli kapların ise oldukça sınırlı sayıda bulunması, pithosların çoğunlukla 1,5–2 yaş üzeri çocukların gömüleri için kullanılmasıyla ilişkili görünmektedir.

Assos'ta ele geçen pithoslarda sıklıkla bronz küpe, bilezik ve kolyeler ele geçmiştir. Antandros örneklerinde de benzer bronz buluntulara rastlanmıştır. Aşık kemikleri ise özellikle Antandros pithos mezarlarında yoğun biçimde belgelenmiş olup, bazı mezarlarda 200'ün üzerinde aşık kemiği ele geçmiştir.

Figürinlerin oluşturduğu buluntu grubu ise az sayıda olup, bunlara pithos mezarların sadece birkaç örneğinde rastlanmıştır. Ancak Tenedos'ta ele geçen Geç Arkaik-Erken Klasik Dönem'e tarihlenen çocuk pithoslarında baskın buluntu grubunun

figürinlerin olması, dönemler arasında değişecek olan ölü gömme geleneklerinin bir işareti olarak görülebilir.

Taş sanduka ve pithos mezarların yanı sıra, Geç Arkaik Dönem'e tarihlenen Tenedos Nekropolisi'nde lahit mezarların, Antandros Nekropolisi'nde ise basit toprak mezarların çocuklar için kullanıldığı tespit edilmiştir. Ancak söz konusu mezar tiplerinin aynı dönem içerisinde diğer Troas kentlerinde görülmemesi, bu gruplar arasında karşılaştırmalı bir değerlendirme yapmayı mümkün kılmamaktadır

Arkaik Dönem'de Tenedos'ta az sayıda görülmesine karşın, Parion, Assos ve Antandros'ta en yaygın gömü tipi olarak enkhytrismos öne çıkmaktadır. Bu uygulamada çoğunlukla amphora formu tercih edilirken, Antandros'ta pithoid amphora, hydria ve khytra; Parion'da ise hydria formunun da kullanıldığı belirlenmiştir.

Parion, Tenedos, Assos ve Antandros'ta ele geçen amphora mezarların yön birliği göstermeksizin toprağa yerleştirildiği ve etraflarının taşlarla desteklendiği görülmektedir. Bu taş çevrintiler yalnızca mezarı koruyan istinat unsurları olarak değil, aynı zamanda mezarı işaretleyen ve üzerindeki kum tepelerinin sabitlenmesine yardımcı olan düzenlemeler olarak da değerlendirilmektedir.

Amphora mezarlara fizyolojik uygunluk nedeniyle çoğunlukla 1,5–2 yaş altı bebekler tek başına defnedilmiştir. Ancak Assos ve Antandros'ta birden fazla bebeğin aynı amphora içerisine gömüldüğü örnekler de bulunmaktadır. Bebekler, amphoraların boyun, gövde ya da dip kısımlarından kırılarak yerleştirilmiş; ardından kırılan noktalar özenle kapatılmış ya da açık kısımlar başka kap parçaları veya taşlarla örtülmüştür.

Amphora mezarlarda dikkat çeken en önemli özellik, Troas kentlerinin tamamında ikili ya da üçlü gruplar halinde ve birbirine yakın konumlarda ortaya çıkmalarıdır. Benzer bir durum, Antandros örneklerinde görüldüğü üzere, bebek gömüsü içeren diğer enkhytrismos türleri için de geçerlidir. Bu olgu, bebekler için özel bir gömü alanı ayrılmadığını; ancak ailelerin farklı zamanlarda kaybettikleri bebeklerini bilinen bir noktaya, birbirine yakın biçimde gömdüklerini düşündürmektedir. Kümeler halinde ortaya çıkan bu mezarların gerçekten aileye ait olup olmadığının kesinlik kazanabilmesi ise, yapılacak DNA analizleriyle mümkün olacaktır.

Enkhytrismos mezarlarda hediye bırakma geleneğinin özellikle Parion ve Antandros'ta nadiren görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu tip mezarlarda ele geçen sınırlı sayıdaki buluntular arasında emzikli kapların yanı sıra Korinth üretimi alabastron ve aryballoslar, lydion, çeşitli minyatür kaplar, maşrapalar ile İonia kasesi ve rozetli kase gibi daha büyük boyutlu örnekler yer almaktadır. Ayrıca amphora mezarlarda az sayıda aşık kemiği, deniz kabuğu ve hilal biçimli bronz küpe de tespit edilmiştir.

Assos amphora mezarları ise buluntu çeşitliliği ve yoğunluğu bakımından diğer Troas kentlerinden ayrılmaktadır. Burada amphoraların görece daha zengin buluntu içerdiği; emzikli kapların az sayıda bulunmasına karşın minyatür skyphosların fazlalığının dikkat çektiği görülmektedir. Bu durum, minyatür skyphosların işlevsel olarak emzikli kapların yerini almış olabileceğini düşündürmektedir.

Tenedos'ta ise son yıllarda yapılan çalışmalarda açığa çıkarılan Arkaik Dönem'e tarihlenen bir amphora mezarda, bir adet kadeh, bir adet kyliks, Korinth üretimi aryballos ve alabastron, ayrıca kotyle, skyphos ve omphaloslu kase tespit edilmiştir. Ancak Tenedos'ta Arkaik Dönem'e tarihlenen yalnızca bir amphora mezarın belgelenmiş olması, kentteki enkhytrismos uygulamaları hakkında genel değerlendirme yapmayı güçleştirmektedir.

Parion, Tenedos, Assos ve Antandros amphora mezar buluntuları değerlendirildiğinde, Antandros'ta yalnızca tek bir mezarda pişmiş toprak figürinin ele geçtiği, bunun dışında Antandros ve Assos'ta figüratif olarak yapılmış aryballos ve lekythosların bırakıldığı görülmektedir. Bu örnekler dışında ise enkhytrismos gömülerde figürin kullanımına rastlanmamaktadır.

Bebek ve çocuk mezarlarındaki buluntular genel olarak değerlendirildiğinde, Parion'da hediye bırakma geleneğinin diğer kentlere oranla daha az olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Parion'da Arkaik Dönem'e ait mezar sayısı genel toplam içinde de oldukça azdır.

Tenedos, Assos ve Antandros'ta ise hediye bırakma eğilimi mezar tiplerine göre değişkenlik göstermektedir. Yukarıda söz edilen mezar tipleri ve buluntuları bu durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Mezar buluntularının büyük bir bölümü pişmiş toprak seramik kaplardan oluşmaktadır. Özellikle MÖ 7. yüzyıl bebek ve çocuk mezarlarında bölgenin yerel geleneğini yansıtan gri hamurlu kapların mezarlarda sıklıkla bulunduğu, Arkaik Dönem'in sonlarına doğru yavaş bir ivmeyle azalma olduğu görülmüştür. Gri hamurlu seramikler haricinde özellikle Korinth üretimi aryballos, alabastron, kotyleler, çeşitli minyatür seramikler (olpe, oniokhoe, amphoriskos, skyphos, lekythos, dinos, emzikli kaplar), İonia kasesi, rozetli kase, askos, lekanis, pyksis, lydion, maşrapa gibi normal boyutlu kapların da bırakıldığı anlaşılmaktadır.

Figürinler, Arkaik Dönem mezarlarında oldukça sınırlı sayıda ele geçmiştir. Tenedos'ta yaban domuzu figürini; Antandros'ta ise grotesk figürinler ile oturan tanrıça ve kadın figürinleri tespit edilmiştir. Bu figürinlerin bulunduğu mezarların, her iki kentte de zengin buluntu repertuvarına sahip olması dikkat çekicidir. Bu durum, figürinlerin Arkaik Dönem'de herkesin erişebildiği sıradan mezar hediyeleri değil; belirli bir sosyal statüyü yansıtan özel objeler olabileceğini düşündürmektedir.

Mezarlara bırakılan aksesuarlar, bronz, kemik, pişmiş toprak ve fayans gibi farklı malzemelerden üretilmiş, özgün biçimlerde tasarlanabilen oldukça öznel bir buluntu grubunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda özellikle küpe ya da kolye ucu olarak kullanıldığı düşünülen hilal formlu bronz uçların, Assos ve Antandros çocuk mezarlarında sıklıkla ele geçmesi dikkat çekicidir. Ortak bir kültürel eğilim ya da modaya işaret eden bu buluntuların, Arkaik Dönem sonrasında kullanımı belirgin biçimde azalmıştır.

Çocuk mezarlarının en karakteristik buluntu gruplarından biri ise oyuncaklardır. Parion, Tenedos, Assos ve Antandros'ta, herkesin kolaylıkla erişebileceği basit bir oyun gereci olmaları nedeniyle aşık kemiklerinin mezarlarda sıkça bulunduğu görülmektedir. Bu kemiklerin özellikle 2–3 yaşını geçmiş çocukların mezarlarında daha yoğun olarak yer aldığı tespit edilmiştir. Aşık kemiklerinin yanı sıra, az sayıda ele geçen pişmiş toprak hayvan figürinleri ile grotesk figürinlerin de oyuncak işlevi görmüş olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca Antandros'ta bir adet zarın yanında deniz kabuklarının da *in situ* olarak bulunması, bu nesnelerin çocuklar için bir tür oyun pulu ya da oyun gereci olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Klasik Dönem'e gelindiğinde bölgede kremasyon geleneklerinin belirgin biçimde azaldığı, özellikle yetişkin mezarlarında açıkça görülmektedir. Bu bağlamda, Arkaik Dönem'de nadir örneklerle temsil edilen çocuk kremasyonlarının Klasik Dönem'de tamamen ortadan kalktığı anlaşılmaktadır.

Döneme ait bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin veriler ağırlıklı olarak Tenedos, Assos ve Antandros kentlerinden elde edilmiştir. Parion'da ise yalnızca bir amphora mezarın ele geçmiş olması, kentin bu döneme ait ölü gömme geleneklerini değerlendirme ve diğer kentlerle karşılaştırma imkânını kısıtlamaktadır.

Bölgedeki Klasik Dönem bebek ve çocuk mezar tipleri; amphora ve çeşitli kaplarla gerçekleştirilen enkhytrismoslar, taş sanduka, monolitik ve plaka taşlardan oluşan lahitler, pithoslar ve basit toprak mezarlardan oluşmaktadır. Buna ek olarak, kiremit mezarlar ile pişmiş toprak tekne mezarlar da ilk kez bu dönemde ve az sayıda örnekle bebek ve çocuk gömülerinde kullanılmaya başlanmıştır.

Enkhytrismos gömülerde en yaygın olarak tercih edilen kap formu yine amphoralar olmuştur. Arkaik Dönem'e kıyasla Klasik Dönem'de amphora mezarların sayısı Tenedos'ta artış göstermiş, buna karşın Antandros ve Assos'ta belirgin biçimde azalmıştır. Bu mezarlara hediye bırakma geleneği Arkaik Dönem'de sınırlı iken, Klasik Dönem'de neredeyse tamamen ortadan kalktığı görülmektedir. Bu durum, özellikle bebeklerin defnedildiği enkhytrismos mezarlarda uygulanan ritüellerin giderek daha standart bir hale geldiğini ve bebek mezarlarına hediye bırakma eğiliminin neredeyse ortadan kalktığını göstermektedir. Bununla birlikte değişmeyen ortak özellik, amphora mezarların yine küçük gruplar halinde, birbirine yakın konumlarda gömülmüş olmalarıdır.

Taş sanduka mezarların, önceki dönemde olduğu gibi Klasik Dönem'de de Tenedos ve Assos kentlerinde çocuklar için tercih edildiği görülmektedir. Tenedos'ta Arkaik Dönem'den başlayarak Klasik Dönem boyunca kullanımı süren taş sandukalarda çocuk gömülerine rastlanmış; ayrıca bu dönemde çocukların tek başına gömüldükleri örnekler de açığa çıkarılmıştır. Assos'ta ise taş sandukalar, tipolojik açıdan plakalardan oluşan lahitlerle benzerlik göstermektedir. Buradaki örneklerde bebek ve çocukların, yetişkinlerle birlikte değil, tek başlarına gömüldükleri anlaşılmaktadır. Arkaik Dönem'de zengin buluntu kontekstleriyle dikkat çeken taş sandukaların,

Klasik Dönem'de de benzer içerikle devam ettiği görülmektedir.

Bölgede bebek ve çocuklar için lahit kullanımı, Arkaik Dönem'de yalnızca Tenedos'ta tespit edilen tek bir örnekle temsil edilirken, Klasik Dönem'de yaygın bir gömü geleneği haline gelmiştir. Özellikle Assos'ta pithos mezarların tamamen ortadan kalkarak yerlerini lahitlere bırakması dikkat çekicidir. Daha maliyetli bir mezar tipi olan lahitlerin Assos'ta yoğun biçimde tercih edilmesi ise, kentin lahit üretiminde kullanılan taş ocaklarına yakınlığı ile doğrudan ilişkilendirilmektedir.

Lahitler, monolitik ve taş plakalardan oluşturulan örnekleriyle iki tipe ayrılmaktadır ve her iki tipin de Tenedos, Antandros ve Assos'ta çocuk gömülerinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Tenedos'ta lahitlere çocukların tek başına gömüldüğü görülürken, Antandros ve Assos'ta çocukların nadiren tek başlarına defnedildikleri, çoğunlukla yetişkinlerle birlikte gömüldükleri anlaşılmaktadır. Çocuk ve bebeklerin yetişkinlerle beraber gömüldüğü lahitler, ebeveyn ile çocuğun eş zamanlı ölümü sonrasında birlikte defnedildiklerini veya lahitlerin aile mezarı işlevi gördüğünü düşündürmektedir. Benzer bir durum Antandros Nekropolisi'nde de gözlenmiştir. Burada açığa çıkarılan bazı lahitlerde bebek ve çocuklar, yetişkinlerin de bulunduğu toplu gömüler içerisinde ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte, az sayıda ele geçen daha küçük boyutlu çocuk lahitlerinde ise bebek veya çocukların tek başlarına gömüldükleri görülmektedir.

Pithos mezarlar ise yukarıda değinildiği üzere Klasik Dönem'de Assos'ta tamamen ortadan kalkarken, Tenedos ve Antandros'ta azalmış olsa da kullanılmaya devam etmiştir. Arkaik Dönem'de ağırlıklı olarak çocuk gömüleri için tercih edilen pithos mezarların, dönem içerisinde yetişkinlerin de inhumasyon gömü geleneklerine geçmesiyle aynı oranda yetişkinler için de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Arkaik Dönem'de pithoslarda görülen çakıl taşı düzenlemelerinin Klasik Dönem'de uygulanmadığı; ayrıca mezar hediyelerinin pithosun dışına bırakılması geleneğinin de MÖ 5. yüzyılın üçüncü çeyreğinden sonra ortadan kalktığı dikkat çekmektedir.

Dönem içerisinde Tenedos'ta bir adet pişmiş toprak tekne mezar, Antandros'ta ise birkaç örnekle temsil edilen basit toprak gömü ve kiremit mezarların da çocuklar için kullanıldığı görülmektedir.

Mezarlardan ele geçen buluntular değerlendirildiğinde, Klasik Dönem'de enkhytrismos gömülerde hediye bırakma geleneğinin neredeyse tamamen ortadan kalktığı görülmektedir. Bu dönemde zengin buluntu repertuvarına sahip mezarlar taş sandukalar, lahitler ve pithoslar olmuştur. Arkaik Dönem'de yoğun olarak seramik kapların tercih edildiği dikkat çekerken, Klasik Dönem'de yerlerini figürinlerin aldığı anlaşılmaktadır. Aphrodite figürinleri, ayakta duran ve oturan kadın figürinleri, hayvan figürinleri, beşikte yatan çocuk figürinlerinin yanı sıra; özellikle Tenedos ve Assos kentlerinde mask, protom figürinlerinin çocuk mezarlarına bırakıldığı belirtilmektedir. Tenedos, Assos, Antandros çocuk mezarlarında ele geçen figürinlerin konu ve resmediliş yönünden benzer olduklarını, ancak Klasik Dönem'de üretilen figürinlerin oldukça fazla çeşitlendiğini ve her kent özelinde farklı tipolojik ögelerle bezenmiş örneklerin de olduğunu belirtmek gerekir.

Mezarlarda tespit edilen az sayıdaki buluntu içerisinde, minyatür lekythosların çoğunlukta olduğu görülür. Tenedos, Assos, Antandros çocuk mezarlarında da ele geçen bu minyatür lekythoslar olasılıkla Arkaik Dönem'deki alabastron ve aryballosların yerini almış olmalıdır. Minyatür lekythosların yanı sıra tek kulplu kaplar, amphoriskos, olpe, hydria, skyphos gibi seramikler de mezar buluntuları arasında yer almaktadır. Bunların yanı sıra Arkaik Dönem'de olduğu gibi aşık kemikleri ve deniz kabuklarının sayıca azalmasına rağmen mezarlara bırakılmaya devam ettiği; bununla birlikte kolye, bilezik, küpe, toka, kemer gibi aksesuarların ve minyatür mobilya, kukla bebek, oyun pulları gibi çeşitli kişisel oyuncakların da bırakıldığı tespit edilmiştir.

Mezar kontekstleri değerlendirildiğinde, Tenedos çocuk mezarlarında figürinlerin açık biçimde baskın buluntu grubunu oluşturduğu görülmektedir. Assos'ta ise figürinlerin yoğunluğuna ek olarak kolye, bilezik ve toka gibi süs eşyalarının da mezarlara sıklıkla bırakıldığı dikkat çekmektedir. Bu durum, Assos'taki çocuklarda aksesuar kullanımının diğer Troas kentlerine oranla daha yaygın olduğunu göstermektedir. Söz konusu aksesuarların bir bölümünün tılsım işlevi taşıdığı düşünüldüğünde, Assos'ta kötücül varlıklara karşı korunma inancının daha güçlü olduğu ileri sürülebilir. Antandros'ta da benzer buluntulara rastlanmakta, ancak Assos'taki yoğunluk seviyesine ulaşmamaktadır. Amuletlerin kimi zaman organik malzemelerden de yapılması nedeniyle günümüze kadar ulaşmamış örneklerinin de

mezarlarda olabileceği unutulmamalıdır.

Assos buluntularında dikkat çeken bir diğer unsur, Klasik Dönem'de yetişkinlerle birlikte ya da ebeveynleriyle gömülmüş çocuk mezarlarında ilk kez "Kharon parası" olarak adlandırılan sikkelerin bırakılmış olmasıdır. Benzer örnekler Antandros'ta da tespit edilmiştir. Ancak tek başına gömülen hiçbir çocuk mezarında sikke bulunmaması, bu uygulamanın yalnızca yetişkinlerle birlikte gömülen bebek ve çocuklarda görülmesi, söz konusu sikkelerin esasen yetişkinler için bırakıldığını göstermektedir. Bu bağlamda, Klasik Dönem'de yetişkinlere yönelik olarak başlayan bu ritüelin henüz bebek ve çocuklar için geçerli olmadığı; muhtemelen onların saflık ve günahsızlıkla ilişkilendirilmeleri nedeniyle böyle bir uygulamaya ihtiyaç duyulmadığı düşünülmektedir.

Hellenistik Dönem'e ait bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin bulgular, ağırlıklı olarak Assos ve Antandros kentlerinde yoğunlaşmaktadır. Bunun dışında Parion, Tenedos ve Skepsis'te yalnızca az sayıda örnek tespit edilmiştir. Dönem içerisinde bölgede en yaygın gömü tipini kiremit mezarlar oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra amphora, khytra ve stamnostan oluşan enkhytrismoslar ile taş sanduka ve lahitlerin de önceki yüzyıllarda olduğu gibi bebek ve çocuk gömülerinde kullanılmaya devam ettiği görülmektedir. Ayrıca Antandros'ta, Arkaik Dönem'den itibaren varlığı bilinen basit toprak mezarların ve pithosların Hellenistik Dönem'de de sürdüğü anlaşılmaktadır.

Dönemin inhumasyon mezar tiplerinin çeşitliği ile birlikte kremasyon sayısında da artış görülmektedir. Klasik Dönem'de azalan kremasyon gömü gelenekleri bu dönemde yeniden canlanmıştır. Bu eğilimin etkileri bazı bebek ve çocuk mezarlarında da izlenebilmektedir. Troas Bölgesi'nde hiçbir kentte Hellenistik Dönem'e ait yalnızca bebeğe veya çocuğa ait olduğu kesin olarak belirlenebilecek birincil ya da ikincil kremasyon mezar tespit edilmemiştir. Ancak Assos ve Antandros'ta, bir yetişkin ile bir bebeğin yanmış kemiklerinin birlikte bulunduğu urneler açığa çıkarılmıştır. Antandros'ta bu durum belirsiz tek bir örnekle sınırlıyken, Assos'ta özellikle bir yetişkin kadın ve bir bebeğe ait çok sayıda urne belgelenmiştir. Söz konusu mezarların, doğum sırasında ya da eş zamanlı ölümler sonucunda anne ile bebeğinin birlikte yakılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Hellenistik Dönem'de Assos ve Antandros'ta yetişkinlerin yoğun biçimde kremasyona tabi tutulduğu göz önünde bulundurulduğunda; doğum gibi anneleriyle aynı anda

hayatlarını kaybettikleri zamanlarda bebeklerin de onlarla birlikte yakılmalarının olağan karşılanmış olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu durum Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e dek bebek ve çocuklar için yaş ve ölüm şekli gibi bazı özel koşullar haricinde genel olarak kremasyon gömü geleneklerinin benimsenmediğini göstermektedir.

Hellenistik Dönem'de bölgede yaşanan siyasi, kültürel ve ekonomik değişimlerin mezar uygulamalarına da yansıdığı görülmektedir. Bebek ve çocuklar için önceki dönemlerde yaygın olarak kullanılan mezar tiplerinin önemli bir bölümü bu dönemde ya tamamen ortadan kalkmış ya da çok az sayıda örnekle devam etmiştir. Özellikle önceki yüzyıllarda bebekler için en yaygın gömü tipi olan enkhytrismos mezarların sayısında dikkate değer bir azalma gözlenmektedir.

Tenedos'ta enkhytrismoslar amphoralarla temsil edilirken, Antandros'ta Hellenistik Dönem'e ait amphora mezara rastlanmamış; bunun yerine yalnızca birer adet khytra ve stamnos mezar açığa çıkarılmıştır. Önceki dönemlerde görülen ve gruplar halinde toprağa yerleştirilen amphoraların Tenedos'ta bu dönemde de varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Ancak Hellenistik Dönem'de bu amphoraların artık doğrudan toprağa değil, taş sandukaların içerisine bırakıldığı tespit edilmiştir. Bu yerleştirmelerin önceki dönemlere göre daha özensiz yapıldığı, amphoraların birbirine geçmiş biçimde konulduğu ve aralarından minyatür kaplardan oluşan çeşitli mezar buluntularının yer aldığı görülmektedir.

Tenedos'ta ayrıca taş sanduka içerisinde bulunmayan, doğrudan toprağa yatırılmış tek bir Hellenistik Dönem amphora mezarı da tespit edilmiştir. Bu mezarın üzerinde T biçimli bir stel bulunduğu da kaydedilmiştir.

Önceki dönemlerde yoğun olarak kullanılan taş sanduka, lahit ve pithos mezarlar, Hellenistik Dönem'de yerini ağırlıklı olarak kiremit mezarlara bırakmıştır. Pithoslar yalnızca Antandros'ta az sayıda tespit edilmiş, lahit ve taş sandukalar ise bu dönemde yalnızca Assos Nekropolisi'nde görülmüştür. Lahitlerde, önceki dönemlerde olduğu gibi çocukların tek başına gömülmesi nadir olup, genellikle bebek ve çocukların yetişkinlerle birlikte defnedildiği anlaşılmaktadır. Taş sandukalarda ise önceki dönemlerle uyumlu olarak çocukların bireysel gömülerine rastlanmıştır.

Dönemin en yaygın mezar tipi olan kiremit mezarların, Assos ve Antandros kentlerinde bebek ve çocuklar için kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu mezarlarda kullanılan kiremit sayısı, bireyin boyuna göre değişiklik göstermektedir. Kiremit mezar olarak adlandırılmalarına karşın, her kentte gerek kiremitlerin biçimi gerekse dizilimleri açısından farklılıklar bulunmaktadır. Assos'ta kiremit mezarlarda çivilerin ele geçmesi, bu gömülerde tabut veya ahşap altlıkların da kullanıldığını düşündürmektedir. Buradaki örneklerde, içbükey kiremitlerin bireyin altına ve üzerine paralel şekilde yerleştirilmesiyle mezar oluşturulmuştur. Antandros'ta ise kiremitlerin birbirine çatılarak beşik çatı formu oluşturduğu örneklerin yanı sıra, Assos'ta olduğu gibi bireyin altına ve/veya üzerine kiremitlerin yerleştirildiği, bazı durumlarda ise bireyin doğrudan toprağa yatırılıp üzerinin kiremitlerle örtüldüğü gömü uygulamaları da görülmektedir. Ayrıca, kiremitlerin doğrudan bedenle temasını önlemek için bireyin yanına taşlar yerleştirilmiştir.

Hellenistik Dönem bebek ve çocuk mezarlarının kontekstleri değerlendirildiğinde, Assos ve Antandros kentlerinde refah seviyesinde bir düşüşün yaşandığı görülmektedir. Bu durum özellikle Assos'ta daha belirgin şekilde izlenmektedir. Klasik Dönem'de pişmiş toprak figürinler ve çeşitli aksesuarlardan oluşan zengin buluntu repertuvarına sahip olan Assos çocuk mezarlarının, Hellenistik Dönem'de unguentariumlar, Batı Yamacı Stili'nde bezenmiş kaplar, kaseler ve striglislerle sınırlı bir kontekst grubuna dönüştüğü görülmektedir. Antandros'ta ise Klasik Dönem'de yoğun figürin buluntularıyla dikkat çeken pithos mezarların sayısı azalmış olmakla birlikte geleneğin sürdüğü; kiremit mezarlarda hem figürin hem de aksesuarlara rastlandığı, basit toprak mezarlarda ise az sayıda figürin, seramik ve aksesuarlarla oluşturulmuş kontekstler tespit edilmiştir. Her iki kentte de sıklıkla görülen unguentariumlar, Klasik Dönem'de bebek ve çocuk mezarlarında yaygın olan minyatür lekythosların yerini almış görünmektedir.

Aşık kemikleri ve deniz kabukları, daha az sayıda mezarda tespit edilmekle birlikte Hellenistik Dönem'de de mezar buluntuları arasında yer almaya devam etmiştir. Klasik Dönem'de mezarlarda ortaya çıkan ve "Kharon parası" olarak adlandırılan sikkeler ise, Hellenistik Dönem'de Assos'ta yalnızca yetişkin ve çocukların birlikte gömüldüğü toplu mezarlarda ele geçmiştir. Buna karşılık Antandros'ta çocuk mezarlarının yaklaşık yarısında sikke tespit edilmiş olup, bu uygulamada herhangi

bir alt yaş sınırının gözetilmediği anlaşılmıştır. Assos'ta tek başına gömülmüş hiçbir bebek ve çocuk mezarında sikkeye rastlanmamış olması, Klasik Dönem'den itibaren benimsenen dini tutumların sonraki yüzyıllarda da devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Antandros'ta ise sikkelerin mezarlara bırakılmasının belirli bir yaş kıstası taşımaması, uygulamanın kentte bebek ve çocuklar için daha çok ailelerin inisiyatifine bağlı bir gelenek olduğunu düşündürmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. AİOLİS BÖLGESİ KENTLERİ

Aiolis Bölgesi, 19. yüzyılın sonlarından itibaren yabancı seyyahların ve araştırmacıların ilgisini çekmiş; bu süreçte bölgede birçok arkeolojik kazı gerçekleştirilmiştir. Özellikle buluntuların yoğun olduğu nekropolis alanları üzerinde durulmuş ve bu alanların bir kısmı açığa çıkarılmıştır. Ancak aynı süreçte kaçak kazı faaliyetleri de artmış, birçok Aiolis kenti tahribata maruz kalmıştır.

19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında yürütülen kazı çalışmalarının ardından, Aiolis kentlerinin büyük bir bölümünde uzun yıllar boyunca sistemli araştırmalar yapılmamıştır. Erken dönem kazılarının yayınlarında , daha çok mezar tipolojileri ve ele geçen buluntuların genel değerlendirmesini içeren raporlar bulunmaktadır. Bu durum bebek ve çocuk mezarlarının mevcut veriler içerisinden ayrımını zorlaştırmaktadır. Ayrıca zamanın şartlarından ötürü, mezar bilgileri ve terminolojik ifadeler de yetersiz kalmaktadır.

Ancak geçtiğimiz 30 yıl içerisinde bölgede arkeolojik kazılar ve araştırma faaliyetleri yoğunluk kazanmıştır. Bu süreçte gerçekleştirilen sistemli kazılar ve kurtarma kazıları sayesinde, birçok yeni bulguya rastlanılmış ve literatüre aktarılmıştır. Ayrıca yeni bulgularla birlikte, geçmiş yıllarda açığa çıkarılan alanların, modern teknoloji ve terminoloji ile yeniden gözden geçirilmesi ve sınıflandırılması mümkün olmuştur. Bu bağlamda özellikle uzunluk bilgisi verilen mezarlarda ölçülere dikkat edilmiş, bebek veya çocuk mezarı olabilecek nitelikte olanlar da tez kapsamına dahil edilmiştir.

Lahit, taş sanduka, basit sanduka ve diğer birçok mezar tipinde, iskeletin ele geçmediği durumlarda mezarların uzunluğu ve genişliği paleodemografi için önemli bir gösterge olarak kabul edilir[1119]. Özellikle basit sanduka tipi mezarların bireylerin fiziksel özelliklerine göre açıldığı göz önünde bulundurulduğunda, ayrıca bebek veya çocuk olarak belirtilmemiş olsa dahi 120-130 cm altındaki mezarların bebek veya çocuk mezarı olma ihtimalini taşıdığı söylenebilir[1120]. Bu eşik değerin belirlenmesinde, çocuk bireylerde büyüme sürecine ilişkin osteometrik çalışmaların ortaya koyduğu veriler ile farklı popülasyonların çevresel ve biyolojik

[1119] Teegen 2025b, 263.

[1120] Defin işlemi için seçilen mezar kabının boyutları genel itibarıyla beden ile uyumlu ölçülerde seçilmektedir bk. Teegen 2025, 33.

değişkenlerinden kaynaklanan hata payı birlikte dikkate alınmıştır[1121]. Yine de paleoantrapolojik çalışmalarla kesin olarak yayımlanmamış bu mezarlar ayrıca belirtilerek aktarılacaktır.

Mevcut veriler neticesinde, Aiolis Bölgesi'ndeki Pitane, Elaia, Gryneion, Myrina, Aigai, Kyme, Tisna, Neonteiokhos, Larisa ve Lesbos kentlerinde çeşitli büyüklüklerde gömü alanları saptanmıştır. Elaia kentinde ele geçen mezarlar arasında bebek ve çocuğa ait olduğu belirtilen doğrudan bir bilgi bulunmaması nedeniyle tez kapsamı içerisine alınmamıştır. Pitane, Gryneion, Tisna, Larisa kentlerinde az sayıda ve farklı dönemlere ait bebek ve çocuk mezarına dair bulgular ele geçmiştir. Neonteikhos'ta ise Geç Arkaik Dönem'den MS 5. yüzyıla kadar kullanımı görülen bir nekropolis açığa çıkarılmasına karşın, söz konusu veriler doktora tez çalışması kapsamında yakında yayımlanması ön görülmektedir[1122].

Aigai'da Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e kadar olan sürece ait az sayıda bebek ve çocuk mezarı saptanmıştır. Myrina'da ise yetişkinlere ait Arkaik ve Klasik Dönem mezarlarına dair izler bulunmasına karşın, bebek ve çocuk mezarları Hellenistik Dönem içerisinde görülmektedir. Yukarıda belirtilen kentlerden sadece Kyme'de bebek ve çocuk mezarları Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e kadar kronolojik olarak takip edilebilmektedir.

Yukarıda bahsi geçen kentler, kuzeyden güneye doğru ve en son olarak da Lesbos Adası olacak şekilde sırayla ele alınacaktır. Her kentte öncelikle araştırma tarihçesine kısaca değinilmesinin ardından nekropolisleri ve burada tespit edilen bebek ve çocuk mezarları aktarılacaktır.

3.1.1. PİTANE

Pitane, günümüzde İzmir'in Dikili ilçesine bağlı Çandarlı beldesinin bulunduğu yarımada üzerinde yer almaktadır[1123]. Kentle ilgili araştırmalar küçük ölçekli olup uzun aralıklarla yürütülmüştür. Loeschcke'nin aktardığına göre ilk çalışmalar, 1900'lü yılların başında A. Conze ve W. Dörpfeld tarafından gerçekleştirilen yüzey

[1121] Scheuer and Black 2000; Smith 2007; Cardoso 2009.
[1122] Neonteikhos Nekropolisi'ne ilişkin bulgular, Şebnem Güllüsaç tarafından " Yanıkköy Nekropolisi (Aiolis)" başlıklı doktora tez çalışmasında incelenmiştir.
[1123] Greenewalt 1966, 184.

araştırmalarına dayanmaktadır[1124]. Yüzeyde tespit edilen çok sayıdaki terra sigillata parçasının niteliğini belirlemek amacıyla Loeschcke 1911'de sınırlı bir kazı yapmıştır[1125]. Aradan geçen uzun yılların ardından, 1958'de kentin nekropolisi olarak tanımlanan alanda Arkaik Dönem'e ait bir heykelin bulunması üzerine Prof. Dr. Ekrem Akurgal başkanlığında kazı çalışmalarına başlanmış ve bu çalışmalar 1965 yılına kadar sürdürülmüştür[1126]. Ardından, 1997'de Bergama Müze Müdürlüğü tarafından bir kurtarma kazısı[1127], 2019-2021 yılları arasında ise TransPergMikro[1128] Projesi kapsamında yeni yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir[1129].

Mevcut çalışmalar neticesinde kentin nekropolisinin yarımadayı ana karaya bağlayan berzah üzerinde başlayarak kuzeyine doğru yayılım gösterdiği anlaşılmıştır[1130]. Bunun yanı sıra 1997 yılında gerçekleştirilen kurtarma kazısı sırasında yedi adet mezara rastlanıldığı ve bunlardan bir tanesinin erkek çocuk mezarı olduğu aktarılmıştır[1131]. Ancak mezarların Bizans Dönemi'ne ait olduğunun belirtilmesi üzerine tez çalışmasına dahil edilmemiştir[1132].

Pitane Nekropolisi'nin MÖ 8. yüzyıldan MÖ 5.-4. yüzyıllara kadar aralıksız kullanımı tespit edilmiştir[1133]. Akurgal'ın raporlarına göre mezarlar, ağırlıklı olarak MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına aittir[1134]. Mezarların, "tumba" olarak adlandırılan, 1–2 m derinlikte ve 10 ile 50 metre çapında değişen tepeler içerisinde konumlandığı saptanmıştır[1135]. Greenewalt, Pitane Nekropolisi'nde tumbalardan 1958–1964 yılları arasında 19 adedinin kazıldığını, her tumbadan ortalama 300 mezar ele geçtiğini ve

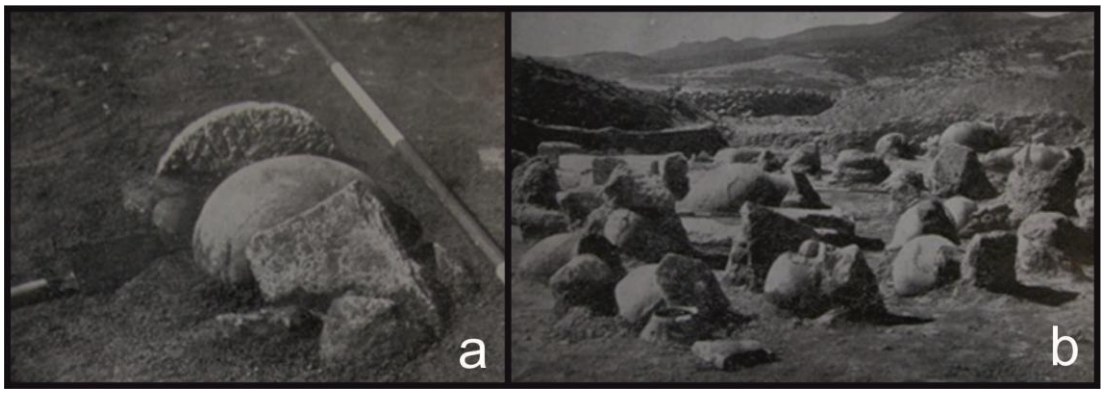
[1124] Loeschcke 1912, 345.
[1125] Loeschcke 1912, 345.
[1126] Akurgal 1960a, 5; Greenewalt 2005, 561.
[1127] Soyaker ve Nalbantoğlu 1999, 1-10.
[1128] Micro-Regions as Spaces of Socio-Ecological Interaction. 1st Milestone Workshop of the Project " The Transformaiton of the Pergamon Micro-Region between the Hellenistic and the Roman Imperial Period"
[1129] Bes and Keweloh-Kaletta 2024, 213-233.
[1130] Greenewalt 1966, 184; Akurgal 1967, 41.
[1131] Soyaker ve Nalbantoğlu 1999, 1-5.
[1132] 1997 yılında başlatılan kurtarma kazısı, ekonomik nedenlerle yarım bırakılmıştır. Açığa çıkan veriler doğrultusunda alan, III. derece sit alanı statüsünden I. derece sit alanı statüsüne yükseltilmiştir. Kazı çalışmaları 2014 yılında tamamlanmıştır. Çalışmalar sırasında Roma Dönemi'ne ait mekânlar ile 20 adet Bizans mezarı tespit edilmiştir. İzmir 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Karar için bk. https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/43370,izmir---dikili---candarli-mah-28-pafta-4197-parselin-3d-.pdf?0 (Erişim tarihi 18.09.2025)
[1133] Mellink 1966, 158.
[1134] Akurgal 1960a, 5; Akurgal 1960b, 713; Mellink 1966, 158.
[1135] Akurgal 1967, 41.

altı yıl boyunca yaklaşık 5.000–6.000 mezarın açığa çıkarıldığını aktarmaktadır[1136]. Nekropolise ilişkin bu veriler, alanın oldukça yoğun bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Ancak literatürde nekropolis alanına dair çalışmalar genellikle kısa özetler ve birbirini tekrar eder nitelikte olduğundan, bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin veriler oldukça sınırlıdır.

Pitane Nekropolisi'nin yalnızca Arkaik Dönem'e ait mezarlarına dair çeşitli bilgiler aktarılmıştır. Mevcut verilerde Arkaik Dönem'de kremasyon ve inhumasyon gömülerin bir arada kullanıldığı belirtilmektedir. Kremasyon gömülerin birincil ve ikincil olmak üzere iki tipte örnekleri bulunmaktadır[1137]. İnhumasyon mezarlar ise monolitik taş lahitler, pişmiş toprak lahitler, taş sanduka mezarlar, pithoslar, amphoralar ve basit toprak mezarlardan oluşmaktadır[1138]. Ancak bu mezarlarla ilgili gerek antropolojik verilere gerekse kontekst bilgileri bulunmamasından ötürü kesin olarak bebek veya çocuk mezarı olarak ifade edilebilecek örnek bulunmamaktadır.

Akurgal, kazı çalışmalarına dair raporlarında "küp mezarlardan" bahsetmektedir[1139]. Aktarımları doğrultusunda küp mezarlar olarak ifade ettiği grup, enkhytrismoslar, pithoslar ve urnelerden oluşuyor olmalıdır (Resim 79). Yine anlatımlardan hareketle, Pitane'deki pithos mezarlarının hem inhumasyon gömüleri barındırdığı hem de kremasyon kemiklerinin konulduğu urne kabı işlevi gördüğü anlaşılmaktadır[1140]. Söz konusu mezarlar arasında yön birliğinin bulunmadığı, geniş gövdeli olanların toprağa dikey olarak, ince uzun formlu olanların ise yatay olarak bırakıldığı ifade edilmektedir[1141]. Mezar buluntularının ise gömü kabının hem içine hem de dışına bırakıldığı aktarılır[1142]. Bu durum Troas kentlerindeki bebek ve çocuk mezarları uygulamalarıyla paralellik göstermektedir.

[1136] Greenewalt 1966, 185.
[1137] Akurgal 1960a, 5; Akurgal 1960b, 713; Mellink 1961, 51.
[1138] Greenewalt 1966, 184; Mellink 1965, 148; Cook 1966, 179-192.
[1139] Akurgal 1960b, 713.
[1140] Akurgal 1967, 42.
[1141] Akurgal 1960b, 713.
[1142] Akurgal 1960a, 6.

Resim 79: a) Pitane'de tespit edilen küp mezar (Akurgal 1960a, Şekil 1); b) Pitane Nekropolisi (Akurgal 1960a, Lev:1, Şekil:2)

Ayrıca mezarların ağız kısmının işlenmiş plaka taşlar veya kaba işlenmiş taşlarla kapatıldığı, ardından toprakla örtüldüğü ve oluşan küçük kum tepelerinin üzerine steller veya heykellerin yerleştirildiği belirtilmektedir[1143]. Heykel yerleştirilmesi geleneğinin öne sürülmesi, büyük olasılıkla kazılara vesile olan heykelin, Akurgal'ın "küp mezarlar" olarak adlandırdığı mezarların bulunduğu bölgede ele geçirilmesinden kaynaklanmaktadır. Akurgal, heykelin Pitaneli zengin bir aile tarafından dikildiğini düşünmektedir[1144]. Ancak bu uygulamanın bir gelenek olduğunu söylemek için birden fazla heykelin ele geçmesi gerekmektedir[1145]. Yapılan araştırmalar boyunca bu tip başka bir heykel ile karşılaşılmamıştır.

Pitane'de bazı mezarların dörtlü veya beşli gruplar hâlinde gömüldüğü ve etrafının taş sırasıyla çevrelendiği görülmüştür. Bunların aile mezarları olabileceği ileri sürülmüştür[1146]. Benzer uygulamalar Antandros ve Klazomenai kentlerinde de gözlemlenmektedir[1147]. Ancak Pitane örneklerinde bu mezarların urne veya inhumasyon pithos mezarlar mı olduğu belirsizdir.

Mezar buluntuları arasında Korinth, Attika, Khios ve Rhodos üretimi seramiklerin yanı sıra Oryantalizan stilde süslenmiş seramikler ile Çandarlı yerel seramikleri de yer almaktadır[1148]. Seramikler arasında özellikle figüratif Korinth seramiği örnekleri sıklıkla görülmektedir[1149]. Bu seramiklerin açığa çıktığı mezarlar ve kontekstleri

[1143] Akurgal 1967, 42.
[1144] Akurgal 1960a, 6; Akurgal 1960b, 713.
[1145] Mellink 1966, 157.
[1146] Akurgal 1960a, 6; Mellink 1961, 51.
[1147] Antandros için bk. Polat vd. 2011, 105-106, Res. 9-10; Klazomenai için bk. Hürmüzlü 2003, 3; Hürmüzlü 2005, 46.
[1148] Akurgal 1961, 42; Akurgal 1960b, 713; Mellink 1961, 51; Mellink 1965, 148.
[1149] Bakır 1997, 320-323.

bilinmemektedir. Ancak benzer buluntuların Troas Bölgesi'nde bebek ve çocuk mezarlarında da görülmesi, Pitane Nekropolisi'nde bebek ve çocuk mezarlarının varlığına işaret edebilecek önemli bir göstergedir.

Greenewalt'ın doktora tez çalışması olan *"Lydian Pottery of the Sixth Century B.C.: The Lydion and Marble Ware"* kapsamında Pitane'den incelenen 12 mezarda, mezar hakkında antropolojik bilgiler verilmemiş; yalnızca MÖ 6. yüzyılda Lydion bulunan mezarların tipi ve konteksti aktarılmıştır[1150]. Mezar kontekstlerine göre, "Grave 7" olarak adlandırılan pithos mezarın içinden bir lydion ve siyah firnisli amphoriskos, dışından ise minyatür bir olpe ele geçmiştir. Bu mezar MÖ 575–540 yıllarına tarihlendirilmiştir [1151]. "Grave 8" olarak isimlendirilen pithos veya amphora mezarda ise bir lydion ve Korinth üretimi aryballos bulunmuş olup, mezar MÖ 580–560 yıllarına tarihlenmektedir[1152]. Her iki mezarda da cinsiyet ve yaş bilgisi mevcut değildir. Ancak Arkaik Dönem'de pithos ve amphoraların özellikle bebek ve çocuk gömüleri için kullanıldığı göz önünde bulundurulduğunda ve mezar kontekstlerinde minyatür kapların bulunması, söz konusu mezarların bebek veya çocuklara ait olabileceğini düşündürmektedir.

Pitane Nekropolisi çalışmalarında, yetişkinlere ait ölü gömme geleneklerine dair bilgiler dahi oldukça sınırlıdır. Bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin veriler ise büyük ölçüde raporların satır arası bilgilerinden elde edilmektedir. Bu doğrultuda, amphoraların olduğu enkhytrismos gömülerin ve pithosların bebek ve çocuklar için kullanıldığı ileri sürülebilir. Ancak diğer mezar tiplerini ve ölü gömme geleneklerini daha iyi anlayabilmek için mevcut verilerin yeniden gözden geçirilmesi ve literatüre kazandırılması gerekmektedir. Özellikle tumba olarak isimlendirilen tepeler hâlinde gömü yapılmasının nedeninin anlaşılabilmesi için mezarların kronolojik ve antropolojik açıdan değerlendirilmesi gerekmektedir. İleride yapılacak çalışmalarla, bu denli yoğun kullanıma sahip Pitane Nekropolisi'nde bebek ve çocuklara dair ölü gömme gelenekleri ve kentteki bebek, çocuk yaşantısına ilişkin önemli bilgiler elde edilebileceği açıktır.

[1150] Greenewalt 1966, 187-218.
[1151] Greenewalt 1966, 208-209.
[1152] Greenewalt 1966, 210.

3.1.2. GRYNEİON

Gryneion, günümüzde İzmir ili Aliağa ilçesinin kuzeyinde bulunan Yenişakran Köyü'nün 1 km kadar güneyinde yer alan Temaşalık Burnu üzerinde konumlanmaktadır[1153]. Yerleşim, daha önceleri küçük bir ada üzerindeyken zamanla anakara ile birleşerek yarımada halini almıştır[1154]. Antik kaynakların aktarımıyla, kentte bulunan Apollon Gryneios kült merkezinin, Didyma ve Klaros'ta yer alan kehanet merkezleri ile yarışır durumda olduğu anlaşılmaktadır[1155]. Bağımsız bir kent olarak kurulan Gryneion, Hellenistik Dönem'de Myrina'nın kutsal alanı konumuna gelmiştir[1156].

Gryneion'da ilk kazı çalışmaları 1883 yılında Aristides Baltazzi ve Osman Hamdi Bey tarafından kent nekropolisinde gerçekleştirilmiştir[1157]. Az sayıda ele geçen pişmiş toprak kaplar ve bronz parçaların haricinde kireç taşından ve tüf taşından mezarlar olduğu tespit edilmiştir[1158]. 1957 yılında İzmir-Çanakkale yol yapım çalışmalarında daha önce çalışılmış olan nekropolis alanının bulunduğu alanda yeni mezarların açığa çıkmasıyla bu alanda kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir[1159]. Alanda kuğu figürü bulunan Geç Roma Dönemi'ne ait mozaik tabana da rastlanmıştır[1160]. Olasılıkla Roma Dönemi'nde yerleşim alanının genişlemesiyle nekropolis alanının bir kısmı Roma Dönemi'ne ait yapıların altında kalmış olmalıdır.

1972-1973 ve 1975 yıllarında Bergama Müzesi tarafından kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir[1161]. 1992 yılında ise önceki yıllarda açığa çıkarılan nekropolis alanında ve mezarların bulunduğu bir başka alan olan günümüzde Hacıömerli Köyü olarak adlandırılan yerleşim bölgesinde İzmir Müzesi tarafından yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir[1162]. 1999 yılında yine İzmir Müzesi tarafından kazı çalışmaları yürütülmüştür[1163]. 2001–2003 yılları arasında Myrina ve Gryneion kentlerini de kapsayan Güney Aiolis Bölgesi yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir[1164]. 2011-

[1153] Bean 1997, 9; Çekilmez 2020, 42.
[1154] Akurgal 1962, 371; Aktaran Güçlü 2017, 41.
[1155] Byzantionlu Stephanos 213.10, 263.3.358, 15; Pausanias I.27.7; Vergilius VI, 72.
[1156] Özdemir 2018, 313.
[1157] Baltazzi 1881, 35-38; Özkan 1994, 2.
[1158] Özkan 1994, 2.
[1159] Keene 1959, 55.
[1160] Keene 1959, 55; Özkan 1994, 2.
[1161] Özkan 1994, 2.
[1162] Özkan 1994, 3.
[1163] Aktaran Güçlü 2017, 49.
[1164] Erkanal-Öktü ve İren 2004.

2013 yılları arasında Prof. Dr. Nurettin Öztürk tarafından yeniden başlatılan yüzey araştırmaları[1165], 2015-2019 yılları arasında Prof. Dr. Murat Çekilmez başkanlığında devam ettirilmiştir[1166]. Son olarak 2021 yılında İzmir Müzesi başkanlığında ve Doç. Dr. Yusuf Albayrak'ın bilimsel sorumluluğunda çalışmalar gerçekleştirilmiştir.[1167].

Gryneion kentinin nekropolis alanlarının, kurtarma kazıları ve yüzey araştırmaları neticesinde kentin doğu ve güneyine doğru yayılım gösterdiği anlaşılmaktadır[1168]. Mevcut mezar buluntuları, nekropolisin MÖ 7. yüzyıldan MÖ 4. yüzyıla kadar kullanıldığını göstermektedir[1169]. Nekropoliste altı tip mezar tespit edilmiştir. Bunlar; monolitik lahitler, taş sandukalar, kremasyon mezarlar, inhumasyon mezarlar, amphora mezarlar ve urnelerdir[1170]. Mezarlarda herhangi bir yön birliği bulunmamaktadır[1171]. Bu mezar tipleri dışında Keene, 1957 yılında yapılan yol çalışmaları sırasında iş makineleri tarafından ezilmiş bir pithostan bahsetmektedir. Ancak 54.12 cm uzunluğu, 25 cm genişliği ve 13.2 cm uzunluğunda tutamaklarının olduğunu belirtmektedir[1172]. Belirtilen ölçüler ve tutamaklarının bulunması sebebiyle bu kabın pithostan ziyade amphora olma ihtimalinin daha yüksek olduğu düşünülmektedir.

Son yıllarda gerçekleştirilen yüzey araştırmaları neticesinde ise kentin doğusunda, Karakuyulu mevkinde iki adet tümülüs tespit edilmiştir[1173]. Kuru moloz taşlarla örtüldüğü anlaşılan tümülüslerin, harçsız moloz taşlarla oluşturulan duvarlarla çevrelendiği belirtilmiştir[1174].

Yapılan sınırlı kazı çalışmaları ve mevcut yayınlar doğrultusunda, tespit edilen yedi mezar tipi arasında doğrudan bebek ya da çocuklara ait olduğu açıkça belirtilen bir mezar bulunmamaktadır. Bununla birlikte, mezar tipleri arasında amphora mezarların yer alması, bölgede bebek gömülerinin varlığına işaret eden önemli bir kanıt olarak değerlendirilebilir. Ancak amphora mezarlara ilişkin detaylı bilgi verilmemesi, bu

[1165] Öztürk vd. 2017, 133-135; Öztürk 2017, 142-144; Öztürk ve Güloğlu 2017, 147-150
[1166] Çekilmez ve Özdemir 2017, 216-218; Çekilmez 2018, 34-35; Çekilmez 2020, 39-60; Çekilmez vd. 2022.
[1167] Albayrak 2023, 445-454.
[1168] Özkan 1994, 3.
[1169] Özkan 1994, 1-6.
[1170] Özkan 1994, 5; Keene 1959, 56-59.
[1171] Özkan 1994, 6.
[1172] Keene 1959, 57.
[1173] Çekilmez 2020, 51-52.
[1174] Çekilmez 2020, 52.

konuda kapsamlı bir değerlendirme yapılmasını güçleştirmektedir.

3.1.3. MYRİNA

Myrina, günümüzde İzmir'in Aliağa ilçesinin kuzeyinde, Güzelhisar Çayı'nın denize döküldüğü kıyı şeridinde yer alır. Kent; batıda Kalabasar (Öteki) Tepe, doğuda Apar (Beriki) ve Kalem Tepeleri, kuzeyde ise Andız Tepe, Sarıkaya, Kömürcü ve Kalem Tepesi ile çevrelenmiştir[1175]. Kent ile ilgili ilk çalışmalar 1880-1882 yılları arasında Atina Fransız Okulu yönetimi altında gerçekleştirilmiştir[1176]. Bu üç yıllık süreçte Myrina Kenti'nin topografyası tanımlanmış ve farklı kaynaklarda verilen sayılara göre 4.000 ile 6.000 arasında mezarın açıldığı bildirilmiştir[1177]. Uzun bir aradan sonra 1970 yılında Bergama Müzesi tarafından yapılan kurtarma kazısı, nekropolis çalışmalarının devamı niteliğini taşımıştır[1178]. 1982'de Lagona ve ekibi tarafından, Larisa, Myrina ve Gryneion kentlerinde yürütülen topografik araştırmalar sonucunda limana bağlı bir dalgakıran ile kule tespit edilmiştir[1179]. 2011–2013 yılları arasında Prof. Dr. Nurettin Öztürk başkanlığında başlayan ve Myrina ile Gryneion'u kapsayan yüzey araştırmaları[1180], 2015–2019 döneminde Prof. Dr. Murat Çekilmez tarafından sürdürülmüştür[1181]. Son olarak 2021 yılında İzmir Müzesi başkanlığında ve Doç. Dr. Yusuf Albayrak'ın bilimsel sorumluluğunda çalışmalar gerçekleştirilmiştir[1182].

Myrina nekropolisine ilişkin en kapsamlı çalışmalar, yukarıda kısaca değinilen araştırma tarihçesinde belirtildiği üzere, 1880–1882 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Dönemin koşulları dikkate alındığında, mezarlar ve buluntular ayrıntılı biçimde incelenmiş olsa da, binlerce mezar açılmasına rağmen yalnızca çok azı kontekstleri ile birlikte günümüze aktarılmıştır. Antropolojik çalışmaların yetersizliği nedeniyle de söz konusu mezarların büyük bir bölümünde yaş ve cinsiyet bilgileri bulunmamaktadır.

Mezarlar genel olarak araştırmacılar tarafından tiplerine göre sınıflandırılmış, buluntular ise niteliklerine göre ayrılarak konu başlıkları altında değerlendirilmiştir. Bu durum, bebek ve çocuk mezarlarında ölü gömme geleneklerine ilişkin kesin

[1175] Çekilmez 2017b, 157.
[1176] Dereboylu-Poulain, 2017, 65-79.
[1177] Pottier and Reinach 1887, 56; Duchêne-Mathieux 2007, 7; Özdemir ve Çekilmez 2020, 244.
[1178] Şahin 2017, 13-14; Kaya 2024, 13.
[1179] Lagona 1983, 46-47.
[1180] Öztürk vd. 2017; Öztürk 2017; Öztürk ve Güloğlu 2017; Çekilmez 2017a, 27.
[1181] Çekilmez 2017b, 157-173; Çekilmez 2018, 19-32; Çekilmez vd. 2021, 14.
[1182] Albayrak 2023, 445-454.

verilere ulaşılmasını güçleştirmektedir.

3.1.3.1. Myrina Arkaik ve Klasik Dönem Mezarları

Myrina Nekropolisi'ne ait en dikkat çekici nokta; mezar yazıtları ve buluntularına bakılarak Myrina Nekropolisi'nde tespit edilen mezarların MÖ 2. yüzyıl ile 1. yüzyıl arasında çok dar bir zaman dilimine ait olmasıdır[1183]. Bu durum erken dönem mezarları ve Bizans Dönemi'ne ait geç tarihli mezarlar için başka alanların kullanılmış olma ihtimalini düşündürür[1184]. Ancak alanda tespit edilen bazı bulgular, söz konusu Hellenistik Dönem'e ait mezarların bulunduğu bölgenin erken dönemlerde de kullanılmış olduğunu göstermektedir[1185].

Antik Yunan geleneklerinde mezarlar kutsal kabul edilmekte, onları tahrip eden veya bozulmalarına neden olan kişilere lanetler yağdıran yazıtlar bulunmaktadır[1186]. Önceki dönemlere ait mezarların tahrip edilmesi, kutsala saygısızlık ve yasadışı bir eylem olarak görülmekle birlikte, nekropolis alanlarının daralmasıyla birlikte yeni gömüler için yer açma ihtiyacı doğduğunda, eski mezarların taşınması ya da yeniden kullanılması kimi durumlarda kent içerisinde çıkarılan yasalar aracılığıyla resmiyet kazanmış olmalıdır[1187]. Nitekim Myrina'da Hellenistik sur duvarının altında, akropolis yamacında yapılan kazılarda bu uygulamaya örnek teşkil edebilecek bulgulara rastlanmıştır.

Söz konusu alanda, yaklaşık 2 m. derinlikte anakayaya oyulmuş, 5.20 m. uzunluğunda, 3 ile 10 m. arası genişlikte üç büyük çukur tespit edilmiştir[1188]. Bu çukurlar içerisinde yaklaşık 60 gömüye ait iskelet ve lahit parçalarından oluşan yığınların yanı sıra bir pişmiş toprak figürin, üç siyah figür tekniğinde bezenmiş lekythos, cam eşya parçaları, deniz kabuğu biçimli amphoriskos, kulplu bronz ayna, ayaklı bir kupa, dört ile beş kandil ve çeşitli pişmiş toprak olasılıkla lahitlere ait parçalar ele geçirilmiştir[1189]. Bu buluntular, Hellenistik Dönem'de eski mezarlık alanlarının kamulaştırıldığı ve belirli bölgelerde yeniden düzenlendiği şeklinde

[1183] Reinach and Pottier 1882, 391; Pottier and Reinach 1887, 109.
[1184] Pottier and Reinach 1887, 109.
[1185] Özdemir ve Çekilmez 2018, 272.
[1186] Pottier and Reinach 1887, 109.
[1187] Pottier and Reinach 1887, 110.
[1188] Pottier and Reinach 1887, 110.
[1189] Pottier and Reinach 1887, 110.

yorumlanmıştır[1190]. Muhtemelen söz konusu lahitler, bulundukları konumdan kaldırılmış; ancak kutsala saygısızlık olarak görülmemesi amacıyla yok edilmek yerine belirli bir alana yeniden gömülmüş olmalıdır[1191].

Çukurlardan çıkan eserler, MÖ 5. – 4. yüzyıllarını işaret etmektedir[1192]. Erken dönem mezarların aynı bölgede bulunduğu ancak yeni mezarlar için kaldırılmasına yönelik düşünceyi destekleyen bir diğer bulgu ise, aynı alanda ele geçen, MÖ 2. yüzyıldan daha erken bir döneme tarihlenen bir mezar steli ile MÖ 7.–6. yüzyıllara ait seramik parçalarıdır[1193]. Ayrıca 2016 yılında gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında Andız Tepe ile Apar-Beriki Tepe arasındaki bölgede Klasik Dönem'e ait bir mezar stelinin varlığı da erken kullanımın bir başka göstergesidir[1194].

Tüm bu veriler, nekropolis alanının erken dönemlerden itibaren kullanıldığını; ancak kesin tarihi belirlenemeyen bir süreçte eski mezarların kaldırılarak yerlerine MÖ 2. yüzyılda yeni gömülerin yapıldığını göstermektedir[1195]. Bununla birlikte, mevcut buluntular nekropolisin Arkaik ve Klasik Dönem ölü gömme geleneklerini anlamak için yetersizdir. Bu nedenle Myrina Nekropolisi'ne ilişkin incelemeler, Hellenistik Dönem'e ait mezarlar üzerine yoğunlaşmıştır.

3.1.3.2. Myrina Hellenistik Dönem Mezarları

Myrina Nekropolisi, Apar-Beriki Tepe'nin kuzey eteğinden başlayarak Andız Tepe'nin güneyine kadar uzanmakta ve bu iki tepe arasındaki alanda yer almaktadır[1196]. Nekropolisin bulunduğu bölge, işlenmeye elverişli tüf anakayadan oluşmaktadır[1197]. Genel olarak anakayanın yüzeye yakın olduğu alanlar mezarlar için tercih edilmiştir[1198]. Mezarlar, deniz seviyesinden 5 ile 85 m. arasında değişen yüksekliklerde konumlanmaktadır[1199]. Yukarıda da belirtildiği üzere, ele geçen binlerce mezar MÖ 2.–1. yüzyıllara tarihlenmektedir[1200].

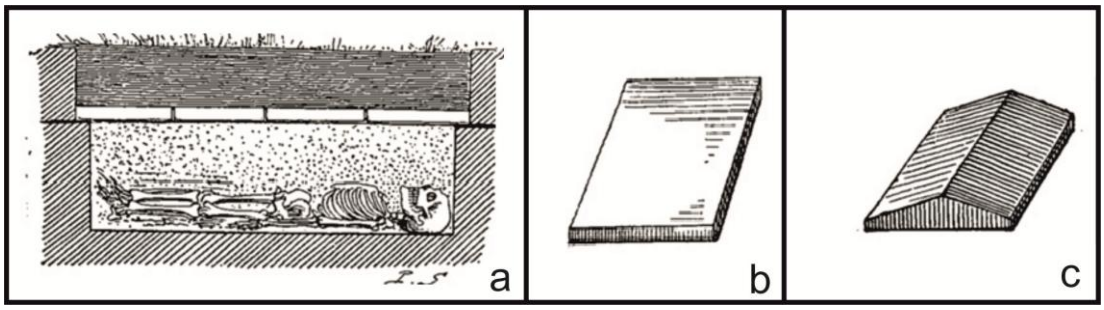
[1190] Pottier and Reinach 1887, 110.
[1191] Pottier and Reinach 1887, 110.
[1192] Yağız 2012, 399.
[1193] Pottier and Reinach 1887, 111.
[1194] Çekilmez 2018, 26-27.
[1195] Pottier and Reinach 1887, 111.
[1196] Öztürk vd. 2017, 133; Özdemir ve Çekilmez 2018, 244.
[1197] Reinach and Pottier 1882, 391; Pottier and Reinach 1987, 59; Çekilmez 2017b, 158.
[1198] Reinach and Pottier 1882, 391. Çekilmez 2017b, 158.
[1199] Çekilmez 2017b, 158.
[1200] Özdemir ve Çekilmez 2018, 272.

Yoğun kazı çalışmalarının gerçekleştirildiği 1880-1882 yılları arasında nekropolis alanında altı tip mezar tespit edilmiştir[1201]. Söz konusu tipler; dikdörtgen ve yuvarlak formlu çukur mezarlar, mezar odaları, kesme blok taşlardan yapılmış mezarlar, taş lahitler ve pişmiş toprak lahitlerden oluşmaktadır[1202]. Pottier ve Reinach'ın raporlarında, inhumasyon ve kremasyon gömünün aynı dönemde kullanıldığı ancak inhumasyon gömülerin ekonomik olması sebebiyle daha çok tercih edildiği aktarılmaktadır[1203]. Kimi zaman her iki gömme geleneğinin de aynı mezarda kullanılmış olduğu ifade edilir[1204].

Uzun yıllar önce gerçekleştirilen nekropolis çalışmalarında kullanılan terminolojinin yetersizliği ve güncel araştırmalarda yeni mezar tiplerinin ortaya çıkması nedeniyle, mevcut bulgular dikkate alınarak yeni bir sınıflandırma yapılmıştır[1205]. Bu yeni sınıflandırmaya göre Myrina'da sekiz farklı mezar tipi bulunmaktadır. Bunlar; khamosorionlar[1206], yuvarlak kaya ostothekleri[1207], kaya oygu mezarlar[1208], anıt mezarlar, tümülüsler, sanduka mezarlar[1209], taş ve pişmiş toprak lahitler ile kiremit mezarlardır. Söz konusu mezarlardan khamosorionlar, yuvarlak kaya osthotekleri ve kayaya oygu oda mezarlar anakaya üzerine oyularak gerçekleştirilmiştir[1210].

Mezar tipleri arasında doğrudan bebek mezarlarına ilişkin herhangi bir veriye rastlanmamıştır. Ancak bazı mezar tiplerinin açıklamaları içerisinde, söz konusu mezarların yalnızca çocuklar için veya çocuklar için de kullanılmış olduğu araştırmacılar tarafından belirtilmiştir. Bu mezar tipleri; khamosorionlar, pişmiş toprak lahitler ve kiremit mezarlardır. Yüzey araştırmaları sırasında ebatları doğrultusunda çocuklar için kullanıldığı anlaşılan taş lahitlerin, Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olduğu analoji yoluyla saptanmıştır[1211]. Bu nedenle taş lahitler tez kapsamı dışında tutulmuştur.

[1201] Reinach and Pottier 1882, 392; Pottier and Reinach 1887, 58 -60, Fig. 3-4.
[1202] Reinach and Pottier 1882, 392; Pottier and Reinach 1887, 60; Özdemir ve Çekilmez 2018, 245.
[1203] Pottier et al. 1887, 73.
[1204] Reinach and Pottier 1882, 403.
[1205] Özdemir ve Çekilmez 2018, 246.
[1206] Pottier bu mezar tipini dikdörtgen formlu çukur mezarlar olarak tanımlamıştır.
[1207] Pottier bu mezar tipini yuvarlak formlu çukur mezarlar olarak tanımlamıştır.
[1208] Pottier bu mezar tipini oda mezarlar olarak tanımlamıştır.
[1209] Pottier bu mezar tipini kesme blok taşlardan yapılmış mezarlar olarak tanımlamıştır.
[1210] Reinach and Pottier 1882, 392; Özdemir ve Çekilmez 2018, 246.
[1211] Çekilmez vd. 2018, Kat No: 45,46.

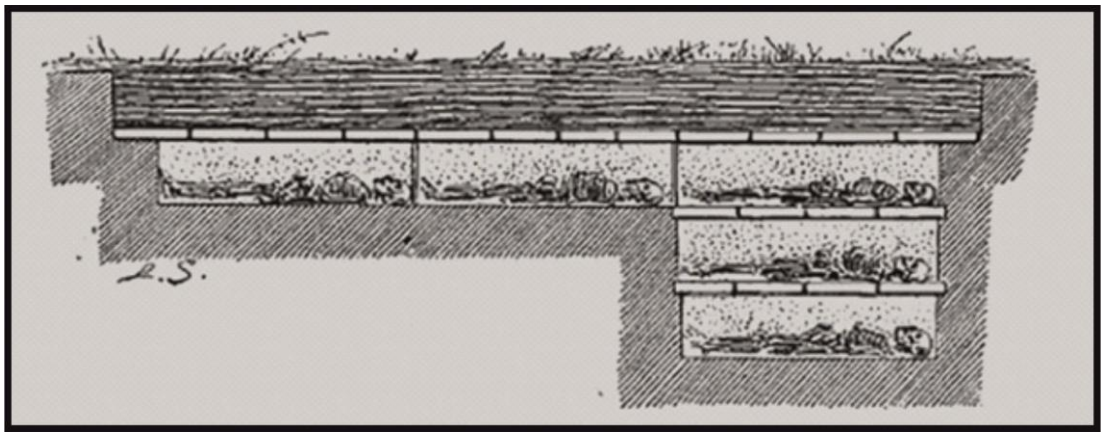

Resim 80: a) Myrina, khamosorion mezar (Pottier et al. 1887, Fig.4); b-c) Khamosorion kapak tipleri (Pottier et. al. 1887, 62)

Khamosorionlar, ana kayaya oyulmuş basit mezar tiplerinden oluşmaktadır ve tespit edilen mezarların büyük bir bölümü bu gruba aittir[1212] (Resim 80). Bireyin fiziksel ölçüleri esas alınarak açılan oyuklara birey yerleştirildikten sonra, mezarların üzeri düz ya da semerdam taş plakalarla veya doğrudan toprakla kapatılmıştır[1213]. Kapaklı ya da kapaksız mezarların bulunmasının cinsiyet veya yaşla ilişkili olmadığı; çocuk mezarlarında hem kapaklı hem de kapaksız örneklerin bulunmasından anlaşılmaktadır[1214]. Baş kısmı geniş başlayıp ayaklara doğru daralan bu mezarlar, trapezoidal formu andıran bir görünüme sahiptir[1215]. Yan yana gömülerin ince tüf plakalarla ayrıldığı, ayrıca aşağıya doğru daralarak üst üste gömülerin de yine tüf tabakalarla ayrıldığı örnekler mevcuttur[1216] (Resim 81). Mezarlar arasında herhangi bir yön birliği gözlenmemektedir[1217].

Mezar ölçülerinin bireylerin fiziksel özelliklerine göre değişmesi, bu durumda çocuk mezarlarının belirli bir yaşa kadar yetişkinlerden kolaylıkla ayırt edilmesini sağlamaktadır[1218]. Nitekim khamosorionlar arasında tespit edilen en küçük örnek 0,60 m uzunluğunda ve 0,20 m genişliğindedir[1219]. Bu ölçüler, söz konusu mezar tipinin bebekler için de kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir. Boyutları itibarıyla yetişkinlerden ayrılan çocuk mezarlarının yukarıda da belirtildiği gibi kapaklı ve kapaksız örnekleri de bulunmaktadır[1220].

[1212] Reinach and Pottier 1882, 392; Özdemir ve Çekilmez 2018, 246.
[1213] Reinach and Pottier 1882, 393-394; Pottier and Reinach 1887, 61-62; Özdemir ve Çekilmez 2018, 251-252.
[1214] Pottier et al. 1887, 63.
[1215] Reinach and Pottier 1882, 393.
[1216] Reinach and Pottier 1882, 393; Pottier and Reinach 1887, 60; Özdemir ve Çekilmez 2020, 247.
[1217] Pottier and Reinach 1887, 71; Özdemir ve Çekilmez 2020, 248.
[1218] Pottier and Reinach 1887, 61.
[1219] Reinach and Pottier 1882, 392; Özdemir ve Çekilmez 2018, 247.
[1220] Reinach and Pottier 1882, 395.

Resim 81: Myrina, üst üste khamosorion mezar örnekleri (Pottier et al. 1887, Fig 5)

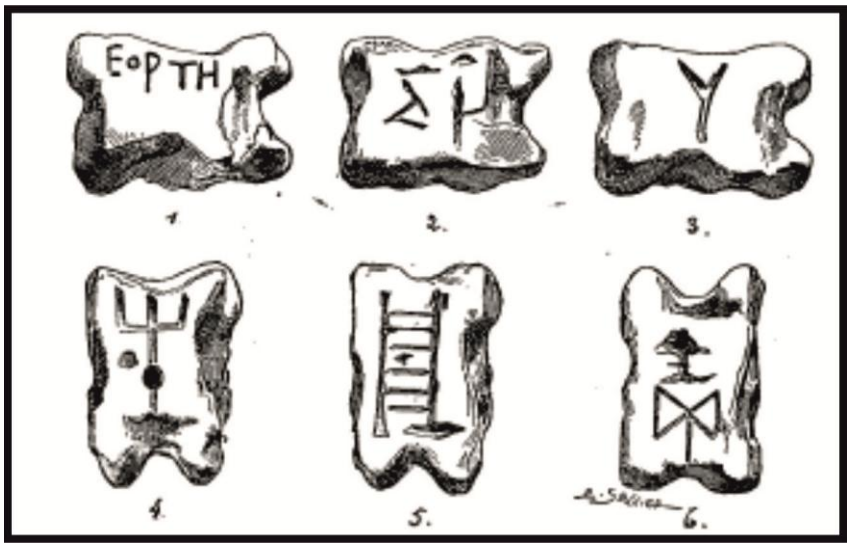
Akropolis eteklerinde genç bir kıza ait küçük bir khamosorionda 26 pişmiş toprak figürin, bir adet kurşun kutu, iki adet makyaj kabı, bir kolyeye ait boncuklar, bir adet süslemeli seramik kap ve bir dizi hayvan kemiği bulunduğu ifade edilir[1221].

123 cm uzunluğunda, 30 cm genişliğinde ve 40 cm derinliğinde olan bir başka khamosorionun, bir çocuğa ait olduğu saptanmıştır. Dört plaka ile kapatılan mezarın üzerinde pişmiş toprak bir şişe (unguentarium) yer alırken; içerisinde bir adet spatula ucu, bir adet yunus şeklinde pişmiş toprak vazo, üç adet kap, 22 adet aşık kemiği tespit edilmiştir. Bu aşık kemiklerinden 16'sı normal formunda iken, altısı ise iki düz yüzeye sahip olacak şekilde yontulmuş, üzerine harfler (ΣH, Y, EoPTH), çift yüzlü balta, trident ve merdiven şeklinde işaretler kazınmış olduğu anlaşılmaktadır[1222] (Resim 82).

İki plaka ile kapatılmış bir başka çocuk mezarı; 96 cm uzunluk, 32 cm genişlik ve 30 cm derinliğe sahiptir. Mezar içerisinde at biçimli figüratif ve tekerlekli bir kap, siyah firnisli minyatür bir kap ile 17 adet aşık kemiği ele geçirilmiştir[1223]. Bir diğer mezar ise 73 cm uzunluk, 30 cm genişlik ve 22 cm derinliğe sahiptir. Raporlarda mezarın tek bir plaka ile kapatıldığı, kötü korunmuş iskeletin ayak kısmında pişmiş toprak iki şişe[1224] (unguentarium), iki adet cam düğme, iki adet deniz kabuğu, üç adet aşık kemiği, örtülü kadın figürinlerinden sekiz adet, çıplak dansçı figürinleri, dört çocuk figürini ile birlikte bir bronz iğne parçasının bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu

[1221] Reinach and Pottier 1882, 397; Pottier and Reinach 1887, 64.
[1222] Pottier and Reinach 1887,100.
[1223] Reinach and Pottier 1882, 409, Mezar 11; Pottier and Reinach 1887, 96.
[1224] Araştırmacılar tarafından şişe olarak adlandırılan bu seramikler, çizimlerden anlaşıldığı üzere unguentarium olmalıdır. Bu nedenle metnin devamında şişe (unguentarium) şeklinde ifade edilecektir.

mezarda yer alan figürinlerin, gömü öncesinde bilinçli bir şekilde kırıldıkları da ifade edilmektedir[1225]. Bu uygulama, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Resim 82: Myrina'da ele geçen aşık kemikleri (Pottier et al. 1887, 217).

İki plaka ile kapatılmış 1.06 m uzunluğunda, 31 cm genişliğinde ve 30 cm derinliğinde olan 37 numaralı khamosorion içerisinden bir adet tek kulplu maşrapa, bir adet çift kulplu siyah küçük bir kap, bir adet sakalını tutan grotesk figürini, bir adet dizini tutarak oturan bir grotesk figürini, baston tutan bir grotesk figürini, iki adet aşık kemiği ele geçmiştir[1226].

Çocuklara ait khamosorionlarda herhangi bir buluntunun ele geçmediği mezarlar da bulunmaktadır. Tek bir plaka kapakla örtülmüş 35, 38, 82 numaralı mezarlar ile iki plaka kapak ile kapatılan 44 nolu mezarlar bu duruma örnek teşkil etmektedir[1227].

Khamosorionlarda yan yana gömülerin görüldüğü örneklerde bir yetişkin ile bir çocuğun aynı alana defnedildiği anlaşılmaktadır. Bu duruma örnek teşkil eden 70 numaralı mezar bir yetişkine aittir. Mezar içerisinde beş adet çocuk figürini, beş adet siren figürini ve bazı demir parçaları ele geçirilmiştir. Yanında yer alan 71 numaralı çocuk mezarı ise dik konumlandırılmış basit bir taş ile yetişkin mezarından ayrılmaktadır[1228]. Bu mezardan yalnızca demir parçaları tespit edilmiştir. Mezarlarla

[1225] Reinach and Pottier 1882, 409-410. Mezar 12.
[1226] Reinach and Pottier 1882, 422.
[1227] Reinach and Pottier 1882, 422,428.
[1228] Reinach and Pottier 1882, 427.

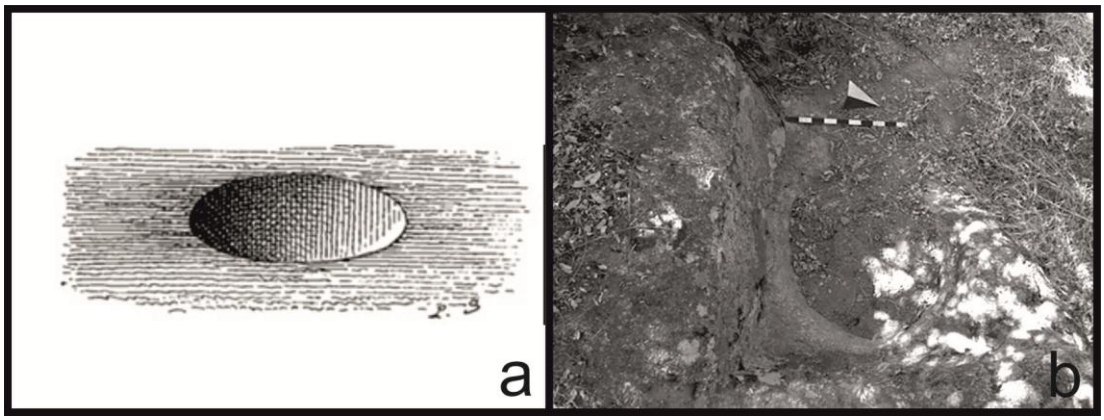
ilişkili olarak *in situ* durumda alınlıklı bir stel bulunmuştur. Stel üzerinde "ΑΡΙΣΣΤΡΑΧΑ ΗΡΑΩΓΥΝΑ" ifadesi yer almaktadır[1229].

Zengin konteksti ile dikkat çeken 16 numaralı mezarda, cinsiyet ve yaş bilgisi verilmemekle birlikte iki küçük kafatası bulunduğu aktarılmaktadır. Mezarda ele geçen buluntular arasında 56 adet küçük pişmiş toprak şişe (unguentarium), tek kulplu bir kap, 10 adet sarı ve beyaz cam düğme, 15 küçük cam boncuk, 32 adet aşık kemiği, üç bronz sikke, yedi kadın figürini, iki çıplak erkek figürini, 26 çocuk figürini ile çok sayıda bronz parça ve figürin parçası yer almaktadır[1230]. Mezarın bir çocuğa mı yoksa bir yetişkine mi ait olduğu kesin olarak belirtilmemektedir. Her ne kadar mezarın 160 cm uzunluğunda olması yetişkin bir bireye işaret etse de, iki küçük kafatasının varlığı mezarın iki çocuğa ait olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca mezarda aşık kemiklerinin bulunması da bu ihtimali güçlendirmektedir.

Düşük maliyetli bir mezar tipi olması nedeniyle khamosorionların genellikle alt tabaka bireyler için tercih edildiği düşünülmektedir[1231]. Benzer mezarlara Kyme Nekropolisi'nde de rastlanmaktadır[1232]. Ancak Kyme örneklerinde Myrina'daki gibi yan yana ya da üst üste gömü uygulamalarına saptanmamıştır.

Pottier, Reinach ve Veyries'in Myrina Nekropolisi mezar tipleri sınıflandırmasında "yuvarlak formlu kaya mezarlar" olarak adlandırdıkları örneklerin, güncel literatürde "yuvarlak kaya ostothekleri" olarak sınıflandırıldığı görülmektedir[1233]. Bu mezar tipleri, ana kayaya açılmış sunu çukurlarını andırmaktadır (Resim 83a-b). Çapları 0,50 ile 1,50 m arasında değişen söz konusu çukurlar yuvarlak formdadır[1234]. Bu çukurlara, bireyin kremasyon kalıntıları yerleştirilmiştir. Kapak oturma düzlemi bulunan mezarlara, bireyin yanmış kemikleri ya bir kap içerisinde ya da doğrudan çukurun içine bırakılmıştır[1235]. Ancak kemikler üzerinde herhangi bir antropolojik analiz yapılmamış olması, bu mezarlarda çocuk bireylerin bulunup bulunmadığına dair kesin bir veri sunmamaktadır.

[1229] Reinach and Pottier 1882, 427.
[1230] Reinach and Pottier 1882, 410.
[1231] Özdemir ve Çekilmez 2020, 246.
[1232] Küçükgüney ve Altun 2009, 59 – 62, res. 4C-c, 5a, 7b; Aktaran Özdemir ve Çekilmez 2020, 251.
[1233] Özdemir ve Çekilmez 2020, 252.
[1234] Pottier and Reinach 1887, 66; Özdemir ve Çekilmez 2020, 252.
[1235] Özdemir ve Çekilmez 2020, 253.

Resim 83: a) Myrina,yuvarlak formlu kaya mezarlar (Pottier et al. 1887, 66); b) Andız Tepe'nin güney eteklerinden yuvarlak kaya ostothek örneği (Özdemir ve Çekilmez 2020, Fig.8)

Lahitler, monolitik ve plaka taşlardan yapılmış olmak üzere iki tipe ayrılmaktadır ve çoğunlukla tüf taşından oyularak üretilmiştir[1236]. Nekropolde oldukça fazla sayıda lahtin varlığı tespit edilmiştir[1237]. Bu mezarların bir kısmı doğrudan toprağın üzerine, bir kısmı ise anakayaya oyularak zemin seviyesinin altına yerleştirilmiştir[1238]. Ortalama uzunlukları yaklaşık 2 m olan lahitler, genellikle yetişkinlere ait gömülerde tercih edilmiştir. Semerdam biçiminde kapağa sahip olan bu lahitlerde herhangi bir süsleme ya da yazıt bulunmamaktadır[1239].

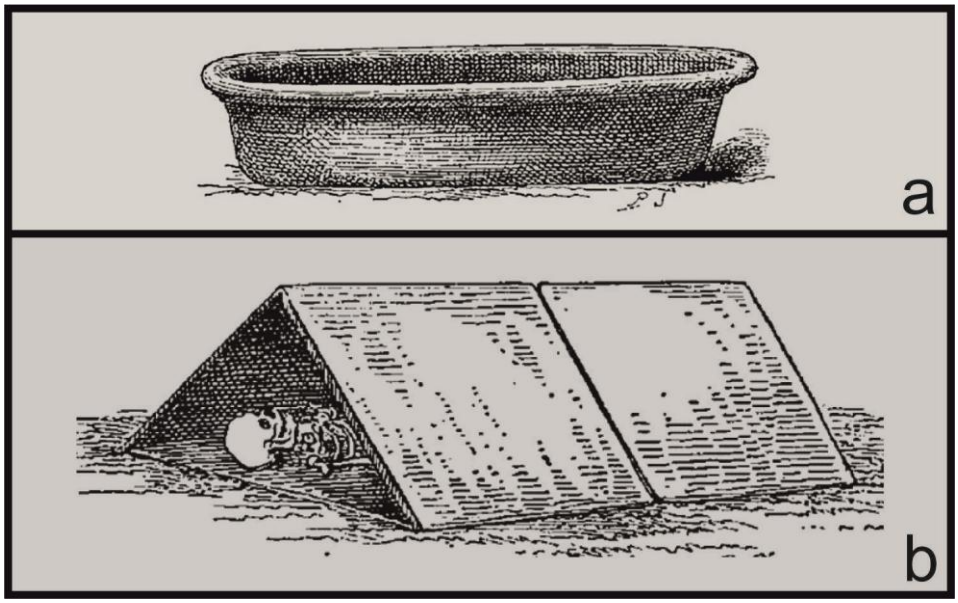
Resim 84: Çaltılıdere Köyü'nde tespit edilen çocuk lahti (Özdemir ve Çekilmez 2020, Fig. 20)

Yüzey araştırmaları sırasında Çaltılıdere Köyü'nde, bir kahvehanenin önünde perlitten yapılmış bir lahit tespit edilmiştir (Resim 84). 113 cm uzunluğunda, 54 cm genişliğinde ve 45 cm derinliğinde olan bu örnek, ölçüleri itibarıyla çocuk mezarı niteliği taşımaktadır[1240]. Benzer şekilde, 121 cm uzunluğa, 58 cm genişliğe ve 32 cm yüksekliğe sahip, bezemesiz ve kabaca işlenmiş bir diğer lahidin de bir çocuğa ait

[1236] Özdemir ve Çekilmez 2020, 264.
[1237] Lahitler içerisinde kimi zaman kremasyona dair izler bulunur. Kremasyon işleminin bazen lahitin içerisinde, bazen de dışarda gerçekleştirilip lahtin içerisine doğrudan ya da bir kap içerisine konulduğu aktarılmıştır bk. Pottier et al. 1887, 73.
[1238] Pottier and Reinach 1887, 69.
[1239] Pottier and Reinach 1887, 70.
[1240] Çekilmez 2017b, 170; Çekilmez vd. 2018, Kat No: 45; Özdemir ve Çekilmez 2020, Fig. 20.

olduğu düşünülmektedir[1241].

Çocuk lahdi olarak aktarılan bu örneklerin tamamının nekropolis alanı dışındaki ikincil kullanım bağlamlarında ele geçmiş olması, lahit içi çocuk gömülerine dair bilgilerin son derece sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca çocuk lahitlerinin analojik yöntemlerle değerlendirilmesi sonucunda Roma İmparatorluk Dönem'ine ait olduğu öne sürülmüştür[1242]. Bu bağlamda ele geçen çocuk lahdi örnekleri tez kapsamı dışında tutulmaktadır.

Resim 85: a) Myrina pişmiş toprak lahit formu; b) Kiremit mezar formu (Pottier et al. 1887, Fig: 13-14).

Tespit edilen pişmiş toprak lahitlerin ise boyutları itibarıyla çoğunlukla çocuklar için kullanıldığı (Resim 85a) ve üzerlerinin birkaç adet pişmiş toprak levha ile kapatıldığı belirtilmektedir[1243]. Taş lahitlerde olduğu gibi, bu lahitlerin hem doğrudan toprak üzerine hem de anakaya oyularak hazırlanmış nişler içerisine yerleştirilmiş örnekleri bulunmaktadır[1244].

Çocuklar için kullanıldığı belirtilen bir diğer mezar tipi kiremit mezarlardır. Pottier, araştırmalarında istisnai bir örnek olarak söz ettiği bu mezarların özellikle ölçülerinden dolayı çocuklara ait olduğunu vurgulamaktadır. Bu mezarlar, pişmiş toprak levhaların birbirine çatılmasıyla oluşturulmuştur[1245] (Resim 85b).

[1241] Çekilmez vd. 2018, Kat No: 46; Özdemir ve Çekilmez 2020, 264.
[1242] Çekilmez vd. 2018, Kat No: 45-46.
[1243] Reinach and Pottier 1882, 401.
[1244] Özdemir ve Çekilmez 2020, 265.
[1245] Pottier and Reinach 1887, 70.

Uygulamada, düz bir kiremit bireyin altına yerleştirilmiş, ardından boyunu kapatacak şekilde bir ya da iki kiremitin karşılıklı çatılmasıyla çatı biçimli bir örtü meydana getirilmiştir[1246]. Modern terminolojide bu tip mezarlar "kiremit mezar" olarak adlandırıldığından, tez çalışması içerisinde bu terminoloji kullanılacaktır.

Pottier ve Reinach'in 28 Ekim–3 Kasım 1881 tarihleri arasında gerçekleştirdikleri kazı çalışmalarında açığa çıkarılan mezarları sundukları yayında, çocuklar için kullanılmış kiremit mezarlar olduğunu belirtmektedir[1247]. Söz konusu çalışmada, 8 numaralı kiremitlerden çatı şeklinde oluşturulmuş mezar, kemik bilgileri verilmemesine karşın 87 cm uzunluğunda olması nedeniyle araştırmacılar tarafından çocuk mezarı olarak değerlendirilmiştir. Mezardan herhangi bir buluntu ele geçmemiştir[1248].

Üçgen çatı formunda yapılmış, 13 numaralı mezarın ise uzunluğu 85 cm, genişliği 52 cm, derinliği ise 57 cm'dir[1249]. Mezardan bir adet kadın figürini, bir adet genç erkek figürini, iki adet pişmiş toprak unguentarium ele geçmiştir[1250].

59 numaralı mezar, 1 m uzunluğunda, 70 cm genişliğinde dışbükey kiremitlerle oluşturulmuş çocuk mezarıdır. İçerisinden çok sayıda farklı tipte figürin ele geçmiştir. Birer adet olmak üzere bu figürinler; ayakta çıplak kadın, drapeli kadın, sütuna dayanmış bir şekilde elinde lir tutan kanatlı ephebos, yanında ağaç gövdesi bulunan ayakta bir Bakkhos, drapeli kısa saçlı ephebos, çıplak ephebos, kanatlı çıplak ephebos, kucağında çocuk taşıyan drapeli kadın betimlemeleri içermektedir. Bunların yanı sıra bir adet bronz yüzük ve tiyatro maskı da buluntular arasında yer almaktadır[1251].

85 numaralı mezar, 1.07 m uzunluğa sahip bir kiremit mezardır. Kuzeydoğusunda mezarın bir adet cam unguentarium, bir adet elinde elma tutan kadın figürini, bir adet elinde kadeh ile uzanan erkek figürini, bir adet oturan kadın figürini bulunmaktadır. Bu figürinler olasılıkla cenaze yemeğine ilişkin uygulamaları temsil ediyor olmalıdır. Mezarın güneybatısında üç adet eklemli kollara sahip çıplak oturan kadın figürini,

[1246] Pottier and Reinach 1887, 70.
[1247] Reinach and Pottier 1882, 419-433.
[1248] Reinach and Pottier 1882, 420.
[1249] Reinach and Pottier 1882, 420.
[1250] Reinach and Pottier 1882, 420.
[1251] Reinach and Pottier 1882, 425-426.

oturan kadın figürinlerinden biriyle uyumlu ölçüde bir adet pişmiş toprak minyatür sandalye, üç adet kadın figürin parçası, bir adet poloslu figürin başı, bir adet cornucopia, üzerinde boya kalıntıları bulunan çift deniz kabuğu buluntular arasındadır [1252].

92 numaralı mezar, 75 cm uzunluk, 30 cm genişlik ve 50 cm derinliğe sahip bir kiremit mezardır. Mezar içerisinden bir adet bronz Myrina sikkesinin ele geçmesi çocuklara da sikke bırakma eğiliminin olduğunu göstermesi açısından önemlidir[1253].

Myrina'da tespit edilen diğer mezar tipleri olan taş sanduka, kaya oygu mezar (oda mezar), anıt mezar ve tümülüs mezarlarında bebek veya çocuk gömüsünün olduğuna ilişkin bir veri bulunmamaktadır. Bu mezar tipleri nekropolis içerisinde az sayıda örnekle temsil edilmektedir. Anıt mezar ve tümülüs yalnızca birer örnekle belgelenmiş olup, her iki yapının da kaçak kazılar sonucunda tahrip edildiği anlaşılmaktadır[1254].

Taş sanduka mezarlar ise sayıca az ve genel olarak akropolisin kuzeydoğu yamacında kümelenmiş oldukları saptanmıştır[1255]. Kireçtaşı veya tüf taşı plakalardan oluşturularak yapılan bu mezarlar genel olarak toplu gömüler barındırdığı ve bu gömülerin aile bağı olan bireylere ait olduğu aktarılır[1256].

Aile mezarı niteliği taşıyan ve uzun süreli kullanıma işaret eden bir diğer mezar tipi ise kaya oygu (oda) mezarlardır[1257]. Myrina'da bu tipe ait az sayıda örnek tespit edilmiştir. Ancak söz konusu mezarların kaçak kazılar sonucu tahrip edilmesi nedeniyle, içlerinde bebek veya çocuk gömüsünün bulunup bulunmadığına dair herhangi bir veri mevcut değildir[1258]. Boyut ve form açısından çeşitlilik gösteren oda mezarların genel olarak deniz yönüne yani güneye baktıkları anlaşılmaktadır[1259].

Myrina Nekropolisi'nde tüm mezarlarda bireyler, sırtüstü dorsal pozisyonda ve kollar bedenin yanında olacak şekilde yatırılmıştır. Ancak bu pozisyonun, toplu

[1252] Reinach and Pottier 1882, 428.
[1253] Reinach and Pottier 1882, 428.
[1254] Özdemir ve Çekilmez 2020, 261-263.
[1255] Reinach and Pottier 1882, 400; Pottier et al. 1887, 68-69.
[1256] Pottier and Reinach 1887, 68-69; Pottier and Reinach 1887, 74; Reinach and Pottier 1882, 400.
[1257] Çekilmez 2018, 27-29; Özdemir ve Çekilmez 2020, 255.
[1258] Çekilmez 2018, 27-29.
[1259] Özdemir ve Çekilmez 2020, 260.

gömülerde farklılık gösterdiği görülmektedir[1260]. Mezarlarda nadir olarak bireyin kemiklerinin yanında köpek, at koyun gibi hayvan kemiklerinin de olduğu saptanmıştır[1261]. Ayrıca dikkat çeken bir diğer husus, bireyin kemiklerinin bulunduğu toprak tabakası ile üzerindeki dolgu toprak arasında belirgin bir farkın gözlenmesidir. Bu durum, araştırmacılar tarafından bireyin gömülmesinden sonra bedenin rafine edilmiş bir kumla örtülmüş olabileceği şeklinde yorumlanmaktadır[1262]. Ancak bu durumun bir ölü gömme geleneği olmasından ziyade yüzyıllarca toprak altında kalmış mezarlarda, çatlaklardan sızan ince kum tabakası olma ihtimali oldukça yüksektir.

Mezar belirteçlerinin ise çok az sayıda tespit edildiği[1263] ancak bu durumun tarıma açık alanda bulunan nekropoliste, mezar taşlarının devşirme olarak ikincil kullanıma tabi olduğu bu sebeple az sayıda ele geçmiş olabileceği şeklinde yorumlanmıştır[1264]. Mezar stelleri içerisinde bir çocuk mezarına ait olduğu anlaşılan bir örnek aktarılmamıştır.

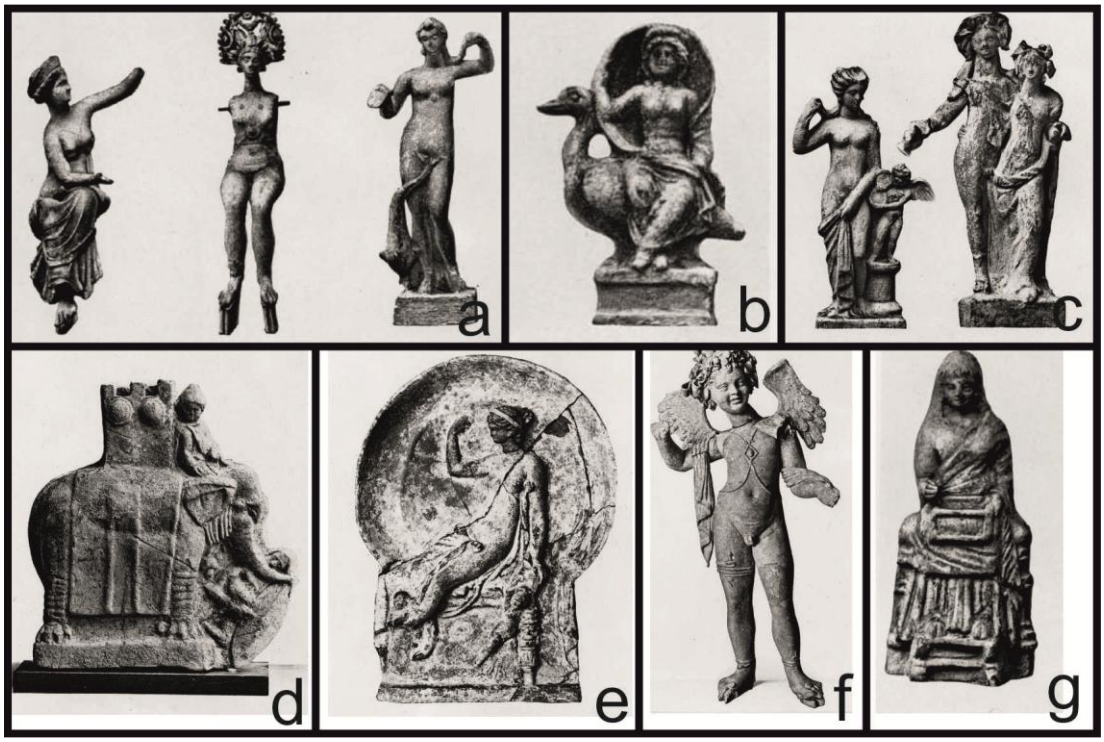
Mezarların yakınlarında, süslemesiz ve içi boş durumda Knidos ve Rhodos üretimi amphoralar tespit edilmiştir. Araştırmacılar bu amphoraları cenaze yemeğine ilişkin ritüellerle bağlantılı olarak değerlendirmiştir[1265]. Bununla birlikte, bebek kemiklerinin narin yapısı nedeniyle çözünmüş olabileceği göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu amphoraların bebek mezarı olma ihtimali de akla gelmektedir.

Nekropolis alanında zengin sınıfa ait ayrıcalıklı bir bölümün bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bol buluntulu ve boş mezarların birbirine yakın konumlarda bulunması bu duruma işaret etmektedir[1266]. Pottier ve Reinach'ın kazı raporlarında boş ya da az buluntu içeren mezar sayısının çok fazla olduğu, 2800 mezar içerisinde yalnızca 300 mezarın zengin buluntu repertuvarına sahip olduğu aktarılır[1267]. Mezar buluntuları genel olarak bireyle beraber mezar içine konur. Ancak mezar

[1260] Pottier et al. 1887, 74.
[1261] Reinach and Pottier 1882, 404; Pottier and Reinach 1887, 74.
[1262] Pottier and Reinach 1887, 72.
[1263] Pottier yaptıkları kazı çalışmalarında binlerce mezar içerisinde 63 adet stel tespit ettiklerini aktarır bk. Pottier and Reinach 1887, 112.
[1264] Reinach and Pottier 1882, 390; Pottier and Reinach 1887, 112.
[1265] Reinach and Pottier 1882, 405.
[1266] Pottier and Reinach 1887, 105.
[1267] Reinach and Pottier 1882, 419.

kapaklarının üzerine hediye bırakma geleneği de oldukça yaygın olduğu ifade edilir[1268]. Ayrıca mezarların dışına sıklıkla piramidal ağırlıkların bırakıldığı belirtilmiştir[1269].

Mezarların büyük bir kısmının MÖ 2. ve 1. yüzyıllara ait olduğu, neredeyse tüm örneklerde benzer kontekstlerin bulunduğu görülmektedir[1270]. Eşyaların bilinçli bir şekilde mezara yerleştirilmediği, bireyin bedeni ve mezarın arasında boş kalan yerlere bazen istiflenmişçesine bırakıldığı tespit edilmiştir[1271].

Resim 86: Myrina Nekropolisi'nden ele geçen pişmiş toprak figürin örnekleri (Pottier ve Reinach 1887, Pl 2(a); Pl 5 (b); Pl 7 (c); Pl 10 (d-e); Pl 16 (f); Pl 33 (g).

Mezar buluntuları arasında en dikkat çeken grup pişmiş toprak figürinlerdir (Resim 86). Nekropolis kazılarında 1000'in üzerinde figürin tespit edilmiştir[1272]. Myrina'nın pişmiş toprak figürin üretiminde bu denli aktif rol oynaması, kentin hemen yanında yer alan Güzelhisar Çayı'nın alüvyonlu topraklarından kaynaklanıyor olmalıdır. Figürinler arasında Aphrodite, Apollon, Dionysos, Hermes, Athena, Artemis, Hera ve Herakles gibi tanrı ve tanrıça betimlerinin yanı sıra Nike, kadın, erkek, çocuk,

[1268] Reinach and Pottier 1882, 405.
[1269] Reinach and Pottier 1882, 405.
[1270] Reinach and Pottier 1882, 412.
[1271] Pottier and Reinach 1887, 102.
[1272] Özdemir ve Çekilmez 2020, 266

grotesk figürler, masklar, dans eden kadınlar ve çeşitli hayvan tasvirleri yer almaktadır[1273].

Figürinlerde genel olarak mitolojik karakterlerden oluşan betimlemelerin yanı sıra, günlük hayata dair ikonografilerin de kullanıldığı görülmektedir. Arkaik Dönem'e öykünen Anadolu kökenli bir sanat anlayışı, Geç Klasik ve Erken Hellenistik Dönem'de ünlü heykeltıraşların etkisi ile Tanagra, Smyrna, Kyrene gibi üretici merkezlerin stil özellikleri figürinlerde yansıtılmıştır[1274]. Diğer antik Yunan kentlerinde özellikle pişmiş toprak figürinlerin çocuk mezarlarına bırakılırken, Myrina'da cinsiyet farketmeksizin yetişkin mezarlarında da yoğun olarak yer aldığı görülmektedir[1275].

Pişmiş toprak figürinlerinin mezarlarda çok sayıda bulunması, bireylerin hizmet ettikleri tanrıların ölüye eşlik etmesi için bırakıldığını düşündürmektedir[1276]. Bununla birlikte, figürin repertuvarında bireyin cinsiyetine ve çocuk olup olmamasına göre bazı farklılıklar gözlemlenmektedir. Kadın mezarlarında kadın heykelleri ile birlikte özellikle Aphrodite, Eros, Demeter ve Nike figürinleri; erkek mezarlarında Dionysos, Herakles ve Attis gibi figürinler öne çıkmaktadır. Çocuk mezarlarında ise çok sayıda Eros ve çocuk figürinlerinin yanı sıra kadın ve erkek figürinleri de yer almaktadır[1277].

Cinsiyet ve yaş farkı gözetilmeksizin Aphrodite figürinlerinin mezarlarda yaygın olarak bulunması, tanrıçanın Myrina'daki kithonien kimliği ile ilişkilendirilmektedir. Ayrıca bazı tanrıça/kadın figürinlerinin oynar eklemlerle üretilmiş örnekleri de tespit edilmiştir[1278]. Bu figürinlerin çocuk mezarlarında oyuncak olarak bırakılmış olma ihtimali düşünülmektedir. Nitekim 85 numaralı kiremit mezarda, eklemli kollara sahip üç kadın figürinin yanında, bu figürinlerden birine uyumlu olarak pişmiş toprak minyatür bir sandalye de tespit edilmiştir. Söz konusu buluntular, oynar eklemlerle üretilmiş bu tip kadın figürinlerinin oyuncak olma ihtimalini güçlendirmektedir.

Figürinler arasında dikkat çekici örneklerden biri, dizlerinin üzerinde yazı masasıyla oturan küçük bir kız betimlemesidir[1279] (Resim 86g). Bu durum istisnai bir örnek

[1273] Özdemir ve Çekilmez 2018, 267.
[1274] Çekilmez vd. 2021, 18.
[1275] Reinach and Pottier, 408,424-425; Pottier and Reinach 1887, 91-95.
[1276] Reinach and Pottier 1882, 411.
[1277] Pottier and Reinach 1887, 108.
[1278] Pottier and Reinach 1887, 262.
[1279] Pottier and Reinach 1887, 143. Levha XXXIII, Fig 4.

olarak değerlendirilmektedir. Antik Yunan sosyal hayatında okuma-yazma ve eğitim alma ayrıcalıkları esasen erkek çocuklara aittir. Dolayısıyla bu ikonografilerin öznesi de genellikle erkek çocuklardır. Ancak Myrina'da böyle bir figürinin bulunması, ölen kişinin ekonomik açıdan güçlü ve yüksek sosyal statüye sahip bir aileye mensup olduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte, bu durum Myrina'da kız çocuklarına yönelik daha esnek ve özgür bir sosyal yaşamın var olabileceği ihtimalini de akla getirmektedir.

Hayvan figürinlerinin, diğer gruplara kıyasla oldukça az sayıda olduğu görülmektedir[1280]. Hangi mezarlara ait oldukları belirtilmemekle birlikte, maskların da mezarlarda yer aldığı ve bunların Demeter'e atfedildiği düşünülmektedir[1281]. Ayrıca, asma deliğine sahip figürin örneklerinden de söz edilmektedir[1282].

Mezarlardan ele geçen figürinlerin çoğunun kırık durumda bulunması, bunun yalnızca tahribattan kaynaklanmadığı; aksine bilinçli bir şekilde kırılarak mezara yerleştirildikleri yönünde yorumlara neden olmuştur[1283]. Bir kadın mezarında ele geçen çok sayıdaki figürinin başlarının koparıldığı ve bu baş parçalarının bir arada bulunması bu görüşü desteklemektedir. Benzer şekilde, figürinlerde kırık parçaların mezarların farklı noktalarından ele geçirilmesi de bu uygulamanın kasıtlı olduğunu göstermektedir[1284]. Başka bir örnekte figürinin baş kısmı mezar içinde, beden kısmının ise mezar dışında olduğu aktarılmıştır[1285]. Bu tür uygulamaların, pişmiş toprak eşyaların mezarlardan çıkarılıp tekrar kullanımının önüne geçmek için de yapılmış olabileceği öne sürülmektedir[1286].

Nekropolis içerisinde mücevher, yüzük, amulet gibi eşyaların nadiren bulunduğu saptanmıştır[1287]. Buna karşın özellikle yetişkin mezarlarında Kharon sikkesi, büyük oranda baş kemiklerinin yakınında tespit edilmiştir[1288]. Konteksti bilinen az sayıdaki çocuk mezarlarından birinde de sikkenin bulunması, bu uygulamanın yetişkinler kadar yerleşmiş bir gelenek olmasa da çocuklara da uygulanmış olduğunu göstermesi

[1280] Pottier and Reinach 1887, 128.
[1281] Pottier and Reinach 1887, 129.
[1282] Pottier and Reinach 1887, 129.
[1283] Pottier and Reinach 1887, 102.
[1284] Reinach and Pottier 1882, 406; Pottier and Reinach. 1887,103.
[1285] Reinach and Pottier 1882, 409, Mezar 8 ve 9.
[1286] Pottier and Reinach 1887, 104.
[1287] Reinach and Pottier 1882, 411.
[1288] Reinach and Pottier 1882, 412.

bakımından önem taşımaktadır.

Aşık kemiklerinin varlığı genel olarak çocuk mezarlarında görülmekle birlikte, yetişkin mezarlarında da tespit edilmiştir[1289]. Bu buluntular, çocukların oyun gereci ya da günlük kullanım aracı olarak mezara bırakılmış olabileceği gibi, ölülerin ruhuna adak olarak da değerlendirilmiştir[1290]. Bazı aşık kemiklerinde küçük deliklerin bulunması, bunların bir ipe geçirilerek taşındığına işaret etmektedir[1291]. Ayrıca khamosorion tipindeki bir çocuk mezarından ele geçen aşık kemiği örneklerinde olduğu gibi bazı örnekler üzerinde yazıtların yer aldığı görülür[1292]. Söz konusu yazıtlar kimi zaman tanrı ve tanrıça adlarını veya sembollerini, kimi zaman da dönemin ünlü yöneticilerinin isimlerini barındırmaktadır. Bu durum, ilgili aşık kemiklerinin sadece bir oyun aracı olmaktan öte, dini bir anlam taşıdığına yönelik düşünceyi doğurmaktadır[1293].

Mezar buluntuları arasında yer alan pişmiş toprak kaplarda, mezar tiplerinde olduğu gibi, kazıların uzun yıllar önce yapılmış olmasından kaynaklı terminolojik yetersizlikler göze çarpmaktadır. Örneğin, kaynaklarda "şişe formu" olarak anılan kapların, Pottier'in çizimleri sayesinde unguentariumlar olduğu, dikey tek kulplu testiciklerin de minyatür olpe benzeri kaplar olduğu anlaşılmaktadır[1294]. Benzer bir durum Batı Yamacı Stili seramikler için de geçerlidir. Çalışmada "siyah firnisli süslü kaplar" olarak tanımlanan örneklerin, yayınlardaki çizimlerden Batı Yamacı Stili seramikler olduğu tespit edilmiştir[1295]. Her iki grup seramiğin de mezarlar içerisinde sıklıkla yer aldığı belirtilmektedir[1296]. Bunun yanı sıra pyksis, bodur lekythos, aryballos benzeri kaplar, minyatür hydria'lar, stamnoslar, kupalar ve gri renkli kaplar sıkça ele geçerken; kandillerin ise oldukça az sayıda bulunduğu anlaşılmaktadır[1297]. Ayrıca baklava desenleri arasına yerleştirilmiş beyaz noktalı bezemeye sahip lekythosların da yaygın görüldüğü ifade edilir[1298].

[1289] Pottier 1886, 211.
[1290] Pottier 1886, 212.
[1291] Pottier and Reinach 1887, 217.
[1292] Pottier 1886, 213.
[1293] Pottier 1886, 212-215.
[1294] Pottier and Reinach 1887, 221; Dereboylu-Poulain 2018, 134.
[1295] Pottier and Reinach 1887, 228.
[1296] Pottier and Reinach 1887, 221-228.
[1297] Pottier and Reinach 1887, 228; Dereboylu-Poulain 2018, 134-135.
[1298] Pottier and Reinach 1887, 228. Bahsi geçen lekythoslar, betimlendiği kadarıyla MÖ 4. yüzyılda yoğun olarak kullanılan "ağ desenli bodur lekythos" grubuna girmektedir. Benzer örnekleri Kyme

3.1.3.3. Myrina Genel Değerlendirme

Myrina Nekropolisi'nde binlerce mezarın açılmış ve yayımlanmış olması, kentin ölü gömme geleneklerini anlamada önemli bir temel oluşturmaktadır. Ancak araştırmacıların da belirttiği üzere, antropolojik incelemeler oldukça sınırlı sayıda mezarda gerçekleştirilmiştir. Cinsiyet atamaları çoğunlukla mezar hediyelerine dayandırılmıştır; çocuk mezarları ise boyutları itibarıyla yetişkinlerden ayrılmıştır[1299]. Bu nedenle, kontekstleriyle birlikte sunulan mezarlarda kadın, erkek ve çocuk ayrımlarına her zaman temkinli yaklaşılmalıdır.

Binlerce mezar açığa çıkarılmasına karşın, yalnızca sınırlı sayıda mezar, ölçüleri ve kontekstleriyle birlikte tam olarak yayımlanmıştır. Yayınların büyük bir bölümü, mezar tipleri ve buluntu niteliklerine göre sınıflandırılarak genel değerlendirmeler üzerine odaklanmıştır. Özellikle figürinlerin yoğun olarak ele geçmesi ve Myrina'da atölyelerin varlığı düşüncesi doğrultusunda, figürinler alt başlıklar hâlinde detaylı olarak işlenmiştir. Ancak, söz konusu figürinlerin büyük bir kısmının hangi cinsiyet veya yaş grubuna ait mezarlardan ele geçtiğinin belirtilmemesi, figürin üretiminin bu denli yoğun olduğu bir kentte çocuklar için özellikle tercih edilen tipleri saptamayı ne yazık ki mümkün kılmamaktadır.

Bunun yanı sıra kent nekropolisinin Arkaik, Klasik ve Erken Hellenistik Dönem'ine ilişkin veriler yok denecek kadar azdır. Açığa çıkarılan mezarların tamamına yakını MÖ 2.-1. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir[1300]. Bu nedenle Myrina'daki bebek ve çocuk ölü gömme gelenekleri yalnızca bu yüzyıllar çerçevesinde değerlendirilebilmiştir.

Mevcut veriler neticesinde, Arkaik Dönem ile Hellenistik Dönem arasında çocuklar için kullanıldığı anlaşılan üç tip mezar tespit edilmiştir. Bunlar; khamosorionlar, pişmiş toprak lahitler ve kiremit mezarlardır. Bebek ve çocuklarda kremasyon uygulamasına ilişkin herhangi bir veri bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra, aile bağları bulunan bireyler için kullanılan ortak mezarların da varlığı saptanmıştır. Bu mezar tipleri; taş sandukalar, kaya oygu mezarlar, anıt mezar ve tümülüstür. Ancak

---

nekropolislerinde de bulunmaktadır bk. Lebe 2025, 78, Fig. 3, 5. Bu doğrultuda Myrina Nekropolisi'nin MÖ 2.-1. yüzyıllar arasında belirtilen kullanım sürecini, güncel araştırmalarla yeniden değerlendirme gerekliliği görülmektedir.

[1299] Reinach and Pottier 1882, 408.

[1300] Bk. Dipnot 1298.

bu mezarların büyük bir bölümünün kaçak kazılara maruz kalması ve içerisinden ele geçen bulgulara erişilememesinden kaynaklı, toplu gömülerde çocukların veya bebeklerin nasıl gömüldüklerine ilişkin bilgiler bulunmamaktadır.

Çocuklar için en çok tercih edilen mezar tipi tüm nekropolis içerisinde de en yaygın tip olan khamosorionlardır. Kayaya tabut görünümünde oyularak gerçekleştirilen bu mezarların, çocuklar için kullanımında kapaklı ve kapaksız örnekleri mevcuttur. Bu tipteki çocuk mezarlarında, ölü hediyelerinin fazla olduğu örnekler olduğu gibi hiç buluntu olmayan mezarların da olduğu belirtilmektedir. Aynı durum kiremit mezarlar için de geçerlidir.

Mezar hediyeleri hem mezarların içine hem de dışına bırakılmaktadır. Kontekstleri yayımlanan çocuk mezarlarına göre, mezarlara bırakılan hediyeler arasında kolye, küpe ve amulet gibi kişisel aksesuarların oldukça nadir olduğu, büyük bir kısmının ise pişmiş toprak figürinler ve seramiklerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra, pişmiş toprak oyuncaklar, aşık kemikleri ve deniz kabuklarının da çocuk mezarlarında sıkça yer aldığı gözlemlenmektedir.

Aşık kemikleri, çocuk mezarlarında yüksek sayılarda olmamakla birlikte, genellikle 1 ile 30 adet arasında görülmektedir. Bazı örneklerde ip geçirme deliklerinin bulunması, bazılarında ise tanrı ve tanrıçaların atribütlerinin veya yerel yöneticilerin isimlerinin yazılı olması, aşık kemiklerinin nasıl taşındığı ve mezara bırakılma amacı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Figürinler arasında, yetişkin veya çocuk mezarları fark etmeksizin özellikle Aphrodite'nin yoğun olarak bulunması dikkat çekicidir. Bu durum, Aphrodite'nin Myrina'daki khitonien kimliğine yapılan göndermeden kaynaklanıyor olmalıdır. Ayrıca çocuk mezarlarında Eros figürlerinin farklı ikonografiler içinde sıkça yer aldığı, kadın ve ephebos figürlerinin yanı sıra grotesk figürinlerin de bulunduğu gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra, cenaze yemeği gibi ölü gömme geleneklerini betimleyen ikonografiler de bazı figürinler aracılığıyla temsil edilmiştir.

Figürinler içerisindeki tez kapsamı dolayısıyla en değerli bulgulardan biri de kucağında yazı sehpası bulunan bir kız çocuğunun betimlendiği örnektir. Antik Yunan sosyo-kültürel hayatında eğitim ve öğretim çoğunlukla erkek çocuklarına tanınmış haklar arasındadır. Bu nedenle, bir kız çocuğunun bu şekilde betimlenmiş

olması, ölen kişinin zengin bir aileye mensup olduğunu düşündürmekle birlikte, Myrina'da kız çocuklarının yaşamının diğer Yunan kentlerine kıyasla daha özgür ve esnek olabileceği ihtimalini de akla getirmektedir.

Çocuk mezarlarında sıkça görülen diğer buluntular arasında seramik kaplar yer almaktadır. Bu kaplar, normal boyutluların yanı sıra minyatür boyutlu ve figüratif eklentili örneklerden oluşmaktadır. Özellikle unguentariumların mezarlarda yaygın olduğu; bunun yanı sıra bodur lekythos, minyatür hydria ve olpe gibi kapların da yer aldığı görülmektedir.

Çocuk mezarlarında figürinlerin yanı sıra minyatür kaplar, aşık kemikleri ve çeşitli oyuncakların bulunması, mezarların, çocukların alışkanlıklarına ve yaşamlarına uygun şekilde düzenlendiğini göstermektedir[1301].

3.1.4. AİGAİ

Aigai, günümüzde Manisa iline bağlı Köseler Köyü'nde yer almaktadır. Kentin, antik çağda Aspordenon olarak adlandırılan Yunt Dağları'ndan Gün Dağı üzerinde inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Kent ile ilgili ilk çalışmalar 1880'li yılların başında S. Reinach ve W. M. Ramsay'in gezileri sırasında kente ilişkin gözlemlerini aktarması ile başlamıştır[1302]. 1882 yılında ise M. A. Clerc, Aigai'da agora ve nekropolis alanlarında kazı çalışmaları gerçekleştirmiştir[1303]. 1885 yılında Baltazzi Ailesi ve Osman Hamdi Bey, nekropolis alanında kazılara devam etmiştir. Bu süreçte 40 kadar mezarın açıldığı, söz konusu mezarlardan seramikler, pişmiş toprak figürinler, bronz ayna ve bileziklerin bulunduğu aktarılmıştır[1304]. Akabinde 1886 yılında R. Bohn kısa süreli bir araştırma yapmıştır[1305]. Geçen uzun yılların ardından ilk sistemli kazılar 2004 yılında Prof. Dr. Ersin Doğer tarafından başlatılmış[1306], söz konusu çalışmalar 2017 yılı itibarıyla Prof. Dr. Yusuf Sezgin başkanlığında devam etmektedir.

Kente ilişkin nekropolis çalışmaları, Clerc'in 1882 yılında gerçekleştirdiği kazıların

[1301] Pottier and Reinach 1887, 108.
[1302] Reinach 1881, 131–136.
[1303] Clerc 1886, 275–296; Clerc 1891, 213–237.
[1304] Doğer 2021, 211.
[1305] Bohn and Schuchhardt 1889.
[1306] Doğer vd. 2008, 207–232; Doğer vd. 2010, 343– 356; Doğer vd. 2012, 183-208; Sezgin 2013, 95-116.

ardından uzun yıllar boyunca durmuş, 2005 yılında tekrardan başlatılmıştır (Resim 87). Bu kazıların ardından 10 yıl nekropolis çalışmalarına ara verilmiş ve 2015-2018 yılları arasında Uluslararası NekroPergEol projesi kapsamında tekrardan alanda çalışmalar gerçekleştirilmiştir[1307]. Bunun yanı sıra MS 5. yüzyıldan itibaren mezarlık alanlarının yoğun tahribata maruz kaldığı anlaşılmaktadır[1308]. Alan ile ilgili yapılan kazı çalışmalarının azlığı ve yüzyıllar boyunca gördüğü tahribat nedeniyle, Aigai Nekropolisi'ne ilişkin veriler günümüzde oldukça kısıtlıdır. Bu durum, ölü gömme geleneklerini anlamayı özellikle de bebek ve çocuk mezarlarını kronolojik olarak tam anlamıyla irdelemeyi mümkün kılmamaktadır. Bu nedenle aşağıda nekropolisin genel özelliklerine değindikten sonra kronolojik alt başlıklar olmaksızın tespit edilen az sayıdaki bebek ve çocuk mezarları aktarılacaktır.

Resim 87: Aigai, 2005 yılında anayolun kuzeybatısında kazılan nekropolis alanı (Verger et al. 2025, Fig.2)

Aigai'da üç farklı alanda nekropolis bulunmaktadır[1309]. Nekropolisler 16 hektarlık geniş bir alanı kaplamaktadır[1310]. En büyüğü olan Kuzeydoğu Nekropolis, Gün Dağı'nın kuzeydoğu eteklerinde, Magnesia-Gryneion bağlantısını sağlayan antik yolun geçtiği vadinin kuzey yamaçlarında yer almaktadır[1311]. Olasılıkla Temnos'tan Aigai'ye bağlanan yolun her iki tarafı mezarlık alanı olarak kullanılmıştır. Diğer nekropolis alanlarından biri olan Güney Nekropolis, Kyme-Myrina yönünden

[1307] Doğer vd. 2019, 675, 680; Doğer 2021, Dipnot 451.
[1308] Doğer 2021, 211.
[1309] Clerc 1891, 213-237; Doğer ve Sezgin 2019, 152.
[1310] Doğer 2021, 210.
[1311] Doğer ve Sezgin 2019, 152.

Aigai'a uzanan yol çevresinde yer alır[1312]. Bu bağlamda nekropolislerin şehrin ana kapılarının hemen dışında ana yola çıkan patikalar üzerinde konumlandığı anlaşılmıştır[1313]. Yol güzergâhlarının nekropolis alanlarında etkisi olduğu kadar kent dışında yer alan Apollon Khresterios, olasılıkla Kybele'ye ait olan kutsal alan ve doğu yamacın merkezinde bulunan büyük kutsal alanlarla da yakından ilişkilidir[1314]. Mezar yoğunluğu kente yaklaştıkça büyük oranda artış göstermektedir[1315]. Kentin Nekropol alanları MÖ 7. yüzyılın başlarından, MS 3. yüzyılın ortalarına şehrin terkediliş zamanına kadar kullanılmıştır[1316].

Clerc, 1882 yılında gerçekleştirdiği kazılarda Aigai Nekropolisi'nde 10.000 ile 12.000 arasında mezarın bulunduğunu ancak yaklaşık 450 adedini açtığını belirtmiştir. Elde ettiği verileri genel olarak Myrina Nekropolisi ile karşılaştırmıştır[1317]. Az sayıda mezarın tipolojisi ve kontekstine değinerek, mezarlığın genel özelliklerini özetlemiş; ayrıca sınırlı sayıda ele geçen pişmiş toprak figürin, seramik, metal ve cam buluntular ile sikkeleri genel bir değerlendirme çerçevesinde aktarmıştır. Clerc'e göre, Aigai Nekropolisi'nde hem inhumasyon hem de kremasyon mezar tipleri bir arada görülmekte, ancak inhumasyon mezarların büyük bir çoğunluğu oluşturduğu anlaşılmaktadır. Kremasyon uygulamalarına ilişkin olarak ise urne kaplarının varlığından söz etmektedir[1318]. İnhumasyon mezarların da çoğunlukla taş sanduka ve monolitik lahitlerden oluştuğunu ifade eder[1319].

Mezarların, zemin seviyesinden itibaren yaklaşık 4 metreye kadar değişen derinliklerde tespit edildiği belirlenmiştir[1320]. Mezarların yönlenişinde herhangi bir birlik bulunmadığı saptanmıştır[1321]. Kapakları bulunan mezarlarda dahi kemiklerin üzerinde yoğun bir toprak tabakasının bulunması nedeniyle, gömme işlemi gerçekleştirilirken bilinçli bir şekilde toprağın atıldığı öne sürülmüştür[1322]. Ancak bu durum yüzyıllar içerisinde taşların arasından toprağın süzülerek mezarda birikmesi sonucunda da oluşmuş olma ihtimali oldukça yüksektir.

[1312] Doğer vd. 2008, 208; Doğer ve Sezgin 2019, 152; Doğer vd. 2020, 474.
[1313] Verger et al 2025, 58.
[1314] Verger et al 2025,59.
[1315] Doğer vd. 2008, 208.
[1316] Verger et al. 2025, 58.
[1317] Clerc 1891, 213.
[1318] Clerc 1891, 216.
[1319] Clerc 1891, 219.
[1320] Clerc 1891, 213.
[1321] Clerc 1891, 215.
[1322] Clerc 1891, 216.

Clerc'in anlatımlarında en ilgi çeken noktalardan biri ise, açığa çıkarılan mezarlar esas alındığında, Aigai Nekropolisi'nin diğer Aiolis kentlerine kıyasla çok daha az mezar hediyesi içermesidir. Raporda aktarılan 45 mezardan sadece 14'ünün buluntu barındırdığı ifade edilmektedir[1323]. Söz konusu buluntuların ise çoğu zaman bilinçli bir şekilde kırıldığı belirtilmektedir[1324]. Clerc'in çalışmalarında mezarları tarihlendirici bilgiler bulunmamasından ötürü söz konusu mezarları değerlendirmek ya da kıyaslamak mümkün olmamaktadır.

2005 yılında yapılan çalışmalarda ise Roma Dönemi'ne ait lahitler, Hellenistik Dönem'e ait sanduka, amphora ve çömlek mezarlar açığa çıkarılmıştır[1325]. Bunun yanı sıra tümülüs ve oda mezarların varlığına ilişkin bulgular tespit edilmiştir. Söz konusu tümülüs, bir amphora mezar ve nekropolis alanından ele geçen anthemiona ait parça, nekropolisin Arkaik Dönemi'ne ilişkin mezarların varlığını göstermektedir[1326].

Klasik Dönem'e ilişkin veriler, amphora mezarlar ile saptanmıştır[1327]. Hellenistik Dönem'de ise amphora ve çömlek mezarlar ile lahitlerin yanı sıra, sanduka mezarların yoğun kullanımının olduğu belirlenmiştir[1328].

Aigai Nekropolisi'nin Arkaik ve Klasik Dönemi'ne ait bebek mezarları, amphoralara yapılan enkhytrismoslardan oluşmaktadır. L.100 nolu amphora mezar, MÖ 6. yüzyıla ait gri renkli bir Lesbos amphorasıdır. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu yerleştirilen amphora mezarın gövdeden üstü ele geçmemiştir. Etrafı sıkıştırılmış toprak ile desteklenmiş, ağız bölümü hiçbir materyal ile kapatılmamıştır. Mezar içerisinden herhangi bir buluntu veya kemik ele geçmemiştir[1329]. Bir başka bebek mezarı ise yine gri hamurlu Lesbos amphorasıdır. MÖ 550-450 yıllarına tarihlenen bu amphora mezarda da herhangi bir kemik veya buluntu tespit edilememiştir[1330].

MÖ 7. yüzyılın başlarından itibaren kaleden ve Lydia yolundan görülebilen tepenin zirvesine bir dizi anıt mezar yapılmıştır. Bu mezarlardan biri 2015 yılında kazılmış

[1323] Clerc 1891, 218.
[1324] Clerc 1891, 217.
[1325] Güneş 2007, 22.
[1326] Doğer vd. 2008, 208; Doğer 2021, 223.
[1327] Doğer 2021, 223.
[1328] Güneş 2007, 45.
[1329] Güneş 2007, 36.
[1330] Söz konusu bilgiler, Aigai Kazı Başkanı Prof. Dr. Yusuf Sezgin ile yapılan sözlü görüşmeler neticesinde elde edilmiştir.

olup, alanda üç farklı kullanım evresi tespit edilmiştir[1331]. Bu alanda merkezi bir mezar ortaya çıkarılamamış ancak merkezinin çevresinde kremasyon mezarlar tespit edilmiştir. MÖ 5. yüzyılda anıtın yan yüzeylerinden birinde bir lahit mezar açığa çıkarılmıştır. MÖ 4. yüzyılda ise höyük formunu andıran bu mezar anıtının dış duvarına yaslanmış amphora bebek mezarları konulmuş olduğu anlaşılmıştır[1332].

Bu verilerin yanı sıra nekropolis alanında gerçekleştirilen çalışmalarda, iki Khios üretimi amphora mezar tespit edilmiştir. Mezarlarda bireye ait kemik ve buluntu ele geçmemiştir. Ancak amphora formlarından yola çıkılarak Khios amphorası mezarlar MÖ 4. yüzyıla tarihlenmektedir[1333].

Hellenistik Dönem'e ait ise dört adet çömlek kullanılarak yapılmış enkhytrismos saptanmıştır[1334]. Ele geçen 4 çömlek mezardan L.114, L.115 ve L.116 olarak adlandırılan çömlek mezarlar birbirine yakın konumda ele geçmiştir[1335]. L.114 ağız kısmı toprağa gelecek şekilde dik konumda toprağa yerleştirilmiştir (Resim 84a). Mezarın taşlarla çevrelendiği saptanmıştır. İçerisinden herhangi bir kemik buluntusu ele geçmemiş olmasına karşın mezar ile aynı seviyede çevresinde ele geçen Hellenistik Dönem'e ait sikke yardımıyla mezar tarihlendirilmiştir[1336].

L.114 nolu mezarın hemen alt seviyesinde L.116 olarak adlandırılan bir çömlek mezar daha tespit edilmiştir. Hamur özellikleri bakımından L.114 ile benzerlik taşıyan mezar, L.114'te olduğu gibi ağız kısmı toprağa gelecek şekilde, ters ve dik olarak yerleştirilmiştir (Resim 84b). Her iki mezarın da aynı tarzda ve üst üste ele geçmesi, aynı aileye mensup farklı zamanlarda ölen bireylere ait olabileceğini düşündürmektedir[1337]. Çömlek mezar içerisinden bireye ait kemik veya buluntuya rastlanılmamıştır. L. 116'da olduğu gibi kabın ters şekilde toprağa yerleştirildiği Hellenistik Dönem'e ait bebek mezarı Teos'ta da tespit edilmiştir[1338].

[1331] Verger et al 2025,61.
[1332] Verger et al 2025, 62.
[1333] Söz konusu bilgiler, Aigai Kazı Başkanı Prof. Dr. Yusuf Sezgin ile yapılan görüşmeler neticesinde elde edilmiştir.
[1334] Güneş 2007, 36.
[1335] Güneş 2007, 38.
[1336] Güneş 2007, 38.
[1337] Güneş 2007, 38.
[1338] Foça 2019, Kat No:92.

Resim 88: a) Aigai, L.114 nolu çömlek mezar; b) L.116 nolu çömlek mezar (Güneş 2007, Resim 16-17)

L.115 nolu mezar ise L.114'ün 70 cm doğusunda yer almaktadır. Form itibarıyla L.114 ile benzerlik gösteren mezar, toprağa ağzı yukarı gelecek şekilde yere dik bir konumda yerleştirilmiştir. Etrafının taşlarla desteklendiği saptanan mezarda bireye ait kemik veya buluntu ele geçmemiştir[1339].

L.119 nolu çömlek mezar ise diğer çömlek mezarlardan farklı bir konumda kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu olarak toprağa yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Çömleğin dışında bir adet emzikli kap tespit edilmiştir[1340].

Mevcut veriler ışığında Aigai'da boyutları itibarıyla bebekler için kullanıldığı anlaşılan enkhytrismos gömülerin MÖ 6. yüzyıldan Hellenistik Dönem'in içlerine kadar kullanıldığı anlaşılmaktadır. Özellikle çömlek mezarlarının üçünün birbirine yakın konumlarda bulunması Antandros[1341], Assos[1342], Tenedos[1343], Smyrna[1344], Parion[1345] kentlerindeki bebek mezarları ile uyumluluk göstermektedir.

2016-2018 yıllarında gerçekleştirilen NekroPergEol projesi kapsamında Aigai'da 1000'den fazla mezar yeri tespit edilmiş olup, özellikle başta lahitler olmak üzere 180 adetinin iç ve dış uzunlukları alınmıştır[1346]. Bu sayede kemikleri ele geçmeyen mezarlarda dahi mezar uzunlukları baz alınarak Aigai kentinin boy hesaplamaları ve boya bağlı olarak nekropolisteki ölüm yaşı oranları elde edilmeye çalışılmıştır.

[1339] Güneş 2007, 38.
[1340] Güneş 2007, 38.
[1341] Yağız 2015, 709; Klasik Dönem'de 79-20-81nolu mezarlar Polat ve Polat 2006, 94.
[1342] Utili 1999, Abb.14.
[1343] Özkan 1993, 199, 213.
[1344] Akurgal 1999, 52; Akurgal 1999b, 33-36; Öztürk 2005, 1.
[1345] Kasapoğlu 2019, 19.
[1346] Teegen 2025b, 262.

Bunun sonucunda uzunlukları 160-220 cm arasında olan mezarların yetişkinlere ait olduğu ve nekropolis içerisinde %65'lik oranla en yoğun grubu oluşturduğu aktarılmıştır[1347]. 3-12 yaş arası çocukların 75-140 cm arası uzunluktaki lahitlere; 0-2 yaş arası bebekler için ise 45-70 cm uzunluğundaki mezarlara defnedildiği öne sürülmüştür. Bunun yanı sıra 35 cm altındaki mezar genişliğinin çocuklara, 25 cm altındaki mezar genişliklerinin ise bebeklere ait olduğu ifade edilir[1348]. Mevcut verilerde nekropoliste alt yetişkin grubun %35'lik bir dilimi kapsadığı ön görülse de, özellikle 12 aylıktan daha küçük bebeklerin oldukça az temsil edildiği saptanmıştır[1349]. Bu durum diğer Aiolis kentleriyle paralellik göstermektedir.

Çalışmalarda elde edilen bir diğer bulgu ise dairesel yapıya yakın 4 numaralı mezar alanında 6 mezar içerisinde 8 bireye ait iskelet açığa çıkarılmış olmasıdır. Bu iskeletler üzerinde yapılan paleoantropolojik analizlerde 3-9 aylık bir bebeğin (L.103) olduğu aktarılmaktadır. Mezar tipi veya tarihi verilmemekle birlikte, bebeğin menenjit geçirdiği bulgusu saptanmıştır[1350].

3.1.5. KYME

Kyme, İzmir'in Aliağa ilçesinin güneybatısında, Nemrut Koyu kıyısında yer almaktadır. Kent, kuzey ve güneyinde yer alan iki tepe ve aralarında bulunan düzlükte konumlanmaktadır[1351]. Kentin kuzey sınırını Ksanthos Çayı, güney sınırını ise küçük bir ırmak oluşturmaktadır[1352]. Kent ile ilgili ilk kazı çalışmaları, 1874 yılında Ksanthos Çayı'nın kuzeyindeki alanda aynı zamanda arazinin sahibi olan Venedik kökenli Baltazzi ailesi tarafından gerçekleştirilmiştir[1353]. Nekropolis alanı olduğu saptanan bölgede ilk sistemli kazılar ise 1881 yılında S. Reinach tarafından başlamıştır[1354]. Bu alanda yaklaşık 150 adet Hellenistik Dönem'e ait mezar ile Arkaik Dönem'e ait Kybele plastik eserleri açığa çıkarılmıştır[1355]. 1925 yılında Prag Üniversitesi'nden Prof. Dr. Antonin Salac başkanlığında[1356], 1953 yılında ise Prof.

[1347] Teegen 2025b, 262.
[1348] Teegen 2025b, 263.
[1349] Teegen 2025b, 263.
[1350] Teegen 2025b, 261.
[1351] İdil 1989, 506.
[1352] İdil 1989, 506.
[1353] Reinach 1886, 492-500; İdil 1989, 506.
[1354] Reinach 1889, 543; İdil 1989, 506.
[1355] Reinach 1889, 543.
[1356] Bouzek 1980.

Dr. Ekrem Akurgal tarafından kazı çalışmaları yapılmıştır[1357]. 1979 yılında İzmir Arkeoloji Müze Müdürü Hasan Tahsin Uçankuş başkanlığında kazı çalışmalarına devam edilmiştir[1358].

1982-1984 yılları arasında Prof. Dr. Vedat İdil ile sürdürülen çalışmalar, 1986 yılında Prof. Dr. Sebastiano Lagona başkanlığında devam etmiştir[1359]. 2008 yılında ise Calabria Üniversitesi'nden Antonio La Marca kazı başkanlığını devralmıştır[1360].

Kyme, Aiolis kentleri içerisinde en büyüğü olarak tanımlanmaktadır[1361]. Buna bağlı olarak yoğun kullanım görmüş ve geniş bir coğrafi alana sahip nekropolisleri bulunmaktadır. Ancak ne yazık ki, 1970'li yıllar ile birlikte kentin bulunduğu Aliağa ilçesinin sanayi bölgesi durumuna gelmesi, özellikle 2000'li yıllar itibarıyla sanayi kuruluşlarının Nemrut ve Aliağa Koyları'nda yoğunlaşması, bu tarihten itibaren bölgede kurtarma kazılarının yapılmasına neden olmuştur[1362]. Gerçekleştirilen kurtarma kazıları ve sistemli kazılar neticesinde kentin, kuzey, doğu, güneydoğu, güney bölümlerinde nekropolis alanları açığa çıkarılmıştır. Bunlar; Batı Liman (Batıçim), Aliağa Gümrük, İDÇ, Aytemiz, Ege Gübre, Dört Yıldız, Habaş ve Samurlu Nekropolisleri'dir. Nekropolislere verilen isimler bulundukları yerdeki işletmelerin veya köylerin adlarını taşımaktadır. Genel olarak nekropolisler arasında benzer özellikler bulunmasına karşın, kurtarma kazıları olması nedeniyle hepsi ayrı olarak ele alınmış, bütüncül bir yaklaşım ortaya koyan az sayıda çalışma bulunmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği üzere 2000 yılından günümüze değin bölgede oldukça fazla sayıda kurtarma kazısı gerçekleştirilmesine karşın, yayın eksikliği oldukça fazladır. Bu nedenle bebek ve çocuk mezarlarına dair bilgiler mevcut literatür ile sınırlı kalmıştır.

Kyme Nekropolisleri'ndeki bulgularda, Protogeometrik-Geometrik Dönem'e ait az sayıda mezar ele geçmiştir. Bu mezarların konumu değerlendirildiğinde denize ve kent merkezine yakın alanlarda olduğu saptanmıştır[1363]. Mezarların kent merkezine

[1357] Akurgal 1956, 40-42.
[1358] Uçankuş 1980, 139-149.
[1359] La Marca 2010, 399.
[1360] La Marca 2010, 399.
[1361] Strabon 13, 3, 6.
[1362] İdil 1989, 510; Foça 2020a, 254.
[1363] Aytemiz Nekropolisi mezarları için bk. İren 2008.

yakın olma durumu kısmen Arkaik Dönem içinde de geçerlidir. Sonraki dönemlerde olasılıkla nüfus artışı kaynaklı nekropolis alanlarında kentten uzaklaşarak güney ve doğu bölgelerine doğru açılmalar meydana gelmektedir. Dikkat çeken bir diğer bulgu da Arkaik Dönem'in sonundan Klasik Dönem'in sonunu kapsayan sürece ait mezarların oldukça sınırlı sayıda ele geçmesidir[1364]. Ardından Geç Klasik Dönem ile başlayan mezar sayısındaki artış Hellenistik Dönem içerisinde MÖ 2. yüzyıla kadar devam etmektedir[1365]. Geç Hellenistik Dönem'den sonra yeniden mezar sayısında düşüş gözlemlenmiştir[1366].

Kyme kenti nekropolislerine ait çalışmaların genel olarak müze kurtarma kazıları aracılığıyla gerçekleşmesi nedeniyle kenti çevreleyen mezarlık alanları, nekropolisin sınırlarını ve alanı tanımlamaya yönelik noktalarda değil, kurtarma kazısının yapılmasının gerekli görüldüğü alanlarda gerçekleştirilmiştir. Bu durum kent surları dışında kuzeyinden güneyine çeşitli noktalarda büyük ve küçük ölçeklerde yapılan çalışmalarla nekropolise ait kesitler sunulmasına fayda sağlamışken, kazıların birçoğunun birbirinden bağımsız alanlarda olması, bütüncül değerlendirmenin önüne geçmektedir. Buna karşın gerçekleştirilen kurtarma kazıları sayesinde Kyme Nekropolisi'nin genel olarak kronolojik çerçevede yayılım alanlarını ve dönemsel olarak ölü gömme geleneklerinin değişimi izlenebilmektedir. Bu nedenle tez çalışması içerisinde Kyme Nekropolisi'ndeki bebek ve çocuk mezarlarına kronolojik bağlamda değinmeden önce Kyme nekropolisleri literatürde yer alan isimleriyle birlikte genel hatlarıyla kentin kuzeyinden güneyine doğru giden sıralama ile aktarılacaktır. Ardından kronolojik olarak bebek ve çocuk mezarları değerlendirilecektir.

Kyme Nekropolisleri'nin değerlendirilmesi, bebek ve çocuk mezarlarının aktarılmasında dikkat edilen önemli bir nokta da, alanların farklı zaman dilimlerinde, farklı araştırmacılar tarafından çalışılmış olmasından kaynaklı oluşan terminoloji uyumsuzluğunun giderilmesi üzerine olmuştur. Bu durum özellikle basit toprak veya tüflü kayaç tabakaya bireyin fiziksel ölçülerine uyumlu olarak açılan çukurlara yerleştirilip, üzerinin plaka veya çeşitli büyüklükte taş, pişmiş toprak levhalarla kapatılması sonucu oluşturulan sanduka tipi mezarlarda dikkat çekici boyuttadır. Bu

[1364] Ürkmez 2020, 347-348.
[1365] Ürkmez 2020, 348.
[1366] Ürkmez 2020, 348.

tip mezarlar, farklı araştırmacılar tarafından kimi zaman gömüldüğü zeminin, kimi zaman ise kapatılan materyalin niteliğine göre farklı isimlerle sınıflandırılmıştır.

Myrina'da binlercesi tespit edilen bu mezarlar *dikdörtgen formlu çukur mezarlar* olarak ifade edilmiştir[1367]. Myrina'da yapılan güncel çalışmalarda bu mezarlar tüflü kayaç yapı içerisine gömülmesinden ötürü *khamosorion* başlığı altında değerlendirilmiştir[1368]. Kyme Gümrük Binası çalışmalarında *basit sanduka mezar*, Dört Yıldız Nekropolisi kazılarında açığa çıkarılan örnekler ise *taş plakalarla örtülü gömü* ifadesi tercih edilmiştir[1369]. Habaş Nekropolisi çalışmalarında *taş plaka kapaklı toprağa gömü* veya *taş kapaklı basit toprağa gömü*[1370], Batı Liman Nekropolisi örnekleri *taş plaka kapama mezar*[1371], Samurlu Nekropolisi'nde ele geçen örnekler ise *taş kapama mezarlar*[1372] olarak tanımlanmıştır. İDÇ Nekropolisi kurtarma kazıları değerlendirilmelerinde ise söz konusu mezar tipi için *kireçtaşı plaka kaplı mezar, tüflü dokuya mezar, kireçtaşı plaka mezar* ve *oyma sanduka mezar* terimleri kullanılmıştır[1373].

Kullanılan tüm terminolojik ifadeler, kazısı yapılan özel alanlar içerisinde kuşkusuz mezarı en iyi tanımlayan anlatım biçimi olarak gözükmektedir. Ancak bir kentin genel mezarlarının değerlendirilmesinde spesifik bu tür adlandırmalar, özellikle bebek ve çocuk mezarları gibi sınırlı literatür bilgisine sahip olunan alanlarda mezar tipolojilerini aktarma konusunda karışıklığa neden olmaktadır. Bu sebeple, mezar tipinin ana prensibinde olan, bireyin yatırılacağı alanın çukur açılarak sanduka şeklinin verilmesinden ve en benzer mezar tipi olan taş sandukalardan ayırt edilebilmesi adına, Kyme Nekropolisi verileri incelenirken bu tip mezarlar *basit sanduka mezar* olarak tek bir çatı altında toplanmıştır. Aktarılması önem arz eden bu tip mezarlardaki farklı uygulamalar, ilgili mezarlar incelenirken belirtilecektir.

[1367] Pottier and Reinach 1887, 60-61.
[1368] Özdemir ve Çekilmez 2018, 246.
[1369] Aliağa Gümrük Binası çalışmaları için bk. Ünlü ve Özsaygı 2007, 16; Dört Yıldız Nekropolisi çalışmaları için bk. La Marca 2010, 405.
[1370] Korkmaz ve Gürman 2012, 74.
[1371] Konak-Tarakçı ve Selçuk 2012, 187.
[1372] Ürkmez 2020, 341-345;Ürkmez 2016, 165-167.
[1373] Küçükgüney ve Altun 2009, 62, 64; Çırak ve Kaya 2011, 218; Lebe 2024, 13-22.

Kuzey Nekropolisi

Kentin kuzey nekropolisi, 1874 ve 1881 yıllarında yapılan kazılar sonucu tespit edilmiştir[1374]. Açılan yaklaşık 150 mezarın hemen hemen hepsinde mezar buluntusuna rastlanmıştır[1375]. Reinach'ın aktarımlarına göre alandan beş tipte mezar tespit edilmiştir. Bunlar taş lahitler, pişmiş toprak lahitler, kiremit mezarlar, taş ile kapatılan mezarlar ve urnelerdir[1376]. Araştırmacılar tarafından mezarlar arasında en ilgi çekici olarak düşünülen taş sanduka tipindeki aile mezarı, kontekstiyle beraber aktarılmıştır. 2,70 x 2,35 m. ölçülerine sahip mezarda ele geçen çok sayıda çene kemiği nedeniyle bir aile mezarı olduğu düşünülmüştür. Çok sayıda buluntunun yer aldığı mezarda pişmiş topraktan Herakles başı şeklinde yapılmış, çekmeceli bir aşık kemiği kutusu açığa çıkarılmıştır (Resim 89). İçerisinden 10 adet camlaşmış yapıda pişmiş topraktan aşık kemiği de yer almaktadır[1377]. Mezar içerisinde 105 adet tam ve parçalı seramik, bronz aynalar, 147 adet renkli cam boncuk, bronz sikke, kandiller gibi birçok eser yer almaktadır[1378]. Buluntular içerisinde biri pişmiş toprak ikisi zümrüt renginde cam aşık kemiğinin bulunması, söz konusu mezar sahibi için aşık kemiklerinin önemini vurgulamaktadır. Mezardan ele geçen bireylerin yaşları ve cinsiyetleri konusunda herhangi bir aktarım yapılmamıştır. Ancak aşık kemiklerinin genel olarak çocuk oyuncakları ile eşleştirilmesi üzerine, mezar hakkında değinilmek istenmiştir. Aşık kemiklerinin bir çocuğa ait olup olmamasının yanı sıra, Herakles başı şeklindeki bir kutunun içerisinde pişmiş toprak örneklerinin bulunması bu nesnelerin yalnızca oyuncak olmanın dışında koruyucu yönü nedeniyle, veya bir ritüelin parçası olma özelliğiyle de mezarlara konmuş olabileceğine dair iyi bir örnek teşkil etmektedir. Raporlarda mezarların tarihleri hakkında bilgi verilmemektedir. Ancak İdil, Kyme araştırma tarihçesini aktardığı kazı raporlarında, söz konusu mezarların Hellenistik Dönem'e ait olduğunu bildirmektedir[1379].

[1374] Reinach 1886; Reinach 1889.
[1375] Reinach 1886, 493.
[1376] Reinach 1886, 494.
[1377] Reinach 1886, 497.
[1378] Ele geçen eserlerin tümü için bk. Reinach 1886, 496.
[1379] İdil 1989, 506.

Resim 89: Kyme, Kuzey Nekropolis'te ele geçen Herakles başı formunda kutu (https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010282389 Erişim tarihi: 02.07.2026)

Kuzey Nekropolise ilişkin kısıtlı veri içerisinde doğrudan bebek veya çocuk mezarına işaret eden herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Ancak özellikle çocuk oyuncağı olarak öne çıkan aşık kemiklerinin kuzey nekropolisindeki bir aile mezarında olasılıkla koruyucu tılsım niteliğinde kullanıldığına dair ipuçları vermesi açısından oldukça önemlidir.

Doğu Nekropolisleri

Kyme surları dışında kenti kuzeyden güneyine çevreleyen nekropolis alanları bulunmaktadır. Gerçekleştirilen sistemli kazılar ve kurtarma kazıları neticesinde kentin doğu nekropolisi olarak görülen bölgede üç farklı noktada kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bunlar Samurlu 877 ve 879 kurtarma kazıları, Habaş Nekropolisi kazıları ve Dört Yıldız Nekropolis kazılarıdır. Aynı alan içerisinde 2014 yılında İzmir Müze Müdürlüğü kurtarma kazılarında Biçerova Tümülüsü de açığa çıkarılmıştır.

Samurlu Nekropolisi

Samurlu (Doğu) Nekropolisi, kent merkezinin 1 km doğusunda, İzmir-Çanakkale yolunun kenarında kayalık bir tepe yamacında yer almaktadır[1380]. Dört ayrı parselden oluşan yaklaşık 100.000 m^2'lik bir alana açılan 644 sondaj sonucunda 877 ve 879 numaralı parsellerde mezarların açığa çıkmasıyla söz konusu bölümlerde kurtarma

[1380] La Marca 2014, 206; Ürkmez 2014, 337.

kazısı gerçekleştirilmiştir[1381]. Çalışılan alanlar parsel numaraları doğrultusunda Samurlu 877 ve Samurlu 879 olarak adlandırılmaktadır. Aralarında 100 m gibi oldukça yakın bir mesafe olmasına karşın, yapılan sondaj çalışmaları neticesinde iki alan arasında hiç mezara rastlanmaması ve Samurlu 877 olarak adlandırılan alanda mezarların birbirini tahrip eder şekilde üst üste ele geçmesi, bu iki gömü alanının birbirinden bağımsız olduğunu ve Kyme halkı için bireylerini defnederken bir parselizasyon unsurunu göz önünde bulundurduklarını işaret etmektedir[1382].

Samurlu 877'de 74 mezar açığa çıkarılmıştır[1383] (Resim 90). Açığa çıkarılan mezarlarda sekiz farklı tip tespit edilmiştir. Bunlar; kiremit mezarlar, basit sanduka mezarlar[1384], taş sanduka mezarlar, basit toprak mezarlar, pithoslar, taş lahitler ile birincil ve ikincil (urneler) kremasyonlardır[1385]. Kiremit mezarlar bu alan içerisinde %50'lik oranla (36 adet) en yoğun kullanılan mezar tipi olarak gözükmektedir. Söz konusu alanın mezar buluntularına dayanarak MÖ 4. yüzyıldan MS 1. yüzyıla kadar kullanımda olduğu görülmektedir[1386].

Samurlu 879 Nekropolisi ise yukarıda değinildiği üzere, Samurlu 877 Nekropolisi'nin 100 m. yakınında yer almaktadır. Alandaki kazılar sonucu 88 adet mezar tespit edilmiştir. Mezarlar içerisinde altı farklı gömü tipi saptanmıştır. Bunlar; kiremit mezarlar (38 adet), pithos ve çömlek mezarlar (18 adet), basit toprak mezar (Ahşap kapama olarak tanımlanan bu mezardan 16 adet ele geçmiştir.), basit sanduka mezar (10 adet), lahit (2 adet), kremasyon (2 adet), urne (1 adet), taş sanduka mezardır (1 adet). Alanın mezar buluntularına dayanarak MÖ 4. yüzyıldan MÖ 100 dolaylarına kadar kullanıldığı tespit edilmiştir[1387].

[1381] Atıcı ve Karakaş 2014, 229.
[1382] Ürkmez 2014, 338.
[1383] Ürkmez 2014, 338.
[1384] Ürkmez'in "taş kapama mezar" olarak adlandırdığı bu mezar tipi, Myrina Nekropolisi'nde khamosorion olarak adlandırılmıştır. Kolophon çalışmalarında bu mezar tipi "basit sanduka" olarak tanımlanmış bk. Özkan ve Atukeren 1999: 44, buna ek olarak Yağız, Kuzeybatı Anadolu kentlerinin mezarlarını incelediği doktora çalışmasında bu mezar tipini basit sanduka olarak sınıflandırmıştır bk. Yağız 2012, 305.
[1385] Ürkmez 2014, 338.
[1386] Ürkmez 2014, 354.
[1387] Ürkmez 2016, 157.

Resim 90: Kyme, Samurlu 877 Nekropolisi Genel Görünüm (Ürkmez 2014, Res. 2)

Dört Yıldız Nekropolisi

Günümüzde Dört Yıldız Demir Çelik işletmelerine ait olan alan, Kyme Antik Kenti'nin güneyinde bulunan geniş tepenin kuzey ve kuzeybatı bölümünde yer almaktadır[1388]. Yapılan çalışmalarda, kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu, 6 m. genişliğinde 90 m. uzunluğunda Kyme-Smyrna arasında bağlantıyı sağlayan yol ve yolun her iki tarafına konumlanmış mezarlar tespit edilmiştir[1389]. Çalışma içerisinde 35 adet mezar tespit edilmiş olup bunlardan 29'u üzerinde çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Mezar tipleri arasında; lahit, basit sanduka mezarlar (13 adet), kiremit mezar (10 adet), urne (2 adet), enkhytrismos (2 adet), basit toprak mezar (5 adet), oda mezar (1 adet) bulunmaktadır. Ayrıca MÖ 2. yüzyıla ait bir mezar steli de açığa çıkarılmıştır[1390] (Resim 91). Mezarların büyük bir bölümünde altın, gümüş, bronz objeler, cam vazolar ve sikkeler olmak üzere zengin buluntular ele geçmiştir[1391].

[1388] La Marca 2010, 404.
[1389] La Marca 2010, 404-405.
[1390] La Marca 2010, Resim 13.
[1391] La Marca 2010, 405.

Resim 91: Kyme, Dört Yıldız Nekropolisi'nden ele geçen stel (La Marca, 2010, Resim 13.)

Ele geçen mezarlar alanın, MÖ 7. yüzyıldan MS 7. yüzyıla kadar geniş bir zaman aralığında nekropolis olarak kullanıldığını göstermektedir[1392]. En yoğun buluntu grubunun Hellenistik Dönem'e ait olduğu aktarılmıştır[1393].

Mezarların bulunduğu 128 nolu parselin doğusunda, prehistorik ve protohistorik dönemlere ait buluntular da açığa çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra Hellenistik ve Roma Dönemi'ne ait bir çöplük tespit edilmiş olup, çöplük içerisinde sayıca oldukça fazla Geç Roma Dönemi'ne ait künk parçaları saptanmıştır. Bu doğrultuda bölgenin, nekropolis dışında yaşam alanlarını da kapsayan bir alan olduğu anlaşılmıştır[1394].

Bireyler üzerine yapılan antropolojik çalışmalarda %46 yetişkin erkek, %17 yetişkin kadın, %17 yetişkin altı, %20'nin ise cinsiyet tespiti yapılamamıştır. Altı yaş altında ölen bireylerin sayısının yüksek, 7-13 yaş arası, 13-19 yaş arası ve 50 üzeri yaşlardaki bireylerin sayıca az olduğu tespit edilmiştir[1395].

Mezarlar hakkında detaylı bilgi aktarılmamasından ötürü bebek ve çocuk mezarlarına dair net bilgi bulunmamaktadır. Yalnızca iki enkhytrismosun bebekler için kullanılmış olduğu bilinmektedir. Ancak bu gömülerin tarihleri hakkında bilgi

[1392] La Marca 2010, 404.
[1393] La Marca 2010, 406.
[1394] La Marca 2010, 406.
[1395] La Marca 2010, 406.

verilmemiştir.

Habaş Nekropolisi

Habaş Demir Çelik işletmelerine bağlı, 207 numaralı parselde 2010-2011 yıllarında İzmir Müze Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen sondaj ve kazı çalışmalarında söz konusu bölgenin nekropolis olduğu anlaşılmıştır[1396]. Kyme Antik Kenti'nin 2 km doğusunda, Aliağa'nın Bozköy, Biçerova Mevki'nde bulunan mezarlık alanı, kuzeyinde ve güneybatısında yer alan derelerin sınırlandırdığı, günümüzde bataklık bir arazide konumlanmaktadır[1397].

Habaş Nekropolisi'ni, Pergamon ve Smyrna arasındaki ulaşımı sağlayan kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu antik yolun ikiye böldüğü gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda yolun her iki tarafında da mezarlar görülmektedir[1398]. Söz konusu alanda antik yol ve mezarlar dışında, Yapı 1, 2, 3 olarak adlandırılan işlik, depo veya konut olarak kullanılan çeşitli yapılar da açığa çıkarılmıştır[1399].

2010-2011 yıllarında gerçekleştirilen çalışmalarda toplamda 145 adet mezar ele geçmiştir[1400]. Mezar tipleri arasında pişmiş toprak bebek lahdi, taş lahit, urne, basit toprak mezar, basit sanduka mezar ve kiremit mezar yer alır[1401]. Mezarlardan ele geçen buluntular yardımıyla Habaş Nekropolisi'nin, MÖ 7. yüzyıldan MS 4. yüzyıla kadar geniş bir zaman diliminde kullanılmış olduğu görülmektedir[1402]. Genel olarak nekropoliste doğu-batı doğrultulu yön birliğinden söz etmek mümkündür.

Güneydoğu Nekropolisi 214 ve 215 Parselleri Kazısı

İzmir-Çanakkale yolunun 1.5 km batısında, Kyme Antik Kenti'nin 2 km güneydoğusunda, günümüzde ağır sanayi ve liman bölgesinde yer alan 214 ve 215 nolu parsellerde gerçekleştirilen sondajlarda mezarlara rastlanması sonucu, İzmir Müze Müdürlüğü tarafından kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir[1403].

214 numaralı parselde kireçtaşı plaka ile kapatılmış mezarların daha fazla olduğu,

[1396] Korkmaz ve Gürman 2012, 69; Atila 2019, 122; Atila vd. 2015, 13.
[1397] Korkmaz ve Gürman 2012, 70.
[1398] Korkmaz ve Gürman 2012, 73.
[1399] Taşpınar 2019, 35.
[1400] Atila vd. 2015, 13; Atila 2019, 122.
[1401] Korkmaz ve Gürman 2012, 74.
[1402] Korkmaz ve Gürman 2012, 75.
[1403] Atıcı ve Beyazçam 2016, 373.

toplamda beş farklı tipte 10 mezar; 215 numaralı parselde ise 28 adet mezar açığa çıkarılmıştır. Toplamda 38 mezar tespit edilmiş olup, tüm mezarlar Hellenistik Dönem'e tarihlenmektedir[1404]. Ancak mezar tipleri ve buluntuları hakkında ne yazık ki detaylı bilgi bulunmamaktadır[1405].

Güney Nekropolisleri

Ege Gübre Kazı Alanı ve Mezarlar

Ege Gübre Nekropolis Alanı, Kyme Antik Kenti'nin 1200 m güneyinde Pınar Tepe'nin batıya bakan yamacın bitiminde Ege Gübre Fabrikası sınırları içinde alüvyon bir düzlükte yer almaktadır. Bölgede 1994-2000, 2004-2008 yılları arasında İzmir Müze Müdürlüğü ve Kyme Kazı Başkanlığı tarafından kazılar gerçekleştirilmiştir[1406].

Ege Gübre Fabrikası'nın bulunduğu bölgede, Neolitik Dönem'e uzanan bir yerleşim alanı olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu Neolitik yerleşimin hemen üzerinde 300m^2'lik taş dolgulu bir alan tespit edilmiştir. Hellenistik Dönem'e tarihlenen bu taş dolgulu alan içerisinde tam ve tama yakın seramiklerle birlikte pişmiş toprak figürinler ele geçmiştir[1407]. Aynı alanda Arkaik Dönem'e tarihlenen surun yakın bir konumunda beş adet mezar açığa çıkarılmıştır. Bu mezarlar urne tipinde olup, Geometrik Dönem'e tarihlenerek Kyme'nin erken dönem mezar örneklerini temsil etmektedir[1408]. Ancak mezarlar içerisinde bebek veya çocuğun olduğuna ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Aytemiz Nekropolisi

Kyme Antik Kenti'nin güneyinde Ege Gübre Nekropolis alanına yakın bir konumda, 2000 yılında İzmir Arkeoloji Müzesi tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazısı neticesinde 27 adet mezar ve Roma Dönemi'ne ait işlikler tespit edilmiştir[1409].

Söz konusu mezarlar; taş lahitler (11), pişmiş toprak lahit (1), sanduka mezar (1),

[1404] Atıcı ve Beyazçam 2016, 376.
[1405] Atıcı ve Beyazçam 2016, 374.
[1406] Çokoğullu 2007, Dipnot 1.
[1407] Çokoğullu 2007, 3.
[1408] Sudano 2015, 431.
[1409] İren 2008, 613-614.

pithoslar (3), basit toprak mezarlar (3) ve urnelerdir (8)[1410].

İren, Aytemiz Nekropolisi buluntularını değerlendirdiği çalışmasında, mezar tiplerinden ve kontekstlerinden, ayrıca alandan ele geçen buluntulardan bahsetmektedir[1411]. Çalışmada urne mezarların ve pişmiş toprak lahit mezarın detaylı tipolojik incelemesi ve tarihlendirmesi yapılırken, diğer mezar tipleri hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Ancak yayımlanan katalog sayesinde pişmiş toprak lahit dışında diğer mezarlardan buluntu ele geçmediği anlaşılmaktadır[1412].

Mevcut buluntular neticesinde alanda, Protogeometrik Dönem'den Klasik Dönem'e tarihlenen buluntuların olduğu anlaşılmıştır. Urne mezarlar, Protogeometrik Dönem'den MÖ 6. yüzyıla kadar kremasyon geleneğinin sürdüğünü ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra MÖ 7. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilen pişmiş toprak lahit mezarın alanda açığa çıkması, MÖ 7. yüzyıldan itibaren inhumasyon ve kremasyon olmak üzere her iki gömü geleneğinin de uygulanıyor olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir[1413].

Alanla ilgili sınırlı bilgi içerisinde bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin doğrudan bir söylem bulunmasa da, dolaylı yoldan varlığına işaret eden birkaç bulgu dikkat çekicidir. Bunlardan ilki, 11 adet tespit edilen taş lahit mezar arasında M4, küçük taş lahit olarak adlandırılmıştır[1414]. Ölçüleri belirtilmemiş olan bu mezarın, diğer taş lahit mezarlar arasında küçük olarak adlandırılması, çocuk mezarı olma ihtimalini düşündürmektedir.

Bir diğer önemli bulgu, mezar kontekstleri içerisinde belirtilmemiş olan, ancak alan içerisinde tespit edildiği aktarılan askos, emzikli kaplar ve minyatür seramiklerin bulunmasıdır[1415]. Bu kapların alanın hangi noktasından ve ne şekilde ele geçtiği belirtilmemiştir. Ancak nekropolis alanında özellikle emzikli kaplar ve askosun bulunması bebek mezarlarının olabileceğine dair önemli bir veridir. Söz konusu askos, benzer örnekler yardımıyla MÖ 7. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlenirken, emzikli kapların MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına ait olabileceği aktarılmıştır. Ancak

[1410] İren 2008, 614.
[1411] İren 2008.
[1412] İren 2008, 624.
[1413] İren 2008, 623-624.
[1414] İren 2008, 624.
[1415] İren 2008, 618-622.

emzikli kapların tipolojik olarak Geç Hellenistik Dönem'in sonlarına kadar benzer şekilde üretildiğinin de göz önünde bulundurulması gerektiği ifade edilmektedir[1416].

İDÇ Nekropolisi

İDÇ Nekropolis alanı, Kyme Antik Kenti'nin 1 km güneybatısında, günümüzde Çakmaklı Köyü, 68 No'lu parsel içerisinde yer almaktadır[1417]. Söz konusu alan bugün İDÇ Liman İşletmelerinin aktif olarak kullandığı sınırlar içerisinde bulunmaktadır. 2007 yılında İzmir Arkeoloji Müze Müdürlüğü tarafından başlatılan kazı çalışmaları, 2008 yılında kurtarma kazısı kapsamında genişletilmiş olup 2011 yılında sonlandırılmıştır[1418].

2007 yılında sondaj kazısıyla başlayan ve ardından kurtarma kazısı olarak devam eden çalışmada 48 mezar açığa çıkarılmıştır[1419]. 2008-2011 yılları arasında gerçekleştirilen kazılarda ise 626 mezar numaralandırılmış olmasına karşın, bunlardan 8 adetinin ilerleyen süreçlerde yapılan detaylı incelemenin ardından mezar niteliği taşımadığı saptanmış olup, 618 mezarın olduğu ifade edilmiştir[1420].

Mezar tipleri ve buluntuları değerlendirildiğinde alanın, MÖ 7. yüzyıldan MÖ 2. yüzyıla kadar nekropolis olarak kullanım gördüğü saptanmıştır[1421]. 2007 yılında ele geçen ikisi stamnos, ikisi amphora formunda olan urnelerin tipolojik değerlendirmesi sonucu MÖ 7. yüzyılın sonları-MÖ 6. yüzyılın başlarına tarihlenerek, İDÇ Nekropolisi'nin en erken mezarlarından olduğu anlaşılmaktadır[1422]. Bunun yanı sıra bir adet amphora formunda enkhytrismos ise yine erken mezarlar arasında yer almaktadır[1423].

İDÇ Nekropolis alanı, Kyme Nekropolisleri içerisinde en uzun süre araştırma yapılan ve en fazla mezarın açığa çıkarıldığı alan olması yönünden oldukça değerlidir. Mezarlar geniş bir alana yayılım göstermekte ve birbirini tahrip eden mezar sayısının oldukça az olduğu anlaşılmaktadır. Bu özelliğinin yanı sıra İDÇ Nekropolisi'nin 2008-2011 yıllarında açığa çıkarılan mezarlarının kontekstleriyle birlikte tüm

[1416] İren 2008, 219.
[1417] Lebe 2024, 8.
[1418] Lebe 2024, 2.
[1419] Küçükgüney ve Tunç Altun 2009, 64.
[1420] Lebe 2024, Dipnot 3.
[1421] Lebe 2024, 9.
[1422] Küçükgüney ve Tunç Altun 2009, 58.
[1423] Lebe 2024, 51.

verilerini içeren doktora tez çalışmasının yapılmış olması[1424], bu alanda bebek ve çocuk mezarlarını tüm verileriyle kronolojik olarak değerlendirme imkanı sunması açısından oldukça önemlidir.

2008-2011 yılları arasında açığa çıkarılan 618 mezarın, 313 adedi basit sanduka mezar, 160 adedi kiremit mezar, 116 adedi basit toprak mezar, 15 adedi taş sanduka mezar, 3 adedi amphora mezar, 2 adedi pithos mezar, 5 adedi monolitik taş lahit mezar, 1 adedi pişmiş toprak lahit mezar ve 3 adedi ikincil kremasyon urne mezarlardır[1425].

Basit sanduka mezarlar, MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmaya başlanmış olup, MÖ 4. ve 3. yüzyıllarda yoğun olarak tercih edildiği saptanmıştır[1426]. Maliyeti düşük bir mezar tipi olmasına karşın oldukça zengin mezar hediyeleri barındıran örnekleri bulunmaktadır. Kyme'nin güney ve güneydoğusunda sıklıkla tercih edilen bir mezar tipidir.

Kiremit mezarlar, genel olarak iki tipte görülmektedir. Birincisi karşılıklı kiremitlerin çatılmasıyla oluşturulmuş olanlar, ikincisi ise mezarın üzerini kapama için kullanılan örneklerdir. Kiremit sayısı bireyin boyutlarına göre değişiklik göstermektedir[1427]. Kiremit mezarlar, MÖ 4. yüzyılda yaygınlaşmaya başlamış, MÖ 2. yüzyıla kadar kullanımı devam etmiştir. Mezar hediyeleri değerlendirildiğinde orta veya alt tabakadaki ailelerin tercih etmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Basit toprak mezarlar, bireyin doğrudan toprağa yerleştirildiği tekli gömülerdir. Bireylerin baş bölümü genel itibarıyla güney ve güneydoğu yönüne bakmaktadır. Ancak tamamında bir yön birliğinden söz etmek mümkün değildir. MÖ 5. yüzyıldan MÖ 2. yüzyıla kadar kullanımı görülmüştür[1428]. Zengin hediyeler barındıran örnekler olduğu gibi hiçbir buluntunun ele geçmediği gömüler de tespit edilmiştir.

Taş sanduka mezarlar, düzgün işlenmiş kireçtaşı plakaların dikdörtgen şeklinde açılan çukurun etrafına dikey olarak yerleştirilmesiyle oluşturulan mezar tipidir. Mezarlar yine düzgün işlenmiş taş plakalar ile kapatılmaktadır. Bu tip mezarların, ele

[1424] Söz konusu tez çalışması için bk. Lebe 2024.
[1425] Lebe 2024, 9.
[1426] Lebe 2024, 14.
[1427] Lebe 2024, 22.
[1428] Lebe 2024, 28.

geçen buluntular yardımıyla MÖ 4. ve 3. yüzyıllar arasında kullanıldığı tespit edilmiştir[1429].

Lahitler buluntu açısından zengin mezarlar olarak görülmektedir. İDÇ Nekropolisi'nde 5 adet açığa çıkarılmıştır. Mezarlar MÖ 4. ve 3. yüzyıllara tarihlenmektedir[1430].

Amphora mezarlar, İDÇ Nekropolisi'nde üç örnekle temsil edilmektedir. Bebekler için kullanıldığı belirtilen bu mezarların en erken örneği, ayrıca nekropolisin de urnelerle beraber erken mezar örneklerinden biri olan, MÖ 7. yüzyıla tarihlenen küresel gövdeli amphoradır. Diğer örneklerden biri MÖ 4. yüzyıla tarihlendirilirken, bir diğer amphora mezarın tarihlendirilmesi yapılamamıştır[1431]. Her üç mezarın da hediyesi bulunmamaktadır.

Pithos mezarlar İDÇ Nekropolisi'nde iki adet tespit edilmiştir. Sayıca oldukça az olması sebebiyle genel bir değerlendirme yapmak mümkün olmamaktadır. Ancak mezarlar, boyutları itibarıyla çocuk için kullanılmış olduğu aktarılmaktadır[1432]. Her iki mezar içerisinden de herhangi bir buluntu tespit edilmemesi sebebiyle tarihlendirme yapılamamıştır.

Urne mezarlar, 2007 yılı çalışmalarında 4 adet tespit edilmiştir. İkisi stamnos ikisi amphora formunda olan urneler, MÖ 7. yüzyıl ile MÖ 6. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir[1433]. 2008-2011 yılları çalışmalarında ise 3 urne mezar daha tespit edilmiştir. Bu urneler ise khytra ve amphora formundadır. Urneler MÖ 5. yüzyıl ile MÖ 4. yüzyıla tarihlenmektedir[1434].

İDÇ Nekropolis alanı, batısında yer alan Batı Liman Nekropolisi ve kuzeybatısında bulunan Aliağa Gümrük Binası çalışmalarında ele geçen mezarlarla bütüncül olarak değerlendirilmelidir. Söz konusu alanlar günümüzde asfalt yollar ile birbirinden ayrılmaktadır[1435]. Her üç alandan ele geçen mezar tiplerinin ve tarihlerinin birbirine benzer şekilde olması, Kyme Antik Kenti'nin güneyini kapsayan bu bölgenin tek bir

[1429] Lebe 2024, 32-33.
[1430] Lebe 2024, 35-36.
[1431] Lebe 2024, 38-39.
[1432] Lebe 2024, 40.
[1433] Lebe 2024, 45.
[1434] Lebe 2024, 46.
[1435] Lebe 2024, 11.

nekropolis olduğuna işaret etmektedir.

Aliağa Gümrük Nekropolisi

Kyme Antik Kenti'nin yaklaşık 1 km güneyinde, Aliağa İlçesi'nin Çakmaklı Köyü'nde Aliağa Gümrük Müdürlüğü adına tahsis edilmiş bölgede açığa çıkarılmış nekropolis alanıdır. 2005 yılında bu bölgede, İzmir Müze Müdürlüğü tarafından sondaj kazısı gerçekleştirilmiştir[1436]. Yapılan çalışmalar neticesinde ikisi lahit ikisi basit sanduka tipi mezar olmak üzere dört adet mezara rastlanmıştır. Yetişkinlere ait olan bu mezarlar içerisinden ele geçen buluntular yardımıyla söz konusu alandaki mezarlar Klasik Dönem ile Hellenistik Dönem'e tarihlenmiştir[1437].

11900m^2'lik bir alanı içeren sondaj kazısında toplamda dört mezarın tespit edilmesi, araştırmacıları tarafından bir aile mezarı olabileceği fikrini doğurmuştur[1438]. Ancak mezarların birbirinden bağımsız uzak mesafelerde bulunması ve bu mezarları kapsayan bir duvar kalıntısının ele geçmemiş olması bu fikirden uzaklaştırmaktadır[1439].

Batı Liman Nekropolisi

Kyme Antik Kenti'nin 1.2 km kadar güneybatısında yer alan Batı Liman Çimento Sanayi Anonim Şirketi'ne ait arazi içerisinde yer alan nekropolis alanıdır[1440]. Alan İDÇ Nekropolisi'nin hemen güneyinde bulunmaktadır. 2010 yılı sondaj ve 2011-2013 yılları arasında aralıklarla kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir[1441]. Söz konusu mezarlar; toprağa veya kayaç içerisine yapılan basit sanduka mezarlar[1442], kiremit mezarlar, lahit, taş sanduka ve urnelerdir [1443]. Mezarlar MÖ 5. yüzyıldan MÖ 2. yüzyıl arasına tarihlenmektedir[1444].

Alandan ele geçen 426 birey üzerinde paleantropolojik analizler

[1436] Ünlü ve Özsaygı 2007, 13-24.
[1437] Ünlü ve Özsaygı 2007, 13-24.
[1438] Ünlü ve Özsaygı 2007, 18.
[1439] Foça 2020, 255.
[1440] Konak-Tarakcı ve Selçuk 2012, 185.
[1441] Konak-Tarakcı ve Selçuk 2012; Dinçarslan 2017, 19; Foça 2021, 155.
[1442] Konak-Tarakcı 2011, 187.
[1443] Konak-Tarakcı ve Selçuk 2012, 185-188.
[1444] Konak-Tarakcı ve Selçuk 2012, 191.

gerçekleştirilmiştir[1445]. Değerlendirmeye alınan bireylerin 9'u bebek, 52'si çocuk olarak saptanmıştır. Genel istatistikte tüm bireyler içerisinde bebeklerin %2.1, çocukların oranı ise %12.2 olduğu belirlenmiştir[1446]. En önemli ve dikkat çekici bulgu ise, Batı Liman Nekropolisi'nde açığa çıkarılmış 16 kremasyon mezar içerisinde 21 birey tespit edilmiş olup, bu bireylerin ikisinin bebek, üçünün ise çocuk olduğu belirtilmiştir[1447].

3.1.5.1. Kyme Arkaik Dönem Mezarları

Kyme Nekropolisleri'nde gerçekleştirilen kurtarma kazıları ve sistemli kazılar neticesinde, Arkaik Dönem'e ait urne mezarlar, pişmiş toprak lahitler, pithoslar, basit toprak mezarlar, taş sandukalar, basit sanduka mezarlar, tümülüsler, enkhytrismoslar tespit edilmiştir.

Söz konusu mezar tipleri içerisinde bebek ve çocuklara ait olan örnekler ise; amphora ve pyksis içerisine gerçekleştirilen enkhytrismoslar, basit toprak mezarlar ve pişmiş toprak lahitten oluşmaktadır. Kremasyon gömü uygulamalarının, çoğu kentte olduğu gibi bebek ve çocuklar için uygulanmadığı anlaşılmıştır[1448]. Bu mezarların ele geçtiği alanlar; Habaş Nekropolisi ve İDÇ Nekropolisi'dir.

Arkaik Dönem'de Kyme Nekropolisleri'nde bebekler için enkhytrismos tercih edildiği saptanmıştır. Habaş Nekropolisi'nden ele geçen globular pyksis formunda olan M78 olarak adlandırılan mezar, tespit edilmiş en erken bebek mezarlarından biridir. Mezar toprağa dik bir konumda yerleştirildikten sonra ağzı bir kapak ile kapatılmıştır. Kabın tipolojisi ve Orientalizan üslupta bezenmiş olması mezarı, MÖ 7. yüzyılın 3. çeyreğine tarihlendirmektedir[1449] (Resim 92).

[1445] Kurtarma kazıları neticesinde kaç mezar ele geçtiğine dair yayın bulunmamaktadır. Yalnızca 2011 yılına ait çalışmaların genel değerlendirmesi rapor halinde yayımlanmıştır bk. Konak-Tarakcı ve Selçuk 2012.
[1446] Dinçarslan 2017, 86. Yapılan sınıflandırmada çocuk yaşının üst sınırı 18 olarak belirtilmiştir. Bk. Dinçarslan 2017, 26.
[1447] Dinçarslan 2017, 55.
[1448] Atila 2019, 122-123.
[1449] Atila vd. 2015, 15.

Resim 92: Kyme, Habaş Nekropolisi'nde tespit edilen M78 pyksis mezar (Atila vd. 2015, Res.3)

MÖ 7. yüzyıl - 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen bir diğer erken bebek mezarı örneği ise, İDÇ Nekropolisi'nden ele geçen gri renkli bir amphora mezardır (119 nolu Mezar)[1450]. Kireç taşı bir plaka ile ağzı kapatılmış olan mezarın, toprağa dik bir konumda yerleştirildiği anlaşılmaktadır.

Habaş Nekropolisi'nde Arkaik Dönem'e tarihlendirilen diğer enkhytrismoslar ise gri renkli Lesbos amphoralarıdır. M 17, MÖ 520-490 yıllarına, M 49 ise MÖ 500 yıllarına tarihlendirilmiştir[1451]. Amphoraların gövdesindeki kırıklar, bebeğin bu bölümden mezar içerisine yerleştirildiğini göstermektedir (Resim 93).

Çocuklar için ise basit toprak mezar ve pişmiş toprak lahitlerin kullanıldığı saptanmıştır. Habaş Nekropolisinde M 133 olarak adlandırılan mezarın, boyutları itibarıyla çocuk mezarı olduğu anlaşılmaktadır[1452] (Resim 94). Bireyin sırt üstü dorsal bir pozisyonda yatırıldığı söz konusu basit toprak mezarda, bir adet lydion ve bir adet minyatür kap ele geçmiştir. Mezar buluntular yardımıyla MÖ 6. yüzyıla tarihlenmektedir[1453].

[1450] Lebe 2024, Kat No: 611, 611/1.
[1451] Atila vd. 2015, 16.
[1452] Mezar ile ilgili antropolojik inceleme yapılmamıştır. Ancak ölçekli çekilen fotoğraflar yardımıyla bireyin 100-120 cm arasında bir uzunluğa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle tez içerisinde çocuk mezarları içerisinde değerlendirilmiştir.
[1453] Atila vd. 2015, 16.

Resim 93: Kyme, Habaş Nekropolisi M17 amphora mezar (Atila vd. 2015, Res. 4)

Pişmiş toprak lahitler az sayıda ele geçmesine karşın boyutları itibarıyla iki adedinin çocuklara ait olduğu ifade edilmiştir[1454]. Habaş Nekropolisi'nden ele geçen M21 ve M33 olarak adlandırılan lahitler, Hürmüzlü tarafından oluşturulan sınıflandırmada 4. Grup olan "basit geometrik bezeklerle süslü lahitler" içerisinde yer almaktadır[1455] (Resim 95). M 21 lahit, 72 cm uzunluğunda, 36 cm genişliğinde ve 17 cm derinliğindedir[1456]. Mezar taş bir plaka ile örtülmüştür. İçerisinden bir adet kuş figürini, bir adet koç figürini ve bir adet oturan grotesk figürini ele geçmiştir. Mezar ilk olarak kuş figürinin stilize yapılmasından kaynaklı MÖ 5. yüzyıl başlarına[1457] (Resim 95b), daha sonra lahit tipolojisine dayanarak MÖ 6. yüzyıl ortalarına tarihlendirilmiştir[1458].

[1454] Atila vd. 2015, 19.
[1455] Atila vd. 2015, 19.
[1456] Taşpınar 2019, 39.
[1457] Atila vd. 2015, 19.
[1458] Atila 2019, 125; Mezardan ele geçen figürinler üzerine yapılan araştırmada figürinlerin MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısına ait olduğu da öne sürülmüştür bk. Taşpınar 2019, 39.

Resim 94: Kyme, Habaş Nekropolisi, M133 basit toprak çocuk mezarı ve buluntuları (Atila vd. 2015, Res.6)

Resim 95: a) Kyme, Habaş Nekropolisi, M21 ve M33 pişmiş toprak lahit; b) M21 ve M33 mezar buluntuları (Atila vd. 2015, Res. 17-18)

M 33 olarak adlandırılan pişmiş toprak lahit mezarın ölçüleri ise 97 cm uzunluk, 40 cm genişlik, 20 cm derinliktedir (Resim 95a). İçerisinden kaplumbağa ve tapınak oğlanı figürini açığa çıkarılmıştır[1459] (Resim 95b). Mezar M 21'de olduğu gibi tarihlendirilmesinde ilk önce MÖ 5. yüzyılın başlarına[1460], sonrasında lahit tipolojisine göre MÖ 6. yüzyıla tarihlendirilmiştir[1461].

[1459] Taşpınar 2019, 39.
[1460] Atila vd. 2015, 19; M 21 mezarında olduğu gibi M33 mezarından ele geçen figürinlerin değerlendirilmesinde, söz konusu buluntuların MÖ 350-300 yıllarına ait olduğu öne sürülmüştür bk. Taşpınar 2019, 40.
[1461] Atila 2019, 125.

Yukarıda belirtilmiş olan Arkaik Dönem'e ait az sayıda bebek ve çocuk mezarının yanı sıra, Kyme'nin erken dönemlerine ait mezarlarının bulunduğu Aytemiz Nekropolisi'nde doğrudan bebek ve çocuk mezarı olduğuna ilişkin bilgi aktarılmamasına karşın, ele geçen askos, emzikli ve minyatür kapların benzer bölgelerden ele geçmesi, dolaylı yoldan bu bölgede de bebek veya çocuklara ait mezarların olabileceğini işaret etmektedir[1462]. Bu kapların buluntu durumu ve tarihlendirmesi tam olarak ifade edilmemiştir. Ancak bölgede erken mezarların bulunması ve askosların yoğun olarak Arkaik Dönem'de çocuk mezarlarına bırakılmış olmaları, dönemsel açıdan da bir değerlendirmede bulunmaya yardımcı olmaktadır.

3.1.5.2. Kyme Klasik Dönem Mezarları

Kyme Nekropolisleri'nde özellikle MÖ 7. yüzyılda inhumasyon ve kremasyon gömü geleneklerinin bir arada kullanıldığı, MÖ 6. yüzyılın başlarından itibaren inhumasyon gömü geleneklerinde artış olduğu gözlemlenmiştir. Klasik Dönem'de ise kremasyon gömü geleneklerinin yerini neredeyse tamamen inhumasyon gömü tiplerine bıraktığı anlaşılmaktadır[1463]. Klasik Dönem'de Kyme Nekropolisleri'nde pişmiş toprak lahit, taş sanduka ve basit sandukalar, basit toprak mezar, enkhytrismos varlığını sürdürürken, monolitik ve plakalardan oluşturulan taş lahitler ve dönemin sonlarına doğru kiremit mezarlar ortaya çıkar. Dikkat çekici noktalardan biri de Kyme mezar tipleri içerisinde Arkaik ve Klasik Dönem'de de özellikle çocuklar için sıklıkla tercih edilen pithos mezarların sayıca azlığıdır. Literatürde bahsedilen pithosların bir bölümünün buluntu içermemesinden ötürü tarihlemesi yapılamamaktadır. Bu nedenle Arkaik ve Klasik Dönemler'de kullanım oranı tam anlamıyla netlik kazanmamıştır.

Bebek ve çocuklar için ise, amphoralardan oluşan enkhytrismos gömüler, basit sanduka mezarlar, lahitler ve kiremit mezar tiplerinin kullanıldığı saptanmıştır. Kyme'de bebek ve çocuk mezarlarının tespit edildiği alanlar ise; Habaş Nekropolisi, İDÇ Nekropolisi ve Batı Liman Nekropolisi'dir.

Amphora mezarlar, Arkaik Dönem'e kıyasla Klasik Dönem'de daha fazla sayıda ele geçmiştir. Habaş Nekropolisi'nde ele geçen amphora mezarlardan ikisi Klasik

[1462] İren 2008, 618-622.
[1463] Ürkmez 2020, 339.

Dönem'e ait Lesbos amphoraları iken, beşi ise MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen uzun boyunlu Khios amphoralarından oluşmaktadır[1464] (Resim 96a). Mezarlar içerisinden herhangi bir buluntu ele geçip, geçmediğine dair bir bilgi aktarılmamıştır.

Resim 96: a)Kyme, Habaş Nekropolisi'nde ele geçen Khios amphorası bebek mezarı (Atila vd. 2015, Res.4); b) Kyme, İDÇ Nekropolisi'nde ele geçen 350 nolu amphora mezar (Lebe 2024, Levha 376).

Amphora mezarların ele geçtiği bir diğer alan da İDÇ Nekropolisi'dir. 142 ve 350 nolu mezarlar olarak belirtilen amphoralar, MÖ 4. yüzyıla tarihlendirilmiştir[1465] (Resim 96b). Her iki mezar içerisinden de buluntu ele geçmemiştir. 142 nolu mezar, toprağa yan yatırılmış, ağız bölümü bir kiremit parçası ile kapatılmıştır.

Çocuklar için kullanılan bir diğer defin uygulaması ise, üzeri plakalarla kapatılan basit sanduka tipi mezarlardır. MÖ 5. yüzyıl örneklerinin olmasına karşın, özellikle MÖ 4. yüzyılda Klasik Dönem'den Hellenistik Dönem'e geçiş evresinde yoğun kullanımı görülmektedir.

İDÇ Nekropolisi'nde Parsel 68, Sondaj 6'da yer alan ve M 1 olarak adlandırılan mezar, üzeri kireç taşı plakalarla kapatılmış bir çocuk mezarıdır. Mezar içerisinden bir adet kourotrophos figürini, bir adet horoz figürini ve üç parça halinde küpe ele geçmiştir. Eserler yardımıyla mezar, MÖ 5. yüzyıl ortaları ile MÖ 4. yüzyıl başlarına tarihlenmektedir[1466].

8, 130, 173, 174-2, 312 nolu mezarlar İDÇ Nekropolisi'nde antropolojik araştırmalarla saptanmış basit sanduka tipi çocuk mezarlarıdır. Bunların yanı sıra

[1464] Atila vd. 2015, 16.
[1465] Lebe 2024, Kat No: 612-613.
[1466] Küçükgüney ve Tunç Altun 2009, 57.

İDÇ Nekropolisi'nden 255, 422 nolu mezarlar ile Sondaj 7'de açığa çıkarılan M 2 olarak adlandırılan mezar ve Batı Liman Nekropolisi'nde açığa çıkarılan M 34 mezar ise iskelet boyutları itibarıyla çocuk olma ihtimali bulunan mezarlardır. Basit sanduka tipindeki çocuk mezarlarının yalnızca birinde (8 nolu mezar[1467]) buluntu ele geçmezken, diğer mezarların zengin hediye repertuvarına sahip olduğu görülmektedir.

255 nolu mezar, iskelet uzunluğu 91 cm, omuz genişliği ise 28 cm olan bir bireye aittir. Toprağa açılan sanduka şeklinde çukura sırtüstü olarak yatırılan bireyin üstü iki adet düz kireçtaşı plaka ile kapatılmıştır[1468]. Mezar içerisinden, birer adet boğa/buzağı figürini, köpek figürini, kaplumbağa figürini, ikili insan figürini, mask figürini, Pan figürini, ayakta duran aktör figürini, asasına yaslanan aktör figürini, ayakta duran ve diaulos çalan kadın figürini, tapınak oğlanı/çömelen erkek çocuğu figürinin yanı sıra bir adet minyatür lekythos ele geçmiştir[1469]. Buluntuların hepsi bireyin ayakucunda toplu bir şekilde açığa çıkarılmıştır.

Resim 97: a-b) Kyme, İDÇ Nekropolisi 130 nolu mezar; c) 130 nolu mezar buluntuları (Lebe 2024, Levha 48, Kat No: 83)

422 nolu mezar ise, 93 cm uzunluğunda 21 cm omuz genişliğine sahip bir bireye aittir[1470]. İki adet kireç taşı plaka ile kapatılan mezarın içerisinden üzerinde insan tasviri bulunan bronz yüzük, bir adet bronz ayna ve altın küpe ele geçmiştir. Bahsi edilen her iki mezar da buluntular yardımıyla MÖ 4. yüzyıla tarihlenmektedir.

Sondaj 7, M 2 olarak adlandırılan mezar ise araştırmacıları tarafından 255 nolu mezarda olduğu gibi boyutları itibarıyla çocuk mezarı olarak tanımlanmıştır[1471].

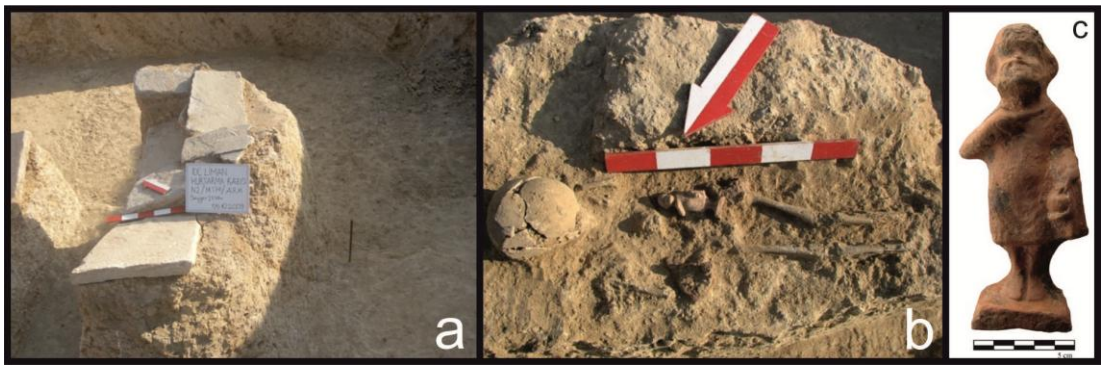
[1467] Lebe 2024, Kat No: 7.
[1468] Lebe 2024, Kat No: 139.
[1469] Lebe 2024, 134-138.
[1470] Lebe 2024, Kat No: 216.
[1471] Küçükgüney ve Tunç Altun 2009, 58. Ayrıca mezar tipi olarak basit toprak gömü olarak ifade edilmiştir. Ancak mezarın kireç taşı plakalarla kapatılmış olması, mezarın basit sanduka tipinde değerlendirilmesine neden olmuştur.

İçerisinden bir adet minyatür lekythos ele geçen mezar, MÖ 4. yüzyıla tarihlenmektedir.

Batı Liman Nekropolisi'nde M 34 olarak adlandırılan basit sanduka mezar da ebatları nedeniyle çocuk mezarı olarak düşünülmüştür. İçerisinden tek kulplu kabın ele geçtiği mezar, MÖ 4. yüzyıla tarihlenmektedir[1472].

130 nolu mezar, üzeri iki adet kireç taşı plaka ile kapatılmış, hoker pozisyonunda yatırılmış bir çocuk mezarıdır[1473] (Resim 97a-b). Mezar içerisinden MÖ 4. yüzyıla tarihlendirilen bir adet horoz figürini bir adet de amphoriskos ele geçmiştir (Resim 97c).

173 nolu mezar, çocuk bireyin toprağa sırtüstü yatırıldığı, farklı boyutlarda kireç taşı plakalarla üzerinin örtüldüğü basit sanduka tipi mezardır[1474]. Mezar içerisinden bir adet domuz figürini, bir adet kuğuya oturan Aphrodite figürini ele geçmiştir. Mezar buluntular yardımıyla, MÖ 4. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir.

Resim 98: a-b) Kyme, İDÇ Nekropolisi, 174/2 nolu mezar; c) Mezar buluntusu aktör figürini (Lebe 2024, Kat No: 109).

174-2 nolu mezar, buluntu durumu açısından diğer basit sanduka çocuk mezarlarından ayrılmaktadır. 174-1 nolu mezar bir yetişkine ait olan basit sanduka mezarın 20 cm üst kodunda açığa çıkarılmıştır[1475]. Olasılıkla bir ebeveyni yanına defnedilmiştir (Resim 98a). Yetişkin bireye ait mezarda herhangi bir buluntu rastlanmamasına karşın 174-2 çocuk mezarında bir adet MÖ 4.yüzyıla tarihlenen aktör figürini ele geçmiştir (Resim 98c).

[1472] Foça 2020b, 207.
[1473] Lebe 2024, Kat No: 83.
[1474] Lebe 2024, Kat No: 107.
[1475] Lebe 2024, Kat No: 109.

312 nolu mezar, farklı boyutlarda üç adet kireç taşı plaka ile kapatılmış basit sanduka mezardır[1476]. MÖ 4. yüzyıl ortaları ve ikinci yarısına tarihlenen mezar içerisinden, birer adet bronz sikke, emzikli kap, kase, aktör figürini, oturan kadın figürini, ayakta duran kadın figürini, oturan erkek/aktör figürini ele geçmiştir.

Çocuklar için kullanıldığı tespit edilen bir diğer mezar tipi ise taş lahitlerdir. İDÇ Nekropolisi'nde açığa çıkarılan M 8 lahtinde iki yetişkin ve bir bebeğin bulunduğu toplu bir gömü bulunmaktadır. Mezar içerisinden herhangi bir buluntu ele geçmemesine karşın mezar çevresinden ve bulunduğu alandan MÖ 5. - 4. yüzyıllara ait eserlerin bulunması nedeniyle mezarlar bu yüzyıla tarihlendirilmiştir[1477].

Çocukların tek başlarına gömülmeleri için yapılmış küçük boyutlu lahitlerin olduğuna dair doğrudan bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak Aytemiz Nekropolisi'nde gerçekleştirilen sınırlı çalışmaların içerisinde 11 adet tespit edilen taş lahitler arasında M 4 lahtinin "küçük taş lahit" olarak adlandırılması dikkat çekicidir[1478]. Ölçüleri belirtilmemesine karşın diğer lahit mezarlardan ayırıcı şekilde sıfatlandırılması, bu dönemde çocuklar için de küçük boyutlu lahitlerin kullanılmış olma ihtimalini düşündürmektedir.

Resim 99: a) Kyme, Batı Liman Nekropolisi, M 46 kiremit mezar; b) Mezar buluntuları (Konak Tarakçı ve Selçuk 2012, Resim 8, 13)

Klasik Dönem içerisinde kiremit kullanılarak yapılmış, tek örnekle temsil edilen, farklı uygulamaya sahip bir çocuk mezarı da bulunmaktadır. Kiremitlerin toprağa dik yerleştirilerek sanduka görünümünün verildiği mezar, bir taş ile kapatılmıştır[1479]

[1476] Lebe 2024, Kat No: 167.
[1477] Küçükgüney ve Tunç Altun 2009, 56-57.
[1478] İren 2008, 624.
[1479] Foça ve Yenişehirli 2021, 156; Konak-Tarakcı ve Selçuk 2012, 188.

(Resim 99a). Mezarın doğu kısa kenarı anakaya üzerine oturmaktadır. Batı Liman Nekropolisi'nde ele geçen ve M 46 olarak adlandırılan mezar içerisinden bir adet koç, iki adet domuz, bir adet beşikte yatan çocuk figürini ve bir adet horoz figürini ele geçmiştir[1480] (Resim 99b). Beşikte yatan çocuk figürini içerisinde pişmiş toprak top bulunması bu nesnenin çıngırak olarak kullanıldığını göstermektedir[1481]. Mezar, ele geçen buluntular yardımıyla MÖ 5. yüzyıla tarihlendirilmektedir[1482].

3.1.5.3. Kyme Hellenistik Dönem Mezarları

Kyme'nin Hellenistik Dönem ölü gömme geleneklerinde, Klasik Dönem'de sayısı oldukça az olan kremasyon gömü uygulamaları yeniden artış göstermektedir. Ancak baskın gömü tipi inhumasyon mezarlardır. Taş lahit, taş sanduka ve basit sanduka mezar, basit toprak mezar, enkhytrismos mezarlar, birincil ve ikincil kremasyon mezarlar önceki dönemler de olduğu gibi varlığını sürdürürken, özellikle Klasik Dönem'e ait az örneği görülen kiremit mezarlar, Hellenistik Dönem'de artış göstermektedir[1483]. Bunun yanı sıra Arkaik ve Klasik Dönem'de az sayıda tespit edilen pithos mezarların, Hellenistik Dönem'de sayıca arttığı gözlemlenmiştir[1484].

Kyme Nekropolisleri'nde Klasik Dönem'de genel olarak gözlemlenen mezar sayılarındaki düşüş, MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artar[1485]. Bu tarihten itibaren mezar buluntularında da değişim ve zenginlik göze çarpmaktadır. MÖ 350-250/200 yılları arasında Kyme mezarları ve buluntuları değerlendirildiğinde, kentte refahın hâkim olduğu anlaşılmaktadır[1486].

Klasik Dönem'den Hellenistik Dönem'e geçişi temsil eden MÖ 4. yüzyıl mezarlarında figürin ve seramik buluntuların yoğunlukta olduğu, çeşitli metal aksesuarlar ve sikkelerin yer aldığı mezar kontekstleri görülmektedir. Benzer kontekstler içeren bu mezarlar, çalışma içerisinde kronolojik olarak sınıflandırmada güçlük yaşatmaktadır. Bu nedenle mezarların tarihsel açıdan daha sağlıklı biçimde kategorize edilebilmesi amacıyla, mezarlarda ele geçen sikkeler belirleyici bir kriter olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda, MÖ 3. yüzyıla ait sikke barındıran mezarlar,

[1480] Foça ve Yenişehirli 2021, 156; Konak-Tarakcı ve Selçuk 2012, 190.
[1481] Konak-Tarakcı ve Selçuk 2012, 190.
[1482] Foça ve Yenişehirli 2021, 163.
[1483] Ürkmez 2020, 344.
[1484] Ürkmez 2020, 344
[1485] Ürkmez 2020, 348.
[1486] Ürkmez 2020, 348.

Hellenistik Dönem başlığı altında irdelenmiş, sikke bulunmayan MÖ 4. yüzyıl seramik ve figürin eserlerden buluntu repertuvarı oluşan mezarlar ise Klasik Dönem başlığı altında değerlendirilmiştir.

Kyme kentinin Hellenistik Dönem'inde görülen mezar sayısındaki artış, bebek ve çocuk mezarlarında da kendisini göstermektedir. Bu dönemde bebek ve çocuklar için enkhytrismosların yapıldığı çömlek mezarlar, pithoslar, lahitler, kiremit mezarlar, basit ve taş sanduka mezarların kullanıldığı saptanmıştır. Söz konusu mezarlar Kyme'nin, Samurlu Nekropolisi, Habaş Nekropolisi, İDÇ Nekropolisi ve 214-215 No'lu Parsel kurtarma kazılarında tespit edilmiştir. Buna ek olarak, Batı Liman Nekropolisi'nde gerçekleştirilen antropolojik çalışmalarda, tarih belirtmeksizin kremasyon mezarlar içerisinde iki bebek ve üç çocuğun bulunduğu belirtilmiştir[1487]. Söz konusu mezarlar, M 1 (M1K Cinsiyeti belirsiz bir erişkin ve M1 Ka bir çocuk), M 65 (M65K bir çocuk ve M65Ka bir bebek), M 20'dir (M20K bebek, M 20a çocuk ve M 20 Kb cinsiyeti belirsiz erişkin). Bu veriler doğrultusunda Kyme'de bebek ve çocukların da az sayıda olmakla beraber, kremasyona tabi olduğu kesinleşmiştir. Bulgularda dönem belirtilmemesine karşın, Batı Liman Nekropolisi'nin MÖ 5. – 2. yüzyıllar arasında kullanıldığı ve kremasyon geleneğinin Hellenistik Dönem'de artış gösterdiği göz önünde bulundurulduğunda söz konusu kremasyon bebek ve çocuk mezarları Hellenistik Dönem'e ait olduğu düşünülmektedir.

Kremasyon mezarlar arasında M 65 dışındaki gömülerin Assos[1488], Khios[1489], Nif (Olympos) Dağı Nekropolisleri'nde[1490] olduğu gibi bir yetişkin ile beraber gömüldükleri saptanmıştır.

Enkhytrismos mezarlar, Arkaik ve Klasik Dönem'de olduğu gibi Hellenistik Dönem'de de Kyme kentinde bebekler için kullanılmaktadır. Bu tip mezarların ele geçtiği alan Samurlu Nekropolisi'dir.

Samurlu Nekropolisi'ndeki araştırmalarda enkhytrismoslar içerisinde çömlek mezarlar yer almaktadır. Alanın araştırmacıları tarafından çömlek mezarlar ve

[1487] Dinçarslan 2017, 55.
[1488] Kadın ve erkek iki yetişkin bir de bebek mezarı için bk. Wolska 1993, 201; Bir kadın bir çocuk mezarı için bk. Stupperich 1996a, 11; Anne ve 7 yaşlarında bir kız çocuğu bk. Buruldağ 2009, 114.
[1489] Bir kadın ve iki yaşını geçmeyen bebek içeren urne için bk. Ανετάκης et al. 2019, 340.
[1490] KM 4 urne içerisinde 25-35 yaşında bir erişkin ve 4-5 yaşında bir çocuğa ait kemikler ele geçmiştir bk. Tül-Tulunay 2009, 413; KM6 urne içerisinde bir kadın ve bir erkek yetişkin ile iki çocuğa ait kemikler ele geçmiştir bk. Tül-Tulunay 2010, 391.

pithosların sayısal verileri aynı başlık altında toplanması nedeniyle her iki mezarın ayrı olarak kaçar adet ele geçtiği bilinmemektedir. Ancak aktarımlara göre, Samurlu 879 ile Samurlu 877 Nekropolisleri arasındaki en önemli farklardan biri de bu mezar tiplerindeki yoğunluktur. Samurlu 879'da 18 adet tespit edilen pithos ve çömlek mezarlar, Samurlu 877'de altı adet bulunmaktadır.

Samurlu 877 Nekropolisi'nde, çömlek mezarlara ilişkin bulunmaları dışında herhangi bir bilgi aktarılmamıştır. Samurlu 879'da yer alan enkhytrismoslar için görece daha çok veri sunulmaktadır.

Resim 100: Kyme, Samurlu 879 Nekropolisi M 83 çömlek mezar (Ürkmez 2016, Fig. 9)

Samurlu 879'da ele geçen M 83, 45x45 cm ebatlarında olan bir çömlek mezardır (Resim 100). Mezar zemine açılan bir çukur içerisine yerleştirilmiş ve ağzı bir taş ile kapatılmıştır[1491]. Mezar içerisinde bireye ait çok az sayıda kemik ele geçmiştir. Ölü hediyelerinin mezarın baş tarafına ve çömlek üzerine bırakıldığı tespit edilmiştir. Buluntular arasında aryballos, minyatür khytra, lagynos ve pişmiş toprak oyuncak

[1491] Ürkmez 2016, 168.

figürin yer almaktadır[1492]. Oyuncak olarak tanımlanan figürin oynar eklemlere sahip etekli bir kadın figürinidir. Mezar buluntular yardımıyla MÖ Geç 4. yüzyıla tarihlenmektedir[1493].

M 13 ve M 14 olarak numaralandırılan iki çömlek mezar buluntu durumu nedeniyle ilgi çekicidir. Mezarlar büyük boyutlu iki kraterin aynı mezar çukuruna M13'ün ağız bölümü M14'ün dip bölümüyle kapatılacak şekilde bitişik gömülmesiyle oluşturulmuştur[1494] (Resim 101). Bu durum mezarlar arasında aile bağı olabileceği yönünde yorumlanmıştır[1495].

Resim 101: Kyme, Samurlu 879 Nekropolisi M 13 ve M 14 krater mezarları (Ürkmez 2016, Fig. 10)

M13, 90x75 cm, M14 ise 75x63 cm ebatlarındadır. Her iki mezardan da çok az sayıda kemiğin ele geçmesi çocuk mezarları olma ihtimallerini düşündürmektedir. M13'ten üç adet unguentarium ve birer adet demir strigilis ile içe dönük ağızlı kase ele geçmiştir. Striglislerin Kyme'de çocuk mezarlarında da bırakılmış oldukları bilinmektedir[1496]. Burada da söz konusu strigilisin, çocuğun deneyimleyemeyeceği yetişkin yaşam pratiklerine sembolik bir atıfla bırakılmış olabileceği ileri sürülebilir.

[1492] Ürkmez 2016, 168.
[1493] Ürkmez 2016, 169.
[1494] Ürkmez 2016, 169-170.
[1495] Ürkmez 2016, 172.
[1496] Bk. 199 nolu mezar, Lebe 2024, Kat No: 85/1-8.

M14'ten ise, dört adet unguentarium, bir adet lagynos, iki adet pişmiş toprak Dionysiak mask, bir adet demir aksam açığa çıkarılmıştır.

Resim 102: Kyme, Samurlu 877 Nekropolisi, M 41 nolu pithos çocuk mezarı ve buluntuları (Ürkmez 2014, Res. 16)

Pithosların Samurlu Nekropolisi'nde genel olarak yetişkinler için de kullanıldığı görülmektedir[1497]. Samurlu 877 Nekropolisi'nde üç adet ele geçen pithos mezarlardan sadece birinin bir çocuğa ait olduğu düşünülmektedir[1498]. 87 x 60 cm ebatlarında olan doğu-batı doğrultulu uzanan pithos (M 41) içerisinde çocuk bireye ait kemiklerin çok az bir bölümü korunmuştur (Resim 102). Ancak kafatası kemiklerinden çocuğun baş kısmının pithosun ağız kısmında olduğu anlaşılmaktadır. Mezar içerisinden bir adet unguentarium, mezar dışından pithosun ağız altından ise bir adet lagynos ve bir adet kantharos ele geçmiştir[1499]. Mezar konteksti sayesinde MÖ 275-175 yıllarına tarihlenmektedir.

Boyutları itibarıyla çocuklar için kullanılmış olabileceği düşünülen iki adet pithos mezar da İDÇ Nekropolis alanından ele geçmiştir. 157 nolu mezar 82x58 cm ölçülerine sahip, toprağa dik yerleştirilmiş bir pithos mezardır. 487 nolu mezar ise bireyin toprağa yatırıldıktan sonra üzerinin pithos parçaları ile örtüldüğü bir çeşit

[1497] Ürkmez 2016, 172.
[1498] Ürkmez 2014, 352.
[1499] Ürkmez 2014, 352.

basit toprak tipi bir mezardır[1500]. Mezarın ölçüleri 97x42 cm olmasından ötürü, söz konusu bireyin çocuk olduğu düşünülmektedir. Her iki mezardan da buluntu ele geçmemesine karşın, yer aldıkları konum ve çevresinden ele geçen malzemeler, Hellenistik Dönem'e ait olduklarını işaret etmektedir.

MÖ 4. yüzyılın ortalarında yoğunlaşan basit sanduka tipi mezarlar, Hellenistik Dönem içerisinde de bebek ve çocuklar için yoğun olarak kullanılmaya devam etmiştir. Özellikle örnekleri İDÇ Nekropolisi'nde ve 214-215 Parsel Kurtarma Kazısı'nda[1501] açığa çıkarılmıştır.

Klasik Dönem'de olduğu gibi antropolojik çalışmalarla belirlenen bebek ve çocuk mezarlarının olmasının yanında, İDÇ Nekropolisi'nde 55, 214 nolu mezarlar ve 214-215 Parsel Kurtarma Kazısı'nda ele geçen 6 numaralı mezar, ebatları nedeniyle çocuk mezarı olarak düşünülmüştür.

İDÇ Nekropolisi'nde açığa çıkarılan 55 nolu mezar, 92x44 cm ölçülerine sahip, üç adet kireç taşı plaka ile ötülmüş basit sanduka tipi mezardır[1502]. Mezar içerisinden iki adet mask figürini, birer adet at, güvercin, köpek, süvari figürinin yanı sıra bir adet unguentarium ve bir adet biberon ele geçmiştir[1503]. Mezar MÖ 4. yüzyılın sonları ile MÖ 3. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir.

214 nolu mezar, ise 63x50 cm ebatlarına sahip, iki adet kireç taşı plaka ile kapatılmış, boyutları itibarıyla çocuk olma ihtimali bulunan mezarlardan biridir. Bireye ait kemik ele geçmezken, mezar içerisinden iki adet tek kulplu kap ve sekiz adet aşık kemiği tespit edilmiştir[1504]. Mezar buluntular yardmıyla 55 nolu mezar da olduğu gibi, MÖ 4. yüzyılın sonları ile MÖ 3. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir.

214-215 Parsel Kurtarma Kazısı'nda ele geçen 6 numaralı mezar ise, alanın araştırmacıları tarafından 120 cm uzunluğu nedeniyle çocuk mezarı olarak nitelendirilmiştir[1505]. Mezar içerisinden bir adet tapınak oğlanı, beşikte yatan oğlan figürini, bir adet at üzerinde erkek figürini (araştırmacılar bu figürini at üstünde

[1500] Lebe 2024, 615.
[1501] 214-215 Parsel Kurtarma Kazıları'nda açığa çıkarılan mezarlar ile bilgiler oldukça kısıtlıdır. Bu sebeple araştırma sonuçlarında belirtilen 6 numaralı çocuğa ait olduğu düşünülen basit sanduka tipi mezar dışında, doğrudan bebek veya çocuk mezarına ilişkin bilgi bulunmamaktadır.
[1502] Lebe 2024, Kat No: 34.
[1503] Lebe 2024, Kat No: 34/1-8.
[1504] Lebe 2024, Kat No: 122/1-3.
[1505] Atıcı ve Beyazçam 2016, 375.

poloslu kadın figürini olarak yorumlamıştır), bir adet ise çömelen grotesk figürini tespit edilmiştir (Resim103). Mezar, Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmiştir[1506].

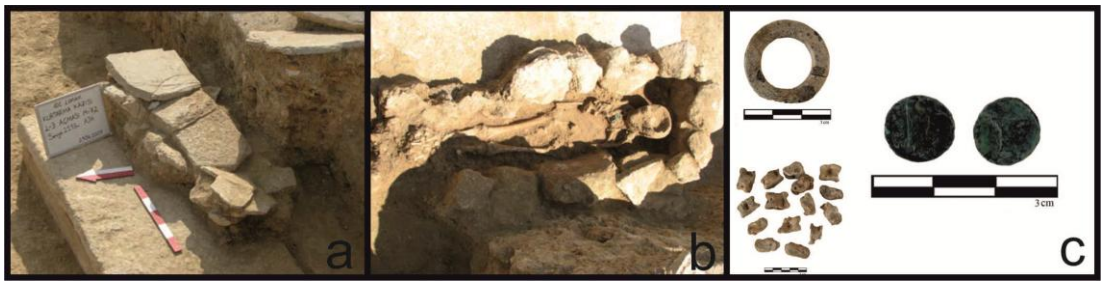

Resim 103: Kyme, 214-215 parsel kurtarma kazısı, 6 numaralı mezar buluntuları (Atıcı ve Beyazçam 2016, Res. 7).

İDÇ Nekropolisi'nde bebek veya çocuklara ait olduğu saptanan diğer basit sanduka tipi mezarlar; 72, 80, 99, 131, 132, 146, 149, 199, 232, 281, 373, 378, 496 nolu mezarlardır. Bunlar içerisinden 80, 131, 146, 232 numaralı mezarlardan buluntu ele geçmezken, bulundukları tabaka nedeniyle Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmiştir[1507].

MÖ 4. yüzyıl sonu - 3. yüzyıl başlarına, Erken Hellenistik Dönem'e tarihlenen mezarlar ise; 72, 99, 132, 199, 378 nolu mezarlardır. 72 nolu mezar, 106 cm uzunluğunda iyi korunmuş bir iskelete sahiptir[1508] (Resim 104a-b). Birey toprağa yatırıldıktan sonra etrafı şekilsiz moloz taşlarla çevrelenmiş ve üzeri dört adet kireç taşı plaka ile kapatılmıştır. Mezar içerisinden bir adet bronz sikke, bir adet kemik yüzük, 16 adet aşık kemiği ele geçmiştir[1509] (Resim 104c).

[1506] Atıcı ve Beyazçam 2016, 376.
[1507] Lebe 2024, Kat No: 49, 84, 93, 126.
[1508] Lebe 2024, Kat No: 44.
[1509] Lebe 2024, Kat No: 44/1-3.

Resim 104: a-b) Kyme, İDÇ Nekropolisi 72 nolu mezar; c) Mezar buluntuları (Lebe 2024, Levha 23, Kat No: 44).

99 nolu mezar, sadece bacak kemiği ele geçmiş bir bebek mezarıdır[1510]. Mezar içerisinden biri kuğu üzerine diğeri ise tahta oturan olmak üzere iki adet kadın figürini, bir adet minyatür lekythos, bir adet bronz sikke ve bir adet bronz küpe ele geçmiştir[1511].

Resim 105: a-b) Kyme, İDÇ Nekropolisi, 199 nolu basit sanduka mezar; c) 199 nolu mezar buluntuları (Lebe 2024, Levha 63-64, Kat No: 118).

132 Nolu mezar ise 50 cm iskelet uzunluğuna sahip bir bebek mezarıdır[1512]. Mezar içerisinden bir kaide üzerinde ayakta duran kadın figürini açığa çıkarılmıştır. 132 nolu mezarın aksine 199 nolu mezar, zengin buluntu repertuvarıyla göze çarpmaktadır. Mezar üç kireç taşı plaka ile kapatılmış olup içerisinden, bir adet gümüş sikke, iki adet minyatür lekythos, bir adet altın diadem, 37 adet aşık kemiği, 1 adet demir strigilis, bir adet bronz iğne ele geçmiştir[1513] (Resim 105). Söz konusu mezar yalnızca buluntu zenginliği açısından değil, aynı zamanda genç erkeklerle özdeşleştirilen striglislerin çocuk mezarlarına da bırakılıyor olmasını göstermesi açısından da oldukça değerlidir. Bu durum olasılıkla hem o yaşa gelemeden vefat eden bireyin ölümünden duyulan yası hem de yetişkin yaşam pratiklerine bir

[1510] Lebe 2024, Kat No: 65.
[1511] Lebe 2024, Kat No: 65/1-5.
[1512] Lebe 2024, Kat No: 85.
[1513] Lebe 2024, Kat No: 85/1-8.

gönderme niteliğinde mezara bırakılmış olmalıdır.

Erken Hellenistik Dönem'e tarihlenen bir diğer basit sanduka tipi mezar ise, 378 nolu mezardır. İki kireç taşı plaka ile kapatılan mezar içerisinden bir adet unguentarium, altı adet merkezinde çiçek motifi bulunan, disk formunda altın düğme (?) ele geçmiştir[1514] (Resim 106). Düğme olarak ifade edilen buluntular İDÇ Nekropolisi'nde başka mezarlarda bulunmamaktadır.

Resim 106: Kyme, İDÇ Nekropolisi 378 nolu mezar buluntusu altın düğmeler ? (Lebe 2024, Levha 133, Kat No: 195/2).

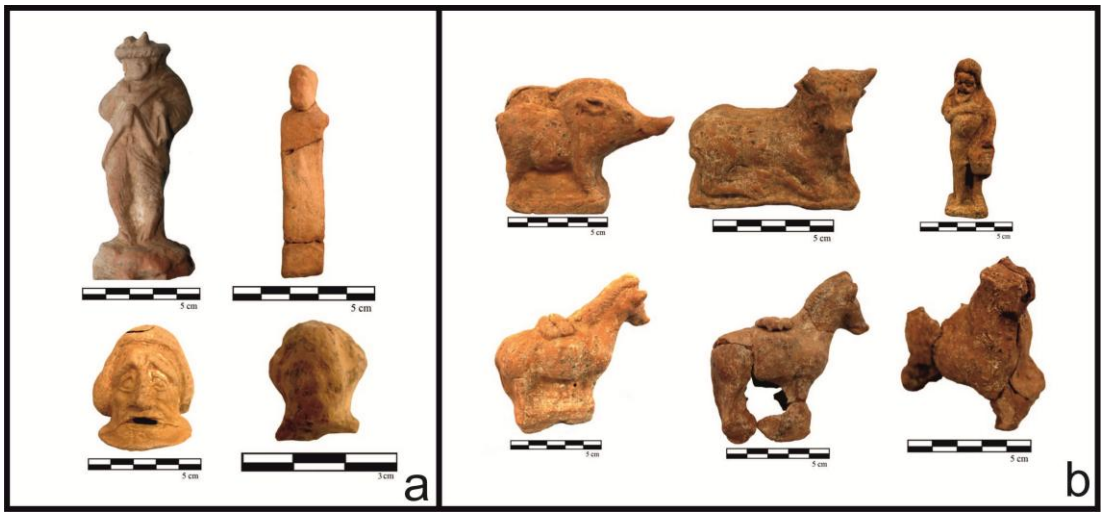
MÖ 3. yüzyıla tarihlenen basit sanduka tipi mezarlar ise yine İDÇ Nekropolisi'nde açığa çıkarılmıştır. 281, 373, 496 nolu mezarlar, MÖ 3. yüzyıla tarihlendirilirken, içerisinden bronz halka ele geçen 149 nolu mezar konumu itibarıyla Hellenistik Dönem içerisinde değerlendirilmiştir.

281 nolu mezar iki adet kireç taşı plaka ile kapatılmış, içerisinden bir adet Pan figürini, bir adet mask figürini, bir adet Herme figürini ve bir adet figürin başı tespit edilmiştir[1515] (Resim 107a).

373 ve 496 nolu mezarlar ise, iki kireç taşı plaka ile kapatılmıştır. 373 nolu mezar içerisinden birer adet domuz, boğa/buzağı, satyr/aktör figürinin yanı sıra üç adet at figürini[1516] (Resim 107b); 496 nolu mezar içerisinden ise iki adet ayakta duran kadın

[1514] Lebe 2024, Kat No: 195/1-2.
[1515] Lebe 2024, Kat No: 151/1-4.
[1516] Lebe 2024, Kat No: 191/1-6.

figürini açığa çıkarılmıştır[1517].

Resim 107: a) Kyme, İDÇ Nekropolisi 281 nolu basit sanduka mezar buluntuları (Lebe 2024, Levha 93, Kat No: 151); b) Kyme İDÇ Nekropolisi 373 nolu basit sanduka mezar buluntuları (Lebe 2024, Levha 129, Kat No:191).

Basit sanduka mezarlara ilişkin standartın dışında kalan birkaç mezar bulunmaktadır. Bunlardan ilki İDÇ Nekropolisi'nde 2007 yılında sondaj ve kurtarma kazılarında açığa çıkarılmıştır. Sondaj 8'de saptanan M 4 olarak isimlendirilen mezardan ele geçen kemikler boyutları itibarıyla bebek mezarı olarak belirtilmiştir[1518]. Ancak mezar içerisinde yoğun yanık toprağın bulunması bireyin kremasyona tabi tutulduğunu göstermektedir. Ancak mezardan ele geçen kemikler üzerinde herhangi bir morfolojik çalışma gerçekleştirilmemiş olup, yorumlar arazi alanında yapılan ön değerlendirmelere dayanmaktadır. Kremasyon uygulamasının bebek ve çocuklar için oldukça nadir uygulandığı göz önüne alındığında, söz konusu mezardaki birey üzerinde antropolojik bir çalışma gerçekleştirilmeden bebek mezarı olarak yorumlamak hatalı olacaktır. Mezar içerişinden bir adet bronz bilezik ve bir adet bronz iğne tespit edilmiştir. Benzer durum aynı çalışmalar içerisinde açığa çıkarılan, Sondaj 9-10'da saptanan M 3 ve M 4 olarak adlandırılan basit sanduka tipi mezarlarda da tespit edilmiştir. Alanın araştırmacıları tarafından mezarların ebatları nedeniyle çocuk olduklarını düşündükleri bu iki mezarda da kemiklerin kremasyona maruz kaldıkları aktarılmıştır[1519]. Sondaj 8'de ele geçen M 4 mezarında olduğu gibi, bahsi geçen bu iki mezarda da kemikler üzerine herhangi bir antropolojik çalışma gerçekleştirilmemiş olmasından ötürü, belirtilen düşüncelere şüphe ile yaklaşmak

[1517] Lebe 2024, Kat No: 195/1-2.
[1518] Küçükgüney ve Tunç-Altun 2009, 59.
[1519] Küçükgüney ve Tunç-Altun 2009, 60.

gerekmektedir.

Taş sanduka mezarlar, Kyme Nekropolisi içerisinde sayıca oldukça az temsil edilmektedir. Hellenistik Dönem'e ait sadece bir taş sanduka mezarda bebek ve çocuk gömülerine rastlanmıştır. İDÇ Nekropolisi'nde Sondaj 11'de M1 olarak isimlendirilen taş sanduka mezarda biri bebek biri çocuk olmak üzere dört bireye ait kemikler ele geçmiştir. Bu bireylerden en altta tabana yatırılmış olanın bir çocuğa ait olduğu anlaşılmıştır[1520]. Çocuk bireye ait bir adet horoz figürini ele geçmiştir[1521]. Daha geçe tarihlenen ikinci gömü çevresinden bir adet bronz iğne ve bronz ayna parçaları tespit edilirken; üst üste gömülmüş 3. ve 4. bireylerin çevresinden yine Hellenistik Dönem'e tarihlenen bir adet biberon saptanmıştır[1522].

Hellenistik Dönem'de yetişkinler için yoğun kullanımı görülen kiremit mezarların, çocuklar için de tercih edildiği saptanmıştır. Stroterlerin karşılıklı çatı formu alacak şekilde yerleştirilmesi sonucu oluşturulan mezarlar, basit sanduka mezarlarda olduğu gibi bireyin fiziksel özelliklerine göre boyutları değişmektedir.

Samurlu 879 Nekropolis'inde M 87 olarak adlandırılan kiremit mezar altı stroterin güneydoğu-kuzeybatı doğrultulu olacak şekilde birbirine çatılmasıyla oluşturulmuştur. İskelet uzunluğu 106 cm olan ve kafatası küçüklüğü nedeniyle 8-10 yaşlarındaki bir çocuğa ait olduğu düşünülen mezardan bir adet unguentarium ele geçmiştir[1523]. Mezar unguentarium sayesinde MÖ 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir.

Aynı alanda M 21 kiremit mezarının da bir çocuğa ait olduğu düşünülmektedir. Samurlu Nekropolisleri'nde kiremit mezarların genel olarak zayıf hediye kontekstlerinin bulunduğu, ele geçen mezar hediyelerinin ise büyük oranda unguentarium olduğu belirtilmiştir[1524]. Ancak M 21'de iki adet büyük boyutlu pişmiş toprak figürinin açığa çıkarıldığı ifade edilmiştir. Figürinlerden biri yüksek kaide üzerinde duran giyimli bir kadın figürinidir. Diğer figürin ise başında süslü ve yüksek stepfanesi olan, oturur pozisyonda betimlenmiş çıplak kukla/bebek

[1520] Küçükgüney ve Tunç-Altun 2009, 55.
[1521] Küçükgüney ve Tunç-Altun 2009, 55.
[1522] Küçükgüney ve Tunç-Altun 2009, 55.
[1523] Ürkmez 2016, 178.
[1524] Ürkmez 2016, 179.

figürinidir[1525] (Resim 108). Mezar figürinlerin benzer örneklerine dayanarak MÖ 3. yüzyılın sonu, 2. yüzyılın başlarına tarihlendirilmiştir.

Resim 108: Kyme, Samurlu 879 Nekropolisi, M 21 kiremit mezar ve buluntuları (Ürkmez 2016, Fig. 17).

Hellenistik Dönem'de çocuklar için kullanıldığı görülen son mezar tipi ise lahitlerdir. Söz konusu dönemde doğrudan çocuk gömüsünün yer aldığı belirtilen lahit mezar literatürde bulunmamaktadır. Ancak "Kyme Doğu Nekropolü (Habaş Kurtarma Kazısı 2010-2011 Yılı) Figürinleri" adlı yüksek lisans çalışmasında, figürin kontekstine sahip bazı mezarlar değerlendirilmiştir[1526]. Bu mezarlar içerisinde M 20 olarak adlandırılan taş lahit mezar, 117 cm uzunluğunda, 73 cm genişliğindedir[1527]. Söz konusu lahit boyutları nedeniyle çocuk mezarı olma ihtimali taşımaktadır. Mezar içerisinden üç adet Aphrodite, bir adet pişmiş toprak taht, üç adet unguentarium, bir adet içbükey profilli kase, bir adet yonca ağızlı cam şişe ve strigilis parçaları saptanmıştır (Resim 109). Buluntular aracılığıyla mezarın iki evresi olduğu düşünülmektedir. Aphrodite figürinlerinin ikisi MÖ 2. yüzyıl özellikleri barındırırken, bir diğeri MÖ 30-MS 30 yıllarına tarihlenmektedir[1528].

[1525] Ürkmez 2016, 180.
[1526] Taşpınar 2019.
[1527] Taşpınar 2019, 38.
[1528] Taşpınar 2019, 38.

Resim 109: Kyme, Habaş Nekropolisi M 20 lahit mezar pişmiş toprak figürinleri (Taşpınar 2019, Fig 3.1).

3.1.5.4. Kyme Genel Değerlendirme

Kyme Antik Kenti'nin bulunduğu İzmir'in Aliağa ilçesi, 1970'li yıllar ile beraber sanayi bölgesi olmaya başlaması ve özellikle 2000'li yıllardan itibaren kentin çevresine kurulan sanayi kuruluşları nedeniyle bölgede büyük ve küçük ölçekli çok miktarda kurtarma kazısının yapılmasına neden olmuştur. Sistemli kazılar ve kurtarma kazıları neticesinde kentin kuzey, doğu, güneydoğu, güney bölgelerinde nekropolis alanları tespit edilmiştir.

Mevcut literatürün büyük bir kısmını kurtarma kazılarından çıkan sonuç raporlarının oluşturması nedeniyle özellikle bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin veriler oldukça kısıtlıdır. Kuşkusuz literatüre yansımayan birçok bebek ve çocuk mezarı bulunmaktadır. Buna rağmen eldeki veriler değerlendirildiğinde Kyme'nin bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin bir ön değerlendirme yapmak mümkündür.

Arkaik Dönem'de Habaş, Aytemiz ve İDÇ Nekropolisi kazılarında elde edilen buluntular ışığında bebekler için amphora ve pyksis formları kullanılarak enkhytrismos mezarların yapıldığı, çocuklar için basit toprak mezar ve pişmiş toprak lahitlerin kullanıldığı saptanmıştır.

Klasik Dönem'e ait veriler ise Habaş, Aytemiz, İDÇ ve Batı Liman Nekropolisleri'nden elde edilmektedir. Bu döneme ait mezar sayılarında genel olarak düşüş gözlemlenirken, enkhytrismoslar Klasik Dönem içerisinde sayıca daha fazla ele geçmiştir. Çocuklar için ise pişmiş toprak lahitler yerini taş lahitlere bırakmış olarak gözükmektedir. Bunların yanı sıra bebek ve çocuklar için tüflü kayaç tabakaya veya toprağa çukur açılarak oluşturulan basit sanduka mezarların da kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu dönemde tek örnekle temsil edilen, kiremitlerle çevrelenmiş farklı tipte bir sanduka mezar tipi daha açığa çıkarılmıştır.

MÖ 4. yüzyılda ise bir kırılma yaşandığı anlaşılmaktadır. Klasik Dönem'de azalan mezar sayısı, MÖ 4. yüzyılın ortalarından itibaren hızla artış göstermektedir. Bu durum Hellenistik Dönem'in ortalarına hatta MÖ 2. yüzyıla kadar devam etmektedir. MÖ 4. yüzyıl ve Hellenistik Dönem'i içeren verilerin elde edildiği alanlar; Samurlu, Habaş, 214-215 Parsel Kurtarma Kazıları ve İDÇ Nekropolisidir[1529].

Dönem içerisindeki mezar sayısındaki artış, bebek ve çocuk mezarlarına da nicelik ve çeşitlilik açısından yansımaktadır. Enkhytrismoslar Arkaik ve Klasik Dönem'de olduğu gibi varlığına devam etmektedir. Ancak form olarak amphora yerine çömleklerin kullanıldığı saptanmıştır. Lahit mezar geleneği de sayıca az olmasına karşın varlığını sürdürür. Dönem içerisinde bebek ve çocuklar için kullanılan en yaygın gömü tipi ise basit sanduka mezarlardır. Ayrıca kiremit mezar, pithos ve taş sandukaların da çocuklar için kullanıldığı tespit edilmiştir. Özellikle pithoslara ayrıca değinmek gerekmektedir. Çünkü ele geçen az sayıda pithos mezarın bir bölümü buluntu içermemesinden ötürü tarihlendirilememiştir. Dolayısıyla Arkaik ve Klasik Dönem'de bebek veya çocuklar için pithosların kullanılıp kullanılmadığı netlik kazanmamıştır.

Mezarlardan ele geçen buluntular dönemsel olarak irdelendiğinde Arkaik ve Klasik Dönem'de hem tespit edilen bebek ve çocuk mezar sayısının hem de mevcut mezarlarda buluntu sayısının azlığı dikkat çekicidir. Yukarıda değinildiği üzere Geç Klasik Dönem'den itibaren bebek ve çocuk mezarlarında sayıca artış olduğu gibi, mezar buluntularında da ciddi anlamda çeşitlilik ve artış gözlemlenmektedir.

Arkaik Dönem'de enkhytrismoslar içerisinden herhangi bir buluntu ele geçtiği belirtilmemiştir. Bu dönemde özellikle enkhytrismosların gri hamurlu amphoralara veya gri Lesbos amphoralarına yapıldığı gözlemlenmiştir. Unik bir örnek olarak Orientalizan üslupta bezenmiş globular pyksis formu görülmektedir. Bu gömüler genel itibarıyla Kyme kentinin Erken Arkaik Dönem'i temsil eden bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin bulgulardır. MÖ 6. yüzyılda ele geçen az sayıdaki çocuk mezarında ise lydion ve minyatür kaplar tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra Aytemiz Nekropolisi'nde mezar konteksti dışında askos ve emzikli kapların da ele geçtiği belirtilmektedir. Geç Arkaik Dönem mezarlarında ise kaplumbağa, kuş, koç gibi

[1529] Kyme'nin Kuzey Nekropolisi'nde de çok sayıda bu döneme ilişkin mezarın olduğu bilinmektedir. Ancak verilerin yayımlanmaması nedeniyle bebek veya çocuk mezarlarına dair bilgiler bulunmamaktadır.

hayvan figürinlerinin yanında grotesk ve tapınak oğlanı figürinleri mezar buluntusu olarak ele geçmiştir. Bu bağlamda Arkaik Dönem'de daha çok seramik kaplar hediye olarak bırakılırken, dönemin sonlarına doğru kaplar yerini ağırlıklı olarak pişmiş toprak figürinlere bırakmaktadır.

Klasik Dönem'e ait, özellikle MÖ 5. yüzyıla ilişkin çok az sayıda mezarın tespit edilmesi, süreci değerlendirmeyi mümkün kılmamaktadır. Ancak enkhytrismoslarda tercih edilen formun Lesbos amphoralarından, uzun boyunlu Khios amphoralarına geçiştiği anlaşılmaktadır. Bu mezarlarda herhangi bir ölü hediyesi bulunduğuna dair bilgi aktarılmamıştır. Bunun yanı sıra Geç Arkaik Dönem'de başlayan figürinlerin mezar hediyesi olarak bırakılma durumu Klasik Dönem içerisinde de devam etmektedir. Figürinler arasında koç, domuz, horoz gibi hayvan figürinlerinin yanı sıra tapınak oğlanları da sıklıkla tercih edilmiştir.

Geç Klasik Dönem'de, özellikle MÖ 4. yüzyılın ortalarından itibaren, bebek ve çocuk mezarlarında figürinlerin yine yoğun biçimde kullanıldığı; buna ek olarak seramik kaplar ile çeşitli materyallerden üretilmiş aksesuarları da içeren daha geniş ve çeşitlenmiş buluntu kontekstlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemde mezar kontekstlerinde 100 yıl kadar süren bir standartlaşma olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum mezarların Klasik ve Hellenistik Dönem başlıkları altında kesin sınırlarla ayrılmasını güçleştirmektedir. Ancak yukarıda metin içerisinde de belirtildiği gibi bazı kontekstlerin içerisinde MÖ 3. yüzyılda kullanımda olan sikkelerin olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle, sikkelere sahip mezarlar Hellenistik Dönem başlığı altında değerlendirilmiş; yalnızca MÖ 4. yüzyıl seramik ve figürin repertuvarı içeren mezarlar ise Klasik Dönem kapsamında sınıflandırılmıştır.

Bu doğrultuda MÖ 4. yüzyıl ortalarında figürin repertuvarının önceki döneme kıyasla oldukça genişlediği görülmektedir. Boğa/buzağı, köpek, kaplumbağa, kuş, horoz, domuz gibi hayvan figürinlerinin yanı sıra ayakta duran kadın, kuğuya oturan Aphrodite, tahta oturan kadın, çömelen erkek, aktör figürinleri ve maskların da olduğu tespit edilmiştir. Figürinler haricinde striglis, aşık kemiği, istiridyeler; özellikle bodur lekythos, amphoriskos ve çeşitli minyatür kaplar, ayrıca bronzdan küpe, iğne, yüzük; altından küpe diadem gibi aksesuarların da mezarlara bırakıldığı anlaşılmaktadır. Bazı mezarlarda ise yukarıda değinildiği gibi bronz sikkeler de yer almaktadır. Bu materyallerden oluşan mezar kontekstleri MÖ 350/250-200 yılları

boyunca ufak değişimlerle benzer şekilde bırakılmaya devam etmektedir.

MÖ 3. yüzyılda ise kaplar içerisinde unguentariumların çoğaldığı, figürinlerde ise pan, herme gibi yeni tiplerin ortaya çıktığı görülür. Kyme Nekropolisleri'nde Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e tüm bebek ve çocuk mezarları içerisindeki figürinler değerlendirildiğinde tanrı-tanrıça figürinlerinin oldukça az sayıda olması dikkat çekicidir.

Kyme Nekropolisleri'nde kız veya erkek çocuğuna özel bırakıldığı saptanan bir kontekst veya eşya tespit edilememiştir. Samurlu 877 Nekropolisi'nde tespit edilen, M 68 olarak adlandırılan mezar, buluntuları açısından önemlidir. Mezara ait bir ayna, iki adet khous ve bir adet bronz sikke ele geçmiştir. Araştırmacılar, mezar içerisinde 1.55 m boyuna sahip bireyin bronz ayna ele geçmesinden ötürü cinsiyetinin kadın olduğunu öne sürmektedir. Bu doğrultuda bırakılan khousların ise, kadının hamileyken veya doğum sırasında vefat ettiğine ilişkin görüşlerini belirtmişlerdir[1530]. Ancak mezarın hamile bir bireye ait olması durumunda içerisinde bebeğe ait kemiklerin de bulunması gerekmektedir. İskeletlere ilişkin antropolojik bir çalışma gerçekleştirilmemiş olması ve bir bebeğe ait ele geçen herhangi bir kemikten bahsedilmemesi üzerine öne sürülen düşünceye şüpheyle yaklaşmak gerekmektedir. Nitekim Samurlu 879 Nekropolisi'nde açığa çıkarılan M 88 mezar kontekstinde de iki adet khousun yanı sıra çeşitli pişmiş toprak kaplar, istiridyeler, ağırşak, demir makas, strigilis, boncuklar ele geçmiştir. Ele geçen strigislis nedeniyle mezar bir erkeğe ait olduğu ileri sürülmüştür[1531]. Ancak mezar buluntularının geneline bakıldığında istiridye ve ağırşakların kadınlar ile khousların ise çocuklar ile daha çok özdeşleştirildiği bilinmektedir. Mezara dair kemik bilgileri aktarılmaması nedeniyle birden fazla bireyin olup olmama ihtimali de net değildir. Ancak mezar yetişkin tek bir bireye ait ise, bu doğrultuda khousların yer aldığı mezarların yalnızca çocuklarla ilişkilendirilmek hatalı bir yaklaşım olacaktır.

Benzer yaklaşım Samurlu 879'da açığa çıkarılan M 52 kiremit mezar için de öne sürülmüştür. Khousun yer aldığı kontekst içerisinde strigilis açığa çıkarılmıştır. Bu doğrultuda mezarın bir erkeğe ait olabileceği iddia edilmiş ve khousun kült amaçlı

[1530] Ürkmez 2014, 344.
[1531] Ürkmez 2016, 163-164.

kullanımına ilişkin örneklerle benzerlik gösterdiği ifade edilmiştir[1532]. Ancak İDÇ Nekropolisi'nde yer alan 199 nolu basit sanduka çocuk mezarında da strigilisin ele geçmesi, en azından Kyme Nekropolisleri nezdinde buluntular üzerine cinsiyet tayini yapmanın yanıltıcı sonuçlar doğurabileceğine dair bir örnektir.

Yukarıda bahsedilen üç mezarda da bebek veya çocuk kemiklerinin hızlı çözünen yapısı olması nedeniyle ele geçmemiş olması ihtimal dahilindedir. Ama öte yandan bahsi geçen her üç mezar kontekstinde de khous dışında herhangi bir minyatür lekythos, skyphos veya unguentarium gibi kapların bulunmaması, khousların bu mezarda bebek veya çocuk varlığına işaret etmesindense, koku kabı işlevinde kullanılmış olma ihtimalini de düşündürmektedir.

Son olarak Kyme Antik Kenti'nde gerçekleştirilen antropolojik çalışmalara değinmek gerekir. Nitekim bebek ve çocuk mezarlarındaki bireylere ilişkin en net verilere bu şekilde ulaşmak mümkündür. Antropolojik incelemeler, en kapsamlı olarak S. Dinçarslan tarafından hazırlanan "*İzmir Demir Çelik Limanı ve Batıliman İskeletlerinin Paleoantropolojik Analizi*" başlıklı doktora tez çalışmasında ele alınmıştır. Tez içerisinde mezarlar teker teker ele alınmamış, genel veriler, istatistikler ve bulgular aktarılmıştır.

İDÇ ve Batıliman Nekropolislerindeki bireylerin paleoantropolojik incelenmesinde cinsiyet tahmini 18 yaş üzeri bireylerde yapılmıştır[1533]. İki alandan toplamda 745 iskelet üzerine inceleme gerçekleştirilmiştir[1534]. İçlerinden 14'ünün bebek (0-2.5 yaş), 84'ünün çocuk (2.5-18 yaş) olduğu tespit edilmiştir. İncelenen topluluk içerisinde oranları; bebeklerin %1.9, çocukların ise %11.3'lük bir dilimi kapladığı anlaşılmıştır[1535]. 5-10 yaş arası çocuklarda hayatta kalma olasılığı %95.4'tür[1536]. 754 mezar içerisinde çok az sayıda bebek mezarının tespiti, özellikle bebek ve de çocuklar için farklı bir gömü alanının tercih edildiğini düşündürmektedir[1537].

Yapılan paleoantropolojik incelemelerde en ilgi çekici bulgu, Batı Liman Nekropolisi'nde açığa çıkarılan 16 kremasyon mezarın içerisinden 21 birey

[1532] Ürkmez 2016, 178.
[1533] Dinçarslan 2017, 20.
[1534] Dinçarslan 2017, 25.
[1535] Dinçarslan 2017, 26.
[1536] Dinçarslan 2017, 29.
[1537] Dinçarslan 2017, 64.

saptanmış olup, bu bireylerden ikisinin bebek, üçünün çocuk olduğunun tespit edilmesidir[1538]. Söz konusu mezarlar M1 (M1K Cinsiyeti belirsiz bir erişkin ve M1Ka bir çocuk), M65, (M65K bir çocuk ve M65Ka bir bebek), M20'dir(M20K bebek, M20a çocuk ve M20 Kb cinsiyeti belirsiz erişkin). Bu veriler doğrultusunda Kyme'de bebek ve çocukların da az sayıda olmakla beraber, kremasyona tabi olduğu kesinleşmiştir. Ancak bu mezarların kontekstleri ve tarihlendirmeleri açık şekilde ifade edilmemiştir. Buna karşın ele geçtiği Batı Liman Nekropolisi'nin MÖ 5.-2. yüzyıllar içerisinde kullanımda olması ve kremasyonların Hellenistik Dönem'de yoğunlaşmasının bilinmesi üzerine, söz konusu kremasyon bebek ve çocuk mezarlarının Hellenistik Dönem'e ait olma ihtimali oldukça yüksektir.

Bir diğer önemli nokta, İDÇ ve Batı Liman Nekropolisleri'ndeki kadın bireylerin çoğunlukla ölüm yaşının 20-25 yaş arasında olmasıdır[1539]. Bu durum yüksek ihtimalle doğum sırasında veya doğumdan sonra gerçekleşen komplikasyonlar sonucu ölümleri yansıtmasıyla ilişkilidir. Bu durumda mezarlardan ele geçen ve anneliğe vurgu yapan kourotrophos figürinlerinin oldukça fazla ele geçmesiyle doğrudan ilişkili gibi görünmektedir.

Antropolojik değerlendirmeler içerisinde 15-16 yaş üzeri bireylerin yetişkin mezarları ile birlikte benzer bir oranda yan yana tespit edilmesi, Kyme halkı için sosyal açıdan yetişkin olma eşiğine dair önemli bir ipucu vermektedir[1540].

Paleoantropolojik incelemelerin bir diğer çıktısı olarak, İDÇ Nekropolisi'nde yer alan bireylerin hastalık ve zor yaşam koşullarına dair izlere çok fazla rastlanmaması, bunun aksine Batı Liman iskeletlerinde hastalık izlerinin görülmesidir[1541]. Bu durum arkeolojik materyallerin de İDÇ Nekropolisi'nde yer alan mezarların daha zengin buluntu içermesiyle, sosyal statü açısından daha yüksek konumda olan bireylerin bu bölümde gömüldüklerine işaret etmektedir[1542].

[1538] Dinçarslan 2017, 55.
[1539] Dinçarslan 2017, Grafik 30-31.
[1540] Dinçarslan 2017,65.
[1541] Dinçarslan 2017, 109.
[1542] Konak-Tarakcı ve Selçuk 2012, 189.

3.1.6. TİSNA

Tisna Antik Kenti, İzmir'in Aliağa ilçesinin, Uzunhasanlar, Karakuzu, Güzelhisar ve Karaköy Mahalleleri'nin sınırları içinde konumlanmaktadır[1543]. Kent, günümüzde Sarıkale Tepe ve Kocakale Tepe olarak adlandırılan iki tepe üzerinde yer almaktadır[1544].

Kentteki ilk kazı çalışmaları, 1883 yılında Baltazzi tarafından Sarıkale Tepe'nin hemen güneyinde yer alan Mantar Mevki'nde gerçekleştirilmiştir. Yayımlanan raporlarda bu kazının "Dumanlı Dağ Kazısı" olarak adlandırıldığı görülmektedir. Söz konusu alanda toplam 102 mezar açığa çıkarılmıştır[1545]. 1909 yılında ise Conze kent planına ilişkin çalışmaların yanı sıra, savunma duvarlarından ve mezarlardan bahsetmektedir[1546]. Aradan geçen uzun yılların ardından 2018 yılında Prof. Dr. Emre Erdan tarafından kapsamlı bir yüzey araştırması başlatılmıştır[1547].

Tisna Nekropolisi'ne ilişkin en önemli veriler, Baltazzi tarafından gerçekleştirilen ve "Dumanlı Dağ Kazısı" olarak adlandırılan Mantar Mevki kazıları ile 2018 yılında Prof. Dr. Emre Erdan ve ekibi tarafından başlatılan yüzey araştırmaları sonucunda elde edilmiştir. Bu nedenle, Tisna Nekropolisi'ne yönelik değerlendirmeler söz konusu iki araştırma süreci temel alınarak hazırlanmıştır. Ne yazık ki Mantar Mevki dışında tespit edilen mezarların büyük bir kısmı kaçak kazılar sonucu tahrip edilmiş olup kontekstleri belirsizdir. Bu durum, nekropolis alanına ve özellikle bebek ile çocuk mezarlarına ilişkin bilgilerin son derece sınırlı kalmasına neden olmuştur.

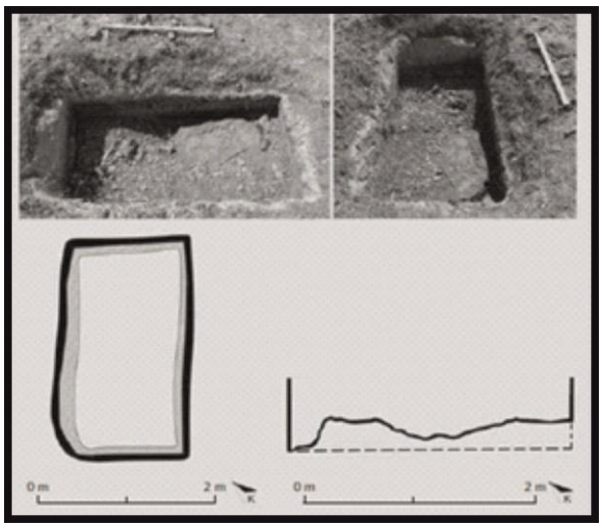
2018 yılında başlatılan yüzey araştırmaları kapsamında Tisna Nekropolisi'nde khamosorion**,** tümülüs**,** kaya mezarı ve kireçtaşı mezar tipleri saptanmıştır[1548].

Araştırma sürecinde Sarıkale Tepe'nin güney yamaçlarında büyük bir nekropolis tespit edilmiştir[1549]. Buna ek olarak Mantar Tepe ile Sarıkale Tepe arasında 600 metrelik bir mesafe olması nedeniyle her iki alanın tek bir nekropolise ait olduğu

[1543] Erdan 2020a, 15.
[1544] Erdan 2020a, 15.
[1545] Reinach 1891, 21. 21.
[1546] Conze 1910.
[1547] Erdan vd. 2020, 459-470. Erdan 2020b, 353-371.
[1548] Erdan 2020a, 61;Cengiz 2024, 71-72.
[1549] Erdan ve Aydoğmuş 2019, 1133; Erdan 2020a, 66.

düşünülmektedir[1550].

Sarıkale Tepe'de neredeyse tümü kaçak kazılar sonucu tahrip olmuş, 321 adet anakayaya oyulmuş, dikdörtgen formlu khamosorion saptanmıştır[1551] (Resim 110). Mezarların altı adedi dışında hepsinde doğu-batı doğrultulu yön birliği gözlemlenmektedir[1552]. Söz konusu mezarların birbirine yakın konumlarda 1-2 metrelik mesafelerle gömüldüğü anlaşılmaktadır. Mezarların çevresinde gerçekleştirilen çalışmalarda çok sayıda plaka taşlar tespit edilmiş olup, bu taşların mezar zeminine ya da kapama olarak kullanıldığı öne sürülmüştür[1553]. Mezarların bazılarının ebatlarının geniş olması, bu tip mezarların, aile bağı taşıyan bireyler için toplu gömülerde de kullanıldığını düşündürmektedir[1554].

Resim 110: Tisna, Sarıkale Tepe güney yamacında yer alan nekropoliste belirlenen khamosorion örneği (Erdan 2020, Fig. 62)

Mezar çevrelerinden ele geçen az sayıdaki seramik parçalardan bir tanesi dışında hepsi MÖ 7.-6. yüzyıla, söz konusu tek parça ise MÖ 4. yüzyıla tarihlenmektedir[1555]. Dolayısıyla Sarıkale Tepe Güney Yamaç Nekropolisi'nin MÖ 7.-6. yüzyıllarda aktif kullanımda olduğu varsayılmaktadır[1556]. Bu yönüyle bölgede daha geç döneme tarihlenen khamosorion mezarlara öncülük etmiş olduğu ön görülmektedir[1557].

[1550] Erdan 2020a, 68.
[1551] Erdan 2020a, 66.
[1552] Erdan ve Aydoğmuş 2019, 1133; Erdan 2020a, 66.
[1553] Erdan ve Aydoğmuş 2019, 1133.
[1554] Erdan ve Aydoğmuş 2019, 1138.
[1555] Erdan ve Aydoğmuş 2019, 1135-1137.
[1556] Erdan ve Aydoğmuş 2019, 1138, 1141; Ürkmez 2021, 68.
[1557] Erdan ve Aydoğmuş 2019, 1141.

Khamosorionlar dışında kentte bulunan en önemli iki mezar tipi de tümülüsler ve kaya(oda) mezarlarıdır. Tümülüs mezarlar Sarıkale Tepe'nin batı bölümünde yoğunlaşmış olup, 46 adet tespit edilmiştir[1558]. Ancak kazıları yapılmadığı için söz konusu tümülüslerin büyük bir kısmının içeriği bilinmemektedir. Tümülüsler içerisinde kayaya oyularak yapılmış ve bu nedenle " kaya oygu tümülüsü" olarak adlandırılan 1 nolu tümülüs dikkat çekicidir[1559].

Tisna Nekropolisi'nde üç adet kaya mezar tespit edilmiştir; bunlardan ikisi Kocakale Tepe, biri ise Sarıkale Tepe'de yer almaktadır[1560]. Söz konusu mezarlar kentin yüksek konumlarında bulunmakta ve uzak mesafelerden görünür durumdadır. Her bir mezar bir veya birden fazla odadan oluşmaktadır. Benzer örnekler, Myrina Nekropolisi'nde yer alan *kaya oyma mezarlar*dır[1561]. Ne var ki, söz konusu mezarlar kaçak kazılar nedeniyle tahribata uğramış ve içerisindeki eserler çalınmıştır; bu nedenle mezarların tarihlendirilmesi büyük ölçüde mimari özellikler üzerinden yapılmaktadır. Bu bağlamda, Kocakale Tepe'deki örnekler MÖ 4. yüzyıla[1562], Sarıkale Tepe'deki mezar ise MÖ 4.–3. yüzyıllara tarihlenmektedir[1563].

Çalışmalarda doğrudan urne mezarlar tespit edilmemiş olmasına karşın, Sarıkale Tepe Güney Yamaç Nekropolisi'nde ele geçen az sayıdaki seramik buluntu, analoji yöntemiyle değerlendirildiğinde Aiolis Bölgesi'ndeki urne mezarlarda kullanılan kaplarla benzerlik göstermektedir. Seramiklerin MÖ 7.-6. yüzyıllara ait olması ve bu dönemde Aiolis Bölgesi'nde kremasyon gömü geleneğinin yaygın olması nedeniyle bu kap parçalarının urnelere ait olabileceğini düşündürmektedir[1564].

Yukarıda bahsedilen mezar tipleri arasında bebek veya çocuk mezarlarına ilişkin doğrudan bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu konuya ilişkin ipuçlarına, 1883 yılında Mantar Mevki'nde gerçekleştirilmiş kazılar aracılığıyla ulaşılabilmektedir. Bu çalışmalarda 102 mezar açığa çıkarılmış olup, araştırmacılar ilgi çekebileceğini düşündükleri bazı mezarları ölçüleri ve kontekstleriyle birlikte aktarmışlardır[1565]. Bu

[1558] Erdan 2020a, 63; Erdan 2023, 147.
[1559] Ürkmez 2021, 70-71; Tümülüs içerisinden ele geçen yazıt sayesinde MÖ 4. yüzyıla tarihlenmektedir.
[1560] Erdan 2020a, 61.
[1561] Ürkmez 2021, 70.
[1562] Cengiz 2024, 79.
[1563] Aydoğmuş 2019, 429; Aydoğmuş 2020,
[1564] Erdan ve Aydoğmuş 2019, 1135.
[1565] Reinach 1891, 21-22.

mezarlardan çok sayıda seramiğin yanı sıra ayna, strigilis, çeşitli aksesuarlar, pişmiş toprak figürinler, masklar ele geçirilmiştir[1566]. Mezarların büyük çoğunluğunun khamosorion tipinde olduğu anlaşılmaktadır. Myrina örneklerinde de görüldüğü üzere, khamosorionlar genellikle bireylerin fiziksel özelliklerine göre hazırlanmaktadır. Bu nedenle, Mantar Mevkii'nde tespit edilen 1,20 m uzunluğun altındaki mezarların çocuklara ait olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda Mezar 94 ve 102'ye özellikle değinmek gerekir.

Mezar 94, 1.10 m uzunluğunda ve 35 cm genişliğindedir; içerisinde bir kulplu kap ile altın yaprak parçası bulunduğu belirtilmektedir. Mezar 102 ise 1,20 m uzunluğunda ve 65 cm genişliğindedir. İçinden örtülü bir kadın figürini ile Samos yapımı bir kap ele geçmiştir[1567].

Mezarlara ve buluntularına ilişkin doğrudan bir tarihlendirme yapılmamıştır. Yayında fotoğraf bulunmaması nedeniyle kontekstlerin tarihsel açıdan değerlendirilmesi de hatalı olacaktır. Ancak raporda 16 numaralı mezar değerlendirilirken, kontekstin Myrina mezar buluntularına benzetilmesi üzerine[1568], Myrina Nekropolisi için önerilen MÖ 2. yüzyıl tarihinin bu bölge için de geçerli olabileceği kanısı oluşmaktadır. Bu durum gelecek yıllarda bölgede yapılacak araştırmalarla netlik kazanacaktır.

Aynı kazı raporunda bir adet amphora mezar da belgelenmiştir. "Mezar 23" olarak adlandırılan bu amphoranın içerisinden herhangi bir kemik ele geçmemiştir[1569]. Bu durum, mezarın urne niteliğinde olmasından ziyade, inhumasyon olarak gömülmüş bebek kemiklerinin zaman içerisinde çözünmüş olma olasılığını akla getirmektedir. Amphoranın içinden ayrıca bir kaide üzerinde yatan pişmiş toprak köpek figürini tespit edilmiştir. Buluntu niteliği yönünden de amphoranın inhumasyon bebek mezarı olma ihtimali bulunmaktadır.

Mevcut veriler ışığında Tisna'da bebek ve çocuklar için khamosorionların ve amphora mezarların kullanıldığını söylemek mümkündür. Ancak özellikle khamosorionların, Myrina örnekleri göz önünde bulundurularak, boyutları nedeniyle çocuk mezarı olarak değerlendirilmiş olduğu unutulmamalıdır. Araştırmacılar

[1566] Reinach 1891, 21-22.
[1567] Reinach 1891, 22.
[1568] Reinach 1891, 21.
[1569] Reinach 1891, 21.

tarafından bu konu hakkında herhangi bir görüş bulunmamaktadır. Gelecekte yürütülecek araştırmalarla bu durumun daha net bir biçimde ortaya konması beklenmektedir.

3.1.7. NEONTEİKHOS

Neonteikhos Antik Kenti, İzmir'in Menemen ilçesinde bulunan, Menemen Ovası'nın kuzeydoğusundaki Yanık Köy'ün yüksek rakımlarında kayaklıklar üzerine kurulmuştur. Kent ile ilgili ilk kazı çalışmaları 2017-2018 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Menemen-Aliağa-Çandarlı Otoyol güzergahının antik kent yoluyla kesişmesi sonucu İzmir Müze Müdürlüğü başkanlığında kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir.

Kentin nekropolisi, surların dışında antik yolun her iki yanında kayalık zemin üzerinde konumlanmış olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda inhumasyon ve kremasyon gömü tiplerinin görüldüğü 432 mezar açığa çıkarılmıştır. Nekropolis alanının MÖ Geç 7. yüzyıldan, MS 5. yüzyıla kadar kullanılmış olduğu anlaşılmıştır. Antik yolun her iki tarafında görülen mezarların, özellikle yola yakın bölümlerinde podyumlu gösterişli mezarlar olduğu belirtilmektedir. Mezarların yarısına yakını ana kaya içerisine yapılmış basit sanduka tipi mezarlardır. Bunun yanı sıra; taş sanduka, taş örgü tekne mezar, basit toprak gömü, kiremit mezar, pişmiş toprak lahit, taş plaka üstü gömü, enkhytrismos gömüler (amphora, hydria, çömlek), pithos, kremasyon gömüler yer almaktadır. Ancak kremasyon gömüler oldukça az sayıdadır.

Kentin nekropolis bulguları, doktora tez çalışması kapsamında incelenmektedir[1570]. Tez henüz yayın aşamasında olması nedeniyle, kente ilişkin detaylı bilgilere erişim mümkün olmamıştır. Çalışmanın tamamlanması halinde, kentin ölü gömme geleneklerine dair önemli bilgiler literatüre kazandırılmış olacaktır.

3.1.8. LARİSA

Larisa Antik Kenti, İzmir'in Menemen ilçesine bağlı Buruncuk Mahallesi sınırları içerisinde, kayalık bir arazi üzerinde konumlanmaktadır[1571]. Kent, birbirine yakın

[1570] Neonteikhos Nekropolisi, Şebnem Güllüsaç tarafından "Yanıkköy Nekropolisi (Aiolis)" adlı doktora tez çalışması altında incelenmektedir.
[1571] Külekçi 2021, 13.

konumdaki biri 180 m, diğeri ise 100 m rakımlı iki tepeden oluşmaktadır[1572].

Larisa'daki ilk araştırmalar, 1902 yılında İsveçli ve Alman arkeologlar tarafından başlatılmıştır. Bunu, 1932-1934 yılları arasında yürütülen üç yıllık kazı dönemi takip etmiş, ancak bu sürecin ardından uzun bir süre herhangi bir çalışma gerçekleştirilmemiştir[1573]. 2010 yılında ise Prof. Dr. Turgut Saner başkanlığında İTÜ Mimarlık Tarihi ekibi tarafından yüzey araştırmalarına başlanmıştır[1574]. Bu çalışmalar, kentin yerleşim planı ve mimarlık tarihi açısından değerlendirilmesini amaçlamaktadır[1575].

İki tepeden, dolayısıyla iki merkezli bir yerleşimden oluşan kentte, nekropolis alanı batı tepesinin kuzey, doğu ve güney yamaçlarında yer almaktadır[1576]. 1930'lu yıllarda alanda yaklaşık 100 mezar tespit edilmişken[1577], son çalışmalarla birlikte bu sayının 150 mezar kalıntısına ulaştığı bildirilmektedir[1578].

Nekropolis alanına yönelik kazı çalışmaları, yukarıda da değinildiği üzere, yalnızca 1930'lu yıllarda ve sınırlı sürelerde gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle mevcut veriler oldukça kısıtlıdır. Yapılan çalışmalarda, alandaki mezarlar mimari özelliklerine göre dört tipe ayrılmıştır. Bunlar; dairesel planlı tümülüsler, tümülüslerin çevresine eklenen dairesel eklentiler (bu eklentiler dairenin yarısı ya da dörtte üçü biçimindedir), dikdörtgen planlı mezar yapıları ve bölmelere ayrılmış dikdörtgen planlı mezarlardır[1579] (Resim 111).

Resim 111: Larisa, dairesel planlı tümülüslerin rekonstrüksiyonu (Mayer-Plath 1940, Abb.20)

[1572] Saner 2019, 170.
[1573] Saner 2019, 171.
[1574] Saner 2012; Saner ve Külekçi 2020, 279.
[1575] Saner ve Külekçi 2020, 280.
[1576] Saner ve Külekçi 2020, 285-286; Arslan 2022, 121.
[1577] Mayer-Plath 1940, 109.
[1578] Saner 2019, 173.
[1579] Mayer-Plath 1940, 109.

Nekropolis, ele geçen buluntular ile tümülüslerin dış duvar örgülerinin stil özellikleri göz önünde bulundurularak MÖ 6.–5. yüzyıllara tarihlendirilmektedir[1580]. Kısıtlı nekropolis verileri arasında, C mezar yapısına eklenen D yapısının bir çocuğa ait olduğu belirtilmiştir[1581]. Mezarın kireçtaşı bir plaka ile kapatıldığı, içerisinde beyaz zemin üzerine çizgili bir skyphos ile MÖ 5. yüzyıla ait olduğu düşünülen siyah firnisli Attika seramik parçalarının ele geçtiği aktarılmaktadır[1582]. Araştırmacılar, dairesel planlı tümülüslere yapılan bu tür eklemelerin aile bağlarından kaynaklandığını ileri sürmektedir[1583].

Yukarıda değinilen D mezar yapısı haricinde, bebek veya çocuk olduğunun doğrudan belirtildiği bir mezar bulunmamaktadır. Bu nedenle Larisa özelinde bebek ve çocuk ölü gömme geleneklerini değerlendirmek mümkün olmamaktadır.

3.1.9. LESBOS

Ege Denizi'nin üçüncü en büyük adası olan Lesbos Adası'ndaki ilk çalışmalar 19. yüzyılda Conze, Kiepert ve Koldewey'in gerçekleştirdiği araştırmalarla başlamıştır[1584]. Antik Yunan metinlerinde sıklıkla adı geçen ve önemli bir konuma sahip olan Lesbos'ta kazı çalışmaları, Batı Anadolu'daki Aiolis kentlerinin birçoğunda olduğu gibi küçük ölçekli ve uzun yıllar ara verilerek sürdürülmüştür[1585].

Ada içerisinde yer alan Mytilene, Methymna, Antissa, Pyrrha ve Eresos kentlerinde farklı dönemlere ait mezarlar tespit edilmiştir[1586]. Özellikle son yıllarda yapılan çalışmalarla, Mytilene kentinde Erken Demir Çağı'ndan Roma Dönemi'ne kadar nekropolis alanlarının tespit edilmesi diğer Lesbos kentlerine oranla ölü gömme gelenekleri açısından daha fazla bilgi edinilmesine olanak tanımıştır[1587].

Lesbos özellikle Arkaik Dönem'de büyük bir ekonomik ve siyasi güç olmasına

[1580] Mayer-Plath, buluntular yardımıyla mezarlık alanının MÖ 6. yüzyıla ait olduğunu belirtmektedir. Ancak son dönemde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında, bazı tümülüslerin dış duvarında uygulanan Lesbos örgü sisteminin, kentin MÖ Erken 5. yüzyıla ait sur duvarlarıyla benzer nitelikler taşıması üzerine, nekropolis alanının MÖ 5. hatta 4. yüzyıllarda da kullanıldığını ifade etmektedir bk. Saner 2018, 110-112.
[1581] Mayer-Plath 1940, 110.
[1582] Mayer-Plath 1940, 110.
[1583] Mayer-Plath 1940, 112.
[1584] Kourtzellis and Kyriakopoulou 2025, 103.
[1585] Spencer 1995, 269-270; Kyriakopoulou and Roungou 2020, 47.
[1586] Yağız 2012, 180.
[1587] Kourtzellis and Kyriakopoulou 2025. Passim.

karşın, arkeolojik kazıların yetersizliği[1588] ve modern yerleşimin büyük oranda antik şehirlerin üzerinde gelişmesi, ada hakkında arkeolojik materyale ulaşımı zorlaştırmaktadır. Bu doğrultuda literatürde de özellikle nekropolis alanlarına ilişkin sınırlı veri bulunmaktadır. Söz konusu yayınlarda, çoğunlukla mezar tipolojileri ve nekropolis yayılım alanları üzerinde durulması, kontekstlerin birkaç mezar haricinde belirgin bir şekilde ifade edilmemesi; sadece bebek ve çocuk mezarları nezdinde değil, genel olarak ölü gömme geleneklerini tanımlamayı zorlaştırmaktadır. Bu nedenle özellikle bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin gelecek yıllarda yapılacak araştırmalara da başlangıç oluşturması adına, tezin içeriğine de bağlı kalarak Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e kadar kullanım görmüş nekropolisler hakkında genel bilgi verildikten sonra ilgili alanlarda bulunan az sayıdaki bebek ve çocuk mezarları aktarılacaktır.

3.1.9.1. Lesbos Arkaik Dönem Mezarları

Lesbos'un Arkaik Dönem mezarlarına ilişkin bulgular, başta Mytilene olmak üzere, Methymna, Antissa, Pyrrha ve Eresos kentlerinde tespit edilmiştir.

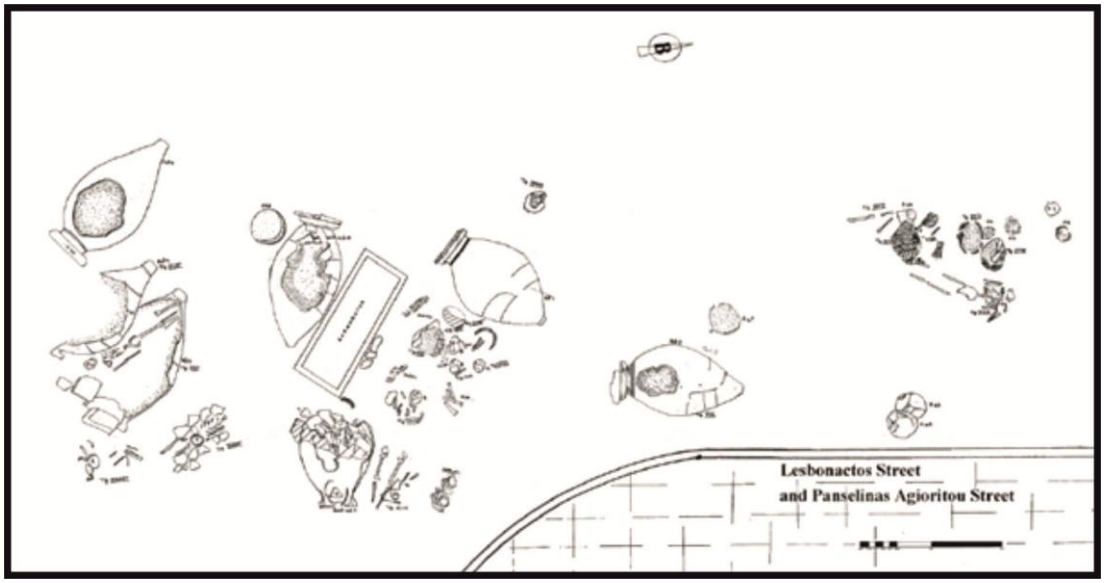
Mytilene özellikle Arkaik Dönem'den itibaren, Batı Anadolu kıyılarındaki peraialarının desteğini de alarak, diğer ada kentlerinden ayrılarak ekonomik ve siyasi bir güç haline gelir[1589]. Kent, Euripus olarak adlandırılan boğaz tarafından ikiye ayrılmaktadır. Doğu bölümü ada kesimi, batı tarafı ise anakara olarak tanımlanır[1590].

Erken Demir Çağı ve Arkaik Dönem'de kentin yerleşim alanı ada üzerinde, nekropolis alanları ise anakarada yer almaktadır. Kentte gelişimi sağlayan en önemli dönüm noktası, mezarlık olarak kullanılan anakaraya doğru kentin genişletilmesi ve ardından kentin her iki parçasının da surlarla çevrelenmesi olmuştur[1591]. Geç Protogeometrik ve Geometrik Dönem'e tarihlenen erken mezarlar, Euripus Boğazı'nın batısındaki kıyı şeridinde[1592] , Kuzey Limanı'nın inşa edildiği bölgede[1593] ve Geç Hellenistik-Roma Dönemi yerleşim katmanları görülen Aghia Kyriaki

[1588] Son 30 yılda kamu desteği ile arkeolojik kazılar arttırılmış ve bu sayede Lesbos nekropolislerine ilişkin daha fazla bilgi edinilmiştir bk. Kourtzellis and Kyriakopoulou 2025, 103.
[1589] Kyriakopoulou and Roungou 2020, 62.
[1590] Kourtzellis and Kyriakopoulou 2025, 104.
[1591] Kyriakopoulou 2020, 111.
[1592] Mezarlar, Aghios Symeon Kilisesi'nin çan kulesinin altında ortaya çıkarılmıştır. Kyriakopoulou and Roungou 2020, 56. Aynı döneme ait gömüler için bk. Kourtzellis and Pappa 2020, 95 (Methymna).
[1593] Kuzey Limanı'nın kuzeybatı dalgakıranının hizasında, Georgiadis-Kalamaris fabrikasının yakınında ortaya çıkarılan mezar için bk. Kyriakopoulou – Roungou 2020, 56.

Tepe'sinin yamaçlarında açığa çıkarılmıştır [1594].

Arkaik Dönem mezarları da aynı alanlarda, özellikle kıyı şeridinde yoğun olarak tespit edilmiştir [1595]. Son çalışmalar neticesinde Mytilene Nekropolisi'nde Arkaik Dönem'de birincil kremasyonlar, urneler, enkhytrismos, basit sanduka mezarlar, basit toprak mezarlar, taş ve pişmiş toprak lahitler, kutu mezarlar tespit edilmiştir[1596]. Özellikle MÖ 6. yüzyılın sonlarına kadar kremasyon ve inhumasyon gömü tiplerinin birlikte kullanıldığı saptanmıştır[1597].

Resim 112: Lesbos, Hellenistik Dönem'e ait agoranın alt tabakasından ele geçen mezarların planı (Kourtzellis – Kyriakopoulou 2025, Fig.8)

Arkaik Dönem boyunca diğer Aiolis kentlerinde de gözlemlendiği gibi ana kayaya oyulmuş basit sanduka mezarların Mytilene'de de kullanıldığı saptanmıştır[1598]. Ancak bu tip mezarların çocuklar için de tercih edilip edilmediği belirsizdir. İlgi çekici alanlardan biri de Hellenistik Dönem'e ait agoranın alt tabakalarında yapılan kazı çalışmalarında açığa çıkarılmıştır (Resim 112). Bu alanda, MÖ 6. yüzyılın sonlarına ait, 17 adet basit toprak mezar tespit edilmiştir. Bu mezarların hem yetişkin hem de çocuklara ait olduğu saptanmıştır. Bunun yanı sıra çoğunluğu amphora içerisinde 12 bebek/çocuk mezarı açığa çıkarılmıştır[1599]. Bu bebek/çocuk

[1594] Kyriakopoulou and Roungou 2020, 56.
[1595] Kyriakopoulou and Roungou 2020, 60.
[1596] Kourtzellis and Kyriakopoulou 2025, Tab. 1.
[1597] Kourtzellis and Kyriakopoulou 2025, 109.
[1598] Kourtzellis and Kyriakopoulou 2025, 109.
[1599] Kourtzellis and Kyriakopoulou 2025, 109.

mezarlarının Antandros[1600], Assos[1601], Tenedos[1602], Parion[1603], Smyrna[1604] ve Klazomenai[1605] örneklerinde olduğu gibi kümeler halinde, birbirine yakın konumda gömüldükleri gözlemlenmiştir. Ayrıca 7 pithos gömü içerisinde 19 yetişkine ait gömü tespit edilmiştir[1606].

Mytilene'de Arkaik Dönem bebek mezarı olabilecek bir başka bulgu da, modern yerleşimin merkezinde Geometrik Dönem'e ait bir mezarın çevresinde açığa çıkarılmıştır. Mezar çevresinde iki adet gri amphora tespit edilmiştir. Amphoralar içerisinde kemik veya kül bulunduğuna dair bilgi aktarılmamıştır. Ancak açığa çıkarılan amphoradan birinin altının delik olduğu belirtilmiştir. Bu durum araştırmacılar tarafından kabın tekrar kullanımını önlemek amacıyla yapılmış olabileceği ve mezar belirteci olarak kullanıldığını düşündürmüştür[1607]. Bu nedenle amphoraların tam niteliği bilinmemekle birlikte, kemiklerin bulunmaması ve amphoralardan birinin altının delik olması, bebek mezarı olma ihtimalini zayıflatmaktadır.

Lesbos Adası'nın diğer kentleri olan Methymna ve Antissa'da büyük ölçüde Arkaik Dönem mezarlarına ilişkin bilgiler edinilmektedir. Methymna'da tespit edilen mezarlar çoğunlukla lahitler, urneler ve enkhytrismoslardan oluşmaktadır[1608]. Mezarların yaklaşık 2 km^2'lik bir alanda kümeler halinde ve tekli olarak bulundukları belirtilmektedir. Bunun yanı sıra MÖ 530 yıllarına tarihlenen bir oda mezarın da bulunduğu ifade edilmektedir[1609].

Methymna'da saptanan nekropolis alanları yerleşimin doğusunda ve güneydoğusunda konumlanmaktadır[1610]. Günümüzde Aghia Theoktisti Kilisesi ve Tyrokomeio binası olarak adlandırılan yapıların çevresinden başlayan ana nekropolisi bulunmaktadır. Nekropolis, kuzeyinde Mygia ve Statiotis parsellerini, güneyde Markidi-Vatic parselini, doğuda Delpinia Oteli, Kipos Tsaliki ve Kipos

[1600] Yağız 2015, 709;
[1601] Utili 1999, Abb.14.
[1602] Özkan 1993, 199, 213.
[1603] Kasapoğlu 2019, 19.
[1604] Akurgal 1999, 52.; Akurgal 1999b, 33-36.; Öztürk 2005, 1.
[1605] Güngör 2006a, Levha 5, 80-09 ve 80-10 nolu amphora mezarlar; Güngör 2006a, Levha 6, 80-19, 80-20, 80-21 nolu mezarlar.
[1606] Kourtzellis and Kyriakopoulou 2025, 109.
[1607] Spencer 1995, 295.
[1608] Spencer 1995, 294.
[1609] Spencer 1995, 287.
[1610] Kourtzellis and Pappa 2020, 97.

Ahmet Efendi'yi kapsayan, geniş bir alana yayılmaktadır[1611]. Şehrin öte tarafında Dabia Bölgesi'nde ise Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenen az sayıda mezarın yer alması, bu bölgede de bir nekropolisin olabileceğini düşündürmektedir[1612]. Bölgede yapılan kurtarma kazıları ve sistemli kazılar neticesinde Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e kadar mezarlar açığa çıkarılmıştır. Söz konusu mezarların kente ulaşımı sağlayan yol güzergâhlarının her iki tarafında olduğu saptanmıştır[1613]. Kent surlarının uzaklarında dahi mezarların kümeler halinde olduğu anlaşılmıştır[1614].

Arkaik Dönem mezarları pişmiş toprak lahitler (olasılıkla yerel üretim), pithoslar ve basit toprak mezarlardan oluşmaktadır[1615]. Mezar hediyeleri içerisinde siyah figür teknikli lekythoslar, kyliksler, cam alabastron ve aryballoslar bulunmuştur. Ancak burada bebek veya çocuk mezarı olduğuna ilişkin doğrudan bir bilgi aktarılmamıştır.

Resim 113: Lesbos, Antissa'da tespit edilen amphora mezarlar (Lamb 1934, Fig. 15)

Lesbos'un Methymna kentinin 16 km güneybatısında, günümüzde Ovriokastron olarak adlandırılan bölgede yer alan Antissa'da, 1931-1932 yıllarında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, kent akropolisinin güney ve güneydoğusunda pişmiş toprak ve taş lahitler, sandukalar, pithoslar, urneler ve enkhytrismosların olduğu bir grup mezar

[1611] Kourtzellis and Pappa 2020, 97.
[1612] Kourtzellis and Pappa 2020, 97.
[1613] Buchholz 1975, 59.
[1614] Kourtzellis and Pappa 2020, 96.
[1615] Kourtzellis and Pappa 2020, 96.

tespit edilmiştir[1616]. Mezarların büyük bir bölümünün, kireçtaşı kayaların içerisine açılan çukurlara yerleştirildiği anlaşılmaktadır[1617] (Resim113). Enkhytrismos mezarlar içerisinde dinos benzeri bir kabın da kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Dinos mezar içerisinden bebeğe ait az miktarda kemiğin yanı sıra, emzikli bir kap, Protokorinth üretimi aryballos ele geçmiştir. Buluntular yardımıyla mezar Arkaik Dönem'e tarihlenmektedir. Mezarın altından ise gri hamurlu bir kantharos tespit edilmiştir[1618]. Diğer enkhytrismoslar ise amphora mezarlar oluşturmaktadır[1619]. Söz konusu mezarlar içerisinden kül veya kemik ele geçmemiştir.

Pyrrha ve Eresos kentlerinde de Arkaik Dönem'e ait sadece birer pithos mezar tespit edilmiştir. Ancak bu mezarların bebek veya çocuklara ait olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır. Araştırmacılar *in situ* olarak bulunmamasına karşın lahit parçalarının da bulunduğunu belirtmişlerdir[1620]. Eresos'ta Mastos Tepe'sinin altında, son yıllarda yapılan araştırmalarda Arkaik Dönem'e ait bir yapı kompleksi keşfedilmiş, bu yapıların 120 m batısında Arkaik ve Erken Klasik Dönem'e tarihlenen nekropolisin bir kısmı açığa çıkarılmıştır. Ancak bu çalışmalar henüz yayımlanmamıştır[1621].

3.1.9.2. Lesbos Klasik Dönem Mezarları

Lesbos yerleşimlerinde Klasik Dönem ile birlikte kent organizasyonlarında değişimler meydana gelmektedir. Bu kentleşme sürecinde nekropolis alanları şehir surlarının dışına alınarak daha sistemli bir şehir yapısı oluşturulma amacı güdülmektedir. Bu değişim süreci özellikle Mytilene ve Methymna kentlerinde daha net gözlemlenebilir durumdadır.

Mytilene'de MÖ 5. yüzyılın başlarından itibaren kentin nekropolis organizasyonunda değişimler gözlemlenir. Yeni nekropolis alanlarının oluşturulması, kentin Arkaik Dönem nekropolis alanlarının kamusal kullanıma dönüştürme isteği doğrultusunda gerçekleştirilmiş olmalıdır[1622]. Mezarlar önceki dönemlerde olduğu gibi anakaraya

[1616] Lamb 1933, 174-177; Lamb 1934, 64-65.
[1617] Lamb 1933, 175.
[1618] Lamb 1933, 175.
[1619] Lamb 1934, 66
[1620] Spencer 1995, 295.
[1621] Kyriakopoulou and Roungou 2020, 61
[1622] Kourtzellis and Kyriakopoulou 2025, 105-106. Ancak Peloponnesos Savaşları sırasında Lesbos ve Atina arasında gerçekleşen savaşlar sonucunda Lesbos'ta kent surları da dahil olmak üzere Atinalılar tarafından büyük bir yıkım gerçekleştirilmiştir. Akabinde MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısında kent surları

dağılmamakta; üç ana bölgede toplandığı anlaşılmaktadır. Bu alanlar; Kuzey Nekropolisi[1623], Güney Nekropolisi[1624] ve Batı Nekropolisi olarak isimlendirilmiştir[1625].

Kuzey ve Güney Nekropolisleri denize uzanan alçak tepenin yamaçlarında, şehre ulaşan ana yolları boyunca kümeler halinde belirlenmiştir[1626]. Mezarlar genel olarak surların dışına yakın bölgelerde, şehirden uzaklaştıkça seyrekleşen yapıdadır. Kuzey Nekropolisi'nde tespit edilen MÖ 5. yüzyıla ait mezarların yoğunluğu, bu bölgenin dönem içerisinde ana defin alanı olduğunu göstermektedir[1627]. Kıyı şeridi boyunca belirli mesafelerde dört mezar kümesi tespit edilmiştir. Söz konusu alanlar Roma Dönemi başlarına kadar kullanılmaya devam etmiştir.

Güney Nekropolisi Erken Klasik Dönem sur yakınında ortaya çıkan bir mezar anıtı ile belirlenmiştir [1628]. Güney Nekropolisi'nin en erken mezarı olma özelliğini taşıyan bu mezar, buluntuları aracılığıyla MÖ 470-460 yıllarına tarihlenmiştir. Geç Klasik ve Erken Hellenistik Dönem'de özellikle kent surlarına yakın alanların mezarlar için tercih edildiği anlaşılmaktadır. Mezarlar burada da Kuzey Nekropolisi'nde olduğu gibi kümeler halinde tespit edilmiştir [1629].

Batı Nekropolisi'nin ayrıntılı kazısı gerçekleştirilmemiştir. Ancak elde edilen veriler neticesinde MÖ 5. yüzyıldan Roma Dönemi'ne kadar mezarlar olduğu saptanmıştır[1630] . Batı Nekropolisi'nin sınırları tam olarak belirlenememesine karşın Aghia Kyriaki'nin karşısında yer alan Pagani bölgesindeki mezar grubu ile bir yol aracılığıyla bağlantısı olabileceği düşünülmektedir[1631].

Mytilene'de yukarıda bahsi geçen nekropolis alanlarında, Klasik Dönem'de basit toprak gömü tipinin ve pişmiş toprak lahit kullanımının kalktığı, Geç Klasik

---

ve yıkılan alanlar yeniden onarılmıştır. Erken Klasik Dönem'de belirlenen kent sınırları, Hellenistik ve Roma dönemlerinde büyük bir değişikliğe uğramadan korunmuştur.

[1623] Kuzey Nekropolü ne ilişkin mevcut tüm kaynaklar için bk. Κουρτζέλλης 2020, 364, dn. 4.

[1624] Güney Nekropolü ne ilişkin mevcut tüm kaynaklar için bk. Κουρτζέλλης 2020, 364, dn. 5.

[1625] Kyriakopoulou 2020, 110. Bunlara ek olarak nekropolis alanlarından bağımsız, Güneybatı Geçidi yakınlarında Roma Dönemi'ne tarihlenen bir mezar anıtı da keşfedilmiştir.

[1626] Kyriakopoulou 2020, 110.

[1627] Kyriakopoulou 2020, 110.

[1628] Kyriakopoulou 2020, 110.

[1629] Kyriakopoulou 2020, 110.

[1630] Kyriakopoulou 2020, 110.

[1631] "Pagani Mezarlığı", Batı Nekropolisi'nin yaklaşık 1200 m. batısında, doğrusal bir hat üzerinde yer almaktadır. Mezarlık, inşaat çalışmaları sırasında keşfedilmiş olup, Geç Klasik ve Hellenistik dönemlere tarihlenen mezarları içermektedir.

Dönem'de sanduka mezarların ortaya çıktığı görülmektedir. Kutu mezarlar ve monolitik taş lahitler bu dönem içerisinde yoğun olarak kullanılmaktadır. Kutu mezarlar çoğunlukla urne kaplarını içerisinde barındırmaktadır. Bu dönemde ilk defa mezar anıtlarının da ortaya çıktığı görülür[1632].

Methymna'nın Klasik Dönem mezarlarına ilişkin bilgiler sınırlıdır. Mezarlar yerleşimin güneyinde Petra-Antissa yolu üzerinde konumlanmaktadır[1633]. Döneme ait mezarlara, Aghia Theoktisti Kilisesi'nin temel çalışmaları sırasında rastlanmıştır. MÖ 5. yüzyıla tarihlendirilen kutu mezar ve sanduka mezarlar açığa çıkarılmıştır[1634]. Ancak burada tespit edilen mezarlar içerisinde bebek ve çocuk mezarlarına dair bilgi aktarılmamıştır.

Antissa'da ise Arkaik Dönem'e ait mezarların bulunduğu akropolisin güneydoğu yamaçlarında, Klasik Dönem'e tarihlenen mezarlar da açığa çıkarılmıştır. Bu alanda tespit edilen pişmiş toprak lahitlerden en azından birinin bir çocuk için kullanılmış olabileceği öne sürülmüştür[1635]. Söz konusu mezar içerisinden iki adet pişmiş toprak kadın başı ve bir adet pişmiş toprak taht benzeri bir parça ele geçmiştir. Buluntular aracılığıyla mezar için MÖ 5. yüzyıl sonu-MÖ 4. yüzyıl başı tarihleri önerilmiştir[1636].

3.1.9.3. Lesbos Hellenistik Dönem Mezarları

Lesbos'ta Hellenistik Dönem'e ait mezarlar ile ilgili sınırlı veriye erişim sağlanabilmiştir. Elde edilen bulgular, Mytilene ve Methymna kentlerinde yoğunlaşmaktadır. MÖ 5. yüzyıl ile başlayan nekropolis düzenlemeleri Hellenistik Dönem'de de benzer şekilde devam etmiştir.

Mytilene'de kazısı yapılmamış Batı Nekropolisi dışında, Kuzey ve Güney Nekropolisleri'nin Hellenistik Dönem'de hatta Roma Dönemi'ne kadar kullanım gördüğü tespit edilmiştir. Güney Nekropolisi'nde Geç Klasik ve Erken Hellenistik Dönem'de özellikle kent surlarına yakın alanların mezarlar için tercih edildiği anlaşılmaktadır. Mezarlar burada da Kuzey Nekropolisi'nde olduğu gibi kümeler halinde tespit edilmiştir [1637]. Özellikle MÖ 4. yüzyıl sonlarında, çok sayıda mezar

[1632] Kourtzellis and Kyriakopoulou 2025, 109.
[1633] Buchholz 1975, 61.
[1634] Buchholz 1975, 59-65.
[1635] Lamb 1933, 175.
[1636] Lamb 1933, 175.
[1637] Kyriakopoulou 2020, 110.

anıtının açığa çıkarılmış olması nedeniyle zengin vatandaşların Güney Nekropolis'e defnedildiği fikri öne sürülmüştür [1638]. MS 1. yüzyıl ile MS 3. yüzyıl boyunca Güney Nekropolis'in daha yoğun kullanılmaya başlandığı görülmüştür[1639]. Roma Dönemi'nde nekropol alanlarının güneye ve doğuya doğru yayılmıştır.

Güney Nekropolis'te Geç Klasik, Hellenistik ve Roma Dönemi'ne ait mezarlar kentin güney sınırlarından oldukça uzakta da ayrı kümeler halinde tespit edilmiştir. Bu durum, bölgenin tek bir mezarlık mı yoksa küçük lokal gömü alanları mı olup olmadığı konusunu belirsiz bırakmıştır[1640].

Hellenistik Dönem'de ise önceki mezar gelenekleri sürdürülmüş, ek olarak kiremit mezarların da kullanıldığı saptanmıştır[1641]. Ancak bu veriler içerisinde bebek ve çocuklara ait olduğu doğrudan belirtilen mezarlara ulaşılamamıştır. Araştırmacılar tarafından hazırlanan, Mytilene'nin kronolojik olarak mezar tipolojisinin sunulduğu tabloda enkhytrismos gömülerin de olduğu aktarılmaktadır[1642]. Olasılıkla bu mezarlar bebek veya çocuklara aittir. Ancak mezarların varlıkları dışında herhangi bir başka bilgiye erişelememiştir.

Hellenistik Dönem mezarları bulunan diğer kent olan Methymna'da ise kentin doğusunda yer alan ve erken dönemlerde yerleşim alanı olarak kullanılan Mygia Bölgesi, Arkaik yerleşimin zaman içerisinde akropolise doğru taşınmasının ardından şehrin nekropolis alanına dönüştürülmüştür[1643]. Bu alanda sivil mimaride kullanılan taşların sökülerek, kutu mezarların oluşturulmasında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Alanda kutu mezarların yanı sıra, üçgen çatılı lahitler ve bir bebeğe ait enkhytrismos gömü yapıldığı tespit edilmiştir[1644]. Doğu Nekropolisi'nin bir bölümü olarak düşünülen bu alanın MÖ 3. yüzyılın ortalarından MÖ 1. yüzyıla kadar kullanılmış olduğu, mezar hediyelerinden tespit edilmiştir. Ancak mezar hediyeleri ve bir enkhytrismos mezar dışında bebek veya çocuk mezarına ilişkin doğrudan bir veri bulunmamaktadır. Şehrin öte tarafında Dabia Bölgesi'nde ise Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenen az sayıda mezarın yer alması, bu bölgede de bir nekropolisin

[1638] Kyriakopoulou 2020, 110; Kourtzellis and Kyriakopoulou 2025, 107.
[1639] Kyriakopoulou 2020, 110.
[1640] Kourtzellis and Kyriakopoulou 2025, 107.
[1641] Kourtzellis and Kyriakopoulou 2025, Tab. 1.
[1642] Kourtzellis and Kyriakopoulou 2025, Tab. 1.
[1643] Kourtzellis and Pappa 2020, 96.
[1644] Kourtzellis and Pappa 2020, 96.

olabileceğini düşündürmektedir[1645].

Mygia Bölgesi'nin doğusunda yer alan Arkaik Dönem'e ait bir başka yerleşim alanı yine Hellenistik Dönem'de nekropolise dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır[1646]. Burada açığa çıkan oturma yeri, Buchholz tarafından tiyatro alanı olarak yorumlanmıştır. Ancak güncel çalışmalarla bu oturma alanının olasılıkla bir mezar anıtına ait olduğu öne sürülmüştür[1647].

3.1.9.4. Lesbos Genel Değerlendirme

Lesbos, yukarıda bahsedildiği üzere Arkaik Dönem'de özellikle Mytilene kentinin başı çekmesiyle Ege Denizi'nde ekonomik ve siyasi anlamda büyük bir güce sahiptir. Ancak gerek uzun aralıklarla gerçekleştirilen küçük ölçekli kazı çalışmaları, gerekse modern yerleşimin adaya yayılması sonucunda arkeolojik materyale erişimin kısıtlı olması, adanın birçok konuda hala soru işaretleri barındırmasına neden olmaktadır. Bu durum Lesbos'taki nekropolis alanlarının tespiti ve değerlendirilmesini de etkilemektedir. Bu nedenle ulaşılan az sayıda veri mümkün olduğunca yalın bir şekilde toparlanmaya çalışılmıştır.

Bu bölümde kronolojik olarak erken olması sebebiyle tez kapsamı dışında tutulan ancak bebek mezarlarını kronolojik olarak gelişim sürecini anlamada fayda sağlayacak farklı mezarlara da değinilecektir.

Bu mezarlardan ilki Kalloni Körfezi'nin doğu kıyısında yer alan Pyhrra'da gerçekleştirilen sınırlı sayıdaki çalışmalarda ele geçmiştir. Araştırmacıları tarafından Protogeometrik Dönem'e tarihlendirilen hydria içerisine konmuş bir bebek mezarı bulunduğu belirtilir[1648]. Mezar içerisinden iki adet mızrak ucu parçası ve kabın yakınlarında gri seramik parçaları bulunmuştur.

Bir diğer mezar ise, Thermi'de son yıllarda yapılan araştırmalarda açığa çıkarılmıştır. Kentte, Geç Tunç Çağı'na ait megaron yapılar tespit edilmiştir. Bu yapılar yaşam, depolama ve atölye alanları için mekanlara bölünmüştür. Ayrıca yerleşimin yakınlarında kutu şeklinde bebek ve çocuk mezarlarının tekli olarak gömüldükleri

[1645] Kourtzellis and Pappa 2020, 97.
[1646] Kourtzellis and Pappa 2020, 96.
[1647] Kourtzellis and Pappa 2020, 96.
[1648] Spencer 1995, 281.

tespit edilmiştir[1649]. Benzer mezarlara yine Geç Tunç Çağı'nda Gera Körfezi kıyısında yer alan Chalatses kentinde de rastlanılmıştır[1650].

Burada elde edilen bilgiler doğrultusunda Geç Tunç Çağı'nda yerleşime yakın alanlarda Klazomenai[1651] ve Smyrna'da[1652] olduğu gibi bebeklerin intramural gömüldüğünü göstermektedir.. Erken Demir Çağı'na ait Pyhrra'daki hydria mezarın ise yeri ve buluntu durumu hakkında ne yazık ki bilgi bulunmamaktadır. Ancak Arkaik Dönem ile birlikte Mytilene ve Methymna kentlerinden de anlaşıldığı üzere bebek ve çocuk mezarlarının ana yerleşim alanı dışında yetişkinlerle beraber gömüldüğü saptanmıştır. MÖ 5. yüzyılın başları ile birlikte nekropolis alanları sur duvarı dışına alınarak daha organize hale getirilmiştir. Bu tarihlerden itibaren de Arkaik Dönem'de olduğu gibi bebek ve çocuk mezarlarının yetişkinlerle beraber benzer şekillerde gömüldüğü saptanmıştır.

Arkaik Dönem'e ait bebek ve çocuk mezarları Lesbos'ta, Mytilene, Methymna, Antissa kentlerinde tespit edilmiştir. Mezar tipleri arasında çoğunluğun amphoraların oluşturduğu enkhytrismoslar, basit toprak mezarlar, pişmiş toprak lahitler bulunmaktadır. Mezar hediyeleri arasında gri hamurlu seramikler, Korinth üretimi aryballos, alabastronlar, emzikli kaplar bulunmaktadır.

Klasik ve Hellenistik Dönem'e ilişkin veriler ise Arkaik Dönem'e oranla da oldukça sınırlıdır. Klasik Dönem'de Mytilene ve Antissa kentlerinde bebek ve çocuk mezarlarına dair bulgular aktarılmıştır. Bu doğrultuda Arkaik Dönem'de olduğu gibi enkhytrismos mezarlar ile pişmiş toprak lahitlerin bebek ve çocuklar için tercih edildiği, basit toprak gömü tipinin mevcut verilerde yer almadığı görülmektedir. Hellenistik Dönem'de ise Mytilene ve Methymna kentlerinde enkhytrismos mezarların yapıldığı aktarılmakla birlikte detaylı bir bilgi bulunmamaktadır.

Mezar hediyelerine dair bilgiler yukarıda da bahsedildiği üzere oldukça sınırlıdır. Bu nedenle mezar kontekstlerinin gelişimini kavramak, bebek ve çocuk mezarlarının özelliklerini tespit edebilmek mevcut verilerle mümkün değildir. Gelecek yıllarda yapılacak daha fazla araştırma ve yayın, bu konunun aydınlanmasında büyük katkılar sunacaktır.

[1649] Kyriakopoulou and Roungou 2020, 49.
[1650] Kyriakopoulou and Roungou 2020, 49.
[1651] Bakır vd. 2001, 32; Hürmüzlü 2003, 2; Ulusoy 2010, 18-19.
[1652] Nicholls 1958/1959, 122-126.

3.2. AİOLİS BÖLGESİ BEBEK ve ÇOCUK MEZARLARININ GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

Aiolis Bölgesi'nde ilk araştırmalar 19. yüzyıl sonlarında gerçekleştirilmiştir. Günümüze değin uzun yıllar ara verilerek sürdürülen çalışmalarda Pitane, Gryneion, Myrina, Aigai, Kyme, Tisna, Neonteikhos, Larisa ve Lesbos'ta farklı dönemlere ait nekropolis alanları tespit edilmiştir.

Pitane, Gryneion, Aigai, Tisna, Larisa kentlerinde bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin bulgular kronolojik takip sağlayamacak derecede az sayıdadır. Bu nedenle söz konusu kentlerdeki bebek ve çocuk mezarları, nekropolisin tanıtılmasının ardından, ek başlık kullanılmadan metin içerisinde aktarılmıştır. Benzer durum Lesbos Adası kentleri içinde geçerlidir. Adada açığa çıkarılan çok sayıda nekropolis olmasına karşın, literatürde bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin bilgiler oldukça kısıtlıdır. Neonteikhos Nekropolisi'nde ise gerçekleştirilen çalışmalar, Ş. Güllüsaç tarafından hazırlanan doktora tezi kapsamında yayın aşamasındadır.

Myrina Nekropolisi ise farklı bir durum sergilemektedir. Kentte, Arkaik ve Klasik Dönem'e ait gömülerde bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin bilgi bulunmazken, Hellenistik Dönem mezarları içerisinde bebek ve çocuk mezarlarının yoğun olduğu anlaşılmıştır. Kronolojik takibin sağlanabildiği tek kent ise Kyme olarak gözükmektedir.

Aiolis Bölgesi'nde bebek ve çocuk mezarlarını Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'in sonuna kadar incelemeyi amaçlayan bu bölümün temel hedefi, ölü gömme geleneklerini hem kentler arası hem de kronolojik bağlamda değerlendirmektir. Ancak bölgedeki nekropolis kazılarının büyük bir bölümünün 19. yüzyılın sonlarında gerçekleştirilmiş olması, mezarlara ilişkin verilerin son derece sınırlı kalmasına neden olmuştur. Literatürde çok sayıda mezarın açıldığı bilinmesine karşın, bu mezarlara ait ayrıntılı kayıtların eksikliği, sunulan değerlendirmelerin küçük raporlar şeklinde birbirini tekrarlayan nitelikte olması, mezar tiplerinin tekil örnekler hâlinde dağınık biçimde karşımıza çıkmasına yol açmakta; bu durum hem karşılaştırmalı hem de dönemsel analizlerin yapılmasını büyük ölçüde sınırlandırmaktadır. Bunun yanı sıra mevcut bilgilerle konuya ilişkin genel bir çerçeve edinilmeye çalışılmış, Aiolis Bölgesi kentleri kuzeyden güneye doğru ele alınmıştır.

Mevcut veriler doğrultusunda, Arkaik Dönem'de Aiolis'te bebek ve çocuklar için bilinçli olarak inhumasyon gömü uygulamalarının tercih edildiği anlaşılmaktadır. Kremasyon uygulamasının bu dönem içerisinde çocuklara uygulandığına dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. Bu durum için çoğu kremasyon mezar kemiklerinin antropolojik yöntemlerle incelenmemesinden kaynaklı olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Arkaik Dönem bebek ve çocuk mezarlarının varlığına ilişkin bulguların tespit edildiği kentler Pitane, Gryneion, Aigai, Kyme, Larisa ve Lesbos'tur. Pitane ve Gryneion kentlerinde doğrudan bebek ve çocuk mezarı olduğuna ilişkin bilgi bulunmamakla birlikte, olduğuna dair önemli ipuçları taşıyan veriler elde edilmiştir. Pitane kentinde yukarıda detaylı bir şekilde bahsedilen "Grave 7-8" mezarları, MÖ 6. yüzyılın ortalarına ait pithos mezarlardır[1653]. Bireye ait yaş ve cinsiyeti belirtilmemesine karşın, Arkaik Dönem'de pithosların çoğunlukla çocuklar için kullanılması ve de ele geçen buluntularda minyatür malzemelerin olması, bunların çocuk mezarı olabileceğini gösteren önemli bulgulardır. Gryneion'da ise enkhytrismos mezarlar içerisinde amphoralar olduğu aktarılmaktadır. Ancak bu mezarlarla ilgili varlıkları dışında herhangi bir bilgiye erişilememektedir. Aigai'da az sayıda gri renkli Lesbos amphorasının kullanıldığı enkhytrismos mezarlar; Kyme'de amphora ve pyksisten oluşan enkhytrismoslar, basit toprak mezar ve pişmiş toprak lahitler; Larisa'da olasılıkla basit sanduka; Lesbos'ta ise, amphora ve dinostan oluşan enkhytrismoslar ve basit toprak mezarların bebek ve çocuklar için tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda Aiolis Bölgesi Arkaik Dönem bebek ve çocuk mezarı tipleri; amphora, dinos ve pyksis kaplarının kullanıldığı enkhytrismoslar, pithoslar, pişmiş toprak lahit ve basit toprak mezarlardan oluşmaktadır.

Troas Bölgesi'nde özellikle Arkaik Dönem'de çocuklar için sıklıkla kullanılan pithos mezarlar, Aiolis Bölgesi'nde bu dönem içerisinde yalnızca Pitane kentinde tespit edilmiştir. Söz konusu pithosların yukarıda değinildiği üzere, araştırmacılar tarafından çocuk mezarı olarak belirtilmemesine karşın, mezar boyutlarının küçük olması ve minyatür olpe, amphoriskos, lydion, Korinth üretimi aryballosların Antandros[1654], Tenedos[1655], Assos[1656], Kyme[1657] kentlerinde de benzer kontekstlerde

[1653] Bk. Pitane bölümü.
[1654] Polat vd. 2012,287; Polat vd. 2017, 490.
[1655] Takaoğlu vd. 2025, 282, 383-384.

çocuk mezarlarında bulunması, Pitane'de ele geçen pithosların da çocuklara ait olabileceğini düşündürmektedir. Söz konusu pithoslar dışında, Aiolis Bölgesi'nde Arkaik Dönem pithos çocuk mezarına ilişkin bilgi bulunmaması nedeniyle, bu mezar tipini karşılaştırmalı değerlendirmek mümkün olamamıştır.

Aiolis Bölgesi'nde tespit edilen ve bebekler için kullanılan en yaygın mezar tipi enkhytrismoslardır. Bu durum Troas ve İonia Bölgesi ile de paralellik göstermektedir. Gryneion kentinde, amphora mezarların varlığından bahsedilmesine karşın, daha fazla bilgi bulunmamaktadır. Aigai kentinde, gri Lesbos amphoralarının, Kyme'de amphora ve globular pyksisin, Lesbos'un Mytilene, Methymna, Antissa kentlerinde ise dinos ve amphoralardan oluşan enkhytrismosların olduğu tespit edilmiştir.

Aiolis Bölgesi'nde tespit edilmiş en erken tarihli enkhytrismos, Kyme kentinde bulunan, Orientalizan üslupta bezenmiş, globular pyksis mezardır. Mezar, MÖ 7. yüzyılın 3. çeyreğine tarihlenmektedir. Mezarın toprağa dik bir konumda yerleştirildiği, ağzının bir kapak yardımıyla kapatıldığı saptanmıştır. Bunu takiben MÖ Geç 7. yüzyıl-Erken 6. yüzyıla ait gri hamurlu amphora yine Kyme kentinde ele geçen erken tarihli enkhytrismos mezarlar arasındadır. Toprağa dik bir şekilde yerleştirilmiş amphora, yassı kayrak taşıyla ağız kısmı kapatılmıştır. Bu mezarın benzer örnekleri, Antandros'ta da tespit edilmiştir[1658]. MÖ 6. yüzyıl içerisinde gri Lesbos amphoralarının Kyme dışında Aigai ve Lesbos'ta da bebek mezarı olarak kullanımı görülmektedir. Aigai'da iki örnekle temsil edilen amphora mezarlardan birinin de Kyme'de olduğu gibi toprağa dik bir konumda yerleştirildiği ancak gövdeden üstü korunmamış olması sebebiyle ağzının kapatılıp kapatılmadığı belirsizdir. Lesbos'ta ele geçen amphora mezarlara ilişkin detaylı bilgilere ulaşılamamaktadır. Ancak Troas Bölgesi kentlerinde olduğu gibi amphora mezarların özellikle kümeler halinde gömüldükleri saptanmıştır. Söz konusu ikili üçlü gruplar halinde amphora mezarların gömülmesi Aiolis Bölgesi'nin diğer kentlerinde Arkaik Dönem içerisinde gözlemlenememektedir.

Pyksis ve amphora mezarlar dışında, Lesbos'un Antissa kentinde dinosun da bebek mezarı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Mezar içerisinden emzikli bir kap,

[1656] Utili 1999, 133; Wolska 2006, 265.
[1657] Atila vd. 2015, 16.
[1658] Yağız 2008, Kat No:4.

Protokorint Dönem'e ait bir aryballos, dışından ise gri hamurlu bir adet kantharos ele geçmiştir. Söz konusu mezar dışında, Aiolis Bölgesi'nde tespit edilen enkhytrismoslarda mezar hediyelerine ilişkin bir veri bulunmamaktadır. Bu durum Troas Bölgesi'nde olduğu gibi bebek mezarlarına hediye bırakma geleneğinin nadir olduğunu düşündürmektedir. Ancak, literatürde yer almayan buluntulu birçok bebek mezarı olabileceği de unutulmamalıdır.

Aiolis Bölgesi'nde MÖ 6. yüzyıl ile Erken 5. yüzyılda çocuklar için basit toprak mezar uygulamasının yapıldığı da belirlenmiştir. Bu tip çocuk mezarlarına Kyme ve Lesbos'un Mytilene kentinde rastlanmaktadır. Mytilene'de Hellenistik Dönem'e ait agoranın alt tabakalarında yapılan kazı çalışmalarında yetişkinlerle beraber çocukların da gömülmüş oldukları saptanmıştır. Bu mezarların birbirine yakın konumlarda olduğu ifade edilmiş ancak detaylı bilgi aktarılmamıştır. Bu nedenle basit toprak çocuk mezarlarının konumu ve buluntuları belirsizdir. Kyme'de tek örnekle temsil edilen basit toprak tipinde yapılmış çocuk mezarında ise bireyin toprağa dorsal bir pozisyonda sırtüstü yatırıldığı anlaşılmaktadır. Mezardan bir adet minyatür kap ve bir adet lydion tespit edilmiştir.

Larisa'da ele geçen bir çocuk mezarı ise diğer kentlere göre farklılık göstermektedir. Dairesel planlı tümülüs mezarlar olarak adlandırılan mezar tiplerinde, dış duvar örgüsüne ek olarak dairesel formda ek duvarlar örülüp içerisine yeni gömüler yapılmaktadır. Mezarlara yapılan bu eklenti durumu, araştırmacılar tarafından aile bağı olan bireyler için yapıldığı öne sürülmektedir. Larisa'da C yapısına eklenen D yapısında ise üzeri kireç taşı plaka ile kapatılmış inhumasyon bir çocuk mezarından bahsedilmektedir. Üzerinin kireç taşı ile kapatılmış olması bu mezar tipinin Aiolis Bölgesi'nde yoğun görülen basit sanduka tipinde olduğunu düşündürmektedir. Ancak mezar hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Mezar içerisinden bir adet kotyle ve Attika seramik parçaları ele geçtiği belirtilmektedir.

Arkaik Dönem'de çocuklar için kullanıldığı tespit edilen son mezar tipi pişmiş toprak lahitlerdir. Söz konusu örnekler yalnızca Kyme Nekropolisi'nde tespit edilebilmiştir. Habaş Nekropolisi kazılarında açığa çıkarılan boyutları itibarıyla yetişkin lahitlerinden oldukça küçük olan bu lahitler, basit geometrik desenlerle süslenmiştir. Mezarlardan kuş, koç, kaplumbağa gibi hayvan figürinlerinin yanı sıra tapınak oğlanı ve grotesk figürinler de ele geçmiştir. Bu durumda enkhytrismosta ve basit toprak

mezar tiplerinde seramik kaplar buluntu yoğunluğunu oluştururken, pişmiş toprak lahit mezarlarda figürinlerin yer aldığı anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra Arkaik Dönem'de Aiolis bölgesinde kişisel aksesuar, aşık kemiği vb. mateyallerin çocuk mezarlarına bırakılmış olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Aiolis Bölgesi'ne dair nekropolis araştırmalarının yapılmasına karşın, Arkaik Dönem mezarları hakkında ayrıntılı bilgilerin bulunmaması bebek ve çocuk mezarlarını kent bazında karşılaştırmaya imkan tanımamaktadır. Bu durum Arkaik Dönem'de Aiolis'te bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin bir profil çıkarmayı da mümkün kılmamaktadır.

Klasik Dönem'de, önceki döneme paralel olarak bebek ve çocuklar için inhumasyon gömü gelenekleri tercih edilmeye devam etmiştir. Klasik Dönem'e ilişkin veriler ağırlıklı olarak Kyme kentinden elde edilmiştir. Kentte Klasik Dönem'e ait, amphora mezarlar, basit sanduka mezarlar, lahitler ve kiremit mezarlar tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Aigai'da az sayıda amphora mezarın, Lesbos'un Antissa kentinde ise pişmiş toprak lahitlerin çocuklar için kullanıldığı saptanmıştır.

Pitane ve Gryneion kentlerinin nekropolis alanları MÖ 8.-7. yüzyıldan MÖ 4. yüzyıla kadar kullanım gördüğü, ele geçen mezarlar içerisinde enkhytrismosların olduğu da ifade edilmektedir. Ancak bu bebek mezarlarının en azından bir kısmının Klasik Dönem'e ait olup olmadığına dair bilgi bulunmamaktadır.

Klasik Dönem'de enkhytrismoslar için amphoraların kullanıldığı tespit edilmiştir. Amphora mezarlar sadece Aigai ve Kyme kentlerinde açığa çıkarılmıştır. Her iki kentte de amphora mezar sayısında Klasik Dönem'de artış olduğu saptanmıştır. Hem Aigai'da hem de Kyme'de Arkaik Dönem amphora mezarları Lesbos kökenliyken, Klasik Dönem'de uzun boyunlu Khios amphoralarına dönüşün olduğu belirlenmiştir. Ele geçen amphora mezarların hiçbirinde buluntuya rastlanmamıştır.

Klasik Dönem'de çocuklar için en yaygın kullanılan gömü tiplerinden biri basit sanduka mezarlardır. Bu tip definler, bireyin fiziksel yapısı göz önünde bulundurularak toprağa ya da ana kayaya açılan çukurlara bireyin yatırılması suretiyle oluşturulmaktadır. Bu sayede literatürde bebek veya çocuk mezarı olarak belirtilmemesine karşın, ölçüleri bilinen mezarlar içerisinden bebek ve çocuk mezarlarını ayırt edebilme imkanı sağlamaktadır. Özellikle Hellenistik Dönem'de

yoğun kullanımı görülen bu mezar tipinin, Klasik Dönem'deki örnekleri Kyme'de belirlenmiştir. Klasik Dönem çerçevesinde MÖ 5. yüzyıl örneklerinin bulunmasına karşın en yoğun kullanımının MÖ 4. yüzyıl olduğu anlaşılmıştır.

Basit sanduka tipindeki çocuk mezarlarının zemine çukur açılıp, çocuk birey sırtüstü veya hoker pozisyonunda yatırıldıktan sonra üzerinin 1 ile 4 arası taş levhayla kapatıldığı tespit edilmiştir. Genel olarak bu mezar tipinin erken çocukluk evresini tamamlamış bireyler için kullanıldığı saptanmıştır. Bu tip çocuk gömüleri, nitelik ve nicelik açısından zengin buluntu repertuvarına sahiptir.

Arkaik Dönem'de görülen küçük boyutlu pişmiş toprak lahit mezarların, Klasik Dönem'de de kullanıldığı tespit edilmiştir. Klasik Dönem'e ait örnekler Lesbos'ta bulunan Antissa kentinde açığa çıkarılmıştır.

Taş lahitlerin de ilk defa Klasik Dönem'de çocuklar için kullanıldığı saptanmıştır. Pişmiş toprak lahitlerde olduğu gibi, normal lahitlerden daha küçük boyutlu yapılmışlardır. Bu mezar örnekleri ise Kyme Nekropolisi'nde görülmektedir. Lahitlerin kullanımı konusunda detaylı bilgi aktarılmamıştır.

Kiremit mezarların kullanımı da taş lahitlerde olduğu gibi çocuk mezarlarında ilk defa Klasik Dönem'de tespit edilmiştir. Kyme'den ele geçen tek örnek, unik bir tipolojiye sahiptir. Mezar, kiremitlerin toprağa dik bir konumda yerleştirilmesiyle oluşturulan sanduka biçimindedir.

Troas Bölgesi'nde yoğunlukla Klasik Dönem'de görülen olasılıkla aile bağlarını içeren yetişkin ve çocukların bir arada olduğu toplu mezarlar, Aiolis'te sadece birkaç mezar tipinde ve az sayıda tespit edilebilmiştir. Bu mezar tipleri taş lahitler ve basit sanduka mezarlardır. Her iki mezar tipi de Kyme Nekropolisi'nde açığa çıkarılmıştır.

Mezarlardan ele geçen buluntular değerlendirildiğinde, Arkaik Dönem'de enkhytrismoslarda hediye bırakma geleneğinin nadir olması, Klasik Dönem'de de devam etmektedir. Literatürden edinilen bilgiler doğrultusunda Klasik Dönem enkhytrismos mezarların hiçbirinde buluntuya rastlanmamıştır.

En zengin buluntu repertuvarına sahip mezarlar ise basit sandukalardır. Bu durumun, bölge genelinde diğer mezar tiplerinin az tespit edilmiş olmasından kaynaklanıyor olabileceği de göz ardı edilmemelidir. Çocukların, bebek ve yetişkinlere oranla daha

zengin mezar kontekstlerine sahip olduğu dikkat çekmektedir. Bunu destekleyen en önemli veri ise enkhytrismos bebek mezarlarında hediye bulunmaması ve yetişkinle beraber gömülen çocuk mezarlarında, kimi durumlarda yetişkinlere ait buluntu ele geçmezken, çocuğa ait mezar hediyelerinin tespit edilmesidir.

Arkaik Dönem'de seramik kapların yoğunlukta olduğu mezar hediyeleri, Klasik Dönem ile birlikte yerini pişmiş toprak figürinlere bıraktığı gözlemlenmektedir. Bu figürinler arasında; boğa/buzağı, köpek, kaplumbağa, horoz, domuz gibi hayvan figürinleri, ayakta veya oturur pozisyonda ya da herhangi bir nesne elinde tutan kadın ve erkek figürinleri, koutrophos, tapınak oğlanları, ikili insan figürinleri, aktör ve Pan figürinleri yer almaktadır. Az sayıda mezarda ise minyatür lekythos, emzikli kap, tek kulplu kaplar bulunmaktadır. Dikkat çeken noktalardan biri, küpe, yüzük gibi aksesuarların oldukça az sayıda mezarda ele geçmesidir. Ayrıca bir çocuk mezarında Klasik Dönem'de kharon sikkesi tespit edilmiştir. Bu durum, yetişkinler için uygulanmaya başlanan bu geleneğin çocuklar için de nadiren uygulandığını ama henüz bir gelenek haline gelmediğini göstermektedir.

Hellenistik Dönem'e ilişkin bulgular, Arkaik ve Klasik Dönem'e oranla daha fazladır. Önceki dönemlere paralel olarak çocuklar için inhumasyon gömü gelenekleri tercih edilmektedir. Ancak Kyme kentinde gerçekleştirilen paleoantropolojik çalışmalar neticesinde 16 kremasyon mezar incelenmiş ve 21 birey tespit edilmiştir. Bu bireylerden ikisinin bebek, üçünün ise çocuk olduğu saptanmıştır. Söz konusu mezarların hangi döneme ait olduğu belirsizdir. Ancak mezarların, MÖ 5. yüzyıldan MÖ 2. yüzyıla kadar kullanım gören Kyme'nin Batı Liman Nekropolisi'nde açığa çıkmış olması ve Kyme'de Hellenistik Dönem'de kremasyon gömülerinde artış yaşanmış olması sebebiyle, söz konusu kremasyon bebek ve çocuk mezarlarının Hellenistik Dönem'e ait olduğunu düşündürmektedir.

Dönem içerisindeki ölü gömme geleneklerine dair veriler, ağırlıklı olarak Myrina ve Kyme kentlerinde yoğunlaşmaktadır. Ancak Aigai, Tisna ve Lesbos'ta da az sayıda bebek ve çocuk mezarı tespit edilmiştir.

Hellenistik Dönem'de bebek ve çocuklar için kullanılan mezar tipleri, enkhytrismos, basit sanduka mezarlar (khamosorionlar), pithoslar, pişmiş toprak lahitler, kiremit mezarlardır.

Enkhytrismos mezarlar; Aigai ve Kyme'de çömlekler, Tisna'da amphora kullanılarak yapıldığı saptanmıştır. Buna ek olarak Lesbos'un Methymna kentinde, Hellenistik Dönem'e ait enkhytrismos mezarlardan bahsedilmesine karşın ek bir bilgi sunulmamıştır.

Tisna'da tek örnekle temsil edilen amphora mezar içerisinden bebeğe ait kemikler açığa çıkmamasına karşın, içerisinden bir adet pişmiş toprak köpek figürini tespit edilmiştir. Mezarın gömü şekli ile ilgili ayrıntılar bulunmamaktadır. Aigai'da açığa çıkarılan dört çömlek mezarın üçü birbirine yakın konumda, hatta ikisi üst üste gelecek şekilde ele geçmiştir. Bu mezarlar çoğunlukla toprağa dik konumda yerleştirilmiş olup, etrafı sıkıştırılmış toprak ya da taşlarla desteklenmiştir. Sadece bir çömlek mezarda, emzikli kap olmak üzere buluntu tespit edilmiştir. Kyme'deki enkhytrismoslar da çoğunlukla çömlek mezar olarak araştırmacılar tarafından aktarılmıştır. Bu mezarların yoğun olarak Samurlu 879 Nekropolis çalışmalarında ele geçmiş olması ve hemen yakınındaki Samurlu 877 Nekropolis alanında az sayıda görülmesi, burada da Aigai kentinde olduğu gibi bebek mezarlarının birbirine yakın konumlarda veya bir alanda yoğunlaşarak gömüldüklerini düşündürmektedir. Kyme örneklerindeki çömlek mezarların buluntu durumu net olarak bilinmemekle birlikte en azından bir çömlek mezarın zengin buluntularla gömüldüğü aktarılmıştır[1659]. Bu buluntuların hem mezar içerisine hem de üzerine bırakıldığı ifade edilmiştir.

Myrina'nın daha önceki bölümlerde bahsedildiği üzere MÖ 2.-1. yüzyıllara ait geniş bir nekropolis alanının olduğu bilinmektedir. Tipolojik sınıflandırılmasında enkhytrismosların bulunmaması oldukça dikkat çekicidir. Ancak ana kayaya oyularak yapılan basit sanduka (khamosorion) mezarlar içerisinde uzunluğu 60 cm olan mezarlardan bahsedilmektedir. Bu küçük boyutlu mezarların araştırmacılar tarafından bebekler için kullanıldığı ileri sürülmüştür. Olasılıkla Myrina kentinde bebekler için enkhytrismos mezarların yerini basit sanduka mezarlar (khamosorionlar) almaktadır.

Dikkat çeken bir diğer nokta ise, Arkaik Dönem'de enkhytrismos mezarlara hediye bırakma geleneğinin nadir olması, Klasik Dönem'de de buluntuya rastlanmamasına karşın, Hellenistik Dönem'de bu konuda büyük bir artış olmasıdır. Öyle ki Tisna,

[1659] Samurlu 879 Nekropolisi'nde tespit edilen M. 83 çömlek mezarından aryballos, minyatür khytra, lagynos ve pişmiş toprak oyuncak figürin ele geçmiştir bk. Ürkmez 2016, 168.

Aigai, Kyme kentlerinde ele geçen enkhytrismoslarda figürin ve seramik kapların eşit oranda olduğu mezar kontekstleri görülmektedir.

Son olarak enkhytrismosların Aigai kentinde birbirine yakın konumda, Kyme Kenti'nde ise nekropolis alanları içerisinde bir bölgede yoğunlaşması, özellikle bebekler için tercih edilen bazı noktaların bulunduğunu düşündürmektedir. Ayrıca Aigai özelinde bazı gömülerin üst üste bulunması, aynı aileye mensup farklı zamanlarda vefat eden bebeklerin gömüldüğü bir aile mezarı niteliği taşıdığını da işaret etmektedir. Benzer durum Troas ve İonia bölgesi bebek mezarlarında da görülmektedir.

Aiolis Bölgesi'nde çocuk mezarları için tercih edilen en yaygın tipin basit sandukalar (khamosorionlar) olduğu saptanmıştır. Khamosorionlar ana kayaya açılan basit sanduka tipi mezarlar olması sebebiyle, terminolojik karışıklığa yol açmaması adına toprağa açılan sanduka mezarlar ile birlikte basit sanduka mezar tipi altında değerlendirmesi uygun görülmüştür.

Çocuklar için kullanılan basit sanduka mezarlar, Myrina, Kyme ve Tisna kentlerinde tespit edilmiştir. Myrina ve Tisna örnekleri khamosorion olarak adlandırılarak, ana kayaya önceki dönemlerde olduğu gibi bireyin fiziksel özellikleri dikkate alınarak açılan çukurlara bireyin yatırılması suretiyle yapılmıştır. Kyme Nekropolisi'nde ise basit sandukaların ana kaya içerisine yapılan örnekleri olduğu gibi çoğunlukla toprak zemine uygulandığı görülmektedir. Mezarların plaka taş levhalarla kapatıldığı örnekler olduğu gibi, sadece toprakla örtüldüğü örnekler de mevcuttur.

Myrina'da tespit edilen basit sanduka çocuk mezarları, bir ile dört arasında değişen taş plaka ile kapatıldığı ya da doğrudan toprakla örtüldüğü saptanmıştır. Myrina'da basit sanduka tipi mezarlar, yetişkinler için de ağırlıklı olarak kullanılan bir mezar tipidir. Literatürde her ne kadar zengin buluntu repertuvarına sahip mezarlar aktarılmış olsa da, büyük bir oranının herhangi mezar hediyesi içermediği de araştırmacıları tarafından aktarılmış, bu doğrultuda Myrina özelinde basit sanduka mezarlar ekonomik durumu olmayan bireyler için tercih edildiği öne sürülmektedir. Çocuk mezarlarında da hiç buluntu içermeyen çok sayıda basit sanduka tipi mezar bulunmaktadır. Ancak bu duruma ek olarak, bazı mezarlar oldukça zengin buluntu repertuvarına sahiptir. Dolayısıyla mezar tipi tercihi yapılırken ekonomik kaygıların

yanı sıra gelenek ve koşulların etkisi olduğu da görülmektedir.

Tisna'da tespit edilen basit sanduka mezarlar, 120 cm altında uzunluğa sahip olması sebebiyle çocuk mezarı olarak değerlendirme altına alınmıştır. Myrina ile benzer tipolojik özellikler barındıran bu mezarlar, buluntu kontekstlerinin araştırmacılar tarafından Myrina örneklerine benzetilmesi üzerine tarihlendirmesi yapılmıştır.

Kyme'de tespit edilen basit sanduka tipi mezarlar ise yapısal olarak Myrina ve Tisna örneklerinden ayrılmaktadır. Çoğunlukla toprak zemine açılan çukurlara gömülen bireylerin, plaka taşlar ile üstü kapatılmaktadır. Myrina ve Tisna örnekleri MÖ 2. ve 1. yüzyıla aitken, Kyme'de tespit edilen örnekler MÖ 4. yüzyılın son çeyreği ile MÖ 3. yüzyıl boyunca görülmektedir. Kyme basit sanduka çocuk mezarlarında herhangi bir hediye bırakılmayan mezarlar olduğu gibi, büyük bir çoğunluğu çeşitli hediyelere sahiptir. Bu durum yetişkin mezarlarında da görülmektedir. Dolayısıyla Myrina'da ekonomik açıdan her gelir düzeyinden ailenin tercih ettiği bu mezar tipi, Kyme'de varlıklı ailelerin daha çok tercih ettiği bir mezar tipi olduğunu göstermektedir.

Öncülleri Klasik Dönem'de görülen, ancak Hellenistik Dönem'de yoğun kullanımı olan diğer bir mezar tipi, kiremit mezarlardır. Bu tipte bulunan çocuk mezarları Myrina ve Kyme kentlerinde tespit edilmiştir. Her iki kentte de kiremit mezarlar genellikle, bireyin altında düz bir kiremitin yerleştirilmesi, birey kiremite yatırıldıktan sonra üzerinin karşılıklı iki kiremitin birbirine çatı formu oluşturacak şekilde konumlandırılmasıyla oluşturulmuştur. Bireyin uzunluğuna göre kiremit sayısı değişmektedir. Myrina'daki kiremit mezar buluntuları, kentteki basit sanduka tipiyle uyumludur. Ancak kiremit mezarların daha büyük bir kısmında çocuklar için hediye bırakıldığı saptanmıştır. Bu durum Kyme'de tam tersi şekilde görülmektedir. Kiremit mezarlardaki hediye kontekstlerinin, kentteki diğer mezar tiplerine kıyasla daha zayıf olduğu gözlenmektedir.

Troas Bölgesi'nde Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e kadar çocuklar için yaygın kullanımı görülen pithos mezarlar, Aiolis Bölgesi'nde ilk defa Hellenistik Dönem'de çocuk mezarı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Pitane kentinde açığa çıkarılan, Arkaik Dönem'e ait pithos mezarların araştırmacıları tarafından net bir şekilde çocuklara ait olduğu belirtilmemesi nedeniyle Hellenistik Dönem'de Kyme'de ele geçen örnekler ilk olarak değerlendirilmiştir.

Kyme'de ele geçen pithosların toprağa dik ve yan yatırıldığı örneklerinin yanı sıra, basit toprak mezar üzerine sadece pithos parçalarıyla kapatıldığı örnekler de mevcuttur. Az sayıda tespit edilen çocuk pithos mezarlarından sadece birinde buluntu tespit edilmiştir.

Dönem içerisinde az sayıda ve belirli kentlerde tespit edilen diğer mezar tipleri ise, taş lahitler, pişmiş toprak lahitler ve taş sandukalardır. Taş sanduka mezar tipi Kyme'de tespit edilmiş olup, toplu gömülerin bulunduğu mezar tipi olarak saptanmıştır. Myrina'da da taş sanduka mezarların aile bağı içerdiğini düşünülen toplu gömüler için kullanıldığı aktarılmaktadır. Ancak mezarlar hakkında detaylı bilgi sunulmamıştır.

Çocuklar için kullanılan taş lahitler de yine Kyme kentinde açığa çıkarılmıştır. Yetişkin mezarlarından daha küçük boyutlu olan bu lahitler, zengin buluntu kontekstlerine sahiptir. Myrina'da ele geçen pişmiş toprak lahitler ise, üzerlerinin pişmiş toprak levhalarla kapatıldığı ve çocuklar için de kullanıldığı bilgisi dışında herhangi bir veriye rastlanmamaktadır.

Hellenistik Dönem bebek ve çocuk mezarlarının kontekstleri değerlendirildiğinde, MÖ 4. ve 3. yüzyıllarda Kyme'de, MÖ 2. ve 1. yüzyıllarda ise Myrina'da refah seviyesinin arttığı gözlemlenebilmektedir.

Klasik Dönem'de çocuk mezarlarında görülen pişmiş toprak figürinlerin, Hellenistik Dönem'de mezar hediyeleri içerisinde en baskın grup olduğu tespit edilmiştir. Özellikle Myrina'da pişmiş toprak figürin çeşitliliği oldukça fazladır. Tanrı, tanrıça figürinlerinin yanı sıra, günlük hayata dair ikonografiler, aktör, mask ve hayvan figürinleri de görülmektedir. Dikkat çeken nokta, genellikle çocuk mezarlarında hayvan figürinlerinin oyuncak işlevi gördüğü düşüncesiyle sıklıkla bırakıldığı bilinmektedir. Ancak Myrina Nekropoli'sindeki çocuk mezarlarında hayvan figürinlerinin oldukça az olduğu tespit edilmiştir. Özellikle Aphrodite figürinlerinin yetişkin, çocuk ayırt etmeksizin çoğu mezarda bulunması, Aphrodite'nin Myrina kentindeki *kithonien* kimliğine işaret etmektedir. Kyme'de de Hellenistik Dönem çocuk mezarlarında pişmiş toprak figürinlerin yoğun olarak mezarlara bırakıldığını ancak Myrina'ya kıyasla daha az olduğunu söylemek mümkündür. Kyme çocuk mezarlarında, Myrina'nın aksine hayvan figürinlerinin ağırlıklı olduğu, kadın erkek

figürinleri, herme ve Pan figürinleri, aktör ve mask figürinlerinin olduğu tespit edilmiştir.

Hellenistik Dönem buluntularında figürinlerin yanı sıra minyatür kaplar, unguentarium, amphoriskos, minyatür lekythosların özellikle Kyme çocuk mezarlarında sıklıkla mezar kontektsleri içerisinde yer aldığı görülmektedir. Mezarlarda kolye, küpe, amulet, ayna, strigilis gibi kişisel eşyaların yanı sıra aşık kemiklerinin ve deniz kabuklarının da Hellenistik Dönem'de sıklıkla çocuk mezarlarına bırakıldığı saptanmıştır.

Myrina'da tek bir çocuk mezarında sikke belirlenirken, Kyme çocuk mezarlarında yoğun olmamakla birlikte sikkelere rastlanmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. İONİA BÖLGESİ KENTLERİ

İonia Bölgesi'nde yürütülen sistemli kazılar ve bölgenin farklı noktalarında gerçekleştirilen kurtarma kazıları neticesinde, bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin veriler, Troas ve Aiolis bölgelerine kıyasla daha yoğun biçimde ele geçmiştir. Bu doğrultuda yeterli veriye sahip, Smyrna, Klazomenai, Khios, Teos, Ephesos, Samos ve Miletos kentleri, Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'in sonuna uzanan kronolojik çerçevede detaylı biçimde incelenecektir.

Phokaia, Kolophon ve Priene kentlerinde ise bebek ve çocuk mezarlarının az sayıda ve belirli dönemlere ait olması nedeniyle, bu merkezler genel hatlarıyla ele alınacak ve yalnızca tespit edilen mezar örneklerine değinilecektir. Ayrıca Tahtalı Barajı yapımı sırasında gerçekleştirilen kurtarma kazılarında bebek ve çocuk mezarlarının tespit edildiği "Cevizcioğlu Çiftliği ve Şaşal Nekropolisi" kazıları, "Tahtalı Barajı Kazıları" başlığı altında değerlendirilecektir. Bunun yanı sıra İonia, Aiolis ve Lydia bölgelerinin kesişim noktasında bulunan Nif (Olympos) Dağı'nda gerçekleştirilen kazılarda çeşitli nekropolis alanlarının açığa çıkarılması ve bu alanlarda bebek ile çocuk mezarlarının tespit edilmesi nedeniyle, söz konusu alan da tez kapsamına dahil edilmiştir.

Öte yandan Eyrthrai ve Notion kentlerinin nekropolis alanlarının belirlenmiş olmasına karşın, kapsamlı çalışmalar gerçekleştirilmemiş olması sebebiyle bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle söz konusu iki kent tez kapsamı dışında tutulmuştur.

4.1.1. PHOKAİA

Phokaia, İzmir ilinin Foça ilçesinde konumlanmaktadır. Kent ile ilgili ilk çalışmalar, Fransız arkeolog Sartiaux Felix tarafından 1913-1920 yılları arasında gerçekleştirilmiştir[1660]. Ardından Prof. Dr. Ekrem Akurgal başkanlığında, 1952-1955 yılları arasında kesintisiz olarak, 1974 yılına kadar ise belirli aralıkla kazı çalışmaları yürütülmüştür[1661]. 1989-2019 yılları arasında Prof. Dr. Ömer Özyiğit tarafından

[1660] Felix 1914, 6-18.
[1661] Akurgal 1956, 33-40; Akurgal 2007, 290-292.

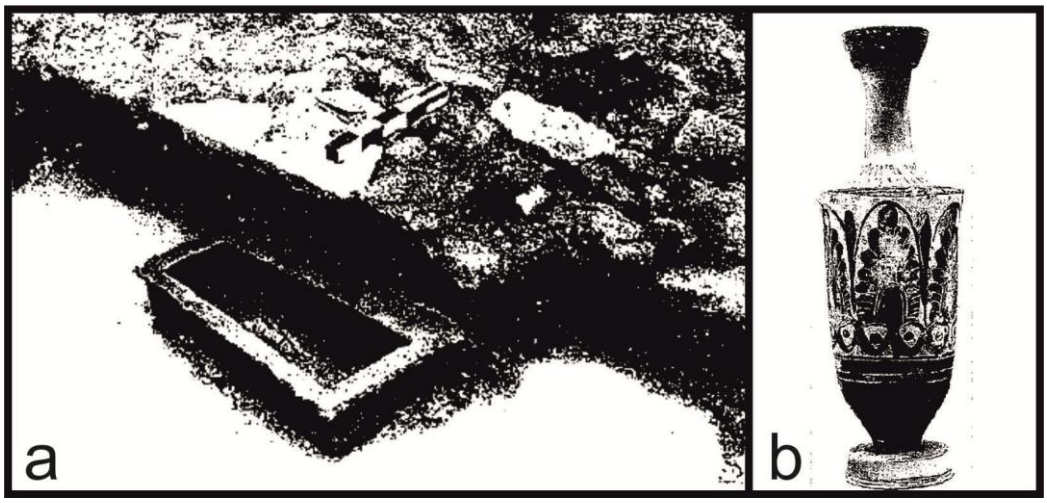
kazılar sürdürülmüştür[1662].

Phokaia'da yürütülen kazılar sonucunda, kentin farklı bölgelerinde mezarlık alanları açığa çıkarılmıştır. Ancak bu alanların büyük bir bölümü, uzun süreli sistemli kazılar sonucunda değil, modern yerleşimin gereklilikleri doğrultusunda gerçekleştirilen altyapı çalışmaları ve imar faaliyetleri sırasında tespit edilmiştir. Bu nedenle söz konusu nekropolislere ilişkin sınırlı alanlardan ve kısıtlı veriler üzerinden bilgi edinilebilmektedir.

Mezar alanlarından biri, Çifte Kayalar Tepesi'nin batısında yer alan bir tepe üzerinde, Roma Dönemi'ne ait seramik çöplüğünün altında saptanmıştır[1663]. Erken Hellenistik Dönem'e tarihlenen beş adet lahit, bir adet kiremit mezar ve bir basit toprak mezar tespit edilmiştir[1664]. Kazı çalışmalarının sınırlı olması sebebiyle az sayıda mezar açığa çıkarılmıştır. Ancak çevrede gerçekleştirilen imar faaliyetlerinin temel çalışmaları sırasında da mezarlara rastlanmış olması, bu bölgenin nekropolis alanı olarak kullanıldığına işaret etmektedir[1665]. Buradan ele geçen en geç mezar MS 1. yüzyıla ait olup, bu tarihten hemen sonra alanın seramik çöplüğü olarak kullanıldığı anlaşılmıştır[1666].

Alanın kuzeyinde oldukça yakın bir konumda, Arkaik Dönem'e ait bir megaron yapısı açığa çıkarılmıştır. Megaronun ön kısmında bir adet pişmiş toprak çocuk lahti ve üç adet urne (amphora) mezar tespit ediliştir[1667] (Resim 114a). Lahit, tüf taşından bir plaka ile kapatılmış olup, dışından bir adet palmet süslemeli lekythos (Resim 114b), içinden ise bronz iğne tespit edilmiştir[1668]. Olasılıkla iğne, ölüyü sardıkları kumaş veya bezi tutturmak için kullanılmıştır. Mezar, buluntular yardımıyla MÖ 5. yüzyıla tarihlenmektedir. Aynı alanda Hellenistik Dönem ve Erken Roma Dönemi'ne ait lahit ve basit toprak gömü tipinde mezarların olduğu aktarılmıştır[1669].

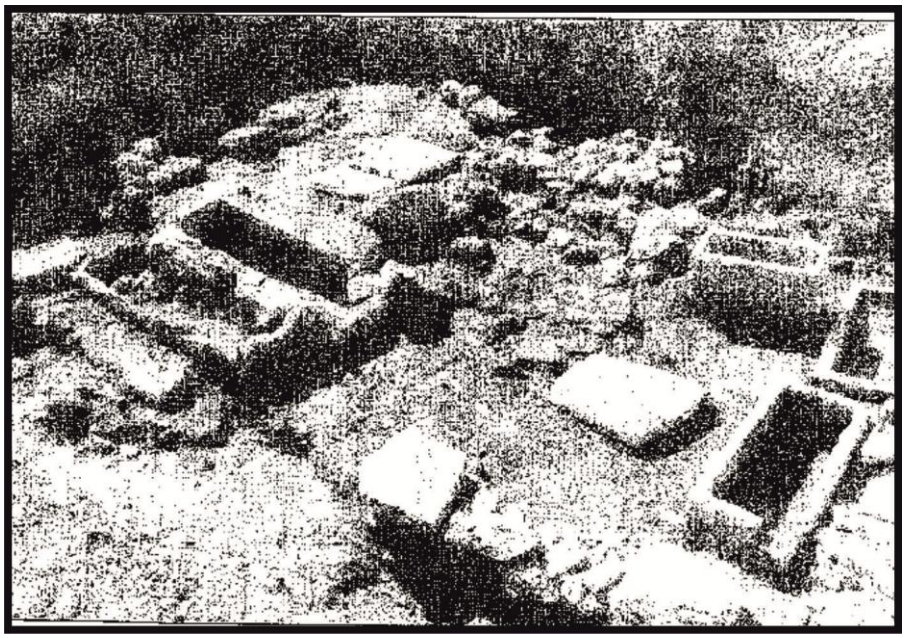
[1662] Özyiğit 1991, 127.
[1663] Özyiğit 1991, 128.
[1664] Özyiğit 1991, 130-135.
[1665] Özyiğit 1991, 129.
[1666] Özyiğit 2008, 494, Dipnot 6.
[1667] Özyiğit 1997, 6.
[1668] Özyiğit 1997, 6-7.
[1669] Özyiğit 1997, 8.

Resim 114: a) Phokaia, megaron önünde tespit edilen pişmiş toprak çocuk lahti (Özyiğit 1997, Resim 14); b) Mezara ait lekythos (Özyiğit 1997, Resim 13)

Bir başka mezar alanı, 1998 yılında gerçekleştirilen Atatürk Mahallesi, Sevgi Caddesi'nde yapılan kanalizasyon kazıları sırasında saptanmıştır. Burada gerçekleştirilen çalışmalarda, MÖ 6. yüzyıla ait iki adet sunak tespit edilmiştir. Sunakların işlevinin sonlanmasından kısa süre sonra alanın, Arkaik Dönem'den Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar mezarlık olarak kullanıldığı anlaşılmıştır[1670] (Resim 115). Güney Nekropolis olarak isimlendirilen bu alanda, toplamda 36 mezar açığa çıkarılmış olup, alanın ana cadde yakınında yer alması üzerine çalışmalar sonlandırılmıştır[1671]. Söz konusu alandaki mezar tipleri; taş lahitler, urneler, kiremit mezarlar olduğu belirtilmektedir[1672]. Ancak hangi mezarın, hangi döneme ait olduğuna ilişkin veri bulunmamaktadır.

[1670] Özyiğit 2000, 39; Özyiğit 2001, 3-4; Özyiğit 2003a, 337.
[1671] Özyiğit 2003a, 337.
[1672] Özyiğit 2000, Resim 11; Özyiğit 2003a, 337.

Resim 115: Phokaia, Sunaklar Sektörü'nde Arkaik ve Roma Dönemi'ne ait mezarların genel görünümü (Özyiğit 2001, Resim 4)

Phokaia'nın kuzeyinde yer alan 1661 Ada 2, 3 ve 4 nolu parsel kazılarında ise, birer adet kiremit mezar, pişmiş toprak lahit ve osthotek ele geçmiştir. Buradan ele geçen kiremit mezar 1.20 m uzunluğunda, 60 cm genişliğindedir. İçerisinden az sayıda kemik ele geçmesi ve mezar ölçülerinin küçüklüğü nedeniyle, araştırmacılar tarafından çocuk mezarı olarak nitelendirilmiştir[1673]. Mezardan buluntu ele geçmemesine karşın, kiremitlerin stilistik özellikleri mezarı MÖ 2. yüzyıla ait olduğunu düşündürmektedir[1674].

Mezarların açığa çıktığı bir diğer çalışma ise, İsmetpaşa Mahallesi, 151 ve 198 nolu sokaklarının kesiştiği alanda gerçekleştirilen kanalizasyon kazılarıdır. Burada, 5x5 m'lik alanda MÖ 5. yüzyıldan Erken Roma İmparatorluk Dönem'ine kadar geniş bir kronolojik aralığa ait, 9 mezar tespit edilmiştir[1675]. Ele geçen mezarlar, khytra ve amphoralardan oluşan urneler, taş lahit, sanduka ve kiremit mezardır[1676]. MÖ 5. yüzyıla tarihlenen sanduka mezar, burada ele geçen en erken tarihli mezardır. En geç mezarlar ise MS1. yüzyıla ait olan urne mezarlardır[1677].

Ayrıca Atatürk Mahallesi, 1715 Ada 1 parsel, Phokaia kentinin güneyinde Çan Dede

[1673] Özyiğit 2013, 180.
[1674] Özyiğit 2013, 180.
[1675] Özyiğit 2017, 525.
[1676] Özyiğit 2017, 525.
[1677] Özyiğit 2017, 525.

Tepesi'nin kuzey yamacında, MÖ 4. yüzyıla ait dromoslu odalardan oluşan bir mezar kompleksi tespit edilmiştir[1678].

Mevcut veriler neticesinde kentin Arkaik Dönem'de kullanım gören mezar tipleri, monolitik taş lahitler, amphora ve çömleklerden oluşan urneler ve Taş Kule olarak adlandırılan mezar anıtından ibarettir. Bu mezarlar içerisinde bebek veya çocuklara ilişkin herhangi bir bilgi aktarılmamıştır.

Klasik Dönem'e ait veriler de oldukça sınırlıdır. Bu döneme ait kesin olarak belirtilen iki mezar bulunmaktadır. Bu mezarlar pişmiş toprak lahit ve büyük taşlarla oluşturulan sanduka mezardır. Yukarıda değinildiği üzere pişmiş toprak lahit mezar, bir çocuğa aittir.

Hellenistik Dönem'de ise monolitik taş lahit, pişmiş toprak lahit, kiremit mezar, basit toprak gömü, osthotek, urne ve dromoslu mezar komplekslerinin olduğu saptanmıştır. Bu döneme ait bir de tümülüs bulunmaktadır[1679]. Bu mezarlar arasında bir çocuğa ait olduğu düşünülen yalnızca kiremit mezar örneği bulunmaktadır.

Phokaia nekropolis alanları incelendiğinde, bebek ve çocuk mezarlarına dair veriler oldukça sınırlıdır. Arkaik Dönem'e ilişkin bir bulgu saptanmazken, Klasik Dönem'de yalnızca bir pişmiş toprak lahit, Hellenistik Dönem'de ise bir kiremit mezarın çocuğa ait olduğu belirlenmiştir. Bu durum ölü gömme geleneklerine ilişkin bir değerlendirme oluşturmayı mümkün kılmamaktadır.

4.1.2. SMYRNA

Eski Smyrna, İzmir'in Bayraklı ilçesinde Yamanlar Dağı'nın eteğinde, Tepekule olarak adlandırılan alçak bir tepe üzerine konumlanmaktadır[1680]. Kentteki ilk kazı çalışmaları 1930 yılında Avusturya Arkeoloji Enstitüsü'nden Franz Miltner ve Helene Miltner tarafından birkaç sondaj çalışmasıyla başlamıştır[1681]. İlk sistemli kazılar ise 1948-1951 yılları arasında Prof. Dr. Ekrem Akurgal ve Prof. Dr. John Manuel Cook başkanlığında yürütülmüştür[1682]. 1966-1992 yıllarında kazılar, Prof.

[1678] Özyiğit 2018, 119.
[1679] Tümülüs için bk. Özyiğit 1995, 12
[1680] Akurgal 1983, 12-13; Akurgal 1993, 44.
[1681] Miltner and Miltner 1932, 125-126, 162-168, Resim 81-84; Miltner 1934, 16-18. F. - H. Miltner, Yamanlar Dağı ve Bornova Ovası'nda da kısa süreli araştırmalar yapmıştır. Bk. Miltner and Miltner 1932, 127-161; Miltner 1934,3-15.
[1682] Akurgal 1950; Cook 1950, 10-13.

Dr. Ekrem Akurgal tarafından devam ettirilmiştir[1683]. 1993-2013 yılları arasında Prof. Dr. Meral Akurgal başkanlığında yürütülen kazılar, 2014-2025 yılları arasında Prof. Dr. Cumhur Tanrıver tarafından sürdürülmüştür[1684].

Kentte ölü gömme geleneklerine ilişkin en erken veriler, intramural çocuk mezarlarıdır. Nicholls, monokrom tabaka olarak adlandırdığı, MÖ 9. yüzyıla tarihlenen kerpiç sur duvarları içinde yer alan Protogeometrik ve Geometrik Dönem katmanlarında, detay belirtmeden çocuk mezarı olduğundan bahsetmektedir[1685]. Bebeklerin ve çocukların bu dönemlerde evlerin altına veya yerleşim alanının içinde eve yakın bir konumda gömüldüklerini belirtir[1686]. İntramural gömülere bir örnek de Athena Tapınağı'nın alt katmanlarında açığa çıkarılmıştır. Mezar, ağzı bir pithos parçasıyla kapatılmış, pişirme kabıdır. İçerisinde kemik bulunup bulunmadığına dair bir bilgi sunulmamış olmasına karşın, araştırmacılar tarafından bebek mezarı olarak ifade edilmiştir[1687].

MÖ 9. yüzyıla ait sur duvarının kullanımı devam ederken, birinci sur duvarı ile benzer güzergâhı takip eden ikinci sur duvarı inşa edilmiştir. MÖ 8. yüzyıl ortalarında inşa edilen Sur Duvarı 2'nin, MÖ 7. yüzyılın başlarında deprem nedeniyle yıkılmasının ardından, yüzyılın sonuna dek süren bir onarım faaliyeti gerçekleşmiştir[1688]. Depremin izleri yalnızca surun duvarlarında değil, sivil mimaride de kendini göstermekte, yıkımın izleri yerleşim alanlarının büyük bir bölümünde izlenebilmektedir[1689]. Depremin ardından başlayan imar faaliyetlerinde gerek mimaride gerekse ölü gömme geleneklerinde çeşitli değişimler gözlemlenir.

Sur duvarlarının onarımına kentin kuzey ve batı bölümleri ile başlanmış, MÖ 7. yüzyılın büyük bir bölümünde kentin güney ve doğu bölümü savunmasız kalmıştır. Sur duvarı yıkıntılarını içeren bu bölgelere, özellikle MÖ 7. yüzyılın ikinci çeyreği ile birlikte bebek ve çocukların defnedildiği saptanmıştır[1690]. Bu durumda, MÖ 7. yüzyılın başlarına kadar intramural gömülen bebek ve çocuklar, yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren yetişkinler gibi yerleşim alanı dışına gömülmeye

[1683] Akurgal 1990, 119.
[1684] Tanrıver vd. 2017, 95-114.
[1685] Nicholls 1958/1959, 122-126.
[1686] Nicholls 1958/1959, 126.
[1687] Cook 1998, 5.
[1688] Nicholls 1958/1959, 124.
[1689] Nicholls 1958/1959, 126.
[1690] Nicholls 1958/1959, 126.

başlanmıştır[1691]. Özellikle tahrip olan sur duvarı yıkımlarında bebek ve çocuk mezarlarının tespit edilmesi, intramural gömü geleneğinden bir kopuşa işaret etse de, yetişkinlerde görüldüğü üzere kentin bütünüyle dışındaki uzak alanların da bilinçli biçimde tercih edilmediğini göstermektedir. Burada ele geçen mezarlara ilişkin bilgilere daha sonra detaylıca değinilecektir.

Yukarıda belirtilen sur duvarı yıkıntılarında tespit edilen bebek ve çocuk mezarları ayrı tutulduğunda, Smyrna kentinde iki nekropolis alanı bulunduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan ilki, Büyük Nekropolis veya Kuzey-Kuzeydoğu Nekropolis olarak adlandırılan, kentin kuzeyinde Yamanlar Dağı eteklerinde yer alır[1692]. Bu alanın MÖ 6. yüzyıldan MÖ 4. yüzyıla kadar kullanıldığı saptanmıştır. İkincisi ise, Sur Önü Nekropolisi olarak adlandırılan, sur duvarının önünde özellikle Arkaik Dönem çeşme yapısının çevresinde yoğunlaşan MÖ 7. yüzyıl sonundan, MÖ 6. yüzyıl ortalarına kadar kullanılan nekropolistir[1693].

4.1.2.1. Smyrna Arkaik Dönem Mezarları

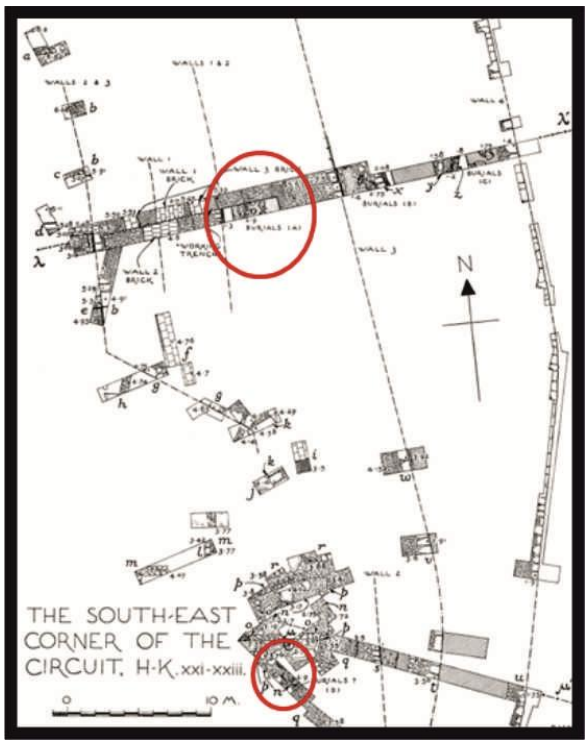
Smyrna Kenti'nin Arkaik Dönem mezar örnekleri, kentin kuzeyindeki Büyük Nekropolis'te, Arkaik Dönem çeşme yapısının çevresinde yer alan Sur Önü Nekropolisi'nde ve kentin Sur Duvarı 2 ve 3'ün kerpiç yıkıntıları arasında saptanmıştır.

Dönem içerisinde görülen mezar tipleri ise; tümülüsler, pişmiş toprak ve taş lahitler, pithoslar, amphora ve pişirme kaplarının kullanıldığı enkhytrismoslardır. Bebek ve çocuk definleri için pithoslar ve enkhytrismos gömülerin tercih edildiği anlaşılmaktadır.

Bebek ve çocuk mezarlarının MÖ 7. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren erken örnekleri, genel olarak Sur Duvarı 2 ve 3'ün yıkılan kerpiç bölümlerinin enkazlarında tespit edilmiştir[1694]. Yetişkin mezarlarının olduğu alandan farklı bir bölge seçilerek, özellikle Sur Duvarı 2'nin güneydoğusunda yer alan yıkıntılarının içerisinde çok sayıda bebek ve çocuk mezarlarının gömüldüğü saptanmıştır[1695] (Resim 116). Bu mezarlar, yıkıntıların içerisinde bulunan kum tabakasına

[1691] Nicholls 1958/1959, 44, 126.
[1692] Akurgal 1997, 51; Akurgal 2002, 217.
[1693] Akurgal 1999, 52; Akurgal 2002, 217.
[1694] Nicholls 1958/1959, 44.
[1695] Nicholls 1958/1959, 44.

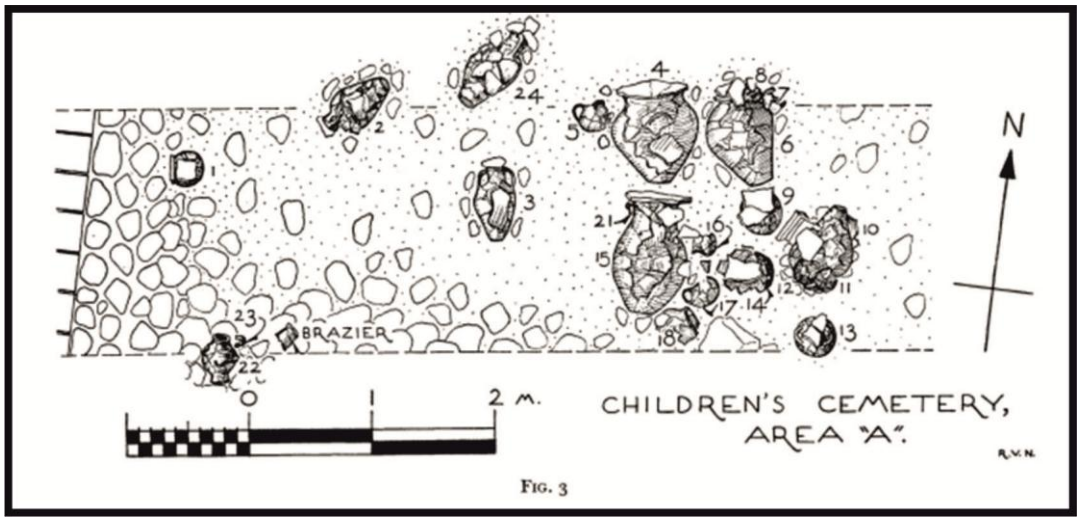
yerleştirilmiş, saklama kapları, amphoralar ve pişirme kaplarından oluşan enkhytrismoslardır[1696]. Söz konusu kum tabakası, kül ve karbonlaşmış odun parçalarıyla harmanlanmış olarak saptanmıştır. Buraya ilişkin bilgiler Nicholls tarafından aktarılmaktadır[1697]. A Bölgesi olarak adlandırdığı alanda ele geçen mezarların, MÖ 7. yüzyılın ortalarına ait olduğunu öne sürmektedir[1698] (Resim 117).

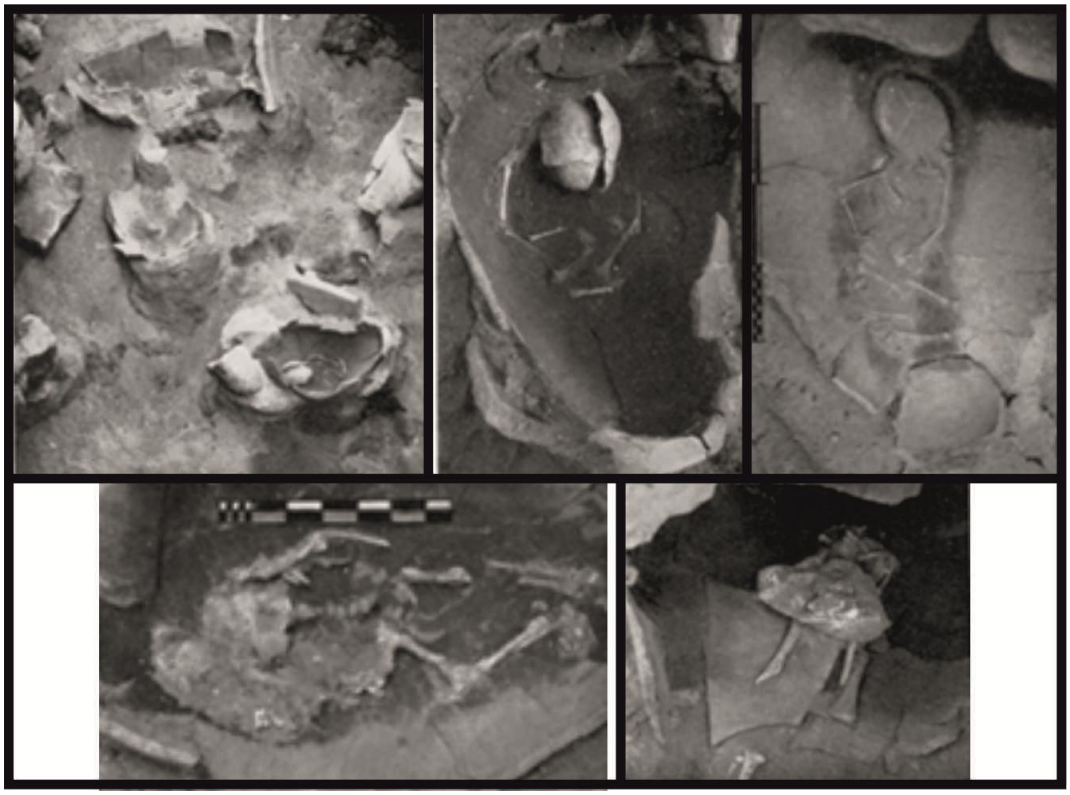
Resim 116: Smyrna, Sur duvarı 2'nin kesitinde yer alan bebek mezarları (Nicholls 1958/59, Fig.2)

Tespit edilen amphora mezarların toprağa yan yatırılarak yerleştirildiği, bazılarının etrafının taşla çevrildiği aktarılmıştır (Resim 118). Ağızları bir taş veya pithos parçaları yardımıyla kapatılmıştır. Bebeklerin amphoraların içerisine kabın karın veya boyun bölümlerinden kırılarak yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Nicholls'un çalışmalarında Mezar 2, 3, 6, 10, 22, 24 amphora mezarlara örnektir. Mezar 2 ve 3 içerisinden bebeğe ait herhangi bir buluntu tespit edilmemiştir[1699]. Her iki mezar da bebeğin amphoranın gövdesi tahrip edilerek içine yerleştirildiği saptanmıştır.

[1696] Nicholls 1958/1959, 44.
[1697] Nicholls 1958/1959, Passim.
[1698] Nicholls 1958/1959, 46.
[1699] Nicholls 1958/1959, 44-45.

Resim 117: Smyrna, Sur Duvarı 2'nin yıkıntılarındaki Mezar Alanı A Bölgesi'ndeki bebek ve çocuk mezarları (Nicholls 1959/58, Fig.3)

Resim 118: Smyrna Mezar Alanı A Bölgesi'nde ele geçen bebek ve çocuk mezarları (Nicholls 1959/58, Plate 11)

Mezar 6, toprağa yatay olarak yerleştirilmiştir. Amphora boyun bölümünden kırılarak içerisine bebeğin konulması sağlanmıştır. Mezarın kırık bölümleri pithos parçaları ile kapatılmıştır. Bireye ait kemikler sırtüstü yatar pozisyonda tespit edilmiştir. Mezarın dışından iki adet tek kulplu minyatür pişirme kabı ele geçmiştir. Söz konusu minyatür pişirme kaplarından biri, toprağa ters çevrilmiş halde ve içerisinde büyük bir deniz kabuğu ile diğeri ise toprağa dik olarak konumlandırılmış

ve içerisinde bir adet hayvan kemiği ile bulunmuştur[1700].

Mezar 10 da benzer niteliklere sahiptir. Mezar dışından iki adet tek kulplu minyatür pişirme kabı ele geçmiştir. Bu kaplardan biri, Mezar 6'da olduğu gibi toprağa ters gelecek şekilde açığa çıkmış ve içerisinde hayvan kemikleri bulunmuştur[1701]. Söz konusu pişirme kaplarının her ikisinde de yanık izlerinin bulunması, bebekler için de yetişkinlerde olduğu gibi cenaze yemeğine ilişkin seremoninin yapıldığına işaret etmektedir.

Mezar 22, Oryantalizan üslupta bezenmiş bir amphora mezardır. Mezar dışından 6 ve 10 nolu mezarlarda olduğu gibi tek kulplu minyatür bir pişirme kabı ele geçmiştir[1702].

Omuz üzeri taşlarla çevrilmiş Mezar 24 ise, gri hamurlu bir amphoradır. Gövde bölümündeki kırıklardan bebeğin bu bölgeden yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Kırık olan bölümler, pithos parçaları ile kapatılmıştır. Amphoranın içinden bebeğe ait kemiklerin yanı sıra bir adet fayans skarabe ve işlenmiş fildişi parçalar ele geçmiştir[1703].

Amphoraların yanı sıra çeşitli saklama kabı ve pithosların da bebek ve erken çocukluk evresindeki bireyler için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu mezarlar da amphoralarda olduğu gibi toprağa yatay olarak yerleştirilmişlerdir. Ağız bölümleri oval yassı taşlarla kapatılmıştır. Bireylerin mezarlarda sırtüstü pozisyonda yatırıldığı tespit edilmiştir. Mezar 4, saklama kabı içerisine gerçekleştirilen bir bebek mezarıdır. Amphora mezarlarda da olduğu gibi, mezarın yanında içinde hayvan kemiği bulunan tek kulplu minyatür bir pişirme kabı ele geçmiştir[1704].

Mezar 15 ise, enkhytrismoslar içinde bulunan bebeklerden daha gelişkin bir çocuğa ait mezardır. Bireyin sırtüstü yatırıldığı anlaşılmaktadır. Mezarın dış kısmında tek kulplu minyatür pişirme kapları bulunmaktadır. Bu kaplardan biri, pithosun boyun altında çok parçalı kırıklara sahip şekilde bulunmuştur. Bu durum alanın araştırmacıları tarafından kabın, pithos yerleştirilmeden önce seremoniye bağlı olarak

[1700] Nicholls 1958/1959, 45-46.
[1701] Nicholls 1958/1959, 44-45.
[1702] Nicholls 1958/1959, 46.
[1703] Nicholls 1958/1959, 45.
[1704] Nicholls 1958/1959, 45.

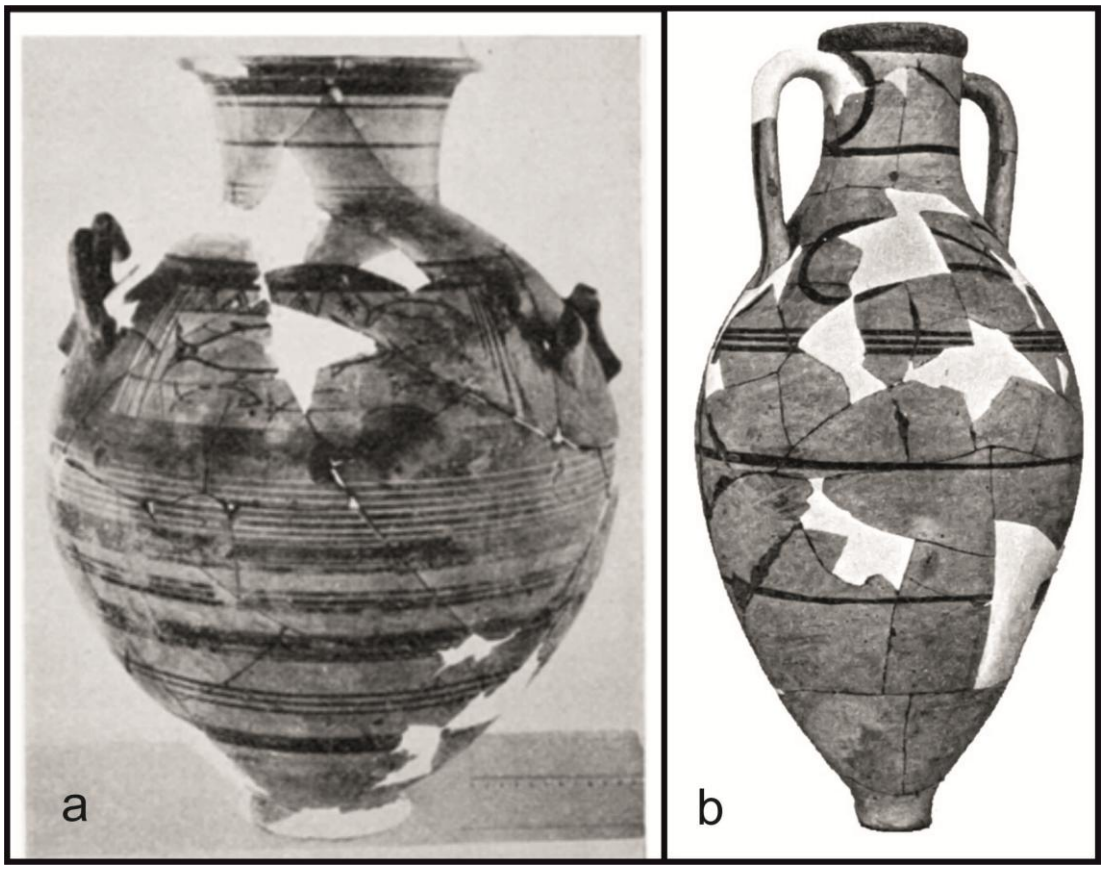
yere atıldığı ve ardından pithosun yerleştirildiği şeklinde yorumlanmıştır[1705]. Ancak böyle bir durumda kırılan kaba ait parçaların pithosun gövde altı dahil farklı bölümlerinde de ele geçmesi beklenir. Bu nedenle, pithos yerleştirildikten sonra kabın kırılıp boyun altına doğru süpürülmesi daha olası görülmektedir. Ayrıca Antandros[1706] ve Klazomenai[1707] kentlerinden de bilindiği üzere pithos mezarların boyun altına da mezar hediyesi bırakılmaktadır. Dolayısıyla Smyrna örneğinde pithosun boyun altında ele geçen parçalı kap örneği, zamanla tahrip olmuş bir mezar hediyesi olmalıdır.

Enkhytrismos mezarlar içerisinde pişirme kaplarının kullanıldığı örnekler; Mezar 1, 9, 13, 14'tür[1708]. Kaplar yuvarlak dipli ve iki dikey şerit kulba sahip olması nedeniyle olasılıkla khytra formundadır. Khytra mezarlar toprağa dik konumda yerleştirilmiş, ağız bölümleri bir taş veya başka bir kabın parçaları ile kapatılmıştır. Hiçbir mezarda buluntuya rastlanmadığı gibi, seremoniye ilişkin hayvan kemiği veya minyatür pişirme kapları da tespit edilmemiştir.

Nicholls'un D Bölgesi olarak adlandırdığı alanda, kentin batı bölümünde Sur duvarı 2'nin kerpiç olan üst bölümünün yıkılması ardından buraya bir ev inşa edildiği saptanmıştır[1709]. Depremden sonra inşa edilen bu evin hemen güneyinde yer alan surun kerpiç yıkıntısına yine çocuk mezarlarının yapıldığı anlaşılmıştır[1710]. Buradan iki pithos ve bir amphora mezar ele geçmiştir[1711]. Amphora mezarın yatay çizgilerle gövdesinin bezendiği, kulplar arasında omuz üzerinde iki metop bulunduğu görülür[1712] (Resim 119a). Üzerinde balık ve kuş motifleri yer alan vazonun, MÖ 7. yüzyılın başlarından ortalarına kadar olan sürece ait olduğu öne sürülmüştür[1713].

Surların batı bölümünde yer alan bir diğer çalışma alanı K Bölgesi'dir. Burada da sur duvarı yığınları içerisinde, MÖ 7. yüzyıla ait pişirme kabı bebek mezarı tespit edilmiştir[1714].

[1705] Nicholls 1958/1959, 45.
[1706] Antandros 305 nolu mezar için bk. Polat vd. 2012,285.
[1707] Akpınar Nekropolisi, 14 nolu pithos mezar için bk. Hürmüzlü 2003, 84.
[1708] Nicholls 1958/1959, 44-45.
[1709] Nicholls 1958/1959, 55.
[1710] Nicholls 1958/1959, 55.
[1711] Nicholls 1958/1959, 55.
[1712] Cook 1950, 12.
[1713] Nicholls 1958/1959, 55; Cook 1950, 12.
[1714] Nicholls 1958/1959, 92.

Resim 119: a) Smyrna, Mezar Alanı D'den ele geçen amphora mezar (Cook 1950, Fig.8); b) Mezar Alanı B'den ele geçen 19 numaralı amphora mezar (Cook 1958/59, Fig.4).

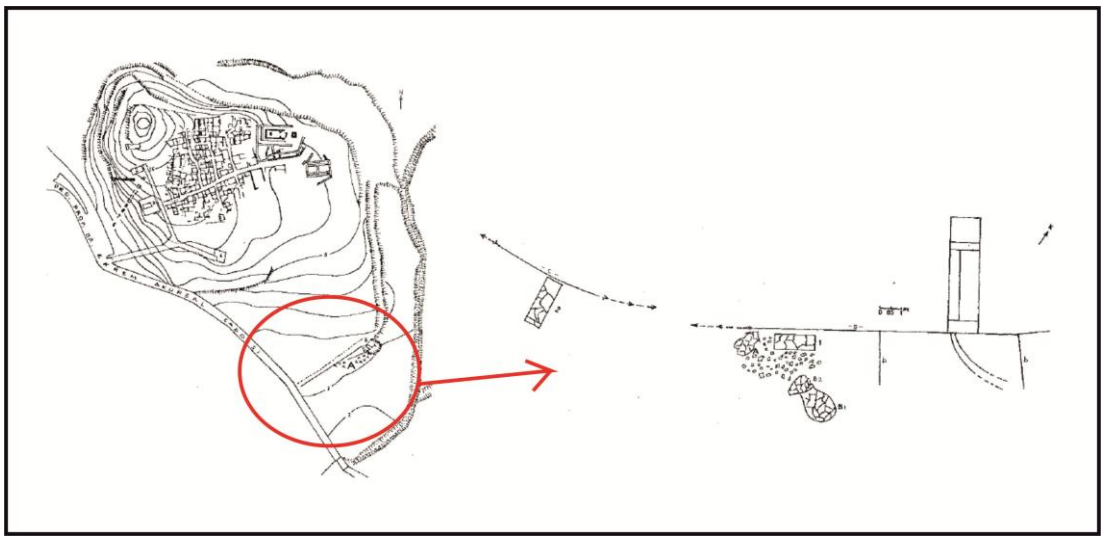
Çocuk mezarının ele geçtiği diğer bir nokta F Bölgesi'dir. Sur Duvarı 3'ün kerpiç yıkıntıları arasında bir pithos mezar tespit edilmiştir[1715]. Pithos toprağa yan yatırılmış, ağzı dairesel bir taş ile kapatılmıştır. Mezarın içinden çocuk bireye ait kemiklerin yanı sıra üç adet minyatür vazo, bir adet biberon, bir adet fincan ve bir adet minyatür meyve tabağı ele geçmiştir[1716]. Buluntular aracılığıyla mezar, MÖ 7. yüzyılın sonlarına tarihlenmektedir[1717].

MÖ 6. yüzyılda pithos ve amphora mezarlar kullanıma devam etmektedir. B Bölgesi olarak adlandırılan, Sur Duvarı 2 ve 3'ün dış kısmında bulunan araştırma bölgesinde bir amphora, bir pithos ve olasılıkla birkaç adet amphora ve pithosun dağınık parçalarından oluşan mezarlar tespit edilmiştir[1718]. Mezar 19 olarak adlandırılan bebek mezarı, üzerinde bant bezemesi bulunan bir Khios amphorasıdır (Resim 119b). Bu tip amphora mezarına 2010 yılı çalışmalarında Sur Duvarı 2'nin kalıntılarının üst

[1715] Nicholls 1958/1959, 65-66.
[1716] Nicholls 1958/1959, 66.
[1717] Nicholls 1958/1959, 66.
[1718] Nicholls 1958/1959, 48.

seviyesinde de karşılaşılmıştır[1719]. Mezar 20 ise bir pithos mezardır. Bireyin kemikleri pithos içerisinde oldukça dağılmış durumda ele geçmiştir. Bunların yanı sıra amphora ve pithos parçalarının yoğunlukta olduğu, olasılıkla tahrip olan mezarların yanında bir adet minyatür oinokhoe tespit edilmiştir[1720]. Burada yer alan tüm mezarlar bu oinokhoe aracılığıyla MÖ 6. yüzyıl içerisine tarihlenmiştir.

Sur duvarlarının yıkıntıları dışında bebek ve çocuk mezarlarının bulunduğu diğer bir alan, Sur Duvarı 3'ün çalışmaları sırasında tespit edilen Arkaik Dönem çeşme yapısının güneybatısında, sur duvarının hemen dış yüzündedir (Resim 120). Bu alandan 1997-2004 yılları arasında sürdürülen çalışmalarda 5 kireçtaşı lahit, 15 adet amphora mezar ve 31 adet pithos mezar açığa çıkarılmıştır[1721].

Resim 120: Smyrna, Arkaik Dönem çeşme yapısı çevresindeki mezar alanı (Akurgal 1999a, Şekil 1-2)

Burada bulunan mezarların zengin buluntu repertuvarları nedeniyle soylulara ait olabileceği, bu sebeple kentin asıl nekropolisi olan Yamanlar Dağı eteğinde bulunan Kuzey Nekropolis'e değil de görece daha güvenli bir yer olarak görülen höyük hinterlandı içinde yer alan sur duvarının hemen önüne defnedildikleri belirtilmiştir[1722]. Alanda devam eden çalışmalarda yeni mezarlar çıktığı ve sayının yükseldiği görülmektedir[1723]. Açılan yeni alanlarda da yine pithos mezarların varlığı

[1719] Akurgal 2012, 134-135.
[1720] Nicholls 1958/1959, 48.
[1721] Akurgal 1999a, 52; Akurgal 1999b, 33-36; Öztürk 2005, 1.
[1722] Akurgal 1999a, 58; Öztürk 2005, 33-34.
[1723] Akurgal 2012, 135-136.

yoğunluktadır[1724].

Burada yer alan mezarların büyük bir bölümü özellikle lahitlerin, soyguncular tarafından tahrip edildiği[1725], bu nedenle çoğu pithos ve amphora mezar içerisinde mezar hediyelerine rastlanmadığı belirtilmiştir[1726]. Ancak Sur Duvarı 2 yığınlarında rastlanan amphora ve pithos mezarlarda da tek kulplu minyatür pişirme kabının olasılıkla seremoni için bulunmasının yanı sıra sadece çok az mezarda ölü hediyesine rastlanmıştır. Dolayısıyla burada ele geçen mezarlardaki buluntu azlığı, modern soygunların bir sonucu olabileceği gibi, amphora ve pithos mezarlara yani bebek ve çocuk mezarlarına hediyelerin nadir olarak bırakılmasından kaynaklanmış olabileceği de düşünülmelidir. Buna ek olarak Arkaik Dönem çeşme yapısının bulunduğu alan, deniz seviyesinin altında olup, yüzyıllarca taban suyu sorunu yaşamıştır[1727]. Mezarlardaki yoğun tahribatın bir bölümü bu nedenlerden de kaynaklanmış olabilir.

Bu mezarlık alanı MÖ 7. yüzyıl sonu ile MÖ 6. yüzyılın ortalarına kadar kullanılmıştır. Burada bebek ve çocukların yoğun olarak defnedildiği görülse de kireçtaşı lahitlerin ve pithosların bir bölümünün de yetişkinler için kullanıldığı saptanmıştır[1728]. Pithos mezarların boyutları itibarıyla çocuk bireylere ait olduğu belirlenen bazı örneklerinin kümeler halinde birbirine yakın konumlarda defnedildiği görülmüştür. Bu durum aynı aileye mensup bireylerin mezarları olarak değerlendirilmiştir[1729].

Mezarlar için yön birliğinden söz etmek mümkün değildir. Pithosların ağız bölümlerinin bir taş yardımıyla kapatılıp, mezar çevresinin taşlarla desteklendiği anlaşılmıştır[1730].

Boyutları itibarıyla A3 pithosu bir çocuğa aittir. MÖ 6. yüzyılın ortalarına tarihlenen pithos içerisinden bir adet krem kabı ele geçmiştir[1731]. Aynı alanda ele geçen A1 ve A6 pithoslarının da çocuklara ait olup, herhangi bir mezar hediyesine

[1724] Akurgal 2012, 135-136.
[1725] Akurgal 1999, 58; Öztürk 2005, 20.
[1726] Öztürk 2005, 34.
[1727] Akurgal 1996, 27-28.
[1728] Öztürk 2005, 34-35.
[1729] Öztürk 2005, 35.
[1730] Öztürk 2005, 19.
[1731] Öztürk 2005, 21.

rastlanmamıştır[1732]. Bu alanda üç adet de yetişkine ait olabilecek pithos mezar bulunmaktadır.

2004 yılı çalışmalarında çeşme yapısı çevresindeki çalışmalara devam edilirken üç pithos ve bir amphora mezar daha açığa çıkarılmıştır. Pithoslar boyutları itibarıyla çocuk mezarları olarak değerlendirilmiştir[1733]. Mezarlar birbirine karışmış olarak ele geçmiştir. Ağız bölümleri düz plaka bir taşla kapatıldıktan sonra başka bir taş yardımıyla desteklenmiştir[1734].

2010 çalışmalarında da hem kentin doğusunda açığa çıkan iki sur duvarının arasında hem de çeşmenin bağlı olduğu duvar ile yeni sur duvarı arasında önceki yıllarda olduğu gibi mezarlar açığa çıkarılmıştır[1735] (Resim 121).

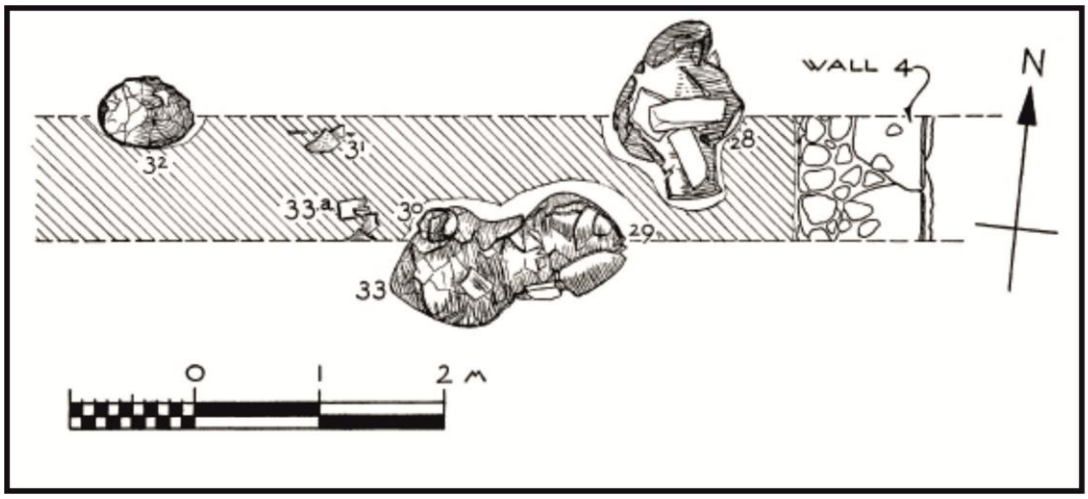

Resim 121: Smyrna, Arkaik Dönem çeşmenin kuzey cephe önü (Akurgal 2012, Resim.13)

4.1.2.2. Smyrna Klasik Dönem Mezarları

Smyrna'nın Klasik Dönem ölü gömme geleneklerine dair veriler oldukça sınırlıdır. Bu döneme ilişkin Yamanlar Dağı eteklerinde bulunan küçük tümülüslerin varlığını söylemek mümkündür[1736]. Ancak bu tümülüslerde çocuk olup olmadığına dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra Nicholls'un çalışmalarında Klasik Dönem'e ait olabileceğini düşündüğü bir takım bebek ve çocuk mezarları bulunmaktadır.

[1732] Öztürk 2005, 20-21.
[1733] Öztürk 2005, 25.
[1734] Öztürk 2005, 24.
[1735] Akurgal 2012, 134-135.
[1736] Akurgal 1950, 33.

Resim 122: Smyrna, Mezar Alanı C (Nicholls 1958/59, Fig. 5)

MÖ 6. yüzyıl boyunca Sur Duvarı 3'ün kerpiç üst yapısının zarar gördüğü ve bu kerpiç bölümlerin doğu bölümüne akarak yükseltinin arttığı anlaşılmıştır. C Bölgesi olarak adlandırılan, daha önce yukarıda da bahsedilen A ve B alanlarının doğusunda kalan bu bölümde de akan kerpiç tabakaya bebek ve çocukların gömüldüğü tespit edilmiştir[1737] (Resim 122). Maalesef bu alan, modern teraslama işlemleri ve tarımsal faaliyetler nedeniyle oldukça tahrip olmuştur.

Mezar 28, 29, 33, C Bölgesi'nden ele geçen toprağa yan yerleştirilmiş, oldukça tahrip olmuş pithos mezarlardır[1738]. Pithosların hemen hepsinde boyutları itibarıyla ergen çocukların olduğu ileri sürülmüştür[1739]. Aynı alanda Mezar 32 ise depolama kabının kullanıldığı bir enkhytrismostur[1740]. Bunların yanı sıra alanda çok sayıda amphora ve pithos parçalarının bulunduğu aktarılmaktadır. Mezarın tarihlendirmeleri ise Sur Duvarı 3'ün yıkıntılarında yer almaları nedeniyle Alyattes saldırılarından sonraki bir evreye ait olması gerektiği belirtilmiştir[1741].

4.1.2.3. Smyrna Genel Değerlendirme

Smyrna kentinde, Geometrik Dönem'den Arkaik Dönem'e geçiş evresini temsil eden MÖ 7. yüzyılda bebek ve çocuk mezarlarının özel olarak yetişkinlerden ayrı sur duvarlarının kerpiç yıkıntıları arasına gömüldükleri saptanmıştır. Bu durum sadece bir alanla kısıtlı kalmayıp, kentin birçok noktasında sur kalıntılarında aynı şekilde bebek mezarlarına rastlanmıştır. Kentin sınır bölgelerine bebek ve çocukların

[1737] Nicholls 1958/1959, 49.
[1738] Nicholls 1958/1959, 49.
[1739] Nicholls 1958/1959, 49.
[1740] Nicholls 1958/1959, 49.
[1741] Nicholls 1958/1959, 49-50; Foça 2021, 102.

gömülmesi intramural gelenekten kopuşun etkisini barındırıyor olmalıdır. Özellikle Nicholls'un çalışmalarında D Bölgesi olarak bahsedilen alanda megaron yapıların da bulunması bu durumu destekler niteliktedir. Ancak yoğun mezarların açığa çıktığı A Bölgesi için kent sınırlarında da olsa intramural gelenekten kopuşun yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu durumun geleneklerin değişmesi nedeniyle mi yoksa belirli bir ölü gömme geleneğinin bir parçası olarak mı sur çevresine gömüldükleri sorusu ancak Klasik ve Hellenistik Dönem'e ait bebek ve çocuk mezarlarının ortaya çıkması ile anlam kazanacaktır.

Klasik Dönem bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin tek veri, Nicholls'un Sur Duvarı 3'ün yıkıntılarında yer almasından ötürü Klasik Dönem'e tarihlediği mezarlardır. Nicholls'un bu mezarlar için önerdiği "Alyattes tahribatı sonrası" şeklindeki tarihlendirmesinin netlik kazanması halinde, sur duvarı yakınına bebek ve çocukların gömülmesinin uzun yıllardır sürdürülen bir gelenek olduğu anlaşılacaktır. Ancak mevcut veriler henüz bunları yorumlamak için yeterli değildir.

Dönemsel olarak mezar tipleri değerlendirildiğinde Arkaik Dönem'de amphora, khytra ve saklama kaplarına yapılan ekhytrismoslar ile pithosların bebek ve çocuk definleri için kullanıldığı görülmektedir. Klasik Dönem'deki az sayıdaki bulgularda khytra mezarlar haricinde diğer mezar tipleri varlığını sürdürmüştür. Hellenistik Dönem ölü gömme geleneklerine dair verilere ise henüz ulaşılamamıştır.

Parion[1742], Tenedos[1743], Assos[1744] ve Antandros'ta[1745] olduğu gibi burada da bebek ve çocuk mezarlarının birbirine yakın konumda kümeler halinde olduğu tespit edilmiştir. Öyle ki Sur Duvarı 2 yıkıntılarında açığa çıkan gömü alanının sadece bebek ve çocuklar için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Arkaik Dönem enkhytrismoslarda dikkat çeken nokta, mezarların yanında seremoniyi işaret eden tek kulplu minyatür pişirme kaplarının ele geçmesidir. Bu kapların bir bölümü toprağa ters bir şekilde yerleştirilmiştir. Hemen hemen her mezarda bu pişirme kaplarından birinin ters çevrilmiş halde ele geçmesi, bu durumun belirli bir ritüel kapsamında yapılmış olabileceğini de akla getirmektedir.

[1742] Kasapoğlu 2019, 19.
[1743] Özkan 1993, 199, 213.
[1744] Utili 1999, Abb.14.
[1745] Yağız 2015, 709.

Gerek ters çevrilmiş kaplarda, gerekse dik konumda yerleştirilen minyatür pişirme kaplarında hayvan kemikleri ve deniz kabuğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu kapların dış yüzeyindeki kararmalar ve mezarların bulunduğu alandaki karbon parçaları ve kül tabakalar, bu kapların cenaze yemeği ritüeli için orada bulunmuş olduklarını düşündürmektedir. Kaplar içerisinden çıkan hayvan kemikleri de bu görüşü destekler niteliktedir.

Bir diğer önemli nokta, Smyrna'da amphora ve pithos mezarlarda görülen seremoniye ilişkin uygulamaların, khytra mezarlarda görülmemesidir. Bu durum Antandros ve Klazomenai Nekropolisleri'nde çağdaş khytra mezarlarda da görülmektedir. Antandros'ta fetüs ve yenidoğanların khytralara konulduğu belirlenmiştir. Klazomenai Nekropolisleri'nde ele geçen pişirme kabı mezarlarda da gerek seremoni gerekse ölü hediyesine rastlanmamıştır. Buna bağlı olarak, henüz aile tarafından dahi kabul edilmesi gerçekleşmeyen bu bireyler için ölü hediyesi bırakılmadığı ve seremoni yapılmadığını düşündürmektedir. Benzer durum Smyrna'da tespit edilen khytra mezarlar için de geçerli olabilir. Ancak bu durum Smyrna'da tespit edilen khytra mezarlardaki bebeklerin antropolojik analizleri yapıldığı takdirde netlik kazanabilir.

Klasik Dönem'e dair kronolojisi sorunlu birkaç mezarın olması ve Hellenistik Dönem'e dair bebek ve çocuk mezarlarının henüz bulunmaması, hem mezar tipolojisini hem de ölü hediyelerini kronolojik bağlamda değerlendirme olanağı tanımamaktadır. Arkaik Dönem'e ait az sayıda mezarda ele geçen buluntular ise, minyatür seramikler, emzikli kaplar, fincan, krem kabı, meyve tabağı, fayans skarabe ve fildişi parçalardan oluşmaktadır.

4.1.3. KLAZOMENAİ

Klazomenai, İzmir'in Urla ilçesinde, İzmir Körfezi'nin merkezine yakın bir konumda yer almaktadır. Kentte ilk çalışmalar, 1921-1922 yıllarında G. P. Oikonomos tarafından gerçekleştirilmiştir. 1979-1980 senelerinde Kültür Bakanlığı bünyesinde kısa süreli kazılar yapılmıştır. 1981 yılında Prof. Dr. Güven Bakır başkanlığında yürütülen kazılar, 2007 yılına dek devam etmiştir. Bu tarihten günümüze değin kazılar, Prof Dr. Yaşar Ersoy sorumluluğunda sürdürülmektedir[1746].

[1746] https://www.ukta.com.tr/ (Erişim tarihi 23.04.2026).

Klazomenai Kazı Başkanlığı tarafından yürütülen sistemli kazıların haricinde, bölgenin büyük bir bölümünün 3. derece arkeolojik sit alanı olması sebebiyle, İzmir ve Çeşme Müze Müdürlüğü'nce özellikle nekropolislerin konumlandığı bölgelerde çok sayıda kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir[1747]. Yapılan çalışmalar neticesinde birçok nekropolis tespit edilmiştir[1748]. Söz konusu alanlarda Protogeometrik Dönem'den Hellenistik Dönem'e uzanan sürece ait mezarların olduğu saptanmıştır[1749].

Güncel çalışmalar sonucunda kentin, MÖ 11. yüzyıl sonu – 10. yüzyılın ilk yarısında kurulduğu düşünülmektedir[1750]. Kent yerleşimi, olasılıkla Bronz Çağlardan Klasik Dönem'in sonlarına kadar, Limantepe Höyüğü'nün güney yamaçlarında, güney ve batısındaki Kaya Elmalı Tarlası (KET) ve Feride Gül Tarlası (FGT) Sektörleri olarak isimlendirilen alanlarda yer almaktadır. Bu alanların güneybatısında, yerleşim alanına oldukça yakın bir konumda olan Hamdi Balaban Tarlası (HBT) Sektörü'nde ise Protogeometrik Dönem'e tarihlenen işlikler ile yetişkin ve çocuk gömülerini içeren bir mezarlık alanı olduğu belirlenmiştir[1751]. Burada bebek ve çocuklar için inhumasyon gömü geleneklerinin uygulandığı; amphora, hydria, çömlek, taş sanduka ve pithos mezar tiplerinin bebek ve çocuklar için kullanıldığı anlaşılmıştır[1752]. Bu alanın yerleşim alanının hemen dışında olması nedeniyle mezarlar, extramural olarak nitelendirilmiştir[1753]. Ancak bebek ve çocuklara ait mezarlar, yerleşim içinde kalan Limantepe Höyüğü (LMT), KET ve FGT Sektörleri'nde de tespit edilmiştir. Bu alanlardan bebek ve çocuklara ait taş sanduka ve pithos mezarlar açığa çıkarılmıştır[1754].

Geometrik Dönem'de HBT Sektörü'ndeki yerleşim dışına yapılan gömülerin devam ettiği anlaşılmaktadır. Bebek ve çocuklara ait az sayıda çömlek ve taş sanduka

[1747] P. Ulusoy tarafından hazırlanan tez çalışmasında, 1991-2017 yılları arasında en az 618 adet müze kazısı gerçekleştirildiği aktarılmaktadır. Bu kazıların 442 adetinden herhangi bir buluntu ele geçmemiştir. Bk. Ulusoy 2019, 29.
[1748] Ulusoy 2019, 214-225.
[1749] Hürmüzlü 2003, 2.
[1750] Aytaçlar 2004, 24; Ulusoy 2010, 8.
[1751] Ulusoy 2010, 8-9; Ulusoy 2019, 39.
[1752] Ulusoy 2010, 11-17.
[1753] Ulusoy 2010, 17.
[1754] Limantepe'de ele geçen pithos için bk. Bakır vd. 2001, 32; sanduka mezar için bk. Hürmüzlü 2003, 2; Ulusoy 2010, 18-19.

tipinde mezarlar tespit edilmiştir[1755]. Yerleşim içinde yer alan KET Sektörü'nde ise, mekânlar arası sokak döşemesinin hemen altında Geç Geometrik Dönem'e tarihlenen iki çömlek mezar tespit edilmiştir[1756].

Mevcut veriler doğrultusunda Protogeometrik ve Geometrik Dönem boyunca bebek ve çocuklar için hem intramural hem de extramural definlerin olduğu anlaşılmaktadır. MÖ 7. yüzyılın ortalarından itibaren kentte yeni nekropolislerin düzenlenmesiyle, bebek ve çocuklar için uygulanan intramural gömü geleneği son bulmuş, onların da yetişkinlerle beraber nekropolislere gömülmeye başladığı saptanmıştır[1757].

Arkaik Dönem'de kent, hem yerleşim birimleri hem de nekropolisler açısından oldukça zengin bir şekilde temsil edilmektedir. Nekropolisler kenti çevreleyen konumda, yerleşim alanın batı, güney ve doğu bölgelerinde bulunmaktadır[1758]. Bunların yanı sıra kentin batısında ve güneyinde çok sayıda tümülüs de yer almaktadır[1759]. Söz konusu nekropolislerin geniş alanlara yayıldığı ve eş zamanlı olarak kullanıldığı saptanmıştır[1760]. Tespit edilen tüm nekropolislerde, MÖ 550-530 yılları arasında mezarların bulunmadığı görülmüştür[1761]. Benzer durum yerleşim ve kamusal alanlarda da gözlemlenir. Bu durum, Perslerin Batı Anadolu'ya düzenledikleri saldırılar sonucu kent sakinlerinin şehri terk etmesinden kaynaklı olduğu öne sürülür[1762]. Klazomenaililer, MÖ 530 yıllarında kente geri dönerek yeniden inşa faaliyetlerine başlamış ve MÖ 499 İonia Ayaklanması'na kadar olan süreçte altın çağını yaşamıştır. Bu dönemde özellikle kent merkezinin batısında bulunan nekropolislerin yeniden ve yoğun bir şekilde kullanılmaya başlandığı görülmektedir[1763].

MÖ 5. yüzyılın başlarında olan İonia Ayaklanması sırasında Klazomenaililer tekrardan kenti terk ederek, anakaranın hemen karşısında bulunan Karantina

[1755]Limantepe'de ele geçen pithos için bk. Bakır vd. 2001, 32; sanduka mezar için bk. Hürmüzlü 2003;Ulusoy 2010, 21-23.
[1756] Bakır vd. 2005, 2-3.
[1757] Bakır vd. 2005, 2-3.
[1758] Ulusoy 2019, 214-225.
[1759] Ulusoy 2010, 52.
[1760] Bakır ve Ersoy 1999, 68; Hürmüzlü 2003, 237.
[1761] Ulusoy 2010, 10;
[1762] Ulusoy 2010, 10;
[1763] Ulusoy 2019, 224.

Adası'na taşınmıştır[1764]. Bu nedenle MÖ 5. yüzyıla ait mezar sayısı oldukça kısıtlıdır[1765]. MÖ 5. yüzyıl sonu-4. yüzyıl başlarında, halkın anakaraya geri dönüşüyle eski nekropolis alanlarının yeniden kullanılmaya başlandığı görülür[1766]. Ancak MÖ 4. yüzyıla dair ele geçen mezar sayısı, 2019 yılına kadar sadece 40 adettir[1767]. Bu durum MÖ 4. yüzyılın başlarında anakarada nekropolisin başka bir alana taşındığını düşündürmektedir[1768]. MÖ 4. yüzyılın ortalarında ise kent bir daha geri dönülmemek üzere Karantina Adası'na taşınmıştır[1769]. Hellenistik Dönem boyunca anakaradaki nekropolislerde sınırlı sayıda mezar ele geçmiş olup, bu alanlar olasılıkla tarımsal faaliyetlerin yapıldığı bir bölge olarak kullanılmıştır[1770].

Mevcut veriler doğrultusunda nekropolis alanlarına ilişkin bilgilerin tamamına yakını, Arkaik Dönem'e aittir. Klasik ve Hellenistik Dönem'e dair veriler, münferit az sayıda mezardan oluşmaktadır.

Klazomenai Nekropolisleri'nde günümüze kadar sistemli kazıların yanı sıra çok sayıda müze kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir[1771]. Tespit edilen mezarlık alanlarının bir bölümü, bulundukları konum veya ada parsel sahibinin ya da işletmenin ismiyle yayımlanmıştır. Bu kapsamda Monastirakia Nekropolisi, Yıldıztepe Nekropolisi, Akpınar Nekropolisi, Gebeş Nekropolisi, Güney Nekropolisi (Ağaçlı Yol Nekropolisi), Kalabak Nekropolisi, DSİ Nekropolisi, MET Nekropolisi ve Çayır Nekropolisi literatürde yer almaktadır[1772]. Bu alanların yanı sıra, çok sayıda mezarın açığa çıkarıldığı ancak yayımlanmayan kurtarma kazıları da bulunmaktadır. Ulusoy, "*Klazomenia Asty'sünde Yerleşim Düzenleri ve Değişimleri: Politik, Sosyal ve Çevresel Faktörler*" isimli doktora tez çalışmasında, 1991-2017 yılları arasında gerçekleştirilen kurtarma kazılarının verilerini sunarak, Klazomenai

[1764] Ersoy 2004, 64-67
[1765] Ulusoy 2019, 42;
[1766] Hürmüzlü 2003, 236; Erginer 2019, 1.
[1767] Ulusoy 2019, 51.
[1768] Ulusoy 2019, 51.
[1769] Hasdağlı 2015, 225-230.
[1770] Ulusoy 2019, 53.
[1771] P. Ulusoy, "Klazomenia Asty'sünde Yerleşim Düzenleri ve Değişimleri: Politik, Sosyal ve Çevresel Faktörler" isimli doktara tez çalışmasında (bk. Ulusoy 2019), 1991-2017 yılları arasında 618 alanda müze kazısı gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Bk. Ulusoy 2019, 14.
[1772] Monastirakia Nekropolisi için bk. Tzannes 2004; Yıldıztepe Nekropolisi için bk. Güngör 2006; Akpınar Nekropolisi için bk. Hürmüzlü 2003; Gebeş Nekropolisi için bk. Ulusoy 2019, Kat No: D73, D96, D113, D135, D135, D136; Güney Nekropolisi (Ağaçlı Yol Nekropolisi) için bk. Ulusoy 2010, 51-52; Ulusoy 2019, 224; Erginer 2019. Kalabak Nekropolisi için bk. Çaldıran 1983; DSİ Nekropolisi için bk. Ulusoy 2010, 47-50; Erginer 2019,10; Met Nekropolisi için bk. Özbilen-Güngör ve Konak-Tarakçı 2017; Çayır Nekropisi için bk. Ulusoy 2010, 50-51.

Nekropolisleri'nin daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesini sağlamıştır. Araştırmacı çalışmasında, önceki yayınların aksine kazı yapılan alanların ismine göre değil, kent yerleşimini merkez alarak nekropolisleri doğu, batı ve güney olmak üzere üç ana gruba ayırmaktadır[1773]. Çalışmada, daha önce tez ve makalelerde yayımlanmış alanların yanı sıra müze kurtarma kazılarında belirlenen mezarlık alanları da değerlendirmeye dahil edilmiştir. Böylece verilerin bütüncül bir yaklaşımla incelenmesi mümkün hâle gelmiştir.

Bu değerlendirme sonucunda, kentin doğusunda yer alan ve daha önce ayrı nekropolis alanları olarak ele alınan Çayır, DSİ ve Kalabak Nekropolisleri arasında gerçekleştirilen kurtarma kazılarında mezarların süreklilik göstermesi, söz konusu alanların gerçekte tek ve geniş bir nekropolisin parçaları olduğunu ortaya koymuştur[1774].

Tez kapsamında, Klazomenai Nekropolisleri'ne ilişkin olarak Ulusoy'un sınıflandırması, daha geniş bir veri grubunun bütüncül biçimde değerlendirilmesine olanak sağlaması nedeniyle benimsenmiştir. Bu doğrultuda tümülüslerin incelenmesi ardından Klazomenai Nekropolisleri, batı, güney ve doğu olmak üzere üç ana başlık altında ele alınacaktır. Bu başlıklar kapsamında, daha önce yayımlanmış ve ayrıntılı biçimde çalışılmış olan Monastirakia, Yıldıztepe, Akpınar, Güney (Ağaçlı Yol Nekropolisi), Kalabak, DSİ, MET ve Çayır Nekropolisleri ayrı alt başlıklar hâlinde incelenecek; Ulusoy'un doktora çalışmasında yer alan kurtarma kazılarına ilişkin veriler ise, kazı yapılan mevki göz önünde bulundurularak, daha önce belirtilen ilgili başlıklar altında değerlendirilecektir. Nekropolis alanlarının genel özellikleri ile bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin temel veriler aktarıldıktan sonra, Klazomenai'de bebek ve çocuk mezarları Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem sonuna kadar kronolojik bir çerçevede ele alınacaktır.

Nekropolisler içerisinde yalnızca Akpınar ve Yıldıztepe'de ele geçen mezarların bir bölümünde antropolojik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu alanlar dışında literatürde belirtilen bebek ve çocuk mezarları, mezar tipleri ve boyutları üzerinden kategorize edilmiştir[1775].

[1773] Ulusoy 2019, 214-224.
[1774] Ulusoy 2010, 45, 99-104; Ulusoy 2019, 217.
[1775] Ulusoy 2019, 151.

Tümülüsler

Klazomenai'de tümülüs mezarlar, kentin batısında ve güneyinde yer almaktadır[1776]. Genel olarak konumları, kentin merkezini çevreleyen ve teritoryasının en uzak noktalarında yer alan tepelerdir. Bu nedenle tümülüslerin, kent sınırlarını belirleyen işaretler olarak da kullanıldığı ileri sürülmüştür[1777].

Kentin asty sınırlarını çevreleyen tümülüslerin bulunduğu yerler; Dubatepe, Nalbanttepe, Cankurtarantepe, Bozavlu, İçmetepe; teritorya sınırlarını belirten tümülüsler ise, Tatarderesi-Hacıgebeş, Yağcılar-Yemişliboğaz, Azmak, Hırsızçeşme ve Airai'da yer almaktadır[1778].

Tümülüslerin tümü Arkaik Dönem'e tarihlenmektedir. Dubatepe ve Nalbanttepe'de 1980-1981 yıllarında kazı çalışmaları ve 2006 yılında yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir[1779]. Yapılan çalışmalar neticesinde, Dubatepe'de en az beş, Nalbanttepe'de ise en az dört tümülüs tespit edilmiştir[1780]. Söz konusu tümülüslerden altısında kazılar yapılmış olup, geri kalan tümülüslerin günümüzde özel arazi içerisinde yer alması nedeniyle, araştırılması yapılamamaktadır. Burada gerçekleştirilen kazılar, aynı zamanda Klazomenai tümülüsleri hakkında elde edinilen bilgilerin de kaynağıdır.

Tümülüslerin etrafı orta ve büyük boyutlu polygonal taşlarla oluşturulan peribolos ile çevrelenmiştir[1781]. Peribolosların içi toprakla tepecik oluşturacak şekilde doldurulmuştur. Peribolosların kullanımı, kentin batı ve doğu nekropolislerinde de dikdörtgen formda görülmektedir. Bölmelerin kullanımı nekropolislerde, MÖ 7. yüzyılın son çeyreğinden MÖ 6. yüzyılın ortalarına kadardır. Bu tarih aralığı tümülüslerin de kullanım sürecine işaret eder[1782].

Dubatepe'de yapılan çalışmalarda Tümülüs 3 olarak adlandırılan mezar, anakayanın dikdörtgen şekilde oyulması ile oluşturulan mezar tipidir. Mezar boyutları itibarıyla

[1776] Ulusoy 2010, 52.
[1777] Ersoy ve Koparal 2009, 74.
[1778] Ersoy ve Koparal 2009, 74-75.
[1779] Koparal 2011, 317.
[1780] Hürmüzlü 2004, 47; Koparal 2011, 321.
[1781] Ulusoy 2019, 344.
[1782] Ulusoy 2019, 345.

bir çocuğa ait olabileceği öne sürülmüştür[1783].

Nalbanttepe'de tespit edilen dört tümülüs içerisinde toplam beş bireye ait mezar açığa çıkarılmıştır. Bu mezarların dördünü pişmiş toprak lahit, birini ise taş lahit oluşturmaktadır. Mevcut veriler, tümülüslerde belirli bir mezar tipi ya da gömü geleneğinin standart olarak uygulanmadığı gibi, tümülüsler için farklı bir gömü tipinin de bulunmadığını ortaya koymaktadır. Tümülüs 4 olarak numaralandırılan ve pişmiş toprak lahit içeren mezarın, lahit ölçüleri nedeniyle bir çocuk bireye ait olduğu öne sürülmüştür[1784]. Söz konusu tümülüsler, MÖ Geç 7. yüzyıl ile Erken 6. yüzyıl arasına tarihlendirilmektedir.

Resim 123: Klazomenai Nekropolis alanları (Erginer 2019, Levha I, a)

Klazomenai Batı Nekropolisleri

Kent merkezinin batısında birbirinden bağımsız olarak şimdiye kadar dört nekropolis saptanmıştır (Resim 123). Söz konusu nekropolisler; 1921-1922 yılında açığa çıkarılan Monastirakia, 1979-1983 yıllarında tespit edilen Yıldıztepe, 1995-2003 yıllarında kazısı yapılmış olan Akpınar ve 2010-2014 yıllarında İzmir Müze

[1783] Ulusoy 2019, 344.
[1784] Ulusoy 2019 343.

Müdürlüğü tarafından farklı parsellerde ve zamanlarda kazısı gerçekleştirilen Gebeş'tir. Bunlara ek olarak, Akpınar ve Urla İskele civarında gerçekleştirilen altyapı çalışmaları sırasında ele geçen mezarlar bulunmaktadır[1785]. Ayrıca Arkaik Dönem yerleşim çeperinde, savunma sistemi dışında yer alan münferit tek bir pişmiş toprak lahit (D161) ve bu mezarın 100 m yakınında bir başka pişmiş toprak lahit (D112) ile antemionlu stel tespit edilmiştir[1786].

MÖ 6. yüzyılın son çeyreğinde Batı Nekropolisleri'nin genelinde 244 mezar ele geçmiştir. Bu sayı, Doğu Nekropolisi'nde 26, Güney Nekropolisi'nde ise 8'dir. Bu durumda MÖ 6. yüzyılın son çeyreği süresince ana nekropolis olarak, kentin batı bölümünde yer alan nekropolislerin tercih edildiği anlaşılmaktadır[1787].

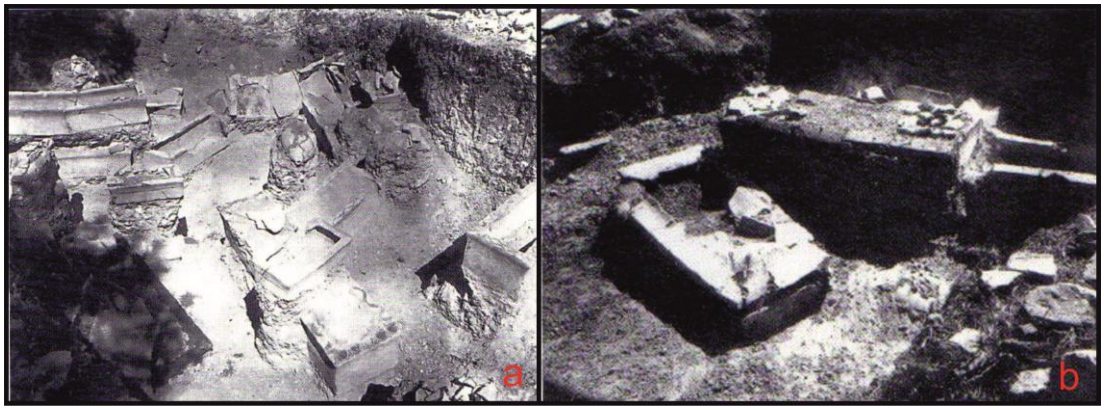
Monastirakia Nekropolisi

Monastirikia Nekropolisi, Akpınar ve Yıldıztepe Nekropolisleri'nin arasında yer alan Cankurtaran Tepe'nin kuzeybatısında, kent yerleşiminin ise güneybatısında konumlanmaktadır. Burada 1921-1922 yıllarında yaklaşık olarak 300 m^2'lik bir alanda, G. Oikonomos tarafından kazılar gerçekleştirilmiştir[1788]. Kazıların yapıldığı tarihte teknolojik gelişmelerin yetersizliği, kontekstlerinin sistemli dokümantasyonunun yapılmamış olması ve alana ilişkin verilerin kısa raporlar halinde genel bilgiler içermesi nedeniyle, Monastirakia Nekropolisi'nin bilgilerinin derlenip yeniden değerlendirilmesi gereği duyulmuştur[1789]. Bu amaçla Tzannes, söz konusu alanı mevcut verilerine dayanarak yeniden yorumlamıştır[1790].

Buna göre Monastirakia Nekropolisi'nde, Yıldıztepe Nekropolisi'nde olduğu gibi mezarların birbirini tahrip eder biçimde üst üste yapıldığı ve bu nedenle 1920'li yılların çalışmalarında mezar sayısının tam olarak tespit edilemediği aktarılmıştır[1791] (Resim 124a). Ancak Tzannes çalışmasında, 138 mezardan bahsetmektedir[1792]. Alanda yer alan mezar tipleri, pişmiş toprak lahitler, pithoslar, amphora mezarlar,

[1785] Ulusoy 2019, Kat No:D32.
[1786] Ulusoy 2019, 220. D161, yerleşimin batı sınırının hemen dışında açığa çıkarılmış, yetişkin bir bireye ait pişmiş toprak lahittir. D112'de ise açığa çıkarılan mezarın çocuk bireye ait pişmiş toprak lahit olduğu ve bu alana sonradan taşındığı düşünülmektedir. Bk. Ulusoy 2019, 245.
[1787] Ulusoy 2019, 224.
[1788] Tzannes 2004, 97-120.
[1789] Bakır ve Anlağan 1980, 87.
[1790] Tzannes 2004, 97-120.
[1791] Tzannes 2004, 99.
[1792] Tzannes 2004, Passim; Ulusoy, K10 katalog numarası ile verilerini paylaştığı Monastirakia Nekropolisi'nde 152 mezardan bahsetmektedir. Bk. Ulusoy 2019, 526.

basit toprak mezarlar ve bir adet kiremit mezardır[1793]. Ayrıca Nekropolisin, MÖ 7. yüzyıldan MÖ 6. yüzyıla kadar kullanım görmüş olduğu aktarılır[1794]. Ancak Ulusoy, raporlardan yola çıkarak üçü pişmiş toprak lahit, ikisi amphora olmak üzere beş mezarı MÖ 5. yüzyıla tarihlendirmiştir[1795]. Kiremit mezarın da MÖ 4. yüzyıla ait olabileceğini öne sürmüştür[1796].

Resim 124: a) Klazomenai Monastirakia Nekropolisi genel görünüm (Tzannes 2004, Fig.6) b) Monastirakia Nekropolisi pişmiş toprak lahitler (Tzannes 2004, Fig.17)

Alanda 92 adet pişmiş toprak lahit açığa çıkarılmış ve bu örneklerin hepsinin boyalı Klazomenai lahitleri olduğu belirtilmiştir[1797] (Resim 124b). Lahitler uzunluklarına göre iki gruba ayrılmıştır. İlk grup, uzunlukları 56-70 cm arasında değişen 13 adet küçük boyutlu lahittir. Bunlar, bebek ve çocuk mezarları olarak değerlendirilir. İkinci grubu oluşturan, yetişkinlere ait lahitlerin uzunlukları ise 167-215 cm arasında değişmektedir[1798]. Her iki gruba da dahil olmayan, 135 cm uzunluğundaki tek lahit ise (21/36) daha büyük bir çocuk için özel sipariş edilmiş olabileceği öne sürülmüştür[1799]. Lahitler taş levha kapaklar ile kapatılmıştır. Ancak sayıları az olmakla birlikte pişmiş toprak levhalar da kullanılmıştır[1800].

Nekropoliste yaklaşık 55 amphora mezarın ortaya çıkarıldığı belirtilmektedir[1801]. Amphoralar lahitlerin arasında veya çevresinde tek ya da kümeler halinde bir arada ele geçmiştir. Oikonomos, amphoraların bebek mezarı, mezar belirteci ve mezar

[1793] Tzannes 2004, 99.
[1794] Tzannes 2004, 108; Hürmüzlü 2005, 45; Ulusoy 2010, 44.
[1795] Ulusoy 2019, 526.
[1796] Ulusoy 2019, 526.
[1797] Tzannes 2004, 99.
[1798] Tzannes 2004, 105.
[1799] Tzannes 2004, 105.
[1800] Tzannes 2004, 106.
[1801] Tzannes 2004, 107

hediyesi olarak değerlendirilebileceğini söylemektedir[1802]. Ancak Tzannes bu ayrımın mevcut verilerle net olmadığını ve bu sınıflandırmanın kanıtlanmasının güç olduğunu belirtir[1803].

Söz konusu 55 amphora içerisinden 8'inde bebeklere ait kemiklere rastlanmıştır. Oikonomos, mezarların yanında ele geçen bazı amphoraların dibinde bilinçli açılmış deliklerin bulunduğunu ve bunların libasyon için kullanıldığını öne sürer[1804]. Benzer amphoralar, Mytilene Nekropolisi'nde de görülmektedir. Burada amphoraların, mezar belirteci olarak kullanılmış olabileceği ya da kapların yeniden kullanımını engellemeye yönelik bir uygulama olduğu düşülmektedir[1805].

Monastirakia Nekropolisi'nde 5 adet tama yakın bir adet de parçalı olarak toplamda 6 pithos tespit edilmiştir. Mevcut kayıtlara göre yetişkinler için kullanıldığı belirlenen pithoslara, çocukların da gömülmüş olabileceği Tzannes tarafından bildirilmektedir[1806].

Basit toprak mezarlar hakkında detaylı bilgiler bulunmamasına karşın Tzannes, yetişkin bireyler için pişmiş toprak lahitlere alternatif olarak yapıldıklarını ifade eder[1807]. Bu tip mezarlar içerisinde bebek veya çocuk olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır.

Yıldıztepe Nekropolisi

Ay-Yıldıztepe'nin kuzey yamacında yer alan Yıldıztepe Nekropolisi'nde1979-1982 yılları arasında kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir[1808]. MÖ 7. yüzyıldan, MÖ 4. yüzyıla kadar kullanıldığı tespit edilen nekropoliste, toplamda 102 mezar açığa çıkarılmıştır[1809]. Alandan ele geçen mezar tipleri arasında, pişmiş toprak lahit,

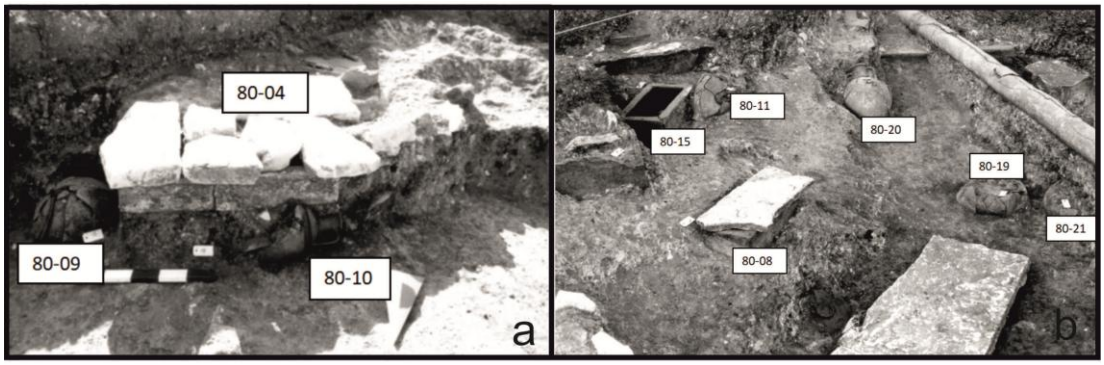
[1802] Tzannes 2004, 107.
[1803] Tzannes 2004, 107.
[1804] Tzannes 2004, 107.
[1805] Spencer 1995, 295. Antandros Nekropolisi'nde açığa çıkarılan amphora mezarın dip bölümünü kapatan bir mortarda da benzer uygulama görülmüştür. Bk. Polat vd. 2011, 105. Antandros örneğinde de görülen bu uygulama, libasyon veya kabın tekrar kullanımını önlemek amacıyla yapıldığı belirtilmektedir. Bk. Yağız 2012, 128. Harvard Art Museum'da sergilenen ve üzerinde aile sahnesi yer alan bir hydriada da bu durum görülmüş ve kabın tekrar kullanımını önlemek amacıyla delik açılmış olduğu öne sürülmüştür. Bk. https://harvardartmuseums.org/collections/object/288891 Erişim tarihi 24.08.2024.
[1806] Tzannes 2004, 107.
[1807] Tzannes 2004, 106.
[1808] Bakır ve Anlağan 1980, 90;Bakır 1982, 66-67; Bakır 1983, 221-22; Güngör 2006a, 142.
[1809] Güngör 2006a, 142.

amphora mezar, kiremit mezar, pithos, taş sanduka ve basit toprak mezar yer almaktadır. Ayrıca iki adet kremasyon mezar da bulunmuştur[1810]. Monastirakia Nekropolisi'nde olduğu gibi üst üste gömülerin yoğun olarak yapıldığı saptanmıştır[1811].

Nekropoliste ele geçen MÖ 7. yüzyılın ortalarına tarihlenen iki adet kremasyon, alanın en erken mezarları olarak kabul edilmektedir[1812]. Ayrıca MÖ 7. yüzyıl sonu, 6. yüzyıl başına tarihlenen bir amphora mezar da bulunmaktadır[1813]. Söz konusu üç mezar, Yıldıztepe Nekropolisi'nin kuruluş evresini temsil etmektedir. Yıldıztepe ve Akpınar Nekropolisi'nin verileri göz önüne alındığında, MÖ 7. yüzyılın son çeyreğine kadar Klazomenai'de kremasyon gömü geleneğinin hâkim olduğu, MÖ 6. yüzyıl ile beraber inhumasyon gömü uygulamalarının tercih edildiği saptanmıştır[1814].

Yıldıztepe Nekropolisi'nde açığa çıkan 102 mezardan 64'ü pişmiş toprak lahitlerden oluşmaktadır[1815]. Bu lahitlerden yalnızca üç adeti, MÖ 570-550 yılları arasına tarihlenmekte olup, söz konusu üç mezar da yetişkinlere aittir[1816]. MÖ 550/530-525 yılları arasında Pers işgaline bağlı olarak Yıldıztepe Nekropolisi'nde bir hiatus olduğu belirtilmektedir[1817]. MÖ 525 yıllarında halkın kente geri dönmesiyle, nekropolis alanının yeniden kullanılmaya başlanmış olduğu aktarılır[1818]. Özellikle MÖ 6. yüzyılın son çeyreğinde, nekropolisin en yoğun kullanımda olduğu görülür. Bu evreye ait 60 adet pişmiş toprak lahit saptanmıştır. Söz konusu mezarlardan 13'ü çocuklara aittir. Aynı dönem içerisinde 19 adet fetüs ve bebekler için kullanılmış amphora mezar bulunmaktadır[1819]. Bu amphoraların bir bölümü ikili üçlü kümeler halinde birbirine yakın konumda tespit edilmiştir[1820] (Resim 125a-b). Tek örnekle temsil edilen taş sanduka mezar ise bir yetişkine ait olup, bulunduğu konum nedeniyle MÖ 6. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilmiştir[1821].

[1810] Güngör 2006a, 60-65.
[1811] Güngör 2006a, 1.
[1812] Güngör 2006a, 142.
[1813] Güngör 2006a, 38.
[1814] Bakır 1982, 67; Güngör 2006a, 61.
[1815] Güngör 2006a, 62.
[1816] Güngör 2006a, 62.
[1817] Güngör 2006a, 143.
[1818] Güngör 2006a, 143.
[1819] Güngör 2006a, Tablo IV.
[1820] Güngör 2006a, Levha 5, 80-09 ve 80-10 nolu amphora mezarlar; Güngör 2006a, Levha 6, 80-19, 80-20, 80-21 nolu mezarlar.
[1821] Güngör 2006a, 39.

Resim 125: a) Klazomenai, Yıldıztepe Nekropolisi 80-09 ve 80-10 nolu amphora mezarlar (Güngör 2006a, Levha. 5); b) Yıldıztepe Nekropolisi 80-19, 80-20 ve 80-21 amphora mezarlar (Güngör 2006a, Levha.6)

MÖ 5. yüzyılın başlarında Klazomenai halkının Karantina Adası'na yerleşmelerinden ötürü, Yıldıztepe Nekropolisi'nde bu yüzyıla ait mezarlar bulunmamaktadır. Ancak yüzyılın son çeyreğinde halkın bir kısmının anakaraya döndüğü ve eski nekropolis alanlarının yeniden kullanılmaya başlandığı ifade edilmiştir[1822]. MÖ 5. yüzyıl sonu ve 4. yüzyıl boyunca, Yıldıztepe Nekropolisi'nde basit toprak mezar ve kiremit mezarların kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca nekropoliste MÖ 4. yüzyıla tarihlenen bir adet Klazomenai lahdinin ele geçmiş olması, bu tip lahitlerin MÖ 4. yüzyıla kadar kullanımda olduğunu göstermesi açısından önemlidir[1823]. Klasik Dönem'e tarihlenen az sayıdaki mezarlar içerisinde bebek veya çocuk mezarlarına dair herhangi bir veri bulunmamaktadır.

Yıldıztepe Nekropolisi'nde tek örnekle temsil edilen pithos mezarın ise tarihlendirilmesi yapılamamıştır. İçerisinden iki bireye ait iskelet ele geçtiği belirtilmekle birlikte bu bireylerin çocuk olup olmadığına dair bir veri sunulmamıştır[1824].

Mevcut bulgular neticesinde Yıldıztepe Nekropolisi'nde bebek ve çocuk mezarlarının görüldüğü tek evre, MÖ 6. yüzyılın son çeyreğidir. Bu dönem içerisinde bebekler için amphora mezarların, daha büyük çocuklar içinse yetişkinlerinkinden küçük boyutlu Klazomenai lahitlerinin kullanıldığı saptanmıştır.

[1822] Güngör 2006a, 145.
[1823] Güngör 2006a, 145.
[1824] Güngör 2006a, 39.

Akpınar Nekropolisi

Akpınar Nekropolisi, Klazomenai yerleşiminin kuzeybatısında yaklaşık 5000 m^2'lik alanı kapsayan ve denize paralel uzanan bir nekropolistir[1825]. 1994 yılında İzmir Müzesi denetiminde başlayan kazılar, 1995-2000 yılları arasında Klazomenai kazı ekibi tarafından sürdürülmüştür[1826]. Söz konusu yıllar içerisinde 220 adet mezar açığa çıkarılmıştır[1827]. Buradan ele geçen veriler doğrultusunda, MÖ Erken 7. yüzyılda kullanılmaya başlanan nekropolisin Erken Hellenistik Dönem'e kadar bazı dönemlerde kesintiye uğrayarak kullanılmaya devam edildiği saptanmıştır[1828]. Mezarlar hiçbir dönemde yön birliği gözetilerek defnedilmemiştir[1829]. Bu durum, Monastirakia ve Yıldıztepe Nekropolisi'nde de gözlemlenir[1830].

Resim 126: Klazomenai Akpınar Nekropolisi genel görünüm (Hürmüzlü 2004a, Fig.3)

Akpınar Nekropolisi'nde MÖ 7. yüzyılda kullanıma başlamadan önce alanın tesviyesinin yapıldığı ve düz bir zemin yaratma çabasının olduğu tespit edilmiştir[1831]. Belirli aile veya soy gruplarının önceden tasarlanıp, birbirine yakın konumda

[1825] Hürmüzlü 2003, 4.
[1826] Hürmüzlü 2003, 4.
[1827] Hürmüzlü 2003, 4.
[1828] Bakır ve Ersoy 1999, 68.
[1829] Hürmüzlü 2003, 235.
[1830] Hürmüzlü 2003, 235.
[1831] Bakır ve Ersoy 1999, 68; Bakır vd. 2000, 48; Bakır vd. 2004, 106; Hürmüzlü 2004, 79.

defnedildiği ve bu nedenle mezar kümelerinin oluştuğu belirlenmiştir. Tarihi net olarak bilinmemekle birlikte olasılıkla MÖ 7. yüzyılın ortalarında söz konusu mezar kümelerinin etrafı duvarlarla çevrelenerek, dikdörtgen bölmeler oluşturulmuştur[1832] (Resim 126). Aralarında yürüme yolları bırakılan bu bölmelerin zamanla dolmasıyla yürüyüş yolları üzerine de mezarlar yapıldığı görülmektedir[1833]. Bu durum araştırmacılar tarafından aile/soy birliğine dayalı mezar kompleksleri olarak yorumlanmıştır[1834]. Bu mezar bölmeleri Klazomenai'nin Doğu Nekropolisi'nde yaygın olmakla birlikte, benzer örnekleri Samos kentinde de görülmektedir[1835]. Söz konusu bölmelerin MÖ 6. yüzyılın son çeyreğinde ortadan kalktığı tespit edilmiştir[1836].

Akpınar Nekropolisi'nde altı gömü evresi belirlenmiştir[1837]. İlk gömü evresi, MÖ 7. yüzyılın ilk üç çeyreğini kapsamaktadır. Bu dönemde yetişkinlere ait zengin buluntu içeren kremasyon mezarlar yer alır. Ayrıca dönem içerisinde aile grupları için olduğu düşünülen dikdörtgen planlı bölmeler yapılmıştır. İkinci gömü evresi, MÖ 630-600 yılları arasına tarihlenir. Süreç içerisinde kremasyonların yanı sıra, inhumasyon gömü tiplerinin uygulanmaya başlandığı görülür[1838]. Bebek ve çocuk mezarlarına dair en erken veriler de bu dönemde ortaya çıkar. Pişmiş toprak lahitler, basit toprak mezarlar, pithoslar, taş sanduka mezarlar ile amphora, hydria ve mutfak kaplarının kullanıldığı enkhytrismoslar, bu evre içerisinde tespit edilen mezar tipleridir. MÖ 600-550 yıllarını kapsayan üçüncü evrede, kremasyon geleneği tamamen ortadan kalkar, inhumasyon gömü geleneklerinin ise bir önceki evreyle benzer şekilde devam ettiği görülür. Bu evrede farklı olarak taş sanduka mezarlar görülmezken, taş lahitler ise ilk defa kullanılmaya başlanmıştır.

MÖ 550-530 yılları arasında Klazomenai Nekropolisleri'nin genelinde saptanan hiatus, Akpınar Nekropolisi'nde de görülmektedir. Akpınar Nekropolisi'nin

[1832] Hürmüzlü 2004, 79.
[1833] Bakır ve Ersoy 1999, 68; Hürmüzlü 2003, 472.
[1834] Bakır ve Ersoy 1999, 68; Hürmüzlü 2003, 5; Hürmüzlü 2004, 80.
[1835] Löwe 1996, 104.
[1836] Bakır ve Ersoy 1999, 68; Hürmüzlü 2003, 472.
[1837] Hürmüzlü 2003, 472.
[1838] MÖ 7. yüzyılın son çeyreği ile birlikte hem kremasyon hem de inhumasyon gömü geleneklerinin bir arada uygulanmaya başladığı görülür. Ölü gömme geleneklerindeki bu değişim, MÖ 7. yüzyıl ortalarında Mısır ile başlayan ilişkilere dayandırılmaktadır. Mısır'daki Yunan kolonistleri içerisinde Klazomenai da bulunmaktadır. Klazomenai'de ortaya çıkan ve inhumasyon gömülerin erken örneklerini barındıran pişmiş toprak lahitlerin, Mısır lahitlerinden esinlenerek ortaya çıktığı öne sürülür. Bakır vd. 2000, 48.

dördüncü evresi, MÖ 530-500 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönem içerisinde bölme sisteminin ortadan kalktığı belirlenmiştir[1839]. İki mezar haricinde (183 nolu yetişkin ve 63 nolu çocuk mezarı) bu evreye ait tüm mezarlar bebeklere aittir[1840]. Mezar tipleri arasında amphora, hydria ve mutfak kaplarının kullanıldığı enkhytrismos mezarlar ve pişmiş toprak lahitler yer alır. MÖ Erken 4. yüzyılı kapsayan beşinci evrede, basit toprak mezarlar, amphora mezarlar ve kiremit mezarların olduğu görülmektedir. MÖ 4. yüzyıl sonu - 3. yüzyıl başını temsil eden altıncı ve son evrede ise basit toprak mezarlar ve amphora mezarlar kullanılmaktadır.

Yukarıda değinildiği üzere Akpınar Nekropolisi'nin 3. evresinden sonra Perslerin İonia'ya gelip kenti tahrip etmelerinden kaynaklı halkın, yerleşim alanı ve nekropolislerini terk ettikleri öne sürülerek MÖ 550-530 yılları arasında buluntular açısından bir hiatus olduğu belirtilmiştir[1841]. MÖ 530 yıllarından itibaren özellikle kentin batı nekropolislerinin yeniden kullanılmaya başlanması üzerine, Klazomenaililerin eski yerleşimlerine geri dönmüş oldukları düşünülmektedir. Geri dönüşün ardından Akpınar Nekropolisi'nin kullanımına ilişkin bir takım değişiklikler göze çarpmaktadır. Nekropolisin dördüncü evresini temsil eden bu süreçte, eski gömü geleneklerinin devam etmesine karşın, daha önce kullanılan bölme sisteminin ortadan kalktığı saptanmıştır. Hürmüzlü bu durum hakkında, kenti terk eden Klazomenaililerin geri döndüğünde aile gruplarına ayrılan bölmelerin unutulmuş olduğunu öne sürer[1842]. Ancak dördüncü evrede tespit edilen mezarlara bakıldığında bir yetişkin ve 3 yaşlarında bir çocuk dışında mezarların tümünün fetüs ve bebeklere ait olduğu görülmektedir[1843]. Ulusoy, bu durumu MÖ 6. yüzyılın son çeyreğinde Akpınar Nekropolisi'nin aile mezarı olarak kullanımın son bulduğu ve sadece bebeklerin gömüldüğü bir nekropolis haline dönüştüğü şeklinde değerlendirmiştir[1844].

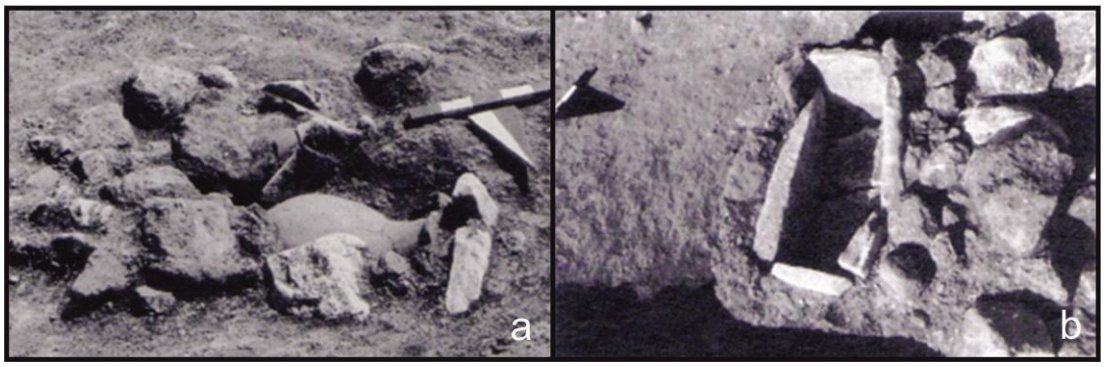
Söz konusu istisna mezar olan 183 nolu pişmiş toprak lahit, nekropolisin İ Bölmesi'nde tespit edilmiştir. Mezarın tanımlamasında tarihlendirici bir buluntunun olmadığı, MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenebileceği öne sürülmüştür[1845]. Bu durumda mezar, MÖ 6. yüzyıl ortalarına yani 3. gömü evresine de ait olabilir.

[1839]Bakır ve Ersoy 1999, 68; Hürmüzlü 2003, 472.
[1840] Hürmüzlü 2003, Tablo 4.
[1841] Hürmüzlü 2003, 474; Tzannes 2004, 109
[1842] Hürmüzlü 2003, 474; Ersoy 2004, 55.
[1843] Hürmüzlü 2003, Tablo IV.
[1844] Ulusoy 2010, 37.
[1845] Hürmüzlü 2003, 132.

Dolayısıyla, Akpınar Nekropolisi'nde 63 nolu 3 yaşında bir çocuk dışında tüm gömülerin fetüs ve bebeklere ait olduğu anlaşılmaktadır[1846]. Ancak belirtmek gerekir ki, alanda tarihlendirilemeyen çok sayıda basit toprak mezar da yer almaktadır[1847]. Bu mezarların da söz konusu süreçte gömülmüş olma ihtimali göz ardı edilmemelidir.

MÖ 7. yüzyıl boyunca yetişkinler için kremasyon gömü geleneğinin hâkim olduğu görülmektedir. Basit toprak mezar, lahit ve pithos mezarların MÖ 7. yüzyıl sonunda kullanılmaya başlandığı ve bu süreçte inhumasyon gömü geleneklerine geçişin yaşandığı tespit edilmiştir[1848]. Akpınar Nekropolisi'nde kremasyon gömüler yalnızca MÖ 7. yüzyılda ve MÖ 6. yüzyıl başlarında yapıldığı ve yetişkinler için olduğu belirtilmiştir. Bu döneme ait 19 kremasyon mezar tespit edilmiştir[1849].

Bebekler için uygulanan en yaygın gömü tipi enkhytrismostur. Büyük bir bölümü amphoralardan oluşan enkhytrismos mezarlar arasında 3 adet mutfak kabı, 2 adet hydria mezar bulunmaktadır.

Resim 127: a) Klazomenai, Akpınar Nekropolisi pithos ve amphora mezarlar (Hürmüzlü 2004a, Fig.8); b) Akpınar Nekropolisi taş sanduka mezar (Hürmüzlü 2004a, Fig.9)

MÖ 7. yüzyılın son çeyreğinden itibaren görülen amphora mezarların, 2002 yılında nekropoliste sürdürülen çalışmalarla Erken Hellenistik Dönem'e kadar kullanıldığı saptanmıştır[1850]. Akpınar Nekropolisi'nde 1995-2000 yılları arasında 63 amphora mezar açığa çıkarılmıştır[1851]. Amphoralar genel olarak yön birliği gözetilmeksizin toprağa yan yatırılmıştır (Resim 127a). Söz konusu amphoraların büyük bir bölümünü, Klazomenai ve Khios amphoraları oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra az

[1846] Hürmüzlü 2003, Tablo IV.
[1847] Hürmüzlü 2003, Tablo 7.
[1848] Hürmüzlü 2003, 239.
[1849] Hürmüzlü 2003, 241.
[1850] Hürmüzlü 2003, 249; Bakır vd. 2004, 107.
[1851] Hürmüzlü 2003, 249.

sayıda Lesbos ve Güney İonia üretimi amphoraların da kullanıldığı, buna ek olarak üretim yeri belirlenemeyen amphora gruplarının da olduğu ifade edilmektedir[1852].

Amphora mezarlarda bebekler amphoranın içine kesilen karın veya boyun bölümlerinden yerleştirilmişlerdir. Bazı durumlarda iki farklı amphoranın birleştirilerek tek bir mezar oluşturulduğu da görülmektedir[1853]. Pithos mezarlarda olduğu gibi çevresi taşlarla desteklenerek, üzeri de benzer nitelikte taşlarla örtülür. Amphoraların ağızları taş, pithos veya başka bir kaba ait parçalarla kapatılmaktadır. Mezarların hem içine hem de dışına hediyelerinin bırakıldığı belirlenmiştir. Yaygın olarak, askos, minyatür içki kapları veya mutfak kapları amphoraların dışına, aşık kemiği veya kişisel eşya sayılabilecek materyaller ise amphoraların içine bırakılmıştır.

Pişmiş toprak lahitlerin, Akpınar Nekropolisi'nde MÖ 630 yıllarından MÖ 6. yüzyıl sonuna kadar kullanıldığı belirlenmiştir[1854]. Yetişkinlerin yanı sıra bebek ve çocuklar için de tercih edilen lahitler, nekropolis içerisinde 61 adet ile temsil edilmektedir[1855]. Lahitler genel olarak taş plakalar ile kapatılmıştır[1856]. Mezarı işaretlemek için üzerine olasılıkla 15-20 cm kalınlığında kum serilmiştir[1857]. Yetişkin lahitlerinde mezar hediyelerinin genelde lahit dışında bırakıldığı, ancak bebek ve çocuk mezarlarında minyatür kapların ve aksesuar niteliği taşıyan buluntuların lahit içerisine bırakıldığı saptanmıştır[1858].

Pithoslar, pişmiş toprak lahitlerde olduğu gibi MÖ 7. yüzyıl sonlarından, MÖ 6. yüzyılın sonlarına kadar kullanılmıştır[1859]. Akpınar Nekropolisi'nde ortaya çıkarılan 15 pithostan 10'u bebek ve çocuklar için kullanılmıştır. 168 nolu örnek dışında pithoslar toprağa yatay olarak yerleştirilmiş, ağız bölümleri yassı bir taş ile kapatılmış, çevresi küçük taşlarla çevrildikten sonra üzeri yine küçük taşlarla örtülmüştür. Bu tip pithos gömü şekli Antandros[1860], Assos[1861], Tenedos[1862] kentlerinde

[1852] Hürmüzlü 2004, 82.
[1853] Hürmüzlü 2003, 207-208.
[1854] Hürmüzlü 2003, 245-246.
[1855] Hürmüzlü 2003, 245.
[1856] Hürmüzlü 2004, 81.
[1857] Hürmüzlü 2003, 246.
[1858] Hürmüzlü 2003, 247.
[1859] Hürmüzlü 2003, 248.
[1860] Polat ve Polat 2002, 26.
[1861] Stupperich 1992, 23-26.
[1862] Özkan 1991, 2.

de görülmektedir. Mezar hediyeleri pithosun içinde ele geçtiği gibi dışında özellikle ağız ve boyun bölümlerinin altında da bulunmuştur[1863].

Akpınar Nekropolisi'nde yalnızca iki örnekle temsil edilen mezar tipleri; taş lahitler ve taş sanduka mezarlardır. Taş lahitler, MÖ 6. yüzyıla tarihlenmiş olup, ikisi de yetişkin bireylere aittir[1864]. Taş sanduka mezarlarda ise tam tersi durum söz konusudur. Dört kireçtaşı levhanın birleştirilmesiyle oluşturulan mezarların ikisi de Arkaik Dönem'e tarihlenen bebek mezarlarıdır[1865] (Resim 127b). Bebekler doğrudan toprağa değil, mezarın altına konan bir taş levha üzerine yerleştirilir ve mezarın üzeri yine taş bir levha ile kapatılmaktadır[1866].

Akpınar Nekropolisi'nin bir diğer mezar türü olan basit toprak mezarlardan 53 adet açığa çıkarılmıştır. Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e kadar kullanılan bu tip mezarların büyük bir kısmı buluntu içermediği için tarihlenememiştir. Bireyler sırtüstü toprağa uzatılmakta, kollar bedenin yanında nadiren göğüs üzerine bırakılmaktadır[1867]. Söz konusu mezarlar içerisinde bebek veya çocuk olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır.

Akpınar Nekropolis'inde son olarak az sayıda kiremit mezarın da olduğu belirlenmiştir. MÖ 4. yüzyıla tarihlenen ve kiremitlerin karşılıklı çatılmasıyla oluşturulan mezarlar, Akpınar Nekropolisi'nde 4 örnekle temsil edilmektedir[1868]. Söz konusu kiremit mezarların haricinde üzeri çatı kiremitiyle örtülmüş 12 yaşında bir çocuğa ait mezar da bulunmaktadır[1869].

Nekropolis alanında stel ele geçmemiştir. Bununla birlikte, kremasyon gömülerin üzerinin çakıl ve kumdan oluşan toprak yığınlarıyla belirginleştirildiği, amphora ve pithos mezarlarının ise çevrelerinin taşlarla desteklenip üzerlerinin küçük boyutlu taşlarla örtülerek basit biçimde işaretlendiği belirtilmiştir[1870].

Mevcut veriler neticesinde Akpınar Nekropolisi'nde bebek ve çocukların, Arkaik Dönem'de pişmiş toprak lahit, pithos, taş sandukalara defnedildiği, özellikle bebekler

[1863] Hürmüzlü 2003, 248.
[1864] Hürmüzlü 2003, 247.
[1865] Bakır ve Ersoy 1999, 69; Hürmüzlü 2003, 250 (75 ve 186 nolu mezarlar).
[1866] Hürmüzlü 2004, 82.
[1867] Hürmüzlü 2004, 83.
[1868] Hürmüzlü 2003, 252.
[1869] Hürmüzlü 2003, 218-219.
[1870] Hürmüzlü 2003, 235-236.

için amphora, hydria ve mutfak kaplarının kullanıldığı enkhytrismos mezarların tercih edildiği anlaşılmaktadır. Klasik Dönem'e ilişkin bebek ve çocuk mezarı saptanmamıştır. Erken Hellenistik Dönem'de ise az sayıda amphora bebekler için mezar kabı olarak kullanılmıştır.

Klasik Dönem'e dair verilerin bulunmaması, Hellenistik Dönem bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin bilgilerin ise sadece amphora mezarlarla sınırlı kalması, yüzyıllar içerisinde buluntu niteliğindeki değişimi anlamayı mümkün kılmamaktadır. Ancak Arkaik Dönem'in kendi içerisinde değişimleri gözlemlenebilmektedir. Özellikle Arkaik Dönem'in ilk evrelerinde mezar buluntu sayısı ve çeşitliliği genişken, MÖ 6. yüzyılda bir daralma söz konusudur[1871].

Gebeş Nekropolisi

Gebeş Nekropolisi, Nalbanttepe'nin güneydoğu yamacı üzerinde yer almaktadır. Nekropolis'de 2010-2014 yılları arasında gerçekleştirilen altı kurtarma kazısında pişmiş toprak lahit, kiremit mezar, sanduka mezar, basit toprak mezar, amphora ve pişirme kabının kullanıldığı enkhytrismoslardan oluşan toplamda 104 mezar açığa çıkarılmıştır[1872] (Resim 128).104 mezardan 50'si bebeklere ait olup, yukarıda belirtilen tüm mezar tipleri bebek ve çocuklar için de kullanılmıştır. Gebeş Nekropolisi'nde tespit edilen 104 mezardan 5'i MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına, 61'i MÖ 6. yüzyılın son çeyreğine, 1'i MÖ 5. yüzyıla, 10'u MÖ 4. yüzyıla, 27'si ise Hellenistik Dönem'in başlarına tarihlenmiştir[1873].

Gebeş Nekropolisi, özellikle MÖ 6. yüzyılın son çeyreğinde yoğun kullanılmıştır. Diğer batı nekropolislerinde olduğu gibi MÖ 7. yüzyılda ortaya çıkan ve MÖ 6. yüzyılın ilk yarısında kullanımı sona eren bölme sisteminin kullanılıp kullanılmadığı kesin olarak belirlenememiştir[1874]. Çünkü kazı çalışmalarında belirlenen duvarların büyük bir bölümü kesit içinde kalmış ve bu nedenle duvarların bölme oluşturup oluşturmadığı saptanamamıştır.

[1871] Hürmüzlü 2004, 87.
[1872] Söz konusu mezarlara ilişkin tüm veriler, Ulusoy'un doktora tez çalışmasında D84, D96, D113, D134, D135 ve D136 katalog numarasıyla adlandırdığı kazı verilerinden elde edilmiştir.
[1873] Ulusoy 2019, 191.
[1874] Ulusoy 2019, 617, 658.

Resim 128: Klazomenai, Gebeş Nekropolisi, 2-3 pafta(eski), 20D1B pafta (yeni), 1003 ada, 8 parsel kazısı (Ulusoy 2019, Kat No: D136, 683).

Alanda bebekler için kullanılmış 18 amphora ve 1 pişirme kabı ortaya çıkarılmıştır. Bu kapların 17'si MÖ 6. yüzyılın son çeyreğine tarihlenir. Bunun yanı sıra biri MÖ 5. yüzyıla, bir diğeri ise MÖ 4. yüzyıla tarihlenen amphora mezarlar bulunmaktadır[1875]. Söz konusu iki mezar, Arkaik Dönem'de başlayan amphora gömü geleneğinin MÖ 4. yüzyıla kadar sürekliliğini göstermesi açısından önemlidir.

Bebek mezarları buluntu yönünden oldukça zayıftır. Mezar olarak pişirme kabının kullanıldığı örnekten herhangi bir buluntu ele geçmezken[1876], MÖ 6. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen 16 amphora mezardan yalnızca 3'ünde mezar hediyesi ele geçmiştir. Mezar hediyeleri arasında minyatür olpe, kase ve skyphos yer almakta olup, tüm buluntular kabın dışına bırakılmıştır. MÖ 5. ve 4. yüzyıla tarihlenen amphora mezarlarda buluntuya rastlanmamıştır.

Gebeş Nekropolisi çalışmalarında 22 adet, bebek ve çocuklar için kullanıldığı anlaşılan pişmiş toprak lahit ele geçmiştir. Bunun yanı sıra bir adet de sanduka mezarın pişmiş toprak lahit parçalarıyla tamamlandığı örnek bulunmaktadır[1877]. MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına ait örnekleri 3 adet ile temsil edilirken, geri kalanların tümü MÖ 6. yüzyılın son çeyreğine aittir. Pişmiş toprak lahitlerin genel olarak plaka

[1875] MÖ 5. yüzyıla tarihlenen amphora mezar M.4, MÖ 4. yüzyıla tarihlenen amphora mezar M.6'dır. Bk. Ulusoy 2019, 657.
[1876] Ulusoy 2019, 657.
[1877] M.14 için bk. Ulusoy 2019, 657.

taşlarla, nadiren pişmiş toprak levhalarla kapatıldığı saptanmıştır.

Pişmiş toprak lahitlere genel olarak bebek veya çocukların tek olarak gömüldükleri belirlenmesine karşın, Gebeş Nekropolisi'nde bir örnekte iki çocuk bireye ait kafatası kemikleri ele geçmiştir[1878].

Mezar hediyelerinin, pişmiş toprak lahitlerin hem içine hem de dışına bırakıldığı belirtilmiştir. Buluntular arasında pişmiş toprak kadın, tapınak oğlanı ve çeşitli hayvan figürinleri, kyliks, tabak, emzikli kap, lekythos, olpe, askos gibi kaplar yer alır. MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen lahitlerin tümünde, MÖ 6. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen 20 lahdin 9'unda hediyenin saptanması, Akpınar Nekropolisi'nde olduğu gibi yüzyılın sonlarına doğru hediye bırakma geleneğinin azaldığını göstermektedir.

Amphora ve pişmiş toprak lahitlerin yanı sıra 4 basit toprak mezar, 2 kiremit mezar ve 1 sanduka mezar bebek ve çocuklar için kullanılmıştır. Basit toprak mezarlarda birey doğrudan toprağın üzerine yatırılmıştır. Yalnızca bir örnekte, bireyin üstü lahit kapağına benzer bir plaka taş ile örtülmüştür[1879]. Bu tip gömülerin hiçbirinde mezar hediyesi tespit edilmemiştir. Basit toprak mezarları biri MÖ 6. yüzyıla, diğer 3 örnek ise MÖ Geç 4. yüzyıl-Erken 3. yüzyıla tarihlenmiştir[1880]. Kiremit mezarlardan sadece iki örneğin çocuklar için kullanılmış olduğu saptanmıştır. Bunlardan biri karşılıklı iki kiremidin çatılmasıyla oluşturulmuş ve kısa kenarları blok taşlarla kapatılmışken, diğeri hakkında bilgi bulunmamaktadır[1881]. Her iki mezar da MÖ 4. yüzyıla tarihlendirilmiş olup, mezarlara ait herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

Tek örnekle temsil edilen sanduka mezar, bir çocuğa ait olup, MÖ Geç 4. yüzyıl-Erken 3. yüzyıla tarihlenmiştir. Mezarın bir bölümü taşlardan, bir bölümü ise pişmiş toprak levhalardan yapılmıştır. Mezara ait bir unguentarium ele geçmiştir[1882].

Eldeki veriler, Gebeş Nekropolisi'nin Arkaik Dönem'inde bebek ve çocuklar için pişmiş toprak lahitler, basit toprak mezar, amphora ve pişirme kabından oluşan enkyhtrismosların kullanıldığını ortaya koymuştur. Klasik Dönem'e ait veriler

[1878] Ulusoy 2019, 657.
[1879] M.9 mezarı için bk. Ulusoy 2019, 616.
[1880] Ulusoy 2019, 681.
[1881] M.4 mezarı için bk. Ulusoy 2019, 679.
[1882] Ulusoy 2019, 657.

oldukça sınırlı olup, bir amphora mezar ile birlikte MÖ 4. yüzyıla tarihlenen bir kiremit mezarların kullanıldığı belirlenmiştir. Hellenistik Dönem'de ise mezar türlerinde bir artış yaşanmış önceki dönemin amphora mezarları varlığını sürdürürken, sanduka, kiremit ve basit toprak mezarların da bebek ve çocuk için kullanıldığı görülmüştür.

Klazomenai Batı Nekropolisi Altyapı Kazısı

Bu başlık altındaki çalışma, 2005 yılında Urla İskele Pazar yerinden başlayıp sahil yolundan Gelinkaya Mevki'ne kadar uzanan hat boyunca gerçekleştirilen alt yapı çalışmalarında bulunan mezarları kapsamaktadır[1883] (Resim 129). Mezarların açığa çıktığı alan, Akpınar Nekropolisi'ne oldukça yakın bir konumdadır. Kazı raporlarından elde edilen bilgilere göre çalışma boyunca 7 mezar tespit edilmiştir.[1884] Ancak altyapı çalışması olması sebebiyle yaklaşık 1 m. genişlikte gerekli güzergah üzerinde kazılar yapılabilmiştir. Bu nedenle mezarların tam anlamıyla açığa çıkarılması ve incelenmesi mümkün olmamıştır.

Kazılarda 3 pişmiş toprak lahit, 3 kremasyon, 1 amphora mezar ele geçmiştir. M1a olarak adlandırılan kremasyon mezar içerisinden bebek dişlerinin ele geçmiş olması dikkat çekicidir. Ancak söz konusu mezarın hemen altında bir amphora mezarın bulunması, bu dişlerin stratigrafinin karışması nedeniyle alttaki gömüye ait olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

Tespit edilen mezarların genel olarak MÖ 7.–4. yüzyıllar arasına tarihlendiği belirtilmekle birlikte, Arkaik Dönem'e ait iki pişmiş toprak lahit, üç kremasyon ve bir amphora mezar saptanmıştır[1885]. MÖ 5. yüzyıla tarihlenen gömüler arasında ise bir yetişkine ait pişmiş toprak lahit yer almaktadır[1886].

Yukarıdaki mezarların yanı sıra Roma /Bizans Dönemi'ne ait mezarların da açığa çıktığı belirtilmektedir[1887].

[1883] Söz konusu kazıya ait veriler, Ulusoy'un doktora tez çalışmasından elde edilmiştir. Bk. Ulusoy 2019, Kat No: D32.
[1884] Ulusoy 2019, 567.
[1885] Ulusoy 2019, 567.
[1886] Ulusoy 2019, 567.
[1887] Ulusoy 2019, 567.

Resim 129: Klazomenai Akpınar Nekropolisi ve İskele-Gelinkaya Mevki arası alt yapı çalışmaları güzergahı (Ulusoy 2019, Kat No: D32, 568)

Klazomenai Güney Nekropolisi

Klazomenai'nin Güney Nekropolisi'ne ilişkin veriler, sadece bir noktada yapılan kazı çalışmalarından gelmektedir. Söz konusu alan, günümüzde ağaçlarla kaplı, Mithatpaşa Caddesi üzerinde, kentin Arkaik yerleşim bölgesi olan HBT Sektörü'nün ise yaklaşık 1 km güneyinde yer alır[1888]. 20 pafta, 66 ada, 65 parselinde kayıtlı, 3. derece arkeolojik sit sınırları içindeki alanda İzmir Müze Müdürlüğü tarafından 2009 yılında kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir[1889]. Söz konusu alan 2010 yılında P. Ulusoy tarafından yapılan yüksek lisans çalışmasında Güney Nekropolis[1890] olarak isimlendirilmişken, 2019 yılına ait doktora çalışmasında D94 olarak geçmektedir[1891]. Aynı yıl içerisinde Güney Nekropolis, E. Erginer tarafından Ağaçlı Yol Nekropolisi olarak isimlendirilip, "Klazomenai Ağaçlı Yol Nekropolisi" isimli tez çalışmasında değerlendirilmiştir[1892].

[1888] Ulusoy 2010, 51.
[1889] Ulusoy 2010, 51; Ulusoy 2019, 224, dipnot 116; Erginer 2019, 1.
[1890] Ulusoy 2010, 51-52.
[1891] Ulusoy 2019, 634.
[1892] Erginer 2019.

Güney/Ağaçlı Yol Nekropolisi

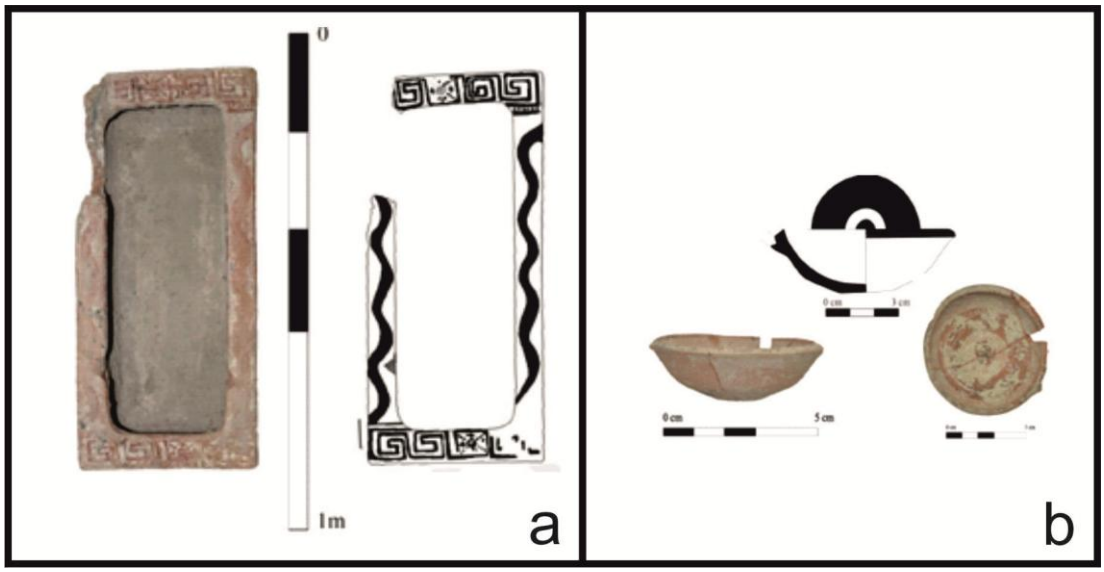
Güney Nekropolis, daha önce bahsedilen kentin doğu ve batı yönünde yayılım gösteren nekropolislerinden farklı bir lokasyonda, kabaca Yıldıztepe ve Çayır Nekropolisleri'nin arasında kalan 5423m^2'lik alanı kapsamaktadır[1893]. Yapılan çalışmalarda 21 mezar ortaya çıkarılmış olup bunlardan 23 adet iskelet ele geçmiştir[1894]. Mezarlar, 1 adet pişmiş toprak banyo teknesi formlu lahit, 8 adet pişmiş toprak lahit, 1 adet taş lahit, 2 adet kiremit mezar, 3 adet basit toprak mezar, 1 adet kremasyon ve 5 adet urne olarak belirlenmiştir[1895]. Mezarlardan ele geçen buluntularla alanın, MÖ 7. yüzyıldan Hellenistik Dönem'e kadar nekropolis olarak kullanıldığı belirtilmiştir[1896]. Söz konusu alanda bebek ve çocuklar için yapıldığı tespit edilen ikisi pişmiş toprak lahit, ikisi kiremit olmak üzere dört mezar ele geçmiştir.

Nekropolis alanında en erken mezar örneklerinden biri olduğu düşünülen ve bir bölümü kesitte kaldığı için tamamı kazılamayan birincil kremasyon mezardır. Yanık alan içerisinden ele geçen bir adet tek kulplu fincandan dolayı mezar, MÖ Geç 8. yüzyıl-Erken 7. yüzyıla tarihlenmiştir[1897]. Ancak mezarın tam olarak kazılamaması nedeniyle tarihlemenin değişebilme ihtimali göz önünde bulundurularak, söz konusu mezar değerlendirmeye alınmamıştır. Bu nedenle nekropolisin en erken evresinin, MÖ 7. yüzyıla tarihlenen ve bir yetişkine ait olan banyo teknesi formunda yapılmış pişmiş toprak lahit olduğu ifade edilir[1898]. MÖ 6. yüzyılda ise pişmiş toprak ve taş lahdin kullanıldığı, MÖ 5. yüzyıl sonu-MÖ 4. yüzyıl başında ise kiremit mezarların varlığı görülmektedir. Hellenistik Dönem'e ait mezarlar ise urnelerden oluşmaktadır. Alandan ele geçen basit toprak mezarın ise tarihlendirilmesi yapılamamıştır.

Akpınar, Gebeş, DSİ, Çayır ve Met Nekropolisleri'nde görülen ve aile mezarları için yapıldığı düşünülen taş duvarlarla oluşturulan dikdörtgen bölmeler, Güney Nekropolisi'nde de tespit edilmiştir[1899]. Bölmelerin, MÖ 7. yüzyıldan, MÖ 6.

[1893] Erginer 2019, 11; Ulusoy çalışmasında alanın 5686 m^2 olduğu bilgisini aktarmaktadır.
[1894] Ulusoy 2019, 637.
[1895] Ulusoy 2019, 636-637.Erginer 2019, 63-75.
[1896] Erginer 2019, 12.
[1897] Ulusoy 2019, 636.
[1898] Erginer 2019, 63.
[1899] Erginer 2019, 12.

yüzyılın ortalarına kadar kullanıldığı belirtilmiştir[1900].

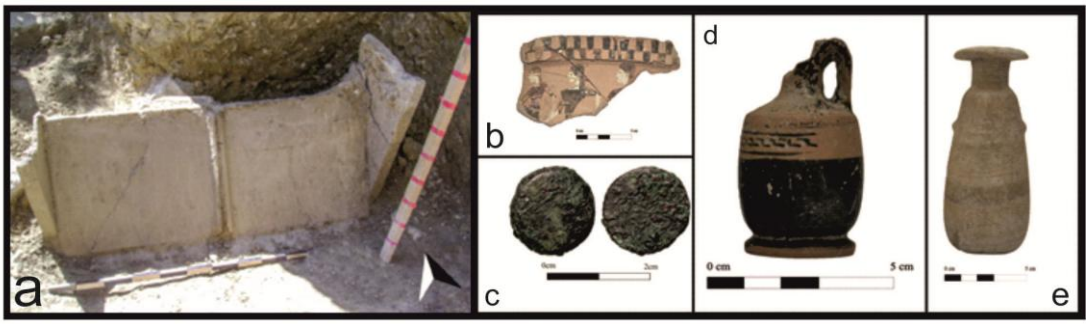
Resim 130: Klazomenai, Güney/Ağaçlı Yol Nekropolisi M2 pişmiş toprak çocuk lahti ve çizimi (Erginer 2019, Levha V b-c); b) M2 pişmiş toprak lahit mezarın buluntusu ve çizimi (Erginer 2019, Levha XXV, d-e-f)

Arkaik Dönem'e tarihlenen mezarlar içerisinde bebek veya çocuk bireylere ait olduğu saptanan iki pişmiş toprak lahit bulunmaktadır (Resim 130). Her iki mezarda da kemik ele geçmemesine karşın, lahit boyutlarının 67.5 x 30.5 cm ve 70 x 33 cm olması, bebek mezarı olduğunu işaret etmektedir[1901]. Lahitlerden biri kireç taşı plaka kapağa sahipken, diğerinde kapağa ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Söz konusu iki lahitten birinde lahit dışına bırakılmış tek kulplu bir kase ele geçmiştir (Resim 130b). Mezarların ikisi de MÖ 6. yüzyılın son çeyreğine tarihlenmiştir[1902].

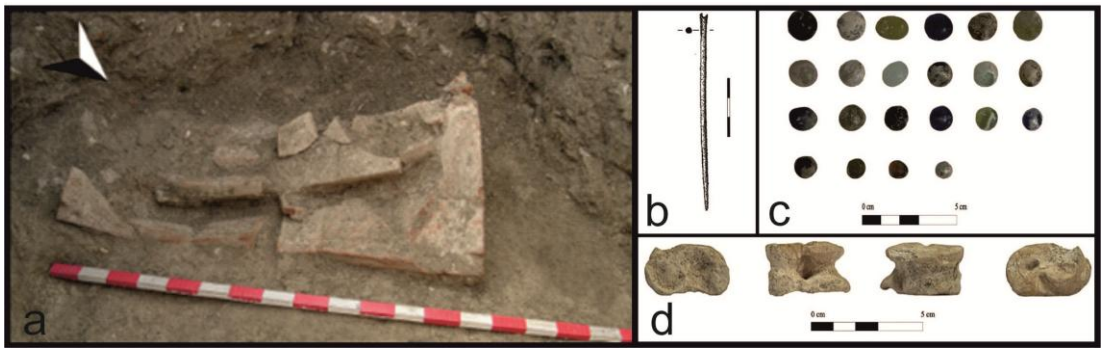
Klasik Dönem'e tarihlenen çocuk mezarlarının ikisi de kiremit mezardır. Kiremit mezarlar ikişer kiremidin karşılıklı çatılması sonucuyla oluşturulmuştur. Mezarlar ebatları itibarıyla çocuklara ait olabileceği düşünülmüştür[1903]. Söz konusu iki mezar da zengin buluntulara sahiptir. M 15 olarak adlandırılan mezardan bir adet figürlü krater parçası, bir adet lekythos, bir adet alabaster taşından yapılmış alabastron, bir adet bronz sikke ele geçmiştir (Resim 131a-b). M 16 olarak isimlendirilen ikinci mezardan ise bir adet bronz iğne, yirmi iki adet cam boncuk, bir adet astragalos tespit edilmiştir[1904] (Resim 132). Astragalos üzerinde iki satır yazı yer almaktadır. İlk satırda "E K T W P I.....I" ikinci satırda "A M T O I"- "Ben Hektor için"

[1900] Ulusoy 2019, 637.
[1901] M2 mezar için bk. Erginer 2019, 64; M8 için bk. Erginer 2019, 70.
[1902] Erginer 2019, 17,70.
[1903] Erginer 2019, 47.
[1904] Erginer 2019, 73-74.

yazmaktadır[1905] (Resim 132d). Söz konusu buluntunun tek ve üzerinde yazıların bulunması bu aşık kemiğinin tılsım olarak kullanılmış olabileceğini ya da çocuk bireye ait özel bir oyun gereci olduğunu düşündürmektedir. Her iki mezar da buluntular yardımıyla MÖ 5. yüzyıl sonu, MÖ 4. yüzyıl başlarına tarihlenmektedir[1906].

Resim 131: a) Klazomenai Güney/Ağaçlı Yol Nekropolisi M15 kiremit mezar (Erginer 2019, Levha XXVII); b-c-d-e) M15 kiremit mezar buluntuları (Erginer 2019, XXVIII, XXXVIII, XLIII)

Resim 132: a) Klazomenai Güney/Ağaçlı Yol Nekropolisi M16 kiremit mezar (Erginer 2019, Levha XXIII, a); b-c-d) M16 kiremit mezar buluntuları (Erginer 2019, Levha XLI, XLIV)

Mevcut veriler değerlendirildiğinde, Güney Nekropolisi'nde bebek ve çocuklara ait mezarlar, Arkaik ve Geç Klasik Dönemlere aittir. Arkaik Dönem'de pişmiş toprak lahitlerin, Geç Klasik Dönem'de ise kiremit mezarların çocuklar için kullanıldığı tespit edilmiştir.

Klazomenai Doğu Nekropolisleri

Kent yerleşiminin doğusunda önceki yıllarda yapılan araştırmalarda birbirinden bağımsız en az üç nekropolis alanı olduğu düşünülmüştür[1907]. Bunlar Kalabak, DSİ

[1905] Erginer 2019, 108.
[1906] Erginer 2019, 73-75; Ulusoy söz konusu iki kiremit mezarı MÖ 4. yüzyılın 3. çeyreğine tarihler. Bk. Ulusoy 2019, 637.
[1907] Ulusoy 2010, 45.

ve Çayır Nekropolisleri'dir. Ancak günümüze dek süren kurtarma kazıları neticesinde yukarıda belirtilen nekropolis alanları arasında açığa çıkan mezarlarla, söz konusu bölgenin farklı nekropolisler olmadığı, hepsinin büyük bir nekropolisin parçası olduğu saptanmıştır[1908]. Bu bağlamda geniş bir coğrafyaya yayılan Doğu Nekropolisi, anlam karmaşıklığına yol açmamak adına, literatürde geçen isimleriyle Kalabak, DSİ, MET ve Çayır Nekropolisi başlıkları altında değerlendirilecektir. Bunlara ek olarak Ulusoy'un doktora tez çalışmasında kataloglar halinde sunduğu, 1991-2017 yılları arasında müze sondaj ve kurtarma kazılarında tespit edilen mezarlar, kazının yapıldığı mevki gözetilerek ilgili başlık altında değerlendirilecektir. Bu doğrultuda Kalabak Mevki'nde gerçekleştirilen D8 ve D91 kazıları Kalabak Nekropolisi başlığı altında, Çayır Mevki'nde gerçekleştirilen D24, D25, D46, D50, D62, D63, D65, D70, D75, D88, D89, D90, D100, D101, D108, D116, D137, D141, D142, D143, D146, D147 kazıları Çayır Nekropolisi başlığı altında incelenecektir[1909].

Kalabak Nekropolisi

Kent yerleşiminin doğusunda, kıyı şeridine paralel uzanan bataklık bir alanda konumlanan Kalabak Nekropolisi'de ilk çalışmalar 1950'li yıllarda İzmir Müzesi tarafından gerçekleştirilmiştir[1910]. Buradan ele geçen pişmiş toprak lahit sayesinde nekropolis alanı belirlenmiş ve 1981 yılında tekrardan kazılara başlanmıştır[1911]. Alanda 4 kremasyon, 1 pişmiş toprak ve 1 taş lahit ile 1 basit toprak mezar tespit edilmiştir[1912]. Ele geçen mezarların tümü MÖ 6. yüzyıla tarihlenmiştir[1913]. Söz konusu mezarlar içerisinde basit toprak mezarın bir çocuğa ait olabileceği ifade edilmiştir[1914]. Bireyin 66 cm uzunluğunda olduğu, dizlerinin karın kısmına doğru çekilmiş ve dirsekleri ise göğüs üzerinde kıvrılmış halde olduğu belirlenmiştir (Resim 133). Mezarda herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır[1915].

Bunun yanı sıra 1994 ve 2010 yıllarında Kalabak Mevki'de gerçekleştirilen iki

[1908] Özbilen-Güngör ve Konak-Tarakçı 2017, 20; Ulusoy 2019, 217.
[1909] Kurtarma kazılarının isimlendirmeleri, Ulusoy'un verileri aktardığı doktora çalışmasında geçtiği haliyle kullanılmıştır.
[1910] Çaldıran 1983, 1, 18; Ulusoy 2010, 46.
[1911] Bakır 1983, 67-68; Çaldıran 1983, 1-2.
[1912] Bakır 1983, 67-68; Çaldıran 1983, 18.
[1913] Çaldıran 1983, 19; Güngör 2006, 1; Ulusoy 2010, 47-50.
[1914] Çaldıran 1983, 17.
[1915] Çaldıran 1983, 9.

sondaj kazısında (D8 ve D91)[1916], toplamda 5 mezar tespit edilmiştir. Söz konusu mezarlardan ikisi çocuklara ait pişmiş toprak lahitlerdir. Lahitlerden biri taş kapaklı olarak ele geçmiş olup, içerisinde bir adet aryballos tespit edilmiştir. Diğer lahitte herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır[1917]. Mezarların tümü MÖ 6. yüzyıla tarihlenmiştir.

Resim 133: Klazomenai, Kalabak Nekropolisi basit toprak çocuk mezarı (Çaldıran 1983, Levha 14a)

DSİ Nekropolisi

Kalabak Nekropolisi'nin batısında yer alan DSİ Nekropolisi'nde çalışmalar, 1985 yılında bir kanal projesi kapsamında yapılan kazılarda açığa çıkan mezarlar üzerine başlamıştır[1918]. 2008 yılında ise, 1985 yılı kazılarının yapıldığı parselin hemen doğu bitişiğinde bir kurtarma kazısı daha gerçekleştirilmiştir[1919]. Yaklaşık olarak 716 m^2'lik bir alanda gerçekleştirilen kurtarma kazılarında, MÖ 7. yüzyılın ortalarından MÖ 6. yüzyılın sonlarına tarihlenen 50'den fazla mezar açığa çıkarılmıştır[1920] (Resim 134a). Mezarların 35'i ilk gerçekleştirilen kurtarma kazılarından, geri kalan ve tam sayısı belirtilmeyen mezarlar ise ikinci kurtarma kazısı sırasında ele geçmiştir[1921].

Tespit edilen mezarların 22 adeti pişmiş toprak, 2'si taş lahit[1922], 10'u kremasyon,

[1916] D8, Kalabak Mevki, 8 pafta, 884 ada, 11 parsel; D91, Kalabak Mevki 8 pafta, 1164 ada, 6 parsel. Bk. Ulusoy 2019, Kat No: D8, D91.
[1917] Ulusoy 2019, 544.
[1918] Hürmüzlü 2004, 78; Özbilen-Güngör ve Konak-Tarakçı 2017, 20; Ulusoy 2019, 527
[1919] Ulusoy 2010, 47-49.
[1920] Hürmüzlü 2004, 78;Güngör 2006a, 1.
[1921] Ulusoy 2010, 48; Ulusoy 2019, 527.
[1922] 2008 yılı çalışmalarında açığa çıkarılan bir taş lahit mezarın ölçüleri 148 x 69 x70 cm olarak verilmiştir. Söz konusu mezar içerisinden 20 adet astragalosun kısmen yanmış şekilde ele geçtiği aktarılmaktadır. Ancak mezarda gömülü bireyin yaşı ve cinsiyetine ilişkin herhangi bir bilgi verilmemiş, ayrıca yanmış kemiklerin niteliği de açıklığa kavuşturulamamıştır. Bk. Ulusoy 2010, 49.

6'sı amphora mezar, 6'sı pithos ve 1 tanesi hydria mezardır[1923]. İlk kazı evresinde açığa çıkarılan mezarlardan 21'i yetişkinlere, 13 adeti ise bebek ve çocuklara aittir[1924]. İkinci kazı evresine ait bilgilerin genellemeler üzerine olmasından kaynaklı, sadece bir amphoranın, doğrudan bebek mezarı olduğu anlaşılmaktadır. Buradaki mezarlarda da Akpınar, Gebeş ve Doğu Nekropolisleri'nin genelinde görülen, mezarları çevreleyen dikdörtgen bölmeler saptanmıştır[1925].

Resim 134: a) Klazomenai, DSİ Nekropolisi genel görünüm; b) DSİ Nekropolisi pithos mezar (Ulusoy 2019, 528).

MÖ 7. yüzyılı temsil eden ve en erken gömüler kremasyonlardır. MÖ 7. yüzyıl sonu-MÖ 6. yüzyıl başlarına ait bir de amphora mezar bulunmaktadır[1926]. Bebeğin yerleştirilmesi için boyun bölümünden bilinçli olarak kırılan amphoranın bu bölümü, taş bir levha ile kapatılmıştır. Mezara ait bir adet kotyle ele geçmiştir[1927]. MÖ 6. yüzyılın ilk yarısında ise kremasyon gömüler devam ederken, baskın gömü tipinin inhumasyon olduğu saptanmıştır. Özellikle pişmiş toprak lahitler en büyük mezar grubunu oluşturur [1928]. Bunun yanı sıra taş lahit, pithos ve bir hydria mezar da bu döneme tarihlendirilmiştir. Mezarlardan pişmiş toprak lahitlerin en az 4'ü, pithosların 3'ü ve tek hydria mezar, bebek ve çocuklara aittir[1929].

Klazomenai Nekropolisleri'nin tümünde görülen MÖ 550-530 yılları arasındaki boşluk, DSİ Nekropolisi'nde bir mezarın bu aralığa tarihlendirilmesiyle bozulmuştur. Kazı raporlarında M.10 nolu mezar olarak isimlendirilen lahitte, kuş biçimli rhyton

[1923] 1985 yılındaki ilk çalışmanın bilgileri net olarak bulunsa da, 2008 yılı çalışmalarının bilgileri genellemelere dayandığı için mezar sayıları metin içerisindeki kısmi verilerle sınırlı kalmıştır. Bk. Ulusoy 2010, 48-50. Mezar sayılarının artı yönde değişkenlik gösterebileceği unutulmamalıdır.
[1924] Ulusoy 2010, 47; Ulusoy 2019, 527.
[1925] Hürmüzlü 2004, 78; Ulusoy 2019, 527.
[1926] Ulusoy 2010, 49.
[1927] Ulusoy 2010, 49.
[1928] Hürmüzlü 2004, 78; Ulusoy 2019, 527.
[1929] Ulusoy 2019, 527.

ve gri monokrom minyatür bir kap ele geçmiş ve MÖ 6. yüzyılın 3. çeyreğine tarihlenmiştir[1930]. Lahitler dışında bebekler için kullanılan beş amphora mezar ise MÖ 6. yüzyılın son çeyreğine ait olup, sadece bir örnekte mezar hediyesine rastlandığı belirtilmiştir[1931].

MET Nekropolisi

MET Nekropolisi, kent yerleşiminin yaklaşık 1 km. doğusunda yer almaktadır[1932]. Çayır Mevki'nde 7 pafta 893 ada 8 ve 12 nolu parseller üzerinde 2010-2014 yıllarında İzmir Arkeoloji Müzesi tarafından gerçekleştirilen sondaj ve kurtarma kazılarında MET Nekropolisi açığa çıkarılmıştır[1933]. 1985 yılında kazısı yapılan DSİ Nekropolisi, MET Nekropolisi'nin yaklaşık 150 m. batısında yer alır[1934]. Nekropolis alanı, bataklık olan Çayır Mevki'nde denize kıyı yaptığı sınırda uzanan bir kum tepesinde yer almaktadır[1935].

Alanda 7 bölme içinde toplamda 75 mezar açığa çıkarılmıştır[1936]. Bölmelerin, Akpınar Nekropolisi'nde olduğu gibi aile veya aynı soydan gelen bireyler için yapıldığı düşünülmektedir. Ancak Akpınar Nekropolisi'nde bölmeler, nekropolisin ilk kullanım evresini temsil eden kremasyon mezarlardan sonra yapılmıştır[1937]. MET Nekropolisi'nde ise söz konusu duvarlar, yapı tekniklerinden anlaşıldığı üzere ihtiyaca yönelik süreç boyunca yapılmıştır. Bölme duvarları arasında yürüyüş yolları bulunduğu gibi, bazı bölmelerin ortak duvar kullandığı da tespit edilmiştir[1938]. Bölme duvarlarının parsellerin doğu ve batı kesitine doğru devam etmesi ve bu alanlarda yapılan kurtarma kazılarında da mezarlara rastlanması, nekropolisin doğu-batı ve güney yönünde yayılım gösterdiğini ifade etmektedir[1939] (Resim 135).

MET Nekropolisi'nin MÖ 7. yüzyıl sonlarından, MÖ 4. yüzyıla kadar kullanımda olduğu saptanmıştır[1940]. Açığa çıkarılan 75 mezarın 16'sı kremasyon, 2'si taş lahit, 39'u pişmiş toprak lahit, 8'i pithos, 8'i amphora mezar ve 2'si basit toprak mezar

[1930] Ulusoy 2019, 527.
[1931] Ulusoy 2019, 527.
[1932] Nekropolis alanı ismini, mülkiyet sahibi olan Mustafa Ergül'ün baş harflerinden almaktadır.
[1933] Özbilen-Güngör ve Konak-Tarakçı 2017, 19.
[1934] Özbilen-Güngör ve Konak-Tarakçı 2017, 20.
[1935] Özbilen-Güngör ve Konak-Tarakçı 2017, 21.
[1936] Özbilen-Güngör ve Konak-Tarakçı 2017, 21.
[1937] Hürmüzlü 2003, 11.
[1938] Özbilen-Güngör ve Konak-Tarakçı 2017, 21.
[1939] Özbilen-Güngör ve Konak-Tarakçı 2017, 21.
[1940] Ulusoy 2019, 697.

tipindedir[1941]. Mezarların 26 adeti çocuklara, 14 adeti ise bebeklere aittir[1942].

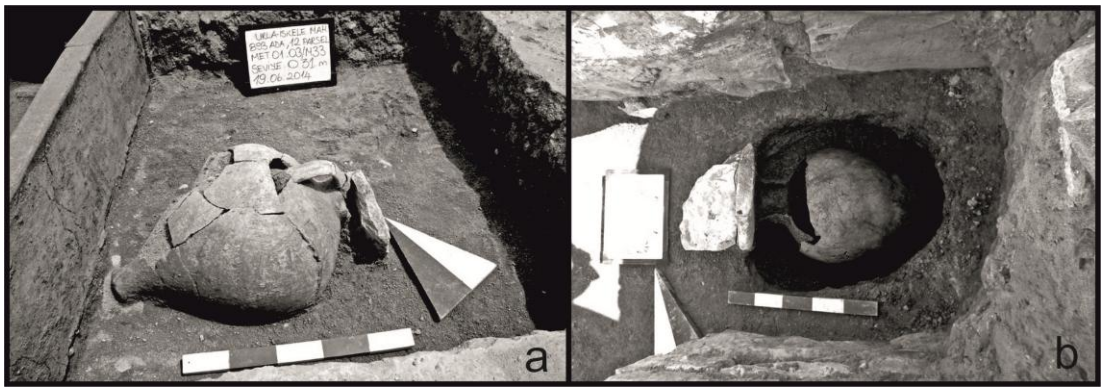
Resim 135: Klazomenai, MET Nekropolisi genel görünüm (Özbilen-Güngör ve Konak-Tarakçı 2017, Fig.3**)**

MÖ 7. yüzyıl sonuna ait, alanın erken mezarları 3 adet pişmiş toprak lahit, 6 adet pithos, 2 amphora mezar ve 3 adet kremasyondur. Bu dönemde pithosların yalnızca bebek ve çocuklar için kullanıldığı belirtilmiştir[1943]. Az sayıda ele geçen lahitlerden biri bebeğe, biri ise çocuğa aittir. Bebekler için kullanılan bir diğer mezar tipi ise amphoralardır. Kremasyonlarda bebek veya çocuk bireylere ilişkin bilgi bulunmamaktadır[1944]. Ayrıca bölme duvarlarının yapımına bu süreçte başlanmış, yaklaşık 50 yıl boyunca düzenlemeler devam etmiştir[1945].

MÖ 6. yüzyıl başlarının, nekropolisin en yoğun kullanıldığı dönem olduğu anlaşılmaktadır. Toplamda 54 mezar tespit edilmiştir[1946]. İnhumasyon ve kremasyon gömü gelenekleri eş zamanlı olarak bu süreçte de devam etmektedir. Ancak baskın gömü tipi inhumasyondur. MÖ 6. yüzyılın başlarına tarihlenen 32 pişmiş toprak lahit, 2 taş lahit, 13 kremasyon, 4 amphora, 2 pithos,1 basit toprak mezar

[1941] Özbilen-Güngör ve Konak-Tarakçı 2017, 23-29.
[1942] Özbilen-Güngör ve Konak-Tarakçı 2017, 23-29; Ulusoy 2019, 697.
[1943] Ulusoy 2019, 702.
[1944] Ulusoy 2019, 702.
[1945] Ulusoy 2019, 702.
[1946] Ulusoy 2019, 703.

bulunmaktadır[1947]. Söz konusu mezarlardan taş lahitlerin yetişkinler için kullanıldığı görülürken, 16 pişmiş toprak lahit çocuklar, ikisi ise bebekler için kullanılmıştır. Bebekler için yoğun olarak amphora mezarların kullanıldığı görülürken, 1 pithos ve 1 basit toprak mezarın ise çocuk bireylere ait olduğu belirlenmiştir[1948].

Resim 136: Klazomenai, MET Nekropolisi; a) 33 nolu amphora mezar; b) 60 nolu amphora mezar (Özbilen Güngör ve Konak Tarakçı 2017, Fig.38,39)

Resim 137: Klazomenai MET Nekropolisi, 73 nolu kiremit ile kapatılmış pişmiş toprak çocuk lahti (Özbilen Güngör ve Konak Tarakçı 2017, Fig.32)

MÖ 6. yüzyılın ikinci çeyreğinde bölme duvarlarının kullanımının ortadan kalktığı görülmektedir. Bazı kremasyon mezarların, duvarların üstünde tespit edilmesi, kremasyon gömü geleneklerinin MÖ 560'lı yıllara kadar kullanıldığını işaret

[1947] Ulusoy 2019, 703.
[1948] Ulusoy 2019, 703.

etmektedir[1949].

MÖ 550-530 yılları arasındaki Klazomenai Nekropolisleri'nde görülen boşluk, MET Nekropolisin'de de gözlemlenir[1950]. Ancak diğer nekropolis alanlarından farklı olarak burada boşluk sonrasında geri dönüşün izlerini göster mezar sayısı oldukça azdır. Alanda MÖ 530 sonrasına yani MÖ 6. yüzyılın son çeyreğine ait sadece iki yetişkine ait pişmiş toprak lahit mezarlar ele geçmiştir[1951].

MET Nekropolisi'nde de Klazomenai'nin diğer nekropolislerinde olduğu gibi, Klasik Döneme ait mezar sayısı oldukça azdır. Bunlar MÖ 5. yüzyılın ilk yarısına ait, çocuklar için yapılmış üç pişmiş toprak lahit ve bir amphora mezar ile MÖ 4. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bir amphora mezar ve bir yetişkine ait basit toprak mezardır[1952].

MET Nekropolisi'nde enkhytrismos gömüler içerisinde sadece amphora mezarların yer aldığı görülmektedir. Amphora mezarlar, MÖ 7. yüzyıldan MÖ 4. yüzyıla kadar süreklilik gösterir. Genel olarak amphoralar toprağa yan yatırılır, ağızları bir taş ya da başka bir kap yardımıyla kapatıldıktan sonra etrafı taş sırası ile çevrelenir[1953] (Resim 136). Tespit edilen 8 amphora mezarın 3'ü MÖ 7. yüzyıla tarihlenir. Bunlardan biri Lesbos, biri Klazomenai bir diğerinin üretim yeri bilinmemektedir[1954]. MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen üç amphora bulunurken, yüzyılın son çeyreğine ait amphora mezar tespit edilmemiştir. MÖ 5. yüzyıla tarihlenen ve tek örnek olan amphora mezar, Erythrai üretimidir[1955]. MÖ 4. yüzyıla tarihlenen amphora mezar ise mantar ağızlı profile sahiptir[1956]. Tüm dönemler boyunca tespit edilen amphora mezarların hiçbirinde mezar hediyesine rastlanmamıştır.

Pithoslar, MET Nekropolisi nezdinde, mezarlık alanının kuruluş evresinde MÖ 7. yüzyılda ortaya çıkar ve MÖ 6. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra bir daha

[1949] Ulusoy 2019, 703.
[1950] Özbilen-Güngör ve Konak-Tarakçı 2017, 29.
[1951] Ulusoy 2019, 703.
[1952] Ulusoy 2019, 704.
[1953] Özbilen-Güngör e Konak-Tarakçı 2017, 28.
[1954] M33, Klazomenai amphorası; M60, Lesbos amphorası için bk. Özbilen-Güngör e Konak-Tarakçı 2017, 28; Üretim yeri belirsiz olan bir diğer amphora mezar M50, Ulusoy tarafından MÖ 7. yüzyıla tarihlenmiştir. Bkz Ulusoy 2019, 700.
[1955] M72 için bk. Özbilen-Güngör ve Konak-Tarakçı 2017, 28; Ulusoy bu mezarı MÖ 4. yüzyıla tarihler. Bkz Ulusoy 2019, 702
[1956] M30 için bk. Ulusoy 2019, 699.

görülmemektedir[1957]. MÖ 7. yüzyılda yalnızca çocuk mezarı olarak kullanılırken, MÖ 6. yüzyılın ilk başlarında yetişkinlerin de pithoslar içerisine gömülmeye başladığı görülür[1958]. Toprağa yatay olarak yerleştirilen pithosların ağzı plaka bir taş ile kapatılmaktadır. Mezar hediyelerinin pithosların hem içine hem de dışına bırakıldığı görülür. MET Nekropolisi'nde bebek ve çocuklara ait 7 pithosun 4'ünde mezar hediyesi görülmektedir. Genel bir değerlendirme yapmak için hediye sayısı yeterli olmamakla birlikte, koku kaplarının pithosun içine, skyphos gibi içki kaplarının ise daha çok mezarın dışına ağız bölgesine yakın bir noktaya bırakıldığı belirlenmiştir[1959]. Bunların yanı sıra mezarlardan olpe, pişmiş toprak figürin ve aşık kemikleri de tespit edilmiştir.

Pişmiş toprak lahitler, MET Nekropolisi'nde bebek ve çocuk için MÖ 7. yüzyıldan MÖ 5. yüzyılın ilk yarısına kadar kullanılmaktadır. Özellikle MÖ 6. yüzyılın ilk yarısında yoğun olarak kullanıldığı belirlenmektedir. Lahitler genel olarak plaka taşlarla kapatılmaktadır. Ancak MÖ 5. yüzyıla ait bir örnekte (M.44) yarısı taş yarısı kiremit, bir diğer örnekte ise tamamıyla kiremit ile kapatıldığı görülmektedir[1960] (Resim 137). Diğer bebek ve çocuk mezarlarına kıyasla pişmiş toprak lahitlerin daha zengin buluntulara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Mezar hediyeleri hem lahdin içine hem de pervaz hizasında dışına bırakıldığı tespit edilmiştir. Buluntular arasında emzikli kap, skyphos, khytridion, askos, chalis, İonia kyliksi, rozetli kase, kalathos, oinokhoe, amphoriskos, lydion, hayvan biçimli koku kabı, tabak, meyve tabağı, fincan, khytra, Bucchero tipi alabastron gibi kaplar yer alırken, az sayıda aşık kemiği, pişmiş toprak figürin, pendant, bronz ve demir bilezik, yüzük ve kemik oyuncak parçaları da tespit edilmiştir. Bireyin kişisel eşyası sayılabilecek pendant, bilezik, yüzük gibi aksesuarlar genel olarak lahdin içinde ele geçmesine karşın, bir örnekte (M.69) lahdin dışına da bırakılmıştır[1961].

MET Nekropolisi'nde çocuklar için kullanıldığı tespit edilen son mezar tipi ise basit toprak mezarlardır. Tek örnekle temsil edilen bu mezar tipinde (M.65) çocuk bireyin boyu 98 cm olarak ölçülmüştür. Üzeri büyük boyutlu blok taşla örtüldüğü belirlenen

[1957] Özbilen-Güngör ve Konak-Tarakçı 2017, 29.
[1958] Antandros Nekropolisi'nde de kronolojik olarak benzer durum görülmektedir. MÖ 7. yüzyılda sadece çocuklar için kullanılan pithoslar, MÖ 6. yüzyıl ile birlikte yetişkinler için de tercih edilmektedir.
[1959] Özbilen-Güngör ve Konak-Tarakçı 2017, 29.
[1960] M.44 için bk. Ulusoy 2019, 700; M.73 için bk. Ulusoy 2019, 702.
[1961] M.69 için bk. Ulusoy 2019, 702.

mezar içerisinden bireye ait hediye ele geçmemiştir. Ancak bulunduğu konum itibarıyla mezar, MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmiştir[1962].

Mevcut veriler doğrultusunda Arkaik Dönem'de bebek ve çocuklar için, pişmiş toprak lahit, pithos, basit toprak mezar ve amphora mezarların kullanıldığı saptanmıştır. Klasik Dönem içerisinde MÖ 5. yüzyılda pişmiş toprak lahit ve amphoralar, MÖ 4. yüzyılda ise amphora mezarlar kullanılmıştır.

Çayır Nekropolisi (Çayır Mevki Kurtarma Kazıları)

Çayır Nekropolisi, kentin doğu sınırları boyunca uzanan, Limantepe Höyüğü'nün güneydoğusunda yer almaktadır[1963]. Nekropolisin 2003 yılında gerçekleştirilen kurtarma kazıları sonucunda açığa çıktığı ve alanın MÖ 7. yüzyılın ortalarından, MÖ 6. yüzyılın sonuna kadar kullanıldığı belirlenmiştir[1964]. Ancak daha önce yukarıda belirtildiği üzere Çayır Nekropolisi, Kalabak, DSİ ve MET Nekropolisleri ile beraber kentin doğu bölümünde geniş alana yayılan tek bir nekropolisin parçasıdır.

Alanda 2003 yılı kurtarma kazıları dışında[1965], Çayır Mevki'nin 3. derece arkeolojik sit içerisinde yer alması ve bölgenin imara açık olması nedeniyle alanda çok sayıda sondaj ve kurtarma kazısı gerçekleştirilmesine neden olmuştur[1966]. Ulusoy, 2002-2016 yılları arasında Çayır Mevki'de gerçekleştirilen sondaj ve kurtarma kazılarına ilişkin raporların geniş özetlerini doktora çalışmasının katalog kısmında sunmuştur. Bu sayede Çayır Nekropolisi'ne ilişkin veriler, yalnızca 2003 yılı gerçekleştirilen kurtarma kazılarıyla sınırlı kalmayıp, çok sayıda mezarın açığa çıktığı diğer kazı çalışmalarının da değerlendirilmesine olanak tanımıştır.

Çayır Mevki'nde 2002-2016 yılları arasında toplamda 23 sondaj ve kurtarma kazısında mezarlara rastlanmıştır (D24, D25, D46, D50, D62, D63, D65, D70, D75, D88, D90, D101, D108, D116, D137, D141, D142, D143, D146, D147, D163, D166, D167)[1967]. Sondaj ve kurtarma kazıları olması sebebiyle kesitte kalan mezarlar,

[1962] Ulusoy 2019, 701.
[1963] Ulusoy 2010, 50; Erginer 2019, 111.
[1964] Ulusoy 2010, 50-51; Söz konusu kurtarma kazısına ait bilgiler Ulusoy'un doktora çalışmasında D25 olarak aktarılmaktadır. Bk. Ulusoy 2019, Kat No: D25, 558-559.
[1965] Hürmüzlü 2003, 4; Hürmüzlü 2004b, 195; Güngör 2006a, 1; Ulusoy 2010, 50-51; Erginer 2019, 10.
[1966] Özbilen-Güngör ve Konak-Tarakçı 2017, 20.
[1967] Ulusoy 2019, Kat No: D24, D25, D46, D50, D62, D63, D65, D70, D75, D88, D90, D101, D108, D116, D137, D141, D142, D143, D146, D147, D163, D166, D167.

dağınık ele geçen buluntular ve bazı kazıların kısa raporlar halinde kayıt altına alınmasından ötürü mezar sayısına dair net bir sayı vermek mümkün değildir. Ancak yapılan çalışmalarda 430'u aşkın mezarın bulunduğu, bunlar içerisinden de en az 205 adetinin bebek ve çocuklara ait olduğu tespit edilmiştir (Resim 138a-c). Alan, MÖ 7. yüzyıldan, Erken Hellenistik Dönem'e kadar kullanım görmüştür. Batı Nekropolisleri'nden farklı olarak Çayır Mevki kazılarında MÖ 6. yüzyılın son çeyreğine ait çok az sayıda mezar tespit edilmiştir[1968]. Doğu Nekropolisi alanlarının genelinde benzer durumla karşılaşılmaktadır. MET Nekropolisi'nden bu döneme tarihlenen, iki yetişkine ait pişmiş toprak lahit[1969], DSİ Nekropolisi'nden ise bebeklere ait beş amphora mezar bulunmaktadır[1970]. Bunun yanı sıra MÖ 5. ve 4. yüzyıla tarihlenen mezar sayısı da oldukça azdır.

Resim 138: Klazomenai, Çayır Nekropolisi; a) D75 kurtarma kazısı genel görünüm; b) D88 kurtarma kazısı pithos mezar; c) D101 kurtarma kazısı, pişmiş toprak küvet formlu lahit (Ulusoy 2019, Kat No: D75, D88, D101, syf 610 ,625, 646)

Batı Nekropolisleri'nde ve aynı zamanda DSİ ve MET Nekropolisleri'nde ifade edilen bölme duvarı sistemine dair izler, Çayır Mevki kazılarının bir bölümünde de açığa çıkarılmıştır[1971]. Kurtarma kazılarında tespit edilen mezar tipleri, Batı Nekropolisleri ve Doğu Nekropolisi'nin diğer alanlarıyla paralellik gösterir. Kremasyonlar, pişmiş toprak lahitler, taş lahitler, pithoslar, taş sandukalar, basit toprak mezarlar, kiremit mezarlar, mutfak kabı, hydria ve amphoralardan oluşan enkytrismoslar tespit edilen mezar tipleri arasındadır.

MÖ 7. yüzyıla ait mezarlar, Çayır Mevki'nde yapılan D25, D46, D70, D75, D90,

---

MET Nekropolisi de Çayır Mevkii kurtarma kazıları sonucunda açığa çıkmıştır. Bk. Ulusoy 2019, Kat No: D145. Ancak nekropolis ayrı başlık altında değerlendirildiği için Çayır Mevki kazıları içerisine dahil edilmemiştir. Ayrıca D89, D98, D100, D138, D156 ve D157 nolu kazılarda mezarlara işaret eden bulgular ele geçmesine karşın, tam olarak mezar bulunamamıştır.

[1968] Bu döneme ait D25'ten 7, D166'dan 10 mezar ele geçmiştir. Bk. Ulusoy 2019, Tablo 6.

[1969] Ulusoy 2019, 703.

[1970] Ulusoy 2019, 527.

[1971] Bölme duvarı tespit edilen alanlar, D25, D46, D62, D70, D75, D88, D116, D137, D146, Ulusoy 2019, 684-689.

Resim 139: Klazomenai Çayır Nekropolisi; a) D116 kurtarma kazısı pişmiş toprak lahit mezarları; b) D137 kurtarma kazısı genel görünüm (Ulusoy 2019, Kat No: D116, D137, syf. 662,689)

D116, D137, D146, D147, D166 kurtarma kazılarında tespit edilmiştir[1972] (Resim 139). Bu dönem içerisinde kremasyon ve inhumasyon gömü geleneklerinin eş zamanlı kullanıldığı anlaşılmıştır. Kremasyon mezarlar için antropolojik bir çalışma gerçekleştirilmemiş olmasına karşın, mezarlar içerisinde bebek ya da çocuk bireylere ait kemik bulgusundan bahsedilmemiştir. Kremasyonların yanı sıra pişmiş toprak lahit, pithos ve amphora mezarlar saptanmıştır. Bebek ve çocuklar için MÖ 7. yüzyılda, amphora, pithos ve pişmiş toprak lahitler kullanılmıştır. Bu döneme ait tespit edilen amphora mezarların tümünün, 15 pithostan 13'ünün, 4 pişmiş toprak lahitten 2'sinin bebek ve çocuklara ait olması, inhumasyon gömülerin MÖ 7. yüzyıl içinde genel olarak bebek ve çocuklar için yapılmış olduğunu göstermektedir.

MÖ 6. yüzyılın ilk yarısı, Çayır Mevki'nde gerçekleştirilen sondaj ve kurtarma kazılarında nekropolisin en yoğun kullanım evresi olduğunu göstermektedir. Yukarıda değinilen mezar buluntusuna rastlanan 23 sondaj ve kurtarma kazısında da bu döneme tarihlenen mezarlara rastlanmıştır[1973].

Kremasyon mezarlar, MÖ 7. yüzyıl ile benzer şekilde MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına kadar inhumasyon mezarlarla birlikte görülmektedir[1974]. Ancak MÖ 7. yüzyıldan farklı olarak, yetişkinler için inhumasyon gömü geleneklerinin bu yüzyılda arttığı tespit edilmiştir. Pişmiş toprak lahit, pithos, amphora mezar ve basit toprak mezarlar MÖ 6. yüzyılın ilk yarısında da yoğun olarak tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra taş

[1972] Ulusoy 2019, Tablo 4; D88 ve D163'te doğrudan MÖ 7. yüzyıla ait mezar tespit edilmemiş olmasına karşın, mezarların bir bölümünün hem bulunduğu konum itibarıyla ve hem de alandan ele geçen buluntular nedeniyle, MÖ 7. yüzyıla ait olabileceği öne sürülmüştür. Bk. Ulusoy 2019, 624, 723.
[1973] Ulusoy 2019, Tablo 5.
[1974] MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen kremasyon mezarların geçtiği kazılar için bk. Ulusoy 2019, Kat No: D46, D88, D141, D142, D143, D163.

lahit ve sandukaların ilk defa bu dönemde ortaya çıktığı görülmüştür. Enkhytrismos mezarlar içerisinde amphoralara ek olarak, hydria ve pişirme kaplarının da kullanıldığı saptanmıştır. Bebek ve çocuklar için taş lahitler ve kremasyonlar dışında tüm mezar tiplerinin kullanıldığı belirlenmiştir.

MÖ 550-530 yılları arasında, Klazomenai Nekropolisleri'nin tümünde görülen hiatus, Çayır Mevki kurtarma kazılarında da kendini göstermektedir. Gerek yerleşim içi gerekse Batı Nekropolis verilerine dayanarak yüzyılın son çeyreğinde halkın yerleşime geri döndüğü belirtilmektedir. Ancak Doğu Nekropolis verileri, MÖ 6. yüzyılın son çeyreğinde oldukça zayıftır. MET Nekropolisi mezarları dışında, Çayır Mevki'nde gerçekleştirilen çalışmalarda sadece iki kazıda (D25 ve D166) MÖ 6. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen mezarlar açığa çıkarılmıştır. Pişmiş toprak lahit, pithos, basit toprak mezarlarla birlikte az sayıda amphora ve mutfak kaplarından oluşan enkhytrismoslar ele geçmiştir.

MÖ 5. yüzyıla net bir şekilde tarihlendirmesi yapılan 1 amphora mezar ele geçmiştir[1975]. MÖ 4. yüzyıl ise hem yetişkin hem de çocuklar için kullanıldığı anlaşılan az sayıda kiremit mezar ile temsil edilmektedir[1976]. Hellenistik Dönem'e tarihlenen ise bir mutfak kabı bebek mezarı ve yetişkinlere ait basit toprak mezarlar saptanmıştır.

Kronolojik olarak incelendiğinde Klazomenai Nekropolislerine uyumlu olarak Çayır Mevki kazılarında da elde edilen verilerin tamamına yakını Arkaik Dönem'e ilişkindir. Klasik ve Hellenistik Dönem'e ait mezarlar birkaç münferit mezardan oluşmaktadır.

Enkhytrismoslar arasında amphoraların en yoğun grubu oluşturduğu görülür. MÖ 7. yüzyıldan Hellenistik Dönem'e kadar bebek mezarı olarak kullanımı sürmektedir. Amphoralar toprağa yatay olarak yerleştirilip, ağzı bir taş veya kase ile kapatılmaktadır. Kazı verilerinden elde edinilen bilgilere göre MÖ 7. yüzyıla tarihlenen 16, MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına ait 70, MÖ 6. yüzyılın son çeyreğine ait 1, Klasik ve Hellenistik Dönem'e tarihlenen ise birer adet amphora mezar bulunmaktadır. Amphora mezarlarda hediye bırakma geleneğinin pithos ve pişmiş toprak lahitlere oranla oldukça az olduğu saptanmıştır. Az sayıda ele geçen

[1975] Ulusoy 2019, 692.
[1976] D70 ve D116 nolu kazılar sırasında kiremit mezarlar tespit edilmiştir.

buluntular, amphoranın hem içine hem de dışına bırakılmıştır. Buluntular arasında askos sayısal anlamda önemli yere sahipken, kantharos, emzikli kap, tek kulplu kase, fincan, skyphos, kalathos gibi kaplar da ele geçmiştir.

Pişirme kabı ve hydria mezarlar ise Çayır Mevki kazılarında MÖ 6. yüzyılın ilk yarısında görülmeye başlar. Hydria mezar MÖ 6. yüzyıla tarihlenmiş olup tek örnekle temsil edilirken[1977], pişirme kaplarının kullanıldığı mezar sayısı 12 olup, bunlar MÖ 6. yüzyılın ilk yarısı ve son çeyreğine aittir. Buna ek olarak yine pişirme kabının mezar olarak kullanıldığı bir örnek Hellenistik Dönem'e tarihlenmiştir. Söz konusu mezarda hediyeye rastlanmamıştır. Pişirme kaplarının kullanıldığı mezar örneklerinin hiçbirinde tam korunmuş hediyeler ele geçmemiştir. Arkaik Dönem örneklerinden sadece birinin içinde seramik parçaları[1978], Hellenistik Dönem'e ait tek örnekte de lagynos ve lekane parçalarına rastlanmıştır[1979]. Bu durum mutfak kaplarına yapılan gömülere hediye bırakılmadığını düşündürmektedir.

Amphora mezarlardan sonra bebek ve çocuklar için en çok kullanılan mezar tipi, pişmiş toprak lahitlerdir. MÖ 7. yüzyıla ait pişmiş toprak lahit mezarlardan ikisi çocuklar için kullanılmışken, MÖ 6. yüzyılın ilk çeyreğinde bu sayı oldukça artar. MÖ 6. yüzyılın son çeyreğinde ise kullanımı sonlanır. Taş plakalarla kapatılan lahitlerin bazı örneklerinde lahdin etrafı taşlarla desteklenmiştir.

Pişmiş toprak lahitlerde mezar hediyelerinin dağılımında homojen bir yapı görülmez. Bazı örnekler oldukça zengin buluntulara sahipken, büyük çoğunluğunda buluntuya rastlanmamıştır. Bununla birlikte mezarda hediyeler hem içine hem de dışına bırakılabilmektedir. Hediyelerin niteliği ve bırakma yeri konusunda bir standart yakalanmamıştır. Ancak daha çok lahit içine hediyelerin bırakılma eğilimi saptanmıştır[1980]. Lahit dışında genel olarak skyphos, mutfak kabı, askos, tabak, tuzluk, olpe, amphoriskos görülmektedir. Lahitlerin yanında bulunan mutfak kaplarının hediye niteliğindense cenaze ritüellerine ilişkin uygulamalar için kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Lahit içinde ise çocuk bireye ait daha kişisel eşyaların ve figüratif vazoların konulduğu görülmektedir. Mezar içinden ele geçen buluntular arasında bronz bilezik, yüzük, deniz kabuğundan yapılmış kolye

[1977] Ulusoy 2019, 687.
[1978] M.8 pişirme kabı mezar için bk. Ulusoy 2019, 722.
[1979] Ulusoy 2019, 557.
[1980] Ulusoy 2019, 138.

gibi aksesuarların haricinde pişmiş toprak kuş figürini, askos, rozetli skyphos, tabak, ördek/satyr/kuş biçimli koku kabı, pişmiş toprak boğa rythonu, çift tutamaklı minyatür kap, üçayaklı minyatür kap, lekythos gibi kaplar da bulunmaktadır.

Bebek ve çocuk gömülerinde kullanılan bir diğer mezar tipi pithoslardır. Çayır Mevki'nde gerçekleştirilen kurtarma kazılarına ait veriler değerlendirildiğinde, pithos mezarların MÖ 7. yüzyıldan MÖ 6. yüzyılın sonlarına kadar kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu mezar tipinin, pişmiş toprak lahitlerle birlikte MÖ 6. yüzyıldan sonra ortadan kalktığı görülmektedir. MÖ 7. yüzyılda özellikle bebek ve çocuklar için daha çok tercih edilen bir mezar tipiyken, MÖ 6. yüzyıl ile beraber pithoslardaki yetişkin gömü sayısında artış görülür. Ancak yine de her zaman bebek ve çocuklar için daha çok tercih edildiği anlaşılmaktadır. Pithoslar içerisinde bebek ve çocuğun genellikle tek başına gömüldüğü tespit edilmiştir. Ancak MÖ 7. yüzyıla tarihlenen bir örnekte[1981], pithosun içinden erişkin bir kadın, bir erkekle beraber, bir çocuk ve bir köpek iskeleti ele geçmiştir[1982].

Arkaik Dönem içerisinde pithos mezarlarda herhangi bir değişim görülmemektedir. Ağızları genel olarak yassı plaka bir taşla kapatılmaktadır. Mezarların etrafının ve üzerinin taş sırası ile örtüldüğü tespit edilmiştir. Hediye bırakma geleneği pişmiş toprak lahitler kadar fazla olmasa da amphora mezarlar kadar da az değildir. Genel olarak pithos mezar kontekstleri, askos, skyphos, lekythos, aryballos, olpe, kuşlu ve rozetli kaselerden oluşmaktadır. Aksesuar niteliği taşıyan hediyelerin pithoslarda da amphoralarda olduğu gibi oldukça az bırakıldığı belirlenmiştir.

Taş sanduka mezarlar, Klazomenai Nekropolisleri'nin genelinde az sayıda tespit edilen mezarlardan biridir. Çayır Mevki kazılarında MÖ 6. yüzyıla tarihlenen 3 adet sanduka ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu mezarlardan yalnızca biri bir bebeğe aittir[1983]. Mezara ait herhangi bir buluntu ele geçmemiştir.

Basit toprak mezarlar, Çayır Mevki kazılarında MÖ 6. yüzyıl boyunca görülmektedir. Genellikle yetişkinler için tercih edilen mezar tipi olmasına karşın az sayıda çocuk mezarı da bulunmaktadır. Mezarlara ilişkin detaylı bilgiler aktarılmamış olmasına karşın, buluntu içermedikleri anlaşılmaktadır.

[1981] Ulusoy 2019, Kat No: 90, M.56.
[1982] Ulusoy 2019, 628.
[1983] M.50 mezar için bk. Ulusoy 2019, 729.

Çayır Nekropolisi'nde Geç Klasik-Erken Hellenistik Dönem'e tarihlenen az sayıdaki kiremit mezardan biri çocuk mezarı olarak kullanılmıştır. Söz konusu mezara köpek formunda bir askos bırakıldığı tespit edilmiştir[1984].

Çayır Nekropolisi kurtarma kazıları genel olarak değerlendirildiğinde, bazı çalışma alanlarında yetişkin mezarlarının oldukça sınırlı sayıda olduğu, buna karşılık alanın büyük ölçüde bebek ve çocuk mezarlarından oluştuğu anlaşılmaktadır. Özellikle D75 ve D88 kurtarma kazılarında gözlemlenen bu durum, ayrı bir nekropolis alanından ziyade, bebek ve çocuk gömüleri için ayrılmış özel bölümlerin varlığına işaret ediyor olmalıdır. Özellikle D75 alanında bebek ve çocuklara ait pithos mezarların birbirine oldukça yakın ve yer yer iç içe konumlanmış olması, bu görüşü destekler niteliktedir[1985].

Genel hatlarıyla Çayır Mevki kazılarında Arkaik Dönem'de bebek ve çocukların amphora, hydria ve pişirme kabının kullanıldığı enkhytrismos, pişmiş toprak lahit, sanduka, pithos, basit toprak mezar tipinde defnedildikleri saptanmıştır. Klasik ve Hellenistik Dönem'e ait kısıtlı verilerde, Klasik Dönem'de amphora mezarların devam ettiği, Geç Klasik Dönem'de kiremit mezarların da çocuklar için kullanıldığı belirlenmiştir. Hellenistik Dönem'e ait ise sadece pişirme kabı mezar ele geçmiştir.

4.1.3.1. Klazomenai Arkaik Dönem Mezarları

Klazomenai Nekropolisleri'nde Arkaik Dönem'e tarihlenen 1058 mezar tespit edilmiştir[1986]. Mezarların 450'si yetişkin, 184'ü çocuk, 368'i bebeklere aittir[1987]. Kentin batı, güney ve doğu nekropolislerinin tümünde bu döneme ait hem yetişkin hem de bebek ve çocuk mezarları saptanmıştır. Bunların yanı sıra Dubatepe ve Nalbanttepe'de bulunan tümülüslerde gerçekleştirilen çalışmalarda da çocuk mezarlarına rastlanmıştır[1988]. Nekropolisler arasında mezar tipolojisinde farklılık

[1984] D70 için bk. Ulusoy 2019, 603.
[1985] Ulusoy 2019, Kat No: D75 ve D88.
[1986] Ulusoy 2019, 151.
[1987] Belirtilen sayısal veriler, Ulusoy'un 2019 yılında tamamlanan doktora tezinden alınmıştır. Ayrıca, söz konusu verilerin büyük ölçüde kurtarma kazısı raporlarına dayanması nedeniyle, yayımlandığı dönemde dahi mezar sayıları ve dönemsel sınıflandırmalarında değişikliklerin meydana gelebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak bu olası farklılıkların, ölü gömme ritüellerinin genel karakterini değiştirecek ölçüde olmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle mezar tipleri arasındaki dönemsel farklılıkları ve kullanım yoğunluğunu ortaya koyabilmek ve okuyucu için bu farkların daha anlaşılabilir olması amacıyla sayısal veriler Ulusoy'un çalışmasındaki şekliyle kullanılmıştır. Öte yandan, günümüzde de devam eden kurtarma kazıları doğrultusunda bu sayıların artış gösterdiği dikkate alınmalıdır.
[1988] Ulusoy 2019, 337, 343- 344.

bulunmamış olmasına karşın, bölgesel ve kronolojik olarak tercih edilen mezar tipleri ve bölgelerinde bazı değişiklikler belirlenmiştir.

Tüm nekropolisler değerlendirildiğinde, Arkaik Dönem'de kremasyon ve inhumasyon olmak üzere temelde iki gömü tipi bulunmaktadır. Kremasyonlar, MÖ 7. yüzyıldan MÖ 6. yüzyıla kadar uygulanmakta olup, sadece yetişkinler için tercih edilmiştir. Özellikle bu tip gömülerin %75 oranda Doğu Nekropolisi'nde açığa çıktığı belirlenmiştir[1989].

İnhumasyon gömüler ise, pişmiş toprak ve taş lahit, basit toprak mezar, pithos, taş sanduka ve amphora, hydria, pişirme kabının kullanıldığı enkhytrismoslardan oluşmaktadır. Mezar tiplerinin dağılımı ise; 15 adet taş lahit, 497 adet pişmiş toprak lahit, 250 adet amphora mezar, 54 adet basit toprak mezar, 95 adet pithos, 5 adet hydria mezar, 16 adet pişirme kabı mezar ve 7 adet taş sanduka mezar şeklindedir[1990]. Bebek ve çocuklar içinse, kremasyon ve taş lahitler dışında bütün gömü tiplerinin uygulandığı görülmüştür.

Pişmiş toprak lahitler, Arkaik Dönem'de yetişkin mezarlarıyla birlikte değerlendirildiğinde, en çok kullanılan mezar tipidir. Lahitler, özellikle MÖ 6. yüzyılın ilk yarısında oldukça yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Mezarların 269 adeti yetişkinlere, 119'u çocuklara, 71'i ise bebeklere aittir[1991]. Sayısal veriler göz önünde bulundurulduğunda, pişmiş toprak lahitlerin daha çok yetişkinler için kullanıldığı anlaşılmaktadır[1992].

Batı Nekropolisleri'nde pişmiş toprak lahitlerin 143'ü yetişkinlere, 71'i çocuklara, 40'ı bebeklere; Güney Nekropolisi'nde 6 lahdin yetişkinlere, 3'ünün bebeklere; Doğu Nekropolisi'nde ise 114'ünün yetişkinlere, 71'inin çocuklara, 3'ünün bebeklere ait olduğu belirlenmiştir[1993].

MÖ 7. yüzyıla tarihlenen bebek ve çocuk lahitleri az sayıda olarak batıda

[1989] Ulusoy 2019, 131.
[1990] Ulusoy 2019, 134.
[1991] Ulusoy 2019, 137.
[1992] Göz önünde bulundurulması gereken nokta, lahitlerdeki bireylere yönelik antropolojik bir çalışma gerçekleştirilmemiş, mezarlarda bebek, çocuk ve yetişkin ayrımı lahit uzunluğuna bağlı olarak kategorize edilmiştir. Buna bağlı olarak 70-72 cm altındaki lahitler bebek, 70/72-130 arasındaki lahitler çocuk,130-150 cm arasında uzunluğa sahip lahitler ise çocuk, ergen ve yetişkin arasında kaldığından çocuk kategorisi altına alınmıştır. Bk. Ulusoy 2019, 137, dipnot 49.
[1993] Ulusoy 2019, 137.

Monastirakia ve Akpınar Nekropolisleri'nde, doğuda ise MET ve Çayır Nekropolisleri'nde tespit edilmiştir. MÖ 6. yüzyıl ile birlikte lahit kullanımında büyük bir artış görülür ve tüm nekropolislerde bebek ve çocuklara ait lahitler görülmektedir. MÖ 6. yüzyılın son çeyreğinde ise Doğu Nekropolisi'nde sayı birkaç örnekle sınırlıyken, Batı Nekropolisleri'nde yoğun bir şekilde kullanılmaya devam etmiştir.

Lahitlerin yerleştirilmesinde kanonik hale gelmiş bir yön birliğinden söz etmek mümkün değildir. Özellikle Batı Nekropolisleri'nde lahitlerin üst üste birbirini tahrip eder şekilde dahi yerleştirildiği görülmüştür[1994]. Lahitler genel olarak kireç taşı plakalarla kapatılmaktadır. Ancak çok sayıda kapaksız örnek de bulunmaktadır.

Pişmiş toprak lahit mezarların 127'sinde hediyeye rastlanmıştır. Bu mezarların 58'i çocuk, 21'i bebeklere aittir[1995]. Mezar buluntuları lahitlerin hem içinde hem de dışında, mezar kapaklarının yanında ya da kapak taşının lahdin pervaz kenarından taşan bölümünün altına yerleştirilmiştir[1996]. Özellikle sadece lahdin içine bırakıldığı belirlenen hediyeler pendant ve amuletlerdir. Bunun yanında bireyin kişisel eşyası sayılabilecek küpe, bilezik, kolye, fibula, saç iğnesi, farklı materyallerden yapılmış boncuklar gibi aksesuarların genel olarak lahdin içine bırakıldığı görülmekle beraber, dışına bırakıldığı istisna örnekler de mevcuttur[1997]. Lahdin içine bırakılan hediyeler içerisinde aslan, kuş, ördek biçimli figüratif minyatür vazolar, nadiren pişmiş toprak figürinler, aşık kemiğinin yanı sıra Korinth, Bucchero ve Fenike tipi alabastronlar, aryballos, amphoriskos, lydion, pyksis ve rozetli kaseler yer alır.

Lahdin dışında ise daha çok cenaze ritüellerine ve libasyona yönelik kaplar, askos, bantlı ve rozetli skyphoslar, İonia kyliksleri, meyve tabağı ve tabaklar, oinokhoe, lekythosun bırakıldığı görülür. Özellikle bazı kapların lahit dışına bilinçli olarak kırılıp bırakıldığı öne sürülür[1998]. Çocuk lahitleri yanında nadiren tespit edilen khytraların, bebek ve çocuklar için de yetişkinler gibi cenaze yemeklerinin yapıldığını göstermesi açısından önemlidir.

Bebek ve çocuklar için kullanılan bir diğer mezar tipi pithoslardır. Arkaik Dönem'e

[1994] Tzannes 2004, 99; Güngör 2006a, 1; Ulusoy 2019, 140.
[1995] Ulusoy 2019, 138.
[1996] Güngör 2006a, 62.
[1997] Hürmüzlü 2003, 61-62.
[1998] Hürmüzlü 2003, 40-41.

tarihlenen 95 pithostan 99 bireye ait kemikler tespit edilmiştir[1999]. Bu doğrultuda genel olarak pithoslar içerisine tekil gömüler yapılmasına karşın bazı mezarların birden fazla birey için kullanıldığı görülmüştür[2000]. Pithosların daha çok bebek ve çocuklar için kullanıldığı, söz konusu mezarların 21'inin yetişkinlere, 35'inin çocuklara, 22'sinin bebeklere ait olduğu, 17 adetinin ise tahribattan kaynaklı yaşlarının tespit edilemediği aktarılmaktadır[2001].

Bebek ve çocuklar için yapılan pithos mezarlara batıda Monastirakia, Akpınar Nekropolisleri'nde ve Doğu Nekropolisi kurtarma kazılarında tespit edilmiştir. Özellikle Doğu Nekropolisi'nde pithos mezarların daha çok kullanıldığı belirlenmiştir. Güney Nekropolis'te ise pithos mezara rastlanmamıştır[2002].

Pithoslar, MÖ 7. yüzyıldan MÖ 6. yüzyılın ortalarına kadar yaygın olarak kullanılırken, MÖ 6. yüzyılın son çeyreğinde sadece 4 örnekle temsil edilmektedir. MÖ 6. yüzyıldan sonra da kullanımı görülmemektedir.

Pithoslar zemin üzerine yatay olarak yerleştirilmiştir. Ağızları genel olarak büyük boyutlu taşlarla kapatılmıştır. Çoğu örnekte çevresi ve üzeri orta büyüklükte taşlarla örtülüdür. Bu durum amphora mezarlarda olduğu gibi hem koruma hem de mezar belirteci işlevini karşıladığı öne sürülmüştür[2003].

Söz konusu pithosların 40'ında mezar hediyesi tespit edilmiştir. Bunlardan 33'ü bebek ve çocuklara aittir. Dikkat çeken noktalardan biri de, MÖ 7. yüzyıla tarihlenen pithosların büyük oranda bebek ve çocuklara ait olması ve bu mezarlarda hediye bırakma eğiliminin daha fazla olmasıdır. MÖ 6. yüzyılın ilk yarısında hediye bırakma geleneğinde bir azalma görülmektedir. Bu durum yüzyılın son çeyreğinde de azalarak devam etmektedir.

Mezar hediyeleri hem pithosların içine hem de dışında özellikle boyun ağız kısımlarının altına bırakıldığı belirlenmiştir. Oransal olarak hediye içeren mezar sayısı diğer mezar tiplerine göre fazla olsa da nicelik ve nitelik bakımından pişmiş toprak lahit bebek ve çocuk mezarları kadar zengin değildir. Kişisel aksesuarların

[1999] Ulusoy 2019, 143.
[2000] Akpınar Nekropolisi 166 nolu çocuk mezarları için bk. Hürmüzlü 2003, 174-175.
[2001] Ulusoy 2019, 143.
[2002] Ulusoy 2019, 144-145.
[2003] Hürmüzlü 2003, 235-236.

pithoslarda oldukça ender bırakıldığı, söz konusu buluntuların boncuklardan ibaret olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra mezar içine askos, skyphos başta olmak üzere rozetli kase, fincan ve emzikli kapların ve az sayıda aşık kemiğinin bırakıldığı tespit edilmiştir. Pithos dışına hediyeler genelde, kabın ağız boyun ve gövde altına bırakılmaktadır. Söz konusu buluntular içerisinde askos, rozetli kase, oinokhoe, emzikli kap, skyphos, alabastron, olpe gibi kapların yanı sıra az sayıda mezarda aşık kemiği ve ağırşak ele geçmiştir.

Bebekler için en fazla uygulanan gömü tipi amphora mezarlardır. Arkaik Dönem'e tarihlenen yaklaşık 250 amphora mezar açığa çıkmıştır[2004]. Bu amphoraların 45'i MÖ 7. yüzyıla aitken, 105'i MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına, 100'ü ise MÖ 6.yüzyılın son çeyreğine tarihlenir[2005]. Söz konusu amphoraların 152'si Batı Nekropolisleri'nde, 98 adeti ise Doğu Nekropolisi'nde açığa çıkmış olup, az bir bölümü kazılmış olan Güney Nekropolis'te amphora mezar tespit edilmemiştir. MÖ 7. yüzyıldan MÖ 6. yüzyılın ilk yarısı boyunca tüm nekropolis alanlarında homojen sayılarda ele geçen amphora mezarlar, MÖ 6. yüzyılın son çeyreğinde Batı Nekropolisleri'nde 95 adet tespit edilmesine karşın, bu sayı Doğu Nekropolisi'inde 5 adet ile sınırlıdır. Benzer durum Doğu Nekropolis özelinde diğer mezar tipleri için de geçerlidir.

Klazomenai, Khios, Lesbos, Miletos, Euboea üretimi amphoraların yanı sıra üretim yeri belirlenemeyen ve depolama tipi[2006] amphoraların da mezar kabı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bazı mezarlar ise iki amphoranın birleştirilmesi sonucu oluşturulmuştur[2007]. Amphoralar genel olarak toprağa ya da ana kayaya açılan çukurlara yatay biçimde bırakılır. Bebekler amphoralar içerisine, kabın boyun, gövde veya dip kısmından bilinçli bir şekilde kırılmasıyla yerleştirilir[2008]. Amphora ağızları, bir veya iki taş blokla ya da farklı seramik kaplar, pithos ve lahit parçalarıyla kapatılmaktadır[2009]. Ayrıca mezarların çevresi, hem destekleme hem de koruma amacıyla taş sıralarıyla çevrelenmektedir. Bazı örneklerde mezarların üzerinin de

[2004] Ulusoy 2019, 146.
[2005] Ulusoy 2019, 146.
[2006] Güngör 2006a,120.
[2007] Hürmüzlü 2003, 71,102, 207. Benzer tipte mezarlar için Bk. Λεμάνη et al. 2019,292 (Khios); Keleş vd. 2019, 597 (Parion); Polat- Polat 2006, 94 (Antandros).
[2008] Hürmüzlü 2003, 20;
[2009] Güngör 2006a, 64.

benzer biçimde taşlarla örtüldüğü görülür. Bu uygulamanın, mezarı korumanın yanı sıra işaretleme amacı da taşıdığı düşünülmektedir[2010].

Amphora mezarlar nekropolislerde yetişkin mezarlarıyla birlikte yer almaktadır. Ancak nekropolisler içerisinde kümelendiği bazı alanlar da mevcuttur[2011]. Akpınar Nekropolisi bu duruma ilişkin ilginç verilere sahiptir. Akpınar Nekropolis'i bölme sistemini en net şekilde ortaya koyan mezarlık alanlarından biridir. Burada yer alan C Bölmesi'nde iki yetişkin kremasyon mezarı dışında kalan gömülerin tümü amphora ve pişmiş toprak lahitlerin oluşturduğu bebek ve çocuk mezarlarıdır[2012]. Bunun yanı sıra yine Akpınar Nekropolisi'nin MÖ 6. yüzyılın son evresine ait istisna iki örnek dışındaki tüm mezarlar amphoraların yoğunluğunu oluşturduğu bebek mezarlarıdır[2013].

Amphora mezarlara hediye bırakma geleneğinin yaklaşık %20 oranında uygulandığı anlaşılmaktadır. Arkaik Dönem içerisinde bu gelenek değerlendirildiğinde, mezar hediyesi bırakma oranının MÖ 6. yüzyılın sonlarına doğru kademeli olarak azaldığı görülmektedir. Hediyeler pişmiş toprak lahit ve pithos mezarlar kadar çeşitli değildir. Buluntular hem amphoranın içinden hem de dışından ele geçmiştir. Söz konusu hediyeler arasında büyük çoğunluğu askos ve skyphoslar oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra lekythos, olpe, krateriskos gibi minyatür kaplar bulunmaktadır. Sadece çok az sayıdaki mezarda hilal şeklinde küpe tespit edilmiştir. Söz konusu küpelerin benzerleri Antandros[2014], Samos[2015], Assos[2016] Nekropolisi'ndeki bebek ve çocuk mezarlarında da görülmektedir.

Enkhytrismoslar içerisinde amphoralar dışında hydria ve pişirme kapları da yer almaktadır. Hydria mezarlar, Arkaik Dönem'de yalnızca 5 adet tespit edilmiştir. Mezarlar doğrudan zemin üzerine yatırılıp ağzı bir taş ile kapatılmıştır. Söz konusu

[2010] Hürmüzlü 2003, 235-236.
[2011] Akpınar Nekropolisi için bk. Hürmüzlü 2003, 43; Yıldıztepe Nekropolisi için bk. 80-10 ve 80-18 nolu amphora mezarlar üst üste, 80-19, 80-20, 80-21 amphora mezarlar yakın konumlarda, 80-39 ve 80-40 nolu amphoralar yanyana, tespit edilmiştir. Bk. Güngör 2006a, 11,152; Monastirakia Nekropolisi için bk. Tzannes 2004, 107.
[2012] Hürmüzlü 2003, 47-75.
[2013] Hürmüzlü 2003, Tablo:4.
[2014] Polat vd. 2011,105, 107; Polat vd. 2012,285; Ürün 2020, 128.
[2015] Löwe 1996, 61-71.
[2016] Utili 1999, 128-129; Bakan 2009, 21; Stupperich 1992, 25.

mezarların 3'ü batıda Akpınar Nekropolisi'nde[2017], 2'si ise Doğu Nekropolisi'nde[2018] kurtarma kazısında tespit edilmiştir. Hydriaların MÖ 7. yüzyıldan MÖ 6. yüzyılın son çeyreğine kadar kullanıldığı belirlenmiştir. Sadece bir hydria mezardan askos ele geçmiştir[2019].

Pişirme kaplarına yapılan bebek gömüleri ise 16 örnekle ile temsil edilmektedir[2020]. Söz konusu mezarların 2'si batıda Akpınar Nekropolisi'nde[2021], geri kalanları Doğu Nekropolisi'nde ele geçmiştir. MÖ 7. yüzyıla ait pişirme kabı mezar bulunmazken, ele geçen tüm örnekler MÖ 6. yüzyıla aittir. Söz konusu mezarların sadece birinde seramik parçaları ele geçmiş olup, genelinde mezar hediyesine rastlanmamıştır[2022]. Bu durum ekonomik gücü olmayan ailelerin bebekleri için bu gömü tipini tercih ettikleri yönünde yorumlanmıştır[2023]. Buna benzer bir durum, Antandros Nekropolisi'nde de görülmektedir.

Antandros'ta pişirme kapları içerisine fetüs ve yenidoğan bebeklerin gömüldüğü belirlenmiş[2024]; Klazomenai Nekropolisi'nde olduğu gibi, bir örnek dışında mezar hediyesine rastlanmamıştır. Bu durumun, fetüs ve yenidoğanların henüz aile ve toplum tarafından kabul edilmemiş olmalarıyla ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Benzer bir yorumun Klazomenai'deki pişirme kabı mezarları için de geçerli olması mümkündür. Bununla birlikte, Klazomenai örneklerinde antropolojik incelemelerin yapılmamış olması nedeniyle gömülen bireylerin yaşlarının kesin olarak belirlenememesi, bu değerlendirmelerin yalnızca bir varsayım olarak ileri sürülmesine neden olmaktadır.

Pişmiş toprak lahit, pithos ve enkhytrismoslar dışında bebek ve çocuklar için uygulanan ve az sayıda örnekleri bulunan basit toprak mezarlar ve taş sanduka mezarlar yer almaktadır.

[2017] 121 ve 10 nolu mezarlar için bk. Hürmüzlü 2003, 101-102, 106. 73 nolu mezar ise Hürmüzlü'nün doktora tez çalışmasında metin içerisinde gri Lesbos amphorası olarak belirtilirken bk. Bkz Hürmüzlü 2003, 65-66, tezin katalog bölümünde hydria mezar olarak aktarılmaktadır. Bk. Hürmüzlü 2003, Tablo. 2.

[2018] D137 kurtarma kazısında ele geçen hydria mezar için bk. Ulusoy 2019,687; DSİ nekropolisi için bk. Ulusoy 2019, 527.

[2019] 73 nolu mezar için bk. Hürmüzlü 2003, Tablo. 2.

[2020] Ulusoy 2019, 149.

[2021] 47, 225 nolu mezarlar için bk. Hürmüzlü 2003, 108-109, 204-205.

[2022] M.8 pişirme kabı mezar için bk. Ulusoy 2019, 722.

[2023] Ulusoy 2019, 149.

[2024] Yıldız 2006, 152-156.

Basit toprak mezarların Arkaik Dönem'e tarihlenen 54 örneği bulunmaktadır. Bunlardan yalnızca 8'i çocuklara aittir[2025]. Söz konusu çocuk mezarlarının MÖ 7. yüzyıldan MÖ 6. yüzyıl sonuna kadar örnekleri bulunmaktadır. Çocuklara ait basit toprak mezarlar, batıda Akpınar ile Gebeş Nekropolisi'nde ve Doğu Nekropolisi'nde tespit edilmiştir. Sadece iki çocuk mezarında hediye ele geçmiştir[2026]. Toprağa doğrudan yatırılan bireylerin bazen dere taşlarıyla, bazense lahit kapağını andıran blok taşlarla örtüldüğü saptanmıştır[2027].

Taş sanduka mezarlar, Arkaik Dönem içerisinde MÖ 7. yüzyıldan MÖ 6. yüzyılın son çeyreğine kadar kullanılmıştır. Tespit edilen 7 taş sanduka mezarın 3'ü bebeklere, 3'ü çocuklara aittir[2028]. Söz konusu mezarlar batıda Akpınar, Gebeş Nekropolisleri'nde ve Doğu Nekropolisi'ne açığa çıkarılmıştır. Mezarlar, bireyin etrafına dik olarak yerleştirilen plaka taşlardan oluşmaktadır. Bir sanduka mezarın hem taş hem de lahit parçalarıyla oluşturulduğu görülmektedir[2029]. Mezarların üzeri yumruk büyüklüğünde taşlarla kapatılmıştır[2030]. Sadece bebeğe ait bir taş sandukada mezar hediyelerine rastlanmıştır. Buluntular arasında askos, aryballos, kuşlu skyphos ve fayans boncuklar yer almaktadır[2031].

Klazomenai Batı Nekropolisleri'nde bebek ve çocuk mezarlarının oranı, yer yer yetişkin mezarlarıyla benzer düzeyde, hatta bazı alanlarda daha yüksek görünmektedir. Buna karşılık Doğu Nekropolisi'nde bebek ve çocuk mezarlarının sayısının yetişkin mezarlarının yaklaşık üçte biri oranında kaldığı anlaşılmaktadır. Bu farklılığın temel nedenlerinden biri, özellikle MÖ 6. yüzyılın son çeyreğinde bebek ve çocuk gömülerinin Batı Nekropolisleri'nde yoğunlaşmış olmasıdır. Nitekim Doğu Nekropolisi'nde aynı döneme tarihlenen mezar sayısının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir.

4.1.3.2. Klazomenai Klasik ve Hellenistik Dönem Mezarları

MÖ 5. yüzyılın başlarında gerçekleşen İonia Ayaklanması nedeniyle, Klazomenai halkı anakarada bulunan yerleşimini terk ederek, hemen karşısında bulunan

[2025] Ulusoy 2019, 142.
[2026] Ulusoy 2019, 142-143.
[2027] 88 nolu mezar için bk. Hürmüzlü 2003, 177-178; M.9 mezar için bk. Ulusoy 2019, 616.
[2028] Ulusoy 2019, 150.
[2029] M.14 nolu mezar için bk. Ulusoy 2019, 657.
[2030] 175 nolu mezar için bk. Hürmüzlü 2003, 118-120.
[2031] Hürmüzlü 2003, 118-120.

Karantina Adası'na taşınmıştır. Yaklaşık 100 yıl sonra, MÖ 5. yüzyıl sonu-MÖ 4. yüzyıl başında halkın anakaraya döndüğü, MÖ 4. yüzyılın ortalarında ise bir daha geri dönülmemek üzere anakarayı son kez terk ettiği tespit edilmiştir. Yaşanan bu siyasi ve sosyo-kültürel olaylar neticesinde Arkaik Dönem boyunca yoğun kullanılan nekropolislerin, Klasik ve Hellenistik Dönem'de oldukça az mezara sahip olduğu görülmektedir. Eski nekropolis alanlarından sınırlı bilgi elde edilmesi üzerine, Klasik ve Hellenistik Dönemlerde Karantina Adası'nda ya da anakarada yeni bir nekropolis oluşturdukları düşünülmektedir. Ancak mevcut bulgularla, Klazomenai'nin Klasik ve Hellenistik Dönem'ine ait ölü gömme geleneklerine ilişkin bilgiler, Arkaik Dönem'de kullanılan eski nekropolis alanlarından ele geçen bilgilere dayanmaktadır.

Her iki döneme dair kısıtlı bilginin bulunması, mevcut verilerin büyük bir çoğunluğunun MÖ 4. yüzyıla dayanması sebebiyle, Klasik ve Hellenistik Dönem'e ait mezarlar kronolojik olarak aynı başlık altında değerlendirilmiştir.

Klasik Dönemi kapsayan, MÖ 5. yüzyıl ile MÖ 4. yüzyılın ortalarına tarihlenen mezarlar; batıda Monastirakia, Yıldıztepe, Gebeş, Akpınar Nekropolisi ve çevresinde[2032], Güney Nekropolis'inde ve Doğu Nekropolisi'nde[2033] tespit edilmiştir. Bu döneme ait mezar tipleri, pişmiş toprak lahit, basit toprak mezar, kiremit ve amphora mezarlardan oluşmaktadır. Özellikle tek örnekle temsil edilen, Yıldıztepe'de açığa çıkarılan 81-22 numaralı yetişkin mezarı, MÖ 4. yüzyıla kadar pişmiş toprak lahitlerin kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir[2034].

Klasik Dönem'e ait az sayıda tespit edilen bebek ve çocuk mezarları amphoralar, pişmiş toprak lahitler, kiremit mezarlar ve basit toprak mezarlardan oluşmaktadır. MÖ 5. ve 4. yüzyılın ilk yarısı içerisine tarihlenen amphoraların, 2'si Monastirakia'da[2035], 1'i Akpınar'da[2036], 2'si Gebeş'te[2037], 3'ü Doğu Nekropolis'te[2038] ele geçmiştir. Klazomenai, Erythrai üretimi amphoraların yanı sıra Merkez Ege

[2032] Akpınar Nekropolisi'ne yakın bir konumda gerçekleşen hat kazılarında açığa çıkarılmıştır. Bk. Ulusoy 2019, Kat No: D32.2.
[2033] Ulusoy 2019, Kat No: D70-7, D116, D141, D145 (Met Nekropolisi).
[2034] Güngör 2006a, 31-32.
[2035] Ulusoy 2019, 526.
[2036] Bakır vd. 2004, 106.
[2037] D113 kurtarma kazısındaki amphoralar için bk. Ulusoy 2019, 657.
[2038] D141 kurtarma kazısındaki amphora mezar için bk. Ulusoy 2019,693; D145 (MET Nekropolisi) kurtarma kazısındaki amphoralar için bk. Özbilen-Güngör ve Konak-Tarakçı 2017, 28.

Tipi[2039] ve üretim yeri belirlenemeyen amphoraların da kullanıldığı belirlenmiştir. Amphoraların gömülme şekline dair fazla bilgi bulunmamakla birlikte, bir örnekte ağzının küçük taşlarla kapatıldığı[2040], bir başka örnekte ise amphoranın küçük taşlarla çevresinin desteklendiği aktarılmıştır[2041]. Ele geçen 8 amphora mezardan 2'sinde hediyeye rastlanmıştır. Söz konusu mezarlardan biri Akpınar Nekropolisi'nde, diğeri ise Doğu Nekropolis'te ele geçmiştir. Mezar hediyelerinin amphoraların hem içine hem de dışına bırakıldığı saptanmıştır. Yerel üretim balık tabağı, Attika üretimi cup-skyphos, fincan ve emzikli kap ele geçen buluntular arasındadır.

Bebek ve çocuklar için kullanılan pişmiş toprak lahitler, Klasik Dönem'de 3 örnekle temsil edilmektedir. Ele geçen mezarların hepsi Doğu Nekropolis'te aynı kurtarma kazısı içinde açığa çıkarılmıştır[2042]. Her üç mezarda MÖ 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. Bu dönemde farklı olarak çocuk lahitlerinin üstü kiremitle örtüldüğü görülmektedir. Yalnızca bir örnekte kapak olarak hem taş hem de kiremidin birlikte kullanıldığı belirlenmiştir. Söz konusu M.44 numaralı mezar, Klasik Dönem'e tarihlenen hediyesi bulunan tek pişmiş toprak çocuk lahtidir. Lahdin içinden bir adet amphoriskos, dışından ise cam alabastron ele geçmiştir[2043].

Klasik Dönem'e tarihlenen bebek ve çocuklara ait kiremit mezarlardan, 1'i Akpınar'da[2044], 2'si Gebeş'te[2045], 2'si Güney Nekropolis'te[2046] tespit edilmiştir[2047]. Çocuklara ait kiremit mezarlar, ikişer kiremidin karşılıklı çatılmasıyla, açıkta kalan kısa kenarların ise dik olarak yerleştirilen birer kiremitle ya da taş bloklarla kapatılmasıyla oluşturulmuştur.

Eldeki veriler değerlendirildiğinde, kiremit mezarların bebek ve çocuklar için MÖ 5. yüzyılın sonlarında başladığı, ağırlıklı olarak MÖ 4. yüzyılda kullanıldığı belirlenmiştir. Erken örnekler olarak değerlendirilen iki kiremit mezar da Güney

[2039] D141 kurtarma kazısında ele geçen M.3 nolu amphora mezar, bu şekilde adlandırılmıştır. Bk. Ulusoy 2019,693.
[2040] Özbilen-Güngör ve Konak-Tarakçı 2017, 28.
[2041] Ulusoy 2019,693.
[2042] Ulusoy 2019, Kat No: D145.
[2043] Ulusoy 2019, 700.
[2044] Ulusoy 2019,523. Akpınar'da aynı zaman 12 yaşında bireye ait bir kiremit mezar daha açığa çıkarılmıştır. Bk. Hürmüzlü 2003, 218-219.
[2045] D136 Kazısı kiremit mezarları için bk. Ulusoy 2019, 681.
[2046] Erginer 2019, 73-75; Ulusoy 2019, 637.
[2047] Gerek tahribat kaynaklı gerekse kazı verilerinin yetersizliği sebebiyle çocuk olup olmadığı belirsiz kalan kiremit mezarlar da bulunmaktadır. Yıldıztepe için bk. Güngör 2006a, 9, 80-05 nolu mezar; Gebeş Nekropolisi D96 kazısı için bk. Ulusoy 2019, 642; Doğu Nekropolisi D70-7, D116, için bk. Ulusoy 2019, 603, 662.

Nekropolisi'nden ele geçmiştir. Mezarlar Erginer tarafından MÖ 5. yüzyıl sonu-4. yüzyıl başına tarihlendirilirken, Ulusoy aynı mezarları MÖ 4. yüzyılın 3. çeyreğine tarihlemiştir[2048]. Bireyler üzerinde antropolojik çalışma gerçekleştirilmemiş olmasına karşın, mezar boyutları itibarıyla söz konusu iki kiremit mezarın da çocuklara ait olduğu düşünülmüştür[2049]. M15 olarak adlandırılan mezardan bir adet figürlü krater parçası, bir adet lekythos, bir adet alabaster alabastron, bir adet bronz sikke; M16 olarak isimlendirilen ikinci mezardan ise bir adet bronz iğne, yirmi iki adet cam boncuk, bir adet aşık kemiği tespit edilmiştir[2050]. Söz konusu kiremit mezarlar dışındaki MÖ 4. yüzyıla tarihlenen diğer çocuk mezarlarında, herhangi buluntuya rastlanmamıştır.

Dönemin diğer mezar türü olan basit toprak mezarlarda herhangi bir buluntuya rastlanmamış olması, bunların kesin tarihlendirmelerini mümkün kılmamaktadır. Ancak konumu itibarıyla MÖ 4. yüzyıla ait olduğu belirlenen tek bir çocuk mezarı saptanmıştır. Söz konusu mezar Gebeş Nekropolisi'nde tespit edilmiş olup, detaylı bilgileri bulunmamaktadır. Mezara ilişkin yalnızca hediye içermediği şeklinde bir ibareye yer verilmiştir[2051].

MÖ 4. yüzyılın son çeyreği ve Erken Hellenistik Dönem'de mezar sayılarında ciddi bir artış görülmemesine karşın, mezar tiplerinde çeşitlenme saptanmıştır. Yetişkin mezarlarıyla birlikte ölü gömme gelenekleri değerlendirildiğinde, tespit edilen mezar tipleri arasında, basit toprak mezar, sanduka, taş lahit, urne, amphora ve pişirme kabının kullanıldığı enkhytrismoslar yer alır.

Hellenistik Dönem'e ait mezarlar, batıda Yıldıztepe, Akpınar ve Gebeş Nekropolisi'nde, Güney Nekropolisi'nde ve Doğu Nekropolisi'nde sadece tek bir noktada tespit edilmiştir. Mezarların çok büyük bir bölümü Gebeş ve Güney Nekropolis'te açığa çıkarılmıştır.

Baskın gömü tipinin mevcut veriler doğrultusunda basit toprak mezarlar olduğu görülmektedir. Özellikle Gebeş Nekropolisi sınırlarında yer alan D134 kurtarma kazısında, Hellenistik Dönem'e tarihlenen yetişkinlere ait, 23 basit toprak mezar

[2048] Erginer 2019, 73-75; Ulusoy 2019, 637.
[2049] Erginer 2019, 47.
[2050] Erginer 2019, 73-74.
[2051] D136 Kurtarma kazısı için bk. Ulusoy 2019, 681.

açığa çıkarılmıştır. Söz konusu mezarların etrafı taş sırasıyla çevrelenmiş ve yan yana konumda oldukları görülmüştür[2052].

Döneme dair farklı mezar tiplerini barındıran alan ise Güney Nekropolis'tir. Burada, toplam 8 mezarda 14 gömü tespit edilmiştir. Mezarlar içinde bir adet taş lahit, 5 adet urne, bir adet basit toprak mezar yer almaktadır. Özellikle lahit mezarın içinden üç bireyin tespit edilmesi, aile mezarı geleneğinin olduğunu işaret eder niteliktedir. Buradan ele geçen mezarlarda bebek ve çocuk bireylere ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır[2053].

Hellenistik Dönem'e ait bebek ve çocuk mezarı yalnızca 5 adet tespit edilmiştir. Söz konusu mezarlar; 1 adet amphora, 1 adet pişirme kabı mezar, 1 adet sanduka ve 2 adet basit toprak mezardan oluşmaktadır.

Tespit edilen amphora ve pişirme kabı mezarlar, enkhytrismos gömülerin Arkaik Dönem'den bu yana aralıksız devam ettiğini göstermektedir. 247 nolu amphora mezar, Akpınar Nekropolisi'nde oldukça tahrip olmuş bir şekilde tespit edilmiştir. Mezar hediyeleri arasında alabastron, olpe ve erkek figürini bulunmuştur. Mezar buluntular sayesinde MÖ 3. yüzyıla tarihlendirilmiştir[2054]. Mezar olarak pişirme kabının kullanıldığı M.2 nolu mezar ise ise Doğu Nekropolisi'nde açığa çıkarılmıştır[2055]. Mezarın özellikleri hakkında detaylı bilgi bulunmazken, mezar içinden laginos ve lekane parçalarının ele geçtiği aktarılmıştır[2056].

Bebek ve çocuklara ait olduğu saptanan 1 sanduka ve 2 basit toprak mezar ise Gebeş Nekropolisi'nde açığa çıkarılmıştır[2057]. Basit toprak mezarlara ilişkin hediye barındırmamaları dışında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Sanduka mezarın ise alt bölümünün taştan, mezarı çevreleyen kısımların ise pişmiş topraktan yapıldığı aktarılır[2058]. Sanduka içerisinden ele geçen unguentarium sayesinde mezar, MÖ Geç 4. yüzyıl- Erken 3. yüzyıla tarihlenmiştir[2059]. Bunlara ek olarak alanda herhangi bir mezarla ilişkilendirilemeyen maymun ve gemi şeklinde pişmiş toprak figürinler de

[2052] Ulusoy 2019, 677.
[2053] Ulusoy 2019, 638.
[2054] Bakır vd. 2004, 107.
[2055] D24 kurtarma kazısı için bk. Ulusoy 2019, 557.
[2056] Ulusoy 2019, 557.
[2057] Ulusoy 2019, 681.
[2058] Ulusoy 2019, 680.
[2059] Ulusoy 2019, 680.

açığa çıkarılmıştır[2060]. Bu durum daha fazla bebek ve çocuk mezarı olma ihtimalini ve mezar hediyeleri içerisinde figürinlerin de yoğun bir şekilde bırakıldığını göstermektedir.

4.1.3.3. Klazomenai Genel Değerlendirme

Klazomenai, 1921–1981 seneleri arasında aralıklı olarak, 1981 yılından günümüze dek ise kesintisiz bir şekilde sistemli kazılarla araştırılmaktadır. Ayrıca, kentin bulunduğu bölgenin, özellikle nekropolis alanlarının, 3. derece arkeolojik sit alanı içerisinde yer alması sebebiyle İzmir ve Çeşme Müze Müdürlüğü tarafından çok sayıda sondaj ve kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir.

Yapılan çalışmalar neticesinde Klazomenai'de Protogeometrik Dönem'den Hellenistik Dönem'e kadar uzanan mezarların olduğu saptanmıştır[2061]. Tez kapsamı içerisinde yer alan Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem'e ilişkin mezarlar, kenti çevreleyen konumda bulunan nekropolis alanlarından elde edilmektedir. Söz konusu nekropolisler, yerleşimin batı, güney ve doğu bölgelerinde yer almaktadır. Bunların yanı sıra, kentin batısında ve güneyinde tümülüsler de bulunmaktadır[2062].

Kent yerleşiminin batısında Monastirakia, Yıldıztepe, Akpınar ve Gebeş Nekropolisleri yer almaktadır[2063]. Mevcut verilerle bunlar birbirinden bağımsız nekropolisler olarak görülmektedir. Güneyde yalnızca bir alanda çalışmalar gerçekleştirilmiş olup, literatürde Güney Nekropolis veya Ağaçlı Yol Nekropolisi olarak belirtilmektedir[2064]. Yerleşimin doğusunda ise önceleri birbirinden bağımsız nekropolis alanları olarak değerlendirilen Kalabak, DSİ, MET ve Çayır Nekropolisleri, süregelen kurtarma kazıları neticesinde aslında büyük tek bir nekropolisin parçaları olduğu saptanmıştır.

Klazomenai'de tespit edilen nekropolis alanları deniz kıyısı veya kayalık, tarıma elverişsiz, kumlu araziler üzerinde kurulmuştur. Doğu Nekropolisi deniz kıyısında bataklık alanlarda, Monastirakia ve Yıldıztepe Nekropolisleri kayalık bir zemin üzerinde, Akpınar Nekropolisi ise kayalık, tarıma elverişli olmayan deniz kıyısında

[2060] Ulusoy 2019, 681.
[2061] Hürmüzlü 2003, 2.
[2062] Ulusoy 2010, 52.
[2063] Belirtilen nekropolislerin yanı sıra, Akpınar Nekropolisi'ne yakın bir alanda gerçekleştirilen alt yapı çalışmalarında da yedi mezar tespit edilmiştir. Bk. Ulusoy 2019, 567.
[2064] Ulusoy 2010, 51-52; Erginer 2019.

yer almaktadır[2065].

Arkaik Dönem'de kent, hem yerleşim alanları hem de nekropolisler açısından oldukça fazla veriye sahiptir. Yukarıda belirtilen tümülüsler ve tüm nekropolis alanları bu dönem içerisinde oluşturulmuş ve yoğun olarak kullanılmıştır. MÖ 550-530 yıllarında halkın kısa süreli kenti terk etmesi nedeniyle tüm nekropolislerde bir hiatus gözlemlenmiştir[2066]. Yüzyılın son çeyreğinde halkın geri dönmesiyle nekropolislerin kullanımında yeniden bir artış görülür. Burada dikkat çeken nokta, geri dönüşün ardından Batı Nekropolisleri'nde yoğun bir şekilde gömülerin yapıldığı gözlemlenirken, Doğu Nekropolis'te çok az sayıda mezar bulunmasıdır. Olasılıkla geri dönüşün ardından Batı Nekropolisleri, kentin ana nekropolisi olarak görülmüştür. MÖ 5. yüzyılın başlarında kentin İonia Ayaklanması nedeniyle karşısında bulunan Karantina Adası'na taşındığı, yüzyılın sonlarına doğru anakaraya geri döndüğü anlaşılmaktadır. MÖ 4. yüzyılın ortalarına kadar anakarada bulunan Klazomenaililer, bu tarihten itibaren bir daha geri dönmemek üzere Karantina Adası'na taşınmıştır.

Yukarıda bahsedilen siyasi ve sosyo-kültürel gelişmeler, Arkaik Dönem'de kurulan nekropolislerin, Klasik ve Hellenistik Dönem'de aynı yoğunlukta kullanılmamasına yol açmıştır. Olasılıkla Klasik ve Hellenistik Dönem'de Karantina Adası'nda ya da anakaranın farklı noktalarında yeni nekropolisler oluşturulmuştur. Bu dönemlere ilişkin mevcut veriler, şimdilik yalnızca eski nekropolis alanlarında tespit edilen sınırlı sayıdaki mezardan oluşmaktadır.

Klazomenai Nekropolisleri'nde ele geçen mezarlar üzerinde sadece Akpınar Nekropolisi ve Yıldıztepe Nekropolisi'nin bir bölümünde antropolojik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Genel olarak bebek ve çocuk bireylere ait gömüler, mezar tipleri ve mezarların uzunlukları referans alınarak belirlenmiş ve sınıflandırılmıştır.

Arkaik Dönem'de 552 adet bebek ve çocuk mezarı tespit edilmiş olmasına karşın bu sayı Klasik Dönem'de 17, Hellenistik Dönem'de ise 5'tir[2067]. Bu nedenle kronolojik

[2065] Hürmüzlü 2003, 9; Özbilen-Güngör ve Konak-Tarakçı 2017, 21.
[2066] Bu döneme tarihlenen tek istisna mezar DSİ Nekropolisi çalışmalarında açığa çıkan M.10 pişmiş toprak lahit mezardır. Bk. Ulusoy 2019, 527.
[2067] Mezar yoğunluğundaki düşüşleri daha açık bir biçimde ortaya koyabilmek adına sayısal verilerden faydalanılmıştır. Bu nedenle, kronolojik dağılımı önemli ölçüde değiştirmeyecek olmakla birlikte, mezar sayılarında belirli farklılıkların ortaya çıkabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Günümüze

bağlamda yapılacak karşılaştırmalar için Klasik ve Hellenistik Dönem'e tarihlenen daha fazla mezara ihtiyaç duyulmaktadır. Yine de mevcut veriler ile genel bir çerçeve çizmek mümkündür.

Arkaik Dönem'de bebek ve çocuk mezarları, Klazomenai'deki tüm nekropolis alanlarında tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Nalbanttepe ve Dubatepe'de yer alan tümülüslerde de çocuk gömülerine rastlanmıştır[2068]. Bu dönemde bebek ve çocuklar için kullanılan mezar tiplerini pişmiş toprak lahitler, basit toprak mezarlar, pithoslar, taş sanduka mezarlar ile amphora, hydria ve pişirme kaplarının kullanıldığı enkhytrismoslar oluşturmaktadır. Bebek gömülerinde en yaygın uygulamanın amphora mezarlar olduğu görülürken, çocuk gömülerinde daha çok pişmiş toprak lahitler ve pithosların tercih edildiği anlaşılmaktadır.

Klasik Dönem'e tarihlenen bebek ve çocuk mezarları, Yıldıztepe dışında tüm nekropolislerde az sayıda da olsa tespit edilmiştir. Bu dönemde pithosların kullanımının sona erdiği, yerine kiremit mezarların ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra pişmiş toprak lahit ve basit toprak mezarların kullanımının devam ettiği; enkhytrismos uygulamalarının ise yalnızca amphora mezarlarla sınırlı kaldığı saptanmıştır.

Hellenistik Dönem'e ait bebek ve çocuk mezarları batıda Akpınar, Gebeş Nekropolisleri'nde ve Doğu Nekropolisi'nde tespit edilmiştir. Söz konusu mezarlar; amphora ve pişirme kapları kullanılarak gerçekleştirilen enkhytrismoslar, basit toprak mezarlar ve sanduka mezarlardan oluşmaktadır. Pişmiş toprak lahitlerin MÖ 4. yüzyılda kullanımının sona ermesi nedeniyle Hellenistik Dönem'de artık görülmediği, buna karşılık basit toprak mezarların ve enkhytrismos uygulamalarının Arkaik Dönem'den itibaren kesintisiz biçimde devam ettiği anlaşılmaktadır.

Arkaik Dönem'de oldukça geniş bir alana yayılan nekropolislerin eş zamanlı kullanımları, farklı aile grupları veya phylelerin kullandığı nekropolislerin olduğunu işaret etmektedir[2069]. Mezarlık alanlarının geneline bakıldığında; nekropolisin kullanım şekli, mezar tipleri ve mezar kontekstlerinde büyük farkların olmadığı

değin yayımlanmamış çok sayıda Klazomenai Nekropolisi kazısı olduğu düşünüldüğünde, sayısal verilerin artı yönde değişkenlik göstereceği kesindir.

[2068] Nalbanttepe'de bulunan Tümülüs 4 için bk. Ulusoy 2019 343; Dubatepe'de yer alan Tümülüs 3 için bk. Ulusoy 2019, 337, 344.

[2069] Hürmüzlü 2003, 237-238; Ulusoy 2010, 96; Ulusoy 2019, 165.

belirlenmiştir[2070]. Bu nedenle nekropolisler farklı phyleler tarafından kullanılmış dahi olsa, söz konusu phyle veya ailelerin kültürel, ekonomik açıdan aralarında farklar olmadığını işaret eder.

Nekropolislerde bir diğer dikkat çeken nokta aile mezarlarıyla ilişkilendirilen, bir grup mezarın etrafını çevreleyen bölme duvarlarıdır. Bölme duvarları batıda Akpınar ve Gebeş Nekropolisleri'nde, doğuda ise 14 sondaj veya kurtarma kazısında tespit edilmiştir[2071]. Bölme duvarları dikdörtgen, kare ve yamuk formda görülmektedir. Bazı bölme duvarları arasında yürüyüş yolları bırakılmışken, bazı bölmeler birbirine bitişik ortak duvar kullanmaktadır. Genel olarak MÖ 7. yüzyılın ortalarında başlayan bu uygulama MÖ 6. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir.

Mezar buluntuları genel olarak değerlendirildiğinde, Klazomenai'de Arkaik Dönem'e ait en zengin mezar grubu pişmiş toprak lahitlerdir. Bu lahitlerde, bireye ait kişisel eşyalar olabilecek küpe, bilezik, yüzük, kolye ucu, pendant ve amuletlerin yanı sıra hayvan formlu figüratif minyatür vazolar ile alabastron, aryballos, amphoriskos ve lydion gibi merhem ya da koku kaplarının bırakıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca az sayıda mezarda aşık kemikleri ve pişmiş toprak figürinler de ele geçmiştir.

Lahitlerin dışında, ritüellerde kullanıldığı düşünülen kapların yoğunluğu dikkat çekmektedir. Özellikle skyphos, İonia kyliksi, askos, meyve tabakları, oinokhoe ve lekythos gibi kap formları yaygın olarak temsil edilmektedir. Bazı çocuk lahitlerinin yanında ise ölü yemeği ritüellerinde kullanıldığı düşünülen khytra örneklerine de rastlanmıştır.

Pithoslarda bırakılan hediyeler, genel olarak pişmiş toprak lahitlerle benzerlik göstermektedir. Özellikle askos, skyphos ve rozetli kaselerin buluntular arasında önemli bir yoğunluk oluşturduğu anlaşılmaktadır. Lahitlerden farklı olarak emzikli kaplar ve olpelerin sayıca daha fazla temsil edildiği görülmektedir. Bireye ait olabilecek kişisel aksesuarların ise lahitlere kıyasla çok daha az sayıda olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yalnızca bir mezarda ağırşak ele geçmiştir.

Arkaik Dönem'de genel olarak enkhytrismoslara hediye bırakma geleneği, diğer

[2070] Ulusoy 2019, 165-166.
[2071] Ulusoy 2019, 168.

mezar tiplerine kıyasla daha sınırlıdır. Enkhytrismos mezarların büyük çoğunluğunu oluşturan amphoralarda ele geçen buluntuların çeşitliliği de pişmiş toprak lahit ve pithos mezarlarına oranla oldukça azdır. Amphoraların hem iç hem de dış kısımlarına bırakılan hediyeler arasında askos ve skyphosların yoğunlukta olduğu, ayrıca lekythos, olpe ve krateriskos gibi minyatür kapların da yer aldığı görülmektedir. Az sayıda mezarda hilal biçimli küpelere rastlanmıştır[2072].

Diğer enkhytrismos gömüler arasında yer alan hydria mezarların yalnızca birinde askos bulunurken, pişirme kabı mezarlarda birkaç seramik parçası dışında herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

Enkhytrismos mezarlarda hediye bırakma geleneğinin azlığı Troas, Aiolis ve İonia Bölgesi kentlerinin genelinde gözlemlenmektedir. Klazomenai özelinde bu durum, bebeklerin henüz aile ve toplum tarafından ritüeller aracılığıyla sosyal yapı içerisine dahil edilmemiş olması ile ilişkili olabileceği gibi, ekonomik koşullarla da açıklanabilir. Nitekim maddi imkânları sınırlı ailelerin bebeklerini günlük kullanım kapları içerisine gömdüğü, buna karşılık ekonomik açıdan daha güçlü ailelerin pişmiş toprak lahit veya pithos gibi daha özenli mezar tiplerini tercih ettiği düşünülebilir. Öte yandan, ekonomik durumu iyi olan ailelerin, toplumsal fikirlerin ötesinde mezar hediyesi bırakma eğiliminin daha yüksek olabileceği de düşünülmektedir.

Arkaik Dönem içerisinde az sayıda tespit edilen basit toprak mezar ve taş sandukalarda da amphora mezarlara benzer kontekstte buluntular ele geçmiştir. Genel olarak bu tip mezarlara askos ve skyphosların bırakıldığı görülmüştür.

Dönem boyunca bebek ve çocuk mezarlarına bırakılan hediyeler arasında baskın grubun, askos ve skyphoslar başta olmak üzere seramik kaplar olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle bebek mezarlarında ele geçen askosların, dar boyun yapıları ve sıvıyı kontrollü biçimde dışarı verebilme özellikleri nedeniyle bebek beslenmesinde biberon benzeri bir işlevle kullanılmış olabileceği düşünülmektedir[2073].

[2072] Hilal formunda küpeler Arkaik Dönem'de Assos, Antandros, Samos kentlerindeki bebek ve çocuk mezarlarında da görülmektedir. Assos için bk. Utili 1999, 128-129; Bakan 2009, 21; Stupperich 1992, 25; Antandros için bk. Polat vd. 2011,105, 107; Polat vd. 2012,285; Ürün 2020, 128; Samos için bk. Löwe 1996, 61-71.
[2073] Güngör 1998, 30; Güngör 2006a, 97; Güngör 2006b, 44.

Bilezik, küpe, yüzük, kolye, amulet ve pişmiş toprak figürinler ise az sayıda mezarda tespit edilmiş; bu tür buluntuların yer aldığı mezarların genellikle daha zengin bir hediye repertuvarına sahip olduğu görülmüştür. Bu durum, söz konusu materyallerin mezar sahiplerinin sosyal statüsünü yansıtan göstergeler olarak da değerlendirilebilir.

Arkaik Dönem'e tarihlenen tüm mezarlarda, mezar hediyesi bırakma geleneğinin kademeli olarak azaldığı görülmektedir. Yalnızca sayısal anlamda değil, dönemin erken evrelerinde karşılaşılan zengin buluntu çeşitliliği, dönemin sonlarına doğru belirgin biçimde azalmaktadır. Mezar hediyelerindeki bu azalma, Klasik Dönem'e tarihlenen pişmiş toprak lahitlerde de gözlemlenmektedir. Nitekim bu döneme ait üç lahitten sadece birinde mezar hediyesi ele geçmiş; söz konusu lahit içerisinden bir adet amphoriskos dışında ise bir adet cam alabastron tespit edilmiştir[2074]. Buna karşılık, Klasik Dönem'e ait ele geçen kiremit mezarların daha zengin buluntu grupları içerdiği belirlenmiştir. Söz konusu buluntular arasında krater, lekythos, alabaster alabastronu, sikke, iğne, cam boncuklar ve üzerinde yazıt bulunan bir aşık kemiği bulunmaktadır.

Amphora mezarlarda da Arkaik Dönem'de olduğu gibi mezar hediyesi bırakma geleneğinin Klasik Dönem'de de oldukça sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Amphoralarda ele geçen buluntular arasında emzikli kap, fincan, balık tabağı ve skyphoslar bulunmaktadır.

Hellenistik Dönem'e ait mezarların sınırlı sayıda olması nedeniyle, mezar hediyesi bırakma geleneğini önceki dönemlerle karşılaştırmak mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte, ele geçen mezarlarda tespit edilen buluntular, mezar hediyelerinin önceki dönemlere kıyasla farklılaşmaya başladığını göstermektedir. Koku kapları arasında unguentariumların repertuvara dahil olduğu, buna karşın olpe ve alabastron kullanımının da devam ettiği görülür.

Hellenistik Dönem'de mezar olarak kullanılan pişirme kabında lekane ve lagynos parçaları ele geçmiş olmakla birlikte, bu buluntuların mezar hediyesi olarak bırakılıp bırakılmadığı net değildir. Ayrıca bir mezarda pişmiş toprak erkek figürini tespit edilmiş; Hellenistik Dönem mezarlarının bulunduğu alanlarda ise doğrudan bir mezarla ilişkilendirilemese de maymun ve gemi betimli pişmiş toprak figürinlerin

[2074] Ulusoy 2019, 700.

yer aldığı görülmüştür. Bu durum alanda daha fazla bebek veya çocuk mezarını işaret etmekle birlikte, pişmiş toprak figürinlerin seramik kaplar kadar mezar hediyeleri içerisinde yer almış olabileceğini göstermektedir.

Klazomenai'de dikkat çeken noktalardan biri, özellikle Akpınar ve Yıldıztepe Nekropolisleri'nde bebek ve çocuk mezarı yoğunluğudur. Benzer durum, Klazomenai'nin kolonisi olarak kurulan Abdera'da da gözlemlenmektedir[2075]. Klazomenai ve Abdera'da bebek ve çocuk mezarlarını bu denli görünür kılan nedenin mevcut veriler ışığında kesin olarak açıklanması henüz mümkün değildir. Bu durum, dönemin sağlık koşullarına bağlı olarak bebek ölüm oranlarının yüksekliği gibi genel etkenlerle ilişkili olabilir. Bununla birlikte, Batı Anadolu'daki diğer nekropolislerde benzer yoğunlukta bebek mezarlarıyla karşılaşılmaması, söz konusu durumun yalnızca genel nedenlerle açıklanamayacağını ve farklı toplumsal ya da kültürel etkenlerin de değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Özellikle Akpınar Nekropolisi bu konuda detaylı bilgiler sunması açısından oldukça önemlidir.

Akpınar Nekropolisi'nde, Arkaik Dönem'in erken safhalarında bölme sistemleri içerisinde bebek ve çocuk mezarları yetişkinlerle beraber defnedilmektedir. MÖ 6. yüzyılın ortalarına kadar devam eden bu durum, Klazomenaililerin yerleşimi terk etmesiyle son bulur. MÖ 6. yüzyılın son çeyreğinde yeniden kullanılmaya başlanan Akpınar Nekropolisi'nde bölme sistemleri ortadan kalkmış ve bu döneme tarihlenen mezarların neredeyse tamamının bebeklere ait olduğu anlaşılmıştır. Bu durum, Arkaik Dönem'in başlarında aile mezarlarıyla öne çıkan Akpınar Nekropolisi'nin, dönemin sonlarına doğru bu karakterinden uzaklaşarak bebek gömülerine ayrılmış özel bir nekropolis alanına dönüşmüş olabileceğini düşündürmektedir. Sadece bebeklere özel nekropolis olmasa dahi, Klazomenai'da bebek ve çocuklar için nekropolislerde bilinçli olarak bazı bölümlerin ayrılmış olabileceği anlaşılmaktadır. Akpınar Nekropolisi'nin yanı sıra Doğu Nekropolisi'nin bir bölümünde (D75 ve D88 kurtarma kazılarının yapıldığı bölgeler) de bebek ve çocuk mezarlarının yoğun olduğu tespit edilmiştir. Nekropolisler içinde bu tür bebek ve çocuklara ayrılan alanlar, Samos'ta[2076], Keramaikos'ta[2077], Abdera'da[2078], Korinth'te[2079] de

[2075] Ammolofos Nekropolisi için bk. Kallintzi and Papaikonomou 2010, 133.
[2076] Μαρθάρη 1989, 351.
[2077] Lagia 2007, 298.
[2078] Kallintzi and Papaikonomou 2010, 133.
[2079] Blegen et al. 1964,68.

görülmektedir.

4.1.4. KHİOS

Khios Adası, Ege Denizi'nin beşinci, Akdeniz'in onuncu büyük adasıdır. İzmir'in Çeşme ilçesinin karşısında yer almaktadır[2080].

Khios'a ilişkin sistemli ilk çalışmalar, 1914 yılında Latomi ve Kato Phana'da K. Kourouniotis tarafından gerçekleştirilmiştir[2081]. 1934 yılında Kato Phana'da W. Lamb başkanlığında, 1938'de ise E. Eccles tarafından Hagios Galas'ta ve adanın kuzeyindeki bazı köylerde araştırmalar yapılmıştır[2082]. 1952 yılında N. Kontoleon Rizari Bölgesi'nde kazılar gerçekleştirmiş ve bu çalışmalar A. A. Lemos tarafından yayımlanmıştır[2083]. Aynı süreçte Britanya Arkeoloji Okulu denetiminde Kofinà Ridge'de araştırmalar yapılmıştır[2084]. 1950-1980 yıllarında A. Stefanos, açığa çıkarılan eserlerin kurtarılması ve korunması konusunda makaleler yazmıştır. 1970'li yıllarda aralıklarla gerçekleştirilen kurtarma kazıları, 1990 yılı itibarıyla arkeolojik alanların birçoğunun sit alanı ilan edilmesiyle daha sistematik bir çerçevede sürdürüldüğü aktarılmaktadır[2085].

Khios Antik Kenti'nin modern yerleşimin altında kalması, kente ilişkin verileri önemli ölçüde kısıtlamaktadır[2086]. Ancak son yıllarda, adanın doğusunda, Erythrai karşısında yer alan kent merkezinde gerçekleştirilen kurtarma kazıları ve yüzey araştırmaları sayesinde, özellikle ölü gömme geleneklerine dair bilgiler edinilmektedir[2087].

Bununla birlikte kazıların büyük bir kısmının yayımlanmamış olması ve tarihlendirmelerin çoğu zaman genelleyici boyutta kalması, nekropolis çalışmalarını olumsuz yönde etkilemektedir[2088]. Bu nedenle, tez içerisinde Khios Adası'ndaki

[2080] Λεμάνη et al. 2019, 281. Khios kenti MÖ 7.–6. yüzyıllarda önemli bir ticari merkez konumundadır. Arkaik Dönem'in sonlarından Klasik Dönem boyunca yıkım ve yağmalamalara maruz kalmasına karşın ekonomik ve kültürel anlamda gelişimini korumuştur. Thukydides, Khiosluları Yunanlıların en zenginleri olarak ifade etmektedir bk. Thukydides 8.45.4.
[2081] Hunt 1945, 29.
[2082] Hunt 1945, 29.
[2083] Lemos 1997, *passim.*
[2084]Hood et al. 1954, *passim.*
[2085] Τσαρδάκα 2013, 482.
[2086] Hood et al. 1954, 123; Hunt 1945, 31; Lemos 1997, 73; Beaumont 2011, 222.
[2087] Τσαρδάκα 2013, 481.
[2088] Bölge araştırmacıları tarafından da bu sorun ifade edilmiş, bununla birlikte bazı tarihlendirmelerin de hatalı yapıldığı belirtilmiştir bk. Τσαρδάκα 2013, 484.

Arkaik ve Klasik Dönem mezarları, verilerin kısa özetler halinde olması ve genelleyici tarihler vermesinden dolayı aynı başlık altında aktarılacaktır.

4.1.4.1. Khios Arkaik ve Klasik Dönem Mezarları

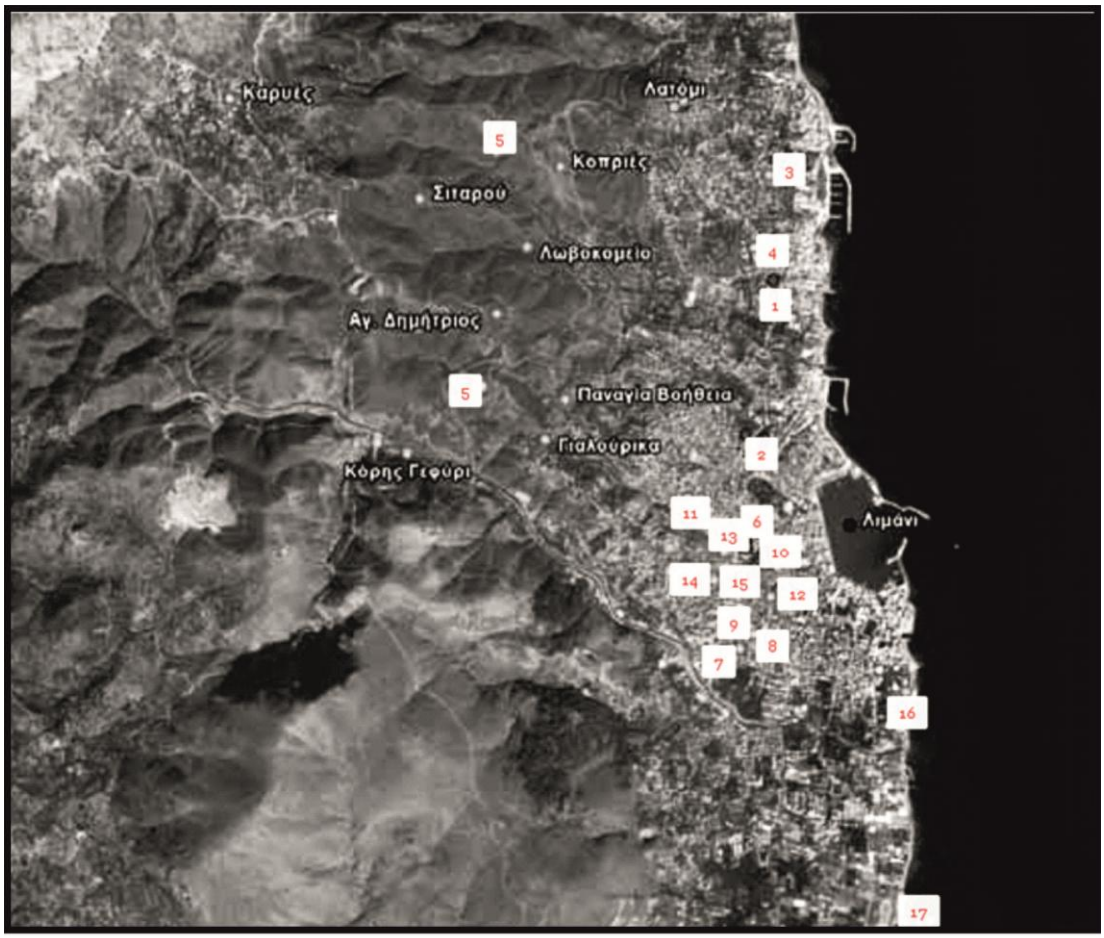
Khios'ta Arkaik ve Klasik Dönem'de, nekropolis alanlarının çoğunlukla kayalık, bataklık veya kumlu topraktan oluşan tarıma elverişli olmayan alanlarda olduğu saptanmıştır. Mezarlar, kentin farklı bölgelerinde ortaya çıkarılmıştır. Kentin kuzeyinde Livadia ve Foros bölgelerinde (3 ve 4 numaralı alanlar) şehri batıdan kuzeybatıya doğru çevreleyen tepelerde (Latomi, Kopries, Sitarou, Lovokomeio, Agios Dimitrios Tsagkaradon, Panagia Voitheia, Gialourika), güneyde Agios Thomas Tepesi, Rizari, Atsiki, Agios Ioannis Prodromos bölgelerinde (6-15 numaralı alanlar, şehrin güneydoğusunda ancak kent merkezine oldukça uzakta, kıyı bölgelerde Bella Vista ve Gazapothiki alanlarında (16-17 numaralı alanlar) yer almaktadır[2089] (Resim 140).

Arkaik Dönem'de yukarıda belirtilen alanlardan elde edinilen verilere göre, hem kremasyon hem de inhumasyon gömü gelenekleri uygulanmıştır. MÖ 7. yüzyılda sayıları az olmakla birlikte kremasyon mezarlar açığa çıkarılmıştır. MÖ 6. ve 5. yüzyılda ise kremasyon mezarlara rastlanmamaktadır[2090]. İnhumasyon mezar tipleri ise, pişmiş toprak ve taş lahit, taş sanduka, basit toprak mezar, pithos ve enkhytrismos mezarlardan oluşmaktadır. Bebek ve çocuklar için kullanılan mezar tipleri ise pişmiş toprak lahit, pithos ve enkhytrismoslardır.

Tourlote Tepesi'nde Latomi'ye uzanan yolun kuzeybatısında MÖ 6. yüzyılın sonlarına tarihlenen, yaklaşık 30 adet lahit mezar açığa çıkarılmıştır[2091]. Bu lahitlerden biri Khios'un yerel taşından, diğerleri ise pişmiş topraktan olduğu anlaşılmıştır[2092]. Lemos, lahitlerin yalnızca üçünden buluntu ele geçtiğini ve bu mezarların MÖ 5. yüzyıla ait olduğunu öne sürmüştür[2093]. Yine Tourlote Tepe'sinde kayaya oyulmuş oda mezarlar da belirlenmiştir[2094]. Bu mezarlara yakın bir konumda olan Kato Varvási Bölgesi yakınlarındaki kıyı şeridinde iki pişmiş toprak lahit daha

[2089] Τσαρδάκα 2013, 487; Λεμάνη et al. 2019, 286.
[2090] Ανετάκης et al. 2019, 331-332.
[2091] Hunt 1945, 31.
[2092] Λεμάνη et al. 2019, 282.
[2093] Lemos 1997, 75.
[2094] Lemos 1997, 73.

tespit edilmiştir[2095]. Bu lahitlerin buluntu içermediği ve bezemesiz olduğu belirtilmiştir[2096]. Söz konusu alanlarda bebek veya çocuk mezarına ilişkin bilgi aktarılmamıştır.

Resim 140: Khios, mezarların ele geçtiği alanlar (Λεμάνη et al. 2019, Resim 1).

1952'de Kontoleon, Rizari Bölgesi'nde Geç Geometrik ve Arkaik Dönem'e ait taş lahit, pithoid amphora ve pithos mezarlar açığa çıkarmıştır[2097]. Dört adet tam korunmuş kapaklı lahit, ana kayaya oyulmuş odada ele geçmiştir. Mezar hediyeleri olarak hydriaların bulunduğu belirtilmiştir. Lahitlerin yakınında beş adet urne olarak kullanılmış pithoid amphora, üç adet pithos ve yaklaşık 2x1 m ebatlarında seramik parçalarının bulunduğu yanık alan saptanmıştır[2098] (Resim 141). Pithoid amphoraların uzunlukları 52-54 cm arasında değişmekte, kapların üzerinde dalgalı çizgiler ve konsantrik daireler yer almaktadır. Yan yana ele geçen 4 ve 5 numaralı pithosların

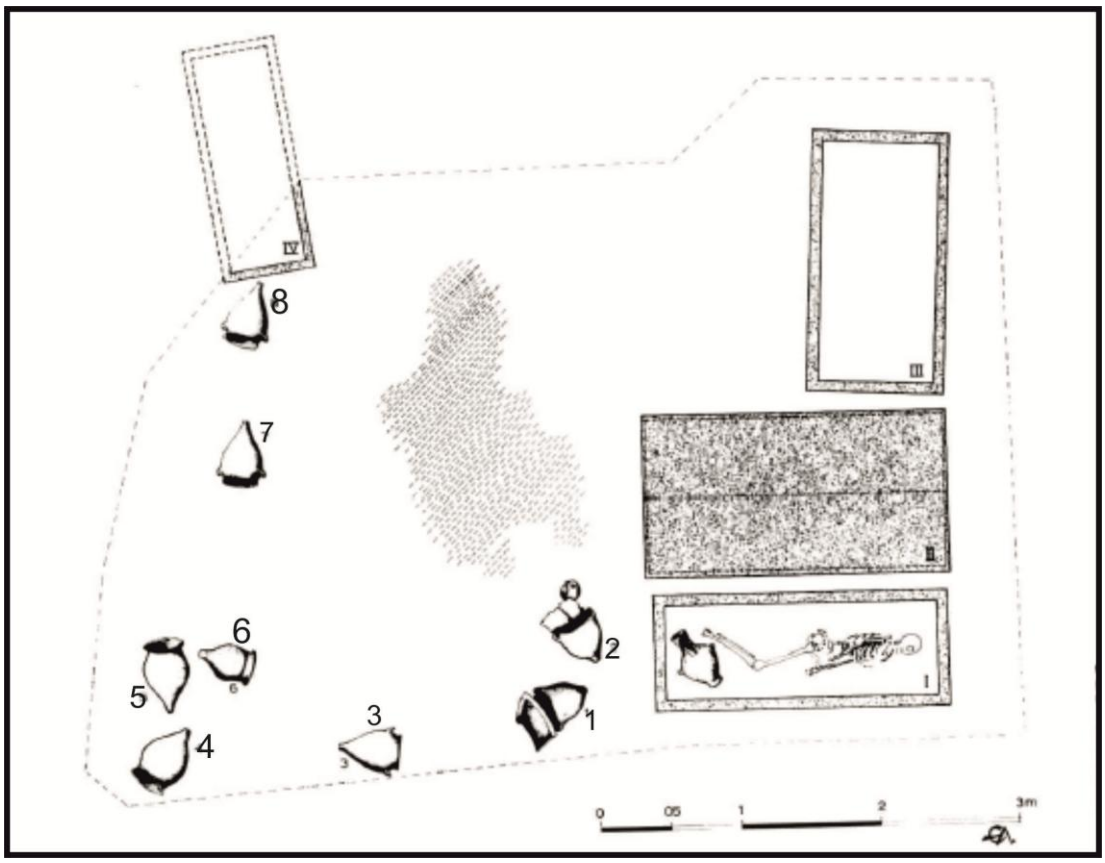
[2095] Hunt 1945, 32.
[2096] Hunt 1945, 32; Lemos 1997, 75.
[2097] Cook 1953, 124; Lemos 1997, 75; Λεμάνη et al. 2019, 283.
[2098] Lemos 1997, 75-76.

kaba kırmızı kilden yapıldığı ve içerisinden sadece toprak çıktığı ifade edilmiştir. Geri kalan tüm pithos ve pithoid amphoralardan kül ve dağılmış kemiklerin geldiği tespit edilmiştir[2099]. Bu doğrultuda 4 ve 5 numaralı pithosların bebek veya çocuk gömüleri olabileceği ve zamanla narin kemik yapısı nedeniyle erimiş olma ihtimali bulunmaktadır[2100] (Resim 142). Mezar kontekstleri ayrı olarak belirtilmese de beş oinokhoe, üç olpe, bir kantharos, dokuz tek kulplu kap, bir adet emzikli kap olduğu belirtilmektedir[2101]. Hediyeler içerisinde emzikli kabın bulunmuş olması, bebek mezarı olma ihtimalini güçlendirmektedir. Mezarlar MÖ 7. yüzyıla tarihlendirilmiştir[2102].

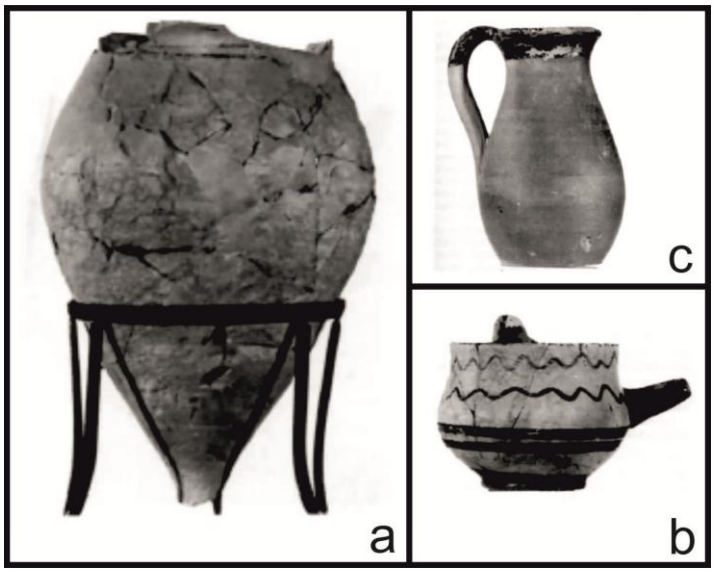
Rizari Bölgesi'nde son yıllarda yapılan kapsamlı kazılarda, Arkaik Dönem'den Roma Dönemi'ne kadar kullanıldığı anlaşılan bir nekropolis tespit edilmiştir. Mamouna Bölgesi'nde iki sezon gerçekleştirilen kazılarda, toplam 261 adet mezar açığa çıkarılmıştır. Nekropolisin bir bölümünde, kümelenmiş bir şekilde dört adet pişmiş toprak lahit, bir adet basit toprak mezar ve bir kiremit mezar saptanmıştır. Bu mezarların tümünün çocuk bireylere ait olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu üç pişmiş toprak lahtin, taş bir lahit üzerine konumlanmış olması, aile bağı ile ilişkilendirilmiştir[2103]. Kümelenmiş çocuk mezarları arasında yer alan bir pişmiş toprak lahit, buluntularının yoğunluğu bakımından diğerlerinden ayrılır. Uzunluğu 105 cm olan, söz konusu pişmiş toprak lahit, MÖ 4. yüzyılın 3. çeyreğine tarihlenmiştir (Resim 143). Mezarın uzunluğu nedeniyle araştırmacılar tarafından, dört yaşını geçmemiş bir çocuğa ait olduğu öne sürülmüştür[2104]. Beşi mezar dışına, dokuzu mezar içine olmak üzere toplamda on dört pişmiş toprak figürin hediye olarak bırakılmıştır[2105]. Bunun yanı sıra mezar içinde iki adet minyatür oinokhoe ve bir adet pişmiş toprak kutu da ele geçmiştir[2106]. Çocuk birey mezara sırtüstü yatırılmıştır. Pişmiş toprak figürinler bireyin etrafına yerleştirilmiştir. Başın solunda yıkanan Eros ile Aphrodite figürini, bel kemiklerinin sağ yanında kanatlı bir erkek ve kadının olduğu figürin, sol tarafında ise sadece kanatları korunmuş bir figürin, sol ayağın yanında yan yana oturan iki kadın figürini yer alır. Geri kalan ayakta duran

[2099] Lemos 1997, 77-78.
[2100] Yağız 2012, 238.
[2101] Lemos 1997, 81.
[2102] Lemos 1997, 81.
[2103] Ραφτοπούλου and Ανετάκης 2019, 313.
[2104] Ραφτοπούλου and Ανετάκης 2019, 315.
[2105] Ραφτοπούλου and Ανετάκης 2019, 313.
[2106] Kurtz and Boardman 1994, 64, 73.

kadın figürini, nike figürini, yan yana üç kişiden oluşan figürin ve iki minyatür oinokhoe bireyin ayaklarının yanına bırakılmıştır[2107] (Resim 144).

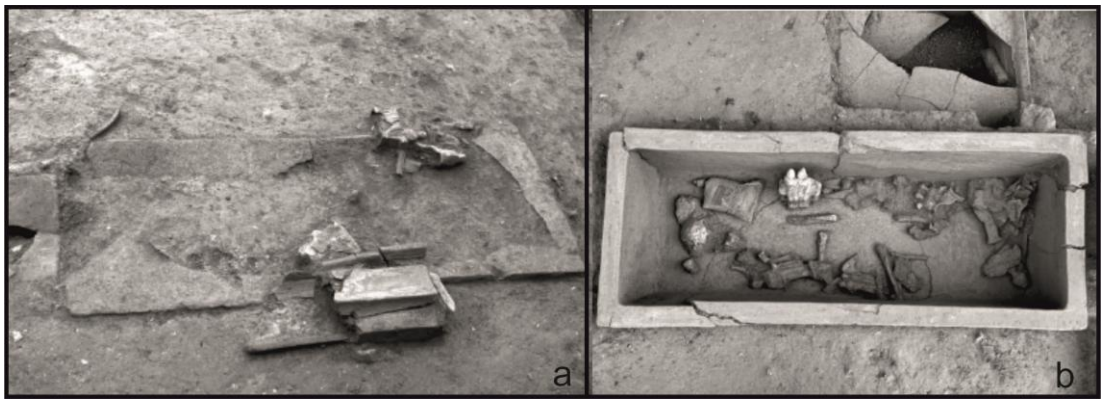

Resim 141: Khios, Rizari Nekropolisi (Λεμάνη 1997, Fig.1)

Resim 142: Khios, Rizari Nekropolisi. a) 4 ve 5 numaralı pithos mezar örneği, b-c)Mezarlardan ele geçen olpe ve emzikli kap (Λεμάνη 1997, Fig. 8, 13, 14).

[2107] Ραφτοπούλου and Ανετάκης 2019, 315.

Resim 143: Khios, Rizari Nekropolisi pişmiş toprak çocuk lahti, a) Lahtin açılmadan önceki hali; b) Lahtin açıldıktan sonraki durumu (Ραφτοπούλου and Ανετάκης 2019, Εικ.1-2)

Resim 144: Khios, Rizari Nekropolisi'nde ele geçen pişmiş toprak çocuk lahti buluntularının bir bölümü (Ραφτοπούλου and Ανετάκης 2019, Εικ. 3, 4, 8, 9, 11, 12, 13, 15)

Khios'un batı tepelerinin (5 numaralı alanlar) MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısından, MÖ 4. yüzyılın sonuna kadar nekropolis olarak kullanıldığı tespit edilmektedir. Bu alanda toplamda 178 mezar açığa çıkarılmıştır[2108]. En yoğun grubu 121 adet ile pişmiş toprak lahitler oluşturur. Ayrıca 24 kiremit mezar, 10 taş sanduka mezar, 5 taş lahit, 6 basit toprak mezar, 10 enkhytismos yer alır. Bu alanda kremasyon mezarın

[2108] Λεμάνη et al. 2019, 288.

bulunmadığı ifade edilmiştir[2109].

Bazı mezar gruplarının alçak bir taş sırası ile çevrelendiği ve bu nedenle bunların aile mezarı olabileceği belirtilmiştir[2110]. Genel olarak mezarların konumu arazinin yapısına göre şekillenmiştir. Mezarlardaki yön eğiliminin doğu-batı doğrultulu olmasının yanı sıra kuzeydoğu-güneybatı yönünde mezarlar da tespit edilmiştir. Bebek, çocuk, yetişkin gözetmeksizin bireyler aynı alanlara gömülmüşlerdir. Ele geçen mezarların 15'i bebek veya küçük çocuklara ait olduğu saptanmıştır[2111]. Ayrıca burada ele geçen bebek mezarlarından biri, iki amphoranın gövde altı bölümlerinin birleştirmesi sonucu oluşturulmuştur[2112] (Resim 145). Mezarlara ilişkin veriler genel bilgilerle sunulmasından ötürü batıdaki tepelerden ele geçen bebek ve çocuk mezarlarının tam tarihlemesi ve kontekstleri bilinmemektedir. Ancak çocuk mezarlarında çoğunlukla fincan ve oinokhoe gibi minyatür kapların bırakıldığı ifade edilmiştir[2113].

Resim 145: Khios, iki amphoranın birleştirilmesiyle oluşturulan mezar (Λεμάνη et al. 2019, Εικ. 8).

[2109] Λεμάνη et al. 2019, 288.
[2110] Λεμάνη et al. 2019, 292.
[2111] Λεμάνη et al. 2019, 293.
[2112] Λεμάνη et al. 2019,292, Res.8. Benzer tipte uygulamalar için bk. Keleş vd. 2019, 597 (Parion); Hürmüzlü 2003, 71,102, 207 (Klazomenai); Polat ve Polat 2006, 94 (Antandros).
[2113] Λεμάνη et al. 2019, 293.

Khios'un güneyinde mezar alanları oldukça parçalıdır. Bebek ve küçük çocuklar için enkhytrismos mezarların tercih edildiği, yalnızca bir mezarın pişmiş toprak lahit tipinde olduğu belirtilmiştir[2114]. Psarou Bölgesi'nde bulunan pişmiş toprak çocuk lahti içerisinden birbirine benzer dört fincan ele geçmiştir[2115].

Kentin güneydoğusunda kıyıya sadece birkaç metre uzaklıkta Bella Vista Bölgesi'nde (16 numaralı alan) Arkaik Dönem'e tarihlenen bir nekropolis saptanmıştır. Mezarlar, deniz kumu ve çakıllardan oluşan bir tabaka üzerine yerleştirilmiştir[2116]. Güneydoğuda tespit edilen mezar alanlarının (16-17 numaralı alanlar) arasındaki uzaklık, geniş yayılımı olan bir erken dönem nekropolisi olduğunu göstermiştir. Ancak bu alanların, Arkaik Dönem'deki Khios kentine olan mesafesi, nekropolisin kente yakın başka bir yerleşim ile ilişkili olabileceğini de düşündürmüştür. Söz konusu nekropolis, MÖ 7. yüzyılın ikinci çeyreğinden, MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına kadar kullanıldığı belirlenmiştir[2117].

Bu bölgeden 56 mezar açığa çıkarılmıştır. En yoğun gömü tipi, 41 örnekle basit toprak mezarlardır. Bu mezarlar, doğrudan toprağa açılan çukura yapılanlar ve etrafı taş sırası ile çevrilenler olmak üzere iki gruba ayrılır[2118]. Bazı durumlarda Antandros'ta da örneği görülen, bireyin kafasının altına yassı bir taş konulduğu aktarılmaktadır[2119]. Sadece iki mezarda buluntuya rastlanmıştır[2120]. Aynı nekropoliste dokuz adet pithos, üç adet enkhytrismos, üç adet pişmiş toprak lahit ve bir adet taş lahit açığa çıkarılmıştır. Pithoslar toprağa açılan çukurlara yerleştirilmiştir. Antandros[2121] ve Parion[2122] Nekropolisleri'nde de görülen pithosun içine çakıl taşı döşeme uygulaması burada da görülmektedir[2123].

Alanda tespit edilen enkhytrismoslardan biri, Rizari tipi bir hydriadır ve iki adet Khios chalisi mezar hediyesi olarak bırakılmıştır. Diğer iki gömü ise bezemesiz kaba kaplara yapılmıştır. Söz konusu mezarlardan biri, yetişkin bir bireyle yan yana açığa

[2114] Λεμάνη et al. 2019, 300.
[2115] Λεμάνη et al. 2019, 296.
[2116] Λεμάνη et al. 2019, 300.
[2117] Λεμάνη et al. 2019, 301.
[2118] Λεμάνη et al. 2019, 302.
[2119] Antandros, 133 nolu mezar için bk. Polat ve Polat 2006, 95.
[2120] Λεμάνη et al. 2019, 303.
[2121] Polat vd. 2012,284-285; Polat vd. 2020, 267.
[2122] Kasapoğlu 2019, 28.
[2123] Λεμάνη et al. 2019, 305.

çıkarılmıştır[2124]. Bu durum araştırmacılar tarafından mezarlar arasında aile bağı olabileceği şeklinde değerlendirilmiştir.

Bebek mezarı olarak kullanılan bir diğer kap ise, yetişkin bir birey için kullanılmış pişmiş toprak lahit içine bırakılmıştır. Mezara ait bir adet minyatür olpe ele geçmiştir[2125].

4.1.4.2. Khios Hellenistik Dönem Mezarları

Hellenistik Dönem'de, modern yerleşimin kuzeybatısındaki tepelere yayılmış nekropolis alanları kullanılmamakla birlikte, tepenin eteklerinde az sayıda dağınık mezarlara rastlanmıştır[2126]. Buna karşın, kuzeyde Livadia ve Letsaina bölgelerinin nekropolis olarak kullanılması devam etmekte ve güneye doğru uzanarak daha önce zanaat işliklerinin olduğu Ramni bölgesine kadar uzanmaktadır[2127].

MÖ 4. yüzyılın ortalarında, kremasyon geleneğinin tekrardan ortaya çıktığı görülmekle birlikte, yaygın ölü gömme geleneği inhumasyon olarak devam etmektedir[2128]. MÖ 4. yüzyılda kremasyon gömünün yeniden uygulanmaya başlamasıyla kemikleri koymak için, taştan yapılmış küp şeklinde ve çoğunlukla kapaklı olan yeni bir mezar tipi ortaya çıkar (Resim 146b). Bu küpler, Khios'ta Hellenistik Dönem boyunca havan olarak kullanılan günlük kullanım kaplarına benzer özellikler sergiler[2129]. Taştan yapılmış küp mezarlar tek tek veya gruplar halinde yerde açılan çukurlara ya da taş sandukaların içine konulmaktadır (Resim 146a). Hemen hemen tüm taş küpler, kalın cidarlı ve özel kaidelere sahiptir. Tespit edilen bu mezarların büyük bir oranı, Metropolis, Mezaria, Atsiki, Limni, Aigios İoannis Prodromos, Stratones, Rizari alanlarından ve kentin güney nekropolislerinde açığa çıkmıştır. Sadece iki örnek, kuzeydeki Livadia bölgesinde bulunmaktadır[2130]. Önemli bir ek olarak, Aigios İoannis Prodromos'ta tespit edilen taş küp mezarlardan birinde (AMX 3774), antropolojik incelemeler sonucu bir kadın ve iki yaşını geçmeyen bir bebeğin yanmış kemikleri tespit edilmiştir[2131]. Mezar kabın tipolojisi

[2124] Λεμάνη et al. 2019, 305.
[2125] Λεμάνη et al. 2019, 305.
[2126] Τσαρδάκα 2013, 491.
[2127] Τσαρδάκα 2013, 491.
[2128] Ανετάκης et al. 2019, 332.
[2129] Ανετάκης et al. 2019, 341.
[2130] Ανετάκης et al. 2019, 332.
[2131] Ανετάκης et al. 2019, 340.

çerçevesinde MÖ 4. yüzyıla tarihlenmektedir[2132]. Bu doğrultuda Khios'un Hellenistik Dönemin'de bebeklerin de, nadiren kremasyona tabi tutulduğunu söylemek mümkündür.

Resim 146 a-b: Khios, taş küp mezar örnekleri (Ανετάκης et al. 2019, Εικ.. 3-4).

Dönem içerisindeki inhumasyon mezar tipleri; oda mezar, pişmiş toprak lahit, taş lahit, taş sanduka, kiremit mezar, enkhytrismos, basit toprak mezar şeklindedir. Bebek ve çocuklar içinse enkhytrismos gömülerin yanı sıra, basit toprak gömü, taş sanduka ve kiremit mezarın kullanıldığı görülmektedir.

Khios merkezinin kuzeybatı ucunda, Kofiná Ridge'de yapılan kazılarda Geç Hellenistik ve Roma Dönemi'ne ait 17 mezar saptanmıştır[2133]. Mezarlarda buluntuların büyük bir kısmını unguentariumlar oluşturmaktadır. Bazı iskeletlerin ağzında sikke bulunurken, bir mezarda da bir çift altın küpe ele geçmiştir[2134]. Söz konusu mezarlardan üçünün, bebek ve çocuk bireylere ait olduğu belirtilmiştir. Bir kız çocuğuna ait olduğu düşünülen basit toprak tipindeki Mezar 8'de birey, sırtüstü yatırılmış ve başı güney yönüne bakmaktadır. Mezardan bronz spatula, minyatür bronz parfüm şişesi ve unguentarium ele geçmiştir[2135]. Buluntular yardımıyla mezar,

[2132] Urne kabı, araştırmacılar tarafından Tip 2 çerçevesinde değerlendirilmiştir bk. Ανετάκης et al. 2019, 344, Resim 12.
[2133] Hood et al 1954, 159-163. Cook, mezar sayısını 19 olarak belirtmektedir bk. Cook 1953, 124.
[2134] Cook 1953, 124.
[2135] Hood et al. 1954, 160-161.

MÖ 1. yüzyıla tarihlenmektedir[2136].

Mezar 16, toprağa dik yerleştirilmiş taşlardan oluşan sanduka mezardır. Araştırmacılar tarafından bir bebeğe ait olduğu düşünülen mezarda hediyeye rastlanmamıştır[2137]. Ancak konumu itibarıyla diğer mezarlar ile çağdaş olabileceği düşünülerek, MÖ 1. yüzyıla tarihlenir[2138].

Khios'un batı kesiminde ise mezarlık alanları, Fransız Koleji çevresinde ve Tourloti ile Fragkomakhala arasındaki bölgeye kadar uzanmaktadır. Burada Geç Hellenistik ve Roma Dönemi'ne ait mezarlar tespit edilmiştir. Bu mezarlar içerisinde MÖ 2. yüzyıla ait Makedon Tipi bir oda mezar da açığa çıkarılmıştır[2139]. Ancak buradaki mezarlar hakkında detaylı bilgiler bulunmaması nedeniyle bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin veri bulunmamaktadır.

Hellenistik ve Roma Dönemi'ne ait güney nekropolisi ise, Kaloplyti Deresi'nin güneyinden başlayarak geniş bir alana yayılır. Burada Evangelistria, Mezaria, Atsiki, Limni, Agios İoannis Prodromos, Strotones ve Rizari'de kazılar gerçekleştirilmiştir. Söz konusu alanlardan ele geçen mezarlar, MÖ 4. yüzyıl ile MS 1. yüzyıl arasına tarihlenmektedir. Erken Hellenistik Dönem'e ait mezarların sayıca az olduğu, mezar yoğunluğunun MÖ 2. yüzyıl ile MS 1. yüzyıl arasında olduğu belirtilmiştir[2140]. Mezar tipleri arasında taş sandukalar, kiremit mezarlar, taş lahitler, hem toprağa hem de yumuşak tüf kayaca yapılan basit toprak mezarlar, enkhytismoslar ve hydria ile taş küplerin kullanıldığı urne mezarlar bulunmaktadır[2141]. Ancak burada bulunan mezarlar hakkında detaylı bilgiler sunulmamıştır.

4.1.4.3. Khios Genel Değerlendirme

Khios Nekropolisleri'ne ilişkin güncel çalışmalar, daha çok bölgede gerçekleştirilen kurtarma kazılarına dayanmaktadır. Yapılan kazıların birçoğunun yayımlanmaması sebebiyle, özellikle bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin bilgiler oldukça dağınık

[2136] Hood et al. 1954, 131.
[2137] Hood et al. 1954, 163.
[2138] Hood et al. 1954, 163-164. Alanda tespit edilen bir diğer bebek gömüsü ise, Mezar 15'tir. Büyük bir amphoranın kırılan alt yarısına yerleştirilen bebeğin, bir başka amphoraya ait parçalarla üzerinin örtüldüğü belirlenmiştir. Mezar hediyesi olarak bırakılan unguentarium yardımıyla mezar Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenmektedir.
[2139] Τσαρδάκα 2013, 492.
[2140] Τσαρδάκα 2013, 493.
[2141] Τσαρδάκα 2013, 493.

durumdadır.

Arkaik ve Klasik Dönem'de kremasyon uygulanmış bebek veya çocuk mezarı görülmemektedir. Genel olarak inhumasyon gömü gelenekleri çerçevesinde, pişmiş toprak lahit, taş sanduka, kiremit mezar, pithos ve çeşitli kaba seramiklerin, amphoraların ve hydrialaların kullanıldığı enkhytrismoslar tercih edilmektedir. Döneme ilişkin mezarlar Rizari'de, Khios'un batı tepelerinde, Khios'un güneyinde özellikle Bella Vista bölgesinden ele geçmektedir.

Hellenistik Dönem'de ise bebek ve çocuk mezarlarında daha fazla çeşitlilik gözlemlenmiştir. Özellikle MÖ 4. yüzyılda ortaya çıkan ve urne kabı olarak kullanılan, taştan yapılmış bir küp mezar içerisinde yetişkin bir kadın ile 2 yaşın altındaki bir bebeğin yanmış kemiklerinin bulunması, Hellenistik Dönem'de nadir de olsa bebeklerin de kremasyona tabi olduğunu gösterir niteliktedir. Hellenistik Dönem'de Khios dışında, Assos, Antandros, Kyme ve Nif (Olympos) Dağı Nekropolisleri'nde de urne içerisinde yetişkinlerle beraber nadir de olsa bebeklerin olduğu görülmektedir[2142]. İstisna bu örnek dışında genel anlamda inhumasyon gömü gelenekleri tercih edilmektedir. Bebek ve çocuklar için enkhytrismosların yanı sıra basit toprak mezar, pişmiş toprak lahit, taş sanduka ve kiremit mezarların da kullanıldığı saptanmıştır.

Hellenistik Dönem'e ait bebek ve çocuk mezarları kentin kuzeybatı ucundaki Kofiná Ridge dışında genellikle güneyde yer alan nekropolislerden (Aigios İonnis Prodromos, Rizari) ele geçmektedir. Bu durum, bebek veya çocuk gömülerine ilişkin bir uygulama olmadığı gibi, kuzeydeki çoğu mezarlık alanının Hellenistik Dönem'de kullanılmamasından kaynaklanmış olmalıdır.

Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem'i kapsayan süreçlerde, genel olarak çocuklar mezarlara tek olarak defnedilmektedir. Bununla birlikte az sayıda bir yetişkin mezarı yanında ya da doğrudan bir yetişkin ile beraber gömüldükleri de gözlemlenmektedir. Ancak bu durumun süreçsel olarak azalan ya da çoğalan yoğunluğunu saptayacak

[2142] Kadın ve erkek iki yetişkin bir de bebek mezar için bk. Wolska 1993, 201(Assos); Bir kadın bir çocuk mezarı için bk. Stupperich 1996a, 11(Assos); Anne ve 7 yaşlarında kız çocuğu için bk. Buruldağ 2009, 114(Assos); 25-35 yaşında bir erişkin ve 4-5 yaşında bir çocuk bk. Tül-Tulunay 2009, 413 (Nif Dağı Nekropolisi); bir kadın ve bir erkek yetişkin ile iki çocuk için bk. Tül-Tulunay 2010, 391 (Nif Dağı Nekropolisi); Antandros'ta 414 numaralı mezar içerisinde bir yetişkin ve bir çocuğa ait kemiklerin ele geçtiği raporlarda öne sürülmüştür (Bk. Antandros Hellenistik Dönem Mezarları); Dinçarslan 2017, 55 (Kyme).

kadar veri bulunmamaktadır.

Yine her üç dönemde de enkhytrismosların yapıldığı bilinmekle birlikte, çoğu zaman sadece istatistiksel bir veri olarak belirtilmekte, detayları konusunda bilgi verilmemektedir. Bu nedenle Batı Anadolu kentlerinden Parion[2143], Tenedos[2144], Assos[2145], Antandros[2146], Smyrna[2147] ve Klazomenai'da[2148] görülen bebek ve çocuk mezarlarının ikili üçlü gruplar halinde gömülmeleri durumunu Khios'ta değerlendirebilmek mümkün olmamıştır. Ancak Arkaik Dönem'de Rizari Bölgesi'nde tespit edilen kaba hamurlu küçük pithos mezarların birbirine yakın konumda bulunmaları, yine Rizari'de MÖ 4. yüzyıla tarihlenen ve kümelenmiş durumda açığa çıkarılan üç pişmiş toprak lahit, bir adet basit toprak gömü ve bir adet kiremit mezarın çocuklara ait olması, benzer uygulamaların Khios'ta da var olabileceğine işaret etmektedir.

Rizari'de ele geçen Arkaik Dönem'e tarihlenen bebek mezarları başka bir özelliğiyle de ön plana çıkmaktadır. Söz konusu iki mezar, iki taş lahit, urne kabı olarak kullanılmış beş pithoid amphora ve bir pithos ile aynı alanda birbirine yakın konumlarda ele geçmiştir. Bebek mezarları dışındaki gömülerin zengin buluntular içerdiği, urne kaplarının bezemeli bir işçiliğe sahip olduğu belirtilmektedir. Bebek mezar kaplarının ise kaba hamura ve işçiliğe sahip olduğuna değinilmektedir. Bu tür kaba hamurlu mutfak kaplarının tercih edildiği ve mezar hediyesinin bırakılmadığı enkhytrismoslara Antandros, Smyrna ve Klazomenai Nekropolisleri'nde de rastlanmaktadır[2149]. Bu durum, MÖ 7. yüzyılda bebeklerin toplum içerisindeki konumu ve sosyal statüsünü ifade eder niteliktedir. Henüz aile veya daha büyük bir sosyal yapı tarafından kabul görmeyen ve tam bir birey olarak nitelendirilmeyen özellikle yeni doğmuş bebeklerin, her evde bulunabilecek bu tür kaplara gömülmesi bilinçli bir tercihin sonucu olmalıdır.

[2143] Kasapoğlu 2019, 19.
[2144] Özkan 1993, 199, 213.
[2145] Utili 1999, Abb.14.
[2146] Yağız 2015, 709; Klasik Dönem'de 79-20-81nolu mezarlar Polat ve Polat 2006, 94.
[2147] Akurgal 1999, 52; Akurgal 1999b, 33-36; Öztürk 2005, 1.
[2148] Güngör 2006a, Levha 5, 80-09 ve 80-10 nolu amphora mezarlar; Güngör 2006a, Levha 6, 80-19, 80-20, 80-21 nolu mezarlar.
[2149] Antandros için bk. Yıldız 2006, 152-156; Klazomenai için bk. Ulusoy 2019, 149; Smyrna için bk. Nicholls 1958/1959, 44-45.

Mezarlar hakkında verilen bilgilerde özel olarak kontekst belirtilen çok az sayıda mezar bulunmaktadır. Bu nedenle bebek ve çocuk mezarları kontekstlerine de sadece genel hatlarıyla değinilebilmiştir. Arkaik ve Klasik Dönemler'de emzikli kapların yanı sıra oinokhoe, olpe, fincan gibi minyatür kaplar, mezar hediyesi olarak bırakılmıştır. MÖ 4. yüzyılın 3. çeyreğinde ise figürinler de hediye repertuvarına dahil olmuştur. Ancak seramik kapların mezarlarda yoğunluğu devam etmektedir. Hellenistik Dönem'de minyatür kapların yerini unguentariumlar almıştır. Seramik kapların yanı sıra az da olsa bronz objelere de rastlanmıştır.

Geç Klasik-Erken Hellenistik Dönem'e ait çocuk mezarlarında, pişmiş toprak figürinlerin çok az yer aldığı görülür. Bu durum kazılan mezarlarla ilgisi olabileceği gibi bilinçli bir tercihten de kaynaklanıyor olabilir. Mevcut figürinler ağırlıklı olarak tanrı-tanrıça ve insan betimlemelerinden oluşur. Oturan veya ayakta duran ikili kadın figürinleri Demeter Kore ikilisiyle özdeşleştirilir. Özellikle çocuk mezarlarında bu figürinlerin yer alması, tanrıçaların khitonik kimliği ve artık ölmüş olan çocukların bakımıyla ilişkilendirilir[2150]. Ayrıca ölümden sonra gelişen anne çocuk ilişkisini de hatırlatır bir unsurdur. Anne çocuk ilişkisi Aphrodite ve Eros figürinleriyle de belirtilir. Özellikle ele geçen bir mezarda bu ikili figürinde Aphrodite, kourotrophos sıfatıyla betimlenmiştir[2151].

Khios Nekropolisleri'nde tespit edilen bireyler üzerinde neredeyse hiçbir antropolojik çalışma gerçekleştirilmemiştir[2152]. Yalnızca taş küp mezarların bir bölümde analizler yapılmış ve bu sayede Hellenistik Dönem'de bebeklerin nadir de olsa kremasyon tabi tutulduğu belirlenmiştir.

4.1.5. TEOS

Teos, İzmir'in Seferihisar ilçesinin Sığacık Köyü yakınlarında yer almaktadır. Kent ile ilgili ilk araştırmalar 18. ve 19. yüzyılda başlamış olsa da, ilk kazı çalışmaları R. Pullan tarafından 1862 yılında yapılmıştır[2153]. Daha sonra 1924 yılında Fransız arkeologlar tarafından çalışmalar yürütülmüştür[2154]. 1962-1966 sezonlarında Prof. Dr. Yusuf Boysal, 1980-1984 yılları arasında Dr. Mustafa Uz, 1995-1996'da ise Prof.

[2150] Ραφτοπούλου and Ανετάκης 2019, 319.
[2151] Ραφτοπούλου and Ανετάκης 2019, 319.
[2152] Λεμάνη et al. 2019, 306.
[2153] Polat 2016, 20.
[2154] Béquignon and Laumonier 1925, 281-321.

Dr. Numan Tuna kazı faaliyetlerini gerçekleştirmiştir[2155]. 2010 yılından itibaren ise kazılar, Ankara Üniversitesi bünyesinde Prof. Dr. Musa Kadıoğlu tarafından sürdürülmektedir[2156].

1924 yılı çalışmalarında, kentin yerleşim alanının nekropolisler ile çevrelendiği saptanmıştır[2157]. Bu çalışmalarda kentin Doğu Nekropolisi'nde çok sayıda lahit, stel parçalarının bulunduğu, benzer nitelikte materyallerin kentin Batı Nekropolisi'nde de olduğu aktarılmıştır[2158]. Batı Nekropolisi'ne dair ikinci gözlemler, 1963 yılında yapılan araştırmalarda da yinelenmiştir. Kentin batısında deniz ile yerleşim yeri arasında kalan tepe ve sırtlarda farklı dönemlere ait çok sayıda mezarların bulunduğu ifade edilmiştir[2159]. Burada gerçekleştirilen çalışmaların devamında "E Çukuru" olarak isimlendirilen alanda, Protogeometrik Dönem'e ait bir amphora bebek mezarı da açığa çıkarılmıştır[2160].

Kent yerleşiminin kuzeyinde ise, 3. derece arkeolojik sit alanları olması sebebiyle, İzmir Müzesi tarafından kazılar gerçekleştirilmiştir. Türbe Mevki'nde 1996 yılında gerçekleştirilen kazılarda Geç Geometrik Dönem'e tarihlenen yanık bir alan açığa çıkarılmıştır[2161]. Söz konusu alan içerisinden bir adet krater ve 23 adet kotyle ele geçmiştir[2162]. Ancak alanda insan kemiğine rastlanmaması, araştırmacıları iki farklı görüşe sevk etmiştir. Kazıyı gerçekleştiren T. Özkan'ın vefatının ardından alan ile ilgili notlarının derlenerek yayımlandığı çalışmada, alanın kremasyon mezar olarak yorumlanmasına karşın[2163], İren ve Ünlü'nün alan ile ilgili görüşleri buranın mezar olamayacağı ancak ikincil kremasyona ait bir yakma alanı, seremoni alanı olarak değerlendirilmesi yönündedir[2164]. Alanda başka mezarların tespit edilmemesi de bu görüşlerini destekler niteliktedir[2165].

[2155] Öğün 1965, 115-121.
[2156] Kadıoğlu vd. 2012.
[2157] Béquignon and Laumonier 1925, 291.
[2158] Béquignon and Laumonier 1925, 291.
[2159] Boysal 1965, 7.
[2160] Öğün 1965, 117.
[2161] Özkan 2009, 58; İren ve Ünlü, 2012, 310.
[2162] Özkan 2009, 57, 69-78; İren ve Ünlü 2012, 310-313.
[2163] Özkan 2009, 58-59.
[2164] İren ve Ünlü 2012, 310, 316, 318.
[2165] İren ve Ünlü 2012, 316.

Kentin kuzeyinde yapılan araştırmalardan bir diğeri ise İzmir Müzesi tarafından, Akkum Mevki'nde gerçekleştirilen sondaj kazılarıdır[2166]. Söz konusu alandan bir hydria urne mezar bir adet de taş sanduka mezar açığa çıkarılmış olup, MÖ Geç 5. yüzyıl-Erken 4. yüzyıla tarihlenmiştir[2167]. Yayında mezarları çevrelediği düşünülen iki duvarın olduğu ve bu nedenle aile mezarı olabileceği öne sürülmüştür[2168].

Kentin güneyinde ise, 2010 yılında gerçekleştirilen sistemli kazılar sonucunda kayaya oyulmuş basit sanduka tipi mezar, kiremit mezar ve urne olmak üzere 7 adet mezar tespit edilmiştir[2169].

Mevcut veriler neticesinde, Teos Antik Kenti'nin etrafının nekropolisler ile çevrelendiği tespit edilmiştir. Nekropolisler içerisinde en çok verinin ele geçtiği alan Batı Nekropolisi'dir. Bunun nedeni 3. derece arkeolojik sit alanı olarak tanımlanan bölgede yapılan kurtarma kazılarıdır.

Batı Nekropolis 1258 Ada, 1 Parsel'deki kazılar İzmir Müzesi tarafından gerçekleştirilmiştir[2170]. Bu parselde 2006 yılında gerçekleştirilen sondaj kazılarında yoğun mezar buluntularının açığa çıkması nedeniyle, 2013-2015 yıllarında kurtarma kazıları yapılmıştır[2171]. Alan, araştırmacıları tarafından A, B, C olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. A bölümü parselin batısında, B bölümü parselin güneyinde, C bölümü ise kuzeyinde yer almaktadır[2172]. Bu parselin Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e kadar nekropolis olarak kullanıldığı tespit edilmiştir[2173].

Batı Nekropolis 1258 Ada, 1 Parsel A Bölümü'nde çalışmalar 2014 yılında gerçekleştirilmiştir[2174]. Kuzeyden güneye eğimli arazi yapısına sahip A Bölümü, küçük tepeciklerden oluşmaktadır (Resim 147). Bu tepeciklerin alt katmanlarında Arkaik Dönem'e ait dairesel, kareye yakın ya da at nalı formunda taşlarla çevrelenmiş mezar alanları tespit edilmiştir[2175]. Bu alanların üzerinin toprakla örtülerek yığma tepeciklerin oluşturulduğu belirtilmiştir. Alanda bulunan tüm

[2166] Çırak ve Kaya 2007. *Passim.*
[2167] Çırak ve Kaya 2007, 3- 4.
[2168] Çırak ve Kaya 2007, 5.
[2169] Kadıoğlu vd. 2012, 449-451.
[2170] Kadıoğlu vd. 2016, 466.
[2171] Güllüsaç 2018, 4.
[2172] Güllüsaç 2018, 4.
[2173] Kadıoğlu vd. 2016, 466.
[2174] Foça 2019, 10.
[2175] Foça 2019, 10.

mezarlar birbirine yakın konumda kümelenmiş olarak ele geçmiştir[2176].

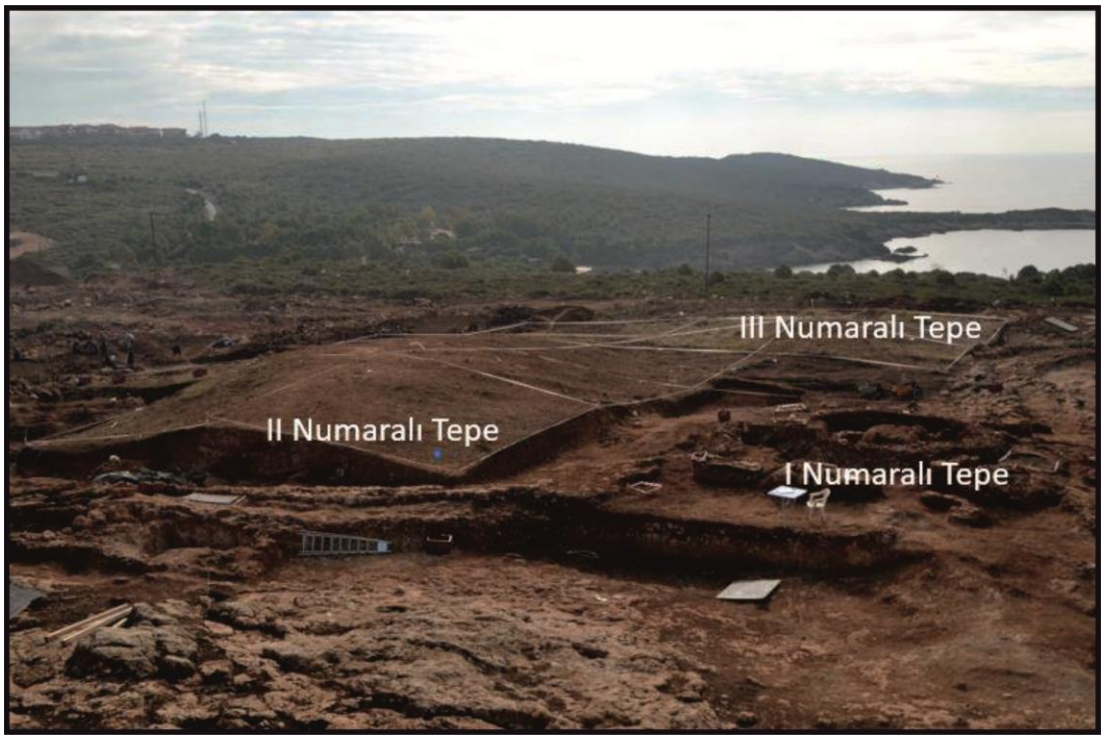
Resim 147: Teos Batı Nekropolisi A Bölümü Genel Görünüm (Foça 2019, Levha IIIa).

Teos Batı Nekropolisi A Bölümü'nde inhumasyon ve kremasyon gömü geleneklerinde toplamda 142 adet mezar açığa çıkarılmıştır[2177]. Mezarlar iki gömü evresine ayrılmaktadır. İlki MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısından MÖ 5. yüzyılın başlarına; ikinci gömü evresi ise MÖ 4. yüzyıl ortalarından, MÖ 3. yüzyılda yoğun olmak üzere MÖ 2. yüzyıla kadar uzanmaktadır[2178]. İnhumasyon mezarlar; pişmiş toprak lahit, taş sanduka, basit sanduka, anakayaya oygu basit sanduka, kiremit mezar, basit toprak mezar, enkhytrismos, pithos ve anıtsal mezar tipindedir. Kremasyon mezarlar ise birincil ve ikinci olmak üzere iki grup altında

[2176] Foça 2019, 10.
[2177] Foça 2019, 40.
[2178] Foça 2019, 155.

toplanmıştır[2179].

Arkaik Dönem mezarlarında bebek ve çocuk mezarlarının yetişkin gömüleriyle hemen hemen eşit oranda, ancak Geç Klasik - Hellenistik Dönem'e ait mezarların büyük çoğunluğunun yetişkinlere ait olduğu saptanmıştır[2180].

Resim 148: Teos Batı Nekropolisi B Bölümü (Güllüsaç 2019, Levha 76).

Teos Batı Nekropolisi B Bölümü'nde ise, üç adet mezarlardan oluşan yığma tepelerde Klasik ve Hellenistik Dönem'e ait toplamda 123 mezar açığa çıkarılmıştır[2181] (Resim 148). Kiremit mezarlar, pişmiş toprak lahitler, enkhytrismoslar (situla, amphora ve hydria), sanduka mezarlar, basit toprak mezarlar, pithoslar ve birincil kremasyon mezar tipleri görülmektedir[2182].

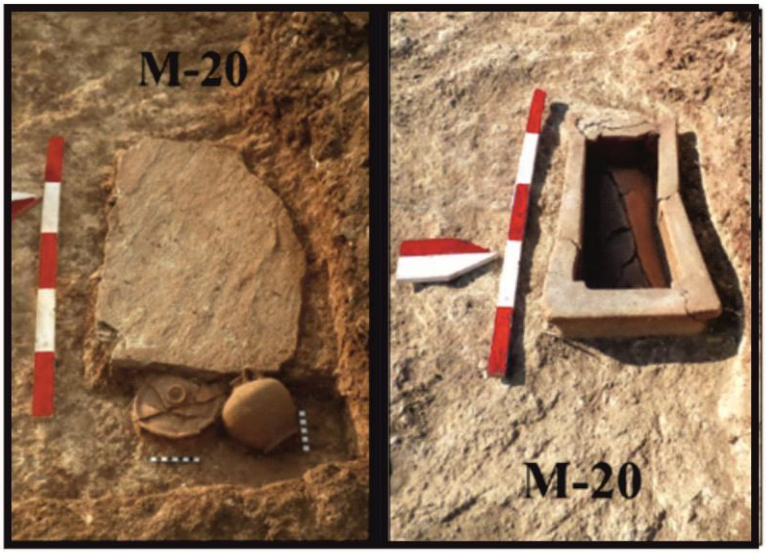
Yukarıda bahsedildiği üzere kentin güney, doğu ve kuzey bölümlerinde mezarlar tespit edilmesine karşın kapsamlı bir çalışma gerçekleşmemesi nedeniyle bebek ve çocuk mezarlarına dair verilere henüz ulaşılamamıştır. Bunun yanı sıra Batı Nekropolis'te 1258 Ada, 1 Parsel içindeki A ve B bölümlerini içeren tez çalışmalarının bulunması, özellikle bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin bilgilerin bu

[2179] Foça 2019, 40.
[2180] Foça 2019, 151
[2181] Güllüsaç 2018, 248.
[2182] Güllüsaç 2018, 193.

nekropolis üzerinden değerlendirilebilmesine olanak sağlamıştır[2183]. Bu doğrultuda aşağıda dönemsel olarak ele alınan bebek ve çocuk mezarları, kentin Batı Nekropolis bulgularına dayanmaktadır.

4.1.5.1. Teos Arkaik Dönem Mezarları

Arkaik Dönem Teos Nekropolisi'nde yetişkinler için inhumasyon ve kremasyon gömü geleneklerinin bir arada kullanıldığı görülmektedir[2184]. Bu döneme ait mezarlar Batı Nekropolisi 1258 Parsel 1 Ada A Bölümü kazılarında açığa çıkarılmıştır. İnhumasyon mezar tipleri içerisinde pişmiş toprak lahit, pithos ve basit toprak mezarlar bulunmaktadır. Kremasyon mezarların ise çok büyük oranının birincil kremasyon olduğu anlaşılmaktadır. Kremasyon mezarların kemikleri üzerine antropolojik çalışmalar gerçekleşmemesi nedeniyle kremasyon mezarlar içerisinde bebek veya çocuk olup olmadığı belirsizdir.

Resim 149: Teos, Batı Nekropolisi pişmiş toprak çocuk lahti (Foça 2019, Ek s.36).

Söz konusu dönemde çocuklar için tespit edilen mezar tipi ise sadece pişmiş toprak lahitler ile sınırlıdır. Alanda Arkaik Dönem'e ait olduğu düşünülen altı pişmiş toprak lahtin boyutları itibarıyla çocuk mezarı olduğu düşünülmektedir[2185]. Genel olarak, MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılan bu mezarlar, MÖ 5. yüzyıla kadar kullanılmaya devam etmiştir. Pişmiş toprak çocuk mezarlarında yetişkinlerde

[2183] Güllüsaç 2018; Foça 2019, Passim.
[2184] Foça 2019, 40.
[2185] Foça 2019, 41.

olduğu gibi baskın yön doğu-batı doğrultuludur. Ancak iki mezar örneği (M5 ve M13) kuzeybatı-güneydoğu doğrultuludur. Çocuk lahitlerinin bir bölümünde kapak ele geçmezken, bir kısmının ise yassı büyük ve şekilsiz kayrak taşı ile kapatıldığı görülmektedir.

M4, M5, M13, M17, M18 olarak adlandırılan çocuk lahitlerinde herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır[2186]. Bu mezarların sırasıyla ölçüleri 134 cm x 76 cm (korunan ölçüler), 90 cm x 43cm, 100 cm x 43 cm, 72 cm x 34 cm, 94 cm x 53 cm'dir.

M20 lahti ise çocuk lahitleri içerisinde tarihlenebilir veriye sahip tek örnektir[2187] (Resim 149). Büyük, yassı bir kayrak taşı ile kapatılmış, doğu-batı doğrultulu olan mezarın ölçüleri 71 cm x 40 cm'dir. Trapezoidal formda olan lahit teknesi içerisinde bireye ait az sayıda kafatası kemikleri ele geçmiştir. Mezarın kuzeyinde yarım ay formunda örülmüş bir taş sırası da bulunmaktadır. Mezarın hemen dış yüzeyinde palmet desenli bir adet lekythos, bir adet lekanis ve bir adet emzikli kap ele geçmiştir[2188]. Buluntular yardımıyla mezar MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir.

4.1.5.2. Teos Klasik Dönem Mezarları

Teos'ta Klasik Dönem mezarlarına ilişkin bulgular, kentin kuzeyinde yer alan Akkum Mevki'nden ve Batı Nekropolisi'nden elde edilmektedir[2189].Mezar tipleri, önceki dönemde olduğu gibi inhumasyon ve kremasyon olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Kremasyon mezarların birincil ve ikincil örnekleri, özellikle MÖ 5. yüzyılda oldukça az ele geçerken, MÖ 4. yüzyılın sonlarına doğru yeniden artış gösterdiği saptanmıştır[2190]. İnhumasyon mezar tipleri ise, Arkaik Dönem'de görülen pişmiş toprak lahitler, pithoslar, basit toprak gömülerin yanı sıra bu dönemde taş sanduka mezarlar ve enkhytrismoslar da görülmektedir. Ayrıca kiremit mezarlar da ilk defa bu dönem içerisinde kullanılmaya başlanmıştır.

Klasik Dönem'de bebek ve çocuklar içinse pişmiş toprak lahit, situla, amphora, ve

[2186] Foça 2019, M4 için bk. Ek1 s.4; M5 için bkz Ek1 s. 5; M13 için bk. Ek1 s.28; M17 için bk. Ek1 s.33; M18 için bk. Ek1 s.34.
[2187] Foça 2019, Ek1 s.36.
[2188] Foça 2019, Ek1 s.37-39.
[2189] Çırak ve Kaya 2007, 3- 4; Güllüsaç ve Aytaçlar 2019. Passim.
[2190] Çırak ve Kaya 2007, 3- 4; Güllüsaç 2018,Tablo I, II,II; Foça 2019, Tablo I.

çömleklerin kullanıldığı enkhytrismoslar ile kiremit mezarlar tercih edilmiştir.

Çocuklar için kullanıldığı saptanan pişmiş toprak lahitler Batı Nekropolisi'nden çıkan üç örnekle temsil edilmektedir. 1258 Parsel A Bölümü'nde açığa çıkarılan, M15 olarak adlandırılan çocuk lahdinin ölçüleri 104 cm x 33 cm'dir[2191]. Mezar, peribolosun içerisinde çok parçalı kırıklara sahip bir şekilde tespit edilmiştir. Mezar içerisinden bir adet cam aryballos ele geçmiş ve bu sayede mezar MÖ 5. yüzyıla tarihlenmiştir[2192].

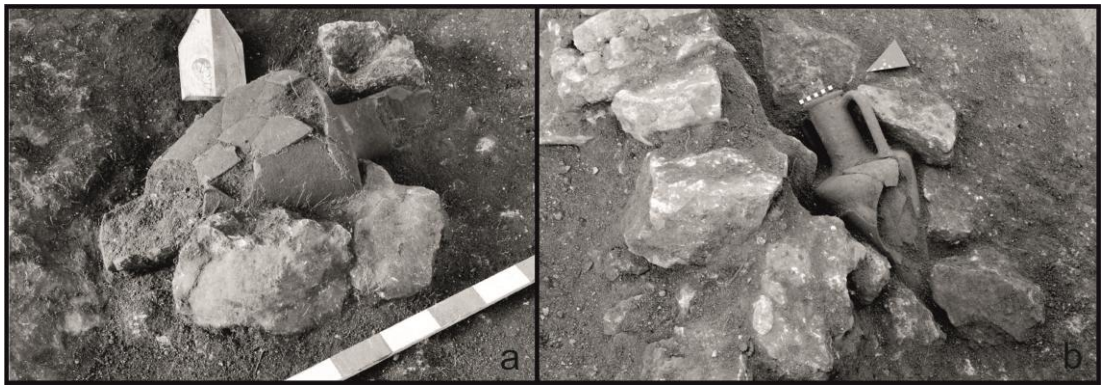
Resim 150: a) Teos, Batı Nekropolisi M103 çocuk lahti (Güllüsaç 2019, Levha62); b-c-d-e-f) M103 mezar buluntuları (Güllüsaç 2019, Fig. 56-58).

1258 Parsel B Bölümü'nde ele geçen diğer iki adet pişmiş toprak çocuk lahdi ise M61 ve M103'tür. Her iki mezar da trapezoidal formlu olup, MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. M61, 109 cm uzunluğunda ve 44 cm genişliğinde, üst kısmı büyük boyutlu yassı bir taş ile kapatılmıştır[2193]. Mezar içerisinden bireye ait herhangi bir kemik veya buluntu ele geçmemiştir. M103 ise, 80 cm x 40 cm

[2191] Foça 2019, Ek1, 30.
[2192] Foça 2019, 49.
[2193] Güllüsaç 2018, 72.

ebatlarındadır[2194] (Resim 150a). Mezar, başka bir pişmiş toprak lahit mezar teknesinin dip bölümü yukarı gelecek şekilde konulmasıyla üzeri kapatılmıştır[2195]. Mezardan bireye ait kemikler ele geçmezken, mezarın dışından, minyatür hydria, tuzluk, amphoriskos, lekythos, lekanis ele geçmiştir[2196] (Resim 150b-f).

Bebek ve çocuklar için kullanılan bir diğer mezar tipi ise situla, amphora ve niteliği tanımlanamayan çömleklerden oluşan enkhytrismoslardır. Bu grubun en erken örnekleri MÖ 5. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen dört adet Khios üretimi amphora mezardır[2197] (Resim 151a-b). Amphoraların çevresinin taşlarla sınırlandırıldığı, üzerinin yine taşlarla örtüldüğü saptanmıştır[2198]. Söz konusu amphora mezarlarda bebeğe ait kemiklere ve mezar hediyelerine rastlanmamıştır.

Resim 151: Teos Batı Nekropolisi 5.yüzyıla ait amphora mezarlar; a)75 numaralı amphora mezar; b) 95 numaralı amphora mezar (Güllüsaç – Aytaçlar 2019, Res. 24-25).

MÖ 4. yüzyıl ile birlikte enkhytrismoslarda artış yaşandığı görülmektedir. Buna bağlı olarak amphora mezarların sayısı da bu süreçte daha fazladır[2199]. Mezarların büyük tahribata uğradığı bu nedenle gömü şekilleri konusunda belirsizliklerin olduğunu söylemek mümkündür. Toprağa dik veya yatay konumda yerleştirilmiş amphoralarda yön birliği de tespit edilememektedir. Yalnızca M55 olarak adlandırılan tek bir örneğin kiremit yardımıyla üstünün örtüldüğü anlaşılmaktadır. Batı Nekropolisi'nde bu yüzyıla ait sekiz amphora mezarın üçünde mezar hediyesi tespit edilmiştir. M30 olarak adlandırılan amphoranın dışından bir adet tek kulplu testi[2200], M108 amphora

[2194] Güllüsaç 2018, 118-119.
[2195] Güllüsaç ve Aytaçlar 2019, 96-97.
[2196] Güllüsaç 2018, 118-119.
[2197] M24,27,75,95 için bk. Güllüsaç ve Aytaçlar 2019, 97.
[2198] Güllüsaç 2018, 197.
[2199] Güllüsaç 2018, 22,46, 125, 141; Foça 2019, Kat No: 93, 98, 101, 102.
[2200] Güllüsaç 2018, 46.

mezarından ise iki adet kase ve iki adet bodur lekythos ele geçmiştir[2201].

M122 amphora mezarı ise, buluntu niteliği ve niceliği bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır. Mezarın hemen bitişiğinde bir adet figürin parçası ve bir adet amphoriskos ele geçmiştir[2202]. Mezarın çevresinde ise taşların arasında iki adet stamnos, birer adet adak kasesi, pişmiş toprak kap ve kap parçaları, thymiaterion, palmetli kap, pyksis, figürin parçası, protom, kadın figürini, kadın figürin başı ve spatula ele geçmiştir[2203] (Resim 152). Söz konusu buluntuların, doğrudan ölü hediyesi olarak sınıflandırmaktan ziyade amphora mezarın önünde bulunan olasılıkla mezara ait bir sunu alanı olarak değerlendirmek mümkündür.

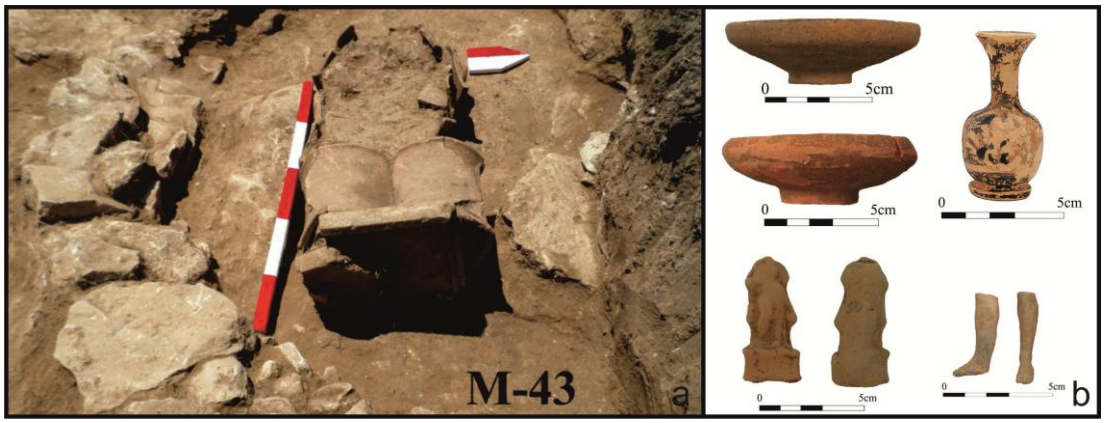
Resim 152: Teos, Batı Nekropolisi, B Bölümü M122 amphora mezar (Güllüsaç 2019, Levha 74).

Situlalar, MÖ 4. yüzyılda ortaya çıkmış, yüzyılın sonlarına doğru ve MÖ 3. yüzyılda yoğun olarak bebek ve çocuk mezarı olarak kullanılmıştır. Situla mezarların büyük bir çoğunluğunda mezar hediyesi bulunmamaktadır. Batı Nekropolisi'nde 1258 Parsel B Bölümü kazılarında situla mezarların kiremit mezarların üzerinde olması sebebiyle III. Gömü Evresi olan MÖ 3. yüzyıla tarihlendirilmişlerdir[2204]. Aynı parselin A Bölümü'nde ise situla mezarlar, kiremit mezarlar ile aynı seviyede tespit

[2201] Güllüsaç 2018, 125.
[2202] Güllüsaç 2018, 197.
[2203] Güllüsaç 2018, 141-148.
[2204] Güllüsaç 2018, 191.

edilmesi üzerine MÖ 4. - 3. yüzyıla tarihlendirilmiştir[2205]. Geç Klasik-Erken Hellenistik Dönem ayrımının hediye içermeyen situla mezarlarda yapılması mümkün olmadığı için MÖ 4. yüzyıla ait olan M43 mezarı dışındaki örnekler Hellenistik Dönem başlığı altında değerlendirilecektir.

M43 olarak adlandırılan mezar, üç adet büyük boyutlu situla benzeri çömlek kullanılarak yapılmış olmasından ötürü situla mezar olarak tez içerisinde değerlendirmeye alınmıştır (Resim 153a). Mezarda bir adet palmet desenli minyatür lekythos açığa çıkarılmıştır[2206]. Bu sayede mezar MÖ 4. yüzyıla tarihlenmiştir. Ayrıca mezarın çevresinden bir adet pişmiş toprak aktör figürini, bir adet pişmiş toprak figürin ayak parçası, iki adet de içe dönük ağızlı kase ele geçmiştir[2207] (Resim 153b).

Resim 153: a) Teos, Batı Nekropolisi, M43 situla mezar; b) M43 mezar buluntuları (Foça 2019, ek1 s.83-89).

Enkhytrismoslar içerisindeki son grup, formu tanımlanamayan kaplardan oluşmaktadır. Oldukça tahrip olmuş bu mezarların hiçbirinden kemik ele geçmemiştir[2208]. Yalnızca M54 örneğinde mezar buluntusu bir adet pişmiş toprak oinokhoe tespit edilmiştir[2209]. Mezar bu sayede MÖ 5. yüzyılın sonuna tarihlenmektedir[2210].

MÖ 5. yüzyılın sonları itibarıyla kiremit mezarların Teos Batı Nekropolisi'nde kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Yön birliği bulunmayan kiremit mezarların, bireylerin fiziksel ölçülerine göre değişen sayılarda kiremitlerin karşılıklı

[2205] Foça 2019, 61.
[2206] Foça 2019, Kat No: 83.
[2207] Foça 2019, Kat No: 84-87.
[2208] Güllüsaç 2018, 22-23, 34-35, 88,117-118; Foça 2019, Kat No: 90, 92, 95, 99.
[2209] Foça 2019, Kat No: 100.
[2210] Foça 2019, Tablo 1, Ek4, s.4.

çatılmasıyla oluşturulmuştur. Açıkta kalan kısa kenarların ise birer kiremitin dik konulmasıyla kapatılmaktadır. Dik konulan kiremitlerin düşmemesi adına çeşitli büyüklükteki taşlarla desteklendiği saptanmıştır[2211].

Batı Nekropolis'te açığa çıkarılan M89 olarak adlandırılan kiremit mezar, 105 cm x 50 cm ebatlarında karşılıklı birer kiremitin çatılmasıyla oluşturulmuştur (Resim 154a). Kısa kenarlar ise birer adet dik yerleştirilen kiremitle kapatılmıştır. Bireyin kemikleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak mezar içerisinden bir adet minyatür oinokhoe, bir adet amphoriskos ve bir adet minyatür stamnos ele geçmiştir[2212] (Resim 154b). Mezar buluntular aracılığıyla MÖ 5. yüzyılın sonu-MÖ 4. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir[2213]. Araştırmacılar tarafından yetişkin mezarı olarak düşünülmüşse de, mezar uzunluğunun 105 cm olması yetişkin bir bireyin dorsal olarak gömülmesine izin vermemektedir. Ek olarak mezar buluntularının daha çok çocuk mezarlarında karşılaşılan minyatür kaplardan oluşması, bu mezarın bir çocuğa ait olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

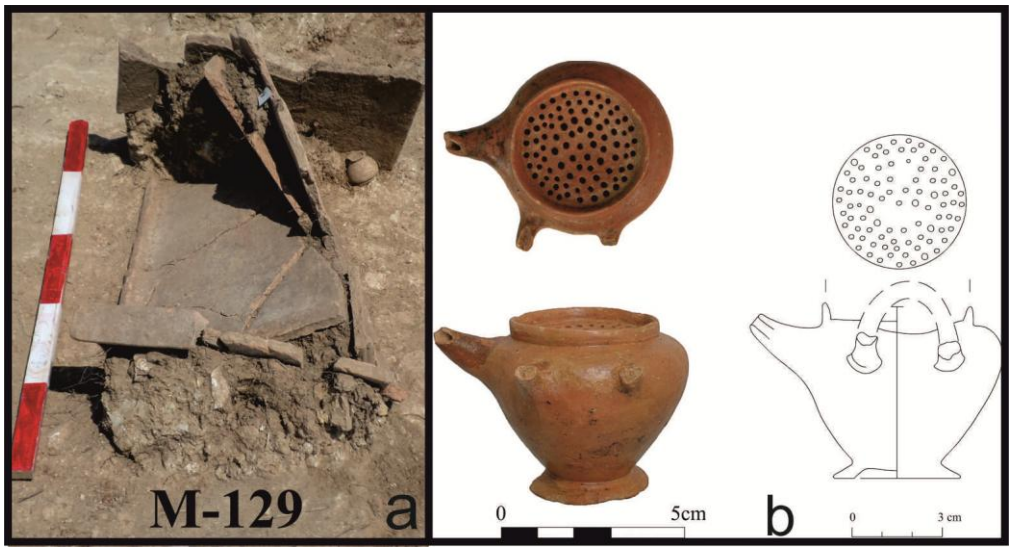

Resim 154: a) Teos, Batı Nekropolisi M89 kiremit mezar; b) M89 mezar buluntuları (Foça 2019, ek1 s.186-189).

[2211] Güllüsaç 2018, 193.
[2212] Foça 2019, Kat No: 190-192.
[2213] Foça 2019, Tablo 1, Ek4, s.7.

M105 ise M89 ile birlikte yetişkin mezarı olarak değerlendirilmiştir[2214]. Mezarın boyutları 116x66 cm'dir. İkişer çatı kiremitinin birbirine çatılmasıyla oluşturulmuştur. Oldukça fazla tahrip olmuş mezara ait kemik bilgileri bulunmamaktadır. Mezar içerisinden bir adet yarım korunmuş yuvarlak dipli kase parçası açığa çıkarılmıştır[2215]. Mezar Geç Klasik-Erken Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmiştir[2216].

M129 olarak adlandırılan mezar ise 76x59 cm ölçülerine sahiptir[2217]. Birer adet kiremitin birbirine çatılmasıyla oluşturulmuş mezarın, kısa kenarları oldukça tahrip olmasına karşın dik konumda yerleştirilmiş birer adet kiremitle kapatıldığı anlaşılmaktadır (Resim 155a). Bireye ait kemikler ele geçmemiştir. Mezarın hemen dış yüzünde MÖ 4. yüzyıla tarihlenen bir adet biberon tespit edilmiştir[2218] (Resim 155b). Bu doğrultuda hem buluntu niteliği hem de iskeletin korunmamış olması göz önünde bulundurulduğunda M129'un bebek mezarı olma ihtimali oldukça yüksektir.

Resim 155: a) Teos, Batı Nekropolisi M129 kiremit mezar; M129 mezar buluntusu ve çizimi (Foça 2019, ek1 s294-295).

M132 ise ikişer kiremitin birbirine çatılması sonucu oluşturulmuştur[2219]. 130 cm x 60 cm ebatlarında olan mezarın kısa kenarları, önceki örneklerde olduğu gibi dik yerleştirilmiş birer kiremitle kapatılmıştır. Mezardan herhangi bir buluntu ele

[2214] Foça 2019, Kat No: 241.
[2215] Foça 2019, Kat No: 242.
[2216] Foça 2019, Tablo 1, Ek4, s.8.
[2217] Foça 2019, Kat No: 299.
[2218] Foça 2019, Kat No: 300.
[2219] Foça 2019, Kat No: 306.

geçmemiştir. M135'de 104 cm x 38 cm ölçülerine sahip, üçer kiremitin birbirine çatılması sonucuyla oluşturulmuştur[2220]. Söz konusu mezarda da herhangi bir buluntu tespit edilmemiştir. Her iki mezar da Geç Klasik-Erken Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmiş ve araştırmacılar tarafından yetişkin mezarı olarak değerlendirilmiştir[2221]. Ancak mezar bilgilerinde iskeletin ele geçmediği belirtilmiştir. Söz konusu mezarların uzunlukları nedeniyle çocuk mezarı olma ihtimali de oldukça yüksektir.

4.1.5.3. Teos Hellenistik Dönem Mezarları

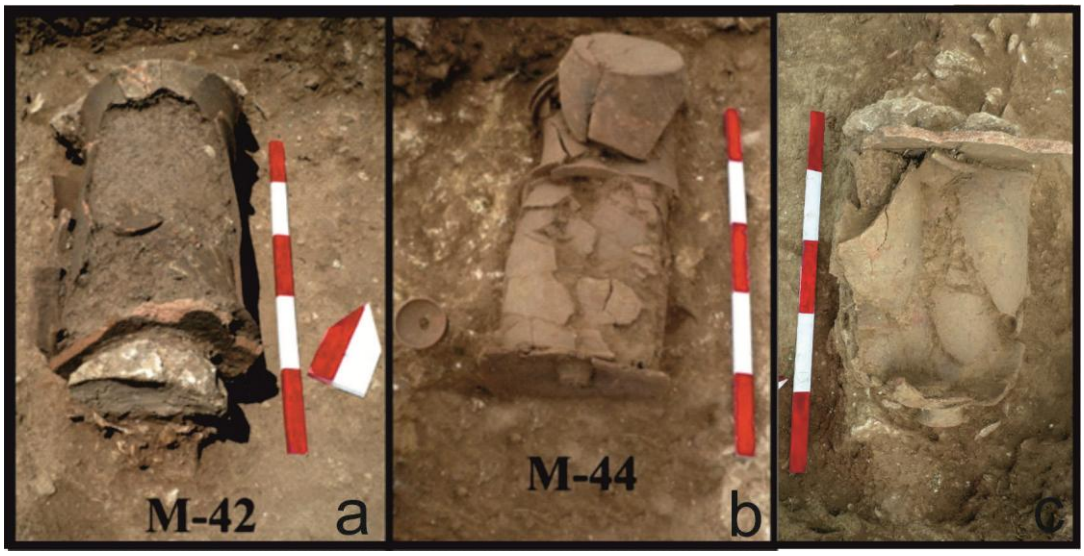
Klasik Dönem'de ortaya çıkan kiremit mezarlar, Hellenistik Dönem içerisinde en baskın mezar tipidir[2222]. Yukarıda değinildiği üzere kiremit mezarlarla aynı seviyede veya üst kotlarında yer alan situla mezarların da bu dönem içerisinde yoğunluğu göze çarpmaktadır. Situla dışında enkhytrismoslar için, hydria, amphora ve formu tanımlanamayan çömleklerin de kullanıldığı saptanmıştır. Dönem içerisinde taş sanduka ve kremasyon mezarların da kullanıldığı bilinmektedir[2223]. Ancak bu mezarlar içerisinde bebek veya çocuğa ait olduğu belirtilen bir mezar bulunmamaktadır.

Dönemin en baskın mezar tipi olan kiremit mezarlarda doğrudan bebek veya çocuk olduğu belirtilen mezar bulunmamaktadır. Ancak yukarıda bahsedilen boyutları itibarıyla çocuklara ait Geç Klasik- Erken Hellenistik Dönem'e ait olabilecek bazı kiremit mezarlar bulunmaktadır. Bu mezarlara benzer nitelikte 1258 Parsel B Bölümü'nde de bir mezar açığa çıkarılmıştır. M105 nolu mezar, 135 cm uzunluğunda ve 45 cm genişliğinde olup, ikişer kiremitin karşılıklı çatılmasıyla oluşturulmuştur[2224]. Mezarda kemik ve buluntuya rastlanmamış olmasına karşın, boyutları itibarıyla çocuk mezarı olma ihtimali bulunmaktadır.

Enkhytrismos mezarların ise MÖ 4. yüzyılda Batı Nekropolisi'nde daha fazla görünür olduğu anlaşılmaktadır. Amphora mezarların sayısı oldukça azalmakla birlikte, devam ettiği görülmektedir[2225]. Ancak amphora mezarlar yerine situla mezarların özellikle yüzyılın sonlarına doğru ve Hellenistik Dönem içerisinde yoğun

[2220] Foça 2019, Kat No: 309.
[2221] Foça 2019, Tablo 1, Ek4, s.11.
[2222] Güllüsaç 2018, 194; Foça 2019, 153.
[2223] Güllüsaç 2018, Tablo III; Foça 2019, 153.
[2224] Güllüsaç 2018, 121.
[2225] Güllüsaç 2019, Levha 17; Foça 2019, Kat No: 93, 101-102.

olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Resim 156: Teos, Batı Nekropolisi situla mezar örnekleri, a) M42 situla mezar; b) M44 situla mezar (Foça 2019, Kat No: 81, 88); c) M47 arı kovanı formlu situla mezar (Foça 2019, Kat No:91).

1258 Parsel kazılarının genelinde Hellenistik Dönem'e tarihlenebilecek çok sayıda situla mezar tespit edilmiştir[2226]. Söz konusu situlaların bir bölümü düz dipli, bir bölümü ise arı kovanı formunda ve altında bir kaideye sahiptir (Resim 156). Foça, bu tip mezarların tümünü situla benzeri kapların kullanıldığını belirterek "çömlek mezarlar" olarak sınıflandırmıştır. Ancak çömlek mezarların içerisinde amphora ve pişirme kaplarının da yer alması nedeniyle karışıklığa yol açmaması adına tez çalışmasında situla benzeri kapların kullanıldığı bu tip mezarlar situla olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu mezarların uzunlukları 52 cm ile 128 cm arasında, genişlikleri ise 30 cm ile 52 cm arasında değişmektedir. Mezarların tümü toprağa yatay olarak yerleştirilmiştir. Tek bir situlanın gömü kabı olarak kullanıldığı örnekler olduğu gibi, birden fazla situlanın birleştirilmesiyle oluşturulmuş mezarlar da bulunmaktadır. Kabın ağız bölümleri genel olarak yuvarlak tutamaklı bir kapak, kiremit veya başka kaplarla kapatılmış ve küçük moloz taşlarla desteklenmiştir. Söz konusu mezarlar içerisinde yalnızca üçünde (M50, M85 ve M44) mezar hediyesine rastlanmıştır. 1258 Parsel B Bölümü'nde tespit edilen M50 situla mezarda bir adet unguentarium[2227], M85 mezarında iki adet çivi ele geçmiştir[2228]. Aynı parselin A Bölümü'nde açığa çıkan M44 mezar, iki situlanın birleştirilmesi sonucu

[2226] Güllüsaç 2018, 54, 57, 59, 64, 72-73, 79-80, 85-86, 95, 120-121; Foça 2019, Kat No: 81, 82, 88, 91, 94, 95, 96, 97.
[2227] Güllüsaç 2018, 64.
[2228] Güllüsaç 2018, 85-86.

oluşturulmasıyla diğer ikisinden farklılaşır[2229] (Resim 156b). Mezarın açıkta kalan iki ucu, tutamaklı lekane benzeri kaplar ile kapatılmıştır. Mezarın hemen dışında bir adet içe dönük ağızlı kase ele geçmiş ve kase yardımıyla mezar, MÖ 4.-3. yüzyıllara tarihlenmektedir[2230].

Hydria mezarlar ise Hellenistik Dönem'de ilk defa kullanılmış olup, nekropolis genelinde iki örnekle (M52 ve M96) temsil edilmektedir. M52, zemine dik olarak yerleştirilmiş, ağzı iki adet kiremit ile kapatılmıştır[2231] (Resim 157a). Mezarın etrafı moloz taşlarla çevrilmiştir. M96 da M52'de olduğu gibi toprağa dik bir pozisyonda yerleştirilmiştir[2232] (Resim 157b). Her iki mezardan da buluntu ele geçmemiş olmasına karşın, konum itibarıyla kiremit mezarların üst seviyelerinde yer almalarından dolayı Hellenistik Dönem'e tarihlenmişlerdir[2233].

Resim 157: Teos, Batı Nekropolisi hydria mezarlar, a) M52 hydria mezar; b) M96 hydria mezar (Güllüsaç 2019, Levha 30, 58).

Enkhytrismoslar içerisindeki son grup, formu tanımlanamayan kaplardan oluşmaktadır. Oldukça tahrip olmuş bu mezarların hiçbirinden kemik ele geçmemiştir[2234]. M47 olarak adlandırılan çömlek mezar buluntu durumu itibarıyla farklılık gösterir. Mezar kabının ağız bölümü toprağa gelecek şekilde, ters olarak

[2229] Foça 2019, Kat No: 88.
[2230] Foça 2019, Kat No: 89.
[2231] Güllüsaç 2018, 65-66, 197.
[2232] Güllüsaç 2018, 108.
[2233] Güllüsaç 2018, 197.
[2234] Foça 2019, Kat No: 90, 92, 95, 99.

yerleştirilmiştir (Resim 158). Bu şekilde çömlek mezarın ters bırakılmış örneklerine, Hellenistik Dönem'de Aigai Nekropolisi'nde de rastlanılmaktadır[2235].

Resim 158: Teos, Batı Nekropolisi ters bir şekilde açığa çıkan M47 çömlek mezar (Foça 2019, Kat No:92).

4.1.5.4. Teos Genel Değerlendirme

Teos Nekropolisi bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin veriler, Batı Nekropolisi'nde gerçekleştirilen kurtarma kazılarından elde edilmektedir. Mevcut veriler neticesinde, Arkaik Dönem'de çocuklar için kullanıldığı saptanan tek mezar tipi pişmiş toprak lahitlerdir. Bu döneme ait farklı tiplerde bebek veya çocuk mezarının bulunmaması, olasılıkla kazılan alanla ilişkili bir durumdur.

Klasik Dönem'de pişmiş toprak lahit kullanımı MÖ 5. yüzyıla kadar devam ederken, repertuvara amphora, situla ve çömlek formlarının kullanıldığı enkhytrismos gömüler de eklenmiştir. Dönem sonlarına doğru ise çocuklar için kiremit mezarların da eklenmesiyle mezar tipi çeşitliliği artmıştır.

Hellenistik Dönem'de kiremit mezarların varlığı devam etmektedir. Bu dönemde amphora mezar kullanımı azalmış, yerini situla mezarlar almıştır. Ek olarak Hellenistik Dönem'de çömlek mezar kullanımına devam edilirken, hydria mezarlar ilk defa görülmüştür.

[2235] L.114 ve L.116 mezarları için bk. Güneş 2007, 38.

Teos Batı Nekropolisi'nde basit sanduka, kayaya oyulmuş basit sanduka ve kremasyonlar içinde dönemi saptanamamış ve bu nedenle belirli bir döneme yerleştirilememiş bebek ve çocuk mezarları da açığa çıkarılmıştır. Nekropolis genelinden ele geçen, ancak tarihlemesi yapılamayan bazı bebek ve çocuk mezarları da bulunmaktadır. Tarihlemesi yapılamadığı için kronolojik bir başlık altında değerlendirilememiş, o sebeple burada ele alınması uygun görülmüştür.

Teos Batı Nekropolisi'nde iki örnekle temsil edilen basit sanduka tipi mezarlardan biri yetişkine diğeri ise (M138) bir bebeğe aittir[2236]. Bireyin doğrudan toprağa yatırılması ardından etrafının orta büyüklükteki moloz taşlarla çevrelendiği ve üzerinin büyük boyutlu tek bir taş ile kapatıldığı anlaşılmaktadır[2237]. Mezar içerisinden bireye ait kemik ya da buluntu ele geçmemiştir.

1258 Parsel 1 Ada A Bölümü'nde tek örneği bulunan ana kayaya oyulmuş basit sanduka tipi mezar ise, 125 cm x 48 cm ebatlarındadır[2238] (Resim 159). Yetişkin bir bireye ait olduğu araştırmacılar tarafından aktarılmış olsa da boyutları itibarıyla çocuk mezarı olma ihtimali oldukça yüksektir. Mezara ait buluntu ele geçmemesi ve alanda bu tip başka mezar bulunmamasından ötürü analoji yoluyla tarihlendirmek mümkün olmamıştır.

Resim 159: Teos, Batı Nekropolisi M139 basit sanduka mezar (Foça 2019, Kat No: 314).

Ayrıca pithos mezarlar içerisinde de net biçimde tanımlanabilmiş bir çocuk mezarı

[2236] Foça 2019, Kat No: 313.
[2237] Foça 2019, Kat No: 313.
[2238] Foça 2019, Kat No: 314.

bulunmamaktadır. Batı Anadolu'nun birçok kentinde, özellikle Hellenistik Dönem'de çocuk mezarı olarak sıklıkla tercih edilen pithosların, Teos'ta bulunmamış olması dikkat çekicidir. Dönem içerisinde bireyin fiziksel ölçülerine bağlı olarak iki ya da üç situlanın birleştirildiği, boyutları 120 cm'e varan situla mezarlar tespit edilmiştir. Bu durum, söz konusu gömü tipinin yalnızca bebekler için değil, çocuklar için de kullanılmış olabileceğine işaret etmektedir. Situlaların bu şekilde değerlendirilmiş olması, pithos kullanımına duyulan gereksinimi azaltmış olabilir. Ancak bu öneri, mezarlar üzerinde gerçekleştirilecek antropolojik analizlerle netlik kazanabilir.

MÖ 4. yüzyıl enkhytrismoslarda mezarların büyük bir bölümünün kiremit mezarlarla aynı seviyelerde ve birbirine yakın konumlarda bulundukları belirlenmiştir. Bu durum ebeveynler ve çocuklarının aynı yere gömüldükleri dolayısıyla bu mezarlarda aile bağları olabileceği düşünülmüştür[2239].

Mezar buluntuları değerlendirildiğinde, Arkaik Dönem'e ait sadece pişmiş toprak lahit mezarlar tespit edilmiş olması nedeniyle kıyaslama yapmak mümkün değildir. Az sayıda açığa çıkarılan küçük boyutlu pişmiş toprak çocuk lahitlerinden palmet desenli lekythos, lekanis ve emzikli kaplar açığa çıkarılmıştır. MÖ 5. yüzyıl pişmiş toprak çocuk lahitlerinde de paralel buluntular görülmektedir. Benzer tipolojide lekythos ve lekanislerin yanı sıra minyatür hydria, amphoriskos ve tuzluk gibi küçük boyutlu kapların bırakıldığı tespit edilmiştir. Bu dönemde camdan yapılmış aryballos da çocuk mezarında saptanmıştır.

MÖ 5. yüzyılda ele geçen amphora mezarların ise üretim merkezleri Khios olup, bu mezarların hiçbirinde buluntuya rastlanmamıştır. MÖ 4. yüzyıl amphoraların ise üretim merkezleri henüz tespit edilememiştir. Bu dönemde nadir de olsa amphora, situla ve çömlek mezarlarda ölü hediyesine rastlanmaktadır. Bu buluntular arasında tek kulplu testi, bodur lekythos, kase, amphoriskos, pyksis, thymiaterion gibi seramik kapların yanı sıra protom, aktör figürini, kadın başı gibi pişmiş toprak figürinler bulunmaktadır. Ayrıca spatula olarak kullanıldığı düşünülen bir de metal eşya tespit edilmiştir.

Yukarıda belirtildiği gibi, çalışmalarda net bir şekilde bebek veya çocuk mezarı

[2239] Foça 2019, 154.

olarak bahsedilmese de gerek mezar boyutları gerekse buluntu nitelikleri açısından çocuk olarak düşünülebilecek mezarlarda da enkhytrismoslara paralel buluntular ele geçmiştir. Bunlar minyatür oinokhoe, amphoriskos, minyatür stamnos, kase ve biberonlardır. Kiremit mezarların özellikle çocuk mezarı olabilecek örneklerinin birçoğunun ölü hediyesi bakımından diğer mezarlara göre daha zengin olduğu anlaşılmaktadır.

MÖ Geç Klasik - Erken Hellenistik Dönem'de zenginleşen buluntu repertuvarının Hellenistik Dönem'de kase, unguentarium ve birkaç çivi ile sınırlı kaldığı gözlemlenmiştir.

Teos bebek ve çocuk mezar buluntularında göze çarpan nokta, diğer Batı Anadolu kentlerinde özellikle Klasik Dönem'de başlayan pişmiş toprak figürinlerin varlığı, Teos'ta oldukça sınırlı olmasıdır. Mezar kontekstleri, Arkaik Dönem'de seramiklerin hâkim olduğu, Klasik Dönem'de minyatür kaplar ve bunlara az sayıda figürinin eşlik ettiği, Hellenistik Dönem'de ise oldukça kısıtlı birkaç kaptan oluşan buluntu repertuvarına dönüştüğü görülmektedir. Bununla birlikte mezar buluntuları açısından belirlenen önemli bir nokta, bebek ve çocuk mezarlarında küpe, kolye ucu, boncuk gibi süs eşyalarının tespit edilmemiş olmasıdır. Metal olarak ele geçen yalnızca spatula ve çivi parçaları bulunmaktadır. Bu yönleriyle Teos bebek ve çocuk mezarları diğer Batı Anadolu kentlerinden ayrışmaktadır.

Teos'u önemli kılan noktalardan biri ise, çocukların eğitimine ilişkin bir dizi düzenlemeyi içeren MÖ 2. yüzyıla ait dekretin bulunmasıdır[2240]. Metnin deşifresi, özgür kız çocuklarının da erkek çocuklarla beraber eğitim haklarının olduğunu ve okula gittiklerinin anlaşılmasını sağlamıştır[2241]. Bu durum, antik Yunan toplumunun sosyal yaşamı düşünüldüğünde oldukça şaşırtıcıdır. Kız çocuklarının evde anneleri tarafından eğitildikleri bilinmektedir. Teos'ta ise bunun aksine daha özgür ve sosyal yaşamın içerisinde olan kız çocuklarını düşünmek mümkündür. Bu durumun mezar buluntularına da yansımış olma ihtimali oldukça yüksektir. Ancak gerek MÖ 2. yüzyıla ait mezar sayısının genele oranla oldukça az olması, gerekse mevcut çocuk mezarlarının cinsiyetlerinin bilinmemesi, Teos toplumsal yaşamında çocuğun yerini anlamayı zorlaştırmaktadır.

[2240] Bilgiç-Kavak 2017, Passim.
[2241] Bilgiç-Kavak 2017, 228.

4.1.6. KOLOPHON

Kolophon Antik Kenti, İzmir'in Torbalı ilçesine bağlı Değirmendere ve Çamönü Köyleri arasında yer almaktadır[2242]. Kent ile ilgili ilk araştırmalar Carl Schuchhardt tarafından kentin yerinin tespit edilip haritalandırılmasıyla başlamıştır[2243]. 1922 yılında Hetty Goldman ve Carl Blegen başkanlığında kazılar yapılmıştır[2244]. Aradan geçen uzun yılların ardından İzmir Müze Müdürlüğü tarafından Halil Ağa Tepesi'nde bir kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir[2245]. Ardından Prof. Dr. Cristine Özgan başkanlığında 2010-2014 yılları arasında kapsamlı bir yüzey araştırması yürütülmüştür[2246].

Kentte gerçekleştirilen güncel yüzey araştırmaları ile daha önce kazısı yapılan ancak verilerinin kaybolması üzerine, günümüze kadar lokasyonu tam olarak saptanamayan nekropolis alanlarının yerleri belirlenmiştir. Bu alanlar; Geç Tunç Çağı/Myken mezarının bulunduğu Kuzey Nekropolisi, 1922 yılında kazısı yapılmış Geometrik Dönem'e ait tümülüslerin bulunduğu Kuzeydoğu Nekropolisi ve kentin güneyinde bulunan ve Klasik/Erken Hellenistik dönemlere tarihlendirilen Güney Nekropolisi'dir[2247].

Kuzey Nekropolisi, Modern Değirmentepe Köyü'nün kuzeydoğusunda, Kalabacık Tepesi'nin kuzeybatısında, Yaren Tepesi'ne bitişik tarlaların bulunduğu alanda yer almaktadır. 1922 yılında gerçekleştirilen kazılarda, H. Goldman burada bir Myken mezarı tespit etmiştir[2248]. Bu alanda ek olarak, Geometrik Dönem'den MÖ 4. yüzyıla kadar kullanımı sürdüğü tahmin edilen bir nekropolis bulunduğu öne sürülmüştür[2249].

Kuzeydoğu Nekropolisi ise, Kurudere Vadisi'nde yer almaktadır[2250]. 1922 yılında gerçekleştirilen kazılarda Geometrik Dönem'e tarihlenen dört tümülüs keşfedilmiş, bunlardan ikisinin kazısı yapılıp, açığa çıkarılmıştır[2251]. I No'lu tümülüs, Yaren

[2242] Özgan vd. 2012, 263.
[2243] Schuchhardt 1886.
[2244] Holland 1944.
[2245] Özgan vd. 2012, 264.
[2246] Özgan vd. 2012; Özgan vd. 2013;Özgan vd. 2014; Özgan vd 2015; Özgan vd. 2016.
[2247] Gassner et al. 2017, 55.
[2248] Özgan vd. 2015, 274; Gassner et al. 2017, 58.
[2249] Özgan vd. 2012, 273; Özgan vd. 2015, 27; Gassner et al. 2017, 56.
[2250] Gassner et al. 2017, 58.
[2251] Özgan vd. 2012, 273. 1922 yılı çalışmalarında ele geçen tümülüsler ile ilgili bilgiler, araştırmacıların kısa raporları ve az sayıdaki fotoğraflardan oluşmaktaydı. Tümülüslerin lokasyonuna ilişkin net bilgiler bulunmamaktaydı. Bu nedenle sonraki yıllarda yapılan araştırmalarda mezarların

Tepesi'nin doğu yamacının alçak tepelerinde yer almaktadır (Resim 160). 6-7 m yüksekliğinde ve 40 m genişliğinde ölçülere sahip olan tümülüs, 1922 yılındaki çalışmalarda daha yüksek ve dar bir çepere sahip olduğu anlaşılmıştır[2252]. Bu durum doğa şartlarının ve kaçak kazıların tümülüste çökmeler meydana getirdiğini gösterir[2253].

Resim 160: Kolophon I No'lu tümülüs (Gassner et al.. 2017, Fig:12)

II No'lu tümülüs ise I No'lu tümülüsün 100 m kuzeyinde tespit edilmiştir. Yaklaşık olarak 20-22 m çapında olan bu tümülüse benzer yapıda ve ebatlarda başka tümülüsler de bulunmaktadır. Bu durumda I No'lu tümülüsün devasa yapısı, sosyal statünün bir simgesi olarak yorumlanmakla birlikte, kuzeydoğu yönünden kente erişim sağlayan bölgede dikkat çekici bir konumda olduğu belirtilmiştir[2254]. Güncel çalışmalarla yakın çevresinde en az sekiz tümülüs daha tespit edilmiştir[2255]. Buradaki araştırmalar, Geç Tunç Çağı ile Erken Arkaik Dönem arasında İonia'nın ölü gömme

kentin güneyinde olabileceği iddia edilmişti bk. Mariaud 2011, 688. Ancak 2013-2014 yıllarında gerçekleştirilen Lidar görüntüleme çalışmaları ile bahsi geçen tümülüslerin Kuzeydoğu Nekropolisi'nde olduğu saptanmıştır bk. Gassner et al 2017, 58.

[2252] 1922 yılı kazılarında tümülüsün yüksekliği 5-9 m arası, genişliğinin ise 30 m olduğu aktarılmıştır. Bk. Mariaud 2011, 688.

[2253] Gassner et al. 2017, 58.

[2254] Gassner et al. 2017, 62.

[2255] Özgan vd. 2015, 273.

geleneklerini gözlemlemede önemli bir rol oynamaktadır[2256]. Ek olarak tümülüslerin bulunduğu Kurudere Vadisi'nin doğusunda yapılan yüzey araştırmalarında dairesel planlı temel kalıntıları ve pithos parçaları nekropolisin yayılımını göstermesi açısından önemlidir[2257].

I No'lu tümülüs içerisinde iki enkhytrismos bebek mezarı, üç adet yetişkinlere ait birincil kremasyon mezar, II No'lu tümülüste ise dört adet enkhytrismos bebek ve çocuk mezarı, bir adet birincil kremasyon yetişkin mezarı bulunmaktadır[2258]. Bebek ve çocuk mezarlarının fiziksel yapısına bağlı olarak çömlek, amphora veya pithoslarla gömüldüğü ifade edilir[2259]. Pithos uzunluğunun 110 cm, genişliğinin 50 cm olduğu, amphoraların ise 50 cm civarı uzunluklara sahip olduğu aktarılmıştır[2260]. Gömü kaplarının herhangi bir bezeme taşımadığı, toprağa genel olarak batı-doğu yönünde yan yatırıldığı ve bazılarının etrafının taşlarla çevrelendiği belirtilmiştir. Mezar buluntularında fibula ve kaba kilden yapılmış seramikler ön plandadır. II No'lu tümülüste açığa çıkan C pithos çocuk mezarında 14 fibula, iki bronz yüzük, iki kehribar boncuk ve pişmiş toprak boncuk ele geçmiştir[2261]. Mezarlardan ele geçen fibulaların, Erken Geometrik Dönem'den Arkaik Dönem'e kadar kullanıldığı belirtilmiştir[2262]. II No'lu tümülüs'ten ele geçen tek kulplu, beyaz astarlı ve gövdesinde yatay bantlar olan mug da analoji yoluyla MÖ 8. yüzyıl sonları-MÖ 7. yüzyıl başlarına tarihlenir. Buluntuların genel değerlendirmesi yapıldığında tümülüsler için Protogeometrik Dönem'den Arkaik Dönem'e değin geniş bir tarih aralığı verilmektedir[2263]. 1922 yılı kazılarından açığa çıkan malzemelerin günümüze ulaşmaması, mezar verilerinin oldukça kısıtlı olması tarihlendirme konusunda da şüphe uyandırmaktadır. Söz konusu mezarlar her ne kadar "Geometrik Tümülüsler" olarak adlandırılmış olsalar da içerisinde Erken Arkaik Dönem'e işaret eden buluntuların yer alması nedeniyle, buradaki bebek ve çocuk mezarları tez çalışmasına dahil edilmiştir.

Sivridağ sıradağlarının Kale Tepe ve Taşyalak Tepe'lerinde yer alan Güney

[2256] Gassner et al. 2017, 62.
[2257] Özgan vd. 2013, 199.
[2258] Mariaud 2011, 689.
[2259] Mariaud 2011, 691.
[2260] Mariaud 2011, 691.
[2261] Mariaud 2011, 691.
[2262] Mariaud 2011, 692.
[2263] Mariaud 2011, 692-693.

Nekropolisi'nde ise mezarlar kuzeybatı, güneydoğu ve Kale Tepe sırtı olmak üzere üç bölgede yoğunlaşmıştır[2264]. Burada gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında, 95 mezar tepeciği, 10 mezar terası, 18 mezar ve işlevi tanımlanamayan 17 duvar tespit edilmiştir[2265]. Bazı mezar tepeciklerinin yanına Samos ve Larisa'da örneklerinde görüldüğü gibi ek bölümlerin ilave edildiği saptanmıştır[2266]. Yüzey araştırmalarında mezarları tarihlendirmeye yönelik net bir bulgu ile karşılaşılmasa da, 1922 yılında yapılan çalışmalar sırasında bu bölgede siyah firnisli seramiklerin ve Erken Hellenistik Dönem'e ait bir sikkenin ele geçtiği belirtilmesi üzerine söz konusu alanın Klasik/Erken Hellenistik Dönem'de kullanıldığı öne sürülmüştür[2267].

Mevcut veriler neticesinde, kentin Kuzey ve Güney Nekropolisleri'nde Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e kadar olan sürece ait bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Ancak Kuzeydoğu Nekropolisi'nde güncel kazılar yapılmaması sebebiyle kronolojisi sorunlu olarak ifade edilebilecek bebek ve çocuk mezarları tespit edilmiştir. Bu mezarlar Protogeometrik Dönem'den Erken Arkaik Dönem'e değin kullanılan mezar buluntuları içermesi nedeniyle çalışma içerisine dahil edilmiştir. Yukarıda detayları aktarılan bu mezarların, gelecek yıllarda modern teknolojiyle yeniden kazılması tarihlendirme konusundaki sorunlara açıklık getirecektir.

4.1.7. NİF (OLYMPOS) DAĞI KAZISI

Nif (Olympos) Dağı günümüzde, İzmir Körfezi'nin doğusunda, Kemalpaşa, Buca, Bornova ve Torbalı ilçelerinin sınırları içinde yer almaktadır[2268]. Söz konusu alan "Nif (Olympos) Dağı Araştırma Projesi" kapsamında 1999-2001 yıllarında ön inceleme gezileri ile başlatılmıştır. 2004-2005 yıllarında ise Prof. Dr. Elif Tül Tulunay başkanlığında sürdürülen yüzey araştırmaları, 2006 yılında bilimsel kazı çalışmalarına dönüştürülmüştür[2269]. 2020 yılı itibarıyla kazılar, Doç. Dr. Müjde Peker

[2264] Özgan vd. 2013, 199; Gassner et al. 2017, 65.
[2265] Gassner et al. 2017, 63.
[2266] Samos için bk. Boehlau 1898, 33; Larisa için bk. Mayer-Plath 1940, 109.
[2267] Goldman 1923, 68. Özgan yüzey araştırmaları raporlarında bölgenin Arkaik ve Hellenistik Dönemler içerisinde kullanılmış olabileceğini ifade eder. Bk. Özgan vd. 2013, 199; Özgan vd. 2015, 273.
[2268] Tül-Tulunay 2006, 189.
[2269] Yiğit vd. 2008, 111; Tül-Tulunay 2006, 189; Tül-Tulunay 2007, 351; Bilgin and Lenger 2019, 191.

başkanlığında yürütülmektedir[2270].

İonia, Aiolis ve Lydia bölgelerinin kesişiminde yer alan Nif (Olympos) Dağı'nda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında kırsal yerleşim birimlerine ait nekropolisler belirlenmiştir[2271]. Mezarların ele geçtiği alanlar, Karamattepe, Dağkızılca, Ballıcaoluk, Bozköy - Davultepe/Armutlupınar Mevki, Üçoluk Mevki, Beşikkaya Mevki, Söğütözü Mevki ve Başpınar'dır.

Bozköy - Davultepe/Armutlupınar, Üçoluk ve Söğütözü Mevki'nde tümülüs mezarlar bulunmaktadır[2272]. Beşikkaya Mevki'nde kayaya oyulmuş, tek odalı, iki klineye sahip, semerdam tavanlı, dromoslu mezar açığa çıkarılmış, mezar çevresindeki seramik parçaları nedeniyle Roma ve Bizans Dönemi'ne tarihlenmiştir[2273]. Başpınar'da ise Bizans Dönemi'ne ait mezarlar bulunmaktadır[2274]. Buralarda tespit edilen mezarlar, lokasyonu dışında daha fazla bilgi bulunmamasından ötürü ya da Bizans Dönemi'ne ait örnekler barındırdığı için tez kapsamı içerisinde değerlendirilmemiştir.

Arkaik ve Klasik Dönem'e ilişkin bebek ve çocuk mezarları, Nif Dağı araştırmalarında henüz tespit edilmemesine karşın, yukarıda belirtilen Karamattepe, Dağkızılca ve Ballıcaoluk'ta Hellenistik Dönem'e tarihlenen bebek ve çocuk mezarları saptanmıştır.

Karamattepe Nekropolisi, Ballıcaoluk Kalesi'nin doğu yamacında Atizi Mevki ve Karamattepe'yi kapsayan büyük bir alandır[2275]. Günümüzde bu iki alanın ortasından modern yol geçmektedir[2276]. Karamattepe, MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısından, MÖ 6. yüzyıl sonlarına kadar konut ve metal işliklerinin bulunduğu alandır[2277]. MÖ 4. yüzyılın son çeyreğinden MÖ 3. yüzyıl ortalarına kadar alan, nekropolis olarak kullanılmıştır[2278]. Mezarlar, erken dönem duvarlarının içine veya devşirme taşlarla çevrelenmiş kepire (anakaya?) oyulmuş şekilde ele geçmiştir. Söz konusu nekropolis

[2270] Peker vd. 2022, 351-368.
[2271] Bilgin and Lenger 2019, Özet.
[2272] Tül-Tulunay 2006, 192; Tül-Tulunay 2018, 314-315.
[2273] Tül-Tulunay 2006, 192.
[2274] Tül-Tulunay 2012, 161-163. Tül-Tulunay 2013, 241-242; Tül-Tulunay 2015, 709.
[2275] Tül-Tulunay 2006, 192.
[2276] Tül-Tulunay 2007, 355.
[2277] Tül-Tulunay vd. 2022,41. MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısında bölge Pers istilası ile dağıtılmış, olasılıkla kısa bir süre Persler metal işliklerinden faydalanarak mühimmat hazırlıkları yapmışlardır. Alan MÖ 4. yüzyılın sonlarına kadar kullanılmamıştır.
[2278] Tül-Tulunay 2009, 412; Tül-Tulunay vd. 2022,41; Bilgin and Lenger 2019, 191-192.

alanının henüz yeri saptanamayan bir katoikoia/yerleşime ait olduğu düşünülmektedir[2279].

Karamattepe'de kremasyon ve inhumasyon ölü gömme geleneklerinin uygulandığı 20 mezar açığa çıkarılmıştır[2280]. Görülen mezar tipleri; urneler, blok, yassı taşlarla bireyin çevrelendiği taş sandukalar, şekilsiz moloz taşlarla örülen taş sandukalar ve basit toprak mezarlardır. Tespit edilen tüm mezarlar, MÖ 4. yüzyılın son çeyreğinden, MÖ 3. yüzyılın ortalarına kadar olan yaklaşık 75 yıllık bir sürece aittir[2281]. Alanda bebek ve çocukların da bulunduğu dört mezar tespit edilmiştir. Bu mezarlardan en dikkat çekenleri KM 4 ve KM 6 olarak adlandırılan urne mezarlardır.

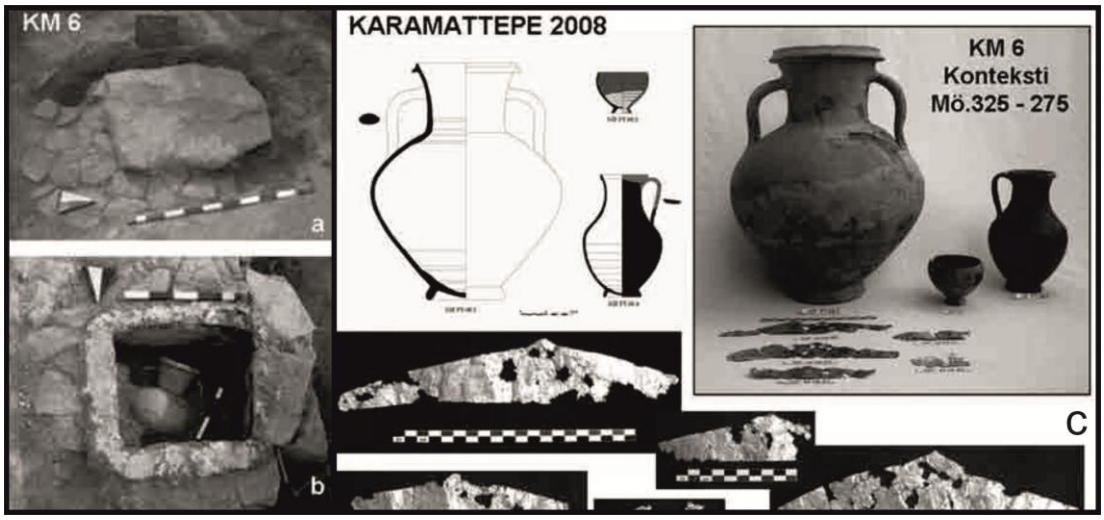

Resim 161: Karamattepe'de ele geçem KM 4 urne mezar (Tül Tulunay 2009, Resim 3).

KM 4 olarak adlandırılan urne mezar, beyaz zeminli Hadra Hydriası olması sebebiyle MÖ 3. yüzyılın 2. çeyreğine tarihlenmektedir[2282] (Resim 161). Mezardan ele geçen kemiklerin, 25-35 yaş erişkin bir birey ile 4-5 yaşlarında bir çocuğa ait

[2279] Tül-Tulunay 2015, 697; Tül-Tulunay vd. 2022,41.
[2280] Tül-Tulunay 2009, 413; Tül-Tulunay 2010, 389-390; Tül-Tulunay 2012, 149; Tül-Tulunay 2012, 149-151; Tül-Tulunay 2013, 234-235; Tül-Tulunay 2014, 344; Tül-Tulunay 2015, 698; Tül-Tulunay 2017, 334.
[2281] Tül-Tulunay 2012, 149.
[2282] Tül-Tulunay 2009, 413.

olduğu anlaşılmıştır[2283].

Resim 162: a-b) Karamattepe'de ele geçen KM 6 urne mezar; c) KM 6 urne mezar konteksti (Tül Tulunay 2010, Resim 3-4).

KM 6 nolu mezarda urne olarak bir amphora kullanılmıştır (Resim 162c). Mezar içinde, biri kadın diğeri erkek olmak üzere iki yetişkin ve iki çocuğa ait kemikler tespit edilmiştir[2284]. Amphoranın altından tek kulplu testi ve içe dönük ağızlı kase, içinden ise altın şerit diadem ele geçmiştir. Mezar MÖ 325-275 yıllarına tarihlenmektedir[2285].

KM 7, toprağa dik olarak yerleştirilen yassı taşlarla çevrelenmiş ve benzer nitelikte taşlarla üstü kapatılmış sanduka mezardır (Resim 163a). Uzunluğu 1.10 m, genişliği ise 50 cm olan mezarın içinden ele geçen dişler yardımıyla bireyin 1 ila 4 yaş arasında bir çocuk olduğu saptanmıştır. Mezar içerisinden bireye ait herhangi bir buluntu ele geçmemiştir[2286].

KM 19 olarak adlandırılan mezar ise, anakayaya oyulmuş, kapak taşları bulunmayan basit sanduka tipindedir (Resim 163b). Uzunluğu 182 cm, genişliği 37-42 cm arasında değişen mezarın içerisinde erişkin bir kadın iskeleti yanında bir bebeğe ait kemik parçaları da ele geçmiştir[2287].

[2283] Tül-Tulunay 2009, 413.
[2284] Tül-Tulunay 2010, 390.
[2285] Tül-Tulunay 2010, 391.
[2286] Tül-Tulunay 2012, 149.
[2287] Tül-Tulunay 2017, 334.

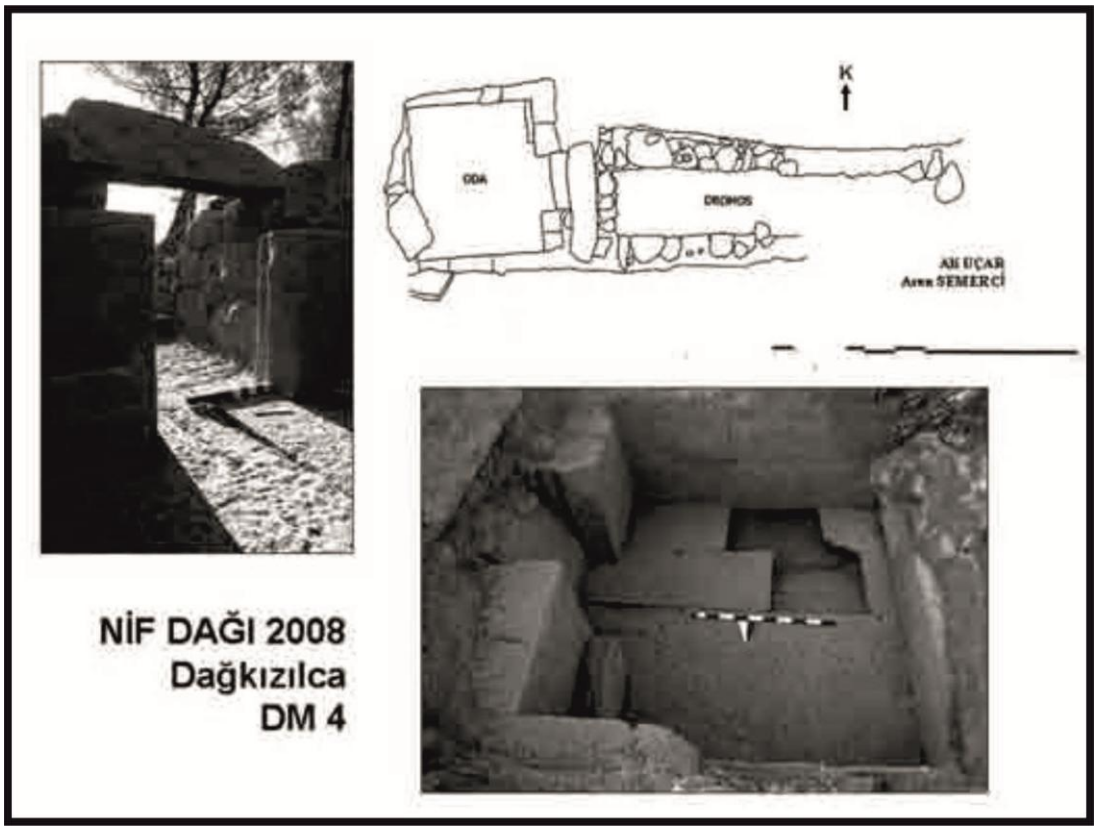

Resim 163: a) Nif Dağı, Karamattepe KM 7 taş sanduka mezar (Tül Tulunay 2012, Resim 1); b) Nif Dağı, Karamattepe KM 19 taş sanduka mezar (Tül Tulunay 2017, Resim 2e).

İkinci nekropolis Dağkızılca'da belirlenmiş olup, daha önce kaçak kazılarla tahrip edilmiştir. Olasılıkla MÖ 4. yüzyıla ait iki odalı, semerdam tavana sahip, dromoslu bir tümülüs açığa çıkmıştır[2288]. Alanda tümülüsler haricinde basit sanduka mezar, taş sanduka mezar, lahit ve oda mezarlar[2289] da tespit edilmiştir[2290]. Ortaya çıkarılan mezarlar içerisinde bebek veya çocuğun tek başına gömüldüğü bir örnek saptanmamıştır. Ancak yetişkinlerin bulunduğu toplu gömülerin ikisinde çocuk bireylere ait iskeletler de tespit edilmiştir.

DM 4 olarak adlandırılan ve orman içinde bulunan tek odalı tümülüs mezarda, definecilerin neden olduğu tahribata rağmen insan kemiklerine rastlanmıştır (Resim 164). Tümülüste biri kadın biri erkek olmak üzere iki yetişkin ve iki çocuk bulunmaktadır. Mezar, MÖ 1. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir[2291]. DM 11 oda mezarında ise bir erkek, bir kadın ve bir çocuk olduğu saptanmıştır. Mezar MÖ 1. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir[2292]. Ancak söz konusu iki oda mezarın da tahribata uğradığı ve mezarların birden fazla kullanımı olması nedeniyle tam tarihlerinin henüz bilinemeyeceği aktarılmıştır[2293].

[2288] Tül-Tulunay 2006, 192; Peker 2021, 32-33.
[2289] Tül-Tulunay 2010, 39; Tül-Tulunay 2011, 409-411.
[2290] Tül-Tulunay 2009, 419; Tül-Tulunay 2011, 409-411.
[2291] Tül-Tulunay 2010, 395.
[2292] Mezar odasında MS 3 – 4. yüzyıla ait sikke ve kandil parçaları ele geçmiştir. Bu buluntular, antik dönemde de mezarın soyguna uğradığını göstermektedir bk. Peker 2021, 35.
[2293] Tül-Tulunay 2010, 396.

Resim 164: Nif Dağı, Dağ Kızılca DM 4 oda mezar (Tül Tulunay 2010, Resim 6).

Resim 165: Nif Dağı, Ballıcaoluk BOM 1 taş sanduka mezar (Tül Tulunay 2014, Resim 8c).

Mezarların bulunduğu bir diğer bölge, Karamattepe'nin kuzeybatısında yer alan Ballıcaoluk'tur. Üç yanı sarp kayalıklarla çevrili tepeye, yalnızca Karamattepe tarafından ulaşılabilmektedir[2294]. Ballıcaoluk'ta öne çıkan mimari yapılar, Geç Klasik-Erken Hellenistik Dönem'e tarihlenen sur duvarları ve gözetleme işlevi

[2294] Türkmen 2011, 261.

olduğu düşünülen "Kuleyıkı" olarak adlandırılan yapıdır[2295]. Ancak bölgede yapılan kazı çalışmaları sırasında az sayıda mezar da tespit edilmiştir. Farklı konumlardan ele geçen beş mezar, Hellenistik Dönem ve Geç Antik Çağ örnekleridir[2296]. Bu mezarlar arasında tek olarak bebek veya çocuk mezarı bulunmasa da, Dağkızılca'da olduğu gibi yetişkinlerin olduğu toplu bir mezarda (BOM 1), çocuk bireye ait kemikler de ele geçmiştir (Resim 165). Söz konusu mezar bir sanduka olup, etrafı taşlarla desteklenmiştir. Mezarın üst kısmı kayrak taşları ile kapatılmıştır. Mezarda bir kadın bir erkek ve bir çocuktan oluşan üç birey yer almaktadır. Ayrıca bir adet bronz sikke ve Hellenistik Dönem'e tarihlenen seramik parçaları bulunmuştur[2297].

Nif (Olympos) Dağı çalışmalarında Arkaik ve Klasik Dönem'e ait bebek ve çocuk mezarları henüz tespit edilememiştir. Bu konuya ilişkin tüm veriler Hellenistik Dönem'e aittir. Bebek ve çocuk mezarları, Karamattepe, Dağkızılca ve Ballıcaoluk'ta açığa çıkarılmıştır. Mezar tipleri arasında urne, kayaya oyulmuş basit sanduka, farklı tiplerdeki taş sandukalar ve oda mezar yer alır. Bu mezarlarla ilgili en değerli ve dikkat çekici nokta, kemiklerin incelenmesiyle urne mezarların içerisindeki bebek ve çocuk bireylerin tespit edilebilmesi olmuştur. Bebek ve çocukların yakılmaması özellikle Batı Anadolu genelinde yaygın bir tutum iken, Karamattepe'de ele geçen iki urnede de çocuk bireyler tespit edilmiştir. Her iki mezarda da urnelerde yetişkin bir veya iki birey yer almaktadır. Urne içinde tespit edilen bireyler için eş zamanlı ölüm olup olmadığı belirtilmemektedir. Her durumda çocuklar için de kremasyon uygulanan az sayıdaki alanlardan biridir. Hellenistik Dönem'de yetişkin ve çocuk kemiklerini içeren urnelerin bulunduğu diğer alanlar Assos, Antandros, Kyme ve Khios'tur[2298].

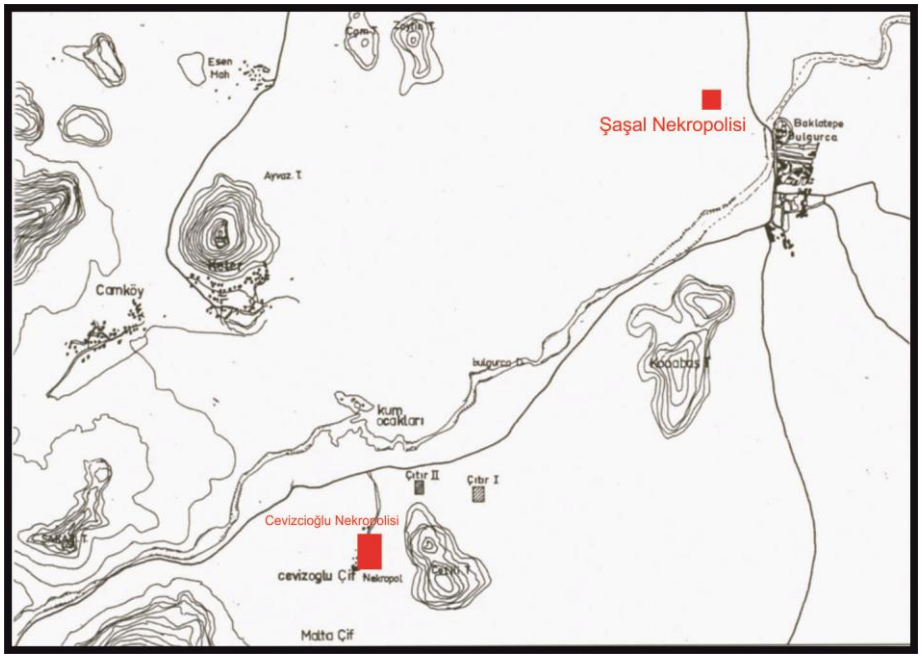
Bebek ve çocuk mezarlarının tümüne bakıldığında sadece Karamattepe'de ele geçen sanduka mezarlardan birinde çocuk tek başına gömülmüştür. Diğer ele geçen tüm bebek ve çocuk mezarları, olasılıkla ebeveyni olan yetişkinlerle beraber ele geçmiştir. Bu durum kazılan alanların niteliğiyle alakalı olabileceği gibi, kırsal

[2295] Türkmen 2011, 262; Özdemir 2019, 24-25.
[2296] Tül-Tulnay 2014, 348; Tül-Tulunay 2015, 705-706; Tül-Tulunay 2017, 342.
[2297] Tül-Tulunay 2014, 348.
[2298] Kadın ve erkek iki yetişkin bir de bebek mezarı için bk. Wolska 1993, 201(Assos); Bir kadın bir çocuk urne için bk. Stupperich 1996a, 11(Assos); Anne ve 7 yaşlarında kız çocuğunun yer aldığı urne için bk. Buruldağ 2009, 114(Assos); Bir kadın ve iki yaşını geçmeyen bebek içeren urne için bk. Ανετάκης et.al. 2019, 340(Khios); Antandros'ta 414 numaralı mezar içerisinde bir yetişkin ve bir çocuğa ait kemiklerin ele geçtiği raporlarda öne sürülmüştür bk. Antandros Hellenistik Dönem Mezarları başlığı; Dinçarslan 2017, 55 (Kyme).

kesimde yaşayan bu topluluğun aile mezarlarının bir gelenek olma ihtimalinin bir sonucu da olabilir.

4.1.8. TAHTALI BARAJI KAZILARI

İzmir'in Menderes ilçesinin sınırlarında Tahtalı Çayı üzerine inşa edilen Tahtalı Barajı'nın çalışmaları sırasında, baraj gölü havzasında kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir. 1994-1997 ve 2000-2001 yıllarında yürütülen çalışmalarda, daha önce yerleri saptanmış olan prehistorik yerleşimlerden Baklatepe Höyüğü, Kocabaştepe ve Lember Tepe'nin yanı sıra ağırlıklı olarak Roma Dönemi yerleşimleri barındıran Çıtırtepe, Cevizcioğlu Çiftliği, Keler, Çam ve Şaşal Köyü yakınlarında kazılar yürütülmüştür[2299]. Bu alanlar içinde Cevizcioğlu Çiftliği ve Şaşal Köyü kazılarında Hellenistik ve Roma Dönemi'ne ait nekropolis alanları tespit edilmiştir. Aşağıda, söz konusu alanlardaki bebek ve çocuk mezarlarına değinilecektir.

Resim 166: Tahtalı Barajı Kurtarma Kazıları, Cevizcioğlu ve Şaşal Nekropolisi Konumları (Özkan – Erkanal 1999, Harita 1)

4.1.8.1. Cevizcioğlu Çiftliği Kazıları

Tahtalı Çayı'nın 600 m güneyinde, Taş Köprü Mevki'nde yer alan Cevizcioğlu Nekropolisi, Karacağ'dan inen derelerin arasında bulunmaktadır (Resim 166). Daha önceki yıllarda alanda yapılan tarımsal faaliyetler ve toprak kaymaları sonucu

[2299] Erkanal ve Özkan 1999. *Passim*; Erdal vd. 2003, 1.

mezarlar, yüzeye yakın bir konuma ulaşmış ve büyük bir kısmı soyulmuştur[2300].

Alanda 1994-1997 yıllarında gerçekleştirilen kurtarma kazılarında 190 mezar ve 414 bireye ait iskelet kalıntısı açığa çıkarılmıştır[2301]. Mezar buluntuları doğrultusunda alanın MÖ 380-350 ile MS 4. yüzyıl arasında kullanıldığı belirlenmiştir[2302]. Nekropoliste tüm dönemler değerlendirildiğinde altı mezar tipi saptanmıştır. Bunlar; basit toprak mezar, sanduka mezar, kiremit mezar, pithos, çömlek mezar ve oda mezardır. Sanduka mezarlar taş, tuğla ve basit sanduka olmak üzere üç alt gruba ayrılmıştır[2303]. Mezarlarda genel olarak doğu-batı doğrultulu yön birliği olduğu anlaşılmıştır. Bireyler çoğunlukla mezarlara sırtüstü yatırılmasına karşın, az sayıda örnekte yüz üstü yatırma pozisyonu olduğu tespit edilmiştir[2304]. Hellenistik Dönem'de bireylerin genelde tek gömüldüğü, ancak Roma Dönemi'nde daha çok mezarların çoklu gömüler içerdiği saptanmıştır[2305].

Hellenistik Dönem'e tarihlenen mezar sayısı 36'dır. Bunlar; kiremit mezarlar (27), basit sanduka mezarlar (3), basit toprak mezar(1), taş sanduka mezar (1), situla mezar (1) ve birincil kremasyonlardan (3) oluşmaktadır[2306]. Tespit edilen diğer mezarlar, Roma Dönemi'ne tarihlenmektedir.

Yukarıda değinilen 414 bireyin 83'ü fetüs, bebek ve çocuklara aittir[2307]. Fetüslerin pithos ve amphoralara, bebeklerin basit toprak mezar, basit sanduka, taş sanduka, tuğla sanduka, kiremit mezar, çömlek mezarlara; çocuk bireylerin ise basit toprak mezar, basit sanduka, taş sanduka, kiremit mezar, çömlek mezar, pithos ve oda mezarlara gömüldüğü belirtilmiştir[2308]. Ancak bu veri Hellenistik Dönem'den Geç Roma Dönemi'ne kadar olan bebek ve çocuk mezarlarının tümünü içermektedir.

[2300] Çakan 2022, 59.
[2301] 22 mezardan iskelet ele geçmemiştir bk. Çakan 2022, 59. Bu mezarlardan kemiklerin ele geçmemesi, ilk dönem kazılarının planlı yapılmamasına, baraj dolgusu toprak alımları ve tarımsal faaliyetlerin neden olabileceği öne sürülmüştür. Ancak bu mezarlardan, ölü hediyelerinin ele geçmiş olduğu belirtilmiştir. Öte yandan 16 bireye ait kemiklerin de herhangi bir mezarla ilişkisinin kurulamadığı ifade edilmiştir bk.Çakan 2022, 84; 1999 yılında yayınlanan kazı raporlarında mezar sayısı 189 olarak belirtilmiştir bk. Özkan ve Atukeren 1999, 43.
[2302] Çakan 2022, 60.
[2303] Özkan ve Atukeren 1999, 43.
[2304] Özkan ve Atukeren 1999, 43.
[2305] Çakan 2022, 155.
[2306] Erdal 1999, 63-100.
[2307] 83 bireyin 3'ü fetüs, 34'ü bebek, 46'sı çocuktur bk. Çakan 2022, Tablo 9.
[2308] Fetüslerin 1'i pithos, 2'si amphoraya; bebeklerin 1'i basit toprak mezar, 11'i basit sanduka, 1'i taş sanduka, 6'sı tuğla sanduka, 3'ü kiremit, 12'si çömlek mezara; çocukların ise 3'ü basit toprak mezar, 13'ü basit sanduka, 7'si taş sanduka, 2'si kiremit mezar, 1'i çömlek mezar, 1'i pithos, 2'si oda mezar içerisinde gömülmüştür. Bk. Çakan 2022, Tablo 9.

Tezin kronolojik çerçevesi içinde olan Hellenistik Dönem'e ait bebek ve çocuk mezarı 5'tir[2309].

Resim 167 a-b: Cevizcioğlu Nekropolisi, situla mezar ve buluntuları (Özkan ve Atukeren 1999, Fig 64a-b-c-d)

Söz konusu 5 mezardan sadece situla mezara yapılan gömü hakkında detaylı bilgi verilmiştir[2310]. Geç Hellenistik-Erken Roma Dönemi'ne tarihlenen mezar, iki situlanın iç içe geçmesiyle oluşmaktadır (Resim 167a). Benzer tipte kaideli ve arı kovanı şeklindeki situla mezarlar, Teos'ta da görülmektedir[2311]. Uzunluğu 120 cm, genişliği ise 40 cm olan mezar, 6 - 7 yaşlarında bir çocuğa aittir[2312]. Mezarın dışından üç adet pişmiş toprak figürin, 1 adet boncuk, 1 adet bronz çıngırak, 1 adet bronz sikke ele geçmiştir[2313]. Bu mezar aynı zamanda figürinlerin tespit edildiği iki mezardan biridir[2314]. Olasılıkla diğer bebek mezarları, kiremit, basit sanduka ya da basit toprak mezar tipinde olmalıdır[2315]. Mezar tiplerinin belirtilmemesine karşın diğer mezarlardan ikisi 0-1, diğer ikisi ise 2-3 yaş aralığında bireylere ait olduğu

[2309] Çakan 2022, 78.
[2310] Erdal 1999, Genel No:165, Gömü No:97/57, 95.
[2311] Foça 2019, Kat No:81, 91, 94.
[2312] Erdal 1999, Genel No: 165, 65; Çakan 2022, 78.
[2313] Erdal 1999, Genel No: 165, 65.
[2314] Söz konusu diğer mezar da Roma Dönemi'ne ait bir çocuk mezarıdır bk. Çakan 2022, 109.
[2315] Cevizcioğlu Nekropolisi'ne ilişkin iki antropolojik çalışma yayımlanmıştır. İlki, Y. S. Erdal tarafından hazırlanan içerisinde mezarların kontekstleri, tarihlendirilmesi ve kaç bireyin bulunduğunu içeren kataloğun yer aldığı çalışmadır bk. Erdal 1999, *passim*. Ancak bu çalışmada mezarların bebek veya bir çocuğa ait olduğu katalogta ifade edilmemiştir. İkinci çalışma ise G. Çakan tarafından hazırlanan Cevizcioğlu Nekropolisi'ndeki bireylerin paleodemografi ve ölü gömme geleneklerini içeren yüksek lisans tezidir bk. Çakan 2022, *passim.* Y.S. Erdal'ın çalışması sayesinde Hellenistik Dönem mezar sayısı ve tipolojilerini belirlemek mümkün olabilmiştir. Ancak çömlek mezar dışında hangilerinin bebeklere ait olduğu, Roma Dönemi bebek ve çocuk mezarları ile birlikte değerlendirildiği için saptanamamaktadır. G. Çakan'ın çalışmasında ise Hellenistik Dönem'e ait 5 bebek ve çocuk mezarının bulunduğu, bireylerin yaşlarının aktarılmasına karşın, hangi mezar tiplerinde ele geçtiği belirtilmemiştir. Buna karşın kremasyon uygulamasının hem Hellenistik hem de Roma Dönem'inde hiçbir çocuğa uygulanmadığı ifade edilmektedir bk. Çakan 2022, 91. Bu nedenle diğer bebek mezarları olasılıkla kiremit, basit sanduka veya basit toprak mezar tipinde olmalıdır.

aktarılmaktadır[2316]. Ayrıca bebek mezarlarının tek olarak değil, erişkin mezarlarıyla bir arada ele geçmiş olduğu ifade edilmektedir[2317].

Hellenistik Dönem mezarları değerlendirildiğinde bebek ve çocukların topluluğun %12'sini temsil ettiği hesaplanmıştır[2318]. Bu oran Roma Dönemi'nde %25,2, Geç Roma Dönemi'nde ise %19,7'dir[2319]. En sık ölüm oranı yaşı 0-5 arasında olduğu saptanmıştır[2320]. Hellenistik Dönem'de kadın ve erkeklerin genç ve orta erişkinlikte daha yüksek ölüm oranına sahip olduğu belirtilmiştir[2321]. Bebek mezarı oranlarının yetişkinlere kıyasla oldukça az olması, araştırmacılar tarafından yüzeye yakın gömülen bebek mezarlarının, modern tahribata maruz kalma ihtimalinin olduğu yönünde düşündürmüştür. Ek olarak özellikle bebek mezarlarının kümelenmiş halde kazılmayan başka bir alanda olabileceği de öne sürülmüştür. Bu duruma örnek olarak kazı alanının güneyinde Roma Dönemi'ne ait çömlek mezarlarının hepsinin bir arada bulunması gösterilmiştir[2322].

4.1.8.2. Şaşal Nekropolisi

Nekropolis alanı ismini, İzmir'in Menderes ilçesine bağlı Şaşal Köyü yakınlarında bulunmasından almaktadır[2323] (Resim 166). Tahtalı Baraj Gölü Mevki'nde yer alması nedeniyle, 2000-2001 yıllarında İzmir Müze'si tarafından kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık olarak 550 m^2'lik bir alanda yapılan çalışmada, 69 mezar açığa çıkarılmıştır[2324]. Söz konusu mezar tipleri; kiremit, sanduka, pithos, urne, amphora, situla ve basit toprak mezar şeklindedir. Nekropolis alanı MÖ 4. yüzyıl sonundan, MS 3. yüzyıla kadar kullanım gördüğü anlaşılmaktadır[2325]. MÖ 2. yüzyıl ortasından, MÖ 1. yüzyıl sonuna kadar herhangi bir bulguya rastlanmadığı belirtilmiştir[2326]. Dolayısıyla nekropoliste iki kullanım evresi görülmektedir. İlki MÖ Geç 4. yüzyıl ile MÖ Erken 2. yüzyıl başlarını kapsamakta ve kiremit mezarlarla temsil edilmektedir[2327]. İkinci evre ise, MÖ Geç 1. yüzyıl ile MS 3. yüzyılı

[2316] Çakan 2022, 78.
[2317] Çakan 2022, 195.
[2318] Çakan 2022, 77.
[2319] Çakan 2022, 77.
[2320] Çakan 2022, 76.
[2321] Çakan 2022, 81.
[2322] Erdal 1999, 57; Çakan 2022, 175-177.
[2323] Ürkmez 2002, 12.
[2324] Ürkmez 2002, 12,14.
[2325] Ürkmez 2002, 117,
[2326] Ürkmez 2002, 118.
[2327] Ürkmez 2002, 118.

kapsamaktadır.

Mevcut mezarlar içerisinde ilk evreye ait bebek veya çocuk mezarı olduğu belirtilmemiştir. Bu nedenle tezin kronolojik çerçevesine dahil edilecek mezar bulunmamaktadır. Ancak Erken Roma Dönemi'yle beraber bebek ve çocuklar için kiremit, sanduka, amphora, situla, urne[2328] ve basit toprak tipinde mezarların kullanıldığı belirlenmiştir[2329].

4.1.9. EPHESOS

Ephesos Antik Kenti, günümüzde İzmir'in Selçuk ilçesinde konumlanmaktadır. Kent, Kaystros (Küçük Menderes) Nehri'nin denize döküldüğü ve alüvyonların doldurduğu delta ile Ege Denizi'nin birleştiği alanda kurulmuştur. Ephesos, 17. - 19. yüzyıllarda seyyahların gezi notlarında sıklıkla yer almıştır. British Museum tarafından görevlendirilen Mimar J. T. Wood başkanlığında Artemis Tapınağı çevresinde ilk kazılar 1863-1874 yılları arasında gerçekleştirilmiştir[2330]. Ardından 1904 - 1905 yıllarında D. G. Hogarth başkanlığında kısa süreli çalışmalar yapılmıştır. Bu kazılarla birlikte British Museum himayesindeki çalışmalar sonlanmıştır. İngiliz kazılarına eş zamanlı olarak, O. Benndorf önderliğinde, 1895 yılından itibaren alanda Avusturya Arkeoloji Enstitüsü çalışmalara başlamış ve 1954 yılına kadar kentin birçok alanında aralıklarla çalışmalar devam etmiştir. 1954'te F. Miltner sorumluluğuna geçen kazılar, Efes Müzesi arkeologları ile birlikte yürütülmeye başlanmıştır. Bu tarihten itibaren Ephesos kentinin birçok bölgesinde Avusturya Arkeoloji Enstitüsü tarafından kazılar gerçekleştirilmiştir. 1998 yılında ise Efes Müzesi tarafından kentin Geç Neolitik ve Bronz Çağı'na ait yerleşimlerinin bulunduğu alanlar kazılmıştır. Aynı tarihte kazılar F. Krinzinger başkanlığına geçmiş olup, uzun yıllar kazılar kendisi tarafından sürdürülmüştür. 2010 yılından itibaren Avusturya Arkeoloji Enstitüsü ve Efes Vakfı Yönetim Kurulu üyesi olan S. Ladstätter başkanlığında kazılar devam etmiştir. 2024 yılında S. Ladstätter'ın vefatı ardından kazılar M. Steskal tarafından sürdürülmektedir.

100 yılı aşkındır kazılara devam edilen Ephesos'un, nekropolislerine dair bilgilerin

[2328] MS 1.-2. yüzyıla ait olduğu belirtilen, tek kulplu kapalı bir kabın urne olarak kullanıldığı mezarda, 12-13 yaşlarında bir çocuğa ait yanmış kemikler tespit edilmiştir bk. Ürkmez 2002, M27, 42.
[2329] Kiremit mezarlar için bk. Ürkmez 2002, 23, 27, 28, 31; Sandukalar için bk. Ürkmez 2002, 38, 40; Amphora, situla ve urne mezarlar için bk. Ürkmez 2002, 41-43; Basit toprak mezar için bk. Ürkmez 2002, 44.
[2330] Ladstätter vd. 2016, 429.

büyük bir bölümü Roma Dönemi'ne aittir. 2008 yılında, Avusturya Arkeoloji Enstitüsü tarafından uygulanan projeyle, Ephesos'a ait nekropolis alanları araştırılmaya başlanmıştır[2331]. Bu doğrultuda özellikle Roma Dönemi nekropolislerinin sınırları belirlenmeye çalışılmış ve erken dönem mezarlarının yeri ve konumu işaretlenerek bütüncül bir okuma yapabilmek amaçlanmıştır.

En büyük nekropolis alanı, MS 2. - 6. yüzyıllar arasında kullanıldığı tespit edilen, Batı/Liman Nekropolisi'dir[2332]. 2011-2012 yıllarında Sarıkaya Mevki'nde Güney/Doğu Nekropolisi ve Panayırdağ çevresinde ise Doğu Nekropolisi tespit edilmiştir. Ancak her iki nekropolis de Roma Dönemi'ne aittir. Bununla birlikte, söz konusu alanlarda, az sayıda Hellenistik Dönem'e ait mezarın da olduğu aktarılmıştır[2333].

Ephesos'un erken dönem mezarlarına ilişkin verilerin büyük bir kısmı, kurtarma kazılarından sağlanmaktadır[2334]. Söz konusu kurtarma kazılarından biri de Ayasuluk Tepesi'nde gerçekleştirilmiştir. 1998 yılında yapılan kısa süreli kurtarma kazısında; sanduka, kiremit, urne ve pithostan oluşan 8 mezar açığa çıkarılmıştır[2335]. Söz konusu pithos, MÖ 8. yüzyılın son çeyreğine (Geç Geometrik Dönem'e) tarihlenmiştir[2336]. Pithosa ilişkin antropolojik çalışmalar yapılmamasına karşın, içerisinden tek kulplu maşrapa dışında biberonun da açığa çıkması mezarın bir bebeğe ait olduğunu düşündürmektedir.

Ephesos'un Arkaik ve Klasik Dönem Nekropolisleri'nin tespit edildiği alanlar ise yukarıda bahsedildiği üzere Ayasuluk Tepesi ve Roma Dönemi kent sınırları içerisinde kalan Kutsal Yol (Kuretler Caddesi) güzergâhındadır. Her iki alanda da çalışmalar lokal olarak yapılmıştır. Ayasuluk Tepesi'nde kurtarma kazıları sayesinde, Kutsal Yol güzergâhında yer alan mezarlar, Roma Dönemi yapılarına yönelik yapılan sondajlar sırasında açığa çıkmıştır. Bu nedenle erken dönem nekropolislerine dair bilgiler son derece sınırlıdır. Dolayısıyla bebek ve çocuk ölü gömme geleneklerine

[2331] Steskal 2017, 176.
[2332] Evren ve Yüğrük 1994, *passim*; Koder and Ladstätter 2010, 327-328; Koder and Ladstätter 2011, 284; Ladstätter 2012, 63-66; Steskal 2017, 176-179.
[2333] Steskal 2017, 179.
[2334] Kentin doğu ve kuzey alanlarında bulunan Abuhayat, Tavşantepe ve Şarapçıkuyu Mevki'lerinde, batıda ise St.Paul Tepesi'nin kuzeybatı eteklerinde Efes Müzesi tarafından kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir. Bk. Evren ve Yüğrük 1994, 405.
[2335] Evren ve İçten 1998a, 85; Evren ve İçten 1998b, 41.
[2336] 7 nolu urne mezarın alt kotunda ele geçen pithos, toprağa yatay yerleştirilmiş etrafı taş ve pithos parçalarıyla desteklenmiştir bk. Evren ve İçten 1998a, 92-93.

dair kronolojik bir değerlendirme ortaya koymak mümkün değildir. Aşağıda lokal olarak kazılan erken dönem nekropolislerine ait mezarlardan kronolojik olarak kısaca bahsedilecek ve tespit edilen az sayıdaki çocuk mezarı aktarılacaktır.

4.1.9.1. Ephesos Arkaik Dönem Mezarları

Ayasuluk Tepesi ve çevresinde Myken Dönemi'nden Arkaik Dönem'e kadar tarihlenen mezarlar açığa çıkarılmıştır[2337]. Arkaik Dönem mezarları Ayasuluk Tepesi'nin kuzeyinde tespit edilmiştir. İki oda mezar ve bir adet kayaya oyulmuş mezar açığa çıkarılmıştır[2338]. Söz konusu mezarların daha önce kaçak kazılar tarafından tahrip edilmesi nedeniyle içlerinde tarihlendirici herhangi bir veri saptanamamıştır. Ancak mezarlar benzer örnekler yardımıyla Arkaik Dönem'e tarihlendirilmişlerdir[2339]. Buradaki mezarlardan bebek ve çocuk bireylere ait herhangi bir veri saptanmamıştır.

Arkaik Dönem'e ait mezarların bulunduğu bir diğer alan, Yukarı Agora'dır (Devlet Agorası). Panayır ve Bülbül Dağ arasında yer alan bölgede, dört monolitik lahit, beş pişmiş toprak lahit ve üç adet plaka taşlardan yapılmış lahit mezar açığa çıkarılmıştır[2340]. Mezarlar, MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısına, genel olarak yüzyılın son çeyreğine tarihlenmiştir[2341]. Lahitlerin Kutsal Yol boyunca yerleştirildiği tespit edilmiştir. Mezarlarda bulunan bireylerin başları doğu yönünde ve sırtüstü yatar pozisyondadır[2342]. Burada ele geçen Mezar 8, plaka taşlardan oluşturulan 124 cm uzunluğunda, 53 cm genişliğinde bir lahittir. Güneydoğu-kuzeybatı doğrultulu mezarda, bireye ait sadece kafatasına ait kemikler tespit edilmiştir[2343]. Mezardan siyah figür tekniğinde bezenmiş bir adet minyatür lekythos, bir adet kyliks ve minyatür krater parçası tespit edilmiştir.[2344] Mezarın ölçüleri ve minyatür mezar buluntuları bunun bir çocuğa ait olabileceğini düşündürmektedir.

[2337] Evren 1996, 22.
[2338] Büyükkolancı 1999, 362.
[2339] Büyükkolancı 1999, 362.
[2340] Langman 1967, 104.
[2341] Langman 1967, 122.
[2342] Langman 1967, 105.
[2343] Langman 1967, 115.
[2344] Langman 1967, 117.

Resim 168: Ephesos, Ticaret Agorası Arkaik Dönem nekropolisi (Ladstätter vd. 2022, Resim 4).

4.1.9.2. Ephesos Klasik Dönem Mezarları

Ephesos'ta Klasik Dönem'e tarihlenen mezarların bulunduğu üç alan tespit edilmiştir. Bunlar; Ayasuluk Tepesi, Yukarı Agora (Devlet Agorası) ve Yamaç Ev II 'nin alt tabakalarıdır.

1998 yılında Ayasuluk Tepesi'nin doğusunda yapılan kurtarma kazılarında, Geç Geometrik Dönem'e ait mezarın bulunduğu alanda, kiremit, urne ve sanduka mezarlar tespit edilmiştir. Mezar içindeki bireylerin ellerinin bedene bitişik olarak yanda ve sırtüstü yatar pozisyonda oldukları saptanmıştır. Mezarlar doğu-batı doğrultulu olasılıkla yol kenarında olduğu belirtilmiştir[2345]. MÖ 5. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen mezarlarda bebek ve çocuk gömülerine rastlanmamıştır[2346].

[2345] Evren ve İçten 1998a, 85; Evren ve İçten 1998b, 42.
[2346] Evren ve İçten 1998a, 85.

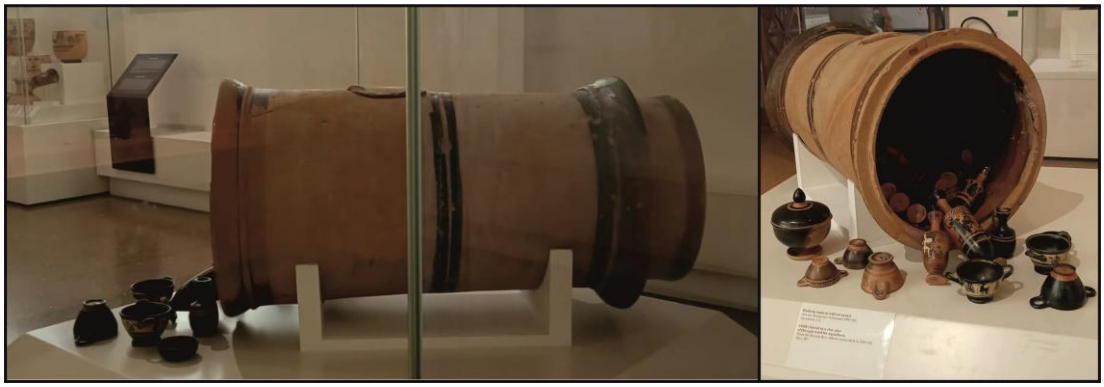

Resim 169: a) Ephesos, agoranın alt katmanlarında ele geçen künk mezar; b) Künk mezar konteksti (Mitsopoulou-Leon 1972-75, Resim 1-7.)

Klasik Dönem'e ait mezarların bulunduğu bir diğer alan olan Yukarı Agora'dır (Devlet Agorası). Burada Langmann tarafından gerçekleştirilen kazılarda, basit toprak mezarlar tespit edilmiştir. Üç bireyin açığa çıkarıldığı alanda ele geçen lekythos sayesinde mezarlar MÖ 5. yüzyıla tarihlendirilmiştir[2347]. Ancak burada tespit edilen mezarlar, yetişkin bireylere aittir. Söz konusu basit toprak mezarlara yakın bir konumda, 1970 yılında agora kazılarının alt tabakalarında yapılan çalışmalarda, iki adet kayaya oyulmuş kutu formunda çukur tespit edilmiştir[2348]. Çukurlardan birincisinde hayvan kemikleri, ikincisinde ise pişmiş toprak künkün gömü kabı olarak kullanıldığı bir mezar tespit edilmiştir[2349] (Resim 169a). Mezarın uzunluğu 64 cm, genişliği ise 10 cm ile 24 cm arasında değişmektedir[2350]. Mezardan çıplak erkek figürü formunda bir koku kabı, bir adet amphoriskos, bir adet pyksis, bir adet emzikli kap[2351], bir adet olpe ve bir adet kapaklı kap ele geçmiştir (Resim 169b). Mezar buluntular yardımıyla MÖ 4. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlenmiştir. Gömü kabı olarak kullanılan künkün boyutları ve bırakılan hediyeler değerlendirildiğinde

[2347] Langman 1967, 121.
[2348] Mitsopoulou-Leon 1972-75, 252.
[2349] Mitsopoulou-Leon 1972-75, 252.
[2350] Mitsopoulou-Leon 1972-75, 253.
[2351] Araştırmacılar tarafından kandil olarak tanımlanmıştır bk. Mitsopoulou-Leon 1972-75, 252. Ancak fotoğraflar sayesinde bu kabın biberon olarak kullanılan emzikli kaplardan olduğu anlaşılmıştır.

mezarın bir bebeğe ait olduğu düşünülmektedir. Benzer tipte, künk mezarlar MÖ 5. yüzyılda Kerameikos'ta, Hellenistik Dönem'de ise Samos'ta da görülmektedir[2352]. Özellikle Kerameikos örneğinde künkün normal boyutlarından büyük yapılması ve dış yüzeyinin yer yer boyalı olması, gündelik kullanımı farklı amaçlar taşıyan bazı pişmiş toprak kapların, nekropolisler için özel üretimleri olduğunu göstermektedir (Resim 170).

Resim 170: Kerameikos'ta tespit edilen MÖ 5. yüzyıla tarihlenen pişmiş toprak künk mezar, National Archeological Museum Athens (Fotoğraflar Prof. Dr. Yasemin Polat'a aittir.)

Mezarda tespit edilen sarhoş olarak betimlenen çıplak erkek figürü, Dionysos ile eşleştirilmiştir. Dionysos, sağ elinde sürahi benzeri bir kap tutmaktadır. Bebek mezarı olmasından ötürü bu kompozisyon Anthesteria Festivali'nden sonra sarhoş bir şekilde eve dönen Dionysos olduğu şeklinde yorumlanmıştır[2353].

Yukarı Agora'nın alt tabakalarında açığa çıkan Arkaik Dönem'e ait mezarlarla birlikte, Klasik Dönem'e tarihlenen basit toprak mezarlar ve künk mezarın bulunması, bu bölgenin erken dönemlerde kullanılan bir nekropolis olduğunu göstermektedir[2354].

Arkaik ve Klasik Dönem Nekropolisi'nin olduğu düşünülen bu alan, 2018 yılında tekrar araştırılmaya başlanmıştır[2355]. Söz konusu yeni çalışma alanı, G. Langmann'ın 1977-1978 yıllarında kazısını yapmış olduğu alanın güneyinde yer almaktadır[2356]. Alanda kuzey yönüne doğru hafif eğimli olmak üzere kuzey-güney doğrultulu, çok katmanlı çakıl taşı bir yol tespit edilmiştir. Çevresinden gelen az sayıda buluntular

[2352] Löwe 1996, 44.
[2353] Mitsopoulou-Leon 1972-75, 256.
[2354] Mitsopoulou-Leon 1972-75, 252.
[2355] Ladstätter et al. 2022, 116.
[2356] Ladstätter et al. 2022, 116.

yardımıyla yolun, Hellenistik Dönem'e ait olduğu öne sürülmüştür[2357]. Yolun alt dolgularında kuzey-güney doğrultulu olarak yerleştirilmiş, yetişkin bir bireye ait kiremit mezar bulunmuştur[2358]. Mezara bırakılan yedi adet sikke yardımıyla mezar, Klasik Dönem'e tarihlendirilmiştir[2359].

Klasik Dönem mezarlarının bulunduğu son alan, Yamaç Ev II'nin alt kotlarıdır. Yamaç Ev II'nin yamaçtan gelen sulardan etkilenmemesi için kazılan drenaj hattı çalışmaları sırasında beş adet mezar tespit edilmiştir[2360]. Mezarların doğu-batı doğrultulu, kiremit mezar tipinde olduğu belirtilmiştir. Küçük bir alanda dahi beş mezarın açığa çıkması ve yakınlarında başka mezarlara dair de izlerin bulunması sebebiyle bu alanın da, erken dönem nekropolisinin devamı olduğu düşünülmüştür[2361]. Kutsal Yol'un (Kuretler Caddesi) 20 m kadar yukarısında tespit edilen bu mezarlar, daha önce de yolun belirli bölümlerinde mezarlar bulunması nedeniyle aynı nekropolise bağlı olduğu ifade edilmiştir[2362]. Mezarlar içerisinden birer adet amphoriskos çıkmış olması, araştırmacılar tarafından nekropolisin bu kısmının halk tabakasına ait olduğu ileri sürmesine sebep olmuştur. Söz konusu mezarlar buluntular yardımıyla MÖ 5. yüzyıla tarihlendirilmiştir[2363]. Burada yer alan bireyler içerisinde bebek veya çocuk olduğuna dair bilgi aktarılmamıştır.

4.1.9.3. Ephesos Hellenistik Dönem Mezarları

Sarıkaya Mevki'nde Güney/Doğu Nekropolisi ve Panayırdağ çevresinde ise Doğu Nekropolisi olarak adlandırılan Roma Dönemi Nekropolisleri'nde az sayıda Hellenistik Dönem'e tarihlenen mezarların olduğu belirtilmiştir[2364]. Ancak genel olarak Hellenistik Dönem'i ölü gömme gelenekleri açısından değerlendirebilecek sayıda mezar tespit edilememiştir. Jeolojik değişimler, tarım alanlarının işlenmesi ve yoğun Roma Dönemi Nekropolisi'nin yarattığı tahribat nedeniyle, Hellenistik Dönem nekropolisi hakkında veriler oldukça kısıtlıdır[2365].

Hellenistik Dönem'e tarihlenen diğer mezarlar ise, Belevi Mezar Anıtı, Belevi

[2357] Ladstätter et al. 2022, 116.
[2358] Mezar, kiremitlerin karşılıklı olarak çatılmasıyla oluşturulmuştur.
[2359] Ladstätter et al. 2022, 117.
[2360] Karwiese 1985, 334.
[2361] Karwiese 1985, 334.
[2362] Krinzinger 2000, 12.
[2363] Karwiese 1985, 334.
[2364] Söz konusu az sayıda tespit edilen mezarların tipolojileri hakkında bilgi verilmemiştir. Bk. Steskal 2017, 179.
[2365] Steskal 2019, 361.

Tümülüsü, Şarapçıkuyu Anıt Mezarı ve Kurudağ Tümülüsü'dür[2366].

Bu alanların yanı sıra, 2005 yılında Selçuk ilçesinin Arvalya Mevki'nde, Selçuk-Kuşadası bölünmüş yol çalışmaları sırasında altı adet lahit mezarın açığa çıkarıldığı bir kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir[2367]. Mezarlar ana kaya üzerine oturtulmuş, plakalardan yapılan lahitlerden oluşmaktadır. Mezarlar, Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmişlerdir[2368]. Bu mezarlarda bebek veya çocuk bireylere ilişkin herhangi bir veri saptanmamıştır.

Ephesos'ta, Hellenistik Dönem'e ilişkin bebek ve çocuk mezarları henüz tespit edilmemiştir. Ancak devşirme veya bağlamından kopuk olarak açığa çıkarılan birçok mezar stelinde, bebek ve çocukların da yer aldığı sahneler görülmektedir.

Resim 171: Ephesos'tan ele geçen symposium sahneli mezar steli (Arınç 2020, Levha 2, Çizim 2).

M. Arınç tarafından hazırlanan, Efes Müzesi'ndeki Ephesos ve çevresinden ele geçen Hellenistik ve Roma Dönemi'ne ait 79 mezar stelinin incelendiği tez çalışmasında[2369], stellerde çocukların betimlendiği iki tip olduğu belirtilmiştir[2370]. Bunlardan ilki çocukların tek başına yer aldığı steller, ikincisi ise çocukların aileleriyle birlikte bir kompozisyon içerisinde yer aldığı stellerdir. Çocukların tek başına yer aldığı steller, günlük yaşam tasvirleri içermektedir. Bu stellerin ikisinin kız, ikisinin ise erkek çocuğa ait olduğu aktarılmıştır[2371]. Ailesiyle yer alan çocuklar ise genel olarak symposium sahnesi içerisinde temsil edilir (Resim 171). Gerek

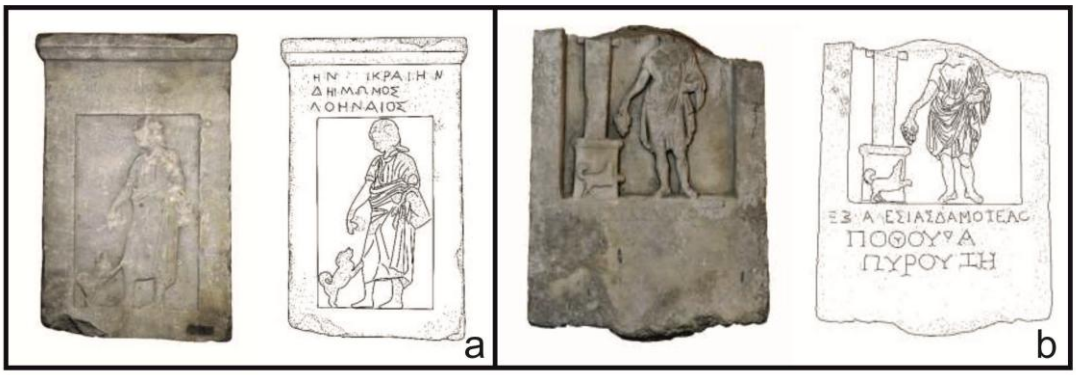
[2366] Evren 1996, 22.
[2367] Büyükkolancı 2007, 167.
[2368] Büyükkolancı 2007, 168.
[2369] Arınç 2020, passim.
[2370] Arınç 2020, 178.
[2371] Arınç 2020, 178.

sadece çocukların yer aldığı steller gerekse kalabalık symposium temsilleri, Hellenistik Dönem'e ait Samos stellerinde de görülmektedir[2372]. Ephesos'ta ele geçen symposium kompozisyonlarında dikkat çeken nokta, sahnelerde yer alan çocukların yedisinin kız, otuz üçünün erkek olmasıdır[2373]. Bu durum incelenen stellerden kaynaklı bir rastlantı sonucu değil ise, kız çocuklarının temsiliyetteki zayıflığını ifade etmektedir.

Çocukların tek başlarına temsil edildiği steller, K.60, K.61, K.62 ve K.64 olarak adlandırılmıştır. K.60 numaralı stelde, sahnenin merkezinde ayakta ¾'lük açıda, kısa kollu tunik üzerine himation giydirilmiş bir erkek çocuğu yer alır[2374] (Resim 172a). Sağ elinde tuttuğu kuşu kendisine yönelen köpeğine doğru uzatmaktadır[2375]. Stel, stilistik özellikleri nedeniyle MÖ 4. yüzyılın ortalarına tarihlenmektedir. Arşitrav üzerinde "Ἀναξικράτης Δημώνος Ἀθηναῖος" (Atina Halkından Anaksikshrates) yazısı yer alır[2376].

K.61, kısa kollu tunik üzerine himation giymiş bir erkek çocuğunun bulunduğu mezar stelidir. Çocuk, sağ kolunu yana açarak, sağında bulunan köpeğe üzüm salkımı tutar pozisyonda betimlenmektedir (Resim 172b). Bu kompozisyon Hellenistik Dönem'de sıklıkla uygulanmaktadır[2377]. Stel, MÖ 2. yüzyılın ortalarına tarihlenmektedir[2378]. Sahne altında "Ἐξακέστα Δαμοτέλου(ς) / Ποθοῦσα / Πύῤου ζῇ." (Damotelos'un oğlu Eksakestes, *Pyros'un kızı Pothousa,* [henüz] *hayattayken,* [bu mezarı yaptırdılar] yazısı yer almaktadır[2379].

[2372] Fabricius 1996, 115.
[2373] Arınç 2020, 178.
[2374] Atalay 1988, Lev. 1, Kat. No. 1 (İÖ. 250 – 200); Arınç 2020, Lev.60, Çizim.60
[2375] Arınç 2020, K.60, 184.
[2376] Arınç 2020, 338.
[2377] Atalay 1986, 286.
[2378] Arınç 2020, 185-186.
[2379] Arınç 2020, 340.

Resim 172: a) Ephesos K.60 mezar steli ve çizimi (Arinç 2020, Levha 60, Çizim 60); b) Ephesos K.61 mezar steli ve çizimi (Arinç 2020, Levha 61, Çizim 61)

Resim 173: a) Ephesos K.62 mezar steli ve çizimi (Arinç 2020, Levha 62, Çizim 62); b) Ephesos K.64 mezar steli ve çizimi (Arinç 2020, Levha 64, Çizim 64).

Tek başına betimlenen iki kız çocuğu stelinden ilki olan K.62'de, küçük bir klinede oturan kız çocuğu betimlenmiştir (Resim 173a). Kompozisyonun sağında başı kıza doğru bakan bir yılanın dolandığı ağaç görülmektedir[2380]. Sağ elinde bir kuş/üzüm/çekirge tutmaktadır. Stel stilistik açıdan incelendiğinde, MÖ 2. yüzyıla tarihlenir[2381].

K.64 olarak adlandırılan stelde, thronosta oturan bir kız, ateşi yanan bir sunak ve köpek yer alır (Resim 173b). Stelin üzerinde bulunan 14 satırlık yazıtta, ölen bireyin 6 yaşında Stratonike adında bir kız çocuğuna ait olduğu belirtilmiştir. Stel, MÖ 2. yüzyıl sonu - 1. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir[2382]. Knibbe ve Merkelbach tarafından transkripsiyonu yapılan yazıtta[2383]; *Bu mezarda, hepimizden ırak olsun, zorba bir Moira tarafından zamanından önce ölüme sürüklenen güzel bir beden yatmakta. Çünkü sen altı yaşlarındayken, belki biraz daha da büyüktün, Plüton'un*

[2380] Arınç 2020, Levha 62, Çzim 62. 340.
[2381] Arınç 2020, 186.
[2382] Arınç 2020, 186-187.
[2383] Knibbe and Merkelbach 1976,192.

eşi Kore seni ölülerin diyarına götürmüştü. Ancak merhametli tanrılar sana acıdılar ve ruhunun Hades'in diyarında kalmasına razı gelmediler, aksine ruhun gökler diyarında, gökyüzünde uçuyor, tanrılar arasında Stratonike ise diğer kadın kahramanlar gibi aynı kaderi paylaşmakta. Her kim bu mezarda yatanı, onu, bir zamanlar yaşarken görseydi, gözyaşı dökmeden buradan geçip gidemezdi.[2384]

4.1.9.4. Ephesos Genel Değerlendirme

Ephesos'un nekropolislerine ilişkin bilgilerin büyük bir çoğunluğu Roma Dönemi'ne aittir. Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem Nekropolisleri'ne dair bilgiler, lokal olarak gerçekleştirilen küçük ölçekli kazılar sonucunda elde edilmiştir. Arkaik ve Klasik Dönem'e ait mezarlar, Ayasuluk Tepesi ve Kutsal Yol güzergahında, Yamaç Ev II, Yukarı Agora kazılarında açığa çıkarılmıştır. Yukarı Agora kazılarında Hellenistik Dönem'e ait olduğu düşünülen bir yolun da açığa çıkması, ileriki dönemlerde aynı güzergâhta Hellenistik Dönem'e ait mezarların da bulunabileceğini düşündürmektedir. Bunun yanı sıra Ephesos çevresinde yapılan çalışmalarda, Arvalya Mevki'nde Hellenistik Dönem'e ait mezarlar açığa çıkmış olup, yine kent dışında mezar anıtları tespit edilmiştir.

Arkaik Dönem mezar tipleri, oda mezarlar, pişmiş toprak lahitler, monolitik ve plaka taşlardan oluşturulan lahitlerden oluşmaktadır. Klasik Dönem'de ise taş sanduka, kiremit, basit toprak mezar, urne ve künk mezar tipleri tespit edilmiştir. Hellenistik Dönem ise, plaka taşlardan oluşturulan lahitler ve mezar anıtlarıyla temsil edilmektedir.

Literatürdeki veriler doğrultusunda, tez kapsamı içerisinde değerlendirilebilecek yalnızca iki çocuk mezarı tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, Arkaik Dönem'e tarihlenen ve mezar ölçüleri nedeniyle çocuk mezarı olabileceği düşünülen plaka taşlardan oluşturulan bir lahittir. İkincisi ise, Klasik Dönem'e tarihlenen, enkhytrismos olarak kullanılan künk mezardır. Hellenistik Dönem'e ait bebek veya çocuk mezarı ele geçmemiştir.

İki adet çocuk mezarının tespit edilmiş olması, kronolojik bağlamda ölü gömme geleneklerini incelemeyi ve buluntuların karşılaştırılıp değerlendirilmesini mümkün kılmamaktadır.

[2384] Transkirpsiyonu yapılan yazıtın Türkçe çevirisi için bk. Arınç 2020, 344.

Hellenistik Dönem'e ait bebek veya çocuk mezarının ele geçmemesine karşın, devşirme ya da bağlamlarından kopuk bir konumda ele geçen mezar stelleri, dönem içerisinde çocukların sosyal konumunu ifade etmesi açısından önemli buluntulardır. Çocuklar aile ile yer aldığı symposium kompozisyonlarında, stelin sol tarafında arka arkaya sıralanan küçük figürler olarak görülmektedir[2385]. Bu figürlerde erkek çocukların, kızlara oranla oldukça fazla gösterildiği tespit edilmiştir. Bu durum ölen bireyin gerçek çocuklarını ve sayısını yansıtıyor olmasının yanında, kız çocuklarının özellikle kalabalık sahnelerde temsiliyetinin önemsiz olabileceği yönünde de yorumlanabilir. Ancak çocuklara ait mezar stellerinde, erkek ve kız çocukları için yapılan ikonografik değişimler dışında, gösterilen özenin paralel olduğunu söylemek mümkündür.

Ephesos çocuk stellerinde, erkek çocukların ayakta, kızların ise oturarak betimlendiği görülür. İncelenen dört stelin üçünde köpekler çocuklarla birlikte yer almaktadır. Özellikle, K.64 stelinde yer alan 14 satırlık yazıt sayesinde, stelin kesin olarak 6 yaşlarında Stratonike adında bir kız çocuğuna ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda stel ikonografisinde köpeğin olması, bu yaş grubu çocuklarla köpekler arasında olan arkadaşlığı kesin olarak ifade etmektedir. Ayrıca stelde yer alan yazıtta, ailenin çocuğa yönelik sıraladığı methiyeler ve ruhunun kahramanlarla eş tutulması, her ne kadar toplum içinde kız çocuklarının ikinci planda konumlandırıldığı bilinse de, aile içi ilişkilerde bu durumun her zaman geçerli olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

4.1.10. SAMOS

Samos, Ege Denizi'nde, Dilek Yarımadası'nın hemen karşısında, Mykale Boğazı ile ayrılan bir ada olarak konumlanmaktadır. Samos Adası'nda ilk araştırmalar, 18. yüzyılda Hera Tapınağı çevresinde başlamıştır. 19. yüzyılda kısa süreli kazılarla tapınak çevresinde araştırmalar devam etmiştir. Bu çalışmalar çerçevesinde, 1879 yılında Kheramyes Hera heykeli açığa çıkarılmıştır. 1886 yılında İngiliz arkeolog T. Bent, kentin (Pythagorio) Batı Nekropolisi'nde araştırmalara başlamıştır[2386]. 1894'te J. Boehlau tarafından gerçekleştirilen kısa süreli çalışmalarda Batı Nekropolisi'ne ilişkin önemli veriler kaydedilmiş, Kuzey Nekropolis'e de keşif gezileri

[2385] Arınç 2020, Levha:2, Çizim:2.
[2386] Tsakos and Viglaki-Sofianou 2012, 19.

düzenlenmiştir[2387].

1902-1903 yıllarında kazılar, Atina Arkeoloji Derneği tarafından P. Kavadias ve T. Sophoules başkanlığında sürdürülmüştür. Samos'ta 1910 yılından itibaren Berlin Kraliyet Müzesi himayesinde Wiegand ve Schede tarafından, 1925'te Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Yunan Arkeoloji Derneği ile ortaklaşa kazılar gerçekleştirmiştir[2388]. 1939-1951 yılları arasında İkinci Dünya Savaşı nedeniyle çalışmalara ara verilmiştir. Savaşın ardından Samos'ta, Alman arkeologlar U. Jantzen, W. Martin, H. Kyrileis tarafından farklı bölgelerde araştırmalar yeniden başlamıştır. 1965 yılından itibaren Pythagorio'da turizmin gelişmeye başlamasıyla birlikte, Yunan Arkeoloji Servisi tarafından K. Tsakos, D. Hatzi-Vallianou, M. Marthari, C. Televantou, O. Philaniotou, V. Giannouli ve M. Viglaki-Sofianou başkanlıklarında kapsamlı kazı çalışmaları başlatılmıştır[2389].

Samos'ta batı ve kuzeyde olmak üzere iki nekropolis tespit edilmiştir. Özellikle, J. Boehlau tarafından 1894 yılında gerçekleştirilen kazılar, kentin Batı Nekropolisi'ne dair önemli bilgiler edinilmesini sağlamıştır[2390]. Ardından Tsakos ve Viglaki'nin alanda yapmış olduğu kazılarla, mezar tipolojileri çeşitlenerek, kronolojik bağlamda olan sorunlar kısmen giderilmeye çalışılmıştır.

Samos Batı Nekropolisi, kent surlarının batısında, tepelik ve teraslanmış bir zemin üzerinde konumlanmaktadır[2391]. Boehlau, Batı Nekropolis'te kazılarını üç farklı alanda gerçekleştirmiştir. Bunlar; 29 numaralı kulenin batısındaki teraslarda, Khora yolundaki Glyphada Gölü'nün kuzeybatısındaki vadinin yamaçlarında ve Roma Dönemi'ne ait hamam yapısının kuzeyindeki yamaçlardır[2392]. Bu kazılarda 161 mezar açığa çıkmış olup, bunlardan 50'si yayımlanmıştır[2393]. Tsakos'un gerçekleştirdiği kazılarda ise aynı alanda, 28 mezar daha tespit edilmiştir[2394]. Mevcut verilerle bu nekropolisin MÖ 7. yüzyıldan MÖ 4. yüzyıla kadar kullanıldığı belirlenmiştir[2395].

[2387] Löwe1996, 93.
[2388] Tsakos and Viglaki-Sofianou 2012, 20.
[2389] Tsakos and Viglaki-Sofianou 2012, 22; http://odysseus.culture.gr/h/3/eh351.jsp?obj_id=8941 (Erişim tarihi 31.03.2026)
[2390] Boehlau 1898, *Passim.*
[2391] Löwe 1996, 94.
[2392] Löwe 1996, 94.
[2393] Löwe 1996, 24-75.
[2394] Tsakos 1996, 123.
[2395] Tsakos 1996, 124.

Samos'un Kuzey Nekropolisi ise, kent surlarının kuzeyindeki tepelerde, 9 ve 10 numaralı kulelerin önünde yapılan kısa süreli çalışmalarla tespit edilmiştir[2396]. Alandan Arkaik Dönem'e tarihlenen iki taş lahit, iki pişmiş toprak lahit, iki adet de dairesel formda taşlarla çevrelenmiş tümülüs benzeri mezar bulunmuştur[2397]. Söz konusu mezarlara dair oldukça kısıtlı bilgiler paylaşılmış olup, bebek ve çocuk mezarlarına dair herhangi bir veriye rastlanmamıştır.

Samos'un Batı ve Kuzey Nekropolisleri dışında, adada gerçekleştirilen kurtarma kazıları neticesinde çeşitli bölgelerde mezarlık alanları saptanmış olup, bu alanlarda bebek ve çocuk mezarları tespit edilmiştir. Söz konusu mezarlar, aşağıda kronolojik dizin içerisinde detaylı bir şekilde aktarılacaktır.

4.1.10.1. Samos Arkaik Dönem Mezarları

Samos Adası'nda Arkaik Dönem'e tarihlenen mezarlar, Batı ve Kuzey Nekropolis'te, Heraion yerleşiminin kuzeyinde bulunan Kaminaki ve Klima bölgelerinde tespit edilmiştir. Söz konusu alanlardan Batı Nekropolis ve Klima bölgesinde bebek ve çocuk mezarlarına rastlanmıştır.

Samos Batı Nekropolisi'nde Arkaik Dönem'de hem kremasyon hem de inhumasyon uygulamalarının bir arada kullanıldığı saptanmıştır. Ancak inhumasyon mezarların çoğunlukta olduğu belirlenmiştir. Genel olarak belirlenen mezar tipleri; taş ve pişmiş toprak lahitler, pithoslar, *ossilegia*[2398] mezarlar, urneler, birincil kremasyonlar, kiremit mezarlar[2399] ve enkhytrismoslardır[2400]. Alanda açığa çıkarılan 23 mezarın yanında büyük boyutlu amphoraların olduğu belirtilmiştir. Ancak araştırmacılar tarafından hiçbirinin içinden kemik ele geçmediği özellikle vurgulanmıştır. Bu nedenle bu kapların birer mezar veya mezar hediyesi olmadığı, cenaze ritüellerinde kullanılan kaplar olduğu düşünülmüştür[2401].

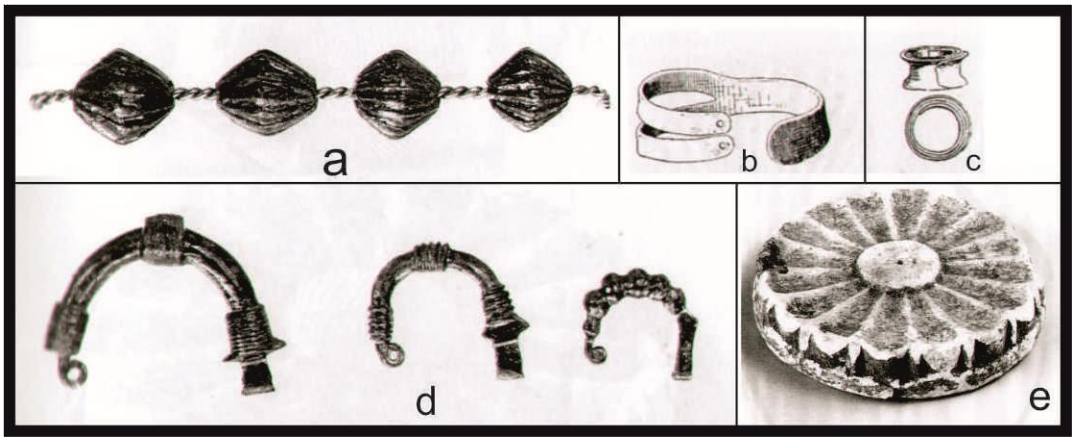
Batı Nekropolisi'nde mezarların, arazinin yapısına uygun bir şekilde yerleştirildiği,

[2396] Löwe 1996, 104.
[2397] Löwe 1996, 104.
[2398] Bir mezara ait kemik ve buluntularının başka bir mezara taşınarak yeniden gömülmesidir. Bu uygulama genellikle tahribata uğramış mezarlara yapıldığı görülmektedir.
[2399] Kiremit mezarların genel olarak MÖ 5. yüzyılda kentlerde ortaya çıktığı görülmekle birlikte, Samos'ta yapılan çalışmalarda MÖ 6. yüzyıla tarihlenen ve Korinth tipi kiremitlerle örtülmüş bir kadın mezarı tespit edilmiştir bk. Tsakos 1996, 123.
[2400] Boehlau 1898, 13; Tsakos 1996, 123–124.
[2401] Löwe 1996,103.

bu nedenle bir yön birliği olmadığı ifade edilmiştir[2402]. Yine arazinin yapısından kaynaklı olarak bazı bölümlerde mezar sayısı fazlayken, bazı bölümlerde oldukça azdır. Dolayısıyla homojen bir dağılım görülmemektedir[2403].

Mezarların büyük bir bölümü lahitlerden oluşmaktadır. Lahitler dört farklı grup altında sınıflandırılmıştır. Bunlar monolitik taş lahitler, plaka taşlardan oluşturulan lahitler, antropomorfik lahitler ve pişmiş toprak lahitlerdir. Lahitlerin genelinde, dip bölümünde 5 ile 20 cm arasında değişen derinlikte deniz çakılları veya temiz kum tabakasından oluşturulmuş bir zeminin olduğu tespit edilmiştir[2404]. Mezarların büyük bir çoğunluğu Boehlau tarafından MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilirken, Tsakos MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına ait olabileceklerini belirtir[2405]. Cook, genel olarak MÖ 6. yüzyılın ilk yarısını önerirken, Kurtz ve Boardman ise mezarların MÖ 6. yüzyılın 2. ve 3. çeyreğine ait olduğunu öne sürer[2406].

Samos Batı Nekropolisi'nde Arkaik Dönem'e tarihlenen bebek ve çocuk mezar tipleri ise; lahit, pithos, taş sanduka ve enkhytrismoslardan oluşmaktadır. Alanda çocuklar için kullanılan en yaygın mezar tipi, yetişkinlerde olduğu gibi lahitlerdir. Çocuklara ait lahitlerin hepsinde çok sayıda mezar buluntusu olduğu ve bunların mezarın hem içine hem de dışına bırakıldığı görülmektedir.

Resim 174: Samos, Mezar 36 buluntularının bir bölümü, a)boncuklar, b) Kurşun kol bantı, c) Kurşun bant, d)Fibulalar, e) Kireç taşı rozet (Löwe 1996, 15-16, 47).

[2402] Löwe 1996, 94.
[2403] Tsakos 1996, 126.
[2404] Tsakos and Viglaki-Sofianou 2012, 214.
[2405] Boehlau 1898, 30; Tsakos 1996, 126. Boehlau mezarları genel olarak MÖ 6. yüzyıla tarihlendirmektedir. Ancak Mezar 49 örneğinde olduğu gibi, içerisinde Batı Yamacı Stili'nde bezenmiş kantharosun bulunduğu, MÖ 4. yüzyıla ait mezarların da olduğu görülmektedir bk. Löwe 1996, 73.
[2406] Aktaran Löwe 1996, 103.

Mezar 36, 195 cm x 61 cm ölçülerinde, çatı formunda kapağa sahip bir taş lahittir. Boehlau, herhangi bir antropolojik analiz olmaksızın, mezar kontekstinden yola çıkarak bu mezarın bir kız çocuğuna ait olduğunu belirtmiştir. Nekropolisin en zengin buluntularına sahip örneklerden biri olan 36 nolu lahitte, bir adet amphoriskos, pyksis, aryballos, alabastron ve ördek şeklinde bir koku kabı, iki adet lydion, iki adet olpe, iki adet İonia kyliksi, yüzükler, üç adet fibula, dört adet boncuk, çeşitli bronz parçalar, kurşun bant şeklinde nesneler, kurşun kol bantı, düğme, kireç taşından amulet olabilecek nitelikte 16 yapraklı bir rozet ve deniz tarağı ele geçmiştir[2407] (Resim 174). Mezar buluntular yardımıyla MÖ 6. yüzyılın ortalarına tarihlendirilmiştir[2408].

Mezar 40, kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu, monolitik bir taş lahittir. Lahdin ölçüleri 143 cm x 50 cm'dir. Mezar 36'da olduğu gibi nekropolisin buluntu açısından zengin mezarlarından biri olduğu belirtilmiştir. Mezardan üç adet olpe, iki adet oinokhoe, bir adet minyatür hydria, bir adet kupa, ikişer adet kotyle ve minyatür dinos, birer adet tek kulplu maşrapa, kyliks, alabastron, aryballos ve lydion, altı adet kase, bir adet ayak stantı olmak üzere toplamda 23 minyatür kap ele geçmiştir. Ayrıca, birer adet ayakta duran kadın figürini, yatan erkek figürini, tahta oturan tanrıça ve niteliği anlaşılamayan pişmiş toprak figürin ve amulet olarak nitelendirilen bronz bir parça (tekerlek?) ele geçmiştir[2409]. Mezar MÖ 6. yüzyılın ortalarına tarihlendirilmiştir[2410].

Resim 175: Samos 44 nolu mezar buluntularının bir bölümü (Löwe 1996, 58-59).

Bir başka monolitik taş lahit örneği olan 44 nolu mezar, doğu/güneydoğu-batı/kuzeybatı doğrultulu olup, üçgen bir çatıya sahiptir. Mezarın ölçüleri, 177 cm x 67 cm'dir. Boehlau söz konusu lahti, buluntuları nedeniyle çocuk mezarı olarak

[2407] Löwe 1996, 45-48.
[2408] Löwe 1996, 45.
[2409] Löwe 1996, 50-56.
[2410] Löwe 1996, 50-56.

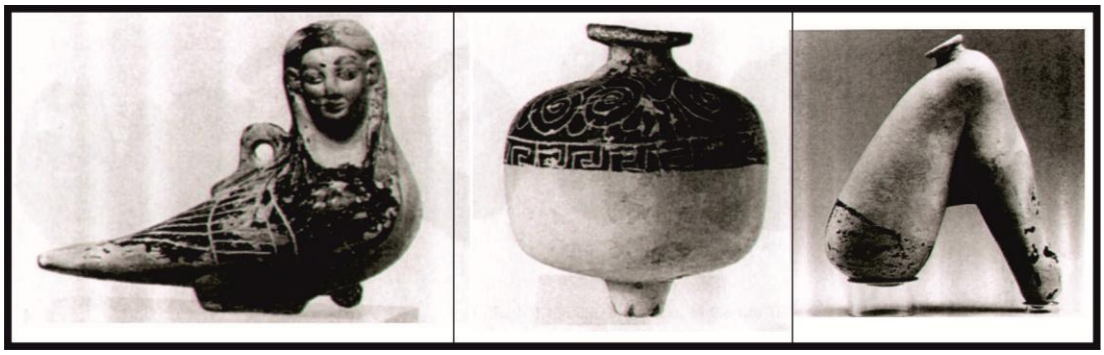
değerlendirir[2411]. Mezardan bir adet lekythos, iki adet amphora, birer adet tek kulplu kadeh ve tek kulplu kase, bir adet elinde dağ keçisi tutan oturan Bes figüri şeklinde bir arybalos, oturan kadın ve erkek figürini, yatan erkek figürini, fayans aryballos, bir adet balta, deniz kabukları ve aşık kemikleri ele geçmiştir[2412] (Resim 175). Tek kulplu kaplardan birinin içerisinde kuş kemiklerinin de olduğu belirtilmiştir[2413].

Mezar 45, güneydoğu-kuzeybatı doğrultulu, üçgen çatılı, bir diğer monolitik taş lahittir. Uzunluğu 185 cm, genişliği ise 66 cm olan mezar, Boehlau tarafından kız çocuğu veya genç kız mezarı olarak nitelendirilmiştir[2414]. Mezardan Samos tipi lekythos, lydion, bronz ayna, kaideli bir alabastron, beşi hilal şeklinde olan toplamda on gümüş küpe, altı adet ip geçirme deliği bulunan skarabe, bir adet düğme, bir adet kemikten saç iğnesi, aşık kemikleri, birer adet siren, nar ve bacak şeklinde figüratif kaplar (Resim 177), yivli bir alabastron, üç adet kase, çeşitli Bucchero seramikleri ve meyve tabakları ele geçmiştir[2415]. Tespit edilen küpeler ve skarabeler bireyin boyun bölgesinde açığa çıkarılmıştır[2416]. Bu da skarabelerin koruyucu işlevinde olasılıkla boyna takıldığını işaret etmektedir (Resim 176).

Resim 176: Samos, 45 nolu mezardan ele geçen skarabeler (Löwe 1996, 63).

[2411] Löwe 1996, 57.
[2412] Löwe 1996, 57-60.
[2413] Löwe 1996, 57.
[2414] Löwe 1996, 61.
[2415] Löwe 1996, 61-71.
[2416] Löwe 1996, 61.

Resim 177: Samos, 45 nolu mezar içinden ele geçen figüratif kaplar (Löwe 1996, 64-65).

Mezar 48, 210 cm x 75 cm ölçülerinde, üzeri düz bir taş levha ile kapatılmış lahittir. Boehlau çalışmasında mezarın, bebek veya çocuğa ait olup olmadığına dair bir bilgi aktarmamıştır. Ancak buluntular içerisinde emzikli kapların olması, mezar içerisinde bir bebek olabileceğine işaret etmektedir. Büyük boyutlu bir lahdin sadece bebek için kullanılması mümkün görünmemektedir. Bu nedenle mezarın, bir anne ve bebeğine ya da hamile bir kadına ait olma ihtimali de bulunmaktadır. Mezar, zengin buluntularıyla Boehlau'nun belirttiği diğer çocuk mezarlarıyla da paralellik gösterir. Lahdin içerisinden Silenos maskları, katır figürini, at figürini, keçi şeklinde bir kap, lydion, lekythos ve çeşitli kaseler ele geçmiştir[2417].

Lahitler dışında, çocuklar için kullanıldığı düşünülen bir başka mezar tipi pithoslardır. Batı Nekropolisi'nde iki adet pithos mezar (Mezar 13 ve 14) tespit edilmiştir. Toprağa yatay olarak ve birbirine yakın konumda yerleştirilmişlerdir. Mezar 13, diğerine oranla daha küçük ebatlara sahip ve ağzı bir taş levha ile kapatılmıştır[2418]. İçerisinden dağ kristali bir adet düğme ve olasılıkla düdük olarak kullanılan, bir deliği bulunan boru şeklinde bir nesne ele geçmiştir[2419]. Mezar 14 ise kireç taşı bir plaka ile kapatılmış ve içerisinde herhangi bir buluntu saptanmamıştır. Araştırmacılar tarafından küçük olan Mezar 13'ün bir çocuğa, Mezar 14'ün ise bir yetişkine ait olduğu, buna bağlı olarak aynı aileye mensup kişilerin birlikte gömülmüş olabileceği ileri sürülmüştür[2420]. Mezarlar MÖ 6. yüzyıla tarihlenmiştir[2421].

Bebek ve çocuklar için uygulanan enkhytrismoslar ise Boehlau'nun araştırmalarında

[2417] Löwe 1996, 71-72.
[2418] Mezar 13, 75 cm uzunluğunda ve 27 cm genişliğindedir. Mezar 14, 184 cm uzunluğunda ve 40 cm genişliğindedir bk. Löwe 1996, 33.
[2419] Löwe 1996, 33.
[2420] Löwe 1996, 96.
[2421] Boehlau 1898, 17.

tespit edilememiştir. Ancak Tsakos, Glyphada Gölü'nün kuzeyinde gerçekleştirdiği kazılarda, kremasyon ve kiremit mezarların yanında amphora ve hydrialaların kullanıldığı enkhytrismos gömüler ve bebeklere ait taş sanduka mezarlar tespit etmiştir[2422]. Olasılıkla bu alan bebekler için özellikle tercih edilen bölgeler arasındadır. Enkhytrismosların hepsinde hediyelerin mezar kabının dışına bırakıldığı belirtilmiştir[2423]. Bazı durumlarda hediyelerin mezar kabının yanına açılan bir çukura bırakıldığı ifade edilmiştir. Özellikle sivri dipli bir amphora mezardan 22 minyatür kabın ele geçtiği ve bu tür minyatür kapların bebek mezarlarında yoğunlukta olduğu aktarılmıştır[2424].

Samos Batı ve Kuzey Nekropolisleri dışında, modern Heraion yerleşiminin kuzeyinde bulunan Kaminaki ve Klima bölgelerinde bebek ve çocuk mezarlarının bulunduğu geniş bir alan kazılmıştır[2425]. Alandan 32 adet mezar ele geçmiştir. Bu mezarların 12'si pithos ve enkhytrismos, 18'i taş sanduka, 2'si ise lahittir[2426].

Enkhytrismoslar için, pithos, sivri dipli amphora ve tek kulplu büyük kapların kullanıldığı anlaşılmıştır[2427]. Amphoraların karın bölgelerinden kırılarak, bebeklerin içerisine konulduğu saptanmıştır. Taş sanduka mezarlar ise, çoğunlukla kireç taşı levhalarla kapatıldığı, en büyüklerinin 175 cm x 42 cm, en küçüğünün ise 44 cm x 21 cm ölçülerinde olduğu belirtilmiştir[2428]. Taş sanduka mezarlarının büyük bir kısmında, köşelerde 1 ile 4 arasında değişen mezar hediyesi bulunmuştur.

Resim 178: Samos, Klima Bölgesi'nde tespit edilen mezarlara ait buluntuların bir kısmı (Μαρθάρη 1989, Levha 232-233).

[2422] Tsakos 1996, 123.
[2423] Tsakos 1996, 123.
[2424] Tsakos 1996, 123.
[2425] Μαρθάρη 1989, 351.
[2426] Μαρθάρη 1989, 351; Tsakos and Viglaki-Sofianou 2012, 247.
[2427] Tsakos and Viglaki-Sofianou 2012, 247.
[2428] Μαρθάρη 1989, 352.

Buluntu içeren mezarlarda ele geçen en yaygın kap İonia kylikleridir. Protokorinth ve Laconian tipi aryballoslar, istiridye formunda aryballos, kireç taşından yapılmış taklit bir bucchero alabastron, hayvan figürleri barındıran bronz yüzük de tespit edilen buluntular arasındadır[2429] (Resim 178). Mevcut buluntular yardımıyla mezarlık alanı, MÖ 630-590 yılları arasına tarihlenmektedir[2430]. Söz konusu mezarlar hakkında genel bilgiler aktarılmış olup, detaylar sunulmamıştır. Burada ortaya çıkan çocuk mezarları sonrasında çevrede gerçekleştirilen araştırmalarda iki noktada daha mezarların tespit edilmesiyle, söz konusu alanın büyük bir nekropolisin parçası olduğu ve Heraion çevresinde henüz açığa çıkarılmamış Arkaik Dönem'e ait bir yerleşime ait olabileceği fikri öne sürülmüştür[2431].

4.1.10.2. Samos Klasik Dönem Mezarları

Samos Kenti'nin, Klasik Dönem'e ait nekropolis verileri oldukça sınırlıdır. Khora ve Glyphada Bölgesi'nden ele geçen dağınık haldeki az sayıdaki verilerle, özellikle MÖ 4. yüzyılda Samosluların cenazelerini kendi topraklarına yakın alanlara, Glyphada Bölgesi'ndeki alçak yerlere ve Kutsal Yol güzergâhı boyunca gömmüş olabilecekleri saptanmıştır[2432]. Kent merkezine yakın bu alanlar dışında, Samos'ta farklı bölgelerde ele geçen ve Klasik Dönem'e tarihlenen başka mezarlar da tespit edilmiştir. Söz konusu alanlardan biri, Mavratzei Köyü'ndeki Kontides Bölgesi'dir. Burada, MÖ 5. yüzyılın başlarına ait kireç taşı lahitler açığa çıkarılmıştır. Mezarlardan pişmiş toprak figürinler, bronz striglis ve alabastron ele geçmiştir[2433]. Papavan-Geliniou Bölgesi'nde ise, MÖ 4. yüzyıla ait kırmızı figürlü bir amphora ve kyliks ile bir adet lekythos içeren bir lahit tespit edilmiştir. Bu mezarların çevresindeki kırsal alanlar göz önünde bulundurulduğunda, nekropolis alanlarından bağımsız, kırsal bölgede yaşayanların mezarları olabileceği ileri sürülmüştür[2434].

Mytilini'deki Kato Kazan Bölgesi'nde ise MÖ 6. yüzyıldan MÖ 2 - 1. yüzyıllara tarihlenen buluntuların yer aldığı sanduka mezarlar ve üç adet mezar anıtı açığa çıkarılmıştır[2435].

[2429] Μαρθάρη 1989, 352.
[2430] Μαρθάρη 1989, 352.
[2431] Tsakos and Viglaki-Sofianou 2012, 247.
[2432] Tsakos and Viglaki-Sofianou 2012, 232.
[2433] Tsakos and Viglaki-Sofianou 2012, 247.
[2434] Tsakos and Viglaki-Sofianou 2012, 247.
[2435] Tsakos and Viglaki-Sofianou 2012, 247.

Yukarıda bahsedilen bölgelerde bebek ve çocuk mezarlarına dair doğrudan bir veri bulunmamaktadır. Klasik Dönem'e tarihlenen bebek mezarına ilişkin tek örnek yine Batı Nekropolisi'nde açığa çıkarılmıştır.

Tsakos'un Batı Nekropolisi'nde yaptığı kazılarda siyah firnisli bir hydrianın (T 10) mezar olarak kullanıldığı belirtilmektedir. Samosluların, MÖ 4. yüzyılın ikinci çeyreğinde geri çekilmesi ve adadan ayrılmaları nedeniyle bu mezarın en geç MÖ 365 yıllarına tarihlenmesi gerektiği öne sürülmüştür[2436].

4.1.10.3. Samos Hellenistik Dönem Mezarları

Samos'ta tespit edilen Hellenistik Dönem mezarları, Arkaik Dönem'e kıyasla oldukça kısıtlıdır. Dönem içerisinde definlerin genel olarak Heraion'a giden yol güzergâhında yapıldığı saptanmıştır. Bunun yanında Glyphada Gölü'nün kuzeyinde anakayaya oyulmuş oda mezarlar da açığa çıkarılmıştır[2437].

Hellenistik Dönem'e tarihlenen, açığa çıkarılmış az sayıdaki bebek ve çocuk mezarlarının iki tipte yapıldığı görülmüştür. Bunlar; boru tipi mezarlar ve oda mezarlarıdır.

Boru tipi olarak adlandırılan mezarlar, su künkleri içerisine yapılan gömüleri ifade etmektedir. Batı Nekropolisi'nde tespit edilen Mezar 33, 48 cm uzunluğunda, 37 cm genişliğinde bir künkten oluşmaktadır. Mezar kemikleri veya buluntuları hakkında herhangi bir bilgi aktarılmamaktadır[2438]. Bu tip mezarlar, kullanılan materyalin boyutları göz önünde bulundurulduğunda fetüs veya bebekler için kullanılmış olmalıdır.

Kurtz ve Boardman, Klasik Dönem'de, Mezar 33 örneğinde olduğu gibi pişmiş toprak künklere yapılmış çocuk mezarlarından bahsetmektedir.[2439] Ephesos'ta da MÖ 4. yüzyıla tarihlenen benzer tipte bir bebek mezarı saptanmıştır[2440]. Ancak Samos örneklerinde herhangi bir tarihlendirme kriteri bulunmamasına karşın, benzer örnekler değerlendirildiğinde bu mzarın daha geç dönemlere ait olabileceği

[2436] Tsakos 1996, 124.
[2437] Fabricius 1996, 109.
[2438] Löwe 1996, 44.
[2439] Kurtz and Boardman 1971, 72, 98.
[2440] Mitsopoulou-Leon 1972-75, 252.

belirtilmiştir[2441].

Tespit edilen oda mezarlar ise Glyphada Gölü'nün kuzeyindeki anakaya üzerinde yer almaktadır[2442]. Boehlau çalışmalarında beş adet oda mezar tespit etmiştir. Tsakos ise 1967, 1969 ve 1978 yıllarında gerçekleştirdiği kazılarda ikisi Kuzey Nekropolis'te olmak üzere yirmiye yakın oda mezar açığa çıkarmıştır[2443]. Boehlau'nun Arkaik Dönem'e tarihlediği oda mezarlar, Tsakos'un yaptığı kazılarda benzer örneklerinin Hellenistik Dönem'e ait olması, bu mezarların da aynı döneme ait olduklarını düşündürmektedir.

Burada tespit edilen Oda Mezarı II'de çocuk kemiklerinin de olduğu belirtilmektedir[2444]. Çocuk bireye ilişkin olarak altı adet ok şeklinde, ince cidarlı altın yaprakların hediye olarak bırakıldığı ifade edilmektedir[2445]. Söz konusu oda mezarların tümü, MÖ 2. - 1. yüzyıllara tarihlendirilmiştir[2446]. Ancak bu mezarların MS 1. - 2. yüzyıllara kadar tekrar kullanıldığı anlaşılmıştır[2447].

Resim 179: Samos, symposium konulu mezar steli Fabricius 1996, Abb 6).

[2441] Yağız 2012, 247.
[2442] Fabricius 1996, 109.
[2443] Tsakos 1977, 344.
[2444] Fabricius 1996, 109.
[2445] Fabricius 1996, 118.
[2446] Fabricius 1996, 113.
[2447] Fabricius 1996, 113, 118; Tsakos 1996, 126,128.

Hellenistik Dönem'e ait en önemli verilerden biri de, yaklaşık 150 adet bulunan mezar kabartmalarıdır. Bu kabartmaların büyük çoğunluğu dikdörtgen formdadır. Az sayıda ele geçen dikey formda yapılan kabartmalarda çoğunlukla çocuk veya gençlerin ayakta ya da oturur pozisyonda tasvir edildikleri aktarılmıştır[2448]. Kabartmaların yaklaşık %85'lik bölümünü oluşturan yatay dikdörtgen formlular ise, ince şerit şeklinde bir çerçeve ile sınırlandırılmış olup, ana tema aile bireylerinin olduğu bir ziyafet sahnesidir[2449] (Resim 179). Sahnelerde ikonografik ve sanatsal üslup açısından farkların bulunmayışı, bu kabartmaların neredeyse standartlaşmış bir üslupta Samos'un belirli bir sosyal tabakasına yaptırıldıklarını düşündürmektedir[2450]. Kabartmaların yeri konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak kabartmalarda yer alan dübel delikleri ve anathyrosislerden, özellikle kaya mezarların düzleştirilmiş ön cephelerine asılmak üzere yapılmış olabilecekleri ileri sürülmektedir[2451]. Bunun yanı sıra kabartmaların stel alınlıklarına da yerleştirilmiş olabileceği ifade edilmektedir.

4.1.10.4. Samos Genel Değerlendirme

Samos'ta, bebek ve çocuk mezarlarına dair veriler, Arkaik Dönem'de yoğunlaşmaktadır. Klasik ve Hellenistik Dönem'lere ait sınırlı sayıda mezarın tespit edilmesi nedeniyle, bebek ve çocuk ölü gömme geleneklerini kronolojik dizinde değerlendirmek mümkün olmamaktadır.

Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönemlerin üçünde de bebek ve çocuk mezarlarının tümünün inhumasyon olduğu saptanmaktadır. Arkaik Dönem'de bebek ve çocuklar için kullanılan mezar tipleri taş lahitler, pithoslar ve taş sandukalar ile amphora, hydria ve tek kulplu büyük boyutlu kapların kullanıldığı enkhytrismoslardır. Klasik Dönem'e dair tek örnek, bir bebeğe ait hydria mezardır. Hellenistik Dönem'de ise pişmiş toprak künklerin kullanıldığı boru tipi mezarlar ve oda mezarların bebek ve çocuk bireyler için kullanıldığı saptanmaktadır.

Arkaik Dönem'de çocuğa ait bir örnek dışında (Mezar 13), genelde bireylerin yalnız gömüldüğü aktarılmıştır[2452]. Ancak bu mezarda da çocuk birey pithosun içinde tektir,

[2448] Fabricius 1996, 115.
[2449] Fabricius 1996, 115.
[2450] Fabricius 1996, 119.
[2451] Fabricius 1996, 115–116.
[2452] Löwe 1996, 94.

yanında yer alan ve bir yetişkine ait olduğu düşünülen Mezar 14 de ayrı bir pithos içindedir. Mezarların birbirine yakın konumları nedeniyle aile bağı taşıyor olabilecekleri düşünülmüştür. Öne sürülen bu fikrin doğru olma ihtimali bulunmakla birlikte, iki ayrı pithosta yer almaları nedeniyle bunları birbirinden bağımsız tekli gömüler olarak ele almak daha doğru görünmektedir.

Klasik Dönem'de bu durumu değerlendirebilecek mezarlar henüz açığa çıkmamıştır. Hellenistik Dönem'de ise oda mezarlarda yetişkinlerle beraber çocuk gömüleri de tespit edilmiştir. Ancak bu oda mezarların, Hellenistik Dönem'den Roma Dönemi'ne kadar uzun aralıklarla kullanıldığı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra boru biçimli birkaç bebek mezarı dışında çocuk gömülerinin bulunmaması, Hellenistik Dönem'de çocuk gömülerinin tekli ve toplu gömülerde karşılaştırmasını mümkün kılmamaktadır.

Burada belirtilmesi gereken önemli nokta, Samos Nekropolisi kazılarında, antropolojik herhangi bir çalışma gerçekleştirilmemiş olmasıdır. Bu sebeple teze dahil edilen ve araştırmacılar tarafından çocuk olduğu öne sürülen lahit mezarlar, çoğunlukla kontekst içeriklerinden kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda Boehlau'nun Batı Nekropolisi'nde çocuk mezarı olarak tanımladığı lahitlerde ilgi çekici bir durum bulunmaktadır. Mezarlar, genel olarak bireyin fiziksel özellikleri göz önünde bulundurularak yapılır. Bu sayede bebek mezarları boyutları nedeniyle kolaylıkla ayırt edilebilirken, çocuk mezarlarının birçoğu da yetişkin mezarlarından daha küçük yapıldığı gözlemlenir. Ancak Boehlau'nun çocuk mezarı olarak tanımladığı lahitler olan Mezar 36, 40, 44 ve 45 nolu lahitlerin sırasıyla uzunlukları, 195, 143, 177 ve 185 cm'dir. Yalnızca Mezar 40'ın normal yetişkin lahitlerinden daha küçük olduğu söylenebilir. Söz konusu mezar dışındaki lahitler, yetişkinler için kullanılanlarla aynı ölçüdedir. Çocuk mezarları için yetişkin lahitlerinin kullanılması, şüphe uyandırıcı bir durumdur. Antropolojik çalışmaların eksikliği nedeniyle, çocukların yaşları hakkında bilgi sahibi olunamamaktadır. Mezar kontekstlerinin yoğunluğu ve hediyelerin niteliği, Arkaik Dönem'e tarihlenen çocuk mezarları ile paralellik göstermektedir[2453]. Ancak gömülerin yetişkin lahitlerinde bulunması ve raporlarda iskelet bilgilerinin net olarak aktarılmaması nedeniyle mezarlar bir ephebosa, evlilik arifesinde veya doğum öncesinde yaşamını yitirmiş genç kızlara da ait olma

[2453] Arkaik Dönem'de, özellikle minyatür kapların, pişmiş toprak figürinlerin yoğun bulunduğu çocuk mezarları görülmektedir. Benzer örnekler için bk. Utili 1999, 127; Utili 1999, 129; Stupperich 1992, 25 (Assos), Polat vd. 2023, 13-14; Eren 2024, 62-63 (Antandros).

ihtimalini akla getirmektedir. Özellikle ephebos, genç kız ve hamile kadın ölümleri de toplum tarafından çocuklar kadar trajik algılanmakta ve mezarları zengin hediyelerle donatılmaktadır. Mezar 36 içinden ele geçen kireç taşından yapılmış üzerinde yaprak motifleri bulunan rozet de Boehlau tarafından çocuklar için kullanılan amuletlerden olabileceği belirtilmiştir. Ancak bu amuletlerin çok benzer örnekleri Ephesos'ta gerçekleştirilen bir kurtarma kazısında, yetişkine ait lahit mezar içerisinden de tespit edilmiştir[2454]. Ephesos örneğinde mezardan aynanın da ele geçmesi üzerine bu yetişkin mezarının bir kadına ait olduğu öne sürülmüştür[2455].

Bu düşünceyi destekleyen bir mezar daha tez çalışması içine dahil edilmiştir. Mezar 48, 210 cm uzunluğunda bir lahittir. Bir yetişkin lahdi ölçülerini taşımasına karşın, buluntu zenginliği ve bırakılan hediyeler içerisinde emzikli bir kabın olması, mezar içerisinde bir bebek olma ihtimalini düşündürmektedir. Ancak araştırmacılar mezar içinde sadece tek gömü olduğunu belirtmekte, bebek olduğuna dair bilgi aktarmamaktadır. 210 cm uzunluğunda bir lahdin sadece bebek için kullanılması, akla yatkın gelmemektedir. Bu nedenle mezarın hamile bir kadına ait olabileceği ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Emzikli kap ise, kadının gerçekleştiremediği yaşantısını simgeleyen bir nesne olarak bırakılmış olmalıdır. Bunun yanı sıra anne ve bebek için kullanılmış olabileceği, bebek kemiklerinin zamanla erimesinden ötürü sadece tek bireye ait kemiklerin raporlanmış olma ihtimali de bulunmaktadır.

Antropolojik çalışmalar yapılmamış olması ve literatürde çocuk olarak değerlendirilen mezarların birçoğunun yetişkin mezar ölçülerinde olması nedeniyle burada aktarılan mezarlar için her zaman bir soru işareti akılda bulundurulmalıdır.

Arkaik Dönem'de söz konusu lahitler ve ele geçen Mezar 13 olarak adlandırılan pithos dışında, bebek ve çocuk mezarlarının birbirine yakın konumlarda belirli bölgelerde kümelendiği saptanmıştır. Bu mezarlar, Tsakos'un Glyphada Gölü'nün kuzeyinde gerçekleştirdiği kazılarda ve Klima Bölgesi'nde açığa çıkarılmıştır. Özellikle Klima Bölgesi'nde sadece bebek ve çocuklara ait 32 mezarın bulunduğu bir alan tespit edilmiştir. Bebek ve çocuk mezarlarının olduğu bu alanın yakınlarında, farklı noktalarda yetişkinlere ait mezarların bulunduğu da aktarılmaktadır. Bu durum, dağınık halde tespit edilen bu mezar alanlarının büyük bir nekropolisin parçası

[2454] MI lahit mezarı ve buluntuları için bk. Büyükkolancı 2007, Resim 3.
[2455] Büyükkolancı 2007, 167.

olduğunu ve Arkaik Dönem'de Samosluların bebek ve çocuk mezarları için nekropolislerde ayrı bölümler oluşturduğunu gösterir niteliktedir. Arkaik Dönem'de nekropolislerde bu gibi uygulamalar, Keramaikos'ta[2456], Abdera'da[2457], Korinth'te[2458], Smyrna'da[2459], Klazomenai'de[2460], Miletos'ta[2461] da görülmektedir.

Eldeki verilerle mezar buluntuları değerlendirildiğinde; Arkaik Dönem'de Boehlau'nun çocuk mezarı olarak tanımladığı lahit mezarlar, dönemin pithos, taş sanduka ve enkhytrismos gömülerine göre oldukça zengin hediye repertuvarına sahiptir. Enkhytrismosların büyük bir kısmı hediye içermezken, 22 minyatür kabın hediye olarak bırakıldığı istisnai örnekler de mevcuttur.

Klasik Dönem'de ele geçen tek örnek olan hydria mezardan herhangi buluntu açığa çıktığına dair bilgi bulunmamaktadır.

Hellenistik Dönem'de ise olasılıkla bebek veya fetüsler için kullanılan boru biçimli mezarlarda buluntu saptanmazken, oda mezarlarında ele geçen altından yapılmış yapraklar özellikle çocuk mezarıyla ilişkilendirilmiştir.

Arkaik Dönem'de bebek ve çocuk mezarlarında özellikle pişmiş toprak seramik kapların yoğun olarak bulunduğu, bunun yanı sıra figürinlerin, aşık kemiklerinin, deniz kabuklarının, çeşitli metallerden yapılan aksesuarların ve muska görevini üstlendiği öne sürülen farklı materyallerden yapılan objeler ve skarabelerin olduğu görülmektedir.

Seramiklerin büyük bir bölümünü; amphoriskos, hydria, olpe, oinokhoe, kase, dinos ve meyve tabaklarının minyatürleri, aryballos, alabastron, lydion, lekythos gibi kokulu yağlar içeren kaplar oluşturmaktadır. Özellikle koku kaplarının insan, hayvan, meyve ve mitolojik yaratıkların plastik olarak işlendiği özel bazı örnekleri de bulunmaktadır. Bu tür kokulu yağlar içeren kapların mezarlarda sıklıkla bulunması, cenaze ritüellerindeki prothesise hazırlık aşamasında kullanıldığını ve ardından mezarlara bırakıldığını düşündürmektedir[2462]. Kaplar arasında en sık

[2456] Lagia 2007, 298.
[2457] Kallintzi and Papaikonomou 2010, 133.
[2458] Blegen et al. 1964,68.
[2459] Öztürk 2005, 34-35.
[2460] Akpınar Nekropolisi'nin 4. Evresi bk. Hürmüzlü 2003, Tablo:4.
[2461] Forbeck 1998, 151.
[2462] Löwe 1996, 98, 100.

rastlanan formlardan biri İonia kyliksleridir. Bunun yanı sıra kotyle, kase ve tek kulplu maşrapalar da mezarlara bırakılmakta ve bu tip kaplar çoğunlukla bireyin öldükten sonra beslenmesini sağlayacak araçlar olarak görülmektedir[2463].

Pişmiş toprak figürinler ise seramikler kadar yoğun olmamakla birlikte sıklıkla mezarlarda görülmektedir. Betimlemeler arasında, ayakta duran kadın ve erkek, tahta oturan tanrıça/kadın, oturan Bes, yatan erkek ve çeşitli hayvanlar yer almaktadır.

Mezar buluntuları içerisinde bebek ve çocuğa ait kişisel eşyalar olarak tanımlanan aynalar, hilal şeklinde küpeler, yüzükler, boncuklar, fibulalar ve saç iğneleri bulunmaktadır. Kişisel eşyaların içerisinde niteliği anlaşılamayan bazı objeler de tespit edilmiştir. Bronzdan yapılmış küçük bir tekerlek, kireçtaşından işlenmiş üzerinde yaprak motifleri bulunan rozet, buluntular arasındadır. Araştırmacılar tarafından bu tip objelerin amulet olarak kullanılmış olabileceği öne sürülmüştür[2464]. Ayrıca bir çocuk mezarından, ortasında ip geçirme deliği bulunan ve iskeletin boyun bölgesinden ele geçen beş adet skarabe bulunmuştur. Olasılıkla bu skarabeler de birey tarafından tılsımlı bir kolye olarak kullanılmıştır.

Mezarlardan ele geçen aşık kemikleri ve bir adet düdük, çocuk bireyin oyuncakları olarak düşünülmekle birlikte, deniz kabuklarının işlevini tanımlamak mümkün olmamaktadır.

4.1.11. PRİENE

Priene Antik Kenti, Aydın ilinin, Söke İlçesi, Güllübahçe Mahallesi'nde, Menderes Nehri'nin kuzeyinde konumlanmaktadır. Kentte, 17. yüzyılın ortalarından itibaren çeşitli araştırmalar yapılmış olmasına karşın, ilk sistemli kazılar 1895 yılında C. Humann tarafından başlatılmıştır. Humann'ın vefatı üzerine 1899 yılına kadar araştırmalar, H. Scrader ve T. Wiegard yönetiminde sürdürülmüştür[2465]. Uzun bir aradan sonra, 1977-1982 yıllarında W. Müller-Wiener, 1990-1998 yıllarında ise kazılar W. Koenigs ve W. Raeck başkanlığında devam etmiştir. 2000-2014 sezonlarında Alman Arkeoloji Enstitüsü desteğiyle W. Reack kazılara başkanlık etmiş, 2014 yılından itibaren Uludağ Üniversitesi'nden Prof. Dr. İbrahim Hakan

[2463] Löwe 1996, 100.
[2464] Löwe 1996, 47, 55.
[2465] Wiegand-Schrader, 1904.

Mert sorumluluğunda kazılar devam etmektedir[2466].

Kente ilişkin birçok bilimsel yayın yapılmış olmasına karşın, nekropolis üzerine oldukça sınırlı veri bulunmaktadır. Bunun nedeni, kentin doğu ve batıda olmak üzere iki nekropolis alanının bilinmesine rağmen ilk sistemli araştırmaların 2015 yılında gerçekleştirilmiş olmasıdır[2467].

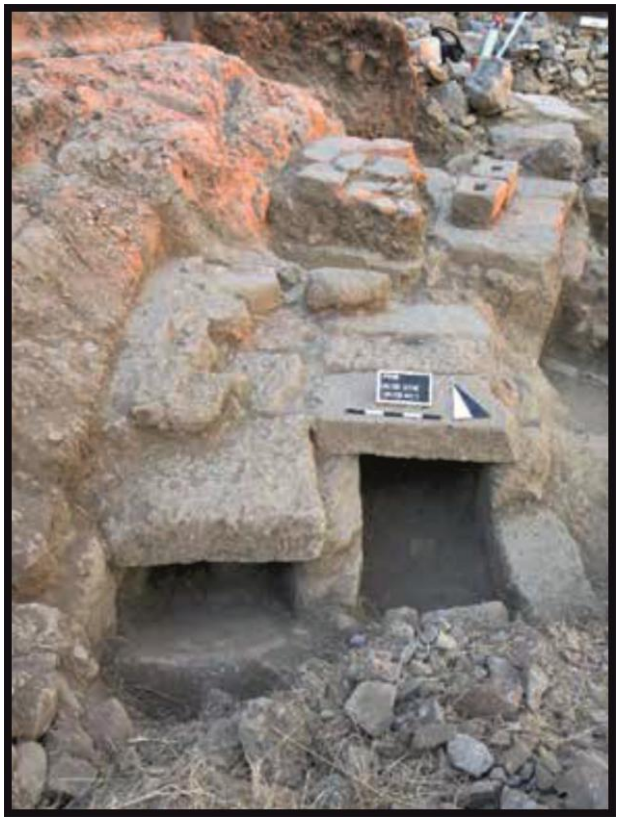
Doğu Nekropolisi, Priene'nin ana giriş kapısı olan doğu kapısının önünden başlayıp kuzeydoğuda bulunan Hellenistik Dönem'e ait tümülüs ile sonlanmaktadır[2468]. Sarp bir yamaca kurulmuş olan nekropolisin, MÖ 4. yüzyıldan Roma/Bizans Dönemi'ne kadar kullanıldığı belirlenmiştir[2469]. Alanda gerçekleştirilen çalışmalarda 40 mezar tespit edilmiştir[2470]. Buna ek olarak nekropolis alanı içerisinde çok sayıda taş ocağı ve iki adet Bizans Dönemi'ne ait kilise bulunmaktadır[2471].

Doğu Nekropolisi'nde kayaç yapısından ötürü en fazla görülen mezar tipi khamosorionlardır. Bu mezarlar temelde anakayaya açılan dikdörtgen çukurdan oluşmaktadır. Ancak Priene örneklerinde olasılıkla topografik koşulların gereklilikleri nedeniyle, anakayaya oyulan mezarların bazı bölümlerinin taş bloklarla veya küçük boyutlu taşlarla örülmesiyle sanduka biçiminin oluşturulduğu görülmektedir[2472] (Resim 180). MÖ 4. yüzyıldan itibaren yoğun kullanımı görülen khamosorionlar genellikle ikili, üçlü kümeler halinde yan yana gelecek şekilde hazırlanmıştır. Bitişik olan mezarlar bir duvarı veya taş bloğunu ortak olarak kullanırlar. Mezarların üç veya 4 blok taş ile kapatıldığını görülmektedir[2473].

Doğu Nekropolisi'nde Hellenistik Dönem'e ait bir diğer mezar tipi ise tümülüstür. Alanda görülen tonozlu mezar yapıları Roma veya Bizans Dönemi'ne ait olduğu öne

[2466] Akat ve Mert 2016.
[2467] Wiegand ve Schrader 19. yüzyılın sonralarında gerçekleştirdikleri kazıların yayınlarında kentin doğu ve batı nekropolislerinin olduğunu belirtmişlerdir bk. Wiegand-Schrader 1904, 54. Ancak sistemli olarak kazıların yapılması, 2015 yılında nekropolis üzerinde gerçekleştirilen yüzey araştırmasıyla başlamıştır bk. Akat ve Mert 2017, 104-105; Kuru 2018, 2; Mert ve Kuru 2019, 146.
[2468] Mert ve Kuru 2019, 146.
[2469] Alanda tespit edilen en erken mezarlar olan khamosorionlar, MÖ 4. yüzyıla tarihlenmektedir. Aynı alanda, antik yolun kuzeyinde ve güneyinde bitişik konumda olan tonozlu mezar yapıları ise, kaçak kazıcılar tarafından tahrip edilmesine karşın, mimari açıdan Roma Dönemi'ne ait bulgular gösterirken, kazı çalışmaları sırasında ele geçen küçük buluntular aracılığıyla ise Bizans Dönemi'ne ait olduğu düşünülmektedir bk. Kuru 2018, 12-13.
[2470] Akat ve Mert 2017, 105.
[2471] Kuru 2018, 11.
[2472] Kuru 2018, 12; Mert ve Kuru 2019, 147.
[2473] Mert ve Kuru 2019, 147

sürülürken, az sayıdaki platformlu mezarların tarihleri konusunda bir bilgi verilmemiştir.

Resim 180: Priene, yan yana konumlandırılmış khamosorionlar (Mert – Kuru 2019, Görsel 10).

Batı Nekropolisi, kentin batı yamacındaki konut alanlarının bulunduğu bölgede yer alan Batı Kapısı'nın önündedir[2474]. Buradaki nekropolis alanının büyük bir kısmı kayalık zemin üzerindedir. Alanda tespit edilen 40 adet mezarın tamamı khamosorion tipindedir[2475]. Mezarlar Doğu Nekropolis örnekleriyle benzer şekilde yapılmıştır. Burada dikkat çeken nokta ise, khamosorionların 6-7 adet olacak şekilde birbirine uzak kümeler halinde olmalarıdır[2476]. Bir grup mezarın yaklaşık 30–40 m çapında bir mesafede başka mezarlara rastlanmamaktadır. Bu durum ailevi veya çeşitli sosyal bağları bulunan bireylere ait mezar kümelerinin olabileceğini düşündürmektedir.

Batı Nekropolisi'nin bulunduğu alana görece ulaşımın zor olması, Batı Kapısı'nın gösterişsiz ve herhangi bir kule ya da bastiyon tarafından korunmaması ve henüz sadece tek tip mezarların görülmesi, buranın sıradan vatandaşlar için kullanılan bir

[2474] Kuru 2018, 8; Mert ve Kuru 2019, 149.
[2475] Akat ve Mert 2017, 105; Kuru 2018, 8.
[2476] Mert ve Kuru 2019, 149.

nekropolis olduğu şeklinde değerlendirilmiştir[2477].

Yukarıda değinildiği üzere günümüzde yeni çalışılmaya başlanan Priene Nekropolisi'nde khamosorionların ağırlıklı olduğu bir ölü gömme geleneği söz konusudur. Tespit edilen toplamda 80 kadar mezar içerisinde yalnızca bir mezarın çocuğa ait olduğu düşünülmektedir.

Resim 181: a) Priene, khamosorion çocuk mezarı; b) Mezar içinden çıkan stel parçası (Kuru 2018, Resim 13, 14).

Söz konusu mezar, Doğu Nekropol Bazilikası'nın batısında alt seviyesinde yer almaktadır. Mezar, 97 cm uzunluğunda, 37 cm genişliğinde ve 25 cm derinliğe sahip bir khamosoriondur[2478]. Mezar boyutları itibarıyla araştırmacılar tarafından çocuk mezarı olarak değerlendirilmiştir[2479]. Khamosorionun, antik dönemde soyulmuş olması sebebiyle içerisinde bireye ait çok az sayıda kemik ve amorf seramik parçaları, cam dip parçası bulunmuştur[2480]. Ek olarak bir stel parçası da tespit edilmiştir. Ancak üzerinde herhangi bir figür veya yazıt bulunmamaktadır. Bu nedenle tarihlemesi net yapılamamakla birlikte, Hellenistik Dönem'de Priene'de bu tip mezarların yaygın kullanılması nedeniyle, söz konusu khamosorionun Hellenistik Dönem'e ait olduğu düşünülmektedir[2481].

Çocuk mezarının bulunduğu alanda, birbirine çok yakın konumda altı mezar daha tespit edilmiştir. Toplamda yedi mezarın oldukça dar bir alana sığdırılmış olmaları bir aile mezarı niteliği taşıdığını düşündürmüştür[2482].

[2477] Kuru 2018, 9.
[2478] Kuru 2018, 18.
[2479] Kuru 2018, 18.
[2480] Kuru 2018, 19.
[2481] Kuru 2018, 20.
[2482] Kuru 2018, 38.

4.1.12. MİLETOS

Miletos Antik Kenti, günümüzde Aydın'ın Didim ilçesinde, Balat Köyü yakınlarında konumlanmaktadır. Miletos'ta ilk kapsamlı araştırmalar, Berlin Müzesi himayesinde ve T. Wiegard başkanlığında 1899-1914 yılları arasında gerçekleştirilmiştir[2483]. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın ardından, 1955 yılında G. Kleiner yönetiminde kazılar yeniden başlatılmıştır[2484]. 1975-1988 yıllarında W. Müller-Wiener başkanlığında sürdürülen kazılar, 1990 yılından itibaren V. Von Graeve yönetiminde devam etmiştir. 2012-2016 yıllarında P. Niewöhner'in sorumluluğunda olan kazılar, 2018 yılından itibaren C. Berns tarafından yürütülmektedir[2485].

Kentin nekropolisleri yerleşim alanı dışında, Kazartepe, Kalabaktepe, Değirmentepe ve Zeytintepe'nin yamaçlarında, Kutsal Yol önünde ve Yeni Balat Köyü çevresinde yer almaktadır.

Miletos'un ölü gömme geleneklerine dair verilerin büyük bir bölümü, Hellenistik ve Roma Dönemi'ne aittir. Arkaik Dönem'e dair sınırlı bilgi bulunmasına karşın, bu durum Klasik Dönem'de yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla bebek ve çocuk mezarlarını kronolojik bağlamda karşılaştırmak oldukça güçtür. Bununla birlikte mevcut verilerden hareketle, süreçsel olarak bebek ve çocuk mezarlarında yaşanan değişimler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Miletos'ta belirlenen bebek ve çocuk mezarları arasında tezin kronolojik sınırları dışında kalan Protogeometrik Dönem'e tarihlenen bir örnek ile MS 2-3. yüzyıla tarihlenen beş örnek bulunmaktadır. Protogeometrik Dönem'e ait mezarda, 1909 yılında Kutsal Kapı'nın çevresinde yapılan araştırmalarda ortaya çıkarılan iki urne mezardan birinde çocuk bireye ait olduğu ileri sürülen kemiklerin yer aldığı belirtilmiştir. Söz konusu çocuk mezarında Protogeometrik Dönem'e tarihlenen bir bronz iğne de rapor edilmiştir[2486]. Ancak bu mezarlara ilişkin antropolojik analizlerin yapılmamış olması ve çocuk birey tanımlamasının açık biçimde temellendirilmemesi, değerlendirmelerin kesinliğini tartışmalı kılmaktadır. MS 2.-3. yüzyıla tarihlenen mezarlar ise, Kalabaktepe'de yapılan kurtarma kazısında açığa çıkarılan beş amphora

[2483] Berns 2015, 311; Panteleon 2015, 11.
[2484] Panteleon 2015, 11.
[2485] www.miletgrabung.uni-hamburg.de (Erişim Tarihi 09.04.2026)
[2486] Forbeck 1998, 152; Forbeck 2005, 56.

ve bir basit toprak mezardan oluşmaktadır[2487]. Bu örnekler, çalışmanın kronolojik sınırları dışında kaldığından ayrıntılı incelemeye dâhil edilmemiştir.

4.1.12.1. Miletos Arkaik Dönem Mezarları

Miletos'un Arkaik Dönemi'ne ilişkin veriler, Balat Köyü'nde gerçekleştirilen kurtarma kazılarında, Kazartepe'nin yamaçlarında ve kentin Kutsal Yolu'na açılan kapısının önünden gelmektedir. Mezar tipleri arasında, lahitler, amphoralardan oluşan enkhytrismoslar, pithoslar, basit toprak mezarlar, kremasyon mezarlar ve bir adet anıt mezar yer almaktadır. Bebek ve çocuklar için ise lahit, basit toprak mezar, amphora ve pithos mezarların kullanıldığı saptanmıştır.

Resim 182: Miletos, Yeni Balat Köyü'nde tespit edilen lahitler (Müller-Wiener 1988b, Taf. 25,4)

Yeni Balat Köyü'nde gerçekleştirilen bir alt yapı çalışması sırasında Arkaik ve Roma Dönemi'ne ait mezarlara rastlanmıştır[2488]. Arkaik Dönem'e ait dört adet lahit tespit edilmiştir[2489] (Resim 182). Bu mezarların üçü yetişkin erkek bireylere, biri ise 4-6 yaşlarında bir çocuğa aittir[2490]. Tekli gömüler içeren lahitlerde, bireyler sırtüstü yatırılmıştır. MÖ 6. yüzyıla tarihlenen lahitlerin ikisinde demir yüzük parçaları ele

[2487] Forbeck 1998, 26-27.
[2488] Müller-Wiener 1988a, 37; Graeve 2002, 87.
[2489] 1990 yılı antropolojik çalışmalarda 4 mezar ele geçtiği, bunlardan üçünün lahit ve yetişkin erkek bireylere ait olduğu, birinin ise basit toprak mezar tipinde bir çocuk mezarı olduğu belirtilmektedir. Bk. Graeve 1992, 15.
[2490] Graeve 1992, 15; Graeve 2002, 87.

geçmiştir[2491]. Ayrıca lahitlerin çevresinde cenaze merasimiyle ilişkilendirilen seramik parçalarına rastlanmıştır. Çocuk birey için kullanılan lahit için ise detaylı bilgi verilmemiştir. Bu nedenle Arkaik Dönem'de lahitlerin çocuk bireyler için de kullanılmış olduğu bilgisi dışında bir değerlendirme yapmak mümkün olamamıştır[2492]. Aynı alanda Roma Dönemi'ne ait amphora ve çömlek mezarlar da tespit edilmiş olup, bu mezarların üçünün yeni doğmuş bebeklere, ikisinin ise daha büyük bebeklere ait olduğu belirtilmiştir[2493]. Burada yapılan çalışmalar, alanın modern yerleşim sınırlarında olması nedeniyle dar bir alanda gerçekleştirilmiştir.

Arkaik Dönem'e tarihlenen bir diğer mezar, Kazartepe'nin güneydoğu yamacında tespit edilmiştir. Söz konusu örnek, Aslanlı Mezar olarak adlandırılan, MÖ 6. yüzyıla tarihlenen dromoslu bir oda mezardır[2494]. Mezar ismini, girişin yakınında bulunan iki adet aslan heykelinden almıştır. İçerisinde yer alan zengin buluntular ve mezar önünde bulunan aslan heykelleri nedeniyle, Miletos'un önemli kişilerinden biri olduğu düşünülmüştür[2495]. Bu mezarda bebek ve çocuk bireylere ilişkin herhangi bir veri saptanmamıştır. Aslanlı mezar bulunduğu konumda tek Arkaik Dönem'e tarihlenen mezardır[2496]. Mezarın yakınlarında ayrıca 34 oda mezar, 17 kuyu mezar, 10 kremasyon, 1 taş lahit ve çok sayıda kiremit mezar açığa çıkarılmasına karşın, bu mezarların tümü Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmiştir. Buradaki mezarlar Hellenistik Dönem başlığı altında ele alınacaktır.

1901, 1903 ve 1907-1909 yıllarında Didyma'ya uzanan tören yolunu belirlemek ve burada yer alan nekropolise ilişkin bilgiler edinilmek üzere kazılar gerçekleştirilmiştir[2497]. Kutsal Kapı'nın önünde 1901 yılında yapılan ilk araştırmalarda, altı adet 40 cm çapında pithos çocuk mezarı ve kremasyon kemikler içeren bir lahit mezar bulunmuştur[2498].

1903'te aynı alanda yapılan çalışmalarda, amphoraların kullanıldığı urneler ve geniş yanık alanlar tespit edilmiştir. Araştırmacılar tarafından bu yanık alan, bireylerin

[2491] Müller-Wiener 1988b, 262.
[2492] Müller-Wiener 1988b, 262, 273.
[2493] Graeve 1992, 15.
[2494] Graeve 2002, 87; Forbeck 2005, 56.
[2495] Graeve 1997, 538.
[2496] Graeve 1997, 538.
[2497] Forbeck 1998, 149.
[2498] Forbeck 1998, 151; Forbeck 2005, 56.

yakıldığı ortak alan olarak yorumlanmıştır[2499]. Kapının yan tarafında aynı yıl çok sayıda amphora mezar açığa çıkarıldığı ve bu mezarların Arkaik Dönem'e ait olduğu ifade edilmiştir[2500]. Ancak mezarlar hakkında detaylı bilgiler sunulmamıştır. Burada yer alan kremasyon alanlarının hemen yakınında amphora mezarların bulunması, çocuklar için inhumasyon gömünün bilinçli bir şekilde uygulandığını da göstermektedir.

Eldeki veriler değerlendirildiğinde, Miletos'un Arkaik Nekropolisi'ne dair buluntular, Kazartepe'deki Aslanlı Mezar, Balat Köyü'nde bulunan lahitler ve Kutsal Kapı'nın önünde saptanan bebek ve çocuk mezarlarından oluşmaktadır. Genel bir bakış açısıyla ele alındığında Arkaik Nekropolis'lerin bu bölgelerde olduğu düşünülse de, ele geçen tüm mezarların küçük mezar höyükleri içerisinde kümelenmiş gruplar halinde olduğu ve devamının olmadığı görülmüştür[2501]. Bu durum, Arkaik Dönem Nekropolisi'nin en azından sınırlarının mevcut veriler doğrultusunda belirsiz olduğunu göstermektedir. Nitekim, araştırmacılar tarafından yapılan analizler ile Pitane, Klazomenai, Smyrna gibi kentlerin nekropolis uygulamalarıyla yapılan karşılaştırmalar sonucunda Arkaik Nekropolis'in, doğu kıyı yolu yakınında ve batıda Zeytintepe'deki Aphrodite Tapınağı'na doğru uzanan bölgede olabileceği öne sürülmüştür[2502].

4.1.12.2. Miletos Klasik Dönem Mezarları

Miletos'un Klasik Dönem'ine ait ölü gömme geleneklerine ilişkin bilgiler oldukça kısıtlıdır. Mevcut veriler, MÖ 5. yüzyılın ortalarına tarihlenen bir adet köpek figürlü stel parçası ve aynı yüzyılın sonlarına ait bir antemion parçasıdır[2503]. Bunun yanı sıra 2012-2013 yıllarında Değirmentepe'de gerçekleştirilen kurtarma kazılarında, A Açması'nda yetişkin bir kadın bireye ait basit toprak mezar ele geçmiştir. MÖ 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen mezarda, üç adet amphoriskos, bir adet kehribar boncuk, çok sayıda midye kabuğu, bir adet yanmış kil obje tespit edilmiştir[2504]. Bu durum MÖ 5. yüzyılın başında Persler tarafından gerçekleştirilen yıkıma rağmen

[2499] Forbeck 1998, 153.
[2500] Forbeck 1998, 151.
[2501] Müller-Wiener 1988b, 261; Forbeck 2005, 57.
[2502] Forbeck 2005, 57.
[2503] Forbeck 2005, 57.
[2504] Akat-İslam ve Aslan 2015, 384, 385.

kentte özen gösterilen bir defin geleneğinin varlığını ortaya koymuştur[2505]. Bu döneme ilişkin herhangi bir bebek ve çocuk mezarı henüz tespit edilememiştir.

4.1.12.3. Miletos Hellenistik Dönem Mezarları

Miletos'un Hellenistik Dönem mezarlarının tespit edildiği alanlar, Kazartepe, Zeytintepe, Değirmentepe, Kalabaktepe ve Kutsal Yol çevresidir. Dönem içerisinde baskın gömü tipi, oda mezarlar ve lokuluslu oda mezarlardır. Bunun yanı sıra hem inhumasyon hem de kremasyon gömü geleneklerinin uygulandığı anlaşılmaktadır. Oda mezarların yanı sıra, urne, lahit, kuyu mezar, sanduka, tuğla mezar, basit toprak mezar, kiremit mezar tipleri de görülmektedir. Bebek ve çocuk mezarları ise bu dönemde yalnızca oda mezar ve lokuluslu oda mezarlar içerisinde yetişkin bireylerle birlikte tespit edilmiştir.

Hellenistik Dönem'de mezarlar arasında doğu-batı doğrultulu bir yön birliği ağırlıkta gözükse de, genel olarak topografik yapıya uygunluğun temel alındığı saptanmıştır[2506]. Bireyler Arkaik Dönem mezarlarında olduğu gibi kollar yanda olacak şekilde sırtüstü yatırılmıştır[2507].

Didyma'ya giden Kutsal Yol'un yakınında bulunan Kazartepe'de mezarlar, tepenin güneybatı yamacında, Aslanlı Mezar'ın bulunduğu kayalık bölgede tespit edilmiştir. Alanda ilk kazılar 1902-1906 yıllarında yapılmış olmasına karşın bu yıllara ait veriler yayımlanmamıştır[2508]. Bu nedenle 1994-1995 yıllarında Forbeck, mezarların dokümantasyonunu yapmak adına yeniden çalışmalara başlamış ve eski mezarların yanı sıra yeni mezarlarla da karşılaşmıştır[2509]. Eski çalışmalara ait 67, temizlik aşamasında yeni tespit edilen 55 mezar olduğu ifade edilmiştir[2510]. Alandan, oda mezarlar, kuyu mezarlar, üzerinde mimari yapı bulunan mezarlar, kuyu biçiminde üzeri kiremitle örtülen mezarlar, kremasyonlar[2511], kiremit mezar ve basit toprak mezar açığa çıkarılmıştır[2512].

[2505] Forbeck 2005, 57.
[2506] Forbeck 2005, 59.
[2507] Forbeck 2005, 59.
[2508] Graeve 1997, 536.
[2509] Graeve 1997, 536.
[2510] Yalçın 1997, 2.
[2511] Hellenistik Dönem'e ait kremasyon mezarlar, bireysel gömüler barındırdığı ifade edilmektedir. Bk. Forbeck 2005, 59.
[2512] Graeve 1997, 536-538; Forbeck 2005, 57. Kuyu mezarlar, dikdörtgen ve oval formlu oyularak üzeri taş bir kapak ile kapatılmaktadır. Üzerinde mimari yapı bulunan mezarlar ile kiremit örtülü

Kazartepe Nekropolisi'nin dört kullanım evresi olduğu görülmektedir. Arkaik Dönem'e tarihlenen tek örnek olan Aslanlı Mezar, alanın ilk evresini temsil etmektedir. MÖ 4. yüzyılda ise ikinci kullanım evresi saptanmıştır. Bu dönemde kiremit mezar, basit toprak mezar ve kremasyonlar görülmektedir. Üçüncü evrenin ise MÖ 3. yüzyılın ortalarında başladığı ifade edilir. Bu dönemde bireysel gömülerin büyük oranda ortadan kalktığı, kayaya oyulmuş oda mezarların kullanıldığı belirtilir. Dördüncü evrede, Hellenistik Dönem'de kullanılan oda mezarların lokuluslu örneklerinin yoğun olarak kullanıldığı görülür[2513]. Son evrenin, MÖ 1. yüzyılda Roma hâkimiyetinin Miletos'ta kendini göstermesiyle şekillendiği ifade edilmektedir[2514].

Kazartepe'de net veriler ile ortaya konmuş, bireysel bir çocuk mezarı bulunmamaktadır. Buna karşın üç büyük kireç taşı levha ile kapatılmış bir kuyu mezar içerisinde çocuk kemikleri bulunan büyük bir kap olduğundan bahsedilmektedir. Ancak mezarın tarihlemesi konusunda herhangi bir bilgi verilmemiştir[2515]. Bu nedenle Kazartepe'de bebek ve çocuk mezarlarının, genel olarak yetişkinlerin bulunduğu oda mezarlarda veya lokuluslu oda mezarlarda toplu gömüler içerisinde yer aldığını söylemek mümkündür.

Lokuluslar, oda mezarlarının yan ve arka duvarlarına ölen bireyi yerleştirmek için derin oyularak açılan mezar nişlerini ifade etmektedir. Mezarlardaki lokulus sayısı, mezar odasının büyüklüğüne göre değişmektedir. Bazı örneklerde lokuluslar üst üste gelecek şekilde iki sıra halinde yapılmıştır[2516]. Lokuluslar içerisinde tespit edilen çok sayıda çivi ve karbonlaşmış tahta parçaları, bireylerin buraya bir tahta parçası veya tabut içerisinde gömülmüş olduğunu işaret etmektedir[2517].

Lokuluslu mezarlarda sıklıkla ele geçen cam ve pişmiş topraktan yapılmış unguentariumlar ve küçük boyutlu bronz spatulalar, bireylerin vücut temizliği ile ilişkilendirilmiştir[2518]. Lokuluslu mezarlarda bireyin kişisel eşyaları, lokulusun dip bölgelerine bırakılırken, daha az değerli görülen ve belki de cenaze ritüeline ilişkin

---

mezarlar da aynı prensibe bağlı olarak yapılmakta, sadece mezarı kapatmadaki materyaller değişiklik göstermektedir. Bk. Graeve 1997, 536-537.

[2513] Forbeck 1998, 204.

[2514] Forbeck 1998, 204.

[2515] Forbeck 1998, 288.

[2516] Forbeck 2005, 58.

[2517] Forbeck 2005, 60.

[2518] Forbeck 2005, 60.

eşyalar ise girişe veya lokulusun önüne bırakılmıştır[2519].

Roma Dönemi'nde kremasyon mezarların yeniden artmasıyla birlikte lokuluslu oda mezarlar içerisine urnelerin de bırakıldığı, bu bağlamda mezarların uzun süreli kullanımlarının olduğu ifade edilmektedir[2520].

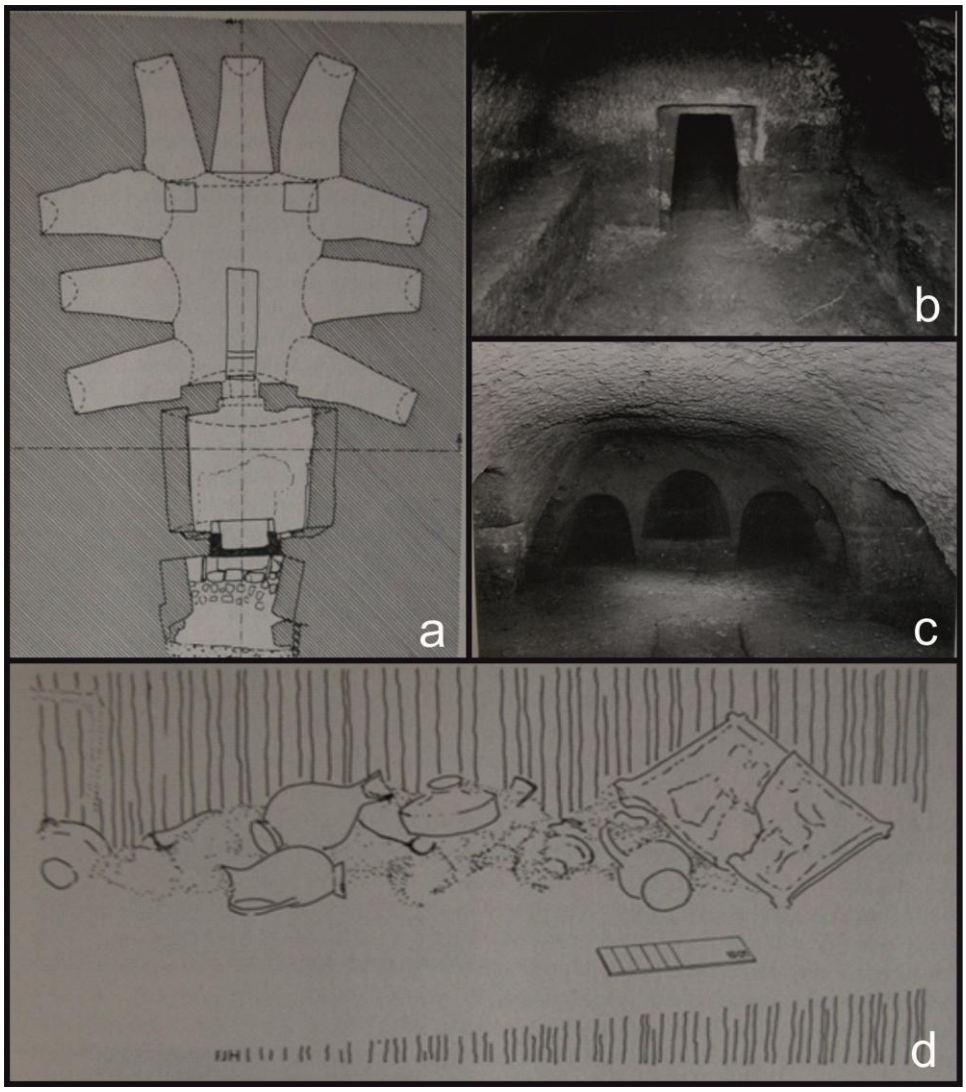
Kazartepe'de açığa çıkarılan KT IV lokulus mezarda, doğu lokulus içinde beş yetişkin erkek, bir kadın ve 5-6 yaşlarında bir çocuğa ait mezar bulunmuştur[2521]. Mezar içerisinden elde edilen buluntularla, mezarın Hellenistik Dönem'de oda mezar olarak kullanıldığı, MS. 1. yüzyılda ise lokuluslar eklenerek kullanılmaya devam edildiği anlaşılmıştır[2522]. Benzer durum, KT XIV numaralı oda mezar için de geçerlidir. Antropologların çalışmalarıyla mezarda 20-40 yaşlarında bir erkek, 50-70 yaşlarında üç erkek, bir yetişkin kadın ve 3-5 yaşlarında bir çocuğun olduğu belirlenmiştir. Geç Hellenistik Dönem'de yapılan mezarın, MS 3. yüzyılda genişliğinin iki katına kadar çıkarıldığı saptanmıştır[2523]. Ancak çocuk mezarının hangi evreye ait olduğu belirtilmemiştir.

Hellenistik Dönem'e ait bir başka toplu gömü içeren oda mezarda ise, 20-40 yaş arası bir erkek, 50-70 yaş arasındaki dokuz erkek, 20-40 yaş arası iki kadın ve 8-13 yaşlarında bir çocuk tespit edilmiştir[2524]. Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenen KT XXIV oda mezarında ise iki yetişkin erkek, bir kadın ve 4-5 yaşlarında bir çocuk olduğu belirtilmiştir[2525].

Söz konusu mezarlarda oldukça yoğun buluntular ele geçmesine karşın, doğrudan çocuk bireylerle ilişkilendirilen mezar buluntularına dair bilgi bulunmamaktadır.

Hellenistik Dönem'e tarihlenen mezarların bulunduğu bir diğer alan Zeytintepe Nekropolisi'dir.1977 yılında yapılan kazılarda, tepenin kuzeyinde üzeri ince bir toprak tabakasıyla örtülü 19 lokuluslu oda mezar belirlenmiştir[2526].

[2519] Forbeck 2005, 60.
[2520] Forbeck 2002, 98.
[2521] Forbeck 1998, 229.
[2522] Forbeck 1998, 230.
[2523] Forbeck 1998, 248.
[2524] Forbeck 1998, 268.
[2525] Forbeck 1998, 276.
[2526] Forbeck 2002, 98, Dipnot 6.

Resim 183: Miletos, a) Zeytintepe'de bulunan I nolu lokuluslu oda mezar planı (Henninger-Kossatz 1979, Abb. 5); b) Mezarın dromosu (Henninger-Kossatz 1979, Taf 53.); c) Mezar odası (Henninger-Kossatz 1979, Taf 53); d) Mezar dromosundaki sekiler üzerinde yer alan stel ve buluntuların tespit edilme durumu (Henninger-Kossatz 1979, Abb.6).

Zeytintepe'de tespit edilen lokuluslu oda mezarlardan sadece iki örnek detaylı olarak yayımlanmıştır[2527]. 1 nolu mezar, dromos, ön oda ve 10 mezarı barındıran bir ana odaya sahiptir (Resim 183). Dromosun iki yanında banklar ve banklarla ön oda arasında bulunan alanda kurban sunuları için açıldığı düşünülen iki adet çukur bulunmaktadır[2528]. Mezarlarla doğrudan ilişkilendirilebilecek buluntular tespit edilmemiştir. Ancak, dromosta bulunan banklar üzerinde karışık şekilde yerleştirilmiş çok sayıda minyatür kase, alabastron, minyatür oinokhoe açığa çıkarılmıştır[2529] (Resim 183d). Ayrıca bu buluntu grubu içerisinde, 54 x 43 cm

[2527] Henninger and Kossatz 1979, *Passim*.
[2528] Henninger and Kossatz 1979, 180.
[2529] Henninger and Kossatz 1979, 177.

ölçülerinde bir mezar steli de tespit edilmiştir. Stel üzerinde ΦΙΛΟΘΕΑ ΑΡΙΣΤΩΝΟΣ (Aristonos'un kızı Philothea) yazısı yer almaktadır. Üzerinde bulunan yazıt nedeniyle araştırmacılar, stelin bir kız çocuğuna ait olabileceğini ileri sürmüştür[2530]. Ancak mezar stelinde bireye ait herhangi bir yaş vurgusu bulunmamaktadır. Bu nedenle stel, yetişkin bir kadın veya genç bir kıza da ait olabileceği unutulmamalıdır. Stel benzer örnekler yardımıyla, MÖ 2. yüzyıl ile MS 1. yüzyıllar arasına tarihlenmiştir[2531].

2 nolu mezar ise, oldukça tahrip olmuş ancak mevcut araştırmalarla 1 nolu mezar ile benzer bir planda olduğu düşünülmüştür[2532]. Mezarda dromosa ait izler bulunamamış, ön odanın bir kısmı ve ana mezar odası korunmuştur. Ancak burada bebek veya çocuk gömüsüne dair bir veri bulunmamaktadır.

Hellenistik Dönem mezarlarının bulunduğu bir diğer alan Değirmentepe'dir[2533]. Değirmentepe'de oda mezarlar dışında sanduka ve tuğlalardan örülmüş mezarlar da yer almaktadır[2534]. Çocuk mezarları ise Kazartepe ve Zeytintepe'de de olduğu gibi yalnızca lokuluslu oda mezarlar içerisinde tespit edilmiştir.

Değirmentepe'de bulunan ve D XI olarak adlandırılan lokuluslu oda mezarın, dördüncü lokulusunda bir çocuk mezarı açığa çıkarılmıştır. Bireyin arka tarafında bir adet bronz ayna, sağ yanında iki adet minyatür olpe, bir adet sığ kase ve iki adet unguentarium ele geçmiştir. Ayrıca lokulusun girişinde de altı adet unguentarium tespit edilmiştir[2535]. Buluntular yardımıyla mezar, MÖ 1. yüzyıla tarihlenmiştir[2536].

Değirmentepe'de D XX olarak ifade edilen bir başka lokuluslu oda mezarda, mezarların önceki yıllara dayanan eskiz çizimlerinde diğer bireylerden daha küçük

[2530] Henninger and Kossatz 1979, 177.
[2531] Henninger and Kossatz 1979, 177.
[2532] Henninger and Kossatz 1979, 181.
[2533] Burada Myken mezarlarının varlığı belirlenmesi üzerine, bir Myken yerleşiminin olabilceği düşünülmüştür. Bk. Berns- Zurbach 2020, 462-464. Ayrıca 2012-2013 yıllarında gerçekleştirilen kurtarma kazılarında, Klasik Dönem'e tarihlenen mezarın hemen batısında, bir adet nişi ve dört adet lokulusu bulunan bir oda mezar açığa çıkarılmıştır. Kemiklerin antropolojik değerlendirmesi yapıldığında, 12-15 kişinin mezarda olabileceği öne sürülmüştür. Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenen ve içerisinde yer alan bireylere dair detaylı bir açıklama bulunmamasına karşın, mezar odasında bulunan olasılıkla ritüeller sırasında kullanılan ateş yerlerinin birinin üzerinde iki kiremitin çatı formu oluşturarak bırakıldığı, içinde amphora formunda bir bebek mezarı olduğu ifade edilir. Ancak bu mezarın Roma Dönemi'ne ait olduğu aktarılmıştır. Bk. Akat-İslam ve Aslan 2015, 385-389.
[2534] Berns ve Özgan 2022, 438-439.
[2535] Forbeck 1998, 60,61.
[2536] Forbeck 1998, 61.

bir iskelet çiziminin olduğu görülmüştür. Araştırmacılar tarafından bu mezarın bir çocuğa ait olduğu öne sürülmüştür[2537]. Mezardan mavi cam bir kap ve maymun motifli bir kandil ele geçmiştir. Mezar MS 1. yüzyıla tarihlenmiştir.[2538]

Lokuluslu mezarların bulunduğu son alan ise Kalabaktepe'dir. Burada yer alan K V olarak adlandırılan lokuluslu oda mezarın giriş kapısının üzerinde Nikomedes ve ailesine ait olduğunu belirten bir yazıt bulunmuştur[2539]. Dört lokulusu bulunan mezar odasında, her lokulusta bir birey ve mezar odasının ortasında biri inhumasyon biri de kremasyon olmak üzere iki mezar daha olduğu belirtilmiştir[2540]. Mezar odasındaki nişin önünde bulunan inhumasyon mezarın bir çocuğa ait olduğu ve büyük bir bölümü bireyin başı etrafına bırakılmış dokuz adet unguentarium olduğundan bahsedilmiştir[2541]. Mezar tüm buluntular değerlendirildiğinde MÖ 1. yüzyılın ikinci yarısı ile MS 1. yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir[2542].

Hellenistik Dönem'de nekropolis olarak kullanılan bir diğer alan da, Kutsal Yol'un çevresidir. Bu bölgenin özellikle MÖ 2. yüzyılla beraber, yoğun bir şekilde mezarlık alanı olarak kullanılmaya başlandığı görülmüştür[2543]. Alanda, lahitler ve kremasyon mezarların ağırlıkta olduğu tespit edilmiştir[2544]. Ancak söz konusu mezarlar arasında bebek ve çocuk mezarlarına ilişkin herhangi bir veri bulunmamaktadır.

4.1.12.4. Miletos Genel Değerlendirme

Miletos'un ölü gömme geleneklerine ilişkin verilerin büyük bir bölümü Hellenistik ve Roma Dönemi'ne aittir. Arkaik Dönem'e dair bilgiler lokal olarak gerçekleştirilen kazılardan elde edilmiştir. Klasik Dönem'e ait az sayıda buluntu ise, kurtarma kazıları sonucunda tespit edilmiştir. Söz konusu buluntular arasında bebek ve çocuk mezarı niteliği taşıyan herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Bu nedenle değerlendirme bölümünde, Arkaik ve Hellenistik Dönem bebek ve çocuk mezarlarının karşılaştırması yapılmıştır.

Arkaik Dönem'de bebek ve çocuk mezarları, Yeni Balat Köyü sınırlarında ve Kutsal

[2537] Forbeck 1998, 66.
[2538] Forbeck 1998, 66.
[2539] Forbeck 1998, 29.
[2540] Forbeck 1998, 30.
[2541] Forbeck 1998, 31-32.
[2542] Forbeck 1998, 32.
[2543] Forbeck 1998, 154.
[2544] Forbeck 1998, 155.

Kapı önünde tespit edilmiştir. Hellenistik Dönem'de ise Kazartepe, Zeytintepe, Değirmentepe ve Kalabaktepe'de çocuk mezarları açığa çıkarılmıştır.

Arkaik Dönem'de bebek ve çocuk gömülerinde lahit, basit toprak mezar, amphoraların kullanıldığı enkhytrismoslar ve pithos mezarlar tercih edilmiştir. Bu dönemde bebek ve çocukların genellikle tekil gömüler hâlinde defnedildikleri anlaşılmıştır. Buna karşılık Hellenistik Dönem'de bu uygulamada belirgin bir değişim gözlemlenir. Tarihlemesi kesin olarak yapılamadığı için Hellenistik Dönem'e ait olup olmadığı belirlenemeyen bir mezar dışında, bu döneme tarihlenen çocuk mezarlarının tümü, yetişkin bireylerle birlikte toplu olarak defnedildikleri oda mezar ve lokuluslu oda mezarlarda açığa çıkarılmıştır.

Parion[2545], Tenedos[2546], Assos[2547], Antandros[2548], Smyrna[2549] örneklerinde olduğu gibi Arkaik Dönem'de amphora mezarlar, birbirine yakın konumda bir grup halinde tespit edilmiştir. Klasik ve Hellenistik Dönem'e ait henüz enkhytrismos açığa çıkmadığı için bu durumun söz konusu yüzyıllar içerisinde devam edip etmediği bilinmemektedir. Ancak Kalabaktepe[2550] ve Yeni Balat Köyü'nde[2551] gerçekleştirilen kurtarma kazılarının sonucunda Roma Dönemi'nde de amphora mezarların yani enkhytrismos bebek mezarlarının toplu halde gömüldükleri tespit edilmiştir.

Dönemsel olarak mezar buluntuları değerlendirilmesi ise mevcut verilerle mümkün olmamaktadır. Arkaik Dönem'e ait bebek ve çocuk mezarlarında herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Bu durum az sayıda mezar tespit edilmiş olmasından ve açığa çıkan çoğu mezarın bebek mezarı olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Hellenistik Dönem'de ise tespit edilen çocuk mezarlarının tümü toplu definler içerisinde yer almaktadır. Bu sebeple çocuk bireyle doğrudan ilişkilendirilen mezar eşyalarının tespit edilmesi oldukça güçtür. Ancak saptanan buluntular arasında cam ve pişmiş toprak unguentarium, minyatür kaplar, bronz ayna ve kandiller bulunmaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi, Arkaik Dönem'de bebek ve çocukların çoğunlukla bireysel

[2545] Kasapoğlu 2019, 19.
[2546] Özkan 1993, 199, 213.
[2547] Utili 1999, Abb.14.
[2548] Yağız 2015, 709.
[2549] Akurgal 1999, 52; Akurgal 1999b, 33-36; Öztürk 2005, 1.
[2550] Forbeck 1998, 26-27.
[2551] Graeve 1992, 15.

olarak gömüldüğü; Hellenistik Dönem'de ise yalnızca oda mezarlarda yetişkin bireylerle birlikte defnedildiklerine dair örneklerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, bu durum Hellenistik Dönem'de çocukların ayrı gömülmediği şeklinde kesin bir sonuca işaret etmemektedir. Nitekim mezarlarda tespit edilen bebek ve çocuk sayısının yetişkin bireylere kıyasla oldukça sınırlı olması, Hellenistik Dönem'de çocuk mezarları için farklı alanların ya da uygulamaların da tercih edilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Kazartepe'de yer alan mezarlardan 50'si üzerinde antropolojik çalışmalar gerçekleştirilmiş ve 150 bireye ait iskelet kalıntıları saptanmıştır[2552]. Bu mezarlardan yalnızca 13'ü (toplam oranın %9'u) 3-6 yaş arası çocuklara ait olduğu belirtilmiştir[2553]. Yetişkin erkek birey sayısı 93 adet (%62), kadın birey sayısı ise 32 adettir (%21). Çocuk mezarlarının sayısının az olmasının yanında erkek bireylere oranla kadın mezarlarının da oldukça az olması dikkat çekicidir. Kimi mezarda 50-70 yaş arası dokuz erkek bulurken, aynı mezarda bir kadın ve bir çocuk yer almaktadır. Bu sayısal verilerin aile bağını temsil etmesi oldukça zor görünmektedir. Bu durum lokulus mezarların yalnızca aile mezarı olarak değerlendirilmesinin hata olacağını düşündürmektedir. Nitekim lokulus oda mezarlara ait stellerde bu tip mezarların bir aileye ait olabileceği gibi, mezar sahibinin aile bağı olmaksızın istediği bireylerin oda mezar içine gömülmesine izin verdiğine dair yazıtlar bulunmuştur[2554]. Smyrna'da ele geçen bir mezar stelinde, mezarın yapımında katkıda bulundukları için çocuklarına ve inşaatında çalışan olasılıkla özgür bir adam olan Hymnos'a bir lokulusun tahsis edilebileceğinden bahsedilmiştir[2555]. Dolayısıyla Kazartepe'deki lokuluslu mezarlardaki çocuk ve kadın sayısının azlığı, aile bağlarındansa eşit statüde, sosyal ve ekonomik güce sahip olan erkek yurttaşların bir arada gömülmüş olabileceğini düşündürmektedir. Burada ele geçen iskeletlerde, ağır işlerden kaynaklı kemik ve eklem rahatsızlıkları veya yanlış beslenme bulguları gözükmemektedir[2556]. Buna ek olarak yaşam sürelerinin uzun olması, sosyal açıdan üst tabakaya mensup insanların yer aldığı bir nekropolis alanı olarak yorumlanmasına neden olmuştur[2557]. Alanda yapılan bir başka antropolojik çalışmada, burada bulunan erkeklerin kas,

[2552] Yalçın 1997, 5.
[2553] Yalçın 1997, Tablo 2.
[2554] Forbeck 1998, 197.
[2555] Forbeck 1998, 197.
[2556] Yalçın 1997, Tablo 3.
[2557] Yalçın 1997, Tablo 3.

iskelet sisteminin oldukça gelişkin olması bu insanların yaşamlarında güreş, boks gibi sporlarla uğraşmış olabileceğini gösterdiği ileri sürülmüştür[2558]. Bu veriyi destekleyen bir durum da oda mezarlar içinde sıklıkla karşılaşılan spatulaların (striglis) olmasıdır. Bu nedenle Kazartepe Nekropolisi'nin kentin sporcularına veya bir zamanlar spor müsabakalarına katılmış ihtiyar bireyler için özellikle kullanılmış olduğu düşünülmektedir[2559]. Bu durum mezarlarda aile bağlarından ziyade belirli bir sosyal sınıfın bir arada gömülme çabasının daha ön planda olduğunu gösterir niteliktedir[2560].

Miletos'ta gerçekleştirilen bir diğer antropolojik çalışma, 2007 yılında M. Kunther tarafından yapılmıştır. Bu araştırmada Athena Tapınağı'nın güneyinde bulunan bir kuyu içindeki dört bebek iskeleti değerlendirilmiştir. Bu bebeklerden üçünün doğumdan kısa süre sonra, birinin ise prematüre doğum sonucu ölmüş olduğu ifade edilmiştir. Kuyuda ayrıca yaklaşık 4-5 yaşlarında bir çocuğa ait kulak kemiği parçasının da tespit edildiği aktarılmıştır[2561]. Söz konusu bulgulara kazı raporlarında doğrudan ulaşılamamakta; bu durum, buluntuların bağlamı ve tarihlendirilmesi konusunda belirsizlik yaratmaktadır. Öte yandan, bir kuyu içerisinde yenidoğan ve fetüs kalıntılarının birlikte bulunması, düzenli bir gömü uygulamasından ziyade, Messene[2562] ve Atina'da[2563] örneği bulunan ölü doğan ya da istenmeyen bebeklerin bırakıldığı bir atık alanına işaret etmektedir.

[2558] Jung 2006, 10.
[2559] Jung 2006, 10-11.
[2560] Bu duruma benzer statüye bağlı defin gelenekleri, Attika Bölgesi'nde özellikle Arkaik Dönem içerisinde yapıldığı öne sürülür. Bk. Houby-Nielsen 1995, 132-138.
[2561] Graeve 2008, 354.
[2562] Bourbou and Themelis 2010,112-114; Bourbou 2013, 335– 339.
[2563] Liston et al. 2018, *Passim.*

4.2. İONİA BÖLGESİ BEBEK ve ÇOCUK MEZARLARININ GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

Herodotos tarafından "insanlar için en uygun iklime ve en güzel gökyüzüne sahip bölge" olarak tanımlanan İonia[2564], coğrafi avantajları, verimli ovaları ve deniz bağlantıları sayesinde Arkaik Dönem'den itibaren ekonomik, kültürel ve toplumsal açıdan Batı Anadolu'nun en önemli merkezleri arasında yer almıştır. Bölgede gerçekleştirilen sayısız kazı çalışmaları sayesinde ölü gömme geleneklerinin Troas ve Aiolis bölgelerine kıyasla daha iyi izlenebildiği görülmüştür. Özellikle Smyrna, Klazomenai, Khios, Teos, Ephesos, Samos ve Miletos kentlerinde birden fazla döneme ait bebek ve çocuk mezarlarının tespit edilmesiyle kent bazında kronolojik değerlendirme yapılabilme imkânı doğmuştur. Bunun yanı sıra Phokaia, Kolophon, Priene kentlerinde de az sayıda mezar tespit edilmiştir. Mezarların tek bir döneme ait olması ya da detaylı bilgi içermemesinden kaynaklı, sözkonusu kentlerde bebek ve çocuk mezarlarını kronolojik olarak kıyaslamak mümkün olmamıştır.

İonia, Aiolis ve Lydia Bölgesi sınırında yer alan Nif(Olympos) Dağı çalışmalarında açığa çıkarılan nekropolislerde gerçekleştirilen antropolojik çalışmalarda bebek ve çocuk ölü gömme geleneklerine ilişkin bulguların yer alması nedeniyle tez kapsamı içerisinde değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra İonia Bölgesi sınırları içerisinde kalan Tahtalı Barajı Kurtarma Kazıları'nda tespit edilen nekropolis alanları da çalışma içine dahil edilmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde, yukarıda ayrıntılı biçimde ele alınan kentlere ait bulgular, kronolojik dizin içerisinde karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir.

İonia Bölgesi'nde Arkaik Dönem'de, bebek ve çocuklar için bilinçli olarak inhumasyon gömü uygulamalarının tercih edildiği anlaşılmaktadır. Kremasyonun bu dönemde çocuklara uygulandığına dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. Bu durumun, bölgede tespit edilen çoğu kremasyon mezar kemiklerinin antropolojik yöntemlerle incelenmemesinden kaynaklı olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Arkaik Dönem'e ait bebek veya çocuk mezarlarının bulunduğu kentler; Symrna, Klazomenai, Khios, Teos, Ephesos, Samos ve Miletos'tur. Ayrıca Kolophon'da

[2564] Herotos *Tarih,* 1.142.

bebek ve çocuk mezarlarının bulunduğu tümülüslerde ele geçen kontekstlerin Geç Geometrik-Erken Arkaik Dönem'e işaret edebileceği de öne sürülmüştür[2565]. Smyrna'da pithos ve enkhytrismos; Klazomenai'da pişmiş toprak lahit, taş sanduka, pithos, basit toprak mezar ve enkhytrismos; Khios'ta pişmiş toprak lahit, pithos ve enkhytrismos; Teos'ta sadece pişmiş toprak lahit; Ephesos'ta taş lahit; Samos'ta taş lahit, taş sanduka, pithos ve enkhytrismos; Miletos'ta ise taş lahit, pithos ve enkhytrismos mezarlar tespit edilmiştir. Kent bazında mezar tiplerinin değişimi, bölgesel bir uygulama olabileceği gibi çalışılan alanlarda ele geçen sınırlı veriden de kaynaklanıyor olmalıdır. Bu noktada Ephesos'a özellikle değinmek gerekir. Ephesos'ta sadece taş lahit kullanımının görülmesi, kentin erken dönem nekropolislerinin küçük kısıtlı alanlarda, geç dönem yapılarının temelleri altına yapılan sondajlarda tespit edilmesinden kaynaklanmaktadır. Gelecek yıllarda yapılacak erken dönem nekropolislerine ilişkin çalışmalarda mezar tiplerinde çeşitliliğin artacağı şüphesizdir. Benzer bir durum Teos için de geçerli olmalıdır. Sadece tek tip tespit edilen çocuk mezarları, kurtarma kazılarının verilerine dayanmaktadır. Kazılan alanların genişlemesi halinde, Ephesos gibi Teos'ta da çeşitliliğin artacağı düşünülmektedir.

Taş sanduka mezarlar, Arkaik Dönem'in başlarından itibaren bebek ve çocuk gömülerinde kullanılmaktadır. Klazomenai ve Samos'ta ele geçen örnekler, bu mezar tipinin yetişkin bireylerdense genel olarak bebek ve çocuklar için tercih edildiğini göstermektedir. Söz konusu iki kentte de benzer prensipte yapılan taş sandukalar, bireyi çevreleyen plaka taşlarla oluşturulmuştur. Mezarların üst bölümü, yine bir başka plaka taşla kapatılmıştır. Klazomenai'de tespit edilen örneklerden birinde mezar üstünün yumruk büyüklüğünde taşlarla kapatılmış olduğu belirtilmiştir. Bu durum mezarı hem korumak için hem de mezarın yerini belirleyen bir işaret olarak kullanılmış olmalıdır. Söz konusu mezar bir bebeğe ait olup, içerisinde askos, aryballos, kuşlu skyphos ve fayans boncuklardan oluşan bir kontekste rastlanmıştır. Klazomenai'de hediye içeren tek taş sanduka mezar açığa çıkarılmıştır. Samos örneklerinde ise her taş sanduka mezarda 1 ila 4 arasında hediyenin bulunduğu belirtilmiş ancak bunların neler olduğuna ilişkin bilgi aktarılmamıştır.

[2565] Mariaud 2011, 692-693.

Arkaik Dönem'de çocuklar için kullanılmaya başlanan bir diğer mezar tipi pithoslardır. MÖ 7. yüzyılda daha çok bebek ve çocuklar için kullanıldığı belirlenen pithosların, MÖ 6. yüzyıl ile birlikte yetişkinler için de tercih edildiği anlaşılmıştır. Pithoslar, Smyrna, Klazomenai, Khios ve Samos kentlerinde açığa çıkarılmıştır. Özellikle Smyrna'da sur duvarı önünde tespit edilen pithosların bazılarının kümeler halinde birbirine yakın konumda gömüldükleri görülmüş ve yakın zamanda vefat eden aynı aileye mensup çocuk bireylerin olduğuna dair fikir öne sürülmüştür[2566]. Toprağa açılan çukurlara yatay olarak yerleştirilen pithosların ağızları oval yassı bir taş ya da şekilsiz büyük taşlar ile kapatılmıştır. Klazomenai örneklerinde çevresi ve üzeri orta büyüklükte taşlarla örtülmüştür. Khios örneklerinde ise, Antandros[2567] ve Parion[2568] Nekropolisleri'nde de olduğu gibi birey yatırılmadan önce çakıl taşı zemin oluşturulduğu görülmüştür[2569].

Pithoslarda hediyeler, kabın hem içine hem de dışına bırakılabilmektedir. Kabın dışında özellikle ağız ve boyun altının tercih edildiği ancak gövde ve dip bölümlerinin de kullanıldığı anlaşılmıştır. Kentler özelinde değerlendirildiğinde pithos mezarların genel olarak ortalama düzeyde gelir seviyesine sahip bir kesim tarafından kullanıldığını söylemek mümkündür. Ancak bu durum Troas Bölgesi'nde farklıdır. Troas kentlerinde pithoslar, buluntular açısından zengin kontekstlere sahiptir. Olasılıkla bu durum Arkaik Dönem'de İonia kentlerindeki zengin ailelerin pişmiş toprak veya taş lahitleri bebek ve çocuklar için tercih etmesinden kaynaklanmaktadır.

Pithoslar, İonia Bölgesi'nde tespit edildiği tüm kentlerde en yoğun buluntu içeren mezarlar olmadığı gibi tümünde hediye ele geçmediği kent de bulunmamaktadır. Söz konusu buluntular Smyrna'da minyatür kaplar (meyve tabağı, olpe), biberon ve fincanlar; Klazomenai'de askos ve skyphos başta olmak üzere minyatür kaplar (oinokhoe, olpe), fincan, alabastron, rozetli kase, ağırşak, aşık kemikleri ve az sayıda metal aksesuarlardan oluşmaktadır. Khios'ta ise pithosların kontekstlerine ilişkin

[2566] Öztürk 2005, 35.
[2567] Polat vd. 2012,284-285; Polat vd. 2020, 267.
[2568] Kasapoğlu 2019, 28.
[2569] Λεμάνη et al. 2019, 305.

doğrudan bilgi verilmemektedir. Ancak pithosların ele geçtiği alandan biberonların ele geçtiği belirtilmiştir[2570].

Ağırlıklı olarak yetişkin mezarları olmakla beraber, bebek ve çocuklar için de kullanıldığı görülen bir diğer mezar tipi, lahitlerdir. Pişmiş toprak bebek ve çocuk lahitleri Klazomenai, Khios ve Teos Nekropolisleri'nde, taş lahitler ise Ephesos, Samos ve Miletos Nekropolisleri'nde ele geçmiştir.

Pişmiş toprak lahitler, MÖ 7. yüzyılın ortalarından itibaren özellikle üreticisi konumunda olan Klazomenai'de bebek ve çocuklar için kullanıma başlandığı belirlenmiştir. Burada yüzlerce bebek ve çocuklara ait pişmiş toprak lahit ele geçmiştir. Bebek ve çocuk lahitlerinin toplamı yaklaşık olarak yetişkinlerle aynı orandadır. Klazomenai'nin yanı sıra Khios ve Teos'ta da çocuk lahitleri ele geçmiştir. Khios'ta da Klazomenai'da olduğu gibi MÖ 7. ve 6. yüzyıl örnekleri bulunurken, Teos'ta yalnızca MÖ 6. yüzyıla tarihlenen örnekler açığa çıkarılmıştır.

Pişmiş toprak lahitlerin genel olarak yetişkin lahitlerinden daha küçük ebatlarda olduğu, hatta bebek lahitlerinin genel olarak 70 cm civarında ölçüleri olduğu belirlenmiştir. Her üç kentte de lahitlerin genel olarak kireçtaşı plakalarla kapatıldığı ancak kapakların bulunmadığı örneklerin de olduğu anlaşılmıştır.

Pişmiş toprak lahitler Klazomenai'de hediye içeriği bakımından en zengin buluntulu mezarlardır. Teos'ta tespit edilen 6 örnekten yalnızca 1'inde hediyeye rastlanmıştır. Khios'ta ise çok sayıda pişmiş toprak lahit mezar bulunmasına karşın mezarlar hakkında genel bilgiler dışında detaylar sunulmamıştır. Klazomenai'de hediyeler lahdin hem içine hem dışına bırakılmışken, Teos'ta buluntu tespit edilen tek örnekte mezar hediyeleri lahdin dışına yerleştirilmiştir. Söz konusu hediyeler Klazomenai'de oldukça çeşitlidir. Genel olarak lahtin içinde bireyin kişisel eşyaları sayılabilecek metal, kemik, fayans veya farklı materyallerden yapılan aksesuarlar, hayvan biçimli figüratif minyatür kaplar bulunmaktadır. Nadiren pişmiş toprak figürinler olduğu belirlenmiştir. Lahtin dışında ise ritüel ve libasyona yönelik kapların ağırlıkta olduğu, askos, skyphosun başta olduğu, meyve tabakları, olpe, oinokhoe, lekythos gibi kapların bırakıldığı görülmüştür. Teos'ta mezar hediyesine rastlanan tek bebek lahdin de ise emzikli kap, lekanis ve lekythos ele geçmiştir. Klazomenai bebek

[2570] Lemos 1997, 81.

lahitlerinde emzikli kabın ele geçmemiş olması askosların bu işlevde kullanılmış olabileceğini de düşündürmektedir.

Taş lahitler ise Ephesos, Samos ve Miletos kentlerinde, MÖ 6. yüzyılın ortalarından itibaren bebek ve çocuklar için kullanıldığı tespit edilmiştir. Ephesos'tan ele geçen tek örnek, plaka taşlardan oluşturulan 124 cm uzunluğunda bir lahittir. Miletos'ta da yalnızca bir örnek bulunmakla beraber, mezar hakkında bilgi verilmemiştir. Samos'ta tespit edilen örneklerin ise çocuk olup olmadığı tartışılır boyuttadır. Boehlau, Samos Batı Nekropolisi'nde yaptığı araştırmalarda Mezar 36, 40, 44, 45'i, içerisinden ele geçen buluntulara dayanarak çocuk mezarı olarak ifade etmiştir. Ancak Mezar 40[2571] dışında bahsi geçen lahitler, yetişkin lahti boyutlarındadır. Bir bebek veya çocuk için yetişkin lahti kullanılması çok mümkün görünmemektedir. Bu nedenle her ne kadar tez dâhilinde mezarlar incelenmiş olsa da tarafımca bu söz konusu mezarlar evlenme arifesindeki kızlara ya da hamile kadınlara ait olmalıdır. Bu nedenle Mezar 36,44 ve 45, çocuk mezarı olarak değerlendirilmemiş ve istatistiklere dahil edilmemiştir. Batı Nekropolisi dışında Klima Bölgesi'nde sadece bebek ve çocuk mezarlarının bulunduğu alanda da taş lahitlere rastlanmıştır. Ancak bu bölgede ele geçen mezarlar hakkında detaylı bilgi sunulmamıştır.

Samos Batı Nekropolisi'nden ele geçen ebatları itibarıyla çocuk olabilecek tek mezarda (Mezar 40)[2572], 23 adet minyatür kap(oinokhoe, olpe, hydria, kotyle dinos, fincan vb.), birer adet ayakta duran kadın figürini, yatan erkek figürini, tahta oturan tanrıça ve niteliği anlaşılamayan pişmiş toprak figürin ve amulet olarak nitelendirilen bronz bir parça (tekerlek?) ele geçmiştir[2573]. Mezar MÖ 6. yüzyılın ortalarına tarihlendirilmiştir[2574]. Ephesos örneğinde ise siyah figür tekniğinde bezenmiş bir adet minyatür lekythos, bir adet kyliks ve minyatür krater parçası tespit edilmiştir[2575].

Basit toprak mezarlar ise taş lahitlerde olduğu gibi nadiren çocuklar için uygulandığı anlaşılmıştır. Söz konusu mezarlara İonia Bölgesi'nde Arkaik Dönem'de yalnızca Klazomenai'de rastlanmıştır. MÖ 7. yüzyıldan MÖ 6. yüzyılın sonuna kadar örnekleri tespit edilen basit toprak çocuk mezarlarında, bireyin üzeri kimi zaman dere taşlarıyla, kimi zaman ise lahit kapaklarını andıran blok taşlarla kapatıldığı

[2571] Mezar 40'ın ölçüleri 143 x50 cm'dir.
[2572] Löwe 1996, 50-56.
[2573] Löwe 1996, 50-56.
[2574] Löwe 1996, 50-56.
[2575] Langman 1967, 117.

belirlenmiştir.

İonia Bölgesi'nde Arkaik Dönem'de özellikle bebekler için en çok kullanılan mezar tipi enkhytrismostur. Bu durum Troas ve Aiolis bölgelerinde de benzer şekildedir. Söz konusu mezarlar Smyrna'da amphora, pişirme kabı ve depolama kabından; Klazomenai'da amphora, hydria ve pişirme kabından; Samos ve Miletos'ta ise amphoralardan oluşmaktadır.

Amphora mezarların genel olarak, yön birliği gözetilmeksizin toprağa ya da anakayaya açılan çukurlara yan yatırılarak yerleştirildiği, bazılarının etrafının taşlarla çevrildiği görülmüştür. Khios ve Klazomenai'de iki amphoranın birleştirilmesiyle oluşturulmuş mezarlar da bulunmaktadır. Bu tip mezarlara Troas'ta Parion[2576] ve Antandros'ta[2577] da rastlanmıştır. Mezarların ağız kısımlarının bir ya da iki taş blokla veya seramik kaplar, özellikle pithos ve lahit parçaları kullanılarak kapatıldığı belirlenmiştir. Bebekler amphoraların içerisine kabın dip, karın veya boyun bölümlerinden kırılarak yerleştirilmiştir.

Smyrna'da ele geçen amphora ve depolama kabından oluşan bebek mezarlarında az sayıda mezar buluntusuna rastlanmasına karşın, mezarların bir bölümünde yanma izlerine sahip minyatür khytralar ele geçmiştir. Mezarların çevresinde tespit edilen khytraların birinin ters çevrilmiş diğerinin ise dik konumda olduğu belirlenmiştir. Khytralar içerisinde hayvan kemiklerinin ve deniz kabuklarının bulunması bebekler için de yetişkinlerde olduğu gibi cenaze ritüellerinin yapıldığını gösterir niteliktedir. Ancak khytraların ters çevrilmesi, herhangi bir ritüel sonucu mu yoksa tahribat kaynaklı devrilme nedeniyle mi olduğu belirsizdir.

Klazomenai'de ele geçen amphora mezarlarda ise %20 oranında hediye bırakma eğiliminin olduğu, bu durumun MÖ 7. yüzyılda daha fazlayken, MÖ 6. yüzyılın sonlarına doğru kademeli olarak azaldığı belirlenmiştir. Klazomenai'de hydria mezarlar ise az sayıda ele geçmiş olup, yalnızca bir örnekte askos mezar hediyesi olarak bırakılmıştır. Samos'ta tespit edilen amphora mezarlar enkhytrismos mezarlar olarak hydrialarla beraber ele alınmış olup, mezar hediyelerinin hepsinin kabın dışına, bazen kabın hemen yanına açılan bir çukura bırakıldığı belirtilmiştir[2578].

[2576] Keleş vd. 2019, 597.
[2577] Polat ve Polat 2006, 94.
[2578] Tsakos 1996, 123.

Miletos'ta ise amphora mezarların varlığı dışında detaylı bilgiler sunulmamıştır.

Genel olarak amphora, hydria ve depolama kabı kullanılarak yapılan enkhytrismos mezarlarda Samos haricindeki kentlerde hediye bırakma geleneğinin diğer mezar tiplerine göre daha az olduğu görülmüştür. Bu durum Troas ve Aolis bölgesindeki kentlerle paralellik gösterir. Ele geçen buluntular Smyrna'da skarabe ve fildişi işlenmiş parçalar; Klazomenai'de askos ve skyphosların yoğunluğu oluşturduğu, lekythos, olpe ve krateriskos gibi minyatür kaplar ve benzerlerine Antandros[2579], Samos[2580], Assos[2581] Nekropolisi'nde de rastlanan hilal formlu küpelerden oluşmaktadır. Klazomenai'de emzikli kapların amphoralarda çok az görülmesi, pişmiş toprak bebek lahitlerinde de olduğu gibi mezarlarda yoğun olarak ele geçen askos veya skyphosların bu işlevde kullanılmış olabileceğini düşündürür. Samos'ta ele geçen enkhytrismoslarda ise minyatür kapların bırakıldığı tespit edilmiştir.

Enkhytrismos mezarlar arasında pişirme/mutfak kaplarına yapılan gömülerde, bir takım farklılıklar gözlemlenmiştir. Söz konusu mezarlar Smyrna ve Klazomenai kentlerinde tespit edilmiştir. Her iki kentte de Arkaik Dönem'e tarihlenen bu mezarlarda, çağdaşı diğer enkhytrismoslarda az da olsa görülen hediye bırakma geleneğinin olmadığı, Smyrna örnekleri nezdinde ise bu tip mezarların hiçbirinde cenaze yemeğine ilişkin buluntuların da açığa çıkmadığı belirlenmiştir. Buna benzer durum, Antadnros Nekropolisi'nde de gözlemlenmektedir.

Antandros Nekropolisi'nde tespit edilen khytra mezarların antropolojik incelemeler sonucunda yenidoğan ve fetüslere ait olduğu belirlenmiştir[2582]. Burada ele geçen mezarların biri dışında, hiçbirinde mezar hediyesine rastlanmamıştır. Bu durum fetüs ve yenidoğanların henüz aile ve toplum tarafından kabul edilmemiş olmaları nedeniyle özenilmeden her evde bulunan mutfak kaplarına gömülmesinin bilinçli bir tercih olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Benzer yorumu Smyrna ve Klazomenai'de ele geçen pişirme kabına yapılan enkhytrismos mezarlar için de yapmak mümkün olabilir. Ancak her iki kentte de antropolojik çalışmaların gerçekleşmemiş olması ve bu mezarlardaki bebeklerin yaşlarının belirlenememesi, bu fikrin yalnızca bir varsayım olarak ileri sürülmesine neden olmaktadır.

[2579] Polat vd. 2011,105, 107; Polat vd. 2012,285; Ürün 2020, 128.
[2580] Löwe 1996, 61-71.
[2581] Utili 1999, 128-129; Bakan 2009, 21; Stupperich 1992, 25.
[2582] Yıldız 2006, 152-156.

Enkhytrismosların Smyrna, Klazomenai, Samos ve Miletos'ta birbirine yakın konumlarda gömüldükleri anlaşılmaktadır. Bu durum Troas'ta Parion[2583], Tenedos[2584], Assos[2585], Antandros[2586]'ta da görülürken; Aiolis Bölgesi'nde yeteri kadar veri ele geçmediği için bu konuda bir değerlendirme yapmak mümkün değildir.

Smyrna ve Miletos'ta Erken Arkaik Dönem'e tarihlenen enkhytrismosların sur duvarının hemen dışına veya sur kapısı önünde birbirine yakın konumda defnedildikleri görülmüştür. Bu durum, Geometrik Dönem'de intramural gelenekler kapsamında yerleşim içerisinde gömülen bebeklerin, Erken Arkaik Evre'de söz konusu gelenekten kademeli olarak uzaklaşmasıyla ilişkili olabilir. Ancak gömülerin nekropolis alanlarından ziyade sur hattının hemen dışına yerleştirilmiş olması, bebeklerin kent yaşamından tamamen uzaklaştırılmadığını da göstermektedir. Bu doğrultuda, intramural uygulamaların terk edilmesinin ardından bebek gömülerinin ilk aşamada sur dışındaki yakın alanlara taşınmasının bilinçli bir geçiş pratiği olduğu düşünülebilir.

İonia Bölgesi'nde sadece enkhytrismosların değil bebek ve çocuk mezarlarının da birbirine yakın konumda olduğu görülmüştür. Smyrna'da sur duvarının hemen önünde, Arkaik çeşme yapısının çevresinde[2587], Klazomenai'de Doğu Nekropolisi'nde D75 ile D88 kazı alanlarında[2588], Samos'ta Glyphada Gölü'nün kuzeyinde gerçekleştirilen kazılarda[2589] ve Klima Bölgesi'nde[2590], Miletos'ta ise Kutsal Kapının hemen önünde[2591] bebek ve çocuk mezarları bir arada yer almaktadır. Bu gibi alanların olması, bebek ve çocuklar için nekropolislerde bilinçli olarak bazı alanların tercih edildiği izlenimi uyandırmaktadır. Bunun yanı sıra özellikle Klazomenai'de Akpınar Nekropolisi'nin dördüncü evresinde istisna iki mezar dışında yalnızca bebeklerin gömüldüğü saptanmıştır. Bu durum, söz konusu evrede

[2583] Kasapoğlu 2019, 19.
[2584] Özkan 1993, 199, 213.
[2585] Utili 1999, Abb.14.
[2586] Yağız 2015, 709; Klasik Dönem'de 79-20-81nolu mezarlar Polat ve Polat 2006, 94. 416-417 nolu mezarlar.
[2587] Akurgal 1999, 52; Akurgal 1999b, 33-36; Öztürk 2005, 1, 25.
[2588] Söz konusu alanlar için bk. Ulusoy 2019, Kat No: D75 ve D88.
[2589] Tsakos 1996, 123.
[2590] Μαρθάρη 1989, 351; Tsakos and Viglaki-Sofianou 2012, 247.
[2591] Forbeck 1998, 151.

Akpınar Nekropolisi'nin yalnızca bebek gömülerine ayrılmış özel bir nekropolis alanı olarak işlev görmüş olabileceğini düşündürmektedir.

İonia Bölgesi'nde Klasik Dönem'de, Arkaik Dönem'i takip eden süreçte bebek ve çocuk mezarlarının sayısında belirgin bir düşüş gözlemlenmektedir. Teos dışında, İonia kentlerinin büyük bir kısmında Klasik Dönem'e ait bebek ve çocuk mezarlarının görünürlüğü oldukça sınırlıdır. Bu döneme ilişkin mezarlar Phokaia, Smyrna, Klazomenai, Khios, Teos ve Ephesos kentlerinden ele geçmiştir.

Arkaik Dönem'de olduğu gibi, Klasik Dönem'de de bebek ve çocuklar için inhumasyon gömü gelenekleri benimsenmiştir. Ancak Arkaik Dönem'de görülen taş lahit ve taş sanduka örneklerinin Klasik Dönem'de devam etmediği anlaşılmıştır. Kiremit mezarların yanı sıra situla mezarlar ve yalnızca Ephesos'ta ele geçen künk mezar, ilk kez bu dönemde açığa çıkmıştır. Mevcut veriler doğrultusunda Klasik Dönem'de İonia'da bebek ve çocuk gömülerinde pişmiş toprak lahit, pithos, basit toprak mezar, kiremit mezar, künk mezar, situla mezar ve amphora ya da saklama kabı kullanımına dayalı enkhytrismosların uygulandığı anlaşılmaktadır.

Pithoslar Klasik Dönem'de yalnızca Smyrna Nekropolisi'nde ele geçmiştir. Toprağa yan yatırıldıkları ifade edilen pithoslar hakkında fazla detay bulunmamaktadır. Ancak Arkaik Dönem'de olduğu gibi mezarların yan yana birbirine yakın konumlarda olduğu belirtilmiştir[2592]. Söz konusu Klasik Dönem'e ait pithosların ise boyutları nedeniyle ergen çocuk olma ihtimali düşünülmektedir[2593].

Çocuklar için kullanıldığı belirlenen mezar tiplerinden bir diğeri ise pişmiş toprak lahitlerdir. Klasik Dönem'e tarihlenen örnekler; Phokaia, Klazomenai, Khios ve Teos'ta tespit edilmiştir. Arkaik Dönem'den beri kullanılan lahitlerin en geç kullanımı MÖ 4. yüzyılın 3. çeyreğine tarihlenmekte olup, söz konusu mezar Khios'ta tespit edilmiştir.

Ele geçen lahitlerin Phokaia ve Teos örnekleri plaka taşla, Klazomenai örnekleri ise kiremitlerle kapatılmıştır. Phokaia örneğinde lekythos ile birlikte, olasılıkla bedeni sarmak için kullanılan kumaşı tutturmaya yarayan bir bronz iğne ele geçmiştir. Klazomenai'de ise zengin buluntulu pişmiş toprak lahitlerin yerini zamanla daha az

[2592] Nicholls 1958/1959, 49.
[2593] Nicholls 1958/1959, 49.

buluntuya sahip örneklerin aldığı anlaşılmaktadır. Üç mezardan yalnızca birinde mezar hediyesi tespit edilmiştir. Söz konusu buluntuların, amphoriskos ve cam alabastron olduğu belirlenmiştir. Teos'tan ele geçen iki örnekten yalnızca birinde mezar hediyesine rastlanmış olup; mezarın dışından minyatür hydria, tuzluk, amphoriskos, lekythos ve lekanis ele geçmiştir. Khios'ta birbirine yakın konumda tespit edilen pişmiş toprak lahitlerden de birinde mezar hediyesi tespit edilmiştir. Söz konusu buluntular 14 adet pişmiş toprak figürin, 2 adet oinokhoe ve 1 adet pişmiş toprak kutudan oluşmaktadır. Geç Klasik Dönem'de özellikle Khios örneklerinde figürinlerin mezar hediyesi repertuvarında belirgin bir artış gösterdiği anlaşılmaktadır.

Klasik Dönem'e tarihlenen çocuğa ait, basit toprak mezarlar Klazomenai ve Khios'ta tespit edilmiştir. Basit toprak mezarların hiçbirinde buluntu ele geçmemiş olması tarihlendirmeyi zorlaştırmaktadır. Ancak Klazomenai'de konumu itibarıyla MÖ 4. yüzyıla ait olduğu düşünülen hediye içermeyen çocuk mezarlarının bulunduğu görülmektedir[2594]. Khios'ta tespit edilen basit toprak çocuk mezarı ise MÖ 4. yüzyılın 3. çeyreğine tarihlenen bir grup çocuk mezarının yanında ele geçmiştir. Mezara ilişkin detaylı bilgiler bulunmamaktadır.

Kiremit mezarların İonia Bölgesi'nde, MÖ Geç 5. yüzyılda ilk defa bebek ve çocuklar için kullanıldığı anlaşılmıştır. Söz konusu örnekler, Klazomenai, Khios ve Teos'tan ele geçmiştir. Çocuklara ait kiremit mezarların genellikle ikişer kiremidin karşılıklı olarak çatılmasıyla oluşturulduğu, bebeklere ait örneklerin ise tek kiremidin karşılıklı yerleştirilmesiyle yapıldığı anlaşılmaktadır. Mezarların açıkta kalan kısa kenarları ise dik olarak yerleştirilen birer kiremitle ya da taş bloklarla kapatılmıştır. Klazomenai'de buluntular arasında lekythos, alabaster taşından yapılmış alabastron, sikke, iğne, boncuk ve aşık kemikleri yer alır. Teos örneklerinde ise çocuk kiremit mezarlarında minyatür kaplar (oinokhoe, amphoriskos, stamnos), bebek mezarlarında ise biberon tespit edilmiştir. Khios'ta ele geçen kiremit mezar ise MÖ 4. yüzyılın 3. çeyreğine ait birbirine yakın konumda ele geçen bir grup çocuk mezarının içerisinde tespit edildiği dışında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Dönem içerisinde bebekler için en çok tercih edilen gömü şeklinin, Arkaik Dönem'de olduğu gibi enkhytrismos olduğu anlaşılmaktadır. Bu tip mezarlarda MÖ

[2594] D136 Kurtarma kazısı için bk. Ulusoy 2019, 681.

5. ve 4. yüzyıllar boyunca baskın grubun amphoralardan oluştuğu görülmektedir. Klasik Dönem'e tarihlenen amphora mezarlar Klazomenai ve Teos'ta kesin olarak tespit edilmiştir. Smyrna'da ise Alyattes saldırısına ilişkin yıkım tabakası içerisinde ele geçmeleri nedeniyle söz konusu mezarların kesin tarihlemesi yapılamamıştır. Amphora mezarların gömülme şekilleri Arkaik Dönem'de olduğu gibi devam etmektedir. Yalnızca Teos'ta bazı amphoraların toprağa dik konumda yerleştirildikleri görülür. Klazomenai'de amphora mezarlar dönemin sonlarına doğru giderek azalırken, Teos'ta MÖ 4. yüzyıl ile birlikte amphora mezar sayısında artışın olduğu belirlenmiştir.

Amphora mezarlarda, Klazomenai'de hediye bırakma geleneği Arkaik Dönem'de olduğu gibi az sayıda olmakla beraber devam etmektedir. Teos'ta ise tespit edilen sekiz mezardan üçünde buluntu ele geçmiş, M122 olarak adlandırılan bir örnek hediye ve sunu kaplarıyla oldukça ön plana çıkmaktadır. Mezarın hemen bitişiğinde bir adet figürin parçası ve bir adet amphoriskos tespit edilmiştir[2595]. Mezarın çevresinde ise taşların arasında iki adet stamnos, birer adet adak kasesi, pişmiş toprak kap ve kap parçaları, thymiaterion, palmetli kap, pyksis, figürin parçası, protom, kadın figürini, kadın figürin başı ve spatula ele geçmiştir[2596]. Söz konusu bu çeşitliliğin bir bebek mezarında bulunması oldukça nadir rastlanan bir durum olmakla beraber, Arkaik Dönem'de benzerine Samos'ta[2597] rastlanmıştır. Bu durum olasılıkla, kentteki önemli ailelerin bebekleri için geçerli olmalıdır.

Klasik Dönem'de enkhytrismoslarda yenilik olarak künk, çömlek ve situlaların da kullanıldığı görülmektedir. Künkün kullanımı, Ephesos'tan ele geçen tek örnekle sınırlıdır. MÖ 4. yüzyılın 3. çeyreğine tarihlenen mezarın, Hellenistik Dönem'de bir benzeri Samos'ta da açığa çıkarılmıştır[2598]. Ephesos'ta açığa çıkarılan bir bebeğe ait künk mezar, anakayaya oyulan bir çukur içerisine yerleştirilmiştir. Hemen yanına açılan diğer bir çukurda ise çıplak erkek figürü formunda bir koku kabı, bir adet amphoriskos, bir adet pyksis, bir adet emzikli kap[2599], bir adet olpe ve bir adet kapaklı kap ele geçmiştir.

[2595] Güllüsaç 2018, 197.
[2596] Güllüsaç 2018, 141-148.
[2597] Tsakos 1996, 123.
[2598] Mitsopoulou-Leon 1972-75, 252.
[2599] Araştırmacılar tarafından kandil olarak tanımlanmıştır bk. Mitsopoulou-Leon 1972-75, 252. Ancak fotoğraflar sayesinde bu kabın biberon olarak kullanılan emzikli kaplardan olduğu anlaşılmıştır.

Niteliği belirlenemeyen ve çömlek olarak adlandırılan mezarlar ise Teos'ta açığa çıkmıştır. Oldukça tahrip olmuş durumda tespit edilen bu mezarların hiçbirinden kemik ele geçmemiştir. Bununla birlikte çömlek mezarların yalnızca birinde hediyeye rastlanmıştır. Söz konusu hediye olan oinokhoe sayesinde mezar MÖ 5. yüzyıla tarihlenmiştir.

Mevcut veriler doğrultusunda, Erken Klasik Dönem'de enkhytrismoslar içerisinde amphoralarla beraber çömlek mezarlar yer almaktadır. MÖ 4. yüzyılda amphora ve çömlek mezarların devam ettiği, ek olarak künklerin de bebek gömülerinde kullanıldığı belirlenmiştir. Geç Klasik–Erken Hellenistik Dönem'de situla formunun bebek ve çocuklar için kullanılmaya başlandığı görülmektedir. MÖ 4. yüzyıla tarihlenen örnekleri Teos'ta tespit edilen situla mezarlar, toprağa yatay olarak yerleştirilmekte ve ağız kısımları kapak, kase ya da taş gibi malzemelerle kapatılmaktadır. Tek bir situlanın kullanıldığı örneklerde bebek gömüsü yapılırken, üç situlanın birleştirilmesiyle oluşturulan düzenlemelerin çocuk mezarı olarak kullanıldığı da belirlenmiştir. Bu tip mezarların büyük bir bölümünde ise mezar hediyesine rastlanmamıştır. Sadece üç situladan oluşturulan bir mezarda (M43), içe dönük ağızlı kase, pişmiş toprak aktör figürini ve pişmiş toprak figürin parçası tespit edilmiştir. Mezar bu sayede MÖ 4. yüzyıla tarihlenmiştir.

Hellenistik Dönem'e ait bebek ve çocuk mezarlarına dair veriler, önceki dönemlerle kıyaslandığında bölgenin daha geniş bir coğrafyasından elde edilmektedir. Phokaia, Klazomenai, Khios, Teos, Samos, Priene, Miletos kentlerinde ve Nif (Olympos) Dağı araştırmalarında açığa çıkarılan nekropolislerde bebek ve çocuk mezarlarına rastlanmıştır. Ayrıca İonia Bölgesi içinde yer alan Tahtalı Barajı Kurtarma kazıları arasında bulunan Cevizcioğlu Çiftliği kazılarında da mezarlar tespit edilmiştir. Ephesos'ta ise bebek veya çocuk mezarı bulunmamasına karşın, çocuk mezarlarına ait steller açığa çıkarılmıştır.

Döneme ait tespit edilen bebek ve çocuk mezarları geniş bir coğrafi yayılım göstermesine karşın, her kent ve kazı alanında oldukça sınırlı sayıda örnekle temsil edilmektedir. Bu nedenle Hellenistik Dönem'de kullanılan mezar tiplerinin genel karakterini bütüncül biçimde ortaya koymak mümkün olmamaktadır. Ancak mevcut örnekler üzerinden yapılan değerlendirmeler, Hellenistik Dönem'de bebek ve çocuklara yönelik ölü gömme geleneklerinde önceki dönemlerden farklılaşan

uygulamaların izlenebilmesine olanak sağlamaktadır.

Değişen ölü gömme uygulamalarından en önemlisi, MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısında kremasyon gömü uygulamalarının özellikle yetişkin mezarlarında yeniden görülmesi ve dönem içerisinde yaygın olarak tercih edilmesidir. Bu doğrultuda Ionia Bölgesi'nde bebek ve çocuk bireylerin de nadir de olsa kremasyona dâhil edildiği anlaşılmaktadır. Nif (Olypmos) Dağı araştırmalarında açığa çıkan nekropolislerde iki, Khios kentinde ise bir urne mezar içinde bebek veya çocukların yetişkinlerle beraber olduğu tespit edilmiştir.

Khios'ta ele geçen urne, MÖ 4. yüzyılın ortalarında Khios'ta ortaya çıkan ve kremasyon kemiklerin konulduğu taştan yapılmış küp mezar şeklindedir[2600]. Söz konusu urne içinde, iki yaşını geçmeyen bir bebek ve yetişkin bir kadına ait kemikler ele geçmiştir. Nif (Olympos) Dağı araştırmalarında ele geçen iki urneden biri Hadra Hydira'sı, diğeri ise amphora formundadır[2601]. Hadra Hydriası içinden 25-35 yaş arası yetişkin birey ve 4-5 yaşlarında bir çocuğa ait kemikler, amphora urneden ise biri kadın biri erkek olmak üzere iki yetişkin, iki de çocuğa ait kemikler tespit edilmiştir. Her üç mezarın da ortak noktası bebek veya çocukların olasılıkla ebeveyni olan yetişkin bireylerle birlikte ele geçmesidir. Bu durum Kyme'de[2602], Assos'ta[2603] ve Antandros'ta[2604] kendini gösterir. Sadece bir Kyme örneğinde bir bebek ve çocuğun yetişkin olmadan tek bir urne içerisinde yer aldığı belirlenmiştir[2605].

Bebek veya çocuğun tek başına kremasyon mezarının bulunmaması, dönem içerisinde bebek ve çocuklar için inhumasyon gömü geleneklerinin hala bilinçli olarak tercih edildiğini ortaya koyar niteliktedir. Ancak yetişkinlerle beraber kremasyonlarda bebek ve çocukların görülmesi, eş zamanlı ölümler ise her ne kadar bebek ve çocuklar için tercih edilmese de ebeveyni ile beraber kremasyon uygulamasından geçmelerinde bir mahsur görülmemiş olduğunu açıklar.

Öte yandan, ölümler farklı zamanlarda gerçekleşmiş ise, yetişkinler için

[2600] Ανετάκης et al. 2019, 340-341; Çoğunlukla kapaklı olan bu mezarlar, tek tek veya gruplar halinde toprağa açılan çukurlara ya da taş sandukalar içerisine bırakılmaktadır.
[2601] Tül-Tulunay 2009, 413; Tül-Tulunay 2010, 390.
[2602] Dinçarslan 2017, 55.
[2603] İki yetişkin bir bebeğin ele geçtiği mezar için bk. Wolska 1993, 201; Bir kadın bir çocuğun birlikte tespit edildiği mezar için bk. Stupperich 1996a, 11; Anne ve 7 yaşlarında bir kız çocuğunun belirlendiği mezar için bk. Buruldağ 2009, 114.
[2604] 414 numaralı mezara ilişkin bilgiler, Antandros kazı arşivinden alınmıştır.
[2605] M65 nolu mezar için bkz Dinçarslan 2017, 55.

kremasyonun tercih edildiği bir dönemde, aile mezarı geleneğini sürdürme amacıyla bebek ve çocukların da istisnai olarak kremasyona tabi tutularak aile bireyinin yanına defnedilmiş olabileceği ihtimali bulunmaktadır. Ancak bu durumun kesin olarak değerlendirilebilmesi, daha fazla kremasyon mezarının antropolojik analizlerle incelenmesine bağlıdır.

Hellenistik Dönem'de bebek ve çocuk mezarlarında gözlemlenen bir diğer farklılık, önceki dönemlerde birkaç aile mezarı ve toplu gömü dışında bebek ve çocukların İonia Bölgesi genelinde çoğunlukla tekil olarak gömülmüş olmalarıdır. Buna karşılık Hellenistik Dönem'de bebek ve çocukların yetişkin bireylerle birlikte gömülme oranının arttığı ve bu uygulamanın daha yaygın hale geldiği anlaşılmaktadır. Bu durum Khios, Nif (Olympos) Dağı Nekropolisleri, Samos ve Miletos'ta yoğun olarak gözlemlenir.

Khios ve Nif (Olympos) Dağı örneklerinde olduğu gibi urne, taş sanduka gibi daha küçük boyutlu mezarlarda da bu durum tespit edilirken; yine Nif (Olympos) Dağı Nekropolisleri'nde ve Samos ile Miletos kentlerinde tümülüs ve oda mezarlar gibi büyük boyutlu mezarlarda da bebek ve çocukların yetişkinlerle beraber yer aldığı görülür. Bu tip toplu gömülerin bulunduğu mezarlar, genel olarak aile bağları ile ilişkilendirilir. Bu bağlamda Hellenistik Dönem'de özellikle bebek ve çocuk bireylerin aile yanında daha görünür hale gelmesi, döneme ilişkin değişen aile kavramının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu yorumu destekleyen bir diğer veri ise, Ephesos ve Samos kentlerine ait mezar stellerinde bebek ve çocuk tasvirlerinin büyük oranda aile bireylerinin birlikte yer aldığı ziyafet sahneleri içerisinde görülmesidir. Buna karşılık, bebek veya çocuğun tek başına betimlendiği steller, genel buluntu repertuvarı içinde oldukça sınırlı sayıda kalmaktadır.

Bu veriler doğrultusunda, Hellenistik Dönem'de İonia kentleri nezdinde aile bağlarının ön plana çıktığı, buna paralel olarak aile mezarı geleneğine daha fazla önem verildiği ve bebek ile çocuk bireylerin de bu çerçevede daha görünür hale geldiği söylenebilir.

Buna karşın her toplu gömünün de sadece aile bağlarıyla ifade edilmemesi gerektiği, Miletos'ta ele geçen oda mezarlarından anlaşılmaktadır. Oda mezarlar içerisinde yaşlı çok sayıda erkeğin yanında çoğunlukla birer adet kadın ve çocuk bireye

rastlanmıştır. Oda mezarlarda cinsiyetlerin homojen olarak ele geçmemesinin yanı sıra erkek bireylerin yaşının da oldukça yüksek olması, oda mezarlar içinde yer alan bireylerin aile bağı içerdiği ihtimalini oldukça düşürmektedir. Nitekim yapılan antropolojik incelemelerle oda mezarlarda tespit edilen erkek bireylerin güreş, boks gibi sporlarla uğraştığı ve bu nekropolis alanının sporculara ithafen hazırlanmış olabileceği öne sürülmüştür. Bu durumda mezarlarda tespit edilen erkek bireyler aynı soya dayanan sporcu erkekler veya aynı sosyal statüye dayanan sporcu erkek bireylerden oluşmaktadır. Bu mezarların içinde ele geçen az sayıda kadın ve çocuk, oda mezarların içinde ele geçen sadece bir bireyin ailesine ait olabilecek sayıdadır.

Tümülüs, lokuslu oda mezar ve oda mezarlarda yetişkinlerle beraber tespit edilen bebek ve çocuk mezarlarının haricinde; kiremit, basit toprak mezar, khamosorion, taş sanduka, situla mezarların yanı sıra; künk, amphora, hydria ve pişirme kaplarının kullanıldığı enkhytrismoslarda bebek ve çocukların tek başına defnedildiği görülmektedir.

Arkaik ve Klasik Dönem'de görülen lahit ve pithosların, bebek ve çocuklara ait Hellenistik Dönem'e tarihlenen örnekleri, henüz tespit edilmemiştir. Teos'ta söz konusu mezarlar yerine bebek ve çocuklar için situla mezarlar tercih edilmiştir. Geç Klasik Dönem'de ortaya çıkan situla mezarlar, Hellenistik Dönem boyunca oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaya devam edilmiştir. Situla mezarlar, Geç Klasik Dönem örneklerinde olduğu gibi, bebek veya çocuğun fiziksel özelliklerine bağlı olarak tek bir situla kullanılarak ya da birden fazla situlanın birleştirilmesiyle oluşturulmaktadır. Situla mezarlara Geç Hellenistik Dönem'de Cevizcioğlu Çiftliği kazılarında da rastlanılmıştır. Olasılıkla situla mezarlar, İonia'nın orta kesimlerinde pithos mezarlar yerine kullanılmıştır.

Klasik Dönem'de bebek ve çocuklar için kullanılmaya başlanan kiremit mezarlar, Hellenistik Dönem'de varlığına devam etmektedir. Phokaia ve Teos kentlerinde birer örneğin ele geçtiği kiremit mezarlar, Klasik Dönem örneklerinde olduğu gibi kiremitlerin birbirine karşılıklı çatılması sonucuyla oluşturulur. Ancak Phokaia örneği hakkında detaylar bulunmazken, Teos'ta açığa çıkan örnekte ise herhangi kemik veya buluntuya rastlanmaması nedeniyle mezar sadece ebatları itibarıyla çocuk mezarı olarak değerlendirilmiştir.

Hellenistik Dönem'de çocuklar için tercih edilen bir diğer mezar tipi ise, Arkaik ve Klasik Dönem'de olduğu gibi basit toprak mezarlardır. Bu tip mezarlar Klazomenai ve Khios'ta tespit edilmiştir. Cevizcioğlu Çiftliği kazılarında ise varlığına dair bulgular yer almaktadır. Klazomenai örneklerinde buluntu içermediği dışında bilgi bulunmazken, Khios'ta ele geçen basit toprak mezarın bir kız çocuğuna ait olduğu belirtilmiş ve bronz spatula (strigilis?), minyatür koku kabı ve unguentarium bırakıldığı aktarılmıştır[2606].

Taş sandukalar ise Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e kadar bebek ve çocuk definleri için kullanılan mezar tiplerinden biridir. Hellenistik Dönem'e ait örnekleri İonia Bölgesi'nde Khios ve Nif (Olympos) Dağı nekropolislerinde açığa çıkarılmıştır. Khios örneğinin bir bebeğe ait olduğu ve hediye barındırmadığı belirlenmiştir. Nif (Olympos) Dağı araştırmalarında açığa çıkarılan taş sanduka mezarlarda ise sadece bir bebeğin tek olarak, diğer sandukalarda bebek veya çocukların yetişkinlerle beraber gömüldüğü örnekler açığa çıkarılmıştır. Bunlara ek olarak Priene kentinde, taş sanduka mezarlarla benzer yapıya sahip, anakayaya oyularak oluşturulan khamosorion (basit sanduka mezar) bir çocuk mezarı tespit edilmiştir. Hellenistik Dönem'de benzer çocuk mezarları Myrina[2607], Kyme[2608], Tisna[2609] gibi Aiolis kentlerinde görülmektedir. Priene'de bulunan çocuk mezarının hemen yanında yetişkin bireylerin de çok dar bir alana gömülmüş olmasından ötürü, araştırmacıları tarafından bu grup mezarın aile bağları bulunan bireyler olduğunu ileri sürmesine neden olmuştur[2610].

Enkhytrismoslar, Arkaik ve Klasik Dönem'de olduğu gibi Hellenistik Dönem'de de varlığını sürdürmektedir. Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e uzanan süreçte sayıca bir azalma olduğu izlenimi bulunsa da, bu durumun büyük ölçüde nekropolislerin kazılan alanlarının sınırlılığı ya da yayınlarda enkhytrismos olarak belirtilmesine rağmen ayrıntılı tipolojik tanımlamaların yapılmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Hellenistik Dönem'de amphora, hydria, çömlek, pişirme kabı ve künklerin enkhytrismos için kullanıldığı belirlenmiştir. Künkün kullanıldığı tek örnek

[2606] Hood et al. 1954, 160-161.
[2607] Reinach and Pottier 1882, 397; Pottier and Reinach 1887, 63-64, 100;
[2608] Lebe 2024, Kat No: 72, 80, 99, 131, 132, 146, 149, 199, 232, 281, 373, 378, 496.
[2609] Reinach 1891, 22.
[2610] Kuru 2018, 38.

Samos'tan ele geçmiştir. Mezarın bir benzeri Geç Klasik Dönem'e ait olarak Ephesos'ta tespit edilmiştir. Diğer enkhytrismoslar ise Klazomenai, Khios, Cevizcioğlu Çiftliği kazılarında tespit edilmiş, Khios'ta ise enkhytrismos gömülerin varlığı belirtilmekte ancak mezarlara ait form veya nitelik bilgisi aktarılmamıştır. Klazomenai'de amphora ve pişirme kabı, Teos'ta hydria ve çömleğin enkhytrismoslarda kullanıldığı belirlenmiştir. Uygulama konusunda enkhytrismoslarda herhangi bir değişim yaşanmamıştır. Ancak Teos'ta ele geçen çömlek mezarın ağız bölümü toprağa gelecek şekilde ters bırakıldığı anlaşılmaktadır. Benzer mezar örneğine Aigai'da da rastlanılmıştır[2611].

Hellenistik Dönem'de bebek ve çocuk mezarlarının farklı merkezlerde az sayıda örnekle temsil edilmesi nedeniyle, mezar buluntularını yorumlamak ya da mezar tiplerine göre hediye bırakma eğilimlerinde belirgin farklar tanımlamak mümkün görünmemektedir. Ayrıca Arkaik ve Klasik Dönemlerden farklı olarak, bireysel çocuk mezarlarının yanı sıra çok sayıda bebek ve çocuğun yetişkinlerle birlikte gömüldüğü çoklu mezarlarda yer alması, mezar hediyelerinin hangi bireylere ait olduğunun tespitini güçleştirmektedir.

Genel buluntular arasında kase, unguentarium ve minyatür kapların bulunduğu, ayrıca pişmiş toprak figürinlerin de olduğu tespit edilmiştir. Az sayıda mezardan ele geçen bulguların değerlendirilmesi nedeniyle baskın hediye grubu olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak dikkat çeken noktalardan biri, kişisel eşyalar olarak sayılabilecek aksesuarların yok denecek kadar az olmasıdır. Ele geçen bronz spatula, boncuk, çıngırak gibi eşyalar, MÖ 1. yüzyıl mezarlarında tespit edilmiştir. Bu durum, Hellenistik Dönem'de giderek standartlaşan ve belirgin bir ayrıcalık göstermeyen bebek ve çocuk mezarlarının, dönemin sonlarına doğru Roma İmparatorluğu etkisiyle birlikte mezar uygulamalarında kişiselleşme eğilimlerinin ve ekonomik gücün ölü gömme geleneklerine yansımasının ilk izlerini taşıdığını düşündürmektedir.

[2611] L.114 ve L.116 mezarları için bk. Güneş 2007, 38.

SONUÇ

Antik Yunan'da bebek ve çocuk ölü gömme geleneklerini anlamlandırabilmek için öncelikle uygulanan dini ritüelleri ve sosyal zemini kavramak; ardından mezar tiplerini ve kontekstlerini bu zeminden okumak gerekmektedir. Bu tez çalışmasında hem antik metinlerde geçen dini ritüeller hem de arkeolojik buluntular bir arada değerlendirilmiştir.

Antik Yunan toplumunda dinin, gündelik yaşamın bütününe nüfuz eden belirleyici bir otorite olduğu anlaşılmaktadır. Tanrısal buyruğa uymak, dini bir yükümlülükten öte; zamanı, doğayı ve insanı doğru okumak anlamı da taşımaktadır. Bu sebeple ki dini ritüellerin sadece inançtan beslendiğini düşünmek hatalı bir yaklaşım olacaktır. Söz konusu ritüellerin büyük bir kısmının altında insani kaygılar, kendini ve sağlığını güvence altına alma ve toplumsal deneyime dayalı birikimden doğan pragmatist bir zemin de bulunmaktadır. Bilgiler, dini bir çerçeveye oturtularak hem meşruiyet hem de nesilden nesile aktarılarak kalıcılık kazanmaktadır. Bu doğrultuda doğanın en büyük fenomenlerinden biri olan doğum süreci de kuşkusuz beraberinde birçok ritüeli getirmektedir. Doğumdan itibaren uygulanan ritüeller, bireyi giderek daha kapsamlı bir toplumsal yapı içerisine dahil olduğu geçiş aşamalarında gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla tezin birinci bölümü de tam olarak bu ihtiyacı karşılamak üzere oluşturulmuştur.

Birinci bölümde ele alınan veriler, antik Yunan'da bireyin doğumundan itibaren uygulanan bir dizi ritüel aracılığıyla toplumun daha büyük bir kesimi tarafından tanınmasına olanak sağladığını aktarmaktadır. Amphidromia ile bebeğin hayata tutunduğu tasdik edilerek aile içine kabulü gerçekleşir. Ardından yakın akrabalarla birlikte kutlanan isim verilme töreni yapılır. Doğumun kırkıncı gününde anne ve bebeğinin ritüel kirliliği (miasma) ortadan kalktığı düşünülerek, dışarısıyla ilk teması gerçekleşir. Apatouria ile bebeğin soya kaydedilmesi ve Anthesteria ile birlikte bireyin bebeklikten çocukluğa geçişinin toplumsal düzeyde ilan edilmesi yaşanır. Tüm bu ritüeller zinciri bireyin toplumsal kimliğinin aşamalar sonucunda inşa edildiğini gösterir. Üç-dört yaşlarına kadar gerçekleştirilen bu ritüeller, yurttaş olarak ifade edilen toplumun tüm kesimini kapsamaktadır. Dikkat çeken noktalardan biri ise Anthesteria'ya kadar olan süreçte yapılan her ritüelin, bebeğin fiziksel bir dönüşüm yaşadığı ya da belirli bir biyolojik eşiği sağlıklı biçimde atlattığının ardından

gerçekleştirilmesidir. Özetle, bebeğin hayatta kalma olasılığının görece arttığı kritik dönüm noktalarında bu ritüellerin uygulandığı görülmektedir. Bu durum, söz konusu ritüellerin yalnızca dini bir uygulama olmadığını, gündelik hayat birikimlerinden beslenen faydacı bir zeminde şekillendiğini gösterir niteliktedir.

Söz konusu ritüel ve törenlerle giderek daha geniş bir sosyal çevre tarafından tanınan bebek birey için bu sürecin doruk noktasını Anthesteria oluşturmaktadır. Kutlamalarda üç-dört yaşlarındaki çocukların khouslar içerisinde şarabı ilk defa tatmaları, onların toplum önünde yetişkinlerin dünyasına attıkları ilk adımı simgeler. Bu nedenle ki Yunan toplumlarında Anthesteria, evlilik, doğum ve ephebelik ile beraber bir vatandaşın en önemli dönüm noktalarından biri olarak görülür. Anthesteria'yı diğer törenlerden ayıran en önemli yönü, çocuğun bu törenlerdeki konumunun değişmesidir. Doğumdan bu yana gerçekleştirilen tüm ritüellerde bebek, pasif bir katılımcıdır, ritüeller onun adına ailesi tarafından gerçekleştirilmektedir. Ancak Anthesteria ile birlikte ilk defa çocuk ritüelin aktif öznesi olarak bulunmakta ve toplumsal kimliğini artık kendi eylemleriyle inşa etmektedir.

Anthesteria sonrasında çocukların yer aldığı dini ritüellerde tablo belirgin şekilde değişmektedir. Birçok ritüelde aranan Pais Amphithalês (fiziksel iyi bir görünüme sahip olmak ve her iki ebeveyninin de hayatta olması durumu) koşulu, söz konusu dini görevlerde bulunma durumunu ailenin sosyal ve ekonomik gücüne bağlı hale getirir. Dönemin sağlık koşulları göz önünde bulundurulduğunda her iki ebeveynin de sağ olması, toplumun her kesiminde eşit şekilde rastlanan bir durum değildir. Dolayısıyla Anthesteria sonrasında çocukların yer aldığı ritüellerin tüm çocukları eşit şekilde kapsadığını söylemek mümkün değildir. Bu törenler ve ritüeller belirli bir sosyal tabakanın görünürlüğünü pekiştiren uygulamalara dönüşmektedir.

Dini ritüellerin ötesinde çocuğun sosyal yaşamı da aile ve toplumsal normlar tarafından şekillendirilmektedir. Antik düşünürlerin çoğu zaman bebek ve çocukları fiziki açıdan eksik, ahlaki olarak yetersiz ve dürtüleri üzerine hâkimiyet kuramayan bir alt sınıf olarak ifade ettiği görülür. Bu çerçevede çocuklar her ne kadar aileleri için değerli ve biricik olsa da, toplumsal düzlemde olumlu bir konumda olduğu söylenememektedir. Ancak yine de çocukların gelecek neslin devamı olması sebebiyle iyi bakılmaları ve iyi eğitim almaları gerektiği de vurgulanmaktadır.

Altı, yedi yaşlarına kadar cinsiyet gözetmeksizin bir arada oynayan ve anne tarafından büyütülen çocuklar, bu yaşlardan itibaren gelecekteki üstleneceği rollere hazırlanmaya başlarlar. Bu doğrultuda erkek çocuklar ev dışında bir eğitim hayatına başlarken, kız çocukları ise oikos içinde tutularak ileride üstlenecekleri annelik ve ev yönetimi rolleri için anne tarafından yetiştirilmektedirler. Bu durum kamusal yaşamda kız çocuklarının ve kadınların görünürlüğünü son derece kısıtlamaktadır.

Bebek ve çocuk mezar kontekstlerinin içeriğinde topluluğun kültürü, coğrafi koşullar, ailenin ekonomik gücü ve sosyal statüsünün belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Ancak bu etkenlerin yanında yetişkin mezarları arasında evlenme arifesinde hayatını kaybeden genç kızların, hamile kadınların, savaşçıların ya da sporcuların mezarlarında onların kimliğini ve toplumsal rolünü yansıtan buluntulara rastlanması; ölü gömme geleneklerinin bireyin toplum içindeki konumunu ve yarım kalan yaşam döngüsünü de kimi zaman yansıttığını ortaya koymaktadır. Aynı perspektiften bakıldığında bebek ve çocuk mezarlarının da hangi geçiş ritüellerine katıldığının, toplumsal kimliğinin hangi aşamasında bulunduğunun bir yansıması bulunabilir. Bu doğrultuda aşağıda ele alınan Troas, Aiolis ve İonia bölgelerinde ele geçen materyallerin değerlendirilmesinde söz konusu perspektifin de göz önünde bulundurulması, daha kapsamlı ve bütüncül bir okumaya zemin hazırlayacaktır.

Bu noktada belirtilmesi gereken önemli husus, yukarıda bahsedilen ritüellerin büyük ölçüde kıta Yunanistan topluluklarına ait materyal ve antik metinlerden derlenmiş olmasıdır. Söz konusu ritüellerin birebir aynı biçimde Batı Anadolu'da yer alan polislerde uygulandığını kanıtlamak mevcut verilerle mümkün değildir. Ancak bu ritüellerin ortak paydası, bireyin belirli fiziksel ve biyolojik dönüşümlerinin ardından gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu durum, söz konusu dönüşümlerin toplum tarafından fark edildiğini ve ritüeller aracılığıyla görünür kılındığını göstermektedir. Ritüellerin kendisi doğrudan izlenemese dahi, bu dönüşüm noktalarının toplumsal bir karşılığa sahip olması, bebek ve çocuklar için yaşa bağlı farklılaşmış ölü gömme uygulamalarının da beklenebilir bir sonuç olduğunu düşündürmektedir. Bu varsayımın kanıtlanabilmesi ise ancak Troas, Aiolis ve İonia bölgelerindeki bebek ve çocuk mezarlarının yaş ve cinsiyetlerinin sistematik biçimde belirlenmesiyle mümkün olabilir. Dolayısıyla burada öne sürülen, kesin bir yargı değil, bebek ve çocuk mezarlarının bundan sonraki değerlendirmelerde bu bakış açısıyla ele alınması

gerekliliğine işaret eden metodolojik bir önermedir.

Troas, Aiolis ve İonia bölgelerinde Arkaik Dönem'e ait bebek ve çocuk mezarları değerlendirildiğinde, üç bölgeyi birbirine bağlayan temel bir ortaklığın olduğu görülmektedir. Her üç bölgede de bebek ve çocuklar için bilinçli olarak inhumasyon gömü gelenekleri tercih edilmiştir. Bu durum, sadece söz konusu üç bölgede değil kıta Yunanistan topluluklarının genelinde de görülmektedir. Yaşlı Plinius, dişlerini çıkarmadan hayatını kaybeden bir bireyin cenaze ateşinde yakılmamasının evrensel bir gelenek olduğundan bahsetmektedir. Bu durum arkeolojik verilerle de tespit edilebilir boyuttadır. Antandros Nekropolisi'nde tespit edilen üç çocuğa ait birincil kremasyon mezarlar, Plinius'un verdiği bilgileri doğrular niteliktedir. Dikkat çeken nokta ise, söz konusu kremasyon yaşı eşiği daha önceden bahsedildiği üzere yine fiziksel bir dönüşüm üzerinden aktarılmaktadır.

Arkaik Dönem'de her üç bölgede çocuklar için uygulanan mezar tiplerinde çeşitli farklar bulunsa da bebekler için en yaygın olan enkhytrismostur. Bu durumun altındaki en büyük neden, bebeklerin gömülmesi için en pratik ve ekonomik çözümlerden birinin günlük kullanım kaplarının ikincil kullanım yoluyla mezar olarak değerlendirilmesi düşüncesi olmalıdır. Enkhytrismos içerisine fizyolojik uygunluk nedeniyle çoğunlukla 1.5-2 yaş altı bebekler defnedilmektedir. Uygulamada ağırlıklı olarak amphora kullanılmış olup; Aiolis Bölgesi'nde Kyme ve Lesbos'ta dinos ve pyksislerin, Troas Bölgesi'nde Antandros'ta pithoid amphora, hydria ve khytraların, Parion'da hydrianın; İonia bölgesi'nde ise Smyrna'da pişirme kabı ve depolama kaplarının, Klazomenai'de pişirme kabı ve hydrialarının da kullanıldığı belirlenmiştir.

Enkhytrismoslarda toprağa yerleştiriliş biçimleri, ağız kapatma yöntemleri ve çevrelerine taş dizilimi bakımından söz konusu üç bölgede belirgin farklılıklar bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra ağırlıklı olarak amphora mezarların Troas ve İonia bölgelerinde (Parion, Assos, Antandros, Smyrna, Klazomenai, Samos ve Miletos) ikili üçlü olarak kümeler halinde gömüldüğü belirlenmiştir. Bu durum bebekler için özel bir gömü alanı ayrılmasa da ailelerin farklı zamanlarda yitirdikleri bebeklerini bilinen bir noktaya, birbirine yakın bir biçimde defnetmiş olabileceklerini düşündürmektedir.

Enkhytrismoslarda mezara hediye bırakma oranı oldukça düşüktür. Her üç bölgedeki yerleşimlere bakıldığında Assos ve Samos dışında diğer yerleşimlerde mezara ya hiçbir hediye bırakılmamış ya da oldukça az sayıda olduğu belirlenmiştir. Bu kısıtlılık özellikle pişirme kaplarına yapılan gömülerde daha da göze çarpmaktadır. Antandros Nekropolisi'nde pişirme kabına (khytra) yapılan gömülerin antropolojik incelemeler sonucunda fetüs ya da yenidoğanlara ait olduğu saptanmıştır. Benzer mezarlar aynı dönemler içinde Smyrna ve Klazomenai kentlerinde de görülmüştür. Her üç merkezde ele geçen pişirme kabına yapılan mezarların ortak noktası; özensiz gömülmeleri ve diğer enkhytrismos mezarlara oranla hediye bırakma geleneğinin birkaç örnek haricinde olmamasıdır. Smyrna'da diğer enkhytrismoslarda cenaze yemeğine ilişkin bulgular mezarlar çevresinde tespit edilirken, pişirme kabı mezarlarda bu durumun olmadığı da saptanmıştır. Enkhytrismoslar içerisinde pişirme kabında bulunan mezarlar için her üç kentte de benzer uygulamaların görülmesi, bilinçli bir tercih olduğunu düşündürmektedir. Henüz toplumsal kimliğini kazanmamış Amhidromia dahi görmemiş bireylerin, ailenin her evde sahip olduğu sıradan mutfak kaplarına, özenilmeden gömülmüş olabileceğine işaret etmektedir. Bu varsayım ancak Smyrna ve Klazomenai örneklerinin de antropolojik analizlerle içinde yer alan bebeklerin yaşının tespit edilmesiyle netlik kazanabilir.

Arkaik Dönem'de bölgeler arasındaki farklılıklar ise daha çok çocuklara ait mezar tipleri ve kontekstlerinde kendini göstermektedir. Taş sanduka mezarlar Troas Bölgesi'nde Assos ve Tenedos'ta Geç Geometrik Dönem'den itibaren çocuklar için kullanılmıştır. Benzer şeklide İonia'da Klazomenai ve Samos'ta da taş sanduka mezarlar görülmektedir. Aiolis'te ise bu mezar tipine ait bilgiye henüz ulaşılamamıştır. Taş sanduka mezarlar yukarıda söz edilen merkezlerin ortak mezar tipi olsa da gerek yapılış şekli gerekse de birey sayısı ve yaşları açısından farklılıklar göstermektedir. Tenedos taş sandukaları söz konusu diğer kentlerdeki örneklere göre yapısal açıdan ayrışmaktadır. Örme taş mezarlar ve büyük blok taşlarla oluşturulan iki çeşidi bulunan Tenedos taş sanduka mezarların MÖ 7. yüzyıldan MÖ 5. yüzyıla kadar uzanan süreçlerde toplu gömüler içerdiği, bir çocuğa ait bireysel bir taş sanduka mezar olmadığı belirlenmiştir. Bu durum taş sanduka mezar tipinin Tenedos özelinde aile mezarı işlevinde kullanılmış olduğunu göstermektedir. Assos ve Klazomenai taş sandukaları ise benzer özelliklere sahip dört plaka taşın birleştirilmesi ve bir kapakla kapatılması prensibine dayanır. Her iki kentte de

çoğunlukla bebek ve çocuklar için kullanılmıştır. Samos örnekleri hakkında bilgi sahibi olunamamıştır. Öne çıkan noktalardan biri de taş sanduka mezarların Arkaik Dönem örneklerinin zengin ve farklı buluntulara sahip olduğudur.

Lahit mezarların pişmiş toprak ve taştan yapılmış örneklerinin bebek ve çocuklar için kullanımı bölge ve merkezlere göre farklılık göstermektedir. Bunların arasında en dikkat çeken merkez Klazomenai'dir. Pişmiş toprak lahit üretiminin yapıldığı Klazomenai'de yüzlerce bebek ve çocuk lahdi ortaya çıkarılmıştır. Bunların toplamı yetişkin lahitleri ile aynı orandadır. Pişmiş toprak lahitler buluntu açısından zengin bir mezar grubudur. Benzer nitelikte pişmiş toprak lahitler Klazomenai'ye yakın bölgelerdeki Teos ve Khios'ta ve Aiolis Bölgesi'nde yer alan Kyme'de de bebek ve çocuklar için kullanılmıştır. Taş lahit kullanımının ise Parion, Ephesos, Samos ve Miletos kentlerinde oldukça az sayıda örnekleri tespit edilmiştir.

Pithos mezarlar Arkaik Dönem'de Troas Bölgesi'nde en yaygın kullanılan ve buluntu açısından en zengin mezar tipidir. Aiolis'te sadece Pitane'de sınırlı sayıda tespit edilebilmiştir. İonia'da ise Smyrna, Klazomenai, Khios ve Samos kentlerinde ortaya çıkarılmıştır. Dikkat çeken noktalardan biri Troas Bölgesi'nde tespit edilen bebek ve çocuklara ait pithos mezarlar, zengin buluntulara sahiptir. İonia Bölgesi kentlerindeki pithosların ise daha az buluntu içerdikleri belirlenmiştir. Bunun nedeni İonia Bölgesi'nde üst sınıf ailelerin mezar tipi olarak pithos yerine pişmiş toprak veya taş lahitleri tercih etmelerinden kaynaklanmış olmalıdır. Troas'ta Parion ve Antandros'ta, İonia'da ise Khios'ta ele geçen pithosların bir bölümünde iç tabanına birey yatırılmadan önce çakıl taşlarından düz bir zemin yapıldığı belirlenmiştir. Benzer uygulama Assos'ta pithos içindeki bireyin başının altına çakıl taşlarından bir yastık benzeri düzlem oluşturmasıyla görülür. Bu uygulamanın daha çok Troas'ta görülmesi yerel bir geleneğe işaret edebileceği gibi, bireyi düz bir zemine yatırmak için yapılmış fonksiyonel bir uygulama olarak da düşünülebilir.

Basit toprak mezarlar, Erken Arkaik Dönem'den itibaren, Antandros'ta, Kyme'de ve Klazomenai'de görülmektedir. Antandros örneklerinde birey doğrudan toprağa ya da pithoslarda olduğu gibi çakıl taşlarından yapılmış bir zemine yatırılmıştır. Kyme'de doğrudan toprağa dorsal bir pozisyonda yatırıldığı görülmektedir.

Mezar buluntularına bakıldığında, enkhytrismos kontekstlerini ayrı değerlendirmek

gerekmektedir. Hediye bırakma geleneğinin az olduğu bebeklere ait bu mezarlarda, minyatür seramikler ve Korinth üretimi koku kapları ortak buluntu grubu olarak öne çıkmaktadır. Troas Bölgesi'nde yerel üretim gri hamurlu kaplar, İonia kaseleri, maşrapa, lydion gibi kaplar, az sayıda aşık kemiği, deniz kabukları da mezarlarda tespit edilmiştir. Biberon işlevi taşıyan emzikli kaplar, Antandros, Parion, Lesbos, Smyrna, Samos'ta tespit edilirken, Assos'ta bu işlevi skyphoslar, Klazomenai'de ise askos ve skyphoslar üstlenmiştir. Bunların yanı sıra hilal formlu küpelerin hem Troas hem de İonia Bölgesi'nde bebek mezarlarında bulunuyor olması kültürel bir ortaklık olduğunu işaret eder niteliktedir. Mezar buluntularının yanı sıra, Smyrna'da enkhytrismos mezarların yanında, cenaze yemeğine ilişkin yanmış izler taşıyan minyatür khytraların olduğu tespit edilmiştir. Bu durum Smyrna'da bebekler için de yetişkinlerde olduğu gibi ritüellerin uygulandığını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Enkhytrismos mezarlara Assos ve Samos dışında az hediye bırakılmasının nedeni yalnızca ailenin ekonomik gücü veya sosyal statüsü ile ilişkili olmamalıdır. Antik Yunan topluluklarının genelinde görülen bu uygulama olasılıkla bebeğin Anthesteria öncesi tam vatandaş sayılmadan ölmesinden kaynaklı bir tutumun karşılığını da içermektedir. Bu durumu bebek olarak vefat etmesinden ötürü kişisel eşyasının olmayışından kaynaklandığı da öne sürülebilir. Ancak kişisel eşya açıklaması, ritüel için kullanılan koku kaplarının da olmamasını açıklamamaktadır. Enkhytrismoslarda ailenin statüsünün, ekonomik gücünün ve öznel bağlarının ortaya çıktığı bol buluntulu mezarlar da bulunmasına karşın, genelinde bebeklere hediye bırakma geleneği nadirdir. Bu durum büyük olasılıkla bebeğin, Anthesteria öncesi tam vatandaş olarak görülmemesinin bir sonucu olmalıdır.

Bebek ve çocuklara ait diğer mezar buluntularına bakıldığında Arkaik Dönem'de Troas Bölgesi'nde taş sanduka ve pithosların, Aiolis ve İonia bölgelerinde lahitlerin zengin hediyelere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Olasılıkla lahitlerin henüz Troas Bölgesi'nde fazla kullanılmıyor olması, varlıklı ailelerin mezarlarının pithos ve taş sanduklarla yapılmasına neden olmuş olabilir.

Çocuk mezarlarındaki buluntular genel olarak değerlendirildiğinde, kültürel, kişisel ve yaşa bağlı olarak çok çeşitli ve farklı materyallerin hediye olarak bırakıldığı görülmektedir. Hediyelerin çeşitliliğine rağmen bazı buluntuların her üç bölge içinde ortak olduğu belirlenmiştir. Ortak buluntuların başında Korinth üretimi aryballos ve

alabastron formları gelmektedir. Bunlar Troas'ta Parion, Assos, Antandros ve Tenedos'ta; Aiolis'te Kyme ve Lesbos'ta; İonia'da ise Klazomenai, Smyrna'da sıklıkla ele geçmiştir. Bu kapların çocukların kişisel eşyaları olmaktan ziyade ölü gömme ritüellerinde kullanılan koku kaplarından olduğu düşünülmektedir. Cenazelerin ritüel kirlilik (miasma) barındırması nedeniyle, ritüellerde kullanılan bu kapların kirlendiği düşüncesiyle geri götürülmeyip, mezarlarda bırakılması tercih edilmiş olmalıdır. Çocuk mezarlarındaki buluntuların bir diğer ortak noktası minyatür kapların sıklıkla bırakılmasıdır. Olpe, amphora, skyphos, oinokhoe, lekythos, dinos gibi kapların minyatür formları her üç bölgede de çocuk mezarlarında yoğun olarak ele geçmiştir.

Süs eşyası olarak nitelendirilebilecek kolye, küpe, bilezik, yüzük, amulet, boncuk, iğne gibi materyaller özellikle Troas ve İonia kentlerinde daha çeşitli ve yoğun olarak ele geçmiştir. Aiolis'te aksesuarlara ilişkin oldukça sınırlı materyalin ele geçmiş olması olasılıkla genel veri eksikliğinin yansımasıdır. Arkaik Dönem'de hilal formlu küpeler, Troas ve İonia kentlerinin genelinde görülmektedir. Bunun yanı sıra fibulalar dışında ortak bir unsur bulmak kişisel eşya olmaları nedeniyle oldukça zordur. Assos, Antandros, Samos, Smyrna'da skarabe ve fildişi gibi egzotik buluntular Yakın Doğu ile olan ticaretin bir göstergesidir. Bu da söz konusu ailenin bu eşyaları alabilecek veya ticaretini yapabilecek düzeyde olabileceğini göstermektedir.

Pişmiş toprak figürinler, her üç bölgenin de Arkaik Dönem mezarlarında oldukça az sayıda ele geçmiştir. Figürin tespit edilen mezarların ise zengin buluntu kontekstlerine sahip olduğu belirlenmiştir. Bu durum Arkaik Dönem'de figürin veya figüratif seramiklerin herkesin erişebildiği sıradan mezar hediyelerinden olmadığını, belirli bir sosyal statüyü yansıtan objeler olduğunu düşündürmektedir. Arkaik Dönem içerisinde Troas Bölgesi'nde Antandros'ta grotesk, oturan tanrıça ve kadın figürinleri; Tenedos'ta yaban domuzu figürini, Aiolis Bölgesi'nde Kyme'de kuş, koç, kaplumbağa, grotesk, tapınak oğlanı figürinleri; İonia Bölgesi'nde Samos'ta kadın ve tanrıça figürinleri, yatan erkek figürinleri, Klazomenai'de de kadın erkek figürinleri, tapınak oğlanı figürini ve başta kuş olmak üzere hayvan figürinleri belirlenmiştir.

Arkaik Dönem bebek ve çocuk mezarlarında oyuncak olarak değerlendirilebilecek buluntular arasında pişmiş toprak hayvan figürinleri ve her kesimden çocuğun

kolaylıkla erişebileceği astragalos (aşık kemikleri) yer almaktadır. Aşık kemikleri Parion, Tenedos, Assos ve Antandros kentlerinde oldukça yoğun ele geçmekle birlikte, özellikle Antandros'ta sayıları 200'ü aşan adetlere ulaşmaktadır. Bu veriler aşık kemiklerinin Troas Bölgesi'nde oyun aracı olarak daha yaygın bir kullanıma sahip olduğunu göstermektedir. Aiolis mezarlarında buna ilişkin bilgi bulunmamakla birlikte, İonia Bölgesi'nde Klazomenai ve Samos'ta da aşık kemikleri ele geçmiştir. Bunun yanı sıra Antandros'ta bir çocuğa ait pithos mezar buluntuları arasında sepet kulplu bir kabın içerisinde yanmış bir aryballos, hayvan kemikleri, bir zar ve deniz kabuklarının *in situ* olarak ele geçmesi üzerine, deniz kabuklarının da zaman zaman oyun pulu ya da bir oyun gereci olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

Son olarak Arkaik Dönem'de bebek ve çocuk mezarlarının konumlanmasına ilişkin önemli bulgular dikkat çekmektedir. Bazı nekropolislerde belirli alanların özellikle bebek ve çocuklar için ayrılmış olduğunu gösterir nitelikte mezarlar kümeler halinde ele geçmiştir. Antandros'ta, Klazomenai Doğu Nekropolisi'nde D75 ile D88 numaralı kazı alanlarında, Samos'ta Klima Bölgesi'nde bu tip bebek ve çocukların bir arada bulunduğu alanlar tespit edilmiştir. Ayrıca Klazomenai'de Erken Arkaik Dönem'de kompartmanlara ayrılmış ve aile mezarı geleneği ile kullanımı ilişkilendirilen Akpınar Nekropolisi'nin MÖ 6. yüzyılın son çeyreğine ait mezarların tamamına yakınının bebek mezarlarından oluşması, söz konusu tarihlerde Akpınar Nekropolisi'nin sadece bebekler için kullanılmış bir nekropolise dönüştüğünü düşündürmektedir. Bunun yanı sıra, İonia Bölgesi'nde Smyrna ve Miletos'ta Erken Arkaik Dönem'e tarihlenen enkhytrismoslar sur duvarının hemen dışına, sur kapısının önüne yerleştirilmiştir. Bu durum Geometrik Dönem'de intramural gelenekler kapsamında yerleşim içine yapılan bebek gömülerinin, Arkaik Dönem'de kademeli olarak sur dışına taşındığını; bu bağlamda ilk olarak sur duvarının hemen yakınına gömüldüklerini işaret eder niteliktedir.

Klasik Dönem'e gelindiğinde her üç bölgenin geneline bakıldığında bebek ve çocuk mezarları sayısının oldukça düştüğü gözlemlenmektedir. Bu durum yalnızca bebek ve çocuklar için geçerli değil, döneme ilişkin yetişkin mezarları da Arkaik ve Hellenistik Dönem mezarlarına kıyasla oldukça sınırlı sayıdadır.

Arkaik Dönem'de olduğu gibi Klasik Dönem'de de her üç bölgede bebek ve çocuklar için inhumasyon mezar tipleri tercih edilmiştir. Buna ek olarak yetişkin

mezarlarında da kremasyon uygulamasının ciddi şekilde azaldığı görülmektedir. Arkaik Dönem'de nadir de olsa görülen kremasyon çocuk mezarlarına Klasik Dönem'de rastlanılmamıştır.

Mezar tipleri arasında Troas Bölgesi'nde enkhytrismoslar, taş sanduka, pithos, lahit, basit toprak mezarların devam ettiği görülürken kiremit mezarlar ve pişmiş toprak tekne mezarlar ilk defa bu dönem çocuklar için kullanılmıştır. Lahit kullanımı Arkaik Dönem'de Parion ile sınırlıyken, Klasik Dönem'de Tenedos, Assos ve Antandros kentlerinde de başlamıştır. Özellikle Assos'ta pithoslar bu dönemde ortadan kalkmış ve yerini taş lahitler almıştır. Bundaki en büyük neden, kentin lahit üretiminde kullanılan taş ocaklarının yakınında yer almasıdır. İonia'da da eski gömü gelenekleri varlığını korurken, dönem içerisinde ilk defa Klazomenai, Khios ve Teos'ta kiremit mezarlar ortaya çıkar. Geç Klasik Dönem'de ise Ephesos'ta künk mezar, Teos'ta ise situla mezarların bebek ve çocuklar için kullanıldığı görülmektedir. Aiolis'te ise Klasik Dönem'e ilişkin buluntular genel olarak Kyme kentinden ele geçmiştir. Burada da kiremit mezarlar yeni mezar tipleri arasında yer alırken, toprağa ya da kayaç yapıya çukur açılarak oluşturulan basit sanduka mezarların özellikle dönemin sonlarında yoğun olarak kullanılmaya başlandığı görülür.

Her üç bölgede de eski ölü gömme geleneklerinin büyük bir kısmı varlığını korurken, bu dönem içerisinde ilk defa kiremit mezarların ortak bir şekilde bebek ve çocuklar için de kullanıldığı belirlenmiştir.

Enkhytrismos, Klasik Dönem'de de bebekler için en yaygın kullanılan mezar tiplerinden biridir. Mezarlarda ölü gömme geleneklerine ilişkin değişimler bulunmazken, hediye bırakma geleneğinin azlığı dönem boyunca devam etmektedir. Pişirme kabı mezarların bu döneme ilişkin örneklerinin bulunmaması nedeniyle Arkaik Dönem'deki gömü uygulamalarının devam edip etmediğine dair bilgi sahibi olunamamaktadır. Enkhytrismoslarda amphoraların yoğun kullanımı önceki dönemde olduğu gibi devam etmektedir. Ancak amphoraların üretim yerleri konusunda bazı değişimler göze çarpmaktadır. Özellikle Troas ve Aiolis bölgelerinde Arkaik Dönem'de gri Lesbos amphoraları ağırlıklı olarak kullanılırken, Klasik Dönem'de Thasos, Mende, Khios ve Solokha I grubu amphoraların daha çok kullanıldığı saptanmıştır. Bu durum değişen ticaret ağlarının da bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Arkaik Dönem bebek ve çocuk mezar kontesklerinde figürin sayısı oldukça azken, Klasik Dönem'de figürinlerin sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Troas'ta bebek ve çocuk mezarlarında genel olarak hayvan figürinleri, Aphrodite ve kadın figürinleri, beşikte yatan oğlan figürinleri, masklar ve protomların olduğu; Aiolis'te ise kadın, erkek figürinleri, kourotrophos figürinler, tapınak oğlanları, Pan figürinleri öne çıkmaktadır. İonia'da ise Klasik Dönem'de figürinlerin Troas ve Aiolis'e görece daha az sayıda mezarda bulunduğu anlaşılmıştır. Mevcut figürinler arasında hayvan, kadın-erkek, Eros ve Aphrodite, aktör tasvirlerinin yanı sıra protomlar da yer almaktadır.

Seramik kaplar arasında minyatür kapların yoğun olduğu görülmekle birlikte en dikkat çeken noktalardan biri her üç bölgede de minyatür lekythosların sayısında büyük artış görülmesidir. Bu durum Arkaik Dönem'de aryballos ve alabastronların yerini, Klasik Dönem'de lekythoslara bırakmış olduğunu göstermektedir.

Buluntular arasında sikkelerin bebek ve çocukların bulunduğu mezarlarda ilk defa kullanımı da Klasik Dönem'de görülmektedir. Yetişkin ve çocukların birlikte tespit edildiği mezar örneklerinde sikkenin yetişkin birey için bırakıldığı kabul edilir. Bununla birlikte sadece çocuğun yer aldığı mezarlarda da sikkeye rastlanmıştır. Kyme ve Klazomenia'de az da olsa sikke buluntulu çocuk mezarları açığa çıkarılmıştır. Bu mezarlar üzerinde antropolojik araştırmalar gerçekleştirilmemiş olması nedeniyle sikke bırakılan çocuk mezarlarında herhangi bir yaş eşiğinin uygulanıp uygulanmadığı konusu belirsizdir. Ancak Klasik Dönem içerisinde çok az sayıda sikke içeren çocuk mezarının ele geçmesi, Kharon parası uygulamasının henüz çocuklar için standartlaşan bir uygulama olmadığını göstermektedir.

Klasik Dönem'e ilişkin bir diğer dikkat çeken nokta, Arkaik Dönem'de bebek ve çocuklar genel anlamda bireysel gömüler şeklinde tespit edilirken, Klasik Dönem'de yetişkinlerin de bulunduğu toplu gömüler içerisinde daha fazla yer almasıdır. Bu durum Klasik Dönem'de aile mezarı geleneğinin daha çok uygulandığı ve görünür olduğunu ortaya koymaktadır.

Hellenistik Dönem'de Batı Anadolu'da değişen siyasi ve politik yapı kısa sürede etkisini kültür üzerinde de göstermiştir. MÖ 4. yüzyılın ortalarından itibaren Troas, Aiolis ve İonia kentlerinin büyük bir bölümünde ölü gömme geleneklerinde

değişimler meydana gelmiştir. Klasik Dönem'de düşüş gösteren kremasyon gömü uygulamaları, Assos, Antandros, Khios, Teos, Kyme kentlerinde belirgin bir yükseliş yaşamıştır. Hellenistik Dönem'de kremasyon geleneklerin yeniden hızlı biçimde ortaya çıkışı, değişen iskan politikaları, toplu nüfus aktarımı gibi sebeplerden kaynaklandığı ön görülebilir. Dikkat çeken önemli nokta, bebek ve çocuklarda bilinçli olarak hala inhumasyon ölü gömü geleneklerinin benimsenmiş olmasıdır. Yüzyıllar boyunca farklı bölgelerde benzer şekilde inhumasyon gömü geleneklerinin benimsenmiş olması, köklü bir inancı içinde barındırıyor olmalıdır. Buna karşın Hellenistik Dönem'de az sayıda kremasyon bebek ve çocuk mezarlarına da rastlanmaktadır. Troas'ta Assos ve Antandros'ta, Aiolis'te Kyme'de, İonia'da Khios ile Nif Dağı Nekropolisleri'nde urne mezarların içinde yetişkinlerle beraber bebek ve çocuk kemikleri tespit edilmiştir. Hellenistik Dönem'de bu örneklerin hemen hemen tümünde bebek veya çocuğun en az bir yetişkin (olasılıkla ebeveyn) ile gömülmesi; bebek ve çocuklar için kremasyon geleneklerin kabul görmediği; ancak eş zamanlı ölüm söz konusu olduğunda ya da aile mezarı geleneğini sürdürme amacıyla istisnai koşullarda bebek ve çocuklar için de kremasyon uygulanabileceğini düşündürmüştür.

Her üç bölgede de gözlemlenen en büyük değişimlerden bir diğeri de bebek ve çocukların yetişkin bireylerle birlikte gömülme oranının artmasıdır. Troas'ta lahit ve taş sanduklar, Aiolis'te basit ve taş sandukalar ile lahitler, İonia'da ise tümülüs, oda mezar ve taş sandukaların bebek ve çocukların olasılıkla ebeveyni olan yetişkinlerle birlikte defnedildiği belirlenmiştir. Bu durum, Hellenistik Dönem'de aile bağlarının ön plana çıktığını ve ölü gömme geleneklerinde etkin bir rol oynadığını göstermektedir. Aile vurgusu Ephesos ve Samos'ta ele geçen mezar stellerinde yer alan ikonografilerle de desteklenmektedir.

Mezar tipleri arasında kiremit mezarların yaygın bir kullanımı olduğu görülür. Mezarların yapımında kiremitlerin biçimi ve dizilimi arasında yerel farklar bulunmasına karşın, her üç bölgede de ortak şekilde en yaygın gömü tipleri arasında yer alır. Buna karşın özellikle Aiolis Bölgesi'nde Myrina, Kyme, Tisna kentlerinde, İonia'da ise Priene'de hem yetişkin hem de bebek ve çocuklar için yoğun olarak basit sanduka/khamosoroin mezarların kullanıldığı belirlenmiştir. Bu mezarlar, bireyin fiziksel ölçüleri göz önünde bulundurularak toprağa ya da ana kayaya açılan çukurlara bireyin yerleştirilip üzerinin taş ya da pişmiş toprak levhalarla kapatılması

ile oluşturulmuştur. Priene, Myrina ve Tisna'da basit sandukaların genellikle ana kaya üzerine yapıldığı görülürken, Kyme'de çoğunlukla toprak zemin üzerine olduğu saptanmıştır.

Enkhytrismosların bebekler için kullanımı devam ederken, Hellenistik Dönem'de temsili oldukça zayıflamıştır. Bu durum kazılan alanlarla ilişkili olabileceği gibi, Hellenistik Dönem'de aile yapısının ön planda olması ve aile mezarı geleneğinin artması nedeniyle bebeklerin tek başına oldukları mezarlarının sayıca azaldığı şeklinde de yorumlanabilir. Mevcut enkhytrismoslarda ise amphora, khytra (pişirme kabı), hydria, çömlek ve künklerin kullanımının yanı sıra, özellikle İonia'nın orta kesiminde situlaların tercih edildiği belirlenmiştir. Situlalar Geç Klasik Dönem'de İonia'da kullanılmaya başlanmıştır. Tek situlanın bebek mezarı olarak kullanılmasının yanı sıra, iki veya üç situlanın birleştirilerek çocuk mezarı olarak kullanıldığı da tespit edilmiştir. Bu bağlamda situlalar Hellenistik Dönem'de İonia'da hem enkhytrismos bebek mezarı hem de pithos ve lahitlere yapılan çocuk mezarlarının alternatifi konumuna gelmiştir.

Mezar buluntuları açısından Hellenistik Dönem'de çoğu kentte sınırlı bir hediye repertuvarının olduğu görülmektedir. Arkaik Dönem'de aryballos ve alabastronların yerini Klasik Dönem'de lekythoslar almış, Hellenistik Dönem'de ise unguentariumlar bu işlev için kullanılmışlardır. Bunun dışında minyatür kaplar ve kişisel süs eşyaları sayıca oldukça azalmıştır. Kap formlarındaki sınırlılığın aksine, pişmiş toprak figürinlerde çeşitlilik belirgin bir şekilde artmıştır. Tanrı-tanrıça, kadın-erkek, hayvan figürinlerinin yanı sıra günlük yaşama dair ikonografiler kullanılmaya başlanmış; hayvan, mask, herme, kolsuz bebek figürinlerinin kullanımında artış gözlemlenmiştir. Bu durum kültürel değişimin de bir yansımasıdır.

Bebek ve çocuk mezarlarındaki figürinlerin işlevini "oyuncak" olarak tek bir kategoriye indirmek mümkün değildir. Özellikle hayvan figürinleri daha çok çocuğun oyuncak veya evcil hayvanına bir gönderme olarak düşünülürken, bu tip figürinlerin yetişkin mezarlarında da yer alması aslında hayvan figürinlerinin *apotropaik* bir unsur olarak mezarlarda yer alabileceğini işaret etmektedir. Oturan ve ayakta kadın-erkek, tanrı-tanrıça figürinlerinin ise her kentte mezarlar dışında sivil yapılarda, kutsal alanlarda ele geçmesi, bu nesnelerin tek bir tanrı-tanrıçaya veya amaca özgü üretilmediğini gösterir. Standart kalıplarda üretilen figürinler, tespit

edildikleri alana ve kişisel/toplumsal inançlara göre farklı anlamlar kazanmaktadır. Bu figürinler bebek ve çocuk mezarlarında tanrı-tanrıçaların koruyuculuğunu temsil edebileceği gibi, bazı figürinlerin o yaşa gelemeden ölen çocukların yaşayamadığı insani erdemleri de yansıtması mümkündür. Bunun yanı sıra eklemli figürinler de söz konusu olduğunda benzer ihtiyatlı tutumu göstermek gerekir. Çoğunlukla çocuk mezarlarından ele geçen ve oyuncak olarak ifade edilen bu figürinlerin bazılarının tanrıça tasvirleri olduğu düşünülmekte ve bu nedenle benzer nitelikte figürinin oyuncak olarak değerlendirilmesi mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla özellikle bebek ve çocuk mezarlarındaki figürin çeşitlerinin değerlendirilmesinde işlevi, dini ve kişisel özelliklerin bir arada göz önünde bulundurulması daha kapsayıcı bir okumaya olanak sağlayacaktır.

Klasik Dönem'de bebek ve çocuklarda nadiren görülen Kharon sikkesi bırakma geleneği, Hellenistik Dönem'de bölgeler ve kent bazında farklılık göstermektedir. Troas'ta Assos'ta yalnızca toplu mezarlarda sikkeye rastlanırken, Antandros'ta bebek ve çocuk mezarlarının yarısında, Aiolis'te Myrina'da tek bir örnekte, Kyme'de ise birkaç çocuk mezarında sikke tespit edilmiştir. İonia'da ise bu konuya ilişkin bilgi bulunmamaktadır.

Genel olarak Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e kadar bebek veya çocuğun yer aldığı toplu mezarların sayısında artış görülür. Kadın, erkek, bebek veya çocuğun bir arada bulunduğu toplu gömüler çoğunlukla aile mezarı geleneği ile ilişkilendirilmektedir. Arkaik Dönem'de bu tip mezarlar tümülüsler, taş bölmeler ile ayrılanlar veya yığma mezar höyükleri şeklinde kendini göstermektedir. Klasik Dönem'de taş sanduka, lahit ve pithos mezarlardaki çoklu gömülerle varlığını sürdürmüştür. Hellenistik Dönemde ise urnelerde, oda ve sunak mezarlarda bebek ve çocukların yetişkinlerle birlikte gömüldüğü görülmüştür.

Antropolojik çalışmaların yetersizliği yaş ve cinsiyete dayalı yorum yapmayı mümkün kılmamaktadır. Özellikle bebek ve çocuklarda cinsiyet tayininin morfolojik yöntemlerle yapılamaması ve bu tespitin antik DNA analizine bağlı olması, durumu daha da zorlaştırmaktadır. Çünkü antik DNA analizi yapılmış mezar sayısı oldukça azdır. Bu nedenle mezarları ve kontekstleri cinsiyet üzerinden değerlendirmek çoğu zaman mümkün olamamıştır. Bununla birlikte bazı durumlarda tam tersi şekilde buluntulardan cinsiyet tayini yapılmaya çalışılmıştır. Bunun da yanıltıcı sonuçları

olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Bebek ve çocukların sosyal ve dini konumuna bakıldığında Anthesteria'ya kadar olan üç, dört yaşlarına kadar birey cinsiyetsiz bir konumda gibi gözükmektedir. Bu yaşlardan itibaren kız ve erkek çocuklarının beraber vakit geçirebildiği bilinse de özellikle altı yedi yaşlarında erkek çocuğunun yavaş yavaş evden ayrılmasıyla toplumsal cinsiyet rolleri belirginleşmektedir. Yaşanan bu kırılmaların mezar kontekstlerine yansıması kuvvetle muhtemeldir. Ancak gerek antropolojik çalışmaların gerekse antik DNA analizinin yetersiz olması kız ve erkek çocukların toplum içindeki farklılaşan konumlarını, mezarlar üzerinden değerlendirme imkanını ortadan kaldırmıştır.

Antropolojik analizlerin yetersizliği, yaş tayininde de belirleyici bir kısıtlılık meydana getirmektedir. Örneğin, enkhytrismoslarda hediye bırakma geleneği az sayıda mezarda görülmektedir. Fetüs ve yenidoğan mezarlarının nerdeyse tümünde hediye ele geçmediği göz önünde bulundurulduğunda hediyeli olan enkhytrismos gömülerin yaşça daha büyük bebeklere ait olabileceği ihtimali akla gelmektedir. Çünkü antik Yunan toplumunda altı aylık bebek ile 1.5 yaşındaki bir bebek aynı sosyal değere sahip değildir. Her geçiş ritüeli sonrasında çocuğun toplum içindeki görünürlüğü artmakta ve bu durumun ölüm ritüellerine yansımış olma ihtimali bulunmaktadır. Öne sürülen bu düşünce bebekler üzerine yapılacak daha fazla antropolojik çalışmayla netlik kazanabilir. Bu görüşü destekleyen en önemli alanlardan biri Astypalai Adası'ndaki Kylindra Nekropolisi'dir. Geometrik Dönem'den Roma Dönemi'ne kadar kullanılan nekropolis alanı sadece bebeklere aittir. Bebeklerin çok büyük bir bölümü fetüs ve yenidoğanlardan oluşmaktadır ve burada sadece birkaç mezardan buluntu ele geçmiştir. Bu nedenle bebekler arasında bir yaşın bile toplumsal açıdan bir karşılığı olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla bebek ve çocuk mezarlarında yetişkin mezarlarından farklı olarak, buluntu niteliğini ve niceliğini ailenin sosyal statüsü, ekonomik durumunun yanı sıra bebek veya çocuğun toplum içindeki konumunu belirleyen yaşın da oldukça önemli olduğu görülmektedir.

Konuya ilişkin önemli bir nokta da, antik dünyada bebek ölüm oranlarının %20-45 arasında olduğu genel kabul görmesine karşın, bu oranlar Batı Anadolu'da incelenen üç bölgedeki arkeolojik verilerle örtüşmemektedir. Bu bağlamda Arkaik Dönem'de

Klazomenai'nin verileri diğer kentlere kıyasla tutarlı ve beklenen düzeyde olması dikkat çekicidir. Bu durum diğer kent ve bölgelerdeki eksik temsilin evrensel olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Bebek mezarlarındaki eksik temsilin çeşitli nedenleri olabilir. Öncelikle bebek bireylerin iskelet yapıları, tafonomik açıdan bu bireyleri kırılgan yapmakta ve toprak yapısı, zemin suyu gibi çevresel koşullar altında hızla yok olabilme ihtimali taşımaktadır. Bunun yanında enkhytrismos mezarlar kazılarda kolayca ayırtedilebilirken, bebeklerin doğrudan toprağa gömüldüğü örnekler de bulunmaktadır. Herhangi bir mezar işareti ve hediyesi barındırmayan bu mezarlar, tafonomik sebeplerden ötürü günümüze çok daha az sayıda ulaşmış olabilir. Ayrıca bebeklerin toplumsal statüsü düşük bireyler olmasından kaynaklı, bedenlerinin arkeolojik anlamda daha az iz bırakacak bir şekilde farklı yöntemlerle defnedilmiş olma ihtimali de düşünülmelidir. Bu bağlamda günümüze ulaşan bebek mezarları sosyo-ekonomik açıdan da değerlendirilmelidir. Ele geçen bebek mezarlarının çok büyük bir kısmı enkhytrismos olarak tespit edilmiştir. Enkhytrismos için kullanılan kapların önemli bir bölümü dönemin ünlü şaraplarını taşıyan ticari amphoralar olduğu dikkat çekmektedir. Bu nitelikte şarap satın alabilmek de belirli bir ekonomik güce işaret etmektedir. Dolayısıyla günümüze ulaşan enkhytrismos örneklerinin büyük bir kısmı toplumun orta sınıf veya ekonomik gücü yerinde ailelere mensup bebeklere ait olma ihtimali bulunmaktadır. Alt gelir grubuna ait bebeklerin ise günümüze ulaşamayacak daha farklı bir defin geleneği ile gömülmüş olabileceği ve bu nedenle bebek mezarlarının temsilinin bu denli düşük yansıdığı düşünülebilir. Öte yandan nekropolis alanlarında özellikle bebek ve çocuk mezarlarına ayrılmış bölümlerin kazılmamış olma ihtimali de bulunmaktadır. Son olarak bebek ve çocuk mezarlarının geniş yaş aralıklarında kategorize edilmesi, istatiksel bulguların içinde görünmez olmasına neden olmuş olabilir. Bu tür tafonomik, kültürel ve metodolojik faktörlerin tümünün bebek mezarlarının eksik temsiliyle ilişkinlendirilmesi mümkündür.

HARİTALAR

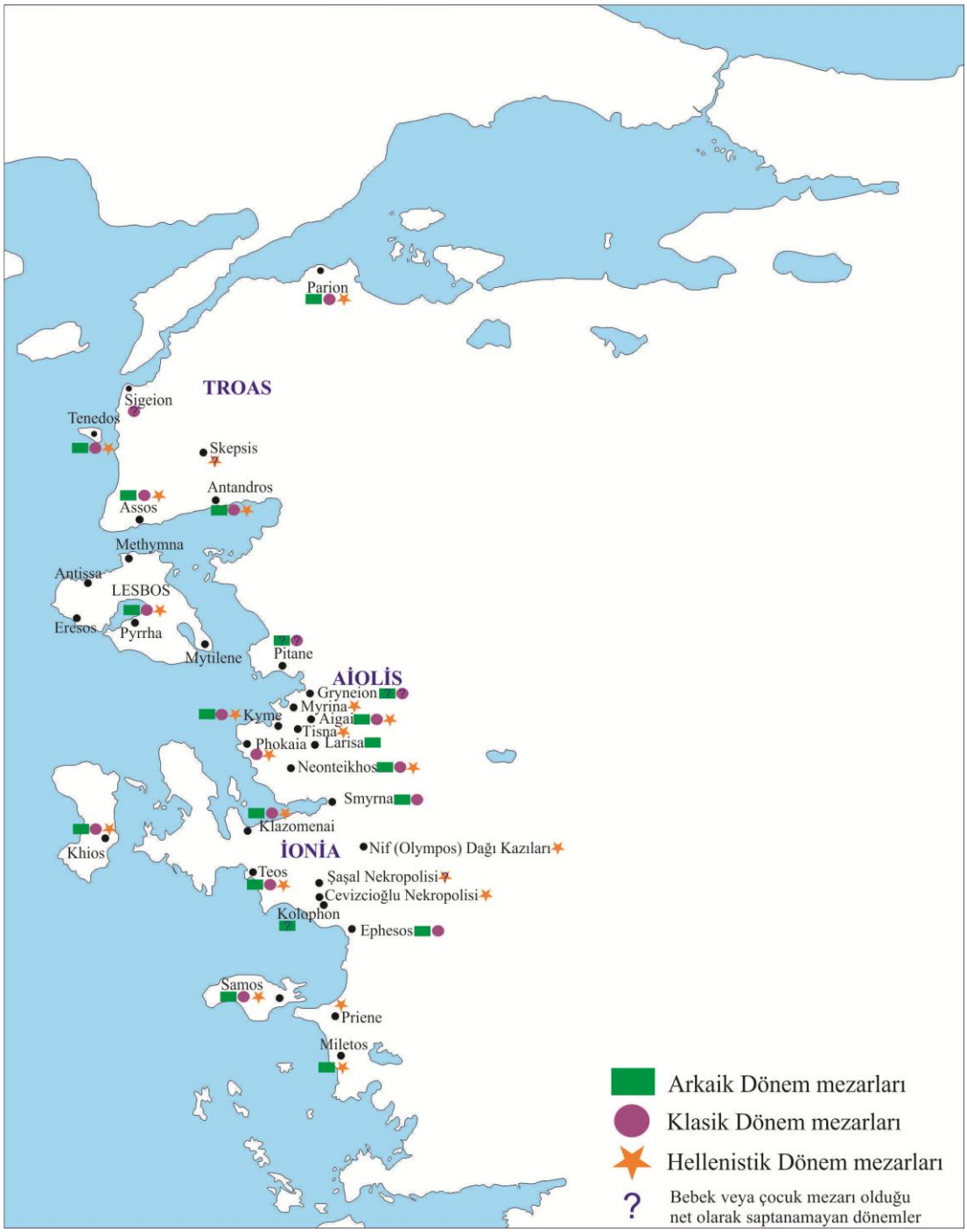
Harita 1: Arkaik Dönem'e ait bebek ve çocuk mezarlarının tespit edildiği yerler

Harita 2: Klasik Dönem'e ait bebek ve çocuk mezarlarının tespit edildiği yerler

Harita 3: Hellenistik Dönem'e ait bebek ve çocuk mezarlarının tespit edildiği yerler

Harita 4: Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e Troas, Aiolis ve İonia bölgelerinde bebek ve çocuk mezarlarının tespit edildiği tüm yerler

TABLOLAR

Dönem / Kent	Parion	Sigeion	Tenedos	Skepsis	Assos	Antandros
Arkaik	√		√		√	√
Klasik	√	Belirsiz	√		√	√
Hellenistik	√		√	√	√	√

Tablo 1: Troas'ta kronolojik olarak bebek ve çocuk mezarlarının tespit edildiği kentler

	Mezar Tipi / Kent	Parion	Sigeion	Tenedos	Skepsis	Assos	Antandros
	Birincil kremasyon						√
	Urne						
	Pişmiş toprak lahit						
	Taş lahit	√					
	Taş sanduka			√		√	
	Pithos	√		√		√	√
	Basit sanduka/ Khamosorion						
	Basit toprak mezar						√
	Kiremit						
	Künk mezar						
	Oda mezar						
	Tümülüs içinde						
	Situla						
Enkhytrismos	Amphora	√		√		√	√
	Pithoid amphora						√
	Hydria	√					√
	Pişirme kabı/Khytra						√
	Saklama kabı						
	Çömlek			Belirsiz			
	Stamnos						
	Dinos						
	Pyksis						
	Lekane						

Tablo 2: Arkaik Dönem'de Troas kentlerinde tespit edilen bebek ve çocuk mezar tipleri

	Mezar Tipi / Kent	Parion	Sigeion	Tenedos	Skepsis	Assos	Antandros
	Birincil kremasyon						
	Urne						
	Pişmiş toprak lahit/tekne mezar			√			
	Taş lahit			√		√	√
	Taş sanduka			√		√	
	Pithos		Belirsiz	√			√
	Basit sanduka/ Khamosorion						
	Basit toprak mezar						√
	Kiremit						√
	Künk mezar						
	Oda mezar						
	Tümülüs içinde						
	Situla						
Enkhytrismos	Amphora	√		√		√	√
	Pithoid amphora						
	Hydria						
	Pişirme kabı/Khytra						
	Saklama kabı						√
	Çömlek						
	Stamnos						
	Dinos						
	Pyksis						
	Lekane						

Tablo 3: Klasik Dönem'de Troas kentlerinde tespit edilen bebek ve çocuk mezar tipleri

	Mezar Tipi / Kent	Parion	Sigeion	Tenedos	Skepsis	Assos	Antandros
	Birincil kremasyon						
	Urne					√	Belirsiz
	Pişmiş toprak lahit						
	Taş lahit				Belirsiz	√	
	Taş sanduka					√	
	Pithos						√
	Basit sanduka/ Khamosorion						
	Basit toprak mezar						√
	Kiremit	√				√	√
	Künk mezar						
	Oda mezar						
	Tümülüs içinde						
	Situla						
	Tuğla mezar						√
Enkhytrismos	Amphora			√			
	Pithoid amphora						
	Hydria						
	Pişirme kabı/Khytra						√
	Saklama kabı						
	Çömlek						
	Stamnos						√
	Dinos						
	Pyksis						
	Lekane						

Tablo 4: Hellenistik Dönem'de Troas kentlerinde tespit edilen bebek ve çocuk mezar tipleri

Dönem / Kent	Pitane	Gryneion	Myrina	Aigai	Kyme	Tisna	Neonteikhos	Larisa	Lesbos
Arkaik	Belirsiz	Belirsiz		√	√		√	√	√
Klasik	Belirsiz	Belirsiz		√	√		√		√
Hellenistik			√	√	√	√	√		√

Tablo 5: Aiolis'te kronolojik olarak bebek ve çocuk mezarlarının tespit edildiği kentler

	Mezar Tipi / Kent	Pitane	Gryneion	Myrina	Aigai	Kyme	Tisna	Neonteikhos	Larisa	Lesbos
	Birincil kremasyon									
	Urne									
	Pişmiş toprak lahit					√		√		√
	Taş lahit									
	Taş sanduka									
	Pithos	Belirsiz	Belirsiz					√		Belirsiz
	Basit sanduka/ Khamosorion								√	
	Basit toprak mezar					√				√
	Kiremit									
	Künk ezar									
	Oda mezar									
	Tümülüs içinde									
	Situla									
Enkhytrismos	Amphora	Belirsiz	Belirsiz		√	√		√		√
	Pithoid amphora									
	Hydria									
	Pişirme kabı									
	Saklama kabı									
	Çömlek									
	Stamnos									
	Dinos									√
	Pyksis					√				
	Lekane									

Tablo 6: Arkaik Dönem'de Aiolis kentlerinde tespit edilen bebek ve çocuk mezar tipleri

	Mezar Tipi / Kent	Pitane	Gryneion	Myrina	Aigai	Kyme	Tisna	Neonteikhos	Larisa	Lesbos
	Birincil kremasyon									
	Urne									
	Pişmiş toprak lahit									√
	Taş lahit					√				
	Taş sanduka							√		
	Pithos									
	Basit sanduka/ Khamosorion					√		√		
	Basit toprak mezar							√		
	Kiremit					√		√		
	Künk mezar									
	Oda mezar									
	Tümülüs içinde									
	Situla									
Enkhytrismos	Amphora	Belisiz	Belisiz		√	√	Belirsiz	√		√
	Pithoid amphora									
	Hydria									
	Pişirme kabı									
	Saklama kabı									
	Çömlek							√		
	Stamnos									
	Dinos									
	Pyksis									
	Lekane									

Tablo 7: Klasik Dönem'de Aiolis kentlerinde tespit edilen bebek ve çocuk mezar tipleri

	Mezar Tipi / Kent	Pitane	Gryneion	Myrina	Aigai	Kyme	Tisna	Neonteikhos	Larisa	Lesbos
	Birincil kremasyon									
	Urne					√				
	Pişmiş toprak lahit/tekne mezar			√						
	Taş lahit					√				
	Taş sanduka					√		√		
	Pithos					√				
	Basit sanduka/ Khamosorion			√		√	√			
	Basit toprak mezar					√		√		
	Kiremit			√		√		√		
	Künk mezar									
	Oda mezar									
	Tümülüs içinde									
	Situla									
Enkhytrismos	Amphora						Belirsiz	√		Belirsiz
	Pithoid amphora									
	Hydria									
	Pişirme kabı							√		
	Saklama kabı									
	Çömlek				√	√				
	Stamnos									
	Dinos							√		
	Pyksis									
	Lekane							√		

Tablo 8: Hellenistik Dönem'de Aiolis kentlerinde tespit edilen bebek ve çocuk mezar tipleri

Dönem / Kent	Phokaia	Smyrna	Klazomenai	Khios	Teos	Kolophon	Nif (Olympos) Dağı	Tahtalı B.K.K.	Ephesos	Samos	Priene	Miletos
Arkaik		√	√	√	√	Belirsiz			√	√		√
Klasik	√	√	√	√	√				√	√		
Hellenistik	√		√	√	√		√	√		√	√	√

Tablo 9: İonia'da kronolojik olarak bebek ve çocuk mezarlarının tespit edildiği kentler

	Mezar Tipi / Kent	Phokaia	Smyrna	Klazomenai	Khios	Teos	Kolophon	Nif (Olympos) Dağı	Tahtalı B.K.K.	Ephesos	Samos	Priene	Miletos
	Birincil kremasyon												
	Urne												
	Pişmiş toprak lahit			√	√	√							
	Taş lahit									√	√		√
	Taş sanduka			√							√		
	Pithos		√	√	√						√		√
	Basit sanduka/ Khamosorion												
	Basit toprak mezar			√									
	Kiremit												
	Künk mezar												
	Oda mezar												
	Tümülüs içinde			√			Belirsiz						
	Situla												
Enkhytrismos	Amphora		√	√	Belirsiz						√		√
	Pithoid amphora												
	Hydria			√							√		
	Pişirme kabı/Khytra		√	√									
	Saklama kabı		√										
	Çömlek										√		
	Stamnos												
	Dinos												
	Pyksis												
	Lekane												

Tablo 10: Arkaik Dönem'de İonia kentlerinde tespit edilen bebek ve çocuk mezar tipleri

	Mezar Tipi / Kent	Phokaia	Smyrna	Klazomenai	Khios	Teos	Kolophon	Nif (Olympos) Dağı	Tahtalı B.K.K.	Ephesos	Samos	Priene	Miletos
	Birincil kremasyon												
	Urne												
	Pişmiş toprak lahit	√		√	√	√							
	Taş lahit												
	Taş sanduka												
	Pithos		Belirsiz										
	Basit sanduka/ Khamosorion												
	Basit toprak mezar			√	√								
	Kiremit			√	√	√							
	Künk mezar									√			
	Oda mezar												
	Tümülüs içinde												
	Situla					√							
Enkhytrismos	Amphora		Belirsiz	√		√							
	Pithoid amphora												
	Hydria										√		
	Pişirme kabı/Khytra												
	Saklama kabı		Belirsiz										
	Çömlek					√							
	Stamnos												
	Dinos												
	Pyksis												
	Lekane												

Tablo 11: Klasik Dönem'de İonia kentlerinde tespit edilen bebek ve çocuk mezar tipleri

Mezar Tipi / Kent	Phokaia	Smyrna	Klazomenai	Khios	Teos	Kolophon	Nif (Olympos) Dağı	Tahtalı B.K.K.	Ephesos	Samos	Priene	Miletos
Birincil kremasyon												
Urne				√			√					
Pişmiş toprak lahit												
Taş lahit												
Taş sanduka			√	√			√	Belirsiz				
Pithos												
Basit sanduka/ Khamosorion											√	
Basit toprak mezar			√	√				Belirsiz				
Kiremit	√				√			Belirsiz				
Künk mezar										√		
Oda mezar							√			√		√
Tümülüs içinde							√					
Situla					√			Belirsiz				
Enkhytrismos – Amphora			√	Belirsiz	√							
Pithoid amphora												
Hydria					√							
Pişirme kabı/Khytra			√									
Saklama kabı												
Çömlek					√							
Stamnos												
Dinos												
Pyksis												
Lekane												

Tablo 12: Hellenistik Dönem'de İonia kentlerinde tespit edilen bebek ve çocuk mezar tipleri

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

Andokides: Andocides. *Minor Attic Orators*, Vol: 1: Antiphon & Andocides. Trans. K. J. Maidment. Cambridge: Harvard University Press; London, William Heinemann, 1941.

Aristophanes: Aristophanes. *Acharnians*. The Eleven Comedies. Trans. Anonymous. New York: Horace Liveright, 1920.

Aristophanes: Aristophanes. *Birds*. The Complete Greek Drama, Vol: 2. Trans. Eugene O'Neill Jr. New York: Random House, 1938.

Aristophanes. *Kuşlar.* Eşekarıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar. Çev. S. Eyüboğlu – A. Erhat. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022.

Aristophanes: Aristophanes. *Ecclesiazusae*. The Complete Greek Drama, Vol: 2. Trans. E. O'Neill Jr. New York: Random House, 1938.

Aristophanes: Aristophanes. *Lysistrata*. Çev. E. Poyraz. İstanbul: Pinhan Yayınları, 2021.

Aristophanes: Aristophanes. *Thesmophoria Kutlayan Kadınlar*. Çev. E. Gören – E. Yavuz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022.

Aristophanes: Aristophanes. *Wasps*. The Complete Greek Drama, Vol: 2. Trans. E. O'Neill Jr. New York: Random House, 1938.

Aristophanes. *Eşekarıları.* Eşekarıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar. Çev. S. Eyüboğlu. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022.

Aristophanes: Aristophanes. *Wealth*. The Complete Greek Drama, Vol: 2. Trans. E. O'Neill Jr. New York: Random House, 1938.

Aristoteles: Aristotle. *Athenian Constitution*. Trans. H. Rackham. Loeb Classical Library 285. Cambridge: Harvard University Press; London: William Heinemann LTD, 1935.

Aristoteles: Aristotle. *Eudemian Ethics*. Trans. H. Rackham. Loeb Classical Library 285. Cambridge: Harvard University Press; London: William Heinemann LTD, 1981.

Aristoteles: Aristotle. *Generation of Animals*. Eds. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, L. A. Post & E. H. Warmington. Trans. A. L. Peck. Loeb Classical Library 366. Cambridge: Harvard University Press; London: William Heinemann, 1943.

Aristoteles: Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik*. Çev. S. Babür. İstanbul: BigeSu Yayınları, 2023.

Aristoteles: Aristoteles. *Poetika*. Çev. A. Çokona – Ö. Aygün. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.

Aristoteles: Aristoteles. *Politika*. Çev. Ö. Orhan. İstanbul: Pinhan Yayınları, 2017.

Aristoteles: Aristoteles. *Retorik*. Çev. A. Çokona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Artemidoros: Artemidoros, *The Interpretation of Dreams Oneirocritica.* Trans. R. J. White. Park Ridge, New Jersey: Noyes Press, 1975.

Athenaeus: Athenaeus, *Deipnosophistai*. Eds. T. E. Page, E. Capps & W. H. D. Rouse. Trans. C. B. Gulick. Loeb Classical Library 208. London: William Heinemann; New York: G. P. Putnam’s Sons. 1928.

Celsus: Celsus. *On Medicine. (De Medicina).* Trans. W. G. Spencer. Loeb Classical Library 292. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971.

Demosthenes: Demosthenes. *Against Boeotus.* In *Orations*,

Vol: IV. Trans. A. T. Murray. Loeb Classical Library 318. Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann, 1939.

Demosthenes: Demosthenes. *Againist Meidias.* In *Orations,* Vol: III. Trans. J. H. Vince. Loeb Classical Library 299. Cambridge, MA: Harvard University Press; 1935.

Euripides: Euripides. *Andromakhe*. Çev. A. Çokona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Euripides: Euripides. *Bakkhalar*. Çev. S. Eyüboğlu. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2025.

Euripides: Euripides. *Elektra*. Çev. Y. Onay. Mitos-Boyut Yayınları. 2013.

Euripides: Euripides. *Ion*. The Complete Greek Drama, Vol: 1. Eds. W. J. Oates & E. O'Neill Jr. Trans. R. Potter. New York: Random House, 1938.

Euripides: Euripides. *Iphigenia Aulis'te*. Çev. A. Çokona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023.

Euripides: Euripides. *Iphigenia Tauris'te*. Çev. Ari Çokona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023.

Euripides: Euripides. *Medea.* Çev. A. Çokona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022.

Euripides: Euripides. *Orestes*. Çev. A. Çokona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

Euripides: Euripides. *Suppliants*. The Complete Greek Drama, Vol: 1. Eds. W. J. Oates & E. O'Neill Jr. Trans. E. P. Coleridge. New York: Random House, 1938.

Herodotos: Herodotos. *Tarih*. Çev. Müntekim Ökmen. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,

2020.

Hesiodos: Hesiod. *Works and Days*. In The Homeric Hymns and Homerica. Eds. T. E. Page & W. H. D. Rouse. Trans. H. G. Evelyn-White. Loeb Classical Library 57. London: William Heinemann; New York: The Macmillan Co. 1914.

Hesiodos. *İşler ve Günler.* Çev. A. Erhat – S. Eyüboğlu. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

Hippokrates: D'Hippocrate. *Œuvres complètes d'Hippocrate*. Trans. É. Littré. Paris: J.-B. Baillière, 1839.

Homeric Hymns: *Homeric Hymns*. Trans. H. G. Evelyn-White. Loeb Classical Library 57. London: William Heinemann; New York: The Macmillan Co. 1914.

Kallimakhos: Callimachus, Cilt I: *Fragmenta*. Ed. Rudolf Pfeiffer. Oxford: Clarendon Press, 1949.

Ksenophon: Ksenophon. *Hellenika*. Çev. O. Demir. İstanbul: Pinhan Yayınları, 2021.

Ksenophon: Ksenophon. *Oikonomikos*. Çev. A. Çokona. İstanbul: İş Kültür Yayınları, 2020.

Ksenophon: Ksenophon. *Spartalıların Devleti – Atinalıların Devleti*. Çev. O. Demir. İstanbul: Pinhan Yayınları, 2021.

Menandros: Menandros. *The Principal Fragments*. Trans. F. G. Allinson. Loeb Classical Library 132. London: William Heinemann; New York: G. P. Putnam's Sons, 1921.

Ovidius: Ovidius, P. N. *Fasti*. Trans. J. G.Frazer. Loeb Classical Library 253. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1931.

Ovidius: Ovidius, P. N. *Metamorphoses*. Trans. Brookes More. Boston: Cornhill Publishing Co. 1922.

Platon: Platon. *Devlet.* Çev. S. Eyüboğlu – M. A.

Cimgöz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

Platon: Plato. *Laches*. Plato in Twelve Volumes, Vol: 2. Trans. W. R. M. Lamb. Loeb Classical Library 165. Cambridge: Harvard University Press; London: William Heinemann, 1952.

Platon. *Lakhes – Lysis*. Çev. Ari Çokona. İstanbul Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022.

Platon: Platon. *Laws*. Ed. E. Hç Warmington. Trans. R. G. Bury. Loeb Classical Library 187. Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann, 1967.

Platon: Plato. *Republic*. Books 1-5. Eds. T. E. Page, E. Capps & W. H. D. Rouse. Trans. P. Shorey. Loeb Classical Library 237. Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann, 1937.

Plato. *Republic*. Books 6-10. Eds. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, L. A. Post & E. H. Warmington. Trans. P. Shorey. Loeb Classical Library 276. Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann, 1942.

Platon: Platon. *Sokrates'in Savunması*. Çev. A. Çokona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

Platon: Platon. *Şölen – Dostluk*. Çev. S.Eyüboğlu – A. Erhat. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023.

Platon: Plato. *Theaetetus*. Plato in Twelve Volumes, Vol: 7. Trans. H. N. Fowler. Loeb Classical Library 123. London: William Heinemann, 1921.

Plinius: Pliny the Elder, *Natural History*. Trans. H. Rackham, Loeb Classical Library 330, 352. Cambridge, MA: Harvard University Press,

1942.

Plutarkhos: Plutarch. *Moralia.* Vol: VII. Trans. P. H. De Lacy – B. Einarson. Loeb Classical Library 405. Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann, 1959.

Plutarkhos: Plutarch. *Alkibiades*. In Plutarch's Lives. Vol 4. Eds. R. Capps, T. E. Page & W. H. D. Rouse. Trans. B. Perrin. Loeb Classical Library 80, London: William Heinemann, 1916.

Plutarkhos: Plutarch. *Lycurgus*. In Plutarch's Lives. Vol 1. Ed. E. H. Warmington. Trans. B. Perrin. Loeb Classical Library 46. Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann, 1914.

Plutarkhos: Plutarch. *Numa*. In Plutarch's Lives. Vol 1. Ed. E. H. Warmington. Trans. B. Perrin. Loeb Classical Library 46. Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann, 1914.

Plutarkhos: Plutarch. *Quaestiones Romanae*. In Plutarch's Moralia. Vol: 4. Eds. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, L. A. Post & E . H. Warmington. Trans. F. C. Babbitt. Loeb Classical Library 305. Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann, 1936.

Pausanias: Pausanias. *Description of Greece*. Books 1-2. Trans. W. H. S. Jones, Loeb Classical Library 93, London: William Heinemann, 1918.

Pausanias. *Description of Greece*. Books 3-5. Trans. W. H. S. Jones – H. A. Ormerod. Loeb Classical Library 188. MA: Harvard University Press; London: William Heinemann, 1960.

Pollux: Pollux, Julius. *Pollucis Onomasticon.* Book IX. Ed. E. Bethe. Leipzig: B. G. Teubner, 1931.

Sophokles: Sophokles. *Aias.* Çev. A. Çokona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Soranus: Soranus. *Gynaeciorum*. Ed. V. Rose. Lipsiae, 1882.

Strabon: Strabo.*Geography.*Vol 3. Books 6-7. Trans. H. L. Jones. Loeb Classical Library 182. London: William Heinemann, 1924.

Strabo.*Geography.*Vol 6. Books 13-14. Trans. H. L. Jones. Loeb Classical Library 223. Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann, 1929.

Theophrastos: Theophrastos. *Enquiry into Plants*. Books 6-9. Trans. A. Hort. Loeb Classical Library 79. London: William Heinemann,1916.

Thukydides: Thukydides, *History of the Peloponnesian War*. Vol 1, Books 1-2. Trans. C. F. Smith. Loeb Classical Library 108. Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann, 1919.

Thukydides, *History of the Peloponnesian War*. Vol 2. Books 3-4. Trans. C. F. Smith. Loeb Classical Library 109. Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann, 1920.

Thukydides, *History of the Peloponnesian War*, Vol 4. Books 7-8. Trans. C.F. Smith, Loeb Classical Library 169. Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann, 1923.

Vergilius: Vergilius. *Aeneid*. Trans. T. C. Williams. Boston: Houghton Mifflin Co., 1910.

Modern Kaynaklar

Agizza 2006: Agizza, R., *Antik Yunan'da Mitoloji.* Çev. Zühre İlkgelen. Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İstanbul.

Akalın 2008: Akalın, A. G., "Erythrai Kazısı 2007 Sezonu Çalışmaları". *30. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 4. (26–30 Mayıs 2008, Ankara), Ankara.139-158.

Akçay 2018: Akçay, G., "Hasta Güvenliği Perspektifinden Bebek Tuzlama Geleneği", *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, Cilt 5(3). 201-207.

Akurgal 1950: Akurgal, E., "Bayraklı Kazısı Ön Rapor", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi,* Cilt: VIII, Sayı:1. 1-97.

Akurgal 1956: Akurgal, E., "Foca Kazıları ve Kyme Sondajları", *Anatolia I*. Ankara. 32-42.

Akurgal 1960a: Akurgal, E., "Çandarlı (Pitane) Kazısı", *Türk Arkeoloji Dergisi,* X–1. Ankara. 5–6.

Akurgal 1960b: Akurgal, E., "Ergili ve Çandarlı (Pitane) Kazıları", *Belleten,* Cilt:XXIV, Sayı: 93-96. 712-713.

Akurgal 1967: Akurgal, E., "Çandarlı Kazıları", *VI. Türk Tarih Kongresi* (20–26 Ekim 1961, Ankara). Ankara. 41–42.

Akurgal 1983: Akurgal, E., *Eski İzmir I: Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Akurgal 1993: Akurgal, E., *Eski Çağda Ege ve İzmir*, Net Turistik Yayınları, İstanbul.

Akurgal 1990: Akurgal, E., *Ancient Civilizations and Ruins of Turkey*, Net Turistik Yayınları, İstanbul.

Akurgal 2007: Akurgal, E., *Anadolu Uygarlıkları*. Net Turistik Yayınları. İstanbul.

Akurgal 1996: Akurgal, M., "Bayraklı Kazısı 1995", *17. Kazı Sonuçları Toplantısı*. Cilt 2. (29 Mayıs-2 Haziran 1995, Ankara), Ankara, 27-35.

Akurgal 1999a: Akurgal, M., "Bayraklı Höyüğünde, Arkaik Döneme Ait Küçük Bir Mezarlık ve Bazı Buluntular", *TÜBA-AR,* Sayı:2, 51–69.

Akurgal 1999b: Akurgal, M., "Bayraklı Kazısı 1997", *20. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (25–29 Mayıs 1998, Tarsus), Ankara, 33–47.

Akurgal 2002: Akurgal, M., "Smyrna-Devlet Kent", *İzmir Kent Kültür Dergisi*, Sayı 5, İzmir, 208–220.

Akurgal 2012 Akurgal, M., "Bayraklı Höyüğü 2009-2010 Yılı Smyrna Kazısı Çalışmaları". *33. Kazı Sonuçları*

Toplantısı, Cilt 3, (23-28 Mayıs 2011, Malatya), Ankara, 127-147.

Albayrak 2012: Albayrak, Y., "Anadolu'da Artemis'in Sıfatları", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi.* 12 (48), 1-15.

Albayrak 2023: Albayrak, Y., "Gyrneion ve Myrina 2021 Yılı Kazı ve Temizlik Çalışmaları". *42. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 5, (23-27 Mayıs 2022, Denizli), Ankara, 445-454.

Alexandridou 2012: Alexandridou, A. "Le traitement funéraire des immatures dans la nécropole archaïque de Vari", In: A. Hermary – C. Dubois (eds.), *L'enfant et la mort dans l'Antiquité III. Le matériel associé aux tombes d'enfants: Actes de la table ronde internationale organisée à la Maison Méditerranéenne des Sciences de l'Homme, MMSH d'Aix- en- Provence,* (20– 22 Janvier 2011). Paris and Aix- en- Provence, 39–56.

Ανετάκης et al. 2019: Ανετάκης, Μ. – Τσαρδάκα, Δ. – Πουπάκη, Ε. "Λίθινα τεφροδόχα αγγεία από τη Χίο (4ος-1ος αι. π.Χ.)", [*"Stone Urns of Chios (4th–1st c. BC)"*]. Στο/In: Κουντούρη, Έ. – Γκαδόλου, Α. (επιμ./eds.), *Σωστικές ανασκαφές της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας. Ι. Τα νεκροταφεία. Χωροταξική οργάνωση - Ταφικά έθιμα – Τελετουργίες,* [*"Rescue Excavations of the Archaeological Service. I. The Cemeteries: Spatial Organization - Burial Customs - Rituals"*], Τόμος 3: Μακεδονία - Θεσσαλία - Αρχιπέλαγος - Κυκλάδες - Κρήτη, Αθήνα [Athens]: Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων [Archaeological Resources and Expropriations Fund]. 331–356.

Ariés 1960: Ariès, P., *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien Regime,* Paris.

Arslan 2008: Arslan, N., "2006 Yılı Assos Kazı Çalışmaları, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, Sayı: 8, 49-58.

Arslan 2022: Arslan, M., *Aiolis Kentleri ve Mimari Öğeleri.* (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas.

Arslan vd. 2009: Arslan, N. – Dennert, M. – Böhlendorf-Arslan,

B., “Assos 2007 Yılı Kazı Çalışmaları”, *30. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 3, (23-28 Mayıs 2008, Ankara), Ankara, 112-129.

Arslan vd. 2010: Arslan, N. – Türk, H. – Kiderlen, M. – Müller, K. – Böhlendorf-Arslan, B. – Özhan, T., “Assos 2008 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları”, *31. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, (25-29 Mayıs, Denizli), Ankara, 231-246.

Arslan 2013: Arslan, N., “2011 Yılı Assos Kazı Çalışmaları”, *34. Kazı sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, (28 Mayıs-1 Haziran 2012, Çorum), Ankara, 319-336.

Arslan vd. 2020: Arslan, N. – Bakan, C. – Böhlendorf-Arslan, B., “2018 Yılı Assos Kazı Çalışmaları”, *41. Kazı sonuçları Toplantısı*, Cilt 3, (17-21 Haziran 2019, Diyarbakır), Ankara, 523-540.

Arslan vd. 2024: Arslan, N. – Böhlendorf-Arslan, B., – Ergün, N. – Akçiçek, S., “Assos 2022 Yılı Çalışmaları”. *43. Kazı sonuçları Toplantısı*, Cilt 6, (16-20 Ekim 2023, Ankara), Ankara, 267-284.

Ataçeri ve Argavan 1961: Ataçeri, E. – Argavan, S., “Bozcaada Ortaokul Sahasında Yapılan Kazı Hakkında Ön Rapor (1961)”. *Türk Arkeoloji Dergisi,* 11/2, 19-20.

Atalay 1986: Atalay, E., “Doğu Grek Hellenistik Mezar Stellerinde Çocuk ve Hizmetçi Figürleri”. *10. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 22 – 26 Eylül 1986, Kongreye Sunulan Bildiriler.* Türk Tarih Kurumu, Ankara, 285-92.

Ateş 2020: Ateş, G., “Elaia Antik Kenti 2006-2011 Yılları Seramik Yüzey Araştırması: Kullanılan Yöntemler ve Sonuçları”, İçinde: Çekilmez, M. (ed.), *Aliağa ve Çevresi/ Uluslararası Aliağa ve Çevresi-Aiolis Bölgesi-Arkeoloji ve Disiplinlerarası Araştırmalar Sempozyumu,* (27-28 Eylül 2018), Aliağa Kent Kitaplığı, İzmir, 435-449.

Atıcı ve Karakaş 2014: Atıcı, M. – Karakaş, G., “Kyme Doğu Nekropolü (İzmir İli, Aliağa İlçesi, Samurlu Köyü, 877 ve 879 Parsel)”, *22. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, (14-17 Kasım 2013, Adana), Ankara, 2013, 229-242.

Atıcı ve Beyazçam 2016: Atıcı, M. – Beyazçam, E. G., "Kyme Güneydoğu Nekropolü (İzmir İli, Aliağa İlçesi, Bozköy, Ilıca Mevkii, 214 ve 215 Parsel)" *24. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve 1. Uluslararası Müzecilik Çalıştayı* (23-25 Mart 2015, Şanlıurfa), Ankara, 373-384.

Atıcı 2024: Atıcı, E., "Some Notes on Aeolian Neonteichos and Temnos", *Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 459-479.

Atila vd. 2015: Atila, C. – Korkmaz, E. – Gürman, B., "Kyme Doğu Nekropolü Mezar Tipleri", İçinde: Okan, E. – Atila, C. (editörler) Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e Armağan,, Ege Yayınları, 13-27.

Atila 2019: Atila, C., "Eastern Necropolis Of Cyme: Transition From Cremation to Inhumation And Grave Types". *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, 19-1, 121-131.

Ayaz 2022: Ayaz, M. "Tenedos Buluntusu Miken Tipi Arkaik G 2-3 Alabastronları", *SRMKA 4*, 36-50.

Aydemir 2019: Aydemir, L., "Eski Roma ve Yunan Dünyasında Şifacı Tanrıçalar ve Şifacı Kadınlar Arasındaki İlişki", *Anadolu Araştırmaları*, 22, 55-74.

Aydın Tavukçu 2006: Aydın Tavukçu, Z., *Parion Nekropolü 2005 yılı buluntuları*, (Atatürk Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum.

Aydoğmuş 2019: Aydoğmuş, N., "Tisna-Sarıkale Tepe Kaya Mezarı", İçinde: Erön, A. – Erdan, E. (editörler) *Doğudan Batıya 70. Yaşında Serap Yaylalı'ya Sunulan Yazılar*. Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara. 421-438.

Aydoğmuş 2020: Aydoğmuş, N., "Tisna Kocakale Tepe Kaya Mezarları". *Arkeoloji ve Sanat*, (163), 115-124.

Aytaçlar 2004: Aytaçlar, N., "The Early Iron Age at Klazomenai". In: Moustaka, A. – Skarlatidou, E. – Tzannes, M. C. – Ersoy, Y. (eds.) *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropolis and Colony. Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera*, (20-21 October 2001), Thessaloniki: University Studio Press, 17-41.

Bağdatlı Çam 2016: Bağdatlı-Çam, F., "Eğitim Sisteminin Ortaya Çıkışı ve Antik Yunan Eğitim Anlayışının

Temelleri", *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 5/2, 629-643.

Bakan 2009: Bakan, C., *Assos Nekropolü S-3 Açması Buluntuları*, (Çanakkale Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale.

Bakır ve Anlağan 1980: Bakır, G. – Anlağan, Ç., "1979 Yılı Klazomenai Kazısı", *2. Kazı Sonuçları Toplantısı,* (11-15 Şubat 1980, Ankara). Ankara, 87-90.

Bakır 1983: Bakır, G., "Urla/Klazomanai Kazısı 1981 Yılı Çalışmaları Raporu", *4. Kazı Sonuçları Toplantısı,* (8-12 Şubat 1982, Ankara), Ankara, 63-69.

Bakır 1984: Bakır, G., "1982 Yılı Urla/Klazomenai Kazısı Sonuçları Hakkında Rapor", *5. Kazı Sonuçları Toplantısı,* (23-27 Mayıs 1983, İstanbul), Ankara, 221-231.

Bakır ve Ersoy 1999 Bakır, G. – Ersoy, Y., "1997 Yılı Klazomenai Çalışmaları", *20. Kazı Sonuçları Toplantısı.* Cilt 2, (25-29 Mayıs 1998, Tarsus), Ankara, 67-76.

Bakır vd. 2000: Bakır, G. – Ersoy, Y. – Hürmüzlü, B. – Aytaçlar, N. – Hasdağlı, İ., "1998 yılı Klazomenai Çalışmaları", *21. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (24-28 Mayıs, Ankara 1999), Ankara, 47-56.

Bakır vd. 2001: Bakır, G. – Ersoy, Y. – Fazlıoğlu, İ. – Aytaçlar, N. – Cevizoğlu, H. – Hürmüzlü, B. – Sezgin, Y., "1999 Klazomenai Kazısı", *22. Kazı Sonuçları Toplantıs",* Cilt 2, (22-26 Mayıs 2000, İzmir), Ankara, 27-38.

Bakır vd. 2003: Bakır, G. – Ersoy, Y. – Fazlıoğlu, İ. – Özbay, F. – Özer, B. – Zeren, M., "2001 Yılı Klazomenai Kazısı". *24. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, (27-31 Mayıs 2002, Ankara), Ankara, 205-218.

Bakır vd. 2004: Bakır, G. – Ersoy, Y. – Zeren, M. – Özbay, F. – Hürmüzlü, B. "2002 Yılı Klazomenai Kazısı", *25. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, (26-31 Mayıs 2003, Ankara). Ankara, 101-110.

Bakır vd. 2005: Bakır, G. – Ersoy, Y. – Özer,B. – Uzun, K. – Zeren, M., "2003 Yılı Klazomenai Kazısı", *26. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (24-28 Mayıs 2004, Konya), Ankara, 1-12.

Bakır vd. 2007: Bakır, G. – Ersoy, Y. – Cevizoğlu, H. – Hasdağlı, İ., ”2005 Yılı Klazomenai Kazısı”, *28. Kazı sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (29 Mayıs-2 Haziran 2006, Çanakkale), Ankara, 185-202.

Bakır vd. 2008: Bakır, G. – Ersoy, Y. – Cevizoğlu, H. – Güngör, Ü. – Hasdağlı, İ., ”2006 Yılı Klazomenai Kazısı”, *29. Kazı sonuçları Toplantısı,* Cilt 3, (28 Mayıs-1 Haziran 2007, Kocaeli), Ankara, 313-332.

Bakır 1997: Bakır, T., “Pitane Nekropolünde Bulunmuş Arkaik Bir Satyr”, *Anadolu (Anatolia),* XXIII, 320-325.

Başaran vd. 1998: Başaran, C. – Tavukçu, A. Y. – Tombul, M., “1995 yılı Skepsis Aşağı Kent ve Nekropolü Kurtarma Kazısı”, *8. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, (7-9 Nisan Kuşadası), 560-593.

Başaran ve Aydın Tavukçu 2007: Başaran, C. – Aydın Tavukçu, Z., “Parion Kazısı, 2005” *28. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 1, (29 Mayıs-2 Haziran 2006, Çanakkale), 609-628.

Başaran 1999: Başaran, C. “Parion 1997 Araştırmaları”, 16. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, (25-29 Mayıs 1998, Tarsus), Ankara, 349-364.

Başaran ve Tavukçu 2001: Başaran, C. – Tavukçu, A. Y., “Kuzey Troas-Parion Yüzey Araştırması 1999”, *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2. (22-26 Mayıs 2000, İzmir), Ankara, 225-236.

Başaran vd. 2004: Başaran, C. – Tavukçu, A. Y. – Keleş, V. – Küçükefe, E. – Aydın Tavukçu, Z., “Kuzey Troas-Parion Araştırmaları 2002”, *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, (26-31 Mayıs 2003, Ankara), Ankara, 185-192.

Başaran 2008: Başaran, C., “Parion’dan Persia’ya Yol Gider”, İçinde: Delemen, İ. – Çokay, S. – Kepçe, A. – Özdizbay, Ö. – Turak, Ö. (editörler), *Euergetes: Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu’na 65. Yaş Armağanı*, Cilt 1. Antalya: AKMED Yayınları, 133-137.

Başaran 2009: Başaran, C., “Parion 2007”, *30. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 1, (26-30 Mayıs 2008, Ankara), Ankara, 53-66.

Başaran 2011: Başaran, C., “Parion 2009 Yılı Kazı ve

Restorasyon Çalışmaları", *32. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 1, (24-28 Mayıs 2010, İstanbul), 283-300.

Başaran vd. 2012: Başaran, C. – Keleş, V. – Kasapoğlu, H. – Ergürer, H. E., "Parion 2010 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", *33. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, (23-28 Mayıs 2011, Malatya), Ankara, 19-38.

Başaran vd. 2013: Başaran, C. – Keleş, V. – Kasapoğlu, H. – Ergürer, H. E., "Parion 2011 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", *34. Kazı Sonuçları Toplantısı.* Cilt 2, (28 Mayıs-1 Haziran 2012, Çorum), Ankara, 347-364.

Başaran vd. 2014: Başaran, C. –Keleş, V. – Ful, Ş. D. – Kasapoğlu, H. – Ergürer, H. E. "Parion 2012 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", *35. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 3,(27-31 Mayıs 2013, Muğla), Muğla, 398-414.

Başaran vd. 2014b: Başaran, C. – Keleş, V. – Ergürer, H. E. – Kasapoğlu, H. – Çelikbaş, E. – Yılmaz, A. – Kasapoğlu, B. – Oyarçin, K., "Parion 2013 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", *36. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 3, (02-06 Haziran 2014, Gaziantep), Ankara, 413-436.

Başaran ve Kasapoğlu 2014: Başaran, C. – Kasapoğlu, H., "1995 Yılı Skepsis Aşağı Kent ve Nekropolisi Kurtarma Kazısı Üzerine Yeni Değerlendirmeler". İçinde: Kasapoğlu, H. – Yılmaz, M. A. (editörler), *Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı*, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 51-61.

Başaran ve Kasapoğlu 2018: Başaran, C. – Kasapoğlu, H., "2005-2013 yılları verileriyle Parion Güney Nekropolisi Ölü Gömme Gelenekleri". *Türk Tarih Kongresi,* Cilt 1, (15-17 Eylül 2014), Ankara: Türk Tarih Kurumu, , 433-487.

Başaran ve Yılmaz 2021: Başaran, C. – Yılmaz, A. "Parion'un (Parium) MS 1.-2. Yüzyıl Kentsel Gelişimi ve Mimarisi Hakkında Ön Değerlendirme". İçinde: Yılmaz, M. A. –Can, B. – Işıklı, M. (editörler), *Anadolu Arkeolojisiyle Harmanlanmış Bir Ömür Mehmet Karaosmanoğlu'na Armağan*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 107-134.

Baysal 2022: Baysal, M., *Antik Yunan Eğitiminde Cinsiyet Eşitsizliği,* (Gaziantep Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep.

Baysu Ünal 2026: Baysu Ünal, E., "Antandros Nekropolisi'nde Arkaik Dönem Bebek ve Çocuk Mezarları", İçinde: Alper, S. – Özgen, H. M. (editörler), *ColloquiumMysium II, Mitos'tan Logos'a Kıyılar ve Adalar, Edremit Körfezi'nin Üç Yakası,* 311-330.

Baziotopoulou Valavani 2002: Baziotopoulou Valavani, E., "A mass burial from the cemetery of Kerameikos", In: Stamatopoulou, M. – Yeroulanou, M. (eds.), *Excavating Classical culture. Recent archaeological discoveries in Greece***,** Oxford: The Beazley Archive and Archaeopress, 187–201.

Bean 1965: Bean, G. E., "Inscriptions of Elaea and Lebedus", *Türk Tarih Kurumu Belleten*, 29, 585-588.

Beaumont 1995: Beaumont, L., "Mythological Childhood: A Male Preserve? An Interpretation of Classical Athenian Iconography in Its Socio-Historical Context". *BSA*, Vol 90, 339-361.

Beaumont 2005: Beaumont, L., "The Changing Face of Childhood", In: J. Neils – J. H. Oakley (eds.), *Coming of Age in Ancient Greece: Images of Childhood from the Classical Past*, New Haven and London: Yale University Press, 59-84.

Beaumont 2011: Beaumont, L. A. "Chios in the 'Dark Ages': New evidence from Kato Phana". In: M. Ainian (ed.), *The Dark Ages Revisited*, University of Thessaly Press, I. 221-231.

Beaumont 2012: Beaumont, L. A., *Childhood in Ancient Athens: Iconography and Social History*, London, New York: Routledge.

Beaumont 2013: Beaumont, L. A., "Shifting Gender: Age and Social Status as Modifiers of Childhood Gender in Ancient Athens In: Evans Grubbs, J. – Parkin, T. – Bell, R. (eds.), *The Oxford handbook of childhood and education in the classical world*, Oxford: Oxford University Press, 195-206.

Bener 2008: Bener, S. S., *Eski Yunan ve Roma'da Oyun ve Oyuncaklar*, (İstanbul Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Berns 2015: Berns. C., "Forschungen in Milet: Rückblick und Perspektive", ("Milet Araştırmaları: Geçmişe Bir Bakış ve Yeni Perspektifler"), *Kültürlerin Köprüsü Anadolu Konulu Uluslararası Sempozyum Kitabı*, (7-9 Temmuz 2014), Bochum, Bonn, 311-324.

Berns and Zurbach 2020: Berns, C. – Zurbach, J., "Milet 2018 Yılı Çalışmaları", *41. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 1, (17-21 Haziran 2019, Diyarbakır), Ankara, 461-470.

Berns ve Özgan 2022: Berns, C. – Özgan, C., "Milet 2019 ve 2020 Yılı Çalışmaları". *41. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 1, (17-21 Haziran 2019, Diyarbakır), Ankara, 435-450.

Bes and Keweloh-Kaletta 2024: Bes, P. – Keweloh Kaletta, A., "The Pitane Survey (2019-2021): The Manufacture of Terra Sigillata/Red Slip Ware within a Regional Socio-Ecological Context". In: Pirson, F. – Schütt, B. – Schulz, R. (eds.), *Micro-Regions as Spaces of Socio-Ecological Interaction: 1st Milestone Workshop of the Project "The Transformation of the Pergamon Micro-Region between the Hellenistic and the Roman Imperial Period*, Tagungen und Kongresse 3, (11-12 March 2022, İstanbul), Wiesbaden: Reichert Verlag, 213-233.

Bequignon and Laumonier 1925: Bequignon, Y. – Laumonier, A., "Fouilles de Teos 1924", *Bulletin de Correspondance Hellénique,* 49. 281-324.

Bilgiç Kavak 2017: Bilgiç Kavak, E., "Anadolu'nun Önemli Tarihi Yazıtları 7, Teos'tan Çocukların Eğitimine İlişkin Bir Dekret". İçinde: Çelgin, A. V. – Akyürek Şahin, N. E., (editörler). *Eskiçağ Yazıları 11.* İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Bilgin ve Lenger 2019: Bilgin, M. – Lenger, D. S., "Nif Dağı Karamattepe Nekropolisi'nden Bir Mezar Konteksti". *OLBA* XXVII, 189-206.

Blegen et al. 1964: Blegen, C. W. – Palmer, H. – Young, R. S., *The North Cemetery*. Princeton: Harvard University Press.

Bloomer 2013: Bloomer, W. M., "The Ancient Child in School", In: Evans Grubbs, J. – Parkin, T. – Bell, R. (eds.), *The Oxford handbook of childhood and education in the classical world,* Oxford: Oxford University Press, 444-462.

Boardman 1967: Boardman, J., "Excavation in Chios 1952-1955; Greek Emporio*", The British School of Archaeology at Athens, Supplementary*, Vol: 6, London: Thames and Hudson.

Bobou 2021: Bobou, O., "Children's Roles in Hellenistic Religion", In: Beaumont, L. A. – Dillon, M. – Harrington, N. (eds.), *Children in Antiquity, Perspectives and Experiences of Childhood in the Ancient Mediterranean,* London and New York: Routledge. 357-370.

Boehlau 1898: Boehlau, J., *Aus Ionischen und Italischen Nekropolen, Ausgrabungen und Untersuchungen zur nachmykenischen Kunst,* Leipzig.

Bohn and Schuchhardt 1889: Bohn, R. – Schuchhardt, C., *Altertümer von Aegae*. Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts, Ergänzungsheft 2, Berlin: Georg Reimer.

Bourbou and Themelis 2010: Bourbou, C. – Themelis, P. "Child Burials at Ancient Messene." In: Guimier-Sorbets, A. M. – Morizot, Y. (eds.), *L'Enfant et la mort dans l'Antiquité I: Nouvelles recherches dans les nécropoles grecques. Le signalement des tombes d'enfants*. Actes de la table ronde internationale organisée à Athènes, École française d'Athènes, (29–30 mai 2008) Travaux de la Maison René-Ginouvès 12. Paris: De Boccard, 2010, 111–128.

Boysal 1965: Boysal, Y., "1962 Senesi Teos Kazıları Hakkında Kısa Rapor". *Türk Arkeoloji Dergisi*, XII-2, 5-7.

Bouzek 1980: Bouzek, J., *The Result of the Czechoslovak Expedition, Kyme II*. Praha.

Bringmann 2001: Bringmann, K., “Grain, timber and money: Hellenistic kings, finance, buildings, and foundations in Greek cities”, In: Archibald, Z. – Davies, J. K. – Gabrielsen, V. – Oliver, G. J. (eds.), *Hellenistic Economies,* Londan, New York: Routledge, 155 – 162.

Burkert 1979: Burkert, W., *Structure and History in Grek Mythology and Ritual*, London.

Burr 1933: Burr, D., “A Geometric House and Proto-Attic Votive Deposit”, *Hesperia*, Vol: 2, 542-640.

Buruldağ 2009: Buruldağ, E., *Assos Batı Nekropolü Ölü Gömme Gelenekleri (M.Ö. 7.-M.Ö.1. Yüzyıl)*, (Çanakkale Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale.

Busse 2006: Busse, F., “Hellenistische Terrakotten II”. *AMS*, 57, 181-214.

Büyükkolancı 1999: Büyükkolancı, M., ”Selçuk-Ayasuluk Tepesi (Eski Efes) 1997 Kurtarma Kazı ve Araştırmaları”, *9. Müze Kurtarma Kazıları Semineri* (27-29 Nisan 1998 Antalya), Ankara, 361–370.

Büyükkolancı 2007: Büyükkolancı, P., “Arvalya Orman Kampı Nekropol Alanı Kurtarma Kazısı 2005”, *15. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, (24-26 Nisan 2006, Alanya). Ankara, 167-170.

Cardoso 2009: Cardoso, H. F. V., “A Test of Three Methods for Estimating Stature from Immature Skeletal Remains Using Long Bone Lengths*”. Journal of Archaeological Science,* 36(1), 12–19.

Calvert 1865: Calvert, F., “Contributions to the Ancient Geography of the Troad. On the Site and Remains of Cebrene”, *Archaeological Journal.* 22, 51-57.

Candar 2017: Candar, U., *Antandros Nekropolisi Amphora Mezarları,* (Ege Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir.

Cengiz 2024: Cengiz, D.,*Tisna Bulguları Işığında Aiolis Bölgesi Demir Çağ Mezar Tipleri ve Ölü Gömme Gelenekleri*. (Adnan Menderes Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans

Tezi). Aydın.

Cevizci 2019: Cevizci, A., *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Say Yayınları,

Chairetakis 2016: Chairetakis, Y., "Burial customs of Megara during the 7th and 6th centuries BC: The case of the north-east cemetery". In: Robu, A. – Bîrzescu, I. (eds.), *Mégarika, Nouvelles recherches sur Mégare et les cités de la Propontide et du Pont- Euxin. Archéologie, épigraphie, histoire (Actes du colloque de Mangalia, 8– 12 juillet 2012)*. Paris: Editions de Boccard, 219– 237.

Christesen 2018: Christesen, P., "The Typology and Topography of Spartan Burials from Thr Protogeometric to The Hellenistic Period". *The Annual of the British School at Athens*. Vol: 113, 307-363.

Clarke et al 1902: Clarke, J. T. – Bacon, F. H. – Koldeway, R., *Investigations at Assos, Drawings and Photographs of the Buildings and Objects Discovered During the Excavations of 1881-1883*. London.

Clerc 1886: Clarc, M. A., "Les ruines d'Aegae en Éolie", *BCH* 10, 275–296.

Clerc 1891: Clarc, M. A., "Fouilles d'Aegae en Éolide". *BCH*, 15, 213-237.

Cohen 2007: Cohen, A. "Gendering the Age Gap: Boys, Girls, and Abduction in Ancient Greek Art". *Hesperia Supplement.* Vol: 41, 257-278.

Cook 1950: Cook, J. M., "Archaeology in Greece, 1948-1949", *JHS*, Vol:70, 1-15.

Cook 1953: Cook, J. M., "Archaeology in Greece 1952". *JHS*, Vol: 73, 108-130.

Cook 1966: Cook, R. M., "Painted Sarcophagi from Pitane", *Anadolu/Anatolia* 10, 179–192.

Cook et al. 1998: Cook, J. M. – Nicholls, R. V. – Pyle, D. M. "Old Smyrna Excavations: The Temples of Athena", *BSA Suppl.,* Vol:30, 1-214.

Çakan 2022: Çakan, G., *Cevizcioğlu Çiftliği Nekropolü İnsan İskelet Kalıntılarının Paleodemografi ve Ölü Gömme Gelenekleri Açısından İncelenmesi*.

(Hacettepe Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Çakır 2018: Çakır, A., "Antik Yunan ve Roma'da Çocuk Oyunları ve Oyuncakları". *Aktüel Arkeoloji Dergisi,* Vol: 65, 60-73.

Çaldıran 1983: Çaldıran, E., *Klazomenai Kalabak Nekropolisi: 1981 Yılı Çalışmaları*, (Ege Üniversitesi, Yayımlanmamış Lisans Tezi). İzmir.

Çekilmez 2017a: Çekilmez, M. "Myrina Antik Kenti Yüzey Araştırmaları, Çalışma Alanı, Yapı ve Kalıntılar". İçinde: Çekilmez, M. – Dereboylu Poulain, E. (editörler), *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Belgeler ve Yeni Araştırmalar,* 1. Cilt, Ankara 2017, 21-40.

Çekilmez 2017b: Çekilmez, M. (2017)b. "2015-2016 yılları Yüzey Araştırmalarına Göre Myrina Nekropolü", İçinde: Çekilmez, M. – Dereboylu Poulain, E. (editörler), *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Belgeler ve Yeni Araştırmalar,* 1. Cilt, Ankara 2017, 157-174.

Çekilmez 2018: Çekilmez, M. "Myrina ve Gryneion Arkeoljik Yüzey Araştırmaları, Araştırma Alanı, Kalıntılar ve Geleceğe Yönellik Planlar". İçinde: Çekilmez, M. – Vardar, S. (editörler) *Aliağa Sempozyumu Bildirileri*, (14-15 Eylül 2017), İzmir: Aliağa Kent Kitaplığı Dizisi. 19-32.

Çekilmez vd. 2018: Çekilmez, M. –Özver, A. – Aydoğmuş, N., "2015 Yılı Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmalarında Tespit Edilen Kültür Varlıkları". İçinde: Çekilmez, M – Vardar, S. (editörler), *Aliağa Sempozyumu Bildirileri,* (14-15 Eylül 2017, Aliağa), İzmir: Aliağa Kent Kitaplığı Dizisi. 217-271.

Çekilmez 2020: Çekilmez, M. "Gryneion Antik Kenti ve Çevresi Arkeolojik Yüzey Araştırmaları". İçinde: Çekilmez, M. (ed.), *Aliağa ve Çevresi- Aiolis Bölgesi- Arkeoloji ve Disiplinlerarası Araştırmalar Sempozyumu*, (27-28 Eylül 2018). İzmir: Aliağa Kent Kitaplığı Dizisi. 39-60.

Çekilmez vd. 2021: Çekilmez, M. – Arınç, M. – Taşpınar, P. "Bergama Müzesi'ndeki Myrina Terracotta

Figürinleri*”. Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları*, Cilt 4, İzmir, 2021.

Çekilmez vd. 2022: Çekilmez, M. – Fuchs, M. E. – Yüksel, F. A. – Vardar, S. – Erdan, E. – Erön, A. – Dereboylu Poulain, E. – Özdemir, E. – Özver, A. “2019 Yılı Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları- MYGAR (5. Sezon)”. *2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları.* Cilt 2. Ankara. 331-340.

Çelgin 1986: Çelgin, G. *Eski Yunan Dininde ve Mitolojisinde Artemis.* İstanbul.

Çırak ve Kaya 2007: Çırak, N. – Kaya, S. “İzmir Seferihisar İlçesi, 3021 Ada, 4 Parseldeki Sondaj Kazısı Çalışmaları”, *15. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, (24-26 Nisan 2006, Alanya), Ankara, 1-12.

Çokoğullu 2007: Çokoğullu, S. *Ege Gübre Kazısı'ndan Ele Geöen Pişmiş Toprak Heykelcikler,* (Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir.

Conze 1910: Conze, A. “Eine Greichhische Stadt”, *Jdl XXV,* 1-12.

Dasen 2010a: Dasen, V. "Archéologie funéraire et histoire de l'enfance dans l'Antiquité: Nouveaux enjeux, nouvelles perspectives", In: Guimier Sorbets, A. M. – Morizot, Y. (eds.), *L'Enfant et la mort dans l'Antiquité I: Nouvelles recherches dans les nécropoles grecques. Le signalement des tombes d'enfants*. Travaux de la Maison René-Ginouvès 12. Paris: De Boccard, 19–44.

Dasen 2010b: Dasen, V. “Childbirth and infancy in Greek and Roman Antiquity”, In: Rawson, B. (ed.) *A Companion to Families in the Greek and Roman Worlds*, Blackwell, 291-314.

Deighton 2002: Deighton, H. *Eski Roma Yaşantısında Bir Gün,* Çev: Hande Kökten Ersoy, İstanbul: Homer Kitabevi.

Dereboylu Poulain 2017: Dereboylu Poulain, E. “1880-1882 yılları arasında Myrina'da Atina Fransız Okulu Kazıları”, İçinde: Çekilmez, M. – Dereboylu Poulain, E. (editörler), *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Belgeler ve*

Yeni Araştırmalar, 1. Cilt, Ankara, 65-79.

Dereboylu Poulain 2018: Dereboylu Poulain, E. "Myrina'daki Fransız Kazılarında Ele geçen Seramik ve Diğer Buluntular", İçinde: Çekilmez, M – Dereboylu Poulain, E. – Erdan, E. (editörler), *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Son Araştırmalar ve Disiplinler Arası Çalışmalar*, 2. Cilt, Ankara, 127-157.

Diest 1889: Diest W., "*Von Pergamon über den Dindymos zum Pontus"*. *Petermanns Mitteilungen, Ergänzungsheft*, 94. Gotha: Justus Perthes.

Dillon 2021: Dillon, M. "Children in Archaic and Classical Greek Religion Active and Passive Rituel Agency", In: Beaumont, L. A. – Dillon, M. – Harrington, N. (eds.), *Children in Antiquity, Perspectives ans Experiences of Childhood in the Ancient Mediterranean*, London, New York: Routledge, 326-344.

Dimakis 2019: Dimakis, N. "Burial and Commemoration of Children in Hellenistic Greece." In: Frielinghaus, H. – Stroszeck, J. – Valavanis, P. (eds.), *Griechische Nekropolen: Neue Forschungen und Funde* (Beiträge zur Archäologie Griechenlands 5), Möhnesee: Bibliopolis, 287–306.

Dimakis 2021: Dimakis, N. "Child Death in the Hellenistic World.", Beaumont, L.A. – Dillon, M. – Harrington, N. (eds.), *Children in Antiquity: Perspectives and Experiences of Childhood in the Ancient Mediterranean*. London ve New York: Routledge, 506–518.

Dinçarslan 2017: Dinçarslan, S. *İzmir Demir Çelik Limanı ve Batıliman İskeletlerinin Paleoantropolojik Analizi*. (Ankara Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara.

Doğan 2012: Doğan, T., *Antandros Nekropolisi'nde Ele Geçen Strigilis Buluntuları,* (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla.

Doğan-Gürbüzer 2018: Doğan Gürbüzer, E., "Dionysiak bir dans: Oklasma*", Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 43-54.

Doğer 2021: Doğer, E., *Aigai (Aiolis) 2004-2016*

Çalışmaları. İstanbul: Ege Yayınları.

Doğer vd. 2008: Doğer, E. –Doğer, L. – Tül, Ş. – Sezgin, Y. – Önder, M. – Akat, S. – Kan, M. H. – Yener, B. – Dereboylu, E. – Türkan, Ü. – Atay, E. – Şahan, M. – Genç, F. – Serttürk, O. K. – Çakır, İ. S. "Aigai 2004-2006 Yılı Kazıları", *29. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1. (28 Mayıs-1 Haziran 2007, Kocaeli), 207–232.

Doğer vd. 2010: Doğer, E. – Sezgin, Y. – Gürbüzer, M. "Aigai 2007–2008", *31. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (25-29 Mayıs 2009, Denizli), 343–356.

Doğer 2012: Doğer, E. – Doğer, L. – Sezgin, Y. – Gürbüzer, M. – Kan, M. H. "Aigai", İçinde: Çilingiroğlu, A. – Mercangöz, Z. – Polat, G. (editörler), *Ege Üniversitesi Kazıları* (2012), 183–208.

Doğer ve Sezgin 2019: E. Doğer, Y. Sezgin, "Aigai Antik Kenti", (Ed. Murat Çekilmez), *Aliağa ve Çevresindeki Antik Kentler*, Aliağa Kent Kitaplığı, Ankara 2019.

Doğer vd. 2019: Doğer, E. – Sezgin, Y. – Eroğlu, M. – Başdemir, B., "Aigai 2016-2017 Yılları Çalışmaları". *40. Kazı Sonuçları Toplantısı.* Cilt 3, (07-11 Mayıs 2018, Çanakkale), Ankara, 669-690.

Durnagölü 2024: Durnagölü, N. "Karia Stratonikeia Territoriumu'ndan MÖ 7. Yüzyıl Mezar Buluntusu Skarabe Amuletler". *OLBA,* XXXII, 19-38.

Elderkin 1930: Elderkin, K. M. "Jointed Dolls in Antiquity", *American Journal of Archaeology,* 34 (4), 455-479.

Erdal 1999: Erdal, Y. S. "İskelet Kalıntılarının Antropolojik Açıdan İncelenmesi". *Tahtalı Baraji Kurtarma Kazısı Projesi*, İzmir, 55-100.

Erdal vd. 2003: Erdal, Ö. D. – Eroğlu, S. – Erdal, Y. S. – Büyükkarakaya, A. "Şaşal/İzmir İskelet Topluluğunun Paleopatolojik ve Demografik Analizi", *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (27-31 Mayıs 2002, Ankara), Ankara, 1-14.

Erdan 2020a: Erdan, E. *Tisna-I İlk Araştırmalar ve Gözlemler*, İzmir: Aliağa Kent Kitaplığı Dizisi 14.

Erdan 2020b: Erdan, E. "Tisna and the First Result of the New

Researches", İçinde: Çekilmez, M. (ed.) *Aliağa ve Çevresi Uluslararası Aliağa ve Çevresi Aiolis Bölgesi-Arkeoloji ve Disiplinlerarası Araştırmalar Sempozyumu*, İzmir: Aliağa Kent Kitaplığı Dizisi, 353-371.

Erdan 2022a: Erdan, E., "Aiolis'te Pers Kimliği Hakkında Yeni Bir Katkı: Akinakes Betimli Tisna Sikkeleri", *Arkhaia Anatolika 5,* 271-287.

Erdan 2023: Erdan, E., "New Contribution to Western Anatolian Funerary Architecture: Classical Period Rock-Cut-Built Chamber Tomb From Tisna", *Zephyrus*, 91, 143-162.

Erdan ve Tiro 2018: Erdan, E. – Tiro, A. O. "Myrina Territoriumundan Bir Arkeolojik Yerleşim: Tisna (Tišna)", İçinde: Çekilmez, M. – Dereboylu Poulain, E. – Erdan, E. (editörler) *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 2, Son Araştırmalar ve Disiplinler Arası Çalışmalar,* İzmir: Aliağa Kent Kitaplığı Dizisi, 113-123.

Erdan ve Aydoğmuş 2019: Erdan, E. N. Aydoğmuş, "Aiolis' te Yeni Bir Arkaik Dönem Nekropolü Hakkında İlk Gözlemler: Tisna-Sarıkale Tepe Güney Yamacı". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *23*(3), 1131-1157.

Erdan ve Gür 2020: Erdan, E. – Gür. B., "About the Double-Axe (Labrys)/Butterfly Symbols in an Offering Pit in Tisna", *Anadolu Araştırmaları,* 23, 71-89.

Erdan vd. 2020: Erdan, E. – Çekilmez, M. – Tiro, A. O. – Aydoğmuş, N. – Yılmaz Akbulut, N. – Vardar, S. – Gür, B. – Semiz, B. – Kapuci, U. – Arınç, M. – Ersavaş, K. – Taşpınar, P. – Yüksektepe, Y. B. – Toprak, G. T., "Tisna Antik Kenti ve Yakın Çevresi Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları", *37. Araştırma Sonuçları Toplantısı 37*, Cilt 1, (17-21 Haziran 2019, Diyarbakır), Ankara, 459-470.

Erdan vd. 2023: Erdan, E. –Çekilmez, M. – Ateşlier, S. – Erön, A. – Ürkmez, Ö. – Aydoğmuş, N. – Yılmaz Akbulut, N. – Yılmaz Kolancı, B. – Semiz, B. – Gür, B. – Öz, Ö. – Ersavaş, K. – Keskin, F. – Toprak, G. T. – Akın, S. – Yüksektepe, Y. B. – Taşdelen, Y. – Ersezen, U. M. – Cengiz, D. – Göze, C. D. – Burgazlı, E. N., "Tisna 2021 Yılı

Çalışmaları", *38. Araştırma Sonuçları Toplantısı 38,* Cilt 1, (23-27 Mayıs 2022, Denizli), Ankara, 355-370.

Erdemir ve Çayakar 2016: Erdemir, H. – Çayakar, M. "Antikçağ'da Hellen ve Roma Toplumlarında Belli Başlı Çocuk Oyunları", *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk,* II. Cilt, 1168- 1169.

Erginer 2019: Erginer, E., *Klazomenai Ağaçlı Yol Nekropolisi*. (Ege Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir.

Erkanal Öktü ve İren 2004: Erkanal Öktü, A. – İren, K., "Güney Aiolis Yüzey Araştırması 2003", *22. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt 1, (24-28 Mayıs 2004, Konya), Ankara, 259-270.

Ersoy 2004: Ersoy, Y., "Klazomenai: 900-500 BC. History and Settlement Evidence", In: Moustaka, A. – Skarlatidou, E. – Tzannes, M. C. – Ersoy, Y. (eds.), *Klazomenai, Teos and 3Abdera: Metropolis and Colony.Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera,* (20-21 October 2001), Thessaloniki: University Studio Press, 43-76.

Ersoy ve Koparal 2009: Ersoy, Y. –- Koparal, E., "Urla ve Seferihisar İlçeleri Yüzey Araştırması 2007 Yılı Çalışmaları", *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 3, (26-30 Mayıs 2008, Ankara), Ankara, 73-90.

Erzen ve Baraşan 1992: Erzen, A. – Başaran, C., "1991 Yılı Enez (Ainos) Kazıları", *14. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (*25-29 Mayıs,* 1996, Ankara), Ankara, 205-222.

Evren ve İçten 1998a: Evren, A. – İçten, C., "Selçuk-Efes 3447 Parsel Kurtarma Kazısı", *8. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu,* (7–9 Nisan 1997, Kuşadası), Ankara, 85–110.

Evren ve İçten 1998b: Evren, A. – İçten, C., "Selçuk-Efes 3447 Parsel Kurtarma Kazısı", *Birinci Uluslararası Geçmişten Günümüze Selçuk Sempozyumu*, (4–6 Eylül 1997, Selçuk), İzmir, 41–50.

Evren ve Yüğrük 1994: Evren, A. – Yüğrük, Ü. "Efes Antik Kanal Boyu Lahit Kazısı", *4. Müze Kurtarma Kazıları*

Semineri, (26-29 Nisan 1993, Marmaris), Ankara, 405-424.

Evren 1996: Evren, A., "Selçuk-Efes Davut Yeriş Tarlası 1993 Yılı Kurtarma Kazısı", *6. Müze Kurtarma Kazıları Semineri* (24-26 Nisan 1995, Didim), Ankara, 21-76.

Fabricius 1996: Fabricius, J., "Hellenistische Kammergräber der samischen Westnekropole und ihre Grabmonumente", *Samos, Die Kasseler Grabung 1894*, Kassel, 108-119.

Foça 2011: Foça, S., *İzmir İli Aliağa İlçesi Kendirci Mevkii İDÇ Liman Kurtarma Kazısında Ortaya Çıkarılan Bir Grup Mezarın İncelenmesi*, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.

Foça 2018: Foça, S., "Kyme İDÇ Nekropolisi'nden Bir Grup Mezar". *Arkeoloji Dergisi*, XXIII, 141-162.

Foça 2019: Foça, S., *Teos Batı Nekropolisi: Mezar Tipolojisi ve Buluntula,* (Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi). İzmir.

Foça 2020a: Foça, S., "Kyme Nekropolislerinin Yer Seçimi ve Aiolis – Ionia Kentleriyle Bir Karşılaştırma Girişimi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 51. 253-271.

Foça 2020b: Foça, S., "Kyme (Aoilis) Batı Liman Nekropolisi'nden Klasik ve Hellenistik Dönem Mezarlar", *TÜBA-AR*,.27, 195-215.

Foça 2021: Foça, S., "Eski Smyrna Nekropolisleri ve Ölü Gömme Uygulamaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme". *Arkeoloji Dergisi,* XXVII, (2021/2). Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. 95-120.

Foça ve Yenişehirli 2021: Foça, S. – Yenişehirli, M. M., " Kyme (Aiolis) Güney Nekropolisi'nden Bir Çocuk Mezarı". *CEDRUS*,. IX, 151-167.

Foley 2003: Foley, H., "Mothers and Doughters", In: Neils, J. – Oakley, J. H. (eds.), *Coming of Age in Ancient Greece: Images of Childhood from the*

Classical Past, New Haven and London: Yale University Press, 113-138.

Forbeck 1998: Forbeck, E., *Die Nekropolen von Milet, Die Grabungen 1901 bis 1909 und die Arbeiten der Jahre 1993 bis 1996.* Erlangung des Grades eines Doktors der Philosophie, Fakultät für Geschichtswissenschaft, Ruhr-Universität Bochum

Forbeck 2002: Forbeck. E., "Gräber des hellenistischen und kaiserzeitlichen Milet", In: Berns, C. – Hesberg, H. V. –Vandeput, L. – Waelkens, M. (eds.) *Patris und Imperium: kulturelle und politische Identitäl in den Städten der römischen Provinzen Kleinasiens in der frühen Kaiserzeit*, Koloquuium Köln, November 1998, Leuven-Paris-Dudley, MA: Peeters, 97-105.

Forbeck 2005: Forbeck. E., "Die Nekropolen von Milet, Grabtypologie und Bestattungsbräuche von vorarchaisher bis römischer Zeit*"* In: İşkan, H. – Işık, F. (eds.) Lykia VI. Grabtypen und Totenkult im Südwestlichen Kleinasien, Internationales Kolloquium, (4-8 Ekim 1999), Antalya, 55-64.

Freeman 2003: Freeman, C., *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, Çev. S. K. Angı, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.

Freydank 2000: Freydank, J., *Die Westtor- Nekropole von Assos in klassischer und hellenistischer Zeit*, Inaugural-Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades eines Doktors der Philosophie der Universität Mannheim.

Garland 1985: Garland, R., *The Greek Way of Death*, Londra.

Garland 2009: Garland, R., *Daily life of the Ancient Greeks*, Greenwood Press.

Garland 2013: Garland, T. R., "Children in Athenian religion", In: Evans Grubbs, J. – Parkin, T. – Bell, R. (eds.), *The Oxford handbook of childhood and education in the classical world*, Oxford: Oxford University Press, 207-226.

Garland 2021: Garland, R. S. J., "Being a Child in Archaic and Classical Greece", In: Beaumont, L. A. – Dillon, M. – Harrington, N. (eds.), *Children in*

Antiquity, Perspectives ans Experiences of Childhood in the Ancient Mediterranean, London and New York: Routledge, 202-214.

Gassner et al. 2017: Gassner, V. – Muss, U. – Grammer, B. – Gretscher, M. – Mariaud, O. "The Urban Organization of Kolophon and Its Necropoleis: The Results of the 2011–2014 Surveys", *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens,* Vol: 86(1), 43-81.

Gilmour 1997: Gilmour, G. H., "The Nature and Function of Astragalus Bones from Archaeological Contexts in the Levant and Eastern Mediterranean", *Oxford Journal of Archaeology,* C.XVI, 167-175.

Golden 1981: Golden, M., "Demography and the Exposure of Girls at Athens", *Phoenix,* 35(4), 316–331.

Golden 2015: Golden, M., *Children and Childhood in Classical Athens, Second Editio,* Baltimore: Johns Hopkins University Press,

Goldmann 1923: Goldmann, H., "Excavations of the Fogg Museum at Colophon", *AJA,* 27, 67-68.

Gourevitch 1992: Gourevitch, D., "Femme nourrissant son enfant au biberon", *AntK*, 35, 78– 81.

Gözlü 2021: Gözlü, A., "Grek Mitolojisinde Evrenin Tanrıları Yaratma Süreci", *ÇAKÜ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 9(2), 168-186.

Graeve 1992: Graeve, V. V., "1990 Yılı Milet Çalışmaları". *13. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, (27-31 Mayıs 1991 Çanakkale), Ankara, 9-20.

Graeve 1997: Graeve, V. V., "1994/95 Yılı Milet Çalışmaları", *18. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 1, (27-31 Mayıs 1996 Ankara), Ankara, 529-554.

Graeve 2008: Graeve, V. V., "2006 Yılı Milet Çalışmaları", *29. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 3, (28 Mayıs-1 Haziran 2007 Kocaeli), Ankara, 343-360.

Greaves 2002: Greaves, A. M., *Miletos A History*, London and New York: Routledge.

Greenewalt 1966: Greenewalt, C. H. Jr., *Lydian Pottery of the*

Sixth Century B.C.: The Lydion and Marbled Ware, Ph.D. Dissertation, University of Pennsylvania.

Greenewalt 2005: Greenewalt, C. H. Jr., "Ekrem Akurgal, 1911-2002", *American Journal of Archaeology, 109*(3), 561–563.

Grimal 2007: Grimal, P., *Mitoloji Sözlüğü, Yunan ve Roma,* Çev. Sevgi Tamgüç. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Grossman 2007: Grossman, J. B., "Forever Young: An Investigation of the Depictions of Children on Classical Attic Funerary Monuments", *Hesperia Supplements,* Vol: 41, 309-322.

Güçlü 2017: Güçlü, A., "Gryneion'da Yapılan Kazı ve Araştırmalar", İçinde: Çekilmez, M. – Dereboylu Poulain, E. (editörler), *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları I,* Aliağa Kent Kitaplığı, Ankara, 41-53.

Güllüsaç 2018: Güllüsaç, Ş., *Teos Batı Nekropolü (Hiddenbay Kurtarma Kazısı).* (Ege Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.

Güllüsaç ve Aytaçlar 2019: Güllüsaç, Ş., – Aytaçlar, N., "Teos Batı Nekropolisi: MÖ 5. yüzyıl Gömüleri", *ADerg XXIV,* 95-120.

Gültekin 1969: Gültekin, H., "Erythrae Kazısında Bulunan Fayans Figürinler", *Türk Arkeoloji Dergisi, Sayı: XVII-2,* Ankara, 101-116.

Güneş 2007: Güneş, M., *Aigai Nekropolisleri*. (Ege Üniversitesi, Yayımlanmamış Lisans Tezi). İzmir.

Güngör 1998: Güngör, Ü., *Klazomenai'de ele geçen Arkaik Dönem Askoslar*. (Ege Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir.

Güngör 2006a: Güngör*, Ü., Klazomenai Yıldıztepe Nekropolisi*. (Ege Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi). İzmir.

Güngör 2006b: Güngör, Ü., "Archaic Ring-Askoi Found in Klazomenai", *Arkeoloji Dergisi* VIIII (2006/2), 43-58.

Hasdağlı 2015: Hasdağlı, İ., "Geç Klasik Dönem'de Klazomenai ve Klazomenai Anakarası'nın

Terki", İçinde: Okan, E – Atilla, C. (editörler), *Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e Armağan,* Ege Yayınları, 223-236.

Hatzivassiliou 2001: Hatzivassiliou, E., The Attic Phormiskos: Problems Of Origin And Function, *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, 45, 113–148.

Henninger and Kossatz 1979: Henninger, F. J. – Kossatz, A. U., "Zwei Hellenistische Gräber Der Milesischen Nekropole", *Istanbuler Mitteilungen*, Band 29, 174-186.

Holland 1944: Holland. L. B., "Colophon", *Hesperia 13*, 91-172.

Hood vd. 1954: Hood, M. S. F. – Boardman, J. – Anderson, J. K., "Excavation on the Kofiná Ridge, Chios". *The Annual of the British School at Athens*, Vol: 49, 123-182.

Houby Nielsen 1995: Houby Nielsen, S., "Burial language in Archaic and Classical Kerameikos", *PoDIA* I, 129– 191.

Houby Nielsen 2000: Houby Nielsen, S., "Child Burials in Ancient Athens". Children and Material Culture**,** İçinde: Derevenski, J. S. (ed.), London and New York, 151-166.

Humphreys 1980: Humphreys, S. C., "Family Tombs and Tomb Cult in Ancient Athens: Tradition or Traditionalism?", *The Journal of Hellenic Studies*, 100, 96–126.

Hunt 1945: Hunt, D. W. S., "An Archaeological Survey of the Classical Antiquities of the Island of Chios Carried out between the Months of March and July 1938", *The Annual of the British School at Athens*, Vol: 41, 29-52.

Hürmüzlü 2003: Hürmüzlü, B., *Klazomenai-Akpınar Nekropolisi.* (Ege Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi). İzmir.

Hürmüzlü 2004a: Hürmüzlü, B., "Bruial Grounds at Klazomenai: Geometric through Hellenistic Periods". In: Moustaka, A. – Skarlatidou, E. – Tzannes, M. C. – Ersoy, Y. (eds.) *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropolis and Colony. Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera,* (20-21 October 2001), Thessaloniki: University Studio Press, 77-96.

Hürmüzlü 2004b: Hürmüzlü, B., ”A New Type of Clazomenian Sarcophagus: The Alteration of the Burial Customs in Clazomenae”. In: Bol, R. – Kreikenbom, D. (eds.), *Sepulkral-und Votivdenkmäler Östlicher Mittelmeergebiete (7. Jh. v. Chr. – 1. Jh. n. Chr.). Akten des Internationalen Symposium,* (1-3 November 2001), Mainz, 195-198.

Hürmüzlü 2004c: Hürmüzlü, B., “Burial Grounds at Klazomenai: Geometric through Hellenistic Periods”, *Symposium*, 77-95.

Ingvarsson and Bäckström 2019: Ingvarsson, A. –Bäckström, Y., "Bioarchaeological Field Analysis of Human Remains from the Mass Graves at Phaleron, Greece." *Opuscula: Annual of the Swedish Institutes at Athens and Rome*, 12. Stockholm: Editorial Committee of the Swedish Institutes at Athens and Rome.

Işın 2007: Işın, G., “Patara terrakottaları Hellenistik ve Erken Roma Dönemleri”, *Patara V.1,* İstanbul: Ege Yayınları.

İdil 1989: İdil, V., “Aiolya’da Kyme Antik Kentinde Yapılan Yeni Kazılar”, *Belleten* 53, Sayı 207-208, 505-523.

İren 2008: İren, K. “The Necropolis of Kyme Unveiled: Some Observations on the New Finds”, İçinde: Delemen, İ. – Çokay, S. – Kepçe, A. – Özdizbay, Ö. – Turak, Ö. (editörler), *Euergetes: Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu’na 65. Yaş Armağanı,* Cilt 1. Antalya: AKMED Yayınları, 613-637.

İren ve Ünlü 2012: İren, K. – Ünlü, A.,“Burning in Geometrik Teos”, In: Konuk, K. (ed.), *Stephanèphoros: De l’économie antique à l’Asie Mineure. Hommages à Raymond Descat,* Bordeaux: Ausonius Éditions, 309-334.

İslam Akat vd. 2016: İslam Akat, H. – Mert, İ. H. – Filges, A., “2014 Yılı Priene Çalışmaları”, *37. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 3, (11-15 Mayıs 2015, Erzurum), Ankara, 121-146.

İslam Akat ve Mert 2017: İslam Akat, H. – Mert, İ. H., “2015 Yılı Priene Çalışmaları”. *38. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2. (23-27 Mayıs 2016, Edirne), Ankara, 99-120.

İslam Akat ve Mert 2018: İslam Akat, H. – Mert, İ. H., "2016 Yılı Priene Çalışmaları", *39. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (22-26 Mayıs 2017, Bursa), Bursa, 454-475.

İslam Akat ve Mert 2019: İslam Akat, H. – Mert, İ. H., "2017 Yılı Priene Çalışmaları", *40. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (7-11 Haziran 2018, Çanakkale), Ankara, 219-238.

İslam Akat ve Arslan 2015: İslam Akat, H. – Aslan, A., "Milet Nekropolü, Değirmentepe Mevkii Kazı Çalışmaları (2012-2013)", *23. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, (04-07 Mayıs 2014, Mardin), Ankara, 377-396.

Jahßen 1992: Jahßen, T., "Bemerkungen Zu Den Grabpithoi Der Westtor-Nekropole", *ASM,* Band 5, 103-108.

Jenkins 1987: Jenkins, I., *Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Buluntular Işığında Antik Devirde Çocuk Eğitimi,* Çev: Hasan Malay, İstanbul.

Judeich 1898: Judeich, W., "Bericht über eine Reise im nordwestlichen Kleinasien", *Sitzungsberichte der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin,* Jahrgang 1898 (II), 531–555.

Jung 2006: Jung, A., *Vergleichende stomatologische Untersuchungen an einer perserzeitlichen Skelettserie aus Kamid el-Loz (Libanon) und einer hellenistischen Skelettserie vom Kazartepe bei Milet (Türkei).* Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Grades eines Doktors der Zahnmedizin, Justus-Liebig-Universität Gießen.

Kaba vd. 2019: Kaba, H. – Yılmaz, A. – Sulan, S., "Parion, Toprak Kuleler Mevkindeki Roma Dönemi Oda Mezarlar", İçinde: Özer, E. (ed.), *Anadolu'da Hellenistik ve Roma Dönemleri'nde Ölü Gömme Adetleri Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı,* Ankara, 487-505.

Kaba 2021: Kaba, H., "Eğrekbaşı Revisited - A Topographic and Contextual Correctum to a Burial Ground from the Southern Necropolis of Parion", *Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi,* 26, 145-167.

Kadıoğlı vd. 2012: Kadıoğlu, M. – Adak, M. – Özbil, C. – Yalçın, D. Ö. – Polat, Y., "2010 Yılı Teos Kazı Raporu

(İlk Sezon)", *33. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 3, (23-28 Mayıs 2011, Malatya), Ankara, 429-460.

Kadıoğlı vd. 2016: Kadıoğlu, M. –Özbil, C. – Kerschner, M. – Ergin, H. – Gülgönül, S. – Yenice, G. – Polat, Y. – Tamsü Polat, R. – Köşgeroğlu, E. – Adak, M., "2014 Yılı Teos Kazı Çalışmaları (5. Sezon), 37. *Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 3. (11-15 Mayıs 2015 Erzurum), Ankara, 451-478.

Kahil 1977: Kahil, L. G., "L'Artémis de Brauron. Rites et Mystère", *AntK*. 20, 86-98.

Kaklamani 2020: Kaklamani, O., "Pot Burials in Ancient Thera: The Presence of Infants in the Cemeteries of the Ancient City from 8th to 6th Century BC.", In: Dimakis, N. – Dijkstra, T. M. (eds.), *Mortuary Variability and Social Diversity in Ancient Greece: Studies on Ancient Greek Death and Burial*, 88–101.

Kallintzi and Papaikonomou 2010: Kallintzi, K. – Papaikonomou, I. D. "La présence des enfants dans les nécropoles d'Abdère. A.M.", In: Guimier Sorbets, A. M. – Morizot, Y. (eds.), *L'Enfant et la mort dans l'Antiquité* I. *Nouvelles recherches dans les nécropoles grecques. Le signalement des tombes d'enfants. Actes de la table ronde internationale organisée à Athènes, École française d'Athènes,* (29–30 mai 2008), Paris: De Boccard, 129–159.

Karaca 2017: Karaca, S., *Aliağa'nın Antik Kentleri*, Genişletilmiş 2. Basım, Aliağa Kent Kitaplığı Dizisi 1. Ankara.

Karwiese 1985: Karwiese, S., "1984 Yılında Efes'de Yapılan Avusturya Kazı ve Onarım Çalışmaları", *7. Kazı Sonuçları Toplantısı*, (20-24 Mayıs 1985, Ankara), Ankara, 333-342.

Kasapoğlu 2007: Kasapoğlu, H., "Parion Nekropolü Mezar Tipleri". İçinde: Can, B. – Işıklı, M. (editörler), *Doğudan Yükselen Işık: Arkeoloji Yazıları içinde,* Erzurum, 481-521.

Kasapoğlu 2015: Kasapoğlu, H., "İlk On Yıllık Veriler Işığında Parion Güney Nekropolisi Arkaik Dönem Kremasyonları ve Urneleri", *Parion Kazıları 10. Yıl Armağanı*, Ankara, 117-131.

Kasapoğlu 2015b: Kasapoğlu,H., *Parion Antik Kenti Roma Dönemi Terrakotta Figürinleri (2004-2013),* (Atatürk Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2015.

Kasapoğlu 2019: Kasapoğlu, B. E., *Parion Güney Nekropolisi Arkaik Dönem Mezar ve Kontekstleri,* (Atatürk Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2019.

Kasapoğlu 2021: Kasapoğlu, H., Antik Kaynaklar'dan materyal kültüre bir mezar kontekstinin okunması – Parion'dan (Efsanevi) Ophiogen Sülalesi (?) mensubu bir şifacı mezarı. *Anadolu Araştırmaları-Anatolian Research,* 24, 1–40.

Kasapoğlu 2022: Kasapoğlu, B. E., "Critical Assement on Grave Types and Burial Customs in Classical Period of Parion Southern-Tavşandere Necropolis", *Mediterranean Archaeology and Archaeometry,* Vol: 22, No:2, 261-287.

Kaya 2024: Kaya, İ., *Myrina Koroplastik Eserleri,* (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Keene 1959: Keene, L., "Recent Finds at Gryneon", *Türk Arkeoloji Dergisi,* IX-2, 55-59.

Keleş 2015: Keleş, V., *The Flourishing City of Ancient Troad: Parion,* İçinde: Başaran, C. (ed.), İstanbul: Ege Yayınları.

Keleş 2020: Keleş, V., "Toprak Kuleler Mevkii Oda Mezarlarından Ele Geçen Sikkeler", *Propontis ve Çevresi Kültürleri-Propontis and Surrounding Cultures*, İstanbul: Ege Yayınları, 2020, 523-534.

Keleş vd. 2017: Keleş, V. – Ergürer, H. E. – Kasapoğlu, H. – Çelikbaş, E. – Yılmaz, A. – Kasapoğlu, B .E. – Oyarçin, K. – Yılmaz, M.D. – Akkaş, İ., "Parion 2015 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", *38. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 1, (23-27 Mayıs 2016, Edirne), Ankara, 26-43.

Keleş vd. 2018: Keleş, V. – Ergürer, H. E. – Kasapoğlu, H. – Çelikbaş, E. – Yılmaz, A.– Oyarçin, K. – Kasapoğlu, B. E. –Yılmaz, M. D. – Akkaş, İ., "Parion 2016 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", *39. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt

1, (22-26 Mayıs 2017, Bursa), Bursa, 26-43.

Keleş vd. 2019: Keleş, V. – Ergürer, H. E. – Çelikbaş, E. – Oyarçin, K. – Kaba, H. E. – Yılmaz, A. – Kasapoğlu, B. E. – Yılmaz, M. D. – Akkaş, İ. – Akın, E., "Parion 2017 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", *40. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 1, (07-11 Mayıs 2018, Çanakkale), Ankara, 595-616.

Keleş vd. 2020: Keleş, V. – Kasapoğlu, H. – Çelikbaş, E. – Kaba, H. E. – Oyarçin, K. – Yılmaz, A. – Kasapoğlu, B. E. – Yılmaz, M. D. – Akkaş, İ. – Akın, E. – Özmen, S., "Parion 2018 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", *41. Kazı Sonuçları Toplantısı.* Cilt 4, (17-21 Haziran 2019, Diyarbakır), Ankara, 391-413.

Keleş vd. 2023a: Keleş, V. – Kasapoğlu, H. – Oyarçin, K. – Çelikbaş, E. – Kaba, H. – Yılmaz, A. – Kasapoğlu, B. E. – Özmen, S. – Tuğrul, S., "2019 Yılı Parion Kazıları". *Anatolian Archaeology*, 2, 1-32.

Keleş vd. 2023b: Keleş, V. – Kasapoğlu, H. – Oyarçin, K. – Kaba, H. – Kasapoğlu, B. E. – Yılmaz, A. – Yılmaz, M. D. – Tuğrul, S. – Çırak, M. T. – Yılmaz, Z., "Parion 2020 Sezonu Kazı, Restorasyon-Konservasyon ve Antropoloji Çalışmaları". *Anatolian Archaeology,* 2, 55-93.

Keleş vd. 2024: Keleş, V. – Kasapoğlu, H. – Oyarçin, K. – Yılmaz, A. –Kasapoğlu, B. E. – Akkaş, İ. – Özmen, S., "Parion 2022 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", *43. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 3, (16-20 Ekim 2023, Ankara). Ankara, 371-388.

Kennell and Luraghi 2009: Kennell, N. – Luraghi, N., "Laconia and Messenia", In: Raaflaub, K. A. – Wees, H. V. (eds.) A companion to Archaic Greece, Chichester: Wiley-Blackwell, 239–254.

Kılınç 2019: Kılınç, G., *Van Kalesi Höyüğü İskeletlerinde Cribra Orbitalia ve Porotic Hyperostosis'in Araştırılması,* (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van.

Knibbe and Merkelbach 1976: Knibbe, D. – Merkelbach, R., "Grabepigramm aus Ephesos"*, Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Band: 21, 191–192.

Knigge 1976: Knigge, U., *Der Südhügel*. *Kerameikos*, Band: 9. Berlin: W. de Gruyter.

Koder and Ladstätter 2010: Koder, J. S. Ladstätter, "Ephesos 2008". *31. Kazı Sonuçları Toplantısı*. Cilt 3. (25-29 Mayıs 2009, Denizli). Ankara. 321-336.

Koder and Ladstätter 2011: Koder, J. – Ladstätter, S., "Ephesos 2009". *32. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (24-28 Mayıs 2010, İstanbul), Ankara, 278-296.

Koldeway 1891: Koldeway, R., *Neandria*, Berlin.

Konak Tarakcı ve Selçuk 2012: Konak Tarakcı, S. – Selçuk, T., "Batı Liman 1205 Parsel Kurtarma Kazısı 2011", *21. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Ssempozyumu*, (01-05 Nisan 2012, Marmaris), 185-198.

Korkmaz ve Gürman 2012: Korkmaz, E. – Gürman, B., "İzmir İli, Aliağa İlçesi, Bozköy Biçerova Mevkii Kyme Antik Kenti Doğusu Sur Dışı Yapıları ve Doğu Nekropolü Kurtarma Kazısı", *20. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*,(25-29 Nisan 2011, Bodrum), Ankara, 71-96.

Korkmaz 2016: Korkmaz, E. – Küçükgüney,Z. – Doğu, D., "İzmir İli, Aliağa İlçesi, Bozköy Kyme Kenti Doğusu Biçerova Tümülüsü Kurtarma Kazısı", *24. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve 1. Uluslararası Müzecilik Çalıştayı*, (23-25 Mart 2015, Şanlıurfa), Ankara, 329-346.

Kotitsa 2012: Kotitsa, Z., "Tombes d'enfants du IVe s. av. J.-C. à Pydna". In: Hermary, A. – Dubois, C. (eds.), *L'enfant et la mort* III. *Le mobilier funéraire des sépultures d'enfants dans le monde gréco- romain: actes de la table ronde internationale organisée à la Maison Méditerranéenne des Sciences de l'Homme, MMSH d'Aix- en- Provence*, (20–22 janvier 2011), Aix-en-Provence: Centre Camille Jullian Errance, 77–96.

Koukli 2023: Koukli, M. – Siegmund,F. – Papageorgopoulou, C., "Stature estimation in Ancient Greece: population-specific equations and secular trends from 9000 BC to 900 AD". *Archaeological and Anthropological Sciences*, 15:53.

Kourtzellis and Kyriakopoulou 2025: Kourtzellis, Y. – Kyriakopoulou, T., "The Necropoleis of Mytilene from the Archaic to the Roman Periods. Spatial Organisation and Interpretative Issues", In: Pirson, F. – Verger, S. (eds.), *Hellenistic Funerary Culture in Pergamon and the Aeolis. A Collection of Current Approaches and New Results, Pergamenische Forschungen,* 20, Reichert Verlag, 103-123.

Κουρτζέλλης 2020: Κουρτζέλλης, Γ., "Επιτύμβιο άγαλμα νεαρού θλιμμένου ήρωα από τη Νότια Νεκρόπολη της Μυτιλήνης", ["A New Funerary Statue of an Ephebe in an Attitude of Sorrow from the South Necropolis of Mytilene"], Στο/In: Κοπανιάς , Κ. –Δούλφης, Γ. (επιμ/eds.), *ΤΕΧΝΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑ*. Τιμητικός τόμος για την Καθηγήτρια Γεωργία Κοκκορού-Αλευρά (Athens), 363–386

Kourtzellis and Pappa 2020: Kourtzellis, Y. – Pappa, M., "Methymna: Tracing the Development of a Great City of Lesbos from the Geometric to the Roman Period", *AMS*, 95, 89–108

Kozanlı 2006: Kozanlı, C., "Kuzey Troas'ın zengin kenti: Parion", *İDOL, 28,* 28-29.

Krinzinger 2000: Krinzinger, F., "Bericht Ephesos 1998". *Kazı Sonuçları Toplantısı* 21, Cilt 2, (24-28 Mayıs, Ankara), Ankara, 11-24.

Körpe 2009: Körpe, R., "Sigeion'dan Bir Panathenaia Amphorası Parçası", *KUBABA*, 13, 17-27.

Körpe ve Yavuz 2009: Körpe, R. – Yavuz, M. F., "Sigeion and its Foundation". İçinde: Özkan Aygün, Ç. (ed.), *Soma 2007: Proceedings of the XI Symposium on Mediterranean Archaeology, Istanbul Technical University,* (24 and 29 April 2007), Oxford. 226-230.

Köse 1993: Köse, V., *Ainos Pişmiş Toprak Heykelcikleri,* (İstanbul Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Kurtz and Boardman 1971: Kurtz, D. C. – Boardman, J., *Greek Burial Customs*, Ithaca, NewYork.

Kuru 2018: Kuru, B., *Priene Doğu Nekropol Bazilikası'nın Batısında Bulunan Mezar Grubu*, (Uludağ

Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa.

Küçük 2006: Küçük, T., *Ege Gübre Kazısı Hellenistik Dönem Seramikleri,* (Ege Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.

Küçükefe 2011: Küçükefe, E., *Troas Bölgesi Ölü Gömme Gelenekleri*, (Atatürk Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.

Küçükgüney ve Tunç Altun 2009: Küçükgüney, Z. – Tunç Altun, P., "İDÇ Liman Kurtarma Kazısı (İzmir İli, Aliağa İlçesi, Çakmaklı Köyü, Kendirci Mevkii 613 ve 68 Parsellere Ait)", *17. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu,* (28 Nisan-1 Mayıs 2008 Side), Ankara, 53-74.

Kyriakopoulou 2020: Kyriakopoulou, T., "Public and Private Space in the Ancient City of Mytilene from the Hellenistic to Roman Times", *AMS,* 95, 109–142.

Kyriakopoulou and Roungou 2020: Kyriakopoulou, T. – Roungou, K., "The Island of Lesbos from the Late Bronze Age to the Archaic Period: Trends and General Lines of Settlement Development", *AMS,* 95, 47–69.

Ladstätter 2012: Ladstätter, S., "Efes 2010", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 33, Cilt 4, (23-28 Mayıs 2011, Malatya), Ankara, 59-92.

Ladstätter et al. 2022: Ladstätter, S. – Steskal, M. – Öztürk, F., "Ephesos 2018-2019", *2019 – 2020 Yılı Kazı Çalışmaları*, Cilt 4, Ankara, 113-138.

La Marca 2010: La Marca, A., "Kyme 2008 Yılı Kazı Çalışmaları", *31. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 4, (25-29 Mayıs 2009, Denizli), Ankara, 397-416.

La Marca 2013: La Marca, A., "Aiolis Kyme'si 2011 Yılı Çalışmaları". 34, Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 2, (28 Mayıs-1 Haziran 2012, Çorum), Ankara, 307-318.

La Marca 2014: La Marca, A., "Kyme 2012 Yılı Kazı Çalışmaları", *35. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 3, (27-31 Mayıs 2013, Muğla), Muğla, 203-215.

La Marca 2018: La Marca, A., "Aiolis Kymesi Nekropolisleri: "Kyme Kenti Yayılım Alanı İçinde Açığa

Çıkarılan Nekropolisler Üzerine Kısa Bir Topografik İnceleme", *Prof. Dr. Nuran Şahin'e Armağan Kitabı EPIPHANEIA*, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 231-244.

Langmann 1967: Langmann, G., "Eine spaetarchaische Nekropole unter dem Staatsmarkt zu Ephesos", *Festschrift für Fritz Eichler zu deşsen achtzigstem Geburtstag am 12. October 1967,* Wien, 103–123.

Lagia 2007: Lagia, A., "Notions of childhood in the Classical polis: evidence from the bioarchaeological record". In: Cohen, A. – Rutter, J. B. (eds.) *Constructions of childhood in ancient Greece and Italy*. *Hesperia Supplement,* 41, NJ: American School of Classical Studies at Athens, 293– 306.

Lagona 1983: Sebastiana, L., "Kyme'deki Antik Liman", *1. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (23-26 Mayıs 1983). İstanbul. 45-51.

Lamb 1933: Lamb, W., "Antissa", *The Annual of the British School at Athens*, Vol: 31 (1930/1931), 166-178.

Lamb 1933: Lamb, W., "Antissa", *The Annual of the British School at Athens*, Vol: 32 (1931/1932), 41-67.

Lawton 2007: Lawton, C. L., "Children in Classical Attic Votive Reliefs". *Hesperia Supplements*. Vol: 41, 41-60.

Λεμάνη et al. 2019: Λεμάνη, Σ. – Μπούρα, Β. – Τσαρδάκα, Δ. – Φινφίνη, Μ., "Οι νεκροπόλεις της αρχαίας πόλεως Χίου. Έθιμα ταφής και πρακτικές ενταφιασμού από τον 7ο έως τον 4ο αι. π.Χ. ["The Necropoleis of the Ancient City of Chios: Burial Customs and Interment Practices from the 7th to the 4th Century BC"]. Στο/In: Κουντούρη, Ε. – Γκαδόλου, Α. (επιμ./eds.), *Ι. Τα Νεκροταφεία. Χωροταξική Οργάνωση, Ταφικά Έθιμα, Τελετουργίες*, [*The Necropoleis: Spatial Organization, Burial Customs, Rituals*], Αθήνα [Athens]: Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, 293–311.

Lebe 2024: Lebe, F., *Kyme Antik Kenti İDÇ Nekropolü ve Buluntuları,* (Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir.

Lebe 2025: Lebe, F., “Lekythoi Recovered from The Necropolis of Kyme/İDÇ”, *OANNES-International Journal of Ancient Hstory*, 7(1), 75-96.

Lemos 1997: Lemos, A. A., “Rizari. A Cemetery in Chios Town”, *Greek Offering, Essays on Greek Art in Honour of John Boardman*, Oxford, 73–85.

Liston et al. 2018: Liston, M. A. – Rotroff, S. I. – Synder, L. M. – Stewart, A., “The Agora Bone Well”, *Hesperia Supplements*, Vol: 50, 1-186.

Loeschcke 2012: Loeschcke, S., “Sigillata-Töpfereien in Tschandarlı”, *Athenischen Mitteilungen,* XXXVII, 344-407.

Löwe 1996: Löwe, W., “Die Kasseler Grabung 1894 in der Nekropole der archaischen Stadt”, *Samos, Die Kasseler Grabung 1894*, Kassel, 24-107.

Lucy 2005: Lucy, S., “The Archaeology of Age.” In: Diaz-Andreu, M. – Lucy, S. – Babic, S. –Edwards, D. N. (eds.), *The Archaeology of Identity: Approaches to Gender, Age, Status, Ethnicity and Religion*. London: Routledge, 43–66.

Maresh 1970: Maresh, M. M., “Measurements from roentgenograms: Body proportions during childhood”. In: McCammon, R. W. (ed.), *Human Growth and Development*, Springfield, IL: Charles C. Thomas, 157–200.

Mariaud 2011: Mariaud, O., “The Geometric Graves of Colophon after the Excavations of H. Goldman, 1922: Reflexions on the Burial Customs of Early Iron Age Ionia”, In: Mazarakis, A. (ed.) *The “Dark Ages” Revisited: Acts of an International Symposium in Memory of William D. E. Coulson, University of Thessaly*, Volos, 14–17 June 2007, Volos, 2011, 785–799.

Μαρθάρη 1989: Μαρθάρη, Μ., “Σάμος - Ηραίο (Κλήμα - Αρχαϊκό νεκροταφείο)”. [*"Samos - Heraion (Klima - Archaic Necropolis)"*]. *Αρχαιολογικόν Δελτίον* [*Archaiologikon Deltion*] 37 (1982), Β'2. [Chronika/Χρονικά], Αθήνα [Athens] 351-352.

Mayer Plath 1934: Mayer Plath, B., “Die Nekropole”, *Larisa am Hermos Die Ergebnisse der Ausgrabungen*

1902-1934, Band 1, Die Bauten, Berlin, 109-112.

Mellink 1961: Mellink, M. J., "Archaeology in Asia Minor", *American Journal of Archaeology,* Vol: 65/1, 37-52.

Mellink 1965: Mellink, M. J., "Archaeology in Asia Minor", *American Journal of Archaeology, Vol:* 69/2, 133-149.

Mellink 1966: Mellink, M. J., "Archaeology in Asia Minor", *American Journal of Archaeology, Vol:* 70/2, 139-159.

Mellink 1971: Mellink, M. J., "Archaeology in Asia Minor", *American Journal of Archaeology, Vol:* 75/2, 161-181.

Mert ve Kuru 2019: Mert, İ. H. – Kuru, B., "Priene Nekropolleri". İçinde: Şahin, M. – Özkılınç, G. – Özbey, A. S. (eds.), *Apollonia a. R. Araştırmaları,* Band 2. Nekropol ve Peyzaj Uygulamalar, Yaklaşımlar ve Öneriler (2-3 Aralık Gölyazı-Bursa)". 145-164.

Metzger 1944: Metzger, H., "Dionysos Chtonien D'après les Momuments Figurés de la Période Classique". *BSC*, 68-69, 296-339.

Michalaki Kollia 2010: M. Michalaki Kollia, ""Dédicaces à Artémis Lochia et à Eileithyia à Astypalée. Rapport avec les 2750 enchytrismes des nouveau-nés?" In: Inglese, A. (ed.), *Epigrammata: Iscrizioni greche e comunicazione letteraria in ricordo di Giancarlo Susini*. Atti del Convegno di Roma, (1–2 ottobre 2009). Tivoli: Edizioni Tored, 279–298.

Mikalson 1998: Mikalson, J. D. *Religion in Hellenistic Athens,* Berkeley: University of California Press.

Miller 2004: Miller, S. *Ancient Greek Athletics*, New Haven: Yale University Press.

Miltner and Miltner 1932: Miltner, F. – Miltner, H., "Bericht über eine Voruntersuchung in Alt-Smyrna", *Jahresheften des Österreichischen Archäologischen Institutes*, No: XXVII, 125-189.

Miltner 1934: Miltner, H. – Böhlau, Y., *Eski İzmir (Navluhon – Tantalis) ve Larissa Şehirleri Harabeleri*, İzmir: Nefaset Matbaası,

Mitsopoulou Leon 1972-75: Mitsopoulou Leon, V., "Ein Grabfund des vierten vorchristlichen Jahrhunderts aus Ephesos", *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien*, Vol: 50, 252-265.

Mrogenda 1990: Mrogenda, U., "Figürliche Terrakotten", In: Serdaroğlu, Ü. – Stupperich, R. – Schwertheim, E. (eds.), Ausgrabungen in Assos, *Asia Minor Studien Band* 2, Dr Rudolf Habelt: Bonn, 35-53.

Morris 1987: Morris, I., *Burial and Ancient Society: The Rise of the Greek city-state*, Cambridge University Press.

Moschonissioti 2010: Moschonissioti, S., "Child burials at the seaside cemetery of Ancient Mende", In: Guimier Sorbets, A. M. – Morizot, Y. (eds.), *L'Enfant et la mort dans l'Antiquité* I. *Nouvelles recherches dans les nécropoles grecques. Le signalement des tombes d'enfants. Actes de la table ronde internationale organisée à Athènes, École française d'Athènes,* (29–30 mai 2008), Paris: De Boccard, 207– 225.

Mutluay 2007: Mutluay, N., *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk,* Ankara: Ütopya Yayınevi.

Müller Wiener 1988a: Müller Wiener, E., "1987 Milet Çalışmaları", *10. Kazı Aonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (23-27 Mayıs 1988, Ankara), Ankara, 37-42.

Müller Wiener 1988b: Müller Wiener, W., "Milet 1987: Vorbericht über die Arbeiten des Jarhes 1987", *Istanbuler Mitteilungen*, Band 38, 251-278.

Neils 2003: Neils, J., "Children and Greek Religion", In: Neils, J. – Oakley, J. H. (eds.), *Coming of Age in Ancient Greece: Images of Childhood from the Classical Past,* New Haven, London: Yale University Press, 139-162.

Neils and Oakley 2003: Neils, J. – Oakley, J. H., "Catalogue", In: Neils, J. – Oakley, J. H. (eds.), *Coming of Age in Ancient Greece: Images of Childhood from the Classical Past,* New Haven, London: Yale University Press, 195-313

Nıcholls 1958/1959: Nicholls, R. V., "Old Smyrna: The Iron Age Fortifications and Associated Remains on the City Perimeter", *BSA*, 53/54, 35-137.

Nilsson 1955: Nilsson, M. P., *Geschicte der Griechischen Religion. 1. Die Religion Griechelands bis auf die Griechische Weltherrschaft,* München.

Oakley 2003: Oakley, J. H., "Death and the Child". In: Neils, J. – Oakley, J. H. (eds.), *Coming of Age in Ancient Greece: Images of Childhood from the Classical Past*, New Haven, London: Yale University Press, 163-194.

Opper 2006: Opper, T., Ein Fundkomplex von Terrakotten aus der Nekropole von Assos, *AMS* 57, 131-180.

Öğün 1965: Öğün, B., "Teos Kazıları 1963", *Türk Arkeoloji Dergisi* XIII-1: 115-121.

Özbilen Güngör ve Konak Tarakçı 2017: Özbilen Güngör, G. – Konak Tarakçı, S. "Klazomenai MET Nekropolisi Kurtarma Kazısı Ön Raporu", *Arkeoloji Dergisi XXII,* İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 19-47.

Özbudun 2019: Özbudun, S., "Var Git Ölüm: Ölüm Ritüellerine Antropolojik Bir Bakış". İçinde: Büyükkarakaya, A. M. – Aksoy, E. B. (editörler), *Memonto Mori, Ölüm ve Ölüm Uygulamaları*, İstanbul: Ege Yayınları, 43-61.

Özcan vd. 2018: Özcan, F. – Arınç, M. – Taşpınar, P., "2017 Yılı Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmalarında Bulunan Ağırlık ve Ağırşaklar". İçinde: Çekilmez, M. (ed.), *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Son Araştırmalar ve Disiplinler Arası Çalışmalar,* 2. Cilt, Aliağa Kent Kitaplığı: 6, Ankara, 273-283.

Özdemir 2018: Özdemir, E., "Myrina ve Gryneion'un Territoriumunda Yapılan Araştırmalar", İçinde: Çekilmez, M – Vardar, S. (editörler), *I. Aliağa Sempozyumu Bildirileri,* (14-15 Eylül), Aliağa Kent Kitaplığı Dizisi, Ankara, 303-319.

Özdemir 2019: Özdemir, E., *Kazı Buluntuları Işığında Nif Dağı Kırsal Kesim Hellenistik Dönem Keramikleri,* (Pamukkale Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli.

Özdemir ve Çekilmez 2020: Özdemir, E – Çekilmez, M., "Myrina Antik

Kenti Nekropolü, Mezar Tipleri ve Ölü Gömme Gelenekleri". İçinde: Çekilmez, M. (ed.), *Aliağa ve Çevresi: Uluslararası Aliağa Ve Çevresi-Aiolis Bölgesi-Arkeoloji ve Disiplinlerarası Araştırmalar Sempozyumu,* (27-28 Eylül 2018), Aliağa, 243-275.

Öztürk vd. 2017: Öztürk, N. – Güloğlu, G. –Girgin, A., "2011 Yılı Myrina ve Gryneion Antik Kentleri Arkeolojik Yüzey Araştırması", İçinde: Çekilmez, M. – Dereboylu Poulain, E. (editörler), *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Belgeler ve Yeni Araştırmalar*, 1. Cilt, Ankara,125-136.

Öztürk 2017: Öztürk, N., "2012 Yılı Myrina ve Gryneion Antik Kentleri Arkeolojik Yüzey Araştırması". İçinde: Çekilmez, M. – Dereboylu Poulain, E. (editörler), *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Belgeler ve Yeni Araştırmalar*, 1. Cilt, Ankara, 137-145.

Öztürk ve Güloğlu 2017: Öztürk, N. – Güloğlu, G., "2013 Yılı Myrina ve Gryneion Antik Kentleri Arkeolojik Yüzey Araştırması". İçinde: Çekilmez, M. – Dereboylu Poulain, E. (editörler), *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Belgeler ve Yeni Araştırmalar*, 1. Cilt, Ankara, 147-156.

Özdemir 2021: Özdemir, F. A. T., *Filozoflara Göre Çocuk: Tarihsel Bir Çalışma,* (Akdeniz Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya.

Özden vd. 1995: Özden, Ö. – Türker, Ç. – Kekeç, T., "1993 Yılı Skepsiz Antik Kenti Kurtarma Kazısı", *5. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, (25-28 Nisan 1994, Didim), Ankara, 372-393.

Özer 2014: Özer, E., "Aizanoi 2012 Yılı Çalışmaları". *35. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (27-31 Mayıs 2013, Muğla), Muğla, 324-342.

Özer 2016: Özer, E., "Aizanoi'dan Horozlu Mezar", *Art-Sanat Dergisi*, 5, 1-24.

Özeren vd. 1997: Özeren, Ö. – Ünal, F. – Üner, A., "Antandros Nekropolü 1995 Yılı Kurtarma Kazısı", *7. Müze Kurtarma Kazıları Semineri* (8-10 Nisan 1996, Kuşadası), Ankara, 1997, 161-177.

Özgan vd. 2012: Özgan, C. – Özgen, M. – Eren, K. – Polat, A. –

Çınar, Ö., ”Kolophon Antik Kenti 2010 Yılı Yüzey Araştırmaları”, *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, (23-28 Mayıs 2011 Malatya, Ankara), 263-284.

Özgan vd. 2013: Özgan, C. – Özgen, M. – Eren, K. – Polat, A. – Aykanat, B. B., “Kolophon Antik Kenti 2011 Yılı Yüzey Araştırmaları*”, 30. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, (28 Mayıs-1 Haziran 2012 Çorum), Çorum, 195-206.

Özgan vd. 2014: Özgan, C. – Gassner, V. – Muss, U. – Draganits, E. – Tereman, Ö., “Kolophon Antik Kenti 2012 Yılı Yüzey Araştırmaları”. *31. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (27-31 Mayıs, Muğla), Muğla, 97-109.

Özgan vd. 2015: Özgan, C. – Gassner, V. – Muss, U. – Draganits, E. – Grammer, Ö. B., “Kolophon Antik Kenti 2013 Yılı Yüzey Araştırmaları”, *32. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, (2-6 Haziran 2014 Gaziantep), Ankara, 269-282.

Özgan vd. 2016: Özgan, C. – Gassner, V. – Muss, U. – Draganits, E. – Grammer, Ö. B., “Kolophon Antik Kenti 2014 Yüzey Araştırmaları”. *33. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (11-15 Mayıs 2015 Erzurum), Ankara. 15-26.

Özgünel 2005: Özgünel, C., “Erythrai Antik Yerleşimi 2003 Sezonu Yüzey Araştırmaları”, *22. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt (24-28 Mayıs 2004 Konya), Ankara, 245-250.

Özgünel 2006: Özgünel, C. – Görkay, K., “2004 Yılı Erythrai Antik yerleşimi Arkeolojik Araştırmaları”, *23. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt (30 Mayıs-3 Haziran 2005 Antalya), Ankara, 239-248.

Özkan 1992: Özkan, T., “1990 Yılı Tenedos Nekropol Çalışmaları”, *2. Müze Kurtarma Kazıları Semineri* (29–30 Nisan 1991, Ankara), Ankara, 1–10.

Özkan 1993: Özkan, T., *Tenedos Arkaik ve Klasik Nekropolü,* (Ege Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi). İzmir.

Özkan ve Erkanal 1999: Özkan, T. – Erkanal, H., *Tahtalı Barajı Kurtarma Kazısı Projesi*. Özkan, T. (ed). İzmir.

Özkan ve Atukeren 1999: Özkan, T. – Atukeren, S., “Cevizcioğlu Çiftliği

Nekropolü Kazıları". *Tahtalı Baraji Kurtarma Kazısı Projesi*, İzmir, 43-54.

Öztürk 2005: Öztürk, K., *Smyrna Kent Sur Duvarı Önü Bezemesiz Gömü Kapları*, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir.

Özyiğit 1990: Özyiğit, Ö., "1988 Yılı Erythrai Sondaj Çalışmaları", *11. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, (18-23 Mayıs, Antalya), Ankara, 125-150.

Özyiğit 1991: Özyiğit, Ö., "1989 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", *12. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 1, (28 Mayıs-1 Haziran 1990, Ankara), 127-153.

Özyiğit 1995: Özyiğit, Ö., "1992 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", *15. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (24-28 Mayıs 1993, Ankara), Ankara, 11-36.

Özyiğit 1997: Özyiğit, Ö., "1995 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", *18. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (27-31 Mayıs 1996, Ankara), 1-26.

Özyiğit 2000: Özyiğit, Ö., "1998 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", *21. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (24-28 Mayıs 1999, Ankara), Ankara, 33-46.

Özyiğit 2001: Özyiğit, Ö., "1999 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", *22. Kazı Sonuçları Toplantısı*. Cilt 2, (22–26 Mayıs 2000, İzmir), Ankara, 1–14.

Özyiğit 2003a: Özyiğit, Ö., "2000–2001 Yılları Phokaia Kazı Çalışmaları", *24. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, (27–31 Mayıs 2002, Ankara), Ankara, 333–351.

Özyiğit 2003b: Özyiğit, Ö.,, "Phokaia'da Akurgal'ın Kazıları Işığında Son Dönem Çalışmaları", *Anadolu/Anatolia* 25, Ankara, 97-127.

Özyiğit 2008: Özyiğit, Ö., "2006 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", *29. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, (28 Mayıs-1 Haziran 2007, Kocaeli). Ankara, 489-512.

Özyiğit 2013: Özyiğit, Ö., "2011 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", *34. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, (28 Mayıs-1 Haziran 2012, Çorum), Ankara, 173-190.

Özyiğit 2017: Özyiğit, Ö., "2015 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", *38. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (23-27 Mayıs 2016, Edirne), Ankara, 519-538.

Özyiğit 2018: Özyiğit, Ö., "2016 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", *39. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (22-26 Mayıs 2017, Bursa), Ankara, 111-127.

Panteleon 2015: Panteleon, I., *Eine Archäologie der Direktoren: Die Erforschung Milets im Namen der Berliner Museen 1899–1914*, Mittelmeerstudien, Band 5, Paderborn: Ferdinand Schöningh.

Panti 2012: Panti, A. "Burial customs in the Thermaic Gulf and Chalcidice in the Archaic period", In: Tiverios, M. – Nigdelis, P. – Adam-Veleni, P. (eds.), Threpteria: Studies on ancient Macedonia,. Thessaloniki: ΑΠΘ, 466– 489.

Parker 1983: Parker, R., *Miasma: Pollution and Purification in Early Greek Religion.* Oxford: Clarendon Press.

Parkin 2013: Parkin, T., "The Demography of Infancy and Early Chilhood in the Ancient World", In: Evans Grubbs, J. – Parkin, T. – Bell, R. (eds.), *The Oxford handbook of childhood and education in the classical world*, Oxford: Oxford University Press, 40-61.

Parlama and Stampolidis 2000: Parlama, L. – Stampolidis, N. C. (Ed.), *Athens: The City Beneath the City. Antiquities from the Metropolitan Railway Excavations*. Athens: N. P. Goulandris Foundation, Museum of Cycladic Art.

Pasinli 1976: Pasinli, A., "Elaea'dan Gelen Kabartmalı Bir Pithos", *Türk Arkeoloji Dergisi,* Sayı 40, Ankara, 57-66.

Peker 2021: Peker, M., "Nif Dağı Kazısı Dağkızılca Nekropolisi: Koruma Açısından Bir Değerlendirme", *İzmir Araştırmaları Dergisi,* Sayı:13, İzmir, 31-47.

Peker vd. 2022: Peker, M. – Baykan, D. – Bektaş, G. – Baykan, C. – Bilgin, M. – Lenger, D. S., "Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2020 Yılı Kazısı", *2019, 2020 Yılı Kazı Çalışmaları*, Cilt 3, Ankara, 351-368.

Peker vd. 2025: Peker, M. – Baykan, D. – Bektaş, G. – Baykan, C., – Önem, İ. G., "Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2019 Yılı Kazısı", *44. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 3, (27-31 Mayıs 2024, Nevşehir), Ankara, 13-32.

Pemberton 1985: Pemberton, E. G., "Ten Hellenistic Graves in Ancient Corinth". *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*. 54(3), 271–307.

Pemberton 2020: Pemberton, E. G., "Small and Miniature Vases at Ancient Corinth". *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 89(2), 281–338.

Pfuhl 1903: Pfuhl, E., *Der archaische Friedhof am Stadtberge von Thera*, Athens.

Pirson 2008: Pirson, F., "Pergamon 2006 Kampanyasında Yakın Çevrede Yapılan Çalışmalar*", 25. Araştırma Sonuçları Toplantısı* Cilt 3,(28 Mayıs-1 Haziran 2007, Çanakkale), Ankara, 27-46.

Pirson 2009a: Pirson, F., "Pergamon- 2007 Kampanyasında Yakın Çevrede Yapılan Çalışmalar", *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı* Cilt 2, (26-30 Mayıs 2008, Ankara), Ankara, 283-302.

Pirson 2009b: Pirson, F., "Pergamon-Bericht über die Arbeiten der Kampagne 2008", *Archäologisher Anzeiger* 2009: 2, 129-213.

Pirson 2010: Pirson, F. – Horejs,B. – Zimmermann, M. – Bruckner, H. – Seeliger, M., "Pergamon- 2008 Kampanyasında Yakın Çevrede Yapılan Çalışmalar", *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (25-29 Mayıs 2009, Denizli), Ankara, 259-286.

Pirson 2011: Pirson, F., "Pergamon ve Liman Kenti Elaia: Hellenistik Döneme Ait Bir Merkezde ve Teritoryumda Yeni Araştırmalar", *Uluslararası Bergama Sempozyumu (07-09 Nisan 2011) Bildiriler Kitabı I*,2011(b), 249-250.

Pirson 2012: Pirson, F., "Pergamon 2010 Yakın Çevrede Gerçekleştirilen Yüzey Araştırmaları Raporu, *29. Araştırma Sonuçları* Toplantısı, Cilt 1, (23-28 Mayıs 2011, Malatya), Ankara, 429-460.

Pirson 2013: Pirson, F., "Pergamon 2011 Yılında Kent Çevresinde Gerçekleştirilen Yüzey Araştırmaları, *30. Araştırma Sonuçları Toplantısı.* Cilt 1, (28 Mayıs-1 Haziran 2012, Çorum), Ankara, 131-151.

Pirson et al. 2015: Pirson, F. – Ateş, G. – Bartz, M. – Brückner, H. – Feuser, S. – Mania, U. – Meier, L. – Seeliger, M., "Elaia: Eine aiolische Polis im Dienste der hellenistischen Residenzstadt Pergamon?", In: Matthaeis, A. – Zimmermann, M. (eds.), *Urbane Strukturen und bürgerliche Identität im Hellenismus, Die Hellenische Polis als Lebensform,* Band 5. 22-55.

Polat 2003: Polat, G.,"Antandros 2001 Kazıları", *24. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2,(27-31 Mayıs 2002, Ankara), Ankara, 21-30.

Polat ve Polat 2004: Polat, G. – Polat, Y., "Antandros 2002 Kazıları", *25. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 1, (26-31 Mayıs 2003, Ankara), Ankara, 453-462.

Polat ve Polat 2006: Polat, G. – Polat, Y., "Antandors 2003-2004 Yılı Kazıları", *27. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (30 Mayıs – 3 Haziran 2005, Antalya), Ankara, 89-104.

Polat vd. 2007: Polat, G. – Polat, Y. – Yağız, K., "Antandros 2005 Yılı Kazıları", *28. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (29 Mayıs – 2 Haziran 2006, Çanakkale), Ankara, 43-62.

Polat vd. 2008: Polat, G. – Polat, Y. – Yağız, K. –Küçük, T. – Zunal, O., "Antandros 2006 Yılı Kazıları", *29. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (28 Mayıs – 1 Haziran 2007, Kocaeli), Ankara, 455-476.

Polat vd. 2009: Polat, G. – Polat, Y. – Yağız, K. – Zunal, O. – Yıldırım, B., "Antandros 2007 Yılı Kazıları", *30. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 4, (26-30 Mayıs 2008, Ankara), Ankara, 39-60.

Polat vd. 2010: Polat, G. – Polat, Y. – Yağız, K. – Zunal, O., "Antandros 2008 Yılı Kazıları" *31. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 4, (25-29 Mayıs 2009, Denizli), Ankara, 1-22.

Polat vd 2011: Polat, G. – Polat, Y. – Yağız, K. – Aktaş, R. – Acar, E., "Antandros 2009 Yılı Kazıları", *32. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 3, (24-28 Mayıs

2010, İstanbul), Ankara, 98-121.

Polat vd. 2012: Polat, G. – Polat, Y. – Yağız, K. – Üney, S. – Aktaş, R. – Açar, E. – Arkan, D., "Antandros 2010 Yılı Kazıları", *33. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 1, (23-28 Mayıs 2011, Malatya), Ankara, 271-294.

Polat vd. 2015: Polat, G. – Polat, Y. – Yağız, K. – Üney, S. – Aktaş, R. – Arkan, D. –Üney, A. – Cumalıoğlu, A. – Açar, E. – Kıraç, E., "Antandros 2013 Yılı Kazıları", *36. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 3, (02-06 Haziran 2014, Gaziantep), Ankara, 135-158.

Polat vd. 2016: Polat, G. – Polat, Y. – Yağız, K. – Aktaş Çıldır, R– Arkan, D. Z. – Saka, A. – Üney, A. – Kıraç, E. – Baysu, E. – Çobanoğulları, M. – Develi, Ö. "Antandros 2014 Yılı Kazıları", *37. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 3, (11-15 Mayıs 2015, Erzurum), Ankara, 345-362.

Polat 2018: Polat, G. – Polat, Y. – Yağız, K. – Aktaş, R. – Saka, A. – Açar, E. – Baysu, E. – Kıraç, E., "Antandros 2015-2016 Yılı Kazıları", *39. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 3, (22-26 Mayıs 2017,Bursa), Bursa, 477-502.

Polat vd. 2020: Polat, G. – Polat, Y. – Yağız, K. – Çokoğullu, S. – Açar, E. – Baysu, E. – Kıraç, E. – Çobanoğulları, M. – Ürün, İ. "Antandros 2017-2018 Yılı Kazıları", *41. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (17-21 Haziran 2019, Diyarbakır), Ankara, 259-276.

Polat vd. 2023: Polat, G. – Polat, Y. – Yağız, K. – Üney, S. – Açar, E. – Çobanoğulları, M. – Baysu, E. – Karagöz, M. – Ürün, İ. – Koyuncu, M. H. "Antandros 2021 Yılı Kazıları", *42. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 3, (23-27 Mayıs 2022, Denizli), Ankara, 9-24.

Polat vd. 2024: Polat, G. – Polat, Y. – Yağız, K. – Üney, S. – Açar, E. – Çobanoğulları, M. – Karagöz, M. – Eren, T. Z. "Antandros 2022 Yılı Kazıları", *43. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (16-20 Ekim 2023, Ankara), Ankara, 57-70.

Polat 2025 Polat, Y., "Hellenistik Dönem Seramiğinde Tılsım Kolyesi (Charm Necklace) Bezemesi: Gerçek Bir Kolye Örneği Üzerinden

Değerlendirme". İçinde: Polat,G. –Yağız, K. – Yıldız-Aydoğan,Ö. – Çokoğullu, S. – Polat, Y., (editörler), *Ertuğrul Kıraç Anısına ANTANDROS I.* Arkhe Basım Yayıncılık. İzmir. 219-232.

Polat 2016: Polat, Y. *Teos Hellenistik Dönem Savunma Sistemi.* (Gazi Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gaziantep.

Pottier 1886: Pottier, E., "Fouilles dans la nécropole de Myrina: Osselets, avec marques et inscriptions." *Bulletin de Correspondance Hellénique* 10 (1886): 210–215.

Pottier and Reinach 1887: Pottier, E. – Reinach, S. *La Nécropole de Myrina: Recherches archéologiques exécutées au nom et aux frais de l'École française d'Athènes*. Tome 1: Texte et notices. Paris: École française d'Athènes.

Prokesch 1837: Prokesch von Osten, A., *Denkwürdigkeiten und Erinnerungen aus dem Orient,* Aus Julius Schnellers Nachlaß, hrsg. von Ernst Münch. Band 3, Stuttgart.

Pullan 1915: Pullan, R. P. , *Antiquities of Ionia V*, 1915.

Ραφτοπούλου and Ανετάκης 2019: Ραφτοπούλου, Μ. – Ανετάκης, Μ. "Ένας παιδικός τάφος του 4ου αι. π.Χ. από το Ριζάρι της Χίου", [*"A Child's Grave of the 4th Century BC from Rizari, Chios"*], Στο/In: Κουντούρη, Ε. – Γκαδόλου, Α. (επιμ./eds.) *Τα νεκροταφεία. Χωροταξική οργάνωση, ταφικά έθιμα, τελετουργίες* [*"The Cemeteries: Spatial Organization, Burial Customs, Rituals"*], Athens: Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων 313–329.

Reinach 1881: Reinach, S., "Une forteresse grecque à Nimroud-Kalessi", *BCH* 5, 131–136.

Reinach and Pottier 1882: Reinach, S. – Pottier. E. "Fouilles dans la nécropole de Myrina." *Bulletin de Correspondance Hellénique* 6, 388–433.

Reinach 1886: Reinach, S., "Deux teres-Cuites de Cymé". *BCH* 10, 492-500.

Reinach 1889: Reinach, S., "Statues archaïques de Cybèle découvertes à Cymé (Eolide)", *Bulletin de Correspondance, Hellénique, 13*, 543-562.

Reinach 1891: Reinach, S., *Chroniques d'Orient: documents sur les fouilles et découvertes dans l'Orient hellénique de 1883 à 1890*. Firmin-Didot et Cie.

Rutishauser 2021: Rutishauser, B., "Island Strategies : the Case of Tenedos", *Revue des Études Anciennes*. Tome 103, 2001, n°1-2. Les îles de l'Égée dans l'Antiquité. Bordeaux, (12-13 novembre 1999), Sous la direction de Patrice Brun, 197-204.

Sabetai 2000: Sabetai, V., "Paidikes Tafes Akraiphias", *Epetetistes Etaireias Boiotikon Meleton* 3, part A: 494–514.

Sabetai 2021: Sabetai, V., "Playing at the Festival: Aiora, a Swing Ritual", In: Dasen, V. – Vespa, M. (eds.) *Play and Games in Classical Antiquity. Definition, Transmission, Reception / Jouer dans l'Antiquité classique. Définition, Transmission, Réception*, Liège: Presses Universitaires de Liège, 61-77.

Saner 2012: Saner, T., "Larisa (Buruncuk) Akropolü ve Kalesi Yeni Bir Başlangıç 2010", *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2 (23-28 Mayıs 2011, Malatya), Ankara, 419-430.

Saner 2018: Saner, T., "Larisa'nın (Buruncuk) Kentdışı Alanları". İçinde: Çekilmez, M – Vardar, S. (editörler), *I. Aliağa Sempozyumu Bildirileri,* (14-15 Eylül), Aliağa Kent Kitaplığı Dizisi, 5, Ankara, 109-119.

Saner 2019: Saner, T., "Larisa (Buruncuk) Antik Kenti". İçinde: Çekilmez, M. (ed.), *Aliağa ve Çevresindeki Antik Kentler*. Aliağa Kent Kitaplığı: 9. Ankara.

Saner ve Külekçi 2020: Saner, T. – Külekçi, İ., "Larisa'daki Mimari Yüzey Araştırmalarının Getirdiği Bazı Yeni Tespit ve Bilgiler (2010-2018)". İçinde: Çekilmez, M (ed.), *Aliağa ve Çevresi, Aiolis Bölgesi-Arkeoloji ve Disiplinlerarası Araştırmalar Sempozyumu,* Aliağa Kent Kitaplığı 12. İzmir.

Saraçoğlu 2005: Saraçoğlu, A., "Grek Dünyasında Ölüler Ülkesi ve Ölümsüz Tanrılar". İçinde: Şahin, M. – Hakan Mert, İ. (editörler), *Ramazan Özgan'a Armağan*, İstanbul: Ege Yayınları, 317-333.

Sarıyer 2021: Sarıyer, S. *Yunan Masalları.* Karakarga Yayınları.

Sartiaux 1914: Sartiaux, F., "Recherches sur le site de l'ancienne Phocée." *Comptes Rendus des Séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 58, no. 1. 6–18.

Schäfer 2009: Schäfer, T., "Sigeion Yüzey Araştırmaları 2005-2007". *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Cilt 2. (26-30 Mayıs 2008,Ankara). 1-13.

Schäfer 2011: Schäfer, T., "Sigeion, Troas Bericht Uber Die 1. Grabungskampagne 2009", *32.Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (24-28 Mayıs 2010, İstanbul), Ankara, 407-420.

Schäfer 2012: Schäfer, T., "Sigeion, Troas Bericht Uber Die 2. Grabungskampagne 2010". *33.Kazı Sonuçları Toplantısı.* Cilt 2, (23-28 Mayıs 2011, Malatya), Ankara, 239-259.

Scheuer and Black 2000: Scheuer, L. – Black, S., *Developmental Juvenile Osteology*. London: Academic Press.

Schliemann 1881: Schliemann, H. *Reise in der Troas im Mai 1881*. Leipzig: F. A. Brockhaus.

Schmidt 1994: Schmidt, E., *Katalog der antiken Terrakotten I: Die figürlichen Terrakotten*. Martin-von-Wagner-Museum der Universität Würzburg. Mainz: Philipp von Zabern.

Schuchhardt 1886: Schuchhardt, C., "Kolophon, Notion und Klaros", *AM 11*, 398-434.

Schwartz et al. 2010: Schwartz, J. H. – Houghton, F. – Bondioli, L. – Macchiarelli, R., "Skeletal Remains from Punic Carthage Do Not Support Systematic Sacrifice of Infants". *PLoS ONE*, 5(2). 1-12.

Sevinç 1994: Sevinç, N., "Bozcaada (Tenedos) Nekropolü 1992 Yılı Kurtarma Kazısı", *IV. Müze Kurtarma Kazıları Semineri,* (26-29 Nisan 1993, Marmaris), 311-320.

Sevinç 1995: Sevinç, N., "Tenedos Kurtarma Kazısı", *V. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, (25-28 Nisan 1994, Didim), 113-129.

Sezgin vd. 2020: Sezgin, Y. – Eroğlu, M. – Başdemir, B. – Çelebi, A. – Zıh, F. – Kızılbuğa, B., "Aigai

(Aiolis) 2018 Yılı Çalışmaları", *41. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 4, (17-21 Haziran 2019, Diyarbakar), 465-486, Ankara.

Shapiro 2005: Shapiro H. A., "Fathers and Sons, Men and Boys", In: Neils, J. – Oakley, J. H. (eds.), *Coming of Age in Ancient Greece: Images of Childhood from the Classical Past*, New Haven, London: Yale University Press, 85-112.

Slane 2017: Slane, K. W., "Tombs, Burials, and Commemoration in Corinth's Northern Cemetery". *Corinth, 21*, iii–270.

Smith vd. 1890: Smith, W. – Wayte, W. – Marindin, G. E., *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities,* Albemarle Street, London: John Murray.

Smith and Kahila 1992: Smith, P. – Kahila, G., "Identification of Infanticide in Archaeological Sites: A Case Study from the Late Roman–Early Byzantine Periods at Ashkelon, Israel," *JAS* 19, 667–675.

Smith 2007: Smith, S. L., "Stature estimation of 3-10-year-old children from long bone lengths". *Journal of Forensic Sciences*, 52(3), 538–546.

Sokolowski 1969: Sokolowski, F., *Lois sacrées des cités grecques*. Paris: de Boccard.

Soyaker ve Nalbantoğlu 1999: Soyaker, S. – Nalbantoğlu, C., "Çandarlı'da Yapılan Kurtarma Kazısı", *Müze Kurtarma Kazıları Semineri 9*, (27-29 nisan 1998, Antalya), Ankara 1999, 1-4.

Spencer 1995: Spencer, N., "Early Lesbos Between East and West: A "Grey Area" of Aegean Archaeology", *The Annual of the British School at Athens*, Vol: 90, 269–306.

Steskal 2017: Steskal, M., Reflections on The Mortuary Landscape of Ephesus: The Archaeology of Death in A Roman Metropolis. In: Brandt J. R. – Hagelberg E. – Bjornstad G. – Ahrens S. (eds.), *Life And Death in Asia Minor in Helleiısiıc, Roman, And Byzantine Times*, Oxford: Oxbow Books, 176 – 187.

Steskal 2019: Steskal, M., "Ephesos'ta İnhumasyon ve Kremasyon". İçinde: Özer, E. (ed.), *AIZANOI IV*. Anadolu'da Hellenistik ve Roma

Dönemlerinde Ölü Gömme Adetleri Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, (23-26 Temmuz 2018), Ankara, Matsa Basımevi, 357-374.

Stroszeck 2012: Stroszeck, J., "Grave gifts in child burials in the Athenian Kerameikos: The evidence of sea shells", In: Hermary, A. – Dubois, C. (eds.), *L'enfant et la mort* III. *Le mobilier funéraire des sépultures d'enfants dans le monde gréco-romain: actes de la table ronde internationale organisée à la Maison Méditerranéenne des Sciences de l'Homme, MMSH d'Aix- en-Provence*, (20–22 janvier 2011), Aix-en-Provence: Centre Camille Jullian Errance, 57–75.

Stupperich 1990: Stupperich, R., "Vorbericht Über Die Grabung İn Der Westtor-Nekropole Von Assos Im Sommer 1989", *AMS* 2, 7-22.

Stupperich 1992: Stupperich, R., "Zweiter Vorbericht Über Die Grabung İn Der Westtor-Nekropole Von Assos Im Sommer 1990", *AMS* 5, 1-31.

Stupperich 1993: Stupperich, R., "DritterVorbericht Über Die Grabung İn Der Westtor-Nekropole Von Assos Im Sommer 1991", *AMS* 10, 1-35.

Stupperich 1996a: Stupperich, R.,, "VierterVorbericht Über Die Grabung İn Der Westtor-Nekropole Von Assos Im Sommer 1992", *AMS* 21, 1-31.

Stupperich 1996b: Stupperich, R., "Grabungen in der Nekropole von Assos 1989-1994". *THETIS. Mannheimer Beiträge zur Klassischen Archäologie und Geschichte Griechenlandaund Zyperns*, Band 3, 49–70.

Stupperich 2006: Stupperich, R., "Fünfter Vorbericht Über Die Grabung İn Der Westtor-Nekropole Von Assos Im Sommer 1993", *AMS* 57, 1-26.

Sudano 2015: Sudano, F., "Kyme of Aeolis. Excavations in the Necropolis (2007-2008): Preliminary Data". SOMA 2011, Proceedings of the 15th Symposium on Mediterranean Archaeology, held at the University of Catania (3-5 March 2011), Volume 1, P. M. Militello, H. Öniz (ed.), *BAR International Series*, 431-433.

Sulan 2018: Sulan, S., *Parion Oda Mezarları,* (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Samsun.

Swinford 2006: Swinford, K. M., *The Semi-Fixed Nature of Greek Domestic Religion.* (Master Thesis, Division of Research and Advanced Studies of the University of Cincinnati).

Şahin 2021: Şahin, M., "Knidos Yuvarlak Tapınak Terası Pişmiş Toprak Adak Protomları", *OLBA,* XXXIX, 189-225.

Şahin 2013: Şahin, N., *Antik Çağ'da Anadolu'da Kadın*, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Şahin vd. 2003: Şahin, N. – Ersoy, A. – Tanrıver, C. – Şahin, I. – Akat, S., "Klaros 2001", *24. Kazı Sonuçları Toplantısı.* Cilt 2, (27-31 Mayıs 2002, Ankara), Ankara, 81-90.

Şahin vd. 2004: Şahin, N. – Tanrıver, C. – Şahin, I. – Ersoy, A. – Akar, S. D. – Akat, S. – Ful, Ş. D., "Klaros 2002 Yılı Kazı, Restorasyon ve Epigrafi Çalışmaları", *25. Kazı Sonuçları Toplantısı.* Cilt 2, (26-31 Mayıs 2004, Konya), Ankara, 73-86.

Şahin 2017: Şahin, R. T., *2015 yılı Myrinave Gryneion Yüzey Araştırması Arkeolojij Envanterinin Değerlendirilmesi*, (Adnan Menderes Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın.

Takaoğlu ve Yaman 2019: Takaoğlu, T. – Yaman, H., "Arkaik Dönem Kuzeydoğu Ege Kültürel Etkileşim Ağı İçinde Tenedos Adası", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergisi*, Ek Dizi I, 321-338.

Takaoglu 2023: Takaoğlu, T., "Tenedos (Bozcaada) 2021 Yılı Kazısı", *42. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 5, (23-27 Mayıs 2022, Denizli), Ankara, 305-317.

Takaoglu 2024: Takaoğlu, T., "Tenedos (Bozcaada) 2022 Yılı Kazısı", *43. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 3, (16-20 Ekim 2023, Ankara), Ankara, 293-307.

Takaoglu 2025: Takaoğlu, T., "Tenedos (Bozcaada) 2023 Yılı Kazısı", *44. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 6, (27-31 Mayıs 2024, Nevşehir), Ankara, 381-397.

Tanrıver vd 2017: Tanrıver, C. – Akat Özenir, S. – Akar Tanrıver, D. – Erdem Otman, A. Ü. – Erdoğan, A., "Eski Smyrna Bayraklı Örenyeri/Tepekule Kazısı, 2014-2015", *38. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt: 3, (23-27 Mayıs 2016, Edirne), Ankara, 95-114.

Taşpınar 2019: Taşpınar, P. *Kyme Doğu Nekropolü (Habaş Kurtarma Kazısı 2010-2011 Yılı) Figürinleri*, (Adnan Menderes Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın.

Tavukçu 1999: Tavukçu, A. Y., *Troas Bölgesi Terrakotta Figürinleri,* (Atatürk Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.

Tavukçu vd. 2003: Tavukçu, A. Y. – Başaran, C. – Aydın Tavukçu, Z. – Küçükefe, E., "Bozcaada-Tenedos Araştırmaları 2002" *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (26-31 Mayıs 2003, Ankara), Ankara, 67-76.

Tavukçu vd. 2010: Tavukçu, A. Y. – Tavukçu, Z. – Yavuz, M. – Kasapoğlu, H., "Bozcada (Tenedos) Araştırmaları 2008", *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, (25-29 Mayıs 2009, Denizli), 239-254.

Tavukçu vd. 2011: Tavukçu, A. Y. – Aydın Tavukçu, Z. – Ağaoğlu, S., "Bozcaada (Tenedos) Araştırmaları 2009" *28. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (24-28 Mayıs 2010, İstanbul), Ankara, 57-68.

Teegen 2025: Teegen, W. R., Palaeopathology and Archaeothanatology". In: Pirson, F. – Verger, S. (eds.), *Hellenistic Funerary Culture in Pergamon and the Aeolis. A Collection of Current Approaches and New Results, Pergamenische Forschungen, 20,* Reichert Verlag, 29-34.

Tekin 2008: Tekin, O., *Antik Nümismatik ve Anadolu*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İstanbul.

Themos and Zavvou 2010: Themos, A. – Zavvou, E., "Recent Finds of Child Burials in the Area of Ancient Sparta from Protogeometric to Roman Times." In: Guimier-Sorbets, A. M. – Morizot, Y. (eds.), *L'Enfant et la mort dans l'Antiquité I: Nouvelles recherches dans les nécropoles grecques. Le signalement des tombes d'enfants*. Actes de la table ronde internationale organisée à Athènes,

École française d'Athènes, (29–30 mai 2008) Travaux de la Maison René-Ginouvès 12. Paris: De Boccard, 2010, 227–241.

Tohum 2019: Tohum, B. M., *Ovidius ve Fastı Eserlerinde Ocak Ayı Festivalleri Bağlamında Tanrı Ianus.* (İstanbul Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.

Tombul 2019: Tombul, M. "Parion Eğrekbaşı Nekropol Alanı ve Buluntuları". İçinde: Keleş, V. – Kasapoğlu, H. – Ergürer,E. H. – Çelikbaş, E. –Yılmaz, A. (editörler). *Cevat Başaran'a 60. Yaş Armağanı. Ankara.*Ankara: Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları. 607-624.

Tsakos 1996: Tsakos, K.,"Stadt und Nekropolen: Samos in der archaischen Epoche (6. Jh)", *Samos, Die Kasseler Grabung 1894*, Kassel, 120-131.

Tsakos and Viglaki-Sofianou 2012: Tsakos, K. – Viglaki Sofianou, M., *Samos: The Archaeological Museums*. Athens: John S. Latsis Public Benefit Foundation.

Τσαρδάκα 2013: Τσαρδάκα, Δ., "Συμβολή στην ιστορική τοπογραφία της αρχαίας πόλεως Χίου. : Νέα στοιχεία από τις σωστικές ανασκαφές των ετών 1985-2013", ["A Contribution to the Historical Topography of the Ancient City of Chios: New Evidence from the Rescue Excavations of 1985–2013"]. *Hόρος* [*Horos*] 23–25, 481-517.

Tuğrul 2016: Tuğrul, S., *Ebedi Kutsal Ezeli Kurban: Çok Tanrılıktan Tek Tanrılığa Kutsal ve Kurbanlık Mekanizmaları.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Tuğrul 2024: Tuğrul, S., *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Parion'da Nekro-Sosyal Süreklilik ve Değişim: Güney (Tavşandere) Nekropolü*, (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi), Samsun.

Tunçdemir vd. 2017: Tunçdemir, S. – Tombul, M. – Taylan, H., "Çanakkale, Biga, Parion Eğrekbaşı Nekropolü Kurtarma Kazısı", *26. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, (19-20 Nisan 2017, Hatay), Ankara, 221-236.

Tül Tulunay 2006: Tül Tulunay, E., "Nif (Olympos) Dağı Araştırma Projesi: 2004 Yılı Yüzey Araştırması", *23. Araştırma Sonuçları*

Toplantısı, Cilt 2, (30 Mayıs – 3 Haziran 2005, Antalya), Ankara, 189-200.

Tül Tulunay 2007: Tül Tulunay, E., "Nif (Olympos) Dağı Araştırma Projesi: 2005 Yılı Yüzey Araştırması", *24. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, (29 Mayıs - 2 Haziran 2006, Çanakkale), Ankara, 351-362.

Tül Tulunay 2009: Tül Tulunay, E., "Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2007 Yılı Kazısı", *30. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 3, (26-30 Mayıs 2008, Ankara), Ankara, 411-426.

Tül Tulunay 2010: Tül Tulunay, E., "Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2008 Yılı Kazısı", *31. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, (25-29 Mayıs 2009, Denizli), Ankara, 387-408.

Tül Tulunay 2011: Tül Tulunay, E., "Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2009 Yılı Kazısı", *32. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 3, (24-28 Mayıs 2010, İstanbul), Ankara, 405-423.

Tül Tulunay 2012: Tül Tulunay, E., "Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2010 Yılı Kazısı", *33. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 3, (23-28 Mayıs 2011, Malatya), Ankara, 147-172.

Tül Tulunay 2013: Tül Tulunay, E., "Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2011 Yılı Kazısı", *34. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, (28 Mayıs – 1 Haziran 2012, Çorum), Çorum, 233-252.

Tül Tulunay 2014: Tül Tulunay, E., "Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2012 Yılı Kazısı", *35. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, (27-31 Mayıs 2013, Muğla), Muğla, 343-357.

Tül Tulunay 2015: Tül Tulunay, E., "Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2013 Yılı Kazısı", *36. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 3, (02-04 Haziran 2014, Gaziantep), Ankara, 695-717.

Tül Tulunay 2017: Tül Tulunay, E., "Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2015 Yılı Kazısı", *38. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, (23-27 Mayıs, 2016, Edirne), Ankara, 331-358.

Tül Tulunay 2018: Tül Tulunay, E., "Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2016 Yılı Kazısı", *39. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 3, (22-26

Mayıs, 2017, Bursa), Bursa, 301-326.

Tül Tulunay vd. 2022: Tül Tulunay, E. – Peker, M. – Baykan, D. – Lenger, D. S. – Bilgin, M. – Baykan, C.,"Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2019 Yılı Kazısı", *2019, 2020 Yılı Kazı Çalışmaları*, Cilt 2, Ankara, 37-60.

Türkmen 2011: Türkmen, M., "İzmir Nif Dağı Ballıcaoluk Yerleşimine İlişkin Gözlemler". *Colloqium Anatolicum*, X. İstanbul, 261-276.

Türkyılmaz 2007: Türkyılmaz, M. *Tenedos Sikkeleri*. (Ankara Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Tzannes 2004: Tzannes, M. C., "The Excavations of G. Oikonomos at the Archaic Cemetery of Monastirakia in Klazomenai, 1921-22", In: Moustaka, A. – Skarlatidou, E. – Tzannes, M. C. – Ersoy, Y. (eds.) *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropolis and Colony. Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera,* (20-21 October 2001), Thessaloniki: University Studio Press, 97-120.

Uçankuş 1980: Uçankuş, H. T., "Kyme Kurtarma Kazısı Ön Raporu (1979)", 2. Kazı Sonuçları Toplantısı, (11-15 Şubat 1980, Ankara), Ankara, 139-149.

Ulusoy 2010: Ulusoy, P., *Burial Customs of Clazomenae in the Iron Age (1100 – 500 BC).* (The Department of Archaeology and History of Art Bilkent University, Master Thesis), Ankara.

Ulusoy 2019: Ulusoy, P., *Klazomenai Asty'sünde Yerleşim Düzenleri ve Değişimleri: Politik, Sosyal ve Çevresel Faktörler,* (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi), Muğla.

Utheim 2019: Utheim, N. S., *The Ancient Greek Festival of Anthesteria*. (University of Oslo, Master Thesis in History). Oslo.

Utili 1999: Utili, F., "Die archaische Nekropole von Assos", *Asia Minor Studien*, Cilt: 31, Bonn.

Ünlü ve Özsaygı 2007: Ünlü, A. – Özsaygı, M., "İzmir İli, Aliağa İlçesi, Gümrük Binası Sondaj Kazısı", *15. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu,*

(24-26 Nisan 2006, Alanya), Ankara, 13-24.

Ürkmez 2002: Ürkmez, Ö., *Şaşal Nekropolü Stroter Mezarları*, (Ege Üniversitesi, Yayımlanmamış Lisans Tezi), İzmir.

Ürkmez 2012: Ürkmez, Ö., *M. Ö. I Bin Yılda Nekrolojik Eserler Işığında Batı Anadolu'da Ölüm İkonografisi,* (Ege Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir.

Ürkmez 2014: Ürkmez, Ö., "Aiolis Kymesi'nden Samurlu 877 Nekropolisi", *Colloquium Anatolicum,* XIII, 337-381.

Ürkmez 2016: Ürkmez, Ö., "Aiolis Kymesi'nden Samurlu 879 Nekropolisi", *Colloquium Anatolicum,* XV, 156-187.

Ürkmez 2020: Ürkmez, Ö., "Kyme Nekropolisleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme". İçinde: Çekilmez, M. (ed.), *Aliağa ve Çevresi: Uluslararası Aliağa Ve Çevresi- Aiolis Bölgesi-Arkeoloji ve Disiplinlerarası Araştırmalar Sempozyumu,* (27-28 Eylül 2018), Aliağa, 333-350.

Ürkmez 2021: Ürkmez, Ö., "The Rock-Carved Tumulus of Nikon in Tisna". *Archaeologia Maeandrica, 1*, 66-80.

Ürün 2020: Ürün, İ., *Antandros Nekropolisi Pithos Mezarlar*, (Ege Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.

Verger et al. 2025: Verger, S. – Sezgin, Y. – Pace, R., "The Necropolis of Aigai. Archaeology of an Exceptional Funerary Landscape". In: Pirson, F. – Verger, S. (eds.), *Hellenistic Funerary Culture in Pergamon and the Aeolis. A Collection of Current Approaches and New Results, Pergamenische Forschungen,* 20, Reichert Verlag, 53-64.

Vlachou 2007: Vlachou, V., "Oropos: The infant and child inhumations from the settlement (late 8th– early 7th centuries BC)", In: Mazarakis, A. (ed.), *Oropos and Euboea in the Early Iron Age*. Volos: University of Thessaly Publications, 213– 240.

Vlachou 2012: Vlachou, V., "Death and burial in the Greek world". In: Hermary, A. – Jaeger, B. (eds),

Thesaurus Cultus et Rituum Antiquorum VIII, *Death and Burial* (Addendum to Vol: VI). Los Angeles: The J. Paul Getty Museum, 363– 384

Vlachou 2021: Vlachou, V., "Children and Death in Archaic and Classical Greece", In: Beaumont, L. A. – Dillon, M. – Harrington, N. (eds.), *Children in Antiquity, Perspectives ans Experiences of Childhood in the Ancient Mediterranean,* London and New York: Routledge.

Βλαβιανού and Τσαλίκη 1981: Βλαβιανού, Α. – Τσαλίκη, Ι., "Ανασκαφή τάφων στην Ερέτρια", [*"Excavation of Graves in Eretria"*]. *Αρχαιολογικόν Δελτίον* [*Archaiologikon Deltion*] 36, 58– 81.

Wiegand and Schrader 1904: Wiegand, T. – Schrader, H., *Priene – Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen in den Jahren 1895-1898.* Berlin: Inktank Publishing Verlag.

Wise 2005: Wise, S., *Childbirth Votives and Rituals in Ancient Greece,* Division of Research and Advanced Studies of the University of Cincinnati.

Wolska 1992: Wolska, W., "Pathologische Beobachtungen Am Skelettmaterial", *AMS* 5, 173-182.

Wolska 1993: Wolska, W., "Aspekte Des Bestatungsrituals In Der Nekropole Von Assos", *AMS* 10, 199-209.

Wolska 1996: Wolska, W. – Wolski, W., "Hyperostosis Porotica bei Kindern in der Nekropole Von Assos", *AMS* 21, 167-190.

WHO 2006: *Neonatal and Perinatal Mortality: Country, Regional, and Global Esti- mates,* Geneva.

Yağız 2008: Yağız, K., "Antandros Nekropolisi Arkaik Donem Urneleri", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları Arkeoloji Dergisi,* Cilt: XI, Sayı:1, 83-105.

Yağız 2012: Yağız, K., *Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1.Bin'de Ölü Gömme Gelenekleri,* (Ege Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir.

Yağız 2015: Yağız, K., "Bir Troas Bölgesi Arkaik Nekropolisi: Antandros", İçinde: Şimşek, C. – Duman, B. – Konakçı, E. (editörler), *Mustafa Büyükkolancı'ya Armağan,* Ege Yayınları, 707-

722.

Yalçın 1997: Yalçın, Ü., "Milet'te Bilimsel Araştırmalar 1995", *12. Arkeometri Sonuçları Toplantısı,* (27-31 Mayıs 1996 Ankara), Ankara, 1-28.

Yalman 1993: Yalman, B., "Antandros Nekropolisi Kurtarma Kazısı", *3. Müze Kurtarma Kazıları Semineri* (27-30 Nisan 1992, Efes), Ankara, 1993, 449-487.

Yaman 2022: Yaman, H. "Tenedos Nekropolis Buluntusu Fenike Kökenli Cam Pendant", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Sayı.33, 59-73.

Yaran 2022: Yaran, S., *Antik Roma'da Festivaller.* (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun.

Yaraş ve Yaraş 2010: Yaraş, A. – Yaraş, C., *"*Antik Çağda Oyuncaklar ve Günümüze Yansıması*"*, *Günümüzde Çocuk Oyunlarında ve Oyuncaklarında Yaşanan Değişimler Sempozyumu,* 61-74.

Yaşar ve Erol 2007: Yaşar, Z. F. – Erol, A. S., "Dental Anthropology", *Anthropology* (22), 15-40.

Yıldırım ve Yavşan 2022: Yıldırım,Ö. C. – Yavşan, Ç., "Tenedos Nekropolis'inden Seramik Askos'lar". *Phaselis*, Issue 8, 73-82.

Yıldız 2006: Yıldız Ö., *M.Ö. 1. Binde Antandros Antik Kentinde Kremasyon: Ölü Gömme Geleneği Açıdan İncelenmesi*. (Hacettepe Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara.

Yıldız ve Erdal 2008: Yıldız, Ö. – Erdal, Y. S., "Antandros Antik Kenti Ölü Yakma Geleneği", *23. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, (28 Mayıs-1 Haziran 2007, Kocaeli), Ankara, 41-56.

Yiğit vd. 2008: Yiğit, A. – Gözlük Kırmızıoğlu, P. – Yavuz, A. Y., "Nif (Olympos) Dağ Kazısı", *Arkeometri Sonuçları Toplantısı* 23, (28 Mayıs - 1 Haziran 2007, Kocaeli), Ankara, 111-126.

Young 1942: Young, R. S., Graves from the Phaleron Cemetery. *American Journal of Archaeology*, *46*(1), 23–57.

Φανταουτσάκη and Δασακλή 2017: Φανταουτσάκη, Χ. – Δασακλή, Ν., "Πρόταση

διαχείρισης ενός ιδιαίτερου συνόλου αμφορέων: Εμπορικοί αμφορείς από το βρεφικό νεκροταφείο της Αστυπάλαιας.", [*"Management Proposal for an Uncommon Collection of Amphorae: Transport Amphorae from the Infant Cemetery in Astypalaia"*]. Στο/In: Φανταουτσάκη, Χ. (επιμ./ed.), *Protection and Enhancement of Cultural Heritage: The Case of Transport Amphorae*, Ρόδος Σεπτεμβρίου, 30, 2017, 87-105.

Φανταουτσάκη 2023: Φανταουτσάκη, Χ. "Αρχαιολογικά Αστυπάλαιας. Νεότερα στοιχεία από τις πρόσφατες έρευνες της Εφορείας Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου στον οικισμό της Χώρας (2011–2019).", [*"Archaeology of Astypalaia: New Data from the Recent Excavations of the Ephorate of Antiquities of the Dodecanese in the Settlement of Chora (2011–2019)"*], Στο/In: Βλαχόπουλος, Α. Γ. (επιμ./ed.), *Βαθύ Αστυπάλαιας. Δέκα χρόνια έρευνας (2011–2020) σε ένα διαχρονικό παλίμψηστο του Αιγαίου* [*"Vathy, Astypalaia: Ten Years of Research (2011–2020) in a Diachronic Palimpsest of the Aegean"*], *Τόμος Ι: Η Αστυπάλαια στον χρόνο*. Αθήνα. 100–117.

İnternet Kaynakları

https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:2001.05.0214:chapter=10&highlight=amphidromia (Erişim tarihi 22.11.2023).

https://www.carc.ox.ac.uk/record/4A16B0CE-3A34-4D75-A52D-92D53DE0F81C (Erişim tarihi 22.11.2023).

https://jenikirbyhistory.getarchive.net/media/red-figure-cup-birth-of-helen-boston-mfa-99539-de1f7b (Erişim Tarihi 23.11.2023).

https://en.m.wikipedia.org/wiki/File:Stele_Plangon_Glyptothek_Munich_199.jpg (Erişim Tarihi 26.11.2023).

http://noapplet.epigraphy.packhum.org/search (Erişim tarihi 27.11.2023).

https://www.carc.ox.ac.uk/carc/resources/Introduction-to-Greek-Pottery/Keypieces/Geometric (Erişim tarihi 09.06.2024)

https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/43370,izmir---dikili---candarli-mah-28-pafta-4197-parselin-3d-.pdf?0 Erişim tarihi 17.09.2025

www.miletgrabung.uni-hamburg.de (Erişim tarihi 09.04.2026).

(https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0035%3Abook%3D8%3Achapter%3D45%3Asection%3D4) (Erişim tarihi 23.03.2026).

http://odysseus.culture.gr/h/3/eh351.jsp?obj_id=8941 (Erişim tarihi 31.03.2026).

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/330006 (Erişim tarihi 03.06.2026)

https://harvardartmuseums.org/collections/object/288891 (Erişim tarihi 24.08.2024)

https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1772-0320-468; (Erişim tarihi 23.07.2025).

https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1907-0519-3 (Erişim tarihi 23.07.2025).

https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/43370,izmir---dikili---candarli-mah-28-pafta-4197-parselin-3d-.pdf?0 (Erişim tarihi 18.09.2025).

https://www.ukta.com.tr/ (Erişim tarihi 23.04.2026).

https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1805-0703183?selectedImageId=446054001 (Erişim tarihi: 20.08.2025).

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/259196 **(**Erişim tarihi: 15.04.2026).

https://www.attalus.org/pliny/hn7a.html (Erişim tarihi: 06.05.2026).

https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010282389 **(**Erişim tarihi: 02.07.2026)

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının konusunu ortaya atan; mesleki ve insani açıdan her zaman yol gösterici olan, meslek etiğini ve arkeolojiye bakış açımı şekillendiren danışmanım Prof. Dr. Yasemin Polat'a ve hocam Prof. Dr. Gürcan Polat'a, bu zamana kadar bana kattıkları her şey için teşekkür ederim. 2011 yılından bu yana öğrencileri olmak, benim için her zaman gurur ve mutluluk verici olmuştur.

Tezimin her aşamasını titizlikle ve sabırla inceleyen, çalışmanın metodolojisine yön veren ikinci danışmanım Prof. Dr. Kahraman Yağız'a gösterdiği sonsuz sabır ve emekleri için derin şükranlarımı sunarım. Tez izleme komitelerinde bilgi ve deneyimleriyle katkı sunan, Prof. Dr. Yusuf Sezgin'e; kaynak ve bilgilerini cömertçe paylaşan Doç. Dr. Onur Zunal'a, Doç. Dr. Feyzullah Şahin'e, Dr. Öğr. Üyesi Evren Açar'a, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ayaz'a ve Dr. Fuat Lebe'ye içtenlikle teşekkür ederim.

Arkeoloji yolculuğumda, mesleğe adım attığım Antandros kazısının yeri çok büyüktür. Uzun yıllar beraber çalıştığım, mesleği daha çok sevmemi sağlayan, zor çalışma koşullarını güzelleştiren birçok meslektaş, dost edindim. Özellikle on yıl boyunca omuz omuza çalıştığım, hem mesleki hem de hayatın her alanında desteğini her zaman hissettiğim; ne yazık ki 2020 yılında, doktoraya henüz başladığı günlerde kaybettiğimiz Uzm. Arkeolog Ertuğrul Kıraç'a hem mesleğe dair bana kattıkları için hem de dostluğu için teşekkürü borç bilirim. Hayatta olsaydı olasılıkla aynı süreçte tezimizi tamamlamış olacaktık. Bu nedenle tezimi onun anısına ithaf etmek isterim; her zaman kalbimizde sevgiyle anılacaktır.

Yine Antandros kazısında tanıştığım ve birlikte uzun yıllar çalıştığım, karşılaştığı her ilgili kaynağı benimle paylaşmayı ihmal etmeyen Arkeolog Cenk Mısırlıoğlu'na; fikir ve düşünceleriyle bana her daim farklı bakış açıları sunan, manevi desteğini her zaman hissettiğim Uzm. Arkeolog Habib Koyuncuoğlu'na; zorlandığım her an yardımıma koşan, özellikle verilere erişim konusunda çokça emeği geçen Uzm. Arkeolog Melis Karagöz ve Uzm. Arkeolog Murat Karagöz'e; tez sürecinde yaptığımız fikir alışverişleriyle çalışmama katkı sağlayan Uzm. Arkeolog İlayda Karaçetin başta olmak üzere tüm Antandros ekibine bana kattıkları her şey için tüm içtenliğimle teşekkür ederim.

Çalışma sürecinde kaynak erişimi konusunda yardımını esirgemeyen Ar. Gör. Hakan Aycan, Ar. Gör. Sevim Kurtuldu, Ar. Gör. Ceyda Eroğlu, Dr. C. Samet Harmandar ve Uzm. Arkeolog Burkay Kızılbuğa'ya; doktora yolculuğunu birlikte paylaştığım Dr. Selver Aslan, Dr. Betül Balıkçı Tayfun ve Dr. Gizem Alkan Dayangaç'a destekleri için teşekkür ederim.

Seçimlerime saygı duyan, mutlu olduğum işi yapmam konusunda hep arkamda olan, desteklerini esirgemeyen annem Nazlı Baysu, babam Levent Baysu ve abim Cem Baysu'ya sonsuz teşekkürlerimi ve sevgimi sunarım. Varlıkları bu yoğun çalışma sürecini her zaman daha huzurlu kıldı.

Bu uzun süreçte en büyük destekçim olan eşim Hüseyin Ünal'a ayrıca minnettarlığımı ifade etmek isterim. Tezin getirdiği tüm yorgunluğa ve çalışma temposuna sabırla ortak oldu. Bu tez, onun desteği olmadan tamamlanamazdı; varlığı ve desteği için sonsuz teşekkürler.

Son olarak dile getirmek isterim ki, doktora çok uzun bir süreçti; bu sebeple adını zikretmeyi unuttuğum herkesin ve zaman zaman ihmal ettiğim tüm sevdiklerimin affına sığınıyorum.

İzmir, 2026 Ecem BAYSU ÜNAL

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Ecem Baysu Ünal

Eğitim Bilgileri:

Lisans: Ege Üniversitesi – Klasik Arkeoloji (2009-2014)

Tez Konusu: "Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eski Eser Koleksiyonu'ndaki Korinth Seramikleri"

Yüksek Lisans: Ege Üniversitesi – Klasik Arkeoloji (2014- 2019)

Tez Konusu: "Antandros Yamaç Ev Mozaik Altı Sondaj Buluntuları"

Doktora: Ege Üniversitesi – Klasik Arkeoloji (2019- 2026)

Tez Konusu: "Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e Troas, Aiolis, İonia Bölgelerinde Bebek ve Çocuk Mezarları"

İş Deneyimi:

Antandros Kazısı (Prof. Dr. Gürcan POLAT) – Edremit/BALIKESİR

- 2011 – 2014 (Temmuz - Eylül) : Arkeoloji öğrencisi

Antandros Kazısı (Prof. Dr. Gürcan POLAT) – Edremit/BALIKESİR

- 2015 – 2019 (Temmuz – Eylül) : Arkeolog

Amos Antik Kenti Yüzey Araştırması – (Doç. Dr. Mehmet GÜRBÜZER) Turunç/MUĞLA

- 2019 (Ekim) : Arkeolog

Antandros Kazısı – (Prof. Dr. Gürcan POLAT) Edremit/BALIKESİR

- 2020 – 2021 (Ağustos – Eylül) : Arkeolog

Klazomenai Çayır Nekropolisi Kurtarma Kazısı (İzmir Arkeoloji Müzesi) Urla/İZMİR

- 2020 (Ekim – Şubat) : Arkeolog

Klazomenai Çayır Nekropolisi Kurtarma Kazısı (İzmir Arkeoloji Müzesi) Urla/İZMİR

- 2021 (Temmuz – Ağustos) : Arkeolog

Klazomenai Çayır Nekropolisi Kurtarma Kazısı (İzmir Arkeoloji Müzesi) Urla/İZMİR

- 2021 (Ekim) : Arkeolog

Klazomenai Kazısı (Prof. Dr. Yaşar ERSOY) – Urla/İZMİR

- 2021 (Kasım-Aralık) : Arkeolog

Devlet Demir Yolları Eğitim ve Dinlenme Tesisleri Alt Yapı Çalışmaları, 2. Derece

Sit Alanı (İzmir Arkeoloji Müzesi) Urla/ İZMİR

- 2022 (Ocak-Temmuz) : Arkeolog

Perre Antik Kenti Kazısı (Prof. Dr. Kahraman Yağız) ADIYAMAN

- 2022 Eylül/2023 Şubat : Arkeolog- Eser çizimi

Yayınlar:

- Polat, G. – Polat, Y. – Yağız, K. – Aktaş Çıldır, R– Arkan, D. Z. – Saka, A. – Üney, A. – Kıraç, E. – Baysu, E. – Çobanoğulları, M. – Develi, Ö., (2016), "Antandros 2014 Yılı Kazıları", *37. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 3, (11-15 Mayıs 2015, Erzurum), Ankara, 345-362.
- Polat 2018: Polat, G. – Polat, Y. – Yağız, K. – Aktaş, R. – Saka, A. – Açar, E. – Baysu, E. – Kıraç, E., (2018), "Antandros 2015-2016 Yılı Kazıları", *39. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 3, (22-26 Mayıs 2017,Bursa), Bursa, 477-502.
- Polat, G. – Polat, Y. – Yağız, K. – Çokoğullu, S. – Açar, E. – Baysu, E. – Kıraç, E. –Çobanoğulları, M. – Ürün, İ. (2020), "Antandros 2017-2018 Yılı Kazıları", *41. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2, (17-21 Haziran 2019, Diyarbakır), Ankara, 259-276.
- Polat, G. – Polat, Y. – Yağız, K. – Üney, S. – Açar, E. – Çobanoğulları, M. – Baysu, E. – Karagöz, M. – Ürün, İ. – Koyuncu, M. H. (2023), "Antandros 2021 Yılı Kazıları", *42. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 3, (23-27 Mayıs 2022, Denizli), Ankara, 9-24.
- Baysu Ünal, E., (2025), *Antandros Yamaç Eve Taban Altı Sondaj Buluntuları*, İçinde: Polat, G. –Yağız, K. – Yıldız Aydoğan, Ö. – Çokoğullu, S. – Polat, Y. (Editörler), *Ertuğrul Kıraç Anısına ANTANDROS I*, 67-80.
- Baysu Ünal, E. (2026), "Antandros Nekropolisi'nde Arkaik Dönem Bebek ve Çocuk Mezarları", İçinde: Alper, S. – Özgen, M. (Editörler), *Colloquium Mysium II: Mitos'tan Logos'a Kıyılar ve Adalar Edremit Körfezi'nin Üç Yakası.* 311-330.